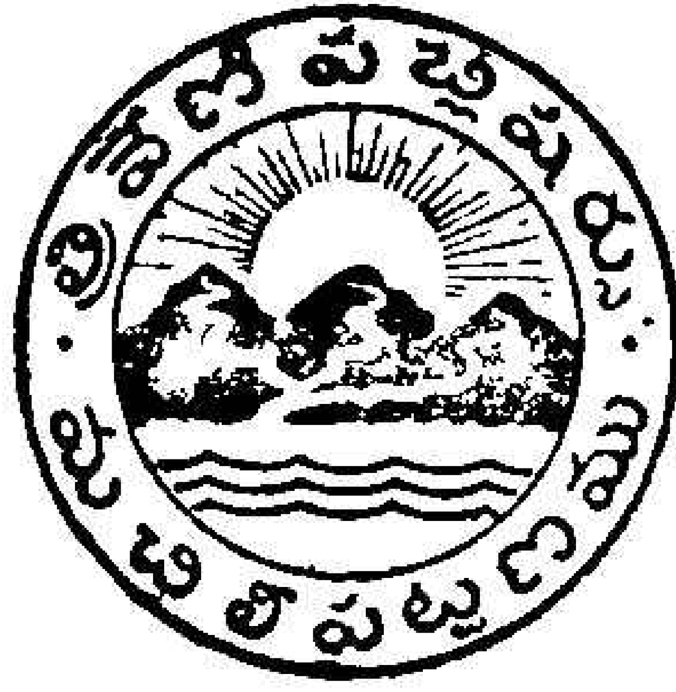
మాలపల్లి

B

మాలపల్లి

[సంగవిజయం]

ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ

త్రివేణి పబ్లిషర్సు
మద్రాసు - 1 మచిలీపట్టణం - 1

ప్రథమ ముద్రణ 1922
చతుర్థ ముద్రణ 1964

మూల్యం :
[illegible]వది రూపాయలు

త్రివేణి ప్రెస్
మచిలీపట్టణం

కీ. శే. శ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారు,
ఎం. ఏ., బార్-ఎట్-లా

పరిచయం

వాడుకభాషలో పుస్తకం వ్రాయడానికి నాకిదే మొదటి ప్రయత్నం. మాదిరికి తగిన గ్రంథములుకూడా లేవు. సంస్కృతభాషాపాండిత్యంగాని, తెలుగు ప్రబంధముల పరిచయంగాని వాడుకభాషలో గ్రంథములు వ్రాయడానికి విశేషం తోడ్పడవు. శుద్ధమయిన తెలుగుభాష రావడానికి సంస్కృతభాషతో సంబంధంలేని పల్లెటూరివారితో పరిచయముండాలె. మొదట సంస్కృతపండితులూ, ఇప్పు డాంగ్లభాషాపండితులూ తెలుగుభాషయొక్క స్వభావాన్ని మార్చారు. అనేక భావాలను తెలియజేసే అచ్చతెలుగుమాట లున్నా సంస్కృతమునుంచో, యింగ్లీషునుంచో మాట లరువు దీసుకోవడం మామూలయింది. అందువల్ల చక్కని తెలుగుమాటలన్నీ మూలబడి భాషలో సాంకర్య మెక్కువయింది. వీలయినంతవరకు తెలుగు భాషయొక్క నడక కనుకూలంగా యీగ్రంథం వ్రాయడానికి ప్రయత్నం జేశాను.

విభక్తులూ, సంధులూ, క్రియారూపములూ మనం మాట్లాడేభాషలోనూ, వ్రాసేభాషలోనూ ఒకమోస్తరుగా లేవు. ఒకవిధంగా మాట్లాడడం మరి వొకవిధంగా వ్రాయడం అలవాటయింది. కృత్రిమరూపాలను కల్పించుకొని వ్రాయడం, చదవడం అలవాటు కావడంచేత కృత్రిమరూపాల కలవాటు పడ్డ నోటితో వాడుకభాష చదువబోతే కొందరి కెబ్బెట్టుగా కనుపడడం నే నెరుగుదును. వ్రాతభాషను నోటి నొకవిధంగా మార్చి చదవడాని కలవాటుపడడంచేత మామూలుగా మాట్లాడే వాడుకభాష చదువబోతే కొత్తగా కొందరికి కనుపడుతుంది. మాట్లాడేమోస్తరుగానే చదువడం ప్రారంభిస్తే వాడుకభాషలో రుచి కనుపడుతుందిగాని లేకపోతే తెలియదు. ఈ మొదటిప్రయత్నం జనుల కెట్లారుచిస్తుందో చూచి మరికొన్ని గ్రంథాలు వ్రాయవలెనని కోరిక.

ఈ పుస్తకానికి మొదట మాలపల్లని పేరుబెట్టదలచుకొని వ్రాయడం ప్రారంభించాను. కొంతదూరం పోయినతరువాత సంగవిజయమని పిలవడం మేలని తోచింది. అందుకని రెండుపేర్లూ ఉంచాను. యేది తగినపేరో చదువరులు నిర్ధారణ చేయాలె.

భాషయొక్క ప్రస్తుతస్థితిలో వాడుకభాషలో వ్రాయడంకంటె గ్రాంథికభాషలోనే వ్రాయడం సులభముగా కనుపడ్డది. కాని అలవాటే

దీనికి కారణం. జాతీయ తెలుగుభాషలో పూర్ణమయిన పరిచయం లేక పోవడం రెండవ కారణం. నాకంటె పల్లెటూరిలో నివసించడ మెక్కువ అలవాటుగలిగి తెలుగుభాషయొక్క నిజస్వభావం బాగా గుర్తెరిగిన తెలుగు భాషాపండితుల్లు వాడుకభాషలో వ్రాయడాని కర్హులు. అయినా దారి బెడితే బాగుంటుందని ప్రారంభించాను. వాడుకభాషావాదులలోగూడా అభిప్రాయభేదా లుంటవని నాకు దెలుసు. ఇందులో మితవాదులూ అతి వాదులూగూడా ఉన్నారు. అన్నివైపులనుండీ తీవ్రమయినచర్చలు జరుగక మానవు. అయినా చర్చజరిగినతరువాత అవసరముంటే ప్రయోగములు సవరించుకోవచ్చునని నాకు దోచినవిధంగా వ్రాసి అచ్చువేయించాను. ఈపుస్తకంవల్ల యేమయినా ప్రయోజన మున్నదీ లేనిదీ చదువరులే తేల్చాలె.

—ఉన్నవ లక్ష్మినారాయణ

తొలిపలుకు

శ్రీమహాభారత సాహిత్యేతిహాసములు మానవధర్మపరిణామమునందు దివ్యపర్వములు. కర్మపరాయణమైన ప్రవృత్తి ధర్మపరమై జ్ఞానపరిణామమును పొందుట పురుషార్థము. విశ్వసాహిత్యము, పురుషార్థసిద్ధికి సాధనముగాగలవిధమును, కావ్యకళాదిరూపములను, మహాత్ముల స్వానుభవము విశదము చేయుచున్నది. వేదవ్యాసుడు సనాతన సంస్కృత సాహిత్యమును మహాభారతకావ్యరూపమునను, ధర్మార్థకామమోక్షములకు, కర్మధర్మబ్రహ్మజిజ్ఞాసారాధనపరమైన, మానవధర్మపరిణామసాధనముల ననుగ్రహించెను. ధర్మపరిణామమునకు ప్రవృత్తి నివృత్తి యోగారూఢములైన భారతసంగ్రామములనవతరము సంభవములు. ధర్మసంగ్రామములు కురుక్షేత్రము లందువలెను సామాన్యసంసార గృహక్షేత్రములందును మానవధర్మ పరిణామమునకు సంభవములు. ఆదిపర్వములు మహాకావ్యకళావిషయములందువలెను సామాన్యకావ్యకళావిషయములందును మానవధర్మపరిణామమునకు సాధనములు. మహాభారతేతిహాసములందువలెను సామాన్యేతిహాసములందును శ్రీకృష్ణార్జునులు, ధర్మరాజ దుర్యోధనులు, కర్ణార్జునులు, సంజయ ధృతరాష్ట్రులు, భీష్మద్రోణులు, అశ్వత్థామాభిమన్యులు, కుంతీగాంధారులు, ద్రౌపదీసుభద్రలు, విదురదుశ్శాసనులు, భీమకీచకాదులు మానవధర్మపరిణామమున కనంతములైన నామరూపములను సంభవించుచుందురు.

తిక్కన భారతాంధ్రసాహిత్యము

మహాకవులు స్వాత్మానుభవసిద్ధమైన సాహిత్యమును ధర్మార్థ కామమోక్షపరమైన మానవధర్మపరిణామమునకు సంధానసంయోగములను చేయుటకు సమర్థులు. ఆదియుగమునందు వేదవ్యాసుడు సంస్కృత భారత కావ్యరూపమునను నిర్మించిన మానవధర్మపరిణామము, కాలాంతరమునందు తిక్కన సోమయాజి ఆంధ్రమహాభారతకావ్యరూపమునను, ఆంధ్రత్వమునకు నిర్మించుట ఆంధ్రసాహిత్యేతిహాసములందు దివ్యపర్వము. కైలాసగిరి గంగా యమునా కురుక్షేత్ర విలాస విలసితమైన భారతసాహిత్యము, తిక్కనరచనలందు శ్రీగిరి కృష్ణవేణీ గౌతమీ భద్రగిరి పినాకినీ వేంకటగిరి విలాస విలసితమైన తెలుగు పరిణామమును పొందినవిధమున కాంధ్రమహాభారతము నిదర్శనము. ఆంధ్రావనియందు పర్యాప్తములయిన వైదిక జైన బౌద్ధ శైవ వైష్ణవాది మతసంస్కారములు, భాషాప్రవృత్తులు, కావ్యరచనలు, ప్రజాజీవనవిలాసములు, తిక్కనార్యుని కావ్యరచనాదీక్షావిధియం దాంధ్రసంస్కారమును బొంది, ప్రజా

జీవనవాహినులను వికసింపజేసినవి. తిక్కన మహాభారతమందలి భావములు, రచనలు, వృత్తులు, హృదయము తెలుగు సాహిత్య స్వరూప స్వభావములను పరిస్ఫుటము చేసినవి. తిక్కనభారతరచనకు కావ్యామృతసాధ్యమైన ఆత్మానందము, తెలుగుసాహిత్యము, ఆంధ్రావనిమోదము, భవ్యపురుషార్థము, విశ్వకల్యాణము పరమార్థములు. ఆంధ్రసాహిత్యహృదయమైన — భేదములేని భక్తి, నిర్మలవృత్తి, తేటతెనుగు, జ్ఞానవైరాగ్యములు, భక్తిపారవశ్యము — తెలుగు సాహిత్యపరిణామమును పొందినవిధమును గతించిన ౭౦౦ ఏండ్ల ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము వెల్లడిచేయుచున్నది. వర్తమానకాలమునందును గతకాలమునందువలెను తెలుగుసాహిత్యము మానవధర్మపరిణామమునకు సాధనమగుట తెలుగుసాహిత్యమునకు పరమార్థము.

మాలపల్లి

శ్రీయుత ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారి మాలపల్లి తెలుగు సాహిత్యము మానవధర్మపరిణామమునకు సాధనము గాగలవిధమును హృద్యముగ నిరూపించుచున్నది. ఆంధ్రసాహిత్య పరిణామమునందు మాలపల్లి నిరుపమానమైన గ్రంథము. సంగవిజయము మాలపల్లికి నామాంతరము. రెండు పేరులందే పేరు సార్థకమైనను నీ గ్రంథము ధర్మపరిణామనిర్ణయములందొక మహాభారతము. రామదాసాశ్రమమైన మాలపల్లి ధర్మసంరంభమునకు క్షేత్రము. సంగదాసు సంకల్పితమైన శ్రీరామమందిరము ధర్మసంస్థాపనాలయము. పరస్పరాశ్రయము లయిన సమరపరిత్యాగములు ధర్మపరిణామమునకు సాధనములు. ప్రపంచావృతమైన రాజకీయ మత సాంఘిక కార్షికాది పరివర్తన పరిజ్ఞానమునకు సాహిత్యము పరమార్థసాధనము. మాటలు, భావములు, పదార్థములు, వృత్తులు, రసములు, శబ్దార్థాలంకారములు, కావ్యములు సాహిత్యాంగములైనను పరిపూర్ణమైన సాహిత్యము గావు. సాహిత్యపరిణామము పూర్ణయోగసాధ్యమైన ప్రజాజీవనపరిణామమునకు ప్రతిబింబము.

మానవస్వాతంత్ర్యధర్మసంరంభమునందు సకలార్థసిద్ధికిని సాహిత్యమాధారము. పురాణ నవీన సాహిత్యసంరంభమునందు సాహిత్యోపాసనము దురారాధ్యము. ప్రజాజీవనవాహినులు కూలంకషముగను ప్రవహించునపుడు సాహిత్యరచనలందు పురాణ నవీనావరణములను నిర్ణయించుట యసంభవము. వర్తమాన నవజీవనోదయ సమయమునందు నవీనమార్గములు సందియములకు మూలము లగుచున్నవి. సర్వతోముఖమైన మానవస్వాతంత్ర్యధర్మావతరణమునకు స్వతంత్రసాహిత్యము మూలాధారము. వర్తమానకాలమునందు ప్రజాజీవనవికాసమున కాధారములైన వర్ణాశ్రమధర్మములు, సాంఘికాచారవ్యవస్థలు, రాజ్యాంగములు, మతవిశ్వాసములు, వృత్తులు, ధనార్జనవిధానములు, ధర్మ

సాధనములు, సాహిత్యరచనలు మొదలగు సకలవ్యవస్థలును శిథిలములై పునర్నిర్మాణము నపేక్షించుచున్నవిధమును ప్రపంచావృతమైన మహాపరివర్తనము విశదముచేయుచున్నది. ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారు మాలపల్లియందు సంకల్పించిన నవజీవననిర్మాణవిధానము లాంధ్రసాహిత్యసంస్కారమునందు నూతనాధ్యాయములు. తిక్కన సంకల్పించిన భారతాంధ్రసాహిత్య మాంధ్రసాహిత్య పరిణామమును పొందుటకు గతకాలమునందు సంభవించిన ఘటనాఘటనములకు మూలస్కందము. లక్ష్మీనారాయణగారు సంకల్పించిన మాలపల్లి ఆంధ్రసాహిత్యఘటనాఘటనముల పరిణామమునకు నిదర్శనము. ఒక సందర్భమునను రామదాసు చేసిన ఆత్మవిచార మాంధ్రసాహిత్యపరిణామమునందు మనోహరదృశ్యము.

> "......అస్తగిరిగహ్వరవినిర్గతమై కృష్ణాలహరి వొకచోట రాళ్లపై నెక్కి దుముకుతుంది. ఒక స్థలమున శారదవిలో విటపివారముచే నాచ్ఛాదితమై దాగుడుమూత లాడుతుంది. ఒక కెలంకున సన్నగిలి చిన్నబాలికవలె చెర్లాడుతుంది. ఒకతావున మడుగుకట్టి నిర్వేగమై నిలిచిపోతుంది. ఒకశేవను రౌద్రరూపిణియై పొంగి పొరలి వెల్లువలై సృష్టిసంహారం గావిస్తుంది. ఒకపరుపున బంధింపబడి మందగామినియై ఆంధ్రమాతృస్వరూపందాల్చి,ఆంధ్రలోకమునకు జీవనములు వర్షించి, సర్వకళాప్రదాయినియై, అంతర్ధానము నొందింది. ఇవి యన్నీ కృష్ణామాయియొక్క విలాసము లయినట్లు ఈ బ్రహ్మాండము లన్నీ ఆ ప్రేమసముద్రునియొక్క లీలలే. కృష్ణుని బాలలీలలచే యశోదముఖమున తాండవమాడిన ఆనందమే మహిషముఖమున అవతరించినది. ఈ పటమునందలి కృష్ణుని ముఖస్మేరలేశమే వెంకటదాసుయొక్క చిరునవ్వు. ఇవి రెండూ దాసుకూ గేదెకూ తరణోపాయము లనడానికి సందేహంలేదు."

ఆంధ్రసాహిత్యము

ఆంధ్ర సాహిత్య ప్రవాహము చిరకాలమునుండియు సజీవముగను, నవిచ్ఛిన్నముగను ప్రవహించుచు నాంధ్రాభ్యుదయమున కుపచరించినది. సంస్కృత, ప్రాకృత, దేశ్య వాహినుల సంయోగసాహచర్యము లాంధ్రసాహిత్యహృదయామృతమును సహజముగ ప్రవహింపజేసినవి. సంస్కృతసాహిత్యము దేశ్యసాహిత్యాభివృద్ధికి ప్రతిబంధకముగ నేర్పడినను కాలక్రమమునను దేశ్యసాహిత్యమునందు లీనమై తెలుగు సాహిత్యాభ్యుదయమునకు వినియోగపడినది. సంస్కృతపాండిత్యము దేశ్యపాండిత్యపరిణామమును పొందినది. సంస్కృత వేదాంతసూత్రములు తెలుగుకీర్తనల పరిణామమును పొందినవి. వైదికకర్మకాండ వేదాంతభక్తిపరిణామమును పొందినది. రామానుజ,

బసవేశ్వరాదుల భక్తిమార్గము ప్రజాజీవనమునందు లీనమైనది. భక్తు లన్ని కులములందును ప్రపత్తిని బడసిరి. సంస్కృతస్తోత్రములు తెలుగుపాటల పరిణామమును పొందినవి. వేదాంతజ్ఞాన మన్నికులములవారికిని సమాన స్వత్వ మయినది. తేటతెనుగున విజ్ఞానోపార్జనము జనసామాన్యమునకు సాధ్యమైనది. మహమ్మదీయ, బ్రిటీషు ప్రభుత్వవిధానములును, ఉర్దూ, ఆంగ్లభాషలును ఆరంభమునందు ప్రతికూలములైనను కాలక్రమమున నాంధ్రసాహిత్యా భ్యుదయమునకు సాధనము లైనవి. సజీవమైన ప్రజాసాహిత్యము నిర్జీవమైన పురాణసాహిత్యము నావరించి వికసించుట ప్రకృతిధర్మము. రాజులు మారినను, రాజ్యములు పోయినను, మతము లంతరించినను, గ్రామసీమలందు ప్రజాసాహిత్యజీవనము నిమ్నోన్నతములకు పాలైనను, వికాసవంత మగుచున్న విధమును మాలపల్లి సరసముగ వర్ణించుచున్నది.

మంగళాపురము మానవధర్మమంగళాపురము. రామదాసు, మహాలక్ష్మమ్మ, లక్ష్మమ్మ, రామానాయుడు, సంగదాసు, వెంకటదాసు, జ్యోతి, అప్పాదాసు, చౌదరయ్య, వెంకటయ్య, కమల, మోహనరావు, పంతులు, పౌలు, ఫాదరీలు మానవధర్మ నిర్వాహకులు.

మానవుల మహత్త్వమునకు త్యాగవైరాగ్యములు, గుణశీలములు, ప్రేమ నిగ్రహములు, భక్తిశ్రద్ధలు మూలము లనియును, భోగభాగ్యములు, కుల సంపదలు, ప్రజ్ఞాపాండిత్యములు, దంభాహంకారములు మూలములు కావని యును సనాతనధర్మేతిహాసములవలెను మాలపల్లి ధర్మేతిహాసమును విశదము చేయుచున్నది. కర్మయోగము భక్తియోగారూఢమై మానవధర్మపరిణామము నకు సాధనమయినది. శైవ వైష్ణవ భక్తబృందావనములందు జంగమ దాసరు లకు సాయుజ్యము సాధ్యమైనది. భాగవత భక్తావరణములందు జంగమ దాసరులకు గురుపదములు సాధ్యము లయినవి. మాలపల్లి భాగవత భక్తి పరాయణమైన మానవధర్మపరిణామమునకు మనోహరమైన దృశ్యము.

రామదాసు

రామదాసుని యుదంతము మహాభారతమునందలి ధర్మవ్యాధేతిహాస మును స్మరింపజేయుచున్నది. రామదాసు మాలపల్లికి, సంగవిజయమునకు హృదయము; మాలదాసరి కులమువాడు; కష్టసుఖములందు సమత్వానుభవము గల స్థితప్రజ్ఞుడు; రాజయోగి; శ్రీరామభక్తుడు; కర్మయోగి; వేదాంతి; సంగవిజయమునకు సకలసందర్భములందును ధర్మసాధకుడు. రామదా సనుభ వించిన దుఃఖపరంపరలు రాగద్వేషములను, మమకారాహంకారములను, మానాభిమానములను జయించి ఆత్మవిజయమునకు సాధనము లయినవి. రామ దాసునకు యావదాస్తిపోవుట, సంగదాసు బలవన్మరణము, జెయిలు సెటిల్మెంటు

పోయింది. మొదట రామదాసుతో సంభాషించినప్పుడు సంగదాసు చర్చకు దిక్కుపోయినా తన అనుభవాన్నిబట్టి సంగదాసు సంభాషణ ప్రియుడుగా కనబడ్డాడు. విషయం తానుపక్రమించడంకంటే సంగదాసే ప్రారంభిస్తే బాగుంటుందని "సంగదాసూ! యేమైనా సంగతులు చెప్పవోయ్" అని అడిగాడు.

సం: పెద్దలు, తమరు సెలవీయండి.

కథ ముగిసింది. రామదాసు ఈ విషమస్థితిని కనిపెట్టి తన కదివరకు మెదలివున్న సందేహాలనుగురించి సంభాషణ ప్రారంభించాడు.

రా: అయ్యా! ప్రపంచంలో మానవుడు సత్కర్మచేస్తూ వుండవలసినదేనా?

బు: వ్యావహారికంగా విచారిస్తే దుష్కర్మచేయడంకంటే సత్కర్మచేయడం మెరుగు. పారమార్థికంగా విచారిస్తే రెండూ బంధహేతువులే.

నాయుడు: నిష్కామకర్మ అయితేనో?

బు: నిష్కామకర్మ బంధహేతువు కానిమాటే! అది చేస్తూ వుండవచ్చు.

సం: పారమార్థికంగా విచారిస్తే సత్రయాగాలుచేసిన ఋషులూ, రాళ్లుగొట్టిన రాక్షసులూ వొక అంతస్తువారేనా? ఋషులు ఫలాపేక్షతో సత్రములు పెట్టరు. రాళ్లుగొట్టే రాక్షసులు పొందగోరుతున్న ఫలమూ లేదు. ఉభయులకూ ఆ చేష్టలు స్వాభావికమే.

బు: నీవు చెప్పినప్రకారం ఉభయులవీ నిష్కామకర్మలయితే ఆ యా కార్యములవల్ల పారమార్థికవిషయమున కలుగగల ప్రతిబంధకములు వారికి లేవనే చెపుతాను.

సం: మంచీ, చెడూ కార్యములవల్ల లోకమునకు కలిగే సాధకబాధకము లటుండనిచ్చి కర్మఫలములు నిష్కాములను బాధించవా?

బు: ప్రారబ్ధం భోగంవల్ల నశిస్తుంది! సంచితము ముక్తివచ్చినప్పుడు విడిపోతుంది. నిష్కామ కవచంవల్ల యిప్పుడు చేసే కార్యముల ఫలం అంటదు,

సం: పారమార్థికమునకూ మంచీ చెడూ పనులకూ సంబంధం లేదా?

బు: యింతవరకు కుంటుంది. ఫలాపేక్షతో గూడినవైతే రెండూ సంచితమును వృద్ధిజేసి ఆ సంచితము నశించకపోతే ప్రారబ్ధంగా మారుతూ జనన మరణములకు హేతు వవుతుంది. పరమార్థమునకు యివి రెండూ చాలావరకు సమానాంతరములనే చెప్పవచ్చు.

సం: పరమార్థమునకు పాపపుణ్యములు చాలావరకు సమానాంతరము లని శలవిచ్చారు. నాయం దనుగ్రహముంచి రెంటికీగల తారతమ్యమును తెలుపవేడుతున్నాను.

బు: పుణ్యకర్ములు పరలోకములలో సౌఖ్యములను బొంది భుక్తశేషమును మర్త్యలోకములో అనుభవిస్తారు. సత్యలోకమును పొందినవారికి సద్యోముక్తి లేకున్నా, బ్రహ్మకల్పములోపుగా పునరావృత్తి కలుగదు. ఇంద్రత్వ బ్రహ్మత్వముల సహితము పుణ్యవిశేషంచేత పొందవచ్చును. పాపకర్ములు నరకంలో పాపఫలము లనుభవించి శేషమును మర్త్యలోకములో ననుభవిస్తారు. పుణ్యకర్ములు భోగములను కామించి అనుభవించి, రోసి, వాటిని నశ్వరములనీ, తుచ్ఛములనీ తెలుసుకొని, వాటిని గోరక నిష్కామకర్ములై అనుభవంచేతనో, తపోమహిమనో సంచితమును నశింపజేసి బాగిలినట్టిగాని లేక వేగినట్టిగాని గింజలు మొలవనట్లు పునరావృత్తిరహితమైన పరమపదమును పొందుతారు. పాపకర్ములు వాల్మీకాదులవలె మహాపురుషప్రసాదముచే అరుదుగా సన్మార్గమును బొందినా, సాధారణంగా పాపులు నిష్కాములు కాజాలరు. ధ్రువుడు భగవత్సాక్షాత్కారంచేత వైరాగ్యమును పొందగలిగాడుగాని, రాక్షసులు తపోమహిమచేత బ్రహ్మసాక్షాత్కారంబొందీ మోక్షమును కోరలేదు.

రా: కంసాదులకు మోక్ష మెట్లా వచ్చింది?

బు: విరోధభక్తిచేత వచ్చింది. పాపకర్మములు జేసి బలవన్మరణం బొందినా, నిరంతర విష్ణుధ్యానంచేత ఉత్తమలోకమును పొందగలిగారు.

సం: ఫలాపేక్షతో చేయబడిన సుకృతం స్వర్గాదిభోగముల దెచ్చుననీ, ఫలాపేక్ష లేనియెడల నిష్ఫల మగుననీ తేలుతున్నది.

నా: ఫలాపేక్ష లేనియెడల బంధహేతువు కాదని తేలుతున్నదని దిద్దుకుంటావా ?

సం: దుష్కృతమునుకూడా ఫలాపేక్ష లేకుండాచేస్తే ఫలము మన కంటదు గనుక నరకమూ రాదు, బంధహేతువూ కాదు.

బు: బాగు. బాగు. అప్పటికీ సుకృతమే పయిచెయ్యి అవుతుంది. నీవు జెప్పినట్లు దుష్కృతమునకు ఫలాపేక్ష లేకపోవడంవల్ల కర్తకు నష్టమేమీ లేకుండాపోయింది. సత్కార్యములు యెప్పుడూ లోకోపకారకములుగా వుంటవి. కర్త ఫల మపేక్షించినా లేకపోయినా దుష్కార్యములు లోకకంటకములు.

సం: ఏమి తేలిందంటే దుష్కార్యములు సాపేక్షకములయినా, నిరపేక్షకములయినా కర్తకో, లోకమునకో బాధకములే. సుకృతములు సాపేక్షకములయితె లోకమునకు శ్రేయమూ, కర్తకు స్వర్గాదిభోగములూ యిస్తూ బంధహేతువు లౌతవి. ఫలాపేక్ష లేనియెడల లోకోపకారకములుమాత్ర మవుతవి.

బు: దాని కిది చేరిస్తే సరిపోతుంది. ఫలాపేక్ష లేకపోతే పాపకర్మములు చేయడానికి ప్రోత్సాహమే లేదు. అప్పుడు రాక్షసులూ సత్రములలో రాళ్లుగొట్టరు. ఫలాపేక్ష లేకుండా సత్కార్యములు చేయడమున కలవాటుపడ్డవాడు ధ్రువుడివలె సిద్ధములయిన సంపదలనే త్యజించి పరమపదమునుమాత్రమే ఆశించుతాడు. స్వర్గాదిభోగములు లేకపోయినవని చింతించడు. ఇంతేకాకుండా ఫలాపేక్ష లేని సత్కార్యములయందు ఆదరము హెచ్చు. ఫలాపేక్ష లేనప్పుడు కర్తృత్వము భగవంతుడిదే అవుతుంది. చేసేవాడూ, చేయించేవాడూ అతడే. కార్యస్వామ్యం ప్రత్యేకవ్యక్తినుండి మారి ప్రభువు దవుతుంది. ఒక నౌకరు తన స్వంతకార్యమును నెరవేర్చుకొనేటప్పటికంటె ప్రభువుకార్యమును నెరవేర్చేటప్పుడు యెక్కువ అధికారం చలాయించగలడు. ఫలాపేక్ష లేక అధికారవశమున చేసిన పనులకు నౌకరుకు జవాబుదారీ లేదు. యితరులకు వర్తించే ధర్మములు అతనికి వర్తించవు.

శ్లో. సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ,
అహం త్వాం సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచ.

అని శ్రీకృష్ణభగవాను డన్నాడు. అదుగో, గుర్తు. అక్కడ నిలవండి.

సం. నా. చిత్తం! గోచరమయింది.

బు: ఇప్పటికే కాలాతీతమయింది. "శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మసాధన" మన్నారు. భోజనాత్పరం మీకందరికీ సావకాశంగా వుంటే దయచేయండి. నా కింకా తనివితీరలేదు. మీతో యింకా సంభాషించవలెనని కోరికెగావుంది.

నా: మాపుణ్యంవల్ల తమరు దయచేశారు. మే మన వలసినమాట తమరే అంటున్నారు. ఝాముప్రొద్దువుండగా మేము రావచ్చునా?

బు: సరే.

ముగ్గురూ నమస్కరించి వెళ్లుతున్నారు.

బు: (నాయుడుగారిని గమనించి చూచి) మనిషికి అట్టే వయసులేదు. అన్నకి లోపు. గోగుకొమ్మలె సేవళంగా పెరిగాడు. పొడుక్కు తగిన లావుంటే యెక్కువ బాగుండేది. అయితే బలహీనుడుమాత్రం గాడు. సాత్వికస్వభావం ముఖాన వుట్టి పడుతున్నది. ఈ శిష్యులు దొరకడము నాదీ అదృష్టమే!

9. ఉపాసన

మూడుజాము లయింది. ప్రభాకరుడు కాలగతిచే తన ప్రచండదీధితులు గోల్పోయి ఉచ్చస్థితినుండి జారిపోయినాడు. గ్రామకాంతలు సాయంతన భోజనమునకై ధాన్యములు సిద్ధం చేస్తున్నారు. నిర్వ్యాసంగులు శయ్యలపై బరుండి విసిగి, లేచి, ఫలాహారములుచేసి చీట్లాట ప్రారంభించారు. నూత్నదంపతు లింకా మేల్కాంచలేదు. మన ముగ్గురు జిజ్ఞాసువులు కలసి బయలు దేరి వెంకటసుబ్బయ్య యింటివద్దకు వచ్చారు.

నా: సంగదాసూ! ప్రశ్న లడిగేపని నీ దబ్బాయి.

సం: ప్రారంభించే పని మా అయ్యది.

నా: వింటూ కూర్చుండేపని నాది.

రా: ప్రారంభించడమేకదా నాపని. యేదో నాకు తోచిన పాయింటు యెత్తుగడచేసి వూరకుంటాను.

నాయుడు మెల్లగా తలుపునెట్టి లోపల ప్రవేశించి అరుగు మీద కూర్చున్నాడు. తండ్రీ, కొడుకూ కొంచెం వెనుకగా పోయి దాసులమని నమస్కరించి తమ మామూలుచోట కూర్చున్నారు.

బు : సరిగ్గా వేళకు వచ్చారే!

రా : తమ దర్శనానికి అనేకమంది వస్తూవుంటారు. మరీ చల్లబడితే అవకాశం చిక్కదేమోనని కాస్త పొద్దు కలగంగనే వచ్చాం. ఏవో నాలుగు మంచిమాటలు చెపితే వింటాం.

బు : శుభమా అని పొద్దునా నీవే ప్రారంభించావు. యేదోవొక సంగతి పుత్తుగడచేయి.

రా : చిత్తం. అచలపరిపూర్ణాన్ని సాకారంగా వుపాసించాలెనా, లేక నిరాకారంగా వుపాసించాలెనా ?

బు : పరబ్రహ్మం సాకారమంటావా, నిరాకారమంటావా?

నా : ఆకారమంతా నిరాకారానిదే కాకపోతే యీ ఆకారము మరొకరి దనవలసివస్తుంది. అప్పుడు విశ్వరూపు డింకొకడవుతాడు. పురుషుడూ, ప్రకృతీ పరబ్రహ్మయొక్క విభూతే.

బు : సరేనా.

సం : ఇంకొక డున్నా డనుకొన్నా విశ్వమయుడు కాని వాడితో ప్రయోజనమేమి ?

నా : వాడు విశ్వమయుడు కాకపోతే విశ్వమే వుండదు. అప్పుడు యేవుపాసనా లేదు.

రా : మానసికోపాస నంటారు. అదేమిటి?

బు : ఉపాసనంతా మానసికమే. సాకారాన్ని వుపాసించినా, నిరాకారాన్ని వుపాసించినా మనస్సుతో చేయవలసిందే. మనస్సు నుపయోగించక వుపాసనే చేయలేరు.

రా : ఆత్మోపాసనంటే ?

బు : ఆత్మసంబంధమైన వుపాసన అని అర్థం చేసుకోవచ్చునా? సాకారానికి చేసినా, నిరాకారానికి చేసినా వుపాసనంతా ఆత్మ సంబంధమైనదే. జీవాత్మ పరమాత్మకు అర్పించే పూజంతా ఆత్మసంబంధమైనదే.

రా : ఆకారం నిరాకారానిది కనుక.

బు : "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" అనే శ్రుతి దీని కాధారం.

సం : నిరాకారం సాకారం యెందు కయింది ?

బు : యెట్లా అయిందనే విషయం ఋషులు మహావిపులంగా చర్చించారు గాని యెందుకయిందనే విషయం మనుష్యబుద్ధికి విపులంగా గోచరం కాలేదు. భగవల్లీల అనిమాత్రం చెప్పారు. నాచిత్తం అన్నదానికి పైప్రశ్న లేదు. తరువాతిప్రశ్నలకు అనవస్థాదోషం తగులుతుంది.

సం : ఈ లీల యెప్పుడు ప్రారంభమయింది ?

బు : అనాదిగా వున్నది. అనంతంగా వుంటుంది. నిత్యలీల యని దీనిపేరు. ఇదియే జగన్మాత, విశ్వరూపిణి, ప్రకృతి అనికూడా పిలుస్తారు. దీనికి జగద్ధాత్రి, రాధ మొదలయినవి సంప్రదాయానుసారము లయిన నామములు.

రా : 'రాళ్లు దేవుళ్లయితే రాసులు మింగవా' అని వేమన్నగారు ఆక్షేపించారే. దాని కేమి శలవు ?

బు : మింగుతవని భయపడేవారి అభిప్రాయంలా గ్గనుపడుతున్నది. అయితే రాళ్లు దేవుళ్లుమటుకు కావలె. కాకపోతే మింగలేవు. రాళ్లకూ దేవుళ్లకూ భేదం జెప్పుతూ, రాళ్లు దేవుళ్లనే వాండ్లకు ఆ జవాబు చెప్పారేమో.

రా : ఏవిధమైన ఉపాసనయితే శ్రేష్ఠం ?

బు : మానింది మందు. తత్వాన్నిబట్టి వుంటుంది. కొందరు పరత్వంచేత విశ్వవ్యాపకుడై యుండగా ఆయనను జూచారు. పౌరాణికులయిన కొంద రాత్మవిదులు దహరాకాశంలో తేజస్వరూపుడై ప్రకాశిస్తుండగా కనుగొన్నారు. కొంద రతడు సంధ్యారాగంలో తొంగిచూస్తుంటే గుర్తించారు. సౌలభ్యవశంచేత అతడు గొల్లపల్లెలో పేడదీస్తుంటే కొందరు పట్టుకున్నారు. కొందటి కోసం వృక్కస్తంభం పెకలించుకొని వచ్చాడు. నాకు శబరిగుడిసెలో దొరికాడు. నిగమమహాటవిలో సంచరించి విసిగి యెక్కడా కనుపడలేదని వచ్చినవాండ్లనుకూడ నే నెరుగుదును.

సం : అంతటా వుండేవాడుగనుకనా ?

నా : అంతటా వున్నాడు. అంతా అతనిలో వున్నది.

బు : అంశాభేదములతో రాయీ, చెట్టూ, పుట్టా, నీవూ, రాముడూ, కృష్ణుడూ, బ్రహ్మాండమూ మొదలయిన అన్నిటియందు ప్రకాశిస్తున్నాడు. కండ్లున్నవాండ్లకు యెక్కడనయినా కనబడు తాడు. ఎవరిదృష్టి దేనిమీద పారుతుందో మనం చెప్పలేం.

రా : యోగులకు సాకారోపాసనతో అవసరమా ?

బు : యెవరు యోగులంటే ? అంతా యోగులే. జీవాత్మకు పరమాత్మతో స్పర్శకలిగినపుడెల్ల యోగమనే చెప్పవచ్చును. అట్టిస్పర్శ కలుగనిది మానవుడు ధ్యానోన్ముఖుడు కానేకాడు. భగవత్కృపారసంచేత అట్టి అవకాశములు కలిగినప్పుడెల్లా ధ్యానము నలవరచుకొని క్రమక్రమంగా నిరంతరధ్యానము నభ్యసింపవలయును. హఠయోగాభ్యాసులకు సయితం చాలాకాలంవరకు నిరంతరసమాధి నిష్ఠ సాధ్యం కాదు. వారు సమాధిని విరమించినప్పుడూ, లేక ధ్యానవర్జితులైనప్పుడూ మానసమును దుర్విషయములనుండి మరల్చి ధ్యానోన్ముఖులుగ చేయునిమిత్తం విజ్ఞానులైన కవుల చేతనూ, శిల్పులచేతనూ, చిత్రకారులచేతనూ చిత్రితములై, రసభూయిష్ఠములై, భక్తిప్రేరితములై భగవల్లీలాబోధకములైన గ్రంథములు పఠించడమూ, దృశ్యముల నవలోకించడమూ అవసరం. సమాధిని విడిచినవెంటనే మనస్సును స్వేచ్ఛగా విషయములపై పారదోలడంకంటె భువనమోహనమైన యేరాసమండలరంగము నందో విడుచుట మేలుకదా.

సం : సాయంకాలమున సురద్రుమవనములో వాయుకిశోరములు కుసుమరజమును పైజల్లుచుండగా యమునాసైకతముపై పండువెన్నెలలో వేణుగోపాలునితో వొక గోపికవిధముగా ఆడుకోవచ్చును.

నా : గోపికవిధముగా అనుటకంటె గోపికనై అని దిద్దుకొందువా ?

సం : మనఃపూర్వకంగా దిద్దుకొందును.

రామదాసు నిర్ఘాంతపోయి చూస్తున్నాడు.

బు : నేనుమాత్రం దండకారణ్యంలో పర్ణకుటీరమున విద్యుల్లతలవలె వెలుగొందుతూ మకరతోరణాలై సీతాలక్ష్మణులు

వుభయపార్శ్వములా అలంకరింపగా శబరికి సహస్రశోత నై నీల మేఘమువలె మానిజనమయూరమానసహరుడై ప్రకాశించే రామ చంద్రభగవానుని పదసాన్నిధ్యమున రామకథాసుధారసము కర్ణ పేయముగ నాస్వాదించుతుంటాను.

రా: అయ్యా! తమబోటి యోగిపుంగవులనుసయితం ఆక ర్షించిన దృశ్యంయొక్క ప్రాశస్త్యమును దెలుపప్రార్థిస్తాను.

బు: ఈ దృశ్యము నాకు తలంపునకు వచ్చినప్పుడెల్లా నేను పరవశమును పొందుతాను. ఆ యవస్థ యోగసమాధికంటె నా కెక్కువ తోడ్పడుతున్నది. శబరి రామ భక్తురాలైన వొక యెరుకల మనిషి.

నా: కులమున కేమి? గుణం ప్రధానంకదా.

బు: నిశ్చయం. శబరీమోక్షణఘట్టం రామాయణంలోనిది. శబరి రామచంద్రభగవానుడు అయోధ్యను విడిచి, కిష్కింధను దాటి దక్షిణమునకు వస్తున్నాడని విన్నది. విన్నప్పటినుంచీ ఆమెకు సరిగా నిద్రపట్టడంలేదు. ప్రతిరాత్రి భగవానుని సందర్శించినట్లు కలగంటున్నది. ఆయనమూర్తి యెట్లావుంటుందో అదివర కామె చూడలేదు. తన భావనాశక్తి కల్పించగల అందమంతా ఆయనకు సమకూర్చింది. నీలిమబ్బులూ, నల్లగలువలూ, ఇంద్రనీలములూ, ఆ మహాత్ముని మేనికాంతికి దులకింపనోపవని తోసివేసింది. తాను విన్న కమలలోచనములూ, కంబుకంఠమూ, దీర్ఘములైన బాహు వులూ, వెడదయురమూ, కస్తూరితిలకమూ మున్నగు సౌందర్య చిహ్నలన్నీ నీలదేహానికి సమకూర్చి, కౌస్తుభమణిచే కంఠము నలంక రించి, చేతిలో కోదండంపెట్టి, తన కల్పనాశక్తి కంది నయనాభి రామమైన వొక స్ఫురద్రూపాన్ని మనసులో కల్పించి ఆదేవుని పదకమలములను తన నయనపద్మములతో నొత్తుతూ ఆనందపడు తున్నది. తన కుటీరమునకు అరటికంబములూ, ఆకుజొంపములూ, పూగుత్తులూ, లేతకొమ్మలూ, మృదువైన రెమ్మలూ తెచ్చి అలంక రించింది. ఆవరణమంతా కసవూడ్చి, నీళ్లుజల్లి, యిల్లలికి, ముగ్గులు దీర్చి, తోరణాలు కట్టింది. అతనికి నైవేద్యం పచరించుటకై వనముల్లోవున్న స్వాదుఫలాలన్నీ చేర్చి, వాట్లిలో మంచివాటి నేర్చి,

కొరికి రుచిమాచి మిక్కిలి తియ్యనివాటి నుంచి తక్కినవి పారవేసింది. సెలయేళ్లనుండి తియ్యనీటిం దెచ్చి కుండల నింపింది. పాప మాశబరికి వెఱ్ఱెత్తింది. తనపనులు మరచిపోయింది. దేహసౌఖ్యాలు విడిచి తన చిత్తవృత్తులన్నీ శ్రీమన్నారాయణుని పాదములకడ బెట్టింది. పూజాద్రవ్య సంపాదనలుతప్ప యితరసంపాదనలు మానింది. రాముఁడు మాయింటికి వస్తాడని చెలికత్తెలకు చెప్పింది. వారిని దోడ్కొనివచ్చి ఆహ్వానపరికరములన్నీ చూపించింది. రాముడు తన ఆతిథ్యము స్వీకరించడానికి వస్తున్నాడని విన్నది. పాపము ఆయనను యెవరు పిలిచారో తెలియదు విప్రుల యజ్ఞశాలలకు బోవ లక్ష్యించునది, సామగానమునకు వశానము వహించునది, మునుల హృదయమందిరములం జొరనిది, శాస్త్రంబుల కందనిది సింగి గుడిసెలో ప్రత్యక్షమైంది. అయ్యో పాపము వెఱ్ఱిశబరి వుబ్బి తబ్బిబ్బులయింది. వొళ్లు చెమటలు గమ్ముతున్నవి. కాళ్లు తడబడు తున్నవి. చేతులు వణకుతున్నవి. నాలుక పిడచగట్టింది. నోట మాటరాదు. ఆహ్వానవాక్యాలు చెప్పలేదు. పూజాద్రవ్యాలు సమర్పించలేదు. ఆహారము లొసంగలేదు. పిలవకుండా వచ్చినాయ నకు మర్యాద లేమవసరం? కాని అన్నీ చేసినట్లే అయింది. చేసినవి పుచ్చుకొనుటకైనా అతిథికి శక్తిలేదు. శబరి పడుతున్న అవస్థలన్నీ ఆయనా పడుతున్నాడు. పిలవందే యెందుకని పరుగెత్తుకొని వచ్చాడు? యేమీ చెప్పడేమి? కుశలప్రశ్న లడగడేమి? ఆయన యేదో చెప్పవచ్చాడు. మాట తడబడ్డది. బిడ్డ పడుతున్న అవస్థే తండ్రీ పడుతున్నాడు. తాదాత్మ్యావస్థ అన్యోన్యంగా వుండక తప్పదు. ఆయన చెప్పిన మాటలు కొన్ని వినబడనేలేదు. "శబరీ! శబరీ! శబరీ!" అని ముమ్మాఱంటున్నాడు. శబరినోటివెంట జవాబు లేదు. ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు భావములే గ్రహించినవి. శ్రీ రాముడు శబరి శిరస్సుమీద చేయుంచాడు. అదికూడా వూరక భావములోమాత్రమే వుంచాడేమో. శబరి ధన్యురాలైంది.

వాయుసంచలన మాగిపోయింది. భ్రమరములు భ్రమన్పడ్డవి. వృక్షకోటరములనుండి "శబరీ! అయ్యో! నీవు వెఱ్ఱిదానివని మే మనుకొన్నామే" అని శబ్దము వచ్చింది. అది వాయుతరంగముల మీద కొట్టుకొనిపోయింది. లోక మెప్పుడూ సత్పురుషులనుగూర్చి

అట్లాగే అనుకుంటుందని చెట్లతోట్లలనుండే జవాబు వచ్చింది. అదీ గాలికెరటములలోనే తేలిపోయింది.

రామదాసూ, యీదృశ్యం భావించుకొన్నప్పుడెల్లా నాకు వీరిద్దరి అవస్థే పడుతుంది.

రా : అయ్యా! యిప్పుడు వింటున్న మేమూ ఆ అవస్థలోనే వున్నాం.

బు : యోగులకు యిట్టిదృశ్యములు మిక్కిలి సహాయకారులు.

రా : తమసాక్ష్యంకంటే మాకు రుజువెందుకు?

నా : యోగులంకాని మాబోటివారికి మిక్కిలి అవసరమని మేమే సాక్షులం.

సంగదాసు నిశ్చేష్టుడై వున్నాడు.

రా : అయ్యా! ఈ శిష్యులవలన తమరు కోరు గురుదక్షిణ యేమి?

బు : సంచితము నాకిచ్చివేయండి.

నా : ఈ జీవితముకూడ మీ కే అర్పిస్తున్నా నని యెఱ్ఱని చిగుళ్లలో తాపిన తెల్లని పలువరసచే హృదయనైర్మల్యమును ప్రకటిస్తూ, ప్రత్యుత్తర మిచ్చాడు.

సం : నా ప్రాణాన్నిసహా యిస్తున్నాను.

బు : చిరకాలజీవులు కండి.

రా : కే పిక్కడ తమరు దయచేసి వుంటారుకదా?

బు : లేదు. వెంటనే బయలుదేరుతాను. కాలం సమీపించింది. తొందరపడి వచ్చాను. జీవసమాధి చేయబోతున్నాను.

రా : మా అయ్యగారివాక్యం నిజమైంది.

నా : పొద్దున్న తమదర్శనం చేస్తాం.

బు : అవసరం లేదు. నేను మీ కిక అందను.

రా : అయ్యా! వొక్క మనవి. యేమో యిట్టి వెఱ్ఱి ప్రశ్నలడిగినందులకు క్షమించండి.

బు : తప్పులేదు. అడక్కపోతే అమ్మయినా పెట్టదు. పొదుగున పాలున్నప్పటికీ దూడ కుమ్మంది తల్లి చేపదు.

రా: తమకు సాటువల కేమికొదువ? మా కిక అనుజ్ఞ యివ్వండి.

బు: మంచిది.

ముగ్గురూ వెళ్లిపోయినారు.

10. పెత్తసం

ముగ్గురూకలిసి బయలుదేరారు. వీరు సందర్శించిన కరుణా రసపూరితమైన రంగం మనస్సుల సమ్మోహింపజేసింది. కొంత సేపటికి తేరుకొని వొకరివంక వొకరు చూచుకుంటూ నిలువబడ్డారు.

రా: మౌనముద్రను భేదించి—మనిషి గొప్పవేత్త.

సం: గొప్పభక్తుడు.

నా: గొప్పయోగి. కమలాలవంటి కండ్లల్లోనుంచి బ్రహ్మ తేజం గురుస్తున్నది.

రా: యోగాభ్యాసంచేతనే కావాలె. మనిషి బొత్తిగా కృశించాడు.

నా: శరీరం కృశించినకొద్దీ బుద్ధి వికసిస్తున్నది.

రా: జీవసమాధి యెప్పుడో మనం పోయి చూస్తే బాగుండు.

నా: మన కందదని చెప్పెనే.

రా: ఆమాటలో అంత అర్థముందా? అయితే నేను వారి తోనే వెళ్లుతాను.

నా: వారు చెప్పినమాటలో ఆ అర్థముంటే నీవు యిప్పుడు వెళ్లినా ప్రయోజన ముండదు.

సం: అయినా నేబోయి కనుక్కొని వస్తాను.

సంగదాసు వెంటనే వెంకటసుబ్బయ్యగారి యింటికి వచ్చి అరుగుమీద లేకపోవడం చూసి అయ్యగారు యేమిచేస్తున్నారని అడిగాడు.

వెం: మీ వెంటనే ప్రయాణమై బయలుదేరారు. మధ్యాహ్నం చెప్పడంలో సాయంత్రమే వెళ్లుతా నన్నారు. తీరా ప్రయాణమయ్యేటప్పటికి జడుస్తూనే పొద్దులేదే అయ్యా, అన్నాను. ఎంతదూరం? యిప్పుడు పోలేనా అన్నారు.

సం: యేవూరు పోతామన్నారు?

వెం: ఆ సంగతి నే నడగలేదు. యెంతదూరమంటే పొరుగూళ్లో పనివున్నదేమో అనుకున్నాను. యెందుకూ? దూరం పోయివుండరు. వీధిమొత్తం తిరిగివుంటారు.

ఇద్దరూ కలిసి మొత్తం తిరిగి చూస్తే యెవరూ కనిపించలేదు. యేవైపు చూచినా యెవరూ లేరు. అంతట సంగదాసు వచ్చి "నాయుడుగారు చెప్పిందే నిజం. నేను అపచారం చేశాను" అని అన్నాడు.

రా: వెళ్లారా యేమి?

సం: యేమైనారో యెవరికీ తెలియదు.

రా: ఆశ్చర్యం.

నా: చెప్పనే చెప్పారు. ఆశ్చర్య మేముంది?

రా: మీరు అదృష్టవంతులు. యిటువంటివారివల్ల కారణం సాధారణంగా దొరకదు.

సం: ఆయన ఉపదేశఫలం మన కందరికీ లభించింది.

రా: పితృరుణం తీర్చుకున్నావు. నీవల్లనే నాకు లభించింది. యింటికి పడుకోడానికి వస్తావా?

నా: యీరాత్రి మా యింట్లోనే పడుకుంటాడు. మానాయన గారూ, పిల్లలూగూడా యింట్లో లేరు.

రా: యెక్కడికి పోయినారు?

నా: తిమ్మాపురం పెండ్లికి వెళ్లారు. నాయనగారు రేపు తప్పకుండా రావాలె.

రా: కమలమ్మగారుమట్టుకు రారా?

నా: ఊహూఁ. అక్కడనుంచి నాదెండ్ల పుట్టింటికి వెళ్లుతుంది.

రా: రేపైనా రా. నే నిగ యింటికి వెళ్లుతాను.

సంగదాసూ, రామానాయుడూ యింటికి వచ్చారు. రామా నాయుడు మేడమీదికి బోయినాడు. సంగదాసు కొట్టంలోకి బోయి యెద్దుల చావిడివగ్గర నిలువబడ్డాడు.

సం: ఆదంసాహేబూ! యింకా దాణాపెట్టలేదే యెద్దులకు? లాక్కుంటున్నవే.

ఆ: బుట్టలకు పోసి తెస్తున్నారండి. వులవలు వుడకడం ఆలస్యమైంది. పత్తిగింజలు బుట్టల్లో పోసి వుంచాం.

సం: పత్తివిత్తులు యింకా యెన్నాళ్లు పోతవి?

ఆ: అయిపోవచ్చినవి. రెండురోజులకు మిగలవు.

సం: యెట్లాగబ్బా యిగను! పత్తి అడిగేవాండ్లు లేరు. పత్తిగింజలకు యెక్కడలేని ధరానూ. పత్తి పట్టిస్తే బాగుండు. ఆదంసాహేబూ! నీవు ఆనికె తోగటవీధి బోయి పత్తిరాటాల వాండ్లను పట్టుకరా. పది పుట్లు పట్టిస్తే చాలావరకు నెట్టవచ్చు. యెదలైపోతే తరవాతమాట చెప్పబోకు. పది రాటాలు వస్తే రోజూ వొక పందుం పత్తి నలుగుతుంది.

ఆ: చౌదరయ్యగారు రేపు వస్తారుగా; గింజలు కొందామంటారేమో?

సం: మనం పత్తి పట్టిస్తే ఆయ నెందుకు కొంటా నంటాడు? బిడ్డగనే కోడ లుంటే వద్దనే అత్త యెక్కడా వుండదు. రాటాలు యెక్కడ పెట్టింతాం? యింట్లో పెట్టిస్తే తెగ అరుస్తవే.

ఆ: మొన్న వేలంలో గొన్న తోగటింట్లో పెట్టించండి. బాగా విశాలంగా వుంది.

సం: కొనంగానే మనకు వచ్చిందా! అమీనా వచ్చి స్వాధీనం చేయవద్దూ?

ఆ: అదొ్క ఖర్చెందుకని పంతులుగారూ, చౌదరయ్యగారూ పోయి వాళ్లను వెళ్లగొట్టి తాళం వేశారు. ఇంకా స్వాధీనమేమిటి?

సం: వాళ్లు వూరుకున్నారా?

ఆ: గంపెడుచీకటి నెత్తిన వేసుకుని తూర్పు బతకపోయినారు. అక్కడనే వాలుగావుంది. పెట్టించండి.

సం: సరే కానియ్యండి. అక్కడ హమేషా వొకమనిషి వుండాలె. పద్దులు వ్రాయగలవాడవు నీవే వుండు. వొక్కవిత్తు బీరుపోనియ్యవద్దు. కూలివాండ్రు యేదుస్తారు. రేపు ప్రొద్దున రాటాలు ప్రారంభించే జవాబుదారీ నీది. తెలుసునా?

ఆ: సరే చెప్పారుగా! నా జీతంసంగతి సాచేతగానే పోనిస్తున్నారు.

సం : రేపు చౌదరయ్యగారు రాంగనే యెదోవొకటి ఫైసలు చేస్తాంలే. రాంగనే వొకమాటు కదిలించు.

సం : బండ్లదొడ్లోకి పోయి—వెంకయ్యా రేపు అరకలపని యెక్కడ ?

వెం : వెంకటయ్యగారు పదిహేను అరకలు మిరపదుక్కిలో చాళ్లుదోలడానికి పోదామన్నారు. తక్కినవి యెక్కడికి పోవలెనో నిన్ను కనుక్కోమన్నారు.

సం : ఆయన అన్నీ గుంట్లుబెట్టి పనిజేస్తామంటారు. మళ్లీ కురదలా లెందుకు ? యిరవై అరకలు చాళ్లకు పోనిచ్చి తక్కిన పదీ వరిగెదుక్కిలో గొర్రుదోలడం మొదలుపెట్టండి. గొర్రులతో రామయ్యను పొమ్మను. చాళ్లకు వెంకటయ్యగారు పోతారు. జట్కాబండిమనిషి లేడూ ? ఫరీదుసాహెబూ !

ఫ : క్యావుజీ మహారాజ్ ?

సం : యేం క్యావుజీ. మాట్లాడేస్థితిలో వున్నావా ?

ఫ : లేకపోవడమేమండీ. మొన్న యెప్పుడో యేక్ దఫా—

సం : అవును వొక్కమాటే—యెప్పటికప్పుడు. చౌదరయ్యగారు నీవు పనికిరావంటున్నారు. మీ అయ్యవచ్చి బతిమెలాడి భద్రంచేస్తానని పోయినాడు. యేమిభద్రం జేశాడో ?

ఫ : మాఅయ్యా ఖసం తినిపించాడుగా అండీ. మళ్లీ దుకాణంకల్లి అసల్ పోతున్నానండీ ? నైజీ సబ్ కూ పూఛో.

సం : యెమిటోయి మీనాయన కొత్తవి తినిపించాడు ? ఖసం యేమిటి ?

ఫ : ఒట్టు పెట్టించాడుగా అండీ.

సం : అదా ! చూతాం. చౌదరయ్యగారు పొద్దున రైలు దిగుతారు. రైలుదగ్గరకు నీబండి పోవాలె.

ఫ : అమ్మగారు దేవుడికి సూసేకి పోతామన్నారుగా అండీ !

సం : అమ్మవారిగుడికి పొద్దున్న పోతామన్నారా యేమి ?

ఫ : అవునండీ.

సం : జట్కే కావాలన్నారా ?

సం : అమ్మగార్కి ఝుట్కా అయితేనే ఫసందండీ.

సం : యేమిటా ఫసందు? అయిదారుగు రెక్కాలె. యిసుకలో నీజట్కా పడుకుంటుంది. నే కనుక్కుంటాలే. వెంగన్న వున్నాడా? దుకాణానికి పంపించావా?

వెం : అయ్యా యేమండీ, యీ సాయెబు యెప్పుడూ దుకాణానికి రమ్మంటాడండి.

సం : అవును నీవు చాలా బుద్ధిమంతుడివి. మీ యిద్దరూ నడవవలసినవాండ్లే. రత్నాలు దొరికారు. బండ్లు బోల్తాతోస్తా రేమోనని అయ్యగారు భయపడుతున్నారు. అన్నట్టు మొన్న రైలుదగ్గరనుంచి వస్తూ రాతికి పట్టించి తిరగదోశావటగా?

వెం : యెద్దు అలివితప్పితే నన్నేమి చేయమంటారు?

సం : స్టేషనుదగ్గరి దుకాణంలో అదికూడా తాగిందాయేమి?

వెం : ఏమిమాటలు చెపుతారండీ. నే నిప్పుడు అంటు కోవడమే లేదుగదా.

సం : అయితే, బుద్ధిమంతుడవేగాని రేపుప్రొద్దున మీ యిద్దరిలో యెవరు రైలుదగ్గరకు పోయినా అయ్యగారితో నీలి మందుకు ధరలేచిందట. చెన్నపట్నం తోలేటందుకు రెండువాగిన్లు కావాలట. యిదివరకు హెచ్చరిస్తే మేష్టరుగారు నచ్చుగా జబాబు చెప్పారట. మీరు వారితో మాట్లాడి తప్పక రెండువాగిన్లు సెటిల్ చేసుకొని రమన్నానని కామకా చెప్పాలె. మరిచిపోతారా?

వెం : నే మరచిపోనండి. యీ సాయిబుకు తెలిసిందో లేదో.

ఫ : కాగితం వ్రాసియ్యండి.

సం : వుద్ధరించావు. అయితే నీవు అమ్మవారిగుడికే పో. వెంగన్నా! నీవు స్టేషనుకుబోయి బండిలో పడుకోక గేటుదగ్గర నిలుచోని అయ్యగారు దిగంగానే పిలువు. చెరొకదారీ అయ్యేరు. ఆయన రైలుకట్టవెంబడి వస్తారు.

వెం : అయితే నేను పాయింటుదగ్గరనే బండి దింపుకుంటా. రెండురోడ్లూ అక్కడనే కలుస్తవి.

సం : అప్పుడే మరచిపోయినావు. అయ్యగారు మేష్టరు గారితో మాట్లాడవద్దూ.

వెం : సరే గేటుదగ్గరనే వుంటా.

సం : వెంగన్నా! నీవు గొల్ల వెంకటసామింటికి పోయి నీవు పొగతోటలో గొర్లు తోలుతానని తలాయిస్తున్నావట. కామకా వచ్చి మాట్లాడి పొమ్మన్నానని వెంటబెట్టుకొనిరా? అతడు మంద దగ్గరవుంటే పెండ్లాన్ని పిలుచుకరా.

వెం : వాడు యెప్పుడూ మందదగ్గరనే పడివుంటాడు. పెండ్లాన్ని రమ్మనమంటా.

సం : చీపురు తీసుకొని కొడుతుంది.

వెం : మీపేరు చెపుతా.

సం : అంత ప్రబుద్ధుడవ్వానూ.

ఆదంసాహేబు వచ్చి "తొగట చిన్నప్పతో మాట్లాడా, పదిరాటాలు సంతనచేసుకుని పొద్దున వస్తానన్నాడు. స్వంతరాటాలే నాలుగున్నవట. యెవరో నీలిమందు బేరగాండ్లు వచ్చారు. నాయుడుగారు మిమ్మును రమ్మన్నారు."

సం : వీధిలోకి వచ్చి—యేమండో సాహుకారుగారు, పెద్దసాహుకార్లంతా దయచేశారే. కోస్తా లేచిందా?

సా : గిరాకీలేదు, బండలూలేదు. అడిగే దిక్కేలేదు. మీరు పండినా యెండినా వ్యవసాయంచెయ్యక తప్పదుకదా. వర్తకంలో మేమున్నందుకు దండగో పండగో కొంటూ వుంటాం.

సం : లాభంలేని సెట్టి వరదనబోడు. యిదివర కెట్లా దీస్తున్నారు?

సా : తమలో—పావులూ—పోగురుకా—అవల్ రకానికి అయిదుపెట్టాం. నాసికి నూరూ, తొంబై వర్ణంకొద్దీ పెట్టాం.

సం : యింకొక మాటనండి. మాది ప్రాప్తమైన సరుకు. నాసెన్నమాటలేదు.

సా : అక్కడికే పెట్టుధర. యేమాత్రం తేలేను.

సం : రెండువందలు దాకొంటుంది.

సా : స్వంతమేనా?

సం : కొద్దిగా బాకీలకింద వచ్చింది. యెందుకూ—దిష్టికి అక్కపోతే మేమే తియ్యాం. మాటదక్కవద్దూ. రెండో రకమన్న మాటలేద్దు,

షా : మరేమి. చెప్పూ. వేయిరూపాయలు బయానా యిచ్చిపోతాం.

సం : పొద్దున వస్తారుగా ?

షా : యెప్పటికప్పుడు రహితమైతే మంచిది.

సం : మీరు బేరం యియ్యడానికి వచ్చారా, తియ్యడానికి వచ్చారా ?

షా : పోనియ్యి. నీవు బేరం యియ్యకపోతే మేము వంద మళ్లు యిస్తాం తీస్తారా ?

సం : చౌదరయ్యగారుకూడా పొద్దున వస్తారు.

షా : ఆమాట మాకు భయంలేదే. నీవు మాట అన్నావంటే ఆయనదాకా అవసరంలేదు. అందాకా యెందుకూ. నీవు మా తరఫున పోయి బేరం యిచ్చిరా, కాదంటే అప్పుడను.

సం : వేలతోగూడిన వ్యవహారంగా.

షా : సరే యిప్పుడు కాదన్నమాటేగా ?

సం : ఆఖరుమాట చెప్పలేదే.

షా : పొద్దున వూళ్లోకి తూకానికి వస్తాంగా, రకంజూచి.

సం : సరే.

సంగదాసు లోపలికిబోయి స్నానంజేసి భోజనంజేశాడు. లక్ష్మమ్మ ప్రొద్దున తనకు గుర్రపుబండి వుంచమని చెప్పింది. గొల్లవాడు తెల్లవారి వస్తానన్నాడని కబురు వచ్చింది. రాత్రి మళ్లా నాయుడుగారిని చూడడానికి అవకాశం కలగలేదు. లాంతరు తీసుకొని తన గదిలోకి బోయి యెలుకలు లేకుండా వెదకిచూచి తలుపువేసి పడుకున్నాడు.

11. దేవాలయం

తూర్పు తెల్లబారింది. వెంకటయ్యా, సంగదాసూ లేచి కొట్టంలోకి బోయి జీతగాండ్లను పనులకు పురికొల్పుతున్నారు. వాండ్లు పశువులకు మేత వేయడమూ, నీళ్లుతేవడమూ, కుడితిబోయడమూ, పేడతీయడమూ, కసవూడ్చడమూ మొదలైన పనులు చేస్తున్నారు. అవయినతరువాత యిండ్లకుబోయి అన్నంతినివచ్చి కోశేర్లు వేస్తున్నారు. వెంకటయ్య భోజనంచేసి లక్ష్మమ్మతో—

చిన్నమ్మా! నీవు గుళ్లోకి పోతున్నావుట; నీతో యెవరు వస్తున్నారు?

లక్ష్మ : నీభార్యను తీసుకొనిపోతున్నాను. అబ్బాయికూడా వస్తాడట.

వెం : ఆమెట్లు నీవు యెక్కి దిగ్గలవా? లేనిపోనిపని పెట్టుకొన్నా వెందుకు?

ల : నీభార్య కాపురానికి వచ్చిన కొత్తలో అమ్మవారికి చీర మొక్కున్నాను. ఈ అయిదేండ్లనుంచీ అట్లాగే పోతున్నది. గోడ్డూ, బిడ్డా గలవాండ్లం. యేదగ్గువచ్చినా, యేపడిశంపట్టినా అదే నింజిలిగా వుంటుందని బయలుదేరుతున్నా.

వెం : ఎండబడ్డదా అంటే యెక్కి దిగడం నీతరం కాదు. అసలు నీవు తేమానం మనిషివి. పని తెముల్చుకొని పోయేదెప్పుడో, వచ్చేదెప్పుడో. యేదెట్లా వున్నా సద్య నీవు జారిపడేవు. కొన్ని మెట్లు వొరకాటంగా వుంటవి. నిన్ను పట్టుకొని యెక్కించాలె. అరకకు యెవరినైనా పంపి నీతో వచ్చేదా?

ల : నీపనికి అరఖతెందుకు? పిల్ల వుంటుందికదా. అబ్బాయి వస్తూనేవున్నాడు.

సం : వెంకటయ్యగారూ! అరకలు పోతున్నవి.

వెం : ఆమెను మెట్లెక్కించేటందుకు వొక మనిషిని పంపవోయ్. అబ్బాయి యెక్కిస్తాడంటుంది. ఆయన యెక్కగలితే చాలు. మేనా వుండెగదా, కాసేపు చాకలవాండ్లను రమ్మనక పోయినావా?

సం : అదీ ఆలోచించా. వాండ్లు యేదోవూరు సవారికి పోయినారట. సరే యేదో చూతాం. మీరుగెన జొన్నచేనేమైన చూశారా, కోతకు వచ్చిందేమో?

వెం : ముందెక్కివచ్చిన మున్పైపైయకరాలు తిరగబారి పోయింది. కాకపోతే కళ్లునేల పదెకరాలు కాస్త ఆగవలసివస్తుంది. పల్లపుగుడ్డం బాగా కాసినట్టు లేదు.

సం : యివ్వాళ మీ రీ చాళ్లు తోలడం గానిచ్చి రేపు గొర్రు దోలడం పూర్తిచేయండి. రేపు వొకయాభైమంది కూలీలను

తీసుకపోయి కోత మొదలుపెట్టిస్తాను. యెల్లుండి అరకలపని లేకపోతే జీతగాళ్లందరినీ కోతకు తీసుకపోవచ్చు. సొంత మనుష్యులు గూడ కొందరు పని చేస్తుంటే పని జరప్పుగా సాగుతుంది.

వెం: మందట నేను దున్నుతుంటే సాగినట్టు, లేకపోతే సాగదు.

సం: నీలిమందు బేరగాండ్లు యీపూట వస్తామన్నారు. నూటఐదింటికి పైనే పడవచ్చు. మీచిన్నయ్యగారు యీరోజు రాకపోతే చేయవలసిందేమిటి? పెద్దమొత్తమని సందేహిస్తున్నా. పోనీ చెన్నపట్నం యెత్తింతామంటే శానా లాయిలాసాపని. ముందు అక్కడికి పోయేనాథుడు లేడు.

వెం: నీవు చెప్పినకాడికయితే పోనీయవచ్చు. ఆయన వచ్చి మటుకు వెళ్లవేసే దేమున్నది?

సం: ఆపడానికి వీలయితే ఆపుతాను. అరకలు సగంత్రానికి పోయివుంటవి. కలుసుకోండి.

చంకన ములుగర్ర పెట్టుకొని, చుట్ట చుట్టుకొంటూ, బారెడేసి అంగలు వేస్తూ వెంకటయ్య బయలుదేరాడు.

సం: అమ్మా, లక్ష్మమ్మగారూ! ఎందుకీ తాచ్చారం. బండి వాకిట్లోకి వచ్చింది.

ల: మేము బయలుదేరుతున్నాం. అబ్బాయి యింకా కిందికి రాలేదు. మాకు చిల్లర కావలె.

సం: అబ్బాయిగారు మేడ దిగి వస్తున్నారు. వారొక అర్థ రూపాయి నేబులు తీసుకున్నారు. చాలునా?

ల: చాల కెందుకు; పదండర్రా.

లక్ష్మమ్మ వాతపువొంటిమనిషి. ఆ లావుమీద పొడు గని పించదు. మండోదరివలె యిల్లు నిండివుంటుంది. కాళ్లు కొంచెం పీలగా వుండడంవల్ల బందికాడుతూ నడుస్తుంది. పచ్చిపసుపు కొమ్ముమవంటి పసిమి. పూర్వకాలపు మనిషి. యీకాలపు తళుకు బెళుకు లెరుగదు. మనిషిదగ్గిర కల్లా కౌడూ లేదు. యెవరితోనైనా నోటూర వరసన బిలిచి మాట్లాడుతుంది. స్వంతగా వడికి, నేయించు కొన్న మైజారుచీర గట్టుకొని గుమ్మడిపండు పెట్టి కుచ్చిళ్లు దోపుకొని

గోటురవిక తొడుక్కున్నది. కాళ్లకు పసుపూ, మెడకూ చేతులకు గంధమూ పూసుకొని, పెద్ద యెఱ్ఱకుంకుమబొట్టు పెట్టుకొన్నది. ముక్కున యెఱ్ఱరాళ్ల చిలకా, చెవులకు నిండిన బొగడలూ, తిరుగుడు కమ్మలూ, మెడలో గళ్లాపట్టెడా, పమిడినల్లలూ, తాళిబొందులో రూపులూ, అడ్డిగెలూ, తలను తిరుగుడుబువ్వా, సవరకుప్పే, చేతికి చక్కగాతోమిన రాగిగోట్లూ, నడుము లక్కపట్టెలూ, — యివే ఈమెకు సాధారణమైన అలంకారములు. కాళ్లకు సన్నని మెట్టెల కంటె వేరే నగలు లేవు. ఈ సరుకులు ఆమెకు యెప్పుడూ వొంటి మీదనే వుంటవి. దాపుడునగలు రాగిడీ, కమ్మల గొలుసులూ, ముక్కుపోగూమాత్రం కార్యఖరమ్మతులలో పెట్టుకుంటుంది. సగం నెరసిన తలవెండ్రుకలు మిక్కిలి శోభస్కరంగా వున్నవి. చూచిన వారు పెద్దముత్తయిదు, నమస్కారం పెడితే పాపాలు పరిసిపోత వనుకుంటారు.

మెల్లగా వాకిట్లోకి నడిచింది. గడపదాటి బండివంక చూచి అరుగుదగ్గరకు తిప్పితే యెక్కుతా నన్నది. ఫరీదుసాహేబు బండి అరుగంట తిప్పి గుఱ్ఱాన్ని గట్టిగా పట్టుకొన్నాడు. మెల్లగా బండిలోకి సర్దుకొన్నది. కమాన్లు కిటకిటలాడినవి.

ల: వెనకబరువూ, ముందుబరువూ అంటే నే జరగలేను. వొకరు వెనుకా, వొకరు ముందూ యెక్కి మీరే సర్దుకోండి.

కోడలు వెనుక యెక్కింది. రామానాయుడు ముందెక్కి "బండి నేను మెల్లగా తోల్తాను. జట్కావాలా వెంబడే రా" అన్నాడు. పనికత్తె అక్కలక్ష్మి పసుపూ, కుంకపుపళ్లెమూ లక్ష్మమ్మచేతి కందించింది.

ల: అక్కలక్ష్మీ! ఇల్లు భద్రం. నీవు వొళ్లుబరువుమనిషివి. పొయ్యలేక తిరిపెపుమజ్జిగ లే వనేవు?

అక్కలక్ష్మి చిరునవ్వు నవ్వింది.

ల: దాసూ! పూజారి అప్పయ్యకు కబు రంపావా?

సం: పొద్దున కొండమీదికి పోయినాడు. మీరు వచ్చేదాకా అక్కడనే వుండమన్నా.

గుఱ్ఱం సాగింది. బండి మూలతిరిగినతరువాత సంగదాసు గదిలోకి పోయినాడు. ఫరీదుసాహేబు వెంట పరుగెత్తుతున్నాడు.

గుర్రం రోడ్డుమీద తరటుపోయింది. కాని డొంకలో నడక ప్రారంభించింది.

ల: రామడూ! చూశావు వాడి జాగ్రత. కూలివాండ్లను కొట్టవద్దంటాడని మీ నాయనకు కోపంగాని, వాడులేకపోతే మనకు వొక్కరోజు సాగదు. యింటివ్యవహారం నీ వేమీ అంటించుకోవు గదా?

రా: రేపటినుంచీ నే పొలంబోతా. వ్యవసాయపుపని నేర్చుకోవాలె.

ల: నేర్చుకొనేదేమున్నదీ? చూస్తుంటే అదే అవగాహన అవుతుంది.

రా: చూడడంగాదు. దున్నడం నేర్చుకోవాలె.

ల: ఇక అయినట్టే. నీవు దున్నితేనేగాని సంసారం ముందు బడదు. మీ నాయన కోప్పడతాడు—కవిలె చూచుకుంటూ, వ్యవసాయం అజ కనుకుంటూ వుంటే చాలు.

రా: వ్యవసాయం చేయంది దాంట్లో వుండే కష్టనిష్టూరాలు యేమి తెలుస్తవి?

ల: మీనాయన నిన్ను ఉద్యోగంలో ప్రవేశపెడతానంటున్నాడే! అశ్శ వెళ్లితే వల్లగాదట. పోతావా?

రా: నీ వేమన్నావు?

ల: అయినా నీ యభిప్రాయం జెప్పు.

రా: నేను నవుకరీ చేయను.

ల: నీకు వచ్చినచదువుకు కొన్నాళ్లలో తహసీల్దారుపని అవుతుందిటే?

రా: ఏమయినా గానియ్యి. నే బోను. నీ వేమన్నావు?

ల: నేను నిన్ను విడిచిపెట్టి వుండలేనన్నా.

బండి దేవాలయానికి పోయే మెట్లదగ్గర ఆగింది. కోడలూ, రామానాయుడూ దిగారు. లక్ష్మమ్మ మీరు నొగలుపట్టుకుంటే దిగుతానని మెల్లెగా జారింది. పూజారి అప్పయ్యా హాజరుగా వున్నాడు. చాలాపొడుగాటివాడు. అరవయ్యోయ్యాపడిలో వుంటాడు. కొంచం అడంగిరేకలమనిషి, సంసారంలేదు. చిన్నప్పుడే భార్య

వెళ్లిపోయింది. పొట్ట లోపలికిబోయి యెప్పుడూ అక్కళించే వుంటుంది. జామారు పింజబోసి మోకాళ్లమీదికి దోపుకొని తడి కొల్లాయిగుడ్డ కుడిబుజాన పెట్టుకున్నాడు. సంసారం లేనివాండ్లకు సరసాలుమెండని ఆయనకు నవ్వుమాట లధికం. గాలి కెగురుతున్న పిలకజుట్టు సవిరించుకుంటూ లక్ష్మమ్మ కెదురుగా వచ్చాడు. యెడమ చేయి తిప్పుతూ మాటమాటకూ ముక్కుగూళ్లెగర వేస్తూ.

అ: లక్ష్మమ్మా! నీవు మావూరు కాపురానికివచ్చి ముప్పై యేండ్లు దాటింది. పొరుగుగడప తొక్కి యెరుగవు. ఆఖరకు అమ్మ వారి దరిసెనానికీకూడా రాలేదు.

ల: ప్రాప్తం వుండవద్దా — మామా — నాకు తెల్లవారి లేచి నప్పటినుంచీ మునగానాం — తేలానాంగా యీ సంసారమే సరిపో తున్నది.

కొండకిందగుడి గ్రామదేవతది. గుడిముందు అమ్మవారి పాదా లున్నవి. ముందు ఆమెకు మొక్కులు చెల్లాలె. లక్ష్మమ్మ పసుపు కుంకుమ చల్లి వొకరవికా, ఖర్జూరకాయ బెట్టి దణ్ణం బెట్టింది. తలా వొకకాని దక్షిణ వేశారు. అప్పయ్య కన్నుల సంతోషం వెలి బుచ్చుతూ పసుపూ, కుంకం వదిలివేసి తక్కినవి యేరుకొన్నాడు. అందరూ మెట్లదగ్గరకు పోయినారు. చెక్కడపురాళ్లతో మెట్లు విశాలంగ కట్టబడ్డవి. ఇరుప్రక్కలా రాతిదూలములతో పిట్ట గోడలు కట్టారు. గోడలముఖస్థలమున రాతిగోడలో యేనుగ తొండములు చక్రాకారంగా చెక్కబడ్డవి. మెట్లదారి నిటారుగా నుండక మెలికెలు దిరిగి పరుపుగా వుంటుంది. లక్ష్మమ్మ తిప్పమీద వున్న దేవాలయం జూసి అందాకా యెక్కవలసిందేనా మామా? నీవు న న్నెట్లా చేరుస్తావో అంటూ వొక చేయి కోడలిమీద వేసి రెండవచేత పిట్టగోడ ఆనుజేసుకొన్నది. యెక్కడం ప్రారంభించారు. అక్కడక్కడా కూర్చుంటూ లక్ష్మమ్మను గుంటిదగ్గరకు చేర్చారు.

అ: ఇది ధనపుకొట్టు. యెంత దిట్టంగా అమిర్చారో చూడు. అన్నీ చెక్కడపుదూలాలే! యీగుడి యెప్పుడయినా శిధిలమయితే తిరిగీ కట్టించడానికి ధనపుబిందెలు ఇందులో ఉన్నవిట.

అక్బర్ పాదుషాకాలంలో అమీర్జుమ్లా అనే సేనా నాయకుణ్ణి గోల్కొండనవాబు దండయాత్ర పంపించాడు. అతడు

తన జయసూచకంగా వుత్తరంగా కనుపడేచెరువు తవ్వించి గుంటి మీాద మసీదు గట్టించాడు. ఆ మసీదు కట్టించేనిమిత్తం యీా దేవాలయపురాళ్లు తీసుకొనిపోవలెనని ధనపుకొట్టుమీాదివి రెండురాళ్లు పెకలించేవరకు అతని గుఱ్ఱం భోల్లున నెత్తురుగక్కి చచ్చింది. అంతట రాళ్లు పెళ్లగించడం సంక్షేపించి తన మసీదుకు కావలసినన్ని వేరేరాళ్లు చెక్కించుకున్నాడు. యిక్కడనుంచీ మెట్లు వోరకాటం. ఈ ధనవుకొట్టుదగ్గర కాసేపు అందరూ కూర్చోవలెనని శాస్త్రం.

ల: శాస్త్రం లేకపోయినా కాసేపు కూర్చోంది ఆ యెత్తు మెట్లు నే నెక్కలేను.

రా: శాస్త్రంకూడా అందుకే యేర్పడి వుంటుంది.

అప్పయ్య పెదవులు గిన్నెవలెబెట్టి ఉహుహూ అని నవ్వి మాకోడలు యెత్తుబడ్డది. మాకొడుకును పిలిపించమంటావా లేవదీయడానికి ?

ల: మామవు నీవు యిక్కడ వుంటివిగా.

లక్ష్మమ్మ లేచి యెత్తుమెట్లెక్కవలెనని ప్రయత్నంజేసింది. కాలు లేవలేదు. మరల కూర్చొని మామా! యింతదూరమూ యెక్కి అమ్మవారిని చూడడానికి ప్రాప్తంలేదుగాఁవాలెనని మెట్టు మీాద కూర్చొని పైకి దేకడం ప్రారంభించింది.

అ: ఆఁహాఁ—నాకోడలు యెంత వుపాయశాలి!

అందరూ నవ్వేరు.

ల: ఎవరి వుపాయం వాండ్లది. వుపాయం లేనివాండ్లను వూళ్లో వుండనీయగూడదుట.

అందరూ గుంటిమీాది కెక్కారు.

ఈ శక్తిదేవాలయం మిక్కిలి పురాతనమైనది. ఏకాలమున ఎవరు గట్టించిందీ తెలిపే చరిత్రాధారాలు లేవు. గుంటి వుత్తరపుప్రక్క వొక శిలాశాసన మున్నది. అది యెడతెగని గాలీ వానా పెట్లకు అరిగి అక్షరాలు శిథిలమై యున్నవి. ఇది రెడ్లనాటి శాసనం. మంగళాపురం, కంతేరు, డోంకిపఱ్ఱు గ్రామాలు అమ్మవారికి అగ్రహారమిచ్చిన ట్లున్నది. అమీాన్ ముల్కు ముఖమండ

పంలో కొంత చిత్తరువు చెక్కి పారవేయించి అచ్చట తన దండయాత్రలో గలిగిన విజయములు వర్ణించుతూ శాసనం వ్రాయించాడు. ఈ దేవాలయానికి స్థలపురాణమూ లేదు. ఈ కొండకు దక్షిణమున పుట్టకోటనే గ్రామప్రాంతస్థలములో పూర్వపు విదర్భాపుర మున్నదనీ, తన వివాహమునకు పూర్వం రుక్మిణి మాధవుం దనకు పెనిమిటిం జేయమని ప్రార్థించి మొక్కుబడులు చెల్లించడానికి ఈ దేవాలయానికి వచ్చిందనీ, శ్రీకృష్ణు డామెను రథముమీద బెట్టుకొని ఫలానదారిన వెళ్లిపోయినాడనీ, గుంటిమీద కనుపడే నీటిచారలు రథచక్రముల లేడెలనీ పూజారప్పయ్య యెడమచెయ్యి తిప్పుతూ తేప తేపకూ గుక్కతిప్పుకుంటూ భక్తులకు వర్ణిస్తుంటాడు గాని ఈ కథలో సత్యమెంతో చెప్పడానికి వీలులేదు. రమేశ దత్తుగారు విదర్భ బీదరుప్రాంతములో వుంటుందని పేరుపోలికలనుబట్టి వ్రాస్తాడుగాని యితర కారణము లేమీ చెప్పడు. ఆ ప్రాంతములో ప్రసిద్ధమయిన ఈశ్వరీదేవాలయ మున్నదేమో తెలియదు. చరిత్రశోధనావిషయమున ఆంధ్రులు గనబరుచు అలసభావమే దీనికి అడ్డంవచ్చింది. విదర్భ ఆంధ్రదేశములోనిదా అనే ముఖ్యవిషయములో సయితం ఆంధ్రులు పరిశీలించి అభిప్రాయం వెల్లడించకుండడం శోచనీయమే. రుక్మిణీకల్యాణములో పోతన్నగారుకూడా స్పష్టీకరించలేదు. "నమ్మితి నా మనంబున సనాతనులైన యుమామహేశులన్, మిమ్ముం బురాణదంపతుల" అని రుక్మిణి పార్వతీ పరమేశ్వరుల నిద్దరినీ ప్రార్థించినట్లు కనబడుతున్నది. ఆ దేవాలయములో అయ్యవారు లేరు. అమ్మవా రొక్కతే వున్నది. పై పద్యములో రుక్మిణి యిద్దరినీ భజించినట్లు కనపడ్డా, పద్దెముచివరను ఈశ్వరీ అని వొక్కరినే సంబోధించింది. ఈ పద్యానికి పూర్వపు వచనంలో "ఇందుధర సుందరీ మందిరంబు చేరి" అనీ, తరువాత వచనంలో "గౌరీదేవికి మ్రొక్కి" అనీ వ్రాయడంచేత కవి అలంకారంగా వొకచోట ఉమకు మహేశ్వరుణ్ణి చేర్చాడుగాని రుక్మిణి వెళ్లింది శక్త్యాలయమే అయినట్టు స్పష్టపడుతున్నది. పుట్టకోట ప్రాంతంలో పడిపోయిన దేవాలయాలూ, పూడిపోయిన విగ్రహాలూ, మట్టిదిబ్బలూ, చాలా కనబడడంవల్ల యిది పురాతన ప్రసిద్ధస్థలమైనట్లు తోస్తుంది.

చుట్టూ షుమారు నూరుగజాల యెత్తుండి పైన వొక యెకరం విశాలస్థల మున్నది. ఇట్టి రమ్యస్థలములలో పాశ్చాత్యులు విహారమందిరాలు గట్టించి, పెద్ద పూటకూలియిళ్లు పెట్టించేవాండ్లు. మనపూర్వులు తమ ఆదర్శాలప్రకారం దేవాలయాలు కట్టించి పవిత్రస్థలములు చేశారు. పైనుండి చూస్తే రంగం మిక్కిలి హృదయంగమంగా వుంటుంది. తూర్పున కొండలు బారులు దీరినవి. తక్కినవైపుల పొక్కిటిగడ్డలవలె తిప్ప లుంటవి. ఈ సమీప గ్రామాలు కొండకాటివూళ్లని తూర్పుసోదరులు పొగుడుతారుగాని యివి పూర్వంనుంచీ ప్రసిద్ధస్థలాలే. రెండు పెద్దతటాకాలూ, నీరూరే వాగూ, లోతులేని బావులూ, కొండవీటిచేంతా ళ్లవసరం లేకుండా చేస్తవి. కొండనెత్తములమీద యెండాకాలం చల్లగా వుంటుందిగాని జను లిప్పుడు నివాసంచేసే అలవాటు రెడ్లప్రభుత్వంతో బోయింది. ఈ గుంటికి వుత్తరమునా, తూర్పునా, వరిమళ్లు పచ్చిసుగళ్లవలె వరుసలుదీరి పసరుగక్కుతూ వచ్చే పొయ్యే పిల్ల గాలులకు సయితం సలాములు చేస్తున్నవి. చిత్తకు చిరుపొట్ట లన్నట్లు ముదురుమళ్లన్నీ పొట్టకువచ్చి అక్కడక్కడ వెన్ను వెళ్లు తున్నవి.

దేవాలయం మిక్కిలి సుందరమైనది. యింతకంటె పెద్ద దేవాలయము లున్నవి కాని యింతటి పనితనం యీ జిల్లాలో మరొకచోట కనబడదు దేవాలయస్థాపకులు ధనమూ, కాలమూ, వ్యయమౌతుందని చూచినట్లు కనబడదు. శిల్పవిద్య అంతా ముఖమండపాన కురిపించబడింది. ఎంతమంది శిల్పిశిఖామణులు ఎన్నిసంవత్సరాలు ఈ మంటపం కట్టారో చెప్పడానికి వీలులేదు. పెద్దరాతితనాబీలను సన్నని వడాకులతో మలిచి అతికినట్లు మోపి గట్టించి దేవాలయపుగోడలు పెట్టారు. ఇవి యింతవరకూ దసల లేదు. ఈ గోడలమీద రాతితో జవగట్టి చూరు దింపారు. ముఖమంటపాన వెగటుపుట్టేటట్లు మాధుర్యం గుప్పించిన శిల్పి ఈ గోడలమీద నాజూకుగా అక్కడక్కడ చిన్నప్రతిమలను చిత్రించి చూపరమనస్సులకు విరామం కల్పించాడు. ఈశాన్యమున యిరవై గజాల దూరంగా వున్న సేవామంటపం దాటి ధ్వజస్తంభం దిరిగి మనవాండ్లందరూ ముఖమండపంలో ప్రవేశించారు. దాని కిరు

ప్రక్కలా వున్న నునుపుదేల్చిన నల్లరాలపరుపులపై కూర్చున్నారు. చేతుల నరుగులపై జార్చి చూచి అధరమును పంట నొక్కుకుంటూ కన్నులను మాంద్యముగ స్తంభములవంక దిప్పారు. నల్లనికాంతి యప్పి నిద్దంపు టరుగులనుండి విజృంభించి మేలుకట్టు నందుకొన్నది. ఈ స్తంభాలు కొంతవరకు చచ్చౌకంగా పలకలుదీరి వొకచోట వర్తులవలై మరియొకవెంట బొద్దులు తమ్మాలింగనముసేయ వేరొక చోట గాళ్లుదీరి నిలువుటద్దములవలె చూపర ప్రతిమలు ప్రతిబింబిస్తూ, సోకిన చమురయ్యేటట్టు స్వచ్ఛములై యున్నవి. వాటిమీద పీట లమర్చబడి శిల్పచాతుర్యమునకు పీటలై ఒప్పుతున్నవి. వితానమున రెండుగజముల నడిమికొలతగల పద్మము చెక్కబడి వున్నది. దళములు వొండొంటి నొరుసుకొంటూ వొకదానిపై వొకటి వరుసలు దీరి కుప్పతిప్పలై, హరువులై, మురువులై, నడుమ బొడ్లుదేలి లోచనములకు విందులు చేస్తున్నవి. ఈ కమలానికి చుట్టూ కణికెడు రాతిగుబ్బలు వొండొంటిం బెరసి నునుపులై, వలుదలై, వర్తులవలై, మొనలుదేరి రసికుల భావములను అపహరిస్తున్నవి. ద్వారబంధం శిల్పవిన్నాణమునకు పొలిమేర. శిల్పి శిల్పవ్యసనియై తన శిల్పచాపల్యమును మెదిపి పాకంజేసి గొడుగుబల్లను అచ్చుబోసి వుంటాడు. నల్లని చలువరాయిని జలపతనంవలె జర్రున వంపుదీర్చి జార్చి ఆపి అంచుగట్టాడు. ఈ అంచుపొడుగునా శిల్పలావణ్యంయొక్క జగ్గునిగ్గులు నయనామృతములై వొప్పుతున్నవి. కమ్ముల సోయగం వర్ణనాతీతం. శిల్పి తన చాతుర్యంచేత భావమున రూపకల్పన జేసుకొని భ్రమరకీటకన్యాయంగా తన పోగరుపోట్లతో ముడిరాతినుండి కమ్ములను మూర్తీభవింపజేసి వుంటాడు. తీగెల రామణీయకమూ, చిగురుటాకుల మార్దవమూ, పూగుత్తుల రవళీ, మొగ్గల సొబగూ, కాయల గరువమూ అన్నీ హంవణించి అల్లుకొని జడలు గట్టినవి. మండిగం మూడంతస్తులుగా వున్నది. కమ్ములయొక్క సౌందర్యాటవి ఇచ్చట గన్పట్టదుగాని గాంభీర్యమూ, నిదానమూ, భావనాసౌశీల్యమూ అతిశయించి వుంటవి. ఈ శిల్పం చాలావరకు పెద్దనకవిత్వమునుబోలి స్వాభావికమైన సౌందర్యమును వెల్లడించుతున్నది. చాలాచోట్ల నాగపడిగెలునూ, గొడుగుబల్లలు

మున్న గువానికి నాగుబాము ఆకారములునూ గన్పట్టుటచేత నిది నాగశిల్పములో చేరియున్నది.

ప్రేక్షకులు చూచిచూచి శిల్పలావణ్యమునం దనిసి మన అప్పయ్యనంక జూచేప్పటికి ఆయన మళ్లీ తన కథ ప్రారంభించాడు.

12. అమ్మవారు

అ: పూర్వం వాసిరెడ్డివారి సంస్థానంలో పొత్తూరివారు దివాంజీలుగా వుండగా అమ్మవారికి చాలాభోగం జరుగుతూ వుండేది. ఇప్పు డప్పటి సత్రాలన్నీ పడిపోయినవి. గుడికి ప్రాకారం లేకుండావుండడం బాగుండలేదు. వెనుక యేకా లక్ష్మయ్య అనే ఆయన తొంగిచూడబోయి పడి, కాలం చేశాడు. పూర్వం అమ్మవారికి చాలా నగలు వుండేవి. నా పెండ్లికిముందు యెవరో యెత్తుకపోతే అప్పటి కరణం లక్ష్మీనారాయణ మావల్ల దండగ గొన్నాడు. యిందాకటి కథ ఆగిపోయింది. అమీను ముల్క ఈ ప్రక్క గ్రామానికి తనపేరు బెట్టి బావి తవ్వించాడు. ఈ ద్వారబంధపు కమ్ములలో కలిపి మలచబడ్డ ద్వారపాలకులను బద్దలుగొట్టించి గుడిగోడలమీద చెక్కిన చక్కని బొమ్మలనన్నీ భిన్నంచేశాడు. తురకవాడు అఘాయిత్యం చేస్తాడని అమ్మవారు వెనక గోడ బద్దలుగొట్టుకొని సత్రసాలలోవున్న బావిలో ప్రవేశించింది. వాడు పోయినతరువాత తిరిగీ తెచ్చి ప్రతిష్ఠజేశారు.

రామానాయుడు కండ్ల బొటబొట నీళ్లు గార్చాడు. కుడి చేతి పిడికెలి గట్టిగా బిగిసి గజగజ వణికింది.

రా: అప్పుడు యీ వూళ్లో హిందువులు లేరా?

అ: అయ్యో, లేకేమి?

రా: అరమోడ్పుగన్నులతో—జీవంతో టే వున్నారా? రెడ్డిసంతానుల వీరరక్తం విరిగిపోయిందా? గడిసీమలు గాచిన కామానాయుడి సంతతి అంతరించిందా? రావెళ్లవారూ, పెమ్మసాని వారూ, ధర్మసంరక్షణబిరుదం దగ్ధంచేసి కుక్షింభరులై కూళలవలె జీవించుతున్నారా? వీరాధివీరుడైన మేడమార్యునియొక్కయూ,

చితాపుఖానుని సైన్యముల చిందరవందర జేసి కొండవీటిస్వాతంత్ర్యము నిలిపిన నాదెండ్ల గోపయామాత్యునియొక్కయూ సంతానం—

రామానాయుడు రక్తనాళములలో స్వచ్ఛమైన వీరరసం విజృంభించింది. దేహమెల్ల నిండి నిబిడీకృతమైంది. దిగంతములకూ వ్యాపించింది. మనసు సంకల్పరహితమై లీనమైంది. దేదీప్యమానమైన నీలకాంతులతో త్రిశూలధారిణి వీరస్వరూపిణి దృష్టిగోచర మైంది. రెప్పలు మూతలుబడ్డవి.

హే విశ్వరూపిణీ, హే జగద్ధాత్రీ, సమస్తజగంబులూ నీవే, ముమ్మూర్తులకూ మూలాంకురాంబవు. నీ వాడికోరలతో, నీ పవిత్ర నఖంబులతో హిరణ్యాకశిపుని జించి చెండాడి నీలో గలుపుకొంటివి. నీ కోదండం రావణుని వ్రయ్యనేసింది. నీ చక్రం శిశుపాలునికంఠం తెంచింది. నీవే త్రిపురాసురులం గూల్చావు. ప్రళయకాలరుద్ర రూపిణివి, లోకంబుల నీలో దాచుకొంటావు. నీవే పరాపరాప్రకృతివి. బ్రహ్మాండముల సృష్టించి బంతులాడుతున్నావు. భారతివై లోకమునకు విజ్ఞానము నుపదేశిస్తున్నావు. లక్ష్మివై సమస్తదేశములకూ జీవనము లిస్తున్నావు. దుర్గవై ఆంధ్రస్వరూపిణివై ఆంధ్రలోకము నేలుతున్నావు. గౌతమీ, కృష్ణా, పినాకినీ, తుంగభద్రా స్వరూపిణివి. శ్రీశైల, దాక్షారామ, కాళహస్తి, శ్రీకూర్మ, శ్రీకాకుళ, భద్రాద్రి, తిరుపతుల వెలయుచున్నావు. నీవు ప్రేమస్వరూపిణివి. రాధవై బృందావనమున విహరించి భువనముల నిత్యలీలావిభూతిం దనరుచుంటావు. నీవు ఓంకారస్వరూపిణివైన మూలాంకురాంబవు. మంగళాపురములో వెలిశావు. అకార ఉకార మకారంబవై, సత్త్వరజస్తమో రూపిణివై, పంచభూతవికారిణివై, పచంతన్మాత్రారూపమును బొంది, పంచేంద్రియములుగ అవతరించావు. శబ్దస్వరూపిణివై, దేవుని పుత్రుడ వైనావు. మీాంకారస్వరూపిణివై కడపటిపైగంబరు వైనావు. విజ్ఞానస్వరూపిణివై సత్యవతీగర్భమున బుట్టావు. అహింసాస్వరూపిణివై కపిలవస్తునగరములో వెలిశావు. ప్రాగ్జ్యోతిషంలో జన్మించి నైయ్యాయికబోధిని వైనావు. నీవు నాయందనుగ్రహంచేత సౌలభ్యవశమున భీకర వేషము దాల్చి నవరసస్వరూపమునుసయితమూ ప్రదర్శిస్తున్నావు.

తల్లీ! నీ మహద్రూపం దర్శించి ధన్యుడనైనాను. నీ విశ్వరూపమును ఉపసంహరింపుము.

ల: యేమి మామా! నాకు భయమేస్తున్నది. పిల్లవాడికి కండ్లు మూతలుబడ్డవి. నే నిందుకే యెక్కడికీ కదలను.

అ: అతడికి వచ్చిన భయంలేదు. అది అమ్మవారిచేష్ట. ఆమెసత్యం యీరోజువరకూ ప్రత్యక్షంగా కనబడుతున్నది. యిక్కడికి యెన్నివేల యేండ్లయిందో ఆ యంత్రం వేసి.

ల: మాట్లాడించేదీ?

అ: ఇప్పు డేమీ వద్దు. శాస్త్రతెప్పిరిల్లనియ్యి. నేనే అడుగుతాగా, అడగవలసినవేమిటో.

ల: నీ వేదో చెపుతూ వస్తున్నావా, దద్దళంలోకి అడుగుబెట్టాం. అప్పటినుంచీ వాడిముఖాన యేదో వికారం కనబడుతూనే వున్నది. అమ్మవారి చేష్టయితే యెగుడు దిగుడుమాట లెందుచేత?

అ: అనేకమోస్తర్లు. అమ్మవారికి అయిదు బిందెల పానకం మొక్కుకో. ఆ వేడి శమిస్తుంది.

ల: దానికేమి? వచ్చేశనివారం పదిబిందెలు చేయిస్తా, అమ్మవారిదయ చక్కగావుంటే.

రామానాయుడు కండ్లు తెరచి విభ్రాంతిగా చూచాడు.

ల: ఏమినాయనా! యెట్లావున్నది? వికారంగా ఉన్నదా?

రా: కండ్లు తుడుచుకొని చప్పరించి బాగానే వుంది.

ల: బాగా వుందిగదా, ఆ తల్లి చల్లంగా, నేను పదిబిందెలు పానకం మొక్కుకున్నాగాని, నీవుగూడా మొక్కుకో.

రా: యిరవై బిందెలు చేయింతాం. వూళ్లో అందరికీ పోయవచ్చు.

ల: పాత మొక్కు చెల్లించి పోదాం పద.

అ: యివి అమ్మవారిపాదాలు. వాటిని పూజించండి.

పాదపూజ అయినతరువాత అందరూ దేవాలయంలో గర్భగుడిచుట్టూ విశాలంగావున్న చీకటిదారిగుండా ప్రదక్షిణం చేశారు.

అ: అమ్మవారు ప్రతివాండ్లకూ తమయెత్తు వున్నట్లు కనబడుతుంది.

అందరికీ వొకమోస్తరుగానే కనపడ్డదిగాని అప్పటిస్థితిలో యెవరూ పరీక్షించలేదు.

అప్పయ్యా అందరికీ కుంకుమ యిచ్చి మంత్రపుష్పంబెట్టి మొక్కుబళ్లు చెల్లినతరువాత గౌరీపాదం యిచ్చాడు. అంతట అందరూ బయలుదేరి మెట్లు దిగారు. లక్ష్మమ్మ బండిలో మెల్లగా యెక్కిన తరువాత ఫకీరుసాహెబునే బండి తోలమన్నది.

ల: మళ్లీ యేమీ వికారంగా లేదుగదా?

రా: లేదు.

బండి భోజనాలవేళకే యింటికి వచ్చింది.

13. పొగరాజులు - మడతకుడుములు

సంగదాసు అన్నందిని తన ఆఫీసుగదిలో కూర్చున్నాడు. ఆదంసాహేబు వచ్చి "గుమాస్తాగారు భోంచేశారా" అని యెవరినో అడుగుతున్నాడు.

సం: ఆదంసాహేబూ! యేమి సంగతులు? అక్కడ వుండకుండా వచ్చావేమి?

ఆ: పది రాటాలు సాగుతున్నవి. వొక బోరెం యెండ వేయించాను. ఈ మసుకులో అంతకంటే యెక్కువ నలగదు. మీరు చెప్పంగనే చీకటితోబోయి కూలిండ్లుఅన్నీ గాలించా. మునసబుగారి జొన్నకోతలు రేపల్లా పడతవిట. వొక పాతికమంది కంటే మనకు యెక్కువ తేలేటట్టులేదు. యెల్లుండైతే వందమందిమి వస్తామన్నారు. యీమాట చెప్పిపోవడానికే వచ్చా.

సం: వారి కోతలు అడ్డం వచ్చినవీ? సరే పో. వెంగన్న స్టేషనునుంచి వచ్చాడేమో యిటు రమ్మను. (తనలో) యివ్వాళగూడా రాలేదేమబ్బా. ఇల్లు విడిచి వుండేవారుగారే! నీలిమందు ఆపితే మళ్లీ మంద మవుతుందేమో. యేమోయి వెంగన్నా! యెంతసేపయింది నీవు వచ్చి?

వెం: యింతకుముందే కాదండీ, బండి విడిచి యిట్లావస్తున్నా.

సం: యింతసేపు యేమిచేస్తున్నావు? తాగి పడుకున్నావా?

వెం : యిప్పుడు బొత్తిగా ఆజోలి పోవడంలేదుగదా, యేమి టండీ అట్లా అంటారు? వొకవేళ తాగితేమట్టుకు నేపడుకోవాలెటండీ.

సం : మంచినీళ్లప్రాయమయింది. అయ్యగారు రాలేదేమి?

వెం : వచ్చారు.

సం : యేరీ?

వెం : పాలెపు మునసబుగారూ, వీరూ యింకా హేమా హేమీలంతా జేరి కోతకూలి గింజలిస్తామా, డబ్బులిస్తామా అని ఆలోచిస్తున్నారు.

సం : మన అయ్యగారు యేమిస్తామంటున్నారు?

వెం : మునసబుగారు తోకగొయ్యమంటే, యీయన సున్నం గూడ పెట్టమంటున్నారు.

సం : అదేమిటోయ్. కూలీలకు తోక లుంటవా?

వెం : మునసబుగారు కూలికింద డబ్బులిచ్చి, గడ్డిమామూ లిస్తామంటుంటే, వీరు గడ్డి అసలే వల్లగా దంటున్నారు.

సం : యింకా యేమి మాటలు జరిగినవి?

వెం : శానా మాట్లాడుతున్నారు. మీా రే మియ్యవలె నంటారు?

సం : నామాటేమైనా వచ్చిందా?

వెం : సాడీలు చెప్పావంటారు. నా కెందుకు?

సం : పోనీ. యితర సంగతులు చెప్పు. నా అభిప్రాయం నీకు తెలుసునా?

వెం : మీారు కూలీలపట్టేగా.

సం : నేను నీతో చెప్పానా?

వెం : మునసబుగా రన్నారు.

సం : అయ్యగారు కాదనలే.

వెం : వారికిమట్టుకు తెలియమా?

సం : వారికిమట్టు కేమి తెలుస్తుంది?

వెం : మీారు వాదిస్తుంటారటగా.

సం : యేమని?

వెం : కూలీలకు డబ్బిస్తే గిట్టదని.

సం: యింకా యేమి సంగతులు?

వెం: మీరు పని చాలించుకుంటారా?

సం: అయ్యగా రంటేగా.

వెం: వారు వుండమనే అంటారు. మీ కిష్టం గాకపోతే చాలించుకోరా?

సం: యెందు కిష్టం గాకపోతుంది?

వెం: మీరు అవునన్నది వారు కాదంటే.

సం: యింకా కొత్తసంగతు లేమి?

వెం: -ఆఁ-యికనేమీ లేవు.

సం: (తనలో లేనట్టే)నామాట యేమివచ్చిందో చెప్పవుగదా?

వెం: నాకెందుకయ్యా? వాకరిప్రస్తాపం.

సం: అయ్యగా రేరీ?

వెం: మునసబుగారు నిలిపారు. యేదో తేల్చుకొని మాపో రేపో వస్తారు.

సం: రైలువాగన్ల సంగతి యేమిచెప్పారు?

వెం: నీలిమందుధర పడిపోయిందట. చెన్నపట్నానికి యెత్తించ వద్దన్నారు.

సం: అరే! వర్తకులు మననెత్తిన చుట్టిపోవాలెనని వచ్చారన్నమాట. నిన్న బేరమే రహితం కాలేదన్నారే. ఇవ్వాళ యేమి తూచుకుంటారు? అందుకనే రాలేదు. నాకు యేదో అనుమానంగానే కనబడ్డది-సరే; నీవు వెళ్లు.

(తనలో) జరుగుతున్నకథ యావత్తూ బోధపడ్డదిగదా. వన్నీ పనిలోనే వుంచి అణిచిపెడదామని వారి వుద్దేశం. కూలివాండ్లను అన్యాయం చేయదల్చుకున్నారు. యిదివరకు వచ్చే కూలే చాలా హీనంగా వుంది. దాన్ని డబ్బులోకి మార్చి యింకా తగ్గించవలెనని ప్రయత్నం. నాయుడుగారితో యీసంగతి యావత్తూ చెప్పుదామా? యెందుకు ఆయనమనస్సుకు వ్యసనం? కథ యెట్లా నడుస్తుందో చూదాం.

సాయంకాలం చౌదరయ్య రాలేదు. రామానాయుడు చల్లబడ్డతరువాత ఫలహారంజేసి సంగదాసు గదిదగ్గరకు వచ్చి 'షికార్లు పోదామా' అన్నాడు.

సం: పత్తిపట్టడం చూసివెళ్లుదాం.

ఉభయులూ రాటాలదగ్గరకు పోయినారు. పత్తిపట్టడం ఆపి, విత్తులు తూస్తున్నారు.

సం: విత్తులు గదిలో బోయించి దూది బోరానికి తొక్కించు.

ఆ: కూలీలు గింజలు యెప్పుడిస్తా రంటున్నారు? వారానికి వొకమాటిస్తే వాండ్లకు జరగదట.

సం: మూడురోజుల కొకమాటు యిప్పించు. తాళపుచెవి అమ్మగారి కియ్యి. మేము పొద్దుబోయి వస్తామేమో. కోత కూలీలను వచ్చినంతవరకు పోగుచెయ్యి. మబ్బు కారాడుతున్నది. జొన్న తిరగబారింది. నిలువున తడిస్తే గింజ మసకిస్తుంది.

రామానాయుడు, సంగదాసు రోడ్డువెంబడి మలకాచెరువు కేసి షికారు బయలుదేరారు.

రా: పత్తిబట్టేవాండ్లకు రోజుకు కూలి యెంతిస్తారు?

సం: పూర్వం కట్టుకు తవ్వెణ్ణరసోలెడు జొన్న లిచ్చేవారు. యిప్పుడు తవ్వెడు చేశారు.

రా: రోజూ యెన్నికట్లు పడతారు?

సం: సాధారణంగా మూడెత్తులగింజలు పడతారు. రెక్కపుష్టి గలవాండ్లైతే యింకోపదలం పట్టవచ్చు.

రా: అరసోలెడు తగ్గిస్తే వాళ్లు వొప్పుకున్నారా?

స: అవీ యిచ్చేవాండ్లు లేకపోతే వొప్పుకోక యేమి చేస్తారు?

రా: మా నాయనగారు యివ్వాళరానికథ తెలుసునా?

సం: చూచాయగా తెలిసింది. విశేషాలు మీ కేమయినా తెలుసునా?

రా: పాలెంలో యీసాయంత్రం మీటింగుట. చిన్నపరెడ్డి మన మునసబును రమ్మని కబురంపాడు. కోతకూలి గింజలు మానివేసి డబ్బియ్యవలెనని యేర్పాటుట.

సం: మీటింగుసంగతి నాకు తెలియదుగాని మీనాయన గారూ, చిన్నపరెడ్డీ యీసంగతే మాట్లాడుతున్నట్టు విన్నవాండ్లు చెప్పారు.

రా: చిన్నపరెడ్డి కూలివాండ్ల కూడుదీసి యింకామేడలు కట్టిస్తాడుగాఁ(వాఁ)లె. మా నాయనగారు దీంట్లో చేరకుండావుంటే బాగుండు.

సం: మీనాయనగారిదే యెక్కువ ప్రోత్సాహ మంటారు.

రా: మునసబుకు చిన్నపరెడ్డి వుత్తరం వ్రాశాడే!

సం: మీనాయనగారికీ, మునసబుకూ మనస్పర్ధగనుక కన్ను తగిలే పుల్లలన్నిటినీ కూడదీసుకుంటున్నారు.

యితరవుల్లకు మీనాయనగారు వ్రాసి వుండవచ్చును.

రా: ఈ పెద్దవాండ్లంతా మోస్పాజేసుకొని యెందు కీ నిర్భాగ్యులమీద దండెత్తడం? పూటకూటికి లేని యీ కూలీలు యేమి ప్రతిక్రియ చేయగలరు? వీండ్ల కాధార మెవరు?

సం: దేవుడే ఆధారం.

రా: ఆయనగూడా న్యాయం విడిచి భాగ్యవంతుల పక్షమైతేనో?

సం: మన మిద్దరం ఆయననుకూడా యెదిరింతాం.

రా: ఇదే మన కిద్దరికీ శపథం. ఇక యుద్ధం ప్రకటించు.

సం: యికమీద బహుశా నేను మీయిల్లు విడువవలసి వస్తుంది.

రా: నేనే విడువవలసి వస్తుందేమో. యింట్లోవుండి యుద్ధం యెట్లాచేస్తాం? రేపు జొన్నకోతల కూలివిషయం యే మాలోచించావు?

సం: యుద్ధానికి వాండ్లే ముందుప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు గదా! మొదటిదెబ్బ వాండ్లనే కొట్టనీయండి.

రా: ఆగౌరవం వాండ్ల కెందు కీయాలె?

స: మొదటిదెబ్బ కొట్టినవాడికంటే తిన్నవాడే ధన్యుడు.

రామానాయుడు సంతోషం పట్టజాలక సంగదాసును కౌగలించుకున్నాడు.

చండకిరణు డస్తమించాడు. ఈ యావనుల సంధిసమయములను సంధ్యారాగం రక్తాక్షరములతో ఆకాశఫలకమున చిత్రించింది. యీ రక్తమే ప్రతిగృహమందూ దీపమై ప్రకాశిస్తున్నది.

సంభావణ చాలించి వుభయులూ యింటికి బయలుదేరారు. యింటి దగ్గర ఆదంసాహేబు యెదురుగా వచ్చి

ఆ: యిదిగో తాళపుచెవి. అమ్మగారు లోపల వున్నారు.

సం: దిబ్బలో దం టెక్కువ పడుతున్నది. జీతగాండ్లు వాండ్ల యిష్టం వచ్చినట్లు తొక్కిస్తున్నట్లున్నారు.

ఆ: అన్నీ బడిదంట్లే నండీ.

సం: సన్నదంట్లైతే, వాండ్లు తేపా వేయలేక వొక్కసారే యింతపడ వేస్తారు. తిన్నంతతిని మిగిలింది తొక్కుతవి. వొబ్బిడిగా వాడుకోకపోతే యెన్నివాములైనా ఆగవు. వాండ్లతో చెప్పు. అయ్యగారు రానట్టేనా?

ఆ: రారని మనిషి వచ్చాడు.

సం: మనిషెందుకు? ఆకబురు పొద్దున్నే వచ్చిందే!

ఆ: రెండు ఉత్తరాలుకూడా తెచ్చాడు. తాటి లింగయ్యకూ, బాపయ్యకూ తక్షణం పాలెపు మునసబుగారింటికి రమ్మని వ్రాశారు. యిందుకని లేదు.

రా: యెవరు వ్రాశారు?

ఆ: అయ్యగారే.

సం: వారు వెళ్లారా?

ఆ: బాపయ్యలేడు. లింగయ్య వెళ్లాడు.

సం: మునసబుగారు వచ్చారా?

ఆ: వస్తుండాలె.

రా: బాపయ్య వస్తే నే రమ్మన్నానని చెప్పు. మునసబుతో మాట్లాడడం యెట్లా?

సం: నే వెళ్లి మాట్లాడతా.

రా: మిక్కిలి వుత్సాహంతో — దాసూ శత్రువులు సైన్యాలు కూర్చుకుంటున్నారు.

సం: అందులో తప్పేముంది? యెవరిప్రయత్నాలు వాండ్లు చేసుకోరా? మనం వొకరి స్వాధీనంలోవున్న మనుష్యులమైనాం.

రా: మన అంతరాత్మలు మన స్వాధీనంలోనే వున్నవి.

సం: రేపు జొన్నకోతకు మీరు వస్తామంటిరే!

రా: అయ్యో! తప్పకుండా. నేను కూడా అన్నం మూట కట్టుకొని తెచ్చుకోనా? అంతా తెచ్చుకోవడంలా.

సం: అది పనికిరాదు. మధ్యాహ్నందాకా వుండి యింటికి భోజనానికి రండి.

రా: అవన్నీ వట్టిమాటలు. భోజనం చేలో చేయవలసిందే. పోనియ్యి, యింటినుంచి అన్నం పంపించమందాం.

సం: మా అయ్య పడుకోడానికి రమ్మన్నాడు. ఈ రాత్రి వెళ్లుతా.

రా: బాగాపట్టుకున్నదే, మీవాండ్లతో మాట్లాడు.

సం: యేమని మాట్లాడేది? వాండ్లేదారిన వస్తారో?

రా: వొక్కటే దారి. యెరగని దేముంది? మార్పుకు వొప్పుకోవద్దను.

సం: బాగాపట్టారే?

రా: నీవే నన్ను పట్టావు.

సం: మీరే నన్ను పూనారు.

రా: మనిద్దరినీ వొకదయ్యమే పట్టింది.

సం: అది వదిలితే?

రా: నీకా భయం వద్దు. దేవుడిపట్టుకంటె దయ్యపు పట్టెక్కువ.

సం: అట్లయితే దేవుడు అటుచేరినా మనం గెలుస్తామన్న మాటే.

రా: నాకేమీ తోచడం లేదు. అయితే కూలివాండ్లు సమ్మెకడితే ఆ రోజులలో భోజనం యెట్లా?

సం: యేమిచేస్తారు? పస్తుంటారు.

రా: పస్తా!

సం: అయ్యా, మీరే మనుకుంటున్నారు. అందరికీ పొద్దుటి పూట గుమ్మపాలూ, మధ్యాహ్నం గడ్డపెరుగూ, మూడుగంటలకు రకరకాల పలహారాలూ, సాయంత్రం తేలికైన భోజనం, పడుకో బోయేటప్పుడు వేడిపాలూ, అప్పుడప్పుడు చిరితిండీ యీ మోస్తరుగా అమురుతున్న దనుకుంటున్నారా?

రా: న న్నెందుకు యెగతాళి చేస్తావోయ్? నిజంగా పస్తుంటారా యేమిటి?

సం: అయ్యా, చెవులున్నవాండ్లు వినండి. మా మాల మాదిగ పల్లెలలో నాలుగు నెలలు పూర్తైన భోజన మంటే జొన్నన్నం, గోంగూరా, కారం, యివి కడుపునిండా తినడం. నాలుగు నెలలు అర్ధభోజనం, మిగిలినరోజులు కటికె వుపవాసం.

రా: నీవు చెప్పేదంతా నిజమేనుటోయ్?

సం: దేవు డనేవా డొకడు యీ ప్రపంచాన్ని పాలిస్తుంటే— వున్నాడా అని నాకు సందేహం—వున్నా దయామయుడు గాడు— ఆయనమీద ప్రమాణంచేసి చెపుతాను. నే చెప్పేది యావత్తూ సత్యం.

రా: యేమి ఆశ్చర్యం. భోజనం లేకుండా వూరికే వుంటారూ?

సం: దొరికితే నాగజెముడుపండ్లూ, బొద్దాకూ, చచ్చిన గొడ్ల మురికిమాంసం—

రా: మురికిమాంసం తినకూడదు. ఆసంగతి నీవు వాండ్లకు గట్టిగా చెప్పాలె.

సం: అయ్యా! ఆకలిబాధ మీకు తెలియదు. మహర్షుల వంటివాడ్లు ఆకలిబాధకు నిలవలేక, యే మాదిగపల్లెలోనో జొరబడి యెండవేసిన మురికిమాంసమును దొంగిలించి తిన్నారట. అది తినవద్దని యెవరూ బోధించ నవసరం లేదు. వాండ్లకు కడుపులోకి అన్నం వుంటే తినమన్నా తినరు. అన్నం లేకపోతే మురికిమాంసం కాదుగదా యెముకలుగూడా కొరికి తింటారు.

రా: ఓయబ్బా యిక చాలించవోయ్. నే వినలేను. యిదివరకు అన్నంలేక బాధపడుతున్నారంటే యేమో అనుకున్నా గాని యీసంగతులన్నీ నాకు తెలియవు. ఇక నన్ను విడిచిపెట్టు.

సం: పాపం మిమ్మును చాలా శ్రమపెట్టినట్టున్నా.

రా: శ్రమేమిటి. వాళ్ళ పడేశ్రమలు వినడానికే మనకు శ్రమా? యిందాక నీవు దొరికితే నాగజెముడుపండ్లు తింటారన్నా వే. వొకప్పు డవిగూడా దొరకవా?

సం: యిదివరకే మీమనసు కళవళపడ్డది. యింకోకమాటు చెపుతాలెండి.

రా: ఆవొక్కటీ చెప్పి వూరుకో.

సం: మన వూరి రెండుకొండలనిండా నాగజెముడు బలిసి వున్నదిగదా! యెండాకాలం సగపడ్డతరువాత వచ్చిచూడండి. ఒక్క కాయయినా వుంటుందేమో.

రా: యేమీ దొరక్కపోతే యేమిచేస్తారు?

సం: మిమ్మును బాధపెట్టడం బాగుండలేదు. యేమిచేస్తారా, మడతకుడుములు తింటారు.

రా: అవేమిటి?

సం: అవి మీరెప్పుడూ తినలేదు. అవి తింటే అజీర్తి పోతుంది. ఏకాదశినాడు యివే తింటారు.

రా: నీవు హాస్యం చేస్తున్నావు.

సం: హాస్యంగాదు. ఇది వొలుకుల్లో పరాచకం. రోజూ పీనుగలు తగలవేసే మావాండ్లకు పీనుగలంటే భ్రాంతమైపోతుంది. యీ దినపస్తులు నేను రోజూ చూస్తున్నవే. పస్తులుంటే దేవుడు మీకు పుణమిస్తాడట. ఆదేవుడు దినపస్తులుండే మా కెందు కియ్యడో—మరచిపోయినాం, మడతకుడుములంటే మాకే బాగా తెలుసును. అవి మాలమాదిగల కడుపులలోనే యెక్కువ వుంటవి. అన్నం బొత్తిగా లేనప్పుడు పడుకుంటే బాధ యెక్కువని అన్నపు తిత్తి మడతలు పడేటట్టుగా ముడిచిపెట్టుకొని పడుకుంటాం. యిది మేము కనిపెట్టిన పిండివంట.

రా: ఈ స్థితిని తొలగించే దోవ యేమయినా వున్నదా?

సం: నాకు వొక్కటే కనబడుతున్నది. నిర్దయుడైన యీ దేవుణ్ణి పదభ్రష్టుని జేసి ఆ సైతానునైనా దెచ్చి కూర్చోబెట్టి దానిదోవన అది పడివుంటే మనము బ్రతుకవచ్చునని నమ్మకం.

రా: మళ్లీ సైతా నెందుకు?

సం: ఎవరూ లేకపోతే మరీమంచిది.

రా: నా మనసు ఆందోళన పెడుతున్నావు. నీ మనసులో అంతకంటె యెక్కువగా వుంది. యిక పోదాం పద.

14. సమిధెలు

సంగదాసుమనసు పరిపరివిధాల ఆలోచనలతో నిండి యున్నది. రామానాయుడియొక్క వుత్సాహం ఆశ్చర్యం గలిగించింది. త్వరగా దారినడుస్తూ యేమో ఆలోచిస్తున్నాడు.

"నాయుడుగారికి మన విషయములో సంపూర్ణమయిన అభిమాన మున్నది. నిజంగా ఆయన పూనుకుంటే యెంతసహాయమైనా చేయగలడు. కాని ఆయన చేయవలసిన త్యాగంకూడా అత్యంతం. తండ్రికి ప్రతికక్షకు నాయకుడు. అందులో పట్టుదల మనిషి. కొడుక్కు స్థిరాస్తిలో నాలుగోభాగం పంచిపెట్టి కవిలెంతా అరుపుకుంటాడేమో. ధననష్టమేకాకుండా తండ్రికి ప్రతికక్షలో ప్రవేశించాడని లోకాపవాదం భరించాలె. రయితులు యెవరో సధర్ములుతప్ప తక్కినవాండ్లు ఆయనకు వ్యతిరేకమవుతారు. ఆయన యెప్పుడూ కష్టపడ్డవాడు గాడు. యీ చిక్కులచేత వుత్సాహం తగ్గిపోతుందేమోనని భయంగా వుంది."

మాలపల్లెకు సమీపములో వున్న కోమటింటిదగ్గరకు వచ్చాడు. కొత్త సుబ్బయ్యభార్య చంద్రమ్మ దుకాణంలో కూర్చున్నది. మాలపల్లె దుస్థితి మూర్తీభవించినట్లు అక్కడ కనబడ్డది. సంగదా సదివర కెప్పుడూ యీ దృశ్యం చూడలేదు. అక్కడ జరుగుతున్న సంభాషణ వింటూ దూరంగా నిలుచున్నాడు.

చం: నీ కేమి కావలెనే వెంకీ?

వెం: నా కొక దమ్మిడీది చింతపండూ, వొక దమ్మిడీది వుప్పూ, మిరపకాయలూ, వొక దమ్మిడీది వుల్లిగడ్డ.

చం: తే, కానీ దే. అవి దీసుకో.

వెం: వెయ్యవమ్మా యింకా కాస్త వుప్పు.

చం: ఊఁ ఇకపో. నీకేమి కావలెనే ముత్తీ?

ము: నాకు అరగిద్దటికి ఆముఁదం, వొక గిద్దటికి వుప్పూ, అరగిద్దటికి చినవుల్లిపాయా.

చం: ఊఁ ఇట బట్టు.

ము: కాస్తబెల్లం కొసరు బెట్టవమ్మా.

చం: ఇక బో. నీ కేమికే సత్తీ?

స: ఈ పత్తి తీసికొని బియ్యా మియ్యావమ్మా. అల్లుడు వచ్చాడు.

చం: ఇట బట్టు. ఆ పత్తికేమిటి?

స: దీనికి వుప్పూ, మిరపకాయా, చింతపండూ పెట్టు.

చం: ఇన్ని యెట్లా వస్తవే ఆకాస్తకు.

స: వచ్చినంతవరకే పెట్టవమ్మా.

నాగి: చంద్రమ్మా! నే నెంత సేపయిందమ్మా వచ్చి? నన్ను పంపవమ్మా.

చం: ఏమి గావలెనే?

నాగి: యీ గిద్దెడు గింజలకూ పొగాకు పెట్టు.

చం: అవి గిద్దె డున్నవీ?

నాగి: నే గొలిచానూ.

చం: తీసుకో. తొందరపడితే యెట్లాగే. సత్తీ నీ వివి గోనే.

స: నోట్లోకి కాస్త వెయ్యావమ్మా. నోట లేదనేబదులు చేత లేదంటావనే నీ దుకాణానికి రావడం.

చం: ఇట బట్టు. కాస్తపొద్దుగలగా రాగూడదూ.

స: కూలిగింజలు కొలిపించుకొంటిమి. యిట్లా వస్తిమి.

ఈవిధంగా బేరం నడుస్తున్నది. యిటువంటి పరిస్థితులు చూచి తాను నాస్తికుణ్ణి అయిపోతానేమో నని భయం పుట్టింది. "ఏం డ్లెట్లా సమ్మెగట్టడం. పూటకూటికి లేదే" అని సందేహించాడు. తన మనసు నిరాశ చెందకుండా మళ్లీ ఆపుకున్నాడు. మరల ప్రయాణమైనాడు. చంద్రమ్మవాకిట్లో చూచిన స్థితిని తమ యింటితో బోల్చి చూస్తే పల్లినుంచి ఢిల్లీకి బోయినట్లుంది.

జోతి: అమ్మా! చిన్నన్న వచ్చాడే (అని కేకవేసింది.)

మా: పరుగెత్తివచ్చి మా అయ్యను చూచి యెన్నాళ్లయిందమ్మా. కండ్లు బోయినట్లుంది.

సంగ: వారంరోజులేకా?

రా: (ద్వొడ్లోనుంచి వచ్చి) చాలవూ వారంరోజులూ?

సం: నిన్న నేకా నీవు చూచింది.

రా: పనిమేళ్లా అక్కడికి రాబట్టి.

మా: మాఅయ్య జున్ను బాల కందుకున్నాడమ్మా! యీ పూట అంత బాగా యిరగవు.

జోతి: అన్నా! మనకు బుజ్జాము బుట్టింది.

సంగ: పెయ్యమూడేనా?

మా: కాదు. మాగాని దున్నేందుకు పుట్టింది.

సంగ: ఆరంజోతీ! నీవు బాగా చదువుకుంటున్నావా?

జోతి: ఆఁ నీ విచ్చిన పుస్తకమంతా అయింది. యింకొకటి తెచ్చిపెట్టు.

రా: వాకిట్లో మచంమీద కూర్చుందాము రా - చల్ల గాలిలో.

మా: కాసేపు కూరోన్చనిస్తూ యిక్కడ. నిన్న నీవు చూచివచ్చావుగా.

సం: అప్పాయ బాగా సాగుతున్నాడే.

మా: ఛీ; అట్లా అనగూడదమ్మా, దిష్టి తగులుతుంది. వాండ్లమ్మ లేవడంలేదు. మోచేతిమీదా, దండమీదా యెవరో కొట్టారట. బుజం వాచి బ్రహ్మాలొడ్డయింది. వూళ్లో మంగల వైద్యునికి చూపిస్తే లోపల యెముక చిట్లింది, తనవల్ల కాదన్నాడట. మధ్యాహ్నంనుంచీ నీకోసం వొక్కమోయిన కలవరిస్తున్నది.

సం: యెవరు గొట్టారు?

మా: యెవరో బసివిరెడ్డట.

సం: యెందుకూ?

రా: మన కర్మం. మాల మాదిగలై పుట్టినందుకు. చేనిగట్టు మీదిగా నడిచిందిట. ఇగెప్పుడూ యిటు రావద్దని కొట్టి గడ్డి వూడదీసుకొన్నాడు. సరేనా?

సం: బాగానేవుంది. నే వెళ్లి చూచివస్తా ఆమెను. రారా బావా. ఉభయులూ వెళ్లేరు.

మా: నీవు కోమటింటికి పోయి జున్ను బాలల్లోకి కాస్త బెల్లప్పాయ కొనక్కరా. యింట్లో నిండుకొన్నది. కొద్దిగా వుంటే పొద్దున అమ్మాయి వేసుకొన్నది.

రా: ఒక సవాసేరు తేనా!

మా: తీసుకరా లేనప్పుడు పరుగెత్తేదానికంటే.

రా: నాకు వట్టివే పోశావుకదా వొకమ్మగన్న బిడ్డననే.

మా: నే నొక్కదాన్నేకా పరాయిదా నిక్కడ. నేను తిన్నానో లేదో మీరు విచారించారా?

రా: నీవు తినకుండా మాకు పెట్టవచ్చావా అనుకొన్నాం.

మా: తనకు మాలిన ధర్మమా. నే తినే మీకు పెడుతున్నా. అబ్బాయి వచ్చేలోగా రా. చీకటిలో యెందుకు పంపేవని నామీద కోప్పడుతాడు. దొడ్లో చెట్లపాదు పెట్టినందుకు వొక పొట్లకాయ కాసింది. కోసిచ్చి పో, తాలింపు వేస్తా.

సంగదాసు మేనత్తయింటికి పోయినాడు. సుబ్బలక్ష్మి గుడిసెలో కుక్కిమంచం వేసుకొని పడుకున్నది.

సంగ: యేమత్తా! వొంట్లో యెట్లా వున్నది?

సు: నాయనా వచ్చావా? నీకోసమని యెదురుచూస్తున్నా. మోచేతిదగ్గరనుంచి గూడదాకా పర్వతాకారంగా వాచింది. వల్లమాలినపోటు. నేను బతకననే దిగులు లేదు. అప్పుడు యేణ్ణర్థం వాడై వుండగా మీ మామ చచ్చాడు. అప్పటినుంచీ అష్టకష్టాలు పడి పెంచా. చిటుక్కున వొక దెబ్బ గొట్టి యెరగను. నాకడుపు నాయగట్టుకొని కరువురోజుల్లోగూడా వాడికి ముప్పూటా అన్నం బెట్టాను. నారోజులేమో అంత్యానికి వచ్చినవి. వాడిని నీవు చేయివదిలావాఅంటే యెందుకూ గాకుండా బోతాడు. యీ దిక్కుమాలినపక్షిని నీవొళ్లో వేస్తున్నా, మీ అమ్మ వకరివంటిది గాదు. జీతగాడని పేరేగాని యీ రెండేళ్లనుంచీ తనబిడ్డలలో వొకణ్ణిగా చూస్తున్నది. నీచేతిలో బెట్టి దిగులులేకుండా వెళ్లిపోదామని కనిపెట్టుకొని వున్నా. అప్పుడూ! యిట్లా నామంచం మీద కూర్చో నాయనా. వట్టిఅర్భకుడు. ఇగ అత్తనే అమ్మనుకో. చెడుసావాసాలు పోబోకు. సంగబావను దేవుడినిగా యెంచుకో.

అప్పడు యేడుస్తున్నాడు.

సు: యేడవవద్దు నాయనా, యేడవవద్దు.

సంగదాసుకు కండ్లన నీళ్లు గిఱ్ఱున దిరిగినవి. మీద చేయి వేసి—

సంగ : అత్తా! అప్పడికివచ్చిన భయంలేదు, వాడికి మేము యేలోపం లేకుండా చేస్తాం. నీ విక్కడ వుంటే లాభంలేదు. చీకటితో అయ్యనిచ్చి బండిలో ఆసుపత్రికి పంపిస్తాను. వాండ్లు యేదయినా వెంటనే పనిచేస్తారు.

సు : సరే కానియ్యి — యీ వూళ్లో మట్టెయ్యే ప్రాప్తం కూడా లేదుగాఁవాఁలె. కళ్లం యెక్కడవుంటే అక్కడికి నెట్టుకొని పోతుంది. అప్పణ్ణి నాతో పంపు.

సం : అట్లాగే. మామా నీవూ పోండిరా. అత్తా! అన్నం తిన్నావా?

సు : వొదినె ఇప్పుడే అన్నం పెట్టిపోయింది. రాత్రి అన్న యిక్కడే పడుకున్నాడు.

సం : నే వెళ్లి వస్తాను.

సు : సరే. అప్పడిని అంత వదలబోకు.

సంగదాసూ, అప్పడూ యింటికి వచ్చి అంతా భోజనం చేశారు. సంగదాసు తండ్రిని గుంటూరు ప్రయాణం చేసి బ్రహ్మంగారి వేపచెట్టుదగ్గరకు వచ్చాడు. రంగదాసూ, పున్నన్నా అక్కడ మాట్లాడుతున్నారు.

రం : యెప్పుడో సంగన్న వచ్చాడే. నీ విక్కడికి రావడం పొరుగూరినుంచి రావడంకంటే కనాకష్టంగా వున్నది.

సం : యీ పూటనే మామా. బాగావున్నావా?

రం : యెరగవూ మాబాగూ, యిట్లాగే వున్నాం యెండుతూ, వాడుతూ. మీఅయ్యకు కాలు విరిగిందిటే?

పు : వాండ్లయ్యకు విరగడం యెందుకు కాలు? నీకు విరక్కపోయిందీ రాతిబల్లపడి.

సం : యెవరికీ విరగవద్దు. అంతా బాగానే వుందాం. అంతా అన్నాలు తినివుంటారా?

పు : అన్నాలూ. సగంమంది నిద్రబోయివుంటారు. పొద్దుగూకంగానే యింత నాలికెకు రాచుకుండేదీ, దీపం మలిపి పడుకుండేదీ. కోతలకు పోయివచ్చినవాండ్లు అన్నాలు వొండుకుంటున్నారు.

రం : మనమాటలు విని చేరబారుతున్నారు.

సం: పున్నన్న యీాయేడు పెంకుటిల్లు వేస్తాడా?

పు: వీరదాసు మొదలుపెడితే నేనూ రెండోవాణ్ణిగా వుంటా.

వీ: పెట్టినాక రొాకటిప్పించు. వీరదాసుకూడా కడతాడు.

పు: తండ్రీ, కొడుకూ రు. ౧౫౦ యీాయేడు దిబ్బెంలో వేశారు.

వీ: నీవు లెక్కబెట్టావు.

పు: మీారిద్దరూ యెంతలేదన్నా నెలకు చెరి ఆరురూపాయి లకు తాగేవాండ్లు. రాతిపనిలో మీాయిద్దరూ సంపాదించేడబ్బుకు తాగడమే లేకపోతే యిదివరకు వెండిగోడలు పెట్టించేవాండ్లు. సంగన్న ధర్మాన యీాయేడు మానారు. రూపాయిలు కూడ బెడుతున్నారు.

సం: వీరమామూ! మొదలుపెడతావా?

వీ: పెడుదునుగాని పిల్లవాడు బండీ, యెద్దులూ గొని రాళ్ల బాడిగ సాగిస్తా నంటున్నాడు. దాంట్లో చాలా నఫా వుంటుందిలే.

సం: మళ్లీ మొదలుపెట్టరుగదా?

వీ: మావాడు రూపాయిలు కూడపెట్టడం మరిగాడు. నీవు తాగమన్నా తాగడు.

సం: మామా! యీాయేడు మనం బావి తవ్వించు కుందామా?

రం: అట్లాగే కానియ్యి. అందరికీ కావలసిందేగా. యెవరి కేమి వొాడ్డుతావో చెప్పు.

సం: మన పల్లెలో యెన్నిండ్లున్నవి?

పు: రెండు పెంకుటిండ్లూ, పది పూరిండ్లూ, పద్ధెనిమిది చుట్టుగుడిసెలూ. అందరికీ యిండ్లక్రమాన వొాడ్డితే యెట్లా?

సం: అదెట్లా కుదుర్తుంది? రాళ్లతోలకం బండ్లున్నవాండ్లది. కట్టుబడి రాతిపనివాండ్లది. తవ్వకం తక్కినవాండ్లది. రాతిఖరీదు నాస్వంతాన యిస్తా.

రం: మేము రాతిపనికి జాముపొద్దెక్కి పోతాం. తవ్వకం కాగానే నేనూ, మాపిల్లవాడూ పొద్దుటిపూట యావత్తుకట్టుబడీ చేస్తాం.

పు: సంగదాసుబండితోపాటు నాబండీ వచ్చేదే.

రం: యిక తవ్వకం మిగిలున్నది. యేడీ మేస్త్రీ? దూరంగా కూర్చుంటావేం?

నాయుడు: వింటూనే వున్నా. కూలి దొరకక ఖాళీగా వుండేవాండ్లు వస్తే తవ్వకం నే చేయిస్తా.

రా: పోతుమాల మీ అయ్యోగా. మంచిరోజు చూసి గడ్డెత్తమను.

నా: తవ్వకానికి కూలి లేకపోయినా పోతు తప్పదు.

రం: మాబావ పోతుమాలను తీసుకో.

పు: సింబోతువాలే పీరదా సున్నాడు. అతణ్ణి దీసుకో.

సం: పనిలోనికి రాని సోమరిపోతును నే నిస్తా.

పీ: ఏదో వొకటిస్తురుగాని. మాదిగపల్లిలో అగుబ్బుగా చెప్పుకుంటున్నారు. కోతకూలిసంగతి సంగదాసు యేమంటాడు?

పు: కోతకూలిసంగ తేమిటి?

సం: మునసబు గింజలు లేవు డబ్బులు యిస్తాను తీసుకోం డన్నాడుట.

పు: యేదైతేనేమి?

సం: యెంత యిస్తా నన్నాడు?

పీ: ఆ తప్సీలు నాకు బాగా తెలియదు. నీవు వొచ్చావని విని వాం డ్లిక్కడికే రావా లనుకుంటున్నారు. కేక వెయ్యండి.

రం: వాండ్లలో పెద్దింటివాడు ముత్తడు; వాడిని పిలవండి.

పీ: తలమాదిగెను పిలిస్తే అంతా వస్తారు. వొరే ముత్తా! సంగన్న పిలుస్తున్నాడు. అంతా రండి.

సం: యేమోయి ముత్తన్నా! యేమి కథ?

ముత్తడు: యేమికథ వున్నదీ. బతికే కథ గాదు. చచ్చే కథ. మునసబు కోతకూలికి గింజలు యియ్యడట. డబ్బిస్తాట్ట.

సం: యెంత యిస్తా నన్నాడు?

ము: రోజుకు పావలాట. అది మామూలుకూలట.

సం: రూపాయికి పన్నెండుమానికెలు జొన్నలిచ్చేటప్పుడు కూలి పావలా. ఆప్రకారం అయితే యిప్పటిధరప్రకారం కూలి రూపాయికి దాటుతుంది.

రం: డబ్బులుమట్టు కేమి? చేదా? యిప్పటిధరకట్టి యివ్వ మనండి మనమే కొనుక్కుందాం.

ము: అట్లా యియ్యడుట. అదీ వాయించాం.

సం: తాను యిప్పటి ధర్లప్రకారం అమ్మి రూపాయిలు తీసుకోవడంలేదా?

పు: అది వాండ్ల సొమ్ము.

సం: చాకిరీ కూలివాండ్ల సొమ్ము, భూమి రైతుసొమ్ము. దేని ధర దాని కుండాలె. తన పదార్థానికి తాను యెక్కువధర తెచ్చుకుంటున్నప్పుడు ఆ వరవడిన కూలివాడి పదార్థానికి వెల హెచ్చవద్దా?

ము: చాకిరీ నీళ్లకూలికి పోవలసిందే?

సం: ఆసామికి పండే ధాన్యాన్నిపట్టిచూస్తే అడ్డెడుగింజలు చాలా తక్కువ కూలి. యిప్పుడు అదిగూడ తగ్గించవలెనని చూస్తున్నారు. వూళ్లో అంతా యిచ్చేప్రకారం యియ్యండని మీారడగండి.

ము: ఆమాటంటే అన్నివూళ్లల్లో వొకటే కట్టుబడి చేస్తారన్నాడు.

సం: మరి కూలి తీసుకున్నారా?

ము: ఇంకా లేదు. యిప్పటి ధరలప్రకారం పావలాకు మానెడుజొన్నలుకూడా రావుగా.

సం: ఏమి చేతామని మీావుద్దేశం?

ము: అంతా ఆలోచించండి.

వీ: ఆలోచనేమిటి? కోతలకు పోవద్దు. యెట్లా కోసుకుంటారో చూతాం.

రం: ఇదివరకే మన పని వానాకాలం పచ్చి, యెండాకాలం యెచ్చిగా వుంది. పావలామటుకు వారికి నష్టం యెందుకూ? పని మానుకొని వాండ్లను నష్టపెట్టనూవద్దు. వాండ్లనే బాగుపడనీయండి. చచ్చేవాండ్లం యెట్లాగూ చస్తాం. వూరికే పనిచేసి రండి.

వీ: మనం వూరికే చావం, అంతా మన వెంబడివాండ్లే. అన్నం దినకుండా యీారోజు కోస్తావు, రేపుకూడా కొయ్యగలవా? మనకు సరిగా కూలిస్తే వాండ్లు చెడిపోతా మనుకొంటున్నారుగాని దాని విలువ వాండ్లకు కనబడితీరుతుంది.

పు: యెక్కువ కూలిచ్చారని యెక్కువ పని చేస్తావా?

రం: యెక్కువ కూలిస్తే యెక్కువ తింటాం. సత్తు వెక్కువౌతుంది. యెక్కువ పనిచేస్తాం. పస్తుపడుకొని వొకమోపెత్తా చూతాం. కడుపులో యెత్తు లేకపోతే వొకమాటు మోసేది రెండుమాట్లు మోస్తాం. అందువల్ల వాండ్లకు పని జాగు. మనకు కూలీ నష్టమే.

ము: వీరదాసు చెప్పింది నిజమే. కూలివాడికి అర్ధన్నం పెడితే ఆసామికి శ్రేయస్సు కాదు. పనిచేసి కూలీ తీసుకోకుండా వస్తే ఆసామికి మనమీద జాలా? జాలేవుంటే యీ కథంతా యెందుకు? గొర్రె కొవ్వెందల్లా గొల్లవాడికే మేలంటారు.

సం: యిప్పుడు రెండుమార్గాలు చెప్పారు. రంగదాసు చెప్పింది ధర్మమార్గం. ఆమార్గం మనమంతా అవలంబించగలిగితే కూలీలు ధర్మమార్గ మవలంబించినవాం డ్లవుతారు. రైతులు కూడా కూలీలను చూసైనా ధర్మమార్గానికి రావచ్చు. వీరదాసు మార్గం వీరమార్గం. దాంట్లో తప్పు లేదు. రైతులకు పైర్లు కోసిపెట్టవలసిన బాధ్యత మీకు లేదు. మీకు గిట్టితే కోస్తారు. లేకపోతే మానతారు. యిదికూడా ధర్మమే. వీరధర్మం.

పు: తెగచెప్పలేదే.

సం: ధర్మసందేహం. సూక్ష్మభేద మున్నది.

వీ: కొందరదీ, మరికొందరిదీ అవలంబించడానికి వీలులేదు. వీరధర్మ మవలంబించి కొందరు సమ్మెకట్టినపుడు సధర్మం అవలంబించి కొందరు కోతలకు పోతే మార్గం చెడుతుంది.

సం: మీ అందరి అభిప్రాయ మేమిటి?

వీ: రంగదాసు చెప్పింది అందరూ అవలంబించడం కష్టం. దానికి క్రమంగా బోవచ్చు. వీరధర్మం త్వరగా అర్థ మవుతుంది. అందరమూ అదే ప్రారంభించి చూతాం. నీవు యెట్లయినా బుద్ధిమంతుడవు. ఆలోచించి చెప్పు.

సం: ఇప్పుడు మిగిలిపోయేది యేమీ లేదు. నిదానంగా ఆలోచింతాం. యితరవూళ్లల్లో పెద్ద లేమాలోచిస్తారో కనుక్కుందాం.

పీ: ఇతర పల్లెలవాండ్లు మన పల్లె యెట్లా పోతుందో ఆదారికే వస్తారు.

సం: వూళ్లో కూలీల అభిప్రాయ మేమిటో?

ము: బలిజ శేషయ్య సమ్మెకడదా మంటున్నాడు. ఆయన చాలినవాడు. తక్కినవాండ్లు ఆయనను కాదనరు.

సం: జనులు వీరధర్మమే అవలంబించేటట్టున్నారు, యిప్పటి వుద్రేకంజూస్తే. రేపు చౌదరయ్యగారిచేనికి కొందరు కూలీలు రండి. వారు యేమార్గానికి వచ్చేదీ తెలుస్తుంది. మునసబుగారి చేనికి వెళ్లినవాళ్లంతా వస్తే బాగుంటుంది. వారిద్దరికీ రాజీ కుదురుతున్నట్లున్నది.

పీ: ఇది ఒక సూకే. కానియ్యండి.

అందరూ లేచి యిండ్లకు వెళ్లారు.

15. కోతలు

సంగదాసు వుదయం లేచి కాల్యాలు తీర్చుకొని కూలివాండ్లకు కోతకు రమ్మనమని కబురంపించి తాటి పాపయ్యతో మాట్లాడి మునసబుగారింటికి వచ్చాడు.

సం: మునసబుగారూ! యేమి విశేషాలు?

ము: నీవు యెటుండేవాడవు?

స: సంగతి చెప్పందే ఎటుంటావని అడిగితే?

ము: నీవు జాడలు తీయకుండా వున్నావు? చంకబిడ్డను జారదీసేవాడివి.

సం: సంగతులు చెప్పి తరువాత పెట్టవలసినవి వుంటే పెట్టండి.

ము: చౌదరయ్యగారు వస్తారుగా?

సం: జొన్నకోతకు యివ్వాళ రమ్మని నూరుగురు కూలి వాండ్లకు చెప్పా. యిప్పుడు నన్ను యేమి చెయ్యమంటారు?

ము: నిన్న మారు యాభై మంది దొరికేవరకు గగనమైందే, నూరుగురు నీ కెక్కడ దొరికారు? చట్రాత నారదీస్తావుగదా.

సం: గడబిడలుగా వున్నవి. గశామునేవరకూ యీవత్తూ కోయించేయవలెనని చూస్తున్నా. ఈరోజు కోత లెవరికీ లేవటగా?

ము: మాచేను కోత లేకేమి. యింకా నాలుగైదు రోజులపని వుంటే.

సం: కూలివాండ్ల నందరినీ యింకా నాలుగురోజులు మీరు ఆకట్టుకొని కూర్చుంటే మాచేలు యేమిగావాలె?

ము: కూలివాండ్లు దొరకరని చౌదరయ్య యెత్తినయెత్తా యేమిటిది?

సం: సంగ తేమిటో చెప్పకుండా నన్నడిగితే యేంచెప్పేది?

ము: యేమినష్టం వచ్చినాసరే పట్టుపట్టి కూలితగ్గించవలెనని అక్కడ ఆ కోతలూను, యిక్కడ వూరికూలీలందరినీబెట్టి యీకోతలూనా? నాకెందుకు యీ అపవాదంతా.

సం: నాకు యెవరూ యేమీ చెప్పలేదు. మామూలుగా కోయిస్తున్నా. మీతో యేమన్నా చెప్పారేమోనని అడగడానికి వచ్చా.

ము: సాయంత్రంలోగా పూర్తి చేయిస్తావా యేమిటి?

సం: నాలుగోవంతుకూడా కాదు.

ము: ఈచౌదరయ్యతో నేను యేదీ పెట్టుకోను. ఆ చిన్నప రెడ్డిచేత పిలిపించి యిరికించాడు.

సం: మీరు దీర్ఘకోపం లేనివారు. యితరులు చేసిన తప్పులు మరచిపోవడం సత్పురుషుల లక్షణం.

ము: నీవు పూసిపెట్టి మాట్లాడుతున్నావుగాని మీచౌదరయ్య చేసిన ద్రోహం నేను మరిచిపోను. మాయింట్లోవాండ్లంతా అతనితో స్నేహమేమిటని నన్ను ధూయపట్టుకున్నారు.

సం: నేను సెలవు పుచ్చుకుంటా.

ము: జవాబు చెప్పవేమి?—మాకూలీలను విడిచిపెట్టి పో.

సం: అది వాండ్ల యిష్టం.

ము: అరే బసివిరెడ్డి! నీవు పోయి మన కూలీలందరినీ కొట్టకరా. మామూలుప్రకారం నిన్నటికూలిగూడా కలిపి వాండ్లు కావలెనంటే యింకా నాలుగురోజులకూలి ముబాదలాగా యిచ్చి కోత సాగించు.

సం: మేము యీరోజు మాట్లాడుకుంటిమికదా. మీ కెట్లా వస్తారు?

ము: చూస్తాం మీరు మాట్లాడుకోవడం యేమిటో!

సం: మీతో నాకు వాదం యెందుకూ?

అని మునసబుగారు కూలీలు కావలెనంటే నాలుగురోజుల కూలి ముందుగా తీసుకొని వెళ్లండని మాదిగపల్లెకు కబురంపి రామానాయుడిదగ్గరకు వెళ్లాడు.

రా: ఏమి దాసూ! కబుర్లేమి?

సం: అవసరంవస్తే కూలీలంతా సమ్మెకట్టడానికి సిద్ధంగా వున్నారు. మునసబు అక్కడ రెడ్డితో మాటయిచ్చి వచ్చాడు గాని యింట్లో వొత్తిడి తగిలినట్లున్నది. ఇప్పటికి చెదిరిపోయినట్లే కనబడుతున్నాడు. పాపయ్యకు వ్రాసిన ఉత్తరంలో యేమీలేదు.

రా: మనము బయలుదేరుదామా?—పిలువు. పాలుతాగి సిద్ధంగా వుంటా.

సం: పాలుతాగే సుకుమారులు జొన్నకోత కోస్తారట. మీరు నామాట విని భోజనంచేసి బయలుదేరండి. కాకపోతే పదిగంటలకే అన్నం వచ్చే ఏర్పాటు చేయండి.

రా: కాదు. అందరితో కలిసి రెండుజాములకే తినాలె. నలుగురిమోస్తరుగా నేనూ భోజనంచేసే బయలుదేరుతా. కూర్చొనిమాట్లాడుదాం రా. యెప్పుడూ హాలులోకి అడుగు పెట్టవేమి? నియమమా.

సం: కిందికిబోయి కూలివాండ్లకోసం మనుష్యులను పంపాలె. ఆనికె మాట్లాడుదాం.

రా: అయితే నేను అన్నం దింటా. నీవుకూడా త్వరగా తిను.

కూలీలు ముఠాలుగా కొడవండ్లూ, కూటిముత్తలూ తీసుకొని బయలుదేరుతున్నారు. రామానాయుడూ, సంగదాసూ వొక గుంపుతో వున్నారు. రామానాయుడు ముదుగుగుడ్డలు వేసుకొని చెప్పులు తొడుక్కొన్నాడు. రాత్రి సంగదాసుతో మాట్లాడినతరువాత కూలీలసంగతులు పూర్తిగా విచారించవలెనని అభిలాష గలిగింది. మొదట కూలీలకంటె ముందు నడిచాడుకాని కొంతదూరం

పోయినతరువాత వెనుకబడ్డాడు. ఆడకూలీలుకూడా త్వరగానే నడుస్తున్నారే అనుకున్నాడు.

సం: శేషయ్యా! నీవు మునసబుగారిచేనికి పోలేదా?

శేషయ్య: మళ్లీ పిలవడానికి ఆయనకు సిగ్గులేకపోతే పోవడానికి నాకైనా వుండవద్దూ? మామువాలో వొక్కరూ పోలేదు. నిన్నటికూలి వొకమనిషిని పంపించి తెప్పించుకొన్నాం.

రా: మామూలు కూలేనా?

శే: నాలుగురోజులకూలి ముబాదలాగా యిచ్చాడు. ఇప్పటికైనా కూలీలు పదిమంది మాదిగలుమాత్రం పోయినారు. తక్కినవాండ్లంతా మీకే వస్తున్నారు. ఆయనకు యెట్టిగావుంది.

సం: మమ్మలను కొత్తపద్ధతిగా యివ్వమంటావా? పాత పద్ధతిగా యివ్వమంటావా?

శే: ఇన్ని పద్ధతులు మాకు తెలియవు. మే మెరిగింది వొకటే పద్ధతి.

సం: చివరకు తగాదా పెడతావా?

శే: అన్నిటికీ మీరే వున్నారు.

సం: తగాదాకూడానా. చౌదర్యగారు యీాయనంటే నా సొంతాన పెట్టుకోను.

శే: ఈయనంటే రేపటినుంచీ బందే. దారి వొకటి యేర్పడేవున్నది.

రా: ద్వంద్వయుద్ధం జరిగేటట్టుగా వున్నదే.

సం: రెండుసేనలూ తయారవుతున్నవి.

శే: జయ మెటవుతుందో?

రా: న్యాయ మెటుంటే అటు.

శే: అయితే మాదే.

కూలీలందరు చేసదగ్గరకుపోయి దుత్తలు కుంటగట్టున బెట్టి మునుములుబట్టి కొయ్యడం ఆరంభించారు. రామానాయుడూ, సంగదాసూ చివరపట్టెలు తీసుకొన్నారు. రామానాయుడు కొడవలి బట్టుకొని కోస్తే తెగదా అని మొదట అనుకొన్నాడు. కాని వాలు గుదరలేదు. పంతులు కలంబట్టించడంకంటె కొడవలి బట్టుకోడం యెక్కువ కష్టంగా కనబడ్డది. ఎదటివాండ్లు పట్టుకోవడం

చూచి అలవాటు చేసుకున్నాడు. కాసేపు కోసేవరకు బాగా చెయ్యితిరిగింది. మరికొంత సేపటికి నొప్పి పుట్టింది. కలంతో వ్రాస్తేనే నొప్పిపుడుతుంది. ఇంతలావు కొడవలితో కోస్తే నొప్పి పుట్టదా అనుకొన్నాడు. కొడవలి పట్టుకోవడంకంటె దంటు కట్టలు గట్టడం యెక్కువ చిక్కుగా వున్నది. ముడివేయకుండా దంటు మెలిదిప్పి విడిపిస్తే కట్ట యెట్లా నిలుస్తున్నదని ఆశ్చర్యపడ్డాడు. రెండుకట్టలుకట్టి పడవేస్తే బాగానే నిల్చినవి. కొంతసేపు అయ్యేవరకు కొడవలి వొత్తుకొని వేలుబొబ్బ పోయింది. దంటు మెలిపెట్టడంవల్ల యీ నెలు బొటనవేలు కోసుకొన్నవి. యెవరితోను చెప్పలేదు. మునుము పూర్తిఅయింది. సంగదాసు సందిగ్ధంలో పడ్డాడు. కోసినకట్టలు మేడాలువేయించక వోదెలు ఆరేటందుకు చేనిమీదనే వుంచితే మర్నాడు కూలీలు సమ్మెకట్టవలసివస్తే తన యజమానికి నష్టం చేసినవాడినవుతానేమో అని సందేహం. ఆకాశం కావురు గప్పింది. తూర్పున మబ్బేలింది, వానగురిస్తే కంకులు మట్టిగొట్టుకుంటవి. యిద్దరు కూలీలను యెప్పటి దప్పుడు మేడాలు వెయ్యమని యేర్పాటుచేశాడు. రెండవమునుము ప్రారంభించారు. రామానాయుడికి అలుపు వచ్చింది. సంగదాసువంక చూస్తే తక్కిన కూలీలకంటె వొకఅడుగు ముందుండి వాండ్లను సెలకట్టనీయకుండా కోస్తున్నాడు. యితడు అన్నిటికీ సమర్థుడుగానే వున్నాడే అని రామానాయుడు ఆశ్చర్యపడ్డాడు. సంగదాసు స్నేహితుడి అవస్థ గమనించలేదు. రామానాయుడూ రెండవ మునుము ప్రారంభించాడు. చివరదాకా లాగాడు. వొక బొబ్బ పగిలింది. రెండుచుట్లకే పొద్దున నంజిన అన్నమరిగిపోయింది. అన్నం వచ్చేవరకు ఆలస్యమవుతుందేమో ననుకొన్నాడు. మూడవ మునుము ప్రారంభించేవరకు కూలీలుకూడా తలాయించడం ప్రారంభించారు. మొదటి వురవడి తగ్గింది. అందువల్ల ఆయనకుకూడా కొంతవిశ్రాంతి చిక్కింది. సంగదాసు మొదటిపట్టు సళ్లినా వూపిరిసలపకుండా కోయిస్తునే వున్నాడు. రామానాయుడికి తన పట్టెలో చిన్నదోస పండు దొరికింది. అది కోసి కొరికి తింటే దిల్ ఖుసందుకంటే తియ్యగా వుంది కాని ఆకలి తీరలేదు. రెండుజాములు గావచ్చింది. కావురు విచ్చిపోయి యెండ చిటపటలాడింది. యింటినుంచి తనకు వెంది

గిన్నెలో అన్నం రావడం చూశాడు. "కాస్తే తెచ్చినట్లున్నారు. చాలుతుందా" అనుకున్నాడు. అక్కలక్ష్మి కుంటగట్టుకు పోయి గిన్నె బెట్టుకొని కూర్చున్నది. రామానాయుడికి యీకూలీలు యేవేళకూ అన్నానికి పోరేమని అనిపించింది. మునుము పూర్తికాంగనే సంగదాసు అన్నం వచ్చింది, భోజనం చేయండన్నాడు. అందరూ బయలుదేరారు. రామానాయుడికి వొళ్లు చెమటబోసి తోపయింది. స్నానంచేస్తే బాగుండు ననుకున్నాడుగాని అంగవస్త్రమూ తువాలా లేవని వూరుకున్నాడు. కొంచెం గాలిదోలేవరకు చెమట ఆరి చొక్కాలోపల చల్లబడి హాయిగావుంది. స్నానం అవసరమైనట్లు కనపడలేదు. అందరూ యెడమచేతిలో అన్నపుముద్ద బెట్టుకొని కుడిచేతితో తింటుంటే తమాషాగా కనబడ్డది. తానట్లా తినడం బాగుండదని వూరుకున్నాడు. ఆకలి రెపరెపలాడడంచేత తెచ్చిన అన్నం నిమిషంలో అయిపోయింది. అంతా చేతులు కడుక్కొని చుట్టలు గాల్చి మళ్లీ పని ప్రారంభించారు. రామానాయుడు, చుట్టలు కాల్చడం చూస్తూ జమ్మిచెట్టుకింద కూర్చొని సొమ్మసిలి వుత్తరీయం తలకిందపెట్టుకొని తాను పొలము వచ్చిన సంగతికూడా మరచిపోయి నిద్రబోయినాడు. సంగదాసు యేదోసంగతి అడగవలెనని వచ్చి పలకరించాడు. కాని జవాబు లేదు. అంతట అక్కలక్ష్మిని యింటికి పొమ్మని సంగదాసు కోతలోకి పోయినాడు.

పొద్దు దిరిగింది. రామానాయుడుమీదికి యెండ వచ్చింది. మెళుకువ రాలేదు. మూడుజాముల పయినయింది. వొళ్లువిరిచి లేచి కూర్చున్నాడు. ఆనందసముద్రములోనుంచి పైకి తెప్పతేలినట్లు కనబడ్డది. తాను యెక్కడవున్నదీ తోచలేదు. చేనివంక చూచే వరకు కూలీలు కోస్తున్న చప్పుడు వినబడ్డది. అప్పుడు వెనుకటి సంగతి జ్ఞాపకం వచ్చింది. వీండ్లప్పుడే కోత మొదలుబెట్టారే అని కొడవలి తీసుకొన్నాడు. కొడవలి కాలి చుర్రుమన్నది. కొంచెం చల్లబడ్డతరువాత పోదామని అనుకున్నాడు. పొద్దువంక చూచే వరకు చాలాసేపు నిద్రపోయినట్లు కనబడ్డది. లేచి చూచేవరకు రెండు మూడు మునుములు యెక్కువ కోశారు. రామానాయుడు నిద్ర లేచిన సడి కనిపెట్టి సంగదాసు తన మునుము పక్కవాండ్లకు గలిపి కుంటదగ్గరకు వచ్చాడు.

సం: చాలాసేపు నిద్రపోయినట్లున్నదే?

రా: నాకేమీ తెలియదు.

సం: కథ యెట్లావున్నది?

రా: కొత్తప్రపంచంలో తెచ్చిపెట్టావు. యీ లోకంలో మూడుగంటలకు యేమీ ఫలహారాలు లేవా?

సం: మాలోకంలో అసలు ఫలహారాలే లేవు. అయితే నిజమైన ఫలహారాలను తెచ్చిపెట్టగలను. దోసఫలాలు సయిస్తవా?

రా: పాతిక కాయలు తెచ్చి యిట్లా పడవెయ్యి.

సం: పాతికకాయలే!

రా: పాతిక దోసచెట్లుకూడా సమూలంగా తింటా.

సంగదాసు నాలుగుకాయలు తెచ్చియిచ్చాడు.

రా: మాచేలోవేగా. యింకా తీసుకురా.

సం: అవి కానియ్యండి తెస్తా.

రా: రెండుకాయలు తినేవరకు పండ్లు పులిసినవి.

రా: దాసూ! దోసకాయలు పండ్లు పులుస్తవా యేమి? నా కిక నోరుపట్టదు. యెట్లా యీ ఆకలి?

సం: యింటికిపోయి ఫలహారంచేస్తారా?

రా: అక్కడికి యీశరీరాన్ని మోసుకపోయేదెట్లా?

సం: ఫలహారం త్వరగా తెప్పించనా?

రా: అందాకా నిలిస్తేకద?

సం: వూచబియ్యం కొట్టిపెట్టనా?

రా: తినేవి యేవయినా సరే తీసుకరా. ధ్వంసంచేస్తాను.

సంగదాసు లేతకంకి విరిచి వూచబియ్యం కొట్టిపెట్టాడు.

రా: కొట్టవోయ్, యింకొకకంకి. పోయేటప్పుడు కట్టక పోతావా? పీనాసిలాగున్నావే?

సం: అవి తినేవరకు కొట్టలేనా?

రా: పండ్లు నొప్పేమి?

సం: పులిసినవంటిరిగదా. తియ్యని వూచబియ్యం తింటే పులవడం పోతుంది.

రా: ఇప్పుడు బాగా నములుతున్నాగాని నాకు దవడలు నొప్పిపుట్టుతున్నవి. యెందుకీ పాడుశరీరాలు? వాండ్లుజూడు రాళ్ల వలె పనిచేస్తున్నారు.

సం: దానికేమి! యెవరుచేసేపని వాండ్లు చేస్తారు.

రా: నీవందరు చేసేపనులు చేస్తావే! కాస్తస్థిమితపడ్డదిగాని మంచినీళ్లు కాసిని తెచ్చిపెట్టు.

సం: మీరుపోయి తాగుదురూ. ఆ కూలివాండ్లు చూస్తే అల్లరిచేస్తారు.

రా: యేమి చేస్తే? యింట్లోనుంచి వెళ్లగొడతారు. దానికి సిద్ధమయ్యేకూర్చుంటిని. మీయింటికి రానిస్తావా? నేనే తాగి వస్తాలే.

సం: నే నొకసంగతి అడుగుతా చెప్పండి. ఆకలంటే యేమిటో తెలిసిందా?

రా: ఆకలంటే యెక్కడ ప్రారంభిస్తుందో, యెక్కడికి యెక్కుతుందో, యెంతవరకు వ్యాపిస్తుందో, అప్పుడు శరీర మేస్థితిలో వుంటుందో నాలుగు పర్వాలకింద వొక భారతం వ్రాస్తా.

సం: మీ కింత ఆకలెందు కెక్కువయింది?

రా: పొద్దున పనిచేయబట్టి.

సం: పొద్దుగూకులూ పనిచేసేవాండ్లకు యెంత ఆకలి వుంటుందో యోచించుకోండి. మడతకడుపు లంటేకూడా యేమిటో తెలిసిందా?

రా: అవి అనుభవంలోనికి రాలేదే.

సం: మీ రీ పూట దోసకాయలూ, పూచబియ్యం తినకుండా యీరాత్రి పూరికే పడుకుంటే అప్పుడు మీకు మడతకడుపులంటే యేమిటో బోధపడుతుంది.

రా: కూలీలంతా మూడుగంటలకు దోసకాయలూ పూచ బియ్యం ఫలహారము చేయరా?

సం: యజమానుడు చూస్తే ముల్లుగర్రలు విరుగుతవి.

రా: కొట్టడం నేరంకాదా?

సం: బీదవాండ్లను కొడితే కాదు. మునసబుగారి గట్టు మీదిగా నడిచినందులకు నాలుగురోజులనాడు మా మేనత్తను

కొడితే ఆమె చావుకుసిద్ధంగా వుంది. పొద్దున గుంటూరు ఆసుపత్రికి పంపించా.

రా : పాపం ఆమెకు యెట్లావుంటుందో?

సం : ఎట్లా అయితేనేమి? బీదవాండ్ల ప్రాణాలకు విలువ లేదు.

రా : దాసూ! నా కిదంతా కొత్తప్రపంచంగా వుంది. నీవు చెప్పేసంగతులన్నీ కొత్తవే. యిదివరకు నా జీవితమంతా వృధాగా గడిచిపోయింది. ప్రపంచపరిస్థితులు యథార్థంగా తెలియవు.

సం : మీ జీవితమంతా భగవత్సేవకు మీదుగట్టారు గదా. మానవసేవే భగవంతుని సేవ.

రా : నిశ్చయం. మానాయనగారు వచ్చివుంటారేమో? యీరోజు కూలివిషయం తగాదాలోకి వస్తుందా?

సం : వచ్చారని తెలిసింది. మునసబును దూషిస్తూ తక్కిన ఆసాములతో ఆలోచిస్తున్నారట. వూళ్లో రెండుపార్టీలు పడేటట్టుగా వుందట.

రా : కొందరయినా ధర్మపక్షాన నిలువబడితే మంచిదే.

సం : వాండ్లు ధర్మంకోసం వచ్చేవాండ్లు కారు. బసివిరెడ్డి మీనాయనగారిమీద కక్షచేత పార్టీ నిలవదీస్తున్నాడు. దీనివల్ల కొంత తాత్కాలికలాభం వున్నప్పటికీ, వీరు వుద్యమాన్ని నిర్వహించలేరు. ధర్మకవచమును ధరించిన మీబోటివారే సాధనోపాయముల తారతమ్యముల గుర్తెరిగి నడిపించవలసివుంటుంది.

రా : దాసూ! నీముందు నే నెంతవాడిని. నీచాటున నిల్చి పనిచేయడానికి సిద్ధంగా వున్నా.

సం : యిది మనకు మామూలే కదా. మనను యితరు లెవరూ పొగడకపోయినా మనమైనా పొగుడుకుందాం.

రా : దాసూ! నా దొక ప్రార్థన వుంది.

సం : యిదేమి యిలా సాగించారు. దయచేసి అనుజ్ఞ యియ్యండి.

రా : అంగీకరిస్తానంటే చెపుతా.

సం : ఏమిటో చెప్పందేనా?

రా : నాయందంత నమ్మకంలేదా?

సం: అనక విధిలేదా? చెప్పండి.

రా: అంగీకరిస్తావా?

సం: తప్ప దంటిరిగా.

రా: మన వుభయులకు గల ప్రేమరసపానీయములో అడ్డ పుల్లలుగా వున్న మర్యాదావాచకములను వుపయోగించవద్దు.

సం: ప్రతిబంధకములు చాలా వుంటవి.

రా: ప్రతిబంధకముల కేమి?

సం: మన వుభయులముమాత్రమే మాట్లాడుతున్నప్పుడు వుపయోగించనులే.

రా: సాయంత్రపు వ్యవహారం యేమిటి?

సం: మీ నాయనగారు ప్రతిపక్షనాయకులలో వొకరుగా వున్నట్లు కనబడుతుంది. వారితో విషయం పూర్తిగా చర్చిస్తే బాగుండును.

రా: మనకు న్యాయమని తోచింది వారికిమాత్రం యేల తోచదు?

సం: అట్లా అనడానికి వీలులేదు. వొకవేళ తోచినా స్వలాభవిషయంకదా. అయినా మనం యీపూట ముందుగా పోయి మాట్లాడితే బాగుంటుంది.

రా: నేను వూరికే దగ్గర వుంటా.

సం: బయలుదేరండి మీరందరూ. యిప్పుడు మొదలు పెట్టిన మునుము పూర్తిచేసి రాండి.

వుభయులూ బయలుదేరారు.

రా: నాకు కాళ్లు వత్తులవలె మడతలు పడుతున్నవి.

సం: కడుపులో మెత్తులేక. అన్నము లేనివాండ్లు యేమి పనిచేస్తారు?

రా: పనివాడికి కడుపునిండేకూలి యివ్వంది పనిచేయలేరని యజమానులు యెప్పుడు గ్రహిస్తారో. స్వలాభాన్నిబట్టి చూచినా కూలి తగ్గించడం చివరకు యజమానులకుకూడా నష్టమే.

సం: మనుష్యులకు దూరాలోచన తక్కువ. తాత్కాలిక లాభమే చూస్తుంటారు.

రా: యింటికి యెంతలో వచ్చాం.

సం : దానికి నిచ్చినవే స్త్రిమిగా. యేదో వొకకథ సాగింది. మీ నాయనగారు తన గదిలో కూర్చున్నారు. నీవు నీళ్లు పోసుకొని త్వరగా ఫలహారం చేసి రా.

16. సాహుకారు

నల్లమోతువారిది చాలాప్రశస్తమైన కుటుంబం. గుంటూరు జిల్లాలో యీ యింటిపేరటివారు యెక్కడవున్నా అన్నవస్త్రాలకు లోపంలేకుండా మర్యాదగా జీవిస్తూ పౌరుషవంతులని ప్రశాస్తి గలిగి వున్నారు. నల్లమోతువారి సమ్మె మేడిమొల్చిందాకా వదలదని ఐతిహ్య మున్నది. పూర్వం కంపెనీప్రభుత్వంలో పన్ను లెక్కువ కట్టినప్పుడు నాదెళ్ల, తిమ్మాపురములలోని నల్లమోతువారు సుప్రసిద్ధవీరుడైన నల్లమోతు రామన్నచౌదరిగారి నాయకత్వంకింద తిరగబడి దేశములో పన్నులియ్యకుండ జేసి వ్యవసాయం మాన్పించి చేలో గట్టివున్న నాగండ్లు, మేళ్లు అక్కడనే విడిచిపెట్టి తిప్పినాటిన మేడి. నాటుకొని చిగిర్చేవరకూ అనగా బహుకాలం సమ్మె కొనసాగించినట్లు చెప్పుకుంటారు. చౌదరయ్యగారికుటుంబం పూర్వంనుంచి తండులం గలది. తండ్రి చనిపోయేటప్పుడు వీరి కుటుంబానికి రెండు వందల యెకరాల పల్లం, నూరుయెకరాల మెట్టా వుండేది. చౌదరయ్య సిగమెగ్గట్టి పెత్తనానికి వచ్చినప్పటినుంచీ చౌకధరలో కొనీ, బాకీలకింద కట్టుకొనీ, కోర్టువేలములలో కొట్టివేయించుకొనీ యిప్పటికి అయిదువందల యెకరాల పల్లం, మూడువందల యెకరాల మెట్టా సంపాదించి మూడులక్షలవరకూ కవిలె పెంచాడు. మంగళాపురంలోని తూర్పుబజారులో పడమటిశ్రేణియం దున్న విశాలమైన ఆవరణంలో యెత్తైన భవంతీ, పురాతనపు పాటిప్రహరీగోడలమీద వేసిన పశువులకొట్టములూ వుండేవి. చౌదరయ్యహయాంలో కాపురంవున్న యింటికి యెదురుగా తూర్పుశ్రేణిలోవున్న వొక పెద్ద బ్రాహ్మణసంసారం చితికితే వారి యిండ్లూ, దరిమాలిన ఆవరణం, దానికి ఆనుకొని తూర్పుగా వున్న పదహారు యెకరాల పొలం దామాషాగా తన బాకీకింద కట్టుకొని అక్కడ విశాలములైన కొట్టములు వేయించి, ఆ పొలంలోని పద్నాలుగు యెకరాలు పాడిపశువులకని వూరిదగ్గర బీడుగా వుంచాడు. లక్ష్మమ్మ యింటిఆవరణంలోనే గొడ్డూ

బిడ్డా వుండడం శుభం అనీ, వేరే కొట్టాలు వేయడం పనికిరాదనీ పట్టు పట్టిందిగాని పాడిపశువులనుమాత్రం ఆవరణంలో కట్టివేసే యేర్పాటుతో ఆమెను సమాధానపరచి వాటికోసం వెడిగెలగావున్న పెద్దకొట్టంమాత్రం వుంచి శేషించినవి వూడదీయించి వీధిగోడమీద పెద్దమేడ వేయించాడు. మేడ కిందిభాగంలో నడుమ వుత్తరదక్షిణ ములు పెద్దసావిడీ, దాని వుత్తరమునా, దక్షిణమునా విశాలమైన గదులూ, సావిడిపారున తూర్పునా, పడమరా డాబాపంచలూ, తూర్పుపంచలో ఉత్తరపువైపునా, పడమటిపంచలో దక్షిణపు వైపునా మేడమీదికి మెట్లూ వుండేటట్టుగా మిద్దెవేసి క్రింది సావిడికీ, గదులకూ, పంచలకూ వరవడిగా పైన మేడ కట్టించాడు. మిద్దెలో దక్షిణపుది చౌదరయ్యకచేరీగది. వుత్తరపుదాంట్లో సంగదాసు వుంటాడు. సావిడి ఖాళీగా వుంటుంది. మేడ యావత్తూ రామానా యుడు వుపయోగించుకుంటాడు. దక్షిణపుగది పడకకూ, సావిడి కులాసాగా స్నేహితులతో కూర్చునేటందుకూ, వుత్తరపుది పరాయి లతో వ్యవహారములు మాట్లాడుకొనేటందుకూ వుపయోగించు కుంటాడు. మేడమీది ప్రతిగదీ తివాసులు, కుర్చీలు, బల్లలతో నిండివున్నది. ప్రతిగదికి, విశాలమైన కిటికీ లమర్చబడ్డవి. లక్ష్మమ్మ సాధారణంగా మేడలోకి రాదు. ఆమెకు మొదటినుంచీ భవంతే అలవాటు. పాడికీ, వంటకూ, భోజనాలకూ, చౌదరయ్య పడకకూ భవంతిలోనే యేర్పాటు. చౌదరయ్య అన్నకొడుకు వెంకటయ్య కూడా భవంతిలోనో, కొట్టంలోనో అవసరాన్నిబట్టి పడుకుంటాడు. చౌదరయ్య రెడ్డిగం వేసుకొని తివాసీమీద తనగదిలో కూర్చున్నాడు. బుర్రమీసాలూ, పుస్తీలూ, కొండసిగా, కోరతలగుడ్డా పూర్వపు కమ్మవారియొక్క క్షాత్రమునకూ రాజఠీవికీ బాహ్యచిహ్నాలుగా ఆయనయందింకా నిల్చివున్నవి. యీకాలంలో అన్నికులాల వాండ్లూ అచ్చుకొట్టినట్లు బోడితలలూ, బోడిముఖాలూ పెట్టుకోవడం ఆయన కిష్టంలేదు. నల్లనిముఖంమీద మెండుగా స్ఫోటకం మచ్చ లున్నప్పటికీ మసిపి వికారికాదు. కొంతకాలంక్రింద ఖాయిలా పడడంచేత శరీరం దొందపారిందిగాని పొడుగుమీద లావనిపించదు,

చౌదరయ్య మంచివ్యవహర్త. చదువనూ, వ్రాయనూ బాగా నేర్చినవాడు. యెవరైన నమ్మకస్తుడనితోస్తే యతుబారీగా

పనివాండ్లమీద వదలివేస్తాడు. కవిలిలెక్కా, కోర్టు వ్యవహారాలూ కంఠంరాజు చూస్తాడు. సంవత్సరానికి పుట్టెడువడ్లు, భార్యాభర్తలకు సరిపోయే మిరపకాయలూ, అపరాలూ, తద్దినానికి వరహా రొఖ్ఖం, పండుగమోయిన్లు తండ్రికాలంనుంచి భూతాదిగా ఆయన కియ్యడం మామూలు. పంతులు కొంచెం పెటుకుమనిషి. పైన పావూ ఛాలం తిన్నా యజమానిని చెడనియ్యడని చౌదరయ్యకు నమ్మకం. సాధారణంగా పెట్టుబడి యావత్తూ ఆయన సలహాలేనిదే జరగదు. వ్యవసాయపు అజమాయిషీ, ఐవజు అమ్మడం, నిల్వ చేయడం సంగదాసుపని. భోజనమూ, నెలకు ౧౫ రూపాయలు జీతమూ అతనికిచ్చే యేర్పాటు. సంగదాసు పైసా జాయా పోని య్యడని గ్రామంలో వాడుక. చౌదరయ్య తలగుడ్డ చిలుకకు తగిలించి చుట్టతాగుతూ యెవరితోనో కొంచెం మాట్లాడి చుట్టపారవేసి ధుమధుమలాడుతూ లోపలికి వచ్చాడు.

చౌ: పిల్లవాడేడీ?

ల: మేడమీదికి యిప్పుడే పోయినాడు.

చౌ: మీఅబ్బనాడెన్నడైనా మీవాండ్లు కోతలు కోశారా?

ల: బాగావుంది సరాగం. యెన్నడో పోయిన మాఅబ్బ సంగతెందుకు? యిప్పటి మీసంగతి ఆలోచించుకోండి. మాఅబ్బ గొంతులోని కెన్నడూ మీగటక జారలేదు. యెప్పుడూ మీకంటే పైచెయ్యిగానే వున్నారుగాని మీకు లొజ్జగా లేరు.

చౌ: పిల్లవాణ్ణి కోత కెందుకు పంపించావు?

ల: నే పంపించాను? వాడేమి పాలుత్రాగేవాడా నే పంపడానికి?

చౌ: ఈ మాలసావాసాన చెడిపోతున్నాడు. మాలవాడు తేపా మేడమీది కెక్కడం యెందుకు?

ల: తండ్రి మాలవాణ్ణి మిద్దెలో పెడితే కొడుకు మేడమీద పెట్టాడు. పదిమంది వచ్చేయింట్లో ముఖస్థలం మాలకూటంగా యెవరు చేశారు? మొన్న మీ వియ్యంకుడు భోంచేసి యెరక్కవాడిగది తీసివుంటే దాంట్లో మంచంమీద పడుకొన్నాడు. తరువాత తెలిసి నొచ్చుకొని స్నానంచేశాడు.

చౌ: నీవు అడ్డమైనవాండ్లకు బియ్యాలూ, పప్పులూ, అప్పులు పెట్టడమెందుకు? పొద్దుటిపూట చల్లసత్రం, మధ్యాహ్నం దారినపోయే గుంపులకు అన్నసత్రం. కొంప గుల్లవుతున్నది.

ల: పిల్లవాడిమీదికోపం నామీదికి తిరిగింది. వూళ్లో బీద సాద వుంటే బదులూ సదులూ పుట్టనీయకపోతే బాగుంటుందీ? వున్న వేళ వుంటుంది, లేనివేళ వుంటుంది. మనకు యింత వున్నా వొకసమయాన యేదో నిండుకుంటుంది. కాకపోతే యెప్పుడైనా కాస్త తక్కువరకం బదులు తెచ్చిస్తారు. దానివల్ల కొంప గుల్లవుతుందీ? మీరిచ్చే బాకీలన్నీ తిరిగివస్తున్నవీ?

చౌ: గేదె లిన్నెందుకు? అమ్మివేస్తా.

ల: అమ్ముకోండి. తిరిపెపునీళ్లు పోయవలసివస్తుందనేనా అమ్ముకోవడం? వూళ్లో ప్రతివాళ్ళకూ గొడ్లుంటవీ? వాండ్లంతా వట్టికూడు తినవలసిందేనా? మన పంతులువంటివాడికి గొడ్డు లేదే. చుట్టం వస్తాడు, పక్కం వస్తాడు. కొణిదెడు మజ్జిగనీళ్ళుకూడా పుట్టనీయకపోతే యెందుకీ పెద్దసంసారాలు?

చౌ: అన్నసత్రం అవిచ్ఛిన్నంగా జరగవలసిందేనా?

ల: అన్నసత్రం పెట్టానూ? మనసత్రాన్నే అంతావచ్చి జారుతున్నారు. దారిని పోయేవాడు ఆకలికి చెవులు ఘుమియలుపడి 'గంజినీళ్ళు పొయ్యెమ్మా' అని అడిగితే యింత మజ్జిగ అన్నం కలిపి పోస్తున్నాం. తక్కిన ఖర్చంతా లాభమూనూ యిది దుబారానా? యింతకాలము నాకు యెట్లాగో జరిగిపోయింది. మీకోడలు మేడమీదనుంచి క్రిందికే దిగదు. యిక వారు పెట్టేదీ లేదు. వీండ్లు తినేదీ లేదు. అప్పుడంతా వడ్డీకే యిచ్చుకొందురుగాని. నాకు దగ్గరకువచ్చింది. ఈ నాలుగురోజులూ యిలాగే జరిగిపోని య్యండి. యీ తగాదా యివ్వాళ యెందుకు వచ్చింది?

చౌ: (లక్ష్మమ్మమాటలకు కొంత జమికి)—వాణ్ణి వుద్యోగానికి పొమ్మను.

ల: పోకుండా నే పట్టుకున్నానా? మీకు దుబారాఖర్చు లేకుండా నేనూ వాడిదగ్గరనే పడివుంటా. మీరు పూటకూళ్ల యింటికి పొండి. యేమీనష్టముండదు.

చౌ: సగం వాడిని నీవే చెటగొట్టుతున్నావు. వాండ్లు 'నీవు నీ' వనే పిలుచుకోవడం యిప్పుడే విన్నా.

ల: నేను అట్లా పిలుచుకోమని చెప్పలేదు. నా కివ్వన్నీ తెలియవు. నారోజులు నేను వెళ్ళబుచ్చుకుంటూ. మీ తగాదాలన్నీ నాతో చెప్పవద్దు. యెవరిష్టంవచ్చినట్లు వా రుండండి.

చౌ: అన్నం పాలాని కెందుకు పంపావు?

ల: పంపమంటే పంపా.

చౌ: కూలివాండ్లతో కోతకోసి, వాండ్లతో కూర్చొని అన్నంతింటే గౌరతకు భంగంరాదా?

ల: ఆ సంగతి వాడికి తెలియదా?

చౌ: మాలవాడూ, వీడూ కలిసి మొన్న గురువుపాదాలు పట్టారట.

ల: యెవ రన్నారు?

చౌ: వెంకటసుబ్బయ్య యిప్పుడు చెప్పాడు.

ల: గురు వెవరు?

చౌ: ఎవరో బ్రాహ్మణుడట. ఆ బ్రాహ్మణుడు యీ మాలవాడికి గురు వెట్లా అయినాడో. ఈ యీడున తనకు గురువుపాదం బట్టడం యేమి అవసరం వచ్చింది?

ల: నాకేమి తెలుసు యివన్నీ, కాలు గడపవతల పెట్టనిదానికి?

చౌ: మాలవాడు వీణ్ణి యింకా చెడగొడతాడు. వాడు మనకొంపకు ముసలమైనాడు.

ల: ఇద్దరూ కలసి యెక్కడికో ప్రయాణంటే! పిల్లవా డనె.

చౌ: ఎప్పుడు పోతారట?

ల: అది నాకు తెలియదు.

ల: గురువుదగ్గరకు గాఁబోఁలె. బాగానే వున్నది.

చౌదరయ్య దాహం తాగి తన గదిలోకి పోయినాడు.

17. కూలీ

చౌదరయ్య యేమీతోచక మళ్లీ చుట్ట ముట్టించాడు. పిల్లవాడు దారి తొలుగుతున్నాడని చాలా విచారపడుతున్నాడు.

"సంసారమంతా తలకుచుట్టి యీదుకోమంటే బాగుంటుంది. యీపొలం బోవడంగూడా వొకవిధంగా బాగానే వుంది. సొమ్ము మీద కాపీతం బుడితేనేగాని బాగుపడ" దని మళ్లీ అనుకొన్నాడు. చౌదరయ్యకు భార్యతో మాట్లాడినప్పుడున్న వుద్రృతం తగ్గింది. మనిషి శాంతపడ్డాడు. "కూలివాండ్లు వచ్చేవేళ అవుతున్నది. మనసబు చీలిపోయినందుకు సంగదాసైనా మనపక్షం వుంటే బాగుండును. యేమో అబ్బా! యి టుంటాడని నమ్మకం లేదు. యెటూ చేరకుండా ముభావంగా వున్నా కొంత మెరుగే. అయినా వాయించి చూతాం. యెట్లా మోగేదీ తెలుస్తుంది. పిల్లవాడు కూడా దగ్గరవుంటే దాసు యెగర్తించి పోగూడదు" అని అనుకున్నాడు. రామానాయుడు మెట్లు దిగి వస్తూండడం కనిపెట్టి చౌదరయ్యా సంగదాసూ అని పిలిచాడు.

సం : తన గదివాకిటిలోకి లేచివచ్చి —అయ్యా పిలిచారా?

చౌ : అబ్బాయి దిగుతున్నట్లున్నది లోపలికి రమ్మను.

సం : అయ్యగారు పిలుస్తున్నారండీ.

రామానాయుడు గదిలోకి వచ్చికూర్చున్నాడు. సంగదాసు మొత్తపట్టుకొని నిలిచి—

సం : కూలివాండ్లు వచ్చేవేళవుతున్నది. రెండు బస్తాలు వాకిట్లో వేయించనా?

చౌ : ఆసంగతి మాట్లాడడానికే పిలిచాను కూర్చో.

సం : యిక్కడ నిలుచుంటాలే చెప్పండి.

చౌ : సావకాశంగా మాట్లాడి తరిచి నిగ్గుదీతాం.

సం : సంగతి విప్పన్నంగా ముందు జెప్పండి.

చౌ : కూలివాండ్లకు పూర్వం రోజుకు పావలావంతున యిస్తూవుండేవారు. దరిమెలా అరణాలదాకా పెంచారు.

సం : పూర్వం రూపాయంటే బండికల్లుగా వుండేది. నాణెముల ప్రచారం తక్కువగావడంచేత ధాన్యం యియ్యడమే నాణెంగా కనబడి వస్తువిచ్చి వస్తువే బదులు దీసుకుంటూవుండేవాండ్లు. ధరలు యేప్రకారంగావున్నా వస్తువే చెలామణి అవుతూ వుండేది. పత్తి విడతకూ, మిరపకాయల కోతకూ, కంకులు గిల్లడానికీ యెన్నడైనా మీ బుద్ధెరిగినతరువాత డబ్బు కూలి యిచ్చారా? యేపంట కైలుచేస్తే

అదేకూలిగా యిస్తూవుండేవాండ్లు. ఆపద్ధతి వుభయులకూ వుసులుగానే వుండేది.

చౌ: యిప్పుడు మనము డబ్బే యిస్తామంటే వచ్చిన చిక్కేమి?

సం: అట్లా మార్చడానికి వుద్దేశ మేమి?

చౌ: వుద్దేశ మేదయితేనేమి? లాయిలాసా వొకటి కనపడే దేగా?

సం: నేను తరిమి అడిగానని కోపపడవద్దు. విషయం చర్చిస్తున్నాంగదా. లాయిలాసా లేకుండా చేసుకోవడమే మీ అభిప్రాయమా?

చౌ: డబ్బు యివ్వడం మనకు లాభ మనుకో.

సం: యెట్లా లాభం?

చౌ: అడ్డెడు జొన్నలకూలి నాలుగుకట్టలకూ వొక తవ్వెడు గింజలు కట్టుకోండి. రూపాయికి నాలుగు మానికెలవంతున అడ్డెడు దవ్వొటికీ పదణా లవుతుంది. చొప్పఖరీదు వొక అణా యెక్కువ అనుకోండి. రోజుకూలి పదకొండణాలు మదింపు వేయవచ్చు.

సం: కొన్నాళ్లు మూడు మానికెలుకూడా అమ్మారు. ముందు అయిదు మానికెలు గావచ్చు. దేనినిబట్టి డబ్బుకూలి నిర్ధారణ చేస్తారు?

చౌ: యీరోజు ధరలు మనసులో పెట్టుకొని అరణాలు నిర్ణయిస్తామనుకో.

సం: ఈ అరణాలకింద యిప్పటి ధరలనుబట్టి మూడుదవ్వాల కూలి యేర్పరచడం మీకిష్టమేనా?

చౌ: నా అభ్యంతరం లేదు. అట్లా ఆసామిలందరిచేత వొప్పిస్తా.

సం: రేపు రూపాయికి మూడు మానికె లయితే మీ కుమారుడు మానెడే చేస్తా నంటాడేమోనే?

చౌ: యెందుకంటాడు లే.

సం: పేస్తరు తీయవలెననే వుద్దేశం మనుష్యులకు యెప్పుడూ వుండేదేగా.

చౌ: డబ్బు మీవాండ్లకు చేదయినట్లు కనబడుతున్నది.

సం: నేను కూలిపనివాణ్ణి కానుగా.

చౌ: కూలీలకే అనుకో.

సం: యిప్పటిధరలనుబట్టి పదకొండణాలు పుచ్చుకోవడానికి సిద్ధంగా వుంటారు. వాండ్లకు గింజ లిచ్చినా లేక వాటి ఖరీ దిచ్చినా వొకటే. ప్రతిరోజూ ఖరీదు కట్టుకోవడం చిల్లర పంచిపెట్టడం చాలా లాయిలాస. ధాన్యమే యిస్తుంటే ధరలనుబట్టి మార్పవసరం లేదు. డబ్బుపద్ధతి రావడంతోటే ధాన్యపు ఖరీదంటూ కట్టియివ్వకపోయినా అప్పుడప్పుడు కూలి మార్చవలసే వస్తుంది. ఆ మార్పుగూడా అడ్డగోలు వ్యవహారం అవుతుందిగాని నిలుకుండదు.

చౌ: మనం సజావుగా మాట్లాడుదాం. అన్ని ధాన్యాలు అడ్డడే తీసుకుంటారా?

సం: గట్టిధాన్యాలు అడ్డెడూ, పొట్టుధాన్యాలు అడ్డెడు తవ్వెడూ లేక మూడుమానికెలూ రివాజునుబట్టి యిస్తున్నవేగా.

చౌ: అయితే ధాన్యానికిగూడా నిలుకు లేదే.

సం: యేపంట కైలుజేస్తే అది యివ్వవలసిందేగా. దానికి నిలుకేర్పడే వున్నది.

చౌ: గోడలుబెట్టినందుకు యేమి పంటిస్తావు?

సం: పూర్వులు డబ్బుకూలేర్పాటు చేసింది యిటువంటి వాటికోసమే. పయిరుకు సంబంధించనప్పుడే డబ్బుకూలి యేర్పాటు. గింజల ధరలనుబట్టి అదీ యిప్పుడు కొంచెం పెరిగింది. మీరు దానిని దెచ్చి వ్యవసాయపు పనులకు లంకెపెడుతున్నారు. మొట్టుకు మీ అభిప్రాయమేమిటి?

చౌ: ఆరణాలకూలి చాలా యెక్కువని. అంతకు మించితే రయితు భరించలేడు. అందరిక్షేమమూ విచారించాలె. కూలి పావలానుంచి ఆరణాలకు పెంచితే నూటికి యాభైవంతున పెంపకం. ఆసాములు చాలా ఔదార్యం జూపించినట్లే యెంచవలసివుంటుంది.

సం: పంటకు యేమాత్రం ధర పెరిగింది?

చౌ: ధాన్యమూ, ప్రత్తీ, మిరపకాయలూ, అపరాలూ సగటున మూడు నాలుగురెట్లు ప్రియమయినవి.

సం: అంటే పూర్వం నూరు రూపాయలు అమ్మేది ఇప్పుడు నాలుగువంద లమ్ముతున్నవి. కూలివాండ్లకు చాలా ఔదార్యం

చూపించి అరరెట్టి యెక్కువ జేస్తా మంటున్నారు. ధర తేడాలవల్ల వచ్చేపేస్తరులో కూలివాడికంటె ఆసామి నాలుగు మొదలుకొని ఆరురెట్లవరకు వుదారబుద్ధితో యెక్కువ తీసుకుంటా నంటాడు.

చౌ: నీవు కూలివాడికి భూస్వామితో వొంతుపెడతా వేమి?

సం: మీారడిగిన విషయం కొంత లోతుకు దిగి విచారిస్తే నే గాని తేలదు. మన దేశంలో భూమిలో స్వామ్యం వ్యవసాయ దారులకు లేదు. అది ప్రభుత్వానికిగాని మందికిగాని చెందివున్నది. మందిమీాద జరుగవలసిన పనులకు దాని తరఫున రాజు పాలిస్తూ వుంటాడు. ఆసామీాలు మందిదగ్గరనుంచి భూములు కౌలుకు పుచ్చుకొని మందికి యేజెంటైన రాజునకు ముచ్చిల్కాలు వ్రాసి ఆయనవల్ల పట్టాలు పుచ్చుకొని మందికి చెల్లవలసిన మక్తా శిస్తురూపంగా రాజుకు చెల్లిస్తారు. వసూలు ఖర్చులుపోను మిగిలిన డబ్బు మందికి ఉపయోగపడుతుంది. ఆసామికి వుండేదల్లా కౌలుహక్కు. ఆసామి మక్తా యియ్యకపోతే యజమాని అయిన మంది ఆసామిని వెళ్లగొట్టవచ్చు. లేక ఆసామికి యింకా జరుగవలసిన కౌలు శిస్తుమొత్తాని కవసరమయినంతవరకు వేలం వేయవచ్చు. న్యాయాన్నిబట్టి ఆసామీా భూమిని బలపర్చడానికీ ప్రోత్సాహకరంగా వుంచేటందుకూ శిస్తువసూలుపని సులభంగా తేలిరావటానికీ కొన్నిభాగాలలో శాశ్వత జిరాయితీహక్కులు, మరికొన్నిచోట్ల దీర్ఘకాలపుపట్టాలూ యియ్యబడ్డవి. మంది కిష్ట మయితే ఆసామీాలను కారణం చెప్పకుండానే కౌలునష్టం కట్టియిచ్చి మార్చవచ్చు. కాబట్టి మీాకున్నది జిరాయితీహక్కు. అది మంది యిష్టప్రకారం శాశ్వతపుదీ గావచ్చు, తాత్కాలికపుదీ గావచ్చు.

కూ: మీా కూలివాండ్లంతా మందిదగ్గరనుంచి పైపోటీబెట్టి నా పొలమంతా కౌలుకు తీసుకుంటారా!

సం: మనం మాట్లాడే విషయం అది గాదు. యిప్పుడు మాట్లాడినంతవరకు ఆసామీాల కున్నది జిరాయితీహక్కే నని చెప్పాను. అనగా స్వంతదారైన మంది కొంత హక్కును కౌలు దారుకు పరివర్తన జేసింది. పూర్వం మందివల్ల హక్కుబొందిన దేశముఖులు లేక జమీాందార్లు కొన్నిభూములు స్వంతకమతంకింద

వుంచుకొని మిగిలినవి రయితులకు కౌలుకిచ్చేవారు. ఆ కాలంలో కమతగాండ్లుగా వున్నవాండ్లు చాలామంది యిప్పటి భూస్వాము లైనారు. పూర్వం కమతగాండ్లకు కొంత పాలిహా కుండేది. ఆ పాలేరు మారి యిప్పుడు జీతగాడైనాడు. అందువల్ల భూమిలో అతని కుండే సంబంధం పోయింది. మామూలు కూలివానిస్థితిలోకి అక్రమంగా అతణ్ణి తీసుకొనివస్తున్నారు.

చౌ: కూలివాండ్లసంగతి ముందు తేలనియ్యి. జీతగాండ్లను తరువాత రేపెట్టి ఆసామీలమీదికి యెగదోలుదువుగాని.

సం: యిప్పుడు మనం మాట్లాడేవిషయానికి కమతగాండ్ల సంబంధం వస్తుంది. సంవత్సరాలకొలది యేర్పరచుకొన్న వాండ్లు జీతగాండ్లు. రోజుపనివాండ్లు కూలీలు. వ్యవసాయవిషయంలో జీతగాండ్లూ, కూలీలూ ముఖ్యులు. చెమట వోడ్చి జనానికి భోజన పదార్థాలు సృష్టిజేసేవాండ్లు వాండ్లు. స్వంతగా దున్నే కౌలుదార్లు సైతం వీండ్లలోనే చేరుతారు. వందలకొలది యెకరాలకు మంది వల్ల కొళ్లు పొందిన పట్టాదార్లు వట్టి తనిఖీదార్లు. వాండ్లు వొకవిధ మైన వర్తకులు. వ్యవసాయంవల్ల వచ్చేలాభం విశేషంగా యీ తనిఖీదార్ల జేబులోకే పోతూవున్నది. ముందు మేల్కొన్న పై తరగతులవాండ్లు మందివల్ల కొళ్లు సంపాయించుకోవడంచేత అలగా లకు యేమీ లేకుండా పోయింది. మీరు చెప్పినట్లు కూలివాడికి భూస్వామితో వంతుపెట్టడం నాది తప్పే. వ్యవసాయానికి కూలీ ముఖ్యుడుగాని మీరు చెప్పే భూస్వామిగాడు.

చౌ: అయితే నీ విప్పుడు కూలీకి యేమియ్యడం న్యాయ మంటావు?

సం: నన్ను న్యాయ మడిగితే యింకా చాలా చెప్పవలసి వుంటుంది. యిప్పుడు వున్నదే తగ్గించవచ్చునా, లేదా? అనేకదా మన ఆలోచన.

రా: నీవు న్యాయమని యేదనుకుంటావో అదంతా వివరంగా చెప్పు.

సం: తమరు అడిగేవిషయానికి తరువాత వస్తాను. ఇప్పుడు అయ్యగారు చెప్పేప్రకారం కూలి యింకా తగ్గిస్తే కూలివాడు యెట్లా జీవిస్తాడు?

చౌ : కూలివాండ్లంతా యెట్లా జీవిస్తారో మాకవసరంలేదు. వాండ్లందరినీ పోషించవలసిన బాధ్యత మాకు లేదు. వొకవేళ పోషించవలెనని అనుకొన్నా మాచేతగాదు. మనము చేయించు కుండే పనికి మనం యెంత యివ్వవలసిందో విచారించుకుందాం.

సం : యింత విచారణ యెందుకు? మీచిత్తం వచ్చినంత యివ్వవచ్చునుగదా ?

చౌ : వాండ్లు పుచ్చుకోకపోతేనో ?

సం : వూరికె చేసిపోతారో లేక అసలే మానుకొంటారో ?

కూ : వూరికె చేస్తే చేయించుకుండే దెవరు ? అసలే మానుకొంటే వుభయులకూ నష్టమేగదా ?

సం : వారి నష్టంసంగతి మీకెందుకు? మీ నష్టంసంగతి వారికెందుకు? వొకరి కొకరు సహాయం చేయవలసిన బాధ్యతలు లేవుగదా! మీ యెనిమిదివందల యెకరాలు మీరే దున్నుకోండి.

కూ : ఇంకొకరికి కౌలు కిచ్చుకుంటాను.

సం : వారికి మట్టుకు కూలివాం డ్లవసరం లేదా ? వారికి కూలివాండ్లు రామంటే యెవరూ మీదగ్గర కౌలుకే పుచ్చుకోరు.

కూ : యీ కూలివాండ్లకే కౌలు కిస్తాను.

సం : అంటే పట్టాలుమాత్రం మీపేర వుండి భూములు కూలీలకు స్వాధీనమాతవని అర్థం.

కూ : క్రమమైన మక్తాలు పుచ్చుకోమా ?

సం : వారు దయదలిచి యిచ్చినంత.

చౌదరయ్య వూరుకున్నాడు.

సం : కాబట్టి కూలివాండ్లవిషయమై బాధ్యత మన కేమున్నదని రయితులు అనడానికి వీలులేదు. వ్యవసాయం ఆసాముల మీదకంటే యెక్కువ కూలీలమీదనే ఆధారపడివున్నది. వారి పోషణ విషయమై మీరు యోచించక తప్పదు.

కూ : మమ్ములను యెట్లా వాండ్లను పోషించమంటావు?

సం : అధమం ప్రస్తుత మిచ్చేకూలైనా యియ్యడం అవసరం. వారు పడుతుండే బాధలన్నీ ప్రస్తుతం మీకు వినిపించడం అవసరంలేదు. యిదివర కిస్తున్నరోజుకూలి వాండ్ల కొకరోజుకు కూడా సరిపోదు.

చౌ: ఆలు మగడు కూలికి వస్తే వాండ్లకు కాంగా మిగులుతుంది.

సం: యెల్లకాలం ఆలు మగడే వుండరు. యింట్లో ముసలమ్మ తింటుంది. భార్యకు నీళ్లాడుపొద్దులు రావచ్చు. ప్రసవపు రోజులూ, బాలింత నెలలూ గడవాలె. రెక్కలు రాని పిల్లలను పోషించాలె. యివన్నీ తమరు యోచించండి? కూలిరోజులలో పోషణ జరిగినా వ్యావసాయపు పనులైనతరువాత వాండ్లేమిగావాలె? పస్తులైనావుండాలె, పరులయిండ్లయినా దోచాలె. పస్తులున్న వాండ్లు మీ కేమి పనిచేయగలరు? యెద్దువంటిదానికి బలంలేకపోతే మీ వ్యవసాయం యేమి సాగుతుంది? యీపూట దాణా వెయ్యకపోతే రేపు పని మట్టసమేగదా. ఇవన్నీ తమరు యోచించి కనికరించవలసివుంటుంది.

చౌ: నీవు శ్రీరంగనీతులు యిన్ని చెపుతావుగాని కూలివాడికి కడుపునిండా అన్నముంటే పని చేస్తాడటోయ్. వొకపక్కశాస్త్ర కాలుతుంటే పనికోసం దేవులాడుతాడుగాని కడుపు నిండితే పని మట్టే. నీ కేమి దెలుసు పిల్లకాకివి. నలభై యేండ్లనుంచి బొప్పులు తిన్నా. ఆరణాలు సిసలైనకూలే. వొకరిచేత నేను చెప్పించుకునే వాణ్ణిగాను. వొప్పుకోమని చెప్పు. నీవు చెపితే అంతా వింటారు.

సం: నే జెప్పినా వినరండీ.

చౌ: యింతసేపటినుండి నీవు యిన్నిమాటలు చెప్పావుగదా. నేను వొక్కసూటి చెపుతా విను. కడుపులో వొకచెంప కాలుతుంటే మునసబుగారిమీద వాండ్లు సమ్మెకట్టేవాండ్లేనా? వాండ్లకు అన్నం యెక్కువైంది. యెక్కువగాకపోతే మాలపల్లీ, మాదిగపల్లీ, తొగటపాలెం, తురకపాలెం కూలీలకోసం యిన్నిమాట్లు మనం దిరగాలెనా? మనిషి తిరగమళ్ళాడా అంటే నాకు తెగులు. ఈవూళ్లో పద్ధాలుగు వీసాలు కూలిజనం నావల్ల బతికేవాండ్లు. యెదురుదిరిగిన వాండ్లను నాచేలో అడుగు బెట్టనియ్యను. నూ రారయ్యేది నే మాటదిరగను. చెడిపోతారు చెప్పు.

సం: యింత యిస్తువగలవాండ్లము మనము తొందరపడడం యెందుకు? దస్కతుజేసిన మునసబు చీలిపోయినాడుగదా!

చౌ: నామీది కచ్చచేత అతగాడు తిరిగిపోయినాడు గాని పెద్దవాండ్లంతా దీనికి మోటుకొని వున్నారు.

సం: నే మనివిచేసే దేమంటే కీడెంచి మేలెంచమన్నారు. మనవాండ్లది కప్పలతక్కెడ వ్యవహారం. కూడిరారు. పెద్దలంటే మాటలకు అంతా పెద్దలే. క్రియ వచ్చేటప్పటికి యేవో సాకులూ, ధర్మపన్నాలూ చెప్పి తప్పుకుంటారు. మనము ముందు మిగిలితే అవలక్షణ మనిపించుకోవడ మవుతుందని నా భయం. చుట్టుపట్ల వూళ్ళు నిలవక కూలీలచేత మనంమాత్రమే సమ్మెగట్టించుకొని చివరకు మునసబుగారి మోస్తరుగా లొంగిపోవలసివస్తుందేమో. యిటువంటి వ్యవహారాలు తమరు లక్ష జూచివుంటారు. తమకు నేనా జెప్పేది. తమరే ఆలోచించుకోండి.

చౌ: చిన్నవాడివైనా నీవు చెప్పినమాట యోచించదగిందే. యిప్పు డేమంటావు?

సం: యీరోజు మామూలుప్రకారం పోనియ్యండి. రేపటి సంగతి ఆలోచింతాం.

చౌ: చిన్నపరెడ్డి యే మనుకుంటాడోనే. యీరోజుకు కూలి అసలే యియ్యకుండా దాటవెయ్యలేవా? రేపటికి భృగువు యావత్తు తెలుస్తుందిగా.

సం: ప్రయత్నంజేతాం. కొట్టంలో కూర్చుంటే బాగుంటుం దేమో.

చౌ: అట్లాగే కూర్చుందాం.

సం: నాయుడుగారూ! తమరుగూడా దయచెయ్యండి.

చౌ: రారా.

18. ముతరాచు ముసలిది

కూలిజనం వీధిలో మూగింది. కిందటిరోజున మునసబుగారింటిదగ్గర కూలివిషయమై గలభా జరగడం, కూలివాండ్లు వారిచేనికి రామని కట్టుగట్టడం, దానిమీద మునసబు సర్దుకొని కూలి ముబాదలాగా యియ్యడం, యిచ్చినా శేషయ్యపార్టీ మెగ్గ్రించి చౌదరయ్య చేనికి పోవడం వూళ్ళో పసిబిడ్డబాలాది అందరికీ తెలిసి అట్టుడికినట్టుడికింది. ఈ వ్యవహారంలో మందికి తలకట్టుగా వున్న చౌదరయ్య

యీపూట యేమి చేస్తాడో చూదామని అలగాజనం చాలామంది పోగయినారు. చౌదరయ్య యీ జనాన్ని జూచి "యిదంతా రభసలోకి దిగేటట్టుగా వుంది. అలగాజనంతో వేగడం కష్టం. పొరుగూరివాండ్లు నిలువబడకపోతే మనం లొంగిపోవడం, అదుగో చౌదరయ్య చేశాడోయ్ అని నలుగురిలో తలవంపుల వ్యవహారం కావడం, సంభవిస్తుందేమో" నని విచారిస్తున్నాడు. చౌదరయ్యా, నాయుడూ సరాసరి కొట్టంలోకి పోయి అరుగుపైన చాపమీద కూర్చున్నారు. సంగదాసు, కూలివాండ్లుమాత్రం లోపలికి రండని పిలిచాడు గాని యావత్తుజనం లోపలికి తోసుకొన్నది. ఆడకూలి లంతా వాకచెంప నిలుచున్నారు.

చౌ: జనమంతా తోసుకొనివస్తే యెట్లా? కూలీలల్లో ముఖ్యమైనవాండ్లు ముందుకు రాండి.

శేషయ్యా, రంగదాసూ, వీరదాసూ ముందుకు వచ్చారు.

చౌ: యీముగ్గురి యిష్టప్రకారం మీరంతా బోతారా?

కూలీలు: వొప్పుకుంటాం. మేముగూడా యిక్కడ వుండే వింటాం.

చౌ: వీరదాసూ! నీవు జొన్నకూలికి పోతున్నావా?

వీ: మరేనండి. కోరీలలో నీళ్లు నిండినవి. రాతిపని జరగడం లేదు.

చౌ: యింతమందిజనం మీమాటప్రకారం పోతామంటు న్నారు. మీరు ముఠాలకు నాయకులైనందుకు అందరినీ జాగ్రత్తగా నగరొప్పుకొని రావాలె.

నాయకులు: మరే, నామకా పెద్దలమే గాని వాండ్ల కిష్టం లేకపోతే వినిపించే సత్తా మాదగ్గర లేదండి.

చౌ: యేమంటారో చెప్పండి!

రం: దొరలే శలవియ్యండి. మేమేమిజెపితే సాగేటట్టుంది!

చౌ: సాగకేమోయ్, చెప్పు.

రం: నా దొక్కటే మనవండి. మీరు తండ్రులు, మేము బిడ్డలవంటివాండ్లం. మామూలుప్రకారం వెళ్లబారిపోనియ్యండి. యెందుకు మధ్య యీ లట్టాలు.

చౌ: నేనూ తేడామనిషిని గాను. నలుగురితోపాటు మన మూనూ. యివ్వాళ గిద్దెడుగింజలు విడిగా లేవు. పాతరదీసి రేపు సాయంత్రం రెండురోజులదీకలసి యిప్పిస్తా.

రం: యీపూట నలుగుర ముండి పాతర దీస్తాం. పొద్దున్నే యిప్పించండి. తలాబొక్కెడూ వండక తిని పొలంమీద బోతాం.

శే: యీ రంగదాసు జమీందారీ సెకలు పోతాడు. మా కీపూట బోలెగాలదు యిప్పు డియ్యకపోతే.

కూలీలు: శేషయ్యసరి; వున్నమాట తెగజెప్పాడు.

శే: నాకీ వసవసలు పనికిరావు. వున్నమాట అనితీరాలె.

చౌ: తొందరపడబోకవోయ్. శేషయ్యా! మా యిబ్బం దులుగూడా మీరు చూడాలె.

శే: మీయిబ్బందులు చూచేమాత్రపువాండ్లమా? మా కడుపాత్రం మాది.

చౌ: నే నేమి రోజులతరబడి ఆగమన్నా గనుకనా. వీలై నంతవరకు రేపుసాయంత్రమే యిస్తా నంటుంటిని.

వీర: పొట్ట చేతబట్టుకొని పొద్దున్నే యే ఆసామీదగ్గరకో పోతేనేగాని మాకు జరగదు. ఈపూట పస్తుపడుకోని పొద్దున యేమి పనిచేయగలం?

చౌ: నేను వూరికె మెత్తగా మాట్లాడుతుంటే మీరు పై కెక్కుతున్నారు గాని మా ఆసామీలం మిమ్మును కూలికి పిలవక పోతే మీరేమి జేస్తారు?

వీ: యీ గడ్డమీద బత్తెముంటే వుంటాం. తీరితే కాగల్లో అంటూ దేశాలపాలయి పోతాం.

శే: ఆసాములు మమ్ములను కూలికి పిలువకపోతే శాస్త్ర వెనుకా ముందూ వారూ బయలుదేరవలసే వస్తుంది.

చౌ: మాకేమి పోయినదాకా?

శే: పోకపోతే. పొలాలు బీడుబెట్టుకొని గడ్డిమెయ్యాలె. మేము రేపుపొద్దున వెళ్లి కొయ్యకపోతే మీయిరవై యకరాలజొన్న మట్టిగలుస్తుంది. గనిమెలు తీసి నీళ్లు గట్టకపోతె అయిదువందల యెకరాలపల్లం యిగిరి చెక్కగడుతుంది. రేపు మీజీతగాండ్లను బందు చెయ్యనియ్యండి. పొలాలు బీళ్లుగాక యేమాతవో?

ఒకకూలీ: శేషయ్యనూమ అతికేట్టు జవాబు చెప్పాడు.

చౌ: వాడెవడోయ్ ? అంతా మొనగాండ్లయినారు.

రం: వాడిమొగంలేండి పిల్లసన్నాసి. మా కష్టం తమకు చెప్పుకోకపోతే యెవరికి చెప్పుకుంటాం. మాకు యేరోజుకూలి ఆ రోజు కొంగులో బొయ్యంది జరగదు.

చౌ: అంత జరుగనివాండ్లు యివ్వాళ మునసబుమీద సమ్మె యెట్లాగట్టారు?

రం: మాకు సమ్మె లేమున్నవండీ. కడుపులో యెత్తు లేక పోతే నడిచిపోలేక పడుకుంటాం.

చౌ: సరే మీరంతగా చెపుతున్నారు గనుక నామాట మీరయినా వినాలె, మీమాట నేనయినా వినాలె. కోమటింట్లో యిప్పిస్తా పుచ్చుకోండి.

రం: దొరలు యేదో వొక మార్గం జెయ్యాలెగాని లేకపోతే సన్నకారు బతగ్గలదా?

చౌ: సంగదాసూ! వీండ్లకు తలా వొక ఆరణాల గింజలూ యిప్పించు. తేడావుంటే తరువాత చూసుకుందాం.

శే: అయ్యా! యిట్లా మధ్యపెడితే సాగేరోజులు పోయిన వండి. మనిషికి పన్నెండణాలవంతున యిప్పించమనండి; కోమ టింట్లోనే ఆమెను.

చౌ: దాసూ! వాండ్లకంత నమ్మకం లేకుండా వుంటే మనమే యిబ్బంది పడదాం. విడిగా గింజలేమయినా వున్నవా?

సం: హానిహానిగా వాండ్లకు సరిపోవచ్చు.

చౌ: కొలిపించు.

చౌదరయ్య ఆవులదొడ్లోకి పోయి తనిఖీ చేస్తున్నాడు. సంగదాసు జీతగాండ్లచేత నాలుగు బస్తాలు బయటవేయించి కూలీలకు కొలిపిస్తుంటే రామానాయుడు చూస్తూ కూర్చున్నాడు.

సం: కూలీల నాయకులను దగ్గరకు బిలిచి—చౌదరయ్య గారు కూలి మామూలుగా యివ్వడంచేత వూళ్లోవాండ్లుకూడా యిస్తారు. రేపు సాయంత్రం చౌదరయ్యగారు బహుశా తగ్గిస్తా మంటారు. రేపు మీరు వూళ్లో ముఖ్యమయిన ఆసామీల పొలాలకు మామూలు కూలి యేర్పాటు చేసుకొని పోండి.

శే: సరే. మీమాట కింక అడ్డేమున్నది?

రా: దాసూ! నీవు జూదం బాగా ఆడుతావా యేమి?

సం: ఈ జీవితమే జూదం.

రా: జూదపుయెత్తులు వేయడం తప్పు లేదన్నమాటే.

సం: చేసేపని మంచిదయితే దుస్సాధనాలు వుపయోగించినా తప్పులేదని కొందరంటారుగాని అది నే నంగీకరించను. ఒక కార్యం నిర్వహించవలసివస్తే సామ దాన భేద దండోపాయాలు సమయానుకూలంగా వుపయోగించవచ్చు. సామోపాయం అన్నిటికంటే మంచిదీ, సాధారణంగా ముం దవలంబించవలసిందీని. అయినా కార్యాలు కొన్ని దానివల్ల చక్కబడవు. అందువల్ల కార్యభంగమూ కావచ్చును. తక్కినవుపాయాలు దోషా లనడానికి వీలులేదు. ఉపేక్ష అనే పంచమోపాయం ఒకప్పుడు వా టన్నిటికంటే యెక్కువ పనిచేస్తుంది.

కనిచీకటి పడ్డది. ఆదంసాహేబు గింజలు కొలుస్తున్నాడు. యింటిదగ్గర పిల్లలు యేడుస్తుంటారని కొందరు ఆడకూలీలూ, యింటికి దీసికొనిపోయి దంచి అన్నం వండుకోవలెనని మరికొందరూ ముందు కొలిపించుకొని వెళ్లుతున్నారు. "నీవు నిక్కచ్చిమనిషివి. నీవు లేకపోతే యీపూట టోపీపడేవాండ్లమే" నని కూలీలు శేషయ్యను పొగుడుతున్నారు. సంగదాసు నిప్పులలో దూక మంటే దూకుతానని శేషయ్య అన్నాడు. నాయుడుగారు పైకి అనకపోయినా అంతరంగంలో మనపక్షమే నని రంగదాసు వీరదాసుకు చెవులో జెప్పాడు. యింతలోకి చౌదరయ్య తిరిగి వచ్చేవరకు రామానాయుడు ఆయనతో గలసి యింటికి వెళ్లేసరికి అక్కడ రామానాయుడు హృదయాన్ని నీరుజేసిన చిత్రరంగం కనబడ్డది.

ఒకముసలిది: లచ్చక్క దొరసానీ!

లక్ష్మమ్మ: ఎవరు నీవూ?

ము: నేను ముతరాచ ముసలిదాన్నమ్మా.—

రా: అమ్మా! నిన్ను లచ్చక్కని పిలుస్తారేమే?

లక్ష్మ: నేను యివ్వాళ యెంత పనికిరానిదాన్నైనా, యిందాకా మీనాయన మావంగసం మంచిదికాదని చెప్పినా,

మాఅమ్మమ్మ లచ్చక్క అనే ఆమె నలభై యేండ్లు సొల్పుగా జమీా యేలింది. ఆకలనేమాట ఆమెచెవుల వినలేకపోయేది.

చౌ : ఆమెకు జమీాందారీవుంది గనుక సత్రాలు పెట్టింది. ఆమె మోస్తరుగా నీవు సత్రాలు పెడతానంటే మట్టిపిసుక్కొని బతికేవాండ్లం మేము యెట్లా భరిస్తాం ?

ల : మీారు సత్రాలు పెట్టేవారే. కూలిగింజలకోసం యింత సేపటినుంచి ముగలికలు పడుతున్నారు.

ము : వోలచ్చక్క దొరసానీ! నా మొరాలకించండమ్మా. ఆకలికి ప్రాణాలు పోతున్నవి. యింత గంగపొయ్యమ్మా.

చౌ : యెవతో యిదొక వేషం వేసుకొని వచ్చింది. కోటి విద్యలు కూటికేగా.

ల : నీకు అన్నీ వేషాలే. యేమిటే ?

ము : ఇవ్వాళకు ఏడురోజులయింది అన్నం తిని. యింత బొద్దాకు వుడకబెట్టుకొని తిని బతుకుతున్నా. శోషకువచ్చింది. యింత గంజి పొయ్యమ్మా.

చౌ : శోష వచ్చిందట. యిక్కడికి యెట్లా నడిచి వచ్చిందో ?

ల : సిబ్బిలో అన్నంపెట్టుకొని వచ్చి—యిదిగో పట్టు.

ము : ఏమిటమ్మా అదీ ?

ల : అన్నం.

ము : అన్నం మింగుడు పడుతుందమ్మా యిప్పుడు ?

చౌ : అన్నం తెచ్చావుగదూ! చల్లగూడా తెమ్మంటుంది. ఆతర్వాత వూరగాయలు తెమ్మంటుంది. పెట్టే వెఱ్ఱివాండ్లుంటే సరి.

ల : నీవు అవతలికిపో - అయితే యేమంటావు ?

ము : ముందింత గంజి పొయ్యమ్మా. ధారకం అవుతుంది.

ల : గంజితెచ్చి - ఇదిగో, గిన్నెతీసుకో.

చౌ : ఈపె వన్నీ వేషాలు. గిన్నెయిస్తున్నది దానికి. వెండిగిన్నేనా ?

ముసలిది గిన్నెతీసుకొని ఆత్రంగా తాగబొయ్యేవరకు వుక్కిరి బిక్కిరయింది.

ల : ముసలిదాని తలబట్టుకొని గూర్చొని - అయ్యో పాపం! యిదేమిటే గుడ్లు తిరిగిపోతున్నవి ?

చౌ: తెచ్చిపెట్టావు యేదో కొంపమీదికి. శోషకువచ్చి చస్తున్నది గావాలె? వీధిలోకయినా పట్టండి. మిద్దెలోగుండా శవాన్ని తీసుకపోవలసివస్తుంది.

ల: అబ్బా. నీవు అవతలికి వెళ్లుమా. అయ్యోపాపం, ఆకటికి ప్రాణం కడపట్టిందర్రా. నాయనా! రాముడూ! యిట్లా దీన్నిపట్టుకో. గొంతులోకి గంజి సాధకం జేతాం.

రామానాయుడు వెనుక ఆనుకొని కూర్చున్నాడు.

చౌ: ఇకసరే. (అని లోపలికి పోయినాడు)

ముసలిది నోట్లో బడ్డ జావను కొంచెం చప్పరించింది. కొద్దిగా గొంతులోకి జారింది. మళ్లీ నోరు తెరచింది. కొద్దిగా మళ్లీ వేసేవరకు చప్పరించి మింగింది. యీప్రకారంగా నాలుగైదుసార్లు మింగేవరకు పేగులు గుబ్బున అరచినవి. ముసలిది యిక తిప్పుకునే చిన్నెలు కనుపడ్డవి. కాని జావ కడుపులోకి పోయిన కాసేపటినుంచీ కాళ్లు చేతులు కొంగర్లు పోయినవి. మనిషి మొదటిమాత్రంగూడా లేకుండా కట్టెవలె బిగిసింది. వొళ్లు చెమటలు పట్టినవి. చలనం లేదు. అంత్యదశేనని అనుకున్నారు. చెమటవల్ల కొంచెం వేడి తగ్గింది. ఉభయులూ పట్టుకొని కూర్చున్నారు. తెమ్మెర వీచింది. భగవంతుడు స్వయంగానే వీచాడు. అయ్యో! పాపం తనబిడ్డమీద యెంతప్రేమ! కొంచెంసేపటికి కాలు గదిలింది. మరి రెండు నిమిషాలకు నిట్టూర్పు విడిచింది. తరువాత చింపిరినెత్తి గోక్కున్నది. యింకా కాస్తజావ పొయ్యమ్మా అన్నది. మళ్లీ కాస్తజావ తాగినతరువాత రెండు మెతుకులు యెంగిలిపడతావా అంటే యిప్పుడు అరాయించుకోలేను, వొక్కకూరుకుబోయి లేస్తానన్నది. అంతట లక్ష్మమ్మ చాపకోసం పోగా చౌదరయ్య కోడలిచేత అన్నం పెట్టించుకొని తిని చుట్టపారదీసుకుంటూ ముంగిటిలోకి వచ్చి గర్రున తేపాడు.

రా: నాయనా! ముసలిది బ్రతికింది.

చౌ: పోనీ. వుద్ధరించింది. యిక భూములు యేల్తుంది గావాలె.

రా: కిందనే పడుకుంటున్నదే!

ల: యిదిగో చాపతెస్తిని.

చౌ: ఓహో! ఆబిడకు పవ్వళింపుసేవ జేస్తున్నారూ! తల్లికీ కొడుక్కూ బాగాదొరికింది సేవ. ఇగనైనా అన్నానికి పోతారా. 'మీరీ సంబ్రంలో వున్నారు. యిప్పుడల్లా వచ్చేటట్టు లేదని ఆకలవుతుంటే తిని. వచ్చాను' అంటూ అక్కడ వాల్చివున్న మంచమీద చల్లగాలికి పడుకున్నాడు.

ల: మెల్లగా నేనిక్కడ వుంటాగాని, నీవు లేచి అన్నం తిను. ఆయన లేచి సణుగుతాడు.

రామానాయుడు పోయి భోజనానికి కూర్చున్నాడు. ముసలమ్మ దీనాలాపం, కండ్లుతిరగడం, కొంగర్లుపోవడం అదే ఆలాపనగా వుంది. ముసలమ్మస్థితి జాలి పుట్టించిందిగాని తండ్రి యింత కనికరం లేకుండా వున్నాడేమా అని యెక్కువ జాలి పుట్టింది. లోకంలో వుండే దుఃఖాన్నీ, బాధనూ చూచి జాలిపడకపోగా యింత నిరసన గలగడం యెందుకా అని ఆలోచించాడు. కావలసినన్ని ధన ధాన్యాలున్నవి. తలచుకొంటే యెంతమందికో బాధ నివారణ చేయవచ్చు. యితరులకు బాధలు వుంటవన్న గమనమే ఆయనకు లేదు. యితరులకు బాధలున్న వేమోనని తెలుసుకోవటానికి ప్రయత్నంగూడా చేయడు. ప్రయత్నం జేసినా గ్రహించేశక్తికూడా ఆయనకు లేదనుకుంటాను. హృదయ శూన్యుడు. నిజంగా విచారిస్తే దయా సత్య శౌచాలు లేనిదే దారిద్ర్యంగాని, ధనధాన్యాలులేనిది గాదు.

రామానాయుడు భోజనంచేసి వచ్చేవరకు ముసలిది అన్నం తింటున్నది. మజ్జిగన్నంతో దేహం పూర్తిగా స్వస్థపడ్డది.

రా: అవ్వా మీదేవూరు?

ము: యీవూరే నాయనా.

రా: నీకు బిడ్డలు లేరూ?

ము: వొక కొడుకుండేవాడు. ఏరికోరి వొకపెళ్లాన్ని చేసుకుంటే అది వొకణ్ణి తీసుకొని లేచిపోయింది. అంతటితో వాడికి ప్రపంచంమీది భ్రమే పోయి కొంపా గోడూ. వదలిపెట్టి యెక్కడనో మఠంలో గలిసిపోయినాడు. చచ్చిపోయినాడని జాడా తెలిసింది. బాగుచేసేనాథుడు లేక ఆస్తి యెక్కడిదక్కడ కుందకమైపోయింది. యిక్కడికి పదేండ్లనుంచీ నా రెక్కలమీద జీవిస్తున్నా. వొకరోజు కొండకుబోయి కానీ పుల్లరిచ్చి తవ్వేడు. కలేపండ్లో, పరిగెపండ్లో,

పుచ్చేరుకాయలో తెచ్చుకొని మరునాడమ్ముకొని తవ్వెడుగింజలు వస్తే రోజుకు సోలెడుగింజలు జావ కాచుకొని తాగుతూ రోజులు గడుపుతున్నా. ఆ నారాయణమూర్తికి యెప్పుడు దయ వస్తుందో అని కనిపెట్టుకొనివున్నా. వూరు దూరమైనకొద్దీ కాడు దగ్గరవుతుందిగదా.

రా : యేడురోజులనుంచీ అన్నంలేదంటివే అది యెందువల్ల ?

చౌ : (మచంమీదపరుండి యీకథంతా వింటూ) ఆకథ మీ రన్నం పెట్టడంకోసం కల్పించింది మీరు మళ్లీ అడిగేవరకు కొత్తకథ వచ్చింది. యెందుకూ మీ కాపె చరిత్రలన్నీ ? చెవులు దోరలుబెట్టుకొని మరీవింటున్నారు. పుణ్యమా ? పురుషార్థమా ?

ము : నే చెప్పినదాంట్లో చింతాకంత అబద్ధంలేదు. చావడానికి సిద్ధంగా వున్నాకదా.

చౌ : చావడ మేమిఖర్మం. ఆకు తిరగబడ్డది. యీరోజునుంచీ మళ్లీ కొత్తకవులు ప్రారంభం. శాశ్వతపట్టా అడక్కపోయినావూ ? నీవు లేకపోతే లోకానికి యెంతలోటూ. యిట్లాగే వెర్రివాండ్లు దొరికితే కథలు చెప్పి బతుకుదువుగాని.

ల : ఆ మాటలతో నీకెందుకు ? నీసంగతి పూర్తిగా జెప్పు.

చౌ : నే నిద్దరబోతాలెండి. వింటే యేదో అనవలసివస్తుంది.

ము : వారంరోజులనాడు కొండకుబోతే యెవరో కొత్త యిజారాదారు పాట బాడాడు. ఆయన వారంరోజులదాకా చీట్లియ్యడన్నారు. నాకు యెడమచెయ్యిగూడ నొప్పి. పైకి లేవదు. యేమి పని చెయ్యగలను ? ముష్టికి పోవడానికి మనసొప్పక — యెన్నడూ ముష్టికి పోయిందాన్ని కానమ్మా— మా కులంలో తప్పు—వూరగొండకు బోయి యింత బొద్దాకు కోసుకొని వుడకబెట్టుకొని తింటున్నా. రోజూ అదే తింటే నవక పాసనాలు బుట్టినవి. అందువల్ల బొద్దాక్కు పోలేకపోయినా. పొద్దుగూకేవరకు శోషకువచ్చింది. ఎంతముసలిదానికైనా ప్రాణమంటే తీపికదా. నీ వాకిట్లో వచ్చిపడ్డా. మీకడుపులు చల్లంగా యిప్పటికీ స్థితిలో వున్నా. రే పేమిగావలసివున్నదో (అని కునికిపాట్లుపడ్డది.)

రా: ఇందాకా అన్నం కొద్దిగా తిన్నావే. మళ్లీ కొంచెం తింటావా?

ము: వారంరోజులనుంచీ అన్నం తినకపోవడంచేత యింకా తింటే హరాయించుకోలేను. కడుపులో నొప్పి పుడుతుంది. మీరు పోయి పడుకోండయ్యా. నే నిక్కడే పడుకుంటా.

రా: కప్పుకోవూ?

ము: అలవాటు లేదు.

రా: చలిలేదా?

ము: మొదట ఉండేది. కప్పుకోవడానికి గుడ్డలేక చర్మం బిరుసెక్కి చలి దూరనియ్యదు. తమరు బోయి పండుకోండి.

19

రామానాయుడు మేడమీదికి పోయినాడు. మేడమీది సావిట్లో దీపం వెలుగుతున్నది. మెట్లదగ్గరతలుపు మూసి సావిట్లో పడకకుర్చీమీద పడుకున్నాడు. కూలివాండ్లూ, ముసలమ్మా జ్ఞాపకం వచ్చారు. "ముసలమ్మకు చలేలేదట. అలవాటుదప్పి అన్నమే తినలేకపోయింది. చలిమటుకు అలవాటు దప్పదా? ముసలమ్మ దురవస్థ సంగదాసు చూస్తే అలవటించేవాడు. అతడు చిత్రమైన మనిషి, మంచిమేధావి, యోగ్యుడు. దయాదాక్షిణ్యా లపరిమితంగా వున్నవి. నిర్వహించే నేర్పులేనిది పరోపకారబుద్ధి వుండి ప్రయోజన మేమి? వొక కార్యం పూనుకున్నాడంటే వేయి కండ్లతో కనిపెట్టి పనిచేస్తాడు. రేపటి కేమి ఆలోచన చేస్తున్నాడో కనుక్కుందాం" అని గడియారంవంక చూచేవరకు పన్నెండు గావస్తూవున్నది. "నేను మధ్యాహ్నం తెగ నిద్రపోయినాను. అతడు దేహం వాల్చలేదు. అయినా చూతా" మని మేడ దిగి సంగదాసు గదిదగ్గరకు పోయే వరకు తలుపుసందులగుండా వెలుతురు వస్తూవున్నది. కొంచెం నిదానించి చూస్తే లోపల దగ్గినట్లు వినపడ్డది. తలుపు మునివేళ్లతో గొట్టి దాసూ! అని పిలిచాడు. దాసు లేచి తలుపు దీసి,

సం: నీవు యింకా మేలుకొనేవున్నావా?

రా: నాకు నిద్రపట్టలేదు. నీవూ పడుకోలేదేమి?

సం: ఇద్దరం వొక అవస్థలోనే వున్నాం. నిద్రపట్టించుకో,

రా : పైకి పోదాం రా.

సం : ఇశ్శో! అబ్బా! నే రాలేనండీ.

రా : ఇంతవరకూ బాగా మాట్లాడి యిప్పుడు అపసోపాలు పడతావేమి? వాళ్లో నిన్ను కట్టివేయనులే. సాయంత్రం కూలివిషయంలో న్యాయపద్ధతి సంగతిమెత్తి వదలిపెట్టావు; చెపుదువుగాని రా.

సం : మంచిలగ్నం బెట్టారే. పొద్దున మాట్లాడగూడదూ?

రా : వస్తావా రావా?

తలుపు తాళంవేసి వుభయులూ మెట్లెక్కుతున్నారు. చౌదరయ్య యీవగలవాడు. రామానాయుడు వీధిమెట్లు దిగడం గనిపెట్టి యేమోతుర్రవాడు వొంటరిగా వున్నాడుగదా అని వూరుకున్నాడు. మళ్ళీ యిద్దరు మనుష్యులు మెట్లెక్కినట్లు వినపడ్డది. వుపేక్షించి వూరకున్నాడు. రామానాయుడూ, సంగదాసూ చెట్టాపట్టాలు పట్టుకొనివచ్చి సావిట్లో కుర్చీలమీద కూర్చోవడం కిటికీలోగుండా కనుపడ్డది. మసిపి కుప్ప గూలిపోయినాడు. "వీరి వ్యవహారం శ్రుతిమించి రాగాన బడ్డది. అయినా చూతాం." అనుకున్నాడు.

రా : దాసూ! సాయంత్రం వొక ముసలమ్మ శోషవచ్చి పడ్డది. నీవు చూస్తే మూర్ఛపడిపోదువు.

సం : నేను చూస్తూనే వున్నా. యిటువంటివి మా పల్లెలో అనేకం జరుగుతుంటవి. ఆ ముసలమ్మ మీయింట్లో వచ్చిపడ్డది గనుక బతికిందిగాని మా పల్లెలలో యీవిధంగా అనేకులు రాలిపోతూనే వుంటారు. వాండ్ల అవస్థ యెండాకాలంలో వుంటుంది. కప్పలవలె యెండి జీవంతో వున్నవాండ్లు చినుకులు పడంగనే బెకబెకలాడి మీ ఆసాములకు పంటలు పండించడానికి వస్తారు.

రా : దాసూ! లోకవిషయం తెలిసినకొద్దీ నాకు మనసులో వేదన యెక్కువవుతున్నది. వీండ్లకు దిక్కేమి?

సం : నేను దేవుడే యేడుగడని తలంచేవాణ్ణి. తిక్కన జెప్పిన మాటే నిజం.

కం. కారణము లేకయును నుప
కారపరత్వమున నొరుల కార్యంబులకున్
వారని యలజడివడియెడు
వారలసూ యేడుగడయు వసుధకు నధిపా.

యీ నిర్భాగ్యులకొరకై అర్ధరాత్రియందూ ఆవేదనపడే మీబోటి పరోపకారపారీణులే దిక్కు. మా మేనత్త యీరోజు ఆసుపత్రిలో చచ్చిపోయిందట విన్నావా ?

రా : అయ్యో! పాపం. ఆసుపత్రిలో శస్త్రం జేయలేదా?

సం : గూడదాకా కుళ్ళి శస్త్రానికి వీలుగా లేదట.

రా : కేసు పెట్టించి నేరస్తులను శిక్షించకపోతే యేమి ప్రయోజనం ?

సం : అదీ అంతగానే వున్నది. మొదట మావాండ్లు యీ కేసు రిపోర్టే చేయలేదు. అంథేరాగా వూరుకొన్నారు. చచ్చిపోక ముందు డాక్టరు మరణవాఙ్మూలం పుచ్చుకున్నాడట. అందన్నా వుంటే కొంతపని జరిగేది. మీనాయన శిక్షచేత మాకు వూత మిచ్చి తనమీద పనిచేయిస్తాడేమోనని మునసబు నిన్న సాయంత్రం బోయి డాక్టరును కట్టుకొని అయిదువందల రూపాయలు ఖర్చుపడి వాఙ్మూలం తీసిపారవేయించి శస్త్రంజేస్తే వాయిగమ్మి చచ్చిందని వ్రాయించాడట.

రా : ఈ నేరస్తులు శిక్షనుపొందే మార్గ మేమిటి?

సం : దేవునికే వదిలిపెడదాం. భాగ్యవంతులు ఆయనను గూడా లోబరచుకోకపోతే వచ్చేజన్మలోనైనా శిక్షిస్తాడు.

రా : దాసూ! నాకు మనసు వికలమైపోతున్నది. ఇంకో జన్మలో శిక్షిస్తాడంటావు. ఏజన్మలో శిక్షించినా యీ తప్పు జేసి నందుకు యీ శిక్షని తెలిసేటట్టు శిక్షిస్తే ప్రయోజన మున్నదిగాని వూకవుమ్మడిగా సంచితమంతా వొక గాదెలో బోసి ప్రారబ్ధమని పేరు బెట్టి జన్మబత్తెం చేటలో బోసి తినమంటే యేమి ప్రయోజనం? శిక్ష త్వరగా అనుభవించినా, ఆలస్యంగా అనుభవించినా, ఇందుకని తెలియకపోతే శిక్షించిన ప్రయోజనంగూడా లేకపోయింది.

సం : నేను త్వరగా భగవంతుడిదగ్గరకు బోయి యీ పద్ధతిని మార్చమని సవరణనిమిత్తం దరఖాస్తన్నా పడవేస్తా.

రా : ఆయనకు పురాణపురుషు డని పేరు. యిన్నాళ్లనుంచీ నేర్చుకోంది కొత్తగా ఆయనకు రావచ్చిందా. "నే నింత పెద్ద వాణ్ణి, జిట్టెడులేవు, నాకు నీవు సలహా చెప్పవచ్చావా?" అని నీ దరఖాస్తు తోసివేస్తాడు. అంతాకా యెందుకు? యిక్కడనే

పది కాలాలపాటు బతికి యీ నిర్భాగ్యులకు వుపకారం చేస్తా, చాలూ.

సం: అది మన వశమా!

రా: అట్లా అంటివేమి?

సం: యేమన్నా?

రా: నీవు వశమా అన్నప్పుడు నీముఖం యేదో పాలిపోయి, నిర్జీవంగా కనపడ్డది.

సం: దానికింతాలోచ నెందుకు? వృత్తరక్షణం మనది గాదు. నా ప్రయాణానికి అడ్డంకి వచ్చిందే. అది తీర్చుకోవద్దా?

రా: ఏమి అడ్డు వచ్చింది?

సం: శవాన్ని రేపు తెల్లవారేవరకు యిక్కడికి తీసుకొనివస్తారుట. మేము కాకులకు వేసేవాండ్లంగాదు. శవాన్ని పారవేసి కలాపమంతా వగదెగి వచ్చేవరకు రైలు మిగులుతుంది.

రా: నాకు వొకలాగ తోస్తున్నది. నేను వుదయం బండికి వెళ్లి కమీజులకూ, కుడితినీలకూ గుడ్డ పట్టించుకొని సిద్ధంగా వుంటాను. నీవు సాయంత్రం యెనిమిదిగంటలబండికి వస్తే భోంచేసి వెంటనే రైలెక్కవచ్చు.

సం: నేను నాలుగురోజులు పనిలోకి రానని మీనాయన గారితో చెప్పి వస్తాను.

రా: రేపు మనమిద్దరమూ యిక్కడ లేకపోతే కూలీలవ్యవహారం చెడుతుందేమో?

సం: యేమవుతుంది? వరికోతలదాకా నెడుతుంది. మనం యిప్పుడే వెళ్లడం అవసరం.

రా: మానాయనగారు యీవిషయాన్ని దాక్షిణ్యదృష్టితో చూడడానికే ప్రయత్నించరు. ఆయనవిషయమై మనం ఆశ వదులుకోవలసిందే.

సం: అంతవరకు స్పష్టమే. అక్రమమైనా తనకోపు నిర్వహించుకోవాలెనని బాగా పట్టుదలగూడా వున్నట్టున్నది. చిన్నపరెడ్డి కొంచెం పట్టువిడుపులు గలవాడు. మీనాయనగారు వుండియుండే ఆయన పైకిరాడు. మీనాయనగారిని మార్చడం నాచేతగాదు. ఆయనహృదయవీణకు తీగెలుంటే సప్తస్వరాలూ విజృంభింపజేసి నవ

రసాలూ వొలికేటట్టు పలికించేవాడిని. శ్రీకృష్ణునియొక్క వేణుగానం సహితం ఆయన హృదయశైలాన్ని ద్రవింపజేస్తుందని నాకు నమ్మకంలేదు. దుర్మార్గుడు లోకానికి విభ్రమం గలిగేటట్టుగా ధర్మశూరుడికి అపాయంజేసి అందువల్లనే ధర్మప్రతిష్ఠాపనకు తోడ్పడడం తటస్థించినప్పుడో లేక స్వార్థపరుడు తన స్వప్రయత్నాలకూ, స్వగౌరవానికీ పూర్ణమైన వ్యాఘాతం కలిగేటప్పుడో లొంగిపోవచ్చు. ధర్మవిజయ మెప్పుడూ బలి గోరుతూంటుంది. ధర్మనిర్వహణానికై సోక్రటీసు విషం గ్రహించాడు, క్రీస్తువు శిలువ నెక్కాడు, ప్రహ్లాదుడు సమస్తకష్టాలు పడ్డాడు, హరిశ్చంద్రుడు సర్వత్యాగం జేశాడు, అమరుడు శిరశ్ఛేదం బొందాడు, రామానుజశిష్యుడు అంధుడైనాడు, సారంగధరుడు కర చరణ చ్ఛేదమును బొందాడు, కన్యక అగ్నిప్రవేశ మయింది, హేమలత ఆత్మహత్యగావించుకొన్నది, తిలక్ మహాశయుడు నిరంతర కారాబద్ధుడైనాడు. పశువధ లేనిదే యజ్ఞం లేదు. పశువు లన్నిటికంటే వుత్తమమయింది స్వార్థపశువు.

రా: నా శోక సందేహం బాధిస్తున్నది. నీ విచ్చిన దృష్టాంతాలవల్ల బలమైంది. పాపకర్మలకు శిక్ష వున్నదా?

సం: పాపములు కొన్ని వొక్కొకరిని బాధిస్తవి. మరి కొన్ని లోకకంటకాలుగా వుండి అనేకులను బాధిస్తవి. ఒక్కొక వ్యక్తినిమాత్రం బాధించే పాపాలకు వెంటనే సాధారణంగా శిక్ష కనబడుతుందిగాని, ధర్మాన్ని నిరోధించే లోకకంటక కార్యాలకు శిక్ష వెంటనే కనబడదు. శిక్షలు భిన్నంగా వుంటవి. ధర్మనిరోధ ప్రయత్నంలో బాధ కలుగజేసేవాండ్లకూ, బాధపడేవాండ్లకూ ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వ ముండదు. ప్రత్యేక వ్యక్తులయొక్క జయాపజయాలకు ధర్మవిజయంతో సంబంధం లేదు. భారతయుద్ధములో వుభయపక్షాల పోరుతుండే మహాపురుషులూ నశించారు. పాండవులది ధర్మపక్షమయితే వారిపక్షంవా రేల నశించారు? కౌరవులది అధర్మపక్షమైతే వారివైపున కొంద రేల మిగిలారు! అని ప్రశ్నలు పుట్టడానికి అవకాశం లేదు. యెందువల్ల? భారతయుద్ధంలో ప్రత్యేక వ్యక్తులకు పోరాటం లేదు. ప్రాణస్నేహితులు సహితం తమ స్నేహాన్ని విడువకుండానే ఉభయపక్షాలా వుండి పోరాడారు. విజయం ధర్మపక్షమయిన పాండవపక్షాన నిలిచింది. ఆ విజయం పాండవపక్షం

వారి కందరికీ కలిగినట్లే. దుర్యోధనుని అపజయం రథికత్రయానికి కలిగినట్లే. పై జెప్పిన మహానుభావులు పడిన బాధలు వారి కపజయములు గావు. వారు పూనిన ధర్మానికి బలియై ధర్మస్థాపనకు మార్గ మేర్పరిచారు. వారి శత్రువుల కదీ అపజయమే. ప్రత్యేక వ్యక్తుల పాపపుణ్యాలగూర్చి మన మిప్పుడు విచారించవలసివున్నది.

రా: ఆ ప్రశ్న నిలిపి కూలీలకు న్యాయంగా యెంత రావలసివుంటుందో చెప్పు. నిన్న సాయంత్రం ఈవిషయం ఆపివేశావు.

సం: ఇప్పుడు పనివాండ్ల కిచ్చేకూలి చాలదు. యంత్రాలల్లో పనిజేసే కూలీలకు సంవత్సరం పొడుగునా పనివుండి కూలి విడువకుండా దొరుకుతుంది. వ్యవసాయపుకూలీల కట్లా గాదు. వ్యవసాయదారుకు సంవత్సరంలో ఒకటి రెండు తరుణాలలో పంట యావత్తూ చేతికి వస్తుంది. మెట్టపైర్లకు వేసే టప్పటికంటె కోసే టప్పుడు కూలీల అవసర మెక్కువ వుంటుంది. పునాసా, పయెరా అని మెట్లపైర్లు రెండుకాలములలో రావడంచేత రెంటి కోతలకూ కూలీ లవసరమౌతారు. పల్లపు పైర్లకు ఆ భేదం లేకపోయినా నాట్లకూ, కోతలకూ రెండుసార్లు కూలీలు కావలసివస్తారు. కొంచెం పెద్దవ్యవసాయం గలవాండ్లకు సంవత్సరపు జీతగాండ్లు వ్యవసాయం చేస్తుంటే ఆసామి తనిఖీ చేస్తుంటాడు. సన్నకారు రహితులు జీతగాండ్లపనిగూడా తామే చేస్తారు. సాధారణంగా భూమిలో పండే పంటకు నలుగురు హక్కుదార్లు వున్నట్లు తెలుస్తుంది. మందీ లేక ప్రభువూ అసలుహక్కుదారుడు. అతనివల్ల కవులు పొంది వ్యవసాయం తనిఖీచేసే ఆసామి రెండవవాడు. వ్యవసాయపుపనులు నిర్వహించే కమతగాడు లేక జీతగాడు మూడవ హక్కుదారుడు. నాలుగవవాడు కూలి. ప్రస్తుతపు స్థితిగతులనుబట్టి పై నలుగురిలో మొదటివారు తరువాతివారికంటె యెక్కువ ప్రాముఖ్యతను గలిగివున్నారు. నిజం విచారిస్తే ప్రాముఖ్యత పైవాండ్లకంటె తరువాతివాండ్లకే యెక్కువ యియ్యవలసి వుంటుంది. లేక భూమిహక్కునుబట్టి విచారిస్తే మొదటివారికీ, పనినిబట్టి విచారిస్తే చివరివారికీ, ప్రాముఖ్యత యియ్యవలసి వుంటుంది. జీతగాండ్లు లేనిచోట రెండు మూడు సంఖ్యలవారు ఒక్కరుగానే వుండవచ్చు. తనిఖీదారుకు తన కవులుహక్కుమాత్రమే గాకుండా పశువుల

పెట్టుబడికూడా పెట్టవలసివున్నది. గొతం మగపశువులకు, ఆడ పశువులకు వదలిపెట్టేయెడల యెరువు అందరు హక్కుదారులకూ వుపయోగించినా ఆడపశువులకు పుట్టిన మగదూడలు యెద్దులలో నశించినవానికింద తీస్తే శేషించిన ఆడదూడలూ, పాడీ ఆసామికి లాభంకింద వస్తుంది యెద్దుల పెట్టుబడికి యీ లాభమే సరిపోవచ్చు. కాబట్టి పండినపంటలో వొకటి రెండు సంఖ్యల హక్కుదార్లకు మూడవవంతు, కూలీలకు మూడవవంతు, కమత గాండ్లకు పూర్వపు మామూలు ప్రకారము నాలుగోవంతు, మిగిలిన పన్నెండోవంతు తనిఖీకిందగాని, యెద్దుల పెట్టుబడికిగాని పంచిపెట్టవలసి వుంటుంది. న్యాయంగా చూస్తే తనిఖీదారుకు తనిఖీహక్కూ, పెట్టుబడిహక్కూ దప్ప యితర హక్కులు లేవు. కౌలుహక్కు నామమాత్రం. వొకటవ హక్కు జవాబుమాత్రం చేయవలసివుంటాడు. కూలివాండ్లకు వచ్చే మూడవవంతు ఆదాయము మక్తాగా కూలీల కిస్తే మామూలుకంటె యెక్కువ త్వరగా పని ముగించి పని లేనప్పుడు వుపయోగించుకుంటూ తమ విరామకాలమును యిప్పటివలె పశుప్రాయులుగా వుండకుండా తమ విజ్ఞానాభివృద్ధికి, దేశక్షేమనిమిత్తం పాటుబడడానికీ, రాజకీయ, సాంఘిక, మతవ్యవహారాలలో జోక్యంకలిగించుకోవడానికీ వుపయోగ పడుతుంది. అట్లా గాకపోతే కృషి, వాణిజ్యం, పాశుపాల్యాదాయ ములు కొందరిచేతులలోనే చిక్కి, మరికొందరు సంవత్సరమున కారునెలలు అన్నంలేక మాడుతుంటే, మరికొందరు భోగపరులై అమితవ్రయాలు చేయడానికి అవకాశములు గలుగుతున్నవి. కూలీలకు చదువువస్తే కూలిపని చేస్తారా అని కొందరికి సందేహం. తెల్లవాండ్లలోనూ, జపానులోనూ యెక్కువ కూలిచ్చయినా చదువుకున్న పనివాండ్లు కావలె నంటారు. యిప్పటి పరిస్థితులు మారడానికి సంఘధర్మాలుగూడా అడ్డం వస్తున్నవి. అలగావాండ్లకు అన్నం దొరికేమార్గం జూపందే సాంఘిక హక్కులిచ్చినా ప్రయో జనకారులు గావు. అవి నిలుపుకొనే శక్తిగూడా వారి కుండదు. "సర్వేగుణాః కాంచన మాశ్రయంతే" అని ధనాకర్షణ మార్గాలు చూపించందే, తక్కిన మంచిగుణాలు అలవాటుపడవు. కాబట్టి అలగాజనుల అర్థస్థితి బాగుచేయడానికి ముందు

ప్రయత్నాలు చేయవలసి వుంటుంది. చేతిపనులు మొదలయినవీ నేర్పి వృత్తులు గల్పించవచ్చు. కాని అది ప్రస్తుతవిషయం గాదు.

రా : సంగదాసూ! నీ విక వెళ్లి పడుకో. నీవు బద్ధకించినా బలవంతపెట్టి తీసికొనివచ్చినందుకు క్షమించు.

సం : నా బద్ధక మెంత. పొద్దున నీవు ప్రయాణము చేయవలసినవాడవు. నిద్దరబో. ఇప్పుడు వెళ్లి నే పడుకుంటే ఈ విషయాలు తెల్లవారి నే మళ్లీ రమ్మన్నదాకా నా మనసుకు రావు. నా కవసరమనితోస్తే యీ తలంపులన్నీ తోసివేసి సాయంత్రం ఏడు గంటలకే నిద్రపోగలను. ఈ అలవాటు లేకపోతే ఉద్యమాలు నెత్తిన వేసుకొని తిరిగేవాండ్లకు నిద్రాభంగమై ఆరోగ్యం చెడుతుంది.

రా : నా కది చేతగాదు. యీరాత్రి నాకు నిద్ర పట్టుతుందని తోచదు. అయినా ప్రయత్నిస్తాను.

యిద్దరూ లేచి తమ గదులలోకి పోయినారు.

చౌదరయ్య తూ చాలు బోకుండా విన్నాడు. సంగతులన్నీ మననంజేసి ఆలోచించాడు. మాలవాడు పిల్లవాణ్ణి చెడగొట్టినట్టే. వీడి సావాసం వదిలించి వేరే వ్యాపకంలో పెడితేనేగాని కుదుట బడడు. రామేశంగారితో మాట్లాడి పిల్లవాడిని మెడలు విరిపించి ఉద్యోగంలో ప్రవేశపెడితే అధోరణిలోదిగి పడివుంటాడు. వీం డ్లిద్దరూ రేపు వూరికిపోవడం బాగానే ఉన్నది. ఏ గురువునో చూచి వస్తారు. ఈలోగా కూలీల వ్యవహారం ఫైసలుచేసుకోవచ్చు. యీరోజు కూలి పూర్తిగా యిచ్చాం గనుక రేపు ఊళ్లోవున్న కూలీలనందరినీ పోగుజేసి జొన్నకోత పూర్తి జేయవచ్చు. ఏమయినా కురదలావుంటే జీతగాండ్లు నెమ్మదిగా కోస్తారు. రేపుసాయంత్రం ఆరణాలకాడికి యిష్టముంటే పుచ్చుకోండి, లేకుంటే మానండని బెట్టుపెడితే సంగడు వుండడుగనుక దక్కిస్తూ తీసుకుంటారు. యెల్లుండినుంచి ఊళ్లో ఆప్రకారమే జరుగుతుంది. వోపలేని వాండ్లకు వద్దనేవాండ్లు కన్నతల్లి. ఒకదారి బెట్టి సాగిస్తే యెక్కువ యిస్తాననే వెఱ్ఱిఆసామి యెవడూ వుండడు. పోతుగడ్డ మనఊరు నిలిస్తే తక్కినఊళ్లు నిలవడానికేమి? నలుగురు కూలీలూ వొప్పుకొని పని జరిగిపోయిన తరువాత ఆందోళన చప్పబడుతుంది.

వరికోతలప్పటికి కొత్తపద్ధతి పాతపడిపోతుంది. మాలవాడుమటుకు కల్పిస్తూనే వుంటాడు. వా డెప్పటికైనా గడ్డే.

20. మాదిగన్నం

సంగదాసు చీకటితో లేచి యింటికి బోయినాడు. రైలుకు వెళ్లడానికి అయిదు గంటలకల్లా యెద్దుబండి వాకిట్లో నిలవబడ్డది. వెంగన్న ట్రంకుపెట్టె బండిలో పెడుతున్నాడు. రామానాయుడు తల్లితో చెప్పి బండెక్కడానికి వాకిట్లోకి వచ్చేసరికి తండ్రి అదివరకే యెక్కడికో వెళ్లి వాకిటిదగ్గర యెదురుగా వచ్చాడు. రామానాయుడికి ఆయనను చూడంగనే మనస్సులో డక్కుమన్నది. యేమన్నా అననీయమని మెల్లగా "నాయనా! నేను రైలుకు పోతున్నా" నన్నాడు. "సరే. వచ్చేటప్పుడు పిల్లలను తీసికొనిరా" అని చౌదరయ్య లోపలికి బోయినాడు. రామానాయుడికి ఆశ్చర్యమైంది. పిడుగులు వర్షిస్తవని భయపడ్డందుకు మబ్బు తేలిపోయింది. బతుకు జీవుడా అని బండిలో బడ్డాడు. తా నెక్కడికిబోయేదీ తెలియకపోవడమే యీ శాంతానికి కారణమై వుంటుందని వూహించి రైలందదేమో యెద్దు నదలించమని వెంగన్నకు జెప్పి కునుకుతూ జేరగిలబడి కూర్చున్నారు. "జా" అని ఒకపర్యాయం తోకమట్ట కదిపి వెంగన్నకూడా ట్రంకుపెట్టె మీాదికి వొరిగాడు. యెద్దుగూడా కొంతసేపు అడుగులు లెక్కపెట్టి విసుగెత్తి బండి లంకలోకి తొలిగించి ఊరుకోవడమేమని మెయ్యడం ప్రారంభించింది. రామానాయుడు దీర్ఘాలాపనలోబడి ఉదయం తండ్రియెదురుపడ్డప్పుడు గుండె గుబుక్కుమనడం గుప్తికి వచ్చి తుళ్లిపడిలేచి వెంగన్న నిద్రబోవడం జూచి తమ ముగ్గురిలోకి యెద్దే బుద్ధిమంతురాలని వెంగన్నను లేపేవరకు, అతడు గొణుగుతూ "నన్నేమి చెయ్యమంటారు? బండి అరకై ఆగిపోయింది. వెనక్కు సద్దుకోం"డని తరమడం ప్రారంభించాడు. బండి గేటుదగ్గరకు వొచ్చేవరకు రైలు వచ్చేవేళయిందని పోర్టరు పెండెం దియ్యలేదు. బండి అక్కడ ఆపి ట్రంకు వెంగన్న నెత్తిన బెట్టి రైలుకట్టమీాదుగా స్టేషనులోకి బోయి టికెట్టు తీసుకుండేవరకు రైలు పొడగట్టింది. ట్రంకు రైలులో బెట్టించుకొని జాగ్రతగా కూర్చున్నాడు. అధి

వేగానికి పేరుబడ్డ దక్షిణమహారాష్ట్రరైలు. మందగమనంయొక్క రీతులు జూపింది. తాగుబోతువలె ముందుకు వూగింది. పక్కలకు సోలింది. సంగీతం బాడి వెనుకకు తట్టుకున్నది. నిలువబడ్డది. నీళ్లు వెళ్లగాసింది. పొద్దుటిమోస్తరుగా లంకలోకి దిగి మేత మేస్తున్న దేమోనని రామానాయుడు తొంగిచూచాడు. మేత మేయడం లేదు. కాని నీళ్లు తాగుతున్నది. అలుపు తీర్చుకున్నది. తటతటలాడి కొంత దూరం పరుగెత్తి స్టేషనులో ఆగింది. తూర్పుబండి అప్పుడే వస్తున్నది. షుమారు ఒక ఊరి జనం మైదానంమీద నిలవబడ్డది. వ్యవధానం వుందని తెలిసినా యావత్తుమంది రెండుబండ్లనూ వొక్క మాటు ముట్టడించారు. లోపలివాండ్లు ఆయుధపాణులై మోహరించి నిలవబడ్డారు. శకటవ్యూహంలో ప్రతిద్వారందగ్గరా పోరు ఘోరమైంది. ద్వంద్వయుద్ధం సాగింది. ట్రంకులకు ట్రంకులు మోటించారు. బాహాబాహీ, ముష్టాముష్టి, ట్రంకాట్రంకిగా కొంతవరకు యుద్ధం నడిచి తుములసంగరంలోకి దిగింది. నలిగినకాళ్లూ, విరిగినవేళ్లూ, గీచుకున్న గోళ్ళూ, చినిగినరుమాళ్లూ రణరంగమును భీభత్సం గావించినవి. రణముఖాన పలురంగములలో యోధుల బలాబలముల ననుసరించి జయాపజయములు సమకూడినవి. పెండ్లి మేళానికి బోయే తన సానిని బంపవచ్చిన వైశ్యయువకుడు మెరుపులమధ్యనున్న మేఘంవలె ప్రకాశిస్తున్నాడు. టికెట్లకోసంబోయి రాని తనతండ్రికై వొక గొల్లపడుచు కొండకేకలు పెడుతున్నది. ఒక సోమాసి మూట నెత్తినబెట్టుకొని తాంబూలం నమిలి దవడలు తాటిస్తూ అడుగులలయ ననుకరించి చెవుల కుండలాలు తాండవమాడుతుండగా పరుగెత్తుకొనివచ్చి మూటదించి రైలెక్కి ఆ తొందరలో మూట మరిచి టికట్టు పారవేసుకొని బండెక్కి కూర్చున్నాడు. వొక నిర్వ్యాసంగుడు స్టేషనుదగ్గర ఫలాహారం జేసి రెండవతరగతి బండివద్ద నిలిచి పక్కబండిని జూస్తూ ఆనందిస్తున్నాడు. రామానాయుడు శెకండుక్లాసు బండి దిగి విశ్రాంతిగదిలో సామానుబెట్టించి ఊళ్లోకి బయలుదేరాడు; ఊరుచూడంగనే మనస్సు కొకవిధమైన ఆనందం గలిగింది. విశాలమైన వీధులూ, చక్కని రోడ్లూ, నీడలనిచ్చు వేప మ్రాకులూ, తెల్లని సూర్యకాంతులూ, హృదయానికి వికాసం కలిగిస్తున్నవి. స్టేషనుమైదానములమీద మిరపకాయలబోరెములూ,

దూది బేళ్లూ, కప్పతిప్పలై ఆ పట్టణంయొక్క వాణిజ్యవైభవాన్ని చాటుతున్నవి. కళాశాలాగోపురం ఆంగ్లవిద్యం జనుపు బాలుర ఆరోగ్యంవలె పైకిబోయినకొలదీ సన్నగిల్లుతున్నది. ఈ పట్టణంలో నీళ్లు మధ్యం. కత్తెరగుండ్లు మృగ్యం. జనులు దేహబలమూ, చురుకుదనమూ గలిగి బోళాతనం ముఖములు ప్రకటిస్తూ వుత్సాహంతో అనేక వుద్యమాలలో పాల్గొంటారు. ఆధునికులు యీ విషయాలు కొన్ని నాగరికానికి భంగమని తలుస్తారు. యిప్పటి నాగరికలక్షణాలు కొన్ని లేవనే చెప్పవచ్చు.

రామానాయుడు కోడిస్తంభంమీదుగా గుడ్డలకొట్లకు బోయి చొక్కాలు చింపించుకొని, కుడితసీలూ, కమీజులూ పుర్మాయించి కట్టించి స్టేషనుకు వచ్చి భోజనంచేసి విశ్రాంతిగదిలో పండుకొన్నాడు.

సాయంకాలమైంది. యేడైంది. యెనిమిదైంది. గుప్పిట పట్టుకోవడానికి వీలయ్యేటట్టు చీకటి దట్టమైంది. వెలుతురు అంధకారాన్ని నెట్టుకొనిరావడం కష్టంగా ఉన్నది. గంట కొట్టారు. కేక వినబడ్డది. రామానాయుడు బయటికి వచ్చి పడమటగా చూచాడు. అంధకారసముద్రంలోనుంచి ఒక పెద్ద వెలుగు బొబ్బటిల్లుతూ కొట్టుకొనివస్తున్నది. అంధకారగర్భంలోనుంచి వొకటి తరువాత మరియొకటి వెలుతురుగూళ్లు బయల్పడ్డవి. మైదానంమీద చీకటిపాపలు బండివెంబడి పరుగెత్తుతున్నవి. రామానాయుడు ప్రతి బండీ చూస్తూవచ్చాడు. సంగదాసు గాలిపడిగెవలె నేలమీద వ్రాలాడు. ట్రంకు కిందికి దింపుకుంటూవుంటే రామానాయుడు తోడుపట్టాడు. యెవరో యిద్దరు మనుష్యులు బండిలోకెక్కి మొగానికి పట్టె చాటుజేసి చూస్తున్నారు.

సం: పెట్టెలు యిక్కడ బెట్టి భోంచేసి వత్తామా?

రా: ఊళ్లోకి పోయి రావడం కష్టం. స్టేషనులోనే భోజనం మన యిద్దరికీ తయారు చేయించాను.

సం: ఇక్కడ నీచు కలుస్తుందేమోనే?

రా: నీచు కలవకుండా ప్రత్యేకం శాకాహారమే చేయమని చెప్పా.

సం: నీవు తొందరపడుతున్నావు. వ్యవహారం చెడుస్తుంది. ముందు చేయవలసిన పని చాలా వున్నది.

రా: యిది ముందు చేయవలసిన పనే.

సం: "వేగిరింప నెదియు విషమ మగు" నని నీతివాక్య మున్నది.

రా: "ఆలస్య మమృతం విషం" అనేదికూడా నీతివాక్యమే.

సం: ఈ నీతులను దేశ కాల పాత్రము లెరిగి వుపయోగించ వలసి వుంటుంది.

రా: అది నే నంగీకరిస్తాను.

సం: సరే, అభిప్రాయభేద మంటావు. పోదాం పద. అయితే బెజవాడకు రెండు గంటల బండిలో పోదామా?

రా: నీవు తర్కాలు మాని త్వరగా పని తెమలనిస్తే యీ బండే అందవచ్చు.

సం: పద.

వీరిని చూడంగనే కుసినీవాడు బల్లమీద తెల్లని దుప్పటిరేకు పరచి, రెండు కుర్చీలు బల్లకు దగ్గరదోసి రెండు పింగాణీపళ్లాలు బల్ల మీద బెట్టి యెడమవైపున ముళ్లగంటా, కుడివైపున కత్తీ, యెదుట చెంచాలూ పెట్టి రెండు తట్టలతో అన్నం కూర తెచ్చి బల్లమీద పెట్టాడు.

రా: నీవే వడ్డించు.

కుసిని: యెస్సార్.

రా: శుభ్రమయిన వడపోసిన నీళ్లు తీసుకొని రా.

కు: మంచి రకాలు వున్నవండి సార్.

రా: నీళ్లే తీసుకురా.

కు: ఐస్ సార్.

రా: కొంచం వేయి.

కు: యెస్సార్.

సం: యీ కత్తులూ కఠార్లూ యేమిచెయ్యనూ?

రా: వుపయోగించు.

సం: లైసెన్సు కావలెనేమో! యీ తగాదా యెందుకు? ఇవి అవతలబెట్టి చెంచే వుపయోగిస్తాను.

రా: తరువా తేమిటి?

కు: పుడ్డింగు సార్, వెరీ నైస్ సార్,

రా: తే.

కు: యెస్సార్.

సంగదాసు కొంత భోజనంజేసి మాట్లాడుతూ చంచా తనవైపు పెట్టి కూర్చున్నాడు. ఇంతలో కుసినీ వచ్చి యిక భోజనం చాలించా డని పళ్లెం యెత్తుకొనిపోయినాడు. సంగదాసు మాటలసందడిలో యీాదమరచి గమనించలేదు—కొంతసేపటికి,

సం: అయ్యో! నా పళ్లె మెత్తుకొనిపోయినాడేమి?

కు: మీారు వదిలివేస్తే తోసివేశానండి.

రా: యింకా యేమైనా వున్నదా?

కు: నోమోర్ సార్.

రా: బిల్లు తే.

కు: ఈపూటకు అయిదు రూపాయిలు సార్.

రామానాయుడు రెండుపూటలకు కలిపి ఎనిమిది రూపాయిలూ పైగా వొక అర్థరూపాయి యీానామూ పళ్ళెంలో పెట్టాడు.

కు: థేంక్యూ సార్.

సం: నాయుడూ! నీకేమైనా మతిపోయిందా యేమి? యీా తిండేమిటి? యీా డబ్బేమిటి?

రా: మతిపోయిన పనులే. మన మిక రావద్దులే.

ఎవరో యిద్దరు మనుష్యులు వాకిటికి రెండుమొత్తల చాటుగా నిలువబడి వింటున్నారు.

రా: ఎవరువారు?

ఒకడు: నేను మునసబును.

రా: అక్కడ నుంచున్నారేమి? లోపలికి రండి.

మునసబు: మీారు భోంచేస్తున్నారుకదా అని యీాకడ వున్నాం? మీారు రైలుకు వస్తారేమో కనుక్కుందామని యిటు వచ్చాం. మీారు వస్తే యీారాత్రే ఇంటికి బోవచ్చు.

రా: మేము బెజవాడ పోతాం.

మునసబు: బెజవాడేమి పని?

సంగదాసు మొగం చిట్లించుకొన్నాడు.

రా: అక్కడ రేపు పెద్దసభ జరుగుతుంది.

మునసబు: సభాపతి ఎవరు?

రా : వెంకటరెడ్డిగారు.

ము : మా రెడ్ల సభా యేమిటి ?

రా : కాదు. పంచములది, ఆదిమాంధ్రుల సభ అంటారు. వెంకటరెడ్డి రెడ్డిగాడు. వూరక పెట్టుకున్న పేరు.

మునసబు : మాల చౌదర్లుగూడా ఉన్నారా ?

రా : వున్నారేమో.

రెండవవాడు : లేకేమి.

మునసబు : పంచములకూ ఆదిమాంధ్రులకూ భేద మేమిటి ?

రా : పంచములంటే అయిదవ కులంవారు. ఆదిమాంధ్రు లంటే యీవరసకు సంబంధం లేని పేరు.

ము : పంచములసభకు మీరు వెళ్లుతున్నారేమి ?

రా : అభిమాన మున్నవాండ్లు యెవరైనా వెళ్లవచ్చు. మీరు వస్తారా ?

ము : ఇప్పుడు వెసులుబాటు లేదు. అయితే అక్కడికి పోవ డానికి ముందు మాదిగకూడు తినవలెనా యేమి ?

రా : అన్నం మాదిగన్నమా ?

రెండవవాడు : వండి వడ్డించేవాడు మతంలో గలిసిన మాదిగె. పంక్తిన భోంచేసేవాడు పచ్చిమాల. కాబట్టి యిది మాదిగన్నం కాదు ? ఇంతమాత్రం నీకు తెలియదా ?

రా : తగవులాటకు వచ్చారా ?

ము : వూరికే అడిగాం. దీనికి తగ వేమున్నది ?

రా : భోంచేశాం. యేమిచేస్తారో చెయ్యండి.

ము : మరే. మేమేమి చెయ్యగలం ? భాగ్యవంతులు యేది చేసినా చెల్లుతుంది.

రెండవవాడు : వాండ్లవూసు మన కెందుకు. మనం పోదాం పద. మునసబు కుసినీవాడికి సైగ చేశాడు. వాడు వొక సీసా దీసికొని పక్కదారిన మైదానంమీదికి వచ్చి మునసబు కిచ్చి తిరిగి లోపలికి వచ్చాడు.

రా : ఏమిటోయ్ అదీ ?

కు : కొత్తరకం జున్ను.

రా : డబ్బియ్యలేదేమి ?

కు: మాకు ఖాతాదారండీ. వందరూపాయీలవరకూ యీాయనకు పెట్టుబడి పెట్టవచ్చునని కంపినీ వుత్తరు వున్నది.

సం: రామానాయుడూ! యేమీ ప్రపంచం!

రా: సంగదాసుకు తెలియనిదికూడా ప్రపంచంలో కొంత భాగ మున్నదని సంతోషిస్తున్నాను.

సం: ఘంట కొడుతున్నారు పద.

ఉభయులు ట్రంకులు పట్టించుకొని బం డెక్కారు.

21. వర్ణాశ్రమములు

రాత్రి పదిగంటలయ్యేవరకు బండి బెజవాడ బోయింది. స్టేషను దగ్గరకు కార్యదర్శులలో వొకరైన రామేశ్వరరావూ, కొందరు బాల భటులూ ప్రతినిధుల నాహ్వానం చేయడానికి వచ్చారు. ప్రతినిధులకు పాకలలోనూ, అభిమానులకు సత్రంలోనూ వసతులు యేర్పరచబడ్డ వని చెప్పారు. రామేశ్వరరావుగారు సంగదాసును విచారించి "తమరు సభాపతిగారి పాకలో బసచేసి రేపుసాయంత్రం విషయ నిర్ణయ సంఘంలో పెట్టవలసిన చిత్తుతీర్మానములను వారితో సంప్ర తించి తయారు చేయవలసిందని ప్రార్థన."

సం: సభాపతిగారు యెప్పుడు వచ్చారు?

రామే: యీ సాయంత్రమే వచ్చారు.

సం: నా స్నేహితు లొకరిని సభాపతిగారి పాకకు తీసుకొని పోవచ్చునా?

రామే: అభ్యంతరం లేదుగాని, మీకు ఇరుకుగాఉంటుందేమో!

సం: యేదోవిధంగా సర్దుకుంటాం.

రామే: బాల భటు లెక్కడయ్యా? వీ రిద్దరినీ బండి కుదిర్చి సభాపతిగారి బసలో దింపండి.

రామానాయుడూ, సంగదాసూ జట్కాబం డెక్కి సభాపతి గారి బసకు పొయ్యేవరకు వా రప్పుడే భోజనం చేసి తాంబూలం వేసు కుంటున్నారు.

సం: నమస్కారమండీ. నేను సంగదాసును.

వెంకటరెడ్డి: ఆహా! సంగదాసుగారా! మీకోసమే ఎదురు చూస్తున్నాను. కుర్చీలో దయచేయండి. తమరుకూడా కుర్చీలో దయచేయించండి. వారి నామధేయం?

సం: వారు నల్లమోతు రామానాయుడుగారు. వారికి మన సంఘముమీద గల అభిమానం ఇంతని చెప్పడానికి వీలులేదు.

వెం: నాకు ఆశ్చర్యం వేస్తున్నది. రామేశ్వరరావుగారికి, రామచంద్రచౌదరిగారికి మనయందు గల అభిమానంలో శతాంశ మైనా మనవాండ్లకుంటే మన సంఘం బాగుపడిపోను. ఇక రామజోగి గారూ, భీమసేనరావుగారూ తమ జీవితములనే మన సంఘసేవకు ముడుపుగట్టారు. దీనినిబట్టి చూస్తే మన సంఘానికి ముందు మంచి రోజు లున్నవని తోస్తుంది.

రా: మా అభిమానం యెంత. ఇదివరకు మా సంఘాలు దిగువజాతులకు చేసిన అపకారాన్నిబట్టి చూస్తే యిది ఉపకారమే కాదు. పాపపరిహారానికి మేము ప్రయత్నపడుతున్నాము.

సం: బుద్ధిపూర్వకంగా అపకారం చేశారని నే ననునుగాని యీమధ్య ఉపేక్షమాత్రం జరిగింది. దాని ఫలం అన్ని జాతులమూ అనుభవిస్తూనే వున్నాం.

వెం: సంగదాసుగారు కొంచెం మొగమోటపడుతున్నారు. పర్యవసాన మేమైనా సత్యం వెల్లడించడమే నా యభిప్రాయం.

రా: ఈ విషయంలో సంగదాసుగారితో నేను కొంతవరకు ఏకీభవించకపోయినా ఆయన ముఖప్రీతికోసం సత్యం చెప్పడానికి జముకుతాడని నే ననుకోను. కఠినవిషయములుకూడా యెదటివాండ్ల మనసు నొచ్చకుండా చెప్పేసామర్థ్యం ఆయన కున్నది. ధర్మాతి క్రమణం లేకుండా నేర్పుతో కార్యం సాధించడం ప్రశంసనీయమే.

వెం: కొంచెం జంకి—దాసుగారియందు నా కత్యంత గౌరవ మున్నది. కాని పైకులాలు మనకు బుద్ధిపూర్వకంగా అన్యాయం చేశారనే నా యభిప్రాయం.

సం: చేశారా? చేస్తున్నారా?

వెం: చేశారు. చేస్తున్నారు.

సం: ఇది యెటుచెప్పడానికీ కొంచెం కఠినవిషయం. మన ఆర్థికస్థితి విచారింతాం. రాచరికం కృషి వాణిజ్య పాశుపాల్యములూ

ధనాకర్షణకు ముఖ్యసాధనాలు. వృత్తివిభాగం జరిగినప్పుడు ఆ నాలుగు సాధనాలు రెండు మూడు నాలుగు జాతులకే వచ్చినవి.

ఒక బాలభటుడు—అయ్యా! తమకోసం యెవరో యిద్దరు వచ్చారు.

వెం: ఆ కుర్చీలు యిటులాగి లోపలికి రమ్మను—రామచంద్ర చౌదరిగారా! కుర్చీమీద దయచెయ్యండి.

చౌ: వీరు మా బంధువులు. పేరు రామసోమయాజులు గారు. మన వుద్యమవిషయమై వీరికి చాలా అభిమానం. గుంటూరి నుంచి వచ్చే పదిగంటలరైలుకు దిగారు.

సం: చాలా ఆలస్యమైనదే!

చౌ: ఆలస్యమంటే—రైలుటిక్కెటు పోయిందట. గేటు దగ్గర కొంచెంసేపు వేధించి నాలుగణాలు వదిలించి పంపించారు. బండివాడు బాడుగ కుదరనియ్యకపోతే పాపం నడిచివచ్చారు.

సం: బాలభటులు కనుపడలేదా?

చౌ: పాపం వారికి బాలభటు లంటే యేమిదెలుసు? చాలా కర్మిష్టి.

వెం: సోమయాజులుగారూ—నమస్కారం. దయచేసి కూర్చోండి. మా వుద్యమాన్ని తమరు ఆశీర్వదించాలె.

సో: చేతిలోవున్న కొల్లాయిగుడ్డ కుర్చీమీద బెట్టి—నేను చాలా అభిమానంతో వచ్చాను. వూళ్లోకివచ్చికూడా ఈరాత్రి తమ దర్శనం చేయకుండా వుండడమేమని చౌదరయ్యగారికి కొంచెం శ్రమ యిచ్చి యిప్పుడే వచ్చాను. తమరందరూ మతవిషయంకూడా శ్రమచేయవలసిందని నా ప్రార్థన.

సం: తమరు యిప్పుడే యిక్కడికి రావడంకూడా మేలే అయింది. మా సంభాషణలో తమరూ, చౌదరయ్యగారూకూడా కలవడం అవసరం. విషయ మిది. యింతవరకు వచ్చాం.

సో: తమ పేరేమి?

వెం: వారి పేరు సంగదాసుగారు. వీరు రామానాయుడు గారు.

సో: ప్రశస్తంగా వింటూవున్న పేర్లే. సుదినం గనుకనే తమ దర్శనంగూడా అయింది. "ఏకక్రియా ద్వ్యర్థకరీ" అన్నారు. మహాదేవా అని యికవిషయం సెలవియ్యండి.

సం: తక్కినవృత్తులలో నేత ముఖ్యమైనది. దీనిలో ధనాకర్షణ వున్నది. వ్యవసాయంతోపాటు యెడతెగకుండా జరుగవలసిందీని. యిది మాలలకూ, నాలుగవ జాతిలో మిగతతరగతులకూ యేర్పాటుచేశారు. చర్మకారవృత్తి మాదిగెలకియ్యబడ్డది. వొకటవ తరగతివారికి ధనాకర్షణకై వృత్తి యేర్పాటు చేయలేదు. సంఘమే వీరిని పోషించవలసిం దన్నారు.

వెం: సోమరులుగా కూర్చోమన్నారు.

సం: పనిమాత్రం వారికి తక్కువ బెట్టలేదు. విద్యా వ్యాసంగం, విజ్ఞానాభివృద్ధి, యాజనం, అధ్యాపకం, మతబోధ—యివి వీరు చేయవలసివున్నవి. ఆర్యమత సంప్రదాయానుసారంగా బోధకుడు స్వోదరపోషణకై కాలం వ్యయపెట్టగూడదు. జంగాలూ, సాతానులూ, దాసరులూ డబ్బుకై పనిచేయడం ధర్మచ్యుతిగా తలుస్తారు. వీరు చేసేపనులలో స్వల్పంగా ధనాకర్షణ వున్నా, పడే శ్రమకు ప్రతిఫలం కాజాలదు. సభాపతిగా రన్నట్లు వీరిలో కొందరు సోమరులు లేకపోలేదు. అట్టివా రన్నితరగతులలోను వున్నారు. మన పూర్వాదర్శాలు మారిపోయి ముందుగా ఖరీదుగట్టని యేపనీ చేయగూడదంటే నే జెప్పలేనుగాని స్వామిసేవయే నాకు ప్రధానం. విలువగట్టకనే జ్ఞానాభివృద్ధికై పాటుపడతాననే భావంలో ఔన్నత్యం లేకపోలేదు. యేకాలంలోనైనా విద్య ధనాకర్షణకు పెద్దకారణమే అయినా అమ్మకానికై దాని నంగడిలో బెట్టకపోవడం స్వల్పవిషయం గాదు. మన విద్యలవిషయమై ఆదరణ పోవడంతో వారిలో చాలామంది పూర్వనియమితమైన వృత్తులు లేకపోవడంచేత తక్కిన వారి వృత్తులలోనే ప్రవేశించి ధనాకర్షణ చేస్తున్నారు. యీ విధంగానే నేతవృత్తి బోగొట్టుకొన్న సాలె, జాండ్ర, మాలలూ పూర్వవృత్తులు నశించిన జంగమ సాతానులూ తమకు చేతనైన యితరవృత్తులలో వొదిగారు—సభాపతిగా రడిగిన ప్రశ్నవల్ల మనం ప్రస్తుతవిషయం నుంచి తూలిపోయినాం—వృత్తులు అందరికీ పంచిపెట్టారు.

రా: ధనాకర్షణకు యెక్కువ వీలైన కృషి వాణిజ్యాదులు కొందరి కిచ్చి కూలిపనులు తక్కినవాండ్ల కియ్యడంలో యేమిన్యాయ మున్నది?

సం: వృత్తివిభజన చేయడానికి పూర్వం ఆ యా వృత్తు లదివర కెవ్వరికీ రావనీ, అదివరకు ఆ వృత్తులు యెవరూ చేయడంలేదనీ భావించగూడదు. అదివరకే జనులు అన్నం దింటున్నారు. గుడ్డలు కట్టుకుంటున్నారు. కొంద రావృత్తులను చేస్తూనే వున్నారు. యెవరో కొంద రా వృత్తులు చేయకనూ తప్పదు. సామర్థ్యం ననుసరించి కూడా వృత్తులు పంచిపెట్టబడేవి. వృత్తిసాంకర్యం గాకుండా చేయడమే వృత్తివిభజన కొక కారణమై యుండవచ్చు.

వెం: యెవరి యిష్టంవచ్చిన వృత్తులు వారు అవలంబిస్తారు. వృత్తిసాంకర్యంవల్ల వచ్చిన దోషమేమి?

సం: వృత్తిపోషణకొరకు వృత్తివిభజనం జరిగింది. వొక తాలూకా గుమాస్తాపని ఖాళీ అయితే అయిదువందల దరఖాస్తులు వచ్చిన మోస్తరుగా యితరవృత్తులు మాని మరివొకరివృత్తిలో ప్రవేశించడంవల్ల వృత్తులు నశించకుండావుండేలాగు ఆ యా వృత్తుల వారు స్థిరమైన వృత్తు లేర్పరచుకొని వాటి నభివృద్ధి చేస్తుండేటందుకూ, వృత్తిజ్ఞానం పారంపర్యంగా వచ్చి వృత్తుల అభివృద్ధికి తోడ్పడడానికీ వృత్తివిభజనం జరిగింది. ఈ విభజననుగూర్చి ధర్మశాస్త్రాలు ఋషిప్రోక్తాలేగాక రాజశాసనాలుగా యేర్పడ్డవి. మెకాలే శిక్షా స్మృతిని, స్టీఫెను సాక్ష్యచట్టమునూ, యితర ధర్మశాస్త్రజ్ఞులు యితర చట్టములనూ రచించి రాజశాసనం బడసినట్లు పూర్వం ధర్మశాస్త్రాలు ఋషిప్రోక్తాలై రాజానుమతిని బడసినవి. ఈ శాసనము లమలులో పెట్టబడ్డప్పుడు అప్పటి కా యా వృత్తులు చేసేవాండ్లను వాటియందుంచి కొన్నివృత్తులకు యెక్కువజనం కావలసివుంటే వృత్తి యేర్పాటులేని యితరులను వారి తెలివితేటలనుబట్టి ఆ యా వృత్తులలో ప్రవేశపెట్టి వుందురు. పూర్వం యిట్టియేర్పాటు చేయడమే కాకుండా ప్రతి గ్రామంలో అన్నిరకాల వృత్తులవారినీ ప్రవేశపెట్టి వా రా గ్రామాలు విడువక స్థిరంగా నిలిచి గ్రామజీవితానికి తోడ్పడేలాగు యినాము లేర్పరచి చాకలి, మంగలి, కుమ్మరి, వైద్యుడు, పురోహితుడు, పంతులు మొదలగు వృత్తులవారు ప్రతిగ్రామంలోనూ వుండి గ్రామవాసుల

కవసరమైనప్పుడు సహాయం చేస్తూవుండేలాగు ప్రపంచంలోకెల్ల అద్భుతమైన గ్రామపరిపాలనాపద్ధతి స్థాపించబడ్డది. ఆంగ్ల ప్రభువులు ప్రతిగ్రామమందు పూర్వప్రభువులచే అద్భుతంగా మలచబడ్డ గ్రామ పాలనా ప్రతిష్ఠాపనం విధ్వంసం జేశారు. మెయిన్ అను ఆంగ్ల ధర్మశాస్త్రకర్త ఆంగ్లప్రభువులను యీ దుండగానికై యెంతో నిందించాడు.

వెం: సాంఘికవిషయములలో ప్రభువులు జోక్యం కలుగ జేసికొని జనులను శిక్షించడం అక్రమం.

సం: యీ ప్రతిష్టాపన కేవలం సాంఘికం గాదు. దీనికి సాంఘికానికంటే ఆర్థికానికే ఎక్కువ సంబంధ మున్నది. యూరోపు లోని ప్రభుత్వాలు ప్రస్తుతం దేశాని కభివృద్ధికరమైన ప్రతివిషయం లోను జోక్యం కలుగజేసికొంటూ దేశాభివృద్ధికి తోడ్పడుతున్న మోస్తరుగా పూర్వపు హిందూప్రభువులు ఆర్థికసంబంధమైన వృత్తి విభజనంలో జోక్యం కలిగించుకున్నారు. దేశంయొక్క విత్తరక్షణ కొరకు వృత్తిరక్షా, వృత్తిరక్షణకొరకు వృత్తివిభజనం జరిగినవి. ప్రభు వొకనిని వొకవృత్తిలో వుండవలసిందని ఆజ్ఞజేసి తక్కిన వాండ్లను ఆ వృత్తిలో ప్రవేశించడానికి స్వాతంత్ర్య మిస్తే మొదటి వాడికి అన్యాయం చేసినవా డౌతాడు. వొకనిని వృత్తిని విడువవద్దని రాజు యెప్పుడు శాసిస్తాడో రెండవవాణ్ణి దాంట్లో ప్రవేశించవద్దని శాసించకతప్పదు. కనుక ధర్మశాస్త్రాలు వృత్తిసాంకర్యం చేసిన వాండ్లను కఠినంగా శిక్షిస్తవి. యీశిక్షలు కొన్ని మనకు కఠినంగా తోచవచ్చు. నేరము జరిగినప్పుడల్లా యావత్తుశిక్షా విధించారని చెప్పడానికి వీలులేదు. సాధారణపు చౌర్యానికి మూడుసంవత్సరముల కఠినశిక్షను స్మృతి విధించినా వారంరోజులకు లోపు శిక్షతో అనేక కేసులు పైసలుచేస్తారు. అంతేగాక ప్రపంచంలోని పూర్వకాలపు శిక్షాస్మృతులు యిప్పటివాటికంటే యెక్కువ శిక్షలు విధించేవి. వురిశిక్ష యింగ్లండులో అనేక నేరములకు వేసేవారు. తప్పుసృష్టికి వురిశిక్ష వేసేది. చాలా దేశములలో దొంగతనానికి చేతులు తెగగొట్టేవారు. ఈశిక్ష కొన్ని తురక దేశాలలో యిప్పటికీ అమలులో వున్నది. కనుక యీ విషయం కొంతవరకు సాంఘికమే అయినా ప్రభుత్వంవారు జోక్యం కలుగజేసుకొనడంలో అక్రమంలేదు,

వృత్తివిభజనమే సంఘములోని యెక్కువ తక్కువలకు కారణమయిందనడానికి వీలులేదు. ఈ హెచ్చుతగ్గులు వృత్తివిభజనం చేతనేగాక వృత్తిభేదములవల్లగూడా వస్తున్నవి. ధనం బలం గలుగజేస్తుంది. రెంటినీ జ్ఞానం వంచుతుంది. జడమును శక్తీ, శక్తిని చైతన్యమూ నడుపుతవి. యిది ప్రపంచధర్మం.

హిందూదేశంలో యీ ప్రతిష్ఠాపనం బాహుళ్యంగా నిర్మించారు. కొన్ని దేశాలలో యీవిభజనం లేకుండానే వృత్తులు కాపాడడానికి ప్రయత్నం చేశారు. మరికొన్ని దేశాలలో కొన్ని వృత్తులే విభజించారు. "లోకో భిన్నరుచిః" అని అనేక త్రోవలు తొక్కారు. యీపద్ధతులు సంఘక్షేమానికై వుద్దేశింపబడ్డవిగాని సంఘనాశననిమిత్తము గాదు. ఈయేర్పాట్లు బుద్ధిపూర్వకంగా చేశారనే నేనూ నమ్ముతాను. కాని అన్యాయంమాత్రం వుద్దేశించలేదు. వృత్తులు పారంపర్యం జేయడంవల్ల కొన్ని సంఘాలకు అన్యాయం గలిగింది. కొన్నివృత్తులు నశించడములో ఈ అన్యాయం మరింత యెక్కువయింది.

యిప్పటికి వర్ణవిభజన మనే మహాసౌధం శిథిలమైందనే చెప్పవచ్చు. ప్రభుత్వం పరాధీనం కాంగనే క్షత్రియవృత్తి పోయింది. క్షత్రియులందరూ యితర వృత్తులలో మగ్నమై పోయినారు. బ్రాహ్మలు చాలావరకు యితరవృత్తుల నాశించారు. వారికీ పారతంత్ర్యం పూర్తిగా ప్రాప్తమైంది. క్షత్రియేతరులు పూర్వకాలమందే క్షాత్రధర్మం అవలంబించారు. శూద్రు లనేకులు రాజులైనారు. ప్రస్తుతం ప్రజాప్రభుత్వమే వుత్తమమైందిగా పరిగణిస్తున్నారు. కూలివాడు సహితం తన వోటిచ్చి ప్రభుత్వాన్ని నడపడమే వుత్తమపాలనమార్గంగా యిప్పటి ప్రభుత్వధర్మం జెప్పుతున్నది. క్షత్రియజాతితో యిక అవసరం లేదు. బుద్ధ, రామానుజ, బసవ, చన్నబసవ మొదలైన మతసంస్కర్తలు నిరసించి యితరకులములలో మతప్రచారక సంఘములను తయారు చేశారు. వేమన, వీరబ్రహ్మం, సిద్దప్ప, లక్ష్మప్ప, రామమోహనుడు, దయానందుడు, వీరేశలింగం మొదలైన వీరసంస్కర్తలు వర్ణవృక్షం మీద తమ గండ్రగొడ్డండ్లను ప్రయోగించారు. కాని కోట శిథిలమైన తరువాత నిలిచివుండే మొండిగోడలవలె యీప్రతిష్టాపన ఖిలమైనా

కిందబడక మారుమసులుతున్నది. వృత్తులు నశించడంతో చిత్తం నశించింది. దేశం దుర్భరమైన దారిద్ర్యస్థితిలో మునిగింది. సంఘం నిర్జీవమై శవాకారంగా వున్నది.

రా: హిందూసంఘం యావత్తూ పునర్నిర్మాణం చేయడం అవసరమని మీ అభిప్రాయమైనట్టు తోస్తుంది.

వెం: మన సంఘం బాగయ్యే యేర్పాటు ముందు జూడండి. వుట్టి కెక్కిన తరువాత స్వర్గాని కెక్కవచ్చు.

సం: హిందూసంఘమంతా పునర్నిర్మాణం కావలసిందనే నా యభిప్రాయం. అది నాబోటివారికి సాధ్యమయ్యేపని గాదు. తల్లిసంఘంయొక్క క్షేమంవిడిచి పిల్లసంఘాల క్షేమానికిమాత్రమే పూనుకుంటే దానికీ ప్రతిబంధకా లున్నవి. యావన్మంది క్షేమం మనము విచారించకపోయినా చిన్నసంఘాల అభివృద్ధికై మన మవలంబించే మార్గాలు పెద్దసంఘంయొక్క క్షేమానికి భంగం గాకుండా వుండాలె. ఇంతేకాకుండా దేశంలో అందరూ తమ చిన్నసంఘాల క్షేమానికే పూనుకుంటే దేశమొత్తానికి సంబంధించిన పెద్దసమస్యలన్నీ మూలబడి చిన్నప్రయత్నాలు సయితం నిష్ఫల మవుతవి.

తక్కిన అన్నిప్రయత్నాలూ మానివేసి మన మాలలయొక్క ప్రధానవృత్తియైన నేతఅభివృద్ధికి పూనుకొన్నా మనుకోండి. చూడ డానికి యీ పని చిన్నదిగానే కనుపడుతుంది. అందరూ మగ్గాలు గొని నేయడమేగదా అని అనవచ్చు. కాని సవా యేడు రాజకీయ సమస్యలు తేలితేనేగాని యిది తేలదు. ఇది తేలకపోతే మన నేతా మనమూ అభివృద్ధిపొందే మార్గమేది? మనకు భూములా లేవు. వుద్యోగాలు చేతామంటే చదువు లేదు. చదువుకొనే టందుకు డబ్బు లేదు. వర్తకం యేమిబెట్టి చేస్తారు. చివరకు ఘట్టకుటికాప్రభాత మవుతుంది. ఇంకా వొక వుపమానం: సంఘ నిర్మాణమంటే వొక పెద్ద మేడ గట్టడం మోస్తరు. ఆయానికి దగిన దూలాలూ, గోడలకు దగిన మొకరాలూ, తగినంత కలపా వుండాలె. సమస్తభాగాలు వొకదానికొకటి పొసిగేటట్టుగా అమర్చాలె. సంఘనిర్మాణంయొక్క యేర్పాట్లన్నీ యీవిధంగానే వుంటవి. అందరమూ మొకరాలమే కావలెనంటే ప్రయోజనం

లేదు. నీవు దూలానివి కావడమేమి? నేను యెండకు యెండి వానకు దడిసే పెంకును గావడమేమి? అని అడిగితే ఏమిజవాబు? పెంకులన్నీ గలిసి దూలం గావలెనంటే అవుతవా? కాబట్టి మహాసంఘంయొక్క క్షేమం దృష్టిలో లేకుండా చేసే ప్రయత్నాలు నేలవిడిచి సాముజేసినట్లే అవుతవి. హ్రస్వదృష్టితో మనం జేసే ప్రయత్నాలు చిన్నసంఘాలకు తాత్కాలికంగా వుపయోగించినట్లు కనుపడ్డా మహాసంఘానికి అపకారములై మహాసంఘంతోపాటు మనమూ నష్టపడడమే కాకుండా మనము దేశద్రోహులమూనూ, సంఘద్రోహులమూనూ కావలసివస్తుంది. ఆఖరుకు మహాసంఘం యొక్క క్షేమానికి ప్రయత్నం చేయలేకపోయినా మహాసంఘ నిర్మాణంయొక్క రాస్తా గుర్తెరిగి దానికి అనుసంధానంగా చిన్న సంఘాల అభివృద్ధికి పాడుబడితే పెద్దసంఘముయొక్క అభివృద్ధికి వొకవిధంగా తోడ్పడ్డవాండ్లమే అవుతాం.

అట్లుగాక మహాసంఘంయొక్క విపత్తు నివారించుటకూ, దాని క్షేమ మొనగూర్చుటకూ త్యాగం జేయవలసివచ్చినప్పుడు యేవో వంకలు బెట్టుకొని మూలమూలలు దాగి దున్నడానికి దూడలలో, మెయ్యడానికి యెద్దులలో జేరుతూ హక్కులు పంచుకోవలసి వచ్చినప్పుడు పెద్దకోరికెలు గోరడం హాస్యాస్పదం.

సోమయాజులుగారు కునికిపాట్లు పడుతున్నారు—ఎఱ్ఱరాళ్ళ కుండలాలు దీపంయెదుట తళతళ మెరుస్తున్నవి. ఒక చిన్నకాసు బంగారం యెక్కువబెట్టి చేయించుకోవడంచేత కొంచెం బరువై తమ్మెలు నొప్పియెత్తుతున్నవి. చిన్నప్పుడు గుట్టించిన దోసకాడ నాజూకుగానే వున్నది. తీయించవలె ననుకుంటే ముసలమ్మ వద్దన్నది. గడియారం కొట్టడం ప్రారంభించింది. సోమయాజులు తుళ్ళిపడి లేచి లెక్కబెట్టి పన్నెండూ అని చెప్పాడు.

రా: పునర్నిర్మాణంయొక్క దార్లు మేము వినవలసివున్నాం. యిప్పటికే చాలాపొద్దుబోయింది. మళ్ళీ సమావేశ మెప్పుడు?

వెం: దాసుగారిపేరు నే నిదివరకే వింటూవచ్చాను. వారితో సంభాషించడం ప్రారంభించినతరువాత వారియందు నాకు గల గౌరవం యిబ్బడయింది. విషయం యావత్తు వారినోట గొనదాకా

వినవలసివుంటుంది. మీరు చేయబొయ్యే సమావేశంలో నేనుగూడా వుండేటట్టు జూడండి.

సం: తమరు లేకుండానా—సభ రేపు వుదయం పదిగంటలబండి వచ్చినతరువాత ప్రారంభిస్తారట. యేడుగంటలకు సమావేశం గావడానికి అందరికీ వీలేనా? ఇక్కడనే అయితే బాగుంటుంది. సోమయాజులుగారుగూడా తప్పకుండా దయచేయవలెనని నా ప్రార్థన.

సో: (కొంచెం తొట్రుపాటుతో)-చిత్తం-అవశ్యంగా దయచేస్తాను. నాకు వొక్క అరగంట వ్యవధిగావలె. యిది వొకటి బెట్టుకున్నాగనుక కొద్దిగా కలాపం వుంటుంది.

వెం: సరే; సరిగా యేడున్నరగంటలకు కలుసుకొందాం. దాసుగారూ! రేపుప్రొద్దున మన కింకొక పని వున్నదే. చిత్తుతీర్మానాలు వ్రాయవలసివున్నవి. అది కొంచెం బండుపని. ఆ బరువు మీ వొక్కరిమీదనే వేస్తాం.

సం: సరే; సోమయాజులుగారి కలాపమయ్యేలోగా నా కలాపంగూడా పూర్తిజేస్తా.

22. ఆర్యవిజ్ఞానం అందరిసొమ్ము

సంగదాసు చీకటితో లేచి తీర్మానాలు వ్రాస్తున్నాడు. కొంతసేపటికి రామానాయుడు లేచివచ్చి దాసు తీర్మానాలు వ్రాయడం జూచి "నన్నుగూడా లేపకపోయినావా?" అన్నాడు.

సం: నేను యింకొక అరగంటలో చిత్తుతీర్మానాలు తయారుజేస్తా. నీ వింతలో ఫలహారంజేసివస్తే సవరించి సాఫు వ్రాస్తువుగాని. సమావేశమయ్యేలోగా ఫలహారంజేసి నేనూ తయారుగా వుంటాను.

సభాపతిగారూ, సంగదాసూ వుదయానుష్ఠానాలు తీర్చుకొని ఫలహారంజేసి పందిట్లో చాపలమీద కూర్చున్నారు.

రా: తమ కొక కుర్చీ తెప్పించనా?

వెం: అక్కరలేదు. జాతీయపద్ధతి ప్రకారమే కూర్చుందాం. సంగదాసుగారి వుపన్యాసం విన్నతరువాతగూడా కుర్చీలు గావలెనంటే బాగుండదు. అదిగాక పదిమంది పెద్దమనుష్యులు వస్తూ పోతూ

వుంటారు. సభలోకిగూడా కుర్చీలు వద్దని కబురంపించా. అదుగో దాసుగారు రానేవచ్చారు.

దా : సోమయాజులుగారూ, చౌదరయ్యగారూ, దయ చేశారా?

వెం : ఆ వచ్చేది చౌదరయ్యగారేనా?

రా : వారే.

సం : సోమయాజులుగారు రావడంలేదేమి చెపుమా.

వెం : కుండలాలకు పులికాపు చేస్తున్నారేమో. అపద్ధతీ తమాషాగానే వున్నది. పూర్వం దాసుళ్లైవరైనా యజ్ఞాలు చేశారేమో?

సం : దృష్టాంతాలు కనబడవు. పెద్దవాండ్ల నడిగితే తెలియవచ్చు. మనలో విశేషం భక్తి జ్ఞాన యోగాలు వ్యాపకం. యిప్పటికి భక్తి జ్ఞానయోగులు అనేకు లున్నారుగాని కర్మపరులు గనబడరు. బసవాచార్యులవారు యజ్ఞ యాగాది క్రతువులు పనికి రావని యజ్ఞోపవీతమే త్రోసివేసి వీరశైవం స్థాపించారు.

వెం : చౌదరయ్యగారూ! సోమయాజులగారేరి?

చౌ : భోజనప్రయత్నం మన సమావేశమైనతరువాత పెట్టుకొంటే సభ కడ్డము వస్తుందని చీకటితోనే స్వయంపాకం ప్రారంభించారు. నేను వారిబసకు వెళ్లేటప్పటికి గరపచేలో గుంటక తోలినట్టు కర్మ నడుస్తున్నది. యిప్పటికి భోజనం ప్రారంభించి వుంటారు. దాసుగారి ప్రసంగం వినవలెనని క్లుప్తంజేసి జస్టిస్ మోస్తరుగా పోనిస్తున్నారు. రాత్రి వీరిప్రసంగం విన్నతరువాత వీరంటే వారికి పరమానందం.

వెం : పాపం వారు రాత్రి పూర్తిగా విన్నట్లులేదు.

చౌ : మొదటిభాగం కొంతవరకు అవగాహన చేసుకున్నట్లే కనుబడుతుంది — అదుగో నుదుగుదబ్బలుబడుతూ రానేవచ్చారు.

సో : సభవారి కందరికీ నమస్కారం. ఆలస్యానికి క్షమించాలె.

గంట యెనిమిది గొట్టింది. అతిచమటకు సోమయాజులుగారి బొట్టు తడిసి చెరిగి కిరణాలవలె అష్టదిక్కులా వ్యాపించింది. చూచేవాండ్లకు కడుక్కుంటే బాగుండునని తోచిందిగాని వారితో చెప్పడానికి సంశయించారు.

సో: అయ్యా! సంభాషణ యేమాత్రం నడిచింది?

సం: లేదు. యింకా గమిడి దాటలేదు. తలవనితలంపుగా మతవిషయంలోకి దిగాం. తమరు సమయాని కందుకోవడం ముఖ్యం.

సో: చిత్తం చిత్తం— తమరు సరస్వతీవిగ్రహం. యెదుట పొగడరాదని విరమిస్తున్నాను. యీపూట మతప్రసంగమే సాగనియ్యండి.

వెం: సోమయాజులుగారు శలవిస్తున్నారు గనుక ఆలాగే కానియ్యండి. సాయంత్రం సభ అయినతరువాత అవసరం వుంటే మళ్లీ కూర్చుందాం.

సం: సోమలుయాజులుగారూ! మాసంభాషణ ఇంతవరకైంది. మీఅభిప్రాయాలు పూర్ణంగా వెల్లడించాలె. శైవులు యజ్ఞోపవీతాలు తోసివేశారు. వేదశాస్త్రాలు పనికిరావన్నారు. వ్యాసుని సంహరించినందుకు గుర్తుగా వ్యాసతోడు లింగాయితులు వూరేగింపు జేస్తారు. బసవపురాణాది ప్రమాణగ్రంథాలను కొత్తగా రచించి వేదాల స్థానంలో వాటిని బెట్టారు. మహమ్మదీయులను సహితం హిందూ మతంలో గలిపి వారితో సంబంధ బాంధవ్యాలు జేశారు. యింకా అరవైనాలుగు వంశాల బ్రాహ్మణులు యజ్ఞోపవీత విసర్జన జేసి జంగాలైనారు. బసవాచార్యులవారితో యేకీభవించక పండితారాధ్యులవారు కర్మమీది ప్రేమచేత కొత్తశాఖను యేర్పరచి యజ్ఞోపవీతమూ, లింగధారణా రెండూ కావలసిందన్నారు. రామానుజులు వుభయవేదాంతప్రవర్తకులు. రెండు వేదాంతాలను ఒకరేవులో నీళ్ళు దాగించారు. దొడ్డయాచార్యుల వారు సాతానులతో సంబంధాలు చేయవలెనని ప్రయత్నించారు. వేదాంతదేశికులు దీనిని నిరోధించారు. కొందరు వైష్ణవమత ప్రచారకులు తమ సోదరులైన శూద్ర, పంచమ వైష్ణవులకు యజ్ఞోపవీతమూ, వేదపఠనమూ నిషేధములైతే పక్షపాతము గలవి గనుక అవి తమకు అగ్రాహ్యములని యజ్ఞోపవీతసన్న్యాసమూ, వేదసన్న్యాసమూ గావించారు. ఆహా! యీ శైవ వైష్ణవ సంస్కర్తలయొక్క సర్వసమత్వధర్మము యెంతవరకు బోయింది! రామమోహనులు యజ్ఞోపవీతం త్యజించలేదు. పూర్వసంస్కర్తలైన జినబుద్ధులు వేదశాస్త్రముల ప్రామాణ్యము నంగీకరించకపోయినా పూర్వవిజ్ఞానమును

విసర్జించకపోవడమే గాకుండా వీరి అనుచరులు సంస్కృతములో అనేక గ్రంథాలు రచించారు.

సో: వేదశాస్త్రాలూ, కర్మలూ విసర్జించుకుంటే మనకు మిగిలిం దేమున్నది? కర్మవిసర్జనం యెవరికి సాధ్యమౌతుంది? మన మందరంగూడా కర్మలు ఆచరించవలసిందే. యజ్ఞోపవీతధారణం చేయవలసిందే.

వెం: సోమయాజులుగారు తమ అభిప్రాయాన్ని గట్టిగా జెప్పారు.

సం: అందుకనేగదా సోమయాజులుగారు మనకు కావలెనని కోరుకున్నాం.

చౌ: బాగు బాగు. పనులన్నీ మానుకొని కమ్మగా గాచిన నెయ్యి కడుపులో వేసుకోకుండా బూడిదెపాలు చేస్తా మంటారు. భక్తి జ్ఞానయోగాలు చాలవా?

రామానాయుడు కడుపుబ్బ నవ్వాడు.

సం: (ఒకకాలు మార్చి రెండవ కాలిమీద గూర్చొని పై పెదవి పంటితో నొక్కి) చాలవని గాదు. ఆరెంటిలో వొకటైనా చాలు. అందువల్ల రెండవది పారవెయ్య నవసరంలేదు. కర్మవల్లనే మోక్షం వస్తుందని జైమినిఋషియొక్క అభిప్రాయమైనా, కర్మ చిత్తశుద్ధికి సాధనమని ఆస్తికులంతా అంగీకరించారు. కర్మ కంచె వంటిది. పైరు పెరగడానికి యెరువూ, యెండా, నీళ్లూ సాధనమైనా చెడుగొడ్లను లోపలికి రానియ్యదు. మనకు కావలసింది లోపలి తోనలూ, గుజ్జే. అవి వుంటే చాలు. కాని అవి తొక్క లేనిది లభించవు. కర్మ యెప్పటికైనా విసర్జించవలసిందేగాని భోగ్యసమయం వచ్చేవరకూ తొక్కరూపకంగా అంటుకొనే వుంటుంది.

సో: పరమానందం.

సం: హిందూవిజ్ఞాన మనేది తరుగుల్మలతాదులతో గూడిన మహారణ్యం. యెవరెవరి యోగ్యతకు యెవరెవరి రుచులకు తగిన సాధనాలన్నీ యేర్పరచబడ్డవి. భక్తులూ, యోగులూ, జ్ఞానులూ తేనెటీగలవలె ఇప్పటివరకూ విజ్ఞానమధువును కూరుస్తూనే వున్నారు. యితరమతములలోవలె పిల్లడిమొదలు పితామహుడివరకూ తొడిగే టందుకు వొకటేరకం తిత్తులు తయారు గాలేదు. హిందూఆకాశం

మెన్ని వన్నెచిన్నెలతో చెన్నుమిగిలి వుంటుందో, హిందూభూమి యెన్ని చిత్రరంగముల హృదయంగమంగా ప్రదర్శిస్తుందో, హిందూ మానసఫలకం అన్ని విచిత్రాలనూ ప్రతిఫలిస్తుంది. యీ హిందూ భూమ్యాకాశాలు యెవరికి వారసత్వమో హిందూవిజ్ఞానం సహితం వా రందరికీ దాయార్హమే. ఆద్యులయిన ఆర్యఋషులు ఆచండా లాంతమూ అందరికీ పూర్వీకులే. అందరితోనూ సంబంధము చేశారు. అందుకనే ఆర్యసమాజ స్థాపకులైన దయానందులు ఆర్యవిజ్ఞానం అందరికీ పంచిపెట్టమన్నాడు. ఆర్యవిజ్ఞానాన్ని ఆర్యావర్తానికే కాక అన్ని దేశములవారికీ ఆనందము నియ్యవచ్చు నన్నాడు.

గంట ఠాం ఠాం అని మోగింది.

సో : శుభం.

వెం : ఈ స్థితిలో విరమించడం యెంత కష్టమైనా యిప్పుడు లేస్తేనేగాని భోజన మయి పదిగంటల కందుకోలేము.

సో : సభను ఒంటిగంటకు విళంబిస్తే బాగుండదా ?

వెం : దాసుగారి ఉపన్యాసం వింటూవుండడానికి మనకు బాగానే వుంటుంది గాని వందలకొలది ప్రతినిధులకూ, అభిమానులకూ సంకటంగా వుంటుంది.

సో : సరే చిత్తం—యింతే ప్రాప్తం.

వెం : దాసుగారూ! మీతో సంభాషణ అయినతరువాత నేను అచ్చువేయించిన ఉపన్యాసం ప్రకటించడానికి యిష్టం లేకుండా వున్నది. కొన్ని అభిప్రాయాలు మారినవి.

సం : సత్యమందు మీ కెంత గౌరవ మున్నదో దీనివల్ల స్పష్ట మౌతున్నది.

23. సంఘనిర్మాణం

సభ పదిగంటలకు జరుగుతుందని బెజవాడంతా తెలిసింది. సభాపతిగారి వూరేగింపుకు రామేశ్వరరావుగారు బ్యాండుమేళం యేర్పాటుజేసి వాండ్లదగ్గరనుంచి చేవ్రుత్తరం పుచ్చుకున్నారు. రామేశ్వరరావుగారి గుర్రపుబండెక్కి మాలమాదిగలు మేళంతో వూరేగుతారని వూరంతా విడ్డూరంగా చెప్పుకుంటున్నారు. మహా మంత్రినాటి కట్టుబళ్ల ప్రకారం వూరేగింపుకు ఆటంకపెడదా మని

పండితులు యోచిస్తే అడ్డునేర మవుతుందని ప్లీడర్లు సలహా చెప్పినారు. అన్నశ్రాద్ధం బెట్టే కొందరు వైశ్యులు పూర్వాచారపరాయణులైన వకీళ్లదగ్గరకు పోయి వ్యాజ్యం దాఖలుజేసి వూరేగింపు కాకుండా యింజక్షను యిప్పించమని కోరితే ప్రయోజనం లేదని చెప్పారు. వూరేగింపు బయలుదేరింది. వెంకటరెడ్డిగారూ, సంగదాసుగారూ బండిమీద కూర్చున్నారు. అభిమానులంతా బండికి ముందు నడిచారు. ముందాయన మాలశాస్త్రిలనీ, వెనుకాయన మాలపంతులనీ, నడిపాయన మాలచౌదరనీ వేళాకోళాలు సాగించారు. పందిరి బాగా అలంకరించారు. అరుంధతీవిగ్రహం సింహద్వారంమీద అమర్చబడ్డది. వశిష్ఠ, శక్తి, పరాశర, వ్యాసాదుల విగ్రహాలూ, పంచములైన ద్రావిడభక్తుల చిత్తరువులూ, తక్కిన ద్వారా లలంకరిస్తున్నవి. సభాపతిగారి వేదికదగ్గర మేలుకోట దేవాలయపు తస్వీరు వేలాడగట్టారు. సభ ప్రారంభమైంది. చౌదరయ్యగారు సభికుల నాహ్వానించి తమ సానుభూతి తెలిపారు. వెంకటరెడ్డిగారిని సభాపతిగా యెన్నుకొనే తీర్మానాన్ని ప్రస్తాపించడానికి సంగదాసుగారు లేవంగనే సభికులందరూ అత్యుత్సాహంతో "సంగదాసుకూ జై" అని కేకలు వేస్తూ చప్పట్లు కొట్టారు. ప్రస్తాపన అయిన తరువాత వొకరు లేచి ఆమోదించారు. మరియొకరు సమర్థించారు. నిరోధకులు లేరని తెలిసినతరువాత సభాపతిగారు సభికుల కరతాళధ్వనులు చెలరేగుతుండగా సభాధిపత్యం వహించి వుపన్యాసం ప్రారంభించారు. తనను సభాపతిగా యెన్నుకొన్నందుకు ఆహ్వానసంఘము వారికి కృతజ్ఞత తెలిపి దిగువజాతుల పూర్వచరిత్రం వినిపించి ప్రస్తుత దీనస్థితిని కరుణారస మొలికేటట్లుగా వర్ణించి ఉద్యమంయొక్క వ్యాప్తిని నిర్వచించి మహాసంఘమునకూ అంతస్సంఘములకూ వుండవలసిన సంబంధమును వివరించి స్వసంఘాభివృద్ధికై చేయవలసిన పనులను విశదీకరిస్తూ సంఘములయొక్క పునర్నిర్మాణాన్నిగూర్చి ఈ ప్రకారంగా గంభీరోపన్యాసం జేశారు.

"ఆర్యులారా! నేను సంఘముల పునర్నిర్మాణాన్నిగూర్చి చెప్పబోయే సంగతులు మీ రనేకసార్లు సంగదాసుగారివల్ల వినేవుంటారు. సంగదాసు శబ్దము సంఘదాసుశబ్దభవంగా తీసుకుంటే ఈ పేరు వారికి తగివుంటుంది. (సంగదాసుకూ జై అని కేకలు) సంఘసేవే వారికి

ఆదర్శం. వారు మన సంఘానికి చెందినవారైనా మహాసంఘాభివృద్ధి ప్రధానంగా యెంచుతుండే విశాలహృదయులుగాని సంకుచితాభిప్రాయములు గలవారు కారు. అందుచేత స్వసంఘాభివృద్ధికి ప్రయత్నించకపూర్వం మహాసంఘనిర్మాణానికి దారులు తెలుసుకోవలసిందని వారి అభిప్రాయం. యిప్పుడు ప్రపంచములో వుండే అన్ని దేశాలలో పూర్వపు కట్టుబడులు శిథిలమై ప్రస్తుతకాలమునకు అనుపయోగములైనవి. పూర్వము సంఘధర్మములుగా యెంచబడేవి యిప్పుడా విధంగా యెంచబడవు. అట్టిస్థితే మన హిందూదేశంలో గూడా తటస్థించింది. ఫ్రాన్సు, అమెరికా దేశములలో క్షత్రియ వర్గమూ, మతపీఠములూ పూర్తిగా నశింపజేసి ప్రజాప్రభుత్వం స్థాపించుటకు ప్రయత్నాలు చాలకాలంక్రిందనే జరిగినవిగాని ప్రజాప్రభుత్వానికి బదులుగా ధనికప్రభుత్వ మేర్పడి దిగువజాతులకు మునుపటికంటే యెక్కువ బాధాకరమైంది. ప్రజలలో బహుమంది యొక్క అభిప్రాయప్రకారం గాకుండా ధనికులలో బహుమంది యొక్క అభిప్రాయప్రకారం అమలు జరుగుతున్నది. యీ స్థితిని మార్చడానికి అలగాలు ప్రయత్నిస్తున్నారు. ఇటలీ దేశములో ధనికుల యంత్రాగారాలు కూలీలు స్వాధీనపరుచుకొని చివరకు వుభయులూ రాజీపడ్డారు. ఋష్యాదేశంలో పంచాయితీ (సోవియట్) ప్రభుత్వం స్థాపించబడ్డది. వీరి వుద్యమానికి బోల్షెవిజ మని పేరు: బోల్షెవిజ మనగా విశేషజనులయొక్క అభిప్రాయమని అర్థం. దానిప్రకారంగా ప్రభుత్వం జరుగవలయునని వారి ఆదర్శం. ఋష్యాదేశంలో జనులకు వ్యవసాయమే జీవనం. భూములు చాలాభాగం వ్యవసాయం చేయని జమీందారుల చేతులలోనూ, భూస్వాముల చేతులలోనూ పడ్డవి. ప్రభుత్వంలో ప్రజలకు యేవిధమైన పలుకుబడీ లేదు. జారు చక్రవర్తి నౌకరులయొక్కయూ, జమీందారులయొక్కయూ, ధనికులయొక్కయూ చేతులలో కీలుబొమ్మయి వారి కోరికెలప్రకారం మహాజనులను బాధించాడు. ఈ దుష్ప్రభుత్వం వంద సంవత్సరాలకు పైగా సాగింది. జనులు దుర్భరమైన దరిద్రంలో మునిగారు. తుదకు మొన్నటి ఐరోపా యుద్ధసమయంలో నౌకరువర్గం, ధనికవర్గం సజారంగా కొల్లేరు కుంగినట్టు కుంగింది. పంచాయితీప్రభుత్వ మేర్పడి గ్రామప్రభుత్వానికీ, జిల్లాప్రభుత్వానికీ, రాష్ట్రప్రభుత్వానికీ, దేశ

ప్రభుత్వానికీ పంచాయితీవర్గా లేర్పడ్డవి. ఈ పంచాయితీలలో సభికులు అయిదుగురే వుండవలసిన అవసరం లేదు. యిదివరకు భూములు ఆసామీలకూ, జమీందారులకూ స్వంతహక్కు కలిగి వుండేవి. సోవియటువర్గంవారు భూములలో ప్రత్యేకవ్యక్తుల హక్కును తొలగించి మందిహక్కుగా మార్చి, మందితరపున భూములన్నీ స్వాధీనపరచుకొని కేవలం స్వంతచేతితో వ్యవసాయం చేయువారికే వారు చేయగలంత వరకు విడదీసి జనులలో పంచిపెట్టారు. కోటీశ్వరుల భవనములూ, ధనమూ, యంత్రాగారములూ మందితరపున సోవియటు సర్కారువారు స్వాధీనపరచుకొని పని జరిపిస్తున్నారు. దేశంలో భాగ్యవంతులకు గాని, బీదలకుగాని స్వంతహక్కు లుండగూడదు. దేశంలో వుండే యావత్తుధనం మందిసొమ్మే. మంది పంచాయితీసర్కారుద్వారా యంత్రములనూ, వ్యవసాయమునూ అజమాయిషీ చేసి వచ్చే ఆదాయంలోనుంచి దేశజనులెవ్వరికీ అన్నలోపం లేకుండా పంచి పెడుతుంది. పనిచేసేవాండ్లకే గ్రామసోవియటువారు మోయినుచీట్లిస్తారు. యెవరు యేమిపని చేయవలసిందీ పంచాయితీసర్కారే నిర్ణయిస్తారు. భోజన సామగ్రులూ, వస్త్రాలూ, చెప్పులూ, మొదలైన యావత్తు అవసరవస్తువులూ టిక్కెట్లుపొందిన కుటుంబములకే గ్రామసోవియటుభండారంలో యిస్తారు. సోమరులకు పస్తే. వ్యాధిగ్రస్తులకూ, వృద్ధాప్యంచేతగాని, అంగవైకల్యంచేతగాని బొత్తిగా పనిచేయలేనివారికీ పనినిర్బంధం లేకనే చీట్లిస్తారు. యిది మహాప్రయత్నం. యేసుక్రీస్తుయొక్క బోధలు దీనికి అనుగుణ్యంగానే వుంటవి. పూర్వం మునిపల్లెలలో యీపద్ధతే జరిగే దనుకుంటాను. పూర్వపు గ్రామపద్ధతీ యిదే. యీ ప్రభుత్వపద్ధతి యెంతవరకు నిలుస్తుందో చెప్పలేను. యీ ప్రకరణయొక్క నిర్మాతలుమాత్రం అత్యుత్సాహంగా పని చేస్తున్నారు. ఈ నూతనధర్మకర్త పేరు లెనిన్ మహాశయుడు. వీరి బావమరిది ట్రాట్‌స్కీ అను ఆయన వీరికి చేదోడు. వీ రుభయులూ యోధులు. సృష్టిలోవున్న వస్తుభండారం అనుభవించడానికి అందరికీ సమానహక్కు వున్నదనీ, అందరూ పనిజేసి అనుభవించవలసిందనీ, కొందరు అన్నవస్త్రాలులేక మలమలమాడుతుంటే మరికొందరు భోగములలోనూ, దుర్వ్యసనములలోనూ మునిగి తేలడం న్యాయంగాదనీ వీరి ముఖ్యసిద్ధాంతాలు.

వీరి సిద్ధాంతాలు తప్పనడానికి యెవరికీ సాధ్యంగాదుగాని ఆచరణలో బెట్టడం అసాధ్యమని కొందరికి సందేహం. రష్యాలో ధనికుల భూములూ, యంత్రాలూ, పంచాయితీసర్కారు మందితరఫున జమ కట్టుకొని బీదజనులకు పనిజేసేనిమిత్త మిచ్చినప్పుడు వారు సంతోష పడ్డారుగాని యంత్రాలవల్లా వ్యవసాయంవల్లా వచ్చే ఆదాయం పనిజేసేవాండ్ల కుటుంబాల అనుభవానికి సరిపోగా మిగిలేది యావత్తూ సోవియటు సర్కారునకు స్వాధీనపర్చమంటే వెనుదీస్తున్నారు. యిప్పటివరకు బలాత్కారంగానో బుద్ధిపూర్వకంగానో సోవియటు సర్కారుకు దేశాదాయం యావత్తూ జమవస్తూనే వున్నది. జను లీపద్ధతికి అలవాటుపడి జరుపుకుంటారో, తిరిగీ విప్లవంవచ్చి పాత పద్ధతులే అమల్లోకివస్తవో లేక యేకొత్తరూపంగా మారునో చెప్పలేము. ఈ బోల్షివికు సిద్ధాంతాలు ప్రస్తుతం అమలులోవున్న స్వామ్యసిద్ధాంతాల కన్నిటికీ వ్యతిరేకం. లెనిన్ ప్రభృతులు యీ సిద్ధాంతాలను తమదేశంలో స్థాపించడమే కాకుండా ప్రపంచ మంతటా వ్యాపింపజేస్తామని ఢంకా బజాయిస్తున్నారు. అందు కొరకై కోట్లద్రవ్యం ఖర్చుపెడుతున్నారు. పూర్వపు రష్యా చక్రవర్తులు జయించిన పరరాష్ట్రాలకు పంచాయితీ సర్కారు స్వాతంత్ర్యప్రదానం చేసి మా రాజులపాపమును క్షమింపుడని కోరుతున్నారు. ఈ రాష్ట్రాలలో సోవియటుప్రభుత్వాలు స్థాపించబడుతున్నవి. బోల్షివిక్ భావాలు చెదపురుగులవలె తమ కందిన పాత ప్రతిష్ఠాపన లన్నిటినీ భగ్నంచేస్తున్నవి. జర్మను, ఆస్ట్రియా దేశముల కిదివరకే వ్యాపించినవి. అమెరికా, ఫ్రాన్సు దేశాలలోని ధనికవర్గాలు కంపం బొందుతున్నవి. బోల్షివిక్కులు యింగ్లండు దేశంమీద తమ దృష్టి సారించారు. బోల్షివికు భావతరంగాలు ఆంగ్ల మానస కాసారములను చలింపజేస్తున్నవి. ఆంగ్ల ధనికవర్గం యీ భావాలను రాకుండా కొట్టవలసిందని ఉద్ఘోషిస్తున్నది. భావాలను ఫిరంగులు యెట్లా కొట్టగలవని ప్రభుత్వంవా రంటున్నారు. ఆంగ్లరాజ్య ప్రకృతి మిక్కిలి పురాతనమైనవాట్లలో వొకటి. ప్రభుత్వంవారు యీ పాతకట్టడాన్ని బూజుదులిపి మరమ్మతు చేయడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. స్త్రీలకు యెన్నిక అధికార మియ్యబడ్డది. ప్రభుసంఘాన్ని యెన్నికపద్ధతులప్రకారం యేర్పరచవలెనని ప్రయత్ని

స్తున్నారు. ప్రజాసంఘంలో కొత్తయెన్నికలు జరిగితే కూలీ సభికలసంఖ్య యెక్కువకావడం నిశ్చయం. కూలీప్రభుత్వం యేర్పడి ఆంగ్లదేశంలో యేమార్పులు వస్తవో, ఇండియాప్రభుత్వాన్ని యెట్లా మారుస్తారో చెప్పలేము. బీదలకు ప్రభుత్వంవారు ఇండ్లు కట్టించియిస్తున్నారు. గనికూలీలు యీమధ్య గట్టినసమ్మె దేశ మంతటా పరవంజి, గనులను నీళ్లలోనూ, దేశాన్ని విప్లవంలోనూ ముంచివేస్తుందని భయపడ్డారు. తక్కిన కూలీసంఘాలుకూడా వొక్కుమదుపున గనికూలీలతో చేరినట్లయితే అయిదు నిమిషాలలో ఆంగ్లదేశం రెండవరష్యా అయిపోయేదే. అటువంటిస్థితి రాకుండా యజమానులూ, కూలీలూ రాజీపడుతున్నారు. తెగినదాకా బిగించేపద్ధతి ఆంగ్లేయులదగ్గర లేదు. గట్టిగా లాగితేనేగాని వారు వంగరు. బోల్షివిక్కు తాకుడుకు ఆంగ్లరాజ్యప్రకృతి వొక్కటి మాత్రమే నిలువగలదని తోస్తుంది. జనులలోని అన్ని సంఘాలకూ ప్రభుత్వంలో పలుకుబడి వుంది. జమీందారులూ, మఠాధిపతులూ ప్రభుసంఘంలో సభ్యులు. ప్రజాసంఘంలో ధనికులకూ, కూలీలకూ సమానమైన పలుకుబడి యేర్పడుతున్నది. మనదేశంలో కూలీలకు యెన్నికాధికారమే లేదు. అన్నిదేశాలకంటే మనదేశంలోనే పునర్నిర్మాణం యెక్కువ అవసరం. ప్రపంచమం దంతటా కూలీలు బీదలేకాని కోట్లకొలదిగా అన్నంలేనివా రుండరు. మనదేశంలోనూ ధనం వ్యవసాయకులకూ, వర్తకులకూ హస్తగతమై వున్నది. పూర్వపు వృత్తివిభజనమే దీనికి కారణం. వృత్తి విభజనపద్ధతి పనికిరాదని అందరూ అంటారుగాని పూర్వపద్ధతివలన గలిగిన లాభాలు వదులుకోకుండా కొత్త పద్ధతులవలన యెక్కువ లాభాలు వస్తే పొందుదా మంటారు. కొత్తలాభాలతోపాటు కొత్త చిక్కులుగూడా వస్తవని గమనించరు. మనము విప్లవమార్గాలకు దిగగూడదు. ఇంగ్లండులో ఏర్పడుతున్న పద్ధతుల ననుసరించి ఆచి అడుగువేయడం ఉత్తమమార్గం. భూస్వాముల నందరినీ భూములు అందరికీ పంచిపెట్టమంటే అంగీకరిస్తారా? అది మనం కోరదమూ భావ్యంకాదు. మనం పారమార్థికం విచారించినప్పుడు వారుకూడా న్యాయానికి కట్టుబడి పండే పంటలో కూలీలకు తగినభాగం ఇయ్యడా నికీ, పోరంబోకులలోనూ, అడవులలోనూ సారవంతమైన భూములను

దిగువజాతులకు దరఖాస్తులమీాద యివ్వడానికీ వా రంగీకరించవలసి వుంటుంది. మన విద్యను అభివృద్ధి చేయవలసిన బాధ్యత ధనికులది. ఈ విషయమై యికమీాద వా రెంతమాత్రం అశ్రద్ధచేయగిట్టదు! దేశపాలనంలో కూలీలకు అగ్రస్థాన మియ్యవలసిం దని కోరడం మొక్కవకోరిక గాదు.

మన ఉద్యమం పవిత్రమైనది. దానియందు ద్వేష భావాలకు చోటు లేదు. ద్వేషపూరితమైన ఉద్యమ మేదీ నిలువజాలదు.

"మా విద్విషావహై" అని భగవంతుణ్ణి మన మందరం ప్రార్థన చెయ్యాలె. కొంద రెవరైనా మనలో కేటించేవారున్నా మన ధనికసోదరులు మన ఉద్యమాన్ని నిరసించకూడదు. కృష్ణా ప్రవాహం వచ్చి, కట్టలు పొంగి కొంత దేశానికి నష్టం గలిగించినా వులవరం బోయిన వెంటనే ప్రవాహం యథాస్థితికి రాకతప్పదు. కొంత నష్టం గలిగినా నది ఎండిపోవడంకంటె వరదలే మేలుగదా! సంచలనం చైతన్యచిహ్నం, జడత్వం మరణచిహ్నం. ప్రాణ ముంటే ఎప్పటికైనా బాగుపడవచ్చు నని ఆశ వుంటుంది. కాబట్టి మనలో కొన్ని లోపా లున్నా పంచమేతరులు మనల మన్నించి మనకు తోడ్పడుదురుగాక.

నా ఉపన్యాసం ముగిసింది. తమ రందరూ మన సంఘాభివృద్ధికై అవసరమైన తీర్మానాలు చేయవలసి వుంటుంది. విషయ నిర్ణయసంఘ మేర్పడి చిత్తుతీర్మానాలు తయారు చెయ్యాలె. మన నాయకులైన సంగదాసుగారు చిత్తుతీర్మానాలు వ్రాసి వుంచారు. అవి వారు మీకు చదివి వినిపిస్తారు. విన్నతరువాత విషయనిర్ణయసంఘ మవసర మని మీకు తోస్తే ఏర్పాటు చేయవచ్చు. లేకపోతే మనం వెంటనే మహాసభ ప్రారంభింతాం.

సంగదాసుగారు చదివిన తీర్మానాలు :

౧. మన సంఘమువారు నీచమైన పేర్లు పెట్టుకోకూడదనీ, తమ పేర్లకు అన్నా, అప్పా, అయ్యా, అమ్మా, అక్కా మొదలైన మర్యాదవాచకాలను చేర్చుకోవలసిందనీ, ఒకరి నొకరు మర్యాదగా పిలుచుకోవలసిందనీ, అట్లు చేయకపోవడం మన ఆత్మగౌరవానికి భంగ మనీ యీ సభవారు తీర్మానిస్తున్నారు.

౨. మన పిల్ల లందరికీ సామాన్యవిద్యా, వృత్తివిద్యా విధిగా నేర్పించవలసిం దని యీ సభవారు కోరుతున్నారు.

౩. మన సంఘీయులు వృత్తిగౌరవం గలిగి, నేతా, చర్మకార వృత్తీ వృద్ధిచేసి మన సంఘంయొక్క అర్థస్థితి బాగుచేయవలసిం దని యీ సభవారు సిఫార్సు చేస్తున్నారు.

౪. సంఘగౌరవానికి లోపంగానూ, అర్థాభివృద్ధికి భంగకరంగానూ వున్నటువంటి మద్యపానాది దుర్వృత్తులను మానివేయవలసిం దని యీ సభవారు తమ దృఢాభిప్రాయమును నొక్కి వక్కాణిస్తున్నారు.

౫. ఆరోగ్యాభివృద్ధికిగాను స్నానం మొదలైన శౌచపద్ధతులను విధిగా అవలంబించవలసిం దని సంఘమువారిని యీ సభవారు మరీ మరీ హెచ్చరిస్తున్నారు.

౬. జీతగాండ్లకూ, యితర కూలీలకూ వోట్లిచ్చు అధికారం యియ్యవలసిం దని యీ సభవారు కోరుతున్నారు.

౭. అడవులలో వ్యవసాయానికి పనికివచ్చే భూములను దిగువ జాతులకుమాత్రమే దరఖాస్తుల కిప్పించవలసిం దని యీ సభవారు కోరుతున్నారు.

౮. ఇదివరకు పంచములకని దరఖాస్తుల కిస్తున్న భూములు చాలావరకు పంచమక్రైస్తవులకే చెందుతున్నందువల్ల హిందూ పంచముల సంఖ్యనుబట్టి వారి భాగానికి రాదగిన భూములను వారికే యిప్పించవలసిం దని యీ సభవారు ప్రార్థిస్తున్నారు.

౯. ఇండ్లనిమిత్తం స్థలములూ, ఇండ్లు కట్టుకొనుటకు ద్రవ్యసహాయం యిప్పించవలసిం దని యీ సభవారు కోరుతున్నారు.

౧౦. పైతరగతులవారు విద్యాధికులై ఉన్నతోద్యోగాలను ఆక్రమించుకొని వున్నందువల్లనూ, దిగువతెగల కింతలో ఆ స్థితి లభించే ఆశ లేనందువల్లనూ పోలీసూ, రివిన్యూ, సివిలూ, ఫారెస్టూ, మిలిటరీ మొదలగు శాఖలలో స్వల్పఉద్యోగాలను దిగువజాతులకు అపుదల చేయించవలసిం దని యీ సభవారు ప్రార్థిస్తున్నారు.

౧౧. మందిసొమ్ము ఉపయోగించి ఏర్పరచిన విద్యాలయాలు, బావులు, చెరువులు, సత్రాలు, దేవాలయాలు మొదలైనవాటిలో దిగువతరగతుల హక్కులను అంగీకరించవలసిం దనీ, వాటిలో కొన్నిటిని ప్రస్తుతం వారికై ప్రత్యేకించవలసిందనీ యీ సభవారు కోరుతున్నారు.

౧౨. బహిరంగస్థలాలలోగూడ పంచములను దూరస్థుల జేసే ఆచారం ఆత్మగౌరవం గల పంచములకు దుస్సహంగా వున్నదని తదితర సంఘాలకు తెలియపరుస్తున్నారు.

౧౩. వ్యవసాయపు పనులలో పనివాండ్ల కిచ్చు కూలి స్వల్పంగా వున్నందువల్ల తగురీతిని హెచ్చించవలసిం దని రైతులకు యీసభవారు విన్నవించుకొనుచున్నారు.

౧౪. ప్రధానస్థలములలో పంచముల వుపయోగం నిమిత్తం వృత్తివిద్యా, సామాన్యవిద్యా నేర్పే పెద్దవిద్యాలయం స్థాపించి వసతిగృహం యేర్పరచడం అత్యవసర మని యీసభవారు తీర్మానిస్తున్నారు.

చిత్తుతీర్మానా లందరూ విని విషయనిర్ణయసంఘం అవసరం లేదనీ, కొత్తతీర్మానాలు చేర్చవలసివుంటే సభాపతిగారికి పంపవచ్చుననీ, సభ పలహారా లయినతరువాత జరుపవలసిన దనీ నిశ్చయించారు.

మూడుగంటలకు సభ తిరిగి సమావేశమైంది. తీర్మానాలన్నీ సక్రమంగా ప్రస్తావించబడి ఆమోదించబడినతరువాత సభవారిచే అంగీకరించబడ్డవి. నూతక్కి రామయ్యగారు పంచముల నిమిత్తం తమవూరిపల్లెలో రాములవారి దేవాలయం కట్టిస్తానని ప్రచురించారు. రామచంద్రచౌదరిగారు తమ గ్రామంలోవుండే పంచముల తాలూకు ఆంజనేయస్వామివారి దేవాలయానికి మూడెకరాల తరిభూమి చదివించారు. మరివొకరు :

౧౫. కూలీలకు సక్రమమైనకూలి యియ్యక వారి శ్రమవలన వచ్చే ఆదాయంలో విశేషభాగం భూస్వాములే అనుభవిస్తున్నందువల్ల కోతల, కోతల కాలాలలో కూలీలు సమ్మెకట్టి సహాయనిరాకరణ మవలంబించవలసిందని యీసభవారు తీర్మానిస్తున్నారనే కొత్త తీర్మానాన్ని ప్రస్తావించగోరారు.

౧౩-వ తీర్మానం సౌమ్యంగా వ్యవహారం పైసలుచేసుకోవడానికి వ్యవసాయదారులకు అవకాశ మిస్తున్నందున శరణార్థికి చంకదుడ్డు పనికిరానట్టు యీ తీర్మానం ప్రస్తుతం విరమించవలసిందని సభాపతిగారు కోరినందువల్ల ఆపివేయబడ్డది. నిర్వాహక సంఘ మేర్పడి సంగదాసుగారు కార్యదర్శిగా నియమింపబడ్డారు. సోమ

యాజులుగారు తమ ఆనందాన్ని వెలిబుచ్చుతూ మంగళశ్లోకాలు చదివారు. సభాపతిగారు సభను విరమిస్తూ తమ ఉపసంహారోపన్యాసంలో సంగదాసుగారిని ప్రశంసించి వారి త్యాగంవల్లనే మన వుద్యమం నెరవేరవలసివుంటుందని చెప్పి చరమోపన్యాసం ముగించారు. వందనాలతో సభ ముగిసింది.

24. నన్ను మరచిపోవొకు

రాత్రి పదిగంటల రైలుకు సభాపతిగారు హైదరాబాదుకు పోయినారు. నర్సారావుపేటబండిమీద రామానాయుడూ, సంగదాసూ ప్రయాణమైనారు. కాన్ఫరెన్సునుగురించే చాలాసేపు ముచ్చటించారు. వూళ్లో సమ్మె యేమైవుంటుందో నను కొన్నారు. నామకా నేను కార్యదర్శినైనా పని నిర్వహించే భారం నీమీదనే వుంటుం దని సంగదా సన్నాడు.

సం : రామానాయుడూ! రైలులో కూర్చున్నప్పటినుంచీ నా కేదో తమాషాగా కనుపడుతున్నది. ఈ రైలే ఒక ప్రపంచంలాగుంది. జీవితంకూడా వొక ప్రయాణంవంటిదే. మనమంతా ఒక్కమాటు యెక్కలేదుగదా? కాసేపు మనకు కొందరితో సంబంధం గలిగింది. కాలము తీరిపోయినవాండ్లు చచ్చిపోయినట్లు ప్రయాణం అంత్యం కాంగనే ప్రతివాడూ దిగుతాడు. ప్రపంచంలో చచ్చేవాండ్లను అవతలకు యీడుస్తాము, పుట్టేవాండ్లను ఆహ్వానం చేస్తాం. యిట్లా యెప్పటినుంచి జరుగుతున్నదో! ఇంకా యెంతకాలం జరుగుతుందో! ఇదంతా ఏమిటయ్యా అని ఎవరినైనా అడిగితే తలా వొక జవాబు చెపుతారు. ప్రపంచం పుట్టినప్పటినుంచీ యిప్పటివరకు ప్రశ్న అడగడం, జవాబు చెప్పడం తటస్తిస్తున్నది. మతకర్తలు పుట్టారు. యిదంతా యేమిటయ్యా అనే ప్రశ్నను పట్టుకొని లాగులాడారు. తపస్సులు చేసి తల్లక్రిందులైనారు. దీర్ఘచర్చలు చేసి సవాలక్ష గ్రంథం వ్రాశారు. వొకరిజవాబు వొకరికి పొసగదు. మొత్తంమీదచూస్తే వొకరికీ అంతుపట్టినట్లు లేదు. చివరకు,

శ్లో. "శ్లోకార్థేన ప్రవక్ష్యామి యదుక్తం గ్రంథకోటిభిః,
పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పరపీడనమ్."

అనేదే తేలుతున్నది.

రా: ఏమిటిది? నీ బుద్ధిచాకచక్య మంతా వదిలిపెట్టి యిట్లా నీరసంగా మాట్లాడుతున్నావు?

సం: మనబుద్ధులు కణిపెడేసి కొలబుఱ్ఱలు. వీటినిబెట్టి అనంతుణ్ణి కొలవాలెనని ప్రయత్నం చేస్తాం. యెట్లా తేల్తుంది? యిది సాధ్యంగాదనే సద్గురుడు,

శ్లో. "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ,
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః."

అని ఆఖరుమాట చెప్పాడు.

రా: స్టేషను దగ్గరకు వస్తున్నది. సామాను సద్దుకో.

సం: సద్దుకొనే దేమున్నది?

"పొయ్యేటప్పుడు వెంటరాదు వొక పుచ్చిన వక్కైనా" అన్నాడు. నిన్ను విడిచిపెట్టిపోవడమంటే నాకు కష్టంగా వుంది. మళ్ళీ యెప్పటికో చూడడం.

రా: నీవు లేనిరోజులు నేను యెట్లా గడుపుతానో. నీవు కృష్ణుడివి, నేను అర్జునుడనుగా రోజులు గడుపుతుంటిమి.

సం: నాయుడూ! నేను వెళ్ళుతున్నాను. నన్ను మరచి పోబోకు.

ఉభయులూ కావలించుకొన్నారు. యిదివరకు మనసులు మాత్రం కలసిపోయినవి. ఇప్పుడు దేహాలుకూడా వొకటైనవి. సంగదాసు కిందికి దిగాడు. గంట కొట్టారు. రైలు సాగింది. ఉభయులు దూరమైపోయినారు. వాతావరణం మారిపోయింది. సంగదాసు స్టేషనులోకి పోయి టిక్కెట్టిచ్చాడు. గంట రెండు దాటింది. కాసేపు తాళి పోదామని బల్లమీద పడుకొన్నాడు. వేళదప్పి నిదుర పట్టలేదు. నల్లులు కుట్టడం ప్రారంభించినవి. లేచి కూర్చున్నాడు. మూడు విన్నాడు. యాదాలాపానా నాలుగు లెక్కపెట్టడం మరచిపోయినాడు. చిరుచలితో మిశ్రమమై రవ్వగాలి సాగింది. పదినిమిషాలలో బడలిక తీరింది. చుక్క బొడవంగనే బయలుదేరాడు. నడచినకొద్దీ వుత్సాహమూ యెక్కువయింది. బాడిగబండ్లు రాతిబల్ల లెత్తుకొని యెదురుగా వచ్చినవి. తూర్పున చీకటి దండెలు విచ్చడం ప్రారంభించింది. ఊరుదగ్గరకు పోయేవరకు భళ్లున తెల్లవారి ఆకాశాన యెర్రదాలు గప్పింది.

సంగదాసు రావడం తనగదిలోకే వచ్చాడు. తాళందీసి కోటు, తలగుడ్డ చిలుకకు తగిలించి తలుపువేసి వేపపుల్లకోసం ఆవుల దొడ్లోకి పోయినాడు.

సం: ఆదంసాహేబూ! వూళ్లో కథ లేమిటి?

ఆదం: కథ లేమిటి, ఊరంతా అట్టుడికినట్టు వుడుకుతున్నది.

సం: కూర్చుందాం. కథంతా నాకు చెప్పు. మీరంతా కూర్చోండోయ్.

ఆ: ఇప్పుడు ఒకటికి రెండు కథలైనవి. ఇక్కడ సమ్మెకథ. అక్కడ మీటింగుకథ. ముందు మీటింగుకథ చెప్పుతాను. చిన్నయ్యగారు వస్తే చాల గడబిడ అయ్యేటట్టుంది. అసలు పెద్దయ్యగారు అనుకోవడం మీరిద్దరూ గురువుదగ్గరకు పోయినారని. బెజవాడ పోతారని తెలిస్తే మగ్దూరు కదలనిచ్చేవాడే కాడు. మీరిద్దరూ కలిసి మెక్కడో స్టేషనులో మాదిగవాడిచేతి అన్నం లొట్టలువేసు కుంటూ కేకిసలుకొట్టుతూ తింటున్నారట. మన మునసబు మీదగ్గరకు వస్తే వూరించి తిందువుగాని రమ్మన్నారట. ఆయన మీకిదేమి చేటుకాలమని మందలిస్తే గల్లింతా యిస్తామన్నారట. మీ నాయన గారితో చెప్పుతామంటే మీతాతకు చెప్పుకో పొమ్మన్నారట. రామానాయుడుగారు మాలపల్లెలోనే మేడవేసి కాపురం పెడతారని చెప్పుకుంటున్నారు. మునసబు వెలివేయించవలెనని నాలుగు కులాల వాండ్లనూ పోగుచేస్తున్నాడు. లక్ష్మమ్మగారికి నిన్నల్లా అన్నంలేదు. ఏమీ తోచక కాలుగాలిన పిల్లివలె తిరుగుతున్నది. ఇక చౌదరయ్య గారు నిన్ను చూస్తే మింగేటట్టుగా ఉగ్రుడై మండిపడుతున్నాడు.

సం: ఇక రెండోకథ చెప్పు.

ఆ: రెండోకథా! ఊళ్ళో కూలివాళ్లంతా నిన్న కోతలకు వస్తారని చౌదరయ్యగా రనుకొన్నారు. మీరు బందుచేసిపోయిన సంగతి నస్పరి వారికి తెలియనే తెలియదు. నాలుగువందలమంది కూలీలను పోగుచేసి సాయంత్రానికి కోత అయిం దనిపించాలెనని చూశాడు. జీతగాండ్లందరిని అరకలకు పంపడం మానిపించి కూలీలను పోగుజేసుకొని కోతలకు పొమ్మన్నాడు. వెంకటయ్యను పల్లెలకు బంపాడు. తాను కాలికి బలపం గట్టుకొని ఊళ్లో యిల్లిల్లు తిరిగాడు. యిదంతా సాయంత్రం కూలీ బిగపట్టడానికి ప్రయత్నం. కూలీలంతా

బలేపని చేశారు. శేషయ్య అంది స్తే అల్లకపోయే మనిషి. మీరు చూచాయగా అని పోయినారు వాడు ప్రబలం జేశాడు. కూలీలు అంతా వస్తామని చెప్పారు. వూళ్లో ఆసాములు యెవరియిలాకా కూలీలను వాండ్లు చాటుగా ముందు కూలిచ్చి గట్టిజేసుకున్నారు. వాకరిసంగతి వొకరికి తెలియదు. అంతా తోడుదొంగలే. పెద్దయ్యగారు తాను అన్నండిని స్వయంగా బయలుదేరాడు. కూలీలంతా తిరునాళ్లపజగా సాగారు. వీండ్లంతా తనచేనికే వస్తున్నా రనుకున్నాడు. గమిడి దాటంగనే పిలిచినా పలక్కుండా వాండ్లలో వాండ్లు నవ్వుకుంటూ యెవరిదారిన వాండ్లు దూసుకున్నారు. అయ్యగారు దిగాలపోయి పల్లెవంక పోయేవరకు వెంకటయ్య బిక్కమొగం వేసుకొని యెదురుగావచ్చి మోసంజేశారని చెప్పాడు. అంతట యింటికి జేరి పంతులును బిలిపించి కచేరిలో గూర్చొని చాలాసేపు తలపట్లు పట్టుకున్నారు. వాండ్లు యెంతాలోచించినా దీనికి ఖులస్సు చిక్కలేదు. వాడికీ, వులిపికట్టె వెంగన్నకు సారాయి విషయంలో కటకట జేశారని మీరంటే సరిపడదు. పంతులువచ్చి జాడలు దీస్తే నీవే బందోబస్తు చేసిపోయినావని చెప్పాడు. అప్పుడు నీకోసం పెద్దయ్యగారు నన్ను మాలపల్లె తరిమితే వచ్చి కనుక్కుంటే మీరు ఊరికి వెళ్ళిపోయినారని చెప్పారు. ఆ సంగతి వచ్చి చెప్పాను. పెద్దయ్య పండ్లు పటపట గొరికి యిదంతా వీడు చేసిపోయిందే నన్నాడు. అంతట నేనూ, పంతులూ, ఆయనా గలిసి పాలెం బోయినాం. చిన్నపరెడ్డి పదిమందిలో బట్టుకొని "నీ దెప్పుడూ లోకులను ముంచే వ్యవహారమే. నీతో వ్యవహారం యిక్కడికే తల బట్టింది. కూలీలసంగతి యిక నాతో తలపెట్టవ" ద్దన్నాడు.

చౌ: పొరబాటు జరిగింది. మాలవాడు నన్ను దుబికించాడు.

చి: అవును, తాటిచెట్టంతవాడికి తలదన్నేవా డుంటాడు.

చౌ: నా మాట చెవిదూరనియ్యవేమి? యిప్పుడు మిగిలి పోయిం దేముంది?

చి: అట్లా అనుకున్నావుగామాలె. యిప్పుడు మిగిలిఉన్న దేమున్నది? మీ ఊరిమాట విని ఆసాములంతా విరగబడిపోయి నారు. కాకపోయినా నిన్న మాలమాదిగెలు. బెజవాడలో సభ జేసి యింకా జీతమూ, కూలీ యెక్కించమని గోలెత్తారట. యింతకు

ముందే బెజవాడనుంచి మనుష్యులు వచ్చారు. ఇప్పుడు మనం తగ్గించ డానికి ప్రయత్నం జేస్తే అల్లరెక్కువవుతుంది. ఈ సభ అంతేమో చూచి పర్యాయితీన చూచుకుందాం. ప్రస్తుతం సంక్షేపించు.

చౌ: నే నిప్పుడు ఊళ్లోకి పోతే గేలిగొట్టరా? ఇరవై పుట్ల జొన్నలూ మట్టిలో గలిసినా నేను వెనక్కు బోను.

చి: మట్టిలో గలిస్తే వచ్చే సెబ్బరేమిటి? ముందుకు విత్త నాలు జల్లకుండా పండుతవి. యింట్లో ముక్కిపోతున్న పాతళ్లు పదేండ్లు తినవచ్చు.

చౌ: నీదంతా పరియాచికం. ఊళ్లో తలయెత్తడానికి నాకు మొగం జెల్లడంలేదు. ఇక అందరూ తాతా అని పిలవడం ఆరం భిస్తారు.

చి: నీకు మనుమడు యిదివరకే పుట్టాడుగదా. తాతవు యిదివరకే అయినావు. వూరికే విపర్యాసాలుపోక యింటికి బో. వ్యవహారాని కెప్పుడూ లగువు బిగువు లుండాలె. సమయం గనిపెట్టి పోవాల్నె గాని దూకుదామంటే కుదరదు. భోజనానికి యీపూట కిక్కడనే నిలువు. తరువాత నీ యిష్టం.

చౌ: కాదు పోవాలె. నేను కూలివాండ్ల మొగం చూడ డానికి యిష్టం లేదు. యీయేటి కోతలు మా పంతులుగారికి వొప్పజెపుతాను.

అని యింటికి వచ్చాడు. ఇదీ జరిగిన కథ. తరువాత నీ యిష్టం. ఇదేమయినా నెరవేరేదేనా? చౌదరయ్యగారి ఉగ్రకోప మణిగేదాకా ఆయన యెదుట బడవద్దు. ఈవేళా, రేపూ కాస్త తమాయించు.

సం: మీరు అధైర్యపడవద్దు. మనం గెలుస్తాం.

ఈ సంభాషణ జరుగుతుండగా చౌదరయ్య వీధిలోకి వచ్చాడు. సంగదాసు గదికి తాళం లేకపోవడం చూచి వెంగన్నను బిలిచాడు. వెంగన్న అయ్యా అని దొడ్లోనుంచి పొగాకు నములుతూ బయటికి వచ్చాడు.

చౌ: మాలవాడు రాంగానే చెప్పమంటే చెప్పలేదేమి?

వెం: ఆపనిమీదనే వున్నా. ఆవులదొడ్లో జీతగాండ్లకు బడి బెట్టి బోధజేస్తున్నాడు.

చౌ: వీడు నన్ను నిలువనిచ్చేటట్టు లేదు.

అని అక్కడ పడివున్న రాగోల బుజాన బెట్టుకొని బయలు దేరాడు. ఈయన రావడం జూచి జీతగాండ్లు ఆవులదొడ్డి తలుపు లోపలి తూర్పువాకిలిగుండా గొళ్లెము వేసి బీట్లోకి పరుగెత్తారు. చౌదరయ్య తలుపు దన్ని "తీయి తలుపు" అని కేకలేశాడు. దాసు మెల్లగా తలుపు దీసి లేడిపిల్లవలె బిత్తరచూపులు జూస్తూ వోరగా నిలువబడ్డాడు.

చౌదరయ్యకు పండ్లు పటపట మంటున్నవి. దేహం స్వాధీనంలో లేదు. శరీరం కట్టెవారింది. ముఖమంతా ముడతలు బడ్డది. కండ్లుబెత్తులై పైకుబికినవి. పెదవులు బిగిసి ఉఛ్వాస మాగిపోయింది. దేహం జేవురించి చెమర్చింది. మనసు క్రోధపూరితమై ఘూర్ణించింది. వేళ్లు అరవడి బడేటట్టుగా రాగోల బిగబట్టి తలమీద గొట్టాడు. సంగదాసు అల్లుదీసిన తీగవలె చతికెలబడి నేల కొరిగాడు. తల దానిమ్మపండువలె బద్దలయింది. లోకంలోని అక్రమాలను జూచి ఆక్రోశించిన రక్తం, ఉన్నతభావాలను ఉద్రేకించిన రక్తం, పరుల సేవలో పాలిపోయిన రక్తం, పవిత్రభావాలచేత పావనమైన రక్తం, గొట్టాన జిమ్మినట్టు ప్రవహిస్తున్నది. భూమి పావనమైంది. చౌదరయ్యకు రక్తం జూచేవరకు కళ్లు బైర్లుగమ్మినవి. రాగోల దిబ్బలో విసిరివేసి, తలుపు గొళ్లెం తగిలించి ఇంట్లోకి పరుగెత్తాడు. ఎవరో వెంటబడి తరుముతున్నట్టు తోచింది. లక్ష్మమ్మ ముంగిట్లోకి యెదురుగా వచ్చి యేమి టంటే మాట్లాడక భవంతిలోకి పరుగెత్తి పడమటింట్లో జొరబడి పత్తిమం డెక్కాడు. లక్ష్మమ్మ లోపలికి పరుగెత్తి వచ్చి యేమిటో కొంప మునిగింది, చెప్పమంటే చెప్పవేమని అడిగింది.

చౌ: మాలవాడిని ఆవులదొడ్లో కర్రతో గొడితే చచ్చాడు. దబ్బునపోయి దిబ్బలో పాతివేయించు.

"కొట్టడ మేమిటి—చావడ మేమిటి—యిదేందో ముంచక పోయేందుకు వచ్చిం" దని లక్ష్మమ్మ కత్తివాటేసినా మొగాన నెత్తురులేకుండా వీధివాకిట్లో నిలుచున్నది.

బీట్లోకి పరుగెత్తిన జీతగాండ్లలో వొకడు రాగోల పైకెత్తడం జూచాడు. ఫెళ్ళున దెబ్బ వినపడ్డది. "అయ్యో చంపాదురా"

అని కేకవేశాడు. జీతగాండ్లంతా పరుగెత్తుకొనివచ్చారు. రక్త ప్రవాహం జూచేవరకు ఆవేశమెక్కింది. అయ్యో మన రత్నం బోయిందిరా అన్నారు. తలుపు గొళ్లెం వేసున్నది. మూడు తన్నులకు విరిగి పడ్డది. ఆమెర్రమీద యేడీ యేడని వీధిలోకి పరుగెత్తారు. లక్ష్మమ్మను జూచి,

జీ: ఏడీ? వా డేడీ? చంపి యింట్లో జొరబడ్డాడు.

ఆదం: ఏడీ వాడు? రక్తం కండ్లజూస్తా.

సత్తి: ఏడీ? పేగులుబీకి జందెం వేసుకుంటా.

నాగడు: కండ్లగ్గనబడితే ముక్కలుగా నరికి గద్దలకు పారేస్తా.

లక్ష్మమ్మకు తందరబుట్టింది. నిబ్బరించుకొని "యింట్లోకి రాలేదు. కొట్టంలోకి బోయినా" డన్నది. కొట్టూ కొట్టూ అని జనమంతా కొట్టంలోకి పరుగెత్తారు. లక్ష్మమ్మ తటాలున వీధి తలుపు వేసి గడియ బిగించింది. చౌదరయ్య కొట్టంలో కనబడలేదు. మళ్ళీ వీధిలోకి అంతా పరుగెత్తారు. తలుపు వేసివున్నది. వీధిలో నిలుచుండి తలుపులు పగలదన్నమని కేకలువేస్తున్నారు. పది తన్నులకైనా తలుపు కదలలేదు. ఉద్రేకం కొంత అణిగింది. మదురుబోసిన ప్రహరీగోడవంక చూశారు. గోడ చేతికి మిగిలి వున్నది. మృగం తప్పించుకొన్న వేటకాండ్లవలె రొజుతూ అందరూ నిలువబడ్డారు. కొంత శాంతం వచ్చింది.

సత్తి: ఆదంసాహెబూ! నేను మాలపల్లెకు బోయి వాండ్ల వాండ్లను తీసుకొనివస్తా. మీరు మునసబుకు రిపోర్టు చెయ్యండి.

సత్తిగాడు మాలపల్లెకు పరుగెత్తాడు. కొందరు దొడ్లోకి పోయినారు. ఆదంసాహెబు మునసబుదగ్గరకు బోయి జరిగినసంగతి రిపోర్టిచ్చాడు.

ము: మీరాసాహెబూ! తక్షణం నీవు బోయి పోలీసు స్టేషన్‌లో రిపోర్టిచ్చి రా. ఇదిగో మాట (రహస్యంగా) ఇనస్పెక్టరు గారితో వేవిలిచేను పండిందని చెప్పు. బాగా సిబ్బందితో రావాలె.

మీ: చిత్తం. పంటంతా మీరందరూ వొడుపుకున్నా కాసిని గగ్గులైనా నాకు బెట్టించండి. పిల్లలుగలవాడిని.

మునసబు: పని పఖడుగా చేసుకురా, నీకు లేకపోతుందిట.

మీరాసాహెబు రిపోర్టు దీసుకొని జేడీలూ, తుపాకులతో పోలీసుఘాటు తీసుకొనివస్తానని పుకారుబుట్టించి పోయినాడు. వాకిట్లో అల్లరి అణగంగనే లక్ష్మమ్మ అక్కలక్ష్మిని దిడ్డివాకిట పంతులింటికి బంపించి పడమటింట్లోకి వచ్చింది.

చౌ: యెవరది?

లక్ష్మమ్మ: నేనే.

చౌ: యేమి జేశావు?

ల: యేమి జేసేటట్టుగావుం దిప్పుడు. జీతగాండ్లు చంపుతాం కరుస్తామని యింటిమీదబడ్డారు. దరవాజాతలుపు బిగిస్తే కాసేపు అల్లరిజేసి వెళ్ళిపోయినారు. ఇప్పుడు బయటికి తలజూపేటట్టు లేదు. పెద్దవాడు పొలమునుంచి రాలేదు. అక్కలక్ష్మిని పంతులుకోసం పంపించా.

చౌ: పంతులు అటు చేరదుగదా? ముందుగానే యిక్కడ వున్నానని చెప్పబోకు. నీవు మండెమీదికెక్కి పత్తితీసి నామీద గప్పి వట్టితట్టలు దానిమీదబెట్టు.

లక్ష్మమ్మకు కాళ్లలో కలక గనిపించలేదు. చివ్వున మండెమీద కెక్కింది. పత్తి మీదవేసి తట్టలు పెట్టింది. చౌదరయ్యకు వూపిరిసలపక వుక్కుకుడుచుకున్నట్టయింది. వొళ్ళు చమటపోసి దాహమయింది. పత్తి కాకకు నిలువలేకపోయినాడు. కొంచెం మసిలేవరకు తట్టలు క్రిందికి దొర్లిపోయినవి.

చౌ: ఇవి సమయానికి పుట్టిముంచుతవేమో. అయినా మళ్లీ బెట్టు.

అక్క: అమ్మా! పంతులు దొడ్లోకి వచ్చాదు. రమ్మనేదా?

లక్ష్మమ్మ: రమ్మను.

లక్ష్మమ్మ బయటికి వచ్చి గదితలుపు వేసి "తమ్ముడూ! నా పసుపుకుంకానికి తెరువులు వచ్చినవి. తరువాతసంగతి యేమైనా, అవమానం జరిగేటట్టుగా ఉంది. యే బావో చూసుకోవలసిందేగాని ప్రజలమొగం చూడడానికి వీలులేదు. చిన్నపిల్లవాడుగూడా లేడు. ఊళ్లో అల్లరికే యిదవుతుంటే అస్సలుకే మోసం వచ్చింది. మేము నడిసముద్రంలో ఉన్నాం. గట్టెక్కేమార్గ మేమైనా చూస్తావా లేదా? నేను ఈ ఊరు వచ్చి ముప్ఫైయేండ్లయింది. తలలో నాలిక

వలె ఉన్నావు. ఏమిబెట్టానో, ఏమిజేశానో రెండోకంటివాం డ్లెరుగరు. ఒక్క మాటనుకోలేదు. మీ బావను వొడ్డు చేర్చుకుండే భారం నీ'' దని గోడుగోడున యేడ్చింది.

పం: అక్కా! నీ వింతగా చెప్పనవసరం లేదు. నీవు వొకరి వంటి దానవు గావు. నీది యెముకలేని చెయ్యి. నీ ధర్మగుణమే నిన్ను రక్షించాలె. మునసబు రిపోర్టులో యేమీ పసలేదు. డబ్బును బావ సంపాయించాడు గాని బావను డబ్బు సంపాయించలేదు. సమయ మటువంటిది. మునసబుదగ్గరనుంచి డిప్టీసూపరెటువాకా అన్నినోళ్లూ గట్టాలె. నాలు గయిదు సంచులు వదలక తప్పవు.

లక్ష్మమ్మ తలుపు తీసింది. చౌదరయ్య సంభాషణ వింటూనే వున్నాడు.

లక్ష్మమ్మ: ఏమంటావు? పంతులు వచ్చాడు.

చౌ: పంతులూ! నాలుగింటితో సరిపుచ్చలేవా? అని బావిలోనుంచి వచ్చినట్లు శబ్దం వినపడ్డది.

పం: బావా! నీవు నాకు చెప్పాలెనా? శాయశక్తులా చూస్తా. అవసరమైతే వొకటో, అరో పైన అంటా. వొకవేళ తండ్రిని లోబరచుకోవలసివస్తుందేమో.

చౌ: తండ్రిమాట తలపెట్టవద్దు. మాల మాదిగలకు దండగలిచ్చి యీవూళ్లో యింకా నిభాయించనా? ఆఖరుకు అయిదైనా సర్కారుకు గట్టు. అది మొగసిరిపని. సందుమాత్రం యెక్కడా ఉంచవద్దు. పోలీసువాండ్లను మన యింటిదగ్గరకు రానియ్యకుండా అంతా మీయింటిదగ్గరనే ఫైసల్ చేయించు. పోలీసులు ఊరు విడిచిన తరువాత యిక్కడికి రా.—యేమేవ్! అయిదుసంచులూ దిడ్డివాకిట పంతులింటికి జేర్పించు. వీధివాకిలిమాత్రం తియ్యవద్దు.—పంతులూ! నీవు దిడ్డివాకిట రావడం యెవరైనా జూచారా?

పం: ఎవరూ నా కెదురుపడలేదు.

పంతులు వెళ్ళిపోయినాడు.

25. మనం గెలుస్తాం

సత్తిగాడు మాలపల్లి బోయి ఇంట్లో జెప్పి రామదాసు పొలం బోయినాడంటే అక్కడికి పోయినాడు. వెంకటదాసు ''వాడి శిరసు

యీవాళ నేలబడా'' లని గండ్రగొడ్డలి దీసికొని పరుగెత్తాడు. మాలక్ష్మి పిల్లలను తీసుకొని యేడుస్తూ వచ్చింది. వెంకటదాసు 'యేడీ వా' డంటూ చౌదరయ్యయింటికి బోయి "ఆడదానివలె యింట్లో దాక్కున్నావా? బయటకు రా." అంటూ బూతులుతిట్టి గండ్రగొడ్డలితో తలుపుమీద నాలుగుపెట్లు పెట్టాడు. ప్రతిధ్వని తప్ప మరి జవాబు లేదు. వెంకటదాసు రాంగనే జీతగాండ్లూ, ఊళ్లో కూలివాండ్లూ మళ్ళీ చెలరేగి యింటిమీద రాళ్లవాన గురిపించారు. శేషయ్య సాయంత్రంలోగా ప్రాణానికి ప్రాణం బలిపెడతా నని వెఱ్ఱెత్తి వీధులవెంబడి తిరుగుతున్నాడు. రంగదాసు వెంకటదాసు చేతులో గొడ్డలి లాక్కొని ఇంటికి బంపాడు. వీరదాసు రెండు వైపులా పుట్టెలు లేవక తప్పదని మోహరించి గడపమీద గూర్చు న్నాడు. వెంకటయ్య పొలమునుంచి వచ్చి కథ యావత్తూ విని గోల జేసేవాం డ్లందరికీ దణ్ణాలు బెడుతూ కాళ్లూ, కడుపులూ బట్టుకొని బతిమెలాడుతూ "మా కిదివర కేమయినా విరోధా లున్నవా? ఎవండ్ల పెద్దలను యెవరు జంపారు? కానిరోజులు వచ్చేవరకు అన్నీ అట్లా తటస్థపడత'' వని అందరినీ శాంతింపజేస్తున్నాడు. మాలక్ష్మి గుండెలు కొట్టుకుంటూ "మానాయన యేడీ? మా బంగారుకొండ యేడీ? మా సంగన్న యేడీ?'' అంటూ వినేవాండ్ల హృదయాలు కరిగిపొయ్యేటట్టుగా సన్నగొంతుతో రోదనంజేస్తూ వచ్చింది. "అది మాలకులస్తురా లయినా దాని నోట ఒక్క పరుషవాక్కు అయినా వస్తుందేమో చూడండి. వాం డ్లందరూ మంచి వేత్త'' లని వెంకట సుబ్బయ్య అన్నాడు. రంగదాసు మాలక్ష్మిని చేయిపట్టి ఆవుల దొడ్లోకి తీసుకొనిపోయినాడు. రక్తప్రవాహం జూచేవరకు తల్లి కడుపు తరుక్కొనిపోయింది. కండ్లు భ్రమలు కప్పినవి. 'ఏడీ మా సంగన్న' అని నేలగొట్టి మీదబడి ముద్దుబెట్టుకున్నది. "ఓరి సంగడూ! నా ముద్దుల సంగడూ! నీ కాలిన ముల్లు గుచ్చుకుంటే నా ప్రాణాలు విలవిల లాడేవి. నీ తల పదిచక్కలైతే చూచి నా గుండె వక్కలుగాలేదు. నేను నిర్భాగ్యురాలిని. యే అదృష్ట వంతురాలి కడుపునన్నా పుడితే నీకు అచ్చటా, ముచ్చటా జరిగే వేమో. పెండ్లిలేదు. పేరంటంలేదు. మానాయనకు యిరవై అయి దేండ్లు వచ్చినా ప్రపంచధర్మ మెరుగడు. ఆడవాండ్లు పోతూవుంటే

తలయెత్తి చూడదు. ఆ శుకయోగి ఏదో తపోభంగమై అరుంధతి బుట్టి నట్టుగా మా మాలకొంపల్లో బుట్టావుగాని మాకెందుకు దక్కుతా వయ్యా నీవు. తండ్రీ! నీవు పుట్టడంవల్ల మేము ధన్యులమైనా మను కొన్నాం. మా మాలపల్లె పవిత్రమైపోయింది. యింట్లో చుట్ట తాగ డానికి భయపడ్డారు. మాలపల్లెంతా సారాయి మానుకున్నది. ఇంట్లో యేమూలజూచినా పుస్తకాలే. మాలగూడెంలోకి రామాయణ భారతాలు జొరబడ్డవి. నాయనా! భావులు తవ్విస్తానంటివి. దేవాలయాలు కట్టిస్తానంటివి. బళ్లు బెట్టిస్తా నంటివి. మాలపల్లెలు మునిపల్లెలు చేయవలెనంటివి. ఏవీ? నీరోజులు లెక్క చూసుకోకుండా కోరికెలు కోరావేమి?''

రం: ఇంకా ప్రాణముందట్టా. పెదవులు కదిలిస్తున్నాడు. మాలక్ష్మీ! నీవు మాట్లాడించిచూడు?

మా: సంగడూ — అమ్మను — విూఅమ్మను - పలకవేమి?

రం: ఏదో అంటున్నాడు. నిశ్శబ్దంగా వుండండి.

సం: మనం గెలుస్తాం.

రం: అదేదో తిరుపుమరుపుమాట, సంధి ప్రారంభించింది.

ఆ: దెబ్బ తగలబోయేముందు నాతో యీ మాటే అంటున్నాడు.

పం: సంధిసమయంలో వెనకటిమాటలే మళ్ళీ అంటూ వుంటారు.

రామదాసు పరుగెత్తుకుంటూ వచ్చాడు. చూచి నిర్ఘాంత పోయినాడు. సద్గురూ! నీదయ యిట్లా వచ్చిందా అని దగ్గిర కూర్చొని చెక్కిళ్లు సవరించాడు. ఎదురురొమ్ముమీద చెయ్యి బెట్టుకొని తదేకదృష్టితో సంగదాసువంక చూస్తూ కూర్చున్నాడు. అయిదునిమిషాలు గుటగుటలాడి నోరు టక్కున మూతపడ్డది. పోతున్నది పోతున్నదన్నారు. మాలక్ష్మిని రామదాసు ఏడువ వద్దన్నాడు. మాలక్ష్మి విరుచుకొని పడిపోయింది. రామదాసు దుఃఖాన్ని, ఆయన వేదాంతం ఆపలేకపోయింది. పెద్దపెట్టున సంగన్నా! అని కేకవేసి యేడ్చాడు. అయిపోయిం దన్నారు. యేమిపోయిందో యెవరికీ తెలియదు. జనంలో హాహాకారాలు బుట్టినవి. శవంమీద గుడ్డగప్పి అంతా నిశ్శబ్దంగా కూర్చున్నారు.

ఇంతలోకి మొహతాదు వచ్చి మునసబుగారితో పోలీసు ఘాటు వస్తున్నదని చెప్పాడు.

పం: మీరంతా అటు పొండ్రా యెందు కిక్కడ. చూర్లు బార్లు తీరిపోయినవి.

శేషయ్య: మనుష్యులను చావగొట్టి కమ్మా చెయ్యి. మేమంతా పోతాము. అస్సలువాడిని రమ్మను. బొమ్మవు, మధ్య నీవు వచ్చావెందుకు?

వెం: శేషయ్యన్నా! నీవెందుకు తొందరపడతావు? సంగడంటే దేవుడుగా చూచుకున్నాంగాని మరొకటిగాదు. వాడే యజమానుడు. నేనే వాడికింద జీతగాడుగా పనిజేశా. కాల మిట్లా వచ్చింది.

పం: అంతా తొందరపడితే లాభంలేదు. ముందూ వెనకా ఆలోచించుకోవాలె. పోలీసువాండ్లు రావడం, పరీక్షలు చెయ్యడం, శవాన్ని డాక్టరుదగ్గరకు మోసకపోవడం, వాడు కొయ్యడం, నానా అపస్మారకం చెయ్యడం జరుగుతుంది. మాలక్ష్మి చెప్పినట్టు వాడేదో తపోభంగమై పుట్టిన పురుషుడు. అటువంటివాడి శవానికి యీచుమ్మర్లన్నీ కలగడం అంటే నేనే భరించలేకుండా వున్నాను. ఇక తలిదండ్రులమాట చెప్పనే అవసరంలేదు. యీరభసంతా జరగడంకంటే యింతపూలూ, బుక్కాయీ చల్లుకుంటూ వూళ్లో వూరేగింపు చేసుకుంటూ ఆనందంగా ఉత్తరక్రియలు జరిగించుకుంటే బాగుంటుం దని నా అభిప్రాయం. చిన్నవాడినో, పెద్దవాడినో చెప్పాను. నేను ఇటువంటి వ్యవహారాలు అనేకం జూచి బొప్పులు దిన్నవాడిని. తర్వాత మీయిష్టం.

తొగట వెంకమ్మ: నల్లని స్థూలశరీరం, తెల్లని పండ్లు, నల్లని కండ్లు, కల్లలేని మనస్సు, జాలిగుండె, బోళాతనమూ—ప్రకటిస్తూ— అంతవరకన్నా మాకు దయచేయండి. అదే పదివే లనుకుంటా మన్నది.

జనము: పంతులుగారు చెప్పిందే బాగుంది. యిక్కడే ఉత్సవం చేసుకుందాం.

పంతులు: రామదాసూ! నేను వొక్కమాట జెప్పుతా విను. ఉక్రోసంచేత బుద్ధి పరిపరివిధాల బోతుంది. నీవు మనస్సును

జయించి తామరాకులో నీళ్ళమోస్తరుగా సంసారంలో వున్నవాడివి. పోయినవాడేమో మళ్ళీరాడుగదా? యెవరివల్ల యేమి జరిగిందో యీ మహాజనంలో వొక్కళ్ళంగూడ కండ్లతో జూడలేదు. కుండకు మూత వుందిగాని నోటికి లేదు. నలుగురు నాలుగుదార్లగా అనుకుంటారు. అనుమానాలనుబట్టి వ్యవహారం జరుగదు. ఒక్క మాట—(చిన్నంగా)—అయిదువందల రూపాయిలు యిప్పిస్తా; మాపుచేయించివేతాం.

మాలక్ష్మి : అయ్యో, పంతులుగారూ! మాబంగారు కొండను అయిదువందల రూపాయలకు అమ్ముకుండేమా! నాయనా! మానాయన మాంసం అమ్ముకొని తినమంటావా? నేను యే బీద కొంపలో బుట్టినా ఆపుణ్యామంతుడింటిలో వచ్చిపడ్డాను. తినా గుడవా లోపంలేకుండా జరిగింది. కడుపున నాలుగుకాయలు కాసినవి. అదృష్టవంతురాలినే అనుకున్నా. నా అదృష్టం నేటితో అధ్వాన్నమైపోయింది. ఇక బిడ్డమాంసం అమ్ముకొని దరిద్రం దీర్చుకోనా? నే నా మాట చెవుల వినలేదు. అయిదు దమ్మిడీలుగూడా మాకు వద్దు. ఇక వాడిని చంపారంటారూ, మా కర్మమే మా నాయనను జంపింది. దేవుడు చంపంది యింకొకరు చంపలేరుగదా. ఎవరు చంపారో మేము కండ్లతో చూడలేదు. మా కెవరిమీదా అనుమానం లేదు. ఏ చుమ్మర్లూ లేకుండా మా నాయన వెళ్ళిపొయ్యే మార్గం చూడండి.

రామ : నాది ఒక్క కోరిక ఉంది.

మాలక్ష్మి : మనకు యేకోరికలూ వద్దు, వూరుకో.

రామ : ఉండవే—చుమ్మర్లు మేము చూచి భరించలేము. ఆ శరీరం నేలబడ్డచోటనే భూస్థాపన జేసి కాస్త తిరుపల్లె కట్టుకొని మా నాయన పేరుతో ఆరాధన జేసుకుందామని ఉన్నది. ఈ మాల యాభై గజాలు బజారుధరకు యిప్పించండి.

వెం : అది అందరూ కోరవలసిందే. ధరమాట చూచుకుందాం. యాభై గజాలు ఇప్పుడే హద్దు పెట్టిస్తా.

పం : తథాస్తు. గ్రామస్తులు మీ రిద్దరూ రండి. పోలీసు వారు ఊళ్ళోకి వచ్చారట, మాట్లాడివత్తాం.

పోలీసువారూ, గ్రామస్థులూ, పంతులూ కలిసి మాట్లాడి తిరిగి వచ్చారు.

పం: శాస్త్రిగారూ! తమరు బండమీద దయచెయ్యండి.

ఇన్‌స్పెక్టరు: రామదాసూ! నీ కొమారుడు ఎట్లా చచ్చాడో తెలుసునా?

రామ: ఆయువుమూడి చచ్చాడు, ఇంకోకవిధం ఏమున్నది?

శాస్త్రి: అది సరే. ఎవరు చంపారో నీకు ఎవరిమీదనైనా అనుమాన మున్నదా?

రామ: నాకు ఎవరిమీదా లేదు.

శాస్త్రి: పంతులుగారూ! వ్రాయండి.

పం: నేనొక పంచాయితీదారును, మునసబు, కరణాలు ఇద్దరు, వీరదాసూ, శేషయ్యకూడా ఉంటే బాగుంటుంది.

వీ, శే: మేము ఉండం. మా కెందుకు ఈ కర్మ మంతా.

శాస్త్రి: ఉంటారా ఉండరా?

వీ, శే: మీరు ఏమన్నా జెయ్యండి, మే ముండం.

పం: ఇన్‌స్పెక్టరుగారూ! వాండ్లను వదిలెయ్యండి. వీండ్లిద్దరినీ వెయ్యండి.

శాస్త్రి: వాం డ్లెవరు?

పం: ఎవండ్లో కస్సన్నలు. పంచాయితీదార్ల కెవరైతే నేమి? వెంగన్నా, ఫరీదుసాహెబు.

శాస్త్రి: బంధువుల వాఙ్మూలాలమీద దస్కతులు పెట్టించండి.

పం: ఊం అయింది.

శాస్త్రి: లేటు సంగదాసు ఆత్మరోగంవల్ల చనిపోయినాడు. అని వ్రాసి పంచాయితీదార్లచేత దస్కతులు పెట్టించు.

పం: కర్ణంగారూ! పెద్దలు మీ దస్కతు కానియ్యండి.

కర్ణం: నా అభ్యంతరం ఏమీ లేదు. మునసబు దస్కతు కానియ్యండి.

పం: నీవే కానియ్యవయ్యా. సివిలు మేజస్ట్రేటు అధికారాలు కలవాడవు.

ము : కానిస్తాంలే, తొందరేమి.

పం : తొందరేమంటే శవాన్ని ఊరేగింపుచేసి ఖననం చెయ్యాలెనా వద్దా? ఇప్పటికే అపరాహ్నమైంది. జనమంతా పసిబిడ్డబాలాదీ భోజనం లేకుండా కూర్చున్నారు.

ము : వాండ్ల వ్యవహారాని కేమి అడ్డముంది, కానిచ్చుకో మనండి.

ఇ : కానియ్యరాదటయ్యా. నీదొక జాగు.

ము : నేను తమమాటకు కాదంటున్నానా? దస్కతులు కూడా శవందగ్గర ఎందుకు?

పం : రామదాసూ! మీ ఖనన ప్రయత్నం మీరు చేసుకోండి.

రా : అదే మాకు పదివేలు.

ము : ఇక లేవండి, పంతులింటికి వెళ్లుదాం.

గ్రామస్థులూ, పోలీసులూ, పంతులూ లేచారు.

శాస్త్రి : రహస్యంగా — మునసబూ! ఏమిటి నీ అనుమానం.

ము : అనేక వ్యవహారాలు చూశామంటారు. డబ్బు చేతిలో పడందే దస్కతు పెట్టమంటారేమి?

శాస్త్రి : పంతులుదగ్గరకు యావత్తుపైకం వచ్చిందటగా?

ము : వస్తే, మీవాళ్లోపడ్డట్టేనా? మీకు తెలియదు. పంతులు అసలు కేపుమారీముండాకొడుకు. దస్కతులైతే మీకు మళ్లీ కనపడతాడా?

శాస్త్రి : తుపాకిన కొట్టించనూ.

ము : ఈ సంచులు దక్కేటట్లైతే అందుకూ ఒప్పుకుంటాడు. చౌదరయ్యలో సగమంశ గలవాడు. ఇద్దరిదీ ఒకటే మదుపు. ఒక్కబళ్లో జదివినవారే.

శాస్త్రి : వేయిలిచేనంటివి, మూడువేలతోనే పోనిచ్చావేమి?

ము : మీంపప్పు చిమిడిందా. మూడుసంచులు చాలవూ. ఇంకా శాస్త్రన్నొక్కితే యింకొకసంచి రాల్తుందికాని యేదో అనుకున్న ప్రకారం పోనియ్యండి. పంతులు వెనుకకు జారుతున్నాడు చూచారా.

శాస్త్రి: యేమిపంతులూ! పరారీ అవుతున్నావు?

పం: యెంతమాట అన్నారు! మీరు రేదో రహస్యం మాట్లాడుతూవుంటే నేను తగ్గాను. నాసంగతి యేమంటారు?

శాస్త్రి: రా అన్నీ వొకమాటే ఫైసలవుతవి.

అందరూ పంతులుగారియింటికి బోయి కూర్చున్నారు.

....

....

పం: నాసంగతి యేమిటి?

ము: నీకు అయిదోసంచి వుందిగా.

పం: నాకు మళ్లీ వేరేనా?

ము: వేరే యేమిటి. అన్నీ వొక యినుపపెట్టెలోవే.

పం: మునసబు యికనైనా దస్కతు పెడతాడా?

ము: తే కలం. రైలు నడిచినట్టు నడుస్తుంది. కరణమూ! నీవు దస్కతుచేసి తక్కినవాండ్లవి నిషానీలు పెట్టు.

శాస్త్రి: వాండ్లు నిషానీదార్లేనా?

పం: కామని తగాదాకువస్తే చూతాం. యిప్పుడు వాండ్ల కోసం యెవరుపోతారు?

శాస్త్రి: కొంపతీసేవు.

పం: మాటవరుస కన్నా. నాకుమట్టుకు భయంగాదా?

అంతా వెళ్ళిపోయినారు. పంతులులేచి దిడ్డివాకిట చౌదరయ్య యింట్లోకి వచ్చి అబ్బా అని తూర్పు యింట్లో కూలబడి అటు కవాన్నీ, యిటుపోలీసులనూ సాగదోలివచ్చా. అయిదు సంచులతో యీావత్తూ పూర్తి అయింది.

చౌ: (లోపలనుంచి) నే లేచి రావచ్చునా?

పం: నిరభ్యంతరంగా రావచ్చు.

బావిలోపడ్డవాడివలె వొళ్ళంతాపాలిపోయి దిగచెమటలతో దూదిపింజలు దులుపుకుంటూ బైటికి వచ్చాడు.

ల: కండ్ల నీళ్లుబెట్టుకొని—ఇప్పటికి అదృష్టవంతులమే. గట్టున పడవేశావు.

పం: బావా! యిక నీవు స్నానానికిలే. నేను శవాన్ని చూశాను. పైగా మాలస్పర్శ తగిలినట్లున్నది. జంధ్యాలు వేసుకొని భోజనంచెయ్యాలె. మజ్జిగబొట్టు యివ్వేళ పోయించుక పోలేదుగాఁవాఁలె.

ల: అక్కలక్ష్మిచేత పంపిస్తా పో. వీధివాకిలి తీయవచ్చునా?

పం: అన్నట్లు కొంచెం ఆపండి. వాండ్లు శవాన్ని వూరేగింపు జేసుకుంటారట. అల్పపు ముండాకొడుకులు. కొందరు రాళ్ళు వేస్తారేమో. వెంకటయ్యను దిడ్డివాకిట లోపలికి పంపిస్తా. ఖననమై అంతా పోయేవరకు తలుపు తీయవద్దు.

వెంకటయ్య యాభై గజాలస్థలం హద్దుపెట్టాడు. శవాన్ని గంధమూ, పూలూ, బుక్కాయీ చల్లుతూ మేళ తాళాలతో వూరేగింపుజేశారు. చాలామంది కొత్తగుడ్డలు తెచ్చి కప్పారు. పూలదండలు వేశారు. యిండ్లదగ్గర వార్లు పోశారు. నడివీధులలో ఖడ్గాలు చదివి వీరంగాలు వేశారు. అని కులాల కూలీలు తలాకాసేపు శవాన్ని బట్టారు. వేదాంతం కోటమ్మ గురుపుత్రుడని నమస్కారం పెట్టింది. మూడుఝాములపుడు శవరత్నాన్ని భూస్థాపితంజేసి అందరూ ధర్మమట్టి జల్లి వెళ్ళిపోయినారు.

ద్వితీయ భాగము

1. పుట్టిల్లు

రామానాయుడు నరసరావుపేటదగ్గర దిగి గుఱ్ఱపుబండి జేసుకొని నాదెండ్ల వెళ్లాడు. చంద్రవీధిలో ఉన్న మేడదగ్గర బండి దిగి యెత్తైన గచ్చుమెట్లెక్కి లోపలికి పోయినాడు. ముంగిట ఎఱ్ఱని పీకె కుడిచేతిలో బెట్టుకొని ఎడమచేతితో తాషాబండి లాగుతూ పొంకమైన పిరుదులమీద బంగారు చిరుగజ్జెలు కిణికిణిశబ్దముల రవళితో విరాజిల్లుతుండ మెడకు హనుమంతబిళ్లా, చేతుల ఎఱ్ఱరాళ్ల వత్తులూ, కాళ్ళకు గజ్జెలకడియాలూ వేష మమరియుండే దివ్యదిగంబరాకారుండగు నొక కిశోరచక్రవర్తి నేత్రపర్వంగా బెళుకుచూపులు నిగుడ్చుతూ "అమ్మా! అప్ప వచ్చా" డని కేకవేసి తాషారవమును అడుగుదమ్ముల గునగున నడకలతో లయించి, మేళవించుతూ, పరుగెత్తి వచ్చి తండ్రి కాళ్లను కౌగలించుకొని పాలపండ్ల లావణ్యమూ, చిఱునగవుల ధావళ్యమూ, ముక్కుపై నీలిమా, బుగ్గల అరుణిమా నవ్వేగాని పున్నమచందురుం దులకించే మోముటందము అతిశయింప తలయెత్తి తండ్రిమోముం దిలకించగా నాయుని కందొవలు వికసించి మోము చందురుడు హసింప బింబప్రతిబింబభావ మొనగూడింది. రామానాయుడు తన వేలుగొనలతో బుగ్గలు పుణికి చిన్న పెదవులు చెణికాడు.

పిల్లవాడు: అప్పా! చినమామయ్యా నాకు తాషాబండీ, పీకే కొన్నాడు. మనవూరికి తీసుకపోదాం.

రామా: అట్లాగే పద.

పిల్ల: ఎప్పుడు పోదాం!

రామా: రేపు.

మేడమీదనుంచి: అమ్మా మీ అల్లుడుగారు వచ్చారట— అబ్బాయి కేకవేస్తున్నాడు.

అనంతమ్మ: కాళ్ళకు నీళ్లు దెచ్చి—కడుక్కోండి—అంతా బాగావున్నారా? సాహూ! మీ నాయనను నడిపించుకొని వస్తూ ఉన్నావా?

సాహు: రేపు నా బం డెక్కి పోతాం. యేమప్పా! మనకు ఇంకో బం డెందుకు?

రామా: ఈబండేనా? విరిగిపోతేనో?

సాహు: ఇంతమాత్రానికే విరుగుతుందా? నిన్న మూడు రాళ్లు మోసింది.

రామా: యెంత రాళ్లు?

సాహు: పెద్దవే. గోలుగుండ్లకంటేగూడ పెద్దవే.

అనంతమ్మ పకపక నవ్వింది.

రామానాయుడు కాళ్లు కడుక్కొని వచ్చి బల్లమీద కూర్చున్నాడు. సాహు బల్లమీద బండి పెట్టి, తండ్రి తొడలమీద వెల్లకిల పండుకొని పీక నోట్లోబెట్టి "అప్పా! నీ చేతవుతుందేమో వూదు, చూతాం."

రామానాయుడు పీక నోట్లో పెట్టుకొనేవరకు రంధ్రంగూడా లోపలికి బోయి ఊదుదుబడలేదు.

సాహు: నీచేతగాదు. నే ఊత్తా తెమ్మని చెవులు గింగురుమనేటట్టుగా ఊది గర్వంతో తండ్రివంక జూచాడు.

రామా: అబ్బా! ఎంత బాగా ఊదావురా!

సాహు: నాకు ఎవరూ నేర్పలా. నేనే నేర్చుకున్నా. నీకు నేర్పుతా పట్టు. బొక్కంతా నోట్లో పెట్టుకోకుండా ఊదు.

రామానాయుడు ఈసారి బాగా ఊదాడు.

సాహు: అంతే. అమ్మమ్మా! మా అప్పకుకూడా వచ్చింది.

మేడమెట్లమీదినుంచి మెట్టెలకాళ్లచప్పుడు వినపడ్డది. కమలమ్మ వూరికిపోదామని అభ్యంగనంజేసింది. నగలుపెట్టుకోలేదు. వెంట్రుకలు తడి ఆరలేదు. తొందరగా పెద్దకీలుగంటు వేసుకున్నది. సహజమైన తెల్లని మెరుపునకు స్నానం చేవమెక్కించింది. ఋంకా బొట్టు బెట్టుకోలేదు. కళంకమనేమిషతో చంద్రుడు పోటీకివస్తాడని భయంగాఁవాఁలె, లేకపోవడంచేతనే వాొకవన్నె చంద్రునికంటే వాసిగనపడ్డది. తల దువ్వకపోవడంచేత ముంగురులు చెలరేగి

కారుమబ్బులవలె ముఖచంద్రుని కప్పుతున్నవి. వాళ్ళ ముఖానికే కమలసామ్యమేమి? వాడలంతా కమలమే. కనుబొమ్మలు వంపులై వాలి వొండొంటింబెరసి గిరిదిరిగి సాముద్రికులకు కొంచ మనుమానమూ, రసికుల కానందమూ గలిగిస్తున్నవి. కన్నులు బేడిసమీలవలె సంచరిస్తున్నవి. సీల బిగిసిన తెలిరాల ముక్కుపుడక తెలుపులో చాయజూపడానికోయన మెరుస్తున్నది. తామర తూడును తెలిదమ్ముల బొదివినట్లు చలువజేసిన సన్నని తెల్లచీర గట్టుకొని దోరెముఃలుదీసిన మల్లురవికె పిక్కటిబిర్లుగా తొడుక్కున్నది. చేతులకు చెరివొక బిల్లేరిగాజుమాత్ర మున్నవి. కాని మోటని కాళ్లకు నగలు మానివేసింది. కాన్పు యెడం గావడంచేత కొంచం వొళ్లువచ్చినా ముఖాన నవకమూ, శరీరంలో జిగివీ తగ్గలేదు.

కమలమ్మ: మీరు నిన్ననే వస్తారనుకున్నాం. మీఅబ్బాయి బండికూడా సిద్ధంజేసి అట్టేపెట్టాడు.

రామా: తాషాబండేనా?

అనం: అదే. మగపిల్లలు యిద్దరూ మొన్న బడిసెలవులకు యింటికివచ్చి పెండ్లిండ్లని అత్తవారిండ్లకు పోయినారు. మీ మామ గారు యెల్లుండి వస్తారు. మీరు బేస్తవారం పోగూడదా?

రామా: రేపుసాయంత్రం స్టేషన్‌దగ్గరకు బండికూడా పంపమన్నా. పోవలసిందే.

అనం: బండివస్తే తిరిగిపోతుంది. రాకరాక వచ్చారు. మధ్య మూడురోజులేకా యెడం?

రామా: సరే చూతాం.

కమలమ్మ: మెత్తబడ్డారులే. మేము పొద్యేలోగా అబ్బాయిలుకూడా వస్తే బాగుండు.

రామా: వాళ్ల అత్తవారిండ్లలో వాళ్ళుండనక్కరలేదా?

కమ: రాముడు మొన్ననేగా సంవత్సరంవెళ్లుజేత పోయి వచ్చాడు.

అనం: యెండనుబడి వచ్చారు, స్నానానికి నీళ్ళుదోడు.

కమ: అబ్బా! నేను తోడలేనమ్మా—నీవు తోడుదు.

రామా: ఆడవాండ్లు పుట్టింటికి వస్తే మగవాండ్లమీద గౌరత పోతుంది.

కమ: యేమిపోయిందేమిప్పుడు?

రామా: పాపం పెద్దదాన్ని ఆమెను తోడమంటా వెందుకు?

కమ: ఆమె పెద్దదైతే నేను చిన్నదాన్ని.

రామా: అవును. చిన్నఅమ్మాయివి.

అనం: చిన్నదిగాక పెద్దదా? మాపిల్ల మాకు చిన్నదే. నేను తోడుతాలెండి. అంగవస్త్రం కావలెనేమో చూచి యియ్యి. అదీ వారినే చూచుకోమంటావా?

రామా: అనేటట్టుగానే వున్నది.

కమ: తప్పా యేమి?

రామా: ఇక్కడ వున్నరోజులలో యేతప్పులూ లేవు. యీ ధోవతి తడుపుతాలే.

కమ: మాఅమ్మ గనుక నన్ను కూచోబెట్టి పనిజేస్తుంది. వాళకమ్మగన్న బిడ్డమీద యీ కెందుకు జాలివుంటుంది?

రామా: ఆమెను కూచోబెట్టి పనిజేయడంబోయి నిన్ను కూచోబెట్టి ఆమె పనిజేయవలెనా?

కమ: ఆమెను కూర్చోబెట్టవలసి వచ్చినప్పుడు కూచో బెడతాం. యిప్పుడు వూరక అన్నంపెడతామా?

అనం: నా కెవ్వరూ వూరికే కూర్చోబెట్టి పెట్టవద్దు. చాకిరి చేయించుకొనే పెట్టండి. రెండుజాములు కావచ్చింది. లెండి.

రామానాయుడు స్నానానికి లేచాడు. సాపు పీకె పాడుతూ వాకిట్లో కాషాబండి యీడ్చుకుంటున్నాడు.

అనం: కమలం! వారు భోజనానికి వచ్చారు. పిల్లవాడు రాడా!

కమ: వారిదగ్గర అలవాటు లేదు. నాదగ్గర కూర్చుంటాడు లే.

అనం: వారు లేచేదాకా మేడమీదకు పోబోకు. ఏదైనా అందిస్తువుగాని.

కమ: నిమిషం వూరుకోనీయవుగదే. యీ బల్లమీద పడుకుంటున్నా, కావలిస్తే పిలువు.

అనం: యేమి కష్టపడుతున్నావే పనిచేయలేక. అక్కడా యింలేనా!

కమ: తల్లే వూరుకోనీకపోతే అత్తవారు వూరుకోనిస్తారూ? నేల బెట్టి కాల రాస్తారు.

రామా: ఇంతేనా ఫిర్యాదులు? ఇంకేమైన వున్నవా? మా అమ్మ యెదటివాండ్లకు పనే చెప్పదు.

కమ: చెయ్యనివాండ్లకు చెప్పదు. మా తోడికోడలికీ జెప్పదా?

రామా: ఆమె చెప్పకుండానే చేస్తుంది.

కమ: సరే. నేనే చేయనిదాన్ని, అటూయిటూకూడా లక్షాధికార్లయితే నే చాకిరెందుకు జెయ్యాలె?

అనం: వారి భోజనమైంది. తాంబూలమిచ్చి పిల్లవాడిని తీసుకొనిరా.

కమ: ఆయన షికార్లు గొడుతుంటాడు. సాహూ! అన్నం తిందువుగానిరా?

సాహు: పోవే, యెప్పుడూ అన్న మన్న మంటావు.

కమ: వొక్కపూటైనా సాగదీయకుండా అన్నానికి రావు గదా. నీకు దెబ్బలు తగులుతవి. యిటురా.

సాహు: అమ్మమ్మా — చూడవే — యెప్పుడూ దెబ్బలు తగులుతవి, దెబ్బలు తగులుతవి అంటుందీ.

అనం: ఎవరా అనేది?

సాహు: ఇంకెవరూ? యీ కమలమ్మగారు.

అనం: యెందుకే వాడికి దెబ్బలు. పొన్నెమ్మలాగ అన్నానికి వస్తేనూ.

సాహు: చూడు, తానింకా రాలేదు. నాకు దెబ్బలు తగులుతవట.

కమ: ఈవేళ వచ్చావు లేవోయ్. నామీద నేరం బెట్ట డానికి.

సాహు: నేను వేరే కూర్చుంటా.

కమ: ఇంకా యెంతసేపయ్యా నీసాధింపు. నాదగ్గర గూర్చో.

అనం: వాడు వేరే కూర్చుంటాడట, కూర్చోనియ్యి.

కమ: వాడు వేరేకూర్చుంటే నాకు తిన్నట్టుండదు. మా నాయన అలిగాడమ్మా. అలిగావా?

సాహు : అలిగా.

కమ : మానాన్నా రావే.

సాహు బుడ్డమూతి బెట్టుకొని దగ్గరకు వచ్చాడు. తల్లి దగ్గరకు లాక్కొని ముద్దుబెట్టుకొని తొడమీద కూర్చోబెట్టుకున్నది.

సాహు : నాకు అప్ప పీట వెయ్యి.

కమ : పెద్దపీట తీసుకరావమ్మా మానాయనకు.

సాహు : పెద్దపీటమీదికి దుమికి కూర్చున్నాడు.

కమ : నీ కేమిఁగలిపేది ?

సాహు : పప్పుగలుపు. నెయ్యి నాచేతులో వెయ్యి.

కమ : ఊఁ, యికకలుపుకో, కారిపోతున్నది.

సాహు : ఇంకా.

కమ : ఊఁ ఇక కానీ.

సాహు : ముచ్చికి ముమ్మాటు.

కమ : నచ్చికి నాలుగుమాట్లో. ఊఁ సరేనా ?

సాహు అన్నం దింటూన్నాడు. కమలమ్మ పిల్లవాడి అన్నం పోగుజేస్తూ కూర్చున్నది.

అనం : నీవు కలుపుకోవేమే ?

కమ : వాడి కడుపునిండనియ్యి. నాకు తొందరేమివచ్చింది ?

అనం : వాడికి కలిపిపెడితివిగా.

కమ : నా ధోరణిలో నేవుంటే యే బల్లినోచూస్తూ కూర్చుంటాడు.

ఎవరో వచ్చి—యేమమ్మో యని పిల్చారు.

అనం : అదుగో నీసావాసగత్తె. నీవు వచ్చావని చెప్పారు గాఁవాఁలె వచ్చింది.

క : నా సావాసగత్తెవరూ ?

కో : ఎవరనేకాడికి వచ్చిందీ ? నేను లింగబల్జివారి కోటమ్మను.

క : నీవటోయి—ఎప్పుడువచ్చావ్ ? అరుగుమీద కూర్చో.

కో : ఇంతకు ముందుగానే. నీవు వచ్చావంటే ప్రాణం లేచి వచ్చింది. నీకోసం బండి వచ్చిందని విని కండ్లైనా చూసిపోదామని వచ్చా.

క : గురువారం బోతాం. ఈ మూడురోజులూ మస్తుగా గవ్వలాడుకుందాం. కావచ్చింది వస్తున్నా.

కో : తొందరేమీ లేదులే. నిదానంగానే కానియ్యి.

కమలమ్మ చెయ్యి కడుక్కొని మూతి తుడుచుకుంటూ వచ్చింది.

క : ఎన్నాళ్లకెన్నాళ్లకు చూసుకున్నాం.

కో : ఎన్నాళ్లుగాకేమి! నీ కొమారుడి పుటకలకేగా. బొందిలో ప్రాణా లుంటే ఎప్పటికైనా చూసుకుంటాం. మా చిన్నక్కయ్య కాలంచేసిందిగా. అంతా పది నెల్లు కాలేదు.

క : అయ్యోపాపం! కలుపుగోలుతనం గల మనిషి. ఏమైనా పిల్లలా?

కో : తోలినా, మలినా వూరకనే పోయె. తల్లిచావునమట్టు కున్నాడు. వాడికీ యెప్పుడూ గోరాలు. యీనేనా నీ కొమారుడు? పేరేమి పెట్టారు?

క : ఈయనే. సహదేవరావు. తగవుల చక్రవర్తి. నీకేమయినా పిల్లలా?

కో : చెంపన చెయ్యి బెట్టుకొని—ఏమోవొదినా, నా కాపురమంతా చీకాకుగా ఉంది. ఆయనకు ఇల్లూ, వాకిలీ బట్టవు. ఎవతెనో పెట్టుకొని పేటలోనే పడివుంటాడు. గంపంత సంసారం. ముసలాయన దేనికని పాకులాడుతాడు? యిగ సంతానంసంగతి అడిగినట్టేవుంది. ఇప్పటికి మూడు ముక్కలైనవి, మళ్ళా తీసుకొనివచ్చారు. నాకు యేమీ వొంట్లో వుసులు లేదు. కోకపెట్టుకొన్నాను. యెన్నో అయినవి. నా సొద చెపితే తీరేది కాదు. మీవూళ్లో సంగతులు జెప్పు.

క : యింతవరకు బాగానే వున్నామమ్మ. అనంతమ్మా! నీఅల్లు డెవరినైనా పెట్టుకొన్నాడా?

అ : ఆయన్నే అడగలేక పోయినావూ. నా కూతురిని పెట్టుకున్నాడు.

క : పెట్టుకున్నాడూ నీకూతురిని—ఆమాట అనమనూ.

కో : ఆయన మేదకుడు. అటువంటిగుణాలు లేవు. వొదినెవు యింకా నిన్ననవచ్చు.

అ : ఎవడో మీజీతగాడులా గున్నాడు. అటుబోయి చూడు.

రామానాయుడు మేడమీదినుండి చూచి దిగివచ్చి- యెందుకురా వచ్చావు?

జీత : వెంకటయ్యగారు ఉత్తరమిచ్చారు.

రా : వెంకటయ్యగా రెందుకు యిచ్చారు? అంతా బాగా వున్నారా?

జీ : అన్నీ అందులోనే వుంటవి, చూడండి.

రామానాయుడు వేళ్లువణుకుతూ ఉత్తరంజదివి జారవిడిచి, బల్లమీద కూలబడ్డాడు.

క : ఉత్తరంలో సంగతు లేమిటీ?

రా : ఏమున్నది! దాసును మానాయన కొడితే చచ్చాడట- అయ్యో దాసూ, అయ్యో సంగడూ!

క : అయ్యో-అయ్యో-యెంతపని జరిగింది?

అ : దాసెవరే?

క : మా జీతగాడమ్మా. వాడు జీతగాడటే. రూపే వాడూ. సమస్తం దిద్దేవాడే. వొక్కనలుసు రేజా పోనిచ్చేవాడుగాదమ్మా! యింటివాండ్లకుందిటమ్మా అంతశ్రద్ధా! యేమితెలివే! ఆయన కొట్టడ మేమిటి? వీడు చావడ మేమిటి! అంతా మాయగా వుంది. మొల్లెవలె ఆ చూపులూ, వాడూ కండ్లలో మెదులుతున్నాడమ్మా!

అ : ఆయనను పట్టుకున్నారా?

రా : అవన్నీ వ్రాయలేదు. వాడి నడగండి.

క : యేమిరా వెంకడూ? సంగతులన్నీ జెప్పు.

వె : వొకటేసంగతి. అందరికీ బోధచేస్తున్నాడని కోపం వచ్చి వొకపెట్టు బెట్టేవరకు నసాళంబగిలి కిందబడిపోయినాడు. కాసేపటికి వూపిరిబోయింది. పైటాలకల్లా పోలీసుగాటు దిగేవరకు ఊరంతా దద్దరిల్లిపోయింది. పంతులు అయిదు సంచులతో అంతా మాపుచేశాడు. శవాన్ని మట్టిగూడా జేశారు. పంతులు యీ సంగతి యెక్కడా అనవద్దన్నాడు.

రామానాయుడు : లేచి మేడమీదికి బోతూ-నే నిప్పుడే ఊరికివెళ్లుతా. గుర్రపువాణ్ణి బండిగట్టమను.

క : నేనూ వస్తా.

రా : నీయిష్టం.

అ : సరే వెళ్లూ, వుండమనడానికి నోరు వచ్చేటట్టుందా?

క : కోటమ్మా! వెళ్లుతానోయి.

కో : వెళ్లండమ్మా, చూడడంమట్టుకైనా తటస్థించింది.

రామానాయుడు మేడమీదికి బోయి ఉత్తరం మళ్లీ చదువుకొని "నాసంగడూ, నన్ను విడిచిపెట్టి వుండలేనంటివే. నన్ను వదలిపెట్టి పోయినావేమీ! నీకు అన్నీ తెలుసు. ప్రేమనుదగ్గర నీ వన్నావు. నా కిప్పు డర్థమవుతున్నది. నాతో చెప్పకుండా నన్ను మోసంజేసి పోయినావు. చేశావు మోసం.

అయ్యో—యెంతమాటన్నా! సంగడా మోసంజేయడం? ఓ చౌదరయ్యా! సంగణ్ణి చంపినవాడివి నన్నుగూడా జంపరాదూ? మా యిద్దరికీ యేమిభేదమున్నది? గంగిగోవును జంపావేమయ్యా? సంగడూ! నేను రానా నీతోటి? నాకేమీ దారి చెప్పలేదేమి? నీచాటున పనిచేదామనుకొన్నానే, నన్నే పెద్దవాణ్ణి జేశావూ!"

సామాను వేశాడని కేక వినపడ్డది. ముగ్గురూ బండెక్కి బయలుదేరారు.

2. గుయ్యారం

ముగ్గురూ హుటాహుటీ సరసారావుపేట వచ్చి రైలెక్కి రెండుగడియలపొద్దుకల్లా యింటికి జేరారు. రామానాయుడు బండి దిగాడు. సంగదాసుగదివంక చూడడానికి మనసు గొల్పలేదు. ఇల్లు యిల్లుగా గన్పడలేదు. గుయ్యారంలోకి పోయినట్టుగా తోచింది. అతని ఆలోలనేత్రములూ, పలచని శరీరము, కత్తిరింపుజుట్టూ, ముఖకవళికలూ మంగళాపురం వచ్చినప్పటినుంచీ దృష్టికి రావండలేదు. అతని భౌతికమూర్తి మానసపథంనుండి అంతర్థానమైంది. అతని సౌశీల్యం, పవిత్రభావాలూ, ఉన్నతాదర్శాలూ, కరువుగట్టి పోతబోసి మూర్తీభవింపచేసినట్లు మానసగోచర మవుతున్నవి. ఆ మూర్తి యందు మనసు లీనమైంది. తాదాత్మ్యభావం బొందింది. రామానాయుడు రామానాయుడు కాడు.

కమలమ్మా, పిల్లవాడూ భవంతిలోనికి బోయినారు. లక్ష్మమ్మ వలవలయేడ్చింది.

క : కండ్లనీళ్ళుబెట్టుకొని—చెడురోజులువస్తే అన్నీ అట్లా తటస్తమవుతవి. యిప్పటి కింకా అదృష్టవంతులమే. అంతా పరిసిపోయినట్టేనా?

ల : పోయినట్టే అనుకుంటాను. ఆవేళ వున్నవునిక్కి ప్రపంచాన్ని మళ్లా కండ్లచూస్తా మనుకోలేదు. ఆమాట తలుచుకుంటే యిప్పుడుగూడా నావొళ్లు గలపరిస్తున్నది. ఆ రక్తప్రవాహం జూసి అలబరిజనమంతా కంపరమెత్తి కర్రలు దీసుకొని యింటిమీది కెగబడ్డారు—నే నప్పుడే గడపలోకి పోయినాను. వొక్కక్షణంలో లోపలికి తోసుకొనివచ్చేవాండ్లే. నా కేమీతోచక ఆవేళకు యేమి బుద్ధిపుట్టిందో, కొట్టంలోనే వున్నా డనేవరకు, అట్టె కొట్టంలోకి పరుగెత్తారు. నేను తటాలున తలుపువేసి గడియబిగించి యేమి జేస్తారో చూదామని నిలుచుండేవరకు గుంపంతా మళ్ళీవచ్చి తలుపు తన్నడం ప్రారంభించారు. పూర్వోత్తరపు తలుపుగనుక కదలలేదు. ఆ కంపరంమీద వాండ్లకు తోచలేదుగాని దిడ్డితలుపు వొక్కతన్ను కెగిరిపోయేది. తలుపురాకపోయేవరకు జనమంతా మునసబింటికీ, మాలపల్లెకూ పరుగెత్తారు. పెద్దవాడు పొలంబోయి రాలేదు. యెవరు కబురంపించారోగాని వచ్చి జనాన్నంతా కాళ్లావేళ్లాబడి సర్దుతున్నాడట. కార్యం వల్లదప్పి అవమానం జరిగేటట్టుగావుంటే వురిబెట్టుకుంటానని ముసలాయన గూర్చున్నాడు. పంతులుకోసం అక్కలక్ష్మిని పొమ్మంటే తనను చంపుతారంటుంది. ఆయనను దిడ్డి వాకిట రమ్మనిచెప్పి యెక్కడైనా దాక్కోమని దాన్ని పంపించా. కొండవాలె ఆయన వచ్చి ఆదుకోబట్టి మా బజావు దక్కింది. యేదో తంత్రంజేసి యెవళ్లమాట వాండ్లకు జెప్పి సానుకూలపరిచాడు. అప్పుడు మేము మళ్ళీ నరలోకంలో బడ్డాం.

క : అసలు దీనికి కారణమేమిటి?

ల : యేమిటంటే గ్రహచారం. ఆ చచ్చినవాడూ, మనపిల్ల వాడూ యెక్కడనో కలిసితిన్నారని మునసబు అల్లరి బెట్టాడు. దానికిదోడు యీ కూలివాండ్ల సమ్మెలు. ఆఘోష మనకు వద్దని నోరు నెత్తినగట్టుకొని మొత్తుకుంటే యీయన విన్నాడా? యిప్పుడు యిరవై పుట్ల జొన్నలూ నేలగలవడానికి సిద్ధంగా వున్నవి. ఆ తాగుబోతు వెంగన్నకు చచ్చినవాడిమీద గుర్రు. తేపా వచ్చి

యీాయనతో గుడుగుళ్లాడి లేనిపోని ప్రేపనలు బెట్టాడు. ఈయనకు కోపంవస్తే మంచీ చెడ్డా తెలియవు—కాలం కర్మం వానగూడినవి. అన్నిటికీ అదే కారణం.

క : తల్లిదండ్రులు మళ్లీ వ్యవహారం తిరగదోడరుగదా.

ల : రామ, రామ. వాళ్ళ ననడం పాపం. వాండ్లనోట వొక్క దురుసుమాట రాలేదు. తమ కడుపుసొద తమకుదప్ప రెండోజోలి వాండ్లు బెట్టుకోలేదు. వాండ్లు కేటిస్తే వ్యవహారం బెసికేదే. వాండ్లయోగ్యతకు జెపుతాను: పంతులు యేదైనా ముట్టజెపుతానంటే ససేమిరా అన్నారట. నడిమింటివాండ్లు అయిదు వేలు కాజేశారుగాని వాండ్లు డబ్బు విషంగా జూశారు. మాలక్ష్మి రాత్రింబవళ్ళూ "సంగడూ" అనేమాటదప్ప రెండోస్మరణ లేదట. వరుగై శల్యావశిష్టంగా వున్నదని చెప్పారు. నేనూ మొదట మూడనుభవించాను. కడుపుదుఃఖంతో సమానమైంది మరొకటి లేదు. అందులో లోకమంతా అలమరిగినబిడ్డ. వొకమాటు చూసివస్తామంటే ఆయన అలుసొతుంది వద్దంటాడు. దినమైనతరువాత పోదామని వూరుకున్నా.

క : మామగారెక్కడ వున్నారు?

ల : గదిలోవున్నాడు పద. అబ్బాయీా, కమలమ్మా వచ్చారు. కూరుకుబట్టిందా?

చౌదరయ్య : ముసుకుదీసి — వచ్చారమ్మా — యీా స్థితిలో వున్నాం, (అని కండ్లనీళ్ళు బెట్టుకున్నాడు.)

క : ఇంకా అదృష్టవంతులం. మర్యాదకు భంగంలేకుండా పోయింది.

చౌ : ఆయన యేడీ?

ల : అబ్బాయా?—దిగులుపడి మేడమీద గూర్చున్నాడు.

చౌ : ఆ దిగులుపడడం నాకోసంగాదు, మాలవాడికోసం.

ల : యెన్నటికీ నీపుల్లవిరుపుమాటలు పోకపోయెగదా. పులికైనా బిడ్డమీదప్రేమ వుంటుందిగాని నీకు లేదు.

చౌ : అది నాజననకాల విశేషం. మీారంతా మంచివాండ్లు గదా! యేదో అఘాయిత్తంజేసుకొని దాటిపోయినట్లైతే మీాకు డబ్బుగూడా మిగిలేది.

ల : యేమి టామాటలు? వాడు మనిషిపోంగనే యెండలో బడి పరుగెత్తుకొని వస్తే.

క : వారిమనస్సుకేదో కష్టంవోచి అన్నారు. అంతట పోనియ్యండి.

చౌదరయ్య ముసుగుబెట్టుకున్నాడు. లక్ష్మమ్మా, కమలమ్మా గదిబైటికి వచ్చారు.

ల : నీవు పైకిపోయి అబ్బాయిని వచ్చి చూడమను.

క : మేడమీదికి బోయి—యిక్కడకువచ్చి కూర్చున్నారేమి! మీనాయనగారిని వోదార్చండి. ఆయనకు మనసు సరీగా లేదు. ఆయనతో కారుడ్డాలు మాట్లాడక సౌమ్యంగా మాట్లాడిరండి.

రా : యేమన్నారేమిటి ?

క : యేమీ లేదు. మీరు కనపడలే దనుకున్నారు.

రామానాయుడు మెల్లగా లేచి గదిలోకి బోయి నాయనా అని పిలిచాడు.

చౌ : వచ్చావా నాయనా! —నాగతి యిట్లా అయింది. దిగులుపడి కూర్చున్నా.

రా : కర్మఫలం అనుభవించక తప్పదు.

తత్వం : గట్టిగా తనపూర్వకర్మ మెప్పటికైన
కట్టికుడుపక పోదు కాశిలోనైనా.
శివా—దిగులుపడుటేకాని తిరునా వెతలు.

మీరు దిగులుపడి ప్రయోజనంలేదు. రానున్నది రాక మానదు.

చౌ : యిట్లా నన్ను అనుకొని కూర్చో. (అని కావలించుకొని పెద్దపెట్టున యేడ్చాడు.)

రామానాయుడు హృదయం నీరైంది. తాను చదివిన తత్త్వం తనకే పనికిరాలేదు. తండ్రిని కావలించుకొని ఆయనకంటె యెక్కువగా యేడవడం సాగించాడు. ఉభయులూ రోదనం జేయడందప్ప మరి మాట్లాడలేదు.

చౌ : నాయనా! యెండలోబడి వచ్చావూ? మన కన్నీ కష్టపురోజులు వచ్చినవి. తలనొప్పి వచ్చేను. కాసేపు మేడ మీదికి బోయి పడుకో.

రామానాయుడు లేచి నిలువబడి పోలేక వెనుకకు మళ్లి తండ్రి ముసుగు పెట్టుకోవడంచేత వెళ్లిపోయినాడు. రోదనంచేత అలిసి నిట్టూర్పు విడిచి "యేమిటీచిత్రం! కమలం జెప్పినదాన్నిబట్టి ఆయన చాలాకోపంగా వున్నాడనుకున్నా. నే నెంతో శాంతంగా తత్త్వోపదేశం జేస్తిని. ఆయన అవస్థలో వున్నప్పటికీ నాకు మనస్సు చలించలేదు. నన్ను చూడంగనే నాకంటె ముందుగా ఆయనకు దుఃఖం యెందుకు వచ్చిందీ? ఆయనదుఃఖం నాలో జాలిని యెందుకు ప్రేరేపించిందీ? మా ఉభయుల హృదయాలలో సమాన స్వభావంగల దేమున్నది? వొకదానిలో నొకటి కారుణ్యము నేల ప్రేరేపించుకొన్నవి? జ్ఞానం నిలకడనీటివంటిది. భావాలు ప్రవాహతుల్యాలు. జ్ఞానాన్ని భావవేగం నిమిషంలో చలింపజేసింది. అయితే జ్ఞానంలోమాత్రం వేగంలేదా? లేకపోతే యెందుకు చలిస్తుంది? జ్ఞానంలో వేగం స్తంభించివున్నది. రసస్వరూపాలైన భావాలే స్తంభించి జ్ఞానరూపకంగా వుంటవి. అంతా రసస్వరూపమే. రసస్వరూపమే రాముడు. అందుచేతనే సర్వాన్ని చిత్రవిచిత్రంగా లీలాస్వరూపుడై రంజింపజేస్తున్నాడు.

కీర్తన

"అంతా రామమయం-బీ జగ-మంతా రామమయం,
అంతరంగమున ఆత్మారాము డ-నంతరూపముల వింతలు సల్పగ. అం"

రామానాయుడు మేడమీదకుబోయి పడకకుర్చీలో కూర్చొని యోచన చేయవలెనని ప్రయత్నం జేశాడు. శరీరం అలిసిపోయింది. కొంచెం ప్రోద్బలం జేశాడు. సాగలేదు, ముట్టగిలబడ్డది. రెప్పల మీద కొండలు పెట్టినట్టు బరువై కూరుకొని పోతున్నవి. శ్వాసదప్ప మరివొక చలనం లేదు.

పంతులు పరకతలగుడ్డ జుట్టికొని పొడుగాటి వెదురుకర్రను గుప్పిటబట్టికొని కిర్రుచెప్పులతో భవంతిలోకి వచ్చాడు. లక్ష్మమ్మ యెదురుగావచ్చి "తమ్ముడూ! ప్రయాణమైవచ్చావూ, పాలెం పోతున్నావా?"

పం: పోయే వస్తున్నా. బావ యేమిచేస్తున్నాడు?

ల: పంతులు వచ్చాడు, కాసేపు బయటవచ్చి కూర్చుంటావా?

చౌ : ఆ బల్ల ఇటులాగి లోపలికి రమ్మను - పంతులుగారూ! కూర్చోండి. ఏంజేసివచ్చారు?

పం : వ్యవహారం గడుసుగానే వున్నది. చిన్నపరెడ్డి నయానా భయానా జెప్పినా కూలీలు మంగళాపురం పొలిమేర మీదికి రామంటున్నారు. యెవడైనా వొకడు మొగిసినా బలిజ శేషయ్య తిరగదీస్తున్నాడు.

చౌ : అక్కడికి వీ డెందుకు బోయినాడు?

పం : యిప్పుడు వాడి కదేపని. మాలపల్లెకు వీరదాసూ, ఊళ్లోకి శేషయ్యా యేజంట్లుగా యేర్పడ్డారు. కూలీలంతా దామాయిషీగా వాండ్లిద్దరికూలి భరించుకొంటున్నారు. చిన్నప రెడ్డి శేషయ్యను పిలిపించి అడిగితే ముబాదలాగా అయిదురోజుల కూలి యిస్తే వచ్చి మన చేను కోస్తామన్నాడు.

చౌ : ఊళ్లో అందరిదగ్గర ఆప్రకారం పుచ్చుకుంటున్నారా?

పం : మనం ఆసామీలను సమ్మె కట్టించామట. దాని కిది జుల్మానా. మునసబు దానికి షరీకు. మనదగ్గరకూడా ముబాద లాగా కూలి వసూలుచేయించాలెనని చూస్తున్నాడు.—

చౌ : చిన్నపరెడ్డి యేమంటాడు?

పం : పదిమందికూలీలకంటె తా నెక్కువమందిని పంపలే నన్నాడు. వాండ్లు జొన్నకోసేవరకు గింజలు రాలిపోతవి. యీసారి కూలి ముందిస్తే తరువాత అందరితోపాటేనట.

చౌ : జీతగాండ్లసంగతి యేమన్నాడు?

పం : జీతగాండ్లైనా యీపదిమందే. ప్రస్తుతం వీండ్లతో పని జరుపుకోమన్నాడు.

చౌ : నీ అభిప్రాయమేమిటి?

పం : అయిదురోజులకూలి ముందిచ్చివేస్తే ప్రస్తుతం పని జరుగుతుంది. పర్యాయితీన ఆలోచించుకుందాం. పట్టుమంటే యీవేళ మనుష్యు లెక్కడ దొరుకుతారు? ప్రస్తుతం గోల అణిగితే జీతగాండ్లయిబ్బందికూడా లేకపోవచ్చు.

చౌ : ఆలోచించి నీ యిష్టంవచ్చినట్లు రాత్రికి యేర్పాటు చెయ్యి.

2. అచలబోధ

శవోత్సవం జరిగి సమాధిలోనుంచినతరువాత రామదాసూ, మాలక్ష్మీ మొదలయినవాండ్లంతా యిండ్లకు బోయినారు. వీరదాసుభార్య ఆపూట వంటచేసి రామదాసు మొదలైనవాండ్లకు వడ్డించి మాలక్ష్మిని యెంతబలవంతపెట్టినా యెంగిలిపడలేదు. ఎగుడుదిగుడుగా మాట్లాడడం సాగించింది.

రామదాసు పిల్లవాడికి ఆవుపాలు పోసి గురుకీర్తనలు చదువుతూ కూర్చున్నాడు. అప్పాదాసు తల్లి మరణించినప్పటినుంచీ యితరులతో విశేషంగా మాట్లాడడం చాలించి పరధ్యానంగా ఉండడంచేత పశువులకాపుకు యింకొక పిల్లవాడిని యేర్పరిచారు. సంగదాసుబలవన్మరణము చూచినప్పటినుంచీ జిజ్ఞాస బలమైంది. హిందూసంఘంలో పంచముల కుండు బాధ లిదివరకు చూస్తున్నా అంతగా మనసు కెక్కలేదు. ధూర్తుల దుండగములకు ప్రియమైన తల్లీ, ప్రేమాస్పదుడైన బావా బలియైంది మొదలుకొని సంగదాసు ప్రసంగాలన్నీ స్మరణకువచ్చి ప్రబోధం కలిగించినవి. సంగదాసువలె తాను సంఘసేవ చేయవలెనని నిశ్చయ మేర్పడ్డది. సంఘసేవకు ప్రథమ సోపానంగా మరునాడు వంటచేసి అందరికీ బెట్టి క్రిందటిరోజంతా కటికలంకణంచేసిన మాలక్ష్మిని ఆదరించి అన్నం తినిపించాడు.

అ: మామా! నే నొకమాట అడుగుతాను.

రా: అడుగూ.

అ: చిన్నబావకోసం మనం చింతించి యేమిప్రయోజనం! ఆయన పూనుకొన్న మహత్కార్యాన్ని వోపినంత నెరవేర్చడమే ఆయనను గౌరవించడం. మన పల్లెలో రాములవారిదేవాలయం కట్టించేవిషయం నీ యభిప్రాయ మేమిటి?

రా: పొగాకుతాలూకూ, కోడెనమ్మినతాలూకూ రెండు వందల రూపాయ లున్నవి. స్థలం దరఖాస్తు మంజూరు అయింది. వెంటనే మనం ప్రారంభించవచ్చు.

అ: పెద్దదినంరోజున శంకుస్థాపనచేస్తే మంచిది. ఈ ఊళ్లో కూలీలు సమాధికట్టించడానికి సాయంత్రం సభ చేస్తారట. నిన్న

కూడా రమ్మనమని చెప్పమన్నారు. అక్కడ భజనచేయడానికి యిల్లుకట్టించి అక్కడ సంగపీఠం పెడతారట.

రా: సంగపీఠమంటే యేమిచేస్తారు?

అ: గచ్చుతో సమాధి గట్టించి దానిమీద చావడివేసి అక్కడ భజనలూ, మతబోధపుస్తకాలు చదవడం, చదువుచెప్పడం, కూలీల సభలు మొదలైనవి చేస్తారట. అదుగో శిలాయిసాహెబు మళ్లీ వచ్చాడు.

రా: రండి కూర్చోండి. ఇందాకా వచ్చివెళ్లారట. సభ నిశ్చయమేనా?

శి: అంతా తయారవుతున్నది. అయిదారు వందల జనం పోగైనారు. శేషయ్యా, వీరదాసూ జనంకోసం పొరుగూళ్లు పోయినారు. దగ్గరవూళ్లవాండ్లు అప్పుడే కొందరు వచ్చారు. చిత్రమేమిటంటే, పాలెపు చిన్నపరెడ్డిగారు సమాధిగట్టించమని యాభై రూపాయలు పంపినారు.

రా: ఆశ్చర్యంగా వున్నదే. మీరు పెట్టుకొన్నది చాలా పెద్దమెత్తు. అది నెరవేరుతుందా?

శి: లాల్‌ఖాఁ వుంటే బాల్‌ఖాఁ అప్పుడే వస్తాడు. ఈ సాయంత్రం డబ్బు చాలా పోగుగావాలె. ఊళ్లో ఆసాములుకూడా కొంద రిస్తామంటున్నారు. మునసబు బాగా సాయితా చేస్తాడు. సభకు వేళయింది. మీరు బయలుదేరండి.

రామ: మూడుఝాములకే సభ ప్రారంభిస్తారా?

శి: పొరుగూళ్లజనం సాయంత్రమైతే ఉండరు. మీరు పెద్దపల్లెందెస్తే సమాధిదగ్గర పెడదాం. యిష్టమయినవాండ్లు కానికెలు వేస్తారు.

రా: అప్పడూ! పెద్దతాంబాళం దీసుకురా. పోదాం పద.

శి: మీరు వచ్చి యేదయినా చదివి వినిపిస్తుండండి. జనానికి ఉత్సాహంగా ఉంటుంది.

అ: తత్త్వాలు తెచ్చేదా?

రా: తీసుకరా. చిరతలూ, చితారూ, గజ్జలూగూడా వుండనియ్యి.

ముగ్గురూ గలిసి సభకు బయలుదేరారు. ఊరిజనం చాలా మంది వచ్చారు. వేదాంతం కోటమ్మగారు ఆంజనేయుల మండపం దగ్గర కూర్చున్నారు. రామదాసు రాంగనే జనంలో కదలిక బుట్టింది. మనిషి వొకరోజులోనే సగం తీసిపోయినాడని కొందరూ, ముఖంలో కాంతి యెక్కువయిందని కొందరూ, తత్త్వాలు ఆనందంగా పాడతాడని కొందరూ అనుకొంటున్నారు. రామదాసు కాళ్లకు గజ్జెలుగట్టుకొని చిరతలు యెడమచేతబట్టుకొని చితారు కుడిబుజాన బెట్టి తత్త్వాలు ప్రారంభించాడు. అప్పాదాసు చిటికెలు వాయిస్తున్నాడు.

కాలజ్ఞానము—తత్త్వం

"నేజూచీనా నే-సద్గురునాలో-నేజూచీనా నే-బ్రహ్మము నాలో-నేజూచీనా నే.

౧. నేజూచీనానమ్మ నెలతరో తారక - రాజయోగులుజూచే రమ్యమైన చూపు. నే.

౨. కన్నులనడుమను సన్నబిలంబులో - వున్నతమైనట్టి పున్నమ చంద్రుని. నే.

3. చూపులలోపల పాపలనడుమను - వ్యాపించి వెలిగేటి ఆ పరంజ్యోతిని. నే.

౪. చందమామనడుమ కుందనాకృతితోడ - ఆనందముగ వెలిగే హరుని వీరగురుని. నే.

యాగంటి లక్ష్మప్పగారు

౧. దేవుడు తనలో దండిగవుంటే - తెలియద మానవపశువులకు,

౨. సంశయముడిగి సద్గురు జేరి - సర్వము తానని తెలియవలెగా.

వీరబ్రహ్మంగారు

౧. చిల్లరరాళ్లకు మ్రొక్కుతువుంటే - చిత్తము చెడురా వోరే వోరే.
చిత్తమునందున చిన్మయరూపుని-చూచుచుండుట సరే సరే.

౨. వొక్కపొద్దుల వుండుతువుంటే-వొనరు చెడుదువుర వోరే వోరే.
వొక్కడైన యావైభవమూర్తిని-చూచుచుండుట సరే సరే.

3. నీళ్లలోవుండి గొణుగుతువుంటే-నిలకడచెడురా వోరే వోరే.
నిలకడవుండే నిర్మలజ్యోతిని-జూచుచుండుట సరే సరే.

౪. బాధగురువుల పంచను జేరితే-భావము చెడునుర వోరే వోరే.
భావమందున బ్రహ్మతేజమును-చూచుచుండుట సరే సరే.

౫. భూములు, అడవులు తిరుగుతువుంటే-బుద్ధులు చెడునుర వోరేవోరే
బుద్ధిలోవుండే పూర్ణచంద్రుని-చూచుచుండుట సరే సరే.

౬. వీరయచెప్పిన వాక్కునమ్మితే-వివరము దెలుసుర వోరే వోరే.
వివరమందున విగ్రహమూర్తిని-చూచుచుండుట సరే సరే.

వీరబ్రహ్మంగారు

౧. శివుడంటేనేమి - కేశవుడంటేనేమి -శివకేశవులమీదిశిఖరమై వెలి
గేటి చిన్మయరూపుని చేరగల్గితిమేని (శి)

ఆర్యులారా!

ముక్తుడై కూడ లోకసంగ్రహణార్థమై కందిమల్లయపల్లె గ్రామంలో అవతరించి అన్నాజీగురుని సాక్షాత్కారము వడసి యోగీశ్వరేశ్వరుడై త్రిమూర్తులకును శిఖరమై వెలుగొందిన పోతులూరి వీరబ్రహ్మంగారు తనలో ప్రకాశించే చిన్మయరూపాన్ని సందర్శించి ఆనందంతో దానిని మనోహరంగా వర్ణించారు. అదిగాక లోకంలో జనులు చిత్తశుద్ధికై నిర్మింపబడ్డ కర్మకలాపమే మోక్షసాధనమని భ్రమపడి నిజమైన ఆత్మారాధనను మఱచి అజ్ఞానవర్తులై వుంటే శ్రీగురువర్యులు నిజమైన ఈశ్వరోపాసనకు ప్రతిబంధకంగా పరిణమించిన భేషజవర్తనాన్ని ఖండితంగా నిరసిస్తూవున్నారు.

సాలెకులజులైన యాగంటి లక్ష్మప్పగురువర్యుడు దేవుని ఆత్మలో జూడడమే ఉత్తమమార్గమని శాశిస్తూవున్నారు.

నారయ్యగారు మెరుకస్వభావాన్ని వివరిస్తూ, యింద్రియ నిగ్రహమూ, సద్వర్తనమూ గురూపదేశముఅయినందుకు ప్రయోజనమని యీక్రింద వివరిస్తూవున్నారు. ఆయనయొక్క అద్వైత సిద్ధి మిక్కిలి ప్రశంసనీయం.

౧. గురువుపదేశంబైనందుకు దుర్గుణములు మానిం దెరుక,
మరువక సద్గురుమంత్రములోపల మర్మం దెలిసిం దెరుక.

౨. తారకబ్రహ్మం తనలోవుండే దారిదెలిసిన దెరుక,
వారకాంతలను జూచి తల్లిగా వర్ణనజేసిం దెరుక.

మహాత్ములారా!

ఇప్పటికే గురుకటాక్షంవల్ల చాలా ఆలశ్యం చేశాను. యిక తమరు వచ్చినపని నెరవేర్చుకోండి.''

బలిజె శేషయ్య రొమ్ములువిరుస్తూ ముందుకువచ్చి ''మనకు నాయకుడూ, గురువూ అయినటువంటి సంగదాసుగారి పేరుమీద సంగపీఠమని యిక్కడ ఏర్పాటు చేసేటందుకు పెద్దలు నిశ్చయించారు. పెద్దదినంలోపల సమాధీ, సావిడీ పూర్తిచేసితీరాలె. దానికి చాలా డబ్బుసహాయం గావాలె. మనుష్యులు సాయితా చెయ్యాలె. యేదిచెయ్యగలవాండ్లు ఆపనికి బూనుకోవాలె. యింకొకసంగతి యేమంటే గురుపుత్రురాలైన వేదాంతం కోటమ్మగారు ప్రతి సంవత్సరం అయిదువందలరూపాయలు పీఠంఖర్చుకు యిస్తామన్నారు. ఆమె తదనంతరం ఆమెతాలూకు యినాంభూములన్నీ ఈ మఠానికే వ్రాసియిస్తారట. (అంతా చప్పట్లు గొట్టారు) మీ రెవరైనా కానుక లివ్వదలచుకుంటే యిప్పుడుగాని, తర్వాతగాని యియ్యవచ్చు.''

అప్పుడే కొంతడబ్బు వసూలైంది. కొందరు నగ లిచ్చారు. వసూలుమొత్తం అయిదువందలరూపాయలకు మించింది. అంతట సభచాలించి యెక్కడివాళ్ళక్కడకు వెళ్ళిపోయినారు.

మర్నాటినుంచీ పని ప్రారంభమైంది. ఊరగొండనుంచి చెక్కుడురాళ్లు కూలివాండ్లు మోస్తున్నారు. రాతిబల్లలు తోలుతున్నారు. వీరదాసు సున్నం దెప్పించంగనే కట్టుబడి ప్రారంభం చేశాడు. రామదాసు హమేషా హాజరుగా వుండి పనిచేయిస్తూ వున్నాడు. అప్పాదాసు యింట్లో వంటచేసి తీరికెసమయంలో చందాలు వసూలు చేస్తూ వున్నాడు. శిలారుసాహేబు సరుకుల నిమిత్తం గుంటూరు పోయినాడు. పత్రికలలో పంచముల నాయకుడైన సంగదాసును యెవరో విరోధులు చంపారనీ, సంగపీఠం ప్రారంభించారనీ వ్యాసాలు పడ్డవి. పెద్దదినంరోజున సంగపీఠానికి ప్రవేశ మహోత్సవం జరుగుతుందనీ, రామమందిరానికి శంకుస్థాపన చేస్తారనీ ప్రకటించారు. పంచమోద్యమాభిమానులంతా తమ సానుభూతిని దెలుపుతూ ఉత్తరాలు వ్రాశారు. బయటినుంచిగూడా కొందరు సంగపీఠానికి మనియార్డర్లద్వారా పైకం పంపారు. శేషయ్యకు అహో

రాత్రాలు నిద్రలేదు. అరిచి గొంతు మెలుగురాచింది. గోడలు గోగుకొమ్మలవలె పెరిగివస్తూవున్నవి. బాగా రెండు బద్దిరింపులు వదలి శాశ్వతంగా కడుతున్నారు. పెద్దదినం మూడురోజులు కద్దనంగా పాలగచ్చుతోసహా పనియావత్తు పూర్తిచేశారు. ఈ పని పూర్తిగావడం జూచి ఈ వేడిలోనే బావి ప్రారంభిస్తే బాగుంటుందని రామదాసు వీరదాసుతో హెచ్చరించాడు. అది యెంతలోదని వీరదాసు మోటుకొని పూర్వపు పంపిణీప్రకారం తవ్వకం, తోలకం, కట్టుబడీ యావత్తూ పూర్తిచేయించాడు. రామదాసు వీరదాసు చేతనే బావికి గడ్డయెత్తించి శంకుస్థాపనకూ, బావి సంప్రోక్షణకూ, గృహప్రవేశానికీ, దినానికీ సమారాధనలు పదిహేనవ రోజుననే నిశ్చయించారు. ప్రయత్నాలన్నీ నాలుగుకాళ్ళా పరుగెత్తుతున్నవి.

4. పెద్దదినం - సంగపీఠం

ఇది కార్తీకమాసం. రాత్రి పిండారబోసినట్లు వెన్నెల గాసింది. సూదిబోటికి శిఖరమెత్తినరీతిగా అరుణకిరణుడు పొడుపుగొండపై నెక్కి ప్రకాశిస్తున్నాడు. వెదుళమ్మా, పుట్టలమ్మా రాత్రంతా తమ చెరువులు దురస్తుచేసి తూర్పు తెల్లబారంగనే చాలించి విశ్రమిస్తున్నారు. బొల్లుమోరయ్యా పులికాపు చేసుకొని చెల్లెలైన కృష్ణవేణిని చూస్తూ కూర్చున్నాడు. రెడ్డివీరుల వీరరక్తసిక్తములైన శిథిలములు యినుమడించిన రక్తిమతో వెలుగొందుతున్నవి. ప్రతిఅడుగున పెన్నిధానానికీ, సంజీవికీ నిలయాలని పేరువడసిన కొండభూములు విలసిల్లుతున్నవి. వీరుల కాటపట్టయిన పూరగొండ విరాజిల్లుతున్నది. త్రిభువనములకూ మూలాంకురమై అమ్మవారు త్రిశూలధారిణియై గద్దెచట్టుపై నెక్కి తరుగుల్మలతాశోభితములైన కొండసీమలను పాలిస్తున్నది. కొండవీటిజంగం పాలనాధికారం పార్వతికి వదలి గంగాప్రియుఁడై తటాకసమీపమున జలపాలేశ్వరుడను రసికనామధారియై పాడుదేవళములో విహరిస్తున్నాడు. ఉత్సవార్థమై యెత్తైన కొండగోడలపై నెత్తిన నీలపు వుల్లడంవలె శారదాకాశం చౌకళించివున్నది. సంగోత్సవ సందర్శనార్థమై చనుదెంచిన గగనచారుల తెలివిమానముల తెరంగునా,

నాకకుమారు లధిష్ఠించి విహరించే శ్వేతకలభముల పోల్కి నీ మబ్బు గున్నలు చెల్లాచెదరై పరుగిడుతున్నవి. చలి యింకనూ ముదర లేదు. నాతిశిశిరములైన పిల్లగాలులు కోరుపులు పెక్కని వామన గాయలవలె నాజూకులై కవోష్ణపుబాలకిరణరుచులతో మెదిసి అత్యంతభోగ్యములైనవి. శేషయ్యా, శిలారుసాహెబూ, వీరదాసూ రెండు కాళ్లూ దగ్గర బెట్టుటకు వ్యవధిలేకుండా సమారాధన ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు. పెరుగుకావిళ్లూ, కూరగంపలూ వ్యవధి లేకుండా వస్తున్నవి. కోటమ్మా, వెంకమ్మా వంటకమాయషీ విచారిస్తున్నారు. రోడ్డుపొడుగునా మిఠాయికొట్లూ, పండ్ల దుకాణాలూ బార్లుదీరినవి. పోలేరమ్మ మైదానంలో వందలకొలది బండ్లు దిగుతున్నవి. దూరపుటూళ్ళనుంచి జనులు ఆరాధన చూడడానికి వచ్చి విస్తరించివున్న మర్రులూ, జువ్వులూ, రావులూ, వేపలూ మొదలైనచెట్లకింద విడిది దిగారు. బుర్రకథలూ, భజనలూ, కోలాటాలూ, కుస్తీలూ చెలరేగినవి. సత్తెనపల్లి పీరయ్యగారూ, బెల్లంకొండ మస్తాన్‌గారూ శిష్యసహితంగా వచ్చి బస లేర్పరచుకున్నారు. బెజవాడనుంచి రామేశ్వరరావుగారూ, హైదరాబాదునుంచి వెంకటరెడ్డిగారూ, యింకా యితర అభిమానులూ తొమ్మిదిగంటలరైలుకు వచ్చారు. కంఠంరాజు యీ ఉత్సవం జూడవచ్చే బ్రాహ్మణులు మాలబ్రాహ్మణులనీ, వారికి భోజనం పెట్టే బ్రాహ్మణులకు వెలివేయిస్తాననీ, శంకరస్వాములవారిని రప్పించి వేదాంతం కోటమ్మకు జుట్టుకోయించి ప్రాయచిత్తం జేయిస్తాననీ బెదిరిస్తున్నాడు. రెండుజాములకు దినం పూర్తిఅయి అష్టాదశవర్ణాలూ భోజనంచేశారు. బావిలో చేదవేయడం అయింది. శంకుస్థాపన చేశారు. సంగపీఠస్థాపనం అయింది. రామేశ్వరరావు గారు సంగపీఠానికి ఆనుకొని పఠనమందిరం గట్టడానికి అయిదువందల రూపాయిలూ, భాగిరెడ్డిగారు గ్రంథాలు కొనడానికి అయిదువందల రూపాయిలూ వాగ్దత్తంచేశారు. ఆంజనేయమండపానికి యెదుట రెండుగంటలకు సభ చేరింది. పీరయ్యగారూ, తిరుమలశెట్టి కోటయ్య గారూ, రామేశ్వరరావుగారూ, భాగిరెడ్డిగారూ మొదలైన వారంతా సభ నలంకరించారు. కోటమ్మగారు బుచ్చయ్యగురువర్యు డుపదేశించిన మహావాక్యాన్ని స్మరిస్తూ, జనకసభలో యాజ్ఞవల్క్యు

మహర్షిని టాంతాలుగుణింపజేసిన గార్గిమహాదేవి ననుకరిస్తూ ఆంజనేయ మండపంమీద గూర్చున్నది. వీరయ్యగారి బ్రహ్మతేజం సభను ప్రకాశింపజేస్తున్నది. సభ ప్రారంభించేసమయానికి అప్పాదాసూ, మరికొందరూ నగరసంకీర్తనంచేసి యాగంటివారి తత్వాలు పాడుతూ యేప్రకారంగా వచ్చారంటే:

తత్వం

అప్పా: "గుణము కుదురదు ఏమిసేతూరా రామయ్యతండ్రీ (గు)
పరభామల యెడబాయనంటది - పరద్రవ్యము
తా బట్టేనంటది
పరభోజనమే యింపనియంటది - పరనిందకు తా
మొనగాడంటది
పొరిగిండ్లకుదా బోతానంటది - గీడగీడములు తెస్తానంటది
వరుసదప్పియే తిరుగుతనంటది-నీరసదేహామె నిత్యమంటది
గురుతొగస్వామిని మరువకుమంటే-కుయ్యబోకు
అది కొరగాదంటది(గు)"

కంఠంరాజు: ఆంజనేయమంటపంమీద కూర్చొని-ఇక్కడ బ్రాహ్మలం కూర్చున్నాం తాకుతారామేమి?

తత్వం

అప్పా: బ్రహ్మం బేదో తెలుపండయ్యా - బ్రాహ్మలు మీరయితే?
బ్రహ్మంబేదో తెలుపండయ్యా - భ్రాంతిలేక యీజీవులకూ?
అండపిండ బ్రహ్మాండంబులలో-నిండియుండి తానిందు పున్నమ
పండువెన్నెలను దండిగ వెలిగే (బ్రహ్మం)

కం: మేము బ్రాహ్మలం కాకపోతే మానె, నీ వెవరు?

తత్వం

అప్పా: యెవరనియడిగితే సిగ్గౌతున్నది-యేమనిచెప్పుదు వినరయ్యా!
బూతుహేతువై లోకములోనికి-మూత్రపు గవి
దా టొస్తినయా.

కం: వాండ్ల ననవలసిన పనిలేదు. హీనకులాలకు హీనపుమాటలే వస్తవి.

తత్వం

అప్పా: ఘనమైన కులమేదీ కానీకులమేదీ – కులమెంచగా
నేలా గుణమే కారణమూ.

కంఠంరాజు మనం యిక్కడకూర్చోవడమే తప్పని లేచిపోయి నాడు. కొందరు వైశ్యులూ, కమ్మవారూ ఆయనను వెంబడించారు.

తత్వం

అప్పా: యీజన్మమిక దుర్లభమురా – ఓరి సాజన్మ సాకార
సద్గురుని కనరా (యీజ)

అని తత్వంపాడుతూ సభలోకి వచ్చి భజన విరమించాడు. వెంకటరెడ్డిగారిని సభకు అధిపతిగా జేశారు. వారు లేచి "మనకు నాయకుడై మన కుల ముద్ధరిస్తాడని యెంతో మన మాశపెట్టు కొన్నందుకు మన దురదృష్టంవల్ల వారి కకాలమరణం సంభవించింది. స్వార్థపరులగు దుర్మార్గుల దుండగాలకు బలియైనారు."

రామదాసు: అయ్యా! పరనింద గూడదు. మానాయ నెన్నడూ పరనింద చేసియెరుగడు.

సభలో హాహాకారాలు చెలరేగినవి.

వెం: కుమారునిమించిన తండ్రి. ఉద్యమాలు యిట్టివారు నడిపితేనే నిడివేరగలవు. మీవూరిలో పుట్టిపెరిగిన సంగదాసుగారి యొక్క గుణాలు మీకు వర్ణించి చెప్ప నవసరంలేదు. వారి ఉప న్యాసాలు నాకే స్మరణకు వస్తున్నవి. మన ఉద్యమం మహాయజ్ఞం. పశువధలేనిదే యజ్ఞాలులేవు. సంగదాసుగారు మన ఉద్యమానికి తన ప్రాణాన్నే బలియిచ్చారు. మన ఉద్యమానికి యింత మంచి పశు వెన్నడూ బలి గాలేదు. విజయంయొక్క ఆధిక్యత త్యాగము నను సరించి వుంటుంది. త్యాగమే మనల నుత్సాహమునకు పురికొల్పు తుంది. మహాత్ములత్యాగములే మహాత్ములు బయలుదేరడానికి కారణము లవుతవి. యేసంఘంలో త్యాగముండదో అది మృతి చెందినట్లే. రామదాసుగారు యేవో కొన్నిసంగతులు చెప్పవలెనని కోరుతున్నారు. మీరంతా నిశ్శబ్దంగా కూర్చోండి.

రామ: ఆర్యులారా! యీరోజు వుపన్యాసం చెప్పవలెనని నే నుద్దేశించి రాలేదు. కంఠంరాజుగా రడిగినప్రశ్నలే బహుకాలం

క్రిందట అనేకు లడిగారు. యిప్పుడు అడుగుతున్నారు. యిది నిత్యసమస్యగా కనబడుతున్నా, దానికుండుబలం తగ్గిపోతున్నది. దురభిమానరహితులైనా ఆత్మగౌరవప్రేరితులై గురుత్రయంవారా ప్రశ్నలకు సదుత్తరాలిచ్చివున్నారు. యీప్రశ్నలకు నే జవాబు చెప్పడానికి ప్రయత్నించడంకంటె వారిచ్చిన జవాబులనే మీకు వినిపించవలెననే ఉద్దేశంతో నేనిచ్చటికి వచ్చాను. కొందరల్పానికి దూదేకుల సిద్దయ్యగారి కులాన్ని ఆక్షేపించితే వారు అద్భుతమైన యీ క్రింది జవాబు నిచ్చారు.

తత్వం

యేకులమని నన్నివరమడిగితే యేమనిచెప్పుదు లోకులకూ, పలుగాకులకూ, దుర్మార్గులకూ, యీ దుష్టులకూ (యే)

ఫాలభాగమున యేలలుపాడుచు భావంగన్నది నా కులమూ. ఇంటిలోపలను యిల్లుగట్టుకొని మంటిలోపలా రాటంబెట్టుక, కంటిలోపల కదురుబెట్టుకొని, ముక్కులోపలా యేకుబెట్టుకొని, చెవులో బారా చేతికి దీసుక, నారాయణయని నరముదీసుకొని, శివసాతురియనే తడిక వేసుకొని, పంచాతురియనె కుంచ దీసికొని, మధిమిత మధిమిత గుబ్దెబ్ గుబ్దెబ్, యేకిన కులమే మాకులమూ, ఏకినయేకులు పీకిన పింజలు, లోకమంత వొకపాకము జేసుక, ఏకినకులమే మాకులమూ.

ఒంటరిగాదూ మాకులమూ గురుజంట దిరుగునూ మా కులమూ, అండపిండ బ్రహ్మాండంబెల్లా నిండివున్నదీ మాకులమూ.

ఆహా! సిద్ధగురుని భావోద్గమనం నిర్భయంగా బ్రహ్మాండాల నధిగమించింది. కొందరు లక్ష్మప్పగురువుది హీనవృత్తని నిందిస్తే తన వృత్తిగౌరవం యీవిధంగా వెల్లడించారు.

తత్వం

మగ్గంబెట్టి నేసినందుకూ మోక్షం బిదుగో వినరయ్యా! భర్గోదేవస్యాయని మగ్గం పదిలపరచి తా నేయవలెన్, కామ క్రోధ లోభ మోహముల కదలకుండగా గట్టవలెన్, నీమము దప్పక నీతి మార్గమున నెమ్మదిగా పరుగెత్తవలెన్.

గురువాక్యం బను కుంచదీసుకొని నానుపుపడుగు సేయవలెన్, నిండువేడుకతో పందుపెన్నెలను నిలిచి తమంతట యెరుగవలెన్, దండి సిద్ధగురు అండనుజేరి దారియెరిగి దిగనేయవలెన్.

వీరగురునియొక్క యుద్ధప్రకటన ధర్మయోధులెల్లరూ విన దగినది.

తత్వం

నడివీధియందునా నాటింతు నాకొల్మి నాదుమండలముల సాటింతురా.

మతము దెలియనియట్టి మాయగురువులబట్టి మ్రానిమ్రానికి వేలగట్టింతురా, పోతులూరీ వీరవాక్యము నమ్మినా వాడవాడల నోల లాడింతురా (శివా)

మూడు మొనలామీద ఆడింతురా లోకం, ముగ్గురుమూర్తుల వోడింతురా, భేదమూ సేయక హరి పోతులూరయ్యా వాక్యముబట్టి నే బల్కేనురా, ఆరుమతమూలాకు అందేటి నాకొల్మి ఏడులోకాలలో వెల్గింతురా (శివా)

గురుత్రయంవారి సమతా, భావగంభీరతా, కార్యోత్సాహమూ, నిర్భయవర్తనమూ మనకందరకూ అనుకరణీయాలు. ఆదిశంకరులకు పరమార్థంలోమాత్రమందిన సమత్వం వీరికి వ్యవహారమందూ అందింది.''

వెం: అప్పాదాసుగారు తాము రచించిన చరమగీతమను యాలను చదువుతున్నారు. మీరందరూ విన ప్రార్థితులు.

(యాల)

చరమగీతం

౧ వుండానిల్లా పండనేలా-వండపొయ్యా దండానుయ్యా-అండలేకా మాలాలేండేరు ఓసంగబావా! దండనుండావనుకుండేరు.

౨ చేతామంటేకూలీలేదు - పోదామంటే నాలీలేదూ - బిచ్చమంటే మాలీగాదురా. ఓసంగాదేవా! దేవుడీకె జాలిలేదురా.

3 తినబోతే మెదుకేసున్నా-కట్టబోతే గుడ్డేదన్నా? తాగబోతే నీళ్లే మన్నారా ఓలోకాసంగా! పీల్చబోతె గాలే సన్నరా.

౪ ఇంటావొంటా పంటాగబ్బా చుట్టుగుడిసె లన్నీ మబ్బా బయట బోతే మాకేదొబ్బురా ఓనిస్సంగా నీకూ! సంగరతూబిరుదా మబ్బారా.

౫ ఆసామీలా చరణాకోలా-పోలీసులా పోడూచాలా-యింతకంటే జైలుమేలేరా ఓగురునాథా! మాజీవనమే మాకే గోలారా.

౬ బాల్యమూనాపాలాపూసా-పడుచూకుర్రకై నాసొగసా ముసిలి కైనా బేడకాసారా? ఓ వ్యాసంగాకాయా! ఈ బ్రతుకుమీదా యేలా ధ్యాసారా.

౭ వెతలామరపాదిక్కే-సారా-పోలీసూలాచేతా చెహరా-రాత్రి పగలూ మాకేపహారారా ఓ గుయూరాయా! దుఃఖములా నెడా దోయరా.

౮ మొక్కా-బోతే గుళ్లేలేవూ-మొక్కా-బోతే బళ్లేరావు-కుడవ పూటకూళ్లేలేవురా ఓ జ్ఞానాసంగా! చదువనైనా బళ్లే లేవూరా.

౯ బ్రాహ్మణూలా కెల్లాదూరం-వైశ్యమణులా కెల్లాబేరం-శూద్ర జనుల కెల్లాసారంరా ఓ ముక్తిసంగా! మే మెందుల కీ భూమీ భారంరా.

౧౦ అరంజోతీ అమ్మాగాదా?-వసిష్ఠుడూ తండ్రిగాడా?-పారాశరుడు బంధువెగాదా? ఓ శిష్టాసంగా! ఇంతకంటే శిష్టూలెవరూరా.

౧౧ పరాత్పరుడూ అయ్యాగాగా-పరమేశ్వరీ అమ్మాగాగా-భేద ములా కెడామేదిరా ఓ అజ్ఞానాదూరా! భేదవాదాముూల మేదిరా.''

అందరూ చప్పట్లు గొట్టారు.

వెం: అయ్యా! సభ ఇంతటితో ముగిస్తాను. సంఘుదాసు యొక్క ఆత్మకు శాంతి గలుగునుగాక! వారి స్వార్థత్యాగం మన లను ధర్మనిర్వహణమునకు పురికొల్పునుగాక! వారు తలపెట్టిన ఉద్యమాలన్నీ విజయం గాంచునుగాక!

5. దావా

ఉత్తరక్రియలై యెక్కడివాం డ్లక్కడికి బోయినతరువాత రోజులపేరట ఊళ్ళో క్రమేణ గడబిడ తగ్గింది. కూలీలలో ప్రతికక్షు నాయకుడైన చాదరయ్య లొంగిపోయి కూలీ ముఠాదలగా యిచ్చి పైరుగోయించడం ఆయన ఉద్యమానికి రెక్కలుదీసిన ట్లయింది. బెజవాడ సభలోని తీర్మానాలన్నీ అచ్చువేయించి వేలకొలది కాగి తాలను గ్రామాలలో, పల్లెలలో పంచిపెట్టడంచేత ఉద్యమానికి వినికిడి యెక్కువైంది. మంగళాపురంలో జరిగిన గడబిడలు విన్న

తరువాత చిన్నపరెడ్డి ఉద్యమంలో జోక్యంపెట్టుకోవడం మాని వేశాడు. రామదాసు సంసారవ్యవహారాలలో జోక్యంమాని సంగపీఠంలో కూలీల పిల్లలకు ధర్మంగా చదువుచెప్పడం ప్రారంభించాడు. అప్పాదాసు పగలు యింటిపనులు చేస్తున్నా సంగమందిరంలో రాత్రి పాఠశాలపెట్టి కూలీలకు విద్య చెపుతున్నాడు. పఠనమందిరం తరఫున కొన్ని పత్రికలు తెప్పించి అందరూ పుస్తకాలూ, పత్రికలూ ధర్మంగా చదువుకోవడానికి యేర్పాట్లు జరిగినవి. రామానాయుడు యిదివరకెన్నడూ సంగమందిరంలోకి రాలేదుగాని, తన పుస్తకాలు గ్రంథాలయానికి బహుమతిగాయిచ్చి తనకు వచ్చేపత్రికలన్నీ పంపిస్తున్నాడు. కూలీలు సాయంత్రం యిండ్లకు రావడంతోటే పత్రికలు చదువుకుంటూ, లోకసంగతులు వింటూ, యితర దుర్వ్యాసంగాలు విడిచిపెడుతున్నారు. జిల్లాసంఘం తరఫున యెవరో వొకాయన వచ్చి పరపతిసంఘాలనుగురించి సంగమందిరంలో ఉపన్యాసాలు యిస్తున్నాడు. పట్టయ్య అనే భట్రాజుకుర్రవాడు చదువురానివాండ్లకు పత్రికలు చదివి చెపుతూ, అప్పుడప్పుడు కూలీలకు ఉపన్యాసాలిస్తున్నాడు. వోపికవున్నపుడు రామదాసు పురాణాలుగానీ, వేదాంత గ్రంథాలుగానీ చదివి వినిపిస్తుంటాడు. విశేషంగా కూలిజనం వుంటారనీ, మాలస్పర్శ తగులుతుందనీ బ్రాహ్మలూ, కోమట్లూ, మందిరానికి యింకా రావడంలేదు. కొందరు కమ్మవారూ, రెడ్లూ వస్తున్నారు. చౌదరయ్య యింకా బయట తిరగడంలేదు. యెప్పుడైనా కొట్టంలోకి వెళ్ళుతాడుగాని చిన్నపిల్లలు ఆయననుచూస్తే చంపుతాడేమోనని భయపడి పరుగెత్తుతున్నారు. బయటికి రాకూడదనే నిర్బంధంమాత్రంలేదుగాని పొద్దుగూకులూ యేదో వ్యావృత్తిమీద తిరుగుతుండే మనిషికి యింట్లో కూర్చోవడమంటే ఖైదుచేసినట్టుగానే వున్నది. యేమీ వుబుసుపోక పగలూ, రాత్రులూ నిద్రతోనూ, చుట్టలతోనూ కాలక్షేపం జేస్తున్నాడు. పనిలేనివాడిమనసు పరిపరివిధాల బోతుంటుంది. కూలీరేటు తగ్గించలేకపోగా వాండ్లకు లోబడి ముందుగా కూలీ యివ్వడం చౌదరయ్యకు తలగొట్టినట్టుగావుంది. మధ్యాహ్నం నిద్రబోయి లేచి ఫలాహారాలు చేయడంకంటే అనేకవిధాల అన్నందినడమే మేలని రెండవసారి భోజనంచేసి చుట్టుదాగుతూ కచేరిగదిలో

కూర్చొని మనసు దీర్ఘాలోచనలలో మునిగి చుట్టదాగడానికికూడా వల్లగాక చేతులోది గోడకానించిపెట్టి దిగ్గునలేచి గదిలో యిటూ అటూ పచారిచేయడం ప్రారంభించాడు. మనసులో ఆలోచనలు ఎంత తీవ్రంగావున్నవో నడకకు అంతవడి ఎక్కువైంది. "ఈ మాల కీటకాలకు నాబోటివాండ్లనుసహా పరాభవంజేయడానికి అధికారము వచ్చింది. నావంటి మోతుబరుఆసాములనే సెలకట్టనీయక ఈ జంగిలి గుంపు పంతాలు నెగ్గించుకొంటున్నారు. నేనొకమాలవాడిని ఏదో దెబ్బకొట్టడం, వాడు ఆయువుమూడి చావడం, నేను అయిదుసంచుల కరుకులు దండగపెట్టడమూనా? ఈ మాలపల్లెంతా మూడుమడతలు పెట్టి అమ్మినా అయిదువేలు రావు. ఊరంతా తెలుగుమీరిపోయింది. బొడ్డూడని సన్నాసులంతా పెత్తనదార్లే. పూటగంజికి గతిలేని శేషయ్య నలుగురిలో నన్ను యెదిరించి మాట్లాడాడు. యిట్లాగే కోపంవచ్చి వొకదెబ్బగొడితే వూరిసగానికి చాలినఆసామిని యింటిమీదబడి నానాబజీతూ చేశారు. నా అంతవాడిని యేమీచెయ్యలేక వూరుకుంటే తక్కినఆసాములకు పారాగతా లుంటవా? తగినశాస్తి వీండ్లకు చేసితీరుతా. మనం యిప్పుడు యేమిటిచేయడం?" అని గట్టుతగిలేవరకు మనసు సవారి దియ్యడం ఆగింది. నడక నిలిచి పోయింది. యేకదీక్షగా వీధివంక వట్టిచూపుజూస్తూ నిలుచున్నాడు. వీధిన పోతూ వస్తూ వుండేవాండ్లెవరూ మనసుకు గోచరంగా లేదు. బట్ట బయలుమాత్రమే కనబడుతున్నది. తను గదిలోవున్న సంగతిగూడా మరిచిపోయినాడు. మనసు సంకల్పరహితమైంది. తానుగూడా స్ఫురించలేదు. సర్వమూ శూన్యమాయేమి?

పంతులు నీరుకావిదోవతి పింజబోసికట్టుకొని కిర్రుచెప్పులతో ద్వారందగ్గర ప్రత్యక్షమయినాడు. చౌదరయ్య ఆయనను జూడంగనే మనసుకు హాయిజిక్కి శ్వాసబిల్చుకొని "పంతులుగారూ! సమయానికి వచ్చారు. కూర్చోండి. మీరు బాగా ఆలోచనజేసి తిరుగులేనిమెత్తు యెత్తాలె. మీశక్తియావత్తూ యిందులో కనబరచండి, చూతాం."

పం: హనుమంతునిదగ్గర కుప్పిగంతులా? సంగతులేమో చెప్పండి యేదోవొకపంథా చిక్కకపోతుందట?

చౌ: యిది అన్నివ్యవహారాలమోస్తరు గాదు. మాల వాండ్లకూ, మనకూ జరుగుతున్న వ్యవహారాలు మీా కెరిగినవేగదా. వాండ్లను అణగగొట్టేమార్గ మేమిటి! దెబ్బకు దిమ్మదిరగాలె.

పం: దిమ్మతిరిగితే చాలదు. మళ్లీ లేవకుండావుండాలె. అది వొకమాటు నీ కనుభవమేగదా!

చౌ: నీదంతా చెతురూ. మాటవచ్చిందిగనుక అంటున్నాను. ఆ సమయంలో మహాతమాషాగా ఉంది. చంపాలెనని వుద్దేశంలేకపోయినా చచ్చేటట్టు గొట్టాను.

పం: సరే, అది అందరికీ—కనబడుతూనేవుంది. అప్పుడు చేతులు వణక లేదా?

చౌ: అదంతా నాకు తెలియదు. అప్పుడు నాకు రెండో ప్రపంచం కనబడలేదు. నెత్తురు చూచేవరకు గుండె గుభేలుమన్నది. అప్పుడు ఎంత ఒళ్లు తెలియకపోయినా తప్పించుకోవడానికి చేసిన పనులన్నీ యెట్లాతోచినవోగాని సక్రమంగానే ఉన్నవి. ఏదో అయిపోయింది. గట్టున పడ్డాం. ఆ సమయంలో నా కొక లక్ష్యంగా ఉండలేదుగాని అయిదువేల రూపాయలు పారబోయడమంటే నా కిప్పుడు గుండె బద్దలవుతున్నది.

పం: ఆ సమయ మటువంటిది. అప్పుడు మనము మర్యాద చూచుకొన్నాంగాని డబ్బుమొఖం చూడలేదు. కనుకనే కార్యం గట్టెక్కించగలిగాను.

చౌ: అందుకు నే ననడంలేదు. అది భర్తీపరుచుకునే వ్యవహారంగూడా నీవే చూడాలె. రెండుపనులూ నీచేతులలోనే ఉన్నవి. బాగా యోచించు.

పం: ఉన్నమాట వాస్తవమేగాని నా ధరకు మీారు మొగ్గరు.

చౌ: కొండకు నాగలి మోటిస్తే లాభంలేదు. సలీసుగా ఉంటేనే ఆయెను. వ్యవహారం దారితప్పివస్తే యావత్తూ నష్టమేగదా!

పం: ఇక ఆమాటలన్నీ తీయండి. మన ప్లీడరుగారు స్వాధీనపు వ్యాజ్యం వేయడంతోనే యావదాస్తీ స్వాధీనపడితీరుతుందని చెప్పాడు.

చౌ: ప్లీడరు చెప్పడానికేమిలే. ఓడిపోతవన్న వ్యవహారాలు అనేకం గెలిచినవి. గెలుస్తవన్నవి కొన్ని వూరికెనే పోయినవి.

వ్యవహారమంటే జూద మనుకోవలసిందే. వ్యవహారం పోతుందని నిశ్చయంజేసుకునే దిగాలె. ఖర్చులు మూడుకోర్టులకు రెండువేలకు యేమాత్రమైనా మిగులుతవిగాని తగ్గవు.

పం: మీరు వ్యవహారసరళినిబట్టి అనుమానపడుతున్నారు. కాని నాకేమీ చిక్కులు కనపడవు. మన వ్యవహారానికి ప్లీడరు సలహే అవసరంలేదు. నేను అనంతరవారసుననీ, రామదాసు కొన్న పదియకరాలు వారసత్వపు ఆస్తి అనీ పబ్లీకు దృష్టాంతాలే ఉన్నవి. నిజంగాబడితే వాండ్లకు వాదమే లేదు. వాడు క్రమమైన ప్రతిఫల మిచ్చి కొన్నామన్నా బాధించదు. మూడు సంవత్సరములకు గత ఫలసాయం తొమ్మిదివందల రూపాయలకు తక్కువలేకుండా ఇప్పిస్తారు. నేను ఖర్చులకు మిణకలేక వూరుకున్నాగాని పనిజేస్తే బాగా లాభించే వ్యవహారమే. అయితే ధైర్యముండాలె.

చౌ: యేదోవొక పేరు బెట్టు.

పం: నీ యభిప్రాయం చెప్పు.

చౌ: సొమ్మువాడివి నీవు చెప్పడం క్రమం.

పం: నా అయిదువందల తాకట్టు దస్తావేజు ఇచ్చివేసి పైన అయిదువందలరూపాయి లియ్యి. తాకట్టుభూమి స్వాధీనపరుచు.

చౌ: బ్రాహ్మల కెంతాశ!

పం: నీవు ఇట్లా అంటావనే ముందు చెప్పమన్నా.

చౌ: దస్తావేజు ఇచ్చివేస్తా. నీ పాలం జేసుకో. ఆత్యాశకు పోబోకు.

పం: మునసబు యేడువందలరూపాయలు యిస్తానంటే నేను మొగ్గలేదు.

చౌ: పన్నెండువంద లిస్తానన్నాడు. యివన్నీ నాకు జెపుతావూ! ఖర్చులు పెట్టడానికి ఆయనకు టికాణా ఉన్నదీ?

పం: ఆఖరుమాట చెప్పు.

చౌ: పైన ఒక వంద యిస్తా. నీవు బాగా పనిజేసి గెలిపిస్తే నీవు గోరినప్రకారమే తక్కిన వందగూడా తీసుకో.

పం: నీవు అడగడం, నే కాదనడం ఎందుకు? నీయిష్టప్రకారమే కానీ.

చౌ : రేపు దస్తావేజు రిజిష్టరుచేయించి వెంటనే వ్యాజ్యం తగిలించు. ఇంకా యేమిచేతాం ?

పం : ఇదే సర్వారోగహరి.

చౌ : పదియెకరాలేగా పోతవి. ఇంకా వొపినంత ఆస్తి ఉంటుంది.

పం : ఖర్చులూ, గత ఫలసాయం మూడు వేలకు డిక్రీ అవుతవి. వాడి ఖర్చులు ఒక రెండు వేలకు దాటొంటవి. ఈ ఐదు వేలతో సర్వ మంగళం అవుతుంది. ఇంకా మధ్య ఫలసాయం ఇవ్వవలసే ఉంటాడు.

చౌ : అసలు ౧౦ ఎకరాలూ నామీద పోటీకివచ్చి కొన్నాడు. ఇది తనకు రాకపోతే పాటిచేను నాలుగు యెకరాలూ అమ్మనన్నాడు. ఎప్పటికయినా రాక పోతుందటలే అని వదిలివేసి పాటిచేనితో అప్పటికి తృప్తిబొందా. దీనితో మనచేలమధ్య యీమాలపోడు వదలిపోతుంది. ఏరోజు మనకు ప్రాప్తముంటుందో ఆ రోజుకే వస్తుంది. నీవు నాబాకీ యిప్పుడు తీర్చకపోతే తొందరేమి వచ్చింది ? మన యిద్దరి లావాదేవి జరుగుతుండనియ్యి. ఆరేండ్లలో బాకీ దీరి నీభూమి నీకెట్లాగూ రానే వస్తుంది. యింటిముందు యీ ఆరువందలూ పెట్టి డాబా వేయించు. తగిలితే నేనేయిస్తా.

పం : నీది ముప్పైయేండ్లనాటి బాకీ. నేను పెత్తనానికి వచ్చినతరువాత ఆ పొలములోనుంచి గిద్దెడుగింజలు నాయింటికి రాలేదు. ఇప్పుడు మాఇద్దరికీ ఉన్న యిల్లు చాలు. నీవుచేసే ౧౦ యెకరాలూ స్వాధీనమయితే పిల్లవాడిని పెంచుకుందామని వుద్దేశం. రూపాయిలు నాకిందబడ్డవాలంటే యిక మళ్లీ తేలేదికష్టం. నీబాకీ అట్లాగే వుంటుంది. రామదాసు పొలంతోపాటు నాదీ వేలానికి వస్తుంది.

చౌ : అమ్మబాపడా! లోపల యెంతాలోచనయ్యా! నీ పొలం నేను వేలం వేయిస్తానూ. ముప్పైయేండ్లనుంచీ నాకింద వున్న పొలంగనుక వుండనియ్యమన్నాను.

పం : యేమో బావా! ఋణవిముక్తుణ్ణి అవుదామనివుంది. ఋణశేషమూ, శత్రుశేషమూ వుండగూడదన్నారు. నీవు నన్ను కొట్టుకపోతావని గాదు.

చా: నీకు ఋణశేషం లేకుండా చేసుకుంటున్నావుగదా. నాకు శత్రుశేషం లేకుండా పోయేటట్టు లేదు. ఒక్కరవ్వ మిగిలినా ఎప్పుడో భగ్గుమని మించి యావత్తూ హరిస్తుంది. ఈ కూలీలతగాదా మహిషాసురుడిలాగ అంతులేనిరూపాలతో పెరిగి వస్తున్న దేమి?

పం: వేళ్లు పారింది.

చా: కొమ్మలూ వేసింది. పెద్దవృక్షమయ్యేటట్టుంది. యిప్పటి కీదారిన పద. తరువాతిసంగతులు ఆలోచింతాము.

6. మోహనరావు

వారసత్వపువ్యాజ్యం దాఖలుచేయడానికి యేర్పాటు జరిగిన తరువాత చౌదరయ్యకు కొంత మనశ్శాంతి గలిగింది. యితరగృహకృత్యాలుగూడా విచారించుకుంటున్నాడు. కొన్నాళ్లదాకా పూరితగవులలో జోక్యం కలిగించుకోకపోయినా, పొలం వస్తూ పోతూ ఉంటే అదే పనపడిపోతుంది. తెల్లవారి మాగిలిపొలాలు చూసి వత్తామని అనుకున్నాడు. పడమటిచేలకు పోయి తగాదాపొలం చూసివత్తా మనుకున్నాడు. కాని వ్యాజ్యపునోటీసు వచ్చేవరకూ ఆచాయల పోకపోవడమే మే లనుకున్నాడు. రాత్రిభోజనమైన తరువాత చాలాసేపు హాయిగా నిద్రపోయి, చీకటితోలేచి పొలం పోవడానికి ప్రయాణమైనాడు.

ల: యింతచీకటితో యెందుకూ? బాగా తెల్లవారిన తరువాత బయులుదేరరాదూ?

చా: నాకేమి భయమా!

ల: యెందుకైనా మంచిది. వెంకటయ్యతోనో, జీతగాండ్లతోనో కలిసిపో. దూరపుపొలం పోవద్దు.

చా: యెంతభయస్తురాలవే. పోనీ, వెంకటయ్యా, నేనూ కలిసే పోతాంలే. రాత్రిసంగతి పిల్లవాడితో హెచ్చరించు.

ల: నాకీ గుంటచిక్కులన్నీ తెలియవు. మీ కోడలినే అడగమంటా.

చా: నీవు యింట్లో అంటీ అంటనట్టు పరాయిదానిలాగ ఉంటున్నావుగాని యింటిదానవుగా గనబడవు. సాహును యెండలో తిరగనిచ్చేవు. వాడికోసమే నే పడేపాట్లన్నీ.

ల: పరాయిదాన్నిగాక మీయింట బుట్టానా? నన్ను అడిగావు గనుక నావుద్దేశం నే జెప్పా. తరువాత మీమీ యిష్టం.

చౌదరయ్యా, వెంకటయ్యా చద్దన్నందిని మాగాణ్లకు పోయినారు. రామానాయుడు పలహారంజేసి మేడమీదికి బోయినాడు. సాహు ఆడుకుంటున్నాడు. కమలమ్మ పచ్చీసుపట్టా దీసుకొని మేడమీదికి బోయింది.

క: అప్పుడే నిద్దరపోతున్నారా? కుంభకర్ణునిమోస్తరుగా ఆరునెలలు నిద్రా, ఆరునెలలు మెళుకువానా? కాసేపు గవ్వలైనా ఆడుకుందాం లెండి. ఉద్యోగానికి వెళ్లితే యిట్లా నిద్రపోనిస్తారా?

రా: ముసుకు దీసి—యేమిటి అంటున్నావు?

క: నేనన్నమాటలు వినబడనేలేదా? మీకు పొద్దుగూకులూ వొకటేమయికం. యెన్నాళ్ళు యీాయనకీ దుఃఖమని మీనాయన కోపపడ్డాడు. రేపు ఉద్యోగానికి గుంటూరు వెళ్లుతారా? మీకు యిరవైఅయిదు సంవత్సరాలు కొద్దిలో వెళ్లిపోతవికే. నాకూ గుంటూరులో వుండవలెనని వున్నది.

రా: నాకు యిరవైఅయిదుసంవత్సరాలూ ఇంగ్లీషుతారీకుల ప్రకారం వారం రోజులక్రిందనే వెళ్లిపోయినవి.

క: అయ్యో! అదేమిటి? మీ నాయనగారు యింకా పది హేనురోజుల వ్యవధానం వున్నదంటున్నారే. తెనుగుతారీఖులను బట్టి పనికిరాదా? వెళ్ళిపోయినట్టు మీ కెప్పుడు తెలిసింది?

రా: కొంతసేపు వూరుకొని—తెలుగులెఖ్ఖ పనికిరాదు. నాకు ముందే తెలుసు.

క: మీ నాయనగారితో యెందుకు జెప్పలేదు!

రా: నన్నెవ్వ రడిగారు? చెపితేమటుకు వెళ్ళిపోదా? ఆగుతుందా?

క: సరేగాని మీ అన్నదమ్ములు భాగాలు పంచుకోరాదా? వొకళ్ల తల్లిబిడ్డలు గనుకనా, కలిసివుండడానికి.

రా: "వేఱుపడితే మేలురా మగడా" అని వేరింటి కాపురం వెలిగించవలెనని వున్నదా? తోడికోడలినుంచి వేరా, అత్తనుంచికూడానా?

క : వాండ్ల మూడోభాగం పంచిపెట్టి మన రెండుభాగాలూ కలిపే వుంచుకుందాం.

రా : అదెట్లా, వాండ్లకు సగభాగం.

క : మీరు ముందుగానే నేర్పబోకండి. చాలాఆస్తి మీ నాయనగారి స్వార్జితమేనటగా ?

రా : ఒక్క యకరంగూడా స్వార్జితం లేదు. అంతా కుటుంబాస్తి పెట్టి కొన్నదే.

క : వ్యవహారానికి దిగితే స్థిరాస్తి సగం పంచుకుంటా డనుకోండి. డబ్బెట్లా చిక్కుతుంది ?

రా : మీరు బాకీలు లేవంటారా? లేవంటే ఉభయులకూ లేకుండానే పోతవి. ఎవరీవెర్రి ఆలోచనలు చేస్తున్నది? మా అమ్మ నన్ను గన్నది, వాణ్ణి పెంచింది. ఈ దురాలోచనలకు ఆమె ఒప్పుకున్నదా ?

క : మీరు ఒప్పిస్తే ఒప్పుకుంటుంది.

రా : మన సగమాస్తి మన నూరుమందికీ చాలకపోతుందట గాని వెర్రి ఆలోచనలకు పోబోకండి. నిజం విచారిస్తే వెంకటయ్య వ్యవసాయంలోకి దిగిన తరువాతనే చాలా భూమి కొన్నారు. అతడు లేకపోతే మనకు వ్యవసాయం సాగినట్టే. అతడు వ్యవహారానికి దిగి నన్ను సాక్ష్యం వేసుకుంటే ఉన్న సంగతి యావత్తూ చెపుతా. తరువాత మీ యిష్టం.

క : ఏదో గుర్రపుబండి వచ్చినట్లున్నది. (వీధివైపు కిటికీలో గుండా తొంగి చూచి) మీ పినతల్లి కొడుకులా గున్నాడు.

రా : (తొంగిచూచి) మోహనా ! పెట్టె మేడమీదికి పట్టించుకొనిరా.

మోహనరావు షోకు పురుషుడు. సూటూ, బూటూ వేసుకొని తలమీద ఫర్‌టోపీ వోరగా బెట్టుకొని చటచట మేడమెట్లు యెక్కి వచ్చాడు. రామానాయుడు మెట్లదగ్గరకు యెదురుగా బోయి చిరునవ్వుతో అహ్వానించి కూర్చోమన్నాడు. బెత్తం బల్ల మీద బెట్టి లాగులు ముడత పడకుండా కొంచెం మోకాటిపైకి లాగి కాలుమీద కాలు వేసుకొని కుర్చీమీద కూర్చున్నాడు. బండివాడు తోలుపెట్టెను సావిట్లో పెట్టి వెళ్ళిపోయినాడు. కమలమ్మ, మోహన

రావు సావిట్లోకి రాంగనే పడకగదిలోకి బోయి కిటికీప్రక్కన కుర్చీ మీఁద గూర్చుండి ఓరకంటితో చూస్తున్నది.

రా : మోహనా! తెనాలినుంచేనా? మీ కిప్పుడు శెలవులు గాఁబోలె?

మో : (చేతి గుండీల దగ్గర షర్టులో దూర్చిన ఉల్లిపొరవంటి పట్టు చేతిరుమాలును దీసి అంకురిస్తున్న చిరుచెమటను తుడుచుకొని మరల గుండీల దగ్గర దోప్పించి) "తెనాలినుంచే వస్తున్నాను. ఇంకా నాలుగు రోజులు శెలవున్నది. చూచి వెళ్లుదామని ఇటు వచ్చా."

రా : కమలం! మోహను వచ్చాడని అమ్మతో జెప్పి ఫలహారం చేసి తీసుకరా.

మో : నాకు అక్కరలేదు. గుంటూరులో స్టేషన్‌దగ్గర ఫలహారం తీసుకున్నా. మీ భోజన మైందా?

రా : మా భోజనం ఇంకా కాలేదు. ఒక గంట లోపల తయారవుతుంది. కమలం! త్వరగా కానియ్యమని చెప్పు.

మో : నాకు తొందరేమీ లేదు. కొంచెం అలసట తీర్చుకుంటాను. బయటినుంచి ఇంట్లోకి రావడంచేత చెమట పోసింది. సూటు విడిస్తే బాగుండును. (అంటూ ఖాళీగది ఉన్నదేమోనని అటు యిటు చూచాడు.)

రా : మెట్లగదిలోకి వెళ్ళి విడువు. అక్కడి కెవ్వరూ రారు.

మోహనరావు పెట్టె గదిలోకి తీసుకొనిపోయి పావుగంటలో దుస్తులుమార్చి లాగు మడతబెట్టి పెట్టెలో బెట్టి చలువజేసిన మల్లు పాజామా తొడుక్కొని పొట్టి చేతుల తెల్లచొక్కా వేసుకొని అకు చెప్పులతో చిటచిటనడుస్తూ మళ్లీవచ్చి కూర్చున్నాడు. మొదట పెట్టుకొన్న బంగారుచట్టపు కంటెద్దాలు యిప్పుడులేవు. సన్నని బంగారుకొక్కెం గల పిన్స్‌నెజ్ అద్దాలను పెట్టుకొన్నాడు.

రా : కమలం వొక విసనకర్ర యిట్లా యియ్యి.

కమలమ్మ విసనకర్ర తెచ్చి బల్లమీద పెట్టి మోహనరావును చూచీ చూడనట్లు గదిలోకి వెళ్ళిపోయింది.

మోహనరావు అయిదారు ఏండ్ల క్రిందట కమలమ్మను చూచాడు. అప్పు డామె విశేషసుందరంగా కనబడలేదు. మోహన

రావు విసురుకుంటూ కూర్చున్నాడు. కమలమ్మ లక్ష్మమ్మతో జెప్ప డానికి కిందికి బోలేదు.

రా: మోహన్! నీవు కసరత్తు చేస్తావా? ఛాతీ యెన్ని అంగుళాలు?

మో: ఈమధ్య ఒక అంగుళం తగ్గింది. ఇప్పుడు ముప్పైఫయే డంగుళా లున్నది. మన దండాలు తీస్తే చాలా బలం వస్తుందిగాని శరీరం చక్కగా ఏర్పడదు. బస్కీలు దీస్తే పొట్ట పెరుగుతుంది. డంబెల్సు చేస్తే ప్రతి కండా పెరిగి అందంగా ఉంటుంది. అయితే చెయ్యడం మానితే కండలు తగ్గిపోతవి.

రా: నీ దండలు చొక్కాపైకే కనబడుతున్నవి. ముంజేతి నరాలు ఇనపకడ్డీలలా గున్నవి.

మో: చేపనూనె తాగుతూ డంబెల్సు చేస్తే ఒళ్లు చక్కగా బెరుగుతుంది.

రా: మనమూ కిందికి పోదాం.

మోహన్ లాగు దీసి పంచెకట్టుకొని వస్తానని గదిలోకిబోయి చలువచేసిన జరీవుత్తరీయం మొలకుగట్టుకొని హాలులోవున్న నిలువు టద్దంలో విగ్రహాన్ని చూచుకొని—కిందికి పోదామా అన్నాడు. ఉభయులూ కలిసి కిందికి బోయినారు.

మో: అమ్మను జూచి అయి దారేం డ్లయింది. అప్పుడు అయిదోఫారమో, ఆరోఫారమో చదువుతున్నా. నన్ను గుర్తు పడుతుందా?

రా: ఎదిగేవాండ్లలో మార్పెక్కువ కనపడుతుంది. అయినా గుర్తుపట్టవచ్చు—అమ్మా! మోహన్ వచ్చాడు చూచావా?

లక్ష్మ: నీవుటరా నాయనా! పెట్టె పైకెత్తించుకొని పోతుంటే యెవరో అనుకున్నా. అంతా బాగున్నారా? నీ పెండ్లికి పిలవడానికి వచ్చావా?

మో: నాపెండ్లికి నేనే పిలుస్తానా దొడ్డమ్మా!

రా: యీ యేడు బి. యల్., పరీక్షయితే పెండ్లి చేసు కుంటావా?

మో: మావాండ్లు వేధిస్తున్నారుగాని యిప్పు డేమి తొందర రని అంటున్నాను.

లక్ష్మి: చాపమీద కూర్చోండి. మనుము లేమైనా వస్తున్నవా?

మో: చాలా వస్తున్నవి. యింకా యేదీ నిర్ధారణ చేసుకో లేదు. పెదనాయన యెక్కడికి వెళ్ళాడు? వ్యవహారపుచిక్కులన్నీ పోయినట్లేనా?

ల: గట్టున బడ్డాం నాయనా. పొలంకళ్ళి పోయివస్తానని వెళ్ళాడు. రావాలె, భోజనానికి వేళ దప్పుతుందేమో నీకు.

మో: నాకు తొందర లేదులే.

రా: మనం స్నానంచేసి సిద్ధంగా వుందాం. కమలం!— నీళ్ళుతోడి అంగవస్త్రి లియ్యి.

మో: నేను పైకిబోయి అంగవస్త్రం, తువ్వాలా తెచ్చుకుంటాను. నీ వింతలోకే స్నానం కానీయి.

కమలమ్మ రామానాయుడికి స్నానానికి నీళ్ళిచ్చింది. ఆయన నామాలు దిద్దుకుంటూ కూర్చున్నాడు. మోహనరావుకు వేడినీళ్లు పాళాలు చేసేలోగా ఆయన దిగివచ్చాడు. స్నానాలగదిలోకి రాగానే, కమలమ్మ వెళ్ళిపోబోయింది గాని ఎందుకో పోలేదు. "ఆ వేడి చాలునా? ఇంకా చన్నీళ్లు కావలెనా?" అని అడిగింది. నేను వేడి నీళ్లు చేయనండీ, చన్నీళ్లే అలవా" టన్నాడు మోహనరావు. అయితే తోడకవస్తానని గదివాకిటికి రెండు గజాల దూరంలో ఉన్న బావిలో చేద వేయబోయింది. మోహనరావు అక్కరలేదనేవరకు ఊరుకున్నది. అతడు చేంతాడు తీసుకొని అక్కడున్న ఇత్తడిబిందెకు ఉచ్చూ, ఉగ్గమూ పెట్టి గబగబ తోడి వొంటిచేతితో బిందె తలపై కెత్తి నీళ్లు కుమ్మరించుకుంటున్నాడు. కమలమ్మ చూస్తూ నిలుచున్నది. చేయి పైకెత్తినప్పుడల్లా పక్క టెముకలమీద మాంస కండరములు యిసుక తరంగములవలె హృదయంగమంగా కనబడుతున్నవి. బంగారుచాయగల విశాలవక్షంమీద కొదమతుమ్మెద రెక్కలవలె రోమాంచం చెలువారుతున్నది. నీళ్లు తోడేటప్పుడు కండెలుగట్టిన పిక్కలూ, పెడదిరిగిన రెక్కలూ, దుక్కలవలెనున్న తొడలూ, పొక్కియున్న పొక్కిలీ, అక్కలించిన నాభీ, విల్లుం ధిక్కరించు పక్కలూ చక్కదనాల కిక్కలై కెంపెక్కియున్నవి. మామూలుకంటె ఎక్కువసేపు ఒళ్లు తోముకుంటున్నాడు. లక్ష్మమ్మ

పిలవడంచేత కమలమ్మ లోపలికి పోంగనే స్నానం ముగించి అన్నానికి వచ్చాడు.

ల: ఆయన మాగాణీనుంచి పడమటిపొలం పోతున్నాడట. వేళ కందదు, మీరు లేవండి.

మో: మాకుమట్టుకు తొందరేమి?

ల: స్నానంచేసి యెంతసేపని కూర్చుంటారు, కానియ్యండి.

రా: బొట్టు పెట్టుకోవా?

మో: అగరుంటే పెట్టుకుంటాను.

కమలమ్మ యిదిగో అగరుభరిణె అని కొంచెం భిడియంతగ్గి చెప్పి మరల సిగ్గు నభినయించుతూ అక్కడ బెట్టి పోయి మేడమీది కెక్కి ఉభయులకూ తమలపాకులుచుట్టుతూ కూర్చున్నది.

రా: (భోజనంచేసి లేవబోతూ) అక్కలక్ష్మీ—నీవు మేడ మీద సావిట్లో మరమంచం వాల్చి వీరికి పక్కవెయ్యి.

ఉభయులూ మేడమీదికి బోయినారు. మోహనరావు అద్దాలు పెట్టుకొని బల్లదగ్గర కుర్చీమీద కూర్చున్నాడు.

రా: మోహనా! తాంబూలం వేసుకో.

మో: మీరు రండి.

ఉభయులు తాంబూలం వేసుకున్నారు. దేహం కొంచెం వేడితీసుకొని ముఖానికి తేజస్సు హెచ్చింది.

రా: బి. యల్. పరీక్ష పూర్తికాంగనే ఉద్యోగంలో ప్రవేశిస్తావా?

మో: మాఅన్నయ్య ప్రవేశించమంటున్నాడు. నాకు ప్లీడరుపనంటే సరదా.

రా: పంచమోద్యమం నీ కిష్టమేనా?

మో: దాన్నిగురించి బాగా చదవలేదు. అయినా మంచి ఉద్యమ మనే వింటాను.

రా: పంచములదుస్థితి నీ వెప్పుడూ స్వయంగా చూడలేదా?

మో: వాండ్లతో నాకేమిపని? అయినా యీ ఉద్యమాలు పెట్టుకుంటే మనసుకు ఆందోళణ మెక్కువ. నాక్లాసులో నారాయణ రావు అనే కుర్రవాడు చదువులో మొదటివాడుగావున్నా ఊళ్లో

ఉద్యమాలన్నీ నెత్తినబెట్టుకొని అహోరాత్రాలు ఊపిరి సలపకుండా తిరుగుతుంటాడు. వాడిని చూస్తే నాకు జాలివేస్తుంది.

రా: మోహనా! నే నిప్పుడు బయలుదేరి యిక్కడికే, పాలెమనే వూరికి బోయివస్తాను. నాకోసం చాలామంది కనిపెట్టుకుని వుంటారు. అయిదుగంటలకు తిరిగీ రాగలను. బడలికగావున్న దంటివిగా. పడుకుంటావా, నాతో వస్తావా?

మో: రాత్రి నాటకానికి వెళ్ళాను. నిద్ర తూలుతున్నది. నీవు వచ్చినతరువాత అయిదుగంటలకు షికారుపోదాం.

రా: సరే పడుకో. కమలం! మూడుగంటలకు మోహనుకు ఫలహారం జెయ్యి.

రామానాయుడు పాలెంలో ధర్మపఠనమందిర మొకటి పెట్టించడానికి వెళ్ళాడు. మోహనరావు నిద్రపోయినాడు.

7. ద్రోహము

కమలమ్మ కొంతసేపు పడుకున్నది. నిద్ర పట్టలేదు. దిగిపోయి భోజనంచేసి ఫలహారం తయారుచేసి మేడమీదికి తెచ్చింది. మోహనరా వింకా లేవలేదు. కాని కదులుతూనే పడుకున్నాడు. మూడుగంటలు కావచ్చింది. లేపడానికి సందేహించి కిటికీగుండా మోహనరూపంచూస్తూ కమలమ్మ కూర్చున్నది. చూచి చూచి, దగ్గరవున్న వీణను దీసుకొని సారించి,

వో! రమణీమణి వేగమెపోగదె-సామిని తేగదె॥

అనేజావళీ ఎత్తుకొని మోహనంగా పాడుతున్నది. మోహనరావు నాగస్వరం విన్న కోడెతాచువలె తలయెత్తి వీణాగాన ప్రవాహాన్ని వెల్లువలుగట్టిస్తూ కూర్చున్న మోహినీరూపాన్ని చూచాడు. చూచి కనికట్టుకట్టిన తాచువలె పక్కమీద వాలి, అరగండ్లతో ఆనందిస్తున్నాడు. ఆనందసముద్రంలోనుంచి ఇంకా తెప్పరించుకోలేదు. కమలమ్మ వాలుగన్నులతో అతని నిద్రావసానకమనీయ ముఖారవిందాన్ని తిలకించింది. ముఖకమలంమీద ముసురుకొన్న బాలచంచరీకముల కొనరెక్కలవలె బెరిగిన నునుమీసములూ, విరిసి నుదుటిపై యాడుకొను కత్తిరింపుముంగురుదీగెలూ, సోయగము చింది ముఖముపై విరజల్లినట్టు విరాజిల్లుతున్నవి. కమలమ్మ

ఈయద్భుతరామణీయకవిలోకనంబుచే కై పెక్కి ప్రేమోన్మత్తయయి కంఠమెత్తి మోహనరాగమును శ్రవణసమ్మోహనంగా పాడుతున్నది. మోహనరావు విని, విని, మొగం చిట్లించి వీణపై యెన్ని సంగతులు గనబరిచినా జంత్రం శ్రావ్యమున గొంతుయొక్క చక్కదనానికి తీసిపోతున్నదనుకొన్నాడు. ప్రేయసియొక్క చక్కదనాల కలస్వనాన్ని పాడుచేస్తున్న వీణాగానమును శిక్షించుటకో యన చివ్వన లేచి కూర్చున్నాడు. కమలమ్మ జావళీని పూర్తిచేసి పాట నాపివేసింది. మోహనరావు నిరాశజెంది మిన్నక కూర్చున్నాడు. కమలమ్మ మందాక్రాంతావృత్తంవలె మందగమనంతో చావిటిలోకి వస్తున్నది. జంత్ర సహాయంలేని స్వాభావికమైన మనోహరపికస్వరంవలె విరాజిల్లుతూ కమలమ్మయొక్క సాన్నిధ్య సౌభాగ్య మబ్బింది. గాన మాపివేసిన లోపం గన్పట్టకుండ మరి యొక జావళీ యెత్తుగడచేసినట్లు అభిరామంగా మోహనరూపం పొడగట్టింది.

క : ఫలహారం చేయరా ?

మో : తీసుకొని రండి.

వెండి పాత్రతో కాఫీ, ఉపమా, కమలాఫలాలూ తెచ్చి బల్ల మీద బెట్టింది. మోహనరావు ఫలహారం చేస్తూ కమలంయొక్క తొనను సీత్కారంతో ఆస్వాదించగా రస భావా లన్నీ కమలమ్మ అనుభవించి సొక్కి సోలిపోయింది. కమలం మోహనరావుయొక్క అధరసౌభాగ్యాన్ని చూరగొన్నదిగాని కమలమ్మకింకా ప్రత్యక్షంగా లభించలేదు. కమలమ్మ పెదవులు సంచలించినవి కాని గంభీరించి నిలువబడ్డది. మోహనరావు కేవల మానసికానుభవంతో తృప్తి చెందక సంభాషింప నిశ్చయించుకొని విషయం దొరకక ఫలహారం చాలించి కరకమలంచేత ముంగురు లెగజిమ్మి,

మో : ఒదినగారూ! తల దువ్వుకొనుటకు నూనె ఉన్నదా?

క : ఉన్నది; నిమ్మనూనె పనికివస్తుందా?

మో : శైత్యోపచారంగా చాలా మంచిది. తీసుకరండి.

కమలమ్మ దువ్వెనా, అద్దం, నూనె తీసుకొనివచ్చి బల్లదగ్గర నిలువబడ్డది.

మో : ఒదినగారూ ! మిమ్మల్ని ఒక్క మాటడుగుతాను. కోపం రాదుగదా ?

క : వొక్క మాటేనా ?

మో : మొద టంతే.

క : ఒక్కమాటే అడిగితే కలహం రావచ్చు.

మో : అయితే మరి తరువాత మాటాడరా ?

క : ప్రణయకలహమైతే ఎందుకు మాట్లాడను ?

మో : అయితే చెప్పండి. మీకు నామీద దయ ఉన్నదా ?

క : వట్టి దయేనా ?

మో : తరువాత మారుతుంది.

క : మారి ఏమవుతుంది ?

మో : మారి ప్రేమవుతుంది.

క : అమ్మా ఎంత జాణవు ?

మో : కోపం వచ్చిందా ?

క : కోపకారణ మేమున్నది ?

మో : నూనె ఇస్తారా ?

క : ఇయ్యవలసిందేనా ? మీ చేతులకు చమురవుతుందేమో ?

మో : అయ్యోమాట నిజం.

క : నేను రాయనా ?

మోహనరావు చూపులతో సమ్మతి గనుపరచాడు. కమలమ్మ చేతిలో నూనె వేసుకొని తలకు రాచింది. ఉభయులూ శరీరం మరచారు. చెంపను నూనె తగిలితే హస్తకమలంతో అద్దింది. ఉభయులకూ ఆనందం ఇనుమడించింది. ఇద్దరూ పరవశులైనారు. ముఖకమలములు స్పర్శించినవి. అప్పటి రసవృష్టి యెవడు వర్ణించగలడు ? మాధుర్యంకంటె మధురంగా ఉన్నది.

మేడమెట్లమీద సాహు వస్తున్న కాళ్ళ అలికిడి వినబడ్డది. కమలమ్మ దృష్టిగోచరమైన మోహనరూపాన్ని మనసులో బంధించి చిక్కబట్టి గదిలోకి బోయి పడుకున్నది. సాహు సావిట్లోకి పరుగెత్తుకొనివచ్చి యేమండీ ! మా అమ్మెక్కడున్నది ?

మో : లోపల ఉన్నదిలే.

సాహు : అమ్మా ! నాకు ఫలహార మేది ?

క : సాహుపంక చూడకుండా—అదుగో ఆ గిన్నెలోది నీకు.

సాహు "నాకు పండు వలిచిపెట్టు. లే," అని పమిటె పట్టు కొని లాగితే లేచింది. పండు వలిచిపెట్టి మళ్ళీ పడుకున్నది. మొదటి మోహనదృశ్యం అంతర్థానమై మళ్లీ స్ఫురించలేదు. మోహనరావు లేచి కిందికి పోయినాడు. ముఖమంతా యేమో కొత్తగా కనబడు తున్నది. వీధివసారాలోకి పోయి పచారీచేస్తూ సిగరెట్టు కాలుస్తు న్నాడు.

రామానాయుడు నాలుగుగంటలకల్లా పాలెం పోయినాడు. సాయంత్రం సభ జరుగుతుందనీ, రామానాయుడుగారు ఉపన్యాసం ఇస్తారనీ సాటింపు చేశారు. పఠనమందిరందగ్గరనుంచి బయలుదేరి నగరసంకీర్తనతో ఊరేగింపు జరిగింది. బాలకులూ, కూలీలూ, 'తిలక్ మహారాజ్‌కు జై, మహాత్మాకూ జై, సంగదాసుకూ జై' అని కేకలువేస్తున్నారు. నాలుగున్నరకు మందిరందగ్గరకు వచ్చారు. రామానాయుడు ప్రతిష్ఠనుబట్టి ఊళ్లో ఉండే ఆసామీ లంతా సభ నలంకరించారు. పెద్దవాడని చిన్నపరెడ్డిని సభకు పెద్దనుగా ఎన్ను కున్నారు. విద్య అవసరమనీ, పఠనమందిరములు ఉపయోగకరము లనీ, పంచములు దుస్థితిలో ఉన్నారనీ రెండుగంటలసేపు రామా నాయుడు ఉపన్యాసం ఇచ్చాడు. అందరూ ఆహ్లాదపడ్డారు. పట్టయ్య అనే మంగళాపురపు కుర్రవాడు పంచమోద్యమాన్నిగురించి పద్యాలు వ్రాసి చదివాడు. చిన్నపరెడ్డి పఠనమందిరాలు అవసరమని చెప్పి ఇల్లు కట్టించడానికి స్థలం, అయిదువందల రూపాయిలూ యిస్తానని వాగ్దానం చేశాడు. తక్కినవారు కొన్ని స్వల్పమొత్తాలను పుస్త కాలు కొనడానికిచ్చారు. అప్పటికి సేకరించిన పుస్తకాలతో పఠనా లయం ప్రారంభమైంది. మందిరానికి సంబంధంగా పంచమపాఠశాలను పెట్టి ఉచితంగా బోధించడానికి ఒక బ్రాహ్మణ కుర్రవాడు అంగీకరిం చాడు. జయధ్వానులతో సభ ముగిసింది. అనంతరం రామా నాయుడు ఊరికి ప్రయాణమైతే చీకటిపడ్డదని పోనియ్యలేదు.

మోహనరావు చాలాసేపు వసారాలో పచారీ చేశాడు. కూడదని చెప్పే యౌవనుడుసహితం విడువక చదివే తారాశశాంక విజయం, బిల్హణీయం తమాషాగా అనేకమాట్లు చదివి ఆనందించాడు గాని విషయములన్నీ తెరచాటుబొమ్మలమోస్తరుగా లీలగా కన

బడ్డవి. భావప్రపంచంలోనుంచి భౌతికప్రపంచంలోకి మారేటప్పటి సంధికాలమే మనుష్యజీవితంలో మిక్కిలి రసవత్తరమైన భాగం. సర్వజంతుసామాన్యమైన యీ మార్పు మానవుని తన మానవత్వం నుండి దేవత్వంవంక ఒక మెట్టెక్కిస్తుంది. పాప మీ తరుణకాలములో మోహనరావుపై చెడుగాలి సోకింది. తెగులుదగిలిన సస్యం పూర్ణఫల మీయజాలదు. మోహనా! పొంగిపొరలు నీ యౌవన ప్రవాహం గట్లు దాటింది. పంకసమ్మిళితమై మాలిన్యాన్ని బొందింది. అంతటితో పోలేదు. ఫలవత్తరములైన సుందర కేదారములపై వెల్లువగట్టి నష్టం గావించింది. భూస్వామి నీ జీవానికి పడి దుఃఖిస్తాడు. పాపం నీ వేమి చేయగలవు? నీ శక్తికి మించింది. పాలవంటి నీ యౌవనాన్ని పొంగబోసుకున్నావు. ఇక మరి నీ చేతికి శుభ్రంగా ఎట్లా వస్తుంది? నీ మోహన విగ్రహమే నీకు శత్రువైంది. దేహ సౌందర్యమే నీ వెరుగుదువుగాని ఆత్మసౌందర్యం నీ వెరుగవు. ప్రతి దినం నీ దేహాలంకారానికి చేసే ప్రయత్నంలో శతాంశమైనా ఆత్మాలంకారానికి ఉపయోగించినట్లైతే బంగారానికి వెలిగారం అతికినట్లు నీ దేహసౌందర్యం నీ ఆత్మకు తగిన వేషమై ఒప్పివుండేది. అద్దం చూచి ముఖం దిద్దుకున్నావుగాని సత్పురుషుల జీవితాలనుజూచి నీ ఆత్మవర్తనం దిద్దుకోలేదు. నీవు పరీక్ష తప్పిపోయినావు. కాలం వృధా చేసుకున్నావు. భగవంతుడిచ్చిన అవకాశం పోగొట్టుకున్నావు. నీ హృదయంమీద కావురు గమ్మింది. ఇకముందు నీ వొక పతివ్రతా తిలకాన్ని వివాహం చేసుకున్నా కిల్బిషరహితమైన హృదయాలింగన మియ్యజాలవు. పాపాన్నే ప్రసరింపజేస్తావు. అయ్యో! పాపం! ఏమీ తెలియని నవయౌవనుని కెంత శిక్ష? నిన్ను జూస్తే జాలి వేస్తున్నది.

మోహనరావు కొంతసేపు పచారు చేసిన తర్వాత మనస్సు ఆలోచనోన్ముఖమైంది. "ఏ మది చిత్రం! ఇట్లా జరుగుతుందని కలలోకూడా అనుకోలేదు. అబ్బా, ఏమా సౌందర్యం! సంగీతం సౌందర్యాన్ని మించింది. కిన్నరవలె తీగెలుదీసినట్లు రాగం దీస్తుంది. ఆమెకు నామీద అత్యంతమైన ప్రేమ ఉన్నట్లు కనబడుతుంది. తారా శశాంక విజయములోని కథ కల్పనైనా విషయం తప్పకుండా సత్యమే. తారాచంద్రులనే వ్యక్తులు లేకపోయినా తత్సదృశులు

అనేకు లుండడం నిశ్చయం. ఎట్లా మాట్లాడుదామా అని ముం దాలోచించుకుంటే ఒక్కమాటా స్ఫురించలేదుగాని, ఆ సమయా నికి సంభాషణ మహా రసవంతంగా సాగింది. అరే! ఈ వ్యవహారా లలో ఆరితేరినట్లు మాట్లాడాను. కాకపోతేమట్టుకు ఈ పాండిత్యం వొకరు చెప్పితే వచ్చేదా? ఈ సంభాషణదాకా ఎందుకూ? అసలు ఈ విషయమే దేవుడు వచ్చి యిట్లా అని ప్రతిజంతువుకూ చెపు తున్నాడా! అన్నీ స్వభావంగానే తెలుస్తవి. ఇంతవరకు పరీక్షయి తేలాం. మొదటిరకం మార్కులు వచ్చినట్టే. ఇక జరుగవలసిన దేమి? సగం సగం వ్యవహారాలు నాకు బనికిరావు.''

సాహు: ఏమండోయ్! మా తాతయ్య మిమ్ములను పిలు స్తున్నాడు.

మోహనరావుకు మనసు డక్కుమన్నది.

మో: సాహూ! ఎందుకురా?

సా: ఊరికెనే మాట్లాడడానికి.

మో: (తనలో) వోరినాయనా, రాగోలదీసుకొని సిద్ధంగా ఉన్నాడనుకొన్నా—(ప్రకాశంగా) యిదుగో వస్తున్నా. (అని కాలుతున్న సిగరెట్టు పారవేసి లోపలికి పోయినాడు.)

8. అమ్మ లేదు

సాహు ఫలహారం దిని వెళ్ళిపోయినాడు.

కమలమ్మ మంచంమీద బండుకున్నది. మొదటి సమ్మో హనదృశ్యం మళ్ళీ గుప్తికి తెచ్చుకోవలెనని ప్రయత్నంచేసింది. కవి శిల్పచిత్రకారనిర్మితములైన కృత్రిమ విగ్రహాలవలె సహజరసవిహీన ములై అనేకరకముల దృశ్యాలు గాన్పించి అసహ్యంగా దోచినవి. ప్రయత్నించినకొలది కొత్తరూపాలు భాషాంతరీకరణమున కవుల భావములవలె వికృతములై కన్పడ్డవి. రూపం మనస్సులో నాట లేదు. తస్వీరు తీసేటప్పుడు ఫలకం పూర్ణంగా రూపగ్రహణం చేయకముందే తీసివేసినట్లైతే విగ్రహ మెట్లావస్తుంది? అతనిని మళ్ళీ వొకమారుచూస్తే బాగుండునని కిటికీలోగుండా వీధివైపు తొంగిచూచింది. కనుపడలేదు. వీధిలోకి దిగే మెట్లదగ్గరకుబోయి చూచేవరకు మోహనరావు సిగరెట్టుత్రాగుతూ పచారుచేస్తు

న్నాడు. స్వాభావికమైన ముఖవైభవానికి వొయ్యారంగా పట్టి పీల్చుతూవున్న సిగరెట్టు నూతనవిలాస మొనగూర్చింది. మర్చితంగా త్రాగడంచేత వ్రేళ్ళసందున కొంచెం పచ్చబడ్డదిగాని పెదవులు నల్ల బడలేదు. ఆపాదమస్తకం పరిశీలించినది. కొంచెం ముడిచిన కోమలా ధరపుటమునుండి ముఖకమలసమీరాలతో సమ్మిళితమై గుప్పున వెలువడిన ధూమపుంజానికీ అరమోడ్పు గన్నులకూ తోడు మదనుడు ఉన్నతభ్రూలతను ఆకర్ణాంతంగా లాగి నీలోత్పలముల నిగనిగను ధిక్క రించే చిఱుమీసపుటమ్ముల సంధించి చేతికొద్ది లాగి రువ్వి హృదయం గాడనేయగా సొక్కి సోలి కటకటాలపై వ్రాలింది. యిట్టిసమయ ములగదా ప్రియులు కైదండలొసంగి సేవింప నవసరమవుతుంది. ప్రాణనాథుడు దండనుండ తన కట్టిభాగ్యము లభింపమికి దుస్సహ మైన పారతంత్ర్య జీవనమేకదా కారణమని తోచింది. బంధముల తెగదెంచుకొని పరుపిడి అతని బాహుదండముల నల్లుకొన నువ్విళ్ళూ రిందిగాని అత డేమనునో యని సంశయించింది. నిట్టూర్పువిడిచి యిప్పటి కింతయే భాగ్యమని మరియొకపరి కండ్లారజూచి జారి దుర్భర మైన శరీరము మోచి పాన్పుపై వ్రైచింది. అనుభవైకవేద్యమైన ప్రథమదృశ్యాన్ని భావంతో వూహించుకొనలేకపోయిందిగాని ద్వితీయదృశ్యం బాగా గోచరమై మనస్సును విడువలేదు. మోహన రూపాన్ని మనస్సున కావించుకొని కనులుమూసి మననం చేసింది. భావగోచరము లవుతున్న రూపవిభ్రమవిలాసములు మూర్తిమంత ములై కండ్లు తెరచినా నలుదిక్కుల ప్రత్యక్షమవుతున్నవి. మోహన రూపం రూపపంకములో దగుల్కొని కమల క్షణభంగురములైన ఆనందకెరటములలో దేలిపోతున్నది. నాలుగుగంటలైంది. అయి దైంది. ఆరైంది. యేడైంది. కమల కాలపరిమాణందెలియని అఖాతంలో బడిపోయింది. లేవలేదు. సాహు ఆడియాడి ముంగి ట్లోకి వచ్చి అమ్మా అని కేక వేసినాడు. అంధకారమంతా నిశ్శబ్దంగా వున్నది. ప్రత్యుత్తర మెవరిస్తారు? అమ్మలేదు. అమ్మలేనివానికి అంతా లేనిదే. అమ్మా లేవవే అని మరల కేక వేశాడు. లేదని భవంతిలోనుండి ప్రత్యుత్తరం వచ్చింది.

సా: యింట్లోకి బోయి, నాయనమ్మా? మూఅమ్మ యేదీ?

ల; మేడమీద వుంది. పిలుచుకొనివస్తావా?

సా: చీకటిలో నే బోలేను. నాకు అన్నంబెట్టు.

ల: తాతయ్యా వాండ్లు అన్నానికి వచ్చిందాకా వుండవా?

సా: నాకు నిద్దరవస్తూవుంది. త్వరగా బెట్టుమంటే ఆ మాటలూ యీమాటలూ చెప్పుతుంది.

ల: యిదుగో తిను.

సా: అన్నందిని, నాయనమ్మా! చీకటిలో నే పైకి బోలేను. అమ్మవచ్చిందాకా నీపక్కమీద పడుకుంటా.

ల: పడుకో. నిద్దరపోతే మళ్ళీ లేవవుగా?

సా: నీదగ్గిరే పడుకుంటాలే, (అంటూ పడుకొని నిద్రబోయి నాడు.)

మోహనరావూ, చౌదరయ్యా భోజనానికి వచ్చారు.

ల: అక్కలక్ష్మీ! కాళ్ళకు నీళ్ళిచ్చి అమ్మాయిని పిలచకరా. ఒకటే మోయిను నిద్రపోతున్నది. పిల్లవాడు యింకా రాలేదే?

చౌ: మనిషి వచ్చాడు, పాలెంనుంచి. రేపుగూడ రాడట. ఆప్రక్కవూళ్ళకు బోతున్నాడట. చచ్చినవాడిపిచ్చి వీడి కెత్తింది. వూరూరుతిరిగి కూలివాండ్లను రెచ్చగొడతాడు గాంవాంలె. మోహనా! ఈ మాలమాదిగెపిచ్చి నీకూ వున్నదా?

మో: యీ గోలంతా నాకు పట్టదు పెద్దనాన్నా. నా వ్యవహారమేమో, నేనేమో దప్ప యితరజోక్యాలు నాకు లేవు.

చౌ: అది బాగుపడేవాండ్ల లక్షణం. ఉద్యోగానికి పోతావా?

మో: ఉద్యోగమో,— ప్లీడరో — ఏదౌతుందో యింకా చెప్పలేను.

చౌ: బాగుంది. ఆ రెండింటిలో యేదైనా వొకటే— మావాడు వుద్యోగం చేయబడుతుందని యేండ్లు మిగిలిపోయినవని సాగించాడు. వాడికి స్వబుద్ధిన పుట్టాలె కాని యెదటివాండ్లు యెంతకాలమని యెత్తుపెడతారు?

మో: అన్నయ్యకు ఉద్యోగానికి వెళ్లడం యిష్టంలేదా యేమి?

చౌ: యింకా ఉద్యోగమెందుకు? యిదొకటి దొరికిందిగా మాలఉద్యోగం. కొంపా, గోడూ పట్టకుండా దానితో ఊరేగు

తున్నాడు. యిదేమో మంచికివచ్చిన వ్యవహారం గాదు. నీవైనా మనవాండ్లలోకి శాస్త్ర ముందుకురా.

మో: ఉద్యోగం చెయ్యకపోతే ఆయన కేమితక్కువా?

చౌ: తిండికి జరగదనా? ఉద్యోగం పురుషలక్షణం అన్నారు. కాదన్నాడు; నే సంక్షేపించుకున్నా. యీ ముసలివాడు యెప్పుడూ గోకాడుతాడని నాకెందు కీఅపవాదు. యింట్లో యెవరికీ కొరగాని పని నాకుమటు కెందుకు? నాయనా! కాళ్లు కడుక్కోవోయ్.

క: కండ్లునలుపుకుంటూ క్రిందికివచ్చి—నాకు వొంట్లో ఖులాసాగా లేదండీ. భారంగా వుంది.

ల: అది జలుబున. వేడిపాలు పోసుకొని అన్నం దిను; రా! నీకు వంటింట్లో పెడతాను. ఆయన రేపుగూడా రాడట.

క: యింకా వచ్చారేమో అనుకుంటున్నా. అయితే అన్నం దిని పోయి పడుకుంటా.

ల: పడుకో. పిల్లవాడు నిద్రపోయినాడు. యిప్పుడు పైకేమి మోసుకొని పోతావులే. నాదగ్గర పడుకుంటాడు.

కమలమ్మ పైకి పోయింది.

మో: పెదనాన్నా! నేను యీ పూటనే ఊరికి పోదామనుకొని అన్నయ్య రాలేదని వూరుకున్నా. యిక రేపుకూడా రాడు. కనుక తెల్లవారి లేచి వెళుతా. నే వచ్చినబండికూడా ఉన్నది.

చౌ: నిన్ను చూస్తే నాకు ముచ్చట వేస్తున్నది. మీవాండ్లంతా బుద్ధిమంతులు. యింకా రెండురోజులు వుంటా వనుకున్నానే. అతగాణ్ణి దారికి దిప్పలేవా?

మో: నేను చెబితే వింటారా. అందులో పెద్దవారు. మా సెలవులుకూడా అయిపోతున్నవి.

చౌ: పెద్ద—దేనికి?—అన్నిటికంటె తాటిచెట్టు పెద్ద. బుద్ధిలో నీకెవ్వరూ చాలరు. మామేళం వొకరుచెపితే వినేదికాదు. నీవు స్కూలు చెడగొట్టుకొని యెందు కుంటావుగాని అవసరమైతే వెళ్లు. గుంటూరులో ఆగుతావా?

మో: ఊఁహూఁ సరాసరే వెళ్లుతా. నాకు వ్యవధిలేదు,

మోహనరావు భోజనంచేసి మేడమీదికి పోయినాడు. గడియారం తొమ్మిది కొట్టింది.

కమలమ్మ తమలపాకులు చుట్టిస్తున్నది.

చౌ : యేమేవ్! మనమోహను యీపాళాన ఉద్యోగంలో ప్రవేసిస్తే పది సంవత్సరాలలో డిప్టికలెక్టరు పనౌతుంది. మన వాడికి చిలకకుచెప్పినట్టు చెప్పా! వినకపోతే నే నేమిచేసేది? వాడికీ తహస్సీల్దారీ కావచ్చునట!

ల : యింకా యెందుకు తప్పుకోవడం? యెవరిమీదా దూరు లేకుండా వెళ్లిపోయిందిగా!

చౌ : బుద్ధిపూర్వకంగా కావలెనని పోగొట్టుకుంటే పోయింది.

ల : పోతేపోయింది. మీ ఉద్యోగం సంగతేమయింది?

చౌ : అదీ వట్టిదే అయింది. మునసబు అప్పీలుచేసుకుంటే బర్తరఫు ఖాయంచేస్తూ కుటుంబంలోనే ఉద్యోగ మియ్యవచ్చునని ఉత్తరువయిందట. తాసీల్దారుగారు తమ్ముడిపేరు సిఫారసుచేశారని తెలిసింది. నేనూ ఉద్యోగం చేశా ననిపించుకొందామంటే విఘ్నం వచ్చింది. యివ్వేళ ప్రొద్దుగూకులు తిరగడంచేత నిద్ర తూలుతూ ఉన్నది. (అని పడుకున్నాడు.)

ల : అక్కలక్ష్మీ! తోడువెయ్యి, పడుకుందాం. యీ యేకు తీరా వడికి నేనూ వస్తాను.

పదకొండుగంట లయింది. మేడమీది తూర్పువసారాలోకి కుర్చీలాక్కొని విసురుకుంటూ మోహనరావు కూర్చున్నాడు.

మో : కమలా! యింకా లేవలేదా? యిక్కడ కూర్చుందాము రా.

కమలమ్మ జారిన కచభరం సవరించుకుంటూ వచ్చి కుర్చీలో కూర్చున్నది.

మో : కమలా! యేదో వొకసంగతి తేల్చిచెప్పు. తెల్ల వారుజామునసే వెళ్లుతాను.

క : నగలు నాలుగువేలకంటె యెక్కువ వుండవు.

మో : వాటివిషయమై అంతఆలోచన అవసరంలేదు. రేపు మా చిన్నమ్మనడిగి రెండువందలరూపాయలు తీసుకుంటా. మా అన్నయ్య నెలకు ౬౦ రూపాయలదాకా పంపిస్తాడు. ఇంకా కావ

లిస్తే మళ్ళీ మా చిన్నమ్మే పంపుతుంది. ఆమెకు పిల్లలులేరు. డబ్బు చాలావున్నది.

క : యెందుకంటే యేమనిచెపుతావు?

మో : ఆమె అడగదు. మా అన్నయ్య గుంటూరులో చదువుకుండేటప్పుడు ఆమె దగ్గరదీసి యిష్టంవచ్చినట్టు కర్చు కిస్తూ వుండేది.

క : ఆయనగూడా యీమోస్తరువాడేనా?

మో : ఆఁ కొంతవరకు.

క : మనిషి యెట్లా వుంటాడు?

మో : నామోస్తరే. కాని కొంచెం పల్లెటూరిపద్ధతి.

క : పొయ్యేమార్గమెట్లా?

మో : పోవడం నిశ్చయమైతే దాని కేర్పాటుచేస్తా.

క : పిల్లవాడిసంగతే తగులాటంగా ఉంది.

మో : అది నీవు వదిలించుకోక తప్పదు. తక్కినసంగతు లెట్లావున్నా పిల్లవాడికోసమైనా వెతికి పట్టుకుంటారు. వాడు నీ వెంట లేకపోతే నీజోలే తలుచుకోరు. అదిగాక పిల్లవాడి నిక్కడ వదిలిపెట్టడమే వాడికి క్షేమం. ఆ స్త్రీవుంది, పోషణాజరుగుతుంది.

క : నాకేమో భయంగా వున్నది.

మోహనరావు కుర్చీ వెనుకకు లాక్కొని కూర్చున్నాడు. దీపపువెలుతురు కిటికీగుండా మోహనరావు ముఖాన ప్రసరించింది. ముంగురులు కమలహృదయానికి ములుకులై సోకినవి. ముఖ సోయగం జాలకుని మంత్రోచ్చాటనవలె కమలను నిశ్చేష్టురాలిని చేసింది. నునుమీసం వశ్యౌషధం అయింది.

క : సరే! ప్రయాణాని కేర్పాటు చెయ్యి.

మో : బాగా ఆలోచించి చెప్పు.

క : ఇక ఆలోచన లవసరములేదు.

మో : ముమ్మాటికీ నిశ్చయమేనా?

క : మూడు మూళ్లు తొమ్మిదిమాట్లకూ నిశ్చయం; మార్గం యోచించు.

మో : రేపు ఉదయం ఎనిమిదిగంటల బండికి గుంటూరు చేరి మంచి గుఱ్ఱపుబండి మాట్లాడి ప్రొద్దుగూకేవరకు ఆంజనేయుల మండ

పానికి యెదురుగా జువ్విచెట్టుక్రింద నిలువబెట్టుకోమని చెప్పుతాను. నీవు కనిపెట్టుకొని ఉండు. ఇక్కడ నిలువబడి చూస్తే కనబడుతుంది. బండి రాంగనే రెండు మూడు మంచి చీరెలూ, నగలూ మాత్రం తీసుకొని వెంటనే బండెక్కి సరాసరి గుంటూరికే బయలుదేరండి. నేను నల్లపాటి సత్రాలదగ్గరనే కాచుకొని ఉంటా. గుంటూరు ఒక గంట ప్రయాణం.

క : నీ తస్వీరు నా కిచ్చిపో.

మో : ఇస్తాగాని నీ గదిలో పెట్టుకోవద్దు. సావిట్లో తగిలిస్తాను. ఎవరూ దానిని చూడకపోతే వచ్చేటప్పుడు తీసుకునిరా. ఇక వెళ్ళి గదిలో పడుకో. నేను సావిట్లో పడుకుంటాను.

కమలమ్మకు భయందీరింది. గుండె రాయిచేసుకొన్నది. స్త్రీల స్థిరసంకల్పం ఎవడు మరల్చగలడు? లేచి దృఢంగా అడుగులు వేస్తూ పోయి పడుకున్నది. కాని మనసులో ఆవేదనగానే ఉన్నది. సరిగా నిద్రపట్టలేదు.

మోహనరావు మళ్లీ సిగరెట్టు ముట్టించాడు. నిప్పుపుల్ల గీచిన చప్పుడు విని ఒయ్యారపు మోహనరూపం మరల చూడవచ్చునని కమలమ్మ కిటికీలోగుండా చూచింది. మోహనరావు చీకట్లో కూర్చున్నాడు. పాపం! కమలమ్మ కాశాభంగం గలిగింది. చీకటితో వెళ్లుతాడు. మళ్ళీ ఎప్పటికో చూడడ మనుకొన్నది. మోహనరావు సిగరెట్టు పారవేసి ఉమిసివచ్చి పడుకున్నాడు. చుక్కపొడవంగనే లేచి తాను సిగరెట్టు గాల్చుకుంటూ తీయించుకున్న చక్కని తస్వీరును సావిట్లో దగిలించి సూటు వేసుకొని మరియొక మన్మథవేషమై "కమలా" అని పిల్చాడు. ఆ పిలుపు కమల కెంతో మధురగీతంవలె వినబడి ఆత్రంతో లేచివచ్చి దీపపువెల్తురున వెలుగు లీలావతారం జూచి ఆనందబాష్పాలు గురిసింది. ప్రఫుల్లనేత్ర కమలముల నలంకరించిన బాష్పబిందువులు దీపపు టరుణకాంతులతో తళతళ మెరసి ప్రభాతము గావించినవి. మోహన సూర్యుడు కరకమలదళములతో తుడిచి ముఖకమలముతో కపోలకమలమును స్పృశించి పోయివస్తా నన్నాడు. కమల వెక్కివెక్కి యేడ్చింది.

మో : వెళ్లిపడుకో.

క : బండి రాకపోతేనో?

మో : రాకపోవడమేనా ?

క : జీవితం దుర్భర మవుతుంది.

మో : నాకూ అంతే అవుతుంది. నీవు ఏకారణంచేతనైనా సాయంత్రం రావడానికి వీలుగాకపోతే తెల్లకాగితంమీద వుల్లి రసంతోగాని, మైనపుఖడ్డీతోగాని ఎప్పుడు వచ్చేది, వ్రాసి బండివాడి చేత పంపు. దోహదంజేసి చదువుకొని తరువాతపని జరిగిస్తా.

క : యిక వెళ్ళు.

ఉభయులూ వొకరిచేతులనుండి వొకరు విడిపించుకొనే టప్పటికి అయిదు నిమిషాలు పట్టింది. మోహనుడు పెట్టె తానే చేతపట్టుకొని మెట్లదగ్గరకు పోయినాడు.

క : మోహనా—(పిలిచిందిగాని అశ్లీలమని ఆచుకొన్నది. స్వర్గం స్వల్పకాల మనుభవించినా స్వర్గమేనని మనసు కుదుర్చు కున్నది.)

మో : కమలా! పిల్చావా ?

క : లేదు వెళ్ళు.

కమల వెళ్లి పడుకున్నది.

9. తారాశశాంకము

మోహనరావు గుంటూరులో రైలుదిగి అగ్రహారంలో పిన తల్లిగారింటికిబోయి తనకు స్కూలుకుపోయే కాలం మించిపోయిం దనీ రెండువందలరూపాయలు అవసరమనీ బలవంతపెట్టి పైకందీసు కొని రెట్టింపుబాడుగకు మంచిజట్కాబండి మాట్లాడుకొని మంగళా పురం బయలుదేరి నల్లపాటిసత్రాల్లో తాను దిగబడి బండిని బంపిం చాడు.

కమలమ్మ తెల్లవారుజామున కొంచెం నిద్రపట్టి ౮ గంటల వరకు లేవలేదు. సాహు అవ్వకు మాలిమిగనుక చద్దెన్నం దిని ముంగిట తాపాబండి లాగుకుంటున్నాడు. కమలమ్మ మేడదిగివచ్చి ఆడుకుంటున్న సాహును చూచేవరకు గుండె లవిసిపోయినవి. సాహు యొక్క నిర్మలమైన నెమ్మోమును చూచేవరకు కమలమ్మ హృదయ తాపాలన్నీ శమించి మరులుగొని పట్టి కౌగిలించుకోపోయింది. ఆటలుమరిగి సాహు "ఉండవే, నా బండిలోక్కేవు" అని చిక్కక

బండిలాక్కొని పరుగెత్తాడు. కమలమ్మ నిలిచి మత్తిల్లి సాహువంక వెఱ్ఱిదానివలె చూచింది. కాఠిన్యంవహించినమనస్సు వెన్నవలె కరిగిపోయింది. కళవిళపడ్డది. మరిగింది. కళవెళ్లాడింది. గగ్గోలుపడి ఘూర్ణిల్లిపోయింది. బిడ్డను తప్పిపోయిన ఆడుపులివలె ఆక్రోశిస్తూ భవంతిలోకి వచ్చి చాపమీద మొదలునరికినచెట్టువలె విరుచుకొని పడిపోయింది. లక్ష్మమ్మ వచ్చిచూచి,

ల: అమ్మా! విచారమా యేమే? నిన్నటినుంచీ జబ్బుగానే వున్నావు.

క: (లక్ష్మమ్మతో మాట్లాడ సిగ్గుపడి) వొళ్ళుతిరుగుతున్నది. (అని తలవంచుకొని చెప్పింది.)

ల: "అయితే, కొంచెం మజ్జిగన్నందిను" మని తెచ్చి బలవంతపెట్టి తినిపించింది.

కొంతశాంతపడి మేడపైకి పోయింది. దురదృష్టవశాన సాహు మళ్ళీ కనబడలేదు. సావిట్లో పడకకుర్చీమీద పడుకొని యెదురుగా గోడన తగిలించివున్న మోహనపటంవంక చూచేవరకు హృదయరంగాన తాండవమాడుతున్న కిశోరవేషం నిష్క్రమించి మోహనవేషం ప్రవేశించింది. ఆపాలపండ్లూ, నునుబుగ్గలూ, వేణువూ, తాషాబండీ మున్నగు పరికరాలచే పొలుపొందు కోమల శైశవస్వరూపం మరుగుపడి నవయువ్వనము విజృంభించి మూర్తీభవించిన లీలామోహనవిగ్రహం హృదయరంగా న్నాక్రమించింది. మరొకపాత్ర కికచోటులేదు. కమలమ్మ చివ్వునలేచి పటాన్నితీసుకొని పరిశీలించింది. ఆ మోహనదృశ్యమే లోచనగోచరమై వివశత్వాన్ని బొందించింది. తస్వీరును హృదయానబెట్టుకొని హృదయేశ్వరుని సందర్శన మభిలషిస్తూ పడుకున్నది. రెండవసారి భోజనానికి పోలేదు. అక్కలక్ష్మివచ్చి వొళ్ళుపట్టిచూచి "లోజ్వరం తగులుతున్నది అన్నంతింటావా?" అని అన్నది. కమలమ్మ "నా కాకలి కాలేదు. సాయంత్రందాకా పడుకుంటే అన్నీ నయమవుత" వన్నది. లక్ష్మమ్మ వైద్యుణ్ణి బిలిపించి చెయిచూపిస్తే అతడు చెయి చూచి యేదో హృదయరోగమని మాత్రలిచ్చాడు. వైద్యుడు వెళ్ళినతర్వాత వాటిని కిటికీలోగుండా విసిరిపారవేసి కొంతసేపు ముసుగుపెట్టుకొని పడుకొని గడియారమైదుకొట్టంగనే పంచలోకి

వచ్చి చూచేవరకు జువ్విచెట్టుక్రిందికి బండింకా రాలేదు. రాడేమోనని మనస్సుకు సందేహం గలిగి మరల పరుపుమీద పడుకొని తస్బీరును పరీక్షించి చూచింది. బాహ్యావేష మెంత సుందరంగా ఉన్నా, స్నానం జేయునప్పటి సహజసౌష్ఠవమును మరుగుపరచిందని విచారపడి సహజవిగ్రహాన్ని కొంతసేపు మననంజేసి తనను చూతవృక్షము నల్లుకొన్న మాలతీలతగా భావించుకొని ఆనందించింది. సహజములైన ప్రేమానుబంధాలకు వివాహబంధాలు ప్రతిబంధకాలుగ దోచినవి. మనస్సుకు వొకవిధాన ఉత్సాహం కలిగింది. లేచి మూడు నాలుగు చీరెలూ, నగలూ పెట్టెలో అమర్చి తస్బీరు కొక చేతిరుమాలు చుట్టింది. మళ్ళీ చేతిరుమాలు తీసివేసి తన మొహమలురవికలో పొదివి నగలు మీదబెట్టి తాళంవేసి చెవి కొంగునకట్టుకొని పంచలోకి వచ్చేవరకు గుఱ్ఱపుబండి జువ్విచెట్టుదగ్గర ఆగుతున్నది. అప్పుడే కమలమిత్రుడు పూర్తిగ అస్తమించి తారాసహితుడైన శశాంకుడు నూదిబోటిమీద కనపడ్డాడు. షోడశకళాపూర్ణుడైనా తారామోహనుడు కళంకసహితుడనీ, కమలాహితుడనీ గోచరించలేదు. జట్కాసాహెబు బండి నిలిపి దాణాసంచి గుఱ్ఱపుమూతికి తగిలించి అటూ ఇటూ చూస్తూ మేడ కెదురుగా వచ్చి పైకి జూచి చేయి వీచాడు. కమలమ్మ ఉండమని సైగ చేసి చేపెట్టె దీసుకొని మడిమెలమీద నడిచి మెట్లు దిగి ఇరువంకల జూచింది. సాహెబు "ఎవరూ లేరు. త్వరగా రం" డన్నాడు. ఉభయులూ బయలుదేరారు.

క : నిన్ను పంపినవారి పేరేమి?

సా : మోహనరావుగారు.

క : వారు ఎట్లావుంటారు?

సా : బలే షోకుపురుషులు. ఆ చందమామవలె ఉంటారు.

క : వారెక్కడ ఉన్నారు?

సా : మనం అక్కడికి చేరేవరకు సత్రాలలో ఉంటారు.

కమలమ్మకు ఇంకోసంగతి దూరలేదు. త్వరగా నడిచి బండిలో పెట్టె పెట్టి ఎక్కి కూర్చున్నది. సాహెబు దాణాసంచి బండిలో పెట్టి కంవుచీతో గుఱ్ఱము నదలించి గ్యాలపు పోనిచ్చాడు. లైనుచెట్లు ఈసంగతి గ్రామంలో వెల్లడించుటకోయన మంగళాపురంవంక పరు

గెత్తుతున్నవి. కమలమ్మ నిశ్చేష్టురాలై కూర్చున్నది. కొంతదూరం గాలపు పోనిచ్చి తరటు పోనిచ్చాడు. అయిదు నిముషాలలో బండి మలకాచెరువు దాటింది. రెండు చోట్ల రైలుపట్టాలు దడదడ మన్నవి. కాశీరాం చింతలదగ్గర వడి ఎక్కువయింది. అరగంటలో బండి సత్రాలదగ్గర రాగింది. కమలమ్మ మౌనముద్రను ఛేదించి తొంగి చూచేవరకు రోడ్డుమీద కనిపెట్టుకొనివున్న మోహనరావు "కమలా! వచ్చావా?" అని బండిలోకి ఎక్కంగనే కమలమ్మ మోహనరావు నలుముకొన్నది.

మో: నే వచ్చినతర్వాత విశేషము లేమైన జరిగినవా?

క: ఏమీ లేవు. మీ అమ్మ వైద్యుని బిలిపించి మాత్ర లిప్పించింది.

మో: విసిరి అవతల పారవేశా వనుకుంటాను.

క: వాడు వెళ్ళినతర్వాత.

మో: అవును. ఇప్పుడు నీ శరీరం ఖులాసాగా ఉన్నదా?

క: నిజవైద్యుణ్ణి జూడంగనే స్వస్థపడ్డది.

మో: పోనియ్యవోయ్.

సా: ఈమోస్తరుగా పోనియ్యవచ్చునా?

మో: మెయిలు కందించవలె. లేకపోతే, ఇబ్బందిపడతాం.

కంవుచీ చిటుక్కుమన్నది. గుఱ్ఱం నురుగులుపడ పరుగెత్తు తున్నది. తారాచంద్రులు తమ్మనుకరించే కమలా మోహనులకు ప్రత్యుత్థానం చేస్తున్నారు. బండి నల్లపాడూ, చుట్టుగుంటా దాటి కొత్తపేటలో సాహెబు ఇంటిదగ్గ రాగింది. మోహనరావు దిగి వెన్నెట్లో నిలువబడి వెలిగిపోతున్నాడు. తారామోహనుడు మత్స రించి తన అనురక్తిని విడిచి తెల్లబోయినాడు. సాహెబు గుఱ్ఱాన్ని మార్చి మోహనరావు సామాను బండిలో యెక్కించాడు.

మో: కమలా! దాహం తాగుతావా?

క: అవసరం లేదు.

మో: పోనియ్యి.

సాగించి సాహెబు బం డెక్కాడు. గుఱ్ఱం వొకనిమిషం మారంజేసి యినుమడించిన వేగంతో గాలపుపోయింది. కమలమ్మ మోహనరావుదండ చేతిమీద తల వాల్చి సొమ్మసిలింది. బండి

కదలికకు ఆమె కదలకుండేటట్లు తన ముఖ మానించి మోహనరావు కూర్చున్నాడు. వేరు తలంపు లేపీ వారి మనస్సులను కలకపర్చ లేదు. బండి సరాసరి తెనాలి స్టేషనుకు పోయింది. కూలివాడికి సామా నెత్తి సాహెబు శాడిగె దీసుకొని సలాం పెట్టాడు.

మో: మీరా! మా అన్నయ్య కనుపడితే యీసంగతి చెప్పేవు.

మీ: అనేకమాట్లు నా బండిమీద తమబోటి సర్దార్లను యెక్కించుకొనిపోయినా. నా మనస్సులో అనేక సంగతు లున్నవి. ఈ దేహం గోసి గద్దలకు వేసినా వొక్కమాట బయటికి రాదు.

కమలామోహనులు రెండవతరగతివిశ్రాంతిగదిలో ప్రవేశించారు. మోహనరావు భోజనందీసుకొనిరాగా వుభయులు భోజనం చేశారు. సిగరెట్టు కాలుస్తూ మోహనరావు మైదానం మీద పచారుచేస్తున్నాడు. కమల వొంటరియై విసిగి కను మొరగింది. సిగరెట్టు పారవేసి గడియారం చూసి మోహనరావు గదిలోకి వచ్చాడుగాని కమలమ్మ చప్పుడు వినీ లేవలేదు. నిద్ర పోతున్నదని పడకకుర్చీలో పడుకున్నాడు. తనను పలకరించలే దేమని కమలమ్మ అనుకున్నది. ఆమె కెంతప్రయత్నించినా నిద్ర పట్టలేదు. మోహనరావును జూచి చాలాసేపైంది. యేమీ తోచక "మోహనా" అని పిలిచింది. అతడు నిద్రలో పలక లేదు. కోపం యెందుకువచ్చిందబ్బా అనుకొన్నది. మనస్సు పరిపరివిధాల పోయింది. వికలమైంది. మంగళాపురం జ్ఞాపకానికి వచ్చింది. మోహనర్రావు బండి దిగడం, దుస్తులు మార్చుకోవడం, స్నానం చేయడం మొదలైన విషయాలన్నీ బయస్కోపుచూచినట్టు వొక దానివెంబడి వొకటి రంగాలు నడుస్తూవున్నవి. మోహనర్రావు వెళ్లడం అయిపోయింది. తాను మేడమెట్లుదిగడం చూస్తూవున్నది. దురదృష్టవశంచేత ముంగిట్లో కింకా దిగలేదు. సాహు కనపడలేదు. దిగీ ప్రయోజనం గనపడదు. అంతా మిగిలిపోయింది. కూలి వాడు వచ్చి "అయ్యా! బండి వస్తున్న"దని లేపాడు. మోహనరావు లేచి "కమలా" అని పిలిచాడు. పలికిందిగాని లేవలేదు. "లే, బండి వస్తున్నది. గంటకూడా కొట్టారని చెప్పుతూ బయటికిబోయి రెండోక్లాసుటిక్కెట్లు తీసుకొని ప్రత్యేకమైనగది యేర్పాటు చేయిం

చాడు. కూలివాడు సామాను దెస్తున్నాడు గాని కమల రావడం లేదు. గదిలోకి మళ్లీవచ్చి పిలిచాడు. పలికి లేవబోయింది. మోహనరావు రెక్కపట్టుకొని "కమలా! నీవు వట్టిపిరికిదానవు. నీస్థితి చూస్తే నామనసుకు చాలా కష్టంగా వున్న" దన్నాడు.

కమల జవా బీయలేదు. బండికూత వినబడ్డది. మోహన రావు "కమలా! బండి వస్తూవున్నది. నీఅభిప్రాయ మేమో చెప్పు" అని అన్నాడు. కమల జవా బియ్యలేదు. అడుగులు వేయడం ప్రారంభించింది. మోహనరావు రెక్కపట్టుకుని నడిపిస్తూనే వున్నాడు. రెండవతరగతి బండిదగ్గరకు నడిపించేవరకు చాలా ఆలస్యమైంది. మైదానంమీాది మనుష్యులుగాని, వెలుగుతున్న వాయుదీపాలుగాని కమలమ్మకు కనపడలేదు. అంతా అంధకారబంధురమైంది. మోహన రావు పట్టి బండిలోకెక్కించి పరుపుమీాద కూర్చోపెట్టి సామాను చూచుకొని కూలి యిచ్చివేశాడు. గంటగొట్టి పచ్చలాంతరు విసి రారు. బిగులూది యింజను సాగింది. బండ్లు కిటకిట్లాడి చక్రగతి తీవ్రమై, అమోఘమై, అనర్గళమై, ధూమశకటాన్ని విధివై లాక్కొనిపోతున్నది.

"వెళ్లు కమలా! వెళ్లు. నీ వబలవు. విధి నెట్లు నిరోధించ గలవు? కాలగతి నెవ్వరు మార్చగలరు? కాలచక్రము నెవ్వ రాప గలరు? కాని యీ అంధకారంలోసహితం వొక వెలుగుమాత్రం కనబడుతునే ఉంటుంది. అది కనబడక తప్పదు. అందరికీ, నీకూ అదే శరణ్యాం."

బండిలో వాయుదీపం ధగధగ వెలుగుతున్నది. కమలమ్మ నూతనప్రపంచంలో ప్రవేశించింది. యిక కమలమ్మ తిరిగిరాదు. కమలమ్మహృదయం కేతనపటంవలె ఇంకా టపటప కొట్టుకుంటూనే వున్నది. అరమోడ్పుగన్నుల నింకా విప్పలేదు. కమలమ్మకు భ్రమవచ్చింది. మోహనరావు ఆదుర్దాపడి విసురుతూ హస్త కమలముతో హృదయాన్ని పట్టిచూచాడు. వెనుకనానుకొని దండ చేతిమీాద శిరస్సు నుంచుకొని ముఖాన్ని స్పృశించి చెదిరిన ముంగురు లమర్చాడు. అయిదారునిమిషాలలో కండ్లువిప్పి చూచింది. గాలి దీపపుకాంతులలో తళతళ మెరిసే మోహనరూపం లోచనాభ్యుదయ

మయింది. అంతరాయాలు శమించినవి. భ్రమ తగ్గి మనస్సు కలక దేరింది. దేహం స్వస్థపడ్డది.

మో: కమలా! యెట్లావున్నది?

క: యిప్పుడు బాగానేవున్నది.

మో: జబ్బేమి?

క: యేమీలేదు. కొంచెం వొళ్లుతిరిగింది. మన మిప్పు డెక్కడున్నాం?

మో: బండి బాపట్లను సమీపిస్తున్నది.

క: (నిట్టూర్పు విడిచి) సరే! కానియ్యి.

మో: యేమే కమలా! యేదో వొకవిధంగా వున్నావు?

మోహనరావుయొక్క ముఖచంద్రబింబం మేఘచ్ఛన్న మైంది. కమలముఖకైరవం ముకుళించి సంభ్రమముతో:

క: మోహనా! నీసాన్నిధ్యంలో నాకు సంతాపకారణమే లేదు. నీ ముఖచంద్రగ్రహణంచూచి నే భరించలేను. నీ సహజ మోహనరూపాన్ని వొక్కమారు ప్రదర్శించు.

మోహనరావు (చిరునవ్వు నవ్వి) కమలా! నాయందు నీ కెంతదయ?

క: మోహనా! నీ విం కా ఓనమాలలోనే వున్నావు. నాదయ ప్రేమకు పెచ్చుపెరిగిపోయింది.

మోహనరావు ప్రణయకలహమున వోడిపోయి జేతకు తన లోచనవిలసనాలు కానుక లొసంగి, సిగ్గెట్టుకన్యకు నఖక్షతాలు పచరించి, అధరమాధుర్యం చవిచూపి, దంతక్షతా లర్పించి, ఉవ్విళ్ళూరు కమలను మచ్చరింపజేస్తూ లీలావిభ్రమములను జూపుతున్నాడు.

క: మోహనా! ఏల న న్నిట్లలయించడం?

మో: ని న్నలరించుచున్నానని నీ యర్థం

క: మోహనా! నీ జాలమహిమచే రెండుక్రియలకూ సమానార్థమే కల్పిస్తున్నావు. ఏకక్రియచే రెం డర్థములూ స్ఫురింప జేస్తున్నావు.

రైలత్యంత వేగంగా పోతున్నది. ఫలాపేక్షారహితమైన ప్రతిక్రియా నిష్క్రియగా మారేటట్లు రైలు చలించడంలేదు. జగన్మోహనుడు గానలోలుడై పెనుగాలి తాకుడుచే వాతాయనాల పూరించి

శకటవేణువు నూదుతున్నాడు. భూనభోంతరాళములకు నాదానందం గల్పిస్తున్నాడు. పాలవెల్లి పొంగి దిగంతములవరకు వెల్లువలు గట్టినట్లు శరద్రాత్రి వెన్నెలలం బచరిస్తున్నది. కమలా మోహానులు తమ సహజసౌందర్యాన్ని విపులలోచనాలతో నాస్వాదిస్తూ ప్రయాణం చేస్తున్నారు.

10. ఇక తరచవద్దు

కమలమ్మ ఇల్లు వెడలిపోయేటప్పుడు యెవ్వరూ సడిగట్టలేదు. సాహు అన్నం దిని అవ్వమంచముమీద పడుకున్నాడు. పొద్దుపోయినా మేడమీద దీపం లేదు. చౌదరయ్యా, వెంకటయ్యా పొలంనుంచి ఇంకా రాలేదు.

ల: అక్కలక్ష్మి! అది ఇంకా లేచినట్లే లేదు. అవలక్షణంగా లంకంత లోగిట్లో దీపం లేకపోతే బాగుండదు. నీవు ముట్టించన్నా రా!

అక్కలక్ష్మి మేడమీదికి పోయి "అమ్మా!" అని పిలిచింది. ఎవరూ పలకలేదు. దీపం ముట్టించి గదిలోకి పోయింది. కమలమ్మ కనపడలేదు. మేడంతా దేవులాడి కిందికి పరుగెత్తివచ్చి,

అ: అమ్మా! చిన్నమ్మ మేడలో లేదు. నా కేదో భయంగా ఉంది.

ల: లే కేమాతుందే; నీవు వట్టి అదురుదానవు. దొడ్లోకి పోయిందేమో చూడు, నే భవంతిలో చూచి పైకి వస్తా.

ఉభయులూ వెతికారు. మేడమీద మూలలన్నీ చూచారు. కేకలుపెట్టారు. దీపం దీసుకొని దొడ్డిభావిలో తొంగిచూచారు. జాడ గనపడలేదు. లక్ష్మమ్మ కండ్లనీళ్ళపర్యంత మైందిగాని పైకి యేడ్వలేదు. మనసులో గుద్దుకుంటున్నది. కాలుగాలిన పిల్లి మోస్తరుగా ఇంట్లోకి, వాకిట్లోకి తిరుగుతున్నది. కొట్టంలోకి చౌదరయ్య వచ్చాడేమో చూచి, లేకపోతే జీతగాణ్ణి పంపి ఎక్కడున్నా తక్షణం రమ్మనమని చెప్పడానికి అక్కలక్ష్మిని పంపించింది. పావుగంటలో చౌదరయ్య వచ్చాడు. ఎవరు వచ్చి ఏమిచేస్తారు? అయినా ఒకపర్యాయం ఇల్లంతా గాలించి చూచాడు.

చౌ: ఏమయిందని నీ యభిప్రాయం? మీ రేమైనా కీచులాడారా?

ల: రామరామ! నోటా పండ్లా బట్టి ఒక్కమాట దాన్నిదివరకు నే ననలేదు.

చౌ: పుట్టింటి కేమైనా పోయివుంటుదా?

ల: దొంగతనంగా పోవలసివచ్చిన గరు జేమివచ్చింది దానికి? మహారాజులాగ అది పోతానంటే మనం వద్దన్నామా? మొన్న దానంత టదే వచ్చిందిగా? వాండ్లవాండ్లు యెవరూ వచ్చిందికూడా కనుపడలేదు. యేమో మాయగా ఉంది.

చౌ: రుగ్మ తేమైనా ఉన్నదా?

ల: నిన్నటినుంచి కొంచెం సుస్తీగావున్నది. పొద్దున ఒళ్లు తిరుగుతున్నదంటే మజ్జిగన్నం తాగించా. తాగి పడుకుని సాయంత్రముదాకా లేపవద్దని అక్కలక్ష్మితో చెప్పిందట.

చౌ: అక్కలక్ష్మి కేమైనా తెలియకుండా ఉంటుందా? పూజాడలు తీసి చూడు.

ల: దాని కేమి తెలుసు; అది లబలబ లాడుతున్నది.

చౌ: అక్కలక్ష్మి! ఇటురా! నీవు నిజం జెప్పకపోతే యీ చెట్టుకు వేలదీయించి ముంతపొగ పెట్టిస్తా.

అక్కలక్ష్మి: (వలవల్లాడి) నా సత్తెధర్మంగా చెపుతా! పచ్చని వేపచెట్టుకింద ఉన్నా. నా కేమీ తెలియదు.

చౌ: ఆలోచించి తరువాత చెప్పు.

అ: ఇంకా నాకు ఆలోచనేముంది.

చౌదరయ్య దొట్టంలోకి బోయినాడు. వెంకటయ్య కనబడితే అతనినీ, కొందరు జీతగాండ్లనూ దీసుకొని చెరువు వెతికించాడు. వెంకటయ్యను గుఱ్ఱపుబండిచేసి రెలుస్టేషనుకు బంపి వెనుకస్టేషనులో యెక్కివస్తారేమో రైలులోగూడా వెతికిచూడమన్నాడు. వొక ఉత్తరంవ్రాసి జీతగాడికిచ్చి పాలెం పోయి విచారించి రామానాయుడెక్కడుంటే అక్కడికి పోయి ఉత్తరం యెవరికీ చూపకుండా అతనికే యియ్యమన్నాడు. తెల్లవారిందాకా యెవ్వరితోనూ చెప్పవద్దని జీతగాండ్లకు చెప్పాడుగాని పావుగంటలో ఊరంతా పాక్కింది. మునసబు "పిట్ట బుఱ్ఱున లేచిపోయింది గూడుమాత్రం మిగిలిం" దని

నడివీధిలో నిలబడి తన అక్కసుతీర్చుకోవడానికి అల్లరిపెట్టి అక్కడకి కసిపోక "మీయింట్లో హత్య జరిగిందని వింటాను. వాజ్మూలమిచ్చి పోవలసిం" దని చౌదరయ్యకు కబురంపాడు. చౌదరయ్యా జీవచ్ఛవమైనాడు. ఈ అవమానానికితోడు పోలీసువాండ్లు ఏదుర్మార్గానికి దిగుతారోనని భయపడుతున్నాడు. ఊరిజనమంతా వీధిలో మూగింది. చౌదరయ్యకు తగినశిక్ష జరిగిందని సంతోషించారు. మునసబుపార్టీవాళ్ళు కొందరు ఖూనీ జరిగిందనీ, జీతగాండ్లచేత మోయించి చెర్లో పారవేయించాడనీ మళ్ళీ పదిసంచులు వదుల్తవనీ ఖర్చుపడకపోతే నీళ్ళమీద వేస్తారనీ చిలవలకు పలవలు కల్పించి మనిషికొక మోస్తరుగా మాట్లాడుతున్నారు. చౌదరయ్యా వీధిలోకి తల చూపలేదు. రామదాసు సంగమందిరములో గూర్చొని రామానాయుడుగారికి గొప్ప అన్యాయం జరిగిందని విచారపోయినాడు. ఆరోజు ఊరు మాటుమణిగేవరకు రెండుజాము లయింది. రైలుకు యెవరూ పోలేదని కబురువచ్చింది. ఊరు సద్దుమణిగినతరువాత, రైలు దిగివచ్చి కంఠంరాజు వచ్చాడు. చాలాసేపు కారణం యోచించాడు. బుద్ధిని పాదరసంవలె పాకించాడు. పంతులు వొకుకు యెక్కడా అందలేదు. లక్ష్మమ్మ వెంకటసుబ్బయ్యను పిలిపించి అంజనం వేయించింది. అదీ పారలేదు. రాక్షసఘడియలలో జరిగిన సంగతులు అంజనానికి అందవన్నాడు.

పంతులు పోలీసువాండ్లసంగతి యెత్తేవరకు చౌదరయ్యా తత్తరపోయి, మెగుడుదిగుడుమాటలు సాగించాడు.

ల: తమ్ముడూ! ఆయనమతి తిరిగిపోయింది. పిల్లవాడు రాంగనే అన్ని సంగతులూ మాట్లాడుదువుగాని, యిప్పు డాయనతో యేసంగతీ యెత్తవద్దు.

పం: ఆయనకోసం యెవరైనా పోయినారా? రైలుకుపోయినవాండ్లు తిరిగి వచ్చినట్టున్నదే?

ల: అప్పెసం ఆయనకోసమే వొకమనిషిని పంపాం. ఈ సంగతులన్నీ వ్రాయలేదుగాని, ఉత్తర మందినట్టుగానే రమ్మనమన్నాం.

పం: ఆయన వచ్చేదాకా నమ్మకంలేదు. రెండో సంగతి ఆయన చెవిదూరదు.

వెం : సంగతులు సూచనగా వ్రాసినా పోయినమనిషి సంగతులన్నీ యెరిగినవాడే లెండీ.

చౌ : వెఱ్ఱిచూపులుచూస్తూ—పంతులూ! నా ఐదు వేల రూపాయలకు జమపద్దుతగలందీ వొక్కదమ్మిడీ ఖర్చుపెట్టను. ఖర్చుపెట్టించావా, నీ కొంప వేలంవేయిస్తా.

ల : తమ్ముడూ! ఆయనవ్యవహారం బొత్తిగా పిచ్చికింద పడ్డది. ఆయనను యిప్పు డేమీ కదపవద్దు.

చౌ : పిచ్చే. రాపిచ్చేగాని పోపిచ్చి లేదు.

ల : నీవు కాసేపు పడుకో. మేము యేవత్తూ ఆలోచిస్తాం.

పంతులు రాత్రి అక్కడనే పడుకున్నాడు. లక్ష్మమ్మ రెప్ప వాల్చలేదు. వెంకటయ్యను రెండుమాట్లు కొట్టంలోకీ, చెరువుదగ్గరకూ పంపించింది. మళ్ళీ లాంతరు వేసుకొని దొడ్లో భావిలో తేలిందేమోనని వెతికారు. యెక్కడా ఆ పొలుకువ కనబడలేదు. చివరకు లక్ష్మమ్మ మనుష్యులను బావిలోకి దింపించి వెతికించింది. చిన్నప్పుడు సాహు బావిలో పడవేసిన వస్తువులుమాత్రం దొరికినవి. ఏమీ పాలుపోక పంతులును లేపింది. ఆయన కండ్లు నులుచుకొని కొమిరెలవంకజూచి "నగలు యేవత్తూ ఉన్నవేమో చూచారా?" అని అన్నాడు. అప్పు డంతా మేడమీదికి బోయినారు. మామూలుగా గదిలో వొంకెన వుండే బీగాలగుత్తి సావిట్లో బల్లమీద వేసియున్నది. పెట్టెలకు తాళం వెయ్యలేదు. లక్ష్మమ్మ మూతలు దీసి పెదవి విరిచి పండంటికాపురానికి యేదో వండ వచ్చిందంటూ నిలుచోలేక నేలమీద చతికిలపడ్డది.

చౌ : నాలుగు వేల నగలూ పోయినట్లేనా?

పం : కుల్లుకు అభిప్రాయం ఏమని తేలుస్తారు?

వెం : యెట్లా చెప్పగలం?

ల : యెట్లా చెప్పేదేమిటి; కనబడుతూనే వున్నది.

పం : ఆత్మహత్యమటుకు కాదు.

ల : చచ్చేది నగలు తీసుకొనిపోతుందా?

పం : పోలీసుపోడు తప్పినట్టే.

ల : పోలీసువాండ్లు రారా?

పం : మనం ఫిర్యాదు చేయందే వాండ్లు ఇలాకా పుచ్చుకోరు.

చౌ: కీడులో మేలు.

వెం: వీధిమెట్లతలుపు తీసిపెట్టే పోయింది.

ల: తనకాపురమే బోర్లదోసుకొని పోయిందానికి మన మే గంగలో కలిస్తేనేమి?

వెం: బిడ్డా, మాణిక్యమంటి కాపురం వదిలి లేచిపోయిందంటే నే నమ్మను. మేడమీదికాలు కింద పెట్టకుండా రాజోపచారంగా జరిపాం. వాడైనా యెన్నడూ వొక్కమాట తోణికి యెరగడు. లేచిపోయిందన్నమాట నాకు నచ్చదు.

పం: కాదక్కా-కారణార్థ మట్లావుంటే తప్పేతుందా? "నొసటను వ్రాసిన వ్రాలుకన్న కలదా నూరేండ్లు చింతించినన్" ఈవిడె పోవడం వొకమనివా? కొమ్ములుదిరిగినవాండ్లు పోయినారు.

ల: తమ్ముడూ! చివరకు మాగతి యిట్లా అయిందేమీ? ఈ చుమ్మర్లన్నీ చూడకుండా నేను బోరాదూ!

పం: ఓహోహో! పోరాదూఅంటే, యెవరిచేతిలోపని? నీభాగంవచ్చింది నీ వనుభవించవద్దూ?

ల: యెప్పుడూ "సాహూ సాహూ" అని అలమరుగుతుండేదే! తల్లెంటుబాయని బిడ్డను వదిలిపెట్టి పోవడానికి దానికి మనసెట్లా వొప్పిందాంటా?

పం: అదీ ఒకపిచ్చేనమ్మా! ఆమెర్రలో విచిత్రమేమీ ఉండదు. వొక చక్రవర్తిపెళ్లాం కుష్ఠువాడికోసం ప్రతిరాత్రి నదిదాటిపోయేదట. ఆ కావరంలో మంచీ చెడ్డా కనపడుతుందా!

సా: నాయనమ్మా, నన్ను వొక్కడినే పడుకోపెట్టావా!

ల: లేదు నాయనా యిప్పుడే లేచా! యిక్కడ కూర్చుందువుగాని రా.

సా: నన్ను దొడ్లోకి తీసుకపో.

ల: వెంకటయ్యా! వాడు దొడ్లోకి పోతాట్ట వెంటపో. తమ్ముడూ యీకసిగందును నేను యెట్లాసాకేది? నాకూ మునుపటి మోస్తరు జవసత్వాలులేవు. కాస్త నడిచానా అంటే, యెక్కడలేని వొగర్పూనూ.

సా: నాయనమ్మా! నాకు చలే.

ల: ఇటురా నాయనా! నావొళ్లో కూర్చో. నే నీగుడ్డును సాకి వాడికి రెక్కలు వచ్చినప్పటికా. తమ్ముడూ, నేను నట్టింట కూర్చొని చెప్పుతున్నా. నాబిడ్డ వొకరివంటివాడు కాడు. వట్టి జాలిపేగులవాడు. నే లోపలనుండి పలక్కపోతే వాడు మేడదిగివచ్చి ముప్టిపెడతాడు. దోసిలితప్ప పిడికిలితో యెరగడు. వాడివంక వేలుచూపడానికి దోషం కనుపడదు. ఈ మాలతగువుల మూలంగా నలుగురినోళ్లల్లో నానుతున్నాడు గాని. యేమిటో లోకసేవట! దానితో సతమతం అవుతున్నాడు. వాడికీ కర్మం యెందుకు పొసగాలె చెప్పూ? నలుగురిలో తలయెత్తడానికి లేదుగదా. ఫలాని యెల్లయ్య పెళ్లాం యిట్లాగుటా అంటే చాలదూ.

వెం: ఇది యేనాడు చేసుకున్నదో గాని మావాడు శ్రీరాములువారివంటివాడండీ—అని వెంకటయ్య యేడిచాడు.

పం: నిజమే; సీత దొరకలేదుగా! నేను అనేకసంసారాలు చూచా. వొక్కజోడైనా వొడీ వంకా లేకుండా సరిపోయినదాన్ని నే చూడలేదు. లక్ష కొకరుంటే అది లెక్కలోదికాదు. బ్రహ్మదేము డట్లాచేయవలెనని చేస్తున్నాడో, లేక చేతగాక చెడగొడుతున్నాడో నాకు తెలియదు. యెక్కడనైనా కాస్తవంక కనబడకమానదు!

ల: మా వియ్యంకుడుగారు కూడా మూడేడుతరాలా మచ్చలేని వాండ్లు. అన్ని నానాలూ విచారించే చేసుకున్నాం, నేటికి మావంగసాలకు మైలసోకింది.

పం: యిప్పు డివన్నీ విచారిస్తున్నారూ. "సర్వే గుణాః కాంచన మాశ్రయంతి" అని డబ్బువుంటే అన్ని గుణాలూ వున్నట్టే.

వెం: ఇక చేయవలసిన పనేమిటి?

పం: నోరు మూసుకొని వూరుకోవడమే బుద్ధి.

చౌ: నగలో?

పం: నగలకోసం యెవరిమీద వ్యాజ్యంవేస్తావు?

చౌ: వ్యాజ్యానికి పోయేమాట వట్టిది.

వెం: ఆమెవల్ల యేదైనా పొరపాటు జరిగివుంటే ఏ పుట్టింటికో పోయిందని తీసుకొని రాగూడదా!

చౌ: ఊరంతా యెరిగినసంగతికి గుట్టేమున్నది?

ల: పిల్లవాడు వచ్చినతర్వాత ఆ సంగతి ఆలోచించండి.

సా: నాయనమ్మా! అమ్మేదీ?

ల: ఇంకేమమ్మ నాయనా! అమ్మ చచ్చిపోయింది.

సా: మళ్ళీ ఎప్పుడు వస్తుంది?

ల: చచ్చిపోతే మళ్ళీ యెట్లా వస్తుంది?

సా: మేము నాదెండ్లబోయి రాలేదా?

ల: ఈతడవ రాదు.

సా: వస్తుందిలే. నీ వన్నీ అబద్ధాలు చెపుతున్నావు.

పం: మీా అమ్మ వస్తుందిలే అబ్బాయి, ఏడవబోకు.

తెల్లవారింది. పంతులు దేహబాధలు తీర్చుకొని వస్తానని వెళ్లాడు. ఇంతలో రామానాయుడు వచ్చాడు. మేడమీాదికి పోబోతున్నాడు.

వెం: రాముడూ! అంతా యిక్కడనే కూర్చున్నాము. రా.

రామానాయుణ్ణి జూచి లక్ష్మమ్మ యేడ్చింది. వెంకటయ్య విషయం సవిస్తరంగా జెప్పాడు.

రా: మోహనరావు వెళ్ళాడా?

ల: వాడు నిన్న పొద్దునే వెళ్లాడు.

రామానాయుడు మేడమీాదికి పోయి పరిశీలించి చూచాడు. విశేషము లేమీా కనపడలేదు. పట్టెమంచం దగ్గరకు బోయి మొగం చిట్లించి దుప్పటీ, పరుపూ తీసివేయించాడు. "కమలమ్మా! సాహుకు ఆజన్మాంతమూా అపకీర్తి వస్తుందనయినా యోచించావు కాదుగదా!" అని మాత్ర మన్నాడు. ఇంతలో వెంకటయ్య పైకి వచ్చాడు.

వెం: రాముడూ! యే మాలోచన చేశావు?

రా: ఇక చేయవలసిన ఆలోచన లేదు.

వెం: తొందరపడవద్దు.

రా: ఇక తరచవద్దు.

11. ఆస్సరు

గ్రామ మునసబు పోలీసుస్టేషనుకు పోయి వ్యవహారంసంగతి చెప్పి మీారు ఊరిదాకా వస్తే పని తాను ఫాక్టుపరుస్తానని ప్రోత్సాహ పరిస్తే సబిన్స్పెక్టరు శాస్త్రిగారు పోవాలెనని ఊగాడుగాని కొత్త

ఇన్‌స్పెక్టరయిన నాయుడుగారు అంగీకరించలేదు. ఊరికి తిరిగివచ్చి పోలీసువారు మధ్యాహ్నం వస్తారని పుకారు పుట్టించారు. ఊరంతా సంగమందిరందగ్గర పోగై పోలీసువాండ్లకోసం ఎదురు చూస్తున్నారు. రెండుజాము లయ్యేవరకు గుంటూరునుంచి వొకబిళ్లాబంట్రోతు యేవో కాగితాలు తీసుకొనివచ్చి చౌదరయ్యగారిల్లెక్కడని విచారిస్తున్నాడు. జనం అతని చుట్టూ కమ్ముకొని అడిగితే తానెందుకు వచ్చిందీ చెప్పలేదు. చౌదరయ్యను అరెస్టుచేయడానికి ఆయన యెక్కడ వున్నదీ కనుక్కునేటందుకు ముందుగా వొకపోలీసువాడు వచ్చాడనీ ఆనోటా ఆనోటా బడి చౌదరయ్యకు దెలిసి పోలీసువాండ్లకు యిలాకా లేదని చెప్పినా నమ్మక సౌపారంలోవున్న గాదెలో దాక్కున్నాడు. బంట్రోతు విచారిస్తూ చౌదరయ్యగారింటికేవచ్చి వీధిగడపలోవున్న అక్కలక్ష్మిని చౌదరయ్యవున్నాడా అని అడిగేవరకు అది ముందు తలుపు మూసి వూళ్ళోలేడని జవాబుచెప్పి యింట్లోకి పరుగెత్తి పోలీసుసూపరెంటు వచ్చాడని లక్ష్మమ్మతో చెప్పింది. వెంకటయ్య పరుగెత్తి మేడమీద చదువుకుంటున్న రామానాయుడితో చెప్పితే ఆయన దిగివచ్చి వద్దన్నకొద్దీ వినక వీధివాకిలి దియ్యంగనే జవాను సలాంబెట్టి కాగితాలు చేతి కిచ్చాడు. రామానాయుడు తీసుకొని చదువుకుంటున్నాడు. వెంకటయ్య వారంట్లు వచ్చినవని భయపడి గజగజలాడుతూ నిలుచున్నాడు.

రా: ఇది మాదగ్గరకు తెచ్చా వెందుకు?

బంట్రోతు: ఆ రామదాసెవరో నాకు తెలియదు. సరదార్లు నాతో ఒకమనిషిని పంపి చూపిస్తే నోటీసులు జారీచేస్తాను.

వెంకటయ్య: రామదాసు కేసు పైస లయిపోయిం దనుకున్నామే.

రా: అదిగాదు. భూమి స్వాధీనం నిమిత్తం వ్యాజ్యం వేశారు.

వెం: వాది, పంతులా? చిన్నాయనా?

రా: లేదు. ఈయనే.

వెం: ఇది పంతులు చేసిన పితలాటకం.

రా: మన బంగారం మంచిదైతే కంసా లేమిచేస్తాడు?

వెం: ఈ జవానును పంతులుకు వొప్పజెప్పివస్తా. నీవు నాయనతో యీ సంగతి చెప్పు.

రా: అన్నా! నా మనస్సు వికలంగా వుంది. పైకిబోయి పడుకుంటాను.

వెంక: జవానూ! నేను లోపలికి బోయి వస్తా వుండు.

వెంకటయ్య (వసారాలోకి బోయి) చిన్నయ్యా! నీవు యెక్కి రావచ్చు. వాడు పోలీసు కాదు. కోర్టుబంట్రోతు.

చౌ: పోలీసువాడిమాట నీవు నమ్మావూ? వాండ్లు నమ్మించడానికి అట్లా అంటారు. కాకపోతే లక్ష్మి సూపరెంటని యెందుకు జెపుతుంది?

వెం: రామదాసు కేసులో నోటీసులు తెస్తే రాముడు చదివాడు. అతనిని పంతులుకు వప్పజెప్పి నోటీసులు జారీచేయిస్తాను.

చౌ: గాదెక్కుతూ—ఘనుడవే. పంతులును యిక్కడకు పిలుచకరా. దానిపని మేము చూచుకుంటాం.

చౌదరయ్య క్రిందికి దూకేవరకు పంచ కొంగ్రుబట్టి గిలక బెణికింది.

వెం: నీవు కోపపడకపోతే వొక్కసంగతి చెపుతాను. ఈ వ్యాజ్యం లోకవిరుద్ధంగా వుంటుంది. తమ్ముడికికూడా యిష్టం లేదు. యేదోవిధంగా రాజీపడి వ్యవహారం ఫయిసలు చేయించు.

చౌ: రాజీమాట నా చెవుల వినగూడదు. మాలమాదిగలతో రాజీ యేమిటి? మీ అన్నదమ్ములు పెత్తనానికి వచ్చినతర్వాత యావదాస్తి మాలమాదిగలకు చదివింతురుగాని. నేను హాఁ అనే వరకూ నా బాటకు అడ్డం రావద్దు.

చౌదరయ్య ఆఫీసులోకి బోయి కూర్చున్నాడు. పంతులు వచ్చి జవానును గదిలోకి బిలిచి:

పం: ఏమోయ్! నీమాట చెపుతాం. నే చెప్పినప్రకారం జేసి నోటీసులు వాపసుచెయ్యి.

జ: ప్రతివాది నోటీసులు నిరాకరించాడని మునసబు వ్రాసియిస్తాడా!

పం: మునసబుకూ, మాకూ యెదురుపార్టీ. కరణం భయస్తుడు.

జ: అందులో భూసంబంధమైన వ్యాజ్యం. నా కంఠానికి వస్తుంది. కష్టాన్నిగనిపెట్టి తమరన్నది సెలవియ్యండి.

పం : అన్నంబెట్టించి రూపాయి యిప్పిస్తాను.

జ : నా దారిఖర్చులే రెండురూపాయలు అయినవి. తక్కిన రెండూ దయచేయించండి. తమయిష్టంవచ్చినట్లు వ్రాయించుకొని యిద్దరుసాక్షుల సంతకాలు చేయించండి.

వ్రాతపని పూర్తిఅయినతరువాత జవాను భోంచేస్తున్నాడు. చౌదరయ్య వేళ్ళు లెక్కపెట్టుకుంటూ ముంగిలిలో పచారీ చేస్తున్నాడు. పంతులు మూడురూపాయిలు తీసికొని జవానును వెంటబెట్టుకొనిపోయి రెండురూపాయిలు చేతిలోబెట్టి పొమ్మన్నాడు.

జ : అయ్యా! నాకు రెండురూపాయిలు ఖర్చులే అయినవండీ.

పం : పన్నెండురూపాయ లయినవి. అనేకమాట్లు వచ్చి పోయేవాడివి. యింకోదాంట్లో ముట్టజెపుతా పో.

చౌదరయ్య వ్యాజ్యం వేశాడనీ, జవానును లోగట్టుకొని నోటీసులు జారీచేయించలేదనీ అందరికీ తెలిసింది. వెంకటదాసు ఊరిబయటికి జవాను కడ్డంబోయి వొకరూపాయి వాడిచేతిలోబెట్టి ప్లయంటుకు నకలువ్రాసుకొని వాయిదా తేదీ వేసుకున్నాడు. పంతుల కీసంగతితెలిసి జవాను మోసంచేశాడని చౌదరయ్యకు జెప్పాడు. రామదాసు ప్లైంటునకలు చదువుకొని దాసూ! మనకు రోజులు మంచివిగావు. శుక్రమహాదశలో శన్యంతరం. రెంటికీ షష్ఠాష్టకం గూడాను. మనం కనిపెట్టిపోతే మంచిది. వ్యాజ్యంలో మనకు పట్టు లేదనుకుంటాను. రాజీపడితే మేలు. వెంకటసుబ్బయ్యగారి ద్వారా చౌదరయ్యను హెచ్చరించి చూదాం.

వెం : ఆయనతో రాజీ నాకు సుతరాం పనికిరాదు. కొంపలు తెగనమ్మినా, మూడుకోర్టులూ చూడవలసిందే.

రామ : ప్రవాహం వచ్చినప్పుడు తలవంచడం మంచిది. యెదటిబలం మించివున్నప్పుడు రొమ్మువిరిచి లాభంలేదు. ప్రయత్నించిచూస్తాను.

వెం : మాట పోగొట్టుకోవడంతప్ప ప్రయోజనముండదు. అతనుండే హుమ్మస్సుమీద రాజీకి వస్తాడా? వాలాయికం తీర్చు కోవడంతప్ప ప్రయోజనముండదు.

రా : అట్లాగే ఆయెను, ఆ సొద్దు మనమీ దెందుకుంచు కోవాలె? కాదనిపించుకొనే దిగుదాం.

వెం: నీసందేహం తీర్చుకొనిరా. సాయంత్రంరైలుకే గుంటూరుపోయి—మాట్లాడివత్తాం.

రా: వెంకటసుబ్బయ్యగారి యింటికిబోయి — శాస్త్రిల్లుగారూ! మా వ్యవహారంసంగతి విన్నారుగదా.

వెంకటసుబ్బయ్య: యింతకుముందే విన్నాను. గ్రామంలోకి నోటీసులు వచ్చేవరకూ కప్పివుంచారే!

రా: అంతేకాదు. నాకు తెలియకుండా డిక్రీకూడా పొందవలెననే ప్రయత్నం చేశారు.

వెం: అదంతా విన్నా. యింతకూ యేమి నిశ్చయించావు?

రా: తమబోటివారికి తెలియకుండా నిశ్చయ మెట్లా అవుతుందీ. కోర్టుకు యెక్కవలసిందేనా?

వెంక: "సంధి మిచ్ఛంతి సాధవః" అన్నారు. కాని వొకరు సాధువూ, రెండవవాడు పలవా అయినారు. పొసుగుతుందని నమ్మకంలేదు.

రా: తమరూ అమాటే అన్నారా? ప్రయత్న చెయ్యమంటూరా, లేక సంతోషించుకోమంటూరా?

వెం: "యత్నేకృతే యది న సిధ్యతి కోత్రదోషః" అన్నారు. వాడు మనమీద లేకుండా ప్రయత్నంచేసే చూతాం. యిదివరకు మాటలేమైనా జరుగుతున్నవా?

రా: యింతవరకు లేదు. రాయబారం తమరే నడిపితే బాగుంటుందని యిట్లా వచ్చాను.

వెం: సంజయరాయబారమా, కృష్ణరాయబారమా?

రా: రెండూ వద్దు. యేదోవిధంగా కుదిరే ప్రయత్నం చెయ్యండి.

వెం: మాటతభావతు రాకుండా నీ ఆఖరు అభిప్రాయం చెప్పు.

రా: సంగోరుకైతే చూడండి. మా పిల్లవాడు దానికే కాదని అంకెవేసుకొని కూర్చుంటే ఒప్పించేవరకు తలప్రాణం తోకకు వచ్చింది. కుదరకపోతే తమరుకూడా గుంటూరుదాకా దయచేయవలసి వుంటుంది.

వెం: నేరావడానికి సందేహం మేముందీ. అవతల పంతులు కృష్ణసారథ్యంచేస్తుంటే యివతలకూడా దీటైనసారథి వుండవద్దా?

రా : బాబూ! శల్యసారథ్యంమటుకు చెయ్యవద్దు, వూరికే నవ్వుతూ అన్నాను. తమరు వెళ్ళిరండి. నేనిక్కడనే కూర్చుంటాను.

వెంకటసుబ్బయ్య వెళ్ళి వచ్చాడు.

రా : యేమి శెలవిస్తున్నారు? కాయా! పండా?

వెం : రెండూగావు. తాము తప్పక గెలుస్తామనే ధీమసం మీాద వున్నారు. మనం పోవడమే అప్రశస్తం.

రా : నిట్టూర్పువిడిచి—అంతే అన్నారూ. సగానికికూడా వొప్పుకోలేదా? అభిప్రాయం యిట్లాఅని కనబరచారా?

వెం : వాండ్లకు రాజీఅంటేనే వేళాకోళంగా వుంది. చౌదరయ్య అడ్డదిడ్డాలు మాట్లాడి తాను పోలీసువారికిచ్చిన అయిదువేల రూపాయిలూ యిస్తే వ్యాజ్యం తీసివేసుకుంటా నన్నాడు. పంతులు రక్కరించేవాడిలాగు మాట్లాడి దావాప్రకారం డిక్రీకి వొప్పుకుంటే సగంఖర్చులు తీసివేయమని శిఫారసు చేస్తానన్నాడు. అన్నికోడి గాలుదప్ప వ్యవహారసరళిగా మాట్లాడనేలేదు.

రా : కొడుకులతో మాట్లాడితే ప్రయోజనం వుంటుందా?

వెం : వుండదు. వెంకటయ్యతో అని చూశా. తనమాటలు సాగవన్నాడు. చౌదరయ్య మీాకాపురానికి పూలు ముడుచుకొని కూచున్నాడు. ఆయన ఆలోచనలు చాలాదూరం పోతున్నవి. నీ జాగ్రత్తలో నీ వుండు.

రా : సాయత్రం బయలుదేరుతారా?

వెం : నాకు వొంట్లో వుసులుగాలేదు. అదిగాక నాకు కోర్టుకుబోయే వాత్తే తప్పిపోయింది. అన్సరు దాఖలుచేసివస్తే పర్యాయతీన చూతాం.

రా : యిందాకా వస్తామంటిరే!

వెం : అన్నమాట వాస్తవమే. మాట బదలాయింపు కావలసివస్తుందనే విచారం. నేను మీాతో వస్తే కాపురం యీా వూళ్ళోనుంచి బదలాయించవలసిందే!

రా : అంతమాట వద్దు. మాబదవలు మేము పడతాం. సెలవు పుచ్చుకుంటాను.

వెం ; రామదాసూ! కనుగలిగి ప్రవర్తించు.

రా: దేవుడే వున్నాడు. సెలవు.

రామదాసూ, వెంకటదాసూ రాత్రి యెనిమిది గంటల బండికి గుంటూరు వెళ్లి ప్లీడరు నారాయణరావుపంతులుగారింటికి పోయినారు.

వెం: ఇల్లంత డాబుగా లేదే.

రా: ఈయనదగ్గర భేషజం లేకపోయినా పని బాగా చేస్తారు. వ్యవహారంలో పట్టులేకపోతే వద్దని చెపుతారు. అయ్యా, ప్లీడరుగారున్నారా?

నారాయణరావు—లోపలికి రా.

రా: మేము చెప్పరానివాండ్లమండీ.

నా: చెప్పవచ్చినవాండ్లే. వచ్చి యీపక్కన కూర్చోండి. యితరుల కెవరికీ ఇబ్బంది వుండదు.

రా: మాకిదే ప్రసాదం. తమకు మాయందు అభిమానమున్నదని విన్నాను. కాని దర్శనం చేయలేదు. తమరు గురుపుత్రులుకూడానట.

నా: మీరు వీరయ్యగారికోవలో చేరినవారాయేమి?

రా: చిత్తం.

నా: ఈమధ్య బెజవాడలో మీవాండ్లొక పెద్దసభ చేశారట. పోవడానికి నాకు వీలయిందిగాదు. కాని తీర్మానాలు చక్కగా వున్నవి. పాపం! మీసంఘనాయకుడైన సంగదాసుగారు కాలం చేశాడటే?

రా: అవునండీ. తమరు గారని ప్రయోగించడం ధర్మంగాదు. తమ అభిప్రాయ మెట్లావున్నా లోకవిరుద్ధంగదా.

నా: లోకవిరుద్ధమేమి? సంగదాసుగారు మీ వొక్కసంఘానికేగాక హిందూసంఘానికియావత్తూ నాయకుడుగా యెంచవలసినవారు. వారి అకాలమరణం అందరికీ సంతాపకరమే! ఆయనను మీరు చూచారా?

రా: చిత్తం. అతడు యీనిర్భాగ్యునికుమారుడేనండీ.

నా: ఏమీ! మీరు రామదాసుగారా? మీరు ధన్యులు, నిర్భాగ్యులుగారు. మిమ్ములను చూడడం చాలాసంతోషం. వారి

ఉద్యమం బాగా వ్యాపిస్తున్నదా? సంగమందిరం కట్టించారని పత్రికలో చదివాను. అది సాగుతున్నదా?

రా: సాగుతునే వున్నది.

నా: సంతోషం—మీరు వచ్చినపని చెప్పండి.

రా: యీవాది సంగదాసును చంపినవాడేనండి.

నా: అట్లాగా! ఈపిశాచం మిమ్ములను యింకా విడువ లేదా?

రా: మమ్ములను ఊళ్లో వుండనియ్యడట. యీబాణం ప్రయోగించాడు. దీనితో నిర్ధాసంట.

నా: వ్యాజ్యంసంగతులు చెప్పండి.

రా: నేను ఒకవితంతువుదగ్గరనుంచి దావాఆస్తి కొన్నాను. ఆమె చనిపోయింది. కంఠంరాజు సన్నిహితవారసు. వాది ఆయన దగ్గర కొన్నాడు.

నా: ఆస్తి వారసత్వపుదనీ, ఆయన సన్నిహితవారసనీ వాది రుజువుచేయగలడా?

రా: పూర్వం వ్యవహారాలు జరిగినవట. పట్టీకుదృష్టాంతాలే వున్నవి. వితంతువుయొక్క భర్త యీఆస్తికి రిజిష్టరుకవులిచ్చాడు.

నా: ఈఆస్తి భర్తచేసినరుణాలు తీర్చడానికిగాని, లేక తన జీవనం జరక్కగాని అమ్మిందా?

రా: భర్తరుణాలు అదివరకే తీర్చింది. ఆమెకు యింకా ఆస్తివున్నది.

నా: వ్యాజ్యంలో నీకు చింతాకంతైనా పట్టులేదు.

రా: మేము తెలియక కొన్నాం.

నా: యెట్లాకొన్నా వొకటే?

రా: తమసలహా యేమని?

నా: వృథాఖర్చులు పైనవేసుకొని యితరఆస్తి పోగొట్టుకోకుండా యింటికి పొమ్మనే నా సలహా. గతఫలసాయం యెక్కువగా కోరారా?

రా: రుజువుచేయలేడేమోకాని, అంతఆదాయం రాదగినదే.

నా: మీరు వ్యాజ్యమాడడం నిష్ప్రయోజనం,

రా: యేమిరా పంతులుగారు ఖండితంగా సెలవిస్తున్నారు. యింతకంటె యేవిధంగానూ మేలుసలహా రాదు. యేమంటావు?

వెం: వారు రుజువుచేసుకున్నప్పటికిగదా. అన్నరు దాఖలు చేయించండీ. భర్తచేసినబాకీలు కొన్ని యీ డబ్బుతో తీర్చిందని రుజువుచేయవచ్చు. తక్కిన ఆస్తివల్ల ఆమెకు జీవనం జరగదు.

నా: అవి మీరు రుజువుచేయవలసి వుంటవి.

వెం: చేయవచ్చు.

రా: యేమో అబ్బా!

వెం: తమఫీజు సెలవియ్యండి.

నా: అడగడానికి నాకు నోరు రావడంలేదు.

రా: వ్యవహారంలో మొగమోటపడితే పనిసాగదు. మా శక్తి మనవిచేస్తాను. నూరురూపాయలతో మమ్మును కడతేర్చండి.

నా: గెలుస్తుందని నే చెప్పలేను.

వెం: అది మా అదృష్టం.

నా: ఆ ఫీజు సంగమందిరానికి నే ధర్మం జేసినట్టు వెంటనే జమకట్టించండి.

రా: యేమీ మీఅభిమానం!

నా: యీరాత్రి అన్నరు వ్రాస్తాను. పొద్దున దస్కతులు చేసి రైలుకు బోవచ్చును. విచారణవాయిదా దూరంగా వేస్తారు.

రా: చిత్తం.

12. రంగులమేడ

కలకత్తామెయిలు గూడూరు వచ్చేవరకు ఉదయం ౭ గంటలు అయింది. మోహనరావు స్టేషన్‌లో ఫలహారాలు తీసుకొనివచ్చాడు. రైలు స్టేషనులో ఆగినప్పుడల్లా ప్రయాణీకులు యీ మోహనవిగ్రహాలను జూచి ఆనందించి రత్నాన్ని బంగారములో తాపడం జేసినట్లు దాంపత్యం కుదిర్చినందుకు బ్రహ్మదేవుణ్ణి ప్రశంసించారు. ౧౦ గంటలకు సెంట్రల్‌స్టేషన్లో బండి ఆగింది. తమను పట్టుకోవలసిందని స్టేషన్ మాస్టరుకు టెలిగ్రాములు వచ్చినవేమో అని మోహనరావు అలుకుపడ్డాడుగాని, అది జరుగలేదు. ఉభయులూ రామస్వామిమొదలియారు సత్రంలో ఒక గది తీసుకొని సామాను పెట్టి

భోజనం చేశారు. తిరువళిక్కేణిలో విద్యార్థులు చాలామంది ఉండడం, జార్జిటవునులో కళాశాల ఉండడం తమ రహస్యానికి భంగకరాలని వెడిగెలగా మాంబళంలో పూలతోటలోవున్న రంగుల మేడను అద్దెకు ఏర్పాటుచేసుకొని దాని సమీపంలో తాను చదువుకునేటందుకు ఒక గది తీసుకొని వెంటనే ఇంట్లో ప్రవేశించారు. తెలుగు వచ్చిన ఆడమనిషిని పనికి కుదిర్చి మోహనరావు వైటవే లెయిడ్లాకు పోయి ఒక పెద్ద స్ప్రింగుమంచం, కీలుపరుపూ, గాలిదిండ్లూ, పడకకుర్చీలు, బల్లలూ, వీణె, జపానుబొమ్మలూ, కృష్ణ విగ్రహాలూ, రవివర్మ పటాలూ, తీసుకొని ఎర్రని ఎండలో తిరిగితిరిగి 3 గంటలకింటికి వచ్చాడు. కమలమ్మ ఇల్లు శుభ్రం చేయిస్తున్నది. ఇంతలో మోహనరావు క్షౌరం చేసుకొన్నాడు. ఉభయులూ మొగలిసబ్బుతో స్నానం చేశారు. మోహనరావు ఉప్పాడ జరీవుత్తరియ్యం కట్టుకొని పక్కగుండీల పట్టుకుడ్తా తొడిగి సేలంకుమాల పైన వేసుకున్నాడు. మొగముపై గవిసిన ముంగురులు వెనుకకు దువ్వేవరకు నల్లమబ్బులో నుండి వెలువడిన చంద్రబింబమువలె నెమ్మొగము ప్రకాశిస్తున్నది. కళంకంచేత చంద్రుడికి వన్నె తగ్గినా మోహనరావుయొక్క మోము సోయగం, నీలంపుజగ్గు నిగ్గుల వెదజల్లు లేతమీసములచే పెంపుగాంచినది. కమలమ్మ కీలుగంటు వేసుకొని ఆకుపచ్చని జపానుపట్టు దువ్వలువ హొయలుమీర ధరించి, వెన్నెలచాయ పట్టురవికెను తొడిగి, చేతులకు బంగారు గాజులు, చెవులకు కెంపులకమ్మలూ దప్ప యితర భూషణాలచేత సహజ సౌందర్యాన్ని మరుగుపరచలేదు. ఉభయులూ వొండొరుల సౌందర్యమును పలుమారు చూడడంచేత అలవాటుపడ్డారుగాని, ఇతరులకు వెగటు పుట్టించేటంత మాధుర్యంగా ఉన్నది. మోహనరావు మంగళాపురంలో జూచినప్పుడు యీామె యందమింత వెల్లడిగాలేదు. రాజకీయ స్వాతంత్ర్యం గల జాతి విజృంభించేవిధాన, విడిచెట్లకు కొమ్మలు, రెమ్మలు విస్తరించినపోల్కి, బంధముక్తమైన కమలాలావణ్యాసాగరం రాకాసుధాకరునిపై గల వాత్సల్యంచేత పొంగిపొరలెడి పాల్కడలిమాడ్కి తనకు మారస్వరూపుడుగానున్న మోహనచంద్రుణ్ణి సౌందర్యవైభవంచే వెల్లువబెట్టి కడాని మేనిలతకు పటికనార్చిన తెరంగున పెంపుగాంచింది. మోహనరావు మోటువారువపుగున్న తెఱంగున విచ్చలవిడిం బెరిగి విజృంభించి

స్మరశాస్త్రపాండిత్యమున మిన్నయగు కమలోపాధ్యాయిని యను గ్రహంబున ప్రథమపాఠములం గరచుటచే హృదయసంస్కారమును బొంది వశుడై, కింకరుడై, కనుసన్నల సేవళంపు సపర్యలం బచరించుతూ లీలాకురంగశాబకంబుపోల్కి అనుగమిస్తున్నాడు. ఇరువురూ వృశ్చిక మిథునంవలె కేలంగేలుగీలించి వాండ్లొరులను లోచనపర్వంగా చూచుకుంటూ సాయంకాల శరత్సమీరములు పైకొన మందగమనములతో మేడ వెనుకనున్న సుందరోద్యానవనములో కమలా సాహచర్యంచేత అకాలమాధవాగమనముంబోలి ప్రవేశించారు. అనిలశిశిరంబుచే సృష్టియెల్లను పులకరించినది. గండుతుమ్మెదకొదమ లొండొంటితో తమప్రేయసుల గుణాతిశయంబులను వర్ణించి యానందిస్తున్నవి. విచ్చలవిడి విహరించే ప్రాయంపుటలినీమత్తకాసినులం గని చెలరేగి తమ ఝుంకారనిస్వనంబులచే వాని మనంబుల కామోదంబిడి యాకర్షించుచున్నవి. చిన్నమొలకలు భూమిలోనుండి బయలుదేరి పైగప్పిన ఆకలముల త్రోసికొంటూ పర్దాలోనుండు బాలికలవలె తొంగిచూస్తున్నవి. లేజివుళ్లు బిడియంచేత జేవురించినవి. తరులతాగుల్మములు పుష్పిస్తున్నవి. కింజల్కములు చల్లగాలికి పులకరించి నిక్కి పుప్పొడి గురుస్తున్నవి. పవనదూతికలు పుష్పరజమునకు పూగన్నియలతో సంధాన మొనగూర్చుతున్నవి. పుష్పవతులైన మెల్లబ్రాయంపుతీవియలు బయల నాడుతూ గాలిబొజుంగుల కాలింగనం బిడుతూ వెలిచవులు చూస్తున్నవి. బెలగువ్వలు కులాయములం జేరి వాండ్లొరుల నొరసి హత్తికొంటూ కువకువలాడుతున్నవి. సృష్టెంతా ప్రేమస్వరూపుని వికాస మని ప్రస్ఫుటమైంది. సృష్టిలో వినీలమై ప్రవహించే రసప్రవాహిని ఉత్తరంగితమై కమలామోహనులలో వెలి కుబికి, బుగ్గలై వెల్లువలు కట్టుతున్నది. ఉభయులూ పరవశులై శృంగారరసప్రవాహములో దొప్పదోగి మునిగి తేలుతున్నారు. కండ్లు మత్తిలి మ్రాగన్ను గొన్నవి. కమల అడుగిడనోర్వక నిలువ నుంకించుచున్నది. మోహనరావు ఉద్రేకపూరితుడై మించినతమకంతో కమలమ్మను ఆపి యెదురుదిరిగాడు. పెదవులు సంచలించినవి. కమలమ్మ వివశయయినా స్త్రీజనసహజమైన స్థైర్యము విడువక పసరుగక్కు హొంబట్టుచీరకు

కెమ్మోవి బాసటగా మోహనకీరముంబలె "మోహనా" యని పిలిచి భ్రూలతావిభ్రమముచే వారించింది. కాటువేయనుంకించే కోడెత్రాచునకు ఉచ్చాటనమంత్రంవలె కెరటంబు లెగసే రాగ ప్రవాహినికి మోహనశబ్దం చెలియలికట్టయై నిలువ విలజ్జితవదనాంబుజమును వాల్చి వూరకున్నాడు. మోహనమోముచందురుడు మరుగవుటచే దుర్భరవిరహంబున కగ్గమై సైపనోపక ఉదిలగొనే చిత్తంబుతో "మోహనా" యని బుజ్జగించి సిగ్గను చిరుమబ్బుచే కప్పువేసిన మోహనవదనకైరవమును తన చిరునగవుయొక్క తెలి కాంతులం దేల్చింది. మోహనుడు కలక దేరి చేయివీడి వన్యకుసుమములం గోసి తొడిమెలవెలిపి అలరుదండం జేసి. వాతెరకుసుమారుణిమం జెలంగ పాలాశపాదపరూపంబున విహరించే వనలక్ష్మి సౌందర్యముం దెగడు కమలాసహజసౌందర్యమునకు అప్పనంబుగ బహూకరించి మెడ నలంకరించి పలుమారు సవరించాడు. మేలి కుసుమంబుల నేరి అవతంసకుసుమంబులుగా పొందుపరచి నును జెక్కిళులం గరకమలములం బచరించాడు. కుసుమపల్లవగుచ్ఛముం ద్రెవ్వి కబరీభరంబునం జెవిరి కరపుటంబుల గమిచి సేవించాడు. కొంతవడికి శమించి కమలామోహనులు ఆరామరామణీయకముం దిలకించుతూ విహరిస్తున్నారు.

క: మోహనా! కండ్లకు అద్దాలు పెట్టుకోలేదేమి?

మో: యీ చొక్కాకు జేబులేదు. అద్దాలు యింట్లోనే పెట్టివచ్చాను.

క: యిప్పుడు నీకు బాగా కనబడుతున్నవా?

మో: ఆహా! నాకు కండ్లకు యేమీ జబ్బులేదు.

క: అయితే నీకు అద్దా లెందుకు?

మో: నీకు నగ లెందుకు?

క: అలంకారానికి.

మో: నాకు షోకుకు.

క: రెండురకాల అద్దా లెందుకు?

మో: పూర్వం సత్యభామ యేడువారాలసొమ్ములు పెట్టు కుండేదట. వొకరోజు పెట్టుకొన్నసొమ్ములు రెండోరోజుకు మోటు గామాలె.

క : యివి నగలమోస్తరేనా ?

మో : కాస్త లేకుండా. కాకపోతే అద్దాలకు బంగారుతీగె లెందుకు? అవసరంగా కావలసినవాళ్లు యెటువంటివైనా పెట్టుకుంటారు. వాళ్లకు కనబడడమే ప్రధానం. అస్మదాదులకు షోకే ప్రధానం.

క : షోకుకోసమైనా యీపూట పెట్టుకోలేదేమి ?

మో : నీవు నగలుపెట్టుకొన్నప్పటికంటె లేనప్పుడే యెక్కువ అందంగా కనుపడుతావు.

క : నీవు అద్దాలు పెట్టుకుంటే యెక్కువషోకుగా కనుపడుతావే !

మో : అది నే నొప్పుకోను. అద్దాలు పెట్టుకుంటే మరొక అందం వస్తుంది. వొకేవిధమైన అందంలో సారస్యంలేదు. అద్దాలు లేకపోతే సహజసౌందర్యమే వుంటుంది.

క : అయినా మొగవాండ్లకు అందమే అక్కరలేదన్నారుగా ?

మో : అందం లేనివాండ్లన్నారు. అయితే యింకొక సంగతి; మగవాండ్లకు అంద మక్కరలేదంటే కృత్రిమసౌందర్యం అక్కరలేదన్నారు. మగవాండ్లంతా సహజసుందరులే.

క : నిన్ను జూచినవాండ్లు మీ జాతికి సహజసౌందర్యం లేదనరు. గాని దానికి తోడు వయస్సు యెక్కువఅందాన్ని తెచ్చిపెడుతుంది.

మో : వొక్క మగవాడేకాదు. మగజాతెంతా యిదే విధము. సృష్టిని పరికించి చూడు. మగసింహము, మగనెమిలి, కోడిపుంజు, మగపిచ్చుక మొదలైన జంతువులన్నింటికీ వయస్సు వచ్చేటప్పటికి అత్యంతసుందరమైన రోమపుంజము నిచ్చి సురూపాన్ని కల్పిస్తాడు. యీ మోహనరూపాలు స్త్రీజంతుజాలము నాకర్షిస్తవి. అయినా, స్త్రీలు సహజసుందరులు గనుకనే వయస్సువచ్చినప్పటికీ ప్రత్యేకమైన బాహ్యసౌందర్యచిహ్నాలను గల్పించలేదు. వయస్సు స్త్రీల సహజసౌందర్యానికిసహా వన్నె పెడుతుంది.

కమలమ్మ మోహనరావుయొక్క ముఖముఃవైపు దృష్టిబరపి వివశురాలైంది. మూర్ఛిల్లునని భయపడి కమలానామమును సార్థకపరిచే బిసకాండంబులంబోలు బాహులతలం దెమల్చి గుచ్చి

పట్టుకొని కూర్చోపెట్టాడు. కమల మరల మోహనరావుయొక్క మొగం చూడడానికి జంకింది.

క: మోహనా! మన కీ కలహం వద్దు. రాజీపడదాం.

మో: స్త్రీలకు సహజసౌందర్య మెక్కువ గల దనేది మొదటి షరతు.

క: వయస్సు పురుషుల కెక్కువ సౌందర్యం తెస్తుం దనేది రెండో షరతు.

మో: వయస్సు అందరి సౌందర్యానికి వన్నె తెస్తుందని మూడో షరతూ.

క: నేను అంగీకరించాను.

మో: నాకూ అంగీకారమే.

సాయంకాలమైంది. యింకా నెల పొడవలేదు. మిణుగురులు ఆడుకుంటున్నవి. పెరియముత్తు వచ్చి పూటకూలివాడు భోజనం తెచ్చాడని చెప్పింది. ఉభయులూ యింట్లోకి పోయినారు. కమలమ్మ పట్టుచీర విడిచి గులాబీపువ్వులద్దిన తెల్లచీరె కట్టుకునేవరకు వింతసోయగం వచ్చింది. ఉభయులూ భోజనం చేశారు. పెరియ ముత్తు యిల్లు బాగుచేసి కింద పడుకొన్నది. కమలామోహనులు మేడమీదికి బోయినారు. విద్యుద్దీపముల కాంతిలో కడాని విగ్రహములవలె ప్రకాశించారు. కమలమ్మ కుర్చీ బల్లవైపు లాక్కొని వీణె చేతికి దీసుకున్నది.

క: మోహనా! నీకు సంగీతజ్ఞానం ఉన్నదా?

మో: నాకు సంగీతం రాదు.

క: పోనీ, సంగీతం నీ కిష్టమేనా?

మో: నీవు పాడితే యిష్టమే.

క: సంగీతమూ, వైద్యమూ తెలియనివాం డ్లుండరు.

మో: రాక్షసగడియలలో జన్మించి దయాదాక్షిణ్యా లెరుగనివాండ్లకే సంగీతం అంటే తలనొప్పి. కమలా! వీణె అవతల పెట్టి వొక కీర్తన పాడు.

క: నాకు వీణాగానమంటే ప్రేమ.

మో: కేవలం స్వార్థపరురాలివి కావద్దు. వీణకంటె నీ గాత్రమే నాకు ప్రియతరం.

కమల గొంతెత్తి:

"నా కొంగువిడరా గోపాల" అని బ్రహ్మానందంగా బాడింది.

కమలాముఖకమలవినిర్గళితసారభగీతములు వాయుకెరటముల పై నెక్కి నలుదిక్కుల ప్రసరించినవి. మోహనరావు పారవశ్యం జెంది "కమలా! యెన్నిగంట లయిందో చూడు" అన్నాడు.

కమలమ్మ లయబ్రహ్మలో లయమైపోయింది. మోహనరావు మాట వినిపించలేదు. యింకొకగీత మెత్తి ఆలపించి,

"తరుణారుణ కరుణామయ విపులాయతనయనం-కమలాకుచ కలశీభర విపులీకృత పులకం" అని మోళ్లు మోసులెత్త పాడి, సూరకవినాథకృతమైన:

ఉ. "ఇట్టి మనోహరాంగుఁ డొకఁ డెందయిన న్గలఁడేని గల్గినన్
గట్టిగ నా కలండు బిగికౌగిటఁ జేర్పఁగ నబ్బునేని నే
నిట్టటు గొంచిన న్విడక యిష్టవిహారములెల్లఁ గాంక్షచే
పట్టి యొనర్చునేని రసభావము లెట్టివియొక్కొ అత్తఱిన్."

అని రసవత్తరంగా జదివింది.

మోహనరావు గంట చూడు అని విసుగుతో అడిగాడు.

క: తొమ్మిది కావచ్చింది.

మోహనరా వీక లేతామని లేచాడు.

13. సహవాసదోషము

తెల్లవారింది. శీతలసమీరములు ఘర్మబిందువుల నార్పినవి. మోహనరావు లేచి కూర్చున్నాడు. కమలమ్మ చేయి గట్టిగా పట్టుకున్నది. రావు మనస్సుకు చాపల్యం కల్గింది. కమలమ్మ చేయి విడిచి ముసుగు గప్పుకున్నది. రావు ముసుగు లాగాడు. కమలమ్మ మంచముమీదనుండి లేచి వెళ్ళిపోయింది. కాల్యాలు తీర్చుకున్నారు. పొద్దు కరకర పొడుస్తున్నది. వొకరి నొకరు చూచుకొని ముసిముసినగవులు నవ్వుకున్నారు. కమలమ్మ తిరిగి జపానుచీర కట్టుకున్నది. మోహనరావు కసరత్తుచేసి చన్నీళ్ళలో హాయిగా స్నానంచేసి వుక్కుమిగిలి అంగలిడుతూ మేడమీదికి బోయినాడు. అయ్యంగారు ఫలహారం దెచ్చాడు. ఉభయులు పుష్కలంగా యేకపాత్రలో ఫలహారం చేశారు. మోహనరావు సిగరెట్టు

కాలుస్తూ సూటువేసుకొని "కమలా! నేను తిరువళిక్కేణి వెళ్ళి రావాలె. హాస్టల్లో గది ఖాళీచేసి సామాను పట్టించుకొని స్కూలెప్పుడో కనుక్కొని వస్తా."

క: స్కూలు యివ్వాళ వుంటేనో?

మో: ఉంటే నే నిక్కడికివచ్చి భోజనంచెయ్యడానికి వ్యవధుండదు. అటే వెళ్ళుతా.

క: భోజనాని కిక్కడికే రా. సామాను సాయంత్రం దెత్తువుగాని. నా బంగారుజడ మోటుగా వున్నది. అది మేలిమి; యెవరైనా కొంటారేమో విచారించు.

మో: ఇప్పుడు తొందరేమి? నిదానంగా ఆలోచించవచ్చు.

క: స్కూలు లేకపోతే పదిగంటలకల్లా రా! అక్కడక్కడా తిరగవద్దు. నే వొక్కదాన్నీ వుండలేను.

మోహనరావు జోహుకు మని బయలుదేరాడు. యెగ్మూరులో రైలుదిగి పెరియమెట్టుదగ్గర ట్రాం మార్చుకున్నాడు. హాస్టెలుకు పోయేవరకు ౮ గంట లయింది. మోహనరావుయొక్క సహవాసి విజాపురపు వెంకట్రావు గదిలో సంగీతం తీస్తూ "హిందూ లా" చదువుతున్నాడు.

మో: గుడ్ మార్నింగ్, వెంకట్రావ్.

వెం: వొరే ఎప్పుడు వచ్చావురా?

మో: నే నిన్న వచ్చాను. మా బంధువులలో వొకామె యిక్కడ ఆసుపత్రికి వచ్చింది. నిన్నల్లా వాళ్ళకు బస కుదిర్చి ఆసుపత్రికి తీసుకొనిపోవడంతో సరిపోయింది. అందువల్ల నే నిన్నిక్కడికి రావడానికి వీలులేకపోయింది. మరి యితరకారణ మేమీలేదు.

వెం: యేదో యితరకారణ మున్నది.

మో: అరే! మొదటినుండీ యెరిగుండికూడా అనుమానపడతా వెందుకు? కసరతుచేసేవాండ్లకు యెప్పుడూ చెడునడత ఉండదు.

వెం: (తనలో—ఏదో కథ వున్నట్టే వున్నది) నాదగ్గరకూడా నీ రహస్యాలు మరుగుపరచడ మెందుకురా! నా సంగతులు నీకేమైనా దాచానా?

మో: (ఉత్సాహమును అణచుకొని) అనవసరంగా అనుమానపడుతున్నావు. వస్త్రాదులదగ్గర దుర్నడత ఉండదు.

వెం: వస్త్రాదులకు దుర్నడతే అవసరంలేదట.

మో: అది చాలా పొరపాటు. నీకే తెలుస్తుంది లే.

వెం: డిండిగల్లుచుట్ట కాలుస్తావా? మంచిరకం వచ్చినవి.

మో: అక్కరుపా యియ్యి.

వెం: దానిమీద వున్నవి అందుకో.

మో: (సిగరెట్టు కాలుస్తూ) నేను హాస్టెలు విడిచిపెట్టి బయట ఉండవలసివస్తుంది. నిన్ను వదిలిపెట్టడమంటే చాలా విచారంగా ఉన్నది.

వెంకట్రావుకు అనుమానం యెక్కువైంది. ఈ విషయ మింతసేపు దాచి క్షమాపణలతో ముగించడం యెక్కువ సంకోచ కారణమైంది. వదిలిపెట్టవలసిన అవసరమేముంది? మీవాళ్లెవరైనా వచ్చివుంటారా?

మో: పూటకూలింట్లోనే భోజనం. వైద్యంకోసం వచ్చిన వాండ్లకు సహాయంచేయడానికి ఉండవలసివచ్చింది.

వెం: వారి కేమిజబ్బు?

మో: అదేదో ఆడవాండ్లజబ్బు.

వెం: ఆమెతో యెవరూ రాలేదా!

మో: ఒక ఆడమనిషిమాత్రం ఉన్నది.

వెం: నీ కేమి గావాలె?

మో: నాకా—దగ్గరబంధుత్వమే.

వెం: వాళ్ళను యేపేటలో ఉంచావు?

మో: ఇల్లు దొరకక ఎగ్మూరులో ఉంచాను.

వెం: నీ గదికి నే నెప్పుడైనా రావచ్చునా?

మో: నిరభ్యంతరంగా.

వెం: యీపూట వెళ్లుదామా? నేనుగూడా నీ గదిలోనే ఉంటాను.

మో: చాలా దూరం. మాంబళంలో తీసుకున్నాను.

వెం: ఎగ్మూరులో ఉండే రోగికి సహాయం జేయడానికే!

మో: ఎగ్మూరుకు వచ్చి వెళ్లుతుంటాను.

వెం: ఇక్కడనుంచి వెళ్ళగూడదూ ?

మో: హాస్టెలులోనుంచి పోవడానికి అంత స్వతంత్రం ఉండదు.

వెం: రాత్రులు వెళ్లుతుంటావా?

మో: వెళ్ళవలసివస్తే వెళ్ళవద్దా ?

వెం: నే వెళ్ళివస్తుంటే యెవరు పట్టుకొంటున్నారు ?

మో: అట్లాకాదు. రాత్రులంతా ఉండవలసివస్తేనో ?

వెం: అటువంటప్పుడు వార్డెన్ ఉత్తర్వు తీసుకోకూడదా ?

మో: తేపా అడగటం అంటే కష్టం. జబ్బు విశేషం లేక పోయినా, కొత్తవాళ్లుగనుక వెళ్ళవలసివుంటుంది.

వెం: మాంబళంలో గ దెందుకు ? డబ్బెక్కువైయా ?

మో: వాళ్ళకుకూడా మాంబళంలోనే యేర్పాటు చేస్తాను.

వెం: ఇదివరకే చేశా వనుకుంటాను.

మో: ఇంకా చెయ్యలేదు.

వెం: వైద్యుణ్ణెవ ర్నేర్పాటు చేశావు?

మో: చెయ్యాలె.

వెం: ఆసుపత్రికి తీసుకొనిపోరాదా ?

మో: వాండ్లకు మన వైద్యులను యేర్పాటుచేసుకోవలెనని ఉన్నది.

వెం: మనవైద్యు లంటే నేగూడా పనికివస్తానా ?

మో: (మొగం చిట్లించి) నీదంతా తమాషారా ! ఎవరిని యేర్పాటుచేయమంటావు ?

వెం: ఎవరైనా కసరతుచేసే దిట్టమైన వైద్యుణ్ణి యేర్పాటు చెయ్యి.

మో: నీ దంతా వేళాకోళం.

వెం: ఇద్దరు వైద్యులు పనికివస్తారా ?

మో: ఇద్ద రెందుకు ?

వెం: "అధికస్య అధికం ఫలం". నీవు వట్టి స్వార్థపరుడవు. మా విజయనగరంలో మా మేష్టర్లూ, మేమూ కలిసి వొకచోటనే వైద్యం చేస్తూవుండేవారం.

మోహనరావు (జాడా గట్టాడని అనుమానపడి—ఎరగ నట్టుగా) యెవరిని ఏర్పాటు చేయమంటావు ?

వెం: కొంతకాలం నీవే చేస్తూ ఉండు. నీకంటె మొనగాడి వైద్యు డెవ డుంటాడు?

మో: అయితేమానె. గురువు నీవేగా.

వెం: గురువును మించిపోయిన శిష్యుడవు నేనూ మా గురువులూగూడా వోనమాలల్లోనే ఏడుస్తున్నాం. నీ కొకమాటే డబుల్ ప్రమోషన్ అయిందే.

మో: అదేమిటి?

వెం: మాదంతా టెంపోరీవ్యవహారం. నీవు శశాంకుణ్ణి మించి పోయినట్టున్నావు. నీవు లేవదీశావా? నిన్నే లేవదీసిందా?

మో: ఛా! పిచ్చిమాటలు మాట్లాడకు.

వెం: గురుదక్షిణేమైన వున్నదా?

మోహనరావు చిన్నపుచ్చుకున్నాడు.

వెం: గురుద్రోహివిరా? ఏదో లపక దొరికింది. అంతా నీవే అరుపుకోవలెనని చూస్తున్నావు. ఎప్పటికైనా అజీర్తి పుట్టకపోతుం దటలే.

మో: నీవూ నిన్నటిరైలుమీదనే వచ్చావా?

వెం: రైలుస్టేషనుకు వచ్చా నిన్న.

మో: నన్ను మాట్లాడించ లేదేమి?

వెం: "మొదవుకడనున్న వృషభముఁ, జదివిన యా నీచు కడకుఁ జనకుర సుమతీ" అన్నాడు. అసలు నీవు పోట్లకోడెవు. రొట్టలు వేసుకుంటూ నీ వనుభవిస్తుంటే నోరూరుతూ నే దూరంగా నిలుచుని చూచేదా?

మో: నన్ను మాట్లాడిస్తే తప్పేమి?

వెం: ఇంతకథ ఉన్నదని తెలిస్తే ఒకరినో, యిద్దరినో పలక రించే వాడినే. పోలీసులు వెతుకుతున్నారేమో కనుక్కున్నావా?

మో: వాండ్లు అందాకా పోరు.

వెం: ఇదివరకే రోసి వదిలిపెట్టిందిగాఁమాలె. వీధులవెంబడి తిరుగుతుంటే తోలకవచ్చినట్టుంది చూస్తే.

మో: ఛా! ఛా! గడపదాటినమనిషి కాదు. ఇవ్వాళ స్కూలున్నదా?

వెం: ఈరోజూ, రేపూకూడా సెలవు. ఇవాళ నీకోసం, రేపు మీ యావిడకోసం. ఇక ప్రతిరోజూ సెలవే.

మో: ఉన్నదేమో చెప్పరా?

వెం: ఏమి టా ప్రశ్న. ఎందు కుండదు? నీకు దొరికినట్టుగానే అందరికీ వుట్రవుడియంగా తలావొక తె దొరికిం దనుకున్నావా?

మో: అయితే యివ్వాళ నే రావడానికి వీ లుండదు.

వెం: ఏమి ముంచుకపోయింది, యీరోజు రాకపోతే? ఈ మేష్టర్లు మనకు చెపుతున్న దేమిటి? హాయిగా ఇంటిదగ్గర పడుకో. నేను హాజరు చెపుతాను.

భోజనానికి గంట కొట్టారు. వెంకట్రావు బలవంత పెట్టి ఉండమన్నాడు. హాస్టెలుభోజనం ఇదే ఆఖరుగా అని చివరకు మోహనరావు ఒప్పుకొన్నాడు. తక్కిన పిల్లలంతా భోజనంచేసి వెళ్ళిపోయినారు. ఇద్దరూ కులాసాగా మాట్లాడుకుంటూ సావకాశంగా భోజనం చేశారు.

వెం: ఇంట్లో వంట పెట్టించావా?

మో: హోటలునుంచి ౧౦ గంటలకే భోజనం వచ్చివుంటుంది. ప్రస్తుతం వంటవ్యవహారం పెట్టదల్చుకోలేదు.

వెం: చిక్కులేని పని. ఇక రెండో వ్యావృత్తి ఉండదు.

మో: అంతా నీమోస్తరే అనుకుంటావు.

వెం: ఇదివర కట్లాగే అనుకున్నా. ఇప్పుడు నీ యాధిక్యం అంగీకరించక తప్పదు.

భోజనం కాంగానే చెరివొక చుట్టా కాల్చుకున్నారు. ౧౧ గంటలయింది. గడియారపు వలయం గణగణ లాడింది. మోహనరావు హృదయం ప్రకంపించింది. జట్కాబండి సరాసరి మాంబళం మాట్లాడి సామా నెత్తించుకొని మాంబళం బోయేవరకు వొంటిగంట పైగా కావచ్చింది. సామాను మేడ కిందిగదిలో పెట్టించి చకచక మెట్లెక్కివచ్చాడు. మనస్సు చాలా ఉత్సాహంతో ఉన్నది. కమలమ్మను చూడవలె ననే కోర్కె అతిశయించింది. ౫ గంటల వ్యవధి అయిదు రోజు లయినట్లు కనపడ్డది. తాను మేడమీదకి పోంగనే "మోహనా" అనే శబ్దం శ్రవణానందం చేస్తుందని ఉవ్విళ్ళూరుతున్నాడు. కమల మేడమీద సావిట్లో లేదు. వెళ్ళిపోయిందేమో

నని మనస్సుకు తోచింది. అయ్యంగారు తెచ్చిన అన్నం ఆపాట్లనే ఉన్నది. ఈగలు ముసురుతున్నవి. గుండె తటతట కొట్టుకుంటున్నది. "కమలా" అని పిల్చాడు. పలకలేదు. గదిలో మంచముమీద ముసుగు బిగదన్ని పడుకున్నది. "కమలా" అని తట్టి లేపాడు. పలకలేదు. ముసుగు బలవంతంగా లాగేవరకు కోపంతో చురచుర చూపులు చూచింది.

మో: నే రావడం ఆలస్యం అయింది. అన్నం దినకుండా నాకోస మెందుకు కూర్చున్నావు?

క: "నీ వసలే రావనుకున్నా" నని వెక్కి వెక్కి ఏడవడం ప్రారంభించింది.

మో: అసలే రాననుకున్నావా? ఏమైపోతాననుకున్నావు?

క: ఈ ఊళ్లో నీ వెక్కడ నక్కితే నే వచ్చి పట్టుకుండేది? నిర్భాగ్యురాలను. మహాదారణ్యంలో వచ్చి పడ్డాను. అడవిపాలై పోవలసిందే.

మో: (వినమ్రుడై) కమలా! ఏమిటే ఆ మాటలు. సంగతి కనుక్కోకుండా మాట్లాడుతావు. ఆడవాండ్లకు తొందర లెక్కువ.

క: వివేకం తక్కువకూడా అను. పడక విధి లేదు.

మో: కమలా! క్షమించు. నే నింకా భోజనం చెయ్యలేదు. కళ్లు తిరుగుతున్నవి. అన్నం తిన్నతర్వాత మిగిలిన శాపనార్థాలు చదివింతువుగాని, ముం దన్నంబెట్టు.

మోహనరావు అగ్గితగిలినట్టు అభినయిస్తూ పెట్టెమీద గోడకు జేరగిలబడి కూర్చున్నాడు. కమలకు కోపజ్వరం మంత్రించి నట్టు తగ్గిపోయింది. లేచి "అన్నానికి రా" అని పిలిచింది. మోహనరావు అలిగి పలకలేదు.

క: యింకా బెదిరింపుగూడానా? నాదే తప్పులే. దయ చెయ్యండి.

మోహనరావు యెండదెబ్బ దగిలిన మొఖం పెట్టాడు. అలిగిన కుర్రవాడివలె అందంగానే వున్నాడు. చన్నీళ్లుపెట్టి ముఖం కడుక్కునేవరకు మంచుబిందువులు గప్పిన చంద్రమండలంవలె ప్రకా శించింది. తడిసి కుచ్చులు గట్టిన లేతమీసములు ముఖకమలము

నుండి వెలువడే బాలచంచరీకముల నిగనిగలను మించిపోయినవి. కమలమ్మయొక్క కోపతమస్సును మోహనరావు ముఖచంద్రికలు తరిమివేసినవి. ఉభయులూ యేకపాత్రలో భుజిస్తున్నారు.

క: నీవు తినకుండా అన్నమంతా నామీద తోసివేస్తున్నావు.

మో: వేళ తప్పడంచేత మొఖంకొట్టింది. వడదగిలినట్లు బడలికగా వున్నది.

క: వేళ తప్పిందాకా వుండడమేమి? అబ్బాయీ! నీకిదే చెపుతున్నాను. నే నొక్కదాన్నీ వుండలేను. నీవు లేకపోతే సాహు జ్ఞాపకం వస్తాడు. యిందాక మేడమీదనుంచి కిందికి చూచే వరకు సాహు తాషాబండి లాగుతున్నట్టు మనస్సుకు తట్టాడు. నా కదిచూచి భరించలేక ఆత్మహత్యే మేలనిపించింది.

మోహనరావు ఆకలీ, రుచీ, గమనంలేకుండా భోజనం చేస్తూనే వున్నాడు. మనస్సు ఆలోచనకింద మునిగిపోయింది. హృదయాకాశం విచారమనే చిరుమబ్బులు గమ్మి మోముటద్దంలో ప్రతిబింబిస్తున్నది. భ్రూలత గాలపుటూచవలె కదులుతున్నది. స్కూలుకు పోకపోతే రోజులు చాలవు. యీ సంగతి కమలకు చెప్పిమాత్ర మేమిప్రయోజనం? ఆమెకు విచార మెక్కువవుతుంది. మోహనరావు యెదుట లేకపోతే తాను నిలువలేనని యథార్థం చెప్పింది. పిల్లవాడిమీది మరు లెట్లా పోతవి? రోజులమీద యెట్లా మారుతుందో చూదా మనుకున్నాడు. ప్రస్తుతం "ఓ చదువా! భద్రమస్తు భవతే" అని అనక తప్పదని నిశ్చయించుకున్నాడు.

క: మోహనా! నా మనోవ్యథ నే చెప్పుకున్నాను. నీకు సంతాపకారణ మవుతుందని యెరుగుదును. నీకంటె నాకు దిక్కెవ్వరు? నీవు చింతపడవద్దు. నీ ముఖచంద్రబింబాన మబ్బు గప్పింది. నే జూచి భరించలేను. నన్ను విడిచి నీవు ౫ గంట లున్నావు. నీ కనేకస్నేహితు లున్నారు. ఈ సంగతంతా జరగ నట్టుగానే భాషించి వారు సంచరిస్తారు. నాది దుర్గతి. నాకు నీవుతప్ప యితరప్రపంచం లేనట్టే. నేను ప్రపంచానికీ లేను. యిది సంఘముయొక్క దురంతం, అవివేకుల దుర్నీతి, మగవాండ్ల

కొకధర్మం, ఆడవాండ్ల కొకధర్మం. సంఘంయొక్క యీ క్రూర ధర్మానికి నేను బలి అయినాను. ప్రపంచం నా కంధకారమయం. నేను దానికి మృతురాలికిందనే లెక్క. నీ వొక్కడవే నాకు చేయూత. నీవే నాకు ప్రపంచం. సర్వబంధువులు నీవే. యీ నా మనోవ్యథ నీకు దెల్పి నీమనస్సు నొప్పించడం నా కిష్టంలేదు. కాని నే నాపుకోలేకపోయినాను. క్షమించు.

మోహనరావు తలవంచాడు. చేతులు మొఖాన గప్పుకొని కూర్చున్నాడు. క్షణభంగురమైన ఆనందానికై తాను జేసిన దుష్కార్యంయొక్క ఫలిత మెంతవరకు పోతుందో యిదివరకు స్ఫురించలేదు. కమలమ్మయొక్క భావిస్థితి కష్టభూయిష్టమని పొడగట్టింది. ముందు తా నేమి చేయవలెనో, తన వర్తన తన జీవితాన్ని యెట్లా మారుస్తుందో, కమలమ్మవిషయంలో తన కెట్టి ధర్మా లున్నవో ఇదివరకు గుర్తించలేదు. తా నింతవరకు వివాహం చేసుకోలేదు. శాశ్వతంగా కమలమ్మతో నుండడమా! నడుమ విడువడమా! కమలమ్మకొరకు తా నింత త్యాగం చేయవలసివస్తుందని యింతవరకు గ్రహించలేదు. కనువేదురుచేత శలభాలవలె ఉభయులూ దూకారు. మాడి నశించడమా, బైటపడడమా?

కమలమ్మయొక్క ఆర్తనాదం ప్రబోధం కలిగించింది.

క : మోహనా! నే నెంత తెలివితక్కువపని చేశాను? ఈ ఆలోచనలన్నీ యిప్పుడు మన కెందుకు? వరదలో బడ్డాం. కొట్టుకొనిపోతున్నాం. కావలసినదేమో అయింది. గతజలసేతుబంధన మెందుకు?

మోహనరావుకు యేమీ తేలలేదు. యిద్దరూ ప్రవాహంలో దూకారన్నమాట వాస్తవంగానే తోచింది. కమలమ్మకు నేల కాలికి తగలడం లేదు. గట్టు కనబడడం లేదు. మోహనరావుకు మాత్రం గట్టు అందికలోనే ఉన్నది. నేల కాళ్ల కింకా తగులుతునే ఉన్నది. లోతు నీళ్లలో కింకా పోవడమో లేదో నిర్ధారణ కాలేదు.

క : మోహనా! మజ్జిగ పోసుకోవా?

మో : వట్టిమజ్జిగ దాహం తాగుతా.

ఉభయులూ చేతులు కడుక్కొని పడుకున్నారు.

14. అమ్మకు అపవిత్ర తెక్కడిది?

మోహనరావుకు మనోవ్యాకుల మేర్పడ్డది. కళాశాలకు వెళ్ల వలసిన రోజులు చాలనందున పరీక్షకు పెట్టించలేదు. అందుచేత స్కూలుకు వెళ్లడం బొత్తిగా మానివేశాడు. ఉత్తరాలూ, మని ఆర్డర్లూ హాస్టెలుకు వస్తుండేవి. వెంకట్రావు మాంబళంకు పంపిస్తూ వచ్చాడు. ఇంటిదగ్గరనుంచి వచ్చే డబ్బు ఇంటి అద్దెకు చాలడంలేదు. కొన్ని పెద్దనగలు అమ్మివేశారు. ఉభయులకూ మొదటిరోజుల మోజు తగ్గిపోయింది. మొదటిరోజులు గడియలై పరుగెత్తిపోతుండేవి. ఇప్పుడు గడియలు రోజులుగా పట్టి నెడుతున్నారు. కాలక్షేపం జరగడంకోసం పచ్చీసూ, చదరంగమూ ఆడుతుండేవాళ్లు. ఉత్తరాదినుంచి వచ్చిన ఒక యాయవారపు బ్రాహ్మడు మధ్యాహ్నం వచ్చి పురాణం చెపుతుండేవాడు. జమదగ్ని మహర్షి ఆడవాండ్లకోసం చెప్పులూ, గొడుగూ సృష్టించాడని శాస్త్రిలుగారు పురాణంలో చెప్పినందున కమలమ్మ చక్కని జోడూ, పట్టుగొడుగూ తెప్పించుకొని మోహనరావుతో సాయంత్రం షికారు వెళ్ళుతుండేది. ఏదో విధంగా రోజులు గడుపుతున్నారు గాని మొదటి ఉత్సాహం ప్రయత్నించినా రావడంలేదు. స్కూలు మానివేసి మోహనరావు ఇంటి దగ్గరనే ఉండడంచేత పరీక్ష పోయిందనేతప్ప కమలమ్మకు వేరు విచారం లేదు. "తన భావిస్థితి యేమి? తన కర్తవ్య మెద్ది?" అనే ప్రశ్నలు మోహనరావును హృదయశల్యాలై బాధిస్తున్నవి. అహోరాత్రాలు యోచించినా జవాబు దొరకలేదు. యోచించిన కొద్దీ దూరమైంది. ఆలోచనలో పడ్డదీ, అడుగున పడ్డదీ తేలదు. వివాహం మానుకొనడం, బంధువులను త్యజించడం కష్టంగా తోచింది. కమలమ్మ దగ్గరబంధువురాలు కావడాన్నిబట్టి సంగతి వెల్లడైతే ఎక్కువ అపకీర్తిపాలవుతానని భయపడ్డాడు. తాను విడిచిపెడితే కమల అధోగతిపాలవుతుందని మనసు బాధిస్తున్నది. ఏమీ నిర్ధారణ చేసుకోలేకపోయినాడు. ఇదివరకు పువ్వులరంగడు లాగ తిరగడం తప్పలోకానుభవం ఎరుగడు. నెలలు గడిచిపోతున్నవి. ఉన్న బంధం చాలక కొత్తబంధంకూడా తయారవుతున్నది. కమలకు నెలరోజుల నుంచీ వంట్లో ఖులాసాగా లేదు. చాలా చిక్కిపోయింది. ఒళ్లు

కాగుతున్నది. క్రమంగా డోకులు అణిగినవి. మనిషి పాలి పోయింది. నీరుపట్టడం ప్రారంభించింది. సౌందర్యం యినుమడించింది. శాస్త్రిలుగారు వొడ్డాణం తీసివేయమని చెప్పారు. ఆయన భార్య సందేహం లేదు, నిజమే నన్నది. కమలమ్మకే తిరుగుతూ వున్నట్లు గోచరమైంది. అవసరమైనప్పుడు శాస్త్రిలుగారిభార్య సహాయం చేస్తా నన్నది.

పరీక్షరోజులు దగ్గిరకు వచ్చినవి. మేనమామ తొందరపడుతున్నాడనీ, ౨౦ యెకరాల మాగాణి వివాహకాలంలో చదివిస్తాడనీ అటువంటిపిల్ల దొరకదనీ, ౧౦ రోజుల సెలవు తీసుకొని రావలసిందనీ మోహనరావు అన్న ఉత్తరం వ్రాశాడు. పరీక్షలు దగ్గిరకు వచ్చినవి గనుక ప్రస్తుతం రావీలులేదని జవా బిచ్చాడు. పరీక్షలు కాంగనే వివాహం చెయ్యడానికి లగ్నం పెట్టారని ఉత్తరం వచ్చింది. పరీక్షలు వారంరోజు లున్నవనగా మోహనరావు అన్న రాజారావు నీలిమం దెత్తించుకొని చన్నపట్నం వచ్చి సాహుకారుపేటలో దిగి కళాశాలకు ౧౧ గంటలకు వెళ్లాడు. మోహనరావు కనుపడలేదు. గుమాస్తాను విచారిస్తే అతడు ౨ నెలలనుంచి బడికి రావడంలేదనీ, జీతం యియ్యలేదనీ, పేరు తొలగించారనీ చెప్పాడు. హాస్టెలుకు పోయి విచారిస్తే ౯ నెలలక్రిందినే గది వదలిపెట్టినట్టు తెలిసింది. వెంకట్రావు నడిగితే తా నేమీ యెరుగనన్నాడు. జాడ తెలిస్తే తెలుపుతానని పత్రాతీసుకున్నాడు. అంతట యేమీ తోచక యీసంగతి బైటబడితే మనుము తిరిగిపోతుం దని భయపడి రహస్యంగా రాజారావు జాడలు తీస్తున్నాడు. యేమీ ఆచోకీ చిక్కలేదు. ఒకరోజు మోహనరావు యెవతెనో పెట్టుకొని మాంబళంలో వున్నాడని ఆకాశరామన్న ఉత్తరం రాజారావుకు వచ్చింది. మాంబళంలో యెక్కడ గదులు విచారించినా విద్యార్థు లెవరూ లే రన్నారు. కమలమ్మ మేడమీదనుంచి మోహనరావు పోలికలు గల మనిషి యెదటింటి వాకిట్లో మోహనరా వనేపిల్లవా డద్దెకున్నాడా? అని అడగడం విని మోహనరావును పిలిచింది. అతడు చూచి చాటుకు బోయినాడు. కమలమ్మ తన్ను గుర్తు పడతాడేమోనని భయపడి శాస్త్రిలగారిభార్యను కిందికి పంపి యిక్కడ కూడా అడిగితే లేడని చెప్పమన్నది. ఆయన వీధిలో యెవరినో

యీ మేడలో యెవరున్నారని అడిగాడు. కమలమ్మకు ప్రాణములలో ప్రాణములు లేవు. యెవరో జమీందారు డున్నాడనే జవాబు వినబడ్డది. ఆయన విచారించకుండానే వెళ్లిపోతున్నాడు. కమలమ్మకు మనస్సు స్థిమితపడ్డదిగాని, మోహనరావుకు మనఃక్లేశ మెక్కువయినది. వెంకటరావే కొంటెతనం చేసివుంటాడని అనుమానపడ్డాడు. "నీ చర్య బాగా వుండలేదు. వెంటనే బయలుదేరి తత్క్షణం సాహుకారుపేటకు వచ్చి తనతో మాట్లాడకపోతే అమ్మను రమ్మని కెలిగ్రా మిస్తా నని రాజారావు మామూ లడ్రెసుకు ఉత్తరం వ్రాశాడు. ఆ ఉత్తరం వంకబెట్టుకొని వెంకట్రావు మాంబళం వచ్చి మోహనరావు లేనిసమయంలో కమలమ్మకు జా బిచ్చిపోయినాడు. మోహనరావు వచ్చి ఉత్తరం చదువుకొని కల్లోలపడుతున్నాడు. "సంగతు లేమి? ఉత్తరం ఎవరు వ్రాశారు?" అని కమలమ్మ తరిచి అడిగింది. చదివి అర్థం చెప్పాడు. యేమిచేయడానికీ ఆలోచన పోలేదు.

క: ఏవిధాన చూచినా మీఅన్నగారికి కనుపడి మాట్లాడడం ఉత్తమంగా కనబడుతూవున్నది. నేను ఫలానా అని తెలియనియ్యవద్దు. అత డిక్కడికి రావడం క్షేమంగాదు. యెగ్మూరుకు కాపురం మార్చుకొన్నామని చెప్పు.

మోహనరా వాలోచించాడు. మెరుగైనది మరొకదారి కనబడలేదు.

మో: పోవడమే మేలని నాకూ తోస్తున్నది.

క: నీవు జాప్యపు మనిషివి. ఆలస్యమైతే నీవు రావని యింటికి కెలిగ్రా మిస్తాడేమో? వెంటనే వెళ్లు.

మో: నే రావడ మాలస్యమైనా, అన్నం రాంగనే నీవు భోజనం చెయ్యి. పెంకెతనం మాను.

క: మోహనా! యింతేచూపా—న న్నేమిచేసి పోతున్నావు?

మో: నీ వెప్పుడూ వొకటే మోస్తరు. యింత అమాయకురాలివి ప్రపంచంలో యెట్లా జీవిస్తావే?

మోహనరావు మేడమెట్లు దిగి వెళ్లుతున్నాడు. వీధిలోకి అడుగుపెట్టాడు. మనస్సు కలుక్కుమన్నది, వుయ్యాల లూగింది,

సుడిదిరిగింది. రైలు తప్పుతుందేమోనని నెట్టుకొని పరుగెత్తుతున్నాడు. కమలమ్మ మేడమెట్లమీద నిలిచి చూస్తున్నది. మోహనరావు మూల దిరిగాడు. దృష్టిపథంలోనుంచి అదృశ్యమైనాడు. కమలమ్మ చూస్తూ నిలుచున్నది. యెండ తీక్షణంగా కాస్తున్నది. గాలి వేడెక్కింది. యెండమావులు ప్రవహిస్తున్నవి. కాని పూలచెట్లన్నీ యెండిపోయి ఆవరణం పాడుగొట్లాడుతున్నది. కాకులు సంచరించడంమాని గుబురుచెట్లల్లో వొదిగి హీనస్వరంతో కూస్తున్నవి. నవరంగులు సుడిపడి రెమ్మలలో అదృశ్యమైనవి. కమలమ్మ యింకా చూస్తూనే నిల్చున్నది. యేమీ కనబడడం లేదు. జగత్తు మిథ్య అయింది. టపటపమని తాషా వినబడ్డది. సాహు బండిలాక్కొని మేడమెట్లదగ్గరకు వచ్చాడు. ఓయమ్మా— అని సింహపుపిల్లను చూచిన లేడివలె తలుపులు వేసుకొని గదిలోకి పరుగెత్తింది. కాని అవి అతనిని అడ్డలేదు. తలుపులలోగుండా బండితోసహా వస్తున్నాడు. గోడల్లోనుంచీ అతడే వచ్చాడు. గదినిండా తాషాబండ్లే. మనస్సు యెన్నిమైళ్లు పరుగెత్తినా ప్రపంచమంతా తాషాబండ్లమయ మయింది. కాలుపెట్ట సందు లేకుండా అక్షౌహిణీల తాషాబండ్లు దిగినవి. ఓయబ్బా—యెంత మంది సాహు లున్నారు! బండి కొకసాహు లాగుతున్నాడు. టపటపలకు దిక్కటాహాలు బ్రద్దలవుతున్నవి. కమలమ్మ తప్పించుకొనే ప్రయత్నం మానివేసింది. ఒకసాహు మంచంమీది కెక్కాడు, ఒకడు పొట్టమీద పడుకున్నాడు, ఒకడు కమలమ్మకాళ్ళమీద వుయ్యాలలూగుతున్నాడు. కమలమ్మ సాహుకు అపవిత్రురాలు కాదా? అమ్మకు అపవిత్ర తెక్కడిది?

మోహనరావు సాహుకారుపేట పోయి రాజారావును కలుసుకుండేవరకు నాలుగుగంట లయింది. మోహనరావు రావడం రాజారావు పొడగట్టి గదిలో విచారపడుతున్నట్టు కూర్చున్నాడు. పాఠంరానిపిల్లవాడు పంతు లెదటబడ్డట్టు పిల్లెడుగులు వేస్తూ గదిలోకి వచ్చాడు. ఉరుముల మెరుములతో వాగ్వర్షం కురుస్తుం దనుకొన్నాడు. రాజారావు గంభీరించి వూరుకొని టెలిగ్రాం చేతి కిచ్చాడు. "ఉత్తర మందింది. మీ అమ్మకు మరణ మాసన్న

మైంది. కొడుకులను చూడవలెనని కోరుతున్నది. వెంటనే బయలు దేరండి." అని చదువుకున్నాడు.

మో : ఉత్తర మేమని వ్రాశావు?

రా : యిక్కడివ్యవహారాలనుగురించి మాత్రమే వ్రాశాను. నీ కామెయందు ప్రేమ లేకపోయినా ఆమె యింకా పట్టుకొని పాకులాడుతున్నది. నీకోసం ప్రాణా లుగ్గపట్టుకొనే ఉన్న దను కొంటాను. రేపు నాకు అపీలువాయిదాగూడా వున్నది. అదేమైనా సరే పోదల్చుకున్నాను. నీవుకూడా బయలు దేరు.

మో : నేనా—

రా : అవును. నీవే. నీవు మోహనరావు వేనా?— అని రాజారావు భీష్మించుకొని కూర్చున్నాడు.

కష్టనిష్ఠూరాలు చెప్పుకున్నా వినేటట్టు లేదు. కదిలిస్తే తొడుగంతా కదులుతుందని మోహనరావు భయపడ్డాడు. తల్లి చావుబతుకులలో ఉన్నదని టెలిగ్రాం వస్తే, వుంచుకొన్న దొక్కతే వుండలేదని సాకు చెప్పడం హాస్యాస్పదంగా దోచింది. హాస్యాస్పదమే గాదు; అమానుషచర్యగా గనుపడ్డది. చెప్పి రావడానికి వ్యవధి లేదు. ఉదయంబండికి పోతే చూపంద దేమోనని సందేహం కలిగింది. జేబులోనుంచి కార్డుదీసి పూటకలంతో సందర్భాలు కమలమ్మకు వ్రాసి పోష్టులో వెయ్యడానికి జేబులో పెట్టుకొని, రాతి విగ్రహంవలె నిశ్చంచలుడై కూర్చున్న రాజారావుతో "వేళయింది, పోదాంలే" అన్నాడు.

రా : రైలుకు వొక్కణ్ణే పోగలను. తో డవసరం లేదు.

మో : ఊరికి పోదాం.

ఉభయులూ జట్కాబం డెక్కారు. ఒకరితో ఒకరు మాట్లాడలేదు. స్టేషను జేరేవరకు అయిదైంది. రాజారావు టిక్కెట్లు తీసుకొనేందుకు వెళ్లాడు. మోహనరావు యింతలో సందుచేసుకొని జాబు ఉత్తరాలపెట్టెలో వేసి టిక్కెట్లు తేంగానే ముకుతాడుపోసిన పోట్లగొడవలె వెంటపోయి రైలెక్కాడు.

కమలమ్మ సాహుమయప్రపంచంలో పడివున్నది. క్రమంగా దాని కలవాటు పడుతున్నది. యెవరో తలుపుగొడుతున్నట్టు నాదుగా వినబడి చివాలున లేచికూర్చొని చెవియొగ్గి విన్నది.

"అమ్మాయి కమలమ్మా!" అని మళ్లీ వినబడ్డది. కమలమ్మ "వస్తున్నా" అని లేచి తలుపుతీసింది. రామశాస్త్రి పురాణం చెప్పడానికి వచ్చాడు. కమలమ్మకు కొంతవిరామం కలిగింది. ఉభయులూ బల్లదగ్గర కూర్చున్నారు.

శా: అమ్మాయి లేనట్టేనా? మనం పారాయణం ప్రారంభింతామా? అహల్యాశాపవిమోచనఘట్టం యీరోజు పూర్తి చేతాం.

క: చిత్తం అలాగే కానివ్వండి.

అంతట వెనుకటిపట్టునుంచి మొదలుపెట్టి అర్థం చెపుతూ,

శ్లో. తపోబలవిశుద్ధాంగీం గౌతమస్య వశానుగామ్
గౌతమోఽపి మహాతేజా అహల్యాసహితః సుఖీ.

అని శాపవిమోచనఘట్టం పూర్తిచేసి శాస్త్రి స్వస్తి చెప్పాడు. కమలమ్మ చెంపన చెయిపెట్టుకొని వింటూ కూర్చున్నది. మామూలు ప్రకారం ప్రశ్నలేమీ అడగలేదు. స్వస్తి చెప్పినతర్వాతగూడా అట్లాగే కూర్చున్నది.

శా: అమ్మా! రోజూవున్నట్టు లేవు. ఇవ్వాళ నీవు రామాయణం విన్నట్టే లేదు.

క: (చెంపనచెయిదీసి చప్పరించి) రోజుటికంటె యీదినమే బాగా విన్నాను.

శా: నీవు వట్టిమనిషివికూడా కాదు. మనోవ్యాధికి మందు లేదని, వ్యాకులపడుతూ కూర్చుంటే జబ్బు చేస్తుంది.

క: మనోవ్యాధికి మందే లేదా?

శా: నీవు అడిగితే జ్ఞాపకం వచ్చింది. "కిమౌషధం పృచ్ఛసి మూఢ దుర్మతే నిరామయం రామకథామృతం పిబ" దైహిక, మానసిక వ్యాధులన్నీ కుదిర్చేది రామనామమే.

క: అహల్యకు రామమూర్తి ప్రసాదించింది శాపమోక్షణమా లేక పాపమోక్షణం కూడానా?

శా: పాపవిమోచనం కాంది శాపవిమోచన మెట్లా అవుతుంది? పాపఫలమే శాపం.

క: అయితే రామదేవుడు పాపాన్ని హరిస్తా డన్నమాటే.

శా: ఆఁ. తప్పకుండా హరిస్తాడు.

క: యెట్లా హరిస్తాడు?

శా: భీష్ముఁడొక్క పరమస్మృతి చెప్పాడు, విను.

చ. దురితముఁ జేసి తాపమునఁ దూలిన నిం కిటు చేయన న్మతిం
బొరసిన ధర్మసంచరణబుద్ధియ మే లని యాఁదినం క్రియా
పరుఁ డయి మేలు సేసినను బాదముపాదముగాఁ గ్రమంబునన్
విరియు సమస్తముం దదభివిష్టకళంకము నిశ్చయంబుగన్.

చ. నరవర! వాసవుం డడిగినన్ గురుఁ డిట్లని చెప్పె బుద్ధితో
బొరయనిపాతకంబులు సబుద్ధిక పుణ్యముల న్నశించు నం
బరమునఁ బట్టినట్టి మలపంకము గారముల్లోన నద్దఁగా
విరిసినయట్లు నమ్ము మిది—వేదము చెప్పిన నేను జెప్పితిన్.

సబుద్ధికములూ, అబుద్ధికములూనైన పాపాలు వరుసగా పై జెప్పినట్లు నశించ గలవు. అహల్యాసంక్రందను లీవిధంబుగానే పాపములం బోగొట్టుకొన్నారు. యిది రామదేవునికృపచేతనే లభించగలదు. గోపాలమంత్రపఠనమాత్రముననే సర్వపాపములూ హరిస్తవి.

క: చేసినపాపం చెపితే పోతుందంటారే. మా పాపచరిత్రం తమరు విన్నారా?

శా: అమ్మా! మోహనరావువల్ల విన్నాను. యిక నీవు చెప్పనవసరం లేదు.

క: అయ్యా! తమరు దేవుడివలె వచ్చారు. పాపం ఆపిల్ల వాడికీ తరణోపాయం కలుగుతుందా?

శా: అమ్మా! మోహనరావుకూ తరణోపాయం చూపిస్తాడు.

క: అయ్యా! రామదేవుడికి పాపిష్టులయం దెంత దయ!

శా: (కన్నీళ్ళతో) అమ్మా! తన బిడ్డలను బాగుచేసుకోవడం రాముడికి మాత్రం ధర్మం గాదా! గడ్డిపోచనుసహా పెంచుకొనే నేను మనుష్యులను వదిలిపెట్టుకుంటానా?

క: ఆహా! రాముడివా నీవు! రామా, నా రామ!—అని మూర్ఛిల్లినది.

కమలమ్మ కొంతపడికి మూర్ఛ తేలింది. బ్రాహ్మణుడు కనబడ లేదు. సాహు పీకె నూదుతూ నెమలిపురిం జెవురుకొని బాలకృష్ణుడు

యశోదం జూచినట్టు చూస్తున్నాడు. యిల్లంతా బాలకృష్ణమయ మైపోయింది. సాహు మునుపటివలె భయంకరుడుగాక ఆనందమయు డైనాడు.

కమలమ్మ సాహుక్రిష్ణు నెత్తి అలుముకొని మంచంమీద పడుకోబెట్టుకున్నది. సాహు పీకె ఊదుతూ పడుకున్నాడు.

15. పోటకం

తెల్లవారుతున్నది. జగన్నాటకసూత్రధారి రంగం మార్చి వేస్తున్నాడు. రిక్కగముల మక్కువపిటకాడు విచ్చలవిడి నుప్పరవీథిన సంచరించి పాండువపుట్టి క్షీణించి నిష్క్రమించాడు. రంగాధిపతి జగన్మోహనమైన కావిజవనిక యెత్తాడు. నేపథ్యాధిపతి తన చిత్ర నైపుణ్యమును వెలిబుచ్చుతూ జగజ్జేగీయమానమైన ధగధగ కాంతు లతో దిననాయక పాత్రను ప్రదర్శించబోతున్నాడు. లోకబాంధవుని రాక నెరిగించుటకో యన ప్రణిధులవలె కెరటములు పట్టణమువైపు పరుగెత్తుతున్నవి. దిష్టిదీయుటకు పళ్లెంలో ఉంచిన యెర్రనీళ్ళవలె అంబుధి అరుణిమ గాంచింది. తూర్యఘోషము ననుకరించుతూ సముద్రఘోష మిన్నుముట్టుచున్నది. సహస్రకరుడు తెరబయటికి వచ్చి రంగంలో ప్రవేశించాడు. భారతరాజ్యలక్ష్మి సూర్యభగవా నుని పత్ర పుష్పములతో పూజచేసి మందసమీరముల కుసుమసౌరభ మున ధూపం సమర్పించింది. సముద్రతరంగాలు సప్తవర్ణముల నివాళి దీపములనూ, సహస్రకరముల కనంతములైన కంకణములనూ సమ ర్పించినవి. జలచరములు స్వాదుజలములం ద్రావి, జీవనప్రదాతను కీర్తిస్తున్నవి. కుజంబులం గువకువరుతంబులతో పక్షిసంజాతములు పక్షిసారథిని పొగడుతున్నవి. సృష్టి అంతా సూర్యభగవానుని రాకకు ఆనందిస్తున్నది. కమలమిత్రుని యాగమనముచే రంగుల మేడలో కమలాహృదయకమలవినిర్గతమై మధురగీతము వెలువడినది.

కీర్తన

(హిందూస్తాని - తోడి)

జీవనవల్లభా - త్వం దీనశరణా త్వంహి దీనశరణ -
ప్రాణినాం ప్రాణస్త్వంహి ప్రాణరమణా. జీ.

౧. సదానంద శివత్వంహి శంకరశోభనా -
సుందరయోగిజన చిత్తవిమోహన. జీ.

౨. భవార్ణవపారహేతుత్వం హేకర్ణధారీ -
దుర్దమ పాపతాప—శోకభయహారీ. జీ.

3. త్వంహి మమ ప్రాణనాథ - త్వంహి మమ ప్రాణ -
త్వంహే దయామయ దేవ కరుణానిధాన. జీ.

౪. తవైవ ప్రసాదప్రభూ - హేజీవనాధార -
జయజయ కృపామయ - మహిమా తవైవ. జీ.

పోష్టాఫీసుజవాను: అమ్మా ఉత్తరమండీ!

కమలమ్మ కార్డు దీసుకొని యెవరిదగ్గరనుంచి వచ్చిందో చూచింది. పేరు చూచి చదువుకొనడానికి సందేహించింది. అతని భావము లెట్లున్నవో తెలుసుకొందా మనుకున్నది. తల్లి జబ్బు సంగతీ, తాను చెప్పకుండా పోవడానికి కారణం తెలియపరుస్తూ దిగులుపడవద్దనీ, సాధ్యమైనంత త్వరలో వస్తాననీ వ్రాశాడు. ఉత్తరం బల్లమీద బెట్టింది. ఎడమచేతితో కణతలు పట్టుకొని కుర్చీలో కూర్చున్నది. మనస్సు మరల ధ్యానముఖ మయింది. అత్యంతమైన ఏడుపు వచ్చింది. రామశాస్త్రి జ్ఞాపకానికి వచ్చాడు. డగ్గుత్తికతో "రామా! నీవు రాముడివా? తండ్రీ! ఈ పాపులయందు నీ కెంత దయ! తల్లీ! భువనమాతా! లోకప్రపూతా! సీతా! నీ పవిత్ర నామాన్ని ఉచ్చరించడానికి నా కర్హ తేదీ? సీతారాములూ! నన్ను క్షమించ మనడానికి నాకు యోగ్య తేదీ? నే నర్హురాలిని గాను. అయ్యా! రామానాయుడుగారూ! మీ కెంత ద్రోహం చేశాను! సారంగధరుడవే, ప్రహ్లాదుడవే, పరస్త్రీలను నీ శరీర మంటనీయవే, పరస్త్రీలను ద్రోహబుద్ధితో కన్నెత్తి చూడవే, నీ మన స్సెంత ఖేదపడి ఉంటుందో. నీ పత్నీవ్రతానికి దోడు నీ కొక పతివ్రత లభింపకపోయెనే. యీ పాపి నీ కేల తటస్థపడ్డది? నీ కులగౌరవములకు హాని తెస్తినే. రామా! శ్రీరామా! ఈ పాపమును భరించలేను. యీ మనోవ్యథ పడలేను. ఇక్కో! రామా! ఓయిరామా! అబ్బా! యేమి యీ తాపం, రామా! నీ సన్నిధికి తీసికొనిపో. తీసికొనిపోతావు. నీవు దయామయుడవు. నీవు తీసికొనిపోకపోతే

నేనేవస్తా" నంటూ దృఢనిశ్చయంతో లేవ నుంకించింది. కడుపులో చప్రున కదిలింది. రామశాస్త్రి అంతర్థాన మైన తరువాత మళ్ళీ కనబడలేదు. సాహు తాపాబండి లాగుతూ వచ్చాడు. పీకె చెవులు గింగురుమనేటట్టు ఊదాడు. పమిట కొంగు పట్టుకొని లాగి కూర్చో బెట్టాడు. కుర్చీమీద కెక్కి తొడమీద కూర్చొని ముఖాని కడ్డం పెట్టుకొన్న చెయి దీసి కిలకిల నవ్వాడు. కమలమ్మ హృదయతాపం శమించింది. ఆవేదన అణిగింది. మనస్సు స్థిమితపడి చూస్తూ కూర్చు న్నది. సిగలో చెవురుకొన్న నెవలికండ్లు కమలమ్మ ముఖాన సోకినవి. మూర్ధ మాఘ్రాణించింది. భోజనం తెచ్చిన అయ్యంగారు సాహు వలె ఉన్నాడు. సాహు కమలమ్మదగ్గర కూర్చొని భోజనం చేశాడు. ఈవిధంగా రోజులు గడుస్తున్నవి.

ఒకరోజు విశేషశ్రమ లేకనే పాపఫలం జారిపడ్డది. మూడు మూర్తులూ మోహనరావే. కమలమ్మ చూడడానికి లజ్జ పడ్డది. పెరియముత్తు చాలా సహాయం చేసింది.

కమలమ్మ తన విలువగల చీరె లన్నీ దాని కూతురు కిచ్చింది. నగ లన్నీ కర్చైపోయినవి. రెండువందల రూపాయిల రొక్కం మాత్రము మిగిలింది. ఆ పెద్ద మేడకు ఇంకా ఒకనెలవరకూ అద్దె ఖరారునామా ఉన్నది. పెరియముత్తు ప్రతిరోజూ తోడు పడుకుం టున్నది. తరువాత ఊరంతా పోటకాలు ముజ్జిడ్డుగా ఉండడంచేత పెరియముత్తు భయపడి రాత్రులు రావడం మానివేసింది. పిల్లవాడికి పులికె తగిలినట్లున్నది. వేసిల్ల జ్వరమే నని పెరియముత్తు పగలు కూడా రావడం మానింది. ఆదివారం సాయంత్రం వెంకట్రావు చక్కగా షోకు చేసుకొని కమలమ్మను చూడటానికి వచ్చాడు. అధాటున గుర్తుపట్టలేదు. తల వెంట్రుకలు చాలాభాగం ఊడిపోయి మిగిలినవి అంటగట్టినవి. దేహ సంస్కారాలు మానివేసింది. నడి కట్టు వేసుకోకపోవడంచేత కొంచెం పొట్ట ఊదింది. మనిషి నాదారి, కణతలూ, గవదలూ లోపలికి బోయినవి. ముఖమంతా పాలి కళా హీనమై చెక్కిళ్లు యెండిపోయినవి. తనకూ, పరులకూ శత్రువుగా పరిణమించిన సౌందర్యం వెలిసి సృష్టిసౌందర్యంలో విలీనమైంది. మనిషి పడిపోయినా భగవానుని పాదములకడ బడ్డది.

వెంకట్రావు: కమలా! మోహనరావుదగ్గరనుంచి ఉత్తరం వచ్చింది. వా డెంత దుర్మార్గం చేశాడు! ఇప్పుడు నీకు దిక్కెవరు?

క: దీనుల కందరికీ దిక్కైన భగవానుడే నాకు దిక్కు. పాపం! అతను చేసిన దుర్మార్గం యేమున్నది?

వెం: తమవాండ్లు తనకు బలవంతంగా వివాహం చేస్తున్నారట. తనకు స్వాతంత్రం వస్తే నిన్ను వచ్చి చూస్తాడట.

క: వివాహం చేసుకోవడం న్యాయమే. నా కెంతో సంతోషంగా ఉంది.

వెం: నీకు పోషణ నే చేస్తాను. మా యింటికి నేనే పెద్దను.

క: భగవానుడే నన్ను పోషిస్తాడు. అయ్యా! మీరు పోషించవలసినవాండ్లను చక్కగా పోషించి మీ ధర్మం మీరు నెరవేర్చుకోండి.

వెంకట్రావు మారు మాటాడక "కారణ మేమి చెప్పుమా. బంగారుచాయంతా పొట్లిపోయి చావుకళ పడ్డది. యెందు కిది? దుర్భ, దీని దగ్గ రేమున్నది? చెక్కపే డయింది. మనిషి చేపవలె యెండినా ముఖాన తమాషా కాంతి యేర్పడ్డ" దనుకుంటూ వెళ్ళిపోయినాడు.

సాయంత్రానికి పిల్లవాడికి జ్వర మెక్కువై కమలమ్మకుకూడా వొళ్లు పులకరించింది. ఊరంతా పోటకం అల్లుకున్నది. ఊరిజనం సగం లేచిపోయి నెలవులవెంబడి తిక్కిన పేటలలో ప్రవేశించారు. ప్రతివాండ్లకూ నల్లపోత. కూనీవైద్యులు రోగులను స్నానాలు చేయిస్తుంటే "యీ రోగానికి మందు లేదు. కూనీవైద్యం చేయవ" ద్దని మున్సిపాలిటీవారు ఉత్తర్వు చేశారు. అందరికీ పొడిపిళ్లు వేయిస్తున్నారు. వేసినవాళ్లకల్లా నిండుపోత పోస్తున్నది. ఇంటికి నలుగురూ, అయిదుగురూ మంచాలు పడుతున్నారు. పోసినవాండ్లు చాలామంది జాయాకావడమే. పోసినవాండ్లకూ మళ్ళీ పోయడంచేత వాహకులు గావడం మానివేశారు. కొన్ని యిండ్లలో పారవేసే వాండ్లు లేక శవాలు ముఃరిగి కంపుకొడుతున్నవి. కొందరికి అట్టపోత పోసి వొళ్లంతా తోళుపూడి, చూడడానికి భయంకరంగా ఉంది. మున్సిపాలిటీవారు ఊరికి దూరంగా పాకలు వేయించి రోగులను వాటిలో బెట్టించి వైద్యానికి డాక్టర్లను యేర్పాటు చేశారు. కాని

వారు వైద్యంమాత్రం చేయడంలేదు. పాకలలో గోం తెండినా నీళ్లు పోసేవాండ్లు లేరు. రెండు మోటారులారీల నేర్పరచి అనాథ ప్రేతలనూ, రోగులనూ మోసుకొని పోతున్నారు. బండి శబ్దం విని కొందరు శవాలను తెచ్చి వాకిట్లో పెడుతున్నారు. కొన్ని శవాలు కుళ్ళి చేతికి రావడంలేదు. వాటిని రేకులమీదికి దొర్లించి మోసి మోటార్లలో పెడుతున్నారు. ఒక్కొక్కదాంట్లో పన్నెండు శవాలకూ, పన్నెండుమంది రోగులకూ మాత్రమే స్థల ముంది. శవాలు ఎక్కువ కావడంచేత రోగులతోనే కలిపి ఒకబండిలో వేస్తున్నారు. ఒక ముసలమ్మ రోగులనుకూడా తీసుకపోతారని తెలియక ప్రాణంతో ఉన్న తన కొడుకును తీసుకొని పోతూవుంటే ఘోష పెడుతున్నది. ''ఇప్పుడు ప్రాణం గుటగుట్లాడుతున్నా అక్కడికి పోయేవరకు పోదా'' అని ఒక పోలీసుజవాబు చెప్పాడు. పోలీసులూ, మోతకూలీలూ శవాలను మోయడంకంటే యిండ్లు సవరించడం యెక్కువయింది. విలువగల సామానులు దొరికినప్పుడు శవాలనూ, రోగులనూ వొక బండిలో వేసి, రెండవదాంట్లో సరుకు లెత్తుతున్నారు. మొదటి రోజులలో శవాలను విడివిడిగా పూడ్చిపెట్టారు గాని పీనుగు లెక్కువైనకొద్దీ పెద్ద బొందలు తవ్వి డజనుల తరబడిన వొకదాంట్లోకే తోసి మట్టిగప్పుతున్నారు. దొంగిలించినవీ, పీనుగులమీదివీ, రోగులవీ గుడ్డలన్నీ కలిపి పోలీసులు పట్టణంలో పెద్ద సాపుపెట్టారు. గంటకు వందలకొలది పీనుగులను మోసుకపోతున్నారు. యెక్కడా రోదనశబ్దం లేదు. కూలీల కేకిలింతలూ, పదాలూ, చిందులూ, కుషామత్తులూ, ప్రళయరుద్రుని హృదయానందం వెల్లడిస్తున్నవి. మృత్యుదేవత యథేచ్ఛగా విహరిస్తున్నది. అమ్మవారు నీలవరాహరూపంతో పోదిని వెంటవేసుకొని ఘుర్ఘురింపులతో రాత్రులు వీధులలో విహరిస్తుందనీ, చూచినవాండ్లు ధూముతగిలి మూడు ఘడియలలో చస్తారనీ చెప్పుకుంటున్నారు. కొందరు గస్తీ పోలీసులు ఆవిధంగా చచ్చారు. కొన్ని రోజులు శవాలను పగలుమాత్రమే మోయవలసిందని ఉత్తరువుండేది గాని పని తెమలక రాత్రులు కూడా మోయవలసిం దన్నారు. కూలీలు తలుపులుగొట్టి మీ యింట్లో శవాలున్నవా యని కేకలు వేస్తున్నారు. కొన్ని ఇండ్లలో శవాలు తప్ప పలికేవాండ్లే లేరు. కొందరు లేవని చెపుతున్నారు.

పని కలిసిరావడంకోసం చావకముందే పాతివేస్తారని కొందరు రోగులను దాచిపెడుతున్నారు. కొనవూపిరితో వున్నవాండ్లను దొరగాయలనీ, చచ్చినవాండ్లను పండ్లనీ కూలీలు హాస్యానికి పేర్లు పెట్టారు. సాధారణంగా శవాలబండిలోకే నెడుతున్నారు. అటువంటివి జరగకుండా చేయడానికి రోగికింతని పోలీసులు కలవాండ్ల దగ్గర వసూలు చేస్తున్నారు. ప్రారంభంలో వొకమారు పోసినవాండ్లకు రెండోసారి పోయదని అటువంటివాండ్లను వూరువిడిచి పోనిచ్చారుగాని, రోగం వుమ్మరమై పాతవాండ్లకుగూడ మళ్లీపోసి వ్యాధి యితర చోట్లకు వ్యాపిస్తుండడంచేత యెవరూ వూరు విడిచి పోగూడదని ఉత్తర్వులు పుట్టడంచేత అహోరాత్రాలు పోలీసులు గమిళ్లు గాస్తున్నారు. ధనవంతులుమాత్రం పొరుగూళ్లు పోతున్నారు. కమలమ్మకూ పిల్లవాడికీ మూడురోజులు పెట్లిపడుతూ జ్వరం గాచింది. వొళ్లంతా చిత్తవత్తుగా కండపోతపోసింది. యేడవరోజుకు కుండలు నిండినవి. వారంరోజులూ ధారకంలేదు. ఆరంభంలో పిల్లవాడికి పాలున్నా తరువాత యెండిపోయినవి. కమలమ్మకు పక్కలో పిల్లవాడున్నాడనేగమనమే పోయింది. పక్కన వేడిగా తగిలినప్పుడు గుర్తుదగిలేదిగాని పొర్లిచూడలేకపోయింది. పిల్లవాడికి కొంచెంసేపు గొంతులో గురగురమన్నది. దేహం కమలమ్మకు చల్లగా తగిలింది. సాహూ అని మూడుమార్లు ఉచ్చరించింది. యెవరులేకపోయినా, సాహు లేకపోలేదు. మనసులో ఉన్నాడు. మంచంమీద ఉన్నాడు. మనసు వ్యాపించినంతవరకూ సాహు వ్యాపించేఉన్నాడు. మనసుకూ అతీతుడై అంతటా ఉన్నాడు. పెరియముత్తును పోలీసులు యీడ్చితెచ్చి స్థలం చూపించమన్నట్లు అలికిడి వినబడ్డది. రూపాయిలు మోగించుకొని పంచుకొన్నారు. కమలమ్మకు స్మారకంలేదు. యిద్దరినీ మంచాలమీదినుంచి రేకుమీదికి దొర్లించుకున్నారు. పెరియముత్తు కన్నీళ్లు విడిచింది. మీకు డబ్బుకూడా దొరికిందికదా, బతికివుంటే పార వేయవద్దన్నది. పోలీసులు దాన్ని మెడపట్టి నెట్టారు. తల్లినీ పిల్లనూ వొకబండిలోనే వేశారు. బండ్లు బుర్రున వూది ప్రయాణమయినవి. కమలమ్మకూ మాంబళానికి ఋణస్య తీరింది. మరి కమలమ్మ రాలేదు.

మాంబళంలోని ఘోరస్థితులు వర్ణిస్తూ పత్రికలు వుద్ఘోషించినవి. మోహనరావు అల్లాడిపోయినాడు. యెవ్వరికీ తెలియకుండా రైలెక్కి సెంట్రల్ స్టేషనులో దిగాడు. వెంకట్రావు కనుపడి కమలమ్మ పూర్తిగా మారిపోయి నూతనజన్మమెత్తిందిరా అన్నాడు. మోహనరావు సరాసరి మాంబళమే వచ్చాడు. దారిలో పెరియ ముత్తు కనబడ్డది.

మో: అమ్మగారు కులాసాగా ఉన్నరా?

ము: అయ్యా! యింకెక్కడమ్మగారు! యిద్దరికీ ప్లేటకం పోసింది. పిల్లవాడికి వూపిరిపోయింది. తల్లికి గొరగొరలాడు తుండంగనే యిద్దరినీ వొకబండిలోవేసి తీసుకొనిపోయినారు.

మో: యెన్నాళ్లయింది?

ము: వారంరోజు లయింది.

మో: ఏ బండిలో?

ము: ఇద్దరినీ చావుబండిలోకే నెట్టారు.

మోహనరావు అలవటించాడు. నాదుర్మార్గం నిన్నిట్టిదశకు తెచ్చిందని ముఖాన గుద్దపెట్టుకొని భోరున యేడ్చాడు. మోటారు బండ్లు పరుగెత్తుతున్నవి. ఆపమని వేలు చూపాడు. ఆగినవి.

పో: యేమైనా పీనుగు లున్నవా?

మో: అయ్యా! నన్ను పాకలదగ్గరకు తీసుకుపోండి.

పో: నీవు రోగివా, పీనుగువా?

మో: రోగిని చూడవలసి వుంది. మీకు గొప్ప బహుమతి ఇస్తాను.

పో: ఎన్నాళ్ళయింది. వారు పాకలకు వచ్చి?

మో: వారంరోజు లైంది.

పో: ఆ రోగి అక్కడింకా కూర్చున్నాడా? యీపాటికి మట్టిలో గలిసి ఉంటాడు.

బిగు లూదంగనే బండ్లు పరుగెత్తినవి.

మో: ఆహా! దిక్కుమాలిన చావైందిగదా! ముత్తూ! యే బండిలో వాండ్లను తీసుకొనిపోయినారు?

ము: వెనుక బండే, పీనుగుల బండి. నాకు బాగా గుర్తే.

ఉభయులూ మేడలోకి బోయినారు. మంచాలు మొదలైన సామాను యావత్తూ లేదు. కిటికీలో కమలమ్మ భగవద్గీతమాత్రం కనబడ్డది. చేతికి తీసుకున్నాడు. ఈనెకర్ర గుర్తుపెట్టిఉన్నది. తెరచి పెన్సలుగుర్తు పెట్టివున్న శ్లోకం చదువుకున్నాడు.

శ్లో. సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ,
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః.

శ్లోకాన్ని కండ్ల కద్దుకున్నాడు. కన్నీళ్ళతో తడిపాడు. లోకంలో అంత స్వచ్ఛమైన అశ్రుబిందువులు ఇదివర కెన్నడూ రాల లేదు. మోహనరావు పుస్తకం దీసికొని ఇంటికి వెళ్ళిపోయినాడు.

16. శాంతమ్మ

అప్పాదాసుకు యుక్తవయస్సు వచ్చింది. పదునాలుగు సంవత్సరములు వెళ్లేవరకూ సన్నంగా తోగదారంవలె ఉన్నా పదిహేనవ సంవత్సరం వచ్చినప్పటినుంచీ సాగి బాగా జంపుబారాడు. కంఠం కొంచెం గళ్లైబారింది. మనిషి నల్లగా ఉంటాడు. చక్కని పలువరుసా, తేటయిన కండ్లూ పురుషులను సహితం ఆకర్షిస్తున్నవి. నూత్న యౌవనాన్ని మించి వొత్తయిన లేత మీసాలు నీలంపు నిగనిగలతో గుబురుకొంటున్నవి. బిరుసైన తలవెంట్రుకలను సంగదాసువలె కత్తిరించుకున్నాడు. నుదురు చిన్నది. దానికితోడు నగంవరకు వెంట్రుకలాక్రమించుకున్నవి. కనుబొమ్మ లొండొంటిం ఢీకొని జోడు తల్వారులవలె దృఢమై ఒప్పుచున్నవి. చురుకుదనమూ, శాంతమూ, దయా, సత్యశౌచాలూ ముఖమున ఉట్టిపడుతుంటవి. సమ్మోహనమైన గాత్రంతో గండుకోకిల యన నొప్పియున్నాడు. అత డెర్రనివాడైనట్లయితే ఆ కోకిలస్వర మబ్బివుండదు. నశ్యం అతని కలవాటు. దాని నెప్పుడూ పొగుడుతుంటాడు. కాని కంఠమాధుర్యాన్నీ, శౌచాన్నీ మాత్ర మది కొంత తగ్గించింది. అది సంగదాసున కప్రియ మని యెరిగీ విడువలేకున్నాడు.

అప్పాదాసు జీతాని కుండడం మాని సంగమందిరంలో బెట్టిన పంచమ పాఠశాలలో ఉపాధ్యాయుడుగా ప్రవేశించిన తరువాత ఊళ్లో అలగాజాతుల పిల్ల లందరూ బడికి రావడంచేత తాలూకాలోకల్లా

ఇది పెద్ద పంచమస్కూలని పేరు పొందింది. తాలూకాబోర్డువారు దీనిని తమ పాలనకిందికి దీసికొని అప్పాదాసుకు నెలకు ౨౦ రూపాయలు జీత మేర్పరచారు. అప్పాదాసు శ్రద్ధతో చదువు చెపుతున్నాడనీ, పిల్లల వర్తన బాగుచేస్తాడనీ పేరు పడ్డందున ఎక్కువ గ్రాంటు శాంక్షను చేశారు. ఉపాధ్యాయుడుగా ప్రవేశించినప్పటినుంచీ పంచకావ్యాలను క్షుణ్ణంగా చదివి చక్కని భాషాజ్ఞాన మలవర్చుకున్నాడు. దైనికాంధ్రపత్రికను తప్పక చదువుతుంటాడు. ధర్మసాధనియందాసక్తి మెండు. మంచి వక్త. సకాలమున పనులు నిర్వర్తించుకొనే అలవాటు బాగా పట్టుబడ్డది. జోతికిగూడా మంచి భాషాజ్ఞానం కుదిరింది. పంచమపాఠశాల కనుబంధంగా బాలికాపాఠశాల నేర్పరచవలెనని ప్రయత్నిస్తున్నాడు. తనకు కావ్యాలు పూర్తికాందే ఉపాధ్యాయినిగా చేర నని జోతి పట్టుపట్టింది. గుంటూరునుంచి ఒక బ్రహ్మసమాజకుడు మంగళాపురం వచ్చి బ్రహ్మసమాజోద్దేశాలను గూర్చి, పంచమోద్యమాన్నిగూర్చి ఉపన్యాసం యిచ్చాడు. ఆయనయొక్క సుందరమైన దేహమూ, సుందరతరమైన వర్తనా అప్పాదాసునూ జోతినీ ఆకర్షించినవి. బ్రాహ్మబోధకుడు శుద్ధమైన భక్తిగీతాలను ఇద్దరికీ వ్రాసియిచ్చాడు. జోతి ఆనందంగా పాడుకుంటున్నది.

నరసింహారావు సంగమందిరంలో దిగాడు. ఆయన జాతిభేదం వదిలిపెట్టాడని తెలిసి రామానాయుడు తమ ఇంటికి భోజనానికి రమ్మని ఆహ్వానం చేశాడు. ఉదయం ఏడు గంటలకు సంగమందిరంలో సంభాషణ జరుగుతుందనీ, సభికులు తమ కుండే సందేహాలు వెల్లడించి చర్చించవచ్చుననీ ప్రకటించారు. నరసింహారావు వెంకటదాసును ప్రత్యేకంగా బిలిచి సంభాషణకు తప్పకుండా రావలసిందని చెప్పాడు. రామానాయుడు నరసింహారావును భోజనానికి పిలిచాడని కంఠంరాజు విని లక్ష్మమ్మకూ చౌదరయ్యకూ కిర్రెబెట్టి చక్కాబోయినాడు. రామానాయుడూ నరసింహారావూ మేడమీదకు బోయి మాట్లాడుకుంటూ కూర్చున్నారు. లక్ష్మమ్మ ముందుగా మనం కదిలించడమెందుకని వూరుకొన్నది. చౌదరయ్య భవంతిలోకివచ్చి సాహుకు అన్నం పెట్టారా అని లక్ష్మమ్మను అడిగాడు.

ల : వాడు ఆడుకొని యింటికి వచ్చేవరకు అన్నం వుడకలేదు. మధ్యాహ్నపు అన్నం తినమంటే ఆరిపోయింది, అక్కరలేదన్నాడు.

యింతవరకు వంటపని తెమలలేదు. వాడు ముంగిటిలోనే మంచం మీద పడుకొని నిద్రపోతున్నాడు. లోపలికి తీసుకొనివచ్చి పడుకో బెడదామంటే అక్కలక్ష్మి నేనూ యెత్తుకొని రాలేకపోయినాం. కోడలు నీళ్లాడి వచ్చేవరకూ నాలుగైదునెలలైనా పడుతుంది. అక్కలక్ష్మి యేదైనా పైపను లతకటానికిదప్ప అడవాపని రెండు పూటలా చేయలేదు.

చౌ: గుర్రం గుడ్డిదైనా దాణాకు తక్కువలేదు. పని చేయ లేకపోతే వెళ్లమను. చేయగలదాన్ని పెట్టుకుందాం.

ల: మీ రిచ్చే జీతాలన్నీ మళ్లిపోతున్నవా? యిక్కడికి 30 యేండ్లనుంచీ వొక్కతీరాన యింట్లో చాకిరీచేసింది. అదవగా వచ్చిందన్నమాటేగాని యింటివాండ్లకంటే యెక్కువగా పనిచేసేది. అస్తీచర్మం మనకు ధారపోసి యిప్పుడు లేచిపొమ్మంటే యెక్కడికి పోతుంది? యీ ముప్పైయేండ్లకూ జీతం కట్టియ్యండి. రక్తస్పర్శ గలవాం డ్లెవరైనా వుంటే వాండ్లకిస్తే మంచానబడ్డపుడు చేస్తారు.

చౌ: సరే, కట్టివేసి మేపు. కొత్తగా వచ్చిన మనిషి కేమైనా జీతం యివ్వవలెనా?

ల: వట్టినే యెవరు చేస్తారు? యేమియ్యమంటుందో అడగలేదు.

చౌ: యెడమకంట్లో కాయ, కుడికంట్లో పువ్వు, మోచేతికి మోరు, మీగాలుసొట్ట; ఎక్కడదొరుకుతారు నీకిటువంటివాళ్లంతా? నీకు జీతం యేమాత్రం కావలెనమ్మా?

ల: శాంతమ్మా! చెప్పు.

శా: మీకు తోచినంత దయచెయ్యండి.

చౌ: ప్రవేశించేటప్పుడు మెల్లెగా చొప్పిస్తారు. తరువాత యెవరైనా యెక్కులు పెట్టంగనే అంతా యింతా తెమ్మంటారు. తగవులూ, తాకట్లూ మాకు పనికిరావు. ఖండితంగా అనుకోవడమే మంచిది. మీకు వంట చేతనౌనా?

శా: ఆఁ.

చౌ: రెండుపూటలా చేస్తారా?

శా: అట్లాగే.

లక్ష్మి: అక్కలక్ష్మి, ఆమె చెరొకపూటా చేస్తారు. ఆమెకు చదువుకూడా బాగా వచ్చు. పిల్లవాణ్ణి జాగర్త చేసేభారం ఆమెమీద పెట్టండి.

చౌ: పిల్లవాడికి ఆమె చేసేజాగర్త యేమిటి? నేనే చూస్తుంటాను. పనివాండ్లను పనిచేయకుండా చెడగొడతావు. అవసరం అయితే యీామె రెండుపూటలూ వంట చేయవలసిందే. సంవత్సరానికి పరకరూపాయి లిస్తాను.

శా: సరే.

ల: పరకంటే ఆమెకు లెక్క తెలుసునో తెలియదో?

చౌ: నీకూ తెలియదు. బయటివాడు చూడిగేదంటే యింటివాండ్లు గొడ్డు గేదంటారట. అంతకు యెక్కువైతే వొక్క పైసా యివ్వను. ఇష్టమైతేనే వుండమను. నాతో సంగతి మాట బద్దోలు కాగూడదు.

శా: ఏదో వొకవిధంగా ప్రస్తుతం కానియ్యండి. పనినిబట్టి—

చౌ: అదుగో అందుకున్నది; చూశావా? మొండిచేతి వాండ్లకు నూగులు తిననేర్పుతావు.

శా: తమ యిష్టంవచ్చినట్లు కానియ్యండి.

అక్క: లోపలికి వచ్చి—యీాపూట యెవరో భోజనానికి వస్తారట. చిన్నయ్య నీతో చెప్పుమన్నాడు.

చౌ: వాడిని యిక్కడికి దబ్బున రమ్మను.

రా: లోనికి వచ్చి—యెందుకు పిలిచారట?

చౌ: ఆ వచ్చినాయన యెవరు? నాకీ వసవసలు పనికిరావు.

రా: గుంటూరు. బ్రహ్మసమాజకులు.

చౌ: యేమి కులం?

రా: పూర్వం బ్రాహ్మలు.

చౌ: ప్రస్తుతం మాదిగెలు.

ల: అందరితో భోజనం చేస్తారా?

రా: ఆఁ. చేస్తారట.

చౌ: బస మాలపల్లెలోనే చేయించకపోయినావా?

రా: వారు సత్పురుషులు.

చౌ: సత్పురుషులకు మాలపల్లి పనికిరాదా?

రా: పనికిరాదని కాదు. మన ఇంట్లో దిగడం మన అదృష్టం.

చౌ: మన అదృష్టం పుచ్చింది. కాని మునసబు అల్లరివాడు. రేపు ఊరబావిలో చేద వెయ్యవద్దంటాడు. ఎల్లుండి వెలివేశామని శ్రీముఖాలు వస్తవి. ఆయనకు వేడిగెలగా పెట్టగూడదా?

రా: నాకూ ఆయనకూ కలిపి పెట్టండి. ఆక్షేపణ ఉన్న వాండ్లు లోపల భోజనం చెయ్యండి.

వెం: ఎందు కింత విచారణ? ఎక్కడ బెట్టిందీ ఎవరు చూడ వచ్చారు? మనకు కలిసే ఛండాలాలకంటే ఎక్కువైందా? ప్రత్యక్షం మాలవాడే గాడుగదా? ఆయన ఎవ రింట్లో దింటే మన కేమి?

ల: అందుకు గాదు. ఆయనకు నా చేతిమీదుగా భోజనం పెట్టడ మంటే కష్టంగా ఉన్నది. ఏ యే జన్మాన జేసుకున్నామో ఇప్పు డనుభవిస్తున్నాము. బ్రాహ్మణ్ణి మాలపల్లెకు పొమ్మనడం దోషం. యీ మల్లగుల్లాలకంటె మన గదిలో శుభ్రంగా వంట చేసుకోరాదూ, సామగ్రీ యిత్తాం.

రామా: యింత పొద్దుపోయి నీళ్లు దెచ్చుకొని వం టెప్పుడు చేసుకుంటాడు? నీ కిష్టం లేకపోతే అక్కలక్ష్మిని వడ్డించమను.

అక్కలక్ష్మి: ఆపాతకం నా కెందుకు? బ్రాహ్మణ్ణి చెడ గొట్టిన పాపం, పతివ్రతను చెరిచినపాపం పోవట.

వెం: యిప్పు డాయన కొత్తగా చెడేదేముంది? యిదివర కెన్నిచోట్ల దిన్నాడో! మీకంత పాపవచ్చేటట్టుగా వుంటే నేను వడ్డిస్తానులే.

చౌ: రేపు మునసబు యెక్కడపెట్టారంటే ముందు మనవాడే చెపుతాడుగా.

వెం: యెందు కిప్పు డీ వులుకంతా? మునసబునడతంతా చక్కంగా వున్నది, మనది లేకపోయింది. రచ్చకువస్తే యెవరిని వెలివెయ్యవలసిందో ఆలోచింతాం.

చౌ: మీరంతా అనుమానాలు తీర్చుకొని రండి. యింత లోకే సాహు అన్నం దింటాడు. నలుగురిలో వాడికి వంటబట్టదు.

ల: నాకు తిరిగి తిరిగి కాళ్ళు పడిపోతున్నవి. రెండుమాట్లు వడ్డించలేను: తండ్రో, నీవో కూర్చోబెట్టుకోండి.

చౌ: వాడికి అన్నంపెట్టడానికి నీకు బద్ధకం.

అక్కలక్ష్మి, నీవు అన్నందీసుకొనిరా. నేను వాణ్ణి లేవదీసుకొనివస్తాను.

సాహు పక్కలేకుండా నులకమంచంమీద ఆరుబైట పడుకున్నాడు. మొలన చెడ్డీమాత్ర మున్నది. వొళ్లు చెమటపోసింది. చౌదరయ్య లేపాడు. మెళుకువరాలేదు. లేవదీసి బుజాన పడుకోబెట్టుకొని తీసుకొనివచ్చి దీపంయెదుట పీటమీద కూర్చోబెట్టాడు. వొళ్లంతా తెల్లగా వుప్పురిసి వాసనగొడుతున్నది. తల పెరిగి వున్నది. కత్తిరించలేదు. నిద్రమత్తున రెండుచేతులతో బరుకుతున్నాడు. తల అంటలుగట్టి పేలకంపు గొడుతున్నది. నోరు వాసన. మొగం కడుక్కోవడమే లేదు. పక్కటెముకలు బైటబడ్డవి.

చౌ: అక్కలక్ష్మి! వీడికి తలంటిపోసి యెన్నాళ్లైంది?

అక్కల: తలంటేదాకా పోతున్నారు; వొంటిమీద నీళ్లు పోసుకొని వారంరోజు లైంది. స్నానానికి రమ్మంటే రాడు. బళ్లో నుంచి రాంగనే నీళ్లు పొయ్యండంటూ వస్తాడు. కాస్త ఆలస్యమైతే అలిగి పోతాడు. కోప మెక్కువైంది. వీడితో సతమత మవుతున్నాం.

చౌ: వాడిని యేమి దిక్కులేనివాణ్ణిచేశారర్రా? రోజుకు పదిమానికలబియ్యం ధూపానికి ఆగవు. వాడు నీ ళ్లడిగినప్పుడు పొయ్యడానికి ఆస్కారం లేకపోయింది.

ల: వాడు మాకు అలివిగాడు. మధ్యాహ్నం అన్నానికే రాడు. రాంగనే అన్నమని కేకవేసి చేతులోపని తీర్చుకొనివచ్చేవరకు బడివేళ్లైందని పరుగెత్తుతాడు.

సాహు గొణుగుతూ కలవరింపులో పద్యం చదువుతున్నాడు.

చౌ: నాన్నా! కండ్లుదెరిచి చూడు. కండ్లు నీళ్లుపెట్టి కడుగుతాపట్టు; నిద్రపోతుంది.

సాహు: అబ్బా! చలిగావున్నది తాతయ్యా!

చౌ: నావుత్తరీయం గప్పుకో. అన్నం దిను. నీకు పెరుగు వెయ్యమంటావా?

సాహు: నా ఆకలిగా లేదు తాతయ్యా! నన్ను పడుకో బెట్టు.

చౌ: ఈవేళ మధ్యాహ్నం దిన్నాడా?

అక్కల: తిన్నాడేమో.

ల: నే బెట్టలేదు. అక్కలక్ష్మి పెట్టిం దనుకున్నా.

చౌ: ఇక వీడి గ తేమి కావాలె?

సాహు: నా పీకె మంచంమీద ఉంది; తీసుక రా తాతయ్యా!

చౌ: తీసుక రావే అక్కలక్ష్మీ! వీడికి యీపూట నీ ళ్లెందుకు బొయ్య లేదు?

ల: వా డెప్పుడు వచ్చాడో అడుగు? ఈ వొ త్తిళ్లు నే బడ లేను. మనిషాకారంగా ఉన్నా నన్నమాటేగాని ఒక్కపని చేసే టందుకు నాకు నాలిలేదు. నాలుగు నెలలనుంచీ వగ ర్పెక్కువైంది. రాత్రింబగళ్లూ పిల్లికూత లే.

చౌ: బాబూ! యీవేళ ఆలస్యంగా ఎందుకు వచ్చావు?

సా: సంగమందిరంలో ఒకాయన భక్తిమీద ఉపన్యాసం చెప్పాడు. చాలా బాగా ఉంది. మా బోర్డుస్కూలులో మంచి పాఠాలు చెప్పరు తాతయ్యా! అప్పాదాసు బళ్లో రామాయణంలో, భాగవతంలో ఉన్న కథ లన్నీ చెప్తాతాడు. ఈవేళ ఉపన్యాసం చెప్పినాయనగూడా అందరినీ ఆ బళ్లోకే రమ్మనాడు.

చౌ: ఉపన్యాసం నీ కేం దెలిసిందిరా?

సా: తెలిసింది తాతయ్యా! ఆయన గొప్ప భక్తుడు. ప్రహ లాదుణ్ణి గురించి చెప్పాడు. నీవు నాకు నేర్పిన పద్యా లన్నీ ఆయన చదివాడు. రేపు అప్పాదాసు బళ్లోకే పోతా. ఇవ్వేళ ప్రహ్లాద నాటకం చూతాం తాతయ్యా!

చౌ: ఎక్కడ?

సా: ఆంజనేయులు గుడిదగ్గర. అదుగో మద్దెల వాయిస్తు న్నారు.

చౌ: ఎవరు ఆడించడం?

వెం: కూలివాండ్లు చందా వేసుకొని ఈరోజు ఆడిస్తారట. యెల్లుండి కోమట్లు.

చా: పోదువుగానిలే అన్నం దిను. నీవు అన్నం కానా దింటే తీసుకొనిపోతాను.

సా: నేను ముద్ద నోట్లో పెట్టుకుంటాను. ఒక్కొక్క పచ్చడి బద్ద నోట్లో బెడుతూవుండు.

సాహు గబగబ మింగుతూవుంటే కొరబోయింది.

చా: కొరమారింది పైకి జూడు. చుట్టా లెవరో అనుకుంటు న్నారు.

సా: యేమనుకుంటున్నారు?

చా: ఏమో. మన కేమి దెలుసు, మంచినీళ్ళు దాగు. పెరుగు వేయించుకుంటావా, పాలు పోయించుకుంటావా?

సా: మీగడపెరుగు దెమ్మను. దాంట్లో పాలు పోసుకుంటా.

చా: యేబ్బే! రెండూ పోసుకుంటే కడుపులో గడ్డకడతవి.

సా: మా అమ్మ రెండూ పోసి కలిపేది మా అమ్మమ్మగారి ఊళ్లో. మా అమ్మ యిక రాదా యేమిటి?

చా: ఇక రాదు.

సా: వట్టిమా టంటున్నావు. ఈవేళ మా అమ్మ పోసే మోస్తరుగా కలిపి పోసుకుంటాను.

చా: రెండూట తేవే?

ల: జబ్బు చేయదూ!

చా: వాడు కావలెనంటూ వుండెగా?

సా: ఈ రెండూ కలిపి పోసుకుంటే మా అమ్మ జ్ఞాపకం వచ్చింది తాతయ్యా!

చా: త్వరగా కానియ్యి.

సా: నాకు అందరిముద్దలూ చేసిపెట్టు.

చా: ఇదిగో మొదటిముద్ద, ఇది ఎవరిది?

సా: ఇంకెవరిది? మొదటిది అమ్మముద్దే. అందరి ముద్దలూ దిన్నా, అయిపోయింది.

చా: కంచంలోనే చెయి గడుక్కో.

సా: నీవు అన్నం దినేదాకా నీదగ్గర పీట వేయించు కూర్చుంటా, లేకపోతే నిద్ర వస్తుంది.

చౌ : పెద్దపీట నా విస్తరిదగ్గర వెయ్యవే. వెంకటయ్యా! వా రిద్దరినీ రమ్మను.

రామానాయుడూ, నరసింహారావూ క్రిందికి దిగివచ్చారు. ఉభయులూ కాళ్లు కడుక్కున్నారు. నరసింహారావు శుభ్రమైన చలువదోవతి కుచ్చిళ్లువేలబోసి పింజగోచీ పెట్టుకున్నాడు. సన్నని కుడితినీ దొడిగి తుర్కీతువాల పైనవేసుకొని కండ్లకూ, కాళ్లకూ జోళ్లువేసుకొని రామానాయుడితో భోజనాలచావిట్లోకి వచ్చాడు. శౌచం వృద్ధిపడుతున్నది. ముఖాన భక్తిరస మొలుకుతూ చూచే వాండ్ల హృదయతాపాలను చల్లారుస్తున్నది. ఆకుచెప్పుల చప్పుడు వినబడనంత శాంతంగా అడుగులు పెడుతూ, పీటదగ్గర జోడు విడిచి సనత్కుమారుడివలె కూర్చొని అయిదునిమిషాలు ధ్యానం చేశాడు. చౌదరయ్య మొదట చెప్పులవంక చూచాడుగాని మొగం చూచే వరకు ఆక్షేపించ మనసొప్పలేదు. చక్కని ఆకారం, మనస్సు యొక్క నిర్మాలత్వాన్ని ప్రకటించే ముఖం, భక్తినిగురిసే కండ్లూ, శాంతిని ప్రకటించే చేష్టలూ ఆవరణమంతా ఆశ్రమం చేస్తున్నాడు. చుట్టుప్రక్కలు కామక్రోధాదు లుడిగి శాంతశమదమాదులకు చోటి స్తున్నవి. చౌదరయ్య మెగాదిగా జూచి స్తిమితపడి వూరుకున్నాడు. లక్ష్మమ్మ తన సహజ సరళస్వభావంతో వడ్డించింది. అందరూ భోజనం చేస్తున్నారు.

సాహు : అప్పా! నీవు నాటకానికి రావా ?

రామా : వస్తాను. నరసింహారావుగారూ! తమరుగూడా దయచేస్తారా ?

నర : ఆడేవాండ్లు భోగంవాండ్లా ?

రామా : కాదు. కూచిపూడి భాగవతులు.

నర : నాటకాలు చూడడం తప్పులేదు. కేశవచంద్రసేను గారు నీతిబోధకాలైన నాటకాలు వేయించేవారు. ప్రహ్లాద మంచిదేగాని అవతారాలూ, ప్రార్థనలూ విగ్రహారాధనకు సంబంధంగా ఉంటవి. అయినా ఫరవాలేదు. ఇంగ్లండులో గూడా ఏకేశ్వరోపాసకులు అన్ని నాటకాలకూ వెళ్లుతూనే ఉంటారు. కొంచెంసేపు చూచి వద్దాంలెండి.

రామా: ప్రహ్లాదుడు పరమభాగవతోత్తముడు. భాగవత గోష్ఠి అత్యంత శ్రేయోదాయకం. ఇటువంటి నాటకాలూ, హరి కథలూ ఒకవిధమైన సాంఘికోపాసనలు. ఇవి పండిత పామరుల కెల్లరకూ మోక్షసాధకాలు.

సాహు: అదుగో మద్దెల వాయిస్తున్నా రప్పా. మీరు మాటలు చెప్పుకుంటూ కూర్చుంటే మనం పొయ్యేవరకు నాటకం అయిపోతుంది. త్వరగా లేవండి.

17. ప్రహ్లాద నాటకం

దృశ్యప్రబంధముల ప్రయోజనములు జను లనాదిగ గ్రహించారు. "నాటకాంతేన సాహితీ" అనడంవల్ల నాటకాలు చదువని వాడు సాహితి కా డని అభిప్రాయం. పాశ్చాత్యులలో గ్రీకులు నాటకరచనయందు గొప్ప సామర్థ్యం చూపారు. ఇటీవల ఆంగ్ల కాళిదాసని పేర్కొనదగిన షేక్సుపియరు మహాకవి సృష్టికి ప్రతిసృష్టి చేసి నాటకప్రపంచమును సృష్టించాడు. కవిసార్వభౌముడైన కాళిదాసు నాటకసౌధమునకు శాకుంతల మను కాంచనశిఖర మెత్తాడు. "ఉత్తరే రామచరితే భవభూతి ర్విశిష్యతే" యని పేరువడసిన భవభూతి కాళిదాసుకు ప్రత్యర్థి అనిపించుకున్నాడు. కరుణారస ప్రదర్శనములో ఒక అడుగు ముందుగూడా వేశాడు.

ప్రాచీనాంధ్రకవులు రాజాధిరాజుల ఆస్థానము లలంకరించి నాటకరచనకుం బోడంగలేదు. ఆధునికులు పలువురు మంచి నాటకములే వ్రాశారు గాని కవిత్వపటిమలో ఆంధ్ర కవిసత్తములతో పోల్చదగరు. పాశ్చాత్యులలో నాటకముల ప్రభ తగ్గి సినీమాలు వాటి స్థానము నాక్రమించినవి. షేక్సుపియరు నాటకములు చూచువారనేకు లుండరు. పూర్వ కథలు సినీమాల కెత్తబడుతున్నవి. కేవల నీతిబోధకములే గాక సినీమాలలో ప్రకృతిశాస్త్రములు సహితమూ సామాన్యజనులకు బోధిస్తున్నారు. రానురాను దుర్నీతిబోధకములగు కథలు జనుల నెక్కువ ఆకర్షిస్తున్నవి. ధనాశాపరు లగు సినీమాప్రదర్శకులు పచ్చిశృంగారకథలనే ఎక్కువ ప్రదర్శిస్తారు. బొంబాయిలోని ఫడ్కే కంపెనీవారు ప్రదర్శనాసాధ్యములైన దృశ్యాలెన్నో చూపి సినీమాల ఆధిక్యత ఋజువు చేశారు. క్రమక్రమంగా

నాటకప్రదర్శనా లంతరించి సినీమాలే మిగులునేమో ! సినీమా ప్రతిమలు అభినయించడమే గాక సంభాషించడం, పాడడం మేధావంతులు కనిపెట్టారు. ఉత్తమ నటులకూ, గాయకులకూ తమ అభినయములనూ, గానములనూ సినీమాపటములలోని కెత్తింతురుగనుక సర్వవిధాలా సినీమా లతిశయించునని తోస్తున్నది. బీదలకుసహా అందికలో ఉండేటట్లు రేట్లు తగ్గిస్తే జనసామాన్యంలో విద్య వ్యాపించడానికి సినీమాలు బలవత్సాధనాలు గావడం నిస్సందేహం. పూర్వం గ్రీకుదేశంలో పెరికిల్సు మొదలైన ప్రజారంజకులగు ప్రభువులు రాజధనంతో నాటకము లాడించి ప్రజల కుచితంగా చూపించి జ్ఞానం వ్యాపింపజేసేవారు. హిందూ ప్రభువుల పాలనలో శాకుంతలాది నాటకములు రాజాస్థానములలో ప్రకటింపబడినప్పుడు పెద్దల నాహ్వానించి ఉంటారేగాని పామరులు పిలువబడిరనీ, వారి కవి బోధపడ్డవనీ చెప్పడానికి వీలులేదు. ప్రజావబోధమునకై వీధినాటకాలూ, బొమ్మలాటలూ, బుర్రకథలూ అనాదినుండి మన దేశంలో ఏర్పాటు చేయబడ్డవి. ప్రజాప్రబోధానికేగాక వినోదానికీ ఇవి ఏర్పాటు చేసి ఉంటారు. ప్రజాక్షేమాభిలాషులైన పూర్వపు ప్రభువులు ఈ ప్రదర్శనా లవిచ్ఛిన్నంగా జరగడానికి కూచిపూడి మొదలైన అగ్రహారాలిచ్చి స్థిరమైన ఏర్పాట్లు చేశారు. ఏనాదులు, మాలలు మొదలైన జాతులలో కొందరు వంశపారంపర్యంగా నాటకా లాడడమే వృత్తిగా పెట్టుకొన్నారు. తోలుబొమ్మలవాండ్లు సాధారణంగా మరాటీ మాట్లాడడంచేత ఇది మహారాష్ట్రులు ప్రతిష్ఠించివుంటారు. వీటిని చూడడానికి ప్రేక్షకులు డబ్బియ్యనక్కరలేదు. స్థితిపరులు పేరుప్రతిష్ఠలకోసం సొంతఖర్చుతో ఆటలు వేయించి అందరినీ ఊరికెనే చూడనిస్తారు. ఇటీవల మనదేశంలో వీటియం దాదరణ తగ్గింది. నాటకశాల లేర్పరచి నాటకాలు వేస్తున్నారుగాని బీదల కివి అందికలో లేవు. ఈ ప్రదర్శనాలు జ్ఞానవ్యాపకానికి బదులు డబ్బు సంపాదించడానికి సాధనా లవుతున్నవి. సినీమా ప్రచారంలోకి రాలేదు. సర్కారువారు వీటి నాదరించి బీదలకు అందికలోకి తెచ్చేవరకూ వీధినాటకములను నిరసించడం అన్యాయం.

మంగళాపురంలో ప్రహ్లాదనాటక మాడుతారని పుకారు మోగింది. సందెలు కూకంగనే అన్నాలు తిని పొరుగూళ్ళనుంచి

నాటకం చూడడానికి వస్తూవున్నారు. సంగమందిరానికీ, ఆంజనేయ మండపానికీ నడుమ పందిలి వేసి తోరణాలు కట్టారు. శేషయ్యా, రంగదాసూ, సిలారుసాహెబూ పెత్తనం గట్టుకొని తిరుగుతున్నారు. శిలారుసాహెబు చమురు పోయించుకొని వచ్చాడు. చాకలివాండ్లు విళాయిచుట్టల కాగడాలు ముట్టించారు. పూజారివారింట్లోంచి వేషాలు తీసికొనిరావడానికి చేదివిటీ తెచ్చారు. శేషయ్య ఊడ్పించి చాపలు పరిపిస్తున్నాడు. పెద్దలంతా వచ్చి కూర్చుంటున్నారు. ఆడవాండ్లు, మగవాళ్ళు, హిందువులు, మహమ్మదీయులు పికపిక లాడుతూ మూగి కూర్చున్నారు. ముసలమ్మలు కట్లపీటలూ, కుక్కులూ దూరంగా వేసుకొని కూర్చున్నారు. చౌధరయ్య కోడలు లేచిపోయినప్పటినుంచీ నలుగురిలోకీ రావడం మానివేశాడు. వార సత్వపు వ్యాజ్యం గెలువడానికి ఇతరుల మాటసాయం అవుసరంగనుక పదిమందితోనూ అనుబాంధికగా ఉండడం మేలని పంతులు చవుధ రయ్యను వెంటబెట్టుకొనివచ్చి జనంలోకి పోక మంటపంమీద కరణా నికి దగ్గరగా కూర్చోపెట్టాడు. అందరూ రావడానికి ఇది తారా శశాంక నాటకం కాదని చవుదరయ్య విసేటట్టుగా అని మునసబు లేచిపోయినాడు. శేషయ్య వెళ్లి బతిమిలాడినా రాలేదు. సంగ మందిరపు సభికులూ, కూలీలూ, మాల మాదిగలూ, మందిరాన్ని ఆనుకొని కూర్చున్నారు. రామానాయుడూ, నరసింహారావూ, సాహూ మందిరపు వీధిఅరుగుమీద కూర్చున్నారు. అరుగుక్రింద రామదాసూ, అప్పాదాసూ, వెంకటదాసూ కూర్చున్నారు. పల్లెలో నున్న ఆడవాళ్లంతా వచ్చారుగాని మాలక్ష్మి రాలేదు. జోతి తండ్రి పక్కగా కూర్చున్నది. విదూషకుడు వెంకట్రామయ్య సభవారిని ఆట ప్రారంభించవచ్చునా? అని అడిగాడు. వంత పాడే జనార్దనయ్య త్యాగరాయకృతి ఎత్తుకొని ఆనందంగా వినాయక ప్రార్థన చేశాడు.

న: ఇతడేగనుక యేకేశ్వరోపాసన కీర్తనలు పాడితే ఎంత బాగుండేవి?

రా: బ్రహ్మసమాజ కీర్తనలు సంగీతం లేకుండా పాడితేనే బాగుంటవి.

న: గాయక అపోస్తలని పేరుపొందిన త్రైలోక్యనాథ సన్యాలు అద్భుతంగా పాడేవాడట.

రా: ఆ "టా" సంగతి తెలియదుగానీ నే విన్నంతవరకు అందరు బ్రాహ్మసమాజకులూ అన్ని కీర్తనలూ ఒకటేమోస్తరుగా పాడేవారు.

న: అదిమటుకు కష్టం గాదా?

రా: అభ్యాసం.

న: నేను తెలుగుకీర్తనలు బాగా పాడలేనుగాని బంగాళీ కీర్తనలూ, ఇంగ్లీషుమట్లూ షుమారుగా పాడతాను.

రా: తమకు సంగీతం వచ్చినా రాకపోయినా భక్తిరసం ఒలికేటట్టుగా పాడుతారు గనుక హృదయరంజకంగా ఉండక తప్పదు.

ఆటలసంగతి ఎట్లావున్నా పల్లెటూళ్ళలో చాలామంది బంగారక్కను చూడడానికి వస్తారు. అందుకనే మాధవి ప్రతి నాటకానికి ప్రథమపాత్ర, ప్రధాన వేషం గూడాను. అదే హాస్యగత్తె, స్త్రీవేషాలకు చెలికత్తె. విళాయివేసే చాకలి దీనికి మగని వరస. ఆట పూర్తిఅయ్యేవరకు వాడిని ఒళ్ళువాచేటట్టు కొడుతుంది మాధవి తెరలోకి వచ్చింది. చక్కగా ఒక కృతి పాడింది. వచ్చేది ఏ వేషమో కొత్తవాళ్ళకు తెలియలేదు. రభసంతో రెండు విళాయీలు వెలిగించి గుగ్గిలం వేశారు. ధగధగ మెరిసింది. కాటిపాపవలె మాధవి చిందులు తొక్కుతూ బయటికి వచ్చింది. చాకలిమగడితో తా నాడిన సరసాలు వర్ణిస్తూ:

"వినరండో చెప్తాను—వీనూలవిందూగ— విన.
౧ తమలపాకుతో తానిట్లంటే-తలుపుచెక్కతో నే నట్లంటి. విన.
౨ విసనకర్రతో తానొకటంటే-విసురురాయితో నే రెండంటి. విన.

వెం: మాధవీ! ఇదేమిసరసమే?

మా: పంవిటె సవిరించుకుంటూ గూడలెగరవేసి యిది మోటు సరసం బావా.

వెం: పరాయిమగవాణ్ణి, అందులో పడుచువాణ్ణిగూడా గదా? బావాఅంటే నీమగ డూరకుంటాడూ?

మా: నా మొగు డూరకోకపోవడంగూడానా? యిటువంటి వన్నీ వాడికి నేర్పబోకు. ఏమిరా! వూరుకోవురా?—అని ఫెడేలున వొక్క పెట్టుపెట్టె,

3. చిగురుటాకుతో తా నొకటంటే–చీపురుకట్టతో నే మూడంటి. విన.

వెం: మరదలుపిల్లా! ఈతడవ సరసం యింకోపా లెక్కువ గలిపావూ?

మా: మరదలుపిల్లా—ఎంత బాగుంది బావా యీమాట. అంతా నన్నిట్లాపిలిస్తే బాగుండును. ఈ వెధవ నాకిష్టం లేందీ, తేపా నాతో సరసమాడడ మేమిటీ. బుద్ధిరావడంకోసం మూడ్డోమాటు యింకొక దెబ్బ యెక్కువ చదివించా.

వెం: వాడు నిన్ను పెళ్లి చేసుకున్న దెందుకోసం?

మా: నాకు అన్నం పెట్టడానికీ, చాకిరీ చేయడానికీ, నాకు పుట్టిన పిల్లల్ని మోయడానికీ, వాడితో వుండటానికి నా కిష్టం లేకపోతే మాకు భరణం యివ్వడానికీ. జర్మనీదేశంలో వొకడు తనభార్యకు యిష్టంలేనిదే అదనంగా సరసం ఆడితే యాభై రూపాయలు జుల్మానా వేశారట. యితడు జర్మనీవాడికంటె మొనగాడా?

మాధవి నిష్క్రమించింది.

జనార్దనయ్య సమ్మోహనంగా కృతి పాడుతున్నాడు. చూడడానికి వచ్చిన చుక్కమ్మ "వెంకాయీ! నే కాసేపు నిద్రపోతా! మళ్లీ మాధవిరాంగానే లేపు" అని నిద్రపోయింది.

న: నాయుడుగారూ! ఈ బూతుహాస్యాలు మానిపించండి. వినడం చాలా కష్టంగా వుంది.

రా-నా—పంతులుగారు పనికిరా దంటున్నారు. హాస్యం మాన్పించు.

శే: ఓ వెంకట్రామయ్యగారూ! హాస్యం మాన్పించాలె.

వెం: అవశ్యం మాన్పిస్తాను. ఆ వొద్దన్నవా రెవరో జనం నిద్రపోకుండా జవాబుదారీ చెయ్యమనండి. లేకపోతే నా కొక కొరడా యిచ్చి మేజస్ట్రేటు అధికారం యిప్పించండి. అదీ కాకపోతే తమరు సెలవిచ్చారు గనుక యికవిశేషంగా రానియ్యనులెండి.

వెంటవెంటనే ప్రధానపాత్రలు వస్తూవున్నవి. కథ దాట్లతో నడుస్తున్నది. హిరణ్యకశ్యపుని తపస్సూ, లీలావతిచెరా పూర్తి అయినవి. విష్ణుపురాణంలో—విష్ణువు తన పినతండ్రిని చంపాడని

ప్రహ్లాదుడు ఆయనమీదికి దండయాత్రకుపోయి యుద్ధంలో వోడి విష్ణుభక్తుడైనాడని వున్నదిగాని, భాగవతపురాణాన్ని అనుసరించే కథ నడిపారు. యీ కథలో గర్భస్థుడైన ప్రహ్లాదునికే నారదుడు విష్ణుబోధ చేశాడు.

న: నాయుడుగారూ! గర్భస్థుడైనవానికి బోధచేయడం సాధ్యమవుతుందని మీరు నమ్ముతారా? పిల్లవాడే గ్రహించనేరనపుడు పిండమెట్లా గ్రహిస్తుంది?

రా-నా—అసాధ్యమేమీ గనపడదు. స్థూలశరీరానికుండే సంకుచితపరిస్థితులు పిండానికి లేకపోవచ్చు.

అ: జ్ఞానసంపాదనకు భౌతికేంద్రియాలే సాధనాలనడానికి వీలులేదు. వాటి సూక్ష్మరూపాలైన పంచతన్మాత్రాదులు సాధనాలు కావచ్చు. యీ సాధనాలవసరం లేకనే జీవుడేల గ్రహింపలేడు? ఉపాధిసహితుడైన జీవునకు యితరసాధనము లుండవచ్చు. గుణపరిణామసిద్ధాంతప్రకారం జీవుడు హీనజన్మలకు దిగకున్నా మానవజన్మం దాటినతర్వాత జీవుడు స్థూలశరీరంసహాయం లేకనే గుణపరిణామము నందవచ్చు. వొకవేళ ఉపాధి నశిస్తుందని నమ్మినా సగుణబ్రహ్మం ఉపాధిరహితంగావుండే విషయాలను గ్రహించడం లేదా?

నరసింహారావు వూరుకొన్నాడు.

ప్రహ్లాదజననం, మంత్రసాని దెప్పిళ్లూ, జన్మోత్సవాలూ పూర్తైయినవి. బాలుడు పెరిగి విష్ణుభక్తుడని స్పష్టపడ్డది. కొడుకు యితరమతాలలో కలిసిపోతే ఏతండ్రికి దుఃఖ ముండదు? హిరణ్యకశిపుడు శైవుడు, తానే పరమేశ్వరు డని నమ్మాడు. శక్తి తనయందే మూర్తీభవించిం దనుకున్నాడు. ధర్మార్థకామాలు మూడే అతనికి పురుషార్థాలు. అతని సంప్రదాయంలో నాల్గోపురుషార్థం లేదు. తండ్రి తానే రారాజు ననుకుంటుంటే కొడు కాయనను సామంతరాజును చేస్తానంటాడు. తన స్వారాజ్యాన్ని పోగొట్టుటకు సంసిద్ధుడైన కుమారుడికి బోధించాడు. వినకపోతే బాధించడం ప్రారంభించాడు. ప్రహ్లాదుడు తండ్రి పశుబలాన్ని నమ్మి చెడిపోతున్నాడని తెలిసికొన్నాడు. "తండ్రి లోకాలన్నీ జయించానంటాడుగాని అరిషడ్వర్గాలకు బానిసైనాడు. పశుబలం ఆత్మబలానికి చాల

దని యెఱుగడు. పైగా ఆత్మబలాన్ని ప్రతిఘటిస్తాడు. ఆత్మబలం మీద మారణసాధనాలు ప్రయోగిస్తున్నాడు. ఆత్మ నెట్లా చంపగలడు?"

మంత్రులు విషప్రయోగం చేయించమని సలహా చెప్పారు. భూతాల వెంకట్రాముడు వచ్చాడు. నల్లతాచులను ఆడిస్తున్నాడు. ఒడిసి పట్టుకోబోతున్నవి. వాటి కుద్రేకం కలిగించవలెనని నాగస్వరం తీసుకున్నాడు. నాట్యమాడుతూ పున్నాగవిరాళితో పున్నాగాలకు విరాళి కల్పించాడు.

పున్నాగవిరాళి

" బేట్రాయిసామి దేవుడా – నాయేల్నవాడ. బే.
కాటామిరాయుడా – కదిరీనరిసింహుడా –
నీతైన మేటికాడ – నిన్నే నమ్మినవాడ. బే."

వంతపాటకుడు "పొట్టపేగులు, గోంగూర, రొయ్యపొట్టు, చింతచిగురు" అని కలిపాడు. పాములు తలలెత్తినవి. పడగలు విప్పి ఆడినవి. కండ్లు విని ఆనందిస్తున్నవి. విషపుతిత్తులు చేపి నాలుకలు కోరుతున్నవి.

సంగీతానికి తలలు తిప్పుతున్నవి. ప్రహ్లాదుడు శాంతం మూర్తీభవించినట్లు తేవారం పాడాడు. శ్రోతల హృదయాలు సంచలించినవి. నరసింహారావు కండ్ల జొటజొట నీళ్లు కారినవి. రామదాసు సమాధినిష్ఠుడై కూర్చున్నాడు. అప్పాదాసు భక్తిపారవశ్యం జెంది వెక్కి వెక్కి యేడుస్తున్నాడు. వెంకటదాసు వీళ్ళ మొగాలు చూచి చిరునవ్వు నవ్వాడు. నరసింహారా వీ దృశ్యం చూచి ఆలోచనలో బడ్డాడు.

న: విగ్రహారాధకుల కీ భక్తిపారవశ్యం ఎట్లా గలిగింది? ' ప్రతిమా స్వల్పబుద్ధీనాం" అన్నాడుగద. స్వల్పబుద్ధు లెవరు? ప్రతిమ అంటే యేమిటి? ప్రహ్లాదుడు యేకేశ్వరోపాసకుడా? ఇంత భక్తు డెట్లా అయినాడు?

పాము ప్రహ్లాదుణ్ణి భస్సుమని ఒడిసి కాటందింది. జనులలో హాహాకారాలు మిన్నుముట్టినవి. విష మమృతప్రాయ మైనది. ప్రహ్లాదుడు అచంచల భక్తిరసాస్వాదనంచేత మత్తిల్లి ఆనందపరవశుడై ప్రమాగన్ను పెట్టి మత్తభృంగంవలె చెలరేగి గానం చేస్తూ

ఉన్నాడు. తండ్రి కీ సంగతి తెలిసి వ్రేటుతప్పిన వేటకానివలె కసి మసంగి మారణోపాయాలు విచారించాడు. సముద్రంలో ముంచాడు. గదాఘాతాలకు శిరస్సు మారుమసిలింది. పర్వతశిఖరాలమీద నుంచి నెట్టించితే ఒళ్లు చెక్కు చెదర లేదు. ఖడ్గాలు మొక్కపోయినవి. మారణసాధనా లన్నీ నిష్ఫలము లయినవి. పశుబలానికంటే సాత్వికబల మెక్కువని ప్రభు వింకా గ్రహించ లేదు. "చావఁడి దేమిచిత్రమో" అని మాత్ర మనుకున్నాడు. అప్పుడే జిజ్ఞాస ప్రారంభమయింది. తండ్రికి పుత్రుడు గురు వైనాడు.—గురుశిష్య సంవాద మిట్లా జరిగింది.

శిష్యుడు :

క. బలవంతుఁడ నే జగముల, బలములతోఁ జనక వీరభావమున మహా
బలుల జయించితి నెవ్వని, బలమున నాడెదవు నాకు ప్రతివీరుఁడవై.

గురువు :

క. బలయుతులకు దుర్బలులకు,
బల మెవ్వాడు నీకు నాకు బ్రహ్మాదులకున్
బల మెవ్వఁడు ప్రాణులకును,
బల మెవ్వం డట్టి విభుఁడు బల మసురేంద్రా !

హిరణ్యకశిపునకు ప్రబోధం కలిగింది. భక్తి కుదిరింది. అది విరోధభక్తి. ప్రత్యక్షం చేసుకోవలె నని ఆతురతపడుతున్నాడు. గురువును వేగిరించి అడిగాడు,

శిష్యుడు :

క. ఎక్కడఁగలఁ డే క్రియ నే, చక్కటి వర్తించు నెట్టిజాడను వచ్చున్
జక్కడుతు నిన్ను విష్ణుని, బెక్కులు ప్రేలెదవు వాని భృత్యుని
భంగిన్.

ఆచార్యోత్తముం డపార శిష్యవాత్సల్యంబున బాలవర్తనంబున నర్తనం చేస్తూ "జనితశ్రమతాపదుఃఖసంశోషణము" లైన భాషణములతో బ్రహ్మవిద్య నిట్లుపదేశించాడు.

మ. కలఁ డంబోధిఁ గలండు గాలిఁ గలఁ డాకాశంబునన్ గుంభినిన్
గలఁ డగ్నిన్ దిశలం బగళ్ల నిశలన్ ఖద్యోతచంద్రాదులన్
గలఁ డోంకారమునం ద్రిమూర్తులఁ ద్రిలింగవ్యక్తులం దంతటన్
గలఁ డీశుండు గలండు తండ్రి! వెదకంగా నేల యీ యా యెడన్,

భక్తవశంవదుడయిన శ్రీమన్నారాయణుడు కరుణాతరంగిత హృదయుండై,

మ. హరి సర్వాకృతులం గలం డనుచుఁ బ్రహ్లాదుండు భాషింప స
త్వరుఁడై యెందును లేఁడు లేఁడని సుతున్ దైత్యుండు తర్జింప శ్రీ
నరసింహాకృతి నుండె నచ్యుతుఁడు నానా జంగమస్థావరో
త్కరగర్భంబుల నన్ని దేశముల నుద్దండ ప్రభావంబునన్.

ఇట్లు ప్రత్యక్షోన్ముఖుడై సర్వాంతర్యామియై పరుండైన వానిం గన నశక్తుండై సౌలభ్యరూపసందర్శనకుతూహలుండై కోపాతిరేకంబున త్యక్తాన్యచేష్టుండై బొమలు ముడివడ నొక్క మొగి దృక్కులం బరపుతూ :

క. డింభక! సర్వస్థలముల, నంభోరుహనేత్రుఁ డుండు ననుచు మిగుల సం
రంభంబునఁ బలికెద వీ, స్తంభంబునఁ జూపఁగలవె చక్రిన్ గిక్రిన్.

అమందానందకందళితహృదయుం డగుచు గురుకల్పద్రుముండు చరమావధి నిట్లు బోధించాడు.

శా. అంభోజాసనుఁ డాదిగాఁ గఁ దృణపర్యంతంబు విశ్వాత్ముఁడై
సంభావంబున నుండు ప్రోడ విపుల స్తంభంబునం దుండఁడే
స్తంభాంతర్గతుఁ డయ్యు నుండుటకు నే సందేహమున్లేదు ని
ర్దంభత్వంబున నేఁడు గానఁబడుఁ బ్రత్యక్షస్వరూపంబునన్.

హిరణ్యకశిపుడు పుత్రోపదిష్టంబైన మహావాక్యంబునం దచంచల విశ్వాసంబుతో విరోధభక్తిపారవశ్యుండై కరాళించి లేచి గద్దియ డిగ్గనురికి పూర్వజన్మసముపార్జితమైన ఉగ్రతపంబున బెరిగిన పశుబలమునెల్ల ప్రయోగించి చూపఱ నయన శ్రవణ భీషణంబుగా స్తంభాన్ని పొడిచాడు. జగదేకవీరుడై ముల్లోకములం జయించి పాలించిన మహావీరుని కర్మరూపమున అభ్యుదయము ప్రసాదింప వీర పాత్రోచితములైన రౌద్ర బీభత్స భయానక రసముల ప్రకటించుతూ పెనుగాలికి మిన్నుముట్టే భీకర కెరటములతో ఘోరాకారముం దాల్చినా సముద్రుని హృదయము చలింపనట్లు అంతరంగమున కరుణారసపరిపూరితుడై యున్నాడు. కరుణ వీరరస సమేతమైన నృసింహరూపం పొడగట్టింది. బహుకాలమునుండి పట్టగోరిన

శత్రువు కళ్ళ బడ్డాడు. హిరణ్యకశిపు డానందించి శత్రువుపై కురికాడు. కాలపరిపాకసమయంబున బ్రహ్మాండ కబలంబుల చిదుపు నఖంబులూ, నమిలి కబళించు భీకరదంష్ట్రిలూ, హిరణ్యకశిపు నువ్వెత్తుగొనక "సః నో భునక్తు" అను శ్రుత్యనుసారముగ భోగించి యాహరించినవి. వీరపురుషోచితమైన పరమపదమునొంది హిరణ్యకశిపుడు ధన్యుడైనాడు. నాటకం ముగిసింది.

న: ప్రహ్లాదుని రంజించుటకూ, హిరణ్యకశిపుని భంజించుటకూ కరుణ వీరరస సమ్మిళితమైన అద్భుతదృశ్యాన్ని సందర్శించాం.

రా. నా: అది పోతన్నగారి అభిప్రాయం. ప్రహ్లాదుని రంజించుటకు నృసింహమూర్తి అవతరించా డని నే దలంచను.

రా. దా: నృసింహు డవతరించకపూర్వమే ప్రహ్లాదుడు తరించాడు.

అ: హిరణ్యకశిపుని భంజించి రంజించుటకే నృసింహు డవతరించాడు. వీర కరుణరసాలు జోడించి అద్భుతరూప మందుకే ఆవిర్భవమైంది. పశుబలానికి, సాత్వికబలానికీ గల తారతమ్యం ప్రస్ఫుటమైంది.

వెం: ఈ కథ చాలాభాగం కల్పితం. ఈ సృష్టిలో పశుబలమనీ, ఆత్మబలమనీ రెండు శక్తులు లేవు. ఉన్నది ఒకటే శక్తి. ధనికులు బీదలను మోసగించడానికి పండితులకు డబ్బిచ్చి ఆత్మశక్తిని సృష్టించారు. హిరణ్యకశిపునివంటి పౌరుషశాలిని నే నెక్కడా చూడలేదు. అతని ధర్మనిష్ఠ అనుపమేయం "బహుధా విభజ్యమప్యేవం, ననమేయంతు కస్యచిత్" నన్ను వేయి చీలికలుగా చీల్చినా నే నెవడికీ నమస్కరించ నని ఎదురురొమ్మూ, పొట్టా చీల్చినతర్వాత తొడలమీద బోర్లపడ వేసుకుంటే యెగిసి వెల్లకిలబడి తల పక్కకు తిప్పాడు. ఇట్టి దృఢవ్రతుడు "న భూతో న భవిష్యతి."

జోతి: అన్న దోపిడి తప్పైనా దొంగల ధైర్యం ప్రశంసనీయ మంటాడు.

వెం: దోపిడి తప్పని నే ననలేదు.

జో: ఇంకా పై మెట్టుకే పోయినావు. ఆ సంగ తటుండనిచ్చి, విరోధభక్తి మోక్షసాధనమే కాని అనుకరణార్హం గాదు. దేవుడు లేడనే భక్తి లేడనే జీవుడికి మోక్షం రెంటికీ అతికినట్లు కుదిరింది.

అంతా నవ్వారు. నరసింహారావుకు నవ్వు రాలేదు.

రా: అయ్యా! మీ తర్కాలన్నీ మాకు తెలియవు. మాది మోటువిశ్వాసం. తోచినప్పుడు కృష్ణా రామా అనుకుంటాం. గుహుడిమీదా, శబరిమీదా ప్రవహించిన దయ మామీదికి కాస్త జారకపోతుందా?

న: మీది మాలపల్లె గాదు. మునిపల్లె అని చెప్పవలసి ఉంటుంది. మీ ఆశ్రమవాసులసేవ నాకు తరణోపాయం అవుతుందని తలుస్తాను.

రా: పెద్దలు తమ రలా శలవీయవద్దు. తమ ఆశీర్వచనం ఫలించునుగాక!

తెల్లవారుతున్నది. కప్పరచీకటి పోయేవరకు కాలం గడపడంకోసం మాధవి వచ్చింది. కొందరు లేచినవాళ్ళు మళ్ళీ కూర్చున్నారు. జనులకు ఉత్సాహంగలిగి చదివింపులు చదివించడానికి నవ్వుపుట్టించే దరువు ఎత్తుకున్నది.

౧. "మొక్కిన మొక్కులు చల్లంగుండీ-మొగుడికండ్లు పోతే-
నా మొగుడికండ్లు బోతే
కట్టమీది యీ అంకాళమ్మకు పెట్టకోళ్ళనిస్తా.

౨. దండుకుబోయిన యిద్దరు మరుదులు గుండుదగిలిచస్తే-పెద్ద-
గుండుదగిలిచస్తే
సాతులూరి యీ పోతురాజుకు మేకపోతు నిస్తా.

3. చంకనవున్న చంటిపిల్లకూ సన్నిపుట్టిపోతే-మాయగ-
సన్నిపుట్టిపోతే-
సత్తెనపల్లీ గోపాలుడికీ నిత్తెపూజజేతూ.

వెం: అవును బిడ్డ తగులాటకం. అది పోతే అందరు బావలతోను పికార్లుకొట్టవచ్చు. యిక పద.

జనం అంతా నవ్వుతూ లేచారు. ఆవలించి వొళ్లు విరిచారు. యథాశక్తిగా చొక్కాలూ, ఉత్తరీయాలూ పోటీలుపడి చదివించారు. భాగోతులు వూళ్లో పెద్దలిండ్లకు పోయి ఆటలు వొప్పించుకోవడానికి మేళంతో బయులుదేరారు.

18. ధర్మకన్నాలు

ప్రహ్లాదనాటక మాడినరోజుననే గూంటూరులో చౌదరయ్యగారి వారసత్వపు దావాకు విచారణవాయిదా. ప్రిన్సిపల్ మునసబు కోర్టులో వ్యాజ్యం దాఖలైనా సారాంశాలుపుట్టి నాలుగువిచారణ వాయిదాలుపడి విచారణకు సిద్ధమైనతర్వాత ఆకోర్టునుంచి అడిషనల్ కోర్టుకు మార్చారు. అడిషనల్ మునసబుగారు చాలా బద్ధకస్తుడు. సంవత్సరంలో ప్రతిపాదంలో విచారణ ఫయిసలైన దావాలపట్టీ పంపేనిమిత్తం కొన్ని కేసులు బలవంతంగా రాజీపెట్టించీ, ప్లీడర్లు లేకుండా చూచి కొట్టివేసీ, సాక్షులు హాజరైనదావాలు వాయిదాలు వేసి, హాజరుకానివ్యాజ్యాలు విచారణకు బెట్టించీ పని తేలిక చేసుకుంటుండేవాడు. చౌదరయ్యదావాలో వాదిప్రతివాదులు చెరి పాతికమంది సాక్షులకు సమన్లు చేయిస్తున్నందువల్ల విచారణకు వాయిదా వేయకుండానే తిరిగీ వాయిదా వేయడంనిమిత్తమని రెండుసార్లు వాయిదాపడ్డది. ఏప్రిల్ ౨౦-వ తేదీకి ఆఖరువాయిదా వేశారు. సమన్లూ, తిండిభత్యం, దారిభత్యంలనిమిత్తం యాభై రూపాయలు రామదాసు ప్లీడరుగుమాస్తా కిచ్చివచ్చాడు. గాని మేనెల ౮-వ తారీఖున కోర్టు కట్టివేస్తారనీ, ప్రస్తుతం పెద్దదావాలు యెత్తుకోరనీ ప్లీడరుగుమస్తా రామదాసు తరఫున వొక్కమునసబుకు మాత్రం సమనుచేయించి తక్కినవాండ్లను హాజరుపెట్టుకుంటామని వ్రాశాడు. రామదాసు ఈ వాయిదాకు సాక్షులు రావలసివుంటారా అని నారాయణరావు నడిగితే ఆయన "విచారణ కాదు; అంతగా విచారిస్తానంటే విచారణ ప్రారంభంచేసి తక్కిన సాక్షులను తెచ్చుకుంటామని చెప్తూతా" నన్నాడు. అందువల్ల రామదాసు తాచ్చారంగా వూరుకొని సాక్షులలో వొకడైన వీరదాసును మాత్రం వాయిదా కోరవలసిందని ప్లీడరుకు ఉత్తరం వ్రాసి పంపాడు. ప్రతివాది సాక్షు లెవరూ బయలుదేరకపోవడంచేత చౌదరయ్యసాక్షులకు సమన్లు చేయించీ వృథాఖర్చు అవుతుందని యెవరినీ తీసుకొనిపోలేదు. మునసబుగారు తమవాడనే ధైర్యంతో యేవిధంగానైనా దావా డిక్రీచేయించుకొనిరావలెనని పంతులుమాత్రం బయలుదేరాడు. ౧౧ గంటలకల్లా రికార్డ్లూ, ప్లీడర్లూ, మునసబులూ కోర్టుకు హాజరయినారు.

మునసబు కోర్టు మూసేరోజులుగనుక తన స్వంతగదిలో కూర్చొని అదివరకు విచారణైన కేసులలో తీర్పులు వ్రాసుకుంటున్నాడు. ప్లీడర్లు కొందరు కబుర్లాడుకుంటున్నారు. కొందరు నిద్రపోయినారు. 3 గంట లయింది. పని ఉన్నవాళ్లూ, లేనివాళ్లూ ఫలహారాలకు లేచారు. వాది ప్రతివాదులు గాజ్లె సుబ్బమ్మ దగ్గర ఫలహారాలు తీసుకొని సాక్షులకు పెట్టుతున్నారు. పైరివేట్లు మర్రిచెట్లక్రింద రెడ్డిగాలు వేసుకొని చక్కట్లు చెప్పుతున్నారు. సమన్లకనీ, గుమాస్తా మామూళ్లకనీ పార్టీలదగ్గర వీలైనంతవరకు డబ్బు వొడుపుకుంటున్నారు. యేవేళకూ మునసబుగారు బెంచిమీదికి రాకపోవడంచేత యెక్కడివా ళ్లక్కడ లేచిపోయినారు. గుమాస్తాలుమాత్రం కనిపెట్టుకొని ఉన్నారు. మూడున్నర అయింది. మునసబు బెంచిగుమాస్తా హనుమంతరావును గదిలోకి పిలిచి ఫయిసలైన నంబర్లు లెక్కవేయించేవరకు చాలా తక్కువగా ఉన్నవి. హనుమంతరావు "ప్లీడర్లంతా వెళ్లిపోయినారు. గుమాస్తాలు మాత్రం వాయిదాలు కనుక్కోవడంకొరకు వున్నా" రని చెప్పినాడు. మునసబుగారు ధుమధుమలాడుతూ బెంచిమీదికి వచ్చి పార్టీలను పిలవమన్నాడు. చాలా కేసులలో పార్టీలూ, ప్లీడర్లూ లేరు. మొదట పిలిచిన ౧౦ కేసులూ కొట్టివేశాడు. నారాయణరావుగారి గుమాస్తా వాయిదా పిటీషన్ దాఖలుచేశాడు. సమనులు ఆలస్యంగా చేశారనీ, హాజరుసాక్షులను తెచ్చుకోలేదనీ వాయిదా పిటీషన్ తోసివేసి వాదులతరఫున యెవరూ హాజరు లేనప్పటికీ ఆసంగ తెత్తుకోకుండా రుజువుభారం ప్రతివాదులమీద వుండడంచేత దావాప్రకారం దావాభూమి స్వాధీనానికీ, గత ఫలసాయం, మధ్య ఫలసాయం, ఖర్చులకుసహా డిక్రీ యిచ్చాడు. పంతులు నకళ్లకు దరఖాస్తుచేయించి వెంటనే యిచ్చేటట్టు యేర్పాటుచేసి వెళ్లిపోయినాడు. నారాయణరావుగుమాస్తా రామదాసుకు కోర్టువారు వాయిదాయివ్వక దావా డిక్రీచేశారనీ, కోర్టుతియ్యంగనే ఫీజు తెచ్చియిచ్చి ఖర్చులపట్టీ దాఖలుచేయించుకోవలసినదనీ, అప్పీలు నిమిత్తం నకళ్లదరఖాస్తు పడవేశామనీ ఉత్తరంవ్రాసి వీరదాసుచేతి కిచ్చాడు.

వీ: గుమాస్తాగారూ! దావా మళ్లీ పాటుకు వచ్చేనా?

గు: మునసబు నంజినట్టు కనబడుతూంది. యక్సాపార్టీ రద్దు చేయడు. అప్పీలుచేస్తే ఉపయోగించవచ్చు.

వీ: ఖర్చులు యేమాత్రం పడతవి?

గు: వేయిరూపాయలదాకా వుంటవి. గతఫలసాయానికి డిక్రీ యిచ్చాడు. అదొక వేయిరూపాయి లుంటుంది. మధ్యఫలసాయం కూడా అంతకు కావచ్చు.

వీ: రామదాసుకు అయినఖర్చులు రెండుకోర్టులలో వేయి రూపాయలకు పైగా అయినవి. యిక అతడికాపురం చితికిపోయి నట్టే. ఆత్రానికి అమ్మబోతే అడివి, కొనబోతే కొరివి. దావా ఆస్తి పోతే మిగిలిన ఆస్తికీ అప్పుకూ బొటాబోటీగా సరిపోతుంది. పైగా యీయేడు పునాస బొత్తిగా పోయింది. ఆసామీ యిక పొర్లు కోవడం కష్టం.

గ: అప్పీలులో గెలిస్తే యివన్నీ తిరిగిరావా?

వీ: గెల్చేనా?

గు: సోది చెప్పమంటావా? ఫీజిచ్చి ప్లీడరుగారి నడగండి.

వీ: అప్పీలు రామదాసు చేయగలడని తోచదు. మనిషి దగ్గర ఆళు లేదు.

గు: బొత్తిగా యెత్తులేకపోతే అప్పీలుచేయడం కష్టం. నా మాటమూ లిప్పించు. సలీసుగా అప్పీలు దాఖలయ్యేయేర్పాటు చేస్తాను. మా బంధువుడే ఒక ప్లీడ రున్నాడు. అప్పీలు మాప్లీడరు గారిచేతనే చేయిస్తే బాగుండదు.

వీ: నారాయణరావుగారు దాఖలు చేయరా?

గు: యెఁన్బే? ఆయన పనికిరారు. వేళ్లు వంకపెటితేనే గాని వెన్నరాదు. కాస్త ఉల్లాసీదాలు చేయలేకపోతే ప్రయోజనం లేదు. ఆయన ముక్కుకు సూటీగా పోతా నంటాడు.

వీ: రామదాసు అప్పీలేచేస్తే మరొకరి కియ్యడు. నే సెలవు పుచ్చుకుంటా. రైలువేళయింది.

వీరదాసు స్టేషనుకు బోయి రైలెక్కాడు. "ఇంకేమి రామదాసు! మర్రిచెట్టును పక్షులు ఆసించుకొన్నట్లు మాలపల్లె అతని నాసించుకొన్నది. సంగదాసులేని లోపం అప్పుడు తీర్చా డను

కొన్నాం. రామదాసు పూలమ్మినఊళ్లో కట్టెలెట్లా అమ్ముతాడు? ఇక వెంకటదాసు జీతానికి కుదరవలసిందేకా! వాణ్ణి పట్టడం కష్టం. యేదో అఘాయత్తం చేస్తాడు.'' అనుకొంటూ నిద్రపోయినాడు. రాత్రి రెండుగంటలకు స్టేషనులో దిగి కొంచెంసేపు పడుకుని ఊరు దగ్గర తెల్లవార వచ్చాడు. యీ సంగతి ఊరంతా గుప్పుమన్నది. రామదాసు వృత్తాంతమంతా విని ''సద్గురూ'' అని ఊరకున్నాడు. మాలక్ష్మి కుప్పలుగూలి కూర్చున్నది. వెంకటదాసు మండిపడి ఆ స్త్రీఅంతా వాడినే స్వాధీనపర్చుకోనియ్యి. వాడికి వంటబట్టినప్పటికి నే చూస్తా నన్నాడు. ఊరికూలిజనం అంతా మాలపల్లె నిండింది. నరసింహారావు సంగమందిరం విడిచి మాలపల్లెలో పఠనమందిరంలో బస చేశాడు. ఈ దుర్వార్తవిని మిక్కిలి నొచ్చుకొని రామదాసును వోదార్చవచ్చాడు.

రా : మా సొమ్మయితే మాకుండేదే. విచారించి యేమి ప్రయోజనం?

వెం : యీ వేదాంతాలు బీదవాండ్లను మోసంచేయడానికే బుట్టినవి.

రా : అయ్యా! వీడు వెర్రివాడు. వాడిమాటలు గమనించకండి. మందిరంలో ఉపన్యాసంగదా అక్కడికి పోదామా? వేళ గావొచ్చింది. మన మెంతసేపు విచారించినా కోర్టుతీర్పు మారదు. శిలాక్షరాలలో వ్రాశారు.

అ : ఇప్పుడు వ్రాయడమేమి? యెప్పుడో వ్రాశారు. అయ్యేదేమో కానియ్యండి. మందిరానికి పోదామా! కాలయాపనెందుకు?

జో : జనమంతా ఇక్కడనే పోగైనారు. మళ్లీ అక్కడికెందుకు? సంభాషణకూడా ప్రారంభమైంది. ఇక్కడనే పూర్తి చేయండి.

న : బాగున్నది. ఇదివరకే ప్రారంభంచేశాం. కాని ఈ దుర్వార్త విన్నతర్వాత సంభాషించడానికి మనస్కరించడంలేదు.

శేషయ్య : అయినదేమో అయింది — కావలసినదేమో కానున్నది. యిప్పుడు సభ మానుకోవడమెందుకు?

వెం: యెందుకీ కూటికీ గుడ్డకూ రాని ఉపన్యాసాలు. పని లేని లోలాయులు కాలక్షేపం చేసుకోవడానికి పుట్టినవి.

శే: ఇవ్వాళ నాకు పని చూపించు.

వీ: పని లేకేమి? కూలిచ్చేవాడు లేడు. ప్రతివాడూ నీళ్ల కూలికి చేయమంటాడు. నిన్న గుంటూరివాళ్లు చెప్పుకుంటున్నారు: పాటకపు పనివాండ్లంతా సమ్మెకడతారట. ఊరంతా జెండాలు పట్టుకొని ఊరేగుతున్నారు.

శే: వాళ్ళ సమ్మె దేనికి?

వీ: బియ్యపు మరలలోనూ, ప్రత్తిమరలలోనూ ఈ యేడు నూటికి నూర్లు లాభాలు తీశారట. కూలీలకు ఒక్క పైసయినా ఎక్కువ చేయలేదట. వచ్చే శనివారంలోగా కూలి రోజుకు రూపాయి చేయకపోతే పని ఆపుతారట.

శే: బస్తీ సమ్మెలు నిల్చేదాకా నమ్మకంలేదు. కూలీలకు నీతి తక్కువ. పొట్టాత్రాన లోబడుతారు.

వెం: నేనొక లాభసాటిబేరం పెట్టిస్తా. భాగస్తులుగా ఉండే వాళ్లు పేర్లియ్యండి.

రం: భాగాలు వేయడానికి శక్తుంటే మనకీ బదవ లెందుకు?

వెం: నా వ్యవహారానికి డబ్బక్కరలేదు.

శే: నా కర్థమైంది. నీతిదప్పిన వ్యవహారాలు నామాట కాదు.

వెం: నీబోటి బలాఢ్యులు వేదాంతాలు చెప్పడం నీచం. ధర్మకన్నాలు వేయడం యెక్కువ పుణ్యం.

వీ: ధర్మకన్నా లేమిటి?

వెం: ఎవడైనా తన కవసరమైనదానికంటె ఎక్కువ భాగ్యం పోగుచేసి అవసరమైనవాళ్ళ కుపయోగపడకుండా నిలువచేసినా, లేక దుర్వ్యయం చేస్తున్నా వాడింట్లో కన్నంవేసి ఆ ద్రవ్యమంతా లోకానికి ఉపయోగపరచేటట్టయితే అది ధర్మకన్న మంటారు. ఈవిధమైన లోకసేవకు తిరుమంగయాళ్వార్ల కైంకర్యమని పెద్ద లంటారు.

న: దొంగతన మని నే నంటాను.

వెం: ఏపేరుతోనైనా పిలవండి. అంతా దొంగలే. కానివా ళ్లెవరు? పెద్ద సెట్లు పెద్దదొంగలు. "వణిగ్వరః పట్టణమధ్యచోరః" కొందరు దొంగలు దార్లు కొడతారు. మరికొందరు బయటినుంచి వచ్చి కన్నం వేస్తారు. మరికొందరు ఊళ్లో మేడల్లో ఉండి దాళాలో, తూనికెలో పిక్కి, కల్తీచేసీ, తప్పుధరలు చెప్పీ పెద్దశెట్లవుతారు. వీటి సార మంతా కలిసి యింతలావు బొజ్జతో లక్షాధికారనే బొమ్మవుతుంది.

వీ: అంతా దొంగలైతే రామదాసుబావగూడా దొంగేనా?

వెం: ఆహా! ధర్మపన్నాలు చెప్పే ఆయన దొంగలకు తోజు చేస్తాడు. కర్తా కారయితా భేదమాత్రం ఉంటుంది. మగదొంగలూ, ఆడదొంగలూ అనే తేడా తప్ప ప్రపంచంలో దొంగలు కానివారు లేనేలేరు.

వీ: నీవు కర్తవా? కారయితవా?

వెం: నేను అసలు సిద్ధాంతిని. గరిమెళ్ల గంగరాజు మా గురువు. మాది తిరుమంగయగోత్రం. ఋషులు తిరుమంగయ్యా, కంచర్లగోపన్న, సర్వా పాపడు.

రా: మీ కందరికీ వొకనమస్కారం. యీ రోజు మీ రెవ్వరూ వాణ్ణి కదిలించవద్దు. మనస్సు చెడివున్నది.

వెం: దైత్యగంజాయివనంలో చందనపుమొక్కను. నాజోలి మీకెందుకు? ఈపూట ధర్మపన్నాలు వినండి—కడుపు నిండుతుంది. మధ్యాహ్నం భోజనమాత్రం మానివేయండి.

వీ: దాసూ! పెద్దవాడిని, నే నొక్కసంగతి చెపుతా విను. మీ నాయనది సత్యవాక్యం. పితృవాక్యపరిపాలన చేస్తే అందరికీ క్షేమం.

వెం: అవును. పితృవాక్యపరిపాలనం శ్రీరాములవారు చేశారు. దశరథుడు ధర్మమేమీ వదులుకోమనలేదు. అధర్మమేమీ చేయమనలేదు. రాములు స్వార్థత్యాగం చేయవలసి వచ్చింది. చేశాడు. ధన్యుడైనాడు. ప్రహ్లాదు డెందుకు పితృవాక్య పరిపాలనం చేయలేదు? చేయడానికి వీలు లేకపోయింది. తండ్రి గోరింది కేవల స్వార్థత్యాగం కాదు. ధర్మత్యాగం. ప్రహ్లాదుడు

తనధర్మం విడువలేకపోయినాడు. అందువల్ల బాధలు వచ్చినవి. సహించాడు. మీ రందరు ఆయనను ప్రశంసించారు. యిది మీరందరూ వొప్పుకొనేసిద్ధాంతాల ననుసరించి చెప్పే జవాబు.

రా: (కండ్ల శాంతరసం వొలుకుతూ) నాన్నా —దాసూ— అద్భుతమైన జవాబు చెప్పావు. నిన్ను శాసించడానికి నేను అశక్తుణ్ణి.

న: అయ్యా! యిది మాలపల్లె కాదు. మునిపల్లె.

పీ: నీ సిద్ధాంతప్రకారం జవాబేమిటి?

వెం: నీ కెందుకు? న న్ననుసరించేవాళ్లకు జెపుతాను.

శే: కాలాతీతమైంది. భోజనాల కిక లేవండి.

వెం: చాలామంది లేవ రనుకొంటాను.

శే: వేదాంతాలు వినలేదుగా?

వెం: వాటి పై సంగతులు విన్నారు. సర్వోత్కృష్టమైన సమతాధర్మం మీకు ఉపదేశించబడ్డది. వేదాంతానికి బట్టినతుప్పు దులిపితే ప్రకాసిస్తూ నిలువబడే ధర్మ మిదే. తుప్పుదులపడం సాధ్యమైనపనిగాదు. మానవుడికి దారేషణ, పుత్రేషణలకంటే ధనేష హెచ్చువ. యిప్పటి దుస్థితుల కన్నిటికీ లోభమే కారణం. పూర్వం భగవంతు డవతారమెత్తి లోకకంటకులైన రాక్షసులను సంహరించాడని పురాణాలు చెప్పుతున్నవి. ఏడా శ్రీరాములను యీ యుగపు ధనపిశాచాలను సంహరింపమను? వీటికి వెరచిగాఁబోలె, భగవంతుడు అవతారాలుయెత్తడం మానివేశాడు. మీ వేదాంతాల కడ్డంవొచ్చేవి ఈ ధనపిశాచాలే. లోకాన్ని పీల్చి పిప్పిచేస్తున్న ధనపిశాచాలను సంహరింపవలెనంటే ధర్మశాస్త్రాలు చాలా తిరిగి వ్రాయవలసి వస్తవి. యీ ధర్మశాస్త్రాలఫలితమే యీ ధనపిశాచాలు. మరివొకవిధంగాకూడా చెప్పవచ్చు. యీలోభుడే తన ప్రభుత్వాన్ని లోకంలో నిరంకుశంగా చెల్లిస్తూ, తన కనుకూలమైన ధర్మశాస్త్రాలను వ్రాయించాడు. వీడిసైన్య మపారం. సులభంగా పడేవాడుగాడు. రాజాధిరాజులూ, కోటీశ్వరులూ వీడిపక్షాన్నే ఉంటారు. యీ పోరు రోజులలో, నెలలలో, సంవత్సరాలలోగూడా తెమిలేది కాదు. శతాబ్దాలు పట్టవచ్చు. వీడు

జనాన్ని అంధకారంలో ఉంచవలెనని చూస్తున్నాడు. కాని తెల్ల వారింది. జనులు ప్రబోధితు లవుతున్నారు. యిక యీ నిరంకుశుని ఆటలు సాగవు. మీ దేవుడు యీ పిశాచాలు దేవాలయాలు కట్టిస్తున్నవనీ, ఉత్సవాలు చేయిస్తున్నవనీ, వాటి అధికారం చెల్ల వలెననీ కోరుతాడేమో? మీ దేవుడు లంచగొండి. "సహేంద్రతక్షకాయ స్వాహా" అని ఈ సర్పాలతోపాటు మీ దేవుడుకూడా ఆహుతి కావలసివున్నాడేమో తెలియదు. ఆయన యింకా కొంతకాల ముండదలచుకొంటే ఫలాపేక్షారహితుడు గావాలె. మీ దేవుడు ప్రతిఫలం అపేక్షించకుండా ధర్మం చేయవలసిం దని బోధిస్తాడు. తానుమటుకు పూర్వకర్మల ననుసరించే ఫలమిస్తాడట. అట్లయితే మీ రెక్కువా? మీ దేవు డెక్కువా? ధనపిశాచాల చేతుల్లోనుండి మీ దేవు డివతల బడాలె. మీ దేవుడికి ముందు వైరాగ్యం బోధించండి. ఆయననుగూడా దౌర్భాగ్యులైన యీ బీదలకందరికీ ఉపకారం చెయ్యమనండి. భాగ్యవంతులపక్షం విడవమనండి.

న: దేవు డేమిచేశాడు? బీదవాళ్లను బాధపడమన్నాడా? భాగ్యవంతులను బాధపెట్టమన్నాడా?

వెం: అయితే ఆయన యేమన్నాడు?

న: ఆయనమార్గాలు తెలుసుకోవడం కష్టం. కొందరు కష్టాలవల్లనే తరణోపాయం పొందుతారు. కొందరు కష్టపెట్టగల స్థితియం దుండి వెనుకబడతారు. హరిశ్చంద్రుడు విశ్వామిత్రునికంటె అనేకరెట్లు అధికమైనాడు. బీదవాడైన కుచేలుడూ, చక్రవర్తి అయిన జనకుడూ తరించారు! భాగ్యమూ, దారిద్ర్యమూ వుగ్గం వంటివి. రెండూ, సక్రమంగా ఉపయోగించుకొంటే మానవుని గట్టుచేరుస్తవి. చైత్ర, వైశాఖమాసములలోని ఉష్ణవాయువులు కొందరికి బాధకరంగా వుండవచ్చు. కాని ఆవాయువులే నూతన సంవత్సరమున పుష్కలంగా వర్షం కురవడానికీ, సస్యాలు పెరగడానికీ కారణ మవుతవి. కాలచక్రం దొర్లేటప్పుడు కొందరు దానికిందపడి నలగక తప్పదు. కాని చక్ర మాగదు. అది యెంతదూరమో పోవలసివున్నది. సమయానికి పోకపోతే యెన్నియేర్పాట్లో చెడి పోతవి. కాని చక్రంక్రింద పడ్డవాళ్లకుసహితం తరణోపాయమున్నది. మానవబుద్ధి స్వల్పం. సృష్టిక్రమమంతా ఆద్యంతాలు అవగాహన

చేసుకోలేరు. మానవుడు సంకుచిత పరిస్థితులలో ఉన్నమాట వాస్తవం. భూతభవిష్యత్తులు వానికి దెలియవు. అతనిదృష్టి క్రమంగా విస్తరిస్తున్నది. ఏసువుకంటె ఎక్కువ చూస్తున్నాడు. అందరికంటె వ్యాసు డెక్కువ చూశాడు. "ఊర్ధ్వలోకాలలో మన జ్ఞానచక్షువు వికసించి యిప్పటి యిరుకుహద్దులను మించి బహుదూరం చూడగలరు" అని తోస్తుంది. కాలపరిపాకానికి వేచియుండడం మంచిది. వేచియుండక చేసేదీలేదూ. క్రమేణ అమృతత్వం, సర్వజ్ఞత్వం రాక తప్పవు.

నిశ్చలహృదయుడైన రామదాసు నిట్టూర్పు విడిచాడు. అప్పాదాసు తబ్బిబ్బులైనాడు. జోతి యేడుస్తున్నది. వెంకటదాసు చప్పరించే పెదవి నెమకి "మీ ఉపన్యాసానికి భాగ్యవంతులకేమి ఆక్షేపణా వుండదు. ముందెప్పుడో భాగ్యవంతులకూ, బీదలకూ కూడా తరణోపాయం ఉన్నదంటారు. యెప్పుడో, యెక్కడో, యేవిధంగా ఉంటుందో యెవరికీ తెలియదు. దేవుడి మార్గాలు మనకు తెలియవని తమరే చెప్పారు. చచ్చిపోయిన తరువాతిసంగతులు చచ్చినతర్వాతనే ఆలోచించుకుందాం. ఆగోల యిప్పటినుంచీ యెందుకూ? మనహద్దులలోపలి సంగతులుమాత్రమే మన మాలోచించుకుంటే ఉపయోగం. మీ భాగ్యవంతులలో యెవడైనా ఉభయులూ చచ్చినతర్వాత తీర్చుకొనేషరతుమీద ౧౦౦ కి నూరు వడ్డీకి వ్రాసుకొనియైనా వొకరూపాయి బదులిస్తాడా? రెంటి కొకటి చొప్పున మానెదుగింజలు నాగు కిప్పించండి. అందరికీ తరణోపాయం ఉండేకాడికి యిక్కడ బీదతనానికి యెవడొప్పుకుంటాడు? అందరూ భాగ్యవంతులమే కావలెనంటారు.

అప్పాదాసు: కొందరు బుద్ధిపూర్వకంగా భాగ్యాల్ని త్యజించి సన్యాసం పుచ్చుకున్నవాళ్లు లేరా?

వెం: కొడుకులకు వొప్పగించి కొందరు సన్యాసాలు పుచ్చుకొంటారు. అప్పటినుంచీ తమభోజనఖర్చు కూడా యింట్లోలేకుండా పరాయియిండ్లల్లో గడుపుకుంటారు. బిడ్డలులేనివాడు ఒక డెవడైనా సన్యాసం పుచ్చుకొన్నా అది అస్వాభావికపుచర్య. సన్యాసులే కాకుండా కొందరు డబ్బుపారవేసే పిచ్చివాళ్లుకూడా ఉన్నారు.

సాధారణపరిస్థితులను మనం యోచింతాం. కనుక పరలోకంలో అందరికీ స్వర్గ మిస్తామని చెప్పినా యీ లోకంలోకూడా అందరూ భాగ్యం కావలెనంటారు గాని బీదరికం కావలెనని యెవరూ అనడు.

అ: దేవుడు సుఖ దుఃఖములను కలిగించడంలో వారివారి పూర్వకర్మలనుబట్టి నిర్ణయిస్తాడు. తక్కువ నోములు నోచి యెక్కువ ఫలాలు కోరితే యేమిప్రయోజనం?

వెం: పంతులుగారు, యీ జన్మంలోని తర తమ స్థితులకు జవాబుదారీ కాబోయేజన్మలమీదికి నెట్టితే, నీవు వెనుకజన్మలమీదికి తోస్తున్నావు. కాని పర్యవసానం వొకటే. మన కర్మలప్రకారం మనం అనుభవించేకాడికి మధ్య దేవుడిప్రాజాపత్య మెందుకూ? ఆయనను వెడిగెలగా కూర్చోబెట్టవచ్చు. ఆయన చూచేవాడూ, చేసేవాడూకూడా కాడట. పాపం అటువంటి అమాయకుడితో మన కేమీ తగాదాలేదు. అసమర్థుడు యెక్కడున్నా వొకటే. ఉన్నా, ఊడినా ఒక్కటే. నేను లేనివాడికిందనే లెక్కపెడతాను.

అ: ఆయన లేడనుకో. మన ప్రాప్తాన్నిబట్టే మనకు లభిస్తుంది. ప్రాప్తంలేనిది రాదు.

వెం: ఆ సిద్ధాన్తం చాలాభాగం నేనూ ఒప్పుకుంటాను. యీ రాత్రి గడ్డపారలు తీసుకొని బయలుదేరుదాం. తిరుమంగని పేరు చెప్పి ధర్మకన్నాలమూలంగా యెవరికి ప్రాప్తమున్నది వాళ్లం తెచ్చుకొందాం.

శే: యీ వాదం తేగేది కాదు. భోజనానికి లేవండి.

అందరూ లేచారు.

19. గాలిలో గండభేరుండం

వ్యాజ్యం డిక్రీ అయిన వారంరోజులలోగా కంఠంరాజు గుంటూరు పోయి దావాభూమి స్వాధీనానికి ఉత్తర్వుపొంది గత ఫలసాయం, ఖర్చులూ వసూలుపర్చుకోవడానికి జప్తు తీసుకొని అమీనాతోసహా మంగళాపురంలో హాజరైనాడు. జవానును జూచి జనమంతా పోగైనారు. అమీనా మునసబు కరణాలను పిలిపించి

దండూరా వేయించి ఇండ్లూ, పొలాలూ, పశువులూ మొదలైన యావత్తు స్థిరచరాస్తీ జప్తుచేశాడు. రెండువేల మొత్తానికి జామీ నిచ్చేవాండ్లు గుదరక చరాస్తియావత్తూ బండ్ల కెత్తించాడు. తాగే చెంబూ, తినే కంచం, పండే మంచంకూడా విడువలేదు. జప్తు అయినతర్వాత భూమిస్వాధీనం నిమిత్తం పడమరపొలాలకు పోయి నారు. పదియకరాలూ మిరపతోట వేసివున్నది. ఈయేడు తోటలు లేతనబడి అంతటంతట చినుకులుపడుతూ పైరదోలడంచేత బాగా చెట్టుగట్టి చాళ్లలో నడవడానికి వీలులేకుండా విస్తరించిఉన్నవి. యింకా తొలికోత కోయలేదు. తోటలు బెట్టకురాక నిదానంగా సగంకాయ పండినా యింకా పూతా, పిందా విడులుతున్నది. చక్కగా యెరువుదోలి పాటుచేసినపొలంగనుక మొదటికోతకే యకరం పుట్టికిపైనవుతుం దంటున్నారు. కన్ను చెదిరేటట్టు తోట యెర్రగావుంది. మంచి బళ్లారివిత్తనం. చూచేవాండ్ల కండ్లు గుట్టేటట్టు కాయ వూరి తోట అమ్మతల్లాలె తాండవ మాడుతున్నది. సీకాయకుండలు పెట్టారు. ఈయేటిధరలమీద చెడిఅమ్ముకున్నా రెండువేలరూపాయలు యెత్తేవి. రామదాసు ఈకాయలమ్మి గత ఫలసాయానికి అడ్డం పెట్టవచ్చుగదా అనుకున్నాడు. మింగే సమయాన కుతికెపట్టుకొని పైరుతోసహా అమీనా భూమి స్వాధీనం చేశాడు. వెంకటదాసు ఊళ్లో లేకపోవడం మేలైంది. రామదాసు పొలంచాయల రాలేదు. అప్పాదాసు బడికి సెలవిచ్చి మాలక్ష్మి నోదారుస్తున్నాడు. చెంబులూ, తప్పేలాలూ బయట బడవేయడం చూచి మాలక్ష్మి భరించలేకపోయింది. గాదెలూ, పాతళ్లూ దీసి వీధిలో కుప్పపోశారు. పొరుగువాండ్లు సామాను దాచుకోమన్నారు గాని రామదాసు ఒప్పుకోలేదు. ఘడియకిందటివరకూ రామదాసు మోతుబరుఆసామి. ఆ సాయంత్రానికే వంటపాత్రలూ, గింజలూ లేవు. సిరి యెంతచంచలమయినదో రామదాసు ప్రత్యక్షంగా చూచాడు. ఇంట్లో ఉన్న చిల్లరడబ్బులతోగూడా జప్తులో పడిపోవడంచేత పానపాత్రలకోసం కుమ్మరింటికి పోయిరావలెననుకొని కూడా సందేహించి ఊరకున్నాడు. అప్పాదాసు వంటచేయవలెనని లేచాడుగాని ఉప్పుతో తొమ్మిదీ కోమటింటినుంచి రావలసివస్తుందని

మొదట తోచలేదు. చౌదరయ్యా జప్తుచేసేచోటికిగాని, స్వాధీనానికి గాని రాలేదు. యావత్తు గ్రంథం పంతులే జరిగించాడు. స్వాధీనం చేసుకొని వస్తూ యావదాస్తీ గుంటూరుకు బండ్లకెత్తించారా అని అజ గనుక్కొన్నాడు. హడావుడిగా ఊళ్లోకీ, పల్లెకూ తిరుగుతున్నాడు. అమీనాకు గారెలతో సహా కోమటింట్లో భోజనం యేర్పాటయింది. జప్తు ఆస్తికి మట్టసంగా ధరలు వేయించాడు. పనియావత్తూ పూర్తిచేసి చౌదరయ్యకు వినిపించాడు.

చౌ : పెదవులు విరిచి తోరణం గట్టంగనే పెండ్లి పూర్తి అయిందా? నీ ప్రజ్ఞంతా ముందు చూపాలె.

పం : యింతవరకు వచ్చింది ఆగుతుందటలే. నీవు ఉబ్బించి చాకిరీ చేయించడానికి మొనగాడివి. ఇదివరకు చూపిన ప్రజ్ఞకు వేసే హార మేమిటో వెయ్యి.

చౌ : అనుకున్నపని నెరవేరడమే ఫలం. లాభనష్టాల కేమి గాని, పని తలపెట్టుకున్నతరువాత నెరవేరేవరకూ నాకు నిద్రపట్టదు. మందిరం వేలంవేయడానికి వీలైతే కొన్ని పశువులు కట్టివేయిస్తా. దొడ్డిసరసన పీడగా ఉన్నది.

పం : ప్లీడరుగారిని ఆలోచిస్తే వీలుపడదన్నాడు. అందుకనే జప్తుచేయించలేదు. తక్కినవన్నీ వేలమయి స్వాధీనమైనతరువాత దానిసంగతి యెత్తుకుందాం. యిప్పుడే దాన్ని కదిలిస్తే అలగాజనం రేగుతుంది. అటుతరువాత మన కత్తి కెదురుండదు. మన యిష్టం వచ్చినట్టు జరిగించుకోవచ్చు. ముందు వీండ్లను ఊరు వదల్నియ్యి.

చౌ : మందిరం వేలం అయితేనేగాని పిల్లవాడు బాటుకు రాడు. ఈ వ్యవహారం అంతా పూర్తిఅయినతర్వాత జప్తు చేయించి చూతాం. వ్యవహారం తప్పివస్తే ఒక రాత్రి దులిపిస్తా. అది నే ఊళ్లోలేనప్పుడు జరగాలె. లేకపోతే పిల్లవా డనుమానపడుతాడు.

పం : నీవేమీ తొందరపడవద్దు. చూస్తూ ఉండు. అన్ని కార్యాలూ చక్కపడతవి. దానితో యీ ఊరికి మాలపోడు వదులుతుంది.

రామానాయుడు ఆరోజు ఊళ్ళో లేడు. పొద్దుపోయివచ్చి సంగతియావత్తూ విని పంతులును పిలిపించాడు.

రా: పంతులుగారూ! యేమి యింత అన్యాయానికి తలపడ్డారు?

పం: ఇందులో అన్యాయమేమున్నది? డిక్రీ అయిన సొమ్మూ, పొలమూ రాబట్టుకోకుండా యెవరైనా ఊరుకోంటారా? మాదులతులకు కవిలె పెరిగింది గదా. జప్తులూ, వేలాలూ లేకుండా, యెట్లా వ్యవహారం జరుగుతుంది? తమ రొక్క విషయం మాత్రం గమనించాలె. నేను ఉత్తరువులకు బద్ధుణ్ణై నడిచేవాణ్ణి. రావణస్యాస్తి రామస్యాస్తే నా ఉద్దేశ్యం. ప్రస్తుతం మీ నాయనగారి అమలు చలామణి అవుతున్నది. వారి ఉద్దేశాలు తూచాలు పోకుండా నిర్వహిస్తున్నాను. ఆయన పట్టుదల మనిషి. యేదో వొకవిషయం నిర్ధారణచేసుకొని దానిని నిర్వహించడానికి సాధక బాధకాలు నన్నడుగుతాడు. తమరు వారితో ముచ్చటించి వారి ఉద్దేశం మార్చగలిగితే ఆ తక్షణం యావదాస్తి రామదాసుకు నే స్వాధీనపరిపిస్తాను. నా విషయమై తమరు అన్యథా తలంచవద్దు. నాకు యింకొక ఆలోచనకూడా పోతూ ఉన్నది. తమరు వొక్కరే మాట్లాడడంకంటే వెంకటయ్యద్వారాగానీ, యిద్దరూ కలిసిగానీ హెచ్చరించడం మంచిదని నాకు తోస్తున్నది.

రా: అన్నతో మాట్లాడాను. మేము మాట్లాడి ఏమీ ప్రయోజనం లేదంటాడు. వ్యాజ్యం వేసినప్పుడే అన్న మాట్లాడడం, కాదనిపించుకోవడం అయిపోయింది.

పం: అయితే ఇక వట్టిమాటే. రామదాసుకు మంగళాపురపు నీళ్లు ఋణంతీరినట్లే యెంచుకోవలసి ఉంటుంది.

రా: ఏమి అట్లా మాట్లాడుతున్నారు!

పం: అది అంతే. మీరు మీ ఉద్యమం మానుకుంటే రామదాసు గట్టున పడవచ్చు. మానుకొన్న తక్షణం మీ నాయన తాళపుచేతులు మీకు ఒప్పజెప్పుతాడు.

రా: నేను మానుకోవడం రామదాసే ఒప్పుకోడు. వాళ్లు దేశమ్మకాకులై పోనన్నాపోతారుకాని నేను ఉద్యమం విడవడానికి

అంగీకరించరు. నేను ఉద్యమంలో ఉండడానికీ, వాళ్లను బాధించ డానికీ సంబంధ మేమున్నది?

పం: వాళ్లవల్ల మీరు చెడిపోతున్నారని మీ నాయనగారి నమ్మకం. మొదటినుంచీ వారి కదే కోపం. దానిమీదనే కావేషాలు పెరిగినవి.

రా: నేను ఉద్యమం విడిచేమాట అబద్ధం.

పం: తమ చిత్తం. శెలవు పుచ్చుకుంటాను.

మరునాడు ఉదయం వెంకటదాసు బండితోలుకొని వచ్చాడు. ఇంటి స్థితి చూచాడు. తండ్రితో యేసంగతీ హెచ్చరించలేదు. కోపపడి అల్లరిచేస్తాడని అంతా అనుకున్నారుగాని ఆజోలి తలచ లేదు. రాత్రిఃబగళ్లూ యేదో ఆలోచిస్తున్నాడు. దిగాలపడి కూర్చుంటాడు. పొద్దుగూకులూ పనిచేసేవాడికి ఊరికె కూర్చో వడం కష్టంగా ఉన్నది. యిప్పు డప్పాదాసు కుటుంబానికి తారక మయినాడు. "విచారానికి మొదటి ఉద్భృతం ఉండదు. రోజుల పేరట తగ్గిపోతుం" దని తటస్థంగా ఊరుకున్నాడు రామదాసు. పాలుమాలి యేదైనా పనికి పొమ్మన్నా పోక వెంకటదాసు పడుకొని నిద్రపోవడం ప్రారంభించాడు. కొన్నాళ్లు నిద్రపోయి విసుగెత్తి బయటికి పోవడం మొదలుపెట్టాడు. ఇల్లుపట్టకుండా తిప్పాసిలాగు తిరుగుతున్నాడు. వొకరోజు సాయంత్రం రామదాసు ఇంట్లో వాండ్లందరినీ కూర్చోబెట్టి కుటుంబ స్థితిగతులనుగూర్చి ముచ్చటిం చాడు.

రా: మనకు కానిరోజులు వచ్చినవి. దైవం అనుకూలించక పోతే అన్నీ ప్రతికూలిస్తవి. ఇండ్లూ, మాగాణీ, సావరంకూడా దక్కుతవని నమ్మకం లేదు. డిక్రీ అయిన రెండువేలుగాక మధ్య ఫలసాయం ఆరువందలరూపాయిలూ, మనం ఖర్చులకోసం చేసిన వెయ్యీ కలుపుకుంటే సెట్టి మిగులుతాడు. కోర్టుద్వారా వేలం పడితే బాకే మిగులుతుంది. యితరబాకీలుకూడా చౌదరయ్య కొనవలెనని ప్రయత్నం చేస్తున్నాడట. మనం అప్పీలుచేసి ప్రయోజనం లేదని నారాయణరావుగారు చెప్పారు. చేసేతాఖతు కూడా మనదగ్గర లేదు. జీవించి ఉన్నంతవరకు తినకతప్పదుగదా? ఇండ్లు వేలంబడి వెళ్లగొట్టించుకొన్నదాకా ఇక్కడుండడంకంటే

ఏదో చిన్న ఇల్లు చూచుకొని మట్టసంగా కాపురం గడుపుకోవడం అవసరం. కొద్దీ గొప్పరావలసినవి ఉంటే తెచ్చుకొని యింతవరకు తిన్నాం. ఇక అప్పడిరెక్కలమీద ఆధారపడవలసిందే. వాడి నెలసంపాదన మనకుటుంబానికి పదిరోజులకంటే రాదు. బండీ, యెద్దులూ జప్తుగాకుండా ఉన్నవి. తక్కిన ఆస్తి చౌదరయ్య చేతిలోపెట్టి మనలను ఋణవిముక్తులను చేయవలసిం దని కోరుదాం. యెద్దులను పదిలంగా వాడుకుంటే పదికాలాలపాటు బాడిగె సాగవచ్చు. వెంకటదాసుది కోరమాలిన విచారం. కుటుంబాన్ని యీ దేభారం వాడిమీద వేసుకుంటే మనం కూటికి పేదలమైనా గుణానికి పేదలం గాకుండా ఉంటాం. భాగ్యవంతులం గావడం మన చేతులలో లేదుగాని, నీతిమంతులం గావడం మన చేతిలోపని. జోతిని ఒకఅయ్య చేతులలో పెట్టి నా భారం వదిలించుకుంటా. ఏతావతా చంటివాడు మిగిలుంటాడు. ఇంకా పదేండ్లు వాణ్ణి దగ్గరతీసేవాళ్లుంటే వాడికీ రెక్కలువస్తవి. యెవరిగొడ్లదగ్గర ఉన్నా పొట్టకూ, బట్టకూ గడుస్తుంది. మా ముసలివాండ్ల సంగతి యెట్లైనా యిబ్బందిలేదు.

మా : నేను ఈ ఊళ్లో ఉండలేను. కాననికంతనపడి దూరంగాబోయి అంతా కూలిచేసుకుని బ్రతుకుదాం.

జో : ఊరువిడిచి లేచిపోయినా, లేక ఇక్కడనేఉన్నా పంతులుపని సంపాదించుకొని పిల్లవాడినీ, ముసలివాండ్లనూ పోషించే భారం నాది. నా పెండ్లి సంగతి మీరు పెట్టుకోవద్దు.

వెం : ముసలివాళ్లు జోతిని కనిపెట్టుకొని ఉండండి. బండీ, యెద్దులూ మీరే తీసుకోండి. అప్పుడు పెళ్లి చేసుకొని వాడిదారిన వా డుంటాడు. నేను లోకానికి విందునై సంచారం బయలుదేరు తాను. మరి ఒకప్రార్థన ఉన్నది. చౌదరయ్యకూ, మీకూ రాజీవద్దు. ఒకటిరెండు కూసీలు గానిది ఇంట్లోకి ఇతరులను అడుగు పెట్టనియ్యవద్దనే నా అభిప్రాయం. మన సంగణ్ణి మింగిన పులి యింకా స్వేచ్ఛగా విహరిస్తున్నది. అది మనుష్యరక్తం రుచి గన్నది. మన సంసారం మింగటానికి సిద్ధమైంది. ఈ రాక్షసులకు దేవుడూ, రాజూగూడా విచ్చలవిడిగా విహరించడానికి పట్టాలిచ్చారు.

మీధర్మశాస్త్రాలన్నీ భాగ్యవంతులు పేనించిన పురులు. బీదల కంఠాలకు పురులు. నేను మీ రాజుమీదా, దేవుడిమీదా సవాలే. ఉభయుల చట్టాలకూ అతీతుణ్ణి. దారంతెగిన గాలిపడిగనై సంచరిస్తాను. అడవులలో మృగాన్నవుతాను. గాలిలో గండభేరుండాన్ని, నీళ్లలో తెప్పనై తేల్తాను.

అందరూ నిశ్చేష్టులై మాట్లాడకుండా కూర్చున్నారు.

జో: అన్నా! నీ ధర్మనిష్ఠ ప్రశంసనీయం. రాజుకంటే బలమైనసాత్త్వికధర్మమార్గాన్ని సంగిస్న చూపించాడు. నీ మార్గం అధర్మం, అసత్యం, లోకకంటకం.

వెం: ధర్మానికి వ్యవస్థ లేదు. దేశ కాల పాత్రాలనుబట్టి ఉంటుంది. ధర్మం చాలాకాలంక్రిందటనే పెడదారి బట్టింది. నేను చేసేయుద్ధం ధర్మయుద్ధం. పౌరుషమనీ, ప్రతాపమనీ, దేశాభిమానమనీ, ధర్మరక్షణమనీ పేర్లుపెట్టి స్వలాభప్రేరితులై భాగ్యవంతులు లక్షలకొలది బీదజనులను రణరంగాల్లో బలిదీస్తారు. లోభుని ప్రతినిధులైన, ధర్మవినాశకులైన భాగ్యవంతులమీదనే ధర్మయుద్ధం ప్రకటిస్తాను. రాజులు యుద్ధాలు చేసి దేశాలను నాశనంచేస్తే, నేను స్వల్పసంఖ్యాకులైన భాగ్యవంతులను నాశనం చేస్తాను. వాళ్లు సంఘాలను దోస్తే, నేను కుటుంబాలను దోస్తాను. వాండ్లు అధర్మ చట్టాలను ఫిరంగుల బలంతో చాలాయించుకుంటే; నా బాహు బలంతో నా ఉత్తర్వులను అమల్లో పెడతాను. భాగ్యవంతుల ధన ప్రాణ రక్షణం అతడు చేస్తే, బీదలకు జీవనోపాధి నేను కల్పిస్తాను. దొంగలమయితే ఉభయులమూ దొంగలమే. రాజు పెద్దదొంగ, నేను చిన్నదొంగను.

రా: (అచంచలహృదయంతో, ప్రసాదవాక్కులతో) రేపు మళ్లీ సంభాషింతాం.

అందరూ భోజనం చేశారు. వెంకటదాసు కొఠంలో పడుకున్నాడు. రామదాసు గురుకీర్తనలు పాడి నిద్రించాడు. జ్యోతి అప్పాదాసుచేత పాండురంగమాహాత్మ్యంలో కొన్ని పద్యాలు పాఠం చెప్పించుకొని పడుకున్నది. కుటుంబవ్యవహారా లిట్టి దుస్థితిలో ఉన్నా పరిస్థితులేమీమారనట్టే దినచర్య జరుగుతున్నది. తెల్లవారి లేచి

చూస్తే వెంకటదాసు కనబడలేదు. వారంరోజులు జాడలుదీసినా చేతి కక్కరకువచ్చినవాడు, పెద్దకొడుకు, దక్షతతో వ్యవసాయంచేసి కుటుంబపోషణ చేసినవాడు, తండ్రిని మునివేళ్లతో పనిముట్టుకో నియ్యకుండా సుఖపెట్టినవాడు, కుటుంబం మహదవస్థలో ఉంటే చెప్పకుండా లేచిపోయినాడు. వెంకటదాసు స్వాభావికంగా ఇతరులవ్యవహారాలతో జోక్యం కలుగజేసుకోకుండా తనపని చూసుకుంటూవుండేవాడు, మితభాషి. చిన్నతనంలో స్వల్పంగా చదువుకున్నా సంగదాసు ప్రోత్సాహంచేత కొంత భాషాజ్ఞానం కలిగింది. అసాధారణమైన దేహబలం గలిగి తదనుగుణ్యమైన నిర్మలహృదయంతో ప్రతివాళ్లతోనూ, అరవిడిచి మాట్లాడేవాడు. కొరకొరలాడేస్వభావం గాకపోయినా తమ్ముడిదుర్మరణం, దానికి ప్రతిక్రియ లేకపోవడం అతని మనస్సులో నాటి అస్వాభావికమైన ద్వేషమును పురికొల్పినవి. చౌదరయ్య ధనతృష్ణకు బలియై నశించిన కుటుంబాలు చూసి ధనికులకు ప్రబలశత్రువైనాడు. లోకంలో అందరిదుస్థితికీ ధనికులే కారణమనీ, ప్రపంచంలోని వస్తుభండార మనుభవించడానికి సమస్తజనులకూ హక్కుగలదనీ, లోకంలోని నేరములకు ప్రస్తుతవిషమపరిస్థితులే కారణములనీ అతని నమ్మకం. ఇంతకాలంనుంచి ప్రపంచపరిస్థితులు క్రమక్రమంగా హీనస్థితికి వస్తున్నా ధర్మసంస్థాపనకై యే సంస్కర్తా పూనుకోనందుకు విచారపడ్డాడు. తమకుటుంబాస్తి పూర్తిగా నశించి ఒకప్పుడు మర్యాదగా జీవించినకుటుంబం మంగళాపురంలో జీవనంలేక బండితోలీ, కూలీచేసీ జీవించడం దుర్భరంగా తోచింది. నూతన పరిస్థితులకు తగినవిధాన వర్తించుటకు అతనికి సాధ్యమైందిగాదు. రామదాసుకున్న చిత్త శుద్ధి అతనికి లేదు. యెట్టి కష్టస్థితులువచ్చినా కాలు నిలువతొక్క కొని సమదృష్టితో చూడడానికి తోడ్పడగల సంస్కార మలవడలేదు. కాని తండ్రివలె లోకదుస్థితినిజూచి వగచి ఊరకుండు స్వభావం కాదు. యథాశక్తిగా లోకసంస్కరణమునకై పోరాడు వీర స్వభావం గలవాడు. అతని ఆదర్శా లెంతధర్మబద్ధములైనా సాధన శుద్ధిలేని పరమావధులు కళంక మాపాదిస్తవని తలంచడు. మనిషి కేవలం ఆదర్శప్రియుడు గాడు. కార్యసాధనమే ప్రధానమని యెంచు స్వభావం కలవాడు.

వెంకటదాసు ఇల్లువిడిచిపోంగనే రామదాసు ఇండ్లూ, కొట్టాలూ ఖాళీచేసి అప్పాదాసుస్థలంలో పాకలువేసికొని పైగుడ్డలతో వెళ్లి ప్రవేశించాడు. చౌదరయ్య తాను అర్దరువేయించుకున్న నోట్లనుబట్టి దావాలు దాఖలుచేయించి బండీ, యెద్దులూ కూడా పైలుజప్తు చేయించాడు. డిక్రీలన్నిటికీ వేలంయిస్తిహార్లు ప్రకటించారు. కోర్టువారి ఉత్తర్వుపొంది స్థిరచరరూపకమైన యావదాస్తీ చౌదరయ్యే తనపేర కొట్టివేయించుకున్నాడు. ఆస్తి యావత్తూ పోగా యింకా రూ. ౮౦౦ లు బాకీ నిలిపిపెట్టాడు. అమీనావచ్చి ఇండ్లూ, భూములూ స్వాధీనపర్చాడు. శేషించినబాకీనిబట్టి సంగమందిరాన్ని జప్తుచేయిస్తే అప్పాదాసు పిటీషన్ దాఖలుచేసి వదిలించుకున్నాడు. రామదాసు కష్టాలింతటితో పూర్తికాలేదు. తాలూకాబోర్డు ప్రెసిడెంటు చౌదరయ్య ప్లీడరు. రాజకీయవ్యవహారములలో అప్పాదాసు జోక్యం కలుగజేసుకుంటున్నాడనీ, కూలీసమ్మెలకు నాయకుడనీ చౌదరయ్య కలెక్టరుకు మహజర్లిప్పించాడు. కూలీసమ్మెలకు మంగళాపురం ముఖ్యస్థానమని కలెక్టరు కదివరకే తెలిసింది. విషయం పూర్తిగా విచారించి తగినచర్య జరిగించవలసిందని కలెక్టరు తాలూకాబోర్డుకు పంపించాడు. ప్రెసిడెంటు గ్రామంలోకి పోయి విచారించి మహజరుసంగతులు వాస్తవం అనీ, అప్పాదాసును మరిఒకచోటుకు బదలాయించినా సమ్మెలు వ్యాపిస్తవనీ, నవుకరీలోనుండి తొలిగించడమే మేలనీ, అతనివల్ల చార్జీ వొప్పచెప్పుకున్నాననీ కలెక్టరుకు తెలియపరచాడు. పిల్లలు కొందరు బోర్డుస్కూలుకు పోయినారు. మిగిలినవాండ్లకు అప్పాదాసే బడ్డీపెట్టి చెపుతున్నాడు. మొదటి ఉత్సాహంలో పిల్లలు జీతాలిస్తామన్నా వసూలుకావడం లేదు. జోతికి ఊళ్లో పని కుదరలేదు, పొరుగూరు పంపడానికి తండ్రి సందేహిస్తున్నాడు. ఆయన కుటుంబానికి వచ్చే ఆదాయం లెక్కచూచి ఒంటిపూట భోజనమేర్పాటుచేశాడు. ఒకరోజు సాయంత్రం ఉపవాసం చేసినతర్వాత మర్నాడు రెండుర్ఘూములకు వడ్లు రోటబోసి దంచి అన్నం వండుకున్నారు. మగవాళ్లకూ, పిల్లలకే హానీహానీగా సరిపోయింది. మాలక్ష్మికి మిగలలేదు. సాయంత్రానికి పిల్లమెతుకులైనా

లేకపోయినవి. మాలక్ష్మి తన కన్నంలేదని చెప్పలేదు. చెప్పి చేసేదీలేదు. సాయంత్రం మామూలుగా అందరికీ పస్తే అయింది. మాలక్ష్మికి వరుసగా మూడుపూట లుపవాసం. మంచినీళ్లు దాగి పడుకున్నది. సాయంత్రం చంటిపిల్లవాడి కన్నంలేదు. మాలక్ష్మి ముడుచుకొని పడుకున్నది. నిద్రపట్టలేదు. పిల్లవాడు ఝాము పొద్దు పోయినప్పటినుంచీ అన్నంపెట్టమని యేడుస్తున్నాడు. తల్లి దగ్గర యెన్నిసార్లు పాలుదాగినా జీరకూడా రాలేదు. కొనచిటికెలు కూడా అయిపోయినవి. తేపా అన్నంపెట్టమని పిల్లవా డడుగు తాడు. మాలక్ష్మి కడుపు దరించుకొని పోతున్నది. పిల్లవాడు పాలియ్యమని వేధిస్తున్నాడు. నవిలినకొద్దీ బొడిమెలు మంటలు పుట్టుతున్నవి. విసిగి పిల్లవాణ్ణి దూరంగా పడుకో పెట్టింది. పిల్లవాడు —"అమ్మా! బాయే!"

మా: ఏమిబాయిరా? లేవు, పడుకో. బూచి వస్తుంది.

పిల్లవాడు (అయిదునిమిషాలు తాళి) అమ్మా! బాయే!

మా: తండ్రీ! నామీద దయలేదా? యీ పిల్లలబాధ నే చూడలేను. అని ధ్యానం చేసుకున్నది.

పిల్లవాడు: అమ్మా! బాయే!

మాలక్ష్మికి కోపవచ్చింది. జవాబు చెప్పలేకపోయింది. పాపం! యేమి జవాబు చెప్పతుంది!

పి: అమ్మా! బాయే!

రామదాసు: యేమే! నిద్రపోతున్నావా? పిల్లవాడు లేచి యేడుస్తున్నాడు. పాలియ్యి.

మాలక్ష్మి: ఏమిపాలిచ్చేది, మూడు పూట లయింది అన్నం తిని.

రా: మధ్యాహ్నం తినలేదా?

మా: మధ్యాహ్నమా! తిన్నానులే.

రా: ఏ మట్లా అంటావు?

మా: ఏమీా లేదులే.

రా: నీకు అన్నం మిగల్లేదా?

మా: మిగిలిందిలే!

రామ: ఓయిసద్గురూ! యిప్పటికి మాలక్ష్మికి మూడు పూటలు అన్నంలేకుండా చేశావా?

మా: ఏమీ విచారపడవద్దు.

రా: పొద్దున కూలికి పోదాం.

మా: ఆ, కూలవలసిందే. కూలికిపోను నాకు నాలేది? నీవు యేమి కూలిచేస్తావు?

అ: మామా! పెదబావభావాలు నా కిప్పు డర్థమైనవి. యీ బాధ చూడకుండా పోయినాడు. అతడే ధన్యుడు.

జోతి: ఆయనది అక్రమమార్గం. ధైర్యంతో నిలువబడాలె. శ్రమపడి సంపాదించాలె సాధ్యం కాకపోతే ఆత్మహత్య మేలు. అదీ తప్పని తోస్తే యిల్లాగే మెదలకుండా పడుకోండి. కావలసిన కార్యాలు గంధర్వులు తీరుస్తారు.

రా: ఓయి సద్గురూ!

20. పాదిరీలు

సుమారు 300 యేండ్లనుంచి గుంటూరుజిల్లాలో క్రైస్తవమతం వ్యాపకంలో ఉన్నట్లు కనుపడుతుంది. పల్నాడు, సత్తెనపల్లి తాలూకాలలో కొన్ని ఊళ్లయందు బ్రాహ్మలూ, కోమట్లూ, పంచములూదప్ప తక్కినవాళ్లంతా జ్ఞానస్నానంచేసి కతోలిక్కుమతాన్ని స్వీకరించారు. వొకప్పుడు క్రైస్తవాక్రాంతములైన బ్రాహ్మణపల్లి మొదలయిన గ్రామాలలో యిప్పు డొక్కక్రైస్తవుడూ కనబడడు. యేకారణాలచేత, యేహిందూమతబోధకులు ఏశాఖలలోకి యెవండ్లను కలుపుకున్నారో చెప్పడానికి దృష్టాంతాలు కనబడవు. క్రైస్తవమత ప్రచారకులు పూర్వం దౌర్జన్యంకూడా ఉపయోగించి హిందువుల నందులు, సమాధులు పాడు చేసినట్లు దృష్టాంతాలు కనబడుతున్నా మొత్తంమీద రెండుమతములూ సహోద్యోగాగానే ఉన్నట్టు మనం యెంచవచ్చు. ప్రస్తుతం సంపూర్ణమైన క్రైస్తవగ్రామాలు పాడిబండ, పొడపాడు, తాళ్లచెరువు, రావిపాడూమాత్రమే. యితర గ్రామాలలో కతోలిక్కులున్నా హిందువుల ప్రాముఖ్యం తగ్గలేదు. సాధారణంగా తొగట, రెడ్డి, గండికోటకమ్మ తెగలవారే క్రైస్తవులైనారు. వీరు మతాంతరులైనా ఆచారవ్యవహారాలలో హిందు

వులనుండి విశేషంగా భేదించరు. ఆకారములలో మార్పు లేదు. రాజకీయవ్యవహారాలలో పాదిరీలకు కేవలం దాసులుగా నున్నవాళ్లు తప్ప విశేషసంఖ్యాకులు మతేతరవిషయాలలో పాదిరీలు జోక్యం కలుగజేసుకోకూడదని వారిని ప్రతిఘటించికూడా కొన్నిచోట్ల హిందువులతో ఐకమత్యం చూపించారు ప్రస్తుతం కతోలిక్కు ప్రచారకులు హిందువులకు బోధించి తమమతములో కలుపుకొనేపద్ధతి మానివేశారు. హిందువులతో వివాహసంబంధాలు చేయవలసినప్పుడుమాత్రం మాధ్వులు స్మార్తులతో సంబంధం చేసేమోస్తరుగా వధూవరులకు జ్ఞానస్నానం యిప్పిస్తారు.

ఇప్పు డీజిల్లాలో విశేషంగా వ్యాపిస్తున్నది ప్రాటెస్టెంటు క్రైస్తవం. పంచము లిందు ముఖ్యంగా చేరుతున్నారు. హిందువులు ప్రతిఘటించకపోతే కొద్దికాలంలో పంచములందరూ క్రైస్తవులై పోవచ్చు. యింతవరకు చాతుర్వర్ణములవారు ప్రాటెస్టెంటు మతములోకి చేరకపోవడానికి జాతిభేదము నంగీకరించకపోవడమే కారణ మని యెంచి యికమీద ప్రాటెస్టెంటుమతములో చేరువారు తమజాతి కట్టుబాట్లు విడువవలసినపని లేదనీ, పైవర్ణములవారికి పంచమాదుల సంబంధం లేకుండా వేర్వేరు దేవాలయములు పెట్టించవలసిందనీ అమెరికాపాదిరీలు కొత్తయెత్తు యెత్తినట్లు తెలుస్తున్నది. ఇది యెంతవరకు పారుతుందో చూడవలసి ఉన్నది. ఇంతవరకు మంగళాపురపు పంచములు క్రైస్తవులు కాలేదు. సంగదాసుప్రథ సాగకపూర్వం కొందరు ప్రచారకులు మతోపన్యాసా లిచ్చారుగాని వారికి ఆను చిక్కలేదు. రామదాసు ప్రతిఘటించి వాదించాడు. సంగదాసు ఆక్షేపణలకు జవాబు చెప్పలేక పాదిరీలూ, బోధకులూ రావడమే మానివేశారు. చౌదరయ్యా హిందూమతాభిమాని. కమ్మువా రెవరూ బీరుపోలేదు. చౌదరయ్య సెకలక్రింద నిభాయించలేక మునసబు పాదిరీల అండ చేరాడు. శిస్తులో మునసబు యెక్కువ వసూలుచేసినట్లు డిప్టీకలెక్టరుదగ్గర చౌదరయ్యా చార్జీ పెట్టించి సాక్ష్యం పలికించాడు. డిప్టీకలెక్టరు భర్తరపు చేశాడుగాని రెవరెండు బ్రౌన్‌సన్ అడ్డి కొడుకుపేర నవుకరీ పెట్టించి తమ్ముణ్ణి గుమాస్తాగా యేర్పాటుచేయించాడు. ఆపదమొక్కులు యెన్ని మొక్కినా వెంటనే తీర్చే మామూలు మనకు లేదు. మునసబు

చివరకు మతంలో చేరలేదు. మాలలను చేర్పించేటందుకు తగు సహాయంమాత్రం చేస్తానన్నాడు. మంగళాపురంలో రామదాసు కాపురం భిన్నమై పోయినతర్వాత ప్రచారకులు మళ్లీ మంగళాపురం మీాదికి దాడివెళ్లారు. ఈ గ్రామం పట్టుకోందే తక్కిన గ్రామాలలివవయ్యేటట్టు లేవు. ఒక పాదిరీ, యిద్దరు పంతుళ్లూ, పొరుగు గ్రామాలలో పనిచేసే ఉపదేశకులూ మంగళాపురంలో దిగారు. మాల మాదిగ పల్లెలింకా వారికి చోటుపెట్టలేదు. మునసబు ఆహ్వానించి వారికి గావలసిన సామగ్రి యిచ్చి తనకొట్టంలో నిలిపాడు. మంగళాపురం రహదారీ గ్రామం. దారితలస్థల మొకటి గొని గుడి కట్టిస్తారనీ, కొత్తబడి పెట్టిస్తారనీ ప్రచారకులు జనులను పూరిస్తున్నారు. రామదాసు మతం స్వీకరిస్తే మేనల్లుడికీ, కూతురికీ పెద్ద జీతాలిచ్చి ఉపాధ్యాయులుగా యేర్పాటుచేస్తానని సోలతులు నడుస్తున్నవి. హిందూమతం పనికిరాదనీ, క్రైస్తవమతమే మంచిదనీ ఒప్పిస్తే తాను నిరభ్యంతరంగా కలుస్తానన్నాడు రామదాసు. ఈ షరతుపై బూకరింపేగాని మనసులో మతం స్వీకరించవలెననే ఉన్నదనీ, పొట్టే ఒప్పిస్తుందనీ ప్రచారకులు పాదిరీకి చెప్పారు. ఇదివరకు క్రైస్తవమతానికి వ్యతిరేకంగా ఉన్నాడు గనుక వ్యతిరేకంగా కొంత చర్చ జరిపి తర్వాత తా నోడిపోయినట్లు నటించి క్రీస్తుమతమే సత్యమతమని ప్రకటించి మతస్వీకారం చేస్తాడని నమ్మారు. ఒకరోజు సాయంకాలం మంగళాపురంలో హిందూ క్రైస్తవ మతాలనుగూర్చి చర్చ జరుగుతుందని చుట్టుపట్ల గ్రామాలలో ప్రకటించారు. కొందరు పంచములూ, గురుసంప్రదాయములకు చెందిన హిందూ మహమ్మదీయులూ, కొందరు కతోలిక్కులూ వచ్చారు. చౌదరయ్య స్వాభావికంగా హిందూమతాభిమాని గావడంచేతనూ, పాదిరీ తనకు మునసబుపని రాకుండా పాతమునసబుకొడుకిప్పించి నందువల్లనూ, మునసబు పాదిరీపక్షం చేరడంచేతనూ, రామదాసు కాపురం చితకడంతోటే కూలిసమ్మెలు నశిస్తవని భావించడం చేతనూ పాదిరీని ఊళ్లో అడుగుపెట్టనిస్తే తనధాటి సాగదని యోచించుకొని ఆ సభలో హిందువులపక్షమే వహించి కూర్చున్నాడు. అష్టాదివర్ణాలూ, మహమ్మదీయులూ సంబ్రం చూడ వచ్చారు. సభ సంగమందిరందగ్గర ఏర్పాటైంది. చౌదరయ్యను

గౌరవించి లోగట్టుకోవలెననే ఉద్దేశ్యంతో యీ సభకు చౌదరయ్యగారు సభాపతిగా ఉండవలసిందని పాదిరీ కోరాడు. అందుకు చౌదరయ్య అంగీకరించి కూర్చున్నాడు.

ఇది మునసబుకు కారం రాచిన ట్టయింది. పాదిరీకి భయపడి దూషణవాక్యా లాడలేదు. పాదిరీ ప్రస్తుతం తనపట్టున్నా పాదు గుదిరినతర్వాత చౌదరయ్యతో చేరడమే నిశ్చయ మనుకున్నాడు. అప్పుడుమాత్రం ఏటూ చెప్పక ముభావంగా కూర్చున్నాడు.

బ్రౌన్‌సన్‌గారు పాదిరీతెలుగుతో మంగళాపురవాసులకు తాను దెచ్చిన సువార్త యిట్లని వినిపించాడు.

ఒకటి రెండు పంక్తులు పాదిరీతెలుగును మా చదువరులకు రుచి చూపించి తర్వాత దేశతేనుగులో పాదిరీగారి సువార్తను వినిపిస్తాను.

"ఓ నళ్ళాన్నెమ్రఖోయే జన్లారా! మీ కొఖ్మాటా సెపుకొంటాన్; ఇన్‌ఖోండి, ఖోండి. మీాట్లు రల్ఖూ, రెఫల్‌ఖూ, పూజచేయుఖండీ, కండీ. ఆయేస్తూ ఆకశ్నంనుండీ వూడిపడినా ఏస్తు. లోఖంలోని పెఫాత్ములఖూ ఏస్తు మీారు నమ్మోండీ, నమ్మోంఢీ." దేవుడు ఒకడే ఉన్నాడు. ఒక్కడే అయినా తండ్రీ, కుమారుడూ, పరిశుద్ధాత్మ అని ముగ్గురువ్యక్తులు వేరుగా ఉన్నారు. వీరు ముగ్గురూ కలిసి ఒకడే దేవుడు. దేవుని ఆజ్ఞచే ఆయన కుమారుడు మనుష్యులయందలి ప్రేమచేత వారి దోషములను పోగొట్టడానికి పాలస్తీనాలో యేసుక్రీస్తువై అవతరించి సువార్తను దెలిపి సిలువమీాద యూదులచేత చంపబడ్డాడు. పరిశుద్ధాత్మ కరుణాస్వరూపుడు. మీారు యేసును నమ్మితే ఆయనద్వారా మిమ్మును దేవుడు రక్షిస్తాడు. యీ సువార్తను క్రీస్తుయొక్క ఆజ్ఞ ననుసరించి లోకానికి వినిపిస్తున్నాం.

రామదాసు: అన్నిమతాలూ దేవుడు ఒక్కడనే చెప్పుతవి. దేవతలు అనేకు లుండవచ్చు. వారిని ఇతరమతస్థులు దేవదూతలు మొదలైనపేర్లతో బిలుస్తారు. బ్రహ్మపర్యంతం దేవతలనే హిందువుల నమ్మకం.

బ్రౌ: కొందరు హిందువు లట్లా చెప్పరు.

రా : అజ్ఞానులమాట లెక్క లేదు.

అ : క్రైస్తవమతంలో దేవుళ్లు ముగ్గురైనట్లా? ఒక్కరైనట్లా?

బ్రా : ముగ్గురూ ప్రత్యేకవ్యక్తులే కాని ఒకడే దేవుడు.

అ : యీ ముగ్గురూ కాక ఇంకొకడున్నాడనా?

బ్రా : యీ ముగ్గురే ఒకడు.

అ : అయితే తమరు చెప్పింది మేము గ్రహించడానికి చిన్నప్పుడు మేము నేర్చుకొన్న కూడికలు మరిచిపోవలసివస్తుంది. దేవుడు ఒకవ్యక్తి, కుమారుడొక వ్యక్తి, పరిశుద్ధాత్మ మరిఒక వ్యక్తి. ఈ మూడు కూడితే మూడు కావాలె కాని ఒక టెట్లా అయిందో నా కర్థం కాలేదు.

బ్రా : త్రిత్వంయొక్క స్వభావాన్ని గ్రహించడం కష్టమని మా పెద్దగురువులే చెప్పుతారు. అది గోచరం కాదు.

అ : అది మీకైనా తెలిసిందా?

బ్రా : లేదు.

అ : అయితే మీరూ, మేమూకూడా ధన్యులం. అంతటితో దాన్ని వదిలిపెట్టండి.

రా : మీరు చెప్పిన మూడు వ్యక్తులూ దేవుడి మూడు తత్వాలుగా గ్రహిస్తే సమన్వయం చేసుకోవచ్చు నని నా తలంపు. ఈశ్వరతత్వం, రక్షకతత్వం, కరుణాతత్వం. ఈ మూడూ ప్రత్యేక వ్యక్తు లనుకోవడంలో మీరు పొరబడుతున్నారు. భగవంతుని అనంతకల్యాణగుణములలో ఇవి చేరిన వనుకుంటే యేబాధా ఉండదు.

బ్రా : అదంతా కాదు. మీరు నమ్మవలసింది. రక్షణ కలుగుతుంది.

రా : నమ్మకపోతేనో?

బ్రా : సువార్త విని నమ్మకపోతే మీ లోపం. మీకు రక్షణ ఉండదు.

రా : సువార్త విననివాండ్లగతేమి?

బ్రా : వాండ్లసంగతి బైబిలులో చెప్పలేదు. వాండ్లకూ రక్షణ ఉంటుందేమో!

రా: తమరు మా ఊరు దయచేసి మాకుజేసిన ఉపకారమా ఇది. ఇది వినకపోతే మాకు రక్షణ ఉండేదేమో! మాకు నచ్చేటట్టు చెప్పలేకపోతిరి. కరిచీ గాటుపడకుండా చేస్తిరి. సహేతుకంగా ఉంటే నమ్మకం కుదురుతుందిగాని నరకంలోకి తోస్తామని బెదిరిస్తే మనసు కుదురుతుందా? బలవంతంగా ముక్కు పట్టించగలరు గాని "ఓం భూః" అనిపించడం యెవరితరం?

బ్రా: ఇది బైబిలుబోధ. అది దేవుడిచ్చిన గ్రంథం.

రా: చాలా బాగావున్నది.

బ్రా: యేసుక్రీస్తు దేవుడు కాడా?

రా: దేవునిఅంశాన పుట్టాడని నా నమ్మకం. భగవంతుడు,

"యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత!
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాత్మానం సృజామ్యహమ్ ॥
పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయచ దుష్కృతామ్
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే ॥"

అని స్పష్టంగా చెప్పాడు. భగవంతుడు అన్నిదేశాలలోను అవసరమైనప్పుడల్లా తనఅంశను అవతరిస్తాడు. మాదేశంలో అనేక అవతారాలు వ్యక్తీకృతం అయి అనేకవిషయాలు బోధించినవి. ఏసుక్రీస్తు అవతారం అంటే మా కాశ్చర్యం కాదు.

బ్రా: ఆయనకూడా అవతారం అయితే మీరు ఆయన ద్వారా యెందుకు ప్రార్థించకూడదు?

అ: మధ్యవర్తి యెందుకు? దేవుడికి చెవుడా? కుమారుణ్ణి అవతార మెత్తించేటప్పుడు తనచెవు లాయనకు యెరువుపెట్టి పంపాడా? మళ్లీ వచ్చినతర్వాత తీసుకోలేదా?

బ్రా: నీవు దేవుణ్ణి యెగతాళి చేస్తున్నావు.

అ: క్షమించండి. యెగతాళిచేయవలెనని నా అభిప్రాయం కాదు. మీరు చెప్పేవిషయాలు ఎగతాళిపంచాంగంగా ఉన్నవి.

బ్రా: ఈ విషయం వదలిపెట్టి యింకొకసంగతికి పోదాం.

అ: ఈ విషయం వదలిపెట్టమంటే మీరుతెచ్చిన సువార్తనే వదలిపెట్టమని అర్థం. దానిని మీరుకూడా వదలిపెడతారా?

పాదిరీగారు జవాబు చెప్పలేదు.

రా: నా కొక్క సంగతి శెలవియ్యండి. మా మతంలో లేని విశేషవిషయాలు మీ మతంలో యేమున్నవి?

బ్రా: "నీ సోదరుని నిన్నుగా భావించి ప్రేమించు. ఇతరులు నీ కేమి చేయుచుండవలెనని కోరుదువో, నీవు అట్టివే వారికి చేయవలసింది." ఇవి సర్వోత్కృష్టమైన సూత్రా లని భావిస్తాం.

రా: అందు కేమీ సందేహం లేదు. ఈ విషయములనే ఇంకా విస్తరించి మా ఋషులు చెప్పారు.

౧. ఆత్మవత్సర్వభూతాని యః పశ్యతి స పండితః.

౨. తనయందు నిఖిలభూతములందు నొకభంగి సమహితత్వంబున జరుపువాడు.

౩. క. ఉపకారికి నుపకారము
విపరీతము కాదు సేయ వివరింపంగా
నపకారికి నుపకారము
నెప మెన్నక సేయువాఁడు నేర్పరి సుమతీ!

౪. క. ఒరు లేయవి యొనరించిన
నరవర! యప్రియము తన మనంబున కగుఁ దా
నొరులకు నవి సేయకునికి
పరాయణము పరమధర్మపదముల కెల్లన్.

అని పండితపామరవేద్యంగా బోధించబడ్డవి. మీ సోదరత్వం సంకుచితం. మానవులమటుకే వర్తిస్తుంది. తెల్లమానవులకుమాత్రమే అనికూడా చెప్పవచ్చు. పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతం సమభావమే మా ఋషులు బోధించారు.

బ్రా: ఈ ధర్మం మీరు ఆచరిస్తున్నారా?

రా: మీలో అనుభవంలోకి వచ్చిందా?

బ్రా: మీరు చెప్పేప్రకారం అవతారాలు అన్ని దేశాల్లోనూ ఉన్నప్పటికీ ఏసు సర్వోత్కృష్టమైన అవతారం. తక్కిన అవతారాలు ఆయనతో యేవిధంగానూ పోల్చతగవు.

రా: ఎందువల్ల?

బ్రా: శ్రీకృష్ణుడు వ్యభిచారి. మీ దేవుడికంటె మీ్వారే మంచివాండ్లు.

రా-నా : మీరు చాలా అపచారం చేశారు. మీరు తెలి యని విషయాలు చర్చించ పూనుకొంటే హాస్యాస్పదు లవుతారు. ముందు స్వమతాన్ని సిద్ధాంతం చేసుకొని తరువాత పరమతఖండనం ప్రారంభించాలె. మీరు దూషించినవిధంగా మీ దేవుణ్ణి దూషిం చడం నా కిష్టంలేదు. మీరు చెప్పే ఆక్షేపణలు మీకే తగిలివస్త వని చూపించడానికి సామ్యంకోసం మీ బైబిలులోని కొన్ని విష యాలు కనుపరుస్తాను. మీరు అన్యథా భావించవద్దు.

బ్రా : ఈ విషయాన్ని గురించి మీరు మాట్లాడుతారా?

రా-నా : అవును.

బ్రా : దూషణ చేయగూడదు.

రా-నా : మీరు చేసినంత చేయను. మీ గ్రంథాలలోనుంచి దృష్టాంతాలు చూపిస్తాను.

బ్రా : మా బైబిలు వ్రాసినవాండ్లలో కొందరు వ్యభిచారు లని నే ఒప్పుకుంటాను. అవతారపురుషుడైన యేసునుగురించి చెప్పాలె.

రా-నా : అట్లాగే కానియ్యండి. మీ దేవుళ్ళనుగురించే మాట్లాడుదాం. ఈ క్రింది సంగతులు నిజమేనని అంగీకరిస్తారా?

"దేవుడి కుమారుడైన ఏసు, మరియమ్మ అనేఆమెను జోసేఫు అనే ఆయనకు ఇచ్చి వివాహం చేయడానికి నిశ్చితార్థం జరిగినతర్వాత కన్యగా ఉన్నప్పుడే ఆమెకు జన్మించాడు." ఇది సత్యమేనా?

బ్రా : అవును.

రా-నా : ఏసు గర్భస్థుడు కాకపూర్వం మరియా జోసెఫులకు స్త్రీ పురుష సంబంధం కలిగిందా?

బ్రా : లేదు.

రా-నా : అట్లయితే ఏసు జన్మవిషయంలో కొంత న్యూనత కలిగిందని మనము నమ్మగూడదా?

బ్రా : కూడదు. పురుష సంబంధం లేకనే గర్భస్థుడయినాడు.

రా-నా : ఇది సాధ్యమా?

బ్రా : సామాన్యుల విషయంలో సాధ్యము కాదుగాని, ఆయనవిషయంలో సాధ్యమైంది.

రా-నా: సాధ్యమైందని నమ్మమంటారు. అది నమ్మడానికి సాధ్యం కాదనేవాళ్ళ న్యూనత ఉన్నట్లే యెంచవలసిందిగదా?

బ్రా: అది ఒక గొప్ప అద్భుతం. దేవుని కేది అసాధ్యం?

రా-నా: ఆయన జన్మకు పురుషసహాయ మవసరం లేకనే స్త్రీ సహాయ మేల అవసరమైంది? ఉభయసహాయాలూ లేకుండా అయోనిసంభవుడై ఉట్టిపడ్డట్టయితే మీరు చెప్పేది నమ్మడానికి వీలయ్యేది. అంతకంటె గొప్పఅద్భుతం లేకపోయేది. ఆయన మాటలు అందరూ నమ్మేవాళ్లు. యిప్పుడు అనుమానానికి ఆస్పదం అయింది. నీతికి దూరమైందని కొందరు అనుకొంటున్నారు.

బ్రా: అట్లయినా ఏసుక్రీస్తులోపమేమున్నది?

రా-నా: ఏస్త్రీయైనా వ్యభిచరిస్తే, ఆలోపం ఆమెవొక్కతెకే ఉంటుంది. సంతానానికి ఆపాదించకపోవచ్చు. దేవుడు యేరికోరి ఆ సంబంధానికి జన్మిస్తే ఆయన అవినీతిని అంగీకరించినవాడవుతాడు.

బ్రా: పురుషసహాయం లేకనే దేవుడు మరియమ్మద్వారా యేసును జన్మింపజేశాడు.

రా-నా: మీ కొత్తజవాబువల్ల యేసు కంటినదోషం పోక పోగా తండ్రికికూడా దోషం ఆపాదిస్తున్నారు. మరియమ్మ దేవుని భార్య కాదుగదా?

బ్రా: ఈ విషయాలు మానవదృష్టితో చర్చించడానికి సాధ్యం కాదు.

రా-నా: ఇదీ ఒకసదుపాయమే? శ్రీకృష్ణునికికూడా ఈ సదుపాయ మేలచూపరాదు?

బ్రా: మీ రాధాకృష్ణమతాన్ని గురించి నాకు కొంత చెప్పండి. గోపికలచరిత్రను ఎట్లా సమర్థిస్తారు?

రా-నా: ప్రతిమానవుడు పరమేశ్వరుని తల్లిగా, తండ్రిగా, దయితగా, తనయునిగా, ప్రియసుహృదునిగా, మిత్రునిగా, ప్రభువునుగా, గురునిగా, గతిగా భావించి ప్రేమించవచ్చు. "పితా పుత్ర మాతృ ప్రజా నాయికా నాయక ప్రభు భృత్య గురు శిష్యాది" పద్దెనిమిదుసంబంధములలో నొక్కదానిని ఆదర్శంగా గొని మతకర్తలు మతసంప్రదాయాల నేర్పరచి ఉన్నారు. క్రైస్తవులు

భగవంతుని తండ్రిగా, మహమ్మదీయులు ప్రభువుగా ప్రేమించి గౌరవిస్తారు. హిందూవిజ్ఞానార్ణవంలో వివిధసంప్రదాయాలూ, త్రయోదశ సంబంధాలూ ఆదర్శాలుగా తీసికొని సాధనోపాయాలు కల్పించారు. ప్రహ్లాదుడు, హనుమంతుడు, రాధ, అర్జునుడు, యశోద మున్నగు వారిని ఆ యా సంప్రదాయాలవారు ఆదర్శాలుగా తీసికొంటారు. పూర్వసంస్కారాన్నిబట్టి యెవరి కేది హితవో, ఆ యా సాంప్రదాయాల ననుసరిస్తారు. రాధాగోపికలు నాయకునిగా ప్రేమించారు. సంబంధా లన్నిటిలో నాయకీ నాయకసంబంధమే యెక్కువ బలవత్తరమైనది; శృంగారరసప్రధాన మైనది; హిందూవిజ్ఞానమునకు కిరీటమైనది. ఆర్యవిజ్ఞానవనవాటికలో భగవద్గీత పుష్పరాజమని పొగిడారు, కాని భాగవతం ఫలరాజం, శుకముఖవిగళితం, నవరసస్ఫూర్జితం, శృంగార రసార్ణవం. తమ రడిగిన ప్రశ్నకు విజ్ఞానధనుడైన పోతన్నగారే,

ఆ. గోపజనములందు గోపికలందును
సకలజంతులందు సంచరించు
నా మహాత్మునకుఁ బరాంగన లెవ్వరు
సర్వమయుఁడు లీల సల్పెఁగాక.

మత్తకోకిల.—

ధర్మకర్తయు ధర్మభర్తయు ధర్మమూర్తియునైన స
త్కర్ముఁ డీశుఁ డధర్మశీలుయు ధర్మరతుయు సేయఁగా
నిర్మలిన్ ధరమీఁదఁ బుట్టుఁ బరాంగనాజనసంగమే
ధర్మ మంచుఁ దలంచి చేసె? నుదాత్తమానస! చెప్పుమా,

అనే ప్రశ్నకు గోపికలే ఒకచోట!

మ. పతుల న్బిడ్డల బంధుల న్సతులకు న్బాటించుటే ధర్మప
ద్ధతి యానంటివి దేహధారిణులకున్ ధర్మజ్ఞ! చింతింపుమా
పతి పుత్రాదికనామమూర్తి వగుచున్ భాసిల్లునీయందుఁ ద
త్పతి పుత్రాదికవాంఛలం జలిపి సంసేవించు టన్యాయమే?

అని ప్రశ్నానురూపమైన జవా బిచ్చారు.

బ్రా: పరమేశ్వరుని నా భర్త యని పిలిచి ప్రేమించుట భావ్యమా? మగనా లట్లు పిలువవచ్చునా?

రా—నా: తక్కిన స్త్రీలు పిలవడానికి మీర్లు ఒప్పుకుంటారా?

బ్రా: పరిశుద్ధమైన భగవంతునితోడి సంబంధాన్నీవిధంగా అపవిత్రం చేయడం న్యాయం గాదు.

రా-నా: నాథా! అని పిలిస్తే తప్పు. నా తండ్రీ అనగా నా అమ్మ మగడా అని పిలిస్తే పవిత్రం. మగనాలు భగవంతుణ్ణి నాథా అని పిలిస్తే భర్త మచ్చరిస్తాడని మీ భయం? తండ్రీ అని పిలిస్తే ఇంకొకణ్ణి తెచ్చావని మన తల్లిదండ్రులు మనతో పోట్లాడుతున్నారా? పితృసంబంధానికంటే భర్తృసంబంధం ఏల న్యూనమని భావిస్తారో? శ్రీరామునకూ - సీతకూ, సావిత్రికీ-సత్యవంతునకూ ఉండే సంబంధం, పవిత్రతలో ఏసంబంధాలకు తీసిపోతుంది?

బ్రా: భగవంతునితోడి పితాపుత్ర సంబంధం దైహికం కాదు.

రా: కావచ్చు, కాకపోవచ్చు; మేరీ యశోదలు తమ పుత్రులను ప్రేమించి ధన్యులైనారు. వీరి సంబంధం దైహికమా? కాదా? సంబంధం దైహికమైనంతలో న్యూనత ఏమున్నది? అట్లాగే నాయకీనాయక సంబంధం ఏవిధంగానైనా ఉండవచ్చు. భగవంతునితో యేవిధంగా సంబంధం ఉన్నా మనుజులు పవిత్రులు గాక తప్పదు.

అదిగాక పై వివిధసంబంధాలలో వ్యక్తమయ్యే ప్రేమ వేరుగా భావించగూడదు. వివిధ సంబంధములలో వివిధ రూపములుగా ప్రకాశిస్తుంది. ఐహిక సంబంధములలో వ్యక్తమగు ప్రేమను విస్తరింపజేసి ఐహిక వ్యక్తులనుండి పరత్వరూపాన్ని పొందించగలిగితే మోక్షం చేకూరక తప్పదు.

ఈ విధంగా వ్యక్తిపూజకూ, పరత్వపూజకూ గల సంబంధం హిందువులు పూర్తిగా గ్రహించారు. ప్రతి భార్యకూ తన భర్తే శ్రీకృష్ణుడు కావచ్చు. ప్రతి తల్లీ యశోద కావచ్చు.

అ: ప్రతి భార్యా యేల ముక్తికాంత కాగూడదు? భువనముల సమ్మోహింపజేసే జగన్మోహిని ప్రతి ప్రియురాలియందూ వ్యక్తము కాదా? దైహిక సంబంధం ఉన్నా లేకున్నా ప్రేయసే ముక్తికాంత. భగవంతుడే ప్రియురాలూ, పుత్రుడూ, భృత్యుడూను. ప్రేమస్వరూపునితో ఏవిధంగా సంబంధమున్నా మనుజులు తరిస్తారు.

బ్రా: యీరోజుకు సభ చాలింతాం.

అ: మేము చెప్పినవి మీ కేమీ నచ్చలేదా?

బ్రా: బాగా తెలియలేదు.

అ: మీ౯తిత్వం మోస్తరుగానైనా తెలిసిందా?

బ్రా: యేమి అతిశయంగా మాట్లాడుతున్నావు!

అ: మీరు చెప్పినవిషయంకంటె నాయుడుగారూ, రామదాసుగారూ చెప్పిన విషయాలు అతిశయమైన వని తమకు మనవి చేస్తున్నాను.

బ్రాౘణ కోరినప్రకారం సభాపతిగారు సభ ముగిసిందని చెప్పారు. అంతా వెళ్ళిపోయినారు.

21. సాహుకృష్ణుడు

సాహు: ఏమండోయ్! శాంతమ్మగారు! నాకు నిన్నటి పాఠాలు పోయినవికదా? ఈరోజు తప్పకుండా బళ్ళోకి పోతాను.

శాంతమ్మ: ఈరోజు బడి లేదట, రేపు పోదువుగాని.

సాహు: అయితే నేను నిన్నటిపాఠాలు యీరోజు నేర్చుకుంటాను. అన్నం తిన్నతర్వాత చెపుతారా?

శాం: అన్నం తిన్నతర్వాత కాసేపు తాసాబండితో ఆడుకొని చదువుకుందువుగాని. ఎప్పుడూ చదువుకోవడం పనికిరాదు. కృష్ణుడువలె పీకె ఊదూ, చూతాం.

సా: (బుర్రున ఊది) అయితే నిన్నటి పాఠాలన్నీ రావద్దూ? అన్నం వండేలోగా ప్రహ్లాదచరిత్రలో ఒక పద్యం కంఠోపాఠం చేస్తా. నేను కొత్తపద్యం రెండుమాట్లు చదివి ఒప్పజెప్పనా?

శాం: అన్నం ఉడికింది. నీకు కందిపచ్చడి నూరేదా? వంకాయబజ్జి చేసేదా? లేక రెండూ చెయ్యనా?

సా: ఆ రెంటికంటె ప్రహ్లాదలో పద్యం బాగుంటుంది. వాటికి బదులు ఒక పద్యానికి అర్థం చెప్పండి.

చౌ: నాన్నా! నీవు త్వరగా అన్నం తిను, చోక్కాలు కుట్టేవాడు రాంగనే అది పట్టించుకుందువుగాని. నీవు ఫోటో తీయించుకుంటావా?

ల: అదెందుకు? ఫోటో తీయించుకుంటే మనుష్యుల కళ తగ్గుతుందట.

చౌ: లేనిపోనివన్నీ పెట్టు. ఎవరు చెప్పారు, కళ తగ్గుతుందని?

ల: జీవకళ దాంట్లో ప్రవేశించకపోతే అంత సరీగా యెట్లా పడుతుంది? దానివల్ల ఆయుక్షీణ మవుతుందని శాస్త్రిలుగా రన్నారు.

శాం: కాకపోయినా వీడి కిప్పుడు తస్సీ రెందుకులెండి.

చౌ: మీ ఆడమాటల కేమి? తప్పక ఇవ్వాళ తీయించాలి సిందే! వెంకటయ్యా! వారసత్వపు వ్యాజ్యంలో వచ్చిన పదిఎకరాలు సాహుపేర బెడతాను దాంట్లో వచ్చే ఆదా అంతా వీడి పై ఖర్చుకు ఉపయోగిస్తా. నాన్నకు ఇంగ్లీషు చెప్పిస్తే రెపరెప పైకి వస్తాడు. వాడిచేత డిప్టీకలెక్టరు చేయించాలె.

ల: ముక్కుపచ్చలారని బిడ్డను యిప్పుడు గుంటూరు పంపిస్తారా?

చౌ: ఒక యేడాది పంతులును పెట్టి ఇంట్లోనే చెప్పిస్తాను.

వెం: రాముడు చెప్పగూడదా? బాగా అంటుతుంది.

చౌ: అంతమాత్రమా! ఆయన వెయ్యాళ్ల పూజారి. అంట బట్టి చెప్పితేనేగాని చదు వంటదు. వానాకాలపు చదువువల్ల ప్రయోజనం లేదు.

సా: తాతయ్యా! నేను ప్రహ్లాద పూర్తిచేసినతర్వాత ఇంగ్లీషు చదువుకుంటా.

ల: వాడికి క్రాపు పెట్టిస్తిరి. తల బుట్టాలె పెరిగింది. సరిగా కత్తిరించేవాడు ఊళ్ళో లేకపోయె.

చౌ: నేను రేపు గుంటూరు తీసికొనిపోయి మంచి మంగలి వాడిచేత కత్తిరింపించుకొని వస్తా.

సా: నాకు నిన్నటిపాఠం పోయింది. రేపటిపాఠంకూడా పోదూ?

చౌ: అయితే సెలవురోజున పోదాంలే! త్వరగా అన్నం దిను.

శాం: బాలకృష్ణా! అన్నం పెట్టా. తిందువుగాని, రా!

సా: అప్పుడే ఎందుకు పెట్టారు. నాకు పద్యం ఇంకా రాలా. నేను చదువుకోకుండా తాతయ్య అడ్డంవచ్చి మాటలు పెట్టాడు.

శాం: అన్నం ఆరిపోదా?

సా: కంచంలోనుంచి తీసి తప్పేలలో మళ్లీ పెట్టండి.

ల: ఎందుకురా, ఆమెను అట్లా తిప్పలుపెడతావు. ఆమె కాబట్టి నీవు పెట్టే బదవలన్నీ పడుతున్నది.

సా: కంచంలోనే ఉంచండి. ఒక్క చిటికెలో చదువుకొని వస్తా.

శాం: ఇప్పుడు నే చెయ్యబొయ్యే అమ లేమున్నది? మళ్ళీ వడ్డిస్తాలే.

చౌ: మానాయనకు చదువుమీద ఎక్కడలేని శ్రద్ధానూ! వాడికి చదువుకునేటందుకు ఒక గది ఏర్పరచి అందులో ఒక బల్లా, కుర్చీ ఏర్పాటుచేస్తా. ఇంగ్లీషు పుస్తకాలు పెట్టుకొనేటందుకు ఒక చిన్న బీరువా కొంటా. వాడి పొలంలో డబ్బులేపెట్టి యిటువంటి వెన్నయినా కొనవచ్చు. రేపు గుంటూరు పోయినప్పుడు మూడు గాళ్ల బండి యెంతకిస్తారో కనుక్కొని రావలె. నాన్న కూర్చుంటే దర్జాగా ఉంటుంది.

శాం: ఇక పదిహేనురోజులకు వాడు పుట్టినపండుగ వస్తుంది. ఆరోజున వాడికి బండి చదివించండి.

చౌ: అట్లయితే వాడిసొమ్ములోనుంచి బండి తేవడానికి వీలు లేదు. మనమే కొనిపెడదాం. వాడిడబ్బుతో మరివొక వస్తువు కొనవచ్చు. నాన్నా! ఇంకా నీ కేమి కొనమంటావోయ్?

సా: నన్ను ఇప్పుడు మాట్లాడించబోకు తాతయ్యా! నాకు పద్యం రాదు.

చౌ: సరే, దబ్బున అన్నం తిను. దర్జీవాడు రాంగనే కబురంపిస్తా.

సా: శాంతమ్మగారూ! నాకు పద్యం వచ్చింది. ఇక నాకు అన్నం పెట్టండి.

శాం: ఇదుగో! బొట్టు పెట్టించుకో!

సా: నాకు సాదు వద్దు. ప్రహ్లాదుడు పెట్టుకున్నట్లు నామాలు పెట్టండి. (నామాలు పెట్టించుకొని) శాంతమ్మగారూ! ప్రహ్లాదుడు కాక ఇంకా భక్తు లెవరైనా ఉన్నారా?

శాం: మార్కండేయుడనే ఆయన ఉన్నాడు. ఆయన శివ భక్తుడు.

సా: ప్రహ్లాదుడుమోస్తరు కావలెనంటే ఏమిచెయ్యాలె?

శాం : ఆయనమోస్తరుగా బుద్ధిమంతుడవై విష్ణుభక్తి గలిగి ఉండాలె.

సా : నేను రోజూ రాములవారిని ప్రార్థిస్తాను.

శాం : కదలబోకు బొట్టు చెరుగుతుంది—అట్లాగే ప్రార్థించు. ఇక పద అన్నం తిను.

సా : (అన్నం దిని) నాకు బూట్సు దొడగండి.

శాం : (బూట్సులు తొడుగుతూ మీగాళ్లు వత్తిచూచి) అమ్మగారూ! వీడి కాళ్లు చూడండి. వత్తితే గుంటలు పడుతూ ఉన్నవి.

ల : (పరిశీలించి) నాకూ అనుమానంగానే ఉన్నది. బాగా చూడు.

శాం : వణుకుతూ-నా కేమీ కనబడడంలేదు. దడగా ఉన్నది. మీరు చూడండి.

ల : అదేమి ? పసిరికలైనవి. ముసలాయనతో జెప్పితే దిగులు పడతాడు. వెంకటయ్యను బిలిపించి వైద్యునికి కబురంపించు.

చౌ : (లోపలికి ఇంతలో వచ్చి) నే దిగులుపడడం దేనికి ! ఏమిటి పరీక్షిస్తున్నారు ?

ల : ఏమీ లేదు, బూట్లు తొడుగుతున్నది.

చౌ : కనుపొట్టలు ఉబ్బినట్లున్న వే, కొంప మునిగిందా ఏమి ?

ల : ఇంతలోకే గడబిడపడతా వెందుకు ? కామెర్లైతే అట్లాగే ఉంటవి.

చౌ : ముదిరినట్లున్నవి. ఇన్నాళ్ళుచూకా మీ రెందుకు జూడలేదు ? మొఖంకూడా పచ్చబడ్డది.

శాం : నిన్న చూచి జ్వరం నయమై కొత్తనెత్తురు పెడుతున్న దనుకున్నా. ఈవేళ జూస్తే పైకి బాగా కనబడుతున్నది.

చౌ : ఈపూట కేదో చిట్కా వైద్యం చేయించండి. రేపు ప్రొద్దుటుకి గుంటూరు పోయి డాక్టరును తీసుకొనివస్తా.

శివార్చకుడు వచ్చి చెయిచూచి 'లోజ్వరం వస్తున్నది. పైకి కనిపించకపోయినా అంతర్గతం వదలడంలేదు. రేపటిదాకా చూచి మందిస్తా' నన్నాడు. శాంతమ్మకు గుండెలో రాయిపడ్డట్టయింది. ఆమెకు పిల్లవాడు బాగా మాలిమిగావడంచేత వాడికి యేకాస్త

జబ్బుచేసినా దిగులుపడి కూర్చుంటుంది. ప్రతినిమిషం వత్తిచూస్తుంది. మధ్యాహ్నం రెండుగంటలకల్లా పులిక దగిలింది. సన్నగా తెల్లవార్లూ జ్వరంకాస్తూనే వున్నది. తెల్లవారి అన్నం పట్టివేస్తూ తిన్నాడు. రోజూ బళ్లోకిపోతానని మారం పెట్టేవాడు, ఆరోజు స్థబ్ధుగా ఊరుకున్నాడు. తిన్నన్నం యిముడలేదు. తేపా వోకిలించుకుంటున్నాడు. సాధారణపుజబ్బుకు వక్రపెట్టేవాడుగాదు. త్రోసివేసుకొని తిరుగుతూనే ఉంటాడు. ఝామ్రుప్రొద్దెక్కిన తర్వాత శాంతమ్మను చలిగాఉంది గుడ్డగప్పమన్నాడు. శాల్వగప్పి చెంపన చేయిపెట్టుకొని మంచందగ్గర కూర్చున్నది.

ల: శాంతమ్మగారూ! అన్నందిందురుగాని రండి. రాత్రి గూడా తినకపోతిరి.

శాం: నాకు ఆకలి కాలేదండీ.

ల: మా ఖర్మాలకు మీరేంచేస్తారు. దరిమాలిన ఆస్తి ఉంది. పెద్దవాడికి నలుగురు ఆడచెత్తదప్ప యింతమగనలుసు పుట్టకపోయెను. రెండుకుటుంబాలకూ తారకం వీడే. పంచప్రాణాలూ వీడిమీద బెట్టుకొని ఉన్నాం. ముసలాయన రాత్రి విస్తరిదగ్గర కూర్చున్నాడన్నమాటేగాని అన్నం ముట్టలేదు. మధ్యాహ్నం అన్నం దినంగనే లేచి ఆ యెండలోనే కంపనబడ్డకాకివాలె పరుగెత్తాడు. ఈ జబ్బు దీర్ఘంక్రిందబడితే రాత్రింబగళ్ళు మేలుకోవలసివస్తుంది. మీరు యిప్పుడే మూలబడితే తర్వాత కష్టం.

అంతట శాంతమ్మ లేచి యెంగిలిపడ్డది. లంకణం చెడగొట్టడమేగాని అన్నం లోపలికి పోలేదు.

ల: నేనూ తోడుపడుకోనా? తెల్లవార్లూ వొక్కరే మేలుకోవడం కష్టం.

శాం: అవసరంలేదు లెండి.

రాత్రి వొంటిగంటకు జ్వరమెక్కువై పెనంకాగినట్టు కాగింది. జ్వరతీవ్రంచేత తెల్లవార్లూ పండ్లుగొరికాడు. తెల్లవారిన తర్వాత పైపొంగు దీసినా జ్వరం తగ్గలేదు. శాంతమ్మ కంటికి కడివెడుగా యేడుస్తున్నది. రామానాయుడు పిల్లవాడిదగ్గరకు వచ్చి యెట్లా ఉన్నదని అడిగాడు.

శాంతమ్మ కండ్లనీళ్ళు గుక్కుకుంటూ యేదో చెప్పిందిగాని రామానాయుడుకు వినబడలేదు. ఆయన వొళ్ళుపట్టి చూచి వెళ్ళి పోయినాడు. గడియ ప్రొద్దెక్కేటప్పటికి గుఱ్ఱబ్బండిమీద చౌదరయ్యా, డాక్టరూ వచ్చి దిగారు. డాక్టరు వచ్చి రోగిని జూచి చెయ్యి చూడలేదనుకుంటారని నాడి పరీక్ష చేశాడు. అంతుపట్టలేదు. గాజుపుల్ల పెట్టి జ్వరం గొలిచాడు. నూటనాలుగు డిగ్రీ లున్నది.

డాక్టరు: యీ పిల్లవాడికి జ్వరం యెన్నాళ్లనుంచి?

చౌ: నెలరోజులక్రింద పదిహేనురోజులు జ్వరందగిలింది. లోపల జ్వరపు పలుకు వదలందే వైద్యుడు మందు మానివేశాడు. పైకి కనబడకపోయినా జ్వరం అంతర్గతంగా ఉంది. వుబ్బుచూపే వరకూ జ్వరసొక్కు ఉన్నదని మే మనుకోలేదు. వుబ్బుచూపినప్పుడే నీరు ఉన్నదని నిన్న గుర్తుపట్టాం.

డాక్టరు: విరేచన మవుతున్నదా?

శాం: తినుకుతాడు. బాగా కాదు.

డాక్టరు: ఆక లెట్లాఉంది?

శాం: బొత్తిగా క్షీణించింది. తిన్నదికాస్తా హరించుకోవడంలేదు.

డాక్టరు: అబ్బా! రోగం యెంతముదరనిచ్చారండీ!

శాంతమ్మ నిట్టూర్పు విడిచింది. చౌదరయ్య మాట్లాడలేక పోయినాడు.

చౌ: (తడబడుతూ) తమ అనుగ్రహ ముంటే అన్నీ చక్కబడుతవి.

డాక్టరు: భగవంతుడి అనుగ్రహ ముండాలె.

చౌ: తమరు మందు వెంటవెంటనే నడపండి, గుంటూరు నుండి దాదిని పిలిపిస్తారా? డబ్బు ఖర్చవుతుందని వెనుకదీయవద్దు.

డాక్టరు: సాయంత్రం చెపుతా. మందు నడుపుదాం. అనుకున్న ప్రకారం ముందు రెండో వంద ఇయ్యండి. రెండు రోజులు అయిన తర్వాత మూడో వంద యిస్తురుగాని.

చౌ: ఇదుగో తీసుకోండి. తమ అనుగ్రహ ముంటే అనుకున్న కాడికి ఒక వంద అదనంగా ముట్టజెప్పుతా. తమకు భోజనం మన ఇంటిదగ్గరే చేయిస్తా.

డాక్టరు: ఈ మందు గంట కొక గీటు చొప్పున ఇయ్యాలె. ఈ చిన్నసీసాలోది ఆ మం దిచ్చిన తర్వాత అరగంటకు ఒకమా రిస్తుండాలె.

చౌ: తమ గా ప్రకారం మందు నడిపితే నయముగా కేమాతుంది?

రామా: (లోపలికి వచ్చి) ఇదుగో, నాయుడుగారేనా?

డాక్టరు: తమరు విద్యార్థిగా ఉండగా ఆస్పత్రికి వస్తూవుండే వారేకదా.

రామా: లేదు. మీతో అప్పుడప్పుడు టెన్నిసు ఆడుతుండే వాణ్ణి.

డాక్టరు: అవు నిప్పుడు జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఈ పిల్లవాడు తమ పిల్లవాడేనా?

రామా: చిత్తం. తమరు శ్రద్ధగా పనిచెయ్యాలె. నే జెప్పనే అవసరంలేదు.

డాక్టరు: నిస్సందేహంగా. ఈ మందు జాగ్రత్తగా వాడ గలవా రెవరు?

రామా: శాంతమ్మగారికంటే శ్రద్ధా, ఓపికా, గలవాండ్లు లేరు. ఆమెవల్ల గావాలిసిందే.

చౌ: ఆ గీట్లకొలతలు మా కెవరికీ దెలియవు. మందు ఆమె చేతికే ఇయ్యండి. గుర్తుగా పెట్టుకుంటుంది.

ల: ఇతరులు ఇచ్చినా మందు దాగడు. మారం చేస్తాడు. ఆమె ఇవ్వవలసిందే.

డాక్టరు భోజనంచేసి పడుకున్నాడు. రెండుగంట లయ్యేవరకు పది మోతాదుల మందు పడ్డది. యేమూలబోయిందో తెలియదు. పిల్లవాడు కొద్దిగా పక్కలు ఎగరవేస్తున్నాడు. మగతగా ఉన్నట్లు కనబడుతున్నది. మొఖం బాగా పచ్చబడ్డది. ఎదురురొమ్ముమీద గూడా గుంటలు పడుతున్నవి. కాళ్లు పట్టి చూచేవరకు శాంతమ్మ కాళ్లు చల్లబడ్డవి. కండ్లలోమాత్రం కాంతి తగ్గలేదు. గంట కొక మాటు తెరలుతెరలుగా మంపులు వస్తున్నవి. తెర అణిగిన తర్వాత పిల్లవాడు రెప్పలు దెరిచేవరకు కండ్లు చుక్కలవలె మెరిసినవి,

శాం: బాలకృష్ణా!

సాహు: శాంతమ్మగారండీ! నాకు ఒంట్లో ఎట్లా ఉన్నది?

శాం: బాగానే ఉన్నది.

సాహు: ఏమో! నేను కొన్ని సంగతులు అడుగుతా, చెపుతారా?

శాం: నాన్నా అడుగూ?

సా: ప్రహలాదుడు చాలా మంచివాడుగదా?

శాం: అవును, మంచి భక్తుడు.

సా: ఆయన ఎక్కడ ఉంటాడు?

శాం: స్వర్గంలో ఉంటాడు.

సా: స్వర్గంలో ఎవ రుంటారు?

శాం: దేవుడూ, దేవతలూ, పుణ్యాత్ములూ, ప్రహ్లాదుడూ అక్కడనే సుఖ మనుభవిస్తూ ఉంటారు. పాపాత్ములు నరకంలో బాధపడుతూ ఉంటారు.

సా: నే నెక్కడికి వెళ్లుతానో!

శాం: నాన్నా! అట్లా అనవద్దు?

సా: కాదు చెప్పండి.

శాం: నాన్నా!

సా: ముం దీ మాట చెప్పండి.

శాం: నీవు స్వర్గానికే వెళ్లుతావు.

సా: అక్కడ మా అమ్మ ఉంటుందా?

శాం: మీ అమ్మ అక్కడ ఉండదు. పాపాత్మురాలు.

సా: మా అమ్మ పాపాత్మురాలు కాదండీ. ఆమె యెక్కడ ఉటుంది?

శాం: ఆమె నరకంలోనే ఉంటుంది.

సా: అయితే నేనుగూడా నరకానికే వెళ్ళుతా! మా అమ్మను చూడవచ్చు. అమ్మా! అమ్మా!

శాంతమ్మకడుపు దరించుకొనిపోయింది. "వోయ్!" అని పలకడానికి నోచుకోలేదు. ఆపుకోలేక,

శాం: నాన్నా! నీ కొకసంగతి చెపుతా, యెవరితోనూ అనవుగదా.

సా: అనములే చెప్పండి!

శాం: మీ అమ్మను నేనే.

సా: తేరిపారచూచి - ఇట్లా ఉన్నారేమీ?

శాం: స్ఫోటకంపోసి యిట్లా అయినా.

సాహు: మా అమ్మమోస్తరుగానే దయగా ఉన్నారు! అమ్మా! నీవు అమ్మవుకే? నా దగ్గర పడుకొని నీ పొట్టమీద పండుకోబెట్టుకోవే.

శాంతమ్మ మంచంమీద పండుకొని సాహును పొట్టమీద పడుకోబెట్టుకున్నది. వొళ్ళుమరిచింది. స్తన్యం వర్షించింది. సాహు పాలు త్రాగుతున్నట్టు ఆమె భావించింది. ఉభయులూ యీ మధ్య గడిచిన సంవత్సరాలన్నీ మరిచిపోయినారు. అమ్మ యెక్కడికీ వెళ్లనట్టే. పాపాత్మురాలూగాదు. ఆవిధంగా ఉభయులూ వొక అరగంటసేపు పడుకున్నారు. కమలమ్మ పిల్లవాణ్ణి పడుకోబెట్టి లేచింది. మళ్లీ మబ్బుతెర వచ్చింది. కండ్లు మూతలుపడుతూ ఉన్నవి. ఆమె కెవ్వున కేకవేసింది. యింట్లోవాండ్లంతా పోగై నారు. నారాయణ! నారాయణ! అంటూ క్రిందికి దింపారు. యేమిటో లేచిపోయింది. యింతమట్టి మిగిలింది. దానిమీద గుడ్డగప్పారు. అంతా అంధకారమైంది.

ఉత్తరక్రియలు జరిపారు.

22. నా కమలవా!

శాంతమ్మ స్నానంచేసి వచ్చి లోపల బడుకున్నది. భోజనానికి లేవలేదు. లక్ష్మమ్మపోయి పిలిచింది.

శాం: ఇక నా కన్న మక్కరలేదు. నన్ను బలవంతపెట్టి ప్రయోజనంలేదు.

ల: శాంతమ్మా! నీవు అన్నండినక చేసే దేమున్నది? అహోరాత్రాలు నిద్రమాని తల్లికంటే యెక్కువగా జేశావు. ప్రాప్తం దీరింది. చేయి గడుక్కున్నావు. వెనకా ముందూ దప్ప అందరం పోయేవాండ్లమే. మనం అన్నగతప్రాణాలం. ఉన్నంత వరకూ తినడం, నిద్రపోవడం; దినచర్య తప్పదుగదా? లే అమ్మా! లే, లేచి కాస్త యెంగిలిపడు.

శాం: అమ్మా! నీచేతిఅన్నం నాకు ప్రాప్తం తీరిపోయింది. నాకొరకెవరూ శ్రమపడక మీ మీ పనులకు దయచేయండి.

ల: జ్వరమున్నదేమో డాక్టరును వచ్చి చెయి చూడమను.

చౌదరయ్య డాక్టరుకోసం పరుగెత్తాడు.

శాం: నాకు ఇంకా డాక్టర్లెందుకు? పాపరోగాలు కుదర్చ గల సాహుకృష్ణుడే నాకు వైద్యుడు.

ల: మనిషి పైత్యానబడి సంబంధంలేకుండా మాట్లాడు తున్నది. మజ్జిగలో అన్నంపిండి ధారకంచేస్తే బాగుండును.

వెం: ఆమె తింటేఏ కష్టాలైనా పడవచ్చు. పట్టుపట్టితే మనం చెయ్యగలదేముంది? ఆమె తెలియందైతే తెలిపైనా చెప్ప వచ్చు. ఆమె మహాభక్తురాలు. యేదో నియమం పెట్టుకొని ఇట్లా చేస్తున్నది. చెప్పడానికి యిష్టంలేదనుకుంటాను.

డాక్ట: ఏమమ్మా శాంతమ్మగారూ! లేచి కొంచెం భోజనం చెయ్యండి. తర్వాత మీకు మంచి మందిస్తా.

శాం: సాహుకృష్ణా! అయ్యా! నాకు మందు అవసరంలేదు. తమరు బలవంత పెట్టవద్దు. సాహుకృష్ణా!

డాక్ట: మందక్కరలేకపోతే కొంచెం భోజనమైనా చెయ్యండి. శోషకువచ్చి నాడి చాల బలహీనంగా ఉన్నది.

శాం: నాకు భత్యం తీరిపోయింది. సాహుకృష్ణుడు రమ్మం టున్నాడు. ఉత్క్రమణసమయం ఆసన్నమైంది. తమరంతా కొంచెంసే పవతలనుండి నాయుడుగారిని ఒకపర్యాయం ఇక్కడికి దయచేయ మంటారా? సాహుకృష్ణా! సాహుకృష్ణా!

చౌ: ముంగిట కూర్చున్న కుమారుణ్ణి బిలిచి-శాంతమ్మగారు చాలా జబ్బుస్థితిలో ఉన్నది. నిన్ను చూడవలె నంటున్నది.

రామా: అదేమి! పొద్దున జబ్బేమీ కనపడలేదే! ఏమైనా ధారకం చేయించారా?

చౌ: ఆమె నీళ్లుగూడా వర్జించింది. వ్రతంపట్టి కూర్చున్నది. సాహుకృష్ణ ధ్యానం తప్ప రెండో ప్రసక్తి లేదు.

రామా: లేచి వస్తూ—సాహుకృష్ణు డెవరు?

చౌ: పిల్లవాడు పోయినప్పటినుంచీ సాహుకృష్ణా! అని ఒకే విధంగా అలవరిస్తున్నది. అ దేమైనా తిరుపుమరుపుమాటేమో!

రామా: వచ్చిచూచి—ముఖం తేటగానే ఉన్నది.

డాక్ట: చేతులో ఏమీ పట్టు లేదు. అదేమిచిత్రమో మాటలు క్షీణించ లేదు.

వెం: ఆమెగారు కోరినప్రకారం మన మంతా బయట ఉందాం. తమ్ముడూ! నిన్ను పిలిపించిం దెందుకో అడుగు.

తక్కినవా రంతా తలుపు దగ్గరదోసి బయటికి వెళ్లారు.

రామా: ఏమండీ, శాంతమ్మగారూ! మీకు ఒంట్లో ఎలాఉన్నది?

శాం: జబ్బేమీ లేదు. నాకు ప్రయాణసమయమైంది. తమరు అనుజ్ఞయిస్తే ఒక్క విషయం తమ చెవిలో వేసి లేవవలెనని ఉన్నా. అనుగ్రహిస్తారా?

రామా: తమ రంత ప్రాధేయపడ నవసరం లేదు. నిరభ్యంతరంగా తమరు చెప్పదలచింది చెప్పండి.

శాం: తమరు నాయందు ప్రసాదించి ఆ కుర్చీమీద కూర్చొని తమ దివ్యపాదపద్మాలు ఈ ముక్కాలిపీటమీద ఉంచండి.

రామా: అ దెందుకు?

శాం: అనుగ్రహించవలసిందని ప్రార్థన.

రామా: సరే పెట్టాను. ఇక చెప్పండి.

శాం: చివాలున కూర్చొని వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ,-అయ్యా! నేను పాపిని, ద్రోహిని, మీకు మహాపకారం చేశాను. ఈ నిర్భాగ్యురాలికి తమబోటి మహాత్ముల సాంగత్యం ఎందుకు దక్కుతుందీ? నే నర్హురాలిని గాకపోయినా తమ పాదాలు యీ అపవిత్రురాలి పాపపుచేతులతో స్పృశించడానికి అనుజ్ఞ ఇయ్యండి.

రామా: (తనలో—గురుపుత్రురాలేమో) అదేమి అలా అంటారు? మీరు పాపాత్ము లెందుకవుతారు? మీ భక్తి చూస్తే నాకు ఆశ్చర్యం వేసింది.

శాం: సాహుకృష్ణా!—అయ్యా! మీ పవిత్రమైన పాదాలు నా చేతులు తగిలితే అపవిత్ర మౌతవని నాకు భయం. ఉత్తరు వీయండి.

రామా: తమరు కోరినట్టు చేయవచ్చు.

శాం: ఆహా! అనుగ్రహించారా! ఎంత అదృష్టవంతురాలిని. (అంటూ) నమస్కరించి కన్నీటికాల్వలతో పాదాలు తడుపుతూ కండ్లతో స్పృశిస్తూ,

శ్లో. వ్యత్యస్తపాద మవతంసిత బర్హిబర్హం
సాచీకృతానన నివేశిత వేణురంధ్రమ్,
తేజః పరం పరమకారుణికం పురస్తా
త్ప్రాణప్రయాణసమయే మమ సన్నిధత్తామ్.

అని ధ్యానం చేసింది.

రామా: శాంతమ్మగారూ! ఇదంతా నా కేమీ అర్థం కావటంలేదు.

శాంతమ్మగారు పాదాలమీద చేతు లుంచి తల యెత్తి మొగంవంక జూచి పెద్దపెట్టున ఏడ్చి "నేను కమలమ్మ" నన్నది.

రామా: ఆహా! అయ్యో నా కమలవా! సాహుకృష్ణుడు ని న్ననుగ్రహించునుగాక!

ఆ మాటలు చెవిలోవేసుకొని కమలమ్మ రామానాయుడి కాళ్ల మీద తల మోటించి పడిపోయింది. స్ఫోటకం పోసినా చెడక మనోహరంగా వీపున ప్రకాశిస్తున్న ఎర్రమచ్చ కనపడ్డది. రామానాయుడు కన్నీళ్లు విడిచాడు. కమలమ్మ మనసు సాహుకృష్ణ మయ మయింది. తాషాబండ్లూ, పీకెలు, నెమలికండ్లూ ప్రపంచమంతా నిండిపోయినవి. లోకమంతా దివ్యదిగంబరుడైన సాహుకృష్ణుని తేజోరూపమై ప్రకాశించింది.

"కీ. ఎత్తుకొందు రారా కృష్ణా—యదునందన వీరా"
అని సన్నగా పాడింది.

"అమ్మా! తాషాబం డెక్కవే ఊరికి బోదాం. అప్పగూడా మనదగ్గరకే వస్తాడులే," అన్నట్టు కమలమ్మకు వినబడ్డది. కమలమ్మ పాదాలమీదినుంచి లేవలేదు. రామానాయుడు నిశ్చేష్టుడై గూర్చు న్నాడు. కొంత సేపటికి కమలమ్మ చేతులు కాళ్ళకు చల్లగా తగిలి నవి. నిట్టూర్పు విడిచి లేవదీసి తక్కినవారిని పిలిచాడు.

చౌ: ఏమి! ఏమంటున్నది?

రామా: పరమపదించింది. కర్మలన్నీ సక్రమంగా జరిపించండి.

వెం: ఎవరో తపోభంగమై కర్మశేషం అనుభవించడానికి మన ఇంట్లో వచ్చిపడ్డదిగాని ఈమె సామాన్యురాలు గాదు.

మూడవ భాగము

1. నిజమయిన వివాహము

అప్పాదాసుకు ఉద్యోగం పోయినతరువాత జీవనం జరగడం కష్టమై రామదాసు కూలికి పోవడం ప్రారంభించాడు. పెద్దపిల్లవాడు వ్యవసాయానికి అక్కరకువచ్చినానికె రామదాసు పొలం పోవడం మధ్యమైంది. సంగదాసు పోయిన తరువాత బొత్తిగా మానివేశాడు. పొలమూ, గొడ్లూ కలిసివచ్చి ఓపినంత పాడీ, పంటా పుష్కలంగా ఉండడంచేత అనువైన భోజనం చేయడమేకాకుండా మేచారాల కలవాటుపడ్డాడు. అదివరకైనా యెన్నడూ కష్టపుభోజనం చేసినవాడు కాడు. ఉన్నదాంట్లోనే మాలక్ష్మి, తక్కినవాండ్లసంగతి ఎట్లా ఉన్నా, రామదాసుకైనా కడుపునిండా పెట్టాలెనని ప్రయత్నం చేసింది. కాని మాలక్ష్మికి వరుసగా మూడుపూటలు అన్నం మిగల్లేదని తెలిసి ఉన్న అన్నం తలాకాస్తా ఒక్కమాటే వడ్డించేటట్టు చేసి తనభాగానికి వచ్చిందిమాత్రమే తాను దినేవాడు. వృద్ధాప్యానికి ఉపవాసాలు తోడై మనిషి బొత్తిగా క్షీణించి శల్యావశిష్టంగా ఉన్నాడు. అప్పాదాసుకు పని పోయినతర్వాత అర్ధాన్నంకూడా దొరకడం కష్టమైనది. అప్పాదాసు స్వంతస్కూలు పెట్టినా దానివల్లనేమీ కసరు జారడంలేదు. జీతం ఇవ్వమని గట్టిగా అడగంగనే మునసబూ, చౌదరయ్యా ఎక్కలుపెట్టి పిల్లలను స్కూలుకు రాకుండా చేస్తున్నారు. పోయినవాండ్లు పోగా మిగిలినవాండ్లైనా సాధ్యమైనంతవరకు కుటుంబం చెదరకుండా ఒక్కచోట ఉంచవలెననే యోచనతో అప్పాదాసుకు ఉద్యోగం దొరికేవరకూ మంగళాపురంలోనే ఏదోవిధంగా కాలయాపన చేయడానికి నిశ్చయించి చేతికందిన పనికి అందరూ పోవలసిం దని ఇంట్లో అందరికీ చెప్పాడు. "కులవృత్తికి సాటి లేదు గువ్వలచెన్నా!" అన్నాడుగనుకనూ, మాలక్ష్మికి తనకూ బయటికి పోకుండా పని దొరుకుతుంది గనుకనూ నేతపని చేయడానికి నిశ్చయించి పైన వేలగట్టి ఉన్న పూర్వోత్తరపు మగ్గం కిందికి దింపి ఊళ్లో సుబ్బిసెట్టి ఇంటికి బోయి "నూలు ఇచ్చి కూలికి

గుడ్డలు నేయిస్తావా" అని అడిగాడు. సుబ్బిసెట్టి పెదవి విరిచి చేతి కంటిన చింతపండు గీకి అడకు అంటిస్తూ,

సు : ఇప్పుడు నేతగుడ్డలు కట్టేవాడెవడు? వాటికోసం అడిగే దిక్కే లేదు. నాదగ్గర నిలవవున్న గుడ్డలు మొన్న గుంటూరు పోయి సగం లుగసానాకు పోకడపెట్టుకొని వచ్చాను.

రా : అయితే నాకేదైనా జీవనాధారం చూపండి. కష్ట కాలం వచ్చింది. మీరు చెప్పినపని నమ్మకంగా చేస్తా.

సు : అయితే విను. గుంటూరులో గుడ్డలవర్తకుడు గుడ్డలు అమ్మకం నిమిత్తం పంపిస్తాను, ఎవరినైనా బెట్టి ప్రతి పల్లెటూరిలోకీ పంపించ మన్నాడు. నీవు తిరిగి అమ్మేటట్టయితే సరుకు తెస్తాను. నీకు మోకాలు నొప్పికాంవాల్నే!

రా : నాకు దరిద్రం రాంగానే అన్ని రోగాలూ పోయినవి. జాడ్యాలను భాగ్యవంతులు పోషించగలరుగాని మాబోటి బీదవాం డ్లెట్లా పోషిస్తారు? "సర్వే గుణాః కాంచన మాశ్రయంతే" అన్నం దుకు రోగాలుకూడా కాంచనాన్ని ఆశ్రయించుకొనే ఉంటవి.

సు : ఇప్పుడు దరువు తీశావు. దూది చాలావరకు అమ్ముడు పోయింది. నాకీ బేరం తగ్గేమాట చెప్పుదూ!

రా : నీది వరహాల బొజ్జ. బేరాలకూ, భోగాలకూ దగ్గర చుట్టరికం. ఇప్పుడు మనిషిని ఖడ్డీపారి కందెన పెట్టితే గాలు తిరుగు తున్నట్లు తిరుగుతున్నా.

సు : నీవు సదానందుడవు. నీకు వచ్చిన చిక్కులు మాబోటి వాండ్లకు వస్తే మంచం పట్టేవాళ్ళం. వారంలో కొత్తసరుకు వస్తుంది. రెండు వందల రూపాయల సరుకు మాత్రం నిలవ ఉన్నది. దీనితో రేపు ప్రొద్దునే బేరం ప్రారంభించు. ఖర్చులు పోగా లాభం చెరి సగం చూసుకుందాం.

రా : సద్గురూ! ఈ కాలానికి నీవు తారక మైనావు. రేపు పొద్దునే బయలుదేరుతాను. నాకు గంటం, తాటాకులూ ఇప్పిస్తే అమ్మకం వ్రాసి మీకు లెక్క చూపిస్తుంటాను. తర్వాత లెక్కలో కట్టుకుందురుగాని మానెడు గింజలు దయచేయిస్తే ఈపూట గడుపు కుంటాం.

సు: మా నెడుగింజలతో యేమవుతుంది? ఒక రూపాయివి కొల్చుకో. యీ రూపాయి దారిబత్తానికి నీ దగ్గర ఉంచు. అమ్మినపైకంమాత్రం ముద్దరసుద్దిగా నాకు వొప్పగించి నీకు రావలసింది నీవు తీసుకో.

రా: ఆవిషయంలో మీకు సందేహం వద్దు. పైకం యావత్తూ అగ్రాన ఆనపెట్టి మీకు వొప్పజెప్పుతుంటా. మీరే లెక్కచూసి నాకు రావలవుంటే యిస్తురుగాని.

సుబ్బిసెట్టి సరుకు బైటికి దెచ్చి జాపితా వ్రాసి రశీదుతీసుకొని దాసుకు ఒప్పజెప్పాడు. రామదాసు ఉత్తరీయంలో గింజలు కొలిపించుకొని వాటిని కుటుంబం రెండురోజులు కడుపార భుజించ వచ్చు నని ఆనందపడుతూ గుడ్డలమూట తలమీద పెట్టుకొని జాముపొద్దెక్కేటప్పటికి యింటికి వచ్చాడు. అప్పాదాసు ఉదయమే బడికి పోయి భాగ్యవంతులపిల్లలను కొందరిని జీతాలు తెమ్మని యింటికి బంపాడు. ఒకరెడ్డి తనకొడుకు గత నాలుగునెలలు చదువుకున్నందుకు పావలా తెచ్చి చేతిలోబెట్టి జీతాలిచ్చేకాడికి నీ మాలబడిలోకి రావడ మెందుకని గుముకుతూ పలకా పుస్తకాలూ తీసుకొని పిల్లవాడిని వెంటబెట్టుకుని కేకలు వేసుకుంటూ వెళ్లిపోయి నాడు. కూలీలపిల్లలుమాత్రం అప్పాదాసుబడిలోనే చదువుతూ తృణమో, కణమో యథాశక్తిగా ఇస్తూనే ఉన్నారు గాని వారి జీతం అంతా కలిసి నెలకు నాలుగు రూపాయలకు మించడంలేదు. పిల్లలను అన్నానికి వదలి యింటికి బోయేవరకు ఆలస్య మవుతుం దని వొక పిల్లవాడిని కోమటింటికి పంపి పావలాకు జొన్నలు తెప్పించి యింటికి పంపాడు. జొన్నలు వట్టిబుర్రలు. మాలక్ష్మి రోటబోసి దంచంగనే పొడుంగావడంచేత అన్నం వండడానికి వీలుగాదని పిండిగొట్టి సంకటి చేసింది. యింతలోకి రామదాసు అంగలువేస్తూ వచ్చి రెండు మాటలూ నట్టింట దింపేవరకు అందరికీ ఆనందమైనది.

మా: (యెగా దిగా చూచి) యెక్కడివివి?

రా: యీ గుడ్డలు ఊళ్లల్లో అమ్మడానికి మారుబేరంకోసం సుబ్బిసెట్టిచ్చాడు. దారిఖర్చులకు ఒకరూపాయి రొఖ్ఖం, ఒక రూపాయి గింజలూ తరువాత లెక్కలో కట్టుకుంటా నని అరువిచ్చాడు.

మా: ఏమిా! భగవంతుడి చిత్రచర్యలు! నీవు ఈ గుడ్డల మూటలు నెత్తిన వేసుకొని ఊరూరా దిరగడం, అమ్మకరావడ మూనా? డెబ్బైఖర్యాపడి జరుగుతున్నది, వాతనొప్పులతో ఎన్ని ఊళ్లు తిరుగుతావు?

రా: యెంత పిచ్చిదానవు! పని చేసుకుంటే తప్పేమున్నది? స్థితిగతులు మారినప్పుడు కాలాన్ని అనుసరించి పోక తప్పదు. ఈ స్థితిలోగూడా చెడుదార్లు తొక్కకుండా న్యాయాన పోతుంటే గౌరవం యెప్పటికీ చెడదు. మంచిస్థితిలో ఉన్నప్పుడు మార్గచ్యుతి లేకుండా వర్తించడంకంటే దారిద్ర్యంలో ఉండి ధర్మంలో చరించడమే వాసి. ధనికులకంటే దరిద్రులకే ధర్మాచరణం సులభసాధ్యమని పెద్దలు చెప్తారు. భగవంతుడు ప్రత్యక్షమై తపస్సుకు మెచ్చి వస్తువాహనాలిస్తానంటే వొల్లక కొందరు ఋషులు దారిద్ర్యాన్నే కోరుకొన్నారు. భగవత్సాన్నిధ్యం పొందడానికి దారిద్ర్యమే దగ్గరిత్రోవ. అకు నలిపినప్పుడే సువాసన బయలుదేరుతుంది. కష్టంవల్లనే పురుషునికి సద్గుణాలలవడతవి; కీర్తి ప్రకాశిస్తుంది. కష్టములే భగవంతుడు మెచ్చినవారికిచ్చువరాలు. కాని వానిని త్రోసిపుచ్చక ఉపయోగపర్చుకొనడమే మనకర్తవ్యం. ఒకరివద్దిలో ఉండి నౌకరీ చెయ్యడంకంటె యిటువంటి స్వతంత్ర వ్యాపారంవల్ల జీవించడమే యెక్కువ గౌరవం. ఓపిక ఉన్నంతవరకు తిరిగి అమ్ముకొని సాధారణంగా సాయంత్రానికి యింటికి చేరవచ్చు. యీ విధంగా కొంతకాలం రోజులు దొర్లిస్తే తరువాత చూచుకుందాం.

మా: మగ్గం యేకులరాట్నం పెట్టుకుంటే యింట్లో ఆడ వాండ్లకుగూడా పని ఉంటుంది. జోతి యేకులు వడికితే నేను పడుగు చెయ్యవచ్చు. ఇంట్లో పనికికూడా భంగ ముండదు.

రా: ఆమాటే యోచిస్తే సుబ్బిసెట్టి యిప్పుడు నేతగుడ్డలు ఖర్చు లేవన్నాడు. నూలు వడికిమాత్రం యేమి చేసుకుంటాం?

మా: పనిలేకుండా కూర్చుంటే నాకూ కష్టంగానే ఉన్నది. జోతిగూడా యేదైనా పనికి పోవాలంటున్నది.

రా: నా బేరంసంగతి యేదో తేలనియ్యి. నీ విప్పుడేమి కూలి చేస్తావు? పిల్లవాడిని బెట్టుకొని యింట్లో యేదోపని చేస్తుండు. జోతి మాటేమిటి? ఈ భారం వదిలించుకుంటే మంచిది.

మా : అప్పడి పెండ్లో?

రా: యిప్పుడు వాడిపెండ్లి కేమితొందర వచ్చింది! పరియాయితీన వాడికి నౌకరీ కుదిరినతరువాత చూసుకుందాం.

మా: జోతికి తగినసంబంధం యిప్పటిస్థితిలో యెక్కడ దొరుకుతుంది? దాని కిప్పటి కా ధోరణే లేదు. అప్పుడు చేసుకుంటా డేమో కనుక్కుంటావా? వాడి తల్లిగూడా దాన్ని చేసుకోవ్వాలె నని మోజుపడుతుండేది.

రా: ఒక యింట్లో పెరిగి "ఏమిరా" అనుకుంటూ చనువుగా ఉండడంచేత ఉభయులకూ వొద్దిక కుదురుతుందని తోచదు. వాడివద్గిర కావ్యాలు చెప్పుకుంటున్నా ఒకతరగతిలో చదువుకుండే పిల్లల మోస్తరుగా ఉంటారుగాని గురు శిష్య సంబంధంకూడా ఉన్నట్టు కనబడదు. అయినా జోతితో నీవు హెచ్చరించి చూడు.

జామున్నర పొద్దెక్కింది. అంతా భోజనం చేశారు. రామదాసు నిద్రపోయినాడు. దాసు మళ్ళీ స్కూలుకు పోయి పెందరాడే యింటికి వచ్చాడు.

జోతి: బావా! యీరోజు పాఠం నా కప్పుడే వచ్చింది. పాండురంగ మాహాత్మ్యం ఈరోజు ఆఖరుపాఠం. దీనితో పంచ కావ్యాలూ ముగుస్తవి. యీరోజు ఊరగొండమీది జారుబండ మీదికి పోయి పాఠం ఒప్పజెప్పుతా.

ఇద్దరూ పుస్తకాలు తీసుకొని జారుబండకు పోయి యీ రెండలో కూర్చున్నారు. చల్లనిగాలి తోలుతున్నది.

అ: జోతీ యిప్పటికి చాలాగ్రంథాలు చూచావు. ఎవరి కవిత్వం నీవు ఉత్తమమైం దనుకుంటావు?

జో: దాసూ! యిది చాలా కఠినప్రశ్న. ఆంధ్రమాత మ్రదసోపేతాలైన చూత, నారంగ, పనస, శర్కరకేళీ, దాడిమ, అనాస, నారికేళ, సీతాఫలములు ఫలించి తనయనుంగుపుత్రుల కెట్లు వివిధ రుచులూ నేర్పిందో, అటులనే పెక్కురు కవితల్లజులం గని నవరసభరితమును, బహుభావసంయుతమునూ, సహస్రాలంకార భూషితమునూ అయిన వాఙ్మయప్రపంచాన్ని సృష్టించి ఆంధ్రులను రసికాగ్రగణ్యులను చేసింది. ఆంధ్రవాఙ్మయరోదసిని సప్తవర్ణములం

బాలుపొందే సప్తాశ్వంబులం బూన్చిన రథం బెక్కి దివ్యప్రభలతో వెలిగే సహస్రకిరణుంబోలి కవిబ్రహ్మ ప్రకాశిస్తున్నాడు. పోతన రాకాసుధాకరుడు. తక్కిన కవిసార్వభౌములు నైజతేజంబుతో పెనురిక్కలవలె మిరుమిట్లు గొలుపుతున్నారు. పేర్లుపెట్టి వర్ణించడం అపచార మని మానాను.

అ: జోతీ! హఠాత్తుగా కవితారసం గురిపించావు. నీకు విద్యాగురువు నైనందుకు ధన్యుణ్ణి, నాకు గురుదక్షిణ యేమిస్తావు?

జో: నీవు కోరిం దిస్తాను.

అ: నీ హృదయం—(అని మెల్లగా జారవిడిచి తలవంచుకున్నాడు.)

జో: ప్రకంపితురాలై—అంతకంటె యెక్కువ అడగవుగదా?

అ: (కొంతధైర్యంతో) అడగను.

జో: (నిదానంగా) అయితే అది ఇదివరకే నీది.

అ: నేను నిన్ను ప్రేమించకపోతేనో?

జో: ఆప్రశ్న నాకవసరంలేదు. ఆ సంగతి తెలుసుకోవడానికికూడా ప్రయత్నించను. నిర్గుణబ్రహ్మాన్ని ప్రేమించినట్టు నిన్ను ప్రేమిస్తాను.

అ: నీవు నా బంగారురాధవు. నా శ్రీకృష్ణుడవుకూడా నీవే. రాధ కృష్ణుని ప్రేమించినట్టు నిన్ను ప్రేమిస్తాను. మోక్షప్రదాయినివి. నీవే నా ముక్తికాంతవు.

జో: (ఆనందపరవశురా లయి బాష్పధార లోలికి కపోలముల ప్రవహింప చేతులు సాచి) నీవు నా మోహనకృష్ణుడవు. నేను చిన్నిగోపికను. ఆబాల్యం నామనస్సు నీయందే లగ్నమయి ఉన్నది. నీవూ గోపికవై సహవాసకత్తెవై నాతో ఆడుకున్నావు. షికారుగా ఊరగొం డెక్కాం. రాళ్లమీద వొత్తిడిగొన్న నా పాదాలు నీ హస్తకమలాలతో వొత్తావు. నీ పాదకమలాలు నా హృదయకమలంలో ధరిస్తూనేఉన్నా. నీ వెప్పుడూ నా కానందదాయకుడవే. నీమీద నాకు ప్రేమ క్రొత్తగా అంకురించలేదు. నా హృదయంలో బీజరూపంగా ఉండి యెప్పుడు మొలకెత్తి తీగెలు వేసి అల్లుకొన్నదో తెలియదు. యిప్పుడు రెండూ పెనుసుకొని బలపడ్డవి.

అ: (అడ్డంవచ్చి—) ప్రేమ కొత్తగా పుట్టదు. శృంగార రసస్వరూపిణియగు రాధామాత చరాచరములయిన సర్వభూతముల యందూ త్రిమూర్తులలోనూ అంతర్యామియై వర్తిస్తున్నది. ఆ జగన్మోహనరూపం నీలో నాకు ప్రత్యక్షంగా కనుపడుతున్నది. నీద్వారా రాధతో సంధానం నాకు గల్గింది. నీవే నా రాధవు.

జో: ఐహిక ప్రేమ ఆముష్మిక ప్రేమకు మూలవేరు. ఐహిక ప్రేమవాహిని నాధారంచేసుకొని ఆముష్మిక ప్రేమామృత సముద్రంలో చేరవచ్చు.

అ: ప్రేమే ఐహికాముష్మికాలకు సంబంధకారకురాలు. సంబంధమూ అదే.

జో: ప్రేమవినా యిహమే లేదు.

అ: ప్రేమవినా ఆముష్మికమూ లేదు.

సాయంకాలమైంది. నీడలు పొడుగై వేనివో గుర్తుపట్టడానికి వీలులేకుండా ఉన్నవి. సృష్టి దీర్ఘశ్రమ చాలించి విశ్రమించ బోతున్నది. ఆకసం రక్తకమలాకరంవలె యెర్రవారింది. కమల మిత్రుడు చాందినీవెండీ, కడానిబంగారూ కలిపి కరిగి ముద్దచేసినట్టు కళకళకాంతులతో చిత్రవర్ణసముద్రంలో తేలి అతిరయమున కాల గతికి లోనై అంతర్ధాన మవుతున్నాడు. సప్తవర్ణములు అతిచమత్కా రంతో పాల్లుకలిసి లక్షలకొలది మిశ్రవర్ణములై బింబాన్ని చుట్టుకొని ఉన్నవి. అస్తమయసమయ మాసన్నమైనకొలదీ క్షణాని కొక్క నూత్నరంగం ప్రదర్శించబడుతున్నది. ఒకక్షణంలో ద్రవరూపమున చలించుతున్న కాంతిపిండము ముప్పాతికై సగమై కొంతవడికి వీసమై మరుగైంది. దానిస్థానం ఒకవన్నె యెర్రదా శతిశయించి వూదా రంగు గుమిగూని ఆక్రమించుకొన్నది. నభోమణిని పోగొట్టుకొన్న యెర్రచేత ఆకస మింకా జేవురించేఉన్నది. సంకీర్ణవర్ణము లింకనూ వూదారంగు నావరించుకొని చిత్రదృశ్యముల జూపుతున్నవి. రంగా లత్యంతత్వరితంగా మారుతున్నవి. ఒకవన్నె నీలిమ అతిశయించింది. కొంతసేపు జోతీ అప్పాదాసులు నిశ్శబ్దంగా విభ్రాంతిపడి చూచారు. ఆశ్చర్య మతిశయించినప్పుడెల్లా ఒక రొకరి మొగములవంక చూచి నేత్రకాంతులతో సంతసాన్ని వెలి బుచ్చారు. అనిర్వాచ్యములైన రంగులరంగముల రామణీయకము

ననుభవించుతూ కూర్చున్నారు. అంధకారపుజవనిక క్రమక్రమంగా మందమై దృశ్యముల అస్పష్టం చేసి కడకు మరుగుపరిచింది. రంగస్థలం పడమరనుండి తూర్పుకు మారింది. పాల్కడలిపట్టియైన జగన్నాటకసూత్రధారుడు పైకి జరుగుతున్నాడు. బ్రహ్మాండ భాండ మంతా వెన్నెలపాలతో నిండింది. సమస్తచరాచర భూతసంతతీ అమృతపు వెల్లువలో మునిగి తేలుతున్నది. చందమామ వెన్నముద్దవలె తేలి ఆడుతున్నది. వెన్న కుదపలు కట్టినట్లు రిక్కగమి బ్రహ్మాండ మావరించిఉన్నది. అద్భుతమైన ఈ సృష్టివైభవమును జోతీ అప్పాదాసులు హృదయాల చూరగొంటూ కొంతవడి కూర్చుండి మెల్లగా దిగడం ప్రారంభించారు. జోతి అప్పాదాసుచేతిపై మొగ్గి మెల్లగా అడుగులు పెట్టుతున్నది. ఉభయులసాన్నిధ్యం అన్యోన్య మానందదాయకమైంది. ఇరువురికీ ముచ్చ ట్లెక్కువైనవి. ఇతరులకు చప్పగా వుండే కథ లన్నీ వారి కింపుగొల్పుతున్నవి. రెండుఫర్లాంగులదూరం కబుర్లు చెప్పుకుంటూ ఇంటికి వచ్చేటప్పటికి గంటసేపైంది.

జో : అమ్మా! ఏమిచేస్తున్నావు?

మా : అన్నం వండుతున్నా. ఎక్కడికి పోయినావే ఇదివరదాకాను?

జో : ఆడుకోపోయినా.

మా : ఏమాటలే యింత పొద్దు పోయిందాకాను?

జో : మాట్లాటలు. బావా నేనూ గుంటిమీదికి పోయినాం. పాఠం చెప్పించుకొని వస్తున్నా. యీరోజుతో పాఠం పూర్తైయింది.

మా : ఇక చదువు పూర్తి అయినట్టేనా?

జో : పూర్తెక్కడికి? పాఠాలు చెప్పించుకోవడం పూర్తి అయినట్టే.

మా : నీచదువు బ్రహ్మప్రళయం అయిపోయింది. ఇప్పటికి గట్టున పడ్డాం. ఇక్కడ కూర్చుందువుగాని రా.

జో : ఇదుగో వచ్చా.

మా : యెన్నిగుర్రాలమీద వచ్చావు?

జో : జోడుగుర్రాలమీద. చెప్పరాధూ?

మా : కూర్చో.

జో: ఊఁ—చెప్పు.

మా: నే నొక్కమా టడుగుతా చెప్పుతావా?

జో: రెండడిగినా చెప్పుతా.

మా: నీవు పెండ్లెప్పుడు చేసుకుంటావు?

జో: మగ డేడే?

మా: ఎంత సిగ్గుమాలినదానవే!

జో: పెళ్ళికొడుకు లేనిదే పెం డ్లెట్లా చేసుకోమంటావే?

మా: ఉంటే చేసుకుంటావా?

జో: నీకు అన్నలూ తమ్ములూ ఎవరైనా ఉన్నారా? మీ నాయ నున్నా సరే. నీ పుట్టింటివా ళ్లెవరైనా చేసుకుంటా. మీ వంగసం మంచిది. నన్ను కూర్చోపెట్టి పని చేయాలే. అప్పు డప్పుడు ఎత్తుకొని తిరగాలే.

మా: నాకు పుట్టింటివా ళ్లెవరూ లేరమ్మా; ఉన్నా నీమోస్తరు గయ్యాళితో వాండ్లు నిభాయించలేరు.

జో: నేను గయ్యాళినిటే?

మా: గయ్యాళిన్నర. వచ్చేవాణ్ణి వేధిస్తావు.

జో: అయితే నా కెవడూ రావద్దు.

మా: అసలే మానుకుంటావా?

జో: నాకు పెళ్లే వద్దు.

మా: ఎగతాళిమాటల కేమిగాని అప్పాదాసును పెళ్ళి చేసుకుంటావా?

జో: ఛా.

మా: ఛా యేమిటే, నీకు పాఠాలు చెపుతుంటేను.

జో: దానికి బదులా?

మా: అతను మంచి బుద్ధిమంతుడు.

జో: అతనికి పెట్టింది అతనే తింటాడు.

మా: అతని కంచాని కెగబడి సగం నీవే తింటావు, ఎంగిలని అనకుండా.

జో: అతని ఎంగిలి రుచిగా ఉంటుంది. కాని నేను పెండ్లి మాత్రం చేసుకోను.

మా: అతడు వద్దా? ఎవరినీ చేసుకోవా?

జో: నాకు పెండ్లే వద్దు.

ఇంతలోకి రామదాసు లోపలికి వచ్చాడు. జోతి దొడ్లోకి వెళ్ళిపోయింది.

రా: ఏ మంటున్నది?

మా: మీ ఇంట్లో అందరికీ తలావొక రకం వేదాన్తం.

రా: మంచిదేగా.

మా: మంచిదే. దానికి పెండ్లే అక్కరలేదట.

రా: దాని యిష్టపూర్తిగా అక్కరలేకపోతే పోనీ.

మా: పోనియ్యాక ఇదివరకు ఎవరిని పట్టుకున్నాం? మీ తిరుమాళిగెలో మీ శిశ్రూషవల్ల అప్పయ్యకుకూడా పట్టిందేమో కనుక్కో!

రా: మావాండ్లు తెలివితక్కువవాం డ్లెవరూ కారు. ఏదో ఒక కొత్త పంథా. అన్నానికి లేతాం. పిల్లవా డన్నం దిన్నాడా?

మా: ఆఁ. ఆయనపోరు చల్లార్చి పడుకోబెట్టా; తక్కినవా రంతా రండి.

మాలక్ష్మి మూడు పళ్లేలు తెచ్చిపెట్టి వడ్డన ప్రారంభించింది. జోతి తన పళ్లెం అప్పాదాసు పక్కకు లాక్కొని కూర్చున్నది.

రా: నీకు అన్నం వేరే తీసుకున్నావా?

మా: మిగులుతుందిలే.

రా: ముందు తీసిఉంచు. మే మంతా ఘోడుఘోడు మంటున్నాం.

మా: సరే కానియ్యండి.

రా: బక్కనీ ళ్లున్నవా!

మా: నిన్నటినుంచీ సానంవారికి తొక్కు కడుగుతున్నా. వారు మంచివే పోస్తున్నారు. చిక్కనివే ఉన్నవి.

జో: బావా! ఇదిగో ముద్ద. బాగా "ఆ" అను.

అ: చదువు ప్రారంభిస్తున్నావా! పెట్టు. ఆహా! ఎంత రుచిగా ఉన్నది!

జో: ఆ గుజ్జు నాకు దే.

గుజ్జ్ జోతి నోట్లో పెట్టి తన వేళ్లను అప్రయత్నంగా తన పెదవుల కంటించుకున్నాడు. అదీ ఇదీ ఇతరులు గమనించలేదు.

మా: జోతీ! మీరు చిన్నపిల్లలా! ఒకరి ఎంగిలి ఒకరు తినడానికి?

జో: మేము పెద్దవాళ్ళమటే? నాకు బదులుముద్ద పెట్టవే మబ్బాయ్?

అ: గుజ్జు పెట్టలేదా?

జో: దానితో సరిపుచ్చుదా మనుకున్నావా? పెట్టు.

అప్పాదాసు జోతి నోటిలో ముద్ద పెట్టాడు. ఉభయులకూ ఆనందం గలిగింది.

రా: అప్పడూ! నీకు పెళ్లీడు వచ్చిందికదా! నీ అభిప్రాయ మేమి?

జో: మన ఇంట్లో అందరికీ పెండ్లి పిచ్చెత్తింది.

రా: చెప్పవేమి?

అ: నాకప్పుడే పెళ్లీడా?

రా: నీవు త్వరలో పెళ్ళి చేసుకోవడం నా అభిప్రాయం.

అ: నాకు పెళ్ళి చేసుకోవలెనని లేదు.

రా: అభిలాష కలిగినప్పుడు భార్యా ఎట్లా వస్తుంది?

అ: ఆ కోరికే కలుగుతుందని తోచదు.

రా: వివాహం ధర్మార్థ కామ మోక్షా లనే చతుర్విధము లైన పురుషార్థాలను సాధించడానికి అవసరమై ఉన్నది. పురుషుడు విధిగా వివాహం చేసుకొనితీరవలయును.

అ: ఈ పురుషార్థాలు పుష్పకం వంటివి. వీటిలో అన్నీ ఇమిడి ఉంటవి. వివాహంవల్ల సమస్త లాభాలు సాధించవచ్చుననేది కేవల అర్థవాదం. ప్రేమ మోక్షసాధనం గనుక మోక్షం సంపాదించినవానికి అన్నీ ఉన్నట్టే లెక్క. మోక్షసాధనమైన ప్రేమ భార్యమీద తప్పక కుదురుతుం దనడానికి సాధ్యం కాదు. ఒక స్త్రీయందు దట్టి ప్రేమ కుదిరినా ఆమెతో వివాహం అవసరమని నాకు తోచదు.

రా: నీవు చెప్పినదాంట్లోనుంచి అనేక ప్రశ్నలు బయలుదేరుతున్నవి. వివాహం సంతానాపేక్షను పురస్కరించుకొని ఉంటుందా? ప్రేమకూ వివాహానికీ సంబంధ మెంతవరకున్నది?

అ: యీ రెండు ప్రశ్నలతో అర్థం యేవత్తూ తేలుతుంది. వాటికి వివరంగా జవాబు చెప్పు.

రా: ప్రేమకూ వివాహానికీ సంబంధ నిర్ధారణ చేయడం కష్టం. ప్రేమ కలుగకుండానే వివాహమూ, కేవల పశుధర్మాన్ననుసరించి సంతానమూ కలుగవచ్చు. మనుష్యేతరసృష్టిలో కేవల పశు ధర్మంవల్ల సంతానం కలుగుతుంది. ఒకవిధమైన కామంకూడా ఉంటుం దని చెప్పవచ్చు. మనుష్యులలో పితాపుత్రాదిసంబంధాలు గలిగి నిర్ధారణకొరకు వివాహ మేర్పరచారు. సంగమం కేవలకామ పూర్తికే కాక సంతానప్రాప్తికై కూడానూ. కామమూ, తన్ని వారణార్థం భోగమూ సంతానోద్దేశంతోనే యేర్పరచబడ్డవి.

అ: కొందరు స్త్రీపురుషులకు సంతానాపేక్ష లేకపోతేనో?

రా: లేనట్టయితే కేవలకామపూర్తికే భోగించవలసి ఉంటుంది.

అ: పశువులు భోగించునప్పుడు సంతానాపేక్ష ఉన్నదా?

రా: సంతానం కలిగినప్పుడు ప్రేమిస్తవి కాని భోగించే టప్పుడు సంతానదృష్టి లేకపోవచ్చు. సృష్టిక్రమాన్నిపట్టి చూస్తే సంతానోద్దేశ్యంతోనే కామం సృష్టించబడ్డదని చెప్పవచ్చు.

అ: కనుకనే ప్రేమ లేకనే కామమూ, వివాహమూ, భోగమూ, సంతానమూ కలుగవచ్చు. వీటికి ప్రేమ చేరినా చేర వచ్చును. యివి లేకనే ప్రేమా ఉండవచ్చును. పై జెప్పిన లాభాలు కోరకనే నాయకీనాయకులకు ప్రేమ ఉండవచ్చు. గోపికలు శ్రీకృష్ణుని ఆ ప్రకారమే ప్రేమించారు. ప్రేమకు సంగమం ప్రతి బంధకం కాదు. సహాయకారి కావచ్చును. కాని అవసరమని చెప్పడానికి వీలులేదు. ప్రేమ వీటిని పవిత్రం చేస్తుంది. యివి లేకపోతే ప్రేమ శుద్ధమైన భావరూపకంగా ఉంటుంది.

రా: బిడ్డలను కని పెంచి ప్రేమించుట ఆత్మోపలబ్ధికి మార్గం గాదా?

అ: పున్నామనరకాదులవిషయం అటుండనిచ్చి పుత్రులను ప్రేమించి ప్రేమస్వరూపుని చేరవచ్చు. అటులనే నాయకీనాయ కులనూ, అన్యోన్యం ప్రేమించి ఆత్మోత్తేజమును పొందుతారు.

వాండ్లోరులయందు రాధాకృష్ణులను గుర్తింపగలిగిరేని ఐహికాముష్మికభేదములు వారికి నశించి భూతలస్వర్గమును అనుభవిస్తారు. యీ ప్రేమకు కామోపభోగాదులతో అవసరం లేదు.

రా: నీవు చెప్పేది వాస్తవం. ఇక నీ స్వవిషయమై యేమి నిర్ధారణ చేసుకున్నావు?

అ: "ఇక ప్రేమించి వివాహం చేసుకోవలెనా? వివాహం చేసుకున్నతరువాత ప్రేమించవలెనా?" అనేది స్వల్పవిషయం. వివాహం చేసుకోనివాండ్లను ప్రేమించడానికి నీ కేమధికార మున్నదని కొందరు ప్రగల్భంగా ప్రశ్నిస్తారు. దీనికి ప్రతిగా ప్రేమించని వారిని వివాహం చేసికోవడానికి నీ కే మధికారం ఉన్నదని మరి కొందరు వాదిస్తారు. కాని ప్రేమించడం, వివాహం చేసుకోవడం రెండూ ఒకటే. ఊరేగింపూ, తాళిగట్టడం మొదలైనవన్నీ ప్రేమ బంధానికి బయటిగుర్తులు. సాక్ష్యంకోసం ఉద్దేశించబడ్డవి. పుత్తు లౌరసు లనడాని కాధారం. కాని బాహ్యచిహ్నాలన్నీ చాలావరకు తప్పుసాక్ష్యాలుగానే పరిణమిస్తవి. ప్రేమబంధ మేర్పడకముందే సాక్ష్యం సృష్టిస్తున్నారు. యీ సాక్ష్యం పుట్టినతర్వాత దానననుసరించి ప్రేమబంధం పుట్టుతుందని కొందరి వాదన. అది మరింత హాస్యాస్పదం. కాకతాళీయన్యాయంగా తాళిగట్టినదంపతులకు ప్రేమ గలుగవచ్చు. కాని అది విశేషవిధి.

ఇక నా స్వవిషయాన్ని గూర్చి చెప్పవలసిఉన్నది. విశేషం లేదు. నేను వివాహం చేసుకోదలచలేదు.

రా: (సందేహిస్తూ) నీ వెవరినైనా ప్రేమిస్తున్నావా?

అ: నేను ప్రేమించినా బాహ్యసాక్ష్యంతో పని లేదు. కనుక యితరులు తెలుసుకోవలసిన అవసరం లేదు.

రా: మజ్జిగ పొయ్యి.

మా: (మజ్జిగ పోస్తూ) జోతికీ పెళ్లవసరం లేదట.

రా: నా కర్థమైంది.

మా: నీ మామూలుపద్ధతే అంతగా?

రా: బలవంత పెట్టమంటావా?

మా: దేనికీ లేనిది దీని కెందుకు? కావలసింది కాకమానదు,

2. కోమటింట కన్నము

రామదాసు తెల్లవారుఝామున జాముప్రొద్దుండగా లేచి కాల్యములు తీర్చుకొని భోజనంచేసి పల్లెజేరానికి ప్రయాణమైనాడు. మాలక్ష్మి గుడ్డలమూట తలకెత్తి నిట్టూర్పు విడిచింది. రామదాసు ఉత్సాహంతో ప్రయాణమై పోయినాడు. ఊరగొండబోడు దాటి రామదాసు రయిలుకట్ట దాకొన్నాడు. కట్టసమీపంలో వాగుమీద కళంగి కట్టారు. దానిదగ్గరవున్న గుంటలో దాగి ముగ్గురు మనుష్యులు లేచి నిలువుమన్నారు. రామదాసు భయపడి మూట దింపాడు.

దొంగలు: మూట దింపావేమి? ఎత్తుకొని కందిచేలోకి రా.

రా: అయ్యా! మీరు నన్ను కొట్టవద్దు. యీ మూట నేనుయెత్తుకోలేను, కాస్త చేయి వెయ్యండి.

౧ వ దొంగ: ఇట్లా నా కెత్తరా! త్వరగాపోదాం. ముసలి వాణ్ణి పట్టకరా?

రా: మూట దీసుకున్నారుగా ఇంకా నే నెందుకు?

౨ వ దొంగ: అరవకుండా మాతో రా. నోరెత్తావా అంటే దెబ్బపడుతుంది.

రా: (వణుకుతూ దొంగలవెంట కందిచేలోకి పోయినాడు.)

౧ వ దొంగ: ఈగుడ్డ లెక్కడివి?

రా: సుబ్బిసెట్టివి. పల్లెటూళ్లల్లో అమ్ముకొని ఒకపావు మిగిలితే చెరొక ఛవలం తిందాం అనుకున్నాం. జడ్డిగంలోనే మిడత పాడిచింది. ఆ మహారాజును చూడడానికి మొగం చెల్లదు. పాపం, దయదలిచి నాకు బతుకుతెరువు చూపాడు. కాని ఇట్లా తటస్థించింది.

౧ వ దొంగ: ఊరికే వాగక నడువు. నీవి కావంటే వదులుతా రనుకొన్నావా?

౨ వ దొంగ: అమ్మబోతున్నావుగదా వీటి ఖరీ దెంత?

రా: జాబితాదాఖలాఖరీదు సుబ్బిసెట్టి వేసిఇచ్చాడు. నా జన్మలో ఆ బాకీ తీర్చలేను.

3 వ దొంగ: మేము ఇతరులదగ్గర కొనుక్కుంటే రెట్టింపు ఖరీదు గిటుతుంది. కనుక ఆ ఖరీదిస్తాం తీసుకొనిపో. ఊరికే తీసుకుంటే నీయేడుపు మాకు కొట్టేటట్లున్నది.

రా: అన్యాయం యెందుకు? వాటిఖరీదు రెండువందలు రూపాయ లిస్తేచాలు. అందులో నాకు ముప్పైరూపాయలు లాభం వస్తుంది. నా లాభంకూడా తగ్గించుకొనే ఇవ్వండి.

3 వ దొంగ: ఊరికే అరవక ఆ నాలుగువందల రూపాయల సంచీ తీసుకొనిపో.

రా: అయ్యో! మీచర్య చూస్తే ఆశ్చర్యంగా వుంది. మీ రెవరు?

దొంగలు: రాజాధిరాజు తక్కెళ్లజగ్గడుగారి వత్తాసులం.

రా: తెలియక అడుగుతాను. క్షమించండి. రాజాధిరాజైతే ఈ పనెందుకు?

3 వ దొంగ: రాజాధిరాజంటే దేవుడు. అసలు దేవుడు పరిపాలించడం చేతగాక ప్రపంచపద్ధతులన్నీ తారుమారుచేసి ఉక్కిరిబిక్కిరి లాడుతున్నాడు. డబ్బంతా కొందరు పోగుచేసుకొని బీదవాండ్లను బాధిస్తుంటే జగ్గడుగారు పాతదేవుణ్ణి తోసిరాజని సక్రమమైనపాలన ప్రారంభించారు. మారాజుపాలనలో బీదల బాధలు తొలగి అంతా అన్నదమ్ములవలె ఉంటారు. బీదవాండ్ల కెందరికైనా పని చూపిస్తాడు.

రా: మీరాజుగారు చూపించేప నిదేగా?

3 వ దొంగ: కొంతకాలంపాటిదే. భాగ్యవంతులు సరియైన మార్గానికి రాకపోతే కొంతకాలం ఈ యుద్ధం జరిపి సంపాదించిన ధనంతో బీదలకు వృత్తులేర్పరుస్తారు.

రా: ఇంతకంటె న్యాయమార్గం లేదా?

3 వ దొంగ—ప్రయోజనకరమైన న్యాయమార్గం మరొకటి లేదు. ఈమార్గమైనా న్యాయవిరుద్ధం కాదు.

రా: నేమాత్రం మీతో యేకీభవించను. మీరు సృష్టిక్రమమే మారుస్తామంటారు.

3 వ దొంగ: అది తప్పు. సృష్టిక్రమమే మేము కావలెనంటాం. మీ రవలంబించేది అస్వాభావికమైనపద్ధతి. అయినా ఆవాదన ఇప్పుడు తేలేది కాదు. నీవు వెళ్లు.

రా: ఇంకొక్కసంగతి. తక్కెళ్లజగ్గడుగారు కాలంచేశారు కామాలెనే?

3 వ దొంగ—అని మీ దేశంలో అనుకున్నారు. వారు యీ పదిసంవత్సరాలనుంచీ నైజాము దేశ మంతా కట్టుబాటు చేశారు. ఊరూరా మావత్తాసు లున్నారు. ఇప్పుడు తూర్పుకు యెగబాకుతున్నాం. నీవు వెళ్లు. ఊళ్లోకి పోయేవరకు మా పే రెక్కడా యెత్తవద్దు. ఇంకా సామాను తెస్తావా?

రా: నేను యిక రాను.

ముగ్గురుదొంగలూ వెళ్లిపోయినారు. రామదాసు కొత్త దొంగల పద్ధతులు విని ఆశ్చర్యపడ్డాడు. కాలాలు మారిపోతున్న వనుకున్నాడు. "గతకాలము మేలు వచ్చుకాలము కంటెన్" అని అన్నారుకాని అది యెంతవరకు వాస్తవమో చెప్పడానికి వీలులే దనుకున్నాడు. "యీ కాలపువాళ్లబుద్ధులు మంచివే కాని లోక విద్దూరంగా ఉన్నవి. ఆచరణలో పెట్టడం సాధ్య మవుతుందా? ఒకపర్యాయం భాగ్యవంతు లాస్తి పంచిపెట్టినా స్వల్పకాలంలో పరిస్థితులు మళ్లీ యథాస్థితికి రావా? బీదలు సోమరులై పనిపాటల విడిచి ఊరుకోరా? స్వశక్తినిబట్టి భాగ్యవంతులు గావడానికి ప్రతి వాడికీ అవకాశం ఉండడం న్యాయంగాని యీ దోపిడిపద్ధతులు సర్వ సామాన్యం అయితే కష్టపడి జీవించే వెర్రివాళ్లెవ రుంటారు? రాను రాను స్వయంకృషికంటే చౌర్యమే మేలని భావించే దుస్థితి దేశానికి పట్టబోతుందేమో" అని వితర్కించుకుంటూ ఇంటికి వచ్చాడు. అప్పటికింకా బాగా తెల్లవారలేదు. అప్పాదాసు లేచి మందిరం వైపుకు వెళ్లాడు. భోజనంలోగా రాడు. మాలక్ష్మి, జోతీ జొన్నలు తొక్కుతున్నారు. పిల్లవాడు నిద్దర లేవలేదు. చెల్లెలు సుబ్బలక్ష్మి తాలూకు మలీతపడ్డ యీనమోసింది. వెనుక జున్ను బాలకథంతా జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఆమె మరణకారణం తలంపునకు వచ్చి పంచములదుస్థితి మూర్తీభవించినట్లు పొడగట్టింది. అప్పటి తన కాపురపుస్థితీ, ఇప్పటి హైన్యమూ తలచి ఒక్కక్షణం కించపడి మళ్లీ మనస్సు నిబ్బరించుకున్నాడు. ఇప్పుడు చేతికివచ్చిన నాల్గు వందల రూపాయలూ యేమిచేయవలెనో తెలియలేదు. యెక్కువ యివ్వబడిన రెండువందల రూపాయల్లో తన కేవిధమైన హక్కూ లేదని నిశ్చయించుకున్నాడు. తనభాగానికి క్రమప్రకారం రాదగిన

ముప్పదిరూపాయలలాభం తానేమీ శ్రమపడకనే రావడంచేత తా ననుభవించవచ్చునా అని సందేహపడుతున్నాడు. ఎక్కువ వచ్చినధనం యావత్తూ సుబ్బిసెట్టియొక్క మూలధనంవల్ల వచ్చినదే గనుక అతని కిచ్చివేయడమే న్యాయమనీ, తాను ముప్పై రూపాయలలాభం పొందడానికి యింతశ్రమపడవలసిందని నిర్ధారణ లేదుగనుక ఆ మొత్తంమాత్రం తీసుకోవచ్చుననీ నిశ్చయించుకున్నాడు. యింతలో మాలక్ష్మి, జోతీ తొక్కు తీసికొనివచ్చారు. వారికి యావత్తు సంగతులూ వినిపించి పైకంవిషయమై తననిశ్చయం తెలిపాడు. మాలక్ష్మి యింతపైకం యింట్లో భరించడం కష్టం, వెంటనే పోయి యిచ్చి రమ్మన్నది. మూట చంకనపెట్టి ఉత్తరీయం గప్పుకొని సుబ్బిసెట్టింటికి పోయినాడు. అతడు యెవరితోనో రహస్యంగా మాట్లాడుతున్నాడు.

రా: సుబ్బయ్యగారూ!

సు: నీవు కాసేపు వాకిట్లో నిలుచో—ఇక రావచ్చు. ఊరికి పోలేదా?

రా: కొంతలెక్క పోయినాను. గుడ్డలన్నీ అమ్ముకొనే వచ్చాను. మూలానికి రెట్టింపుపైగా లాభం వచ్చింది. ఇదిగో! మూట.

సు: (ఆనందపడుతూ) యేదో దేవత నీకు ప్రత్యక్షంలా గున్నది. యింకా గుడ్డలు కావలెనన్నదా?

రా: కావలెనన్నారుగాని నేను వాళ్లకు అమ్మదలచలేదు. వాళ్లు దొంగలు. దేవత గాదు. దేవుడిదొంగలుట.

సు: వా ళ్లెవరయితే మన కేమి? కొంటా మంటే అమ్ముదాం.

రా: క్రమమైన ధరకైతే ఆ మాటనుకోవచ్చు. డబ్బు మీదపడవేసిపోతే యేమనుకుంటావు?

సు: వాళ్లు గుడ్డలు లేక యిబ్బందిపడుతున్నారనీ, యేకాడికైనా కొనడానికి సిద్ధంగా ఉన్నారనీ అనుకొంటాను. యీ డబ్బు సంగ తెట్లా?

రా: మొదటనుకొన్నప్రకారం మీ లెక్క చెల్లుపెట్టుకొని నాకు రావలసింది యియ్యండి.

సు: ఇందులో నీవు కష్టపడ్డ దేమున్నది?

రా: నీవుమాత్రం చాలా కష్టపడ్డావు.

సు: డబ్బు పెట్టింది నేనుకదా! దొంగలు యెత్తుకొనిపోయి నట్టయితే నేను నష్టపడేవాణ్ణేనా? నీదగ్గర యెట్లా వసూలయ్యేదీ?

రా: అయితే యేమంటావు?

సు: పైరెండువందలలో వొక్కకానీ నీకు రాదు.

రా: దాంట్లో నాకు వొకదమ్మిడీకూడా వద్దు. యీ సంగతంతా నే చెప్పక గుట్టుచక్కంగా పైకం దాచుకొంటే నీ వేమి చేసేవాడవు?

సు: అటువంటివాడివి కావనే నమ్మి సరు కిచ్చా! ఇదివరకు లెక్కపోను మిగిలిన ఇవ్వవై యెన్మిదిరూపాయలకూ నీ కిష్టంవచ్చిన సరుకు తీసుకో.

రా: వొకబస్తా జొన్నలూ, వొక అరబస్తా బియ్యం ఇప్పించు. తక్కినదానికి వెచ్చం తీసుకుంటాను.

సు: వొకవందరూపాయలసరు కున్నది. పొద్దున్నే వేసుకొని పోతావా?

రా: ఇక గుడ్డలు వద్దు. చిల్లరసరు కిప్పించు.

సు: పదిరూపాయలకైతే మనిషిమో తవుతుంది. ఏమి లాభం వస్తుంది?

రా: సాయంత్రంలోగా అవి అమ్ముకుంటే చాలు. నా భాగానికి వొక అర్ధరూపాయి గిట్టకపోదు.

సు: పెద్ద లా ట్లేమీ రావడానికి వీలులేదు. చిల్లరన యెన్నాళ్లమ్మితే ముప్పైరూపాయలలాభం వస్తుంది!

రా: వచ్చినంతవరకే ఆయె. ఆశకు పోగూడదు.

సు: మీ కూలీలు వట్టిసోమారులు. రూపాయి చేతిలో కనబడితే అది ఖర్చయ్యేదాకా పని చెయ్యరు. నాకేమి పొట్ట జరక్కనా ఈ పాకులాడడం! వ్యవహారం చేస్తూఉండాలె. రేపు పొద్దుటికల్లా కొత్తరకం సరుకు తెప్పిస్తా. నీ మనస్సులో మలికితం యేమిటో చెప్పు. నింజలి పెట్టుకొని మాట్లాడితే వ్యవహారం సాగదు. కటాపిటీగా ఉన్న సంగతి చెప్పాలె. నీకు అన్నం తక్కువైం దని అడుగు. దానిమా టేదో చెపుతాను.

రా: ఆసందేహం నాకేమీ లేదు.

సు: అట్లా అంటే నే నొప్పుకోను. డబ్బు చేదాయేమి? పైలాభంలో నాలుగోవం తిస్తా, ఆలోచించుకో.

రా: ఇం కామాట తలపెట్టవద్దు. ఆ చిల్లరవస్తువులు దయ చెయ్యి. వళాసం వొక్కటిప్పించావంటే మోసకపోవడానికి వీలుగా ఉంటుంది.

సు: నోట శనివుంటే నే నేమి చేసేది? గింజలు కొలుచు కుంటావా?

రా: బియ్యం గొలువు, మెత్తుకొనిపోతా. జొన్నలు సాయంత్రం ఇత్తువుగాని.

రామదాసు బియ్యపుగోనె మెత్తుకపోయినాడు. ఇందాకటి కొత్తమనిషి చిరునవ్వుతో లోపలికి వచ్చి:

కొ-మ: సుబ్బయ్యగారూ! యేదో లాటు కొట్టారే-మీదయ్యా సామ్మి.

సు: ప్రాప్తం లేనిది ఉట్టినే ఎవరికైనా వస్తుందా? అయితే *వొక్క సంగతి. వేళ్లు వంచందీ వెన్న పూస రాదు.

కొ-మ: ఆమనిషి వట్టిచాదస్తుల్లా గున్నాడే? నే నైతే ఇటువంటివి పదిలాట్లు కొట్టి హాయిగా కూర్చుందును. తరువాత మన నడిగేవా డెవడు? పదేండ్లలో పెద్దసెట్టి నయ్యేవాణ్ణి.

సు: అయితే నీవు వెళ్లుతావా? యింకా రెండువందల రూపాయల సరుకుంది. నీ తావర మెక్కడనో తెలియకపోయెనే!

కొ-మ: సుబ్బయ్యా! వారంరోజులనుంచీ వస్తున్నాగదా! నాలో తభావతు యేమైనా కనిపెట్టావా? మంచిచెడ్డలు ముందుగా నీ కెట్లా తెలుస్తవి?

సు: మొదటిసారి పైలాభంలో నీకు భాగం లేదు. అతనితో పాటు రెండోసారినుంచీ నాలుగోవంతు లాభం యిస్తా. ఈతడవకు అతని మోస్తరుగా ముప్పైరూపాయిలు తీసుకో.

కొ-మ: నా కా షరతులు గిట్టవు. రెండోసారి లాభం వస్తుందని నిలుకేమున్నది? ఈసారిగూడా లాభం ఇయ్యవలసిందే, లేకపోతే నావల్ల కాదు.

సు: సరే, సరుకు తీసుకో. నాకు మొగమాట మెక్కువ. యెదుట గట్టిగా లే దనలేను.

కొ-మ: జాపితా తయారుచేయండి. రేపు తెల్లవారేవరకు సంచి తెచ్చి వప్పజెపుతా.

సు: (కూరికపాట్లుపడుతూ, జాబితా తయారుచేసి) మూట కట్టుకో, మళ్ళీరావడ మెందుకు? ఇకమీాద చీకట్లో వచ్చి పోతూవుండు.

కొ-మ: రాత్రి నిద్దర లేదా ఏమయ్యా?

సు: రాత్రి ఒంటిగంటకు నే పడుకోవడం. మే మిట్లా కష్ట పడుతాం, కూలివాండ్లు మూడబ్బు బెల్లప్పొడిగా కావాలంటారు.

కొ-మ: మా ఆడకూతురు పనే ముట్టుకోదు. అన్నం పొయిమీాద పెట్టడమే దానికి కష్టం. రాత్రింబవళ్లూ నిద్రపోతుంది.

సు: చూశావా, మా ఆడకూతురు ఇందాకటివరకూ మేలుకొనేఉన్నది.

కొ-మ: తెల్లవార్లూ యిట్లా నిద్దర్లు కాయకపోతే మంచి యినపపెట్టె తెప్పించరాదూ? మే మొక జమీాందారీవ్యవహారంలో నాలుగు యినపపెట్టెలు లేపేశాం. ఒక టిప్పిస్తా పుచ్చుకుంటావా?

సు: రాత్రిపూట చేరిపిస్తే పుచ్చుకుంటా. అక్కడికి నాశ్రమ తీరిపోతుంది.

కొ-మ: వచ్చే ఆదివారం నీ స్వంతబండి పంపితే తోలి పెట్టిస్తా. నూటయాభై రూపాయలపెట్టె డెబ్భయిఅయిదుకు తెగ్గొట్టుకో.

సు: యాభైంటికి పైన నేను పెట్టలేను. ఆ ప్రకారం పైసలు చేయించు.

కొ-మ: మళ్ళీ వస్తాగా. మా నాయకుడు వల్లగాదంటా డేమో? గట్టిమాట రేపు పొద్దున చెప్పుతా. మాట అంటే చెల్లించుకొనేటట్టుగా ఉండాలె.

సు: ఇక యెత్తుకో. నా దగ్గర మూడురూపాయలే నిలువ ఉన్నది. లెక్క మరచిపోయేవు. ఆనికె బాగుండదు.

కొ-మ: బాగుండక—తగవు లాడవచ్చునా? యెతుబారీ మీాద పోవలెగాని వీటితో అవుతుందటయ్యా?

కొత్తమనిషి మూటెత్తుకొని నిమిషంలో అంతర్ధానం అయి నాడు. మళ్లీ కనబడలేదు. మరుక్షణంనుంచి సుబ్బిసెట్టి కెందుకో అనుమానంగా ఉన్నది. పొరపాటు జరిగినందుకు పస్తాయించాడు. తాటిచెట్టంతవాడికి తలదన్నేవా డుంటా డని అనుకున్నాడు. ఆరోజు పగలంతా అదే ఆలాపనగా ఉన్నది. కొత్తమనిషి తిరిగి రావలసిన గడువు కొన్నిగంట లున్నా రాడని నిశ్చయం చేసుకున్నాడు. పట్ట లేక భార్యతోకూడా చెప్పాడు. మధ్యాహ్నం ఆమె దిగులుపడి అన్నం తినలేదు. గుడ్లలు కండ్లలో మెదిలినవి. గోరంచుదోవతి పెనిమిటి కట్టుకుంటానంటే యెందుకు వద్దంటినా పాడుదాన్ని అని విచారపడ్డది. జరిగినమోసం యెవరికీ చెప్పుకోలేదు. దొంగలలో షరీకు అయితే వాళ్లు మోసం చేసిపోయినా రని పోలీసులకు తెలిస్తే చిక్కులు వస్తవని భయపడ్డాడు. రామదాసు తెచ్చినలాభానికి యీ నష్టం సరిపోయిందని ఉభయులూ మనస్సు కుదుర్చుకున్నారు. రామదాసును అన్యాయంచేయకుండా కొంతభాగం అతనికికూడా ఇచ్చినట్టయితే ఈ మోసం జరిగే ఉండదని చంద్రమ్మ అన్నది. ఈ నష్టంకింద రామదాసు కిస్తానన్న జొన్నలబస్తా బిగబట్టుకోవలెనని మొదట అనుకున్నాడుగాని చంద్రమ్మ రామదాసుకు అక్రమం చేస్తే బెడిసికొడుతుందని భయపడడంచేత ఆ ఉద్దేశం వదులుకొన్నాడు. సాయంత్రం పల్లెబేరం కాంగనే దుకాణం మూసి ఉభయులూ భోజనంచేశారు. చంద్రమ్మ వెంటనే పడుకున్నది. సుబ్బిసెట్టి కొంతసేపు రామదాసుచరిత్రా, మరికొంతసేపు కన్యకాపురాణం రాత్రి రెండుఝాములుదాకా చదువుకున్నాడు. ములరాచు పాలెంలో కుక్క లరుస్తున్నవి. నడివీధిలో రెండుకుక్కలు యేడవడం మొదలుపెట్టినవి. కొండమీద గుడ్లగూబలు అరుస్తున్న శబ్దం వినబడ్డది. దొడ్లో అలికిడి అయినట్టుగా ఉంటే సుబ్బిసెట్టి లాంతరు తీసుకొని దొడ్లోకి పోయినాడు. లాంతరుకు మూడువైపులా అద్దాలు పగిలిపోవడంచేత దీపం నిలవలేదు. దొడ్డితలుపుగొళ్లెం కదిలించి చూచి నాగవాసంలో పుల్ల దోపాడు. మూడువైపులా యిండ్లు ఉండడంవల్ల యిల్లు పెట్టెవలె ఉన్నది. ఉత్తరం వీధితల. నీలిమం దమ్మకంబాపతు పదివేలరూపాయలు యింట్లో నిలవ ఉండటంచేత మనిషి కేమీ తోచడంలేదు. రూపాయికంటే వడ్డీ

తక్కువ వచ్చినా ప్రస్తుతం వడ్డీ కిచ్చివేయడమే మే లనుకున్నాడు. తగినాసాము లెవ్వరా అని యోచించాడుగాని స్ఫురించలేదు. చంద్రమ్మకు సరిగా నిద్రపట్టలేదు. గుడ్డలు యెత్తుకొని పోయినట్టూ, పోలీసులు వచ్చినట్టూ ఆలాపనగా ఉన్నది. ఒంటిగం టయ్యేవరకు లేచి కూర్చున్నది. సుబ్బిసెట్టి పంచాదిలోకి పోయి పడుకున్నాడు. చంద్రమ్మ లేచి వచ్చి తూర్పింట్లో స్తంభాని కానుకొని దీపందగ్గర కూర్చున్నది. యెప్పుడైనా భయంచేత నోట మాట రాకపోతే శబ్దంచేసి పిలవడానికి ఒక ఓటి తప్పేలా, పగిలిన బొంగుకర్రా దగ్గర పెట్టుకున్నది. దీపం కాగడావలె వెలిగి చమురు పీలుస్తున్నదని కొడెంతదీపం చేసింది. కొంతసేపటికి కునికిపాట్లు వచ్చినవి. అవి పోవడానికి నిన్నటిసెనగపప్పు కాసిని నమిలి నీళ్లు తాగింది. కండ్ల మబ్బు పోలేదు. స్తంభానికి తల మోటించి పిల్లికూతలు పెడుతూ నిద్రపోయింది. యింటిసమీపంలో కుక్క ఒకమాటు మొరిగింది గాని దొంగలు దానికి బెల్లం, మాంసం లంచంపెట్టారు. ఒక దొంగ ముతరాచుపాలెంవైపున రాళ్లకుప్ప పేర్చుకొని కావలి గాస్తున్నాడు. ఇద్దరు రెండరుగులపక్కనా నక్కి రెండువైపులా కనిపెట్టిఉన్నారు. అరుగుమీద గడ్డలుపడ్డ చప్పిడి వినబడకుండా గోనెగుడ్డలు మెత్తగా పరిచి కన్నగాడు మొదటియిటికె తీశాడు. యిటికె బెందడుతో కట్టడంచేత ఒక్కటి రాంగనే తక్కినవాటిని అచ్చులవలె వొల్చి పట్టమీద పెడుతున్నాడు. కన్నానికి అడ్డం రాకుండా రెండవవాడు యిటికెలన్నీ అరుగుకిందికి దింపాడు. కన్నం పూర్తి అయింది. ఒకడు కన్నంలోగుండా కాళ్లుచాచి లోపలికి ప్రవేశించాడు. తూర్పింటి తలుపుదగ్గరకు పోయి దానిమీద రెండు చిన్నదెబ్బలు కొట్టాడు. చంద్రమ్మకు మెలుకువ రాలేదు. తూర్పింట్లోకి పోయి వీధితలుపు గొళ్లెందీసి చేరవేసిఉంచాడు. మరిద్దరు లోపలికి ప్రవేశించారు. దీపం పడకటింట్లోకి తీసుకొనిపోయి వంకెనున్న తాళపుచేతులు తీసుకొని భోషాణం తెరిచేవరకు దాంట్లో ఒక పెద్ద చందూకా ఉన్నది. చందూకానిండా నగ లున్నవి. అది ఒకడినెత్తిన పెట్టంగనే వాడు వాకిట్లో ఇంకొకడికి అందించాడు. వా డది యెత్తుకొని సంకేతస్థలానికి వెళ్లాడు. భోషాణం పక్కన నేల తట్టిచూస్తే బొతకుమన్నది. కత్తితో

నూటువేసి పైపెళ్ల లేవదీస్తే రూపాయల బిందెలమీద సిబ్బులు మూసిఉన్నవి. అవి ఒకడు వాకిట్లోకి అందించి వచ్చాడు. ఇంకొక కావటిపెట్టె భోషాణంలో ఉంటే యెత్తుకొని అంతా బయలుదేరారు. చంద్రమ్మ ఇంకా కునుకుతూనే ఉంది. వీధిలో ఒక కుక్క కవ్వించి మొరుగుతున్నట్టు సుబ్బిసెట్టికి వినబడ్డది. అతడు లేచి తూర్పింట్లోకి వచ్చి చూస్తే దీపం లేదు. దీపం మలిగిందేమే అని అడిగాడు. వీధితలుపు ఓరవాకిలిగా తీసిఉన్నది.

సు: ఏమేవ్! నీతోడబుట్టినవాళ్లు వచ్చినట్టున్నారు.

చం: నీతోడబుట్టినవాండ్లు వచ్చారేమో!

సు: దీప మేది! వీధితలుపు తీసిఉన్నది.

చం: 'పడమటింట్లో కెట్లాపోయింది? నే నిక్కడే పెట్టానే? యింకేమున్నది, కొంప పోయిం'దని అరిచిందిగాని పైకి వినబడ లేదు. ఇంకా యేమో చెప్పబోయింది. నోట మాటరాలేదు. కర్ర తీసుకొని తప్పేల వాయించబోతే చేతులు తడబడ్డవి. దెబ్బ తగలలేదు. రెండునిమిషాలు కొట్టినతరువాత నాలుగుదెబ్బలు వినబడ్డవి.

సు: నే లేచేఉన్నా. యెందుకు తప్పేల కొడతావు? (అంటూ నిప్పుపుల్లగీచాడు. పుల్లారంగా పుల్లగీస్తూ) గదిలోకి పోయి దీపం తీసుకొనిరా.

చం: వాళ్లందులో ఉన్నారేమో? నీవుకూడా రా.

సు: దాని కిద్దరు కావలెనా? ముందు తలుపుమీద కొట్టు.

చంద్రమ్మ: ఇశ్శో! ఇశ్శో! అని తలుపుమీద కొట్టింది. ఏమీ చప్పిడిలేదు.

సు: కర్రతో తలుపు నెట్టు.

చం: లోపలివాళ్లకు దారిదేగా?

సు: అటు దారిచేసుకోకుండా ఉన్నారా? ఇద్దరం లోపలికి పోదాం పద.

ఇద్దరూ మెల్లగా లోపలికి అడుగులు పెట్టారు. యెవరూ లేరు. గోడకన్నం, నేలకన్నంమాత్రం కనబడ్డవి. భోషాణం చూస్తే నగలపెట్టె లేదు. చంద్రమ్మ గుండెలు బాదుకొన్నది.

చం: యిం కేమున్నది? అంతా గుండం వేశారు.

సు: మన రాతేమైనా తీసుకొనిపోయినారా?

చం: మనకు మిగిలింది రాత ఒక్కటే. తక్కిన దంతా పోయింద్రి.

సు: పిచ్చిదానా! అదొక్కటి బాగుంటే చాలు. మూడు రోజులలో పోయిందంతా సంపాయిస్తాను. నీవు తొందరపడి అందరితో వెలితిగా మాట్లాడవద్దు. మనం ఇవ్వవలసినవాళ్లు రేపే వచ్చి కూర్చుంటారు.

ఈసందడికి ఇరుగుపొరుగువా ళ్లంతా గలభాగా పోగై నారు. కన్నం పరీక్షిస్తున్నారు. కన్నంవేయడంలో గొప్ప పని తనం చూపించాడని గంగాధరు డన్నాడు. ఇతడు లాలూచీ అయివుంటాడని కొందరు చెవులో ఊదుకొన్నారు. "వెన్నెట్లో దొంగలు పడ్డా రేమయ్యా తమాషాగా" అని ఖరింబీ అన్నది.

ఖ: నీవు నిద్రపోయేదానవు కాదుకదా! యెట్లా జరిగిందబ్బా యింతపని!

చం: కాలం ముసించుకొనివచ్చేవరకు అన్నీ వ్రానగూడుతవి.

గం: సొక్కుపొడి చల్లుతారట. అది మీద పడంగానే మత్తు వస్తుందట.

ఖ: సుబ్బయ్యా! యేమైనా పోయిందా?

సు: ప్రాప్తం దీరింది పోయింది, తీరంది ఉంది.

గం: ప్రాప్తం యేమాత్రం దీరింది?

సు: ఇంట్లో యేమీ లే దన్నా!

గం: ఇంట్లో యేమీ లేనిది దొంగలు పడినానికెనా పడక మునుపా?

సు: నీ దంతా వేళాకోళం!

మునసబు: సుబ్బిసెట్టీ! నగలేమైనా పోయినవా?

సు: యేమీ పోలేదండి. దొంగలు వచ్చారు, పోయినారు. మేము వెంటనే లేచాం. వ్యవధానం యేదీ?

ము: యేమీ పోలే దని వాఙ్మూలం ఇయ్యి.

సు: ఇంకా వాఙ్మూలం యెందుకు? చెప్పేగా వ్రాసుకోండి.

ము : నీదస్కతు కావలె.

సు : పోయిందిపోంగా ఈ బెడదంతా యెందుకండీ మాకు?

ము : ఇప్పుడేమీ పోలేదంటివే?

సు : ఇప్పుడుమటుకు పోయినవని చెప్పానా?

ము : సరే. దస్కతు పెట్టు.

సు : ఊఁ. సరేనా? పోలీసులట్టాలు నే పడలేను.

ము : కేసు కమ్మా చేతువుగాని—

అంటూ వెళ్లిపోయినాడు. ఇంతలో కోమటివెంకాయి వచ్చి,

వెం : మునసబుతో నీకు తగాదా ఎందుకురా? బెదిరిస్తూ పోతున్నాడు. వచ్చినకర్మానికి తోడు పైగా యి దెందుకు? ఏమన్నా పోయిందా?

సు : ఏమేమి ఉన్నదక్కా ఇంట్లో? రావడం చూశామా? పోవడం చూశామా? ఏమి తీసుకపోయిందీ ఎట్లా చెప్పగలం?

వెం : అంతే నన్నావూ? నే పోయివస్తా. చంద్రమ్మా! దిగులు పడబోకు.

గం : దొంగలు లోపలికి వచ్చారా సుబ్బయ్యా?

సు : మాకు లోపల ఎవరూ కనపడలేదు. బయటివాండ్లు బయటనే పోయినారు. వాళ్లకు కూలికూడా గిట్టినట్టు లేదు. పడుకోండయ్యా పోయి! ఎంతసేపని మేలుకుంటారు?

అంతా వెళ్ళిపోయినారు. కన్నానికి పాత తలుపుచెక్క లడ్డం పెట్టి తలుపు వేసి ఇంట్లోకి వెళ్ళారు.

తెల్లవారేవరకు ఊరి పిల్లలూ, పెద్దలూ సుబ్బిసెట్టి ఇంటి చుట్టూ చేరారు. సత్తెనపల్లినుండి పోలీసు సూపరెండెంటు, డిప్యూటీ కలెక్టరు వగైరా ఉద్యోగస్థులు, కొండవీటికొండకు పోవలెనని వస్తూ తెల్లవారేవరకు మంగళాపురం వచ్చారు. రాత్రి సుబ్బిసెట్టి సామ్మేమీ పోలేదని వాఙ్మూల మిచ్చినా మునస బది నమోనామీద వ్రాయ లేదు. ఉద్యోగస్థులు దడబడగా రావడంతోనే పెద్ద ఉద్యోగులు తన సొమ్ము పట్టి ఇప్పిస్తారేమో అని ఆశతో మునసబును లోగట్టుకొని పూర్వపు వాఙ్మూలం తొలగించి ఇరవై వేల రూపాయల ఆస్తి పోయి నట్లు నిజమైన వాఙ్మూలం ఇచ్చాడు. ఈ కేసు పూర్తిగా విచారించి పత్తా తీయవలసిందని ఇన్‌స్పెక్టరుకు ఖండితమైన ఉత్తరువు లిచ్చి

భోజనం అయినతర్వాత ఉద్యోగస్థు లందరూ బయలుదేరారు. వీరిలో డజన్ మంది పోలీసుజవాన్లు తక్కెళ్ళ జగ్గడి తాలూకు ఒక గుంపు తుమ్మలపాలెం సమీపంలో కొండవండలలో ఆడవాండ్లతో సహా దిగిఉన్నారని తెలిసి రెండు పార్టీలుగా బయలుదేరి గుంపును బట్టుకోవలెనని ఏర్పాట్లు జరిగినవి. డిప్టీసూపరిండెంటు డజన్ పోలీసులతో బయలుదేరి యనమదల రస్తాను తెల్లవారేవరకు వచ్చేటట్టు ఉత్తరువు లయినవి. రాత్రులు దొంగతనం చేసి తెల్లవారేవరకు దొంగ లంతా కొండలోయలలో జేరి నిద్రపోతుంటా రనే నిశ్చయంతో బయలుదేరారు. సారా దుకాణాలకు పోగూడదనీ, ఊళ్లలో బోగం వాళ్లతో సంబంధాలు పెట్టుకోగూడదనీ జగ్గడు నిబంధనలు చేయడం చేత పోలీసులకు ఆచూకీ చెప్పేవా ళ్లెవ్వరూ కనబడలేదు. సత్తెనపల్లి నుంచి వచ్చే పార్టీ కోటదగ్గరనుంచి కొండెక్కి లోయలోకి దిగవలెననీ, గుంటూరుపార్టీ లోయలోకి క్రిందినుంచి ఎక్కవలెననీ ఏర్పాటు. సూపరిండెంటు జగ్గడిని పట్టుకోవలెనని ఉత్సాహపడుతున్నాడు. దొంగలగుంపు ఎంత పెద్దదో పోలీసువారికి తెలియదు. చుట్టుపట్ల గ్రామోద్యోగులు తాముకూడా వస్తామని పోలీసువారితో చెప్పారు గాని జనం ఎక్కువ అయితే అల్లరై తమ జాడలు ముందుగా గుంపుకు తెలుస్తవనీ, ఈ వచ్చేవాళ్ళలో కొందరు గుంపుతో లాలూచీ అయిఉండవచ్చుననీ సందేహించి ఎవండ్లనూ రానియ్యలేదు. పోలీసుల జాడలు యావత్తూ కొండపీటి మునసబువల్ల గుంపుకు పూర్తిగా తెలిసినవి. సత్తెనపల్లి పార్టీ వచ్చే జాడ లన్నీ కనిపెట్టి కురవదారిపక్కన నక్కి ఉన్నారు. తుపాకులు, కత్తులతోసహా ఇటు వచ్చిన దొంగలపార్టీ యాభై మందికి మించుతారు. పోలీసుపార్టీ కురవదగ్గరకు వచ్చేవరకు ఇంకా చీకటి ఉన్నది. పోలీసులు తమమీద తుపాకులు కాల్చడానికి అవకాశం లేకుండా యాభై మందీ పేమ్కబ్జులతో గుంపుమీదను పడి పట్టుకొన్నారు. సూపరిండెంటూ, డిప్టీ కలెక్టరూ సహా ౧౮ మందిని చొక్కాలు తీసివేయించి చెట్ల మొదళ్ళకు కట్టి తుపాకులు ఊడదీసుకుని యనమదల వైపుకు బయలుదేరారు. యనమదల పోలీసుపార్టీకి నాయకుడుగా ఉన్న అయ్యాంగారు దొంగలు భయపడడంకోసం ముందుగా అదురుదెబ్బలు కాల్పించాడు. అందువల్ల పోలీసువారి మందుసామాను ఖర్చు కావడమే

కాకుండా జాడలు వెల్లడియైనవి. పోలీసులు తేపా తుపాకులు కాలు స్తుండడంచేత వారిమీద పోయి పడితే సన్నీ లుపయోగిస్తారేమో నని దూరంనుంచే అరవై తుపాకులను బారుచేసి ఒక్క-పర్యాయం పోలీసులమీద కాల్చేవరకు కొందరికి బలమైన గాయాలు తగిలినవి. సూపరిండెంటు అయ్యంగారు పోలీసులను కాల్చవద్దని ఉత్తరువు చేసి "మేము లోబడ్డాం. మనుష్యులను కాల్చవ"ద్దని కేకలు వేశాడు. గుంపు నాయకుడైన చెంచు రామానాయకుడు మీరందరూ తుపాకులు చప్పుడయ్యేటట్టుగా విసిరి దూరంగా పారవేసి బోర్ల పడుకో వలసిందని ఉత్తరువు చేశాడు. పోలీసులు ఆ ప్రకారమే జరిగించారు. రామానాయకుడు విచ్చుకత్తులు గల అయిదుగురు అంగరక్షకులతో ముందుకు వచ్చి "శరణాగతరక్షక బిరుదాంకిత రాజాధిరాజ తక్కెళ్ల జగన్నాథంగారి ఆజ్ఞానుసారంగా అభయమిస్తున్నాను. మీరు లేచి వెళ్ళిపోం" డని గంభీరంగా ఉత్తరిచ్చాడు. అంతట అయ్యంగారూ, తక్కిన పోలీసులూ లేచి బయటబడ్డారు. అంతట రామానాయకుడి సైనికు లందరూ ఎవరిపీలువెంబడి వారు యీ సాయంత్రమే వెళ్ళిపో వలసిందనీ, సంకేతస్థలం చేరవలసిందనీ, సాయంత్రంవరకూ ఎవరూ గుంపుగా ఉండగూడదనీ ఉత్తరువు చేయడంతో ఆ గుంపు యావత్తూ తుపాకులు సంకేతస్థలంలో పాతివేసి చెదిరిపోయింది.

3. దొంగల కోవలు

జిల్లాసూపరిండెంటునూ, సిబ్బందినీ జగ్గడిగుంపు పట్టుకొని చెట్లకు కట్టివేసి పోయిం దని కొండవీటి గ్రామస్థులకు తెలిసి కావలి వాండ్లనూ, ఊరి జనాన్నీ తోడుచేసుకొని తగినన్నివస్త్రాలతో కురవదారిన బోయి బందీలను కనిపెట్టి విడిపించి పైక గుడ్డలిచ్చి మెల్లిగా నడిపించుకొని రెండుజాము లయ్యేటప్పటికి ఊళ్లోకి తెచ్చి మజ్జన భోజనాదులు చేయించారు. డిప్యూటీసూపరిండెంటు అయ్యాంగారు, తానూ సిబ్బందీ దొంగలతో హోరాహోరీ పోట్లాడామనీ, దొంగలగుంపు అతిపెద్దది కావడంచేత మెళుకువతో తన సిబ్బందిని రక్షించుకొని సగౌరవంగా వచ్చామనీ, తగినంత సిబ్బంది వత్తాసిగా ఉంటే యావత్తుగుంపునూ పట్టుకుంటాననీ జిల్లాకలెక్టరు ఫీల్డుగారికి వ్రాశాడు, సూపరిండెంటుగారిని కట్టివేశారని కబురు రావడంతోనే

కలెక్టరుగారు మద్రాసు గవర్నమెంటుకు తారిచ్చి అయ్యంగారి ధైర్యసాహసాలనూ, చాకచక్యమునూ పొగుడుతూ రెండువందల మంది మూలబలాన్నీ, యాభై మంది పోలీసులనూ యిచ్చి నాయకుడుగా జేసి అయ్యంగారిని పంపించారు. కలెక్టరుగారు కొండవీటి గ్రామమునసబుకు సర్కారుకు సహాయంచేసి తన రాజభక్తిని ప్రకటించినందుకు రావుసాహేబు బిరుదు సిఫార్సుచేసి డిప్యూటీ సూపరింటెంటుగారి రెండవ దండయాత్రలో సహాయం చేయవలసిందని తాఖీదు పంపాడు. మర్నాటిసాయంకాలం అయ్యంగారు సిబ్బందితో సహా ౯ గంటలకు సత్తెనపల్లి స్టేషనులో దిగి తెల్లవార్లూ అక్కడ పడుకున్నాడు. క్రిందటిరోజు మోస్తరుగా చీకట్లో బయలుదేరితే దొంగలు మాటి కాలుస్తారని బాగా తెల్లవారినతరువాత ఫలహారాలు చేసి కొండరిజర్వు యావత్తూ పరవంజి మునుములు పట్టి వెదకడం ప్రారంభించారు. మధ్యాహ్నం పొత్తూరు, అమీన్‌బాదా గ్రామాలలో భోజనంచేసి వెంటనే కొండలూ, అడవులూ వెతకడం ప్రారంభించి పొద్దుకూకేవరకు వొకభాగం తుమ్మలపాలెం, రెండవది కొండవీడూ చేరారు. అంతట యుద్ధంచాలించి ఉదయం యథాప్రకారంగా బయలుదేరి రెండుజాములయ్యేవరకు చనుగొండ మొకిర చేరారు. అప్పటికి వెతకడం పూర్తయింది. అయ్యంగారు వల బాగానే ఒడ్డాడుగాని జెల్లపిల్లకూడా దొరకలేదు. జిల్లాకలెక్టరూ, సూపరింటెంటూ ఆ సమయానికి అక్కడికి వచ్చారు. దొంగలు ఒక్కరూ చిక్కకపోవడానికి కారణా లందరూకలిసి యోచించి కొండయావత్తూ ఒక్కరోజులో వెతకడం సాధ్యం కానందున మొదటిరోజు రాత్రి దొంగలు వెదకినభాగంలోకి పోయి అయినా వుండాలె, లేక చుట్టుపక్కగ్రామాలవాండ్లుకూడా ఆ గుంపులో చేరివుండి వాళ్లసహాయంతో ఝుడితి ప్రారంభించక పూర్వమే తప్పించుకపోయేనావుండాలె నని నిర్ధారణచేశారు. సోదాచేయడంవల్ల భయపడి దొంగలు పరుగెత్తిపోయినదీ, లేనిదీ నిదానంమీదగాని తెలియదని ప్రస్తుతం దొంగలను పట్టుకోవడం చాలించి మూలబలానికి బత్తా యిచ్చి పంపివేశారు. దొంగతనాలు యథాప్రకారంగానే జరుగుతూ ఉన్నవి. జిల్లాలో ధనవంతులని పేరుగల వర్తకులూ, భూస్వాములూ, ప్లీడర్లూ గోలపెట్టుతూ ఉన్నారు. నాలు

గైదు జిల్లాలలో గుంపులు పేరుచెప్పి కన్నాలు వేస్తున్నారు. దార్లు కొడితే హీనమని యెంచే తెగలవాళ్లను కన్నాలు వేయడానికి పంపారు. దార్లు కొట్టడమే మొగసిరి అని కొందరూ, కన్నాలు వేయడానికి యెక్కువ తెలివితేటలు గావలెనని కొందరూ వివాదపడడంచేత ఏశాఖలో అభిరుచిగలవాళ్లను ఆ శాఖకు నియమించవలసిందని జగ్గడు త్తరువు చేశాడు. యేటి నానుకొనిఉన్న నైజామిలాకా గ్రామాలలోకూడా దోపిడులు జరగడంచేత నవాబుగారి పోలీసులుకూడా ఇంగ్లీషు పోలీసులకు సహాయమైనారు. కర్నూలుజిల్లా సూపరిండెంటు స్పెన్సరుగారు యెక్కువ తెలివితేటలు కలవాడని అధికారం వారికిచ్చి నాయకుణ్ణిగా నియమించారు. చాలాచోట్ల దొంగలు పట్టుపడ్డారుగాని జగ్గడియొక్క నేర్పరితనంచేతనూ, గోపనాశక్తిచేతనూ యావత్తుగుంపుయొక్క యేర్పాట్లు, లోతుపాతులు నాయకులకు తప్ప సామాన్యులకు తెలియకపోవడంచేతనూ, ఒకకోవలో వాళ్ల జాడలు రెండవకోవవాండ్లకు తెలియకపోవడంచేతనూ, పట్టుపడ్డవాండ్లు పోలీసు లెంత బాధపెట్టినా తమ కోవకు సంబంధించిన యెనిమిదిమంది పేర్లు తప్ప తక్కిన వాళ్లవి బయటపెట్టలేదు. పదిజిల్లాలలో బందిపోట్లు నడిపిస్తున్న జగ్గడి చెహరా చెప్పగలవాడు ఒక్కడూ దొరకలేదు. అయిదారు కోవలవాళ్లు కొన్ని చెహరాలు చెప్పారుగాని తావెళ్లువేసి చూస్తే ఒకదాని కొకటి పొసగలేదు. అయిదు జిల్లాలనుంచి జగ్గణ్ణి పట్టుకున్నామని రిపోర్టులు వచ్చినవిగాని కేసులు విచారణకు పెడితే అసలు జగ్గడు దొరకలేదని తేలింది. పదిసంవత్సరాల క్రింద జగ్గడి చెహరాప్రకారం పరీక్షిస్తే అటువంటివాడు వాళ్లకంతే చిక్కలేదు. కర్నూలుజిల్లా యెర్రమలలో జగ్గడు దొరికాడని చివరకు నిర్ధారణయింది. నెల్లూరు జిల్లాజడ్జిగారిని అతనితో దొరికిన యెనభై మందిగుంపునూ విచారించడానికి నియమించారు. మూడువందలమందిసాక్షులు యిరవై తాలూకాలనుంచి వచ్చారు. అయిదునెలలు కేసువిచారణ పట్టింది. జగ్గడినీ, యిరవై మంది తోడుదొంగలనూ పదేసిసంవత్సరాలు బందిపోటు శెక్షన్‌కింద శిక్షించారు. జగ్గణ్ణి పట్టుకొన్న పదిమందిపోలీసులకు బహుమతులూ, ఉన్నతోద్యోగాలూ యిచ్చారు. కర్నూలుజిల్లాసూపరిండెంటుకు

కమీషనరుపని ఖాయంచేసి గుంటూరులో మకాం యేర్పరచుకొని జగ్గడి అనుచరులనుపట్టి రూపుమాపవలసిం దని సర్వాధికారం యిచ్చారు. ఇవన్నీ జరిగిన పదిహేనురోజులకు కమీషనరుగారు పదిహేనుమంది సిబ్బందితో పల్నాడుతాలూకా శ్రీగిరిపాడు అడవులలో సంచరిస్తుంటే యాభైమంది దొంగలగుంపు వచ్చిపడి యావత్తుమందినీ పట్టుబడిచేసి కమీషనరుగారూ, డిప్టీసూపరిండెంటు అయ్యంగారూ, మరియేడుగురు ఇతరపోలీసులూ జగ్గడి వత్తాసులను నిజం రాబట్టడంకోసం శరీరంలో యినుపముండ్లు గుచ్చి, రాళ్లతో మోకాళ్లమీద, మోచేతులమీద పొడిచీ హింసించారని నేరాలుమోపి మారువేషంతో తెల్లవాండ్లదుస్తులు ధరించి జగ్గడు కోర్టుపెట్టి విచారణచేసి పెద్దఉద్యోగస్థులకు రెండుడజనులూ, చిన్నవాండ్లకు డజన్ దెబ్బలూ చొప్పున ముక్కోణానికి కట్టించి చింతమెల్లెలతో కొట్టించి పంపివేసినట్టు ప్రచురమైంది. పత్రికలన్నీ పోలీసుపరిపాలనయొక్క దౌర్బల్యాన్నీ, అసమర్థతనూ ఖండిస్తూ వ్యాసాలు వ్రాసినవి. గవర్నరుగారు ప్రతి కలెక్టరుకూ, సూపరిండెంటుకూ, పదిహేనురోజులలోగా నేరాలు ఆపి జగ్గణ్ణి పట్టుకొనేటందుకు తగిన యేర్పాట్లు చేయవలసిందని తాఖీదులు పంపారు. కలెక్టరుగారు గ్రామ ఉద్యోగుల కందరికీ అనుమానస్థులమీద పూర్తిగా నిఘా ఉంచాలిసిందనీ, నేరపుతెగల సంచారాలు రిపోర్టు చేయవలసిందనీ ఖండితంగా తాఖీదులు పంపారు. ఇన్ని ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నా బరంపురం మొదలు కడపమండలంవరకూ, పడమట హైదరాబాదువరకూ నేరాలు జరుగుతూనేయున్నవి. దొంగలు పడమటిజిల్లాలకుకూడా వ్యాపిస్తున్నారు. వీళ్లకోవలు ప్రతిగ్రామంలోనూ యేర్పాటు చేయడంకొరకు జగ్గడు ఏజంట్లను పంపి ప్రచారం జరిగిస్తున్నాడనీ, ఈ వత్తాసులు అనేకవేషాలతో పడమటిజిల్లాలలో తిరుగుతున్నారనీ, ఆ జిల్లాలలో వర్షాలు కురవక పంటలు పండనందున బీదలు గుంపులుగుంపులుగా కోవ లేర్పడుతున్నారనీ, బళ్లారి, అనంతపురంజిల్లాల కలెక్టర్లు గవర్నరుగారికి తెలియజేశారు. మైసూరురాజ్యంలోకూడా కొన్నిచోట్ల జగ్గడి ఏజంట్లు ప్రచారం చేస్తున్నారనీ, బీదలకు ముబాదలాగా కోవకు నూరురూపాయలవంతున డబ్బు భోజనంనిమిత్తం యిస్తున్నారని,

సమాచారం తెలిసిందనీ, దేశభక్తు లందరూ ఈ ఉద్యమం తమ రాజ్యములో వ్యాపించకుండా ప్రభుత్వానికి సహాయం చేయడం ధర్మ మనీ దివానుగారు ఉపన్యాసం ఇచ్చారు. హైదరాబాదు, మదరాసు, మైసూరుప్రభుత్వాలతరఫు యేజంట్లు కలిసి జాయంటుగా పనిచేసే నిమిత్తం గుంతకల్లు వచ్చి కొన్ని ఏర్పాట్లు చేశారు. వాటి ననుస రించి మూడుగవర్నమెంట్లవారూ తమ పోలీసుసిబ్బందిని రెండురె ట్లధికంచేసి జాగ్రత్తగల ఉద్యోగులను అన్వేషణశాఖాధికారులుగా నియమించారు. రైలుకంపెనీలు తమ పోలీసుసిబ్బందిని ముబ్బడిచేసి ప్రయాణీకులను ఖరాఖండీగా పరీక్షించవలసిందని ఉత్తర్వులు జరిగినవి.

4. బుజ్జి కథ

ఒకరోజు తెల్లవారేవరకు ఆంధ్రదేశంలోఉన్న అన్నిరైలు పెట్టెలలోను వందలకొలది ప్రకటనలు కుప్పతిప్పలుగా వెదజల్లబడ్డవి. ఆకాగితాలే ప్రతిఉద్యోగస్తుడికీ పోస్టుద్వారా వచ్చినవి. ప్రయా ణీకులు గుంపులుగా జేరి కాగితాలు చదువుతున్నారు. 'రాజాధి రాజ, శరణాగతరక్షణ, సర్వమతస్థాపనాధికార, తక్కెళ్ల జగన్నాథంగారి ప్రకటన' అను శీర్షికతో "మా అనుచరులను శత్రువులు పట్టుకున్నప్పుడు న్యాయశాస్త్రప్రకారం శిక్షించకుండా మీ నాయకులపేర్లు చెప్పవలసిందనీ, మీ సంఘుంయొక్క యేర్పాట్లు బయటబెట్టవలసిందనీ నిర్బంధపెట్టి అంగీకరించనివాండ్లను హింసించి ఇనుపకడ్డీలతో కాల్చి చిత్రవధలు చేస్తున్నట్టూ, మాసైనికుల తాలూకు స్త్రీలను తమభర్తలజాడలను జెప్పవలసిందని బాధించి అవమానపరుస్తున్నట్టూ మాకు తెలియవచ్చింది. ఇకముందు ఇట్టి అక్రమ చర్యలు పోలీసులుగాని, వారియిలాకావారుగాని జరిగించే యెడల అట్టివాండ్లకు మాచట్టాలప్రకారం కఠినశిక్షలు విధించుతా మని తెలుసుకొనేది. మాస్త్రీలను దుర్మార్గులు అక్రమంగా అవమాన పరిస్తే దానికి ప్రతిక్రియగా శత్రుస్త్రీలను అవమానపరచడానికి మా ధర్మాలు అంగీకరించవు గనుక ఇతరశిక్షలు మాత్రమే విధించ బడుతవి. సనాతనులైన మాఅనుచరులు మాధర్మానికి వ్యతిరేకంగా స్త్రీలను అగౌరవపరిస్తే మాకు వెంటనే తెలుపగోరుతాము.

—తక్కెళ్ల జగన్నాథం."

అని వ్రాయబడి ఉన్నది. వాండ్లు చేసేవి అక్రమాలైనా క్రమంగా విచారించి శిక్షించవలెగాని బాధించడం పోలీసులది తప్పని కొందరూ, వాండ్లు స్త్రీలగౌరవం కాపాడినంతవరకు పట్టుబడరని కొందరూ, వాండ్లు ధర్మానికి కట్టుబడి పని చేయడంచేత ఇంత పని జరుగుతున్నదిగాని ధర్మవిరుద్ధంగా వర్తిస్తే ఆరంభంలోనే దొరికేవాండ్లని మరికొందరూ తమకు దోచినట్లల్లా వాదిస్తున్నారు. జగ్గడు తను సంపాదించిన డబ్బంతా బీదలకు పంచిపెడతాడనీ, మారు వేషముతో వచ్చి బీదలకు సంతర్పణాలు చేయించి వస్త్రాలు పంచిపెడుతున్నాడనీ, విశాఖపట్టణం జిల్లాలో కొన్ని కన్యాదానాలు చేయించాడనీ, ఏజన్సీతాలూకాలవాళ్లందరూ అతనికి అనుచరులై నైజాంలో కొన్ని తాలూకాలు స్వాధీనపరచుకున్నారనీ, జగన్నాథ మనే పేరు తగే ఉన్నదనీ పలువురు పలువిధాలగా చెప్పుకుంటున్నారు. ఈ ప్రయాణీకులలో మారువేషాలతో కొందరు పోలీసులూ, కొందరు సంతానులూకూడా ఉన్నారు. ఒకరోజు పట్టణం పొయ్యే రైలు బెజవాడ దాటంగనే రైలులో కూర్చున్న ఇద్దరు జంగాలు బిచ్చం అడుక్కొనేనిమిత్తం రెండు కీర్తనలు పాడిన తర్వాత జగన్నాథంగారి ధర్మతత్త్వాలని కాగితాలు పంచిపెట్టి బుర్రకథ ప్రారంభించారు.

రామరామ శ్రీరామా రామా – రామా రఘురామా

తక్కెళ్లజగ్గని ధర్మబోధలు – తలపున నిలపండి
ఆదికాలమున అందరు జనులు – అన్నదమ్ములండి
నదులు వనంబులు నానామృగములు – నాల్గుసంద్రములును
కొండలు వండలు జలములు పొలములు – గుంటలు సెలయేళ్లు
కాయలు పండ్లు పాడిపంటలు – ఘనమయినాయిండ్లు
అంతరువులా భేదము లేక – అందరి సొమ్మండి
కుడవా గట్టా ఒకరికి బెట్టా – కొదవే లేదండి
నా నీ భేదము లేక లోకము – నడుస్తుఉండేది
మనసులోపలా చీకుచింతలు – మందుకైన లేవు
తొత్తుల దొరల భేదములేని – తోడుబంటు లండి
అందలమెక్కే మోసేభేదము – లసలే లేవండి
ధనికుల పేదల తారతమ్యముల్ – తలలు చూపలేదు

అరుకువ ఆకలిబాధ లప్పుడు – అంకురించ లేదు
ధనమును గొల్చే దుష్టరోజులు – దాపరించ లేదు
తిరిపెముకొరకై ధనికుల బీదలు – దేవురించ లేదు
కూటికి గుడ్డకు గుడ్డికుంటులు – గోడు చెంద లేదు
మాపులు రేపులు మలమలమాడుచు – మాల లెండ లేదు
భోగము లొక్కట పస్తులొక్కట – పొందియుండ లేదు
దొరలు మత్తులై నీచభోగముల – దొర్లుతుండ లేదు
పాటుపడడమే పరువుతక్కువను – భ్రాంతిలో పడ లేదు
రామరామ శ్రీరామా రామా – రామా రఘురామా
తక్కెళ్లజగ్గని ధర్మబోధలు – తలపుల నిలపండి
కృతయుగమందలి ధర్మము లెల్ల – క్రిందుమీదు గాగ
పాపముతోటీ కలియుగ మంత – పండిపోయెనండి
పాపధర్మములు లోకమంతట – పరిసిపోయెనండి
ఎక్కడ జూచిన ఆర్భాటములే – ఎక్కడ ఘోషములె
ఎక్కడ జూచిన పోటీలండి – ఎక్కడ కలవరమె
సన్మార్గంబున జీవయాత్రలు – సలుపుట దుర్ఘటము
లోకమందున చక్రవర్తియై – లోభి యేలుచుండు
లోకములోని ద్రవ్యమంతయు – లోభుల పరమయ్యె
అంతా నాదే అంతా నాదే – అందురు జనులండి
అంతా మనదే యనెడు రోజులు – అంతరించెనండి
పరుగిడు కాకులు యిండ్లమీదుగా – పారవేఱచునండి
యెంగిలిచేయీ కాకులవైపు – విసరదు యిల్లాలు
నారాయణమ్మలు యిల్లే యంటు – నడతురు యింటింట
యెవరో కొందరు అరువుకొందురు – యెల్ల ద్రవ్యములను
కోటి కొక్కరై ఉన్నారండి – కోటీశ్వరు లంటు
కుచేలు లందరు అయినారండి – కోట్లకొలదిగాను
కోటీశ్వరుల కునిష్టిబిడ్డలూ – కోట్లకు కర్తలట
మనుమలెగాదూ మనంతరాలూ – మారుహక్కు లంట
అరువు జెప్పితె అడ్డిగకూలి – పనికి పాతికెంట
రామరామ శ్రీరామా రామా – రామా రఘురామా
తక్కెళ్లజగ్గని ధర్మపన్నముల్ – తలచి బ్రతుకరండి

ధనికులు బ్రొరల నిముడుకొందురు - తలప రొకరిబాగు
చేతులవేళ్ళ పనులు ముట్టక - చెడి సోమరు లయిరి
కాలిమీదనే కాలువేసుకొని - కాలం బుచ్చేరు
భాగ్యవంతులకు బీదలెల్లరు-బానిస లయినారు
పొద్దుగూకులు చాకిరి చేస్తురు-బొక్కెడుకూటికిగా
యెంత చేసినా తృప్తి లేదయా-యజమానుల కెల్ల
రోగంరానీ నొప్పీరానీ-నాగా దప్పదయా
కూలికి విలువ గలదని మీరు-గుట్టు తెలుసుకొండి
కూలికి దగిన విలువ పుచ్చుకునె-కూలికి మరిపోండి
నీళ్లకూలికి వొప్పుకుంటిరా - నెనరు చెరుపుకొంద్రు
పనివాండ్లందరు యేకమైతిరా-ప్రపంచమే మీది
ఐకమత్యమే అన్నిపనులకు-ఆధారము సుండి
శ్రేణులుగట్టి సమ్మెగట్టితే-చెల్లును మీ మాట
కొట్టావద్దు తిట్టావద్దు-కోర్కెలు నిడివేరు
అసహాయయోగము తరుణము చూచి - అవలంబించండి
దానికి మిగిలిన మంత్రతంత్రములు-ధరలో లేవండి
శంకలు దక్కి మీర లెల్లరు-శపథము చేయండి
సమతాధర్మం ప్రపంచమందున-స్థాపింతురుగాని
కృతయుగధర్మం లోకమంతటా - కుదుటబెట్టగలరు
రామరామ శ్రీరామా రామా-రామా రఘురామా.

ఒక ప్రయాణీకుడు: ఆయనచదివినతత్త్వంలో ఒకటీ అసత్యం గనపడలేదు. అయితే కొంద రంగీకరించరు.

రెండో ప్రయా: "యథార్థవాదీ లోకవిరోధీ" అని ఉన్న సంగతులు చెపితే లోకకంటకంగానే ఉంటుంది. ఆ సంగతులు తప్పని యెవరు వాదిస్తారో రండి. శుద్ధమైన వేదాంతాన్నిబట్టి నే సమర్థిస్తాను. "శ్లో. ఆత్మవత్సర్వభూతాని యః పశ్యతి స పండితః" అన్నాడు. ఈ కాలంలో వట్టిబోధలు వినేవాండ్లెవరు? ప్రభువు సమర్థిస్తాడా అంటే ఈ కాలపు ప్రభుత్వాలల్లో ధనవంతులే ప్రభువులు. తలలో మట్టిముద్దఉన్నా ధన ముంటేసరి వాడే మహానుభావుడు. చెప్పి వినిపించేనాథుడు లేకపోబట్టే ఒకడు నే నున్నానని బయలుదేరాడు.

మూడవప్ర: ఈ రోజులలో కొందరు పోలీసులు వేషాలతో ఉంటారట. మహాఉపన్యాసా లిస్తున్నావు. కాస్త ఆచి మాట్లాడు!

రెం-ప్ర: ఆచి మాట్లాడకపోతే ప్రళయం వస్తుందా? ఆ తత్త్వంలో జెప్పిన సంగతులు అబద్ధమని ఆ పోలీసులను వచ్చి వాదించమను, నా తడాఖా చూతువుగాని.

౪-వ ప్ర: దొంగతనం మంచిదంటావా? అయితే ఈ రాత్రే మీా ఇంటికి వచ్చి కన్నం వేస్తా.

౨-వ ప్ర: దొంగతనం మంచిదని నే నంటే యింకా కన్న మెందుకూ? దానమే యిచ్చిన ట్టౌతుంది.

౪-వ ప్ర: అయితే నేను నీతోనే రైలుదిగి వస్తా. నీ ఆస్తి స్వాధీనపర్చుకుంటా. నీ వేమీా ఆక్షేపణ చెప్పగూడదు.

౨-వ ప్ర: నా ఆక్షేపణ యేమీా ఉండదు. కాని,

౪-వ ప్ర: అదుగో "కాని" అని యేదో అడ్డం పెడు తున్నావు.

౨-వ ప్ర: నీ కడ్డం వచ్చేకాని గాదు. నీ యాస్తిగూడా తీసుకరా, కలిపి పంచుకుందాం.

౪-వ ప్ర: అయితే నీ ఆస్తి సున్నేనా? నాది కలిపితే హుళ్లీ అవుతుంది.

3-వ ప్ర: మొండిచేతుల పెండ్లానికి మోరుగాళ్ల మొగుడు. మీా రిద్దరూ గలసి అవల్ రకం సంతానులు గావచ్చు.

౧-వ ప్ర: సనాతను లంటే అర్థ మేమి?

జంగం: సనాతను లంటే ఆదిపురుషులు. సృష్ట్యాదిలో ఆస్తులూ, సంపాదనలూ యెక్కడ ఉన్నవి? యెవరికి గావలసినవి వార లనుభవించారు. అప్పు డందరూ భాగ్యవంతులే. ద్రవ్యం దాచుకొనని భాగ్యవంతులు. నాది అనే అహం బయలుదేరినప్పటి నుంచీ ప్రపంచదుస్థితి ప్రారంభమైంది. అహం చస్తేనేకాని సర్వ సమత్వ మేర్పడదు. అహం చావనివాడు సర్వభూతములూ తానుగా భావించుకోలేడు.

బండిలో గూర్చున్న ఒకస్థూలకాయుడు సంభాషణంతా వ్రాసుకుంటున్నాడు. అది ఒకడు చూచి ఇతరులకు కన్నుగీటాడు. చిత్తజల్లు నిలిచినట్టు సంభాషణ ఆగిపోయింది, బుర్రకథలవాండ్లు

కనుమోరిగారు గాని వారచూపులు స్థూలకాయుడివంక చూస్తూనే ఉన్నారు. అతడు కొంచెంసేపు బండిలోవాండ్లను పరీక్షించి చూచి చెక్క కానుకొని నిద్రపోయినాడు. బండి తెనాలి వచ్చింది. బుర్రకథవాండ్లు మెల్లగా జారారు. బండి కదిలింది, వడెక్కింది. స్థూలకాయుడు లేచి తెనాలి యింకా యెంతదూర ముం దని ప్రయాణీకులను అడిగాడు. వెనకకుబోతే పావుగంటదూర ముంటుం దని ఒకడు జవాబు చెప్పాడు. నన్ను యెగతాళి చేస్తున్నారా అని స్థూలకాయుడు కోపపడ్డాడు. మరిఒకడు 'అయ్యా! మీకు కోప మెందుకు? అతడు తెలియక చెప్పాడు. ముందుకు బొయ్యేటట్టయితే కొన్నివందలమైళ్లు రైలుప్రయాణం, కొన్నివేలమైళ్లు వోడప్రయాణం, మరికొన్ని వేలమైళ్లు కాలిప్రయాణం చేస్తేనేగాని తెనాలి రాదన్నాడు. అంతా నవ్వి చప్పట్లుగొట్టారు.

స్థూలకాయుడు: (అదరిపడి) బుర్రకథలవాం డ్లేరీ?

ప్ర: వాండ్లు తెనాలిలో దిగిపోయినారు.

స్థూ: అరే! మోసంచేశారే! దిగి సోడాచేయింతా మనుకున్నాను. వాండ్లు అదృష్టవంతులు, తప్పించుకొని పోయినారు. లేకపోతే యీపాటికి బేడీలు పడేవి. అని మునమున లాడుతూ కూర్చున్నాడు.

జగ్గడిప్రకటన వెల్లడి కావడంతోటే గవర్నరుగారు దొంగల నెవరినీ కేసు వెల్లడిచేయడానికి నిర్బంధించగూడదని కఠినమైన ఉత్తరువులు చేశారు. జగ్గడి అనుచరులు బాధించడం తప్పిపోవడం వల్ల వేలకొలది మైళ్లకు పోవడానికి సంసిద్ధులై విచ్చలవిడిగా సంచరించి కన్నాలు వేస్తున్నారు. చోరీలు జరిగించేటప్పుడు అనవసరంగా ఎవరినీ గాయపరచగూడదని జగ్గడిఉత్తరువులు. ఎవరికీ గాయాలు తగలడంగాని, ఖూనీలు జరగడంగాని లేదు. కేసులన్నీ బందిపోటూ, కన్నందోపిడీ మొదలైన సెక్షనుల క్రిందనే వస్తున్నవి. యీ కేసులు విచారించడానికి ప్రతిజిల్లాలోను రెండు మూడు కొత్త కోర్టులు స్థాపించారు. జెయిళ్లన్నీ బీదజనులతో నిండిపోతున్నవి. వేలకొలదిబీదలకు భోజనపుయేర్పాట్లు చేసేభారం ప్రభుత్వంవారి మీద బడ్డది. కడప, అనంతపురం జిల్లాలలో కరువు వ్యాపించడంచేత

జెయిళ్లన్నీ ఆ జిల్లావాండ్లతో నిండిపోతున్నవి. అందరిచేతా పనులు చేయించడానికి వృత్తులు కనబడడంలేదు. జెయిళ్లనిండా వేలకొలది రాట్నాలు పెట్టి నూలు వడికించి గుడ్డలు నేయిస్తున్నారు. యింకా కొత్తజయిళ్లు కట్టించడం అవసర మవుతున్నది. ఖైదివాం డ్లందరిచేతా నూలు వడికించి గుడ్డలు నేయిస్తే దేశమంతా స్వదేశీగుడ్డలతో నిండిపోతుందనే భయంగూడా ఉన్నది. జగ్గడిఅనుచరులు కొందరు కావలీ, బాపట్లా మొదలైన సెటిల్‌మెంట్లలో ప్రవేశించి అక్కడి వాండ్లను సంతానులలో జేర్చి కోవ లేర్పరచారు. సెటిల్‌మెంటు వాండ్లు తమకు క్రమమైనకూలి చూపించకపోతే లేచిపోతామని కలెక్టర్లకు పిటీషన్‌లు పంపారు. తమకు క్రమమైనపని చూపవలసిందనీ, అట్లా చూపలేకపోతే తమను నిర్బంధంగా సెటిల్‌మెంట్లలో ఉంచినంతకాలం తమకు సాధారణమైన భోజనమునకు తగినంత సర్కారు ఖజానాలోనుంచి యిప్పించవలసిందనీ, ఆప్రకారం పది హేను రోజులలో జేయకపోతే సెటిల్‌మెంటు విడిచి వెళ్ళిపోతామనీ గవర్నరుకు తంతి పంపారు. అందుమీద సర్కారువారు సైన్యం దెచ్చి రెండుచోట్లా బెట్టారు. నిరాఘాటంగా జరుగుతున్న బందిపోట్లను ఆపడానికి తగు ఉపాయాలను యోచించడానికి గవర్నరుగారు కలెక్టరులనూ, ఆ యా జిల్లాలలో ఉండే ప్రముఖులనూ పిలిపించి సభ చేశారు. అనుమానస్థు లందరిదగ్గరా జామీనులు పుచ్చుకోవలసిందనీ, నేరపుజాతులలో జేరినవాండ్ల నందరినీ సెటిల్‌మెంట్లలో నుంచి, వాటికి సమీపంగా సేనలను నిలుపవలసిందనీ, మాలమాదిగెలనుకూడా నేరపుజాతులలో జేర్పించమనీ, సర్కారు వారు ధనప్రాణాలను రక్షించడానికి అశక్తులు గావడంచేత గ్రామానికి ౨౦ వంతున తుపాకు లిప్పించి వారికి కవాతు నేర్పించవలసిందనీ సిఫారసు చేశారు. సర్కారువారు మొదటిమూడు సిఫార్సులూ ఆమోదించారు గాని నాలుగవది తోసివేశారు.

పోలీసువాం డ్లందరూ ప్రతిఊళ్లోనూ ఉండే అనుమానస్థుల పేర్ల జాబితాలు తయారుచేస్తున్నారు. కొందరు నిరుపేదలు పోలీసు వారిని బతిమలాడి తమ పేర్లు చేర్పించుకున్నారు. కొందరు డబ్బిచ్చి పేర్లు తీసివేయించుకున్నారు. తయారైన జాబితాలనుబట్టి లక్షలకొలది జనానికి సర్కారువారు భోజనం పెట్టించవలసివచ్చేటట్లు కనబడ్డది.

అందుమీద గవర్నరుగారు తనపేరుతో దేశరక్షకనిధి అనే ఒక చందానిధి ఏర్పరచి ధనికు లందరూ ఆ నిధికి చందా ఇయ్యవలసిందని కోరారు. తహసీల్దార్లు ఆదాపన్ను ఇచ్చేవాండ్లదగ్గర వారి సంవత్సరపు పన్ను మొత్తం, నూరురూపాయలకు పైబడ్డసిస్తు ఇచ్చే రహితులదగ్గర సంవత్సరపు పన్ను మొత్తం వసూలు చేశారు. సన్నకారురహితులూ, వర్తకులూ దొంగలవల్ల తమ కేమీ బాధ లేకపోవడంచేత చందా లియ్యలేదు. యీనిర్బంధాలకు బీదలు చాలా మంది లక్ష్యం చేయలేదు. కాని వారిలో మర్యాదస్థులకు చాలా కష్టంగా ఉంది. బుద్ధిపూర్వకంగా వ్రాయించుకున్నవాండ్ల పేర్లు తప్ప తక్కినవాండ్ల పేర్లు బయట బడలేదు.

5. అమ్మ - నాయన

రామదాసు గుడ్డలబేరంలోవచ్చిన ముప్పైరూపాయిలూ, బడిమీదవచ్చేజీతాలూ దొంతరచేసి చన్నీళ్లకు వేన్నీళ్లుగా రెండు నెల్లు గడిపాడు. గుడ్డలవ్యాపారం వదలి చిల్లరవ్యాపారం పొరుగూళ్లలో సాగించాడుగాని తినుబండారాలు చాతుర్వర్ణాలవారు పంచముడిదగ్గర కొనుక్కునేదానికి సందేహించారు. సందేహించడం చేతనూ, బీదవాండ్లు కొనుక్కున్నా పంతులూ మునసబూ వర్ణసంకర మవుతుందని ఆక్షేపించడంచేతనూ, కోమట్లు తమవృత్తిలో ఇతర కులాలు ప్రవేశిస్తే పోటీ ఎక్కువవుతుందని రామదాసుదగ్గర కొనే వాండ్లను తిరగదీయడంచేతనూ క్రమంగా రామదాసుదగ్గర ఖర్చు గావడం ఆగిపోయింది. అంతట ఆబేరం చాలించి ధాన్యంబేరం పెట్టించమని సుబ్బిసెట్టి నడిగాడు. దేశంలో దొంగలహడావుడి యెక్కువగావడంచేత పోయినడబ్బుపోగా మిగిలినగసి పోగుచేసి రొఖ్ఖరూపకంగా ఉంచడం క్షేమం గాదని గింజలబేరం పెట్టడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు. భారీగా వ్యవహారం జరగడంచేత రామదాసుకు నెలకు పదిహేనురూపాయిలు గిట్టుబాటువచ్చినవి. యెక్కడికైనా పోయి ఉద్యోగం సంపాదించవలెనని అప్పాదాసు పట్టుపట్టాడుగాని రామదాసు సాగనియ్యలేదు. మంగళాపురం నుంచి అప్పాదాసు వెళ్లితే బడీ, సంగమందిరం మూలబడతవని

రామదాసు భయం. జోతి పొరుగూరుఉద్యోగానికి పోయేవిషయం తన ఘట మున్నంతవరకూ రామదాసు తలపెట్టవద్దన్నాడు. జోతి ప్రతిపొద్దూ సంగమందిరంపోయి విద్యార్థులకు బోధిస్తూఉండడంచేత అప్పాదాసుకు కొంత విరామం కలిగింది. రామానాయుడు శాస్త్రకోద్యమంలో యెంత అభిమానమున్నా తండ్రికి ప్రతివిషయంలోను ప్రతిఘటించడం ఇష్టంలేక పంచమోద్యమానికి విశేషంగా సహాయం చేస్తూ సమ్మేళలలో ప్రత్యక్షంగా జోక్యం కలిగించుకోవడంలేదు. లక్ష్మమ్మ గల్లైపారుమనిషి గావడంచేత పెద్దతనం రావడంతోనే మంచానబడి అవసానదశకు వస్తున్నట్టు కనబడుతున్నది. చౌదరయ్యకు కొడుకు అనుకూలుడు గాకపోవడం, కోడలు లేచిపోవడం, వెంకటయ్యకు మొగపిల్లలు లేకపోవడం, సాహు చనిపోవడం, వంశాంకురం లేకపోవడం, రామానాయుడు మళ్లీ పెండ్లి చేసుకోకపోవడం ఒకదాని కొకటి మోపై మనిషిని కుంగదీసినవి. సాధారణంగా ఆయన సాహును తలుచుకోని రోజు లేదు. తల్లి లేచిపోయిన తర్వాత పిల్లవాడు తనకు మాలిమై యేది గావలిసివచ్చినా తనను ఇగ్గా మొగ్గాతీసి తీసుకోవడం, తనచేత పద్యాలు చెప్పించుకోవడం జ్ఞాపకంవచ్చినప్పుడల్లా దుఃఖిస్తూఉండేవాడు. లక్ష్మమ్మ మంచానబడినతర్వాత తన హయాం గడిచిపోతున్న దని తలంచి పెట్టుబడి వ్యవహారమంతా కొడుకులకు వదిలిపెట్టి చేసినచేయి ఊరుకోలేక పొలం విశేషంగా వెళ్లుతుండేవాడు. లక్ష్మమ్మకు కొంచెం నంజుచూపి శ్వాసగనుపించి అనాయాసంగా లేచిపోయింది. ఊళ్లో దుఃఖించని వాళ్లు లేరు. యేదో శాపంచేత కామధేనువు భూలోకంలో మనిషై పుట్టి మళ్లీ తనలోకానికి బోయిందిగాని సామాన్యపుమనిషి కాదనుకున్నారు. పసుపుకుంకుమలతో శవాన్ని ఊరిజన మంతా ఓలలాడించారు. తమపాకులు వీధులలో కుప్పలుపడ్డవి. మల్లెపూలు బుట్టలతో వీధులలో శవంమీదికి విసిరారు. పట్టుచీరెతో దహనం చేశారు. ఊళ్లోఉన్న గంధపుచక్కలన్నీ శవంమీద బేర్చారు. రామానాయుడు తనజన్మకారకురాలైన మాతృదేవత తనను తల్లిలేనిబిడ్డను జేసిపోతున్నదని దుఃఖించాడు. వచ్చినవాం డ్లందరితోను సహజగాంభీర్యం విడిచి వెర్రివాడివలె మాఅమ్మ మాఅమ్మ

పోతున్నదని చెప్పి ఏడ్వడం సాగించాడు. అమ్మశబ్దంలో అంత కారుణ్య మున్నదని అదివర కెవరూ గ్రహించలేదు. అతను అమ్మా అన్నప్పుడల్లా అందరూ ఏడ్చారు. సక్రమంగా రామానాయుడు ఉత్తమోత్తమమైన మాతృయజ్ఞం చేశాడు. పదిహేనురోజులూ అడిగినవాండ్లకల్లా అష్టాదివర్ణమూ మృష్టాన్నంపెట్టారు. బతికీ, చచ్చీకూడా లక్ష్మమ్మ అన్నసత్రాలు పెడుతున్నదని జనులు చెప్పుకున్నారు. చౌదరయ్య 'ఆబిడ అదృష్టవంతురాలు. ఏలోపమూ లేకుండా మల్లెపువ్వులాగు లేచిపోయింది. అంతభాగ్యం నాకు పట్టాలెగదా' అన్నాడు. అన్నా, తమ్ముడూ ఆలోచించుకొని సంగమందిరానికి వేయిరూపాయలు చందా ఇచ్చారు. పెద్దదినం వెళ్లినప్పటినుంచీ చౌదరయ్య వీధిలోకి అడుగుపెట్టలేదు. పోషణలో ఏవిధమైనలోపం లేకపోయినా మనిషి రోజులపేరట క్షీణిస్తున్నాడు. ఒకరోజు మామూలుప్రకారం ముంగిట్లోకి ముఖం గడుక్కు నేటందుకు రాలేకపోయినాడు. ఆఫీసుగదిలో పడుకోవడంచేత అన్న మక్కడికే తెచ్చిపెడుతున్నారు. ప్రతిరోజూ గది శుభ్రంచేస్తున్నా అక్కడ పడుకోవడం చౌదరయ్యకే కష్టమని తోచింది. తనను పూర్వోత్తరపుయింట్లో పడుకోబెట్టవలసిందని కోరాడు. ఒకరోజు ఉదయం కుమాళ్లనిద్దరినీ పిలిపించి కండ్లనీళ్లు పెట్టుకుంటూ 'నాయనా! నా కవసానకాలం దగ్గరకు వస్తున్నదోయ్' అన్నాడు. కొమాళ్లిద్దరూ దుఃఖించారు.

రామా: మీ కంతవిశేష జబ్బేమీ లేదు.

చౌ: అట్లాగాదు. లేచి కింద గూర్చుండే స్థితిగూడా ఈరోజు తప్పిపోయింది. ఇంతవరకూ నేను తండ్రినీ నీవు కుమారుడివి. ఇప్పటినుంచీ నీవు తండ్రివి. నేను కుమారుణ్ణి.

రామా: అదేమి అలా అంటారు?

చౌ: ధర్మమంతే. ఒకప్పుడు నీ మలమూత్రాలు ప్రియతమములైన వస్తువులుగా భావించి నేనూ నీ తల్లీ అరిచేతులలో బెట్టుకొని నిన్ను అల్లారుముద్దుగా పెంచాము. నీతల్లి అదృష్టవంతురాలు గనుక ఒకరిచేత చేయించుకోకుండా మల్లెపూవులాగ లేచిపోయింది. తనను గన్నవాండ్లన్నా, తాను గన్నవాండ్లన్నా చేయవలె. ఇది బాల్యవృద్ధాప్యాలస్థితి. నాకు కాళ్ళూచేతులూ

స్వాధీనంలో లేవు. లేవ శక్తి లేదు. శిశువుకంటే హీనస్థితిలో ఉన్నాను. నన్ను శిశువును పోషించినట్టు ఆదరించి కడతేర్చవలసిన భారం నీది.

రా: (భోరున యేడ్చి) నాన్నగారూ! మీ కేవిధమైన లోపమూ కలుగదు. ఈ శరీరంవల్ల సర్వవిధములయిన సేవలూ గ్రహించడానికి మీ కధికారమున్నది. ఆ చింత మీ రేమీ పెట్టుకోవద్దు.

చౌ: నాన్నా! నీవు లోపం చేస్తావని నే ననుకోను. నీవు నాకు కులదీపకుడవు. నే నెంతపాపినైనా నీవు నా గర్భవాసాన జన్మించడంచేత ధన్యుణ్ణయినాను. నా కొక చింత ఉన్నది. మనది పెద్దకుటుంబం. అనాదినుంచీ పెద్దపే రున్నది. వంశం అంతరించేటట్టు కనబడుతున్నది.

రామా: దాని విషయమైనచింత మీరు పెట్టుకోవద్దు. మీ ప్రస్తుతస్థితిలో యే విచారమూ మీ మనస్సుకు జేరనీయవద్దు. మనవంశం నిలువవలసివుంటే సాహేబ్రతికేవాడు. భగంతుని ఉద్దేశానికి భిన్నంగా వర్తించీ ఫల ముండదు.

చౌ: మీ కంటే నే తెలిసినవాడను కాను. ఆ విషయం మీకే వదిలివేస్తా. నాకు ప్రక్క కుదరడంలేదు. ఆయాసంగా ఉన్నది.

రా-నా: నారాయణస్మరణ తప్ప మరొక్కటి లేదు. అదే భవరోగాల కన్నిటికీ ఉత్తమమైన మందు.

చౌ: నారాయణ! నారాయణ! నారాయణశతకములోనివి రెండునుడుగు లను.

రా-నా:

శ్రీరమాహృదయేశ్వరా! భక్తజన-చిత్తజలరుహభాస్కరా!
కారుణ్యరత్నాకరా! నీవె గతి-కావవే నారాయణా!

చౌ: నారాయణ!

రా-నా:

ఒకటి పరిశుద్ధి లేకా నాజన్మ-మకట వ్యర్థంబాయెనూ
అకలంక మగుమార్గమూ జూపగదె-సకలేశ! నారాయణా!

చౌ: యెక్కడున్నావు తండ్రీ! శ్రీమన్నారాయణా!

రా—నా:

చింతాపరంపరలచే చిత్తంబు-చీకాకుపడుతున్నదీ
సంతోషమున జేర్పవే-ముక్తిప్రపంచమును నారాయణా!

చౌ: నారాయణ! నారాయణ! నారాయణ!

వెం: దింపు. కిందికి దింపు.

ఉభయులూ కండ్ల నీళ్లుపెట్టుకుంటూ కిందికి దింపారు.

వెం: తమ్ముడూ! నీవు చింతపడవద్దు. అయ్యకు చక్కని మరణం వచ్చింది. చిత్రంగా ఆయనకు అవసానదశలో పశ్చాత్తాపం కలిగింది. నారాయణ స్మరణతో ప్రాణోత్క్రమణమూ అయింది. ఆయన పూర్వపుణ్యం. తన కత్తికి యెదురుకత్తి లేకుండా మహర్దశ అనుభవించాడు. సవ్యమైన మరణంగూడా దొరికింది. ఇంతకూ నీ జన్మే ఆయనకు తరణోపాయం.

రా—నా: నీవు నన్ను స్తుతిచేయడం న్యాయంగాదు. నాన్నగారికి యెదురు చెప్పేసమయం గాదని వూరుకున్నాను.

వెం: నిన్ను స్తుతిచేయడం నాది పొరపాటే. మనం సక్రమంగా పితృయజ్ఞం నిర్వహించవలసిఉన్నది.

రా—నా: మనం వారికి జేయగల అంత్యధర్మం యిదే. తనియా, మనియా బ్రతికినవాడు. కావలసిన యేర్పాట్లు అన్నీ జరిగించు. వృషభోత్సర్జనంకూడా చేస్తే బాగా ఉంటుంది.

యథాశాస్త్రీయంగా యావత్తుకర్మలూ జరిగించారు. బంధువులంతా వెళ్లిపోయినారు. రామానాయుడు వెంకటయ్యతో యేకాంతంగా:

రా—నా: అన్నా! సంగమందిరానికి యేమైనా చందా యిత్తామా?

వెం: ఈ చిన్నచందా లిచ్చి యేమిప్రయోజనం? మనకు మగపిల్లలు లేరు. ఎనిమిదిలక్షలుపైగా ఆస్తి ఉన్నది. ఆడపిల్లలకు తగుపాటి యేర్పాటు చేసి మన మనవర్తికి కొద్దిగా ఉంచుకొని శేషించినది యావత్తూ మన ఉద్యమానికి యిచ్చివేయడం నా యభిప్రాయం.

రా-నా: అన్నా! నీ దెంత త్యాగబుద్ధి! ఈ ఉద్యమమందు నీ కంత అభిమాన మున్న దని నే నెరగను. నాకు ఆశ్చర్యంగా ఉన్నది.

వెం: నాలో యేమైనా సుగుణాలు ఉంటే నీవల్లనే కలిగినవి. నీవు అంగీకరించినట్టయితే అయ్య మూడులక్షలరొక్కం నీకు వొప్పజెప్పేవాడు. ఆ రోజులలో పూర్వార్జితంలో నాకు రాదగిన యే తొంభైయకరాలో తీసుకొని మిక్కిలి సంతోషంతో వెళ్లిపొయ్యేవాడినే. నీ న్యాయబుద్ధి నన్ను నాల్గులక్షల ఆస్తికి కర్తను జేసింది. దీంట్లో చాలాభాగం నాకు నీ ఔదార్యంవల్ల లభించిందే. అందువల్ల నా యావదాస్తీ నీ ఇష్టప్రకారం ఉపయోగించడానికి నీకు అధికారం ఉన్నది. నా త్యాగబుద్ధిని నీవు ప్రశంసించవలసిన కారణం లేదు. ఇక ఉద్యమవిషయంలో అభిమానం గలగడానికి నీవే కారణం. నీ త్యాగబుద్ధీ, ధర్మదీక్షా, ధర్మచింతా నన్నీ కార్యానికి అభిముఖుణ్ణి చేసినవి.

రా-నా: అన్నా! నీకు నాయం దెంత ప్రేమ! నీ వన్న వన్నీ ప్రేమవాక్కులుగా గ్రహిస్తాను. ఇక జేయవలసిం దేమిటి?

వెం: రావలసిన పైకం యావత్తూ వసూలు చేయవలసిందని పంతులును నియమించడం నా అభిప్రాయం.

రా-నా: పంతులువల్ల ఈ పని అవుతుందా?

వెం: సందేహం లేదు. అతడు సమర్థుడు, విశ్వాసపాత్రుడు, యజమాని ఆజ్ఞను శిరసావహించి పని చేస్తాడు. ఇదివరకు కార్మికోద్యమానికి ఆయన వ్యతిరేకంగా ఉండడానికి కారణం అయ్య యొక్క విముఖతే. వెనుక ఎంత పట్టుదలతో ఎదిరించాడో ఇప్పుడంత అభిమానంతో పనిచేస్తాడు చూడు. పంచమోద్యమానికి ఆయన అనుకూలిస్తా డని తోచదు. ఆయన వ్యతిరేకించి చేసేది మాత్ర మేమున్నది?

రా-నా: ఆయనను రప్పించి చెప్పవలసిన సంగతు లన్నీ చెప్పు. నా కిప్పటికి బంధా లన్నీ వదిలినవి. ఇక పూర్తిగా ఉద్యమంలో జేరిపోతాను. సంగదాసు ప్రారంభించిన ఉద్యమాలు రెండూ అభివృద్ధికి రావడానికి నా యావచ్ఛక్తీ ఉపయోగిస్తాను. ఆస్తి వసూలైన తర్వాత నీవే పాలకుడవుగా ఉండి ధర్మం నిర్వహించవలసి

ఉంటుంది. ఆ పనికి నే నర్హుణ్ణిగాను. ప్రతిష్ఠాపనను నిర్వహించ డానికి సమర్థుణ్ణి భగవంతుడు చూపించాడు. పంచమోద్యమానికి మన గ్రామం కేంద్రస్థానం కాగలదని నా కిప్పుడు ధైర్యం వచ్చింది. కార్మికోద్యమానికి నేను విశేషంగా పని చేస్తా.

వెం: నా సాయశక్తులా పని చేస్తాను. నడిపించే భారం నీవు పెట్టుకో. దారి చూపిస్తే చేసుకుని పోతుంటా. ఇంకా ఈ వ్యవహారాలు నాకు కొత్త.

రా–నా: నే జేయదగిన సహాయం యావత్తూ చేస్తాను. పైకం త్వరలో వసూలయ్యే మార్గం చూడు.

6. జా మీ ను కే సు

వెంకటయ్య పంచమోద్యమవిషయమై పూర్ణమైన సానుభూతి చూపించడమే కాకుండా తనసర్వస్వమూ జీవితముతో సహా అర్పించడానికి పూనుకోవడం రామానాయుడికి అద్భుతానందములను గల్పించినది. సంతోషం పట్టజాలక అప్పాదాసును తనతో వచ్చి మాట్లాడమని కబురంపించి సంగమందిరంలో కూర్చున్నాడు. అప్పాదాసు రావడంతోనే ఆనందాశ్రువులు గారుస్తూ:

రామానాయుడు: దాసూ! మిక్కిలి సంతోషకరములైన వార్త లేమున్నవో కనుక్కోగలవా?

అప్పాదాసు రామానాయుడు మొఖంవంక తేరిపార జూశాడు. ఆయన సంగమందిరంలో సభలు జరిగినపుడు వస్తూవున్నా, తండ్రికి వెరచి యితరసమయాల్లో వచ్చేవాడు కాడు. ఈరోజు ఆనందంగా వచ్చి కూర్చోవడం చూచి:

అ: నాకు కొంతవరకు గోచారంలో ప్రవేశం ఉంది. సాముద్రికంకూడా యెరుగుదును. ముఖలక్షణాలనుపట్టి సంగతులు గ్రహించగలుగుదును. పంచమోద్యమానికీ, కార్మికోద్యమానికీ మంచిరోజులు వచ్చినవి. బుధుడు కార్యకారియై ౧౦ ఇంట ఉన్నాడు.

రా–నా: గురికి బెత్తెడుయెడంగా దగిలిందిగాని సత్యం యావత్తూ గ్రహించలేదు. భగవంతుడు తనకార్యాలు నెరవేర్చ

కునేపద్ధతి చూస్తే నాకు ఆశ్చర్యం వేస్తున్నది. అది నాకు తెలిసి నప్పటినుంచీ సంతోషం పట్టలేకుండా ఉన్నాను.

అ: తమరు అనుభవించే ఆనందం నాకుకూడా వెంటనే కలిగించండి.

రా-నా: ప్రస్తుతం, యెవరికీ చెప్పవద్దని మొదట అనుకున్నానుగాని రామదాసుకూ, నీకూమాత్రం చెప్పుదామని తర్వాత నిశ్చయించుకున్నాను. వెంకటయ్య తనసర్వస్వమూ మనఉద్యమానికి యిచ్చి దాన్ని నడిపించడానికి పూనుకున్నాడు. అతడు మంచి వ్యవహర్త. సంగమందిరానికి అధ్యక్షుడుగా బెట్టామూ అంటే పని యావత్తూ తలమీద వేసుకుని ఈదుతాడు.

అ: మీ నాయనగారు కాలంచేయడం, వెంకటయ్యగారు ఈ ఉద్యమంలోకి రావడం సందిగ్ధసమయంలో గలిగినవి. మధ్యాహ్నం మామతో మాట్లాడుతూ మన ఉద్యమానికి చెడు రోజులు వచ్చినవి; మంగళాపురంలో యీ ఉద్యమం ప్రస్తుతం అంతరిస్తుందేమో అనికూడా సందేహించాం. అటువంటిసమయంలో మేఘాలలో మెఱుపుమోస్తరుగా తమ రీ శుభవార్త తెచ్చారు.

రా-నా: అదేమి అట్లా అన్నావు? మంగళాపురంలో ఉద్యమం అంతరిస్తుందని అనుకోవడానికి కారణమేమి?

అ: గవర్నమెంటువారు తక్కెళ్లజగ్గడి బందిపోట్లమూలంగా కార్మికోద్యమాన్ని నశింపుచెయ్యాలని ప్రయత్నం చేస్తున్నారు. చాలామందిమీద జామీను కేసులు పెట్టవచ్చు. మిమ్మల్నికూడా చేరుస్తారేమోనని భయంగా ఉన్నది.

రా-నా: నీకు కొత్తసంగతు లేమైనా తెలిసినవా?

అ: జామీనుకేసు పెట్టడానికి యెవరిపేర్లు పైకి పంపిందీ బయటబడ్డవి. ప్రస్తుతం మిమ్మల్ని వదిలారు. ఊరూ, పల్లెలూ కలిసి షుమారు నూరుపేర్లు మంగళాపురానివి పంపారు. వీరందరిమీదా జామీనుకేసు పెట్టడానికి ఉద్దేశ్యం లేకపోయినా బెదురు పెట్టడానికి నామకుడైన ప్రతివాదిపేరూ యెక్కించారు. అందరి పేర్లూ తెలిసినవి. జగ్గడి అనుచరులపేర్లు చాలామందివి చేరనేలేదు. చేర్చిన కొద్దిమందివీకూడా పోలీసులను మంచిచేసుకొని తమపేర్లు తీసివేయించుకున్నారు. శేషయ్యా, ఆదంసాహెబూ, వీరదాసూ,

రంగదాసూ, మామా జాబితాలో జేరినవాళ్లే. ఏ కొంతమాత్రం భయపడడంలేదు. పోలీసులను లోగట్టుకోడానికి ఒప్పుకోరు. జామీను యివ్వడం లేదని చెప్పడానికి సిద్ధంగా ఉన్నారు. మామ పెద్దవాడు గావడంచేత జయిలులోబడితే జీవించరని అందరూ జామీను యియ్యాలిసిందని బలవంతపెడుతున్నారు. పేర్లు బయట బడ్డప్పటినుంచీ మిషనరీలను బోధకులను వెంటవేసుకొని అజ్ఞానులను సన్మార్గానికి దిప్పవలెనని ప్రయత్నిస్తున్నారు. చాలావూళ్ల వాళ్లు ఖైదులో బెడతారేమోనని భయపడి మిషనరీలను ఆశ్రయించి పోలీసు సూపరిండెంటుకు శిఫార్సులు తీసుకొని తమమీద కేసులు పెట్టకుండా తప్పించుకుంటున్నారు. పాదిరీగారు జాగ్రత్త చేస్తామని చెప్పేయెడల వాళ్లయిలాకావారి నందరినీ యుక్తమని తోస్తే వదిలిపెట్టవలసిందని కింది ఉద్యోగులకు సూపరిండెంటుగారు సలహా చెప్పారు. ఈ సలహాను పోలీసువారు కఠినఉత్తర్వుగా గ్రహించి పాదిరీలు శిఫారసుచేసినవాళ్లందరినీ వదిలిపెటుతున్నారు. జాబితాలో జేరిన నూరుమందీ శిఫారసు కోరారు. అందు కాయన 'అందరికీ చేయడానికీ వీలుండదు. మామతంలో ప్రవేశించి మంచినడవడిగలిగి ఉంటామని వాగ్దత్తమిస్తే శిఫారసుచేస్తా'నని అన్నాడట. దాన్తో అందరికీ కాళ్లు చల్లబడ్డని. మనవూరివాళ్లెవరూ మతంలో కలవడానికి ఒప్పుకోక తమపాంగెముల వెంబడి శిఫార్సులు తెచ్చుకొని తంటాలుపడుతున్నారు.

రా-నా: వారిమతంలో జేరకపోతే మంచినడత గ్గలిగి ఉండగూడదా?

అ: ఈమాటే శేషయ్య అడిగాడు. 'మీరంతా అజ్ఞానులు కాబట్టేకదా యిటువంటి దుర్మార్గాలు మీరు చేస్తున్నారు. మామతంలో యిటువంటివి చేస్తే పాపమని ఉన్నద'న్నాడట. ఆయ నింకా ఊళ్లోనే ఉన్నాడు. మీరుకూడా వచ్చి మాట్లాడి చూడండి. రచ్చబండదగ్గర కూర్చున్నారు.

7. భారత కృష్ణుడు - భాగవత కృష్ణుడు

రామానాయుడువల్ల సంతోషకరమైన వార్తలు విన్నతరువాత అప్పాదాసు సరాసరి యింటికివచ్చి యావత్తుసంగతులూ

రామదాసుకు వినిపించాడు. ఇంట్లో అందరూ ఆనందించి వెంక టయ్యరాకకు ఆశ్చర్యపడ్డారు. ఈ సంతోషంమీద భోజనాలు కూడా ఆలస్యం అయి అందరూ లేచేవరకు ౧౨ గంటలు అయింది. పనిపూర్తి అయ్యేవరకూ సంగతులు బయటబడగూడదనీ, యితరు లకు తెలిస్తే విఘ్నాలు రావచ్చుననీ ఎంచి రహస్యం బయటికి రానివ్వలేదు. రామదాసు కొంచెంసేపు నిద్దరపోయి సాయంత్రానికి సంగమందిరం పోయినాడు. ఆరోజు పౌర్ణమి కావడంవల్ల ఆటవిడుపు. అప్పాదాసు సాయంత్రం యెండ వడి తగ్గంగానే రాములవారి దేవాలయం దగ్గర చాపవేసుకొని కూర్చున్నాడు. జోతి దశ మస్కంధం చేతబట్టుకొని బెళాయివలె అప్పాదాసుపక్కను వచ్చి కూర్చున్నది.

అ: జోతీ! దశమస్కంధం పూర్తి అయిందా? నీకు గల్గిన సందేహాలకు జవాబులు కుదిరినవా?

జో: ఆలోచించినకొద్దీ అగాధంగా ఉన్నది. విశేషగోడవ లేకుండా నాకు తెలిసేటట్టు విషయం చేపితే వింటాను. మధ్య మధ్య నా అభిప్రాయలుమటుకు అడగవద్దు. నాకు తోచిన సంగ తులు నీవు అడక్కుండానే చెపుతాను.

అ: భాగవతకృష్ణుడికీ భారతకృష్ణుడికీ గల తేడా విచారింతాం. భారతకృష్ణుడు మానవవ్యక్తి. అచ్చటచ్చట అతిమానుష చర్యలు కనపడ్డా మొత్తంమీద ఉత్తమపురుషలక్షణాలు మాత్రమే కనబడతవి. ఉత్తముడైన చెలికాడు. మేనత్తకొడుకుల క్షేమానికై పాటుపడ్డాడు. తన మంత్రశక్తిచేత పాండవులను గెలిపించాడు. అవసరమైనపుడల్లా వచ్చి ఆదుకున్నాడు. భాగవతకృష్ణుడు శృంగార రసమూర్తియై ఆవిర్భవించాడు. అది కేవలభావనారూపమేకాని అనుభవములో గనబడే విగ్రహం కాదు. ఆయనచర్యల సాధ్యతా సాధ్యతలుగాని, యోగ్యతాయోగ్యతలుగాని మానవపరిమాణ మునుబట్టి విచారించడానికి వీలులేదు. శ్రీరాముడిది కేవలం మానుషవిగ్రహం. అతిమానుషవిగ్రహమని తనకు చెప్పేవరకూ ఆయనకు దెలియదు. తెలిసినా ఆ జ్ఞానం నిలిచేది కాదు. ఉత్తమము లయిన పతిపుత్రాదిక ధర్మాలను తన జీవితంలో ప్రకటించి మనుష్యుల

కాదర్శప్రాయుడైన అవతారమూర్తి. అందువల్లనే రామాయణం లోని పాత్రలయొక్క జీవితాలు హిందూజాతిలో ప్రతిఫలిస్తూ ఉన్నవి. భాగవతకృష్ణుని జీవితం అనుకరించడానికి మానవులకు సాధ్యం కాదు. యమునాసైకతరంగములలో అద్భుతక్రీడలు జరిపాడు. దివ్యగానం పాడాడు. జగన్మోహనరూపంతో ప్రకాశించాడు. లోకసమ్మోహనంగా తాండవమాడాడు. గోపకులంఅంతా ప్రేమ వర్షించాడు. గో గోప గోపీజనులకు వశ్యౌషధమై ఆకర్షించాడు. గోపికలను హృదయనాథుడై యేలాడు. మఱియును దేవరహస్య మొక్కటికూడా గమనింపదగి ఉన్నది. "సంఘే శక్తిః కలౌ యుగే" అని అధికారమును నిరంకుశులనుండి తొలగించి ప్రజాసత్తాకముగ జేయుటయే ఈ యవతారరహస్యముగ గన్పట్టుచున్నది. కంసుడు, జరాసంధుడు, శిశుపాలుడు, దంతవక్త్రుడు, నరకాసురుడు, కురు పాంచాలులు, యాదవులు, అభిమన్యు, ఘటోత్కచాదుల నెల్ల సంహరింపజేసి మొదటిమెట్టుగ అధికారమును అధికారకాంక్ష లేని ధర్మబద్ధుడయిన ధర్మరాజులో నిలిపి క్రమముగ కలియుగమున ప్రజలకు సంక్రమించుటకు దారి యేర్పరచబడినది.

జో: సీతారాములకూ రాధాకృష్ణులకూ గల ప్రేమకు భేదమేమి?

అ: సీతారాముల ప్రేమ మానవులకు ఆదర్శప్రాయమైనది. స్వభావంచేత దివ్యమయినదైనా ఐహికములయినహద్దులకు లోబడ్డది. శ్రీరాముని దివ్యసుందరవిగ్రహాన్ని జూచి మోహించి తనివిచెందక మహర్షులు ఆలింగనం గోరారు. రామునకు ఒక్కమాట, ఒక్కబాణం, ఒక్కభార్య అనే నియమాన్ని పురస్కరించుకొని వారి మనోవాంఛలను తృప్తిపరచడానికి తన యశక్తతను వెలిబుచ్చాడు. కృష్ణావతారంలోకి వాయిదా వేశాడు. కృష్ణుని ప్రేమ సామాన్య నైతికవిధులకు అతీతమైనది. రాముడు ఉత్తమపురుషుడైనా మానవుడివలె సీతను ప్రేమించాడు, వదిలివేశాడు. కృష్ణుడు తన నిజస్వభావంతో బ్రహ్మాండము లంతటా నిండి నిబిడీకృతమైన ప్రేమామృత సముద్రములో "ఏక స్స్వాదు న భుంజీత" అనే ధర్మాన్ని అనుసరించి అందరినీ ఓలలాడించాడు.

జో: శ్రీకృష్ణుడు తన భక్తులహృదయాలను కేవలము మానసికంగా రమించాడా? దేహసంబంధమైన ఆనందంగూడా యిచ్చాడా?

అ: భాగవతాదిగ్రంథములలో కొందరు దైహిక మానసికానందము లని భేదం గల్పించ ప్రయత్నంచేశారు. శ్రీకృష్ణుని కైశోరమూ, అస్ఖలితబ్రహ్మచర్యమూ ఊతగాగొని దైహికసంబంధమసాధ్యమని నిరూపించారు. గ్రంథకర్తలు విశ్వప్రయత్నాలుచేసి శ్రీకృష్ణుని ప్రేమను భావనాప్రపంచములో ప్రవాసం చేయించడానికి ప్రయత్నంచేశారు. కీళ్లు పళ్లానికి పారినట్లు, పావురం గూటి కురికినట్లు కవులం గికురించి భావప్రపంచబంధాలను ద్రెవ్వి ధూర్త గోపాలుడు గోపకన్యలతో సైయ్యాటలాడాడు. దైహిక మానసిక ఆనందముల కభేదం నిరూపించాడు. శ్రీరాముడు తన విశ్వమయత్వం మరిచాడు. తాను విశ్వరూపు డనుభావము విడుచుటచేత తన్ను గామించిన ఋషుల నానందింప జేయలేకపోయినాడు. స్వపర కాంతాభేదం తెచ్చిపెట్టుకున్నాడు. మనుష్యవేషం ధరించి బాగా అభినయించాడు. కాని కృష్ణుడు విశ్వమయుడు. సర్వసంగపరిత్యాగినులైన గోపికలను తనతోడి దైహిక మానసిక సాంగత్యముల చేత ముక్తలను జేశాడు.

ఆ. వె. "గోపజనములందు గోపికలందును
సకలజంతులందు సంచరించు
నా మహాత్మునకుఁ బరాంగన లెవ్వరు
సర్వమయుఁడు లీల సలిపెఁగాక."

అని భాగవతం చెప్పుచున్నది.

జో: దేహసాంగత్యం లేక శ్రీకృష్ణుని ప్రేమించుట సాధ్యమా? శ్రీకృష్ణపరమాత్మ భావనారూపుడై యేల గోపికల రమింపలేదు?

అ: శ్రీకృష్ణుని కసాధ్య మేమీ లేదు. మనము ప్రేమించినా, ప్రేమించకపోయినా తనవిధిగా చరాచరములైన సర్వభూతకోటులను ప్రేమిస్తాడు. గడ్డిమొలకనూ, పిపీలికమునూ, బ్రహ్మనూ సమానమైన జాగ్రత్తతోనే పెంచుతాడు. ప్రేమించడమే అతని స్వభావం.

ఆవిధంగానే గోపికలనూ, నిన్నూ, నన్నూ ప్రేమించగలడు. మనమూ ఆయనను సాకారునిగానూ, నిరాకారునిగానూ ప్రేమించగలం. కొందరు రాధాలోలునిగాను, మరికొందరు గోపికాజారునిగాను ప్రేమిస్తారు. కొందరి మనస్సులు వేణుగోపాలునియందు తగుల్కొంటవి. సంగభావ రాసమండలములోని గోపికాంగనయై మాధవుల మధ్యవర్తియై ప్రేమించాడు. మరియు—

మ. "తరుణుల్గొందఱు మూలగేహముల నుద్దండించి రారాక త
ద్విరహాగ్నిం బడి తాప మొందుచు మనోవీధిన్ విభున్ మాధవున్
పరిరంభంబులు చేసి జారుఁడనుచున్ భావించియున్ జొక్కి పొం
దిరి ముక్తిం గుణదేహమున్ విడిచి ప్రీతిన్ బంధనిర్ముక్తలై."

ఇట్లు మానసికంగా ప్రేమించుటలో యేమీ అసాధ్యం లేదు. మానవులు భౌతికసౌఖ్యము లొసంగుటలో శక్తితారతమ్యాల ననుసరించి పరిమిత మేర్పడవచ్చునుగాని అపర్యాప్తమైన మానసికానంద మిచ్చుటకు ప్రతిబంధకా లుండవు. ఒక వ్యక్తి విశ్వమానవకోటి నెల్ల సోదరులుగను, స్నేహితులుగను ప్రేమించడానికి సాధ్యమైనప్పుడు, కృష్ణుడు గోపికాబృందమును ప్రేమించుట కేల అసాధ్యము?

తేజస్వులైన ఇంద్ర చంద్రాదులకు వ్యభిచారదోషము లేదన్నారు. దీనినిబట్టి దైహికసంబంధంవలన వ్యభిచారదోషం సామాన్యవ్యక్తులకు ఆపాదిస్తుందని తెలుస్తున్నది. సామాన్యవ్యక్తి మానసికంగా పలువ్యక్తులను ప్రేమించడం వ్యభిచారమా? వ్యభిచారదోషం లేకున్నా ద్రౌపది పలువురకు నిజమైన ప్రేమ చూపడానికి యెట్లు సాధ్యమైంది? ఆదికవి శ్రీరాముడి ప్రేమను పలువురికి పంచిపెట్టడానికి ఒప్పుకోలేదు. తదితరకవులు తమకథానాయకుల విషయమై చాలా ఔదార్యబుద్ధి చూపించారు. కాళిదాసు సహితం దుష్యంతుని ప్రేమను పంచిపెట్టాడు. ఈ విషయంలో ఆదికవి ప్రత్యేకమార్గమే తొక్కాడు. సామాన్యవ్యక్తులు పలువురిని సోదరులుగాను, స్నేహితులుగాను ప్రేమించగలిగినప్పుడు నాయకీనాయకప్రేమ యేల వారికి దోషమైందో యెరుగ సాధ్యం కాదు. అతిమానుష, మానుష విభేదములను గల్పించడంచేత

మానసిక, దైహిక విభేదంకూడా వచ్చింది; అసలు ప్రేమ పవిత్రమైనది. అంతరాలు దానికి లేనేలేవు. అన్నిటా ఒక విధమైన ప్రేమే వ్యాప్తమయింది. దైహిక సాంగత్యం లేకనే అన్ని విధాలైన ఆనందములూ అనుభవానికి రాగలవు. మరివొక విశేషంకూడా ఉన్నది. దైహిక మానసికానందవిభేదమే అజ్ఞాన జనకం.

జో : దాసూ! నా కీ సిద్ధాంతా లన్నీ తెలియవు. నా అనుభవాన్నిబట్టి చెపుతాను. నిన్ను నేను ప్రేమిస్తాను. బాల్యంలో ఆడుకొన్నప్పుడు నీయందే నాకు ప్రేమ. నీవు పశువుల గాయడం చూచి ఆనందించేదాన్ని. పశువులకొట్టం ఊడుస్తూ నా మనస్సు హరించావు. నీ కావటిబద్దతో నా మనస్సు ఉద్రూతలూగింది. నీదగ్గర కావ్యాలు చదివినప్పుడు విజ్ఞాన మూర్తివై తోచావు. నీవే నా మోహనకృష్ణుడవు. యెప్పుడూ నాకు ఒకవిధంగానే కనబడ్డావు. యెందుకు నిన్ను ప్రేమిస్తున్నానో నాకే తెలియదు. నిన్ను ప్రేమించక నే ఉండలేను. నా ప్రేమ దైహికమో, మానసికమో నాకు తెలియదు. నీవు నా మనస్సుకు గోచరించినప్పుడల్లా నా మనస్సూ, శరీరంకూడా ఆనందం అనుభవిస్తూనే ఉన్నవి. నీ సాన్నిధ్యం పొందుటతో నే ఆనంద పరవశురాలను అవుతాను. నీవల్ల యింతకంటె కోర్దగిన సుఖం మరివొకటి లేదు.

అ : జోతీ! నీవు ముందు వెనుకలు ఆలోచించడం లేదు. నేను పంచమ కార్మికోద్యమాలలో తిరుగుతుంటాను. ముందనేకము చిక్కులు తటస్థిస్తవి. మామను జామీను కేసులో పెట్టబోతున్నారు. ఆయన కెవరైనా జామీను యిచ్చినా, నేరపుజాతులవాళ్ళనందరినీ సెటిల్మెంటులో నుంచుతారు. మనలో యెవరిని విడదీస్తారో చెప్పలేము. అత్తా, మామా పెద్దవాళ్లయినారు. నీవు యెవరినైనా వివాహం చేసుకోవడం క్షేమం. మామకూ, మా కందరికీ సంతోషం. దూరాలోచన చేయకపోతే ముందు పస్తాయించవలసి వచ్చునేమో!

జో : నేను పోషణకోసం వివాహం చేసుకోను. నీవు ఏ ఉద్యమంలోనైనా తిరుగు, యెక్కడనైనా ఉండు, మా కే

చిక్కులైనా రానియ్యి, యెక్కడనైనా ఉంచనీ, నా కేమీ చింతలేదు. నిన్నెల్లప్పుడూ ప్రేమిస్తుంటాను. నీ రూపాన్ని మనస్సులో చిక్కబట్టుకొన్నాను. నా హృదయంలోనుంచి నిన్నెవ్వరూ తీసుకొనిపోలేరు. నీవూ తప్పించుకొని పోలేవు. రాత్రులు నీ రూపాన్ని చీకట్లో చూస్తాను. కలగంటాను. పగలు కండ్లు మూసుకొని నీరూపాన్ని ఊహించుకుంటాను. నీ భావనారూపాన్ని యెల్లప్పుడూ అనుభవిస్తుంటాను.

సాయంత్రం అయింది. సూర్యుడు అస్తమించాడు. చీకట్లు వెలుతురు రేఖలను నులిపి మింగివేసినవి. ఆకాశవితానమున రంగుల బొమ్మలన్నీ తన నీలికొంగుతో తుడిచి నిశాకాంత ముత్యాలు చల్లుతున్నది. పాలకడలికందు యెర్రనిగుడ్డువలె తూర్పున ఉదయిస్తున్నాడు. జననకాలసమయపు కావిచారలు యెరుపు విచ్చి తెల్లబారుతున్నవి. వెన్నెలకందు చిరునవ్వులు నవ్వుతూ పారకాడి పైకి వస్తున్నాడు. పగలంతా యెండకు కాగి సుడిబడ్డ సృష్టి సుధాకరుని చల్లదనముచేత తెప్పరిల్లుతున్నది. సంతాపమువల్ల మరిగినహృదయాలు శాంతిల్లుతున్నవి. శరత్కాల చంద్రుడు షోడశకళాపరిపూర్ణుడై నిజకరంబుల రోహిణీకరంబులం గీలించి ఉప్పరంబున విహరిస్తున్నాడు. తేజస్వి కావడంచేత దోషాకరుడైనా దోషాకరుడు కాడు. బ్రహ్మాండకటాహమంతా వెన్నెలతో నిండిపోయింది. చంద్రు డాత్మప్రదక్షిణం చేస్తూ భూమిచుట్టూ వర్తులరేఖలో తిరుగుతున్నాడు. భూమి చంద్రుని వెంటవేసుకొని ఆత్మప్రదక్షిణం చేసుకుంటూ సూర్యునిచుట్టూ తిరుగుతున్నది. ఈ గ్రహమండలాలను వెంటవేసుకొని సూర్యుడు అల్లిబిల్లిగా తిరుగుతూ ఆకాశంలో పరుగెత్తుతున్నాడు. తక్కినగ్రహమండలాలన్నీ ఉపగ్రహాలను వెంటవేసుకొని దేనిచుట్టో తిరుగుతున్నవి. అన్నిటదీ వర్తులాకారమే. వాటి పరిధులుకూడా చాలావరకు వర్తులాకారములే. బ్రహ్మాండమంతా వర్తులాకారమే. అణువు మొదలుకొని మహత్తత్త్వంవరకూ వర్తులాకారములే. చలనం వర్తులంగానే ఉంటుంది. బ్రహ్మాండానికంతా యెక్కడనో కేంద్రస్థాన ముంది. ప్రతిరేణువూ, సమస్త జీవరాసులూ కేంద్రాన్ని ఆధారంచేసుకొని సంచరిస్తుంటవి. మహత్తత్త్వానికి ఒక్కటే

కేంద్రం. బీజరూపాన ఉన్న విశ్వకుండలి సృష్టి వికసించినప్పుడు కోట్ల కొలది భిన్న కేంద్రములు గల వ్యక్తులుగా పరివ్యక్త మవుతుంది. పరివ్యక్తమైన సృష్టి తిరిగీ సంకుచితమై అవ్యక్తప్రకృతి అవుతుంది. సృష్టియొక్క సంకోచవికాసాలు అనంతంగా జరుగుతుంటవి. వ్యక్తి కేంద్రాలు మహాకేంద్రంతో ఏకత్వ మొందినప్పుడే ఐక్యసంధాన మవుతుంది. గోపికలందరూ శ్రీకృష్ణుని ప్రేమించి యేకకేంద్ర గతు లయినారు. భక్తులందరూ శ్రీకృష్ణునితో కేంద్రైక్యమును పొందుతారు. బ్రహ్మాండమంతటా ప్రకాశించే మండలాలన్నీ ఏక కేంద్రగతములైనప్పుడు సృష్టి మేళవించిఉంటుంది. ఆ మహాశక్తులు ఒండొంటిని ప్రతిఘటింపకయే మేళవించి ఆనందమును కలుగజేస్తవి. పండువెన్నెల సృష్టిని మేళవింపజేస్తున్నది. జోతీ అప్పాదాసులు అన్యోన్యసంభాషణాకృష్టచిత్తులై కొంతవడి విశ్వాన్ని మరిచారు. సుధాకరుడు వారి హృదయాలను మేళవింపజేశాడు. ఉభయులూ ఏకకేంద్రగతులైనారు. అప్పాదాసు ప్రేమచే ఉత్తరంగితము లవుతున్న భావనాతరంగములలో వోలలాడుతున్నాడు. ప్రేమ మోక్షమును సమకూర్చింది.

అ: జోతీ! నిన్ను ప్రేమించాను. నా ప్రేమసౌరభం బ్రహ్మాండమంతటనూ గుప్పించి తావులు వెదజల్లుతున్నది. ఆనంద గీతమై అంతటారవమిస్తున్నది. ఆ సౌరభమూ, గానమాధుర్యమూ నా హృదయానికి గోచరిస్తున్నవి. నా ప్రేమ పండువెన్నెలలో వ్యాపించి ఉన్నది. పుష్పములలో వ్యక్తమై ప్రసరిస్తున్నది. నదీప్రవాహముల చిరుతరగలతో గుసగుసలాడుతున్నది. నా రాధవైన నీయందు విలీనమై నిలిచింది.

జోతి ప్రేమగీతము విని తెలిగన్నులతో ఆనందిస్తున్నది. ఉభయుల హృదయాలూ ఏకమైనవి. అప్పాదాసుహస్తం ప్రకంపించి జోతిహస్తమును గ్రహించబోయింది. అతని పెదవులు సంచలించినవి. అంతా అనుభవించినట్టే అయింది. నిశ్చేష్టులై ఉభయులూ ఘడియసేపు నిలుచున్నారు. వారి యోగసమాధికి భంగం కలుగలేదు. అనంతంగా అట్లా నిలువబడేవాళ్లే! రామదాసు పిలువవచ్చి ఈదృశ్యం చూచి ఆశ్చర్యపడ్డాడు. కొంతసేపటికి అన్నానికి పిలుచుకొని పోయినాడు.

8. బ్రహ్మలు సళించినా మన వివాహసంబంధం చెదరకుండునుగాక

అంతా భోజనానికి వచ్చారు. మాలక్ష్మి అందరకూ పళ్లేలు పెట్టి అన్నం వడ్డిస్తున్నది. అప్పాదాసు కొంచెం సిగ్గుపడి వంటయింట్లోకిపోయి రామదాసు ఏమనుకుంటున్నాడో అని ముఖభావాలు పరీక్షించి చూచాడు. రామదాసుమనస్సు నిశ్చంచలమైనట్టు ముఖలక్షణములనుబట్టి గ్రహించి సంతసించాడు. జోతి యథాప్రకారం అప్పాదాసుప్రక్క కంచం పెట్టుకొని భోజనం చేస్తున్నది. మాలక్ష్మి అన్నం తింటూ కంట తడిపెట్టి:

మా : ఇప్పటికి ఇవే మంచిరోజు లనుకుంటుంటే ఇంతమాత్రం కూడా జరిగేటట్టు కనుపడదు. ఊళ్లో చాలామందిని పట్టుకొనిపోతారని అంతా అనుకుంటున్నారు.

జో : ఎవ రెవరిని?

మా : కర్మం చాలనివాండ్ల నందరినీ! ఊళ్లోకి యేవిలయం వచ్చినా మనయింటిమీదికి రాకతప్పదు.

రా : విచారపడితే తీరేట ట్లున్నదా? యేది సంభవించినా మహాప్రసాద మని స్వీకరించడమే బుద్ధి.

మా : నాయుడుగారు నిన్నుమాత్రం జామీనిచ్చి వదలిపెట్టిస్తానంటున్నాడట, నీ వెందుకు ఒప్పుకోవు?

రా : అందరూ ఖైదుకు పోయేవాండ్లూనూ నేనుమాత్రం బయటుండేవాడినీనా? కారాగృహప్రాప్తి ఉంటే నాయుడుగారు తప్పించవలెనంటే పోతుందా? లేకపోతే రాజుమాత్రం నన్ను పెట్టించగలడా? దేవుడుసహా ప్రారబ్ధాన్ని మారుస్తాడని తోచదు.

అ : మామా! నాయుడుగారు యీసంగతి నీతో మాట్లాడమన్నారు. మనఊళ్లో యిరవై మందిమీద జామీనుకేసులు దాఖలుఅయినవి. యెవరూ నీతో వొంతు పెట్టుకోవడంలేదు. నాయుడుగారి అభిప్రాయప్రకారం నీవు వెళ్లడం మంచిది. ఈ వయస్సులో ఖైదుకు పోతే చేతికిరావు.

రా : అవన్నీ నే నొప్పుకోను. కల్లం యెక్కడ ఉంటే అక్కడి కీడు స్తుంది. కొమరవయస్సులో ఉన్న సంగడు యేఖైదులో

చచ్చాడు? చావులేనిస్థలం చూపించండి. అక్కడ దాక్కుంటాను. నా అభిప్రాయం నాయుడుగారితో పొద్దున్నే చెప్పాను.

మా: నీవు ప్రతిదానికీ పట్టుపట్టవద్దు. తక్కినవాళ్లు నీతో వొంతు పెట్టుకోనప్పుడు యింతాలోచన యెందుకు? నిన్ను విడిచి నే నెక్కడుండేది?

రా: నీవు నే పుట్టినప్పుడు పుట్టావా? పుట్టినప్పటినుంచీ నన్ను కనిపెట్టుకొని ఉన్నావా? కాలప్రవాహంలో రెండుకట్టెలు యీపొద్దు జతై రేపు విడిపోతవి.

మా: అది నే నంగీకరించను. పూర్వకర్మఫలంచేత నే జతకూడుతవిగాని ఆకస్మికంగా జేరవు. కల్పాంతాన బ్రహ్మ నశించినా మన వివాహబంధం చెదరకుండునుగాక!

రా: మాలక్ష్మీ! అద్భుతమైన జవాబు చెప్పావు. ప్రస్తుతం నాతో కారాగృహప్రవేశం నీకు సంభవించకపోయినా నాబదులు జోతీ నీవూ పనిచేయండి. నేను కారాగృహం వెళ్లడమే మన ఉద్యమానికి క్షేమ మని తలుస్తాను.

అ: చెన్నపట్టణపు కార్మికనాయకులదగ్గరనుంచి కూలీలెవగూ జామీా నియ్యగూడదని ఉత్తర్వు వచ్చినతర్వాత నాయుడుగారు నీసంగతి వ్రాశారు. వారి అభిప్రాయాన్నిబట్టి మన మంతా నడుచుకుందాం.

రా: వారుమట్టుకు భేదం లేని భేదాలను అంగీకరిస్తారా? జవాబు రానియ్యి చూతాం.

అంతా భోజనంచేసి పడుకున్నారు. అప్పాదాసుకు నిద్దర పట్టలేదు. జోతియొక్క భావిస్థితినిగూర్చి విచారగ్రస్తుడైనాడు. ఆమె నిష్కలంకమైన ప్రేమకు ఆశ్చర్యపడ్డాడు. ఆత్మోపలబ్ధి ఆమెకు యిదివరకే కలిగింది. రాధాకృష్ణు లిదివరకే వరం ప్రసాదించారు. ఆమె కేచింతలూ లేవు. 'ఓ కృష్ణా! నాయం దనాదర మెందుకు? యేల యీ మాంద్యం? యెందుకు నీయందు విశ్వాసం కుదర్చవు? ఆమె యేది చెప్పినా హృదయపూర్వకంగా రసవంతంగా ఉంటుంది. నాకు వాగాడంబరమేకాని వాక్కులు శుష్కములు. జోతికి నాయందుగల ప్రేమకు నన్నర్హునిజెయ్యి.' అని ప్రార్థించాడు.

జోతి తెలిగన్నులూ, నిర్మలమైన ముఖారవిందమూ మనోగోచర మైనవి. గుటకలు మ్రింగుతూ ఆస్వాదించాడు. ఆయూపాన్ని మనస్సులో పెట్టుకొని నిద్రపోయినాడు.

9. ఏటివొడ్డున యిల్లు కట్టుకుంటూ

తెల్లవారి రెండుఘుడియల పొద్దెక్కేవరకు గుంటూరు డిస్ట్రిక్టు మేజస్ట్రేటువారి కోర్టునుంచి పోలీసులు పచ్చవారంట్లు తెచ్చారు. ప్రథమనోటీసు 'నీ వగైరాలు కార్మికసంఘా లేర్పరిచి చోరులకు తోడ్పడుతున్నట్టూ, నీకు ఇతరులకు కనబడే జీవనాధారం లేనట్టూ, చోరీలు వగైరా నేరాలు చేస్తున్నట్టూ లేక చేయించుతూ వున్నట్టూ నమ్మకంగా తెలియవచ్చినందున నీవు గుంటూరు ౧ వ తరగతి మేజస్ట్రేటువారి యెదుట హాజరు అయి, మంచినడతతో వర్తించేటట్టు ఒకసంవత్సరంపాటు నూరేసి రూపాయీలకు ఇద్దరు జామీనుదారుల నియ్యవలసిందనీ, అదే మొత్తానికి స్వంతజామీ నియ్యవలసిందనీ యెందుకు కోరగూడదో కారణము నవంబరు ౧౭-వ తేదీని తెలుపవలసింది. అట్లు తెలుపని యెడల యీఉత్తరువు ఖాయపర్చడ మవునని తెలుసుకోనేది.' అని రామదాసూ రంగదాసూ వీరదాసూ శేషయ్యా వగైరాలు యిరవై మందికి జారీ అయింది. పోలీసులు వచ్చారన్నసంగతి తెలిసి మంగళాపురపు కూలీసంఘపు సభ్యులంతా సభచేసి నోటీసులో సంగతులన్నీ అబద్ధమని వాదించి ఆ ప్రకారం సాక్ష్య మిప్పించ వలసిందనీ, మేజస్ట్రేటుగారు మూర్ఖించి ఉత్తరువు ఖాయపరచే యెడల జామీ నియ్యక అందరూ ఖయిదుకు పోవలసిందనీ ఆంధ్ర మహాకార్మిక సంఘమువారి సలహాప్రకారం తీర్మానించారు. రామదాసుగారికి కడమభాగం వర్తించదని సవరణ దెచ్చారు గాని ఆయన కోపంతో దానిని నిరాకరించినందున సవరణ వదులుకో బడ్డది. సభ కాంగనే అందరూ కలిసి బుద్ధిపూర్వకంగా పోలీసు వారికి స్వాధీనపడ్డారు. అందరికీ అరదండాలు వేసి మధ్యాహ్నం నాలుగుగంటల బండిమీద గుంటూరు తీసుకొనివచ్చి సబుజయిలులో ప్రవేశపెట్టారు. అనేకవందలజనం మంగళాపురంనుంచి బయలు దేరి గుంటూరు వచ్చారు. ప్రతిరయిలుకూ అనేక గ్రామాలనుంచి

వందలకొలది ముద్దాయీలను జామీను కేసులు పెట్టి తెస్తున్నారు. సబుజయిలు చాలలేదు. ప్రతిగదిలోను నియమిత సంఖ్యకంటె ఎక్కువ మందిని ఉంచుతున్నారు. ఇతర కేసులలో వాళ్ళను జామీనుమీద విడుదలచేయవలసిందని కలెక్టరుగారు మేజస్ట్రేటుతో చెప్పారు. రామదాసు కేసు విచారించే మేజస్ట్రేటుగారు దివ్యజ్ఞాన సమాజకులు. కయిజరును ఆవహించి యూరపును వినాశంచేసిన దుష్టపిశాచం హిందూదేశంలో కార్మికోద్యమాన్ని నడిపిస్తున్నదని ఆయననమ్మకం. రామదాసు వేదాంతి అని ఆయన కెవరో చెప్పారు. విచారణనాటికి హాజరు అయ్యేటట్టు సొంతపూచీఖత్తుమీద వదిలాడు. ప్లీడర్లు చాలా మందికి చేతినిండా పని దొరికింది. భాగ్యవంతులైన ప్లీడర్లు ముద్దయీలతరఫున వకాల్తులు పుచ్చుకోమన్నారు. తమయిండ్లకు కన్నాలుపడకుండా ఉండడానికి కొందరు పుచ్చుకున్నారు. కేసులు వెంటనే విచారణలు ప్రారంభమైనవి. మోతుబరులంతా పోలీసు వాండ్లు కోరినట్లల్లా సాక్ష్యాలు చెపుతున్నారు. ముద్దాయితరఫు ప్లీడర్లు సవాళ్లు వేయబోతే మోతుబర్లు అబద్ధం చెప్పవచ్చారా, అనవసరపుప్రశ్నలు అడగవద్దని కోర్టువారు యేప్రశ్నలూ అడగ నియ్యడంలేదు. ఫిర్యాదుతరఫుసాక్ష్యం త్వరలోనే ముగింపునకు వచ్చింది. ముద్దాయీలతరఫున వందలకొలది సమనులు చేయించ వలసిందని కోరారు. కూలిసాక్షులను ఎవరు నమ్ముతారని మేజస్ట్రేటుగారు ముందుగానే చెప్పారు. కూలిఉద్యమంలో అభిరుచిగల మోతుబరులు సాక్ష్యానికి వచ్చారుగాని వారిని "మీరు దొంగలను చేరదీస్తున్నారుగదా. చోరీసొత్తులు కొంటారుగదా?" అను మొదలైన ప్రశ్న లడగడం ప్రారంభించారు. ముద్దాయీలప్లీడర్లు మోతుబర్లను ఇంటువంటిప్రశ్న లడగగూడదని ఆక్షేపిస్తే ఉన్న సంగతు లడిగితే తప్పేమని కోర్టువారు ఆక్షేపణలను తోసివేశారు. ముద్దాయీలతరఫు సాక్ష్యం పూర్తిఅయింది. ముద్దాయీలతరఫున సీనియర్ కౌన్సెలుగా ఉన్న చింతాగారికి అప్పుడే టెంపోరీగవర్నమెంటుప్లీడరుపని అయినందున ముద్దాయీలతరఫున సరియైనహియరింగు జరగలేదు. వేరేప్లీడరును పెట్టుకోవడానికి వాయిదా ఇవ్వలేదు. మేజస్ట్రేటుగారు వెంటనే తీర్పుచెప్పి మంగళాపురం ముద్దాయీలలో రామదాసునుమాత్రం వదలి తక్కినవాళ్లకు జామీనుఉత్తర్వు

ఖాయపరిచారు. అందరినీ నిడదవోలు సెంట్రలుజైలుకు పంపారు. రామదాసు తనను అక్రమంగా వదలిపెట్టారని కోర్టువారికి మనవిచేసి గునుస్తూ ఇంటికి పోయినాడు.

ఉండవల్లి సెటిలుమెంటుకు క్రొత్తసూపరిండెంటయిన బ్రాౙర్ గారికి రామదాసును వదలిపెట్టినసంగతి తెలిసి కలెక్టరుగారిదగ్గరకు వచ్చి డిప్టీకలెక్టరు నేటివు కావడంచేత రామదాసును వదలిపెట్టాడనీ, మంగళాపురపుదొంగలకూ, కూలీలకూ అతడే గురువనీ అతనిని ఊళ్లో ఉంచకుండా భార్యా కూతురితో సహా సెటిలుమెంటుకు పంపవలసిందనీ కోరాడు. కలెక్టరుగారు డిప్టీకలెక్టరు వెంకట్రావు గారిని ఖాయపుపని అయిన తహశ్శీలుదారుపనికి తగ్గించి రామదాసు కుటుంబాన్ని సెటిలుమెంటులో వెంటనే చేర్పించవలసిందని పోలీసులకు ఉత్తరువు పంపాడు. పోలీసులు మంగళాపురంపోయి కలెక్టరుగారి ఉత్తరువును రామదాసుకు తెలియపర్చారు. ఊరంతా మాలపల్లెదగ్గర మూగింది. పోలీసులు తుపాకులు కాలుస్తామని భయపెట్టారు. రామనాయుడు అల్లరి జరుగకుండా సర్దుతున్నాడు. అప్పాదాసు తననుకూడా తీసుకొనిపోవలసిందని కోరాడు. కాని పోలీసులు ఉత్తరువులు లేవన్నారు. జోతి మొదలకుండా ఊరుకున్నది. మాలక్ష్మి ఆస్తి వేలంబడ్డ మొదటిరోజులలో, ఊరువిడిచి పోవలెనని అనుకుండేదిగాని మర్యాదకు భంగం లేకుండా కుటుంబం జరుగుతుండడంవల్ల, రామానాయుడు, వెంకటయ్యా స్వతంత్రించి ఉద్యమానికి పూనుకోవడంవల్ల ఊరు విడవడమంటే కష్టంగా తోచింది. దానికితోడు అప్పాదాసు తమతో ఉండడానికి వీలులేక పోవడం, సెటిల్మెంటులో అస్వతంత్రజీవనంచేస్తూ కూలీపని చేసుకొని జీవించవలసివుంటుందని అందరూ చెప్పడం ఆమెను భయపెట్టినవి. మాలక్ష్మి దుఃఖిస్తూ "కూలీకి పోవడం తప్పిపోతుందేమో అనుకున్నాను. రక్షకుడు దానికికూడా నిన్ను లోబరుస్తున్నాడు. బిడ్డకూడా కూలీ చేయవలసిఉంటుందిగా(వాలె"వని అన్నది.

రా: ఓసి పిచ్చిదానా! కూలిచేసుకుంటే ఏమీ తప్పులేదు. దేశంలో జనం చాలా భాగం కూలివల్లనే జీవిస్తారు. మనం ముగ్గురం అయినా కలిసిఉండడానికి భగవంతుడు అవకాశం

ఇచ్చాడు. ఇక్కడి కిదే మహాప్రసాదం. నేను ఒక్కణ్ణే ఖైదులోకి పోవడంకంటె ఇదొకవిధంగా మేలుగదా! కాని నీకుకూడా శ్రమ గలిగింది. ఒక్కందుకుమాత్రం పరమానందంగా ఉన్నది. తోటి ప్రచారకులు ఖైదులో ఉంటే మనం స్వేచ్ఛగా ఉండడం న్యాయం కాదు. నా కించ ఇప్పటికి తీరిపోయింది.

మా: మనకష్టాలు ఇంతటితో అంత్యమైన వనడానికి వీలు లేదు. ఏమి వచ్చినా మెడ లొగ్గడమే మన పని.

జో: ఏదైనా మంచికే వస్తుంది. మంచిచెడుగులు మనం అనుకోవడంలో ఉన్నవి.

పోలీసులు: వేదాంతాలు చాలించి పదండి.

అంతా బయలుదేరబోతున్నారు. అప్పాదాసు జనంలో ఎక్కడనో నిలుచున్నాడు. ఇంతవరకు ఏమీ మాట్లాడలేదు. మనస్సులో ఏమో గొణుగుతూ పెద్దపెట్టున ఏడ్చాడు.

రామానాయుడు: దాసూ! యేమిటిది? నీవుకూడా దుఃఖిస్తే ఓదార్చేవా రెవ్వరు?

దాసు మాట్లాడలేదు. నేలమీద చతికిలపడి భూమిమీది కొరిగాడు. అంతా బయలుదేరి పోతున్నా లేవలేదు. జోతి వెనుకకు దిరిగి చూచింది. అప్పాదాసు ఆకార మంతా తన మనోఫలకంమీదికి రూపెత్తింది. పదిలంగా దాచిపెట్టుకున్నది. రూపురేఖ లన్నీ ఆమెమనస్సుకు అంటుకొనిపోయినవి. నిదానించి చూచినకొద్దీ మాంసలమైన సుందరవిగ్రహం మేర్పడి హృదయ రంగాన్ని ఆక్రమించుకొన్నది. కురంగంవలె అడుగులుపెడుతూ తల్లిపమిటకొంగు పట్టుకొని పోతున్నది. ఆమె కప్పుడేచింతా తోచలేదు. బ్రహ్మాండమంతటా అంతర్యామియై ప్రవహించే ప్రేమప్రవాహంయొక్క కెరటాలు ఆమె హృదయానికి విసిరి కొడుతున్నవి! ఆ తరంగాలమీద కలహంసవలె ఆనందంగా ఆమె హృదయకమలం ఉయ్యాల లూగుతున్నది. ఆ కమలంమీద నిశ్చంచలమైన ఒక భావనారూపం చిరునవ్వుతో కూర్చున్నది.

రామదాసు ఊరు విడిచి వెళ్లుతుంటే దయాసత్యశౌచాలు ఊరిని వదలిపెట్టి పోతున్నట్టే కనబడుతున్నది. శరీరం బొత్తిగా

క్షీణించిఉన్నది. ఈ గుంపు వేదాంతం కోటమ్మగారింటిదగ్గరకు వచ్చేవరకు ఆమె వారుపోయించి "అరుంధతీ వశిష్ఠూ మన ఊరి నుంచి వెళ్లిపోతున్నారు. ఈ జ్ఞానానందుడు శీఘ్రకాలంలో బంధ రహితుడై మనఊరు తిరిగీ వచ్చుగాక" అని దేవుడిని ప్రార్థించింది. ఇంతలో దాసుకు స్పృహ తెలిసి పరుగెత్తుకుంటూ వస్తున్నాడు.

రా : నాయుడుగారూ! తమరు దాసును నిలిపి దుఃఖోప శమనం చెయ్యండి. అతనిని తమకు ఒప్పచెప్పిపోతున్నా.

అ : నేనా—ఈ ఊళ్ళో ఉండను.

రా : ఎక్కడికి బోతావు? సెటిల్‌మెంటులో నిన్ను ఉండ నియ్యరు.

అ : అవసరం లేదు. ఏటిఒడ్డున యిల్లు కట్టుకుంటా. పూలూ, ఆకులూ, కొమ్మలూ దెచ్చి అలంకరిస్తా. ఎప్పుడూ ఆడుకుంటూ ఉంటా.

రా : నాయుడుగారూ! తమరు అతణ్ణి ఆపి శాంతిపరిస్తేనే కాని దారికి రాడు. మనసు బొత్తిగా చలించినట్టు కనబడుతున్నది. ఈ కర్మంలో అదికూడా తటస్థిస్తుందేమో!

అ : మామయ్యా! ఎంత క్రూరుడవయ్యా! నన్ను రా నియ్యవూ? మీతో వేవస్తా. ఇక్కడ నా కేమిపని? (అని ఏడ్చాడు.)

రా : బాబూ! అప్పడూ! సంగబావ పూనుకొన్నపని నెరవేర్చవద్దా? నీ విక్కడనే ఉండు.

అ : నే నెందుకు? తనపని తానే నెరవేర్చుకుంటాడు. నేను కూడా బావను చూడడానికి వస్తా. నన్ను వచ్చి చూడనియ్యవూ?

రా : అయ్యో, నాయుడుగారూ! అంతకూ తమరే ఉన్నారు. అప్పడి విషయం శ్రద్ధవహించాలె.

రామానాయుడు అప్పాదాసును చెయిపట్టుకొని నిలిపాడు. అప్పుడు పకపక నవ్వుతూ 'నా హృదయాన్ని పట్టుకోగలరా? ఓ—నా హృదయాన్నికూడా యెత్తుకొనిపోతున్నావు. నన్ను మాత్రం వదిలిపెట్టి పోతావా?'

జోతి తన మనస్సులో "నిన్ను వదలి పోతానా? మన మిద్దరం కలిసే పోతున్నాం," అని అనుకున్నది.

మలకాచెరువుకట్టదాకా ఊరిజనం వెంబడించారు. రామదాసు "మీరంతా ఉండండి. అప్పణ్ణి కనిపెట్టండి" అని అందరినీ నిలిపాడు. మాలక్ష్మి మాలపల్లీ, ఊరగొండలూ చూచి నిట్టూర్పు విడిచింది. ఎవరివంకా చూడలేదు. ఎవరినీ మాట్లాడించలేదు. పోతానన్నైనా ఎవరితోనూ చెప్పలేదు. పిల్లవాడు వెనుకపడుతుంటే చంకన వేసుకొని పమిటచెరుగు తలమీద వేసుకొన్నది! జనమంతా "మా లక్ష్మి! మే ముంటా" మన్నారు. దుఃఖం పొర్లి వస్తూఉన్నది. నోరెత్తి మాట్లాడితే ప్రవాహం పైకి వచ్చేటట్టు కనుపడ్డది. దుఃఖంయావత్తూ మ్రింగి పూరుకొన్నది. జనం అది గ్రహించారు. "ఆ యిల్లాలికి ప్రజమొఖం చూడడానికికూడా మనసు ఒప్పడం లేదు. దుఃఖం భరించలేకుండా ఉన్నది." అని వెనుకకు తగ్గారు.

రామదాసూ, పోలీసులూ చెరువుకట్ట దాటారు. వెంకటయ్యా కలియవచ్చి "రామదాసు కేమైనా పైక మియ్యవచ్చునా?" అని పోలీసులను అడిగాడు. వారు కలెక్టరుగారి ఉత్తర్వు పొందనిది వీలు లేదన్నారు.

వెంకటయ్యా: మీరు భోజనానికి శ్రమపడకుండా ఉండేటట్టు కలెక్టరుగారి ఉత్తర్వు పొంది చేస్తాం. మీ రేమీ చింతపడవద్దు.

రా: ఇతరులకు యిన్నివిధాల శ్రమకు కారణమైన ఈ జీవితం నా కెందుకు?

వెం: రామదాసూ! నీజీవితం పవిత్రమైనది. లోకసంగ్రహార్థం అప్పుడప్పుడు ఇటువంటివాండ్లు పుట్టి దీపాలవలె లోకానికి మార్గదర్శకు లవుతారు. లేకపోతే ప్రపంచం అంధకారంలో మునిగి పోతుంది.

రా: మీమాట లతిశయోక్తులు. మీమోస్తరుగా అందరూ మంచివాళ్లని మీరు అనుకుంటారు. మీత్యాగం అద్వితీయం.

పోలీసులు: పాలు రైలుస్టేషన్‌దగ్గర ఉన్నాడు. ఆయనను కట్టుకుంటే మీకు యెన్నిపనులైనా అవుతవి. కలెక్టరుదాకా పోనే అవసరంలేదు. మేమూ బీదవాండ్లం; జీవిస్తాం.

రా: ఆయనకు ఉత్తర్వు లెయ్యడానికి అధికారం ఉన్నదా?

పోలీసులు: అధికారం లేకపోతే నేమి? ఆయన ఏది చేయదలచుకున్నా కాదనేవాండ్లు ఉండరు. ఒకరికి తెలియవలసిన అవసరం లేదు.

రా: వీలైతే తమరు కలెక్టరుగారిద్వారా కొద్దిగా ఏర్పాటు చేయించండి. కాకపోతే మా రెక్కలే ఉన్నవి.

వెం: సాయశక్తులా ప్రయత్నం చేస్తాను. ఇక నే నుంటా. అప్పడిభారం మీది.

వెంకటయ్య వెనుకకు తగ్గేడు. మధ్యాహ్నం రెండుగంటలు కావచ్చింది. "రైలు తప్పిపోతుందేమో కాలు సాగనియ్యం" డని పోలీసులు అన్నారు. మాలక్ష్మి పిల్లవాడిని చంకమార్చుకుంటూ యెత్తుకొని నడుస్తున్నది. పిల్లవాడికి అగ్గిచేత బిక్కమొగం పడ్డది. జోతికి నడవడం ఉత్సాహంగా ఉన్నది. మాలక్ష్మి కొంతసేపటికి తిప్పుకొని:

మా: ఇంకా ఎంతదూరము నడవాలె?

పో: ఎన్నడూ రైలెక్కలేదా?

రా: దాని కేమిపని రైళ్లతో? ఈకాలానికి నెత్తిన చెంగు వేసుకొని బయలుదేరిందిగాని.

మా: అమ్మాయీ! వీడిని కాస్త చంకను వేసుకో. నాకు బొత్తిగా జారిపోతున్నాడు.

రా: ఆమె నడిస్తే చాలులే. ఇట్లా నా బుజాన కూర్చోపెట్టు.

రా: అయ్యా, సార్జంటుగారూ! మా కక్కడేమైన ఇల్లుంటుందా?

పో: అక్కడ అన్నివసతులూ ఉంటవి. నీవు దొంగతనాలు మాని ఒళ్లువంచి పనిచేసుకుంటే ఏలోపమూ ఉండదు.

రా: చిత్తం. అక్కడున్నవాళ్లుగూడా చోరీలు చేస్తూనే ఉంటారులే!

సా: ఉన్నమాట కేమిగాని అడపా దడపా ఇదివరకు చేస్తూనే ఉండేవారు. ఈపోలుగాడు వచ్చినతర్వాత నిక్కచ్చిగా ప్రతిరోజూ

చేయిస్తూనే ఉన్నాడు. సెటిల్మెంటులో కొందరు సంతానులు చేరేరంటారు. బెజవాడ పొట్టున లేచిపోతూ ఉన్నది.

రా: ఇదా సెటిల్మెంటంటే! కూలి దొరుకుతుం దంటిరే, పని చేసుకొనే వాళ్లకు?

సా: రోజూ యింతమందికి కూలెక్కడ దొరుకుతుంది? వరికోతలై నూర్పిళ్లుకూడా పూర్తి అయినవి. మిరపలూ, పత్తీ ఒక నెలకుపైగాగాని ఆరంభం చెయ్యరు. అటుతరువాత దొంగతనమే జీవనం.

రా: పోంగనే మాకు భోజన మెట్లా? ఒక్కరోజు బత్తెంమాత్రం మాదగ్గర ఉన్నది.

సా: రైలుకట్టవెంబడి రోడ్డు వేస్తున్నారు. మట్టిపని ఉన్న దనుకుంటాను. మీకు పనిముట్లు ఉంటే సరే, లేకపోతే సర్కారు వారు మీకిచ్చి మీకూలీలోనుంచి బిగపట్టుకుంటారు.

రా: ఆ మట్టిపని అయిపోతే పనిముట్లు మా కెందుకు?

సా: పనిముట్లు చేతిలో ఉంటేనేగా ఎప్పటికైనా పనికివస్తవి. నాలుగు రకాల పనిము ట్లుంటే పని తియ్యకుండా దొరుకుతుంది.

మా: ఆడవాండ్ల కేమిపని ఇస్తారు?

సా: మగవాళ్లు మట్టి తవ్వుతుంటే ఆడవాళ్లు మోస్తారు. మీరు తల్లీ బిడ్డా కలిసి ఆరణాలకు మోసుకోవచ్చు.

రా: నైమధం చేతపట్టుకొన్నప్పుడు ఎంత చాకచక్యం చూపావో తట్ట పట్టుకున్నప్పుడూ అంత చురుకుతనం చూపించాలె.

జో: ఓ! నే బాగా మోస్తా.

రా: (సంతోషంతో) నాబిడ్డలను ఏపనిలో బెట్టినా సురకత్తులే! రంగడికికూడా రెక్కలు వస్తే మాకు చింత ఉండదు. సార్జంటుగారూ! దగ్గరలో మాపిల్లవాడికి బడేమైనా ఉంటుందా?

సా: సెటిల్మెంటులో లేదు. చేరువలోనే తాడేపల్లిలో ఉన్నదిగాని, మాలపిల్లలను రానియ్యరేమో!

రా: అయితే జోతి చెప్పాలసిందే. రెండక్షరా లతికితే యెక్కడైనా బతుకుతెరువు చూసుకుంటాడు. అక్షరంమీద బతకవచ్చు.

మా: నీ వింత చదువుకున్నందుకు అక్షరంమీద బతుకు దెరువు కుదిరిందా?

రా: అదంతా ప్రాప్తంలే. యెల్లకాలం యిట్లాగే ఉంటుందా? దారిన మిట్టలూ లేక, పల్లాలూ లేక యేకరాసిన పోవడం యెవరికీ సాధ్యంకాదు.

మా: కాలం మారినకొద్దీ మనపని తీసికట్టుగా ఉందికాని వేసికట్టుగా లేదు.

రా: యేస్థితు లెట్లా మారినా రాశికి కలిమిలేములు కావడి కుండలే! సుఖదుఃఖాలు యెప్పుడూ పులగంపెట్టే కాని కలగలపులు లేకుండా సుఖం ఉండనేరదు. అదిగాక కష్టాలు లేని సుఖాలకు రుచి తక్కువ.

మా: ఆమాట నిజమే. మన కాపురం మూడుపూవులు, ఆరుకాయలుగా ఉన్నప్పుడు చెట్టంటిబిడ్డ చావలేదా? యెన్ని కష్టాలు వస్తే మన కేమి? సంగన్న ఉంటే చాలడా? తోచక అనుకోవడమేకాని కష్టసుఖాలను యెప్పుడూ లంకే. ఒకటి విడిచి ఒకటి ఉండలేదు.

రైలుస్టేషనుకు వచ్చారు. పౌలు యెదురుగా వచ్చి రామదాసును కౌగలించుకొని:

పౌలు: మీా రిది కష్టంగా యెంచుకోవద్దు. దేవుని సమీాపానికే వస్తున్నారు.

రామదాసు: (వెడిగెలగా నిలుచొని) దేవు డింకా ఎంత దూరములో ఉన్నాడు?

పౌ: సత్యమతాన్ని సమీాపిస్తున్నారని నా యభిప్రాయం.

రా: సత్యమతానికి నే నెప్పుడూ సమీాపంలోనే ఉన్నా. సత్య మని తోస్తే స్వీకరించడానికి యెప్పుడూ వెనుదీయను.

పో: యిదిగో, రామదాసూ! నీవు మతంలో కలిశావా అంటే అన్నిచిక్కులూ తీరుతవి. పౌలుగారు మీా కేలోపం లేకుండా చేస్తారు.

పౌ: వారియిష్టప్రకారం పోయేవాడినే; కాని వ్యతిరేకించే వాణ్ణి కాదు. జోతీ! ఆబండమీాద కుంర్చో. అయ్యా! మీా రిట్లా

కూర్చోండి. సార్జంటుగారూ, మీరు టిక్కెట్లు తెప్పించండి. గంట గొట్టి శానాసేపైంది. వీరు పారిపొయ్యేవారు కారులెండి. సందేహించ నక్కరలేదు. రామదాసుగారూ! నాకూ తలిదండ్రు లెవరూ లేరు. పాదిరీగారే పెంచి విద్యాబుద్ధులు చెప్పించారు.

రా: విద్య చెప్పించారూ?

పౌ: అవును. చెప్పించారు. యింత నవుకరీకూడా ఇప్పించారు. మర్యాదగా యింతడబ్బు దొరుకుతున్నది.

రా: డబ్బు సంపాదిస్తున్నారనే వింటూవున్నా.

పౌ: వింటున్నారుగద! యింతడబ్బు వస్తున్నదనే మాటే కాని, అనుభవించేవాళ్లు లేరు. అంతా బ్యాంకులో నిలువచేస్తున్నా. యెవరి కిది ప్రాప్తమున్నదో? మీ కుటుంబములో నన్ను వొకణ్ణిగా భావించుకొని నా కింత అన్నం వండిపెడితే నాకు పూటా చెయి కాల్చుకోవడం తప్పిపోతుంది. మీకు కష్టం లేకుండా సంసారం జరపగలను.

రా: మాతంటాలు మేము పడతాం. మీ కెందుకు లేనిపోనిశ్రమ?

పౌ: నాకు శ్రమేమున్నది? మీబోటిపెద్దలు దొంగలకోసం వేసిన గుడిసెల్లో ఉండగలరా? నా కొక పెద్దయిల్లిచ్చారు. వొక గదిలో నే నున్నా. మరొక గదిలో పనిచేసేమనిషి పడుకుంటుంది. తక్కిన దంతా ఖాళే. పరాఖత్తుగా మీ రుండవచ్చు. అదేమని అడిగేవాళ్లు లేరు. దొరగారికి మస్తరుగుమాస్తా కావలసిఉన్నాడు. ఎవరికీ యీయకుండా అట్టేపెట్టిఉంచా.

మా: జీత మే మిస్తారు?

పౌ: ప్రస్తుతం పదిరూపాయ లిస్తారు. త్వరలో పన్నెండు చేయిస్తా. దొరగారి అనుగ్రహం సంపాదిస్తే యెంతసహాయమైనా చేస్తారు.

రా: క్రైస్తవులు కానివారి కిస్తారా?

పౌ: మీరు క్రైస్తవులు కారా? మీది క్రీస్తుయొక్క జీవితం వంటిదే! పేరు మార్చుకోవడం తప్ప యేమార్పూ అవసరం లేదు. వెంటనే దొంగల జాపితాలోనుంచి తీసివేయించి ఉద్యోగస్థుణ్ణిగా యేర్పాటుచేయిస్తా.

రా : దానికి కలెక్టరుగారిఉత్తరువు కావాలంటే!

పో : అ దెంతలోది! దొరగారు నిమిషంలో చేయిస్తారు.

రా : చేర్పించడానికి అధికార మున్నప్పుడు తీసివేయించ డానికిమాత్రముండదా?

పో : అక్రమంగా యెవరినీ చేర్పించరు. యిక్కడికి వచ్చిన వాళ్లను చాలామందిని దొరగారు బాగుచేశారు. అమ్మా! మీరిద్దరూ కూర్చోండి. యెంతసేపని నిలుచుంటారు? అబ్బాయీ! నీవు కూర్చో.

మాలక్ష్మి : యెందుకులేండి.

పో : నాకథ మధ్య చాలించాను. నాకు లక్షణంగా జీవించడానికి అవకాశమున్నా 'నా' అనే దిక్కు లేకుండా ఉన్నాను. నా మేనమామ ఉంటూవుండేవాడు; ఈమధ్యనే కాలం చేశాడు. ఆయన మూడుమూర్తులూ మీరే. మిమ్ములను చూచి నప్పుడల్లా ఆయన జ్ఞాపకం వస్తాడు. మిమ్ములను మంగళాపురంలో తటాలున చూడంగనే "మామా" అనేమాట పెదవులదాకా వచ్చింది. అజ్ఞానులను "మామా" అని పిలిస్తే దొరగారు కోపపడ తారేమో అని ఆచుకొని ఊరుకున్నా. ఎప్పుడైనా మరుపు చొప్పున మాటజారి మిమ్ములను "మామా" అని పిలిస్తే కోపపడ కండేమి!

రా : పొరపాటుగా పిలిస్తే కోప మెందుకులెండి. మాకు ఒకరోజుకు మాత్రమే భత్య మున్నది. వెంటనే కూలి దొరుకు తుందా?

పో : అయ్యా, మీరు నన్ను కొత్తవాణ్ణిగా భావిస్తున్నారు. మీకు సాధ్యమైనంతవరకు త్వరలో నౌకరీ కుదిర్చేభారం నాది. అందాకా మీరు నా ఇంట్లో ఉండి మీరంతా భోజనంచేసి నా కింత పెట్టండి. నేను చుట్టంవస్తే మొఖమొఖాలు చూచుకుండేరకం కాదు. ఎవ్వరైనా రావడమే సంతోషం. చుట్టాలకోసం ముఖం వాచివున్నా. దూరపువాళ్లైనా చుట్టాలంటూ వస్తే చాలు నని పిస్తుంది. మీబోటిసధర్ములు వస్తే మాగృహం పవిత్ర మవుతుంది.

రా : మీరు బంధుప్రియులే కావచ్చును, కాని అంతల పొంతలవాళ్లు పొరుగిళ్లమీదికి వచ్చి తిష్ఠవేయడం క్రమం గాదు.

భాగ్యవంతు లిళ్లకు బీదవాళ్లం చుట్టాలమని అంగలారుస్తూ రావడం సాధారణమే. మీ సెటిలుమెంటులులోకి వచ్చేవాండ్లు చాలామంది మీకు కులచుట్టాలే అయివుంటారు. ఎవరికని మీరు సత్రాలు కడతారు? తమకు వీలైతే కాస్త తేలికైనపని రేపుఉదయం చూపిస్తే ఎల్లుండి ఆకటికి వస్తుంది. మీకు అభిమానం ఉన్నందుకు ఆమాత్రం దయచేయించండి.

పౌ: తమరు నామీద ఏదో ఆగ్రహం వహించారు. మీ మనస్సులో ఏదో కళంకు ఉండబట్టే అరవిడిచి మాట్లాడడంకూడా లేదు. క్రమంగా నాసంగతి తెలుసుకుంటారు. ఇప్పుడు పని అగ్గవగా దొరకడంలేదు. నూరు నుగ్గబెట్టయినా రేపే పని కుదురుస్తా. ప్రారంభంలో కొంచెం కష్టపుపని చేయవలసివుంటుంది. తేలిక పనులన్నీ అంతా ఆకట్టుకున్నారు. బావిత వ్వేపనీ, రోడ్డుపోసేపనీమాత్రం ఖాళీగావున్నవి. తేలికైనదేమీ దొరక్కపోతే వాటికే పోదురుగాని; మీకు తోచినంతపని చెయ్యండి; కూలి పూర్తిగానే వేయిస్తాను.

గా: అట్లా వేయించనక్కరలేదు. ఇంకొకరినోటికాడి అన్నం మా కెందుకు? చేసినంతవరకే ఇప్పించండి. కాకులనుకొట్టి గద్దలకు వేయడం న్యాయంగాదు. నష్టం ఈరోజు ఒకరివంతైతే రేపు మావంతే కావచ్చు.

పౌ: మీరు కేవలం సత్యకాలపుమనుష్యులు. మీసాంగత్యం వల్ల క్రమంగా మేమూ సన్మార్గానికి వస్తాం. తమ రాగ్రహించక మమ్ములను దగ్గరకు రాబట్టి బుద్ధినేర్పండి. ఈపూట మాయింట్లో ఇంత ఉదకం పుచ్చుకోండి. కాదంటూరా, ఎప్పటికి ప్రాప్తమో అప్పటివరకూ కనిపెట్టుకొని ఉంటాను. అదుగో! చెక్క వంగింది, లోపలికి పదండి. అత్తగారూ! రండి.

మాలక్ష్మి మొగము చిట్లించుకొని బయలుదేరింది.

పౌ: అబ్బాయి! ఇటురా అమ్మ! జనం తొక్కుతారు, నాచెయి పట్టుకో!

మా: నాచంకను ఉంటాడులెండి.

పౌ: ఏమోయ్ బావా! తరిపిదూడాలె తేపా చంకకు ఎక్కుతావు? నీయీడువాండ్లు బాగా పరిగెత్తవద్దూ?

అంతా రైలెక్కారు. రామదాసును పౌలు చెయిపట్టి ఎక్కించాడు.

సా: (రహస్యంగా) ఏమి పౌలు! ఉచ్చులు తెగపన్నుతున్నావు? పిట్ట చిక్కేనా?

పౌ: ముసలికోడి అనుమానం కట్టింది. ఎంతభోకొట్టినా దూరంగానే ఉంటున్నది.

10. క్రైస్తవులయింట్లో అజ్ఞానులు

అంతా తాడేపల్లిస్టేషన్లో దిగారు. సందెచీకటి కావడంచేత కన్ను పొడుచుకున్నా కనబడడంలేదు. పౌలు ఎద్దుబండిని మాట్లాడి అందరినీ ఎక్కమన్నాడు. రామదాసు వద్దని నెల పొడవంగనే బయలుదేరుదా మన్నాడు. పోలీసులు తమను సెటిల్మెంటులో దింపి తిరిగీ తాడేపల్లి భోజనానికి వచ్చేవరకు భోజనం దొరకదని బతిమిలాడుకుంటే నలుగురూ బండెక్కారు. అరగంటలో పౌలు కాపురండుండే పెంకుటింటిదగ్గరకు వచ్చారు. పోలీసులు దస్కతు తీసుకొని వెళ్లిపోయినారు.

రా: మమ్మును మాగుడిసెలదగ్గరకు తీసుకొనిపోండి.

పౌ: మిమ్ములను ఏగుడిసెలో ఉంచేదీ దొరగారు నిర్ధారణ చేయవలసి ఉంటుంది. ఆయన ఇప్పుడు రారు.

రా: ఇతరులు ఈరైలుకు వస్తే ఏమి చేస్తారు?

పౌ: సాధారణంగా అంతా పగలే వస్తారు. గుడిసె ఏర్పాటు చేస్తే బాగుచేసుకొని అందులో ఉంటారు.

రా: మమ్మును ఇప్పుడే తేవడానికి కారణ మేమి?

పౌ: అది పోలీసులపొరపాటు. నేను మా ఊరు పోయి వస్తుంటే స్టేషనుదగ్గర కనబడబట్టి మీ కీ యేర్పాట్లు చేయగలిగాను. ఖండితంగా పోలీసులు మాకు రేపు ఉదయం స్వాధీనపర్చవలసి ఉంటుంది. ఈ రాత్రంతా కాపలాచేయడం కష్టమని వాండ్లు నామీదతోసి పోయినారు. మీ యిష్టం ఉంటే మాయింట్లో తినండి. లేకుంటే వేరే వంట చేసుకోండి.

రా: ఈరాత్రి మీరు కష్టపడి వంట చేయించడంకంటే మేమే పొయిమీద పెట్టుకుంటాం.

పౌ: మాయింట్లో తయారుగానే ఉన్నది. మాబంధువులను ఈరైలుకు తీసుకొనిరావడానికి వెళ్లాను. ఈరోజు వాండ్లు రాలేదు. వాండ్లకోసం చేసివున్న వంటే మీకు ప్రాప్తముంటే భోజనం చెయ్యండి. లేకపోతే పొద్దున ఎవరికో పారవేస్తాం.

రా: మీకు బంధువులు లేరంటిరే?

పౌ: వేరుకమనుష్యులు సెటిలుమెంటులో చేర్పించి సహాయం చెయ్యమని ఒక్కమోయినను పీకిస్తుంటే వెళ్లాను. ఇంకా వారం రోజులదాకా వాండ్లు రావడానికి వీలైందిగాదు.

రా: ఈరాత్రికి మీయింట్లోనే ఒదుగుతాం.

పౌ: పస్తు పడుకుంటారా?

రా: వంట చేసుకుంటాం.

పౌ: అంతవరకైనా అనుగ్రహించారు సంతోషమే! కట్టెలూ, నీళ్లూ, ఇతరవస్తువులూ ఆగదిలో ఉన్నవి తీసుకోండి. కులస్థులు వచ్చారు గనుక హాజరుగా ఉన్నవంట భోజనం చెయ్యమన్నాను. మీచిత్తంవచ్చినట్లు కానియ్యండి.

మా: వారంత బలవంతపెడుతుంటే కాదనడం మూర్ఖపు పట్టుగా ఉంటుందేమో! ఏమంటావు?

పౌ: వారు ఎట్లా సెలవిచ్చినా సంతోషమే. మూర్ఖపుపట్టు అనేమాత్రపువాణ్ణి గాను. అనుగ్రహించి మాయింట్లో భోజనం చెయ్యండని ప్రాధేయపడవలసిన వాణ్ణేకాని వారి నాక్షేపించడానికి నా కర్హత లేదు.

రా: సరే, మీయింట్లోనే భోజనం కానియ్యండి.

పౌ: అమ్మయ్య! ఇప్పటికి మామగారిమనస్సు కుదిరింది. జానమ్మా! అన్నం వడ్డించు.

జా: (మొగం మాడ్చుకొని) అందరినీ ఒక్కమారే లెమ్మను. తలా ఒకమాటు వస్తే నే తిరగలేను.

రా: ఆమెవరు?

పౌ: ఆమె బంధువురాలే. పోషించేవారు లేక నాకన్నం వండిపెట్టుతూ ఉన్నది.

రా: ఎవరూ లేరా ఆమెకు?

పౌ: భర్త ఈర్ష్యనే కాలంచేశాడు. బంధువు లెవ్వరూ చేరనియ్యడంలేదు. ఈకాలంలో బంధువులను ఆదరించేవా రెవరు?

జా: ఊళ్లోవాళ్ల గోలంతా మీ కెందుకయ్యా? తిని మీదారిన మీరు పోక!

రా: మంచిమాట చెప్పావు. లేవండర్రా ఒక్కమాటు!

జో: నా కాకలి గాలేదు. అన్నం వద్దు.

జా: ఈమెను మళ్లీ ఒకజాము సాగదియ్యాలెగాఁవాలె. ఈమేనా రేపు కాబోయే దొరసాని?

రా: అదేమిటి ఆమె అట్లా అంటుంది?

పౌ: ఆవిడెకు పిచ్చిలెండి. ఆమాటలు మీరు పాటించవద్దు.

జా: నాకు పిచ్చి నీకు మదం. వచ్చేవాళ్లు త్వరగా రండి.

జో: నాకు ఖండితంగా వద్దు.

తక్కినముగ్గురూ మిగలా అన్నందుకు లేచారు. ముండ్లమీద కూర్చునట్టు కూర్చొని మెంగిలిపడి వారికి చూపించినగదిలో పడుకున్నారు. జానమ్మ తెల్లవార్లూ సణుగుతూనే ఉన్నది. పౌలు మెదలకుండా తన గదిలో పడుకున్నాడు.

రా: ఇంట్లో సరాగం బాగానేఉన్నది.

మా: ఉంచుకున్న మని మనుకుంటాను. ఎప్పుడూ ముసముస లాడుతూనే ఉంటుంది.

రా: పైపోటీ వచ్చిం దని ఆమె తగాదా.

మా: యిక్కడినుంచి పొద్దునే లేవడం మంచిది. ఎక్కడికి బోయినా బాధలు అంత మయ్యేటట్టు లేవు.

రా: సద్గురుడే ఉన్నాడు.

మామూలుగా రామదాసు చీకటితో లేచి రామస్మరణ చేశాడు. జానమ్మ క్రైస్తవులయింట్లో అజ్ఞానులదేవతలను కొలవ గూడదని కేకలువేసింది. రామదాసు మనస్సులో ధ్యానం చేసుకొని కాల్యాలు తీర్చుకొని పౌలుతో మాట్లాడవలెనని యింట్లోకి వచ్చాడు. ఆయన యింకా లేవలేదు. జోతి "పిల్లనీళ్లుపెట్టి మొఖం కడుక్కో" నని కూర్చున్నది. రాత్రి దాహంకూడా తాగలేదు. పిల్లవాడు అన్నమని జానమ్మయెదుట అడిగాడు. జోతి అడగగూడ

దని సౌంజ్ఞ చేసింది. జానమ్మ మిత్రిచూపులు చూస్తూ మీ రీపూట యిక్కడ ఉంటే మీకు వంటచేసేనవుకర్లు లేరన్నది. మాలక్ష్మి విని ఊరుకున్నది.

జా : బెల్లంకొట్టినరాయివలె పలకవేం! యిక్కడనుంచి కదిలేటట్టు లేదే!

మా : మే మొక్కనిమిషం ఉండమమ్మా మీయింట్లో. ఆయన లేవడంకోసం చూస్తూఉన్నాం.

జా : మీరు చూస్తుంటేనేకాని ఆయన లేవడా యేమి! రోజూ లేస్తూనే ఉన్నాడు. ఆగుడిసెలదగ్గరకు పోయి కూర్చోండి. లేవంగానే వస్తాడు.

రా : మమ్ములను ఉంచేది వాటిలోనేనా?

జా : అవే మీమేడలు సిద్ధంచేసిపెట్టారు. దొంగముండా కొడుకులు ఊళ్లో కొంపలు దోచేదీనీ, గుంపులుగా యిక్కడ చేరేదీని. యెక్కడికి పోయినా ఊళ్లోవాండ్లకొంపలకే వెసరు!

రా : మారోజులు మేము గడుపుకొని పొయ్యేవాండ్లమేకాని మావల్ల యెవరికీ యేబాధా వద్దు.

జా : మాటలు తులసివుండలు వ్రాడిపడలవి. వెంట వొక దొమ్మరిసానిని దెచ్చావు.

రా : నీతో మా కేమీ పోటీ లేదు. నీ కడ్డం రాము.

జా : నాకేమి అడ్డం! యీ సన్న్యాసి కాకపోతే యింకొకడు! దొరతో సంగతు లన్నీ చెప్పి లేచి చక్కాపోతా.

రా : మీసంగతి ఆయనకు తెలియదా?

జా : వంటచేసేవాండ్లకు యేమిసంగతు లుంటవి? దొంగా మనిషివంటివాడే.

రా : సరే. మేము వెళ్లుతున్నాం. ఆయన లేవంగనే మేము అక్కడ కూర్చున్నామని చెప్పు.

పా : (ఒక అరగంటకు లేచి) రాత్రి వచ్చినవాండ్లు లేచారా?

జా : వాండ్లకు నీయింట్లో ఉండడం కంపరమెత్తినట్టుగా ఉంది. ఆ చిచింద్రీ యీ యింట్లో ఒక్కనిమిషం ఉండ నని కూర్చున్నది. ఆయన నిద్ర లేచినతర్వాత చెప్పిపోవడం మర్యాదాగా

ఉంటుం దని బ్రతిమెలాడితే సాగదీసినకొద్దీ బిగిసి ఆ గుడిసెలదగ్గర కూర్చున్నారు.

పా : నీమాటలు నిజమేనా ?

జా : నా కేమీ హారాలు వెయ్యవద్దు. పోయి కనుక్కో !

పా : నీ ల్లిటదే. అల్లరిమనిషివిగద. నీ మర్యాదా దక్కించుకోవు, యెదటివాండ్ల మర్యాదా దక్కనియ్యవు. చేసిన దానివి అయితివి. మాటా చెడగొట్టుకొంటివి.

జా : వీండ్ల మెహమాను నా కేమీ అవసరంలేదు. వారిని గృహప్రవేశం చేయించి రా. యిక్కడికి వాండ్లు మళ్లీ అడుగు పెటితే నే వోర్చను.

పా : (గుడిసెలదగ్గరకు పోయి) యేమండీ మామగారూ! యెండలో చలిగాచుకుంటున్నారా ?

రా : ఖులాసాగా ఉంటే కూర్చున్నాం. మా కొకకుటీరం చూపిస్తారా ?

పా : మీ కిష్టంవచ్చిన కుండలు యేరుకోండి. ఉన్నవాట్లోకి యీ గుడిసే మెరుగు. యెండ కడ్డంగాని వానకు గావు. కప్పంతా వూలిపోయింది. మామరదలకు అలకడం చేతౌనా ? నేనైనా సహాయం చేస్తా.

రా : మా కేదోపని చెప్పిస్తే వెళ్లుతాం.

పా : అంతా పనికి వెళ్లిపోయినారు. యీపూటకు వేళ తప్పింది. దొరగారు వచ్చి పని నిర్ధారణచేయాలె. తొమ్మిదింటికి వస్తారు. యీలోగా మీరు నాస్తా గానియ్యండి. మధ్యాహ్నంనుండి పనులకు పోదురుగాని.

మాలక్ష్మి పోయి అమర్చి నీళ్ళు తెచ్చేవరకు జోతి పుల్ల లేరుకొని వచ్చింది. రామదాసు చుట్టుపట్ల చెత్తాచెదారం పోగుచేసి గుడిసెమీద కప్పు లేచిపోయినచోట వెంటిదోపి కొప్పుమీద రాయి పెట్టాడు. మాలక్ష్మి యిల్లు శుభ్రంచేసి అన్నం పొయిమీద బెట్టింది. దొర వచ్చేవేళైందని అన్నం కళిపెల్లాడంగనే దింపి ఆవురుకే తల్లా కాస్తా తిన్నారు.

రా : పౌలుగారూ! ఆ మేడెవరిది?

పౌ : అది దొరగారు కాపుర ముండేది.

రా : యీతోటలోవి రెండూ యెవరివి?

పౌ : ఒకటి సెటిల్మెంటు ఆసుపత్రి. రెండోది డాక్టరుగారుండేది.

రా : ఈ సెటిల్మెంటు పెట్టి ఎన్నాళ్లైంది?

పౌ : ఇప్పటికి షుమారు అయిదుసంవత్సరాలైంది. గవర్నరుగారూ, రాఘవేంద్రరావుపంతులుగారూ దీనివిషయమై చాలా కృషిచేశారు. రక్షకసైన్యంలో చేరిన బొంబాయిగవర్నరుగారు దీనికి పునాది. చాలా సెటిల్మెంట్లు రక్షకసైన్యంవారే ఆక్రమించుకొన్నారు. మా మిషన్‌వారుకూడా చాలా శ్రమపడి దీనిమేనేజిమెంటు సంపాదించారు. మా దొరగారిమాటంటే కలక్టరుగారు జవదాటరు.

రా : మీ మిషనువారు శ్రమపడడానికి ఇందులో వారికేమి లాభం?

పౌ : వారి కేమీ లాభం లేదు. ఇంకా వారే డబ్బు ఖర్చుపెడతారు. ప్రభువయిన ఏసుక్రీస్తువుయొక్క రాజ్యం స్థాపించడమే వారి యుద్దేశ్యం.

రా : ఈ గుడిసెలలో ఎన్నికుటుంబా లుండవచ్చు?

పౌ : అయిదువందల కుటుంబా లుండవచ్చు. మొదట చాలాభాగం నిండిపోయింది. కొందరు యుద్ధంలో చేరితే వాండ్ల కుటుంబాలను వదిలివేశారు. కొందరు జ్ఞానమతం పుచ్చుకొని మంచివాళ్లైతే దొరగారు శిఫారసుచేసి వదిలిపెట్టించారు. ఇప్పుడు మిగిలినవి గరిపోయిన గింజల్లు. కొరుకుడూ మింగుడూకూడా పడవు. అదుగో దొరగారు వస్తున్నారు. సలాం చెయ్యి.

రా : సలామండి!

బ్రౌన్ : సలాం! వచ్చినావా రామదాసూ? నీవు చాలా తెలివిగలవాడవు. తప్పుమార్గంలో ఉన్నావు. ఇల్లు ఏరుకున్నావా? పౌలుగారు మీకు బంధువులు గాంవాలె.

రా : కులచుట్టాలండి. మా కేమైనా పని దయచేయిస్తారా ఇవ్వాళ?

బ్రౌన్ : ఏమైనా పని ఉన్నదా?

పౌ : రెడ్డిగారికుంట తవ్వడం ప్రారంభం చెయ్యాలె. ఇంకొక చిన్న జట్టును వీండ్లకు జత చేస్తే ఒబ్బిడిగా తవ్వుకుంటారు. దొంగదాసరి పుల్లప్ప పనికి పొమ్మంటే పోలేదు. ఇంట్లోనే ఉన్నాడు. తమరు చెప్పి అతనికుటుంబాన్ని వీండ్లతో జత చేయించండి.

బ్రౌన్ : పిల్చుకొనిరా పుల్లప్పను! అతడు ఎప్పుడూ తొందర చేస్తూనే ఉంటాడు.

పుల్లప్ప (వచ్చి) : అయ్యా! ఎందుకో పిలిపించారట.

బ్రౌన్ : సలాం!

పు : మాకు సలామెందుకు లెండి, చెప్పండి.

బ్రౌన్ : వీరూ మీరూ గలిసి రెడ్డిగారికుంట తవ్వండి.

పు : నే దవ్వను. లోకంలో ఎక్కడపట్టినా కుంట తవ్వకానికి గజానికి రెండణాలవంతున సాధారణంగా ఇస్తున్నారు. పౌలు కమీషన్‌కొట్టి అణాకానీకి కుదిర్చాడు. అందులో మేము గజానికి కానీ కమీషన్ ఇయ్యాలె. ఈపనివల్ల మాకు కడుపు నిండదు. పస్తైనా ఉంటాంగాని నీళ్లకూలికి నేను పనిచెయ్యను. తనకు కమీష నియ్యనన్నా నని నన్ను కట్టపనికి పంపకుండా నిలిపివేశాడు.

పౌ : ఇవ్వన్నీ శుద్ధ అబద్ధాలు. ఇతడు రాత్రులు గుడిసె విడిచి బయటికి పోతున్నా డని నాకు అనుమానంవేసి కాపలా చేయిస్తున్నా. ఎటూ అశాడక ఈ పన్నాగం ఎత్తాడు.

పు : నీకు భాగం పంచిస్తే రాత్రులు పోవడం తప్పు లేదు. నీయిష్టం వచ్చినన్ని కావించు.

బ్రౌన్ : అయితే నీ వాపనికి పోనంటావు?

పు : నే పోను. న్యాయం మీ రెందుకు విచారించరు?

బ్రౌన్ : ఈబేరం నే దగ్గరవుండి ఏర్పాటు చేసిందే.

పు : పౌలూ, రెడ్డీ ముందుగా మాట్లాడుకొని మీ దగ్గరకు వచ్చారా లేదా?

బ్రౌన్ : పని లేకపోతే మీరు కష్టపడతా రని పౌలు రెడ్డిని బలవంతపెట్టి పని కల్పించాడు.

పు : అదంతా నటన. రెడ్డికి చేలో కుంటవసరం. తోటల్ల కోసం వేవిలి ఉంచాడు.

బ్రౌన్ : రామదాసూ! నీవు వెళ్ళు.

రా : మేము కట్టపొయ్యడానికి వెళ్ళుతాం. కాకపోయినా కుంటపని మా ఒక్కళ్ళవల్లా కాదు.

బ్రౌన్ : ఆరంభించి చేస్తుండండి. తొందరగా ముగించవలెనని నిలుకు లేదు.

రా : అడుగులోనే హంసపాదా? రావడంతోనే పైపోటీ నా కిష్టం లేదు.

పౌ : పుల్లప్ప అందరిబుద్ధులూ చెడగొట్టుతున్నాడండీ.

పు : ఆ రామదాసంత సత్యవంతులను దెచ్చి నీవు చెడగొట్టకుంటే చాలు. నీవు చేసే కేపుమారీ లన్నీ నేను చూస్తూనేఉన్నా.

బ్రౌన్ : నీ వెంత కాలంనుంచి ఇక్కడ ఉన్నా మంచిబుద్ధి పట్టుపడ లేదు.

పు : పట్టుపడుతుంది. పోయినదొర జ్ఞానస్నానం అని నీళ్లలో ముంచి కొందరిని వదిలిపెట్టించాడు. వాళ్లు బైటికి పోయి సత్తుగా దోస్తున్నారు. కావాలంటే నాకూ మంచిబుద్ధి పట్టుపడేదే. ఇంకా వెరుస్తున్నా.

బ్రౌన్ : రెడ్డిపని మిగలా ఒప్పుకున్నందుకు పెద్దమనిషిచేత మాట రాకుండా కొద్దిగా నష్టమైనా పని పూర్తిచేయడం మంచిది.

పు : రెడ్డి మహా పెద్దమనిషే. ఈ సెటిలుమెంటు దోచే దాంట్లో సగంసొమ్ము అతడు కొంటాడు. ఏదో కాస్త కుంటపని అడ్డం పెట్టుకొని పౌలుతో మాట్లాడడానికి వస్తుంటాడు. అతనికి బైట కుంటతవ్వేవాండ్లు దొరక్కకాదు. అతడింట్లో బంగారం తియ్యకుండా కరుగుతుంటారు. ఇప్పుడు వెళ్లి సోదా చెయ్యండి, మొన్న నూతక్కిలో పోయిననగలు కరుగుతుంటారో లేదో. ఇంతకుముందే పౌలుదగ్గరనుంచి తీసుకొనిపోయినాడు.

బ్రౌన్ : పోలీసులకు కబు రంపగూడదా?

పు : కబు రెందుకు? ఒకడు దగ్గిర ఉండి కరిగిస్తుంటాడు. వాండ్లుమటుకు యీపౌలును నమ్ముతారా?

బ్రౌన్ : రామదాసును మధ్యాహ్నంనుంచి కట్టపనికి పంపు. నీవు బుద్ధిమంతుడవుగా ఉంటే త్వరలో విడిచిపెట్టుమని శిఫారసు చేస్తా.

పు: త్వరగా మతంలో గలువు. అదే బుద్ధంటే. నన్ను కూడా కట్టపనికి పంపించండి.

పౌ: అక్కడివాండ్లనుకూడా చెడగొడతాడు.

బ్రౌన్: ఈరోజు వీరిద్దరినీ కలిపి పంపు. రామదాసుకు పనిముట్లు లేవుగాఁవాలె. గడ్డపారా, సెలగపారా, తట్టలూ ఇచ్చి దస్కతు పెట్టించుకో. వాటిఖరీదు రూపాయిన్నర. రోజుకు అణా వంతున కూలిలో పట్టుకొంటాం.

పుల్లప్ప, తల్లీ, భార్యా రామదాసుగుడిసెదగ్గరకు వచ్చి వాండ్లను వెంటబెట్టుకొని బయలుదేరారు. రామదాసు గడ్డపార బుజాన బెట్టుకొని పనితో సమానమైనది ఏదీ లేదంటూ బయలుదేరాడు. అతడిఉత్సాహంవల్ల జోతి సెలగపార దీసుకొని చిరునవ్వుతో బయలుదేరింది. రామదాసు కూలికి పోతుంటే మాలక్ష్మి కళ్లనీళ్ళు గుక్కుకొని తట్ట చేతబట్టుకొన్నది. రంగడు ఉత్సాహంతో రెండోతట్ట నెత్తిన బెట్టుకొని నాతో రండని అందరికంటే ముందు నడిచాడు. పనిచేసేచోటు గుడిసెలకు ఫర్లాంగుదూరంలో ఉన్నది. పౌలు వచ్చి కలుసుకున్నాడు.

11. చింత చచ్చినా పులుసు చావలేదు

కూలీ లంతా అన్నాలు తిని పొద్దు వాటాలంగనే తిరిగీ పనికి ప్రారంభిస్తున్నారు. పౌలు రావడంచూచి కంట్రాక్టరు కుమారుడైన సోమసుందరం కట్టదగ్గరకు వచ్చాడు.

పౌ: చిన్నకంట్రాక్టరుగారూ! ఈ రోజు ముగ్గురు కొత్త కూలీలను మీకు తెచ్చాను.

సోమ: మీకు తెచ్చానంటే నాకు అర్థంకాలేదు. నాదాకా రానిచ్చేటట్టు కనపడ దంటున్నారే.

రామదాసూ, మాలక్ష్మి తెల్లబోయినారు.

పౌ: మీ రెప్పుడూ సరసమే! మీనాయనగారు వస్తారా యీవేళ?

సో: రారు, నేను యీరాత్రి తాడేపల్లిలోనే ఉంటా, లాభించేనా?

పా : "వేగిరింప నదియు విషమ మగును" అన్నాడు. చిన్నప్పుడు చదవలా ?

సో : "ఆలస్యా దమృతం విష" మనికూడా ఇంకొకడన్నాడు.

పా : కనుక నే నడిమిదారిన పోతుండాల్లే. పుల్లప్పా! నీవు పోయి తవ్వు. వీళ్ళ ముగ్గురికీ కట్టకు దగ్గరగా ప్రతిపెట్టించు. నేకూడా సహాయం చేస్తా. కాయకష్టం చేస్తే ఆరోగ్యమట.

సో : ఎందుకైనా మంచిదే. నీవు సాయపడి వాళ్ళకు పని తగ్గిస్తే వారు చేయకుండానే నేను కూలిస్తా.

పా : ఇక్కడ ప్రతి ప్రారంభించండి. గడ్డపారిటు తేండి చెపుతా.

సో : పాతచుట్టాలా, కొత్తచుట్టాలేనా ?

రా : నే నిక్కడ సమీపంలో పెట్టుకోను. నలుగురూ తవ్వేచోటనే తవ్వుతా.

సో : పౌలూ! నీ వప్పుడే బెదరగొట్టావు. నీకు ఎక్కడాలేని ఆత్రం. ఈ ముసలాతడికి మొగకూలి పడదు. మూడణాలే బాగా పనిచేస్తే. వీ రేమాత్రం పని చేస్తారో చూడాలె.

రా : పరీక్షించి మాపనికి తగినట్టే ఈయండి.

రామదాసు పెడిగెలగా ప్రతిపెట్టి బెడ్డలు విరవడం ప్రారంభించాడు. మాలక్ష్మి తట్టలోకి సెలగపారతో ఎత్తింది. జోతి తలమీద పమిటకొంగు చుట్టచుట్టుకొని మోయడం ప్రారంభించిది. ఒక్కగజం తవ్వారు. పొద్దునతిన్న ఉడుకూ బెడుకూ అరిగిపోయింది. చేతులు చచ్చుపడ్డవి. రామదాసు తవ్వుతుంటే నూటు దిగడంలేదు. జోతి తాను గడ్డపార తీసికొని తట్ట తండ్రికిచ్చింది. గబగబ వేసింది గాని తడవకు ఒకచోట పడుతున్నవి. క్రమంగా అలవాటైంది. రెండు ఇండెలు పెట్టి అరగజం తవ్వారు. జోతికి చేతులు మంట పుట్టినవి. ఒళ్ళు అలసిపోయింది. మాలక్ష్మి గడ్డపార తీసుకొని సెలగపార జోతి కిచ్చింది. ప్రతి ఎక్కి దిగడంలో రామదాసుకు నడుం కలుక్కుమన్నది. తట్ట జోతి కిచ్చి కూర్చొని సెలగపారతో మట్టి ఎత్తడం ప్రారంభించాడు. కొంచెంసేపటికి సెలగపార వీలుగాక దోసిటితో మట్టి ఎత్తుతున్నాడు. ఆసాంతానికి ౧౺ గజాలు ప్రతి

నిలవతవ్వారు. పుల్లప్పకుటుంబం మూడు గజాలు తవ్వింది. రోజుకు మూడణాలకూలి ప్రకారం ఒంటిపూటకు రామదాసు కుటుంబానికి నాలుగుఅణాలన్నర రావలసివున్నది. వాండ్లు చేసినపని సగమే.

సో : అవసరమైనవాండ్లకు ఇప్పుడే బట్వాడా చేస్తాను. రామదాసుకు క్రమంగా రావలసింది బేడాకానైనా పావలాఅర్ధణా ఇచ్చివేస్తాను.

రా : నా కక్కర లేదు. రావలసినంతే ఇయ్యండి.

సో : చింత చచ్చినా పులుసు చావలేదు. కానీ వాలంటరీకింద పోతే బేడే రావలసింది,

రా : వాలంటరు ఇక్కడకూడా ఉన్నదా?

సో : మూడులోకాలా గుమాస్తాపేచీ ఉండకతప్పదు.

పు : వాలంటరు తగ్గిస్తే మీరు తీసుకోవద్దు. మేము తీసుకోకుండా వారం రోజులనుంచి తిరగబడి యావత్తూ వసూలు చేసుకుంటున్నాం.

రా : బీదకూటికి బిక్కదేవు డని ఇందులో తిపిరీ ఎందుకు? ఆ కానీకూడా దయచెయ్యండి.

పో : ఇచ్చివెయ్యి.

సో : ఊఁ పో. తక్కినవాండ్లు ఇటు రండి. లెక్కప్రకారం ముట్టిందా? రేపు ఆరువందలకూలీలపని లేదు. ఒక వందమందితో పని ముగించుకొంటాం.

అంతా ఇండ్లకు బయలుదేరారు. సెటిలుమెంటుకు వచ్చేవరకు యేను కూకుతున్నది. రామదాసుకు నడుముకలక బలమై చాప వేసుకొని నట్టింట పడుకున్నాడు. జోతికి చేతులు బొబ్బలుపొక్కి ఒళ్ళుపులికతగిలింది. మాలక్ష్మి వెచ్చంకొనడానికి షాపుకు పోయింది.

వర్తకుడు : ఏమి మహాలక్ష్మి! నీకూతురిని మాఅన్నకు ఇయ్యరాదూ? అంతకంటె ఎక్కువమనువు తెస్తావా?

మా : మీఅన్న ఎవరు?

వర్త : పౌలు మా చిన్నాయనకొడుకు. అతనికి బాగా సంపాదన ఉన్నది. ప్రతిదాంట్లోను రసిమి బాగాతీస్తాడు. ఈ షాపుకూడా అతనిదే. నామకా నా పేరుతో ఉన్నదిగాని, నా దెంత ఒక పీసపాలు!

మా : ఎవరికి వ్రాసిపెట్టివుంటే వాండ్లకు అవుతుంది. ఇప్పటి మాస్థితి పెళ్ళిసంబరం అనుభవించేటట్టుగా లేదు. ఒక దీపపుబుడ్డీనీ, దానితో నూనె ఇయ్యండి.

వ : వత్తితోకూడా ఒక అణా. ఇంకేమి గావాలె?

మా : ఈ అణాకు ఉప్పూ, మిరపకాయా, చింతపండూ, కట్టెలూ ఇయ్యి.

వ : అన్నీ టోకుబేరాలు మొదలు పెట్టావు.

మా : నేనూ అన్ని బేరాలూ చేసినదానినే! ఇప్పటికి ఇట్లా అయింది.

మాలక్ష్మి ఇంటికి వచ్చి కృష్ణకు పోయి రెండుకడవలు నీళ్ళు తెచ్చి మిగిలివున్న బియ్యాం పొయిమీదబెట్టి రామదాసుకు నడుములు పిసుకుతూ కూర్చున్నది.

రా : అప్పుడు ఇంటిదగ్గర ఎంత అలవటిస్తున్నాడో!

మా : ఇప్పటికి పది పన్నెండేండ్లనుంచి అన్నం పెట్టా. ఈ కాలానికి ఎడమైనాడు. అన్న మమురుతున్నదో లేనేలేదో.

రా : ఆపెట్టినవాండ్లు వాణ్ణికూడా కలిపైనా పెట్టకపోయిరి. ఏకలో తాగుతూ అంతా ఒకచోటనే పడిఉందుము. అమ్మా! నిద్ర పోతున్నావా?

మా : ఒళ్ళు అలిసి పడుకున్నది. జోతీ! కాస్త పుల్లలు ఎగసన దోయ్యమ్మా!

జో : నే లేవలేనే. ఒళ్ళంతా విరగ్గొట్టినట్టు నొప్పులుగా ఉన్నది. ఒళ్ళు వెచ్చగా ఉన్నదేమో చూడు.

రా : బడలిక చేత ; ఒక కుండెడు నీళ్లు కాచు. మసిలేనీళ్ళ స్నానం చేస్తే తగ్గుతుంది.

మా : పుల్ల లేవి? ఒక కానీవి తెస్తే అన్నం ఉడికేందుకే అస్తూబిస్తూగా ఉన్నవి.

రా : అమ్మా! జోతీ! నే లేచి రాలేనుగాని నా పక్కలో వచ్చి పడుకో. తమ్ముడేమిచేస్తున్నాడు?

జో : తమ్ముడు నిద్రపోతున్నాడు.

రా : అయ్యో! అన్నం దినకుండా నిద్రపోతున్నాడా? పక్కేమన్నా వేశావా?

జో: అమ్మ కాళ్లు చేడుకోక సగం పక్క వేసి సగం కప్పా. తల నాదుగా ఉన్నదని పడుకున్నాడు.

మా: ఈ నీళ్లు పళ్ళే వాడికి. రొంప పట్టింది. మధ్యాహ్నం నుంచి కుస్కూ కుస్కూ మంటున్నాడు.

రా: ఇట్లా నా పొట్ట కానుకొని కూర్చో—(తలమీద చెయి పెట్టి నిమురుతూ) మా పిచ్చితల్లి కెన్ని కష్టాలు వచ్చినవమ్మా!

జో: (తండ్రిముఖంలో ముఖం పెట్టి యేడ్చి)—అయ్యా! నా కష్టా లొక లెక్కా? వేళపట్టున ఇంత అన్నం తిని కృష్ణా రామా అనుకుంటూ పడుకోవలసిన రోజుల్లో నీ కీ స్థితి తటస్థించింది. ఎందుకు మే మింతమందిమి పుట్టి? అంతా పండితులమే, పెద్దతనంలో అక్కరకు రానివాళ్లం.

రా: అమ్మా! నా గర్భవాసాన పుట్టబట్టి మీ కిన్నితిప్పలు వచ్చినవి. మీ రెంత ప్రయోజకులైనా, నాది ఆఖరురోజులలో నిర్ధనజాతకం.

మా: అందరికీ ఒక్క వ్రాత ఉండబట్టే అందరు దరిద్రులమూ ఒక్కచోట చేరాం. ఇంతమందిలో ఒక్కరిది మంచిగీత కాకూడదూ!

రా: ఈ భాగ్యాలకూ దరిద్రాలకూ ఏమిగాని ధర్మం మనం తప్పకుండా ఉండవలె. "స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః" అని భగవంతుడు చెప్పాడు. మానం పోతే ప్రాణం ఎందుకు?

జో: నీ గర్భవాసాన జన్మించినవాండ్లకు ధర్మచ్యుతి ఎప్పుడూ ఉండదు. ఆ సందేహం నీవు పెట్టుకోవద్దు.

అమ్మా! నేను నడుము పిసుకుతా. నీవు పొయిదగ్గరకు పో.

రా: అన్నంలో కేమైనా ఉన్నదా?

మా: వీధిలో రో లున్నది. చింతపండు కారం నూరుకొని వస్తా.

రా: నీళ్ళు జలుబుచేస్తవంటున్నావుగా కారములో వెల్లిపాయ వేసి నూరు. ఉన్నదా?

మా: ఆ. గంజి వంచాగాని ఒక్కరవ్వ దాళి మంట తగ్గించు. యిగటారేలోగా నే వస్తా.

జో : అయ్యో ! ఒక్క కారంతో నీ వన్నం ఎట్లా తింటావే ?

రా : పిచ్చిదానా ! ఆ కారంకూడా లేనివాండ్లు ఈ సెటిల్మెంటులో ఎంత రున్నారో విచారించు. గంజిలోకి ఉప్పంటె ఘనం అనుకునేవాండ్లు అనేకమంది ఉన్నారు. మనం ఈ సెటిల్మెంటులో ఉండే చాలామందికంటె యిప్పటికి మంచిస్థితిలోనే ఉన్నాం. మనకు నిన్న టిబియ్యం ఉండబట్టి సరిపోయింది కాని అన్నిటికి ఆ బేడే అయితే గంజి తాగమా ?

మా : (కారం నూరుకొని వచ్చి) రేపు పని లే దని జనం అంతా లబ్బట్లాడుతున్నారు. మన కేమైనా పని దొరికేనా ?

జో : దొరికితే నీవు చేస్తావా ? అయ్య అడ్డం పడ్డాడుగదా !

రా : తెల్లవారేవరకు అన్ని నొప్పులూ సర్దుకుంటవి. నీ చేతులు చూతాం దీపం తీసుకొనిరా ?

జో : ఇప్పుడు నా చేతు లెందుకులే.

రా : ఎందుకులే అంటున్నావు, పెద్దబొబ్బలు పోయినవా ఏమి ?

మా : (దీపం దెచ్చి) వోసి నీకడుపుడకా ! ఎంతబొబ్బలు పోయినవే ! రేపు నీవు చేతులు కదల్చగలవా ?

జో : ఇంతమాత్రానికేనా ? అంతగా అయితే తట్టలు మోస్తా.

రా : అంతా అన్నానికి ఒక్కమాటే లేవండి. బాబును లేపు. చన్నీళ్ళుపెట్టి కండ్లు తుడువు. కారపుముద్దలు నాలుగు తింటే జలుబు హరిస్తుంది.

మాలక్ష్మి అందరికీ అన్నం వడ్డించింది. పొద్దుననంగా అన్నం దినడంచేత అందరికీ ఆకలి కరకరలాడుతున్నది. వడ్డించే దే ఆలస్యంగా అందరూ భోజనం చేశారు. జోతి రోజతున్నది.

రా : పొడుగూనా కారంఅన్నం తింటే కడుపులో మంట పుడుతుంది. చివరకు కాస్తన్నం ఉంచుకొని నీళ్లలో పిసికి తాగండి. దానితో చల్లపడుతుంది. కొంచెం ఉప్పు వేసుకోవాలె. ఉన్నదా ?

మా : తెచ్చింది కాస్తా పచ్చట్లోనే వేశా.

రా : ఉప్పు లేకపోతే తియ్యంగా ఉంటుంది, తాగండి.

అంతా సర్కారువారిచ్చిన చాపలు వేసుకొని పడుకొన్నారు. మాలక్ష్మి మాట్లాడుతూనే నిద్రపోయింది. అందరూ నిద్రానందంలో మునిగి తేలుతున్నారు.

12. సెటిల్‌మెంట్లు క్రీస్తుదేవాలయాలు

జోతి బడలికచేత పక్కవాల్చంగనే కనుమొరిగినా కొంత విశ్రాంతి కల్గిన తరువాత మెళుకువ వచ్చింది. పగటిసంగతు లన్నీ జ్ఞాపకానికి వచ్చి మనస్సు చింతాసముద్రంలో మునిగిపోయింది. కంట్రాక్టరూ పౌలూ జరిగించినసంభాషణ మనస్సుకు దుర్భరమై తోచింది. ముందింకా యేమిదుర్మార్గాలకు తలపడతారో నని భయం కలిగింది. తా నేదైనా సాహసకార్యం చేసుకుంటే వృద్ధాప్యములో ముసలివాండ్లు నిరాధారు లవుతారేమోనని సంకోచించింది. తనకష్టపుజన్మ వీండ్లదుష్టతలంపులకు అవకాశ మిచ్చింది గదా అని ఖేదపడ్డది. ముసలివాండ్లు ప్రస్తుతం పడేకష్టాలకు తానే కారకురా లని తపించింది. యింకా నావల్ల వీండ్లకు యెన్నికష్టాలు రాబోతున్నవో, తా నొక్కనిమిషం కన్నుమూసుకుంటే ముసలివాండ్లబాధలన్నీ విరగడై సుఖపడతారని నిశ్చయపరుచుకున్నది. "నేను అపకీర్తి తెస్తానేమో అని అయ్యకు అనుమానంకూడా తోచింది. యెందు కీజన్మ? యిక సందేహానికే అవకాశం లేదు. వీండ్లకష్టాలు అంత మొందింతా" మని దృఢం చేసుకొని లేచి కూర్చున్నది. రామదాసు త్రుళ్లిపడి లేచాడు. జోతినేత్రాలు జ్యోతులవలె వెలుగుతున్నవి. ముఖం తీండ్రిస్తున్నది. సర్వాంగాలూ బిగుసుకొనిపోయినవి. పమిట కంఠానికి చుట్టుకొంటున్నది.

రా: అమ్మా యేమే! అఘాయిత్యానికి తలపడ్డావు?

అని నడుమునొప్పికూడా మరిచి లేచిపోయి పట్టుకున్నాడు. యింతలోకే మాలక్ష్మి లేచి గడగడలాడుతూ దగ్గరకు వచ్చింది.

మా: యేమైనా పీడకల వచ్చిందేమో!

రా: లేదు, యథార్థం.

జో: లోకానికి బాధకరమైన యీజీవితాన్ని అంతం చేస్తా.

రా: వృద్ధాప్యంలో యీపత్నుల కాధారమై కడతేరుస్తా వనుకుంటిమిగదే అమ్మా! అక్కరకువచ్చిన యిద్దరుపిల్లలూ చెరొక దారీ అయిపోయిరి.

యీమాటలు జోతిహృదయాగ్నికి వారుణాస్త్రమై తాకినవి.

జో: యీకష్టా లన్నీ మీకు నావల్లనే వచ్చినవి. యింకా ముందు చాలావస్తవి.

రా: పిచ్చితల్లీ! కష్టాలు యెవళ్లకర్మచేత వాండ్లకు వస్త వమ్మా! యీ మార్గాన మమ్ములను పత్నులను చేయడంతప్ప మా కష్టాలు పోగొట్టగలవా? యీ సాహసానికి నీ కంత కారణ మేమి వచ్చినది?

జో: అందరికీ గౌరవభంగమే.

రా: నేను కుటుంబకర్తను. నీగౌరవాన్ని కాపాడవలసిన భారం నామీద ఉన్నది. నాగొంతులో ఊపిరున్నంతవరకు నీ కగౌరవం కలుగదు. నేను నీగౌరవం కాపాడలేని వ్యర్థుడనైతే నీవు ఆత్మహత్య చేసుకోవచ్చు. నీ కగౌరవం గలగడానికి ముందు నాశిరసు నేల బడవలె. ఆ వరస నీవు తప్పించగూడదు. తప్పిస్తే నా కపకీర్తి. నేను అప్రయోజకుడనని నీవు తలచి ముందుగా సాహసం చేస్తే నీమర్యాద కాపాడలేని నా జీవితం వ్యర్థమని నీవెంటనే వచ్చితీరుతా.

మా: నీవు పోతే మే మెందుకే అమ్మా!

జో: అయ్యో! నన్ను వదిలిపెట్టవే!

రా: నేను నీగౌరవం కాపాడదగినస్థితిలో ఉండగా నాఘటం నేల బడందీ సాహసకార్యం చేసుకోనని నీవు వాగ్దత్త మియ్యి.

జో: యిచ్చా.

రా: యీ జరుగుచున్నచర్యలవల్ల నాకు తలగొట్టినట్టుగా లే దనుకున్నావా? రేపు మనఊరినుంచి యెవరైనా రానేవస్తారు. నాయుడుగారిసలహా తీసుకొని తర్వాతపని జరిగింతాం.

జో: అబ్బా! మిమ్ములనెంత ఆయాసపెట్టానరా. పడు కోండి, నేనూ పడుకొంటా.

మా: మా కాయాస మేముంది? యిప్పటి కదృష్ట వంతులమే.

అందరూ పడుకున్నారు. జ్యోతి అప్పాదాసు విగ్రహాన్ని మననం చేసి ఆనందమయకోశములో నిలిపి సుషుప్తి చెందింది. తెల్లవారే వరకూ లేవలేదు. తెల్లవార్లూ ఎవళ్ళో గుడిసెవాకిటిదగ్గరకు వచ్చి తొంగిచూచి పోతున్నారు. రెండుసార్లు పిలిచారుగూడాను. తేపా లేపడంచేత నిద్ర చెడి మళ్లి నిద్రపట్టలేదు. మాలక్ష్మి మసులుతూనే పడుకున్నది. తెల్లవారుజాముకు కాస్త కూరుకుపట్టింది. మళ్ళీ ఒకడు వచ్చి పిలిచాడు. నిద్రమబ్బున రామదాసు పలకలేదు. చేలాంతరు వెలుతురు గదిలోకి ప్రసరించింది. "ఎవ రింట్లో?" అని కేక వినబడ్డది. రామదాసు లేచి కండ్లు నలుచుకుంటూ బైటికి వచ్చాడు.

రా: ఎవరయ్యా తమరు?

ఒకడు: వారు ఇనస్పెక్టరుగారు. నేను ఫారాజవానును.

రా: తెల్లవార్లూ "ఆలీజ్ హే" ల్లని కేకవేస్తూ ఉండేవారు తమరేనా?

జ: ఫారా మారుతుంటుంది.

ఇ: ముసలివాడా! ఇంగ్లీషు చదువుకున్నావా?

రా: అయ్యా! లేదండీ.

ఇ: ఆలీజు హే ల్లంటే ఏమిటి?

రా: నాకు తెలియదండీ.

ఇ: అంతా నరక మని అర్థం.

రా: సెటిల్మెంటువరకేనండీ నరకం.

ఇ: "ఆలీజు వెల్లం"టాము. అంతా క్షేమ మని దాని కర్థం.

రా: ఆత్మార్థానికి సరిపోయిందండీ. స్వర్గ నరకాలు రెండూ తుచ్ఛములే. రెండూ అస్థిరములే గనుక ఒకదర్జావే!

ఇ: అసాధ్యుడవులా గున్నావే! పిలిస్తే పలకలేదేమి?

రా: ఇప్పుడే కునికానండి. నిద్రమబ్బున తమ పిలుపు వినబడలేదు.

ఇ: ఇప్పుడు నిద్రపట్టడ మేమి? తెల్లవార్లూ ఎక్కడికైనా పోయివచ్చావా?

రా: తమ కెరుకలేందీ ఎట్లా పోతాం? తెల్లవార్లూ కాపలా చేస్తుంటిరికదా!

ఇ: ఉన్నవాళ్ళకు కాపలాగాని, లేచిపోయినవాళ్లకు ఏమి చేస్తాం.

రా: అందరికీ తమరే అండ. అయ్యా! మా కేమైనా పని చిక్కునా?

ఇ: పౌలుగారిని ఆశ్రయిస్తే అన్నిపనులూ మీావే. లేకపోతే ఏవీగావు.

రా: అంతే నంటూరు. తమరు పెద్దసరదార్లుగదా! న్యాయ పాలనం చెయ్యలేరూ.

జ: అప్పుడే సాడీలు ప్రారంభించావూ?

ఇ: దీంట్లో చాడీ ఏముందోయ్? నే నేమీా చెయ్యలేను. మేము నో రెత్తితే దొర నొక్కుతాడు. కనుక అంతా ఒకదారిన పోతున్నాం. పౌలు నీ కల్లుడౌతా డంటున్నారే. ఇక నీ కేమి కొదవ?

రా: అటువంటి దురాశలు అతనిని పెట్టుకోవద్దని చెప్పండి. అందని పండ్లకు ఎందుకు అర్రులు చాచడం? తీపుచేటు.

ఇ: కుక్కాశ గుండ్రాతితో తీర్చావే. మహా ముదుస్తున్నాడులే రెండురోజులనుంచి. జవానూ! చెప్పవోయ్ అతడితోటి. అక్కడికి బులుపు అణుగుతుంది.

పోలీసులు వెళ్ళారు. రామదాసు బహిర్భూమికి బయలుదేరు తున్నాడు. పుల్లప్ప వాకిట్లోకి ఎదురుగా వచ్చి,

పు: అయ్యా! దణ్ణమండి.

రా: రామార్పణం. ఏమి, పొద్దున్నే వచ్చావు పుల్లయ్యా!

పు: పౌలుగాడు చేసిన మోసం చూశారా? మీాకూ మాకూ కట్టపని లేకుండా చేశాడు. కావలిస్తే కుంటపనికి పోవాలట. లేకపోతే కొలనుకొండ రాళ్ళు కొట్టబొమ్మన్నాడు. దాంట్లో లావైన మొనగాడికే పావలా కూలి గిట్టదు.

రా: కొండదగ్గర చేసే ప నేమిటి?

పు: నేల తవ్వి గోడలకు రాళ్లు దియ్యాలె. కంకరనేల గడ్డపారకు మారు మసులుతుంది. లేకపోతే ముక్కరాయి గొట్టాలె. మీాకు సుత్తె లున్నవా?

రా: ఈ రెంట్లో ఏది సులువు?

పు: కాస్త ముక్కరాతిపనే నయం.

రా: ముక్కరాతిలో కూలి యేమాత్రం గిట్టేను?

పు: మీ రేమి కొట్టగలరు? పొద్దాకా రెక్కలు విరుచుకుంటే మా ముగ్గురికీ అర్థరూపాయి గిట్టేది. మీ ముగ్గురికీ ఆరణాలు పడితే మంచి రేటే.

రా: అన్నట్టు మాకు సుత్తెలు లేవుగా.

పు: మా ముసలిది ఇవ్వాళ లేవలే. మే మిద్దరమూ రాళ్లే తీస్తాం. కావలసిఉంటే మా మూడుసుత్తెలూ తీసుకోండి.

రా: పిల్లకు చేతులు బొబ్బలుపోయినవి. సుత్తె పట్టలేదు. ఇక మేమిద్దరమే తంటాలుపడాలె. పుల్లయ్యా! పదిరూపాయల వస్తుఉన్నది మాదగ్గర. అది పోకడ పెట్టేప్రయత్నం చేస్తావా?

పు: అమ్ముకొని ఎన్నాళ్లు తింటావు? ఏదో ఒకదారి చూసుకోవాలెగాని.

రా: ప్రస్తుతం ఏమిచెయ్యను? ఇక్కడిస్థితిగతులకు పనపడితే తరువాత ఆలోచించుకుందాం. అదిగాక మావాండ్లు యీవేళ రావాలె. సామానుబండి వస్తుంది. నెలసరిన పైకంగూడా పంపే ఏర్పాటు జరుగుతున్నది.

పు: నీనగ నాదగ్గర కుదువపెట్టు. నాలుగురూపాయిలిప్పిస్తా. పైకం రాంగనే విడిపించుకోందువుగాని.

రా: ఇది మాపూర్వార్జితపుఉంగరం. శౌరీమెత్తు ఉంటుంది. దీనిమీద నీఇష్టంవచ్చినంత ఇయ్యి.

పు: మీరు బయటికి పోయివచ్చేవరకు పైకం తెస్తా పదండి.

రా: నే నీ కృష్ణలో స్నానంచేసి రావచ్చునా?

పు: త్వరగా రావాలె. బోధకు అందుకోకపోతే మాట వస్తుంది.

రా: క్రీస్తుబోధగూడా జరుగుతుందా ఏమి?

పు: రోజూ మందు పోసినట్టు పోస్తారు. నే నెగబెట్టదలచుకొన్నా, మీ రేమంటారు?

రా: నీవు పైకం తీసుకురా. మళ్లీవచ్చి మాట్లాడతా.

రామదాసు కృష్ణలో స్నానంచేసి ఇంటికి వచ్చేవరకు పుల్లప్ప పైకం దీసుకొనివచ్చి చేతిలో బెట్టాడు. రూపాయిలశబ్దం విని మాలత్మి వాకిట్లోకి వచ్చింది.

రా: ఇది రహస్యమా వెల్లడిపనేనా?

పు: ఇందులో ఏమీ రహస్యం లేదు. మన స్వంతడబ్బు పెట్టుకొని మనం భోజనం చెయ్యవచ్చు.

రా: కలక్టరుగారిఉత్తరువు కావాలె నంటున్నారే!

పు: పూర్వం ఆ రూ లుండేది. ఇప్పుడు పైకం మనం తెప్పించుకొని భోజనం చెయ్యవచ్చు.

మా: అట్లాగా! ఈపైక మెక్కడిది?

రా: ఉంగరం పెట్టి తెప్పించా. మనం పైకం రాంగనే విడిపించుకొందాం.

మా: అయ్యో! ఉంగరం ఎందుకు పెట్టావు? మీఅయ్య దాన్ని వదలవద్దని చెప్పెగదా. పుల్లయ్యా! దానికిబదులు నాతీగె ఉంచుకోలేవూ? దానికంటే ఎక్కువఖరీదే.

పు: నా కేదైతే నేమి! మీ కనుమానంగా ఉంటే అదే ఇయ్యండి.

రంగడు: అమ్మా! నాకు బువ్వే!

మా: జోతీ! వీడికి అన్నం పెట్టమ్మా! ఆనికె మనం తిందాం.

జోతి: అయ్యో! అన్నపుకుం డేదీ?

మా: ఏమైంది? నే నిక్కడనే పెట్టానే రాత్రి. కుక్క ఎత్తుకొని పోయినదేమో?

పు: కుక్కలు కాదులెండి. రాత్రి అన్నంలేక ఎవళ్లో ఎరుకలవాండ్లు ఎత్తుకొనిపోయివుంటారు. పోలీసులకు రిపోర్టు చేయండి.

రా. ఛెశ్! కడుపాత్రాన ఎవరో కక్కుర్తిపడ్డారు. వాడే చెడ్డాడులే. జోతీ! పట్టెఅన్నంకూడా లేనివాండ్లున్నారని తెలిసిందా?

మా: ఒకరాత్రివేళ కడుపు మండిందిగావాలె, వచ్చి చోరబడ్డారు.

పు: బియ్యంగాని అన్నంగాని ఏమీ నిలవవుంచవద్దు. ఏపూట కాపూట తెచ్చుకోండి. మాబోటివాండ్లయిండ్లల్లోకి

రావడానికి భయపడతారు. మీరు నిద్దర పోతున్నారుగాఁవాలె. అందినంతవరకు ఒడుపుకొని చక్కాపోయినారు. నయమే, మెల్లో చెయ్యి పెట్టలే!

రా: పదిరూపాయిలు తెచ్చుకొన్నా గుండె నిమ్మళంగా జీవించే ఆస్కారం లేదను!

పు: అదుగో గంట కొడుతున్నారు. బంగాళాదగ్గరకు బోధకు పదండి.

రా: ఎవరు బోధించేది?

పు: దొర ఇంగ్లీషులో చెపితే పోలు చేతులు తిప్పుకుంటూ తెలుగున చెపుతాడు.

జోతి: నే రాను. బియ్యం దెచ్చి అన్నం వండుతా.

పు: బోధయ్యేవరకూ పాపు తియ్యరు.

మా: అన్నం తినంది పని కెట్లా పోతాం?

రా: ఇవ్వాళిటికి వట్టిదే! బండి ఈపూట వస్తే మధ్యాహ్నం నుంచి పనికి పోదాం.

పు: మధ్యాహ్నం పోలీసులు కొండదగ్గరకు తీసుకొనిపోరు. అది దూరం.

రా: అయితే రెండుపూటలా సెలవే! బోధకు పోదాం పదండి.

జో: నే రాను. అబ్బాయీ, నేనూ ఇంటిదగ్గర ఉంటాం.

పు: నే నడిగినమాట ఏమిచేశారు? రేపటినుంచీ నే రాదలుచుకో లేదు.

రా: అక్కడసందర్భం ఈవాళ చూచివత్తాం. తక్కిన వాండ్లతోకూడా హెచ్చరించు, పోమనేవాండ్లు ఉంటారేమో!

పు: మాదొంగదాసరిగూడెం యావత్తూ నే వద్దంటే నిలిచి పోయేదే. ఎరుకలవాండ్లది వేలంవెర్రి. ఎటుదిరిగితే అటే. దొమ్మరులనూ, ఏనాదులనూ, ద్వారపూడి పచ్చపువాండ్లనూ కనుక్కుంటా. దార్వపూడివాండ్లు నిలవవచ్చు. వాండ్లకూ కంటు గానే ఉంది. కలిచేటిలోకూడా వాండ్లు దొరను గొట్టారని కొందరిని ఇక్కడికి దోశారు.

రా: అక్కడ ఆరాగా రానివాండ్ల లెక్క తేలుస్తారా?

పు: అదేమీ లేదు. కొంతజనం వస్తే చాలు. బొత్తిగా రాకపోతే పోలీసులను బంపి పిలిపిస్తారు.

రా: పోలీసుల కేమిసంబంధం?

పు: వాండ్లూ మన దొంగ లేగదూ! మనలోనుంచి ఏరి పోలీసు ఉద్యోగా లేర్పాటుచేశారు.

రా: వాండ్లకు జీతమా?

పు: జీతం లేకేమి! నెలకు పదిహేనురూపాయి లిస్తారు. వీండ్లే కొందరు ముఠాలుగట్టి దోయిస్తారు.

రా: వాండ్లంతా ఇక్కడికి మనవలె వచ్చినవాండ్లేనా?

పు: యాభై మంది పోలీసులలో నల్భై యెనిమిదిమంది అటువంటివాండ్లే. రోజు కొకరిని పనిలోనుంచి తొలిగిస్తుంటారు.

రా: ఎందుకూ?

పు: వాం డ్లూరుకుంటారా, గ్రంథసాంగులు? వాండ్లమీద కాస్త అనుమానం కలగంగనే బుట్ట కింద పెట్టిస్తారు. అదుగో రెండోగంట కొట్టారు, పదండి.

మా: నేనూ రాను. వాడు చెపితే యేమిటి వినేది?

రా: మనం పోదాము రా, పుల్లప్పా! తమాషా చూచి వత్తాం.

ఇద్దరూ వెళ్ళి జనంలో కూర్చున్నారు. జన మంతా మూడు వందలమంది ఉంటారు. బ్రౌన్సనుగారూ, భార్యా వచ్చి కుర్చీలమీద కూర్చున్నారు. పక్కన పౌలు నిలువబడి ఏసు రక్షకు డని కీర్తన పాడాడు. తరువాత బ్రౌన్సనుగారు లేచి ప్రసంగం ఇంగ్లీషులో చేస్తుంటే పౌలు తెనుగులోకి మార్చి చెప్పాడు. జనం అయిదు నిమిషాలు విని తరువాత మాట్లాడుకోవడం ప్రారంభించారు. ఉపన్యాసం అయిన తరువాత పౌలు "మీలో ఎవరైనా ఏసును స్వీకరించేవాం డ్లున్నారా?" అని అడిగాడు.

రా: లేచి, నే నేమైనా చెప్పవచ్చునా?

బ్రౌన్: ఇతరమతములనుగురించి చెప్పగూడదు.

రా: సందేహాలు అడగవచ్చునా?

బ్రౌన్: అడగండి. త్వరగా ముగించవలె.

రా: ఈసెటిల్ మెంటు గవర్నమెంటువారు పెట్టించినదిగదా; మే మంతా హిందువులం, మమ్ములను ఇక్కడికి నిర్బంధంగా తెచ్చి ఉంచి క్రైస్తవమతం మాకు బోధించడం క్రమమా? హిందువులకు హిందూమతం బోధించడం న్యాయంగాదా?

బ్రౌన్: మీ హిందువులను తమమతం బోధించకుండా ఎవరు వద్దన్నారు?

రా: నే జెప్పుతా నంటే వద్దంటిరే!

బ్రౌన్: వీండ్లంతా హిందువులా? హిందూమతం వీండ్ల కేమాత్రం దెలుసు?

రా: మీ దేశంలో కూలీలకు క్రైస్తవమతం ఏమాత్రం దెలుసు? పెద్దవాండ్లకే అంతంతమాత్రమే!

బ్రౌన్: మా కూలీలలో క్రీస్తుపేరు విననివాం డ్లరుదు.

రా: ఈ కూర్చున్న మాల, మాదిగ, ఎరుకల, ఏనాదులలో రామకృష్ణులకు సంబంధించి పేర్లు ఎన్నివందల కున్నవో కనుక్కోండి. వీండ్లలో శిఖలేనివాం డ్లెవరైనా ఉన్నారా?

బ్రౌన్: మీరు మాబోధ వినవలసిం దని సర్కారువారి బలవంతం లేదు. ఇష్టం ఉన్నవాండ్లే వినవచ్చు.

రా: అట్లయితే నా ఆక్షేపణ లేదు. రేపటినుంచీ వినదల్చు కున్నవాండ్లకు హిందూమతం నేను బోధిస్తాను. మీకుకూడా ఇష్టం ఉంటే వినవచ్చు.

భార్య: దొరగారు ప్రశ్న లడిగితే జవాబులు చెప్పగలవా?

రా: వారికి ధైర్యం ఉంటే అడగమనండీ!

పు: క్రీస్తుమతం వినడానికి ఇష్టం లేనివాండ్లు ఇక్కడికి రా నవసరం లేదట. అటువంటివాండ్లు లేచి పదండి.

జన మంతా లేచి కేకలువేస్తూ అందరూ తమ గుడిసెలకు వెళ్ళిపోయినారు.

బ్రౌన్: రామదాసును యిక్కడికి తీసుకొనిరావడం తప్పయిందే.

పౌ: ఇత డెక్కడున్నా తప్పే. పుల్లప్ప వొకడు యితనికి తోడైనాడు. గోల మొదలుపెట్టారు.

బ్రౌన్ : నిన్న తేలికయినపని యియ్యడం మన పొరపాటు.

పౌ : ఈరోజు మట్టిపనికి యితరులను పొమ్మన్నాను. రామదాసూ, పుల్లప్పా కుంటపనికో, రాళ్లుకొట్టడానికో పోవలసివుంటుంది.

బ్రౌన్ : సరే పంపు. దానితో అన్నీ అణుగుతవి. ఇతనికి డబ్బిచ్చేవాం డ్లెవరైనా ఉన్నారా? అన్నిసంగతులూ ఆలోచించి తగినమార్గం వెతుకు. పుల్లప్పకూడా మనకు అడ్డమే వస్తున్నాడు.

పౌ : అన్నిసంగతులూ యోచిస్తాను.

బ్రౌన్ : అతనికూతురువిషయం యేమైంది? జతపడితే అన్ని చిక్కులూ వదులును. ప్రయత్నం చేయరాదా?

పౌ : సులభంగా వంగేటట్టు లేదు. యేదో బెట్టసూత్రం ఆలోచిస్తేనేకాని తేలదు.

బ్రౌన్ : పో యీవేళకు. యేసంగతీ ఆలోచించు.

పౌలు గుడిసెలదగ్గరకు బోయి నవ్వుమొగంతో,

పౌ : మామగారూ! మతం అంటే మీ కెంతపట్టుదలండీ! మీ కున్నంత పట్టుదల నా కుంటే బాగుండు ననిపిస్తుంది. భోజనం అయిందా?

రా : వంట అవుతున్నది.

పౌ : పనికి వేళ కందలేరే. జనం బయలుదేరుతున్నారు. రాత్రే వంట చేయించకపోయినారా?

రా : అన్నం మిగిలితే రాత్రి వస్తున్నవాండ్ల కిచ్చివేశాం. అదిగాక రాత్రి అన్నం అక్కడికి కట్టుకొనిపోయేటందుకు బాగుండదు. రేపటినుంచీ పెందరాళే వంట చేసుకుంటాం. ప్రార్థనకు రానవసరం లేదుగనుక భోజనం త్వరగానే కావచ్చు.

పౌ : ప్రార్థనసంగతి తమతో తరువాత మనవిచేస్తా. కాని పనికి బోవడం విషయంలో యే మాలోచించారు?

రా : యీపూట అందుకోలేను. మధ్యాహ్నానికి వస్తా.

ఊ : మిమ్ములను తీసుకొనిపోవడానికి జవా నుండడు. కొలను కొండ రాతిపనికి పోవాలె. యెంతప్రయత్నం చేసినా మట్టిపని మీకు యేర్పాటుచెయ్యడానికి వీలుపడ్డది కాదు. ప్రతిదానికీ అంత పట్టుదలెందుకు? కుంటప నెత్తుకోండి.

రా: నేను నలుగురుపోయే దారిన పోవలసినవాడినిగాని కేటించి పనిచేయడం నావల్లగాదు. రాతిపనికే పోతా.

పౌ: రాతిపనికి మధ్యాహ్నంనుంచీ పోవడానికి వీలుండదు.

రా: లేకపోతే పోనియ్యండి.

పౌ: మరి మీకు భోజనం?

రా: దేవుడే ఉన్నాడు.

పౌ: దేవుడు అన్నం తెచ్చిపెడతాడా?

రా: నమ్మితే తప్పకుండా పెడతాడు. కాకపోతే "దేవుడా! ప్రతిరోజూ మాకు రొట్టె పెట్టు!" అని మీరు ప్రొద్దున యెందుకు ప్రార్థించారు?

పౌ: మామగారూ! యెప్పుడూ పెడసరంగానే మాట్లాడు తారుగదా!

రా: ఈకాసేపటిలో మామగారూ అని రెండుమా ట్లన్నారు. మూడవమాటంటే తగినశాస్తి చేస్తా!

పౌ: తెల్లబోయి—అబ్బా! మీది యెంత కఠినవాక్యమండీ! దొరగారిమీది కోపం నామీదికి దొర్లింది. మీ రంతతీక్ష్ణంగా మాట్లాడితే నేను సహించలేను.

రా: యీనాటకా లన్నీ నాకు తెలుసు. కాని మీరు నాతో మర్యాదగా మాట్లాడండి. మళ్లీ యింకొకమాటు నాచేత చెప్పించుకోవద్దు.

పౌ: రుద్రులైనారే! మీపనిసంగ తడగవచ్చునా? పనికి పోయే యేర్పాటేమి?

రా: దానికి జవాబు అదివరకే చెప్పా. వంకపెట్టుకొని నాతో మాట్లాడవద్దు.

పౌ: ఈసంజాయిషీ అంతా దొరగారికి నే జెప్పాలె. ఆయన నన్ను వేధిస్తాడు.

రా: భోజనం లేకపోతే వా రేర్పాటు చేస్తారా?

పౌ: యేదైనా పని చూపిస్తారు.

రా: రాత్రి పస్తున్నవాం డ్లందరికీ ఆయన యేమిపని చూపించాడు?

పౌ: పని చేయకపోతే మే మేమిచేస్తాం?

రా: బయట యిచ్చేకూలి యిప్పిస్తారా? పొద్దుగూకులూ పని చేసినా వొచ్చేకూలి వొంటిపూటభోజనానికే చాలదు. అర్థాన్నంతో యెంతకాలం పనిచేస్తారు?

పౌ: డబ్బు వారిచేతినుంచి పెట్టమంటారా?

రా: కడుపునిండేకూలి యిప్పించలేనివాండ్లు వీండ్లనందరినీ యెందుకు పోగుచేశారు!

పౌ: ఊళ్లో దోస్తుంటే ఇక్కడ బెట్టారు.

రా: ఇక్కడ మీరు చేయిస్తున్న దేమిటి? మీ దొరగారు వీండ్లందరికీ భోజనం ఎట్లా జరుగుతున్నదని మిమ్ముల నడిగితే చేతనైన వాండ్లు కన్నాలువేసి బతుకుతున్నా రని చెప్పండి.

పౌ: అయితే మీ కీ రోజు ప నక్కర లేదా?

రా: మధ్యాహ్నానికి అక్కర ఉంది.

పౌ: అట్లా వీలు లేదు.

రా: లేకపోతే పోనియ్యండి.

పౌ: ఈ సంగతులే దొరగారితో చెపుతా.

రా: నిరభ్యంతరంగా చెప్పవచ్చు. ఇంతకంటె ఎక్కువ చెప్పవద్దు.

పౌ: పాదిరీ మీమీద ఇదివరకే కోపంగా ఉన్నాడు.

రా: ఎందుకో, వారి తాత తండ్రులను సంహరించానా?

పౌ: ఎందుకైనాగానీ, క్రోధాలు మరీ పెంచుకోవడం అవుతుంది. పెద్దవాండ్లతో జగడం పనికిరాదు.

రా: ఇంతకంటే న న్నేమి చేస్తారు? నేనూ చిగురువరకూ చూడదలచుకొనే ఉన్నా.

పౌ: మీరు పంగనామాలు పెట్టడానికి వీలు లేదు. ఇవన్నీ నే నంటున్నా ననుకోకండి.

రా: ఎవ రన్నా ఇబ్బంది లేదు. నేను పెట్టేతీరుతా!

ఇంతలో పుల్లప్ప వచ్చి,

పు: మా జనమంతా నామాలు పెట్టుకుంటారు. నామం దొరక్కపోతే ఏ తెల్లమట్టయినా రాచుకుంటారు.

పౌ: ఇట్లా అల్లరిచేస్తే మీరే కష్టపడతారు.

పు: మమ్మును కష్టపెట్టి మీరు పూరాపడ్డప్పటికి చూస్తాను,

పా: కొడతావా?

పు: నీ వేమిచేస్తావు?

పా: న్యాయప్రకారం శిక్ష వేయిస్తాం.

పు: నీవు చేసే పనులకు నేనూ అంతే చేయిస్తా. నీకంటె నేను ఎక్కువ నేరాలు చేయడంలేదు.

రా: మనకు దౌర్జన్యం వద్దు. న్యాయప్రకారం పోదాం.

పా: సరే కానియ్యండి.

పాలు వెళ్ళిపోయినాడు.

13. మతసమ్మెలు

రామదాసూ, పుల్లప్పా మాట్లాడుతూ గుడిసెదగ్గరకు వచ్చి నిలవబడ్డారు. వంట చేస్తున్న మహాలక్ష్మి వాకిట్లోకి వచ్చి,

మా: పుల్లన్నా! షాపులో యేది కొనబోయినా పెట్టు ధరలుగా ఉన్నవి. ధరలు రెట్టింపు అయితే యెంతకాలం కొనగలం? ఉండవల్లి పోయి కొనుక్కోకూడదా?

పు: వల్లగాదు. ఆ షాపు ఈ పాలుగాడే పెట్టించాడు. దొరకు వాడు చెప్పినంత కద్దు. షాపువల్ల తనకు నష్టమనీ, తాను పెట్టడానికి ఇష్టం లేదనీ నటించి షాపు పెట్టమని దొరచేత బలవంత పెట్టించుకున్నాడు. బయటివాళ్లెవరైనా పల్లెబేరానికి అనేకులు రావడానికి సిద్ధంగా ఉన్నారు. వాళ్లు దొంగలతో షరీకు అవుతారని దొరను భయపెట్టాడు. బయటివాళ్ల నెవ్వరినీ ఈ చాయల రానివ్వడు. "మే మంతా ఒక్కమాటు యే ఆదివారమో పోయి కొనుక్కుంటాం, మాతో పోలీసులను పంప" మంటే, అది వల్లగాదన్నాడు.

మా: మాకు డబ్బు పంపే ఏర్పాటు జరిగితే రొక్కం తీసుకునేదానికంటే సరుకే తెమ్మంటే బాగుండును.

పు: అది మీరు ఒక్కరే పెట్టుకుంటే నెగ్గలేరు. యెరుకల గూడెపువాళ్లు ఒక్కరాత్రి దులుపుకొని చక్కాపోతారు. దానికన్నీ కట్టుబాట్లు చేసుకోవాలె.

రా: ఈ పోలీసు లంతా ఏమౌతారు?

పు: వాళ్లూ ఉంటారు ఒకమూల. దొంగలు పోయినతరువాత వచ్చి అందరినీ అదలాయిస్తారు. అమావాస్యరోజులలో పెద్ద లాట్లు వచ్చేచోట్ల బాతినీ చిక్కితే కొందరు పోలీసులుకూడా ఫారా ఇతర్లకు ఒప్పజెప్పి దొంగతనం స్వయంగా నడిపిస్తారు.

రా: దొంగలంతా వాళ్ల వెంటనే ఉంటే ఇక్కడ ఇంకా ఫారా ఎందుకు?

పు: ఆ సమయంలో బయటివాళ్లు వచ్చి తనిఖీ చేస్తే కుళ్ళు అంతా బయటబడుతుంది.

రా: దానికి అధికారులు పూనుకోవాలె.

పు: అధికారులు న్యాయం చేయదలచుకుంటే ఈ సెటిల్మెంటు ఇట్లా ఎందుకుంటుంది? దానికొక మొనగాడున్నాడు తాడేపల్లిలో. మునసబుతమ్ముడే. రామిరెడ్డని, బలేహోషుమీదున్నాడు. దొంగలు బయటికి బోయేరోజున మనవల్ల బాతినీ కనుక్కొని రెండువందల జనంతో వచ్చి కమ్ముతాడట.

రా: దొంగలు ఏరోజు పోయేదీ మనకు దాఖలా ఏముంటుంది?

పు: రాత్రి బయటికి పోయేరోజున వాండ్లు సాధారణంగా పగలు బయటికి పోరు. రహస్యాలోచనలుకూడా ఎక్కువే అవుతవి. నాలుగురోజులనుంచి రామిరెడ్డి రాత్రి రెండుజాములప్పుడు దొంగలు బయలుదేరినసంగతి కనుక్కొనిపోవడానికి మనిషిని పంపిస్తున్నాడు. నేను మాగుడిసెవెనుకఉన్న కటకటాలదగ్గరకు పోయి చెప్పివస్తా.

రా: ఇన్స్పెక్టరుయిల్లు మీయింటిదగ్గర కావాలెనే! నీవు మాట్లాడడానికి వీలవుతుందా? ఆయన మంచివాడంటారు.

పు: ఆయన ఒక అరవంధం. మంచివాడని పేరు. ఏమి మంచి? కామంచి. సమర్థతలేని మంచితనమెందుకు? మంచివాడంటే వ్యర్థుడని అర్థం. పోలుగాడిని చూస్తే ఈయనకు భయం. చోరీసొత్తులో వాడు దయవచ్చి ఇచ్చినంత తీసుకొని ఊరుకుంటాడు.

రా: అశక్తమూ, దుర్జనత్వమూ రెండూ ఉన్నవన్నమాట.

పు: రేపు సమ్మెకట్టించడం నిశ్చయమేనా? మీరందరూ కలిసివస్తే సరే. లేకపోతే నేనైనా మానివేస్తా. మీరు మనమతం బోధిస్తారా? పొద్దున అక్కడ బోధనసమయానికి ఇక్కడ పోటీ దుకాణం పెడదాం.

రా: మన మెవ్వరం బోధకు పోకపోతే నిర్బంధించడానికి వీలులేదు. మతంలో మనం కలవకపోయినా వినేవాళ్లయినా లేకపోతే ఈ సెటిల్మెంటే తీసివేస్తారు. ఇవి సగం అందుకు బెట్టినవే!

పు: బోధకు పోకపోతే పాదిరీలు సెటిల్మెంటు తీసివేస్తా రని అందరకూ బాగా బోధిస్తా. నలుగురినీ ఒకరేవుకు తేవడానికి ఏదన్నా ఉచ్చిలి పుట్టించాలె. వీళ్లంతా చెట్టుకొకరూ పుట్టకొకరూ పుట్టి వచ్చినవాండ్లు. వీళ్లందరినీ ఒక రేవుకు దేవడం సామాన్యమా!

రా: అవును బాగానే ఉన్నది. వెనుక భూము లిస్తామని మిమ్మును ఇక్కడికి తీసుకొనివచ్చారుగదా, ఎవరికైనా ఇచ్చారా?

పు: మంచివాళ్ల కిస్తారట. మంచివా ళ్లంటే యుద్ధంలోకి పోయేవాళ్లూ, మతంలో కలిసేవాండ్లూను.

రా: కొన్ని సెటిల్మెంట్లల్లో ఇతరులకుకూడా ఇచ్చారటే?

పు: దాని కెంతో గడబిడ చేస్తే ఇచ్చారు. ఇక్కడ నలుగురినీ కూడగట్టేతల కనబడలేదు. మీరు వచ్చారుగనుక మాకు ఆలనా పాలనా గలగాలె.

రా: మతబోధకుతోడు భూముల సంగతికూడా కలిపి బోధించు. మూడవది బడికూడా ఇక్కడ పెట్టించి చేతిపనులు నేర్పించమని అడుగుదాం. మనకు జీవనమైనా కలుగుతుంది. ఏమీ లేకుండా ఈపోలీసులమీదా, దొరలబంగాళాలమీదా డబ్బు వృథా చేయడ మెందుకు?

పు: ఈమూడూ ముప్పిరిన బెట్టామా అంటే పెనుసు కుంటుంది. మనిషి బీరుపోకుండా సమ్మెలో చేరుతాడు.

రా: ఇక్కడ సెటిల్మెంటే పనికిరా దందాం. చుట్టూ వ్యవసాయానికి లాయకైన బంజ రున్నచోట బెట్టాలెగాని ఈపరశు రామక్షేత్రంలో మన మెందుకు? కొన్నిసంవత్సరాలల్లో సెటిల్మెం ట్లన్నీ ఊళ్లయ్యేట ట్లుండాలె.

పు: అడవులలో మంచి కండగలభూము లున్నవి. ఈ జిల్లాలో వందల సెటిల్మెంట్లు పెట్టవచ్చు. మొదట భూము లిస్తా మని అల్లించి బెల్లించి తెచ్చి మాకు భూము లియ్యంది వెళ్లిపోతా మంటే తుపాకులుపెట్టి కాల్పించే స్థితిలోకి వచ్చారు.

రా: ఈ సెటిల్మెంటులో భూము లిస్తామంటే మనవాళ్లెట్లా నమ్మివచ్చారు?

పు: అసలు మనది పిచ్చిజనం. భూము లిస్తామంటే ఆశ పడ్డారు. పెడతామంటే ఆశ ఎవరికైనా ఉండేదే. ఆలోచనపడడానికి నలుగురం ఒకచోటినుంచి వచ్చామా? దొరికినచోటనల్లా పట్టుకున్నారు.

రా: ఈ కారణాలన్నీ వాళ్లమనసు కెక్కించు. సంగతులు పూర్తిగా తెలియంది ముందుగానే సమ్మెకడితే మనయిద్దరినీ ఇంకొక చోటికి తోసివేస్తారు. ఉద్దేశాలు వెల్లడైతే అంతా నిలుస్తారు. ఈ పోలీసులనుకూడా మనం కొందరిని చేర్చుకోవాలె.

పు: పై కారణా లన్నీ ఎక్కజెప్పితే బుట్టలు మర్నాడు పారవేస్తారు. భూములసంగతి పెడితే అంతా చేరేవాండ్లే. మూడు రోజులకు ఒకమాటు పోయే ఈ ఉద్యోగాలమీద ఎవండ్లకూ ఆశ లేదు. చూస్తుండండీ! కిరస్తానీలుగూడా మనలో చేర్తారు!

రా: ముందు పోలీసువాండ్లతో మాట్లాడవద్దు. గుంపుపెద్ద లంగీకరిస్తారా, సగంపని అయినట్టే! వాండ్లద్వారా జనాన్ని స్వాధీనం చెయ్యి.

పు: అది పద్ధతి కాదు. జనానికి నచ్చజెప్పితే పెద్దలు వద్దన్నా మానరు. తమ పెద్దరికం నిలుపుకోడానికి జనులతోపాటే వాళూ వస్తారు. పనికి పోవడానికి జనం అంతా పోగవుతున్నారు. చాలా భాగం కొండకే వస్తుంది. ఇవ్వేళ ఒకమాటు అందరికీ ఒలిగలుపుతా. మథనపడుతుంటారు. రేపు ఆదివారం అంతా ఇండ్లదగ్గరనే ఉంటారు. రెండోవుగ్గ బోధించినతరువాత, చాలామందిని రేపే కట్టులో చేర్చ వచ్చు.

రా: యావత్తూ రహస్యంగా జరగనియ్యి. అంగీకరిస్తే ఏవిధంగా పోవలసిందీ ఆలోచించుకుందాం.

పుల్లప్ప వెళ్ళాడు. రామదాసు లోపలికి వచ్చి "వంట అయిందా?" అన్నాడు.

మా: అయింది. పప్పు ఎనపడమే ఆలస్యం. ఎనగలవడంలేదు.

రా: అప్పుచేసి పప్పుకూడు, తిందా మనుకున్నావా?

మా : ఒకరోజుకే బయటపడతా వెందుకూ? రంగడు పప్పని ఏడుస్తుంటే "గోచి కంటె గొప్ప దరిద్రమా" అని ఇవ్వాళ వేశా!

రా : అమ్మాయికూడా పప్పు కావలె నన్నదా?

జో : నే ననలే దయ్యా! నామీదికి వస్తున్నావు.

రా : నీవు మంచిదానవమ్మా!

మా : ఏమిమంచో! చేతిబొబ్బలు నీరుపోసి సలుపుతున్నవట. ఒక్కపూట పనికే మూలబడ్డది.

రా : నాలుగురోజులు అలవాటైందాకానే ఇబ్బంది. తరువాత నలుగురితోపాటు మనమూనూ. చేతులు కాస్త గట్టిపడాలె.

మా : సమ్మెలు కట్టిస్తున్నావని మనను ఇంకెక్కడికైనా మారుస్తారేమో!

రా : మార్చనీ! ఇది మన పూర్వార్జితమా? అది కాక పోతుందా? నీళ్ళరుణ మున్న చోటికి పోతాం.

అంతా భోజనాలు చేశారు. ద్వాదశపుండ్రాలూ పెట్టి రామదాసు చాపమీద కూర్చున్నాడు. బ్రౌన్‌సన్‌గారి నవుకరు వచ్చి, "దొర మిమ్ములను పిలుస్తున్నాడు. ఎక్కడిదో బండి వచ్చింది."

మా : మనఊరిదే అయి ఉంటుంది.

రా : వెంకటయ్యగారు వస్తానని చెప్పినతరువాత తప్పుతారా?

రం : అయ్యా! నేకూడా వస్తా.

న : దొరగారు పిలువమన్నది నిన్నొక్కణ్ణే! ఆ పిచ్చి బొట్లన్నీ ఏమిటి? దొరగారు చూస్తే కర్ర తీసుకొని వెంటబడతారు.

రా : అయితే ఏమిచెయ్యమంటావు?

న : ఆ పట్టెలు కడిగివెయ్యి. లేకపోతే దొరగారే కడిగిస్తారు!

రా : ఆయనే కడిగిస్తే నాకిక్కడ శ్రమ ఎందుకు? ఎట్లా కడిగిస్తారో చూతాం పద.

నవుకరు రామదాసును తీసుకొని బ్రౌన్‌సన్‌గారి పంచాదిలో నిలువబెట్టాడు. ఇంతలో రామానాయుడూ, వెంకటయ్యా, జీతగాడూ అక్కడికి వచ్చారు.

వెం : రామదాసూ! నీ మన సెప్పుడైనా ఖేదపడుతుందా?

రా : స్త్రీలకు మానభంగం కలిగినప్పుడు తప్ప నా మనసు మరెప్పుడు ఖేదపడదు. (అని తీక్షణంగా చూచాడు.)

వెం: నీ కష్టా లింతటితో అంత్యం కాలేదా!

రా: అవుతవని తోచదు.

(ఇంతలో బ్రౌన్‌సన్‌గారి భార్య వచ్చి)—జార్జ్! ఈ పిచ్చి వేషం చూశావా? ఏమి టా పీడమొగం?

బ్రౌన్: నీ వదంతా తుడిచివెయ్యి.

రా: మీ నవుకరు మీరే తుడిపిస్తారని చెప్పాడే. అయినా చూతా మని వచ్చా!

బ్రౌన్: ఎందు కట్లా పూసుకొన్నావు?

రా: దానికి సవాలక్ష గ్రంథ మున్నది. మీ కంత సులభంగా బోధపడదు.

బ్రౌన్: నాకు తెలియదా? అది మీ జాతిభేదాలను తెలియపర్చే గుర్తు.

రా: కాదు, అన్నిజాతులూ పెట్టుకోవచ్చు.

బ్రౌన్: దాని పేరు కాస్టుమార్కు కాదా?

రా: కాదు. దాని పేరు బొట్టు. దానికి ఆత్మార్థం చాలా ఉంది.

బ్రౌన్: దొరసానిగారు అసహ్యాపడుతున్నారు, తుడిచివెయ్యి.

రా: మీకు అక్షేపణ లేదుగదా?

బ్రౌన్: నే నటువంటివి లెక్క చెయ్యను. దొరసానిగారు కోపపడుతున్నారు.

రా: ఆమె కెందువల్ల అయిష్టం?

భా: ఏమి టా వికారరూపం!

రా: కొత్తవన్నీ వికారంగానే కనబడతవి. మాకు పరిపాటి అయిపోయింది. మీరు మంచి వనుకునే ఆచారాలు మాకూ కొన్ని అసహ్యంగానే కనబడతవి.

భా: వీడు అధికప్రసంగిలా గున్నాడు. ఆనందం! తుడిచి వెయ్యి!

గా: ఇది నేర మవుతుంది. దొరసానిగారికీ, నీకూకూడా శిక్ష జరుగుతుంది. ఆలోచించుకొని మరీపనిచెయ్యి!

ఆనందం సందేహించేవరకు 'నీవు భయపడితే నేను తుడుస్తా' నని దొర మీదికి వచ్చాడు.

వెంకటయ్య: (కఱ్ఱ పైకెత్తి) - నిలు వక్కడ, బొట్టంటు కున్నావంటే దెబ్బ పయిన బడుతుంది. జాగ్రత్త!

బ్రౌ: (వెనుకకు తగ్గి) - నీ వెందుకు వస్తావు?

వెం: నీ వెందుకు వచ్చావు?

బ్రౌన్: దొరసానిగారు ఆబొట్టు చూసి సహించలేరు.

వెం: నీవు చేసే దుర్మార్గం చూసి నే సహించలేను.

రా: మనం వ్యవహారప్రకారం పనిచేసుకుందాం, మీఉభయులూ శాంతించండి.

వెం: వ్యవహారంతో నాకేమీ పనిలేదు. కావలసివుంటే ఆయననే జరుపుకోమను.

బ్రౌన్: ఆనందం! వీళ్లను బయటికి తరుము.

వెం: రండి, మీఇద్దరినీ చుట్టబెడతా. ఆయనను చూచేటందుకు ఉత్తరు విచ్చావు. చూచికాని వెళ్లం!

బ్రౌన్: త్వరగా చూచి వెళ్లండి.

వెం: అట్లా దారికి రండి.

రా: అయ్యా! మీరు నాకోసం ఎంత శ్రమపడుతున్నారు!

రా-నా: ఈరాక్షసమధ్యంలో లోకంకోసం మీరుపడ్డే శ్రమలో మాశ్రమ ఎన్నోవంతు? మేము పాత్రసామానూ, మంచాలూ, గుడ్డలూ తెచ్చాం. ఇంకా ఏమయినా కావలెనా?

రా: అప్పడివాళ్లు ఎట్లా ఉన్నది? మీతో రాలేదేమి?

రా-నా: నిమ్మళంగానే ఉన్నది. ప్రస్తుతం ప్రయాణం చెయ్యడం కూడదంటే అతనితో చెప్పకుండానే వచ్చాం. భోజనం మనింటిదగ్గర జేసి మందిరంలో పడుకుంటున్నాడు.

రా: మందిరం సాగుతున్నదా?

రా-నా: శేషయ్యకొడుకును పంతులుగా ఏర్పాటుచేశాం. అప్పాదాసు గ్రంథాలయము చూస్తూ పైక్లాసులకు చెపుతుంటాడు.

రా: రామన్న చురుకయినకుర్రవాడే! తండ్రి చిక్కులలో ఉన్నప్పుడు కుటుంబానికి ఆధార మయినాడు.

వెం: ఈ యిరవయిరూపాయిలూ దగ్గర ఉంచుకో. కూలికి బోవడం పెట్టుకోబోకు. ఈతడవ వచ్చినప్పుడు మళ్లీ ఇస్తాను. డబ్బువిషయమై ఏమీ చిక్కులు పడవద్దు.

రా: మీకు నమస్కారం చెయ్యడం తప్ప ఏమి ప్రత్యుప కారంచెయ్యగలను?

వెం: మాధర్మం మేము నేరవేస్తున్నాం. దానికి ప్రత్యుప కారం అవసరంలేదు.

రా: ప్రత్యుపకారంమాట ఎత్తడమే తప్పు.

బ్రౌన్: డబ్బు నాచేతి కియ్యండి. వృథాగా ఖర్చుచేస్తారు.

వెం: ఆయనదగ్గర ఉంచుకోవచ్చునులే.

బ్రౌన్: కూడ దని కాదు. వృథా ఖర్చవుతుందని.

వెం: అట్లా చేసేవాడుగాదు. ఆయనదగ్గరనే ఉండనియ్యండి.

రా-నా: నారాయణరావుగారితో మాట్లాడాను. స్వంత డబ్బు ఖర్చుపెట్టుకోడానికి ఎవరిఉత్తరువూ అవసరం లేదుట. మిమ్మును సెటిల్‌మెంటులోనుంచి తొలిగించేసంగతి కలెక్టరుగారితో మాట్లాడుతా నన్నాడు. వర్తనవిషయమై ఒప్పించవచ్చు. జామీను కేసులు ప్రారంభమైనప్పటినుంచీ చోరీలు చిత్తవత్తుగా జరుగుచుండ డంచేత వారంరోజులు ఆగి మాట్లాడడం మంచి దన్నాడు. మిమ్ము లను సులభంగానే వదిలిపెట్టవచ్చునని అంటాడు. భగవదనుగ్రహం ఎట్లా ఉన్నదో!

రా: యెట్లయినా నా కొరకే! ఈ పౌలు పిల్లవిషయంలో దురాగతం చేసేట ట్టున్నాడు.

రా-నా: అంటే?

బ్రౌన్: మీ యిష్టంవస్తే వివాహంచేసుకుంటాడు. కాదంటే మానుకుంటాడు. దాంట్లో దురాగత మే మున్నది?

రా: క్రమంగా తెలుస్తుంది.

వెం: అటువంటివి జరగడానికి గుండె లున్నవా?

బ్రౌన్: ఇస్తే వివాహం చేసుకుందా మని తప్ప వేరేవుద్దేశ మతని కుండదు.

రా: సరే తెలుస్తుంది. సెటిల్‌మెంటుయొక్క స్థితిగతులు చాలా అన్యాయంగా ఉన్నవి. మనము బయట వినే సంగతుల కంటె యెక్కువ దుర్నయాలు జరుగుతున్నవి. నింద యావత్తూ నివాసులమీద పెట్టడానికి వీలులేదు. సంగతులు యావత్తూ క్రమంగా అవే బయటబడుతవి. ఇన్నాళ్లు దుర్నయాలు

జరుగుతుండడానికి మనవాండ్ల అలసత్వమే కారణం. ఈ సెటిల్ మెంట్లవల్ల దేశానికి మహోపకారం జరగబోతుంది. స్వరాజ్యం వస్తేనేకాని మన దేశకష్టాలు తీరవని సంగడు చెపుతుండేమాట వాస్తవం. సేనలోకి మనుష్యులను చేర్చుకొనడానికీ, క్రైస్తవమతం వ్యాపింపజేయడానికీతప్ప ఈ సెటిల్ మెంట్లవల్ల యితరప్రయోజనం లేదు. స్వరాజ్యం వచ్చినతరువాత పద్ధతులన్నీ మార్చి వీటిని గ్రామాలుగా చేయవలసిఉంటుంది. ప్రస్తుత మివి ఉన్నస్థలాలు యిందుకు పనికిరావు.

బ్రౌన్ : మీ కిచ్చినకాలం ముగిసింది. ఇక వెళ్లవలసింది.

రా : ఈ సెటిల్ మెంట్లేర్పరచడంలో ప్రభుత్వము వారికి చేదోడైన రాఘవేంద్రరావుగారు తిరిగీ వీటివంక చూడడంలేదు. దేశనాయకులు తమ దృష్టిని వీటిమీదికి తిప్పడం అవసరం. ఒక మాట సత్యం.

బ్రౌన్ : ఇక మీరు వెళ్లండి.

రా-నా : ఇంకా అయిదునిమిషాలగడుఉన్నది. గడియారం చూస్తూనేఉన్నా.

వెం : చేత తీసివేసేది కాదుగాని నీదుఃఖం మేమూ కొంత భరిస్తూనేఉన్నాం. నీ వీవతుగా ఉండడం చూచి యింటికి పోవడానికి కాళ్లాడడంలేదు.

రా : ఎక్కడ ఉన్నా మీ అనుగ్రహంవల్ల ఖులా సాగానే ఉంటాం. వీరి నిర్బంధములవల్ల నాదేహానికి పారతంత్ర్యం గలిగిందిగాని ఆత్మ సర్వస్వతంత్రంగానే ఉన్నది.

వెం : నీకు భగవత్పారతంత్ర్యందప్ప యితరపారతంత్ర్యం లేదు.

రా-నా : భగవంతుడిలో అక్రమం గనబడితే ఆయనను గూడా ధిక్కరిస్తా వనుకుంటాను.

రా : అయ్యో! నా కొక గొప్పవిషయం బోధించారే. మీమాటలవల్ల వెంకటదాసు నా దృష్టిలో యిప్పుడాకాశమెత్తు పెరిగాడు.

రా-నా : రామదాసు యెదట ఉంటే జ్ఞానవర్షం కురుస్తూనే ఉంటుంది. ఇక మేం వెళ్లుతాం.

రా: చిత్తం. కాసేపు మంగళాపురం చూపించారు.

వెంకటయ్యా, నాయుడూ, జీతగాడూ వెళ్లుతున్నారు. ఒకరి నొకరు పలకరించుకోలేదు. సెటిల్‌మెంటు ఆవరణపు వాకిలి దగ్గరకు పోయేవరకు వెంకటయ్యకు భ్రమవచ్చి నుచ్చిళ్లు ప్రారంభ మయినవి. రామానాయుడు పట్టుకొని కొంచెంసేపు నిలిపి,

రా-నా: అన్నా! కాస్త కూర్చో.

వెం: తిప్పుతున్నదిలే! పద. ఈమహాయోగికి యెందుకు వచ్చిన వీకష్టాలంటాను! మనోవాక్కాయకర్మలా హింసావర్జితుడే!

రా-నా: ఆప్రశ్న కాయనే జవాబుచెప్పాలె. ప్రారబ్ధం అనుభవించక తప్పదు. కాని యెన్నికష్టాలు వచ్చినా ఆయనకు ఆత్మ తేజానికే తోడుపడుతున్నవి. వాటికింద ఆయన మణిగిపోవడంలేదు. అన్నీ వరప్రసాదా లవుతున్నవి. ఇనుము జిరకాక కాచి నీళ్లలో ముంచితేనేకాని కరుకెక్కదు.

వెం: సాధారణపుజనులు దుఃఖభారంకింద కుంగిపోతారు.

రా-నా: ఆయన ఆత్మ వంగేదీకాదు, కుంగేదీకాదు. పెచ్చు యెండినకొద్దీ విత్తనానికి బిగివి చిక్కినట్టు శరీరం కృశించినకొద్దీ తాయన ఆత్మకు బిగి వెక్కుతున్నది. జన్మ లెత్తడంయొక్క ప్రయోజన మంతేకదా!

వెం: జన్మవల్ల ప్రతివానికీ లాభ మున్నదన్నమాటేనా?

రా-నా: కొద్దోగొప్పో ఉండక తీరదు. పండి జారినకాయలకూ, రాలిన పూబిందెలకూ తారతమ్యం ఉంటుంది.

వెం: మనిషి బొత్తిగా తడపై పోయినాడు.

రా-నా: ముఖంలో తెజ మెక్కువయింది. తీగ తిరగబారంగనే గడ్డకు బలమెక్కినట్టు వొంటిలో జవంతా ఆత్మలో గడ్డగడుతుంది.

వెం: మరణంవల్ల పంచభూతాలూ పంచత్వం పొందడం గాకుండా దేహమంతా ఆవరించివుండే ఆత్మశక్తికూడా జన్మలో సంపాదించబడ్డ కర్మఫల మంతా మూటగట్టుకొని స్వస్థానం చేరుతుంది.

రా-నా: దేహంలో పంచభూతాలను పట్టివుంచిన ఆత్మశక్తి సళ్లువిడవంగనే అవి చతికిలబడి ఫ్రూరుకుంటవి. మరణంవల్ల నిజంగా జరిగేది పమ్మత్వంగాని పంచత్వంగాదు.

వెం : మరణ మంటే పండినపంట కయిలుచేసుకోవడం. పనిదీరిన, చెత్తను వేరుపరచి, పంటను అనుభవానికి తెచ్చు కోవడమే. బాగా పండితే సంచితంగూడా వృద్ధి అవుతుంది.

రా : ఆ పంటలో పాపమూ పుణ్యమూ కలిసేవుంటవి.

వెం : వడ్లల్లో సంకులు లేకుండావుంటవా?

జీతగాడు బండి గట్టాడు. అంతా తాడేపల్లిలో భోజనంచేసి ఊరికి బోయినారు.

14. నా సృష్టి

నాయుడు వగైరాలు వెళ్లిపోంగనే రామదాను సామాను ఇంటికి మోసుకుంటున్నాడు. భార్య ఎదురుగా వచ్చి అందుకున్నది. కొంతసేపటికి బ్రౌన్ననుగారి భార్య వచ్చి,

భా : నీవు ఇక్కడినుంచి త్వరగా వెళ్లిపో. నీ ముఖం తెల్లగా అసహ్యం వేస్తున్నది.

రా : సామాను తీసుకున్నతరువాత ఒక్క నిమిష ముండను. ఇదుగో చూడండీ! ఒళ్ళంతా తెల్లగా ఉంటే అసహ్యం లేనిది నా ముఖంమీాది కాస్త తెలు పేమిచేసింది?

భా : జార్జ్! వీడి కావరం చూడు!

బ్రౌన్ : నీవు లోపలికి రా. వాడు "నీ వెం" తని ఎదిరించే స్థితిలో ఉన్నాడు. కావలసిన పని పోలు చేస్తాడు. నీవు ఓపిక పెట్టుకో.

రామదాసు ఇంటికిబోయి చాపమీాద గూర్చున్నాడు. జోతి తండ్రి మోకాటిమీాద గడ్డం ఆనించి ఆనందంగా తండ్రి మొగం చూస్తున్నది.

మా : సంగతు లేమో వరసగా జెప్పు. అప్పడి ఒంట్లో ఎట్లా ఉంది.

రా : ఒంట్లో నిమ్మళంగానే ఉన్నదిగాని వైద్యులు ప్రయాణం చేయవద్దన్నారుట. అంటే బాగా కులాసా లేదని అర్థం. మనను ఇక్కడినుంచి విడిపించడానికి ప్రయత్నిస్తారుట.

మా : మన మెప్పటికయినా మంగళాపురం చూడడం తట స్థించేనా?

రా: మనం వచ్చి నాలుగురోజులు కాలేదే!

జో: కాలవ్యవధికంటె పోలేమనే నిరాశే ఎక్కువ బెంగ పుట్టిస్తుంది.

మా: 'ఎప్పటికైనా పోలేకపోతామా' అనే ఆశ ఉంటే రోజులు లెక్కపెట్టుకుంటూ కాలం గడపవచ్చు. ఆశ కోసులు దాటిస్తుంది.

రా: కాకపోతేమట్టుకు ఇప్పు డక్కడ మించిపోయే దేమి ఉన్నది?

మా: రోజూ మన కొండరాళ్లవంక చూడడం, అలవాటైన వీధులలో నడవడం, మనసు కలిసినవాండ్లతో మాట్లాడడం, ఆఖరుకు పగవాండ్లవైనా పాత మొగాలు చూస్తుండడంకంటే భాగ్యభోగ్యాలు ఎక్కువ ఆకర్షిస్తవా? నేను ముప్పైయేండ్లనుంచీ ఒక్క కవ్వంతో చిలికా. రోజూ మసెలమీదినుంచి కవ్వం దింపడానికి నే పట్టుకుండే చోట అరవడిపడ్డది. నా మనసులోమాత్రం కవ్వం అరవడిగట్టదా!

రా: సన్యసించి అడవులలో కూర్చున్నవాండ్లకు కూడా 'నే కూర్చుండే చెట్టూ' 'నా చుట్టుపట్ల అల్లుకున్న తీగా' అని మమకార మేర్పడుతుందట!

జో: భగవంతుడికి 'నా సృష్టి' అనే మమకార ముండదా!

రా: మమకారం మనుష్యులకు బంధమైతే ఆయనకుమాత్రం కాదా?

మా: మనతో సంబంధం లేని భగవంతుడితో మనకుమాత్రం సంబంధం యెట్లా ఉంటుంది?

జో: మనను ప్రేమించనిదే నిర్గుణబ్రహ్మమైనా మనం ప్రేమించవలసిన స్వభావమూ ధర్మమూ గూడాను.

మా: ఆయనకు మన విషయమై ఏధర్మం లేకపోతే మన కాయన విషయమై ధర్మా లేముంటవి! ధర్మా లెప్పుడూ అన్యోన్యాశ్రయాలే! ప్రేమించడం మన స్వభావ మని నీ వన్నందుకు ప్రేమించే స్వభావం ఆయనకు లేనిదే మన కెక్కడనుంచి వస్తుంది? ప్రేమ ఎప్పుడూ అన్యోన్యమే!

జో: ఎదుటివారిలో లేకపోయినా ప్రేమ ప్రేమను పుట్టిస్తుంది.

రా: రెండూ ప్రేమించే స్వభావం కలిగినవైతే.

మా : కాకపోతే ప్రేమించడానికే వీలులేదు. అయినా ఈ వాదా లన్నీ నా కెందుకు? షాపుకు బోయి సామాను కొనక్కరావాలె. పనికి పోవలసివస్తుందేమోనని సాయంత్రానికి తేలేదు. ఇంట్లో పెట్టి పోవడానికి భయంగా! వాకిలి కేమయినా అడ్డ మేర్పరిస్తే బాగుండు.

రా : తడికె కుక్కల కడ్డంగాని మనుష్యుల కడ్డమా? సత్తె యుగంలో వాకిండ్లకు తలుపు లుండేవికావట.

మా : దొంగలు రాకపోతే మనమూ తీసే ఉంచవచ్చు.

రా : వెంకటయ్యగారు ఇరవై రూపాయి లిచ్చారు. ఇవి ఎవరిదగ్గర దాచను?

మా : నా తీగె విడిపించుకుని మిగిలినవి మన ముగ్గురిదగ్గరా తలా అయిదురూపాయిలు ఉంచుకుందాం. మిగిలిన రూపాయి పెట్టి సామగ్రి తెస్తా. మనం ఒకరం ఇంటిదగ్గర ఉంటూ, ఇద్దరం పనికి పోతే బాగుండు. కాస్త కోనగావలి లేకపోతే బాగుండదు.

రా : మీ ఇద్దరూ రోజుమార్చి రోజు ఇంటిదగ్గర ఉండి వంట చేయండి. నాతో ఒకరు పనికి రండి.

జో : "అయ్యె కెత్తరా కోళ్లగం" పని నీవు రోజూ పనికి బో!

రా . నాకు వంటచేయడంకంటె కూలికి పోవడమే సులువు. అదిగాక నే లేకండా మీ రంతదూరం పోవడం నా కిష్టంలేదు.

జో ఇంట్లో ఒంటరిగా ఉండడంమటుకు మంచిదా?

రా : ఇక్కడ పరవాలేదు. సామానుకు నే బోయివస్తా. నీళ్లకు నీవు పో.

15. కన్నీళ్లలో కాలు జారేను

కూలికి బోయినవాం డ్లందరూ ఇండ్లకు వస్తున్నారు. ప్రొద్దున కొందరు గంజితాగి పోయినవాండ్లు. మరికొందరు చద్దన్నం తిన్న వాండ్లు. కొంతమంది వట్టినే పోయినారు. మధ్యాహ్నం ఎవరికీ అన్నం లేదు. పొద్దుగూకులూ పనిచేసి ఆకలికి ప్రాణాలు వెసబోయి ఉన్నవి. అప్పుడు జొన్నలు దంచి వండుకోవడానికి ఓపికలేక అందరూ బియ్యమే తెచ్చుకున్నారు. వాండ్లకు జొన్నన్నం తింటే

దిండుగా ఉంటుంది. కాని అప్పసం వరిమెతుకులు తినడంచేత మనుష్యులు ఊలపోతున్నారు. పాయిలోకి చిన్నకట్టలుగట్టి తుత్తురుపుల్ల లమ్ముతారు. అవి ఎన్ని గాల్చినా బుస్సున పోతవిగాని జొన్నన్నం ఉడుకైనా పట్టదు. ఆటి కాలే గట్టిపుల్లలు ఉంటేనేకాని ఉడకదు. సగం వంటచెరుకు లేకనే జొన్నలు మానుకున్నారు. అందరూ భత్యాలు తెచ్చుకొని అన్నం కాంగనే నిప్పులమీద నీళ్లు చల్లినట్టు తలకాస్తా తిన్నారు. అన్నం తిన్నతరువాత గుంపుల నాయకులను పోగుచేసుకొని పుల్లప్ప రామదాసు యింటికి వచ్చాడు.

పు: రామదాసూగారూ! గుంపుల నాయకు లంతా వచ్చారు. మీరు చెప్పిన ప్రకారం పోవడానికి సిద్ధంగా ఉన్నారు. మీతో మాట్లాడవలెనని వాండ్లకు కోరిక. మీభోజన మైందా?

మా: వంట అయింది. మాట్లాడడం పొద్దుపోయేటట్టయితే తర్వాగా తినే కూర్చోవచ్చు.

పు: పొద్దుపోయేవరకు కూర్చోవడానికి వీలేలేదు ఎనిమిది గంటలకు గస్తీ ప్రారంభం అవుతుంది. ఆపైన ఎవరిగూట్లో వాండ్లుదూరక తప్పదు.

రా: బయట సంచరించే గుంపులు దప్ప!

పు: వాండ్లు దొరలే అయిరి. మనమాట లన్నీ ఒకగంటలో ముగించాలె. ఇతడు దొమ్మరగూడానికి నాయుకుడు. పదిమందిగల కుటుంబం. ఇంటిదగ్గర వ్యవసాయం, ఒకవంద సన్నజీవాలూ ఉన్నవాడు. ఇక్కడికి చేర్చడంచేత అవన్నీ అమ్ముకొని ఆడబ్బు కడుక్కొని తింటున్నాడు. ఇంకొకయేడాదికి సెట్టి మిగులుతాడు. తరువాత ఈగుంపు ఎట్లా బతకాలెనో తెలియదు.

రా: ఇప్పుడు కూలి చేయడంలేదా?

పు: ఈపదిమందిలోనూ ఏడుగురు ఒళ్లు దాచుకోకుండా పని చేసేవాండ్లు. వీండ్లకు వారపుమొత్తంమీత వచ్చేకూలి మూడు రోజులకు చాలీచాలీగా సరిపోతుంది. తక్కిననాలుగురోజులకూ యింటిదగ్గరనుంచి తెచ్చుకుని తినాలె.

రా: నీ పేరు!

దొమ్మర నాయకుడు: రాము డంటారండీ.

రా; నీవు వచ్చి ఎన్నాళ్లయింది?

రాముడు: మేము వచ్చి నాలుగేండ్లకు పైన అయింది. మాగోడు ఇంకా శానా ఉంది. ముందు మేము ఇంటిదగ్గర కమ్మగా పాడి తాగినవాండ్లం. ఇక్కడికి వచ్చినప్పటినుంచీ తెల్లనీళ్ల మొగమైన చూడలేదు. మాపిల్లలఘోష ఎవరికి తగలవలసినదో తెలియదు.

రా: ఆయ నెవరు?

పు: అతను ఎరుకల కిష్టడు.

కి: అయ్యా! మాయెరుకలగుంపు వందగడప ఉన్నది.

పు: వాళ్లగుడిసెలకు మటుకు గడపలు లేవు.

కి: ఉండవయ్యా నీదంతా చమత్కారం! మా దరిద్రానికి తోడు ప్రతివాండ్లకూ గుంపెడుపిల్లలు. రెక్కలు విరుచుకొని పని చేస్తాం. మా కిచ్చేకూలి ఒంటిపూటకు చాలదు. కూలి దొరకని రోజులలో మేము పొట్టనాయగట్టుకొని పడుకున్నా పిల్లలు పస్తుపడుకుండడం చూడలేక జాలిగుండెగలవాండ్లంతా సంచారాలు మొదలు పెట్టారు. నాబోటి కటికిగుండెలవాండ్లం ఇంకా వటిస్తూనే ఉన్నాం. నేను ముగ్గురిపెట్టు బరువులు మోస్తా. ఇద్దరిపెట్టు తింటా. నేనుగనక గడ్డపార తీసుకుంటే రాయి వణకాలె!

పు: రాములవారు బాణం తీసుకుంటే సముద్రం వణికినట్టు.

రా: పుల్లప్పా! ఈకథలన్నీ ఎప్పుడు చదువుకున్నావోయ్?

పు: అయ్యా! నేను ఒకఅందాన చెడ్డనా?

రా: బాగుంది, నీకథ గానీ!

కి: నిత్యం నావల్ల పని దీసుకుని పావలాడబ్బులిచ్చేనాథుణ్ణి చూపించండి. నేను నీలిమోపులు గుత్తకు మోసుకొని ముబ్బడి కూలి సంపాయించేవాణ్ణి. నేను చోరీ ఇదివరకు చేసినట్టుగాని, ఇప్పుడు చేస్తున్నట్టుగాని ఒక్కరిచేత అనిపించండి. ఎరుకలవాడినై పుట్టినందుకు ఇక్కడ దొంగలగూడెంలో తగుదునంటూ పెత్తనం చేస్తున్నా. ఇంటిదగ్గర చక్కగా జీవించేవాడిని ఇక్కడబెట్టి చంపుతున్నారు. నేనేగనుక దొంగతనాలు సాగిస్తే ఊళ్లూ ఊళ్లూ కూడా ఆగవు. ఇంకా పస్తాయిస్తున్నా.

రా: ఇక్కడింత కూలి తక్కువ గిట్టడానికి కారణమేమి?

కి: ఇక్కడ ఇంతమందిజనానికి ఏమిపని ఉన్నది? మామూలంగా చుట్టుపట్లఊళ్లలో కాపురంవుండే కూలీలకు జీవనం పోయింది. వాండ్లు దొంగజాతులలో చేరినవాండ్లు కారుగనుక బయటవుండే దొంగతనాలు ప్రారంభించారు. సమీప గ్రామాలలో ఎవరూ ఇప్పుడు కూలి సరిగా ఇవ్వరు. వీండ్లంతా ఇక్కడ తేరగా వచ్చి పడ్డారని పోలును లోగట్టుకొని వాండ్ల యిష్టంవచ్చినట్టు గుత్తకేర్పాటు చేసుకుంటారు. అందులో ఈ కొత్తదొరగారు వచ్చిన తరువాత కూలీల్లనోట మట్టే! పోలు బ్యాంకులు నింపుతున్నాడు!

పు: మమ్ములను అసలు మోసంచేసి తీసుకొనివచ్చారు. కర్నూలుజిల్లాలో ఒక డిప్యూటీకలక్టరు, 'మే మంతా రాము' అని తిరగబడితే మా ఆడవాండ్ల నందరినీ 'అమ్మా, అప్పా' అని మంచి మాటలాడి మెహమానుపొందేటందుకు స్వంతకర్చుతో గాజులు తొడిగించి, చీరలు కొనిపెట్టి తోడబుట్టినవాడిమో స్తరుగా వాండ్లను లాలించి ఒప్పించాడు. మా మగవాండ్లతో కోరుకున్న భూము లిస్తామనీ, సర్కారువారు దయదల్చి మా దరిద్రవిచ్చిత్తి చేయడానికి పూనుకున్నారనీ చంకబిడ్డల జారదీసేమాటలతో మాదాసరిగూడేలను లేవదీశాడు. ఆయనమాటలు నమ్మి మాకున్న పొలాల్లూ, ఇండ్లూ, చరాస్తీ అమ్ముకొని ఇక్కడ సేద్యాలు వెలిగింతా మని వచ్చాం. ద్వారపూడి పచ్చపువాండ్లకుకూడా ఉచ్చులు అట్లాగే తగిలించారు. సెటిల్‌మెంటులో అడుగు పెట్టాం, పస్తులు ప్రారంభమైనవి. చేతిలో మెల్లాఉన్నవాండ్లు వచ్చినంతవరకు ఖర్చుపెట్టుకొని తిన్నారు. ఆ కాస్తా అయిపోంగనే లగ్గల కెక్కారు. మా పోరణచడానికి దక్షిణాదికాఫీతోటలకు పట్టించారు. ఆ కొండనిండా నీళ్లు కాలుపెట్టే వరకు జలగలు పట్టుకుండేవి. మా ఒంట రక్తమాంసాలుంటేగా! తరిపిచూడవలె కాసేపు గుంజి ఊరుకుండేవి. జనానికి రోగాలు మోపై చాలామంది నశించారు. రోజూ పీనుగలు వెళ్లుతున్నా తోటలదొరలు ఏడ్చే పెండ్లాలనూ, బిడ్డలనూ పనులు చేయమని వేధించేవాండ్లు. 'ఎట్లాగైనా తేనేమి. చావడాని'కని గుండె రాయిచేసుకొని యావన్మందిమీ "జా: పరమేశ్వరా" అని చెప్పకుండా లేచాం.

రా: ఎక్కడికి?

పు: ఏలేందుకు లేవుగాని, ఎత్తుకతినేందుకు ఊళ్లు చాలా ఉన్నవి. తిడితే తప్పుగాని, తిరుచుకుంటే తప్పులేదు. బిడార్లు లేపేవరకు తోటలదొరలు తుపాకులు దీసుకుని మావెంటబడ్డారు. మేము రాళ్లు దీసుకొని వానరయుద్ధం ప్రారంభించేవరకు దొరయ్యలు ఎల్లోఎల్లు! వాండ్లేం ఊరుకున్నారా? కలక్టరును రిజర్వుపోలీసులను బంపమని అడిగారు. ఆయ నెవరో మంచివాడట. వాండ్ల ఇష్టం వచ్చిన సెటిలుమెంట్లకు పంపవలసిం దని ఆర్డరు వేశాడట.

రా: చాలా గొప్పవరమే!

పు: అప్పటి కట్లాగే అనుకున్నాం. దిక్కుదోచక తలా ఒక సెటిల్మెంటుపేరు చెప్పాం. పెనంమీదనుంచి మంగలంలోకి దూకినట్లైంది. ఇక్కడ దూకడానికికూడా వీలులేదు. కొలను కొండంతా ఈనాం అయి మాపాలబడ్డది. మేము వాటికీ లొంగం, అవి మాకూ లోబడవు. కొండరాళ్లూ మేము ద్వంద్వయుద్ధం చేస్తున్నాం. ఇదివరకు దొంగతనం ఎరగనివాండ్లుకూడా కొందరు. . .

ద్వారపూడినాయకుడు రాఘవులు: ఆసంగతి ఇప్పు డెందుకోయ్, పెద్దమనుష్యులతో?

పు: ఏమి చెపితే? తల తుంపుతారా? పాలించేవాడు వచ్చి నప్పుడు యావత్తుసంగతులూ చెప్పవలసిందే.

రాఘు: ఇప్పు డేమిచేయవలెనని నీ యభిప్రాయం? నీవు ఏమి చెయ్యమంటే అది చేస్తాం. తిరుగు లేదు.

యానాది సుబ్బడు: తెగదెంచుకొని పారిపోదా మని!

రా: ఎక్కడికి పోతారు?

సు: గడిదాటి పొమ్మంటే పోతాం.

రా: పోలీసులు అందరినీ పట్టుకవస్తే సెటిల్మెంటు చట్టంకింద తలా ఒక సంవత్సరం వొడ్డుతారు.

పు: మొదట ఖైదంటే కాస్త వెరిచాం. యిప్పు డాచలి తీరింది. ఈసెటిల్మెంటుధర్మాన అందరికీ కొత్త తీరింది. రాజుగారి రొట్టెలు చాలాభాగం రుచిచూచాం. మేమూ దాసంగాలలో ధప్పళాలు కొట్టినవాండ్లమే!

రాముడు: కాళ్లకట్టతాడు కోశారు. అంత్యానికి వచ్చింది. నీతినియమాలు విడిచాం. కూడు లేక యెంత కాల మని మాడుతాం? "జైలుకు పోతే నామోషీ" అన్నమాట పోయింది.

రా: అయ్యో! అన్యాయం! అదేమి?

పు: సెటిల్మెంటుకాంపౌండు దాటితే నేరం. మొదటిసారి ఆరునెలలూ, రెండోసారి సంవత్సరం, ఆపైన అంతస్తులుగా శిక్ష పొడిగిస్తారు. నీతికి భంగంలేని పనులన్నీ నేరాలుగా జేసి జైళ్లు చూపించారు. చాలాభాగం తెల్లకుళాయీల మల్లా నల్లకుళాయీల మైనాం. ఆవరణపుగీత దాటినందుకు దొంగలమని శాశ్వతపు పట్టా లిచ్చారు. నల్లకుళాయీలవెంట యెర్రకుళాయీలను తగిలించారు. జవానులను వెంటబెట్టుకొని జమీందారుసెకలు వెళ్లబోస్తున్నాం. ఇప్పు డెక్కడికి దేలామంటే, యేదో వొకవొంక పెట్టుకొని ఖైదుకు పోవడం. ఆరునెలలు పోయిరావడంతో జైలు సౌకర్యాలు తెలుస్తవి. వేళ కింతన్నం, కట్టుకోను చల్లాడం, కప్పుకోను కంబడి, గచ్చుటిండ్లు. అక్కడ మా ఒక్కకిటికీ కుండే యినుపసామాను గొప్పవాండ్ల మేడలకు సరిపుచ్చవచ్చు! నిద్ర లేవడానికి మేలుకొలుపులు, తూర్యరవాలు. రాజదండం చేత పట్టుకొని యెప్పుడూ వెంట జవాను, వందలుదినే డాక్టర్లు, అడిగేవ్వూ మా వైభోగం! చుట్టూ కోటగోడ. రాజలాంఛనాలు పుట్టిపడుతుంటవి. మా ఆడవాండ్లకుకూడా యిదేమో స్తరు ప్రత్యేక యేర్పాట్లు ఉంటవి. నవాబుగారి జనానాకంటెకూడా యెక్కువ ఖాయిదా. మేము సెటిల్మెంటు వచ్చి నాలుగేండ్లయింది. మా ఆడవాళ్లకు గుడ్డ కొనిపెట్టినపాపాన పోలేదు. ఒకపూట అయినా అన్నంపెట్టలేనివాండ్లకి గుడ్డ లేమిస్తాం? సగం ఈ మానభంగం సహించలేకనే ఖైదుకు పోతున్నాం. ఖైదులో ఆడవాండ్లకు వొళ్ళునిండేగుడ్డయినా యిస్తారు.

రా: ఈ సెటిల్మెంటుచట్టంవల్ల జనంలో ఆత్మగౌరవమూ, నీతిగౌరవమూ చంపా అన్నమాట.

దాసరినాయకుడు కేశవులు: పుల్లప్పా! నీ వాగరా! అయ్యో! నే నిప్పుడు తొంబై యోపడిలో ఉన్నా. మా అయ్య కాలంచేసి యిప్పటికి అరవై సంవత్సరాలైంది. ఆయన చావంగనే

నాకు ఇరవై అయిదో సంవత్సరం వెళ్ళుజాత కులపెద్దను చేశారు. డెబ్భైయేండ్లనుంచీ మా కులచరిత్ర బాగా యెరుగుదును. చాలా మందిమి వ్యవసాయదారులుగా వుండేవాండ్లం. రానురాను ముప్పాతికవంతుకు కూలి జీవనమైంది. యిప్పటి కిరవై యేండ్ల క్రిందట నాలుగు కులాలతో పాటుతప్ప మావాండ్లలో విశేష దొంగతనం లేదు. యీనడుమ కొంచెం సంఖ్య హెచ్చినమాట్ల వాస్తవమే. దానికి కారణం కూలి దొరకకపోవడమే. యిప్పటికీ నలుగురితో పాటు మర్యాదగా జీవించేవాళ్ళు సగానికి యెక్కువగా వున్నారు. మాకు సర్కారువారు దొంగలజాతి అని పేరు పెట్టారు. వైష్ణవదాసకులమల్లా దొంగదాసరులమైనాం. మాబైసు బయట బడ్డది. నేనూ నాకొడుకూ వేళ కెవరైనా వస్తే గుక్కెడు గంగపోసే స్థితిలోనే యిప్పటికీ వున్నాం. నాబిడ్డ పొద్దుగూకితే గడపదాటి యెరుగడు. దొంగదాసరులమని ఈ సెటిల్మెంటులోకి తెచ్చారు. ఇక మమ్మును పెద్దమని షనేవాడు యెవడూ వుండడుకదా? మే మిప్పుడు కొత్తగా దొంగతనం చేసి పేరు చెడగొట్టుకొనేది లేదు. బిరుదు యేద్రోహమూ చేయకుండానే సంపాయించుకున్నాం. ఇక మంచివాండ్లం కాబోయేది లేదు. సత్యంగా వుంటే మనకు వొరిగే దేమున్నది? రాత్రిళ్ళు కన్నాలకు బయలుదేరుతానని మాపిల్లవాడు నన్ను రోజూ గోడాడుతున్నాడు. మెర్రపిల్లవాండ్లను ఆడవేషాలకు పిలిచినట్లు బక్కపలచగా వుండడం చేత కన్నంలో దూరడానికి బాగా పనికివస్తాడని పోలుగారు పిలుస్తున్నారు. పొమ్మంటావా, వద్దా?

రా : వ్రతం యెలాగూ చెడ్డది. సుఖ మెందుకు దక్కించుకో గూడందటావు? యితరమార్గాలు ఆలోచించుకుంటున్నాంగా.

కే : సరే ఆలోచించు.

రా : నిర్భయంగా జైళ్ళకు పోవడానికి తయారైతే అన్ని పనులూ చక్కపడతవి.

కే : అంతేకదా నీకు కావలసింది? మేము యింకొకందు కైనా జైలుకు పోవడానికి సిద్ధంగా వున్నాం. ఇప్పుడు జైలుకు పోవడం సులభమే. సర్కారువారు చాలా సదుపాయం చేశారు.

ఈ ఆవరణందాటి అవతల అడుగుపెడితే జైలుప్రాప్తే. దూరం గూడా పోనవసరం లేదు.

రా: ఈ సెటిల్మెంట్లన్నీ కిరస్తానీమతాలు. మనం ప్రార్థనకు పోకపోతే యీ పాదిరీలు మన కొక సలాం పెట్టి లేచిపోతారు. దున్నడానికి వీలైనచోట సెంటిల్మెంటు పెట్టి అక్కడుండమంటే మన ముండడం, లేకపోతే మనదారి మనం చూచుకోవడం. పారిపోతే పోలీసులను పెట్టి కాలిపిస్తా మంటారు. దానికేమి చెపుతారు?

పు: దానికీ మనం తయారుకావలసిందే. ఎంతమంది ఆడవాండ్లనూ, పిల్లలనూ కాలుస్తారో చూత్తాం!

రా: చావుకు వెరుస్తామని కాదు. ముందుగా కన్ను పొయ్యేటంత కాటుక పెట్టుకోవడ మెందుకు? రేపుపొద్దున యావత్తు మందిమీ ప్రార్థనకు పోవడం మానివేత్తాం. దానిమీద కదలిక పుడుతుంది. మనబాధలు యావత్తూ తెలుపుకుందాం. ప్రయోజనం లేకపోతుందీ, యీ కాంపౌండుబయట బిడారులు దింపుదాం. గవర్నమెంటువారు మెదలకుండా వుంటారూ, ఎవరిదారిన వాండ్లం పోదాం. వృథాగా చంపితే చంపనియ్యండి. మనం దౌర్జన్యానికి దిగవద్దు.

దా, కే: బాగానే వుంది. మొండివాడు రాజుకంటే బలవంతుడు.

రా: ఇక అందరినీ ఖైదుకు పొమ్మంటే అందువల్ల మనకు నామోషి లేదు. అన్నవస్త్రాలిచ్చేదాత లుంటే చేతనైనంతవరకు వొక అతుకు అతుకుత్తూ లక్షణంగా అందరం అక్కడనే వుందాం. అక్కడిసంగతులు యావత్తూ యిందాకా మన పుల్లప్ప వర్ణించాడు. దొంగది, సగం ప్రభువంశ అనేది వాస్తవంగానే వున్నది. 'హరిః ఓం' అని రేపుపొద్దున ప్రార్థనకు పోవడం మానివేత్తాం. మీఅందరికీ అంగీకారమేనా?

కే: ఇంకా రెండోమాటా?

రా: యింకొకసంగతి! మనకు యావత్తుసంగతులూ బోధపడ్డవి. నన్నుగాని మీగుంపునాయకులనుగాని ఖైదులోకి పంపితే

వెంటనే కొత్తవాళ్లను నాయకులుగా యేర్పరుచుకుండేదీ, రంగం సాగిస్తుండేదీనీ. తెంపులేకుండా యీపని జరగాలె.

క్రి: మంచిమాటే!

రా: మనలోనుంచి ఎవరైనా చీలిపోయి లోబడ్డా తక్కిన వాళ్లు లెక్క చేయగూడదు.

రాఘు: కొసకోళ్లు లేకుండా వుంటవీ? నిల్చినవే లెక్క!

రా: సరి.

గస్తీ ప్రారంభించేసమయమైంది. పోలీసులు తిర్గాడుతున్నారు. కులపెద్దలంతా లేచి తమగూడేలకు బోయినారు. పౌలు యేదో ఆలోచన జరుగుతున్నదని పసికట్టాడు. సంగతి ఫలానా అని తెలియలేదు. దొరగారితో యోచించి ప్రార్థనకు రాకుండా సమ్మెకట్టుతున్నారని అనుకున్నాడు. పౌలు "మతవిమర్శం యీ జనానికి పట్టవచ్చిందా! చివరకు యేమీ జరగ"దన్నాడు. 'మాలలు కొందరు చేరినా మనము మెదలకుండా వూరుకుంటే అదే సమసిపోతుం' దని పాదిరీగా రన్నారు. అంత వృథయులూ వెళ్లిపోయినారు. రామదాసు భోజనానికి లేచాడు. అందరూ అన్నం ముందు కూర్చున్నారు.

జో: అయ్యో! నీ కెక్కడివోపికే, రెండుగంటలనుంచీ వాండ్లతో సతమత మవుతున్నావు?

మా: యెక్కడికి పోయినా వూరుకునేఘటం కాదు. యేదో వొకరచ్చ జరుగుతుండాలె.

రా: వూరుకోదలుచుకుంటే యిందాకా రావడ మెందుకు! దేనితోనూ సంబంధం లే దనుకుంటే యింటిదగ్గిరనే వుందుం. సంగతులన్నీ విన్నారుకదా! మీకేమితోస్తున్నది?

జో: లోకమంతా ఆనందమయం అనుకున్నాను. యిప్పుడు దుఃఖమయమని తోస్తున్నది.

రా: అయితే రెండోమెట్టుకు వొచ్చావు. రెంటికీ సమన్వయం కుదిరితే సత్యంలో నిలుస్తావు.

మా: మొదటిమెట్టు సుఖమా, దుఃఖమా!

రా: యెటు ప్రారంభమైనా ఒకటే. మూడవమెట్టు యెక్కినవాండ్లు ధన్యులు.

మా: నేను సుఖం దాటి దుఃఖములో వున్నా.

రా: కన్నీళ్లలో కాలు జారేను, జాగ్రత్త!

16. రెండు బృందావనాలు

తెల్లవారంగనే మామూలుప్రకారం జనమంతా లేచారుగాని అలబల మంతగా లేదు. ఉన్నవాండ్లు మధ్యాహ్నం కట్టుకపోయే టందుకు అన్నం వండుకుంటున్నారు. ప్రార్థనకు మొదటిగంట కొట్టంగనే పుల్లప్ప రామదాసుదగ్గరకు వచ్చి,

పు: నలుగురినీ పోగుచేసి మంచిమాటలు యేమైనా చెప్పతారా? యేదో శాస్త తదంగం జరుపుతుంటే జనం అంతా యిక్కడనే పోగుపడివుంటారు.

రా: వాండ్లు యేయెత్తుకు వచ్చేదీ చూచి అవసరమైతే మనం సాయంత్రం పెట్టుకుందాం. యీ సమయంలో ప్రతిరోజూ కృష్ణకుబోయి స్నానం చేసేటందుకు వుపయోగింతాం. ప్రతిరోజూ స్నానంచేసే అలవాటు మనం నేర్చుకోవాలె. కొల్లలుగా దగ్గర నీళ్ళు వున్నప్పుడు మనం తప్పకుండా స్నానం చేయ్యాల్సిందే.

పు: అట్లయితే జనం చద్దన్నం దినకముందే స్నానం చేతాం. రేపటినుంచీ ప్రారంభించవచ్చు.

రా: రెండోగంట కొడుతున్నారు. మనం పోకపోతే పెద్దవాండ్లను పిలిపిస్తారేమో?

పు: అక్కడికి మనకేమి పని? యిక్కడికే రమ్మనమందాం.

రా: యెట్లైనా సరేకాని మనం వాళ్ళకండ్లం యేవిధమైనమాటా యియ్యవద్దు. నలుగురితోనూ మాట్లాడందే జవాబు చెప్పడానికి వీలులేదందాం. మనం నలుగురం సంప్రతించుకొనే యేసంగతీ చెప్పవచ్చు. ఈ సంగతి నాయకులందరితోను చెప్పు.

పు: ఒంటరిగా పిలిస్తే పోయి యీమాట చెప్పమంటారు.

రా : పోతే తప్పేమున్నది ? నమ్మె 'ప్రస్తుతం బోధకు రా' మనేగా ! నీవు మాయింటికి పో.

సాధారణంగా రెండోగంట కొడుతుండగనే జనం చేరబారు తుండేవాండ్లు. పాదిరీగారు దుస్తులు వేసుకొని కిందికివచ్చి భోజనం చేస్తున్నారు. జనం రాకపోవడంచేత దొరగారితో చెపుదామని పౌలు వచ్చి తొంగిచూచి అన్నం తింటున్నారని వెను కకుబోయి పంచాదిలో నిలువబడ్డాడు. దొరగారు కాఫీతాగి వచ్చి,

బ్రౌన్ : పౌలూ ! యెవరూ రాలేదా ?

పౌ : ఒక్క పురుగుగూడా రాలేదు. కుట్ర జరుగుతున్న దని తమ కప్పుడే మనవిచేశానుగా !

బ్రౌన్ : వారికి దేవునిమతం అక్కరలేకపోతే ఈ సెటి ల్మెంటు తీసివేయింతాం.

పౌ : అయ్యా ! తొందరపడకూడదు. రామదాసూ, పుల్లప్పా చేసేపనికి అందరినీ శిక్షించడం బాగుండదు. ఒకరిద్దరి దుర్మార్గంవల్ల అందరినీ సత్యమతానికి దూరంచేయడం న్యాయమా ?

బ్రౌన్ : నాయకులను నలుగురినీ పిలిచి మాట్లాడుదామా ?

పౌ : బెట్టు తక్కువని నా అభిప్రాయం. ఇప్పటి బిగువు మీాద పిలిస్తే రాపంటారేమో ! యినస్పెక్టరుగారు కేసుపెట్టడానికి వొప్పుకున్నారు. ఆ రెండు కుటుంబాలనూ పనికి పంపకుండా వుంచివేసి తక్కినవాండ్లనందరినీ కొలనుకొండ పంపివేస్తా. ఇంత మందిలో అరెస్టుచేయడంకూడా కష్టం. అడవిజనం తిరగబడితే అపాయం. మధ్యాహ్నం రైలుమీాద దెక్కించి, గుంటూరుకు తీసుకొనిపోవచ్చు.

బ్రౌన్ : సాక్షు లున్నారా ?

పౌ : ఒప్పుకొన్న నలుగురు పోలీసులనూ యిక్కడ ఫారా వుంచుతా. జనులలో నాకు ముఖ్యమయినవాండ్లను హెచ్చరించి చూస్తే తమవల్ల కాదన్నారు. తమరు సాక్ష్యంగా వుంటే పకడ్బుగా వుంటుంది.

బ్రౌన్ : ఎబ్బే ! నే రావడం వెలితిపని. తాడేపల్లిపోయి రెడ్డిని తీసుకొనిరా. నీతో కలిపి ఆర్గురు సరిపోతారు. తక్కిన జనాన్ని యిక్కడ వుండకుండా చూడు.

పా: ఒకరిద్దరు జబ్బువాండ్లు మిగిలివున్నా కొండదగ్గర మస్తరు వేయిస్తా. రెడ్డిని ఇక్కడికి తీసికొనిరానా?

బ్రౌన్: నాదగ్గర కెందుకు? తప్పకుండా రైలుకు రమ్మను. సాక్షులంతా బాజరులో వుంటే విచారణ వెంటనే ప్రారంభం అవుతుంది. మంగళాపురం తెలియకుండా చూడు. వాండ్లు వచ్చి విడిపించుకొని పోతారేమో?

పా: ఇక అది వట్టిమాట. కేసు పెట్టినతర్వాత కలెక్టరుగారు విడిపించరు. డిప్టీకలెక్టరుగారు కేసువిచారణలో యేమి చేస్తారో? తమ రెరుగుదురుగాఁవాలెనే!

బ్రౌన్: యిప్పుడు శివయ్యగారు వచ్చారుగదా! నాకు ముఖ్యుడే! సాక్ష్యం కనీసం రేపైనా విచారణ జరిగేటట్టు చూడండి. మనయిన్స్పెక్టరుతో నే మాట్లాడవలసివుంటుందా?

పా: కేసు పెట్టడానికి వొప్పుకున్నాడుగాని తప్సీళ్లల్లో మెలికలు పెడుతున్నాడు. తమరు పిలిపించి కేసులో పోలుసలహా ప్రకారం పోతే బాగుంటుందనిమాత్రం అనండి. లోతుకు బోవద్దు.

బ్రౌన్: నీపనిమీద నీ వుండు. నే పిలిపించి చెపుతా. ఈ ఉత్తరం సాయంత్రం యింటికి పోయి డిప్యూటీకలెక్టరుగారికి యియ్యి. తప్పక పని చక్కపడుతుంది. నీవు నోటిమాటలతో కూడా కేసుసంగతి చెప్పు.

పా: తమదర్శనం మళ్లీ గుంటూరునుంచి వచ్చే! వీళ్లను అరెస్టు చేశారని వినంగనే జనం అంతా దంగిపోతారు. మామూలు ప్రకారం ప్రార్థనకు వస్తారనుకుంటాను.

బ్రౌన్: రేపు నీవు పని పూర్తిచేసుకొని వస్తే మర్నాడు ప్రార్థనకు రమ్మందాం. శిక్ష లేశారని తెలిస్తేనేకాని బెదురు పుట్టదు. దానిమీద క్రమంగా మెత్తబడి లోబడతారు. పన్ని నెమ్మదిగా సాధించాలె.

పాలు పాదిరీయింటిదగ్గరనుంచి అతివేగంగా తాడేపల్లి పోతున్నాడు. ఆనందం సబుయిన్స్పెక్టరుయింటికి వచ్చి ఆయనను పాదిరీయింటికి తీసుకొనిపోయినాడు. పుల్లప్ప యావమనిషి. యావలు తీస్తూ శత్రుసంచారం కనిపెట్టివున్నాడు. యిన్స్పెక్టరుగారు

తిరిగీరావడం చూచి యెదురుగాబోయి దండంపెట్టి 'యేమి స్వామీ! మీరు దయగలప్రభువులు. వాండ్ల అక్రమాలకు లోబడి మాబోటి వాండ్లకు అన్యాయం చెయ్యకండి.'

యి: యేమిరా! నే నేమిచేసేది? పొట్టకూటికోసం మీవాండ్లు కన్నాలువేస్తుంటే మేమూ అందుకే మీకంటే యెక్కువ దుర్మార్గాలు చెయ్యవలసివస్తున్నది.

పు: అయ్యా! మీమాటలనుపట్టి చూస్తే మా కేదో అక్రమం జరిగేటట్టుగా వుందే!

యి: తినబోతూ రుచి అడగడం యెందుకు? ఒకగంటలో అంతా తెలుస్తుంది.

పు: అక్రమకేసు పెడతారుగాఁవాలె?

యి: అటువంటిదే చేస్తారు.

పు: నావొక్కడిమీదనేనా?

యి: పాపం! రామదాసుండక తప్పదు. దొర బైటికి వస్తాడేమో, నీవు వెళ్లు. మనం మాట్లాడుతుండగా చూస్తే లాలూచీ అయినా మంటాడు.

పుల్లప్ప: (రామదాసింటికి పోయి) అయ్యా! వ్యవహారం బెడిసిందే!

రా: నాకు అరికాళ్లు దురదగా వున్నవి. ప్రయాణం తగిలేటట్టుగా వున్నది.

పు: మనమీద కేసు పెట్టబోతున్నారని యిన్స్పెక్టరుగారు చెప్పారు. పోలు తాడేపల్లి పోతున్నాడు. ఒకగంటలో యావత్తు సంగతి తెలుస్తుందట. యేమి ఆలోచన?

రా: మన కేమి ఆలోచన వున్నది? వాండ్లపనిగనుక ఆలోచించుకుంటారు. మనం నిర్విచారంగా వుంటాం.

మా: మనం యేమితప్పు చేశామని కేసు పెడతారు?

రా: ఓసి పిచ్చిదానా! యిప్పుడు చెయ్యాలెనా? ఎప్పుడు చేసిందో? ఏమీలేకుండా యింతమంది పెద్దలకు బుద్ధిపుట్టి యీపనికి పూనుకుంటారు? వాండ్లు వూరికే నిమిత్తకారణం!

పు: వాండ్లు చేసేది కేవలకల్పనకదా! మనవుసురు తగలదా!

రా: తగల కేమి? వాండ్ల పూర్వజన్మదుష్కర్మే యీ రూపంగా పండి ఫలం యింకొకప్పుడు అనుభవిస్తారు. అనుభవానికి యీజన్మలోనే రావచ్చు.

పు: కేసు యేమని పెడతారో?

రా: కేసా? మనం తప్పించుకొని పోతున్నట్టూ, పట్టుకున్నట్టూ బనాయింపు చేస్తారు. పోరుగూరి మోతుబరిఆసామీ రెడ్డిగూడా సాక్ష్యమవుతాడు. నలుగురు పోలీసులుకూడా వున్నారు కదా! మనవాండ్లంతా పనికి పోవడంచేత మనకు సాక్ష్యంకూడా వుండదు. నడకయాపత్తా యింతే.

పు: పోతేమటుకు సాక్షులు యెట్లా చెప్పమంటే అట్లా చెపుతారు.

రా: పైగా అదొక టెందుకు? వాండ్ల పేర్లన్నీ మస్తరులో కెక్కతవి. వాండ్లసాక్ష్యంవల్ల మనకు ప్రయోజనం లేకపోగా వాండ్లుకూడా తప్పుసాక్ష్యంకింద యిరుక్కుంటారు.

పు: అయితే మనకు తప్పనట్టేనా?

రా: ఆహా, ఆరునెలలు శిసలే! నాకు చెక్కబిళ్లేగతి. నీకు సత్తుబిళ్లిస్తారు.

పు: మీా కేమో ఆటగా వుందేమయ్యా!

రా: దిగులుపడితే తప్పుతుందా? మన మంతా ఖైదుకు పోవడానికి తయారై ందేకా? నీవు వర్ణిస్తివికూడాను. మాలక్ష్మీ! మనకు యీసాయంత్రంనుంచీ రాజుగారి భోజనమే.

పు: మన ఆడవాండ్లనుకూడా చేర్చేరా?

మా: చేరిస్తే యేచిక్కూ లేకుండాపోను. చేర్చకపోతే (అని పడిపోయింది).

జోతి వచ్చి పట్టుకొని విసిరింది. రామదాసు చన్నీళ్లు దెచ్చి ముఖాన చిలకరించాడు. కాస్త తెప్పరిల్లి కండ్లుదెరిచి చూచి మళ్లీ దుఃఖం తెరగా వచ్చి జోతిచేతిలోకి వొరిగింది.

జో: (కొంగుతో విసురుతూ) అయ్యా! అమ్మ బతికేనా?

రా: ఏమీా పరవాలేదమ్మా! వూరికే భ్రమ వచ్చింది. వట్టిజాలిపేగులది!

మాలక్ష్మి: (కాస్త తిప్పుకొని) నీవు ఖైదులోకి పోయి మళ్లీ నాకు దక్కా!

రా: ఆ భయం నీకేమీవద్దు. యింకా పదేండ్లదాకా రాళ్లబాడిచినా నాకు చావు లేదు. నాకు జాతకం నా మేనమామ వ్రాశాడు. అక్షరం తప్పకుండా జరుగుతున్నది.

మా: నీకండ్లయెదుట పోయేభాగ్యం నాకు వున్నదా?

రా: నీవు అదృష్టవంతురాలవు. ముత్తైదువుగా వెళ్లిపోతావు.

మా: యిక నాకు కావలసిన దేమున్నది? పెద్దపిల్లవాణ్ణి చూచేనా?

రా: పెద్దపిల్లవాడిచేతిలో పోయేప్రాప్తం నాకు లేదు. రంగడికి ముందు మంచిరోజులు వస్తవి.

మా: యెంతవరకు ప్రాప్తమో అంత!

రా: నీవుకూడా ప్రయాణం కట్టు. పుల్లప్పా! మీవాళ్లను చేర్చకపోతే యెవరిద్వారానైనా మావూరికి కబురంపే వీలు చూడు. రే పెళ్లినా గుంటూరులో గుప్పుమనకమానదు. నాయుడుగారు వినంగానే పరుగెత్తుకొని రాగలరు. అన్నిటికీ ఆయనదే భారం. నాకు చింతవొక్కటే: అప్పుడీసంగతి వింటే చేతికి వచ్చేది అబద్ధం.

మా: నీవు లేచి కాస్త యెంగిలిపడు. యీ యోచన బాగానేవున్నది. అంతా భోజనానికి లెండి. పుల్లయ్యా! నీవు కూడా లేవరాదూ? మీయింట్లో హాజరుగా వున్నదో లేదో!

పు: వున్నది. పనికి పోదామని మధ్యాహ్నానికికూడ వండారు. మావాళ్లకు కబురుచెప్పి నేనూ తయారవుతాను.

రా: అమ్మా! జోతీ! నీవు నాదగ్గర అన్నానికి కూర్చుందువు గాని రా. వాండ్లు యేమికొంటెతనం చేస్తారో? మనను విడదీస్తారేమో? కలిపివుంచారా అదృష్టవంతులమే. రంగడూ! అమ్మ దగ్గర కూర్చో. జోతీ! నావంక చూడు. యెందుకేడుస్తావు? హృదయదౌర్బల్యం పనికిరాదు. ధైర్యంగా వుండు. తిను నే కలిపినముద్ద తిను. నాకు సంతానంవల్ల దుఃఖం సంభవించినా అగౌరవంమాత్రం కలుగలేదు. ఎక్కడ వున్నా హృదయానందం అనుభవించగలవు. యెబ్బే! యేడుస్తారూ, అట్లా? (అంటూ పమిటె పైకి లాగాడు.)

జో: మీరు నాకు మళ్లీ కనబడుతారా?

రా: అమ్మా! అది పెద్దప్రశ్న. ప్రస్తుతం మన కంతవిమయ మీావిచారంలో పనిలేకపోయినా యిదివరకు మనకు యెన్నిలక్షలు జన్మలు అయినవో తెలియదుగదా! యికముందు యెన్ని కావలసి వున్నవో! యెందరు తలిదండ్రులో, యెందరు భార్యాభర్తలో యెందరు పిల్లలో లెక్కించడం సాధ్య మవుతుందా?

జో: యీవిషయం నాకు చాలాకాలంనుంచి సందేహంగా వున్నది. నిన్నడగడానికి ప్రమేయం దొరకలేదు. 'యిదివరకు యెందరు తలిదండ్రులు, యెందరు భార్యాభర్తలు, యెందరు బిడ్డలు, యెందరు స్నేహితులు అయినారో! వీండ్లతో నా కేమిపని!' అనే సిద్ధాంతం ఆముష్మికప్రేమకు మూలమైన కుటుంబప్రేమను పూర్తిగా ఛేదిస్తున్నది.

రా: కుటుంబప్రేమ ఆముష్మికప్రేమకు మూలమా?

జో: పోనియ్యి. ఆముష్మికప్రేమే మూలం. ఆ అశ్వత్థం, ఆ న్యగ్రోధం అతిపరివ్యక్తమై కుటుంబప్రేమగా వికసించింది. వికసించిన ప్రేమకు వినాశ మెట్లా గలుగుతుంది! గుణపరిణామ సిద్ధాంతంయొక్క ప్రయోజనమే పోయిందే! తరు లతా గుల్మములు వికసించినట్లు ప్రేమ వికసించి పోతుందా!

రా: చరాచరములైన సకలభూతాలకు ఆ యా జన్మలలో సమకూరిన కర్మఫలం జన్మాంతరమందు సంచితములో చేరుతుంది.

జో: లేక, జీవునియందు జితించి సంస్కారరూపంగా వుంటుంది.

రా: అది వొక అభిప్రాయం.

జో: అట్లయితే కర్మసన్యాసంవలన మోక్ష మనే సిద్ధాంతం నాకు పనికిరాదు. కర్మరాహిత్య మనగా దుష్కర్మరాహిత్య మనే అర్థం. బహుజన్మలవలన దుష్కర్మరహితమై సుగుణరాశి కావడమే పరమావధి. ఈ ఊహ ప్రకారం సృష్టి మాయగాని, భ్రాంతిగాని కాదు. సుగుణముల బెంచడాని కేర్పడ్డ కర్మక్షేత్రం. ఆనందమే ఫలం. కష్టసుఖాల రెంటికీ ఆనందం పెంచడమే గమ్యస్థానం. యిహ పర లోకాలు రెండూ బృందావనాలే. రెంటియందూ ప్రేమే రాజ్యం చేస్తుంటుంది. వింటున్నావా?

రా : కానియ్యవే అమ్మ ! వినడానికి ఆనందంగా వున్నది.

జో : అవును ; పిల్లలమాటలు తల్లిదండ్రులకు ఆనందంగా వుంటవి. అనందంగా వుండకపోతేమట్టుకు పిల్లలు చెప్పకుండా వూరుకుంటారా ? విను.

రా : వింటూనేవున్నానే. నీవు చెప్పేసంగతులు వినడమే కాకుండా ఆలోచించవలసివస్తున్నది. అందువల్ల పరధ్యానంగా వున్నట్టు కనబడుతున్నా.

జో : యథార్థం యెట్లా వున్నా కోట్లకొలది తల్లిదండ్రులూ, భర్తలూ, భార్యలూ వుండడం నాకు అసహ్యంగా వున్నది. నేనొక మాట చెప్పనా ? నీవూ ఆకూర్చున్నఅమ్మా యెన్నిజన్మాలకైనా అయ్యా అమ్మలు కావడమే నాకిష్టం. నేను బిడ్డను కావడం మీకిష్ట మవునా, కాదా ?

రా : నాకు ముద్దుపెట్టవే అమ్మా !

జో : నే నంటే ఆ అమ్మకి యిష్టం కాదు కాంవాలె. బుద్ధి మ్మంతురాలుగా కూర్చున్నది.

మా : అమ్మా ! నాకు నోరు రావడంలేదే. (అని పెద్ద పెట్టున యేడ్చింది.)

జోతి తల్లిని కావలించుకొన్నది. యెందుకని వొకరి నొకరు అడగ లేదు.

రా : అమ్మా ! యింకా చెప్పు. మీవంటిపండితులు జన్మజన్మానా మాజోటి దరిద్రులకు పుట్టకపోతే భాగ్యవంతులకు బుట్టవలె నని కోరుకోరాదూ ?

జో : నేను మంచికర్మ చేస్తేకదా భాగ్యవంతులకు బిడ్డగా యింకొకజన్మలో పుట్టడం. అట్లయితే నామంచికర్మవల్ల నీవే కోటీశ్వరుడవై నీకే బిడ్డను కావలె నని కోరుకోవడం నాకు ఎక్కువ యిష్టం.

రా : వొప్పుకున్నా.

జో : తల్లి సగంవియ్యపురా లన్నారు. నీకు యింకొకరిని చేసుకోవలె నని వున్న దేమో చెప్పవే !

మా: అయ్యో! పిల్లా! యేమిపోకిళ్లు పోతావే! వొకపంట నవ్వా, వొకపంట యేడుపూగా వున్నది నాపని. మీ అయ్యకు యింకొకరిని చేసుకోవలెనని వున్నదేమో అడుగు.

రా: ముందు తన నడిగితే నన్ను చెప్పమనడం యెందుకు? అదంతా యెందుకుగాని యెప్పుడూ నీవు మాఅమ్మవుగా వుండ వలసిందే.

జో: అయితే జన్మ కొకరిని ప్రేమించడంకంటే బంధుజాలం యావత్తూ మారకుండా వుండి ప్రతివాడికీ పూర్వజ్ఞానం వుంటూవుంటే బాగుండదా?

రా: యీజన్మలో వొకరికి బిడ్డగా పుట్టినవాడు మళ్లీ అతనికే బిడ్డగా పుట్టిన ప్రయోజన మేమి?

జో: యింకొకడికి పుట్టినందువల్ల యెంత ప్రయోజనమో మళ్లీ ఆతల్లిదండ్రులకు బుట్టినా అంతేప్రయోజనం. సుగుణాలు వృద్ధి పరచుకొని, దుర్గుణాలు పోగొట్టుకోవడమే జన్మయొక్క పరమార్థం. కాబట్టి యిప్పటిబాంధవ్యాలు ప్రేమవృక్షం పెంపుచెందడానికి కారణ మవుతూ దుర్గుణాలు నశించి సుగుణపుంజములకు స్థానాలై నిత్యలీలా విభూతిలో పాల్గొంటూ బృందావనంలో వుండడం నీ కిష్టమేనా?

పోలీసులూ, పౌలూ, పుల్లప్పను బేడీలతో తీసుకొనివచ్చి మాలక్ష్మినీ, రామదాసునూ 'లేచి వాకిట్లోకి ర'మన్నారు. వాండ్లు మెదలకుండా బయటికి రాంగానే 'మీమీద క్రిమినల్ కేసు వచ్చింది. మిమ్ములను అరెస్టుచేసి గుంటూరు తీసుకొనిపోవడానికి వచ్చాం' అన్నారు.

రా: మామీద కేసు యేమని?

పో: అదంతా విచారణలో తెలుస్తుంది.

పు: అతిరాలా మీరు చెప్పినట్లే బనాయించారు.

రా: పిల్లలు మావెంట రావచ్చునా?

పో: నీకూతురు సెటిల్మెంటులెఖ్ఖ దాఖలా యిక్కడ నివాసురాలు. కనుక అదిరావడానికి వీలు లేదు. కాబట్టితే పిల్లవాడిని జైలులో మీతో వుంచుకోవచ్చు.

రా : మాతో పాటు వాడికి కారాగృహవాస మెందుకు? ఆయుష్యముంటే స్వతంత్రుడై బతుకుతాడు. మాలక్ష్మీ! చిక్కాం మనమిద్దరం చివరకు. సద్గురూ! నడువు!

పో : నీకు బేడీలు వెయ్యనియ్యి.

రా : వెయ్యండి.

పో : ఇక పదండి.

జోతి ఏడుస్తూ కావలించుకోవచ్చింది. పోలీసులు నెట్టారు.

జో : నన్ని అడవిలో వదలిపెట్టి పోతున్నావటే!

మా : భగవంతుడే రక్షకుడు.

రా : శ్రీకృష్ణుడు నిన్ను రక్షిస్తాడు. ఆతడే శరణాగతి.

మా : మా అమ్మా! జోతీ! రంగణ్ణి కాపాడు.

రం : అమ్మా! నే వుండను.

మా : పట్టుకో వాణ్ణి.

రా : అమ్మా! గౌరవం కాపాడుమని నీకు చెప్పనవసరం లేదు.

జో : చెప్పనవసరం లేదు. లేదు. లేనే లేదు.

పుల్లప్పభార్యా, తల్లీ రామదాసుగుడిసెదగ్గర ఆగారు. గోలపెట్టి యేడ్చే రంగణ్ణి జోతి పట్టుకొని నిలువబడ్డది.

పోలీసులూ, పౌలూ, ముద్దాయిలూ రైలుస్టేషనుకు పోయినారు. మూడుగంటలకు గుంటూరులో దిగి డిప్యూటీమేజస్ట్రేటు కోర్టుకు పోయినారు. సబుయిన్స్పెక్టరు, ముద్దాయీలు ఆరోజు మధ్యాహ్నం సెటిల్మెంటు విడిచి పారిపోయినారనీ, పోలీసువారికి తెలిసి పౌలుతో సహా ముద్దాయీల వెంటబడి తాడేపల్లి కాపురస్థుడు రామిరెడ్డి చేనిదగ్గర పట్టుకున్నామనీ, సి. టి. ఆక్టుక్రింద చార్జిషీటు దాఖలుచేసి ముద్దాయీలను హాజరుపెట్టారు.

మే : యెన్నిరోజులు రిమాండు కావాలె?

పు : మాకు జామీను యిప్పించండి.

మే : మీకు జామీనేమున్నది? యిదివరకే సెటిల్మెంటులో నిర్బంధంలో నే వుంటిరి.

యి : సాక్షులు యిప్పుడే హాజరుగా వున్నారు. ఈరోజే విచారించవచ్చు.

మే : ముద్దాయీలకు కష్టం లేకుండా సాక్షుల నందరినీ యినస్పెక్టరుగారు యిప్పుడే హాజరుపెట్టారు. కేసు తొందరగా ఫయిసలు అయితే మీకే మంచిది.

పు : ప్లీడరును పెట్టుకుంటాం. వాయిదా యిప్పించండి.

మే : మీ సెటిల్మెంటువాండ్లు ప్లీడరును పెట్టుకోగల భాగ్యవంతులా ?

కోర్టులో హాజరుగావున్న ఒకప్లీడరు - సెటిల్మెంటుచుట్టూ చోరీలు బలమైనవి. ఆ స్త్రీకోసేవాండ్లు వీళ్ల వెంట వచ్చివుండాలె. వాండ్లే అన్ని యేర్పాట్లుచేస్తారు.

పు : ఆ ఆస్తి మీప్లీడర్లకుకూడా కొంత చెందుతున్నదిగా !

మే : వీ డెవడో గడుసువాడండీ !

ప్లీ : యిదివర కెన్ని శిక్షలుపడ్డవో ?

మే : వీరు కోర్టులో హాజరుగా వున్నారుగా ! వీరిని పెట్టుకోరాదా ? కేసు యివ్వాళనే పరిష్కార మవుతుంది.

పు : అయ్యా ! వారు మాకు వద్దు. కొనితెచ్చుకోవడ మవుతుంది.

రా : వా రెవరో మే మెరగమండీ !

మే : రేపటికి తెచ్చుకోండి. వాయిదా వేస్తా.

ముద్దాయీలు : చిత్తం.

17. వానప్రస్థం

డిప్యూటీకలెక్టరాఫీసునుంచి ముగ్గురు ముద్దాయీలనూ సబుజయిలుకు తీసుకొనిపోతున్నారు. దారిలో యెవరైనా మంగళాపురపువాండ్లు కనబడతారేమోనని చూచాడు. యెవరూ కనబడ లేదు. లాయరుమేడదగ్గర నారాయణరావుగారి గుమాస్తా యెదురుపడితే పంతులుగారున్నారా అని అడిగాడు. అందుకు వారు "సత్తెనపల్లి క్రిమినల్ కేసునిమిత్తం వెళ్లారు. యెనిమిది గంటలరైలుకు రావలె. వస్తే ఉదయం తప్పకుండా పదిగంటలలోగా సబుజయిలుకు వచ్చేటట్టుచేస్తా" నని చెప్పేరు. ఆయనగారి

రాకపోతే యింకొకరిని యేర్పాటు చేయుమని చెప్పబోయినాడు గాని "అయిదు గంటలైనది, లిమిటేషను కాగితాలు దాఖలు చేయవలె" నని వెళ్లిపోయినాడు. రామదాసు జయిలులో అడుగు పెట్టేవరకు తాం తాం అని అయిదుగంటలు కొట్టారు. అందుకు సంతోషించి వార్డరును బతిమాలుకొని ఒకరూపాయి యిచ్చి కూలి మనిషిని యేర్పాటుచేసి మంగళాపురం కబురుపంపాడు. వార్డరుతో మాట్లాడవలెనని అప్పుడే సబుజయిలుకు వచ్చిన పౌలు అనుమానపడి కూలిమనిషి వెంబడే అతనియింటికి వెళ్లాడు.

పౌ: బెజవాడ పోవటానికి యెవరైనా మనిషి దొరుకుతాడా?

కూ: మంగళాపురం పోవడానికి యిప్పుడే కూలికి వొప్పుకొన్నా. యెనిమిది గంటలరైలుకు పోతున్నా.

పౌ: యేమాత్రంకూలి తీసుకుంటారు బెజవాడకు?

కూ: మంగళాపురానికి ఖర్చులతోసహా రూపాయికి వొప్పుకొన్నా.

పౌ: నాకు బెజవాడకు పొయ్యేమనిషి నేర్పరుచు, రెండు రూపాయిలిస్తా. పొద్దున యెనిమిదిగంటలకు రావచ్చు. ఖర్చులుపోను రూపాయిన్నర మిగులుతుంది.

కూ: అయ్యో! మిగలా వొప్పుకొంటినే. ఆం—యే మంటారు?

పౌ: పొద్దున యెనిమిదిగంటలకు సరాసరి రైలుమీదనే మంగళాపురం పోదువుగాని, రెండుకూలిభత్యాలూ నీకే దక్కుతవి. నావుత్తరం తీసికొనిపోవలసిన మనిషి స్టేషన్‌దగ్గర మార్వాడీ సత్రం లోనే వుంటాడు. పోయి అక్కడ పడుకో. తెల్లవారేవరకు అక్కడికి వస్తాడు. రాంగనే ఆయన కిచ్చి రైలుకు రా.

కూ: నాకు రైలు అందుతుందా?

పౌ: అంద కేమి? నాలుగుగళ్లపొద్దెక్కిగాని బండి బయలు దేరదు. తిరుగు జవాబు తెచ్చావా అంటే రూపాయి బహుమతి యిస్తా. నాది చాలా అవసరమైనపని. అన్నం దిని రైలుకు బయలుదేరు. నేను రైలుదాకావచ్చి యెక్కిస్తా.

కూ: సరే.

కూలిమనిషిని యేర్పాటు చేసుకొన్నతరువాత రామదాసుకు ధైర్యం వచ్చింది. అతనినీ, పుల్లప్పనూ, మరి నలుగురు యెరుకల వాండ్లనూ కలిపి వొకగదిలో వేశారు. మాలక్ష్మి నొక్కదానినీ వేరేగదిలో వేశారు. అందరికీ ముంతలూ, అన్నపుమల్లలూ యిచ్చారు. జొన్నన్నపుముద్దా, చప్పని పులుసుకూరా భోజనం పెట్టారు. పుల్లప్ప తినడం చూచి తన కిచ్చినపడి యావత్తూ తిన్నాడు. మాలక్ష్మి వొంటరిది గావడంచేత తినలేకపోయింది. లఘు గురు శంకల నివ ర్తికోసం రెండుమల్లలూ, పడుకోవడానికి కొబ్బరి నారచాపా, గొంగడీ ప్రతివాళ్లకూ యిచ్చారు. భోజనం కావడంతోటే కొట్లో పెట్టి తాళం వేశారు. ఖైదీలందరూ కాసేపు లోకాభిరామాయణాలు చెప్పుకొని చీకటిపడంగానే చుట్టలు ముట్టించారు. కొందరికి పొగాకు వార్డరే తెచ్చియిచ్చాడు. పుల్లప్ప బొడ్డులో దాచుకున్న కాసీపెట్టి వొక పొగాకుతుంపు కొనుక్కొని నోట్లో వేసుకున్నాడు. గది పొగతో నిండి రామదాసుకు కొరపోయింది. చుట్టలు గాల్చినతర్వాత కొందరు సంగీతాలు మొదలుపెట్టి బూతుపాటలు సాగించారు. ఒకడు తాను జేసిన దొంగతనాలన్నీ వర్ణిస్తున్నాడు. రామదాసుగదిలో వున్న యెరుకల వాండ్లు వొకరిపొగా కొకరు దొంగిలించుకొని కొట్టుకున్నారు. సంగీతాలు పూర్తి అయ్యేవరకు పదిగంటలయింది. మధ్య మధ్య పోలీసులు వచ్చి అదమాయించారు గాని వాళ్లమాట లెవ్వరూ లక్ష్యపెట్టలేదు. అందరూ వుచ్చమల్లలు నింపి క్రమక్రమంగా నిద్రపోయినారు. గది యెరుకలవాండ్ల వొంటికంపూ, మూత్రపు కంపూ, పొగకంపూ గలిసి రామదాసుకు దుస్సహమైంది. పుల్లప్ప మాత్రం తొమ్మిది గంటలకల్లా నిద్రపోయినాడు. "ఉత్తరం మంగళాపురం చేరివుంటుందేమో ? అప్పాదాసుకు యెట్లావున్నదో! జోతీ పిల్లవాడూ పస్తుపడుకున్నారేమో ? యింకా యేమిఅల్లరులు జరుగుతున్నవో ? సెటిల్మెంటులో జనం అంతా భయపడ్డారేమో!" అని కలగలుపులుగా ఆలోచనలు వస్తూవుంటే యోచించుకుంటూ ౧౨ గంటలవరకూ నిద్రపోలేదు. ఒంటిగంట వినబడ్డది. దోమలు కుట్టుతుంటే గొంగడి కప్పుకున్నాడు. ముఖాన కుట్టడం ప్రారంభించినవి. గొంగడి ముఖాన కప్పుకోవడానికి చాలలేదు. వత్తిగిలి

ముచుడుకొని పడుకుంటే చెమట ప్రారంభించింది. గొంగడి యెన్నాళ్లనుంచో యెంతమందో కప్పుకున్నారు. యెన్నడూ ఉతికిన పాపాన పోలేదు. నీళ్లలో ముంచితే వున్ని అంతా వూడిపోతుంది. రాలిపోతున్న బొచ్చు ఘాటుకంపుతో నోట్లో, ముక్కులో జొరబడుతున్నది. గది కెక్కడా గాలివచ్చేవైపు కిటికీలు లేవు, చేతుల కందకుండా కప్పుకు ఆనుకొనివున్న చిన్నకిటికీని జల్లెడ రేకుతో మూశారు. వాకిటిదగ్గరకు జవానువచ్చి లోపలెవరో మేలుకొన్న సడి విని గోడకురంధ్రం చేస్తున్నారేమో అని చేలాంతరు వెలుతురున పరీక్షించి అందరినీ లెక్కపెట్టుకున్నాడు. సర్కారుపడిప్రకారం కూరలో నువ్వులనూనె పోయడంచేత రామదాసుకు కడుపులో కళపెళ్లాడడం మొదలుపెట్టింది. నూనె తిరుగమోతలో వెయ్యవలసినా పచ్చినూనె పోశారు. బహిర్భూమికి పోవలసివచ్చి తన మల్లలు దేవులాడుకున్నాడు. మూత్రపుమల్లలో చెయిపడ్డది. దానిధర్మాన నీళ్లముంత బోర్లపడలేదు. పక్షాళనమైనతర్వాత మిగిలిననీళ్లు తాగడం యింకా అలవాటు కాలేదు. ఉక్కకు దప్పికై నిలువలేక ఆనీళ్లే తాగాడు. కక్కసుమల్ల యెత్తుగా వుండటంవల్ల. కూర్చోవడం కష్టమై నేలకు చేతులానించి వొంగున్నాడు. ప్రక్షాళనం చేసుకోబోతే మడుగుపడ్డది. అందరూ కడుక్కుంటే గది వరదగటుతుందేమో అనుకుంటే తక్కినవాళ్లు వట్టిముంతలే తెచ్చి లోపల బెట్టుకున్నట్టు జ్ఞాపకంవచ్చింది, యెవరినీ నీళ్లు తెచ్చుకోనియ్యలేదు. నీళ్లగంగాళం వొట్టిదికూడా అయింది. గదిలో వాసన వ్యాపించకుండా వొకమల్లమీద రెండవది మూత పెడదాం అనుకుంటే వొకటి చిన్నదై దూరిపోయింది. పెద్దది మూత పెడితే దొర్లి గది కశ్మలం అవుతుందేమో అని తెరిచేవుంచాడు. తెల్లవారుజాముకు దోమలపోరు కొంచె మణిగి కూరుకుపట్టింది. నాలుగుగంటలైంది. ఒకరితర్వాత ఒకరు అందరూ అనుమానం తీర్చుకోవడం ప్రారంభించారు. యెవరూ నీళ్లుపయోగించినట్టు కనపడలేదు. ౧౮ చిప్పలలోనుంచీ దుర్గంధం రేగింది. సార్జంటు ఉదయం అందరినీ లెక్కపెట్టుకోవడంకోసం వచ్చి ముక్కుకు గుడ్డ అడ్డం పెట్టుకొని చేలాంతరుపెట్టి అందరినీ వుండజూచుకొన్నాడు. లాంతరువెలుతురున ౨౦ మళ్ళ బరువుగల యినపతలుపు పుల్లప్ప

చేసినజైలువర్ణనను జ్ఞాపకానికి తెచ్చింది. గది పారజూశాడు. కడపరాళ్లు, సున్నంతో బిగించిన రాతిగోడలమీద ఉకుతనాబీలు, గుంటూరులో యేభాగ్యవంతునిభవనానికీ అంతచక్కగా అమర్చ లేదు. అవి చూచి రామదాసుకు సంతోషం కలుగలేదు. ఆరు గంటలు కొట్టంగనే తలుపులు దీసి అందరినీ బయటికి రమ్మన్నారు. అందరూ మూత్రపురీషపాత్రలు తీసుకొని బయలుదేరుతుంటే విచ్చు కత్తులూ, తుపాకులూ తీసుకొని జవానులు కాపలాకు వెంటవస్తు న్నారు. రామదాసుకు నవ్వువచ్చింది.

రా: అయ్యా! ఖజానాపెట్టెలకుకూడా యింత బందో బస్తుగా కాపలా చెయ్యరే! ఈమల్లలకు విచ్చుకత్తులఫారా లెందు కండీ?

పు: వాటికోసం కాదు. మనం పరుగెత్తిపోతామని భయం!

అందరూ పాకీదొడ్డిదగ్గర దింపారు. అందరినీ పాకీదొడ్లోకి పొమ్మన్నారు. రామదాసు "నేను ముంత తెచ్చుకోలేదు. బహి ర్భూమి కెట్లా పోవడం?" అన్నాడు. "మాలపోతుకు నీళ్లు కావలసి వచ్చిందా!" అని పోలీసువాడు తుపాకీమడిమెతో పొడవవచ్చాడు. ఒకయెరుకలవాడు "యీమాలనాయుడికి కొట్లోపడ్డా నీళ్లుకావలసి వచ్చిం" దని యెగతాళిచేశాడు. అందరూ పాకఆవరణంలోకి పోయినారు. లజ్జారహితులై పాకరిబుజాల కొకరు ఆనుకొని కూర్చున్నారు. రామదాసుకు మనసొప్పలేదు. ఊరక నిలువ బడ్డాడు. నీళ్లుకూడా లేకపోవడంచేత ఊరుకుందా మనుకున్నాడు. అందరూ "నాయుడుగారు. నిలుచున్నారే!" అని యెగతాళి చేశారు.

నాలుగైదునిమిషాలయింది. బయటనుంచి పోలీసులు "లెండి" అని వుత్తరువు చేశారు. అందరూ లేచి బయటికి వచ్చారు. "లోపలికి పోయి ముంతలూ, బువ్వమల్లలూ తెచ్చుకోను పదండి" అని వుత్తరు వయింది. అందరూ తెచ్చుకొని బొగ్గుపొడి పెట్టి కొందరు పండ్లు తోముకున్నారు. తలా ముంతెడునీళ్లిచ్చారు. రామదాసు బొగ్గునూరుకుండేవరకు గంజికి రమ్మన్నారు. మొగం కడుక్కుంటూ ఆలస్యం చేశాడని పోలీసువాడు తుపాకిమడి మెత్తాడు. నిన్నటి

పోటుకు గూడుమీదకట్టిన కదుం యింకా పోలేదు. లేచి నలుగురితో పరుగెత్తాడు. అందరూ గంజి పోయించుకొని తాగడానికి కూర్చున్నారు. రామదాసు నోటిలో వేసుకొన్న బొగ్గు పోవడంకోసం నోట్లో నీళ్లు పోసుకొని "దూరంగా పోయి వుమ్మివేసి రావచ్చునా?" అని పక్కన కూర్చున్న పుల్లప్ప నడిగాడు. లైను వదలగూడ దని అత డన్నాడు. అందువల్ల మెల్లగా వుమ్మివేసేవరకు పక్కనుంచి వార్డరు చూసి అన్నం దినేచోట గలీజు చేస్తున్నా వని ప్రహరించాడు. అందరితోపాటు గంజితాగడం ముగించడానికి త్వరగా తాగేవరకు కొరమారింది. అంతా మల్లలు కడుక్కొని మిగుల్చుకున్న నీళ్లు దీసికొని కొట్లల్లోకి నడిచారు. తాళాలువేసి పోలీసులు విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నారు. పోలీసుహ్వాడావిడి అణిగినతరువాత రామదాసుకు స్వస్థచిత్తం గలిగింది. పుల్లప్ప ఖైదులో అనుభవం గలిగినవాడుగనుక వార్డరును పనివున్నవాడివలె పిలిచి "నారాయణ రావుగారు అనేప్లీడరుగారు వచ్చారా?" అని అడిగాడు.

వార్డరు: వారు యిప్పు డెందుకు వస్తారు. కేసు లుంటే మేజస్ట్రేటుగారు వచ్చినతరువాతగాని రారు.

రా: వారిని ప్లీడరుగా కుదుర్చుకోవలెనంటే యేమి చెయ్యాలె?

వా: వందరూపాయి లిట్లియ్యి, నే గుదిర్చి పెడతా.

రా: మీరు పంపినమనిషి వస్తేగా?

వా: మరి ప్లీడరు మాటలతో వస్తాడా?

రా: నారాయణరావుపంతులుగారు న న్నెరుగు. నే నీఅవస్థలో వున్నానంటే తప్పకుండా వస్తారు. అన్నిటికీ నేను సమర్పకం చెప్పుకుంటా.

వా: నేను బయటికి పోతే మీ రంతా పస్తుపడుకోవాలె. మీవాండ్లకు మనిషిని పంపించావుగదా. వాండ్లు వస్తే వాండ్లే మాట్లాడుతారు. లేకపోతే పెద్దమనుష్యుల నెందుకు శ్రమపెట్టడం? ఒకగంటలో రైలుకూడా వస్తుంది.

రామదాసు తన చాపమీద యేదో ఆలాపనగా కూర్చుని యేమీతోచక పడుకొని నిద్రపోయినాడు. రాత్రి నిద్రలేకపోవడం

చేత బాగా నిద్రపట్టింది. కొంతసేపటికి లేచి "రైలు వచ్చిందా?" అని అడిగాడు.

పు: యేరైలు?

రా: పడమటినుంచి యెనిమిదిగంటలకు వచ్చేరైలు.

పు: యీపాటికి బెజవాడ పోయివుంటుంది.

రా: నాకోసం యెవరూ రాలేదా?

యెరుకలవాండ్లు: గొప్ప ఉద్యోగస్థు లంతా "మాల నాయుడుగా రున్నారా?" అని అడిగితే వారు నిద్రపోతున్నారనీ, లేపడానికి వీలులేదనీ చెప్పాం. మళ్ళీవస్తామని వెళ్ళారు.

రా: యెందుకయ్యా అయినదానికీ, కానిదానికీ నన్ను మీరు యెద్దేవచేస్తారు?

యెరు: కాకపోతే మాలపోతుకు నీకీ పోకళ్ళేమిటి? యెవరో మహా నీకోసం వచ్చేటట్టు, వారు వచ్చారా? వీరు వచ్చారా అని పస్తైలు వేస్తుంటావు. అంతా నిన్నుజూచి బెమిసిపడుతున్నా రనుకున్నావా?

రామదాసుకు – నాయుడుగారు రావడం విషయమై ఆదుర్దాపోయి మనస్సు ఆత్మపరీక్షలో మగ్నమైంది. "యీ యెరుకలవాండ్లు నే నిక్కడికి వచ్చినప్పటినుంచీ అకారణంగా నామీద కంటుగా వున్నారు. నన్నుజూచి హేళనగా మాట్లాడుతారు. నిందాస్పదమైన విషయం నాలో యేదో వాండ్లకు కనబడుతున్నది. మహోద్యమాలతో నాకు సంబంధం వుండడంవల్ల తద్వారా పెద్ద వాండ్లతో నాకు పరిచయము గలుగుతున్నది. నేను నాస్థితిగతులను బట్టి వారిస్నేహానికి అనర్హుడనైనా, నాకు లభించిన ఉత్తమపురుష సాహచర్యంవల్ల నేను గర్వించి ఆగర్వాన్ని నామాటలలోనూ, చర్యలలోనూ నిశ్చయంగా కనపరుస్తుండబట్టే భగవంతుడు నన్ను బాగుచేయడంకోసం యెరుకలద్వారా యెరుక గలిగించాడు. ఇక నాయుడుగారు వచ్చేవిషయం నేను యోచించను. వా రెందుకు రావాలె? లేనిపోనిశ్రమ వారి కెందుకు? యింతవరకూ నా కాత్మ పారిశుద్ధ్యం రాలేదు. నేను కర్మ సాపేక్షకంగా చేస్తున్నాగాని సంగరహితుణ్ణి గాలేదు. నాతో జోతినీ, రంగణ్ణీ దేవుడు విడదీశాడు. నిస్సంగత్వం యింకా నాకు కుదరదా? ప్రపంచంలో నాకింకా

యేమి సంబంధం వున్నది ? అయితే సన్న్యాసానికి నే నర్హుడనా ? మాలక్ష్మి సెటిలుమెంటులో వుండక యిక్కడి కెందుకు వచ్చింది ? ఇంకా కొంత కాలం వానప్రస్థుణ్ణిగా ఉండవలసి వున్నదేమో ! గార్హస్థ్యానికీ, సన్న్యాసానికీ మధ్య ఒక మెట్టు ఉన్నది. ఈ మెట్టు దాటే రోజులు నా కింకా రాలేదు. కాని యీరోజునుంచీ వానప్రస్థుడనే. కారాగృహవాసం వనవాసానికి బదులుగా వచ్చింది. ఆహా ! భగవానుడా ! ఏమి నీ అద్భుతచర్య ! నీ బిడ్డల వర్తన ఎంత చక్కటిమార్గాల దిద్దుతావు ! పైకి ఆపదలమోస్తరుగా తెచ్చిపెట్టి వాటిని మహావరములుగా మారుస్తావు ".

రామదాసు ఈ అవస్థలో ఉండగా పుల్లప్ప ఎరుకలతో రామదాసుచరిత్ర చెప్పాడు. ఎరుకలవాండ్లు స్టూవర్టుపురం సెటిల్మెంటులో ఉండేవాండ్లు. తప్పించుకొనిపోయిన ఆరునెలలకు కర్నూలు జిల్లా నల్లమలలలో తక్కెళ్ల జగ్గడిగుంపుతో జేరి చోరీలుచేస్తూ పట్టుబడ్డారు. నేరాలు చేసినట్టు సాక్ష్యం గుదరక సెటిల్మెంటులోనుంచి తప్పించుకుని పోయినందుకు విచారణ జరుగుతున్నది. వాండ్లు రెండు నెలలనుంచీ రిమాండులో ఉన్నారు. ఇప్పటికీ విచారణ పూర్తి కాలేదు. ఈ ఏడుగురిలో నాయకుడు జగ్గడిని స్వయంగా ఎరిగినవాడు. వాడి చర్యలన్నీ రెండునెలలనుంచీ ఖైదీలకూ, పోలీసులకూ వర్ణించి చెప్పుతున్నాడు. వాడికి తోచిన సంగతులు చెప్పడంతప్ప జగ్గడినిగురించి ఇతరు లడిగిన ప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పడు. ఎంతసేపూ అతణ్ణి పొగడడం తప్ప జాడాలు తనకు తెలియవంటాడు. రామదాసు దిగువతరగతులకోసం పనిచేసేవాడనీ, సెటిల్మెంటు వాస్తవ్యుల కష్టాలు నివారించడంకోసం పనిచేస్తూ ఖైదుపాలైనాడనీ తెలిసి ఎరుకలు తమ రాయనను వ్యాఖ్యానం చేసినందుకు చింతపడ్డారు. పదిగంట లయింది. భోజనంకోసం గంట కొట్టారు. రామదాసు ఇంకా తనధోరణిలోనే ఉన్నాడు.

పు : రామదాసుగారూ ! భోజనానికి వేళయింది.

రా : అట్లాగా, లేతాం. ఏదో పరధ్యానంగా ఉన్నా.

ఎరు : (సాగిలపడి)—సామీ ! తెలియక తప్పుచేశాం. ఈ తప్పు గాయి సామీ ! (అని చెంపలు వేసుకొంటున్నారు.)

రా : నాయనా! మీ రేమీ తప్పు చేయలేదే? మీరు నాకు గురువులు. మీరు నమస్కారం చేయగూడదు.

ఎ : సామీ! ఈతప్పు కాచానంటేనే లేస్తాం. లేకపోతే బువ్వలేకుండా ఎన్నాళ్ళయినా ఇట్లాగే వటిస్తాం.

వార్డరూ పోలీసులూ వచ్చి తలుపు తీశారు. ఈ దృశ్యం చూచి విభ్రాంతిపడిపోయినారు. రామదాసు తెల్లపోయి గాబరా పడుతున్నాడు.

వార్డరు : ఏమిటిది?

పు : ఆ మహానుభావుణ్ణి హేళనచేసి తప్పు తెలుసుకొని పశ్చాత్తాపపడి తప్పు గాచమని వేడుకొంటున్నారు.

వార్డరు : చూడూ వాండ్ల మోటుభక్తి! ఈయన ఎవరు?

పు : మంగళాపురం. రామదాసుగా రని, మహాజ్ఞాని.

వార్డరు : సంగదాసుతండ్రా ఏమి?

పు : అదేమో నాకు తెలియదు.

వా : అడుగు. ఆయనా దుఃఖపడుతున్నారే!

పు : వాండ్ల పశ్చాత్తాపం చూసి ఆయనకూ ఆశ్చర్యం వేసింది. ఆకన్నీళ్లు ఆనందంచేత. అయ్యా! రామదాసుగారూ! సంగదాసుగారుట మీకు బంధువుడా?

రా : ఏదో! మా గర్భవాసాన జన్మించాడు. దానికి మా యోగ్యతేమీ కారణంగాదు.

వా : అయ్యా! మా జైలు పవిత్రమైంది. మళ్లీ రామదాసుగారే ఖైదులో బడ్డారు. మాతప్పులు క్షమించండి. మాకు గూడా తమ రాకవలన తరణోపాయం గలిగింది.

రా : అయ్యా! తమ మంచితనంచేత ఆమాట లంటున్నారు. నాయందంత యోగ్యత లేదు. మీరు లేవండమ్మా, మీవల్ల నాకు మహోపకారం గలిగింది.

వా : వాండ్లపట్టే పట్టు. మోటుభక్తిలో అంత బలమున్నది. క్షమించా ననండి.

రా : లెండమ్మా! మీరు చేసినతప్పే లేదు.

ఎ : (చెంపలు వేసుకుంటూ యేడుస్తూ) చేశాం సామీ! అపచారం చేశాం సామీ!

రా: ఆహా! యేమి వాండ్ల పశ్చాత్తాపం! అటువంటి నిష్కల్మషబుద్ధి నా కుండరాదూ? మీరంతా రామా అనుకోండి మీ తప్పులన్నీ పోతవి.

ఎ: రామ! రామ! చాలు సామీ! మంత్రం దయచేశారు.

రా: (పరవశుడై)

కీర్తన

అంతా రామమయం యీజగ-మంతా రామమయం
అంతరంగమున ఆత్మారాముఁ డ-నంతరూపముల వింతలు సలుపగ॥ అం.

(అంటూ నృత్యంచేశాడు)

పోలీసులూ, వార్డరూ, పుల్లప్పా, యెరుకలూ పరవశులై అంతా నృత్యం చేశారు. జైలు రామనామంతో ప్రతిధ్వనించింది.

రా: అయ్యా! మనకు వేళవుతున్నది. ఎవరిపని వారు చూసుకోండి. ఒక్క-క్షణం ఆలస్యం చేయవద్దు.

వా: అయ్యా! నాయుడుగారు వచ్చినట్టు లేదే! రైలు వచ్చి చాలాసేపయింది. కనుక్కోని మళ్ళీ మనిషిని పంపనా?

రా: అవసరం లేదు. వారితో ఇప్పు డేమీ పని లేదు.

వా: ప్లీడరును ఏర్పాటు చేస్తాం.

రా: అవన్నీ డబ్బుతో జరగవలసిన వ్యవహారాలు. అవసరం లేదు.

వా: ఏదోవొకవిధంగా ఏర్పాటుచేస్తే సరిగా! నారాయణ రావు పంతులుగారు తమసంగతి వింటే ఏమీ అవసరంలేకుండా వస్తారు.

రా: వద్దు. వారితో ఈ విషయంకూడా చెప్పవద్దు. కారాగృహవాస మంటే ఎవరూ తప్పించ లేరు. లేకపోతే ఎవరూ అవసరం లేదు.

ముగ్గురు ముద్దాయీలనూ వెంటనే వార్డరు స్నానం చేయించి పూటకూలింటినుంచి భోజనం తెప్పించిపెట్టాడు. రామదాసు అక్కరలేదన్నా వార్డరు వినలేదు. భోజనం కాంగనే పదకొండు గంట లయ్యేసరికి ముగ్గురినీ కోర్టులో హాజరు పెట్టారు. పోలు సాక్షు లను తయారుచేసుకుని కోర్టుకు హాజరైనాడు. క్రిందటిరాత్రి పోలు

ఉత్తరం దీసికొనిపోయి మేజస్ట్రేటుగారికి చూపించినందువల్ల ఆయన కోర్టుకు వచ్చినవెంటనే మొదట ఈ కేసే ఎత్తుకున్నాడు.

మేజ : ప్లీడరుగారు ఏరీ?

పు : లేరండీ. కుదిర్చేవాం డ్లెవరూ లేకపోయినారు.

పోలు : లేకేమండి! చోరీసొత్తులు కొనేవాండ్లు వచ్చారు. కొందరికి కబురుకూడా పంపించుకున్నాడు. కోర్టువారికి అనుమానంగా ఉంటుందని ఎవరూ లేనట్టు నటిస్తున్నాడు.

కోర్టు : అంతమాత్రానికే మేము మోసపోతామా?

రా : కోర్టువారిని మోసం చేయడానికి నే ప్రయత్నించను. న్యాయం చేయవలసిం దని మిమ్మును తక్తుమీద కూర్చోబెట్టారు. న్యాయం చెయ్యండి.

కోర్టు : చాలా అతిశయంగా మాట్లాడుతున్నావే. నీ కింకా ప్లీడ ర్లెందుకు? ఆరి తేరినట్లే కనబడుతుంది.

పు : తమ చిత్తం వచ్చినట్టు కానియ్యండి. అవతల దొర గారు అన్యాయానికి తలపడి కూర్చున్నాడు. దానిమీద మామాట లేమి అనుతవి?

కోర్టు : నోరు ముయ్యి! నిన్ను ప్రాసిక్యూషన్ చేయిస్తా, మళ్ళీ మాట్లాడితే. సెటిల్మెంటొకటి అడ్డం పెట్టుకొని లూటీలు కొట్టడం అనుకున్నావా? ఇన్‌స్పెక్టరుగారూ! సాక్ష్యం పెట్టండి.

పోలును మొదటిసాక్షిగా విచారించారు. ముద్దాయిలు తప్పించుకొని పోతున్నారని తెలిసి పోయి పట్టుకున్నామని చెప్పాడు.

కో : సవాళ్లు వేసుకోండి.

పు : మేము ఎంతదూరం పోయినతరువాత మీకు తెలిసింది?

పో : ఒక ఫర్లాంగు పోయినారు.

పు : అంతదూరం ఎట్లా వచ్చి మమ్మును కలుసుకోగలిగారు?

పో : ముసలివాడు పరుగెత్తలేకపోయినాడు. వాణ్ణి ముందు పట్టుకున్నాం. తరువాత పగ్గంమేర దూరంలో మట్టిమేరువ పోసి ఉంటే ఎక్కి జారిపడ్డావు. మా కేకలు విని రెడ్డి వచ్చి కిందబడ్డ నిన్ను పట్టుకున్నాడు.

పు : ఇదంతా వట్టి కల్పనండీ!

కో : అవునులే కానియ్యి.

పు : నా భార్యా, తల్లీ మీ సెటిలుమెంటులో ఇప్పటికీ ఉన్నారా ?

పౌ : ఉన్నారు.

పు : నేను వాండ్లను వదిలిపెట్టి ఎట్లా పోతున్నాను ?

కోర్టు : ఆసంగతి అతని కెట్లా తెలుసు ?

పు : అసలు నేను ఎందుకు వదిలిపెట్టిపోతానండీ ?

పౌ : అయ్యా! వీడు సోదారకం. వీడు వదిలితే, కూలి చేసుకొని నిమ్మళంగా బతుకుదామని వాండ్ల ఉద్దేశం. వీడు పోయినాడని వాండ్లెవరూ విచారపడడంలేదు.

పు : రామదాసుగారు తనకూతురిని నీ కియ్యమంటే వల్లగాదన్నాడుగాదూ ?

కోర్టు : ఆసంగతి అత నడుగుతాడులే! ఇంకా ఏమైనా ఉన్నవా ?

పు : లేవు.

కోర్టు : రెండవముద్దాయీ! నీ వేమైనా అడుగుతావా ?

రా : అడిగి ఏమి ప్రయోజనం ? నా కేమీ ప్రశ్నలు లేవు.

కోర్టు : పై ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పు.

పౌ : నే నడగనూలేదు. ఆయన ఇవ్వననునూలేదు.

కోర్టు : మూడోముద్దాయీ! నీ వేమైనా అడుగుతావా ?

మాలక్ష్మి : నాకు తెలియదు.

కోర్టు : రెండోముద్దాయీ! పౌలు నిన్ను నీకూతురు నియ్యమని అడిగాడా ?

రా : నన్ను ప్రత్యక్షంగా అడగలేదు.

తక్కిన సాక్షులు చాలాభాగం ఇంతే చెప్పారు. ఒక కానిస్టేబిలు సవాళ్ళకు మొదటిసాక్షి చెప్పిన జవాబులు ముందుగా పరుగెత్తిపోయి తక్కినవాండ్లకు నేర్పివచ్చాడు. పరస్పరభేదాలు అంతగా కనబడలేదు.

కోర్టు : సాక్ష్యం విన్నారుగదా, ఏమి చెప్పుకుంటారు !

ము : కేసు కల్పించారండి.

కోర్టు : ఎందువల్ల ?

ము : విరోధం.

కో: ఏమి విరోధం?

ము: పౌలు చెప్పిన మాటకు ఎగ రిస్తామని.

కో: మీమీద నేరం చేసినట్లు మోపుదలచేశాను. ఏమి చెపుతారు?

ము: ఇందాకా చెప్పినవే,

కో: సాక్షు లున్నారా?

ము: దేనికి?

కో: మీ వాదం ఋజువుచేసుకోవడానికి.

ము: లేరు.

కో: (తీర్పు వెంటనే వ్రాసి) ఒకటోముద్దాయి పుల్లప్పకు ఒకసంవత్సరం, రెండు మూడు ముద్దాయీలకు చెరి ఆరునెలలూ కఠినశిక్ష విధించాను. తీసికొనిపొండి.

ముగ్గురు ముద్దాయిలనూ సబుజైలుకు తీసుకొనిపోయినారు. మరురోజు ఉదయమే నిడదవోలు జిల్లాజైలుకు తీసుకొనిపోవడానికి ముగ్గురినీ ఎనిమిదిగంటలకు బయలుదేరే బెజవాడబండికి తీసుకొని వచ్చారు.

18. రాగమా రోగమా?

తాలూకా జయిలువార్డరు రామదాసుకు శిక్ష పడ్డదని తెలియడంతోటే దుఃఖించి రామానాయుడు రాకపోవడానికి కారణం కనుక్కోవలెనని కూలివాడి ఇంటిదగ్గర విచారిస్తే వాడా రాత్రి జబ్బుచేసి మంగళాపురం పోలేదనీ, పగలు పన్నెండుగంటలకు పోయినాడనీ తెలిసింది. సంగతి తెలియంగనే రామానాయుడూ, వెంకటయ్యా, అప్పాదాసూ, ఇతర కూలీనాయకులూ రాత్రి ఎనిమిదిగంటలబండికి గుంటూరు పోవడానికి బయలుదేరారు. కోటమ్మ మొదలైనవాళ్ళు "మహానుభావుడు దూరంగా బోతున్నాడు. దర్శనం అయినా చేసుకొనివత్తా" మని బయలుదేరారు. గుంటూరు వచ్చి వార్డరును కనుక్కుంటే ఉదయం బెజవాడబండికి తీసుకొనిపోతారని చెప్పాడు. జనం అంతా రాత్రి తాలూకా ఆఫీసుకు ఎదురుగా రోడ్డుమీద "మహాత్మాగాంధీకీ జయ్! రామదాసుకూ జయ్!" అంటూ పడుకొని ముద్దాయీలను రైలుకు తీసుకొనిపోయేటందుకు బయటికి

దీయంగనే గుమిగూడి వాళ్ళ వెంబడే రైలుస్టేషనుకు బోయినారు. రామదాసుతో అప్పాదాసునూ రామానాయుడూ వెంకటయ్యలనూ మాత్రం మాట్లాడనిచ్చారు. రామదాసు తాను సెటిల్మెంటులో ప్రవేశించినప్పటినుంచి అప్పటివరకూ జరిగిన సంగతులు యావత్తూ తెలియబరచాడు.

వెంకటయ్య : మీరు చేసిన ప్రయత్నాలూ, ఈ పర్యవసానం మీ జీవితానికి కిరీట మని భావిస్తాను.

రా-నా : ఈ కష్టాలు మీ ఆత్మోపలబ్ధికి తోడ్పడుత వను కుంటాను.

వెం : అప్పీలువల్ల ఏమైనా ప్రయోజనం ఉంటుందా ?

రా : ఏమీ ఉండదు. మా తరఫు సాక్ష్యం లేదు. వాండ్ల తరఫున వచ్చినవాండ్లు బాగా తయారై చెప్పారు. సవాళ్ళుకూడా విశేషం అడగలేదు.

వెం : ఇప్పుడు మేము చేయవలసిన దేమి ?

రా : జోతి కషాయం జరగడం నిశ్చయం. వెంటనే పిల్లల నిద్దరినీ అక్కడనుంచి తొలిగించే సదుపాయం చూడండి. అప్పడి ఆరోగ్యం ఎట్లా ఉన్నది ?

వెం : (నవ్వుతూ) అప్పడికి రోగమైందీ, రాగమైందీ తెలియ లేదు.

అప్పడు : ('హా, హా' అని నవ్వి) తత్సంబంధమే!

రా : నాయుడుగారూ! పిల్లలను ముగ్గురినీ కాపాడేభారం మీదే.

అ : యిక్కడ నే ఉండను. ఏటివొడ్డున ఇల్లు కట్టుకుంటా.

"నీకు నీవారు లేరు, నాకు నావారు లేరు
ఏటివొడ్డున ఇల్లు కడదం పదరా."

మామా! పదం బాగుందా ?

రా : సద్గురూ! నీ దయ ఎట్లా ఉన్నదో ?

రా-నా : పిల్లలు స్వాధీనపడడానికి కలెక్టరుదగ్గర పిటీషన్ పెట్టించుతా. అది ఫయిసలు అయ్యేవరకు కొన్నాళ్ళు పట్టవచ్చు. పీలైతే తీర్పు చెప్పేవరకూ మైనర్లను కోర్టువారి స్వాధీనంలో ఉంచు

కొనేటట్లు కోరుతాం. అందాకా ఎవరినైనా జతచేసి దాసును తాడేపల్లిలో ఉంచుదామని చూస్తున్నా.

అ : ఏటివొడ్డున యిల్లు కట్టుకుంటా. ఏమి మామయ్యా?

రా : ఏదో చూడండి. నావల్ల అయ్యే దేమున్నది?

వెం : నీవు ఆశీర్వదిస్తే అన్నీ నెరవేరుతవి.

అంతా రైలుస్టేషన్‌దగ్గరకు వచ్చారు. జనాన్ని లోపలికి రానియ్యలేదు. జనం పెండెం నెట్టుకొని లోపలికి రావలెనని చూశారు. రామదాసు నిలిచి అందరిదగ్గరా సెలవుపుచ్చుకున్నాడు. కోటమ్మ మేరువమీద నిలబడి "రామదాసూ! నేను నిలుస్తా" నన్నది.

రా : కోటమ్మగారా! నమస్కారం. ఈయేడు అయ్యగారి ఆరాధనకు నే నుండనుగదా! (అని కేకవేసి చెప్పాడు.)

జనం అంతా ఆగిపోయింది. రైలు కదిలే వేళ అవుతున్నదని పోలీసులు తొందరించి బండిలో ఎక్కించారు. నాయుడూ, దాసూ, వెంకటయ్యా అలవాలు తిరిగి లోపలికి వచ్చారు. రైలు కదిలే సమయం అయింది.

రా-నా : ఏమమ్మా మహాలక్ష్మీ! ఏమి చెప్పుతావు?

మా : ఆ పిల్లవాణ్ణి చూస్తే గుండె దరించుకొనిపోతున్నది. మళ్ళీ మనలోకంలో పడేనా?

అ : ఊఁహూ. నాకీ లోకంతో పని లేదు. వెళ్ళుతా; ఇదే సెలవు.

వెం : పరవాలేదు. మహాలక్ష్మీ! పిల్లల నిద్దరినీ తీసుకొని వచ్చి అందరినీ ఒకచోట ఉంచుతాం.

అ : పిల్లలను తెస్తారు, నే చూస్తా.

మా : ఏమిపరవో! మహాలోకంలో ఉన్నాడు.

వెం : నే మందిప్పిస్తాగా!

అ : రాగానికా? రోగానికా? ('అహహ' అని నవ్వాడు.)

వెం : పైక మేమైనా అవసర ముంటుందా?

పు : లోపలికి పైకం తీసుకొనిపోనియ్యరు. నేను వ్రాసిన చిరునామాకు పదిరూపాయలు పంపండి. ఆయనకు అన్నివసతులూ నే కుదురుస్తా.

రా : అవన్నీ మీా రేమీా పెట్టుకోవద్దు.

రైలు కదులుతున్నది. రామానాయుడు నమస్కరించాడు.

రా-మా : అమ్మా! ఎంతపని చేశారు!

రామానాయుడు తల వంచుకున్నాడు. కన్నీళ్లు ధారలై నేల మీాద పడ్డవి. వెంకటయ్య ముఖంమీాద గుడ్డపెట్టుకొని "ముసలి వాడిని ఖైదులోకి పంపి మే మంతా హాయిగా ఉన్నా" మని పిల్ల వాడివలె ఏడ్చాడు. రైలు వంతెన దాటింది. వెంకటయ్య ఇంకా రైలువంక చూస్తూనేవున్నాడు. కనుచూపందేవరకూ చూచాడు.

వెం : తమ్ముడూ! మొన్న మనం చూచినప్పటికంటె రామ దాసు ముఖంలో కళ ఎక్కువ కాలేదా?

రా-నా : చాలా తేడా ఉన్నది. ఇందాకా కోటమ్మగారు కూడా ఆమాటే అన్నారు. మనిషికి వైరాగ్యంకూడా ఏర్పడ్డది.

వెం : ఇక ముందు జరగవలసిన పని ఏమి?

రా-నా : నేను కోర్టుపని చూస్తా. నీవు ఉండవల్లి దాసును తీసుకొని వెళ్ళు. తొందరపడవద్దు. నీవూ, దాసూ వచ్చినట్టు జోతికి వెంటనే తెలియపరచు.

వెం : వీరదాసు కొడుకును దాసుతో ఉంచివస్తా. అన్నమైనా వండిపెడతాడు.

రా-నా : ఎరికలపూడి పంపుదామా?

వెం : జోతిని చూస్తూవుంటే కొంతధోరణి తగ్గుతుం దను కుంటాను. ఒంటరిగా ఉండడంచేత మరీ మనస్సు చలిస్తుంది. అయినా కోర్టువ్యవహార మేమిటో తేలితేగ[illegible]!

రా-నా : మీారు అన్నం దిని వచ్చి రై లెక్కండి. నే ఊళ్లోకి పోతా!

రామానాయుడు మొకాయెకిన నారాయణరావుగారి ఇంటికి వెళ్లాడు. వారు లోపల ఫలహారంచేస్తూ పంచాదిలో అకుచెప్పుల చప్పుడు విని యెవరో కనుక్కొని రమ్మనమని వంటవాడిని పంపించారు. వారు ఫలానా అని తెలిసి,

నా : నాయుడుగారూ! ముఖమార్జన మైందా? లోపలికి రండి.

రా—నా. (చెప్పులు బైట విడిచి హాలులోకి వచ్చి) నమస్కార మండి.

నా : వారికి ఫలహారం తీసుకురావయ్యా! ఏమి పొద్దున్నే వచ్చారు?

రా—నా : రామదాసు కథంతా ఇట్లా ఇట్లా జరిగింది. మాకూ రాత్రివరకూ తెలియలేదు. తమరుకూడా ఊళ్లో లేరట. ఇప్పుడే ఏలూరు రైలుకు ఎక్కించి వచ్చాం.

నా : అయ్యో! నాకు తెలియనేలేదే! దర్శనం అయినా చేసేవాణ్ణి. అప్పీలు దాఖలుచేతామా?

రా—నా : కేసంతా అపస్మారకం అయిపోయింది. అప్పీలు దాఖలు చేసికూడా ప్రయోజనం లేదని ఇప్పుడే బెంచిగుమాస్తాగారు చెప్పారు. అయినా నకళ్ళకు దరఖాస్తు చేయించండి. ఇప్పుడా ఇద్దరు పిల్లలను స్వాధీనపర్చుకునే మార్గం చూడాలె. లేకపోతే జ్యోతి ప్రాణత్యాగం చేసుకుంటుంది. పౌలు చాలా దుర్మార్గుడు. పాదిరీకి వాడు చెప్పినంత.

నా : మనం ఇక్కడ పని చేస్తుందాం, అక్కడికి ఒకరిని పంపితే పిల్లలకూ ధైర్యంగా ఉంటుంది. వాడూ పెచ్చరిల్లడు. దాపున మనుష్యు లున్నారంటే కాస్త బెరుకుంటుంది.

రా—నా : మా అన్నా, దాసూ ఇప్పుడు రైలుకు వెళ్ళు తున్నారు. మనిషిని తోడిచ్చి ఉండవల్లిలో దాసును ఉంచి వస్తాడు. అదిగాక ఆరోగ్యం సరిగా లేదు. మనసు కొంచెం ఈ చిక్కుల మూలంగనే చలించింది.

నా : అయ్యో పాపం! చూడండి. మీ వెంకటయ్యగారు పంచమోద్యమంలో పూర్తిగా ప్రవేశించారటే? వారు మీఅంత ఉత్సాహంగా ఉన్నారట నాకు ఆశ్చర్యం వేసింది.

రా—నా : అతడిది మొదటినుంచీ స్వాపైన మనసు. మంచి ఉత్సాహం, కార్యనిర్వహణాశక్తి, రెండూ ఉన్నవి. కూలీఉద్యమం తప్ప పంచమోద్యమాన్ని గురించి నే నేమీ అంటించుకోవడంలేదు. ఆపని యావత్తూ వెంకటయ్యే యీడుతున్నాడు. సంగమందిరానికి సంబంధంగా దిగువజాతులకు కర్మవిద్యాలయం పెట్టించవలెనని విశ్వ ప్రయత్నం చేస్తున్నాడు.

నా : రెండు లక్షలుంటే మంచి విశ్వవిద్యాలయం పెట్టించ వచ్చు.

రా-నా : చాలదు. నాలుగువందలమంది విద్యార్థులకు వసతి గృహం పెడితే అయిదు లక్షలు కావలసివుంటుంది. ఆ మొత్తం మా ఆస్తివల్లనే వస్తుంది. ఇంకా మూడులక్షలయితే నే వేసుకున్న అంచనాకు సరిపోతుంది. ఆ విద్యాలయ మేర్పడితే పంచములలో మంచిమార్పు గలిగించవచ్చు. చాలామంది మర్యాదగా జీవించ డానికి వృత్తివిద్యల నేర్పించవచ్చు.

నారాయణరావుగారు యోచిస్తూ ఊరుకున్నారు.

రా-నా : తమ రేదో యోచిస్తున్నారే!

నా : ఏమీ లేదు. నాకు దిగ్భ్రమ గలిగింది 'నే వినేది కలా? వాస్తవమా?' అన్నట్టుగా ఉన్నది.

రా-నా : ఏడులక్షలతో పని పూర్తి అవుతుందని నా నమ్మకం. ఒకలక్ష వృత్తులు అభివృద్ధిచేయడానికి మూలధనంక్రింద ఉంచితే లోపంలేకుండా చాలాపని సాగవచ్చు. పైకం రాదనే భయం నాకు లేదు. తగినవాండ్లు పూనుకుంటే ఎంత ద్రవ్యమయినా పోగవుతుంది. కార్మికోద్యమం ముందు ఏస్థితిలోకి వస్తుందో నాకు తెలియదు. గోదావరీ, కృష్ణాజిల్లాలలోగూడా ముఖ్యమయిన అన్ని గ్రామాలలో సంఘా లేర్పడ్డవి. తక్కెళ్ల జగ్గడి ఉద్యమాన్ని వంక పెట్టుకొని ప్రభుత్వంవారు కార్మికసంఘాలను నిర్మూలం చేయవలె నని చూస్తున్నారు.

నా : స్వరాజ్యం రానిదే ఏ ఉద్యమాలూ సాగవు. ఈమోస్తరుగా ప్రభుత్వము సాగితే మన దేశములో బోల్‌షెవిజం వ్యాపిస్తుం దని నా అనుమానం.

రా-నా : సంతానోద్యమం బోల్‌షెవిజానికి వామశాఖని నా అభిప్రాయం. తమ రన్నట్లు స్వరాజ్యం మన చేతుల్లోకి వస్తే బీదల ఆర్థికస్థితి బాగుచేస్తే సంతానోద్యమాన్ని ఆపవచ్చు. శిక్షలు వేసీ, సెటిల్‌మెంట్లు పెట్టీ దీన్ని అణచడం వట్టిమాట.

నా : తమరు వాస్తవం గ్రహించారు. స్వరాజ్యం వచ్చే ప్రయత్నం అంతా చేదాం. గాంధిగారి ఉద్యమంలో నాకు బాగా నమ్మకం కుదరక అజ్ఞాయిస్తున్నా ఇంతవరకూ "ఈ తొట్టిస్నానపు

చికిత్సవల్ల ఈ దీర్ఘరోగం కుదరవచ్చిందా?" అనుకొన్నాను గాని మన తత్వానికి ఈ మందు బాగా పట్టింది. ఈ రామదాసుపిటీషనే ఆఖరుది. ఇక కొత్తకేసులు పట్టను. పాతవికూడా సాధ్యమయి నంతవరకు వదులుకొంటూ. నాతో ఇంకా కొంతమందికూడా వదులుతారు.

రా-నా : కానియ్యండి. మా కార్మికసంఘాలన్నీ మీ ఖద్దరుపని చేస్తున్నవి. కలెక్టరుకు నామీద సగంకంటు అదే! వెంకట్రావుగారు మా తాలూకాబోర్డు ప్రెసిడెంటుపని వదులుకుంటే నన్ను తీసుకోవలసిందని సిరస్తాదారుగారిద్వారా అడిగించారు. అంగీక రించి, 'అన్నిస్కూళ్లల్లో ఖద్దరు పెట్టింతామా' అని ఆలోచించాను గాని కాంగ్రెసుకు వ్యతిరేకంగా బోవడం మంచిదిగాదని మా వెంకటయ్య వద్దన్నాడు. అంతటితో సంతుష్టపించుకున్నాం. తమ కీరోజు ఏకోర్టులో పని ఉన్నది?

నా : నా కేసులు వాయిదా పడేవే. మీ వ్యవహారంలోనే ఈ రోజంతా ఉంటా.

రా-నా : మన వ్యవహార మనండి. తమరు ఇతరులు రాక పూర్వమే సావకాశంగా పిటీషను తయారుచేస్తే తరువాత ఇతర పనులు చూసుకోవచ్చు.

నా : ఇక్కడనే కూర్చుందాం. ఆఫీ సింకా తీసినట్టు లేదు. చెప్పండి. పిటీషను ఎవరిచేత దాఖలుచేయింతాం?

రా-నా : అప్పాదాసుచేత చేయింతాం. ఇంట్లో ఉండేవాడు, మేనత్తకొడుకూను.

నా : అతని కిప్పుడు మనసు బాగా లేదంటిరే? కుర్రవాణ్ణి గార్డియన్‌గా బెడితే, కలెక్టరుగా రాక్షేపిస్తారు.

రా-నా : మా ఊళ్లో వాండ్లకు బంధువు లెవరూ లేరు. నే ఉండమంటే ఉంటా.

నా : మీకంటే వాండ్లకు అప్తులు లేకపోయినా కులభేదంవల్ల పనికిరారంటారు. అప్పాదాసుకు పిల్లవాడిని స్వాధీనపరుస్తారుగాని అతడెంత మంచివాడైనా ఆ అమ్మాయిని స్వాధీనపరచమని చెప్పడం నాకే భావ్యంగా లేదు.

రా-నా : అయితే గడబిడ్డకపు వ్యవహార మైందే! ఎవరూ దొరకకపోతే కలెక్టరు ఏమిచేస్తాడు?

నా : ఏమి చేయగలడు? ఇదివరకు పాదిరే చూస్తున్నాడు. కనుక తనవల్ల కాదంటేతప్ప ఆయన స్వాధీనంలోనే ఉంచుతారు. పిల్లవాణ్ణిగూడా అప్పుడగ్గరనే ఉండనియ్యమంటారు.

రా-నా : ఇదేదో ప్రాణాంతకానికే వచ్చింది.

నా : ఏమి అలా అంటారు? సంగతి పూర్తిగా చెప్పండి.

రా-నా : ఇంకొకరహస్య మున్నది. అప్పాదాసూ, జ్యోతీ ఒకరి నొకరు ప్రేమిస్తారు.

నా : సరే, పెండ్లి చేసుకుంటా మనమనండి. తత్క్షణం వదిలి పెట్టిస్తా.

రా-నా : అది సాధ్యంగాదు. పెండ్లి చేసుకోరు. చేసుకుంటా మని పైకికూడా అనరు. ఆ ప్రేమను భావనారూపంలోనే ఉంచ దలచుకొన్నారు.

నా : చిత్రంగానే ఉన్నది. మీ మాలపల్లి చిత్రకూటంగా ఉన్నదే! ఒకసంగతి చెప్పండి. ప్రేమ కేవల భావనారూపంగా ఉండడం సాధ్యమా?

రా-నా : సాకారునిగా ప్రేమించినా, నిరాకారునిగా ప్రేమించినా భావనారూపంగానేకదా దేవుణ్ణి ప్రేమించడం. భావనా రూపంగా మానవుల నేల ప్రేమించరాదు?

నా : ప్రేమించవచ్చు, సందేహం లేదు.

రా-నా : అయితే ఒకసంగతి యోచించి చెప్పండి. భార్యా భర్త లన్యోన్యం ప్రేమించారు. కొన్ని కారణాలచేత భార్య ప్రేమ సంచలిస్తుంది. కాని అత్యంతంగా పశ్చాత్తప్తురా లవుతుంది. వారిద్దరికీ భావనారూపంగా ప్రేమ సాధ్యమవుతుందా? లేక భర్త యొక్క ప్రేమే సంచలించి తరువాత అతనికి పశ్చాత్తాపం కలిగితే వారిద్దరికీ నిష్కల్మషమైన ప్రేమ కుదురుతుందా? భార్యాభర్తలలో ఒకరు తమ ప్రేమను విభజించడానికి సాధ్యమా?

నా : మీ రడిగిన అన్ని ప్రశ్నలకూ నాకు తోచినంతవరకు ఒక్కటే జవాబు. అసాధ్య మేమీ లేదు. భావనారూపంగా సాధ్య

మైతే దైహికంగాకూడా సాధ్యమే అవుతుంది. నా స్నేహితులు కొందరు భార్యాభర్తలు జాయింటుగా ప్రేమిస్తూ ఉండేవారట!

రా-నా : నేనేమో పెద్ద ప్రశ్న అనుకొని అడిగితే నిమిష ములో తేల్చివేశారే! ఫీజు ఇయ్యకుండా లాయరుగారిని సలహా లడిగితే ఇటువంటి జవాబులే వస్తవి.

నా : మరెందుకువచ్చిన ప్రశ్న లివి?

రా-నా : జోతీ అప్పాదాసులు తమ ప్రేమను భావనారూపం గానే ఉంచదలచుకొన్నారు. ఆమెను సెటిల్‌మెంటు పాదిరీదగ్గరి బోధకుడు పెండ్లి చేసుకోమని వేధిస్తున్నాడు. ఈ కేసు యావత్తూ రామదాసుగాని జోతిగాని ఆ సంబంధానికి ఒప్పుకోకపోవడంవల్లనే బనాయింపు చేయబడ్డది. ఈ సందర్భాలలో ఆ పిల్ల సెటిల్‌మెంటులో ఉంటే ఏమవుతుందో ఆలోచించండి.

నా : ఆత్మహత్య జరుగుతుంది.

రా-నా : ఈ సంగతులన్నీ పిటీషనులో వ్రాయడం వీలుగాదు.

నా : వ్రాయక తీరదు. కొంచెంసేపు తమరు నిదానించండి. పిటీషను తయారుచేస్తా.

రా-నా : అప్పాదాసునే గార్డియనుగా పెట్టుతున్నా. జోతీ అప్పాదాసుల కున్న ప్రేమనుగూర్చి ఉదాహరించవద్దు.

నా : సగం బలం పోతుంది.

రా-నా : దైవగతి ఎట్లా ఉన్నదో! మనము చేయగలది లేదు పయిగా అత డిక్కడ లేడు.

నా : అత డంగీకరించకపోవడం నిశ్చయమేనా?

రా-నా : సందేహం లేదు.

నా : అయితే మిమ్మునే గార్డియనుగా పెడతా.

రా-నా : కానీయండి.

అని బల్లమీది పుస్తకం తీసి చదువుకుంటూ కూర్చున్నాడు. ఏదో ఆలోచన పోయింది. తా నడిగిన ప్రశ్నలు అసమంజసంగా ఉన్న వనుకొన్నాడు. సంగతులు వీరికి తెలిసివుండునా? ఆమె కడపటి చరిత్ర లోకాని కేమి తెలుసు? మొదటిప్రశ్న తనకు వర్తిస్తుం దని అనుకోవడానికి అవకాశం లేదు. ఆ కథ ఎవరూ వినివుండక

పోవచ్చు. "అయినా నే నడిగింది అవకతవక ప్రశ్నే. నాలుక జారింది."

నా : అబ్బాయ్! ఏమిటిరా ఆ అల్లరి!

రా-నా : తమకు పిల్ల లెందరండీ?

నా : నలుగురు. తమకు పిల్ల లెందరండీ?

రా-నా : నాకు లేరండి!— (నా కుటుంబచరిత్ర వీరికి తెలియదు.)

నా : అన్నట్టు తమ ఆ స్తంతా ఉద్యమాని కిస్తున్నారుగాదూ? వెంకటయ్యగారికికూడా లేరా?

రా-నా : ఆయనకూ మగపిల్లలు లేరు. ఉభయులం పెంపుడు చేసుకోదలచలేదు. లాయర్లకు ఫీజు తగ్గించదలచుకొన్నాం. యే దత్తయినా తగవులు కోర్టుకు రాకుండా వున్నదా?

నా : సాధారణంగా దత్తతంటే తగాదా దత్తమే.

రా-నా : తగాదా లేని పెంపకమే లేదు.

నా : వ్రాశాను. తమరు భోజనం చేసివస్తే యీలోపుగా సాఫు వ్రాయిస్తాను. తరువాత దస్కతు చేతురుగాని. ఉభయులం కలిసే కలెక్టరాఫీసుకు వెళ్ళుదాం.

పదకొండుగంటలకు ఉభయులూ కలిసి కోర్టుకు వెళ్ళారు. నారాయణరావు పిటీషను చేతి కియ్యంగనే కలెక్టరుగారు చదువుకొని,

క : నారాయణరావుగారూ! గార్డియను ఈ సుందరుడేనా? యీ పిల్లను ఆయనకు వొప్పజెప్పడం క్షేమ మని మీ రంటారా?

నా : వీరిని చాలాకాలంనుంచి నే నెరుగుదును. అదిగాక ఆ పిల్లకు మేనత్త కుమారుడున్నాడు.

క : హిందువులలో మంచివరసే! సమవయస్కుడేనా? అతడికి వివాహ మయిందా?

నా : లేదు.

క : యింకెవరయినా వున్నారా?

నా : దగ్గరబంధువులు లేరు.

క : బ్రాహ్మనుగారిని నే నెరుగుదును. వారిదగ్గరనే ప్రస్తుతం వున్నారుగదా! యీ అమ్మాయిని అక్కడ వుంచడానికి మీ అభ్యంతర మేమి?

నా : ఆయన మతాంతరుడు కావడం మొదటి ఆక్షేపణ.

క : యింతవరకు ఆ మతాంతరుడేకదా వాండ్ల తలిదండ్రులకు గూడా శరణ్యమయినాడు.

నా : ఆయన శరణ్యమే యీ స్థితికి తెచ్చింది.

క : ఆవిషయమే డిప్యూటీమేజస్ట్రేటుగారు నిర్ధారణచేశారు. విచారించింది శివయ్యగారని మీకు తెలుసునా? బ్రాహ్మణులు, న్యాయస్థులు.

నా : పాదిరీకంటె యీ పిటీషనరు దూరస్థుడా, ఆ పిల్లకు!

క : యింతవరకు దూరస్థుడే. ఈ యౌవనుడికి ఆ పిల్లను స్వాధీనపరచడం నా కిష్టంలేదు.

రా-నా : బ్రౌన్సనుగారు నాకంటె పెద్దవారా?

క : వారిని స్వయంగా యెరుగుదును.

రా-నా : వారు తెల్లవారుగావడంవల్ల, క్రైస్తవులు గావడం వల్ల నాకంటే అధికులే!

క : నారాయణరావుగారూ! నీ క్లయంటు యిక యిటువంటి మాటలు మాట్లాడితే కోర్టు నవమానించినందుకు శిక్షిస్తా.

రా-నా : కానియ్యండి.

క : నారాయణరావుగారూ! బ్రౌన్సనుగారు గార్డియనుగా వుండడానికి మీ ఆక్షేపణేమి?

నా : ఆయనదగ్గరిబోధకుడు మంచివాడుగాడట.

క : ఆయనకింద అనేకమంది బోధకు లుంటారు. వాండ్లు మంచివాండ్లు కాకపోతే ఆయన అనర్హు డెట్లా అవుతాడు?

నా : యీ బోధకుడు వాండ్లమీద అధికారం చెలాయించే వాడు. ఆపిల్లను పెండ్లి చేసుకోవలెనని కోరుతున్నాడు.

క : పిల్ల కిష్టంలేని వివాహానికి బ్రౌన్ సనుగా రంగీకరిస్తారా!

నా : పౌలు బలవంతపెట్టి యిష్టం సంపాదించవచ్చు.

క : కేవలం సెటిల్మెంటుకు సూపరింటెండెంటుగా వుండడమే కాకుండా కోర్టుతరఫున మయినర్లకు గార్డియనుగా యేర్పరిస్తే తన ధర్మం నెరవేర్చి పిల్లలను కాపాడడా?

నా : యీ పిల్లవిషయంలో కాపాడలేడని నా అభిప్రాయం.

క : మీరు కారణాలు కనబరచలేదు.

రా-నా : పంతులుగారూ! తమరు వృథాగా యెందుకు వాదించడం?

నా : నే మాట్లాడుతున్నాగా, మీరు వూరుకోండి.

క : (బెంచిగుమాస్తాతో)—బ్రాహ్మనుగారు యీ పిటీషనులో ఉదహరించిన పిల్లలకు గార్డియనుగా ఉండడానికి వొప్పుకొంటారేమో స్వయంగా వచ్చి తెలియజెయ్యమను. సత్తెనపల్లి సబుయిన్స్పెక్టరు కింద వున్నాడేమో పిలువు. ఆయన మంగళాపురపు కార్మికసంఘాన్ని గురించి పంపిన రిపోర్టు యిటు దే.

ఇన్స్పెక్టరుగారు వచ్చారు.

క : కార్మికోద్యమానికి నాయకుడనీ, ఆచుట్టుపట్లసంఘాలు సంతానులకు ఆశ్రయమిస్తున్నవనీ మీరు తెలియబరచారు. ఇతనిని గురించేనా?

ఇ : చిత్తం.

క : ఈసంగతులనుగురించి సాక్ష్యం యెన్నిరోజులలో తేగలరు?

ఇ : ఒక క్రిమినల్ కేసులో ఆవూరి మునసబూ, ఒక పొరుగూరి ఆసామీ యీరోజు వాయిదాకు హాజరుగా ఉన్నారు. వారిద్దరూ యిందులో సాక్షులే. ఇప్పుడే విచారించవచ్చు. లేకపోతే తమరు వేసేవాయిదాకు పూచీఖత్తులు పుచ్చుకున్నాసరే. యీయన బలవంతుడు గనుక తిరగదీస్తారనికూడా అనుమానం.

క : ముద్దాయికి ఆక్షేపణ లేకపోతే యీరోజే విచారిస్తాను—(గుమాస్తాతో) – రిపోర్టును ఉదాహరిస్తూ రు. 1000 లకు ఆరు నెలలకు స్వంతజామీను యియ్యమని అతనికి యిప్పుడే నోటీసియ్యి.

నా : అంతతొందరేమి!

క : నోటీసు జారీచేసేపని క్లుప్తంగావడానికి.

రా-నా : నోటీసు చూచుకున్నట్టే! తమరు చెప్పేసంగతులు వింటూనేవున్నా.

క : నోటీసిచ్చి దస్కతుతీసుకో. అరగంటలో పిటీషనులు కాంగనేపిలుస్తా. ఇన్స్పెక్టరుగారూ! నోటీసిచ్చి ముద్దాయిని మీస్వాధీనంలో వుంచుకోండి.

ఇ : చిత్తం.

నా : ముద్దాయితో నేను మాట్లాడవచ్చునా?

క : మాట్లాడండి. హాజరులోవున్నారు గనుక వకాల్తు పుచ్చుకోండి.

నా : నే నిందాకటి పిటీషనే ఆఖరుదిగా పుచ్చుకొన్నాను. నాప్లీడరుపని ప్రస్తుతం ఆపివేశాను.

క : సహాయనిరాకరణం చేశారా? అయినా మీరు మాట్లాడడానికి వుత్తరువిచ్చాను. అరగంటలో పిలుస్తా. అవతలకు వెళ్లి మాట్లాడవచ్చు.

నా : చిత్తం. (అవతలికిబోయి)—వ్యవహారం పెడదిరిగింది.

రా–నా : సజావుగానే వున్నది. కానియ్యండి.

నా : ఇంకొకరిని ప్లీడరుగా యేర్పరచుకోండి. నే నిక వకాల్తు పట్టదలచ లేదు.

రా–నా : నాకు ప్లీడ రేవద్దు. వాదించుకోనని చెప్పివేస్తాను.

నా : ఖయిదుకు పోతారా ?

రా–నా : కార్మికోద్యమంలో పనిచెయ్యనని జామీ నియ్యమంటారా? నాజీవితమే దాని కర్పిస్తినిగదా!

నా : మిమ్ములను పట్టుకుంటే మీప్రాంతాలలో ఉద్యమం ఆగిపోతుందేమో ?

రా–నా : నూరు రెట్లెక్కువవుతుంది. కేసు పిలుస్తున్నారు.

క : నారాయణరావుగారూ! మీరు వకాల్తు పుచ్చుకోనట్టేనా?

నా : అంతే! మానుకున్నాను.

క : అతని పేరేమి?

గు : రామానాయుడు.

క : నోటీసు చూచుకున్నావా?

రా–నా : చూచుకున్నా.

క : ప్లీడరును తెచ్చుకుంటావా?

రా–నా : తెచ్చుకోను.

క : కార్మికోద్యమానికి నాయకుడవా?

రా–నా : అంతగౌరవం నాకులేదు. పనిమాత్రంచేస్తున్నా.

క : మీ సంఘాలు దొంగలకు సహాయం చేస్తున్నవా ?

రా–నా : నాకు తెలిసినంతవరకు చేయడంలేదని నా నమ్మకం.

క : ఏమని నీవాదం ?

రా-నా : నే వాదించుకోను.

క : సాక్ష్యం పిలువు !

ఇ : నేనే మొదటిసాక్షిని.

ప్రమాణంచేసి సాక్ష్యం చెప్పాడు. అన్నీ అబద్ధాలే.

క : సవాల్లు అడుగుతావా ?

రా-నా : అడగను.

ఈ ప్రకారంగానే యితరసాక్షుల విచారణా అయింది.

క : ఇంకా యేమయినా చెప్పుకుంటావా ?

రా-నా : ఏమీ లేదు.

క : సాక్షు లున్నారా ?

రా-నా : విచారించుకోను.

క : ప్రథమవు త్తరువు ఖాయపరిచాను. జామీ నియ్యి.

రా-నా : జామీ నియ్యను.

క : జామీ నిచ్చేవరకూ ఆరునెలలు విడిఖయిదులో వుంచేటట్టు ఉత్తరువుచేశాను, నిడదవోలు సెంట్రలుజయిలుకు పంపిస్తున్నా. ముద్దాయిని తీసుకొనిపొండి.

పోలీసులు రామానాయుడిని తాలూకాజెయిలుకు తీసుకొని పోయినారు.

19. సహగమనం

వెంకటయ్యా, అప్పాదాసూ, కమలాదాసూ యెనిమిదిగంటల బండికి బయలుదేరి తాడేపల్లిలో దిగి జరిగినవృత్తాంతం యావత్తూ జోతికి తెలియజేశారు. సెటిల్‌మెంటుకు కూతపెట్టుదూరంలో వుండవల్లి మాలపల్లికి ఆనుకొనివున్న చిన్నబంగాళా అద్దెకు తీసుకొని దానిలో ప్రవేశించి అక్కడ వంటచేసి రోజూ జోతికీ పిల్లవాడికీ పంపేటట్టు సూపరింటెండెంటు ఉత్తరువు పొందారు. తల్లిదండ్రులను పట్టుకొనిపోయినతరువాత జోతి ధైర్యం దెచ్చుకొని పిల్లవాణ్ణి వోదార్చి మధ్యాహ్నం తినగా మిగిలిన అన్నం ఇద్దరూ తిని పుల్లప్పయింట్లో పడుకున్నారు. సూపరింటెండెంటు భయంగా వుంటే తన బంగాళాదగ్గర పడుకోమన్నాడు గాని జోతి ఒప్పుకోలేదు. చీకటితో

లేచి పుల్లప్పయొక్క తల్లితో గలిసి స్నానాదికంనిమిత్తం కృష్ణ వైపుకు బోయి తెల్లవారేవరకు యింటికి వచ్చారు. కులపెద్దలు సభ చేసి కేసుపర్యవసానం తెలిసేవరకూ యేచర్యా తీసుకోకుండా నిలిపి వృద్ధులైన కుర్రవాండ్లను సమాధాన పరచి ప్రార్థనకు పోకుండా నిలిచిపోయినారు. పాదిరీ మామూలుగా గంటలుకొట్టించి యెవరూ రాకపోవడం చూచి సర్దుకొని వూరుకున్నాడు. కేసుపర్యవసానం తెలుసుకోవడంకోసం మరునాడు యెవరూ పనికిపోలేదు. పౌలు మరునాడుకూడా రాలేదు. సాయంత్రంబండికి పోలీసులు వచ్చి కేసుఫలితం చెప్పారు. పౌలు వచ్చినతరువాత ప్రార్థనకు రమ్మంటారేమో చూచి బలవంతపెడితే సమ్మె విస్తరింపజేతా మని కులపెద్దలు యోచించుకున్నారు. మరునాడు రామానాయుడి కేసు సంపూర్తి కాంగనే అతిసంతోషంతో జోతి తనకు దక్కినట్టుగానే భావించుకొని పిల్లలతరఫున గార్డియనుగా వుంటానని పాదిరీచేత ఒప్పించి ఆయన అంగీకారం వెంటనే కలక్టరుకు తెలియపరతా మని పౌలు వెంటనే బయలుదేరాడు. సెటిల్మెంటుకు రాంగనే రామదాసుయొక్కయు రామానాయుడుయొక్కయు కేసులపర్యవసానం అందరికీ శ్రుతపరచి పాదిరీదగ్గరకు బోయి సవిస్తరంగా సంగతులు చెప్పగానే ఆయన సంతోషించి—

బ్రౌన్సన్ : పౌలూ! రామదాసును యెన్నాళ్లకు గెలిచాం!

పౌలు : గెలిచామంటారు. అందులో నా ప్రయోజకత్వమే మున్నది? అంతా తమచలవే. తమరు తలచుకుంటే యేది నెరవేరదు? తమరు పంపిన చీటీముక్కను చూచుకొని డిప్టీకలక్టరు 'ఆల్ రైటు' అన్నారు.

బ్రౌ : యేమైనా అడిగారా?

పౌ : యేమైనా అడిగి కాస్తసందిస్తే కేసుసంగతి యావత్తూ చెపుదామనుకున్నా. ఏమీ అడక్కుండానే దొరగారికి సలాములు చెప్పమన్నారు. అంతట వచ్చా— నా — మనవి— ఒక్కటున్నది.

బ్రౌ : చెప్పు.

పౌ : పిల్లలకు మిమ్మునే గార్డియనుగా యేర్పరుస్తారు. తమరు సరేననడమే తరువాయి. తరువాత యీ బీదపౌలును మరచి పోతారేమో?

బ్రౌన్ : నాచేతనైన సహాయం చేస్తా. వ్యతిరేకంగా చెప్పే వాండ్లు యెవరూ వుండరుగనుక నీశక్తి వుపయోగించి పిల్ల ఒప్పుకునేటట్టు చేసుకో. మీావుభయులూ సమ్మతిస్తే యితరాటంకాలు యేమీా లేకుండా చేస్తా.

పౌ : పిల్ల ఒప్పుకుండేటట్టు కనబడదు.

బ్రౌన్ : దానికి నే నేమిచేసేది? నీసొమ్ము గాదని వూరుకో.

పౌ : గార్డియను తమరుగదా, తమ ఇష్టప్రకారం వివాహం చేయటానికి వీలు లేదా?

బ్రౌన్ : లేదు. పిల్లచేత తల యొగరవేయిస్తే అన్నీ చక్కబడుతవి. పుల్లప్ప ఇంట్లో ఇప్పుడు పడుకుంటున్నది. అతనితల్లి ఇంద్రజాలి. దానిద్వారా పనిచేయి.

పౌ : చిత్తం.

పౌలు పుల్లప్పఇంటివైపుకు బోయినాడు. జోతీ, పుల్లప్ప భార్యా ఎక్కడికో వెళ్లుతున్నారు. గుడిసె చాటు కాంగనే ఇంట్లోకి బోయి—

పౌ : అదెమ్మా! ఏమిచేస్తున్నావు?

ఆ : ఏమయ్యా ఇట్లా వచ్చారు? మామీాద కచ్చపట్టారెందుకు నాయనా? బీదవాండ్లం, ఎట్లా బతుకుతాం?

పౌ : మీా కేమీా ఇబ్బంది లేకుండా చేస్తా. ఈ అయిదు రూపాయిలూ పెట్టి ప్రస్తుతం గడుపుకోండి.

ఆ : (ఆనందంతో)—ఏమో పనిమీాద వచ్చావు?

పౌ : మనుమడు పెండ్లీ పేరంటం లేకుండా దిక్కుమాలిన పక్షిలా గున్నాడు. నీ మనుమరాలిని ఇప్పించి నన్ను ఒక ఇంటివాణ్ణి చెయ్యి. నీవు శాశ్వతముగా నాదగ్గర ఉండి ఇంట్లో పెత్తనం చేతువుగాని.

ఆ : ఏదో మాటసామెతగా ఈసంగతే వచ్చి 'పెండ్లి చేసుకోరాదా లచ్చనంగా!' అని అన్నా. ఏమీా సందుపెట్టలే.

పౌ : ఏవో పాదికలు వెయ్యాలె నీవు. నాకు స్వాధీనపరచావంటే నీకు మెళ్ళో గళ్లాపట్టెడ చేయించిపెడతా. నాకు బ్యాంకులో మూడువేలరూపాయి లున్నవి. ఇప్పుడు వెయ్యిరూపాయిల నగలు పెడతా. ఎట్లా ఒప్పిస్తావో.

ఆ: నే నీపూట మాట్లాడి సాయంత్రం ఒక చిట్కా చెపుతా రా. దానితో కుక్కపిల్లై నీవెంట తిరుగుతుంది. తరువాత పెండ్లి నీ ఇష్టంవుంటే చేసుకుందువుగాని.

పౌ: అనేక వ్యవహారాలు చూసినదానివి. ఏదో ఒక దారి చూపు.

ఆ: అదెంతపని? బాగా మబ్బు పడ్డతరువాత రా. ఏమి చెయ్యవలసిందీ చెపుతా.

పౌలు ఇంటికి బోయినాడు. కాని ఏమీ తోచలేదు. హిందూ దేవతలకు మొక్కుకున్నాడు. గదిలో పడుకొని నిద్రపోవాలె నని చూచాడు. నిద్ర పట్టలేదు. లేచి షికారు పోయినాడు. చిన్నప్పుడు నేర్చుకొన్న లిల్లాయపదాలు పాడాడు. అవైనతరువాత ఏసుకీర్తన లెత్తుకున్నాడు. అవి రుచిగా లేవు. ఒళ్లు తెలియక కొంచెంసేపు నిలువబడి జోతిని మననంచేసి నిట్టూర్పు విడిచి ఉన్మత్తుడై మచ్చరించిన ఆబోతువలె పొలాలమీద సంచరించాడు. తాపం తగ్గలేదు. సాయంత్రం అయింది. చల్లగాలి చింతనిప్పులమీద వడగాలి తోలి నట్టు తాపజ్వరాన్ని హెచ్చించింది. సంధి ప్రారంభమైంది, ఉన్మత్త ప్రలాపాలు ప్రారంభించాడు. "ఓ చెలియా! ఓ మగువా! ఓ లలనా! ఓ సకియా!—ఎంత క్రూరురాలవే! నా ప్రాణాన్ని నిలువునా తీస్తున్నావు. ఓ జోతీ! నీ అందం వెలిగిపోతున్నది. ఆహాహాహా! నా జోతి ఎంత మంచిదయ్యా!

నన్ను పెండ్లాడవే చెంచీతా!
నీకు బహుపుణ్యముంటాదె చెంచీతా!

నేను నరసింహస్వామిని, ఓ ముద్దు చెంచీతా, న న్నేలుకోవే! (అని సుద్దులరాగం తీశాడు)

అంతా మంచివాండ్లే! మాటలుమట్టుకు మంచివి. లాటులాటు కొట్టాడు. దావీదూ సలోమోనూ మహానుభావులు కారపోయి నారా? థూ!—మధ్య ఇవెందుకు?

ఎందుబోతివె, ఎందుబోతివె,
ఎందుబోతివె చెలియరో!

ఇదుగో! దొరికావు నాసామిరంగా! (అని పట్టుకోబోయి) ఏదీ—దుబికించి పోయిందే. ఆస్సి నాపలవపిల్లా! లేడిపిల్లాలె ఎగిసి పోయింది.

నేను తాళలేను యిగను
తాళలేనే భామా నేను తాళలేనే భామా!

(అని నాట్యం చేశాడు.) ఎవ్వరైనా ఒక చెలికత్తె ఉంటే బాగుండు. ఓ ఆదెమ్మచెలియా! నాకేదో మార్గం చూపించవమ్మా. లేకపోతే నే నీ కృష్ణలో పడతా, ఏదో త్వరగా తేల్చు. ఆలింగనానికి నీకు ఆరుకాసు లిప్పిస్తా. చూడుమరి. ఆపతిమొక్కలు గావు సుమా. వచ్చేదా? వేళయిందా? నీకు దణ్ణం పెడతా. నీ కాలు మొక్కతా. వాయిదా శానాదూరం వేసిందయ్యా దీనిసిగా గొయ్యా. మబ్బుపడవలెట! పగలైతే పనికిరాదుగాఁవాలె. ఏమి మబ్బుపడకపోతే కొంప మునిగిందా? యెవడు నా కడ్డం వచ్చేది? యిప్పుడేపోతా" అని లేచి పుల్లప్పయింటికి బోయి—

పౌ: అవ్వా!

ఆ: వచ్చావా మనవఁడా! వొప్పుకొనీ వొప్పుకోనట్టుగా వుంది. వొక్కటే మందు. నేనూ అదీ అయిదుగంటలకు కృష్ణ రేవుకు స్నానానికి వస్తాం. కొన్ని గుర్రాలు కళ్లెం పెట్టనియ్యవు. వొక్కమాటు యేదోవిధంగా స్వాధీనం చేసుకున్నావా తరువాత అన్నీ చక్కబడతవి. చలి దీరాలె. అర్థం అయిందా? యెవరు యిక్కడ నీకు అడ్డం వచ్చేది?

పౌ: తీసుకొని వస్తావా?

ఆ: నాదీ భారం. నామాట మరిచిపోయేవు.

పౌ: నాతో యిన్నిమాటలా? మనసు నచ్చిందా అంటే మెడ యిచ్చేదే.

ఆ: చీకటితో రావాలె. తెల్లవారితే వీలుగాదు.

పౌ: తెల్లవారుఝాముదాకానా? గొరుకొయ్యలు నెత్తి మీదికి రాంగనే లేచి గడిమికాస్తా.

పౌలు వెళ్ళిపోయినాడు. ఆదెమ్మ లోపలికి బోయింది. కోడలూ జోతీ యింకారాలేదు. అన్నం ఉడుకైనాపట్టలేదు. మాటలసందట్లు అన్నం పొయిమీద పెట్టినసంగతే మరిచిపోయింది,

మంటచల్లారి నిప్పు కరుగుపడ్డది. దీపం ముట్టింతామంటే నిప్పు పెట్టె కనబడలేదు. కుమ్ముదీసేవరకు నిగురుగప్పినరవ్వలుంటే చిదుగులువేసి వూది మంటచేసి దీపం ముట్టించింది. అన్నం వార్చి దింపేవరకు కోడలూ, జోతీ వచ్చారు.

రంగడు : అవ్వా! నాకన్నం.

ఆ : రాండి అన్నానికి, కమ్మనిపచ్చడి నూరా.

జోతి : రంగడూ మీరూ తినండి ; నా కాకలిగాలే దవ్వా!

ఆ : నీవు తినకపోతే మేమూ తినం.

కోడలు : మన కేమివారిగింది? యివ్వాళ వాళ్లబావతో మాట్లాడింది గనుక కడుపు నిండినట్లుగావుంది.

ఆ : బావెవరే!

కో : బావంటే యెరగవ్! మేనత్తకొడుకు. పోలిక లిద్దరివీ వొకటే!

ఆ : మనివి అడిగి మాట్లాడడానికివచ్చారా యేమి ?

కో : రేపు మనివి అడుగుతారట ; యివ్వాళ కటకటాల దగ్గరచూశాం. యింకెవరో అబ్బీనీ, వీండ్లబావా వచ్చారు. వొక్కరోజేకా అమ్మా! మా యింట్లో నీవు అన్నం తినేది! రేపటినుంచీ వండించి పంపిస్తామనే అనిరి.

ఆ : యెవరే ఆవచ్చినవాండ్లు? నిజమేనా వాండ్లు చెప్పిన మాటలు?

కో : వాండ్లబావ మాలవాడివలెవున్నాడా? దానికంటే గూడా నాజూకుగావున్నాడు. జవరమైన మనిషి. యేమి సంబర పడ్డాడే! నిన్ను జూచి. గంతులువేశాడు. తే అన్నానికి.

జో : మా అమ్మా, అయ్యా యెక్కడవున్నారో? అన్నం తిన్నారో? లేదో? కొడుతున్నారేమో అవ్వా! జైదులో ప్రతిపూటా అన్నం పెడతారా?

ఆ : ఓ. వేళయ్యేవరకు సంకటిముద్దలు తెచ్చి యిస్తారు. మావాడు మునుపు గుంటూరుజైలులో వుండగా చూచ్చా.

జో : మాఅమ్మ రెబ్బపాయవంటిమనిషి. ఒక పాళాన దసిలేది కాదు. కాని మాఅయ్య బాత్తిగా లుగచెడ్డాడు. మా అయ్యను నేను మళ్లీచూచేనా, అవ్వా?

ఆ ! చూడ కేమి ? ఆరునెల్లూ మూడునిమిషాలలో తిరిగి వస్తవి. అందరూ అన్నానికి లేవండి. నీవు లేవకపోతే నేనూ తిననుు.

కో : జోతి ! లే. పిల్లవాడు ఆకలిస్తున్నాడు, తిని పడుకుందాం. అంతా అన్నానికి కూర్చున్నారు. జోతి పట్టివేస్తునేతిన్నది.

ఆ : కష్టాలు మనుషులకు రాక మాకులకు వస్తవా ? వచ్చినప్పుడు ఓపిక పెట్టుకొని భరించాలె. ఒక్క పిల్లవాడిని వదిలిపెట్టుకుని యీ అభాపురిలో యెందుకున్నాం ? యిట్లాగే రోజులు తోసేది. భత్యం తీరంగనే యే చెట్టుకిందనో రాలిపోయేది.

జో : రేపు స్నానానికి పోవద్దా, అవ్వా ?

ఆ : అట్లాగే పోదాం. యింట్లో వుండి చేసేదేముందీ ! ప్రార్థనకు బోవడం లేదుకనుక విడిపనులైన్నా చక్క బెట్టుకోవచ్చు. యింతికూ ఆమహారాజు యీ సదుపాయం చేసిపోయినాడు. అదివరకు ప్రార్థనలోగా అన్నీ ముగించుకోవలసివుండె. ప్రతిదానికీ వురుకులూ పేరాలే.

జో : అక్కడికి స్నానానికిబోతే యెవరూ వద్దనరుకద ?

ఆ : నీమో స్తరుగా మంత్రాలు చదువుతూ స్నానం చేస్తే వద్దంటారేమో ! అంతవరకెందుకు ? అన్నీ చీకటితోనే ముగించుకుందాం. ఒక గడియముందుగా బోతేసరి.

జో : పెందరాళే లేపు. ఇక పడుకుందాం లెండి.

అంతా లేచి పహరావచ్చిపోగానే పడుకున్నారు. పోలీసులు గస్తీదిరుగుతున్నారు. పౌలు ఉన్మత్తభూతంవలె పుల్లప్ప వీధిన తెల్లవార్లూ తిరుగుతున్నాడు. రెండుగంటల కొకరిచొప్పున అయిదు పహరాలైనవి. ఆరవ పహరా ప్రారంభించంగానే యింటికి పోయి చక్కగా దుస్తులు వేసుకొని కృష్ణవైపుకు బయలుదేరి దారిపక్కవున్న కయ్యలో నక్కాడు. ఆదెమ్మ నాలుగుగంటలకే లేచి. పౌలు వెళ్లాడో లేదో చూతామని వాకిట్లోకి వచ్చింది. పౌలు జాడ కనబడలేదు. కాసేపు తారట్లాడి లోపలికిబోయి జోతిని లేపింది. జోతికి రాత్రి సరిగా నిద్రపట్టలేదు. తల్లిదండ్రులు జ్ఞాపకంవచ్చి చాలాసేపు అదే ఆలాపనగా ఉన్నది. అప్పాదాసు జ్ఞాపకం వచ్చాడు. తన మనస్సులో అచ్చుపడ్డరూపాన్ని సాయంత్రం

గనబడ్డ ముఖవైఖరితో తాబెళ్ళు వేసి చూచింది. రెండూ బింబ ప్రతిబింబంగా సరిపోయినవి. తెల్లవార్లూ ఆ రూపాన్ని మనసులో చిక్కబట్టుకొని ఆనందకెరటములలో హంసవలె ఉయ్యాలలూగుతూ పడుకున్నది. ఆదెమ్మ లేపేవరకు, నిర్మలసరస్సులో ప్రతిబింబించే చంద్రమండలం నీళ్ళు గదలంగనే చెదిరిపోయినట్లో స్తరుగా జ్యోతి హృదయసరస్సులో విహరిస్తున్న మనోహరరూపం చలించింది.

జో : అవ్వా! నన్నిప్పుడు కదిలించబోకూ! ఒక్క అర గడియలో లేస్తాను.

ఆ : రోజూ వేళకు స్నానంచేయడం మంచిది. అలవాటు తప్పించగూడదు. దబ్బున పోయివత్తాం లే.

జో : కాసేపు వుండు అవ్వా! యింకా చాలాపొద్దు వున్నది.

కో : మీ బావను కలగంటున్నావా? లేపినా ముసుగుదన్ని పడుకుంటున్నావు.

జో : అబ్బా! నన్ను నిద్దరపోనియ్యర్రా మీరు. అవ్వా! నీ కెంత పాప మనుకుంటున్నావు. పొద్దున్నే లేపావుగదా! పద వస్తా.

కో : పోనియ్యి, ఇంకా కాసేపు పడుకో.

జో : అవ్వ రాకాసిలాగు వెంటబడ్డది. ఒరే అబ్బాయి! లే పోదాం స్నానానికి.

ఆ : వాడి నెందుకు లేపుతావు చీకట్లో? ఎండలు బాగా ముదరనీయి.

జో : నీవుగూడా రారాదుటమ్మా, పొద్దెక్కినదాకా పడుకోకపోతే!

ఆ : దానికి చన్నీళ్లు పోసుకుంటే జబ్బు చేస్తుంది, పద.

ఉభయులూ బయలుదేరారు. గుడిసెలు దాటారు. ఆదెమ్మ దారిపక్కల చూస్తూ పోతున్నది. ఎందుకో భయపడుతున్నది. ముందు నడిచేదల్లా వెనుకకు దిగబడ్డది.

జో : ఏ మవ్వా! వెనుకబడ్డావు?

ఆ : ఆఁ. ఏమున్నది? నే ముసలిదాన్ని. నీవు పడుచుదానవు. పద, నీతో రాలేకపోతానుటలే. ఇప్పుడు దొంగలు వస్తే ఏమిచేస్తావే?

జో: ఇక్కడికి దొంగ లెవరువస్తారు?

ఆ: దొంగ లెవరు వస్తారా? ఎక్కడనుంచి రావాలె, ఉన్నవాం డ్లందరూ దొంగలైతే?

కయ్యదగ్గరకు వచ్చారు. మనిషి లేచి నిలబడ్డట్టుగా ఉన్నది. తెల్లంగా దుస్తు లున్నవి. దారివైపుకు వస్తున్నట్లున్నది. మగవాడి వలె ఉన్నాడు బాగా సమీపించాడు. దారిలోకి వచ్చి అడ్డంగా నిలువబడ్డాడు. జోతి తొలగిపోబోయింది. ఎటుతిరిగితే అటు వచ్చాడు.

జో: ఎవ రబ్బీ నీవు, అల్పానికి తలపడ్డట్టున్నావు?

పౌలు: నీ గులాపువాడిని. నీ వనుగ్రహించకపోతే నే జీవించను. ఎందుకు నన్నిట్లా బాధించడం? నా కేమి లోప మున్నది? నీకు లక్షణంగా జరుపుతా. ఈ సెటిలుమెంటువాండ్లంతా నీకు నౌకర్లై పనిచేస్తారు. నీకు అడుగులకు మడుగు లొత్తుతారు.

జో: తొలుగు దారి! నేను ఒంటరిగా ఉన్నా ననుకొన్నా వేమో? జాగ్రత్త! పిచ్చిమాటలు మాట్లాడవద్దు.

పౌ: నాకు జవాబు చెప్పి పో. నేను భరించలే—లే—ను. (అని చెయి పట్టుకున్నాడు.)

జో: ఛీ..న న్నంటుకోవద్దు (అని చెయ్యి విదిలించికొట్టి దారిప్రక్కన నిలువబడ్డది).

ఆ: యేమే! అట్లా మాట్లాడుతావు? నీదర్జాకు తగదా! నీ వేమి బంగారుబొమ్మవా?

జో: ఇవా నీవు చెప్పేమాటలు! చాలులే!

ఆ: యేమిటి చాలేది? అత డంత భంగపడుతుంటే! యింకా నీ అదృష్ట మనుకో. పట్టుకోవయ్యా? మహాశాణాతనం పోతుంది.

పౌలు వాటువేసి పట్టుకోబోయినాడు. జోతి 'కృష్ణా!' అంటూ కృష్ణవైపుకు పరుగెత్తింది! యిద్దరూ వెంటబడ్డారు. చెరొకవైపునా కమ్మారు. నీళ్లలోకిదిగింది. వాండ్లూ దిగారు. మోకాళ్ళలోతు నీళ్లలోకి బోయింది. వాండ్లిద్దరూ ఆగలేదు. 'ఓదాసూ! యెక్కడున్నావు? దబ్బున రా' అని కేక వేసింది. వాగ్రూపకమైన జవాబేమీ లేదు. అంతా దాసుమయమైంది.

యిద్దరూ యింకా దగ్గరకు వస్తున్నారు. పౌలు రెండు చేతులతోనూ వాడిసి పట్టుకోబోయినాడు. రాహువు పట్టు తప్పించుకొన్న చంద్రబింబంవలె చేతులనుంచి దూసుకొని పరుగెత్తింది. మళ్లీ కేకవేసింది. ఇతరులకు వినబడలేదు. కృష్ణ వడిగా వచ్చి లోపలికి లాక్కున్నది. కనబడకుండా కెరటములలో దాచుకొన్నది. బుడబుడశబ్దం వినబడ్డది. పౌలూ, ఆదెమ్మా ఆగి చూచారు. తప్పించవలెనని ప్రయత్నించారు. కాని తేలలేదు. ప్రవాహంవడికి నిలువలేక గట్టుకు వచ్చారు పదడుగులలో సుడిగుండమున్నది. జోతి గిరున తిరిగింది. ప్రవాహం గట్టుకు తోసింది. యిసుకతో మేటవేసింది. జోతి సగానికి పూడి కూర్చున్నది. పౌలు చూడలేదు. పరుగెత్తి యింట్లో దాక్కున్నాడు. పోలీసులకు తెలిస్తే పట్టుకొని కొట్లో పెడతారని భయపడ్డాడు. ఆదెమ్మ కోడలితో చెప్పింది. ఆమాటలు పిల్లవాడు విని కేకలువెయ్యడ్యం మొదలుపెట్టాడు. ఆదెమ్మ తానూ జోతీ స్నానానికి పోతే యెవరోవచ్చి జోతిని లాక్కొనిపోయినారని గోల పెట్టింది. సబుయిన్‌స్పెక్టరు వచ్చి దానిని ముందు అరెస్టుచేయించి నిజము చెప్పమని బలవంతపెడుతున్నాడు. కోడలు మని షెవరో చెప్పవలసిందని అత్తను బలవంతపెడుతున్నది. సెటిల్‌మెంటంతా గోలయింది. పౌలునుగూడా అరెస్టుచేయిస్తే నిజం బయటబడుతుందని కులపెద్దలంటున్నారు. అతడు ఉడాయించాడు. కృష్ణ వైపుకు పరుగెత్తాడు. యెటు పోయిందీ కనబడలేదు. పరారీ అయినాడని పోలీసులు రికార్డు చేశారు. ఆదెమ్మను వెంటబెట్టుకొని రేవువైపుకు బోయినారు. జవానులను నీళ్లలోదింపి కొంతవరకు వెతుకులాడించారు. కొందరు పరవగా బయలుదేరి కృష్ణగట్టున వెదుకుతున్నారు. తూర్పురేఖలు తెల్లబారినవి. ఇసుకలో యేదో కూర్చున్నట్టు కనబడ్డది. జోతేనని కేకలువేస్తూ పరుగెత్తారు. చుట్టూ యిసుకదీసి మెల్లగా బయటికిలాగి పడుకోబెట్టారు. పరీక్షించి చూచారు. శ్వాసాడించడానికి చేతులు లాగారు. నాడి పరీక్షించారు. ముక్కుదగ్గర వేలుపెట్టి చూచారు. పొట్టమీద చెయిపెట్టి మెల్లిగా అదుముతుంటే నీళ్లు బయటికి వస్తున్నవి.

చాలానీళ్లు పోయినవి, పొట్ట తీసింది. జోతిమాత్రం లేదు. అదివరకే పోయింది. గుడ్డగప్పి పడుకోబెట్టారు.

దొర వచ్చి చూచాడు. యిన్స్పెక్టరూ, ఆయనా కలిసి ఆదెమ్మను బంగాళాకు తీసుకొనిపోయినారు. వెంకటయ్యా, అప్పాదాసూకూడా వచ్చారు. దాసు శవందగ్గర పడుకున్నాడు. ఎవరు లెమ్మన్నా లేవలేదు. సూపరింటెండెంటు వాండ్లిద్దరినీ పిలిపించాడు. దాసు రాను పొమ్మని పూవులు గోసితెచ్చి జోతిని అలంకరిస్తున్నాడు. వెంకటయ్య దొరదగ్గరకు బోయినాడు. జనమంతా దూరంగా కూర్చున్నారు. అప్పాదాసు పూవులతో అలంకరించి పకపక నవ్వాడు.

" నీకూ నీవారు లేరు నాకూ నావారు లేరు
యేటివొడ్డున యిల్లు గడదాం పదరా. "

అని పాడుతూ గబాలుని యెత్తి బుజంమీద వేసుకున్నాడు. నీళ్లలోకి పరుగెత్తాడు. జనం వెంటబడ్డారు. చిక్కలేదు. ప్రవాహంలోకి పోయినాడు. వడిచేత కాలానలేదు. యీదగలవాండ్లవరూ లేకపోయినారు. యింకా పోతున్నాడు. కాళ్లకు పూనిక చిక్కలేదు. ఉభయులూ ప్రవాహానికి అడ్డంపడ్డారు. మునిగారు, తేలారు, కొట్టుకొనిపోతున్నారు. జనం కేకలువేసేవరకు వెంకటయ్యా, పోలీసులూ వచ్చారు. ఉభయులూ ఆలింగనంలోనే వున్నారు. పూవులు వాండ్లవెంబడే కొట్టుకొనిపోతున్నవి. ప్రవాహం వాండ్లను వొడ్డుకు నెడుతుందేమోనని జనం కట్టవెంబడి పరుగెత్తుతున్నారు. యీదగలవాండ్లు దిగి సత్తువకొద్దీ యీదుతున్నారు. ప్రవాహం వాండ్లకంటే వేగంగా పోతున్నది. జంట తేలిపోతూనేవున్నది. కొంతసేపటికి చూపుమేరకు దాటింది. చూపుల కందకపోయినతరువాత అంతా ఆగారు. దిగాలపడి శూన్యాన్ని చూస్తున్నారు.

కృష్ణ గునగునలాడుతూ సంగీతం పాడింది. ఇంకా పాడుతూనేవున్నది.

" మనిద్దరీమన సొక్కైతే మల్లెపూలాతెప్పగట్టి తెప్పమీదనే తేలిపోదం పదరా. " అని శబ్దిస్తున్నది.

20. కొరడాదెబ్బ

జోతీ అప్పాదాసులమరణం ఆంధ్రదేశంలో కల్లోలం కలిగించింది. పెద్ద శీర్షికలతో పత్రికలు రామదాసుకుటుంబంయొక్క చరిత్ర, రామానాయుడు కేసుయొక్క వివరాలు, రామదాసు కేసు యొక్క కల్పనాకథలు, సెటిల్మెంటులో వుండే కష్టాలూ విపులంగా ప్రకటించినవి. జోతీ అప్పాదాసుల ప్రేమయొక్క చిత్రచరిత్ర జనులలో విస్మయం కలిగించింది. పౌలు పరారీకావడంవల్ల అనుమానం యెక్కువఅయింది. పాదిరీ రామదాసు కేసుకూ, పౌలు దుర్వర్తనానికీ సంబంధం లేదని జనులను మభ్యపెట్టడానికి ప్రయత్నించాడు గాని సత్యం దాగలేదు. మతబోధవిషయమై రామదాసు సమ్మెకట్టించడంవల్ల పాదరీప్రోత్సాహంచేత రామదాసుకు జైలు ప్రాప్తి అయిందని జనులు నమ్మారు. పౌలుయొక్క దుష్ప్రవర్తనం, జోతీ అప్పాదాసుల ఘోరమరణం, సెటిల్మెంటువాసులలో కల్లోలం పుట్టించినవి. జనమంతా సెటిల్మెంటునింబధలను యెగర్రించి గుడిసెలు విడిచి ఆవరణంవెలుపల కృష్ణకట్టపొడుగునా నివాసమేర్పరుచుకున్నారు. మరణాలసంగతీ, సమ్మెలసంగతీ కలెక్టరుకు తీగెయివ్వంగనే ఆయన మూలబలంతో తాడేపల్లిస్టేషన్లో దిగాడు. కేసులను పూర్తిగా విచారించవలసిందని పోలీసువార్కి తాఖీదిచ్చి సెటిల్మెంటువాసులను వెంటనే గుడిసెలలో కాపురం వుండకపోతే తుపాకులతో కాల్పిస్తామని కలెక్టరుగారు బెదిరించారు. తాము పరుగెత్తిపోదలచుకోలేదనీ, తుపాకులతో కాల్చి చంపవచ్చుననీ, మూడురోజులలో తమకు తగినజీవనవసతి చూపించకపోతే లేచిపోతామనీ లిఖితపూర్వకంగా తెలియపరచారు. యీసంగతులు యితర సెటిల్మెంట్లలోకూడా కదలిక పుట్టించినవి. రాఘవేంద్రరావు పంతులుగారిచేత గవర్నమెంటువారు చట్టనిర్మాణసభలో సెటిల్మెంట్లు యెట్లా పనిచేస్తున్నవో విచారించి తెలియపర్చడానికి ఒకసంఘం యేర్పరచవలసిందని తీర్మానం పెట్టించారు. ప్రతినిధిసభ్యులలో చాలామంది 'సంఘాలేర్పరచడమంటే మాకర్థం తెలుసు. ఈ ఉద్రేక సమయంలో ప్రస్తుతపు అడావడి ఆపేకొరకే సంఘాలేర్పాటుచేసి అది అణిగిపోయినతర్వాత మెదలకుండా వూరుకోవడం అంతా

మెరిగినసంగతే. వెంటనే సెటిల్మెంటుకష్టాలకు తగినచికిత్స చేయ వలసిం'దని పట్టుపట్టాఁరు. గవర్నరుగారిసలహాతో పంతులుగారు మామూలుప్రకారం తమతీర్మానాన్ని ఉపసంహరించుకోబోయినారు. ప్రతినిధి సభ్యులు సెటిల్మెంటుసమస్య సక్రమంగా పరిష్కరించకపోతే తాము సభవిడిచి లేచిపోతామని బెదిరించారు. తర్వాత ఉభయులూ రాజీపడి ప్రస్తుతం ఉండవల్లి సెటిల్మెంటు తీసివేసి అక్కడివాండ్లందరికీ పల్నాటితాలూకాలో పూర్వం బేచిరాకుగా వుండి తర్వాత ఫారెస్టులో కల్పబడ్డభూములను దరఖాస్తులకిచ్చి ఊరుకట్టించడానికి వెంటనే యేర్పాటు చేయవలసిందనీ, తక్కిన సెటిల్మెంటుసంగతులు విచారించడానికి చట్టనిర్మాణసభవారు తమలో కొందరిని సంఘంగా యేర్పరచి వారు నివేదిక పంపేవరకూ కొత్తవారి నెవ్వరినీ సెటిల్మెంట్లలో చేర్చకూడదనీ రాజీ యేర్పరుచుకున్నారు. కొందరు ధనికులైన ప్రతినిధిసభ్యులు కొత్తవాళ్లను సెటిల్మెంట్లలో చేర్చకపోతే సంతానులపోరు అధిక మవుతుందని రాజీకి వొప్పుకోకపోయినా యెక్కువమంది అంగీకరించారు. కొత్తఊరికి రామదాసుపురం అని జనులు పేరుపెట్టారు.

వెంకటయ్య, జోతీ అప్పాదాసులమరణంవల్ల కుమిలిపోయి నాడు. రామానాయుడికేసుసంగతి ఆయన కింకా తెలియలేదు. పాదిరీ పిల్లవాడిని వెంకటయ్యతో పంపాడు. యేమి చెయ్యడానికీ తోచక గుంటూరువచ్చి రామానాయుడిప్రయత్నాలు శృంగభంగ మైనవని తెలుసుకున్నాడు. రామానాయుడు జైలులో బడ్డసంగతి తెలియంగనే వెంకటయ్యకు యెక్కడలేనిధైర్యమూ వచ్చింది. మనస్సుకు యేవిధమైన ఖేదం కలుగలేదు. సరాసరి రామానాయుడుతో మాట్లాడడానికి జైలుకు వెళ్లాడు. సూపరింటెండెంటు ఉత్తరువు పొంది లోపలికి పోయి—

వెం: తమ్ముడూ! చింతపడ్డావా!

రా-నా: నా కేవిధమైనచింతా లేదు. జోతీ అప్పాదాసుల మరణంతప్ప మరియేొకవిచారం లేదు. రామదాసూ, మాలక్ష్మీ యీదుఃఖ మెట్లా భరిస్తారో చెప్పలేను. రామదాసు లోకాతీతు డైనాడు. సుఖదుఃఖా లాయన కంటుకోవు. యింతవరకు జోతి

విషయం ప్రతిబంధకంగా వుండె. అదీ తీరిపోయింది. నన్నూ ఆజైలుకే పంపిస్తారనుకొంటాను.

వెం: అయితే మాట్లాడి ధైర్యము చెప్పు. పిల్లవాడి విషయంలో నా ఆడపిల్లలతోపాటు యేర్పాటు చేయవలసిందని నా అభిప్రాయం. నీవుద్దేశ్య మేమి?

రా-నా: సరళమైన నీవుద్దేశ్యాలతో నా కభిప్రాయభేదం యెట్లా కలుగుతుంది?

వెం: ఆసంగతి మాలక్ష్మితో చెప్పు. పిల్లవాణ్ణిప్పుడు మనయింటికి తీసుకొనిపోతున్నా. జతపడివస్తే నాలుగోపిల్లకు పెండ్లి చేసి అత్తవారింటికి పంపిస్తా. నా భారం తీరిపోతుంది. అదట్లా వుండనియ్యి. నీవు వచ్చేవరకు నే జేయవలసిం దేమి? నాకేమి సందేశం?

రా-నా: నే బయటికి వచ్చే ఆరునెలలలోగా స్వరాజ్యం వచ్చి తీరుతుంది. నారాయణరావుపంతులుగారి సలహా పుచ్చుకుంటూ తగిన ప్లాను వేయించి శాశ్విక కళాశాలాభవనాలు తయారు చేయించు. వసూళ్లు కురదలాలుంటే పూర్తి చేయించు. నేను జైలులో మరణించడం తటస్థిస్తే ఉద్యమానికి లోటు వస్తుందనే సందేహం లేదు. నాకంటె ఉత్సాహపరుడవు, సమర్థుడవు అయిన నీ చేతులలో పడ్డది. నిన్ను పొగిడాననుకోవద్దు. మనం అనుకున్న ప్రకారం జరిగించు.

వెం: నీవు చెప్పింది యావత్తు శిరసావహించి నెరవేరుస్తాను. ప్రతి నెలాఖరున యెంతపని జరిగించింది తెలియపరుస్తుంటా. ఇక్కడ నుంచి ప్రయాణ మెప్పుడు?

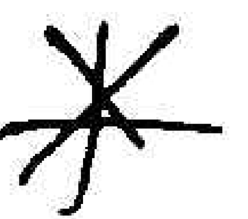
రా-నా: యింకా రెండు మూడు రోజులదాకా తీసుకొనిపోరు.

వెం: అక్కడ నీచే తేమైనా పని చేయిస్తారా?

రా-నా: విడిఖైదే. నాదుస్తు లుంచుకోవచ్చు. ఇక్కడికి నేను తెచ్చుకొన్న పడకగుడ్డలు మేజస్ట్రేటుగారికి చూపి వా రంగీకరించినవి నాకు పంపు. రెండుపాత్రలుగూడా అవసరం. ఆయన అంగీకరించనివి సెంట్రలుజైలు సూపరింటెండెంటుగారు చూచుకొని నా కిచ్చేటట్టు పంపితే ఆయన అంగీకరించవచ్చు.

వెం : ఫరవాలేదు. ఈయన అన్నీ అంగీకరిస్తాడనుకుంటా.

రా-నా : నాకు నమ్మకం లేదు. యితనికి భయం. దాస్యంలో వున్నవా డెప్పుడూ దేనికీ సాహసించలేడు. అయినా ప్రయత్నించి చూడు.

పోలీసు : అయ్యా! ఇక పదండి. మేజస్ట్రేటుగా రింతసే పెందు కుంచారంటారు. కావలసివుంటే సాయంత్రం వచ్చి మాట్లాడండి. యేర్పాటు చేస్తా.

వెం : తమ్ముడూ! నిన్ను ఖైదులో వుంచి నేను హాయిగా యింటికి వెళ్లుతున్నా. నేను నీతో యెందుకు రాకూడదు?

రా-నా : అన్నా! మనం రణరంగంలో వున్నాం. నేను గాయపడ్డాను. హాయిగా వుంటాను. బయటవుండి నీవే యెక్కువ మనస్సులో బాధపడుతావు. నీవుకూడావస్తే పని యెట్లా సాగాలె? నీవు పూర్తిచేయించకపోతే అంతా ఆయామా డవుతుంది. నే నిప్పుడు ఖైదులో పడకపోతే మనయేర్పాట్లు యీడికెకిందపడేవి. ఇది మనకొక కొరడాదెబ్బే. సమర్థుడవు నీవు బయటవుండి నేను ఇక్కడ వుండడమే మేలు.

వెం : తమ్ముడూ! నీతో పోలిస్తే నే నెంతవాణ్ణి!

రా-నా : ఆ విషయమై నీవు జబాబు చెప్పవద్దు. నిన్ను పొగడలేదు. నన్ను క్షమించి మరియొకవిషయ మెత్తుకో.

వెం : పంతులుగారిని మనవూ రొకమారు తీసుకొనిపోతే బాగుండు. ఇప్పుడు రమ్మంటే వస్తారా!

రా-నా : వారు పనికూడా ఆపుదల చేశారు. మన ఆలోచన లన్నీ చెప్పాను. ఉదయం చాలాసేపు మాట్లాడిపోయినారు. స్పష్టంగా చెప్పలేదుగాని ఆయనవల్ల మనకు యెక్కువసహాయం అవుతుం దనుకుంటాను. ప్లాను ఆయన అంగీకరించందే మొదలు పెట్టవద్దు.

వెం : అయితే యీరోజు ఆయనను తీసుకొనిపోతా. నీవు నిడదవోలు వెళ్లేలోగా మళ్ళీవస్తా.

రా-నా : అదంతా పెట్టుకోవద్దు. పోయి పని వెంటనే ప్రారంభించు.

వెం: ఇప్పటికింతే చూపు. పని సాగించి పదిహేనురోజులలో వచ్చి అన్ని సంగతులూ మాట్లాడుతా. కేవలం ఉత్తరాలవల్ల తేలదు. అక్కడనుంచే రాజమహేంద్రవరం పోయి కలప తెస్తా.

రా-నా: సరే కానియ్యి. యింతే నమస్కారములు.

పోలీసులు: అయ్యా! మేజస్ట్రేటుగారు వచ్చే వేళయింది. దయచేసి పదండి! (అంతట వెంకటయ్య వెళ్లిపోయినాడు.)

21. దాస్యం రుచిస్తే ముక్తిలేదు

వెంకటయ్య వెళ్ళిపోయినతర్వాత రామానాయుడు భోజనం చేసి నిశ్చింతగా పడుకున్నాడు. సంగదాసుహత్యా, కమలయొక్క చిత్రచర్యా, సాహూచౌదరయ్యల మరణం, జగ్గడిబందిపోట్లు, వెంకటయ్య ఉద్యమంలో కలియడం, రామదాసు వగైరాల కారాగృహప్రవేశం. జోతీ అప్పాదాసుల విచిత్రప్రయాణం, శ్రీకృష్ణ జన్మస్థానానికి తనయాత్రా, మొదలైనవన్నీ యేదో సర్వజ్ఞత్వం గల వ్యక్తి మహోద్దేశంతో నడుపుతున్నట్లు కనబడ్డది. ధర్మాధర్మాలు వొకదాని నొకటి జయించడానికి చేస్తున్న మహారణరంగంలో యివన్నీ అంతర్భాగాలైన స్వల్పకథలుగా తోచినవి. లోకచరిత్ర పారజూస్తే సత్పథం పొడుగూనా సత్పురుషుల రక్తసిక్తమయ్యే కనబడ్డది. ఇది మహాయాగం. యజ్ఞపురుషుడు యీ మహాహోమంలో తన్నొక యింధనంగా స్వీకరించినందుకు ఆనందపడ్డాడు. పావకుడు తనను అగ్నిపరీక్షకు లోబరచినందుకు ధన్యవాదంచేశాడు. తనయందు అజ్ఞానజన్యమైన అహంకారము నశించడానికి సాధనం చూపించినందుకు భగవంతుడికి కృతజ్ఞతాపూర్వక వందనాలు చేశాడు. ఒళ్లు జలదరించింది. లేచి కొబ్బరినారచాపమీదను కూర్చున్నాడు. "అశ్రాంతహరిభావనామోదచిత్తుడై యుద్ధతుడై పాడు నొక్కచోట" అన్నమోస్తరుగా నరసింహారావుగారిదగ్గర నేర్చుకున్న :

"భజో మధుర హరినామ నిరంతర్
భజో మధుర హరినామ్
హరిహై సుఖహై - హరిహై శాంతి - హరిహై
ప్రాణారామ్."

అనే కీర్తనను గొంతెత్తి అవ్యక్తమధురధ్వనితో పాడు తున్నాడు.

ప్లీడరు నారాయణరావు మళ్ళీ రామానాయుణ్ణి చూడడానికి వచ్చాడు. జైలులోకి అడుగు పెట్టంగనే భక్తిరసప్రవాహంయొక్క కెరటాలు యీడ్చికొడుతున్నవి. కొండలుకూడా ఆగేటట్టు లేదు. బండలు చెమర్చినవి. చెట్లు మోసులెత్తినవి. గాలి మందగమనముతో తూలుతున్నది. క్రిమికీటకాదులు సొమ్మసిల్లినవి. నారాయణరావు మునివేళ్ళమీద నడిచివచ్చి కమ్ములు పట్టుకొని నిలువబడి అద్భుతదృశ్యంలో ఐక్యమైపోయినాడు. గానం పూర్తి అయిపోయింది. రామానాయుడు కన్నీటికాల్వలలో వొప్పదోగుతున్నాడు. నిశ్శబ్దకుహరంలోనుండి వొక్కవాక్కు వినబడ్డది.

'శ్లో. సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః.'అని.

నారాయణరావు శిరస్సు వంచాడు. రామానాయుడికి సర్వం నారాయణమయం అయిపోయింది. ఇండ్లూ, వాకిండ్లూ, రాళ్లూ, పోలీసులూ, ఉద్యోగులూ, ఖైదీలూ నారాయణునియొక్క ప్రకారాంతరాలుగా కనబడ్డారు. "సహ నౌ భునక్తు" అను మహావాక్య ప్రకారం అన్యోన్యభోగ్యభోక్తృత్వసంబంధం నిరూపణమైంది. "ఏష సర్వస్వభూతో మే పరిష్వంగో హనుమతః." అను ప్రమాణ ప్రకారం సహభోజనం ప్రాప్తించింది. అన్నిలోకములకూ వ్యాపించిన యీ సత్రయాగం కొంతసేపటి కంతర్ధానం అయింది. రామానాయుడూ, నారాయణరావూ ముఖాముఖిగా నిలువబడ్డారు.

రా-నా : అయ్యా! నమస్కారం.

నా : తమరు నమస్కారం చేస్తున్నారా?

రా-నా : పెద్దలకు నమస్కారం చెయ్యడం ధర్మంగదా!

నా : తమకు వ్యతిరేకంగా జెప్పడంలేదు. ఆశీర్వాదంగా స్వీకరిస్తాను. ఇక్కడికి నేను పనివుండి వచ్చినా మీతోడిసాంగత్యం వల్ల నాజన్మసాఫల్యకారైన చూపు లభ్యం అయింది. సహభోజనం ప్రాప్తించింది. నాకంతే చాలు. ఈదినం వెంకటయ్యతో

మాట్లాడాను. మహాత్మాజీ చెప్పినప్రకారం స్వరాజ్యంరాక తప్పదు. నేను తిరిగీ ప్లీడరువృత్తిలో ప్రవేశింపవలెననే ఉద్దేశ్యం లేదు. స్వరాజ్యం వచ్చేవరకూ దేశస్వాతంత్ర్యానికై పనిచేయడానికి నిశ్చయించుకున్నాను. అటుపైని మీ మంగళాపురంలో ప్రవేశించి పంచమకార్మికోద్యమాలలో దేనిలోనైనా మీరు చూపినపని చేయడానికి సిద్ధంగా వున్నాను. తమతో మరివొకవిషయంగూడా మాట్లాడవలసివున్నది.

రా-నా: నేను యితరఉద్యమాలలో కొంత జోక్యం కలిగించుకొని తిరుగుతుండడంచేత ప్రత్యక్షంగా రాజకీయవ్యవహారాలలో ప్రవేశం కలిగించుకోలేదు. కార్మికసంఘాల నన్నిటినీ దేశ స్వాతంత్ర్యానికి పూర్తిగా పనిచేయవలసిందని ఖండితంగా చెప్పి వచ్చాను. సభికు లందరూ త్రాగుడు మానివేశారు. సంఘాలున్న అన్ని గ్రామాలల్లో సారాయిదుకాణాలు మూశారు. మూల మూలలవున్న రాటాల బూజంతా దులుపబడినది. గ్రామాలల్లో యెక్కడ చూచినా దూదేకులవాండ్ల కమానుల గుబదెబలూ— రాటాలయొక్క సంగీతం, విరివిగా వినబడుతున్నవి. యెక్కడ జూచినా మంతకనూలుగుడ్డలే. కార్మికసంఘా లన్నీ తమ సభ్యుల కుటుంబాలు ఖద్దరుబట్టలే ఉపయోగించాలెనని తీర్మానాలు చేసినవి. పట్టణాలకుకూడా యెగబ్రాకింది. పన్నుల విషయంలోకూడా పూర్తిగా తగు అవసరం వచ్చినప్పుడు పని జరుగుతుంది. అవసరం వస్తే ఖైదుకు పోవడానికి యెవరూ వెనుదీయరు. నేను ఖయిదుకు రావడంకూడా వారిని పురికొల్పుతుంది. స్వయంగా మీతో కలిసి పనిచేసేభాగ్యం నాకు లభించనందుకు చింతించుతున్నాను.

నా: అయ్యా! మీ రిదివరకు చేసిన పనంతా ఇప్పుడు రాజకీయోద్యమానికి పునాది. కార్మిక పంచమోద్యమాలు రెండూ వృద్ధిపొందినప్పుడే మనదేశంలో నిజమైన ప్రజాప్రభుత్వం ఏర్పడుతుంది. దిగువజాతులలో ప్రబోధం కలుగందే ధనిక ప్రభుత్వం ఉంటుందిగాని ప్రజాప్రభుత్వం ఉండదు. ఇప్పటి రాజకీయాందోళనానికీ, విదేశ ప్రభువులు ముందుగా ఖైదులోకి పంపించడానికీ తప్పకుండా మీరు అర్హత సంపాదించారు. మీరు చెమటవోడ్చి సంపాదించిన గౌరవమే కాని ఉత్రవుడియంగా వచ్చిందిగాదు. నేను మీతో

మాట్లాడదలచిన ఇంకొకవిషయంలో ధర్మవిరుద్ధంగా ఆ పనికి పూనుకున్నానేమో అని సందేహంగా ఉన్నది. కలెక్టరుగారు మీతో కొన్ని సంగతులు ముచ్చటించనున్నారు. మిగలా వచ్చానుగనుక చెప్పి పోదామని నిశ్చయించుకున్నాను.

రా-నా : దానికేమి! వినదగు నెవ్వరు చెప్పిన. వినుకోవడం సంగతి వేరు. సెలవియ్యండి.

నా : పొద్దున మీతో మాట్లాడి వెళ్ళినతర్వాత కలెక్టరు నాకు కబురంపించి మీ విషయమై మాట్లాడారు. వారు నాతో చెప్పిన సంగతులు వారికిగాను మీతో చెప్పుతున్నాను. అది నా అభిప్రాయంగా ఎంచవద్దు. మీరు జిల్లాలో చాలా పలుకుబడిగలవారని తెలిసిగాఁవాలె, మిమ్మును శిక్షించినందుకు పస్తాయిస్తున్నాడు.

రా-నా : తప్పని తోస్తే సవరించుకోవచ్చుగదా. మిగిలిందేమున్నది!

నా : అట్లా చేస్తాడా? లొంగితే గౌరవానికి లోప మనుకుంటాడు. మీ రేదో ఎదిరించి మాట్లాడారని చర్య జరిగించాడు. ప్రస్తుతం కార్మికోద్యమాన్ని గురించి పని చేయనని వాగ్దాన మిస్తే ఆర్డరు రద్దుచేయిస్తాడట.

రా-నా : గౌరవహానికోసం చూస్తున్నా డని నేను నమ్మను. కంపెనీప్రభుత్వం మారిపోయినా వర్తకసరళి మారలేదు. బేరానికి దిగాడు. పోనియ్యి గౌరవహానే అనుకుందాం. తనను ఎదిరించానను కుంటే క్షమాపణ కోరుతాను. కార్మికోద్యమంలో పనిచేయనని వాగ్దాన మెందుకు? అది నిర్ధారణ చేసుకోవడం నాపనిగాని తనది గాదు. ఎదిరించి మాట్లాడాననేది ఒక సాకు. అయినా ఒకసంగతి చెపుతాను. తమ అభిప్రాయానికి భిన్నంగా చెప్పగూడదని పాలక జాతుల కుండే అహంకారం. దానిని గర్హించడం మన విధి.

నా : స్వరాజ్యంకోసం పని చేస్తున్నాంగా. దానితో అన్నీ తేలుతవి. ఇప్పుడు మనం ప్రతిఘటించి చేసే దేమున్నది?

రా-నా : అది పొరపాటు. ధర్మ మెప్పుడూ అధర్మాన్ని ప్రతిఘటిస్తుండవలసిందే. అధర్మం ఒకప్పుడు గెలిచినట్టు కనబడ్డా ఆ గెలుపే ధర్మోద్యమానికి ఊపు ఇస్తుంది. ధర్మం గెలవక తప్పదు.

ధర్మపథాన పోరాటమే లేకపోతే ఎప్పటికీ జయం లేదు. పురుష ప్రయత్నం లేకుండా ధర్మం గెలుస్తుందని నే పూహకోను. స్వాతంత్ర్యాభిలాష చచ్చి దాస్యం రుచిస్తే జాతికిగాని, వ్యక్తికిగాని ఇక మోక్షం లేదు. బానిస ఎప్పుడూ తనమోక్షానికై కలహిస్తూ ఉండవలసిందే. ఎవడైనా భావదాస్యానికి వశుడైనతర్వాత జాతీయదాస్యం అసహ్యించుకొని జాతీయమోక్షానికి పోరాడగలడని నే నమ్మను. కాబట్టి ప్రతివాడూ దాస్యానికి పనపడగూడదు. వ్యక్తిమోక్షానికి పోరాడడం జాతీయదాస్యానికై చేసే పోరాటానికి అడ్డం వస్తే స్వార్థత్యాగం చెయ్యవచ్చు. అంతకుతప్ప దాస్యవిమోచనానికై పాటుపడకుండా ఉండడం మానవధర్మం కాదు. తాత్కాలికాపజయాలు ధర్మవిజయానికి మెట్లే అవుతవి. విఘ్నాలు వస్తవని సత్పురుషు లెవరూ ప్రయత్నాలు మానరు. "యత్నేకృతే యదివసిద్ధ్యతి కోఽత్రదోషః."

ఇంతలో కలెక్టరాఫీసు గుమాస్తా బైసికిలు వేసుకొని పరుగెత్తుకుంటూ వచ్చి "పంతులుగారూ! తమతో మాట" అన్నాడు.

నా : ఏ మంత తొందర?

గు : కలెక్టరుగారు తమతో మాట్లాడమని పంపారు. కాస్తయిటు దయచేయండి.

నా : ఇక చెప్పండి, ఫరవా లేదు.

గు : నాయుడుగారితో కలెక్టరుగారు చెప్పమన్న మాటలు చెప్పవద్దన్నాడు. ఆప్రకారం జరపడానికి వీలులేదట.

నా : ఏమి! ఇంతలోనే ఇంత మార్పు!

గు : అదంతా రహస్యంలెండి.

నా : చెప్పవయ్యా! అన్నీ రహస్యాలే.

గు : వాళ్ల ఉప్పూ పులుసూ తింటున్నాంగా ఇంకా.

నా : ఎవళ్లది? మీ కలెక్టరుగారు వాళ్లదేశాన్నుంచి ఉప్పు తెచ్చి మీకు పెట్టుతున్నారా?

గు : లేవడంలేదనుకోండి. చివరకు వాండ్లచేతిమీదుగా మాకు వస్తున్నదిగా.

నా : అదికూడా తప్పే. జవాను యెంచి నీచేతిలో పెడుతున్నాడు. కలెక్టరుకూ వాడే యిస్తాడు. కాబట్టి వాడు మీకు

ఉప్పూ పులుసూ పెడుతూవున్నట్టా? ప్రభుత్వంవారు ప్రజలతరఫున ధర్మకర్తలు. వారిస్తున్నా ప్రజలిస్తున్నట్టే. యిది ధర్మం.

గు : అధర్మ మేది ?

నా : ధర్మకర్త సొమ్ము నా దనడం. మీ రంతా ప్రజల నవుకర్లము గాము, ధర్మకర్తనవుకర్ల మనడం.

గు : మీకు నేను జవాబు చెప్పలేనండి. సంగతి యిది. నే చెప్పానని యెవరితోను అనవద్దు. యిప్పుడు కర్నూలునుంచి టెలిగ్రాం వచ్చింది. తక్కెళ్లజగ్గడు యీమంగళాపురపువాడట. అక్కడివాళ్లుకూడా కొందరు వాడితో మరీకై నట్టు తెలుస్తున్నదట. అందువల్ల యీమార్పు.

నా : సరే వెళ్లండి. రోగీ పాలే కోరాడు, వైద్యుడూ పాలే చెప్పాడు. నాయుడుగారూ! వింటున్నారా, సరాగం?

రా-నా : విన్నా. నాకూ చిత్రంగానే ఉన్నది. మా ఊరుంబాలేలలో తక్కెళ్లవా ళ్లెవరూ లేరు. జగ్గడని పేరుగలవాడు కూడా ఉన్నట్టు కనపడదు.

నా : అది మారుపేరేమో!

రా-నా : కావచ్చు. యీవిషయమై విశేషాలు తెలిస్తే నాకు కెబురంపండి. మరచిపోవద్దు.

నా : అట్లాగే. నే సెలవుపుచ్చుకుంటా.

రా-నా : చిత్తం.

22. వీరహనుమాన్

జగ్గడిచరిత్ర కొంతవరకు చెప్పి దిగవిడిచాం. తొందర పనుల వల్ల వెంటనే యెత్తుకొన వీలుగలుగనందుకు చదువరులు మన్నింతురు గాక! ఇంతవరకు బందిపోట్లు అనర్గళంగా సాగుతూనేవున్నవి. నల్లమల కీకారణ్యాలలో తావరమేర్పరచి పర్ణశాలలుకట్టి సంతానులభార్య లనూ, బొక్కసమునూ అక్కడ ఉంచారు. సైనికసంతానులు అక్కడే నివాసం. ఉత్తరాన పాపికొండలలోనూ, నెల్లూరిజిల్లాలో రాపూరికొండలలోనూ ఉపనాయకులు కొందరు నిలవరం ఏర్పరచుకొని తమ చుట్టుప్రదేశములలో బందిపోట్లు జరిపిస్తున్నారు. ప్రతిజిల్లాలో కూడా జిల్లానాయకులుండి వ్యవహారాలు నడిపిస్తారు. సంతానులను

నాయకులుగా నియమించకపూర్వం ఒకమాసంరోజులు నల్లమల అడవులలోవున్న సంతానపురంలో జగ్గడివల్ల ధర్మశిక్షను గ్రహించ వలసివుంటారు. జగ్గడి యోచనాబలం, నిర్మాణశక్తి, కార్యదక్షతా, ప్రజానురాగం అతని ఉద్యమానికి తోడై మద్రాసు, హైదరాబాదు, మైసూరురాజ్యములలోని అన్వేషకశాఖవారి తెలివితేటలను బేలుపుచ్చి నిరాఘాటంగా బందిపోట్లను సాగిస్తున్నవి. దేహంలో ప్రాణం ఇక్కడ వున్నది, ఇక్కడ లేదని నిర్ణయించడానికి వీలు లేని మోస్తరుగా జగ్గడు యెక్కడవున్నా అంతటా అత డున్నట్లే పనిజరగడంచేత అతని స్థిరవాసం యేదో నిర్ణయించడానికి మూడు ప్రభుత్వాలకూ సాధ్యం కాలేదు. ఉత్తర హిందూస్థానంలో సుప్రసిద్ధ అన్వేషకశాఖాధికారి దివాన్‌బహదూర్ రామసింగు, జి. సి. ఐ ఇ. గారిని మూడుప్రభుత్వాలవారూ అధిపతినిగా నియమించి కర్నూలు సూపరింటెండెంటును సహాయంగా యిచ్చారు. రామసింగు తాంతియాభిల్లును పట్టినవాళ్లలో మొనగాడు. చంద్రయ్యపితూరీలో పనిచేయవలసిందని మదరాసుప్రభుత్వంవారు కోరితే తాను రానవసరం లేదని కొన్నివుపాయాలు సూచిస్తే వాటి ననుసరించి సుప్రసిద్ధుడైన వొక ఆంగ్లగూఢచారి అతనిగుంపును పట్టుకొన్నాడు. రామసింగు పత్రికలలో జగ్గడిచిత్రవిచిత్ర చర్యలు చదివాడు. మద్రాసుప్రభుత్వంవా రతని సలహా కోరారు. జగ్గడి బుద్ధి తన కందలేదనీ, స్వయంగా సంచారంచేసి స్థలవిమర్శనచేయందే సలహా చెప్పలేననీ, తన్ను నియమిస్తే సంతోషంగా పనిచేస్తాననీ, తెలియపరచాడు. ఇండియాప్రభుత్వంవారు ఆయనను వెంటనే సర్వాధికారంతో నియమించారు. కర్నూలుజిల్లా సూపరింటెండెంటు స్పెన్సరుగారు బర్హంపురంలో వచ్చి కలుసుకున్నారు.

స్పె : సింగ్జీ! సలాం.

రామ : సలాం, మిష్టర్ స్పెన్సర్ !

స్పె : యిక మనం చేయవలసినపనేమి ?

రామ : జగ్గడి నివాస మేదని మీ రనుకుంటారు ?

స్పె : పాపికొండలలో నివాస మేర్పరచుకొని వాడు విశేషంగా రైలు ప్రయాణం చేస్తుంటాడని నమ్మకం.

రామ: యెవరికన్నా కనబడ్డాడా?

స్పె: లేదు.

రామ: ఈ రెండుసిద్ధాంతాలూ సరియైనవి కావు. బందిపోటు నాయకులు సాధారణంగా ప్రయాణంచెయ్యరు. ప్రధానస్థానంలో ఉండి యావత్తుచర్యా నడుపుతుంటారు. ఇంత సమర్థుడైన నాయకుడికి తగినసహాయకారు లుండుండాలె. పాపికొండలలో సహాయకుడుమాత్రమే ఉంటాడు. రెండవది యీకొండ మూలగా వున్నది. అన్నిభాగాలకూ అందికలో లేదు. అయినా వైఖరిచూచి చెపుతాను.

స్పె: కొండ వందమైళ్లపొడుగున వ్యాపించివుంది.

రామ: నాకు ఆంధ్రదేశములోనికొండ లన్నిటిప్లానూ వేసి చూపండి. తర్వాత అవసరమైనభాగాలు చూతాం.

స్పె: యిది మాస్టరు.

రామ: పాపికొండలలో యీభాగంలో అడవు లేమాత్ర ముంటవి? అక్కడ వైశాల్య మేమాత్రం?

స్పె: ఈకొండలలో వెడల్పు విశేష ముండదు.

రామ: అయితే ఈకొండలలో ఉండడు.

స్పె: యివి రాపూరికొండలు.

రామ: అక్కడ లేడు. నల్లమల అడవులవైఖరి యెట్లా వుంది?

స్పె: కొండలచుట్టూ పెద్ద కీకారణ్యం ఉంటుంది.

రామ: యీభాగంలో కొండ లెన్నివరుస లున్నవి?

స్పె: నాలుగైదువరుస లున్నవి, అడ్డంగాకూడా కొన్ని కొండ లున్నవి.

రామ: నీటివసతుందా?

స్పె: దొనలూ, చెరువులూ కావలసినన్ని ఉన్నవి.

రామ: యింకా యేజిల్లాలో పెద్దకొండ లున్నవి?

స్పె: కడపలోవి షుమారైనవి.

రామ: అక్కడ లేడు. బ్రిటిషురాజ్యంలో ఉంటే 'నల్లమలలో ఉంటాడు, యీభాగంలోవుండాలె. దానిని ముట్టడింతాం. మనతాబేదారు లెవరికీ యీసంగతులు తెలియగూడదు. ఇంకొక

సంగతి. వాండ్ల ఆడవాండ్లజాడ లేమైనా కనబడ్డవా? యిండ్లకు వస్తూపోతూవుంటారా?

స్పె: భోగంవాండ్లిండ్లకు రారు. ఉంపుడుకత్తె లెవరికీ లేరు. సొంతయిండ్లకు వస్తుండవచ్చు. అదైనా తక్కువే.

రామ: వాండ్లభార్యలు తప్పకుండా నల్లమలఅడవులలో ఉంటారు. మనకు పదివేలసైన్యం కావాలె. నాలుగుభాగాలు చేసి కమ్ముకొని రావాలె. నేను యిటుపోయేభాగంతో ఉంటాను. మద్రాసుకు టెలిగ్రాం పంపించండి. అయిదురోజులలో యావత్తు సైన్యమూ రావాలె. తరువాత ఒకవారంలో యావత్తు ముగించాలె. నల్లమలలో లేకపోతే నైజాంలో ఉన్నట్టే లెక్క.

స్పె: అతడు ఒకవేళ తప్పించుకొన్నా ఆడవాళ్లు చిక్కితే మనం గెల్చినట్టే. అయితే వాండ్లను అతిజాగ్రత్తతో కాపాడుతుంటాడు. ఆడవాండ్లు చిక్కడం కష్టం.

రామ: అయితే నాభాగంలో మూడువేలసైన్యం ఉంచండి.

స్పెన్సరుగారు వెంటనే మదరాసుకు టెలిగ్రాం యిచ్చారు. గవర్నరుగారు మైసూరుకూ, హైదరాబాదుకూ తంతి పంపారు. మదరాసునుండి ఆరువేలసైన్యం, హైదరాబాదు మైసూరులనుండి చెరివేయిసైన్యం బయలుదేరి కర్నూలులో దిగింది. జగ్గడికి ప్రభుత్వంవారిసైన్యముల నడకలన్నీ తెలిసినవి. చుట్టుప్రక్కల నున్న సైనిక సంతానుల నందరినీ మూడురోజులలో చేర్చాడు. అవసరండుంటే సంపాదకసంతాను లందరూ పోరాడుటకు రావలసి ఉంటుందని జిల్లానాయకులకు ఉత్తరాలు వ్రాశాడు. యుద్ధప్రకారం నిశ్చయించడానికి సైన్యాధిపతులసభ చేసి సమూహాయుద్ధం పనికి రాదనీ, కేవల దొమ్మియుద్ధంచేతనే అడవులలో శత్రునాశనం చేయవలెననీ నిశ్చయపరచుకొని ప్రతిశత్రుసైన్యమునకూ అయిదు వందల సైన్యంగల సంతాన పటాలాలమర్చి శత్రువులతో యెక్కడా యెదిర్చి పోట్లాడకుండా చుట్టుప్రక్కల కమ్ముకొనివస్తూ మధ్యమధ్య ముచ్చిలిగొని ధనప్రాణముల గొంటూ దీర్ఘకాలం యుద్ధంజరుపుతూ ఉన్నాడు. సంతాను లిదివర కెన్నడూ యుద్ధాలు చేసినవాళ్లు కారు. జగ్గడు వట్టిమూకలను నెలరోజులలో కూటయుద్ధవిశారదులుగా తయారుచేయగలిగాడు. యుద్ధంలో జగ్గడిపక్షంవా ళ్లెవ్వరూ పారి

పోలేదు. ఒక్కడూ అధర్మయుద్ధం చెయ్యేదు. కష్టంలోవున్న శత్రువు తమచేతుల్లో చిక్కినప్పుడు ఔదార్యంతో పంపివేసేవాండ్లు. నాయకులకూ, సంతానులకూ అత్యంతమైన అన్యోన్యం. కొందరు యుద్ధంలో పడిపోతున్నారు. మైళ్లకొలది శత్రువులవెంటనంటి వేధిస్తున్నారు. జగ్గడు మెరికెలవంటి అయిదువందలసంతానులను యేరి మూరుదారిన బొక్కసమును, స్త్రీలను దాటవేయడానికి దారి దీశాడు. రామసింగు తనమూడువేలసేనలోను, పదిహేనువందల మందిని సంతానులతో పోట్లాడడానికి వదిలి వాండ్లకు తెలియకుండా తక్కిన పదిహేనువందలూ చీలదీసి జగ్గడివెంటనంటి కూటయుద్ధం ప్రారంభించాడు. స్త్రీలనూ, బొక్కసమునూ కాపాడవలసినభారం జగ్గడిమీద పడ్డది. ఒకకోటిరూపాయలను ఒకచోట పాతివేసి వట్టిపెట్టెలనుమాత్రం మోసుకొని పోతూవుండవలసిందనీ తమప్రాణా లున్నంతవరకు స్త్రీలను కాపాడవలసిందనీ ఉత్తర్వు చేశాడు. స్త్రీలూ, సైన్యమూ, కాకులుదూరని కారడవిలో ప్రవేశించారు. రామసింగు ప్రాణానికి తెగించి వెంటబడి తుపాకులతో అగ్నివర్షం కురిపిస్తున్నాడు. స్త్రీలు రాత్రింబవళ్లు మూడురోజులు తియ్యకుండా నడిచారు. ఒకచోట నిలిచి వంటచేసుకోవడానికి అవకాశంలేక పస్తులున్నారు. పిల్లలు బొత్తిగా వేలబడిపోయినారు. సాధ్యమైన చోట కొద్దిగా వండి పిల్లలనుమాత్రం బ్రదికించుకుంటూ నడుస్తు న్నారు. రామసింగు సైన్యానికి ప్రతిరోజూ పక్కవూళ్లనుంచి సప్లయిలు వస్తున్నవి. ఒకరోజు జగ్గడిసైన్యం శత్రువులభోజనాన్ని దొమ్మిచేసి పట్టుకోగల్గింది. శత్రువులు ఒకపూట భోజనంలేక వెనుకంజవేసిన సమయంలో జగ్గడు రెండురోజులు తగిన భోజన పదార్థం వండించుకొని ప్రయాణం సాగించాడు. జగ్గడిసైన్యానికి మందుగుండుసామగ్రి తక్కువైంది. అది కనిపెట్టి రామసింగు సమీపించి కాల్చడం ప్రారంభించాడు. కొందరు స్త్రీలూ, పిల్లలూ గుండ్లదెబ్బలు తగిలి మరణించారు. ఇక యుద్ధం యెక్కువకాలం జరిగితే స్త్రీలను రక్షించడం అసాధ్యమని తోచింది. తన నాయకు లను సలహా అడిగాడు. వారు స్త్రీలను వదిలివేసి మనం తప్పించుకొని పోతే స్త్రీలకేమీ అపాయం జరగదనీ, యెక్కువసైన్యాన్ని జేర్చు కొని మళ్లీ యుద్ధం ప్రారంభించవచ్చుననీ సలహా యిచ్చారు.

జ: స్త్రీలను అవమానించి బాధించరని మీ కేమిధైర్యం?

నాయకులు: సాధారణంగా ఆడవాండ్లను బాధించరనే అనుకుంటాం. మరీ నీచులు ఆ పనికి దిగవలెగాని వాండ్లలోనైనా గౌరవంగలవాండ్లు చేయరు.

జ: అవమానం జరిగేకాడికి యెవరివల్లనైతేనేమి? ఆడవాండ్లను రక్షింపజాలకపోతిమనే అగౌరవం మనకు తప్పదు. ప్రస్తుతం మనం తప్పించుకొనిపోయినా ఆడవాండ్లను చేతికి చిక్కించుకొని మనం లోబడకపోతే వాండ్లను బాధిస్తామంటారు. అప్పుడైనా లోబడక తప్పదు. అప్పటికి మనకు మిగిలేది అగౌరవం వొక్కటే.

నాయకులు: మీరు చెప్పేది వాస్తవమే. మీసలహే చాయగా ఉంది. పోట్లాడడమే ప్రధానం. అవసరమైతే మాలో ఒకడికి నీపేరు పెడతాం. నీవుమాత్రం బయట ఉంటే వ్యవహారం కొనసాగించగలవు. అది మాలో ఒక్కళ్లవల్లా అయ్యేపని కాదు.

ఆడవాండ్ల మానరక్షణసందర్భం లేకపోయినట్టయితే నే నాపని చేసివుండేవాడినే. స్త్రీలను శత్రువులచేతులలో వదిలి నా ప్రాణం రక్షించుకుండేదా? ఎంత హైన్యపుబ్రతుకు! జగ్గ డెప్పుడూ అటువంటి నీచకార్యం చేయలేదు.

నాయకులు: సరే. మా కొకటి తోస్తున్నది. మనదగ్గర మందుగుండుసామాను తగ్గింది. చేతులలో సన్నీలు, బాకులుమటుకున్నవి. సంకులయుద్ధమే మనకు శరణ్యం. మనస్త్రీల నెట్లాగూ మనము రక్షించలేము. మనం తప్పించుకొని జీవించి ఉంటే, వాండ్లకు బాధ యెక్కువ. శత్రువు లిప్పుడు మనకు షుమారు అరమైలు దూరమున ఉన్నారు. యింతసమీపంలో మనము ఉన్నామని వాండ్లకు గమనం దగిలినట్టు కనబడదు. తెలిస్తే ఫిరంగులు ప్రారంభించేవాండ్లే. ఆడవాండ్లూ మనమూ మాడిపోయి ఉందము. వాండ్లు గాలిస్తున్నారు. ఆడవాండ్లను యిక్కడ వదిలి వాండ్లకు యెదురునడిచి మెల్లగా వాండ్లను సమీపించి మీదబడదాం. వాండ్లకు తుపాకులు నిరుపయోగమవుతవి. జగ్గడిపై నిరులచేతిబలం చూపి అధమం కాయకు రెండుకాయలైనా బలిదీసుకొని పడిపోదాం. మనము పడిపోయినతర్వాత శత్రువులు స్త్రీలదగ్గర సొమ్ముంటే తీసుకొని వదిలిపెట్టిపోతారు. మనము పడిపోయినతర్వాత వాండ్లకు

క్రౌర్యముండదు. ఉద్యోగస్థులుకూడా గౌరవం సంపాదించుకోవలె నని చక్కగా ప్రవర్తిస్తారు. మన స్త్రీలగౌరవం, మనగౌవరంకూడా కాపాడినవాండ్ల మవుతాం. మనము జీవించి ఉండగా మన స్త్రీలు శత్రువులచేతులలో పడకుండా చేసినవాండ్లం అవుతాం. జగ్గడి సైనికు లని అనిపించుకోవలెనని మాకు కోర్కె ఉన్నది.

జ : సరే. ఆడవాండ్లతో చెప్పి వాండ్లను నిలిపి బయలు దేరిరాండి. ఇంతలో కత్తులు నూరుతుంటాను. మానధనులవలె చావడానికి బయలుదేరుదాం. ఆలస్యం చేయవద్దు.

ఐదునిమిషములలో సంతానులంతా బయలుదేరి వచ్చారు. శత్రువులకు యాభైగజాలదూరంలోకి వచ్చేవరకూ వాండ్లు గ్రహించ లేదు. ''వీరహనుమాన్ '', అని జగ్గడు సింహనాదం చేశాడు.

జ : తమ్ములూ! నా దొక్కకోరిక.

సం : యే మది?

జ : సింహాన్ని నాకు వదలండి.

సం : సరే.

అంతా ఒక్కుమ్మడిన దూకారు. సమీపంలో అయిదువందల సైన్యం వున్నదని రామసింగు సైనికులు తలంచలేదు. తుపాకులు నిరుపయోగమైనవి. పేష్కబ్జులు తీసుకొని సన్నద్ధు లయ్యేవరకు ముందునిలిచినవాండ్లు రెండుమూడువరుసలు పడిపోయినారు. రామసింగు సైనికులు యుద్ధములలో ఆరితేరినవాండ్లయినా జగ్గడిసైనికుల ఉత్సాహం, నిస్పృహత్వం, స్త్రీలమానధనం రక్షించవలెననే కాంక్ష ముందర నిలువలేకపోయినారు. జగ్గడెవడో శత్రువులకు తెలియదు. సాధారణ సైనికునికంటె మెరుగైనదుస్తులు లేవు. అందరూ సంతానులే. స్పెన్సరు సైన్యముఖానికి రాక, పక్కగా ఉండి యుద్ధం చేయిస్తూ జగ్గడికత్తికి బలి అయినాడు. రామసింగు వెను కడుగు వేస్తున్న సైనికులను పురికొల్పుకుంటూ చెదిరిన సైన్యాన్ని అర్ధచంద్రవ్యూహంగా అమర్చి సంతానుల చిన్నసైన్యాన్ని కమ్మి పట్టుకోవలెనని తిప్పుకొని వస్తున్నాడు. జగ్గణ్ణి ప్రాణంతో పట్టుకో వలెనని అతనికోరిక. వెనుకనుంచి సైన్యాలను నడుపుతుంటాడని అతని తలంపు. అర్ధచంద్రవ్యూహానికి నడుమ రామసింగుండి

రక్షిస్తున్నాడు. జగ్గడు వెనుక లేడు. అతనిసైన్యం మట్టసంగా ఒక్కచోట ఉన్నది. జగ్గడు రామసింగువైపు నడుస్తూ క్రోల్పులివలె ఒక్కదాటున పట్టవలెనని చూస్తున్నాడు. రామసింగు అర్ధచంద్ర వ్యూహం అతిపొడుగై సన్నగిలింది. జగ్గ డది కనిపెట్టాడు. "వీరహనుమాన్" అని కేకవినబడ్డది. "వీర్! వీర్!" అని కేకలువేస్తూ పెనువీకతో దాకి అయిదుచోట్ల చంద్రరేఖ తెంపారు. బ్రిటిషుసైన్యం చికాకుపడ్డది. పీనుగులు కుప్పతిప్పలైనవి. రామసింగుకూ, జగ్గడికీ చేతులు కలిసినవి. రామసింగు సాములో మేటి. జగ్గడు మేటిపోటరి, దేహబల మత్యంతం. మనిషి చువ్వవలె వంగి వేట్లు తప్పించుకోగలడు. శరీరలాఘువం గలిగి చిరుతపులివలె దూకుతాడు. సింగుకు నడివయస్సు మిగిలింది. ఎంత కసరత్తుచేస్తున్నా భోగముల కలవాటుపడ్డాడు. చాలాసేపు దమ్ముపట్టలేడు. సింగు తన ప్రత్యర్థి జగ్గడని గ్రహించాడు. ఆనందపడ్డాడు. కొంతసేపు సరిసమానంగా పోరి ఖడిలో నైపుణ్యాలు చూపించారు. అనేకమాట్లు తోడిచేశారు. కొంతసేపటికి సింగుకు అలుపువచ్చింది. జగ్గడు కవ్వించడం, సింగు కాచుకోవడంలోకి మారింది. సింగు ఆజానుబాహువు. కాలిచలనంయొక్క లోపాన్ని పొడుగు చేతులు దీర్చినవి. చుట్టూవున్న ఉభయసైనికులూ విచిత్రం చూస్తూ నిలవబడ్డారు. సింగు, తా నోడిపోవడం నిశ్చయ మనుకున్నాడు. ప్రాణంతో పట్టేఆశ వదులుకున్నాడు. ఇతరులను తోడురమ్మనడానికి తనశౌత్రానికి నామోషీగా తోచింది. పారతంత్ర్యములో సగం చచ్చినా శౌత్రం అడ్డం వచ్చింది. చేతిగొడ్డీ తల్వారు విసిరాడు. అది కనిపెట్టి జగ్గడు చప్పున పక్కకు దాటినా కంఠం దప్పి కుడిచెయ్యిగూడ దెగి నేలబడ్డా పడ్డచేతివేళ్ళు కత్తికోసం తడివినవి—జగ్గడు యెడమచేతితో చేతిగొడ్డీ మెడ కురికిపట్టి వేశాడు. రామసింగు కంఠం దెగి తల నేలకు దొర్లింది. వెంటనే తలదీసుకొని చంకలో యిరికించుకొని సింహనాదం చేశాడు. రామసింగు అనుచరులు సింగుతల తీయడంతోటే—తలదీసినట్లైతే తల తీసుకొని పోకుండా చెయ్యవలెనని ఒక్కుమ్మడిన ముట్టడించారు. జగ్గడు యెడమచేతితో కత్తి తిప్పుతూ సవ్యసాచివలె శత్రువులను కోసి వోదెలుపెడుతూ గుంపులోనుంచి పెగిలి బయటబడి బ్రిటిషు జండా

వంక పరుగెత్తాడు. ఆంగ్లసైనికులు వెంటబడ్డారు. సంతానులు వెనుదగిలి శత్రువులను నరికి చొప్పకట్టలవలె నేల పరవంజుతున్నారు. అడుగుపెట్ట సందులేకపోయింది. జగ్గడివొంటిచేతిపెట్టుకు బ్రిటిషు సిడము తెగి నేల పడ్డది. సింగుతల దక్కించుకోవడం అసాధ్యం అని తోచింది. చేతికొద్దీ సంతానులవైపుకు విసిరివేసి "యెత్తుకొనిపో" అని కేకవేశాడు. ఒక యౌవనసంతానుడు పైది పైనే పట్టుకొని యెవరికీ అందకుండా పరుగెత్తాడు. "జండా దక్కించుకో" అని మళ్లీ కేక వినబడ్డది. ఒక సంతానుడు తమ హనుమద్ధ్వజ మెత్తుకొని తొలిగాడు. బ్రిటిషు సైనికులు కపిధ్వజంకోసం పరుగెత్తారు. "వీరహనుమాన్" అనే నాదం అడవులలో ప్రతిధ్వనించింది. ప్రాణాలకు తెగించి సంతానులు ఒక్కపెట్టున దగిలి జండాకోసం పరుగెత్తే గుంపును మరలించారు. ఆంగ్లసేనాని తనసైనికులసంఖ్యను జూచుకొని పోటుకు పురికొల్పాడు. జగ్గడు వొంటిచేతిపోటుతో సేనానివక్షం పెకల్చాడు. వెనుకవున్న ఒక ఆంగ్లేయ కెప్టను కత్తితో జగ్గడికాలు నరికాడు. కాలు దెగి నేలబడి తనకంఠం నరుకనుంకించి సమీపించిన కెప్టనును జగ్గడు పడగొట్టాడు. జగ్గడు పడడంతోనే సంతానులకు వెఱ్ఱెత్తింది. ప్రతివాడూ నాయకుడి మోస్తరుగా "వీరహనుమాన్" అని కేకలు వేశారు. భటులవలె "వీర్! వీర్!" అని అంటూ శత్రుసైన్యంలో జొరబడ్డారు. కత్తులు ఒండొంటిం దాకిన ఖణాఖణధ్వనులు పెచ్చుపెరిగినవి. మిణుగురులు సైన్యములను ముట్టడించినట్టు వొరిపిడికి నిప్పురవ్వ లెగురుతున్నవి. సంతానులసంఖ్య తీసిపోతున్నది. కాని శౌర్యం తీసిపోలేదు. వారిసంఖ్య నూరై పదై ఒకటై సంపూర్ణమయింది. హతశేషులే లేరు. జగ్గడూ, మరివొకసంతానుడూమాత్రం బలమైన గాయాలతో బ్రతికివున్నారు. యిద్దరినీ పట్టుకున్నారు. సంతానుడు శత్రువులస్వాధీనం గావడానికి యిష్టంలేక దగ్గరపడివున్న తన కత్తితో ఆత్మహత్య చేసుకొన్నాడు. జగ్గడు దూరంలో బడివున్న తనకత్తికోసం నడుములు విరిగిపడ్డ నల్లతాచువలె పాకుతున్నాడు. మేజరు అది కనిపెట్టి పట్టుకొని చెయికట్టివేయించాడు. రెండువందల ఆంగ్లసైన్యంమాత్రం మిగిలింది. మేజరు ముందు ఆడవాండ్లను స్వాధీనంచేసికొని తరువాత సంతానులనివాసం స్వాధీన పరుచుకోవలె

నన్నాడు. వాసస్థానంలో యింకా సైన్య ముంటుందేమోనని సందేహించి జగ్గడు దొరికాడని సమీపసైన్యాలకు తెలియపరిచాడు. తక్కిన అయిదుభాగముల సైన్యంలో మూటిని కూటయుద్ధంలో సంతానులు పూర్తిగా నశింపుచేశారు. సంతానులగుంపులలో ఒకటి కొండలోయలో జిక్కి విధిలేక సమూహయుద్ధంలోదిగి రెట్టింపు శత్రు సైన్యమును హతంచేసి పూర్తిగా నశించింది. అయిదవదానికి శత్రుసైన్యంతో తాకిడి కలుగనేలేదు. ఆంగ్లనాయకుడు అడవిలో దూరడానికి సాధ్యంగాక తనసైన్యాన్ని వెనుకకు మరల్చుకొని చివరకు జగ్గడితో జోరిన హతశేషులతో కలుసుకున్నాడు. సంతానులగుంపులలో ఒకదానిగతి రెండవదానికి తెలియలేదు. ఒకటి తనబాటుకువేసిన ఆంగ్లసైన్యాన్ని ధ్వంసంచేసి జగ్గడిగుంపుతో కలవవలెనని వెదకుతూవచ్చి స్త్రీలసమూహమును జూచి జగ్గడిగుంపుయొక్క పర్యవసానం విని అతనిని విడిపించుకొని రావలెనని ప్రయత్నించింది కాని అంతకు కిందటిసాయంత్రమే రెండువందల బ్రిటిషుసైనికులు జగ్గడిని అడవిలోనుంచి తొలగదీసికొనిపోయి కర్నూలు జైలుకు పంపినట్టు తెలిసింది.

అంతట సంతానులు యోచించుకొని స్త్రీలను సురక్షితంగా అడవిబయటికి చేర్చి తమ ఖోలతులవెంబడి సమీపగ్రామాలకు పంపివేశారు. హతశేషుల నందరిని పోగుచేస్తే యుద్ధం చేయగల వాండ్లు అయిదువందలు మిగిలారు. విచారిస్తే జగ్గణ్ణి కర్నూలు జైలులో ఉంచి రిజర్వుపోలీసులు కాపలా చేస్తున్నారని కొందరూ, నంద్యాలసబుజైలులో వుంచి రెండువందలసైన్యంతో కాపాడుతున్నారని కొందరూ జాడలు చెప్పారు. సంతానులు రెండు గుంపులై ఒకటి కర్నూలుజైలునూ, రెండవది నంద్యాలజైలునూ ముట్టడించడానికి పొద్దుగూకంగనే మూడుజాములపొద్దు పోయేవరకు కర్నూలు, నంద్యాల చేరి జైళ్లు ముట్టడించి తాళాలు బద్దలుచేసి ఖయిదీలను విడిపించారు. జగ్గడుమాత్రం లేడు. విచారిస్తే మధ్యాహ్నపురైలుమీద గుంటూరు విచారణకోసం తీసుకొని పోయినట్లు ఖయిదీలవల్ల తెలిసింది. నంద్యాలకు పోయినగుంపును యెవరూ యెదిరించలేదుగాని కర్నూలుగుంపుమీదికి రిజర్వుపోలీసులు వచ్చారు. పోలీసులతో యుద్ధంచేసి చావడంకంటే జగ్గడిని విడిపిం

చడం ఉత్తమ మని పోలీసులతో పోరుకు మొగ్గకుండానే పరుగెత్తి పోయి సంతానులందరూ జగ్గడిని విడిపించడానికి గుంటూరు పోవలసి వుంటుంది గనుక కొండవీటికొండలకు చేరవలసిందని అక్కడ పటాలంగా యేర్పరచి గుంటూరు పంపుతామనీ తెలియపరచారు. అందరూ చెదిరి గుంటూరుకు బయలుదేరారు. బొక్కసం యావత్తూ మూటలుగట్టి చాలాభాగం సంతానులద్వారా కొండవీటి కొండలలోవున్న జిల్లానాయకుడికి పంపబడ్డది. యావత్తుధనం పైసాలు వారలేకుండా గుంటూరు చేరింది.

23. రవర

నారాయణరావుదగ్గర గుమాస్తాగావున్న వెంకట్రావు, అతడు ప్లీడరుపని ఆపివేసిన తరువాత కర్నూలు సబుమేజస్ట్రేటుకోర్టులో కాపీయిస్టుగా ఉన్నాడు. జగ్గణ్ణి ధడబడలుగా జైలుకు తీసుకొని వచ్చినతరువాత వెంకట్రావు అతనిని చూచి యితడు జగ్గడు కాడనీ, మంగళాపురం కాపురస్థుడు వెంకటదాసు అనే మాలవాడు అనీ మేజస్ట్రేటుగారితో చెప్పాడు. కలక్టరుగారికి వెంటనే సదరుసంగతి రిపోర్టయి ఆయనవచ్చి గుమాస్తాను విచారించి జగ్గడిని "మంగళా పురం కాపురస్థుడవు కావా?" అని అడిగాడు.

జగ్గడు వాస్తవం చెప్పితే యిదివరకే చిక్కులలోవున్న తల్లిదండ్రులకు తనవల్ల చింతాకంత ఉపకారం లేకపోగా కష్టా లెక్కువవుతవేమోనని కొంచెంసేపు అజ్ఞాయించాడు. తనను బాగా యెరిగిన గుమాస్తా చెప్పినతరువాత యితరులను తీసుకొని వచ్చి గుర్తింపుచేయిస్తారు. యెట్లయినా యిక దాగేదికాదని స్థిరపరుచుకున్నాడు.

జగ్గడు: నేను తక్కెళ్ళజగ్గడిని. యెందుకు మీ రనుమా నించడం?

కలక్టరు: తక్కెళ్ళ జగ్గడనే బందిపోటుదొంగ యిప్పటికి పదియేండ్లక్రిందటనే హైదరాబాదుజైలులో చనిపోయినట్టు మాకు నిశ్చయమైన సంగతి దెలిసింది. యింకా నీవు దాచడ మెందుకు?

జగ్గడు: నేను జగ్గడిని కానిమాట వాస్తవం. ఫలానా అని తెలియకుండా మీరు కేసు తీర్మానించుకోలేరా?

క : సాధ్యమైనంతవరకు ప్రయత్నంచేసి గుర్తింపుసాక్ష్యం దొరక్కపోతే పేరు లేకుండానే వ్యవహారం జరిగిస్తాం. అయినా నీవు పేరు దాచుకోవలసిన అవసరం కనపడదు. ధర్మబద్ధమైన చోరుడవు. ఒక్కరహస్యం. నీ అభిప్రాయాలతో నేను చాలావరకు ఏకీభవిస్తా. నీవు యేదో ఒకమార్గాన యీజైలులోనుంచి తప్పించుకొని పోయేమార్గం చేయగలను. కాని నీవు వెళ్ళడం దుర్లభం. కాలూ చేయీ పూర్తిగా పోయినవి. చికిత్స బాగా చేయవలసిందని డాక్టరుగారితో చెప్పాను. కాలు కోసివెయ్యవలసివస్తుందంటాడు. కోస్తే అసలే జీవించవేమోనని ఆయనకు అనుమానం కూడాను. ఇట్టి సందర్భాలలో నీవు తప్పించుకొనిపోయీ ప్రయోజనం లేదు. కరిచీ కాలుపడకుండా పోతుంది. నీవు యథాప్రకారం నీవుద్యమం సాగించుకోవడానికి అవకాశమున్నావుంటే అనుకోవచ్చు. అదిగాక సరియైన వైద్యులూ దొరకరు. నిడదవోలులో జిల్లాసర్జను లేకపోయినా సూపరింటెండెంటే మంచి డాక్టరు. కృష్ణాజిల్లా సర్జనుగూడా అప్పుడప్పుడు వచ్చి చూస్తూవుంటాడు. ఆయన నాకు స్నేహితుడు. గొప్ప శోధకుడు గూడాను. జైలు సూపరింటెండెంటుతో మాట్లాడి అవసరమైతే వారిద్దరూ కలిసి శస్త్రంచెయ్యమని చెప్పుతాను. నన్ను మీతాలూకుబందిపోటు కేసులన్నీ విచారించడానికి గుంటూరు పంపుతున్నారు. రేపే నాప్రయాణం. నీ కేసే మొదట విచారణకు వస్తుంది. వెంటనే శిక్ష వేయవలసిందని గవర్నరుగారి దగ్గరనుంచి రహస్యపువుత్తరువులు వచ్చినవి.

జగ్గడు : నా కేసు మీ రేమిచేస్తారు ?

కలక్టరు : నీ కేది ఉత్తమ మని నాకు తోస్తుందో అది చేస్తాను. నీయభిప్రాయ మేమి ?

వెంకటదాసు : నా కేది ఉత్తమమో నాకు తెలియదు. ఆ సంగతి మీ కే వదలిపెడతాను. ఇదివరకు సైనికునివలె విచారించవలసిందని కోరదలచాగాని ఇప్పుడు మానుకుంటాను. సాధారణపు సంతానుని మోస్తరుగా నన్ను విచారించడమే నా కిష్టం. మీరు నన్ను వదిలిపెడతా రనే ఆశతో గాదు. ధర్మం పాలిస్తారని నా నమ్మకం. అంతే నాకు చాలు,

క : నీవు ధర్మాత్ముడవైన చోరుడవు. మహావీరుడ వనిపించు కున్నావు. పదివేల సైన్యాన్ని నుగ్గునూచం చేశావు. నీ సిద్ధాంతా లంగీకరించకపోయినా పత్రికలన్నీ నీ కీర్తిని ఘోషిస్తున్నవి. నీ విచిత్ర యుద్ధ మంతా పత్రికలలో వ్రాస్తున్నారు. ఇంకా నీకు కావల సిన దేమున్నది ?

వెం : చా వంటే భయం లేదుగాని, ఉరంటే నా కసహ్యం. అందుకనే సైనికునివలె విచారించి కాల్చమని కోరుదా మనుకున్నా.

క : జ్ఞాపక ముంచుకుంటాను. ఈపూట నిన్ను గుంటూరుకు పంపిస్తున్నాను. ఒకడాక్టరు నీతో గుంటూరుదాకా వస్తాడు. నీకు బాధగా ఉన్నదా ?

వెం : నా కేబాధా కనబడడం లేదు.

క : భోజనం వసతిగా జరుగుతున్నదా ?

వెం : డాక్టరు పెట్టించేభోజనం అనుకూలంగానే ఉంది. యింకొక్కసంగతి. నాకు జీవితాశ లేదు. కాలూ, చెయ్యా కూడా పోయినతరువాత యీకునిష్టిబతుకు నా కెందుకు ?

క : బలవన్మరణం చేసుకోవద్దు. నీవాఙ్మూలములో నీ ధర్మం నీవు చక్కగా వెల్లడించు.

వెం : చిత్తం. అప్పటికి నాకు మనోదార్ఢ్యం ఉంటుందో ఉండదో ? త్వరగా విచారణ పూర్తి అయితే బాగుండు. నాకు ఒక్కటే ఆశ ఉన్నది. నేను చనిపోయేలోగా నాతలిదండ్రులను చూడవలెనని ఉన్నది. అది లభించేలాగు చూడండి.

క : దానికేమి. వారిని ఆవూరిలోనే ఉంచినట్లు పత్రికలో వేశారు. వారు నీ కుపచారం చేస్తూవుండేటట్టు సూపరింటెండెంటు ద్వారా ఏర్పాటు చేయిస్తాను. ఇక నే వెడతా. ఒకగంటలో నీకు ప్రయాణం. డాక్టరుగారు ప్రయాణమై వచ్చినట్లున్నది.

వెం : చిత్తం. మీరు నాయందు చూపిన దయకు మీకు నమస్కారం.

క : దయ ఏమున్నదీ ? నేను మీ సంతానులలో చేరదగిన వాడనని చెప్పడానికి వచ్చా. నమస్కారం.

వెం : పెద్దలకు నమస్కారం.

క : నీ పేరు వెంకటదాసేనా?

వెం : అవును. దాపరిక మెందుకు? సిగ్గుపడ నవసరం లేదనుకుంటాను.

క : గర్వపడదగిన దనుకుంటాను.

వెం : కావచ్చును. సిద్ధాంత మందరూ అంగీకరిస్తారు. సాధనల విషయంలో మాత్రం అభిప్రాయభేద మున్నది. నూతన ధర్మం జనామోదం పడసినతరువాత సవ్యమార్గాలే అవలంభించవచ్చు.

క : అ దెప్పటికో! మనజీవితంలో ఆచరణలోకి వస్తుందని తోచదు.

వెం : యిప్పటి దుస్సిద్ధాంతాలు మనకు దాపరించి యెన్ని వేలయేండ్లయిందో. యివి మారడానికి కొన్ని తరాలు పట్టినా ప్రపంచచరిత్రలో అవి దీర్ఘకాలం గావు.

క : నీవు చెప్పదలుచుకున్న సంగతు లన్నీ నీవాదంలో చెప్పుకో. ప్లీడరును బెట్టి విచారించుకుంటావా?

వెం : ప్లీడరును బెట్టి ఏమిప్రయోజనం? కేసులో నే లేదనే దేమున్నది? వాఙ్మూలముమటుకిచ్చి వూరుకుంటాను.

క : నీయిష్టం వచ్చినట్లు చెయ్యి. నేను చేయబోయేదాంట్లో ధర్మప్రతిరోధక మేమయినా వుంటుందా?

వెం : స్వవిషయం గనుక చెప్పగూడదు గాని యీ ధర్మాలను పోషించవలసిన బాధ్యత మనకు లేకపోగా వీటిని అమలులో బెట్టడం తప్పని నా అభిప్రాయం. ఇవి ధర్మాలుగావు. ధర్మముయొక్క ఆభాస. ప్రారంభంలో ఈ ధర్మాలు కొన్ని అనుష్ఠేయములుగా ఉండవచ్చు. ఇప్పుడు వాటికి ధర్మముయొక్క వాలకమే పోయింది. తమచిత్తం వచ్చినట్లు చేయండి. తమ సందేహాలు తీర్చేమాత్రపువాడినా?

క : నా సందేహం కొంత దీరింది. యీ కేసులు పూర్తి కాంగనే యీ నవుకరీ వదిలిపెడతాను.

యింతలో డాక్టరుగారు వచ్చి

డా : సలామండీ.

క : యేమండీ వెంకట్రావుగారూ! యెట్లా యితనిని తీసుకొని పోవడం?

డా : కట్టు కదలకుండా యీ మంచమే యెత్తుకొనిపోయి ఒక కంపార్టుమెంటులో పెడితే బాగుంటుంది. మాతో కొందరు పోలీసులుగూడా వస్తారుగదా.

క : అవును. ఒకదాదీ, 100 మంది పోలీసులూ వస్తారు. ప్రయాణం చేయగలస్థితిలో ఉన్నాడేమో మళ్లీ పరీక్షించండి.

డా : యిప్పటి కేమీ జబ్బులేదు. చెయి క్రమంగా కుళ్ళుతుందేమో ? తుంటిమీద శస్త్రం కష్టమే. అంతవరకు పోకుండానే చేతా మని ప్రయత్నిస్తున్నా.

క : పోలీసులు వస్తున్నారు. వార్డరూ ! త్వరగా నలుగురు కూలీలను చూడు.

వా : సూపరింటెండెంటుగారు యిదివరకే యేర్పాటు చేశారు. హాజరులో ఉన్నారు.

క : పిలిచి యెత్తించు.

జగ్గణ్ణి పదిగంటలబండికి తీసుకొనిపోతారని ఊళ్లోవదంతిపుట్టి వేలజనం స్టేషన్‌దగ్గరా, తాలూకాఆఫీసుచుట్టూ మూగారు. కూలీలు మంచ మెత్తుకొని బయలుదేరారు. పోలీసులు నాలుగువైపులా విచ్చుకత్తుల పహరా యిస్తున్నారు. పోలీసు సూపరింటెండెంటు ముందూ, కలక్టరు వెనుకా గుఱ్ఱాలెక్కి వస్తున్నారు. స్టేషనుదగ్గరకు పోయేవరకు చెక్కవంగింది. మూడుపెట్టెలు ఖాళీచేసి యావత్తు మందీ యెక్కారు. డాక్టరూ, సూపరింటెండెంటూ, ఇన్స్పెక్టరూ వెంకటదాసుకంపార్టుమెంటులో కూర్చున్నారు. గుంటూరు పోయేవరకు ఉదయం యెనిమిదిగంట లయింది. జగ్గడు బండిలో వస్తాడని ఊళ్లోనూ, దగ్గరపల్లెలలోనూ తెలిసింది. జగ్గడు మంగళాపురపు మనిషని ఉద్యోగులకు మాత్రమే తెలిసిన రహస్యమయినా బయటికి పొక్కింది. జనాన్ని మైదానంమీదికి రానియ్యలేదు. పదివేల జనం చుట్టూ మూగింది. మంచం యెత్తుకొని కూలీలు నడుస్తున్నారు. పోలీసులకు చుట్టూవున్న జనవత్తిడి బలమయింది. ప్రయాణం అడుగు సాగలేదు. కలక్టరు అందరినీ దారియ్యవలసిందని కోరాడు ఒక్కపర్యాయం అతనిని చూపితే వెళ్లిపోతామని జన మన్నారు. దాసు మెల్లగా లేచి కూర్చొని అందరివంకా చూచాడు. వేలచూడ్కు లతనిమీద వ్యాపించినవి. చప్పట్లు

మారుమోగినవి. వెంకటదాసే అనే కేకలుగూడా వినబడ్డవి. అయిదునిమిషాలు దాసు కూర్చుండి తరువాత పడుకున్నాడు. జనం క్రమంగా చిలకబారి దారి యేర్పడ్డది. పోలీసులు సాగారు. తాలూకాజయిలుకు వచ్చేవరకు గంటపట్టింది. కర్నూలు, నంది యాల జయిల్లో సంతానులు బద్దలుగొట్టారని తెలిసి అయిదువేల సైన్యాన్ని తాలూకాఆఫీసుచుట్టూ రాత్రింబగల్లు కాపలాపెట్టారు.

విచారణవాయిదా యింకా మూడురోజులున్నది. మరురోజు రాత్రి రెండూజాములప్పుడు సైన్యంమీద పావుగంటసేపు తుపాకి గుండ్లవర్షం గురిసింది. అంతాగబ్బగీము. వెలుతురు ప్రసరింపజేసి పరీక్షించారు. మనుష్యుల జాడా పోబల్లు కనుపడలేదు. తుపాకుల గుండ్లు వస్తూనేవున్నవి. ఒకటీ తప్పిపోవడంలేదు. లాంతర్ల వెలుతురు సంతానులకే యెక్కువ సహాయమయింది. లాంతర్ల చుట్టూ సైన్యం కళ్లాలుగా పడిపోయింది. దీపాలు ఆర్పి సైనికులు కూడా కాల్చడం ప్రారంభించారు. కొంపసేపటికి మందుగుండు సామానయిపోవడంచేత సంతానులు వెళ్లిపోయినారు. దాళ్ళని మళ్లీ కాల్చడానికి యెత్తు యెత్తారేమోనని సైనికులు వెంబడించ లేదు. సంతానులు యెవండ్లయిక్కలకు వాండ్లు చేరినతరువాత సైన్యం వెతకడానికి బయలుదేరింది. సంతానులపొళకువ ఎక్కడా కనుపడలేదు. అందరూ తిరిగివచ్చి తాలూకాఆఫీసుచుట్టూ అంతా క్షేమమని పహారా యిస్తున్నారు. తెల్లవారి పడిపోయినవాండ్ల నందరినీ లెక్కపెడితే అయిదువందల శవాలూ, వేయిమంది వికలాంగులూ తేలారు. చుట్టుగుంటదగ్గర సైనికుల కర్మమయిన వీరగౌరవములతో శవాలను ఖననంచేశారు.

మరునాడుదయం యేడుగంటలకు కొరిటిపాటినుంచి క్షార గంపలు వస్తున్నవి. కొందరు అత్తల నాడిపోసుకుంటున్నారు. ఒక ముసలిది కాయలగంప మొయ్యలేక సోమారికోడలిమీద పెత్తపడుతున్నది. కొందరు ముసలివాండ్లు గంపలబరువుకింద అణిగి అడుగులు తియ్యలేక మెడలుపడి బాధపడుతూ పోతున్నారు. ఒక తవర తోటకూరగంప తలమీద బెట్టుకొని, తాము మోసే కాయల కావిళ్ళభారంసహితం మరచి ఖైకసక్కెములాడు జవ్వనంపు కోడెసరసులను చిరునవ్వువెలుగుతో కలసిన కొరచూపులచే కసరి

కొట్టుతూ గజ్జలగుత్తంవలె కదనుపోతున్నది. కంచుమట్టెలూ, కడమవేళ్లకు తగరపుచుట్లూ, బోలుకడియాలూ కాళ్ళ నలంకరించినవి. వాటిపై జీరాడుతూ గుమ్మటందిరుగు గులాబీపూలచీర గూడకట్టు కట్టుకొన్నది. రంగుబిగించిన వొడ్డాణానికి అతికిన వెండి గొలుసుకు దగిల్చిన తాళపుచెవులగుత్తి వేలాడుతున్నది. వేళ్ళకు పంచలోహాల వుంగరాలూ, సందిట వెండికడియం, చేతుల బిళ్లారి గాజులూ, చెవులకు బుట్టలూ, మెడలో ముచ్చిబంగారపు గుండ్ల పేర్లూ, కుడికొప్పుమీద చేమంతిపువ్వూ ఆమె సొగసుకత్తెని చాటుతున్నవి. రవిక వొరుసుకుంటున్నది. కనుకొలుకుల ప్రక్కన కాటుకగీరా, ముఖాన నల్లకుంకుమా చామనచాయగల దేహానికి అలంకారంగానే ఉన్నవి. పమిటెచెరుగు కుడిరొండిన దోపి వికిలి నవ్వుతో నడిరోడ్డుమీద తాలూకాఆఫీసున కెదురుగా నిలువబడ్డది. రోడ్డుపక్కనున్న మేడలోనుండి

ఒకస్త్రీ : కూరమ్ముతారా!

ర : వాండ్లంతా మార్కట్టుకు పోతారు. నాదగ్గర తోట కూర ఉన్నది.

స్త్రీ : అరుగుమీద దించుకో, వస్తున్నా. దేనికమ్ముతావు?

ర : డబ్బులకూ, బియ్యానికీ, కొనేవాండ్లనుబట్టి వూరికే గూడాను.

స్త్రీ : దిగి వచ్చి—పెట్టు—కాసినికూసినిగావు, అర్ధసోలెడు బియ్యం.

ర : ఎన్నైనా మీచాటలోనే వున్నవిగదా!

స్త్రీ : వూరికే అట్లా యెదురుతా వెందుకు! చేతికి రానే రాదేమి?

ర : పట్టవమ్మా! కొంటే రానిది కొసిరితే వస్తుందెట?

స్త్రీ : యేమిపట్టు! చేతికి రాదేమి! ముల్లు గుచ్చుకుండేను.

ర : తినేటప్పుడు మీనోట్లో గుచ్చుకోరాదూ! నా చేతిలో యెందుకు గుచ్చుకోవాలె?

స్త్రీ : నీకూర నీవు తీసుకో. బియ్యపుకుప్పంతయినా లేకపోతే!

ర : కూర వూరికేనే వస్తుందటమ్మా! నీళ్లు పొయ్యలేక అడవలు తెగుతున్నవి. మహారాజులకు మాకష్టాలు యేమి తెలుస్తవి? పట్టండి! పొద్దున్నే బోణీచేశారు. తగాదా యెందుకు?

బియ్యం మూటగట్టుకొని తాలూకాఆఫీసువంక పోయి గేటు దగ్గర పహారాయిస్తున్న తురకసిపాయితో

ర : ఏమయ్యా! మీా రెవ్వరూ కూరలు కొనుక్కోరా? (అని కన్ను గీటింది.)

ఆ చూపు తూపై తాకింది సాహెబుకు.

సా : పిల్లా! నా కొకకానికూర పెట్టు.

ర : నీకు కానికూ రెందుకు? లోప లెవరూ కొనేవాండ్లు లేరా? అమ్ముకొని మళ్ళీ వచ్చేటప్పుడు నీకు కావలసినకూర వుట్టినే తీసుకొందువుగాని.

సా : పిల్లా! ఘోడా మోస్తరుగా కదనుపోతావు. పో, లోపలికి బో! అరగంటసేపు అమ్ముకొని బయటికి రా—ఎనిమిదింటికి ఆఫీసర్లు వస్తారు.

ఒయ్యారం ఒలికిస్తూ రవర లోపలికి నడిచింది. సాహెబు వెఱ్ఱిచూపులు చూస్తూ వూరుకున్నాడు. లోపలవాకిటిదగ్గర ఒక నాయుడు పహారా యిస్తున్నాడు.

నా : యెవరు నీవు? జవాబు చెప్పి కదులు.

ర : నీకు నేను జవాబు చెప్పలేకపోతానా?

నా : అసాధ్యురాలవుగా వున్నావే?

ర : సాధ్యం కాకపోను. ఈ పక్కనే మా ఇల్లు. నిన్న నీవు షికారువచ్చావే? ఆఫీసరులకు కూరకొనేటందుకు వార్డరు పిలవమన్నాడుట. గేటుదగ్గరవున్న సాహెబు రమ్మన్నాడు.

నా : సాహెబు రమ్మంటే వస్తావా?

ర : అంటే మాత్రం, నిన్ను నేనే అడుగుతున్నాగా? వాసి చూపించానా లేదా?

నా : వార్డరు లోపల ఉన్నాడు. మళ్లీ యిటేరా.

లోపలికి బోయి వార్డరుకు సలాంపెట్టింది.

ర : తమరు మంచివాండ్లని వింటాను. వెంకటదాసుకు నేను భార్యను. ఆయనను చూచి యెన్నాళ్లో అయింది. కండ్ల

జూచి పోవాలెనని వచ్చాను. యీ వందరూపాయిలూ తమదగ్గర ఉంచి అతని కేసుయినా కావలిస్తే యిప్పించండి.

వా : త్వరగా మాట్లాడు. కూరగంప యిచ్చిపో. యెవరయినా అడిగితే కొనడానికి నే కబురంపాను. అరగంటలో ముగించాలె.

ర : యితరు లెవరూ రాకుండా చూడు.

వా : నేను గేట్లో ఉంటా పో.

ర : జై సంతాన్! ఆహా! జగ్గడా యీస్థితిలో ఉన్నాడు!

వెం : రామన్నా! నీవా? గుర్తుపట్టలేకుండా ఉన్నావు. ఇట్లారా-ఇట్లారా. ఊకమ్ములమధ్యగుండా నాచేయి తాకు. రాత్రి ముట్టడించింది నీసైన్యమేనా? నీవు రాత్రి బ్రిటిషుపటాలాన్ని నాశనంచేసావుటే? స్త్రీలను కాపాడినగౌరవం దక్కింది మనకు.

ర : ఆగౌరవం నీదే. మా కుత్తరు వేమి?

వెం : నాయకు లెందరున్నారు?

ర : నేనుదప్ప సైనికనాయకులంతా రణరంగంలో పడిపోయినారు. జిల్లా నాయకులుమాత్ర మున్నారు.

వెం : వాండ్లెవరూ నాకు నచ్చలేదు. ఇక జరుగవలసిన దేమని నీ అభిప్రాయం?

ర : నీ ఆజ్ఞ శిరసావహిస్తాను. అయిదారురోజులలో యీ పదివేలసైన్యాన్నీ పురమాయిస్తాను. మందుగుండుసామగ్రి యావత్తూ యిక్కడికి చేర్పించా.

వెం : ఇక నే నెందుకూ పనికిరాను. యీస్థితిలో జీవించడం నా కిష్టం లేదు. బహుశా నే జీవించననే డాక్టరు లంటున్నారు. యిన్నటి యుద్ధంవరకూ జీవహత్య మన మిక్కడా చెయ్యలేదు. సైనికులంతా మనబోటి బీదవాండ్లే, జీవనం లేక ప్రాణా లమ్ముకున్నారు. యుద్ధం చేయడం మనవుద్దేశం గాదు. చేసి ప్రయోజనమూ కనుపడదు. వృథా జీవహింస మన కెందుకు?

ర : నాకూ అట్లాగే తోస్తున్నది.

వెం : యింతవరకు మనం పుట్టించిన ఆందోళనవల్ల ధనికులూ, ప్రభుత్వంవారూ ప్రస్తుతస్థితిగతులు మార్చకతప్పదని అభిప్రాయపడుతున్నారు. ఇకమీద పాతపద్ధతులు ఆపి కొత్త

పద్ధతు లవలంబించండి. మనదగ్గర అన్నిచోట్లా అయిదుకోట్ల పదిలక్షలధనమున్నది. దాంట్లో అయిదుకోట్లు సంతాను లంతా సమానంగా పంచుకొని, న్యాయజీవనం చెయ్యండి. శేషించిన పదిలక్షలలో-పెన్స లిట్లియ్యి. ఈవిధంగా ధర్మాని కుపయోగించండి. మీరందరూ కార్మికసంఘాల సభికులుగా జేరి పని చెయ్యండి. త్వరలో మనకు స్వరాజ్యం వస్తుంది. విద్యా, వృత్తులూ, తప్పక అభివృద్ధిపొంది బీదలస్థితి తప్పక బాగుపడుతుందని నా నమ్మకం. మీరు పార్లమెంటుకు సభికులను పంపి అక్కడి మనసంఘముయొక్క స్థితి బాగుచేయడానికి ప్రయత్నించండి. రాముడూ! యీచెప్పినప్రకారం జరిగించు. ఇక వెళ్లుతావా? నాశరీరం ఒకమాటు మళ్లీ తాకు. అమ్మో! యెంతమంది సంతానులు హతులైనారు! నాయకులంతా ప్రాణా లర్పించారు. సంతాను లందరినీ నే కావలించుకున్నానని చెప్పు. నాతప్పులు క్షమించండి. రాముడూ! నే బోయినతరువాత జగ్గడు వురఫు వెంకటదాసు జ్ఞాపకముంటాడా?

రా: నీవు వెంకటదాసువా? ఈ అద్భుతశక్తి మంగళాపురంలో మొలకెత్తిందేనా? ఆశ్చర్యం సంతానుడా! నీ ఆజ్ఞలు శిరసావహించి నెరవేరుస్తాం. ఇంక సంతానుల కెవ్వరికీ నీదర్శన భాగ్యం లేదుగదా. నేనే అందరిలోనూ అదృష్టవంతుణ్ణి. నీపాదాలు ఒక్కమారు అంటుకోనియ్యి.

వెం: అది మనధర్మవిరుద్ధం. సంతానులందరూ సమాన ప్రతిపత్తి గలవారే. మళ్లీ నీచెయ్యి నాకందియ్యి. సంతానుడి స్పర్శసుఖ మనుభవిస్తాను. ఇంతకాలంనుంచి స్వేచ్ఛాచక్రవర్తినై సంతానులతో గలిసి గాలివలె అడవులలో సదా సంచరించాను. ఇప్పుడు కాలుసేతులులేని అవిటినై జీవించడంకంటే హైన్య మేమున్నది? యీజన్మ చాలించి తిరిగీ పంచమసంతానుడనై పుట్టి మనఉద్యమానికి తోడ్పడుతాను. శ్రీరామునకు కపులు తోడైనట్టు మీరంతా మళ్లీ సంతానులై పుట్టి మనఉద్యమాన్ని నిర్వహింతురుగాక!

త: యేజన్మ మెత్తేదీ మనచేతిలో ఉన్నదా? విధినిర్ణయ మెట్లా ఉంటుందో? అది అలంఘనీయంగదా!

వెం: నే నమ్మను. మనవిధిని మనమే నిర్ణయించుకుంటాం. కర్మ బంగారుతీగెవంటిది. కార్యకారణమార్గాన యెటు మలిపితే అటు తిరుగుతుంది. మనచేతిలో వున్న పనికి మఱియొకరి ప్రాజాపత్య మెందుకు?

త: నీ రాజ్యంలో దేవుడికి ప్రవాసగతేనా?

వెం: దేవుడనేవా డొకడుంటే అంతేగతి. చేతకానితనాని కది శిక్ష. మళ్ళీ నే వచ్చేలోగా పరీక్షలలో తేరి ఉద్యోగార్హత పొందిఉంటేతప్ప అసమర్థతక్రింద తొలగిస్తాను. ప్రస్తుత మతనిని సస్పెండుచేసి అతని పాతచట్టాలన్నీ మూలదోయించాను. నేను లేనప్పుడు వాటి నతడు మళ్ళీ తీసి తగిన మరమ్మతు చేయిస్తేనేతప్ప ఒకదానినీ వాడనియ్యను.

వార్డరు: ఏమమ్మా! ఆఫీసర్లు వచ్చేవేళయింది.

త: సంతానుడా! నే వెళ్ళనా?

వెం: ఇక సంతాను లెవరూ నా కండ్లకు గనపడరుగాఁవాలె. మళ్ళీ ఒక్కమాటు నాచెయ్యి ఆలింగనం చెయ్యి. ఆలింగన మనోన్యం కుదురుస్తుంది. ఆహా ఇక వెళ్లు.

తోటకూర వార్డరు కిచ్చి తవర బయలుదేరింది. మొదటి పహారా దగ్గరకు వచ్చింది.

నాయుడు: సాయంత్రం నిజమేనా?

త: ఇంకా అబద్ధమా! కనిపెట్టుకొని ఉంటా. మంచి బహుమతు లియ్యాలె.

వాలుగంటిచూపులతో నాయుడిని సంహారించి కదనుద్రొక్కుతూ సాహెబున్న గేటుదగ్గరకు వచ్చి చిరునవ్వు నవ్వింది. మచ్చుచల్లినట్టు సాహెబు వెఱ్ఱిచూపులు చూస్తూ వూరుకున్నాడు. తోటకూర సంగతి మరచిపోయినాడు. తవర గేటుదాటి కోరిబాటిన్రోడ్డు పట్టింది. కొంతసేపటికి మచ్చుదిగి తవరవైపు చూచాడు. బిగ్గరగా కేక వేశాడు. ఆ కళ్ళాలు తిరిగి చూచినపాపాన బోలేదు. సాహెబు జాగ్రత్తగా పహారాయిస్తూనేవున్నాడు.

24. క్లేసు

వెంకటదాసు కేసు విచారణరోజున దూరపుజిల్లాలనుంచి కూడా వేలకొలదిజనం గుంటూరులో దిగారు. మంగళాపురంనుంచి పసిబిడ్డబాలాదీ వచ్చి వెంకటదాసు ముఖావలోకనం చేసుకోవలెనని ఆతుర్దాపడుతున్నారు. వెంకటదాసు చేయించినవి బందిపోట్లే అయినా వాటివల్ల స్వల్పసంఖ్యాకులగు ధనికులకేనష్టం గలిగిందిగాని జనబాహుళ్యానికి సంబంధం లేదు. బీదలు బహిరంగంగా దాసుయొక్క ఉద్యమాన్ని పొగడకపోయినా యిష్టాగోష్ఠిగా మాట్లాడేటప్పుడు ప్రశంసించనివాండ్లు లేరు. నిజం చెప్పితే నిష్ఠూరంగాని దాసుఉద్యమం లోకానికి క్షేమకరమయిందనీ, ఆయనధర్మం అవలంబిస్తే సర్వసోదరభావ మేర్పడుతుందనీ పలువురు వాదిస్తుండేవారు. సాధారణపు కుటుంబాలవాండ్లు విద్యావంతులుసహితం బందిపోట్లు సరియైనవని వాదించకపోయినా ఆపామాపీగా మాట్లాడేటప్పుడల్లా జగ్గడిధర్మం అవలంబించడానికి మాకేమీ అభ్యంతరం లేదని అంటూవుంటారు. ఉద్యమ మంతవింతగా కనుపడడంలేదు. కొందరు ధనికులు విద్యావంతులబుద్ధిని కొని పత్రికలు ప్రకటించడానికుపయోగించి నూతనధర్మం వ్యాపించకుండా చేయవలెనని ప్రయత్నిస్తున్నా, కాలమహిమ యేమోకాని వాటిని చదివేవాండ్లు కనపడరు. దేశంలోని పరిస్థితులు విషమావస్థను బొందినవనీ, శాస్త్రమిట్టలు చెక్కి పల్లాలు పూడ్చనిదే స్థితిగతులు మరింత ఘోరస్థితికి వస్తవనీ చాలమంది అంగీకరించారు. ఈ అభిప్రాయబలంచేత భాగ్యవంతులు మిట్టలు చెక్కడాని కొప్పుకోకపోయినా పల్లాలు పూడ్చేప్రయత్నం అందరూ కలిసిచేయవలసిందేనని సిద్ధాంతీకరించారు. కూలీలకు సరళమయినకూలి యియ్యవలసిందనీ, వాండ్ల స్థితి బాగుచేయవలసిందనీ, యంత్రశాలలు స్థాపించి చేతిపనులు వృద్ధిచేసి బీదలకు జీవనం కల్పించవలసిందనీ అందరూ అంగీరించారు. వృత్తులు వృద్ధిచేసే ప్రయత్నాలు ప్రస్తుతప్రభుత్వంవారు చేయకపోవడమే కాకుండా కొన్ని విషయములలో బుద్ధిపూర్వకంగా ఇంగ్లండుయొక్క క్షేమానికై దేశవృత్తులను అణచడంచేత అలగాజనానికి జీవనం పడిపోయి బందిపోట్లు వృద్ధిగావడానికి ప్రబలహేతువని యోచనగలవాండ్లంతా గ్రహించారు. "కలౌ సంఘే బలీ"

అను ప్రమాణంప్రకారం కలియుగంలో స్వల్పసంఖ్యాకులగు పాలక
సంఘాలకూ, గురువర్గానికీ, ధనికశ్రేణులకూ, రయితు సమాజములకూ
హస్తగతమైన అధికార ముండదనీ, అగ్రజాతులనుండి తొలిగి జన
సామాన్యంయొక్క పరమౌతుందనీ కాలజ్ఞులు నిశ్చయంగా కనిపెట్ట
డమే కాకుండా కాలపరిపాకానికై వేచివున్నారు. శీఘ్రపరిపాకా
నికి తోడ్పడుతున్నారు గూడాను. రాజకీయపరిస్థితులు పూర్తిగా
మారి పాలనాధికారం దేశీయుల చేతిలోనికి రానిదే దేశం ఏ
విషయమునా అభివృద్ధి చెందడానికి వీలులేదని నిశ్చయించి స్వరాజ్య
స్థాపనకై విశ్వప్రయత్నాలు జరుగుతున్నవి. కాలం కర్మం వొన
గూడినట్లు ప్రపంచవాతావరణంలో గలిగిన మార్పుల కనుకూలంగా
దేశమం దడగివున్న శక్తుల నన్నిటినీ పొందుపరచి జయ మొనగూర్చ
దగిన మహాపురుషులు జన్మించి వివిధోద్యమాలను పెంపొందించి
డీకొలుపుతున్నారు. కొత్తా పాతా యావత్తూ ఒకమూసనబడి
కరిగి సమ్మిళితమై ఒకనూతనశక్తిగా విజృంభించి జగన్నాథుని
రథంవలె పరిభ్రమిస్తున్నది. ఇది నిజంగా జగన్నాథునిరథమే.
ఈ త్వరను యీమహాశక్తిని యెదిరించడానికి యెవరికి సాధ్య
మవుతుంది! యెవ డాప సాహసిస్తాడు? స్వార్థపరులు మూర్ఖించి
యెదిర్చినా వినాశనానికే కారణ మవుతుంది. ఈవినాశం స్వార్థ
పరత్వానికేకాని స్వార్థపరులకుగాదు. వారూ పునీతులే అవుతారు.

మొదటిరోజున సంతానులు కావలిసైన్యాన్ని ముట్టడించి
నష్టం గలిగించడంచేత తిరిగి ముట్టడించేయెడల జననాశం గాకుండా
ఉండడానికి యోచనలు జరుగుతున్నవి. ఆఫీసుకు ఫర్లాంగుమేరాన
చుట్టూ మెరుపుసారముతో గూడిన తీగెలు కంచె వేయించి మర
ఫిరంగులు పెట్టించడానికి 1000 మరఫిరంగులు పంపించమని చెన్న
పట్టణానికి తీగె ఇయ్యగా చాలినన్ని వారిదగ్గర లేనందున ఇతర
రాజధానులకు తా రిచ్చి తెప్పిస్తున్నారు. అరండల్ పేటా, బ్రాడీ
పేటలలో ఇండ్లన్నీ ఖాళీచేయవలసిందని ఉత్తరువు లయినవి. ఈ
సంగతులన్నీ వెంకటదాసు విని కలక్టరును పిలిపించుకొని వృధా
జనహింసకు హేతువులయిన ముట్టడులు ఇక జరుగకుండా తాను
బందోబస్తుచేసినాననీ, జనులు వృథాగా ఇండ్లు విడువవలసిన కారణం
లేదనీ, తాను దిట్టపరచినందుకు ఆరాత్రి ముట్టడిలేకపోవడమే కారణ

మనీ చెప్పి ఒప్పించి ప్రయాసలు మాన్పించాడు. కొండవీటి కొండలమీద మిడతలదండు వాలినట్టు యెక్కడ జూసినా దొంగల పుట్టని గొడ్లుగాసేవాండ్లు గ్రామాలలోకి కబుర్లు దెచ్చారు. కాని గాలి మళ్ళంగనే పురుగులు లేచిపోయినట్టు దొంగ లంతా రెండవ రోజు సాయంత్రానికి మాయమైపోయినారు. కొండన దొంగల జాడలు లేవని తెలియపరచంగనే కొత్తసేన అవసరం లేదలి ఇటి గ్రాములు పంపి సైన్యమాపివేశారు.

వాయిదారోజున జనం ఊరంతా కిటకిటలాడుతున్నది. జనవత్తిడిలో ముద్దాయిని కలక్టరాఫీసుకు తీసుకొనిపోవడ మసాధ్య మని తోచి తాలూకాఆఫీసులోనే విచారించవలసిందని కలక్టరు జడ్జీగారికి కబురంపాడు. ప్లీడర్లు చాలామంది తమకు వకాల్తు నామాలు వస్తవని ఆశపడ్డారుగాని వెంకటదాసు వకీళ్ళను పెట్టు కోలేదు. వెంకటదాసును మంచంమీద జయిలునుంచి తాలూకా ఆఫీసులోగుండా తీసుకొనివచ్చారు. వేల జనం తిరునాళ్ళ ప్రజవలె అరండల్ పేటా, బ్రాడీపేటలనిండా మూగివున్నది. కొరిటెపాటి రోడ్డుమీద రహదారీ ఆగిపోయింది. రణగుణధ్వనిగా గోలపుట్టి కోర్టులో విచారణ సాగలేదు. పోలీసులను పంపినా జనం కదలలేదు. హెండర్సనుగారు విచారణ ఆపి జనాన్ని తోసుకొని వాకిట్లోకివచ్చి అందరూ వెళ్ళిపోవలసిందని కోరాడు. వెంకటదాసును ఒక్క మాటు కండ్ల జూడందే పోమని పట్టుపట్టారు. అంతట మేజస్ట్రేటు ఆఫీసుఆవరణంలో యెత్తుగా బల్లలు వేయించి వెంకటదాసుమంచం వాటిమీద బెట్టించాడు. దాసు లేచి కూర్చున్నాడు. ఆంధ్ర దేశాన్నల్లకల్లోలంచేసిన మహాశక్తివంతుడు వికలాంగుడై వృక్కు చెడి మంచంలో పడివుండడం చూచి జనం దుఃఖించారు. ఇతడెవరో విచిత్రపురుషుడని విస్మయపడ్డారు. మంచం దింపి ఆఫీసులోకి తీసుకొనిపోంగనే జనం గాలికి మేఘాలమోస్తరుగా విచ్చిపోయినారు. విచారణ ప్రారంభమయింది.

కో : నీపేరు వెంకటదాసా ? జగ్గడా ?

వెం : నాపేరు వెంకటదాసు పురవు జగ్గడు.

కో : జగ్గడా ? జగన్నాథమా ?

వెం : జగ్గడే. అదే నాకు ప్రియమైన పేరు.

ఫిర్యాదితరఫువిచారణ ప్రారంభమయింది. కృష్ణాజిల్లాలో జమీాందారీఇండ్లలో జరిగిన రెండుబందిపోట్లనుగురించీ, కర్నూలులో ఒకవర్తకుడింట్లో జరిగిన కన్నపునేరమునుగురించీ సాక్ష్యం పెట్టారు. ఈమూడు కేసులలోను జగ్గడు స్వయంగా ఉండి చేయించినట్టూ, అతనిని గుర్తించినట్టూ సాక్ష్యం వచ్చింది. మూాడు చోరీలలోను షుమారు 10 లక్షల సొమ్ము పోయింది. మొయ్యలేక వెండినగలు పారవేసి పోయినారు. ఇనుపపెట్టెలతాళాలదగ్గర మెరుపుసారం ప్రయోగించి గోడ ఇటుకలు దీసినట్టు ఇనుపబెచ్చికలు తీసి పారవేసివున్నవి. లండను, పారీసునగరాలలో చోరాగ్రేసరు లుపయోగించేసాధనా లుపయోగించారు. రష్యాదేశమునుంచి బోల్షివిక్కు లివి సప్లైచేసి వుంటారని ఫిర్యాదితరఫున సూచించారు. "శేషించినధనాన్ని, సంస్థానాల ఆదాయములనూ మోటారుబండ్లకూ, దాసీలకూ, బోనగత్తెలకూ, సారాయిలకూ ఉపయోగించి పాడుచెయ్యక కొంతభాగమయినా బీదల కుపయోగించకపోతే మళ్ళీవచ్చి దర్శనంచేస్తామని జగ్గడు యింటివారిని లేపి చెప్పిపోయినా" డని యిద్దరు జమీాందారులూ సాక్ష్యం చెప్పారు. వర్తకుడు తాను చోరీ జరిగినప్పుడు ముద్దాయిని బాగా చూచానుగాని ఇప్పుడు గుర్తించలేనన్నాడు. సొత్తుమాత్రం ఒక్కకేసులోనూ చిక్కలేదు.

కో: ఇన్స్పెక్టరుగారూ! ఈ నగలన్నీ ఇతరుల కమ్మకోకుండా యేమి చేస్తున్నారు?

ఇ: నల్లమలకొండలలో జగ్గడు టంకసాల పెట్టించి కాసులూ, శౌరీలూ చేయించిన అచ్చులు పోదాలలో దొరికినవి. వాయిదా యిప్పిస్తే అవి తెప్పించి దాఖలు చేయిస్తాను.

కో: యీా కేసుకు సంబంధ మేమున్నది? నగలలోవుండే రత్నా లేమయినవి?

ఇ: అవి వూడదీసి అమ్ముకుంటే గుర్తుపట్టడం కష్టం. సంతానులు చేసిన అన్నిచోరీలలో రిపోర్టుదాఖలా పదిలక్షల రూపాయిల ఖరీదుగలరాళ్ళు పోయినట్టు తేలుతుంది. ఒక్కరాయి గూడా మాకు చిక్కలేదు.

కో: సాక్ష్యం పూర్తి అయిందా?

ఇ: చిత్తం.

కో : వెంకటదాసూ — ఆ పేరునే పిలవడం నా కిష్టం. నీ తల్లిదండ్రులు పెట్టినపేరు యెందుకు మార్చుకుంటావు ?

వెం : చిత్తం. వెంకటదాసే నా పేరు. మధ్యవచ్చినపేరు మధ్యనే పోనియ్యండి. ఆలోచించుకుంటే నాచరిత్ర యావత్తూ లోకానికి రజ్జుసర్పభ్రాంతిగా ఉండకపోదు.

కో : వేదాంతివికూడానా ?

వెం : వేదాలను అంత మొందించేవాడని ఆమాట అర్థమిచ్చేటట్టయితే వేదాంతినే.

కో : వేదాలనే అంతము చేస్తావా ?

వెం : లోకకంటకములయిన ధర్మాలందులో ఉంటే వాటిని.

కో : సాక్ష్య మంతా విన్నావుగదా, యేమి చెపుతావు ?

వెం : సాక్ష్యమంతా నిజమే. కొన్ని కొత్తసంగతులు చెప్పుకోవలసి ఉన్నవి. ఉత్తరువు దయచేయిస్తే చెపుతాను.

కో : దేనినిగురించి ?

వెం : ఫిర్యాదీ, ఇండియాచక్రవర్తి నే జేసినవి దొంగతనాలంటాడు. నే కాదంటాను. ఆసందర్భంలో నే జెప్పేది సాకల్యంగా వ్రాసుకోవలసిందని నా కోరిక.

కో : చెప్పుకోవచ్చు. యావత్తూ వ్రాస్తాను.

వెం : సృష్ట్యాదిన హక్కు స్వత్వాలు లేవు. జనులు సోదర భావంతో భూదేవి యిచ్చిన పంటను అస్వాస్తనికభావంతో అందరూ అనుభవిస్తూ ఉండేవారు. గ్రామంలో నిలువచేసినధాన్యాలపాతళ్లు, గాదెలు, కొట్లు, గ్రామసంఘాలు గ్రామసమూహమునకై ఉపయోగిస్తూవుండేవాండ్లు. జను లందరికీ సంఘుసేవదప్ప రెండవసేవ లేదు. ఆహారపదార్థాలే ద్రవ్యం. ధన కాంక్ష పుట్టలేదు. వెండి బంగారు పెంకుల కింతా విలువలేదు. అహోరాత్రాలు వాటిని కాపాడేకాలం గాదు. అంతా పనిచేసుకుండేవాండ్లు. ఆరోగ్య వంతులై అనుభవించేవాండ్లు. ఆ రోజులలో సంపాదన అనుభవించడంకోసంగాని దాచుకొని కాపాడడంకోసం గాదు. మనసుకు తృప్తివుండేది. వ్యాకులమూ, తొందరా, పోటీలూ లేవు. నిర్మల మనస్కులై ఆనంద మనుభవిస్తూవుండేవాండ్లు. అందరూ భాగ్యవంతులే. దారిద్ర్యమే లేదు. స్వర్గం భూమిమీదనే ఉండేది.

అంతవరకూ దేవుడు చక్కగా పాలిస్తూవుండేవాడో లేక అప్పటికి దేవుడింకా పుట్టనేలేదో, పుట్టినా మయినార్టీకాలమో, పెళ్లినా పట్టాభిషేకం కట్టుకోలేదేమో. ఇట్లావుండగా ఈశ్వరుడు వచ్చి ప్రపంచమంతా నా దన్నాడు. నేను గొప్పవాడినిగనుక నా కంతా మీరు సేవచెయ్యాం డన్నాడు. తనకు మేడలు గట్టమన్నాడు. తనను రథమెక్కించి మొయ్యమన్నాడు. ఈశ్వరుడి ఐశ్వర్యం చూచి చిన్నదేవుళ్లు బయలుదేరారు. త్రిమూర్తుల మన్నారు. దిక్పాలకుల మన్నారు. చివరకు మా గణితం ముప్పైమూడు కోట్లన్నారు. ఇంకా పెరిగింది. గ్రామదేవతలూ, గృహదేవతలూ గూడా పుట్టారు. జనులసంఖ్యకంటె దేవతలసంఖ్యే యెక్కువయింది. కొలుపులు సాగినవి. వీండ్లనుజూచి కొందరు జనులకుకూడా నోళ్లూరినవి. గురువులు భూదేవతలమని బయలుదేరారు. పుడమి దయ్యాలై ఐశ్వర్యవంతులు పుట్టారు. యథాశక్తిగా దేశాలు, గ్రామాలు, క్షేత్రాలు, ధనధాన్యాలు ఆక్రమించుకొన్నారు. మనుష్యులను బానిసలుచేసి పశుత్వ మిచ్చి వారిమీదసైతం స్వామ్యం సంపాదించారు. అందలా లెక్కతున్నారు. పోటీదార్లెక్కువగావడంచేతగాఁవాలె, ఈశ్వరుడు స్వర్గాన్ని హరించి భూమిమీదనుంచి యెత్తుకొనిపోయి యెక్కడనో పెట్టుకున్నాడు. స్వర్గం భూదేవతలకూ ధనికులకుకూడా దూరమేఅయింది. యెవ్వరైనా అక్కడి కడుగుపెట్టగలరుగాని వీండ్లకు సాధ్యంగాదు. అది తెలిసి ఐశ్వర్యవంతులు తక్కినవన్నీ అరుపుకున్నారు. స్వర్గం భూలోకం విడువంగనే నరకమూ, దుఃఖమూ, అత్యాశా, అతృప్తీ, లోభమూ, దారిద్ర్యమూ, పస్తులూ అతిశయించినవి. ఇసుక మేట వేసినట్టు ధనం యే కొద్దిమందిదగ్గరనో చేరింది. ఒకచోట పల్లంచేస్తేనే కాని వేఱొకచోట మెట్టయేర్పడదు. భూమి కుంగి చెరువయితే పక్కన కొండ ఒకటి పైకుబుకుతుంది. ఒకద్వీపం మునిగి మరొక ద్వీప మేర్పడుతుంది. ఆశేషజనులూ దరిద్రులై యెవరో కొందరు భాగ్యవంతులయినారు. భాగ్యవంతులకే భాగ్యం, దరిద్రులకే దారిద్ర్యం నిలకడయింది. రెండూ పెంపుగూడా అవుతున్నవి. సమర్థులయి ఇతరుల ధన మపహరించినవారికేగాక అప్రయోజకులయిన వారి సంతానానికే వారసత్వప్రకారం ధనం రావలసిందని చట్టాలు చేసు

కున్నారు. కష్టపడి పంటలు పండించి, చేతిపనులుచేసి అమర్చిన పదార్థమంతా ధనవంతు లపహరించి తిని తొక్కి తొంబాడి, శ్రమపడి పనిచేసేవాండ్లకు ఆహారము లేకుండా చేస్తున్నారు. వీటి కనుకూలంగా చట్టాలుకూడా చేసుకున్నారు. భాగ్యవంతులు బీదలను దోచుకుంటే దానిపేరు వ్యవహారం. బీదలు తమ హక్కును తీసుకుంటే చౌర్యం. బీదలదగ్గరనుంచి మోసముచేసి ఆకర్షించిన ధనం మరల బీదలు లాక్కుంటే యెట్లా తప్పయిందో కోర్టువారు నిర్ధారణ చేయగోరుతున్నాను. ఇటువంటి అక్రమచట్టాల ఔరససంతానమే బీదల నేరాలు. అశాస్త్రీయచౌర్యములకంటె శాస్త్రీయచౌర్యములే లోకాని కెక్కువహాని చేస్తున్నవి. భాగ్యవంతుల కుపయోగించేది చట్టసమ్మతం. కానిది నేరం. భాగ్యవంతులప్రాణానికి విలువ యెక్కువ. బీదవానికంటె భాగ్యవంతునిశునకమే అతిశయం. బీదలోడ్చినచెమటా, రక్తమూ కరుడుగట్టి ధనికుని భాగ్యం అవుతుంది. కాని యిది భాగ్యవంతు డంగీకరించడు. భాగ్యవంతుడు పేదవానికెంత అవసరమో, పేదవాడు భాగ్యవంతుని కంతవసరం. కాని భాగ్యవంతు డది గుర్తించడు. బీదవాండ్లను భాగ్యవంతులక్షేమానికి భగవంతుడు సృష్టించాడనే వాండ్ల నమ్మకం. అంతకుతప్ప బీదల జన్మలు ప్రయోజనకారులుగావు. అందువల్ల భాగ్యవంతుల కుపయోగపడని బీదవాండ్లుండనవసరము లేదు. ఇది కలియుగధర్మం. మతకర్తలీ కలియుగధర్మాల నంగీకరించరు. మతకర్తలబోధలు వారి అనుచరుల కక్కరలేదు. వారిధర్మాల కనుగుణమయిన కృతయుగధర్మాలను పునరుద్ధరించవలెనని నాప్రయత్నము. కలియుగంలో రాక్షసులు లేరంటారుగాని ధనికులే కలియుగరాక్షసులు. మాసంతానుల చర్యలవల్ల ధనికులభారం తగ్గుతుంది. బీదలకు సుఖం కలుగుతుంది. దేశమాత ప్రసాదించగల సౌఖ్యాలు ఆమె సంతానమంతా సమానంగా అనుభవించడాని కవకాశం గలిగి యిహమే స్వర్గమవుతుంది. దేవరాజ్యం భూమిమీద తిరిగి పునస్థాపితం గావడమే నాపరమావధి. నాపరమావధే నాదేవుడు. దానిని పొందడమే నా కానందం.

క్రో: స్వర్గలోకభోగాలు నీ కవసరం లేదా?

వెం: వాటిసంగతి నాకు తెలియదు. యింతవరకు యెవరికీ తెలియదనే నా అభిప్రాయం. దానివిషయమై విచారించినవాం డ్లంతా తలా ఒక అభిప్రాయంచెప్పారు. పరలోకవిషయాలు అక్కడికి పోయినప్పుడు విచారించుకోవచ్చు. ఇప్పు డీలోకం బాగుచేతాం. ఇంతమాత్రం చేయగలిగితే చాలు. మేఘాలను నమ్మి చెరువు తెగగొట్టుకొన్నట్టు అనుమానాస్పదమయిన పరలోకం కోసం యిహాన్ని త్యజించవద్దు.

కో: ధనధాన్యాలూ, సుఖదుఃఖాలూ పూర్వజన్మకర్మలవల్ల మానవులకు లభింపవా? తక్కువనోములు నోచి యెక్కువకోరికలు కోరితే యేమిప్రయోజనం?

వెం: పూర్వజన్మకర్మలవల్లనే లభిస్త వనుకోండి. భాగ్య వంతులకు ప్రాప్తముండే వారు బీదలధనాన్ని అపహరించారు. ఇప్పుడూ పూర్వజన్మ కర్మఫలంచేతనే బీదలు తమన్యాయార్జితాన్ని తిరిగీ పొందుతున్నారు.

కో: అయితే సంతానులు శిక్షించబడుతున్నారుగదా.

వెం: అవును. భాగ్యవంతులబాటు సాగినంతవరకు శిక్షింప బడుతూనే ఉంటారు. భాగ్యవంతులు తమవర్తనను మార్చుకోక పోతే బీదలే చట్టాలు మార్చి లోకంలో భూతలస్వర్గం స్థాపిస్తారు. ఈధర్మం నెరవేరడానికి దయా సత్య శౌచాలు సాధనంగా తీసు కొంటాం. నా హయాంలో జరిగిన ఒక్క బందిపోటులోగూడా హత్యలు జరుగలేదు. నాఅనుచరులు మద్యపానం, వ్యభిచారం విడిచి పెట్టినారు. నా ధర్మప్రభుత్వంలో పంజాబుదురంతాలు జరగడం సాధ్యంగాదు. నాది హృదయరాజ్యం. నా రాజ్యం నశించదు. నే బోయినతరువాతగూడా అది నిలిచే ఉంటుంది. జనుల హృదయ పీఠాలలో నా సింహాసనం నిలిపాను. నా ధర్మాలు అమలులోకి రాకతప్పవు. పాలనాపద్ధతులు అవసరాన్ని బట్టి మారుతుంటవి.

కో: ముగించావా?

వెం: ముగించినట్టే. అయాసంగా ఉంది. యిప్పటికే గ్రంథం పెరిగింది.

కోర్టు: తీర్పు—వెంకటదాసు పురపు జగ్గడు అనే బందిపోటు నాయకుడు విచిత్రపురుషుడు. దయా సత్య శౌచాలు తన ఉద్యమానికి ఆధారము లంటాడు. తనమీద వచ్చిన సాక్ష్యమంతా సత్యమేనని అంగీకరించి సత్యంయెడల తనకు గౌరవమున్నదని నిరూపించాడు. అతని అనుచరులవల్ల అనేకబందిపోట్లు జరిగించినా ఒక్కచోటకూడా హత్యలు జరిగించలేదు. వారందరూ ఇదివరకు దుర్వృత్తులు గలవారైనా యితని అదుపుచేత మద్యపానాది దురభ్యాసాలు వదలిపెట్టినందుకు పోలీసు సాక్ష్యమే ఋజువు. దీనివల్ల ఈబందిపోటు నాయకుడు మానవులను సన్మార్గంలో నడిపించడానికి ఎంత సమర్థుడైందీ తెలుతుంది. ఇతడే ఒకపీఠాధిపతో లేక రాజో అయితే లోకానికి మహోపకారం చేసేవాడేమో! ఈ విషయమై అతనిని ప్రశ్నిస్తే తానుగూడా తక్కినగురువులు, రాజులతో పాటివాడినే అయ్యేవాణ్ణని చెప్పేవాడు. ఇతనివర్తనం పీనల్‌కోడ్డు మూడువందలతొంభై అయిదవ సెక్షనుప్రకారం నేరం అయినట్టు నిర్ధారణ చేశాను. అయినా ఇతడు సర్వోత్కృష్టమయిన ఉద్దేశములతో తాను చేసేది లోకసేవనీ, తనధర్మాలు కొంతకాలానికి సర్వజనులచేతనూ అంగీకరింపబడతవనీ, నమ్మి బందిపోట్లను జరిగించడం నిర్వివాదాంశం. రాబోవుతరాలవారు ఇతనివర్తన నెట్లుభావిస్తారోగాని ప్రస్తుతచట్టాల ప్రకారం ఇతడు నేరస్థుడనకతప్పదు. పై కారణాలచేత సరళభావంతో అయిదుసంవత్సరములు విడిఖైదుమాత్రం విధించాను. ఇతనిని నిడదవోలు సెంట్రలుజైలుకు పంపడమవును.

ఎ. జి. హెండర్‌సన్, ఐ. సి. ఎస్.,

దండనాథుడు. 8-2-22, రాత్రి తొమ్మిది గంటలు.

నాల్గవ భాగము

1. జైలు

రామదాసునూ, ఆయనస్నేహితులనూ, వెంకటదాసునూ సెంట్రలుజయిలుకు బంపారు. వారి జైలుజీవితం చెప్పకపూర్వం జైళ్లలోని ఏర్పాట్లు కొన్ని తెలుపడం అవసరం. నిడదవోలు సెంట్రలు జయిలు బ్రిటిషుప్రభుత్వములో మొట్టమొదట స్థాపించిన జయిళ్లలో ఒకటి. తొలింబ్రములో చిన్నదిగా కట్టినా క్రమంగా విశంబ్రం చేశారు. పాతభాగంలో 288 ఒంటికొట్లున్నవి. ఖైదీలందరినీ మునుపు ఒంటరిగ ఒంటికొట్లల్లో ఉంచేవాండ్లు. దీనిలో తూర్పు పడమరల రస్తా పోతుంది. రస్తాకు దక్షిణంగావున్న నాలుగుబారకాసులలో 180 గదు లున్నవి. దాని కుత్తరంగా అష్టకోణాల చిన్న ఆవరణం, దాని కానుకొని నలుదిక్కులా వ్యాపించే ఆరు బారకాసులూ, డెబ్బైఎనిమిదిగదులూ ఉన్నవి. దీనికుత్తరంగా 30 గదుల బారకా సున్నది. దీనికీ కొత్తభాగానికీ సంబంధం లేకుండా మధ్య ప్రహరీ ఉన్నది. పాతజయిలు కానుకొని వాయవ్యంగా కొత్త జయిలు కట్టారు. సింహద్వారం తూర్పుకున్నది. దీనికి మధ్య గోపురమనే పేరుగల మూడంతస్తులమేడలో సూపరింటెండెంటు ఆఫీసూ, దానికి చుట్టూ 40 గజాల వెడల్పుగల మెరాబా గుండ్రంగా ఉంటుంది. ఈ మెరాబాచుట్టూ యేడుబారకాసులు వ్యాపించి ఉంటవి. ప్రతిబారకాసుచుట్టూ ఓపినంత విడిస్తలం చక్కగా ఉంటుంది. ఐదవబారకాసులో రెండువరుసలు చీకటి ఒంటికొట్లుంటవి. ఒకవరుసలో మరణదండన పొందినవాండ్ల నుంచుతారు. రెండవది చీకటికొట్లుగా వుపయోగించుతారు. తక్కిన ఆరు బారకాసులలో ఒంటికొట్లు లేవు. ఒక్కొకదాంట్లో 15 మంది పడుకొనడానికి వీలుగా చాపల్లుంటవి. ప్రతిసావిట్లో మలమూత్రాలకు చిన్న అరలుండేవి. ఇప్పు డవి తీసివేసి సావిట్లోనే బహిరంగ స్థలములో మలమూత్రభాండా లుంచుతారు. దానినిబట్టి ఖైదీలు పూర్వానికంటె నాగరికు లయినారని స్పష్టంగా చెప్పవచ్చు. ప్రతి

బారకాసుకూ సంబంధించి ఆవరణలో వెడిగెలగా కక్కసుయిల్లు ఉంటుంది. రెండుజయిళ్లకూ చుట్టూవుండే ప్రహారీగోడ మూడు నిలువులయెత్తున గాజుపెంకులమదురు బోసివుంటుంది. తూర్పున రహదారీ, తక్కినవైపుల జయిలుకు సంబంధించిన వేలకొలది యెకరాలతోటభూములూ ఉన్నవి. రహదారిలోనుంచి చీలి జైలులోకి రోడ్డుబోతుంది. ఈచీలురోడ్డుకు కుడివైపున 200 ఖైదీలను ఉంచడానికి వీలయిన క్వారంటీను కట్టించారు. దీనిలో కొన్ని ఒంటికొట్లూ, సాళ్లూగూడా ఉన్నవి. సెంట్రలుజయిలుకు వచ్చే ఖైదీలందరినీ అంటురోగా లున్నవేమో పరికించడానికి సాధారణంగా పదిరోజులు దీంట్లో ఉంచుతారు. దీనిలో ఉండేవుతున్నష్టం తరువాత విపులంగా చదువుదురుగాని.

దీని కానుకొని ఆడవాండ్ల క్వారంటీ నుంటుంది. ఈరెంటికీ పడమరగా వురిమాను కట్టారు. ఈ ఇంట్లో ఇద్దరు మనుష్యులను ఒకేసారిగాని, లేక ఒకటి చెడిపోతే పని ఆగకుండా రెండవదానికి కట్టి ఉరిదీయడానికిగాని వీలయ్యేటట్టుగా ఏర్పాటుజేశారు.

రోడ్డుకు దాపట సివిలుఖైదీలను ఉంచడానికి జైలుఖానా కట్టారు. దీనిలోకూడా 200 మందిని ఉంచవచ్చు. యీమూటికీ పెద్దజైలుకు మోస్తరుగానే గాజుపెంకులమదుళ్లుబోసిన చుట్టుగోడ లుంటవి. జైలునిండా బ్రహ్మాండమయిన రావులూ, చింతలూ, వేపలూ పెంచారు. జైలుపొలాలలో ఖైదీలచేత వ్యవసాయం చేయించి కపిలెలక్రింద అనేకరకాలపంటలూ, కూరగాయలూ పండిస్తారు. ప్రతిబారకాసుకు సంబంధించి కార్ఖానా లుంటవిగాని క్వారంటీనులోమాత్రం రాళ్లు పగలగొట్టడం, సాగనారదీయడమే చేయిస్తారు.

నిడదవోలు సెంట్రలుజైలు పదహారువందలఖైదీలు పటుతుంది. దీనిని రాజధానిలో మొదటిరకం జైలుగా యెంచుతారు. ఆరితేరిన దొంగలతో నిండిన ఈ పెద్దగ్రామాన్ని పాలించడం మహాకష్టపుపనే. ఇంతమందికీ మూడుపూటలా భోజనాలూ, వీళ్లందరిచేతా పని చేయించడం, కాపలాజేసి అదుపులో ఉంచడం, రోగమూ నొప్పీ వస్తే బాగుచేయడం, గుడ్డలియ్యడం, కొత్తవాండ్లను చేర్చుకుంటూ గడువుతీరినవాండ్లను విడిపించడం, ఆవరణంలో జరిగే నేరాలకు

శిక్షించడం, యిటువంటి పను లెన్నో ఉన్నవి. వీటిని నిర్వహించడానికి శాఖోపశాఖలు గల అధికారవర్గ మున్నది. ఇది ఇండియాలోని ఆంగ్లపాలనాపద్ధతివలెనే రెండంతస్తులుగా ఉంటుంది. సాధారణంగా గవర్నరు మొదలు కలక్టరువరకూ తనిఖీఅధికారం యావత్తూ తెల్ల ఉద్యోగస్థుల చేతులలో నున్నట్లే, సూపరింటెండెంటు మొదలు వార్డరు వరకూ అధికారం చెలాయించే భాగం ఒకంతస్తూ, ఖైదీవార్డరు మొదలు ఖైదీమేస్త్రీవరకు మన నేటివు ఉద్యోగులను బోలిన రెండవ అంతస్తుగా విభజించవచ్చు. పై శాఖవాండ్లు స్వతంత్రులు. క్రిందిశాఖవాండ్లు అస్వతంత్రులు. సూపరింటెండెంటూ, జైలరూ, డిప్యూటీజైలరూ, ఛీఫువార్డరూ, చిన్న ఛీఫువార్డరూ, హెడ్‌వార్డర్లూ, వార్డర్లూ అని షుమారుమంది సర్కారుపుద్యోగు లున్నారు. ఇదిగాక గుమాస్తావర్గం, భండారవర్గ మని రెండుశాఖ లున్నవి. ఆఫీసులో పెద్దగుమాస్తాను శిరస్తాదా రనవచ్చును. భండారంశాఖవారు జయిలులో చేయబడే వస్తువుల క్రయ విక్రయాలు జరుపుతుంటారు. సూపరింటెండెంటు పాలకవర్గాధ్యక్షుడు. జైలరు అతనికి ప్రధాని. సాధారణముగా చేతిపనులూ, క్రయ విక్రయాలూ యితను జరిపిస్తుంటాడు. సహాయ జైలరు భోజనపదార్థాలు తయారుచేయించి సకాలములో ఖైదీలందరికి అన్నవస్త్రాలు తయారుచేయించి ఇప్పిస్తుంటాడు. వార్డర్లకు పై అధికారిగావుండి ఖైదీలను అదుపులో వుంచేపని ఛీఫువార్డరు మీద ఉంటుంది. ఖైదీలచేత పనులు చేయించుతూ అదుపులో ఉంచడం, కొంతవరకు పారా వేయడం వార్డర్లపని.

వార్డర్లకు తరువాతివాండ్లు ఖయిదీవార్డర్లు. పాతనేరస్థులు ఏఉద్యోగాలకూ అర్హులుగారు. పెద్దశిక్షలుపడి మంచినడవడికగల వాండ్లను ఖయిదీవార్డర్లుగా నియమిస్తారు. వాండ్లకు చక్కని తెల్ల షరాయి, చొక్కాలు, నడుముకు టంగు, తెల్లటోపీ, ఇత్తడిపొన్నుల లాఠీ వీరికి అధికారచిన్హాలు. నెలకొకరూపాయిజీతం, వరెన్నం, మంచం, తాగా కుడవా లోహపాత్రలు, ఖయిదుకాలములోనుండి పనిచేసిన కాలానికి నెలకు 8 రోజులవంతున తీసివేత, ఇవే వీండ్లకు కలిగే లాభాలు. రాత్రి రెండుమాట్లు తడవకు రెండుగంటలవంతున పారా ఇస్తూ పగలు వార్డర్లతో కలిసి ఖయిదీలచేత పనులు చేయిస్తూ

ఉంటారు. వీండ్లక్రిందివాండ్లు ఓవరుశీయర్లు. తెల్లలాగు, చొక్కా, టోపీ వీండ్ల అధికారచిన్హాలు. నెలకు ఆరురోజులు తీసివేత. మంచి నడతగల ఖయిదీలందరు ఈ ఉద్యోగం పొందడాని కర్హులు. రాత్రి రెండుగంటలసేపు సావిట్లో ఫారాయిస్తూ పగలు ఖయిదీవార్డర్లతో కలిసి పనిచేయిస్తుంటారు. వీండ్లకు నెలకు అర్ధరూపాయి జీతం. నైటువాచర్లు లేక మేస్త్రీలు ఓవరుశీయర్లకు తరువాతివాండ్లు. అధికారానికి గుర్తుగా రెట్టన ఇత్తడిబిళ్ళ కట్టుకుంటారు. వీండ్లకు నెలకు నాలుగణాలు జీతం, నాలుగురోజులు తీసివేత. ఖయిదీ ఉద్యోగస్తులందరికీ కాలికడియాలు తీసివేస్తారు.

జైళ్ళు సెంట్రల్ జైళ్ళు, జిల్లాజైళ్ళు, తాలూకా లేక సబ్ జైళ్ళు అని మూడువిధాలు. సంవత్సరం లేక అంతకంటె యెక్కువ శిక్ష పొందిన ఖయిదీలు సెంట్రల్ ఖయిదీలు. కొన్నిజిల్లాలకు కలిసి ఒక సెంట్రలుజయి లుంటుంది. కొన్ని జిల్లాలలో జిల్లాజై ళ్లుంటవి. వీటిలో ఒక సంవత్సరానికి తక్కువ శిక్షపడిన ఖయిదీలను ఉంచుతారు. ఇవి లేని జిల్లాలనుండి జిల్లాఖయిదీలను సెంట్రలుకే పంపుతారు. సబుజైళ్ళలో కేసు విచారణలో నున్నవాండ్లనూ, నెలలోపు శిక్షలవాండ్లను ఉంచుతారు. ఇదివరకు జన్మఖయిదీలను మొదట బంకోలుకు, తరువాత అండమాన్లకు పంపుతుండేవారు. ఇటీవల ఈ పద్ధతి మార్చి వీండ్లనుకూడా సెంట్రలుజైళ్లలోనే ఉంచుతున్నారు. ఇప్పుడు ఘాతుక నేరములు చేసిన రాజకీయ ఖయిదీలనుమాత్రము ద్వీపాంతరము పంపుతున్నారు.

ఖయిదీలు సివిలుఖయిదీలు, విడిఖయిదీలు, కఠినఖయిదీలని మూడువిధాలు. బాకీలు చెల్లింపజేసే నిమిత్తం డిక్రీదార్లు అరెస్టు చేయించేవాండ్లు సివిలుఖయిదీలు. స్మాలుకాజు డిక్రీక్రింద ఆరు వారాలు, అసలు డిక్రీలక్రింద ఆరునెలలు వీండ్లను ఖయిదులో నుంచ వచ్చు. వీరి భోజనఖర్చు డిక్రీదారే భరించుకోవలసి ఉంటుంది. వీరికి నిర్బంధం తక్కువ. నేరస్తులుగా యెంచబడరు.

సింపిలు లేక విడిఖయిదీలకు పనికం లేదు. వీండ్లను నియమిత కాలాలలో భోజనం మొదలయినవాటికి బయటికి దీసి మిగిలినకాలం చావళ్లలో తాళాలువేసి ఉంచుతారు, కఠినఖయిదీలతోపాటు

వీండ్లుగూడా పనిజేస్తే వీండ్లుకూడా సంవత్సరానికి నెలవంతున శిక్ష తీసివేత పొందవచ్చును.

కఠినశిక్ష వేయబడినవాండ్లు పనిచేయవలసి ఉంటుంది. బాగా పనిచేస్తే సంవత్సరమునకు ఒక నెలవంతున తీసివేతయిస్తారు. దీర్ఘ శిక్షలు వేయబడ్డవాండ్లకు త్వరలో తేలే తేలికపను లిస్తారు. ఖయిదీ లందరికీ వాండ్లసంఖ్య, శిక్ష వేసిన తేదీ, విడుదల చేయవలసిన తేదీ చెక్కించి మెడలో బిళ్ళలు కడతారు. సంవత్సరపు లోపు శిక్షల వాండ్లకు చెక్కబిళ్ళలు, ఆపై వాండ్లకు సత్తుబిళ్ళలు, జన్మఖయిదీలకు తుత్తునాగపు బిళ్ళలూ యిస్తారు. జన్మఖయిదీలకు ఎఱ్ఱకుళ్ళాయి, పాత నేరస్తులకు నల్లకుళ్ళాయి, తక్కినవాండ్లకు తెల్లకుళ్లాయి గుర్తులుగా ఉంటవి. విడిఖయిదీలు తమ స్వంతదుస్తులు తెచ్చి కట్టుకోవచ్చు. లేనివాండ్లైతే సామాన్యకఠినఖయిదీలకిచ్చే చల్లాడం, చొక్కా, కుళ్ళాయి, చేతిగుడ్డ, గోచీ ఇస్తారు. కఠినఖయిదీల కందరికీ కాళ్ళకు ఇనుపకడియం వేస్తారు.

కొత్తజైలుకు నైరుతిమూలన ఆడవాండ్ల జైలున్నది. వాళ్ళకాళ్ళకు కడియం ఉండదు. జన్మఖైదీలు ఎఱ్ఱంచుచీర, పాత నేరస్తులు నల్లంచుచీర, సాధారణఖైదీలు అంచులేని తెల్లజామారు కట్టుకుంటారు. ఖయిదీవార్డర్లు మొదలైన ఉద్యోగస్తులు ఆడ ఖయిదీలలోనూ వుంటారు. వీళ్ళకు ప్రత్యేకంగా ఆడమనిషి సూపరింటెండెంటు. వార్డర్లూ ఆడవాండ్లే. వీళ్ళందరూ పెద్దజైలు సూపరింటెండెంటు అధికారానికి లోబడి ఉంటారు.

ఈ జైలులో చేసేపనులన్నింటిలోను రత్నకంబళ్ల నేతవలన విశేషంగా ఆదా వస్తుంది. వేలకొలది రూపాయిల విలువగల తివాసులు యూరపు మొదలైన ఖండాలకుకూడా పంపుతున్నారు. అనేకరకాల అనలువేసి రత్నకంబళ్లు నేస్తారు. ఈజయిలులోనే ఉన్నికి అనేకరకాలరంగులు వేస్తారు. ఒక్కొక్కప్పుడు పని తూగక రాత్రులుకూడా ఖయిదీలు నేస్తూనేవుంటారు. ఎక్కువ పని చేసినందుకు మంచి భోజనం, ప్రత్యేకదుసుము, లేక ఎక్కువతీసివేత యిస్తూంటారు. రత్నకంబళ్ల నేత చిత్రంగా ఉంటుంది. ఒకడు పాటపాడుతూంటే రెండవవాడు ఆపాటప్రకారం నేసి కోస్తుంటాడు.

ఒకపువ్వు నేసేటప్పుడు మొదటివాడు యీక్రింది విధంగా పాడు తూంటాడు.

" సంటర్‌లోనే మాయ (నలుపు) వుండాది. మాయపైన్నే మాయవొకటీ. ఆ మాయపైన్నే మాయపక్కలోనే మూడుబోలు (బ్లూ) వుండాది. మూడుబోలు పక్కలోనే రెండువిడిచీ బోలు ఒకటి వుండాది. బోలుపైన్నే ముందుకు మాయవుండాది. మూడుమాయకు రెండుమాయ ముందుకు పోయేటట్టు ఒక్క మాయపైన మాయవొకటీ. మళ్లీ మాయపక్కలోనే నాలుగువిడిచీ ఎరుపువొకటి వుండాది. తెల్లమాయ కోసినావా ? "

జవాబు : కోసినాను

" రెండుమాయ మూసిపోయింది. మళ్లీ పక్కలోనే మూడు విడిచీ నాలుగుతెల్లమాయ కోసుకో. ఒక్క తెల్లమాయ ముందుకు పోతాది. "

ఈవిధంగా పాటా, నేతా జరుగుతూంటుంది. ఈపాట చదివితే అగోచరంగావున్నా, దాని ప్రకారం అనవేసి నేస్తే చక్కని పువ్వు యేర్పడుతుంది. రత్నకంబళ్ల నేత విశేషంగా వృద్ధిచేస్తే మిక్కిలి లాభకరమైన వృత్తి కావచ్చు. కోరికలప్రకారం వందల అడుగులపొడుగూ వెరవూ పెట్టి తివాసులు తయారుచేసి వేలకొలది రూపాయల కమ్ముతారు.

రత్నకంబళ్లకు తర్వాత విరివిగా జరిగేపని చెప్పులు కుట్టడం. ఖయిదీలలో చాలామంది పంచము లుంటారు గనుక యీపని విశేషంగా సాగుతుంది. ఇండియా సైనికులకు క్రోంచెప్పులు సరసమైనధరలకు చేస్తారు. వీళ్లకు క్రోం చవుకగా దొరకడంచేత ఇతరచోట్లకంటె చెప్పులు చవుకగా దొరుకుతవి. బహుశా కూలి పూరికేరావడంచేత నేమో. జయిలుకు వెలుపల ఇటుకా, పెంకూ కాల్పించి మంచి లాభం తీస్తారు. ముక్కరాయి కొట్టించడం, గులకసున్నం కాల్పించడం, నూలుసంచులూ, చాపలు, నవారు అల్లడం, కొబ్బరితాడు పేనడం మొదలైనవి ఆదాయంవచ్చే ఇతర వృత్తులు.

వ్యవసాయంవల్ల ధాన్యంకూడా పండిస్తారు. వర్షాధారం కనుకనూ, భూమి సారవంతంకాని ఎర్రనేల కనుకనూ ఖయిదీల

భోజనానికి చాలినంత ధాన్యం పండదు. కపిలెల క్రింద కూరగాయలు అమోఘంగా కాయిస్తారు. గుమ్మడికాయలు పరిమాణంలోనూ రుచిలోనూ మిక్కిలి శ్రేష్ఠములు. బళ్లకొలదిగా చిక్కుడుకాయలూ, వంకాయలూ, రామాఫలాలు, ముల్లంగిదుంపలు, ఉల్లిగడ్డలు, ఆకుకూరలు కొల్లలుగా పెంచుతారు. ఇన్నిరకాలకూరలు అగ్గవగా దొరికినా ఖయిదీలకు విశేషంగా వుపయోగపడేది ముల్లంగిఆకే. తక్కినవి లాభానికి అమ్మినా బాగానేవుండును. చాలాభాగం ఖయిదీలక్రింద ఖర్చువ్రాసి నడిపింటివాళ్లే తింటారు. జైలులో చేసేవస్తువులు, పంటలు అమ్మడంలో చాలాలాభం ఉద్యోగస్తులు తింటారు. ఆహారపదార్థాలు కొనడంలో దోపిడి జరుగుతుంది. కొన్నపదార్థాలు చాలాభాగం మాయంకూడా అవుతవి. నాలుగో వంతుకు తక్కువగాకుండా ఉద్యోగస్తులపహరిస్తారనడంలో అతిశయోక్తి లేదు.

ఖయిదీలు అస్వతంత్రులు గనుక దీని నాపలేరు. అమెరికా, జర్మనీదేశములలోని జైలుపాలనాపద్ధతి అవలంబిస్తే నరకతుల్యాలుగావున్న మనజైళ్లు విద్యాలయాలు చేసి ఖయిదీలవర్తన మార్చి సరియైనపౌరులను జేసి విడిచిపెట్టవచ్చును. అన్నిప్రభుత్వశాఖలలోను సంస్కరణ మవసర మన్నమాట వాస్తవమేగాని జైలుపాలనాపద్ధతి సమూలంగా రద్దుచేయడం మొదటిసంగతి. ఇది దిద్దితే బాగుపడేది కాదు. ఈపాలనాపద్ధతివలన వేలకొలది ఆత్మలు కురూపమును పొందుచున్నవి. వికారరూపం పడుతున్నది. ఖయిదీలందరు జైలు ప్రవేశించేటప్పటికంటె వెళ్లిపొయ్యేటప్పుడు అనేకవిధాల క్షీణిస్తున్నారు. జైలులో తప్పక దుర్నీతి అలవడుతుంది, ఆత్మగౌరవం నశిస్తుంది, మతం పోతుంది, బూతు లలవాటుపడుతవి, దేహబలం తగ్గుతుంది, ముక్కోపితనం అలవడుతుంది.

ఖయిదీలవర్తన బాగుచేయడానికై జైళ్లేర్పడ్డవనేభావం పై అధికారుల మొదలు వార్డరువరకూ ఒక ఉద్యోగస్తునికీ గమనంలో వున్నట్టు ఆచరణలో కనపడదు. ఇంతకంటె కఠినమైనమాటలే వుపయోగించవచ్చు. జైలు ఉద్యోగులు సర్వవిధముల ఖైదీలను పాడుచేయడమేగాకుండా తాముకూడా పాడవుతున్నారు. వాళ్లలో

దయాసత్యశౌచాలు పూర్తిగా నశిస్తున్నవి. మనుష్యత్వం పోగొట్టు కొంటున్నారు. ఖైదీలూ, ఉద్యోగులుగూడా భారతీయులే గనుక ఉభయులకొరకూ దుఃఖించవలసిందే. భారతీయులు కాకున్నా చెడిపోయే ప్రతిమానవునికొరకూ విచారించడం ధర్మం.

ఆదాయం తెచ్చేపనులుగాక ఖయిదీల స్వంతవుపయోగానికై అనేకపనులు జరుపవలసివున్నవి. బియ్యం దంచడం, రాగులూ గోధుమలూ విసరడం, పప్పుచేయడం, గానుగాడడం, నీళ్లు పంపు చేయడం, కుండలుచేయడం, కొబ్బరినారచాప అల్లడం, గుడ్డలూ గొంగళ్లూ నేయడం, చల్లాడాలు చొక్కాలు కుట్టడం, వైద్యం మొదలైన వెన్నో వున్నవి.

ఈ జైలులో పన్నెండువందలనుండి పదహారువందలవరకూ ఖయిదీ లుందురని చదువరులు మరువవద్దు. వీరందరికీ తెల్లవారి ఆరున్నరకల్లా రాగిగటకో, వరిగంజో యేర్పాటుప్రకారం ఇవ్వక తప్పదు. మధ్యాహ్నం పదకొండుగంటలకల్లా పడిప్రకారం అన్నం, రాగిరొట్టెలూ, సంకటి, సాంబారు చేసి యేబ్లాకులోవాండ్ల కక్కడ వడ్డన జరుగవలసివుంటుంది. సాయంత్రం అయిదుగంట లయ్యేసరికి అదేవిధంగా జరపకతప్పదు. ఆలస్యమైతే ఆరుగంటలలోపల అందరినీ గదులలో పెట్టి తాళం వేయడానికి వీలుండదు. ఉదయం ఒక్కొక్కరికి నాలుగౌన్సులబియ్యం లేక రాగిపిండి వంతున గంజికాచి యిస్తారు. మధ్యాహ్నం విడిఖయిదీలకు ఏడౌన్సుల వంతునన్నూ, సాయంత్రం అందరికీ యేడుఔన్సులవంతునన్నూ పింకిగాసి, బియ్యంగాని యిస్తారు. మధ్యాహ్నం సాయంత్రం రెండవున్సుల పప్పు, లేక కూర, అరవున్సు నూనె, వుల్లిగడ్డలు, మసాలా, ఉప్పు వేసి సాధకం చేస్తారు. గోధుమరొట్టెలవాళ్లకూ పై లెక్కనే పిండీ ఆధరువూ ఇస్తారు. ఈ ప్రకారంగా రాజుగారి మహాసత్రం ప్రతిరోజూ జరుగుతుంది. అవిచ్ఛిన్నమైన యీ సత్రయాగం జరుపుతూ వందలకొలది ఖయిదీలు, వార్డర్లు, ఖయిదీవార్డర్లు దంపడం, విసరడం, వంట, వడ్డనపనిమీద వుంటారు. ఇది యెంతకష్టపుపనో సంతర్పణ లలో మెదిగినవాళ్లకుగాని తెలియదు. రాగులు విసరడం, గానుగాడడం, నీళ్లపంపు త్రిప్పడం, రాళ్లుగొట్టడం మిక్కిలి కష్టమైన

పనులు. దంపడం, విసరడం, వండడం కష్టమైనా ఖయిదీలకు అవి ఇష్టమైనపనులు. వాళ్లు ఇష్టంవచ్చినంత తిని ఇతరులకు పెట్టి పలుకుబడి సంపాదిస్తారు. ధనాకర్షణకూ, పొగాకుసంపాదనకూ వీలైనపనులు. కొందరు లోలాయలు విసిరే పిండికంటె బొక్కే పిండే ఎక్కువ. చాలామంది సహాయనిరాకరణ ఖయిదీలూ యీ రకం వాండ్లే. పూర్వం బియ్యం ఆడఖయిదీలే దంపుతూండేవాళ్లు. ఈపని వాళ్లకు లేమలకపోతే సంచులునేయడం మొదలగు సన్నపను లిచ్చే వరకు దంపే ఆడఖయిదీలకు సగంవాళ్లు తీసింది. ఖయిదీలందరికీ గొంగళ్లూ చాపలూ నేయడం, లాగులూ చొక్కాలూ టోపీలూ కుట్టడంపని చాలామందికీ పడుతుంది.

దర్జాగల విడిఖయిదీలకూ, ఖయిదీవార్డర్లకూ పళ్లెములూ, లోటాలూ ఇవ్వడం మామూలు. ప్రతిబ్లాకులో అక్కడ పడుకుండే ఖయిదీలందరు భోజనంచేయడానికి చెట్లక్రింద ఒకడుగు ఘనపరిమాణం గల గచ్చుతిన్నెలు వేసివుంటవి. యెవరితిన్నెదగ్గర వారు కూర్చుండి తిన్నెమీద మల్ల పెట్టుకొని భోజనంచేసి కడిగి ముంత అరుగుమీద బెట్టి మల్ల బోర్లిస్తారు. లెమ్మని వార్డరు ఉత్తర్వు చేయంగనే అందరూ ఫైలులో అనగా నలుగురేసి వరుసగా కూర్చుంటారు. ఎవరిబ్లాకు లోనే వారు పనిచేయవలసిననియమం లేదు. వార్డరు ఉత్తరువు యీయంగనే అందరూ లేచి ఫయిలు తప్పకుండా ఎవరి కార్ఖానాలోకి వాళ్లు వెళ్లుతారు.

ఖైదీలందరూ వారివారిపనులలో నియమించిన టాస్కు (Task) ఇవ్వవలసి వుంటుంది. ఈయనివాళ్లకు శిక్ష విధిస్తారు. ఈపని పూరా మధ్యమ కనీసము అని మూడువిధాలు. సాధారణంగా ప్రతికఠిన ఖయిదీ పూర్తిటాస్కు ఈయవలసివుంటుంది. అశక్తతా, వృద్ధాప్యం మొదలైనవానిచేత ఖయిదీలవల్ల తక్కువపని పుచ్చుకోవచ్చు. పూర్తిపని యీయవలసినవాళ్లకు మెడలో తెల్లదారం కడతారు. నల్లదారం కట్టినవాళ్లకు సగంపని. కనీసపుపని ఇవ్వవలసినవాళ్లకు ఎఱ్ఱదారం గుర్తు. కడపటివాండ్ల పని పేరుకుమాత్రమే.

ఖయిదీలు అనుసరించవలసిన నియమాలు క్లుప్తంగా చెబ్తాను. జైలుపుద్యోగులకు తగిన మర్యాదలు చూపాలి. చౌర్యం వగైరా

నేరాలు చేయకూడదు. ఇతరబ్లాకుల వాండ్లతో మాట్లాడకూడదు. సంగీతాలూ ఆటలూ పాటలూ పనికిరావు. పొగాకు ఏరూపంగానూ ఉపయోగించకూడదు. ఫయిలు తప్పి నడువరాదు. భోజనపదార్థాలు దొంగలించరాదు. మార్చుకోనూకూడదు. ఉత్తరువుపొందనిదే కాగితాలు మొదలైన వ్రాతసామగ్రి, పుస్తకాలు ఉంచుకోకూడదు. ఉద్యోగులమీదగాని, ఖయిదీలమీదగాని తప్పుడుఫిర్యాదులు చేయ కూడదు. నియమితస్థలాలలోతప్ప మల మూత్ర విసర్జనం చేయరాదు. కావలెనని వ్యాధి పెంపుజేసి పొడిగించకూడదు. ఎవరైనా ఉద్యోగస్తులమీద తిరగబడితే ఉద్యోగస్తులకు తోడ్పడ వలెను.

ఇట్టివే నిబంధనలు ఇంకా ఉన్నాయి. ప్రతిఆదివారం ఉదయం లెక్కకాంగనే నిబంధనలు క్లుప్తంగా చదివి వినిపిస్తారు. ఏసెంట్రలుజైలులోనైనా ఖయిదీలు యెక్కువగావున్నా, మరి కొన్నింటిలో తక్కువగావున్నా, ఏఖయిదీలైనా ఒక సెంట్రలు జైలులో ఉండడం అనుచితమని తోచినా భాషావివక్షత లేకుండా మరిఒకచోటికి మారుస్తారు. నిడదవోలు సెంట్రలుజైలులో వ్యవహారం నిర్వహించే వార్డర్లంతా తెలుగువాండ్లే. ఖయిదీలలో పంజాబీలు, ఓడ్రులు, ఆంధ్రులు, అరవలు, మలయాళీలు, కన్నడులు, సబులుండాగా అందరూ ఉన్నారు. ఒకరిభాష ఒకరికి తెలియదు. ఇతరభాషలు తెలియనివాండ్లకు జీవితం దుర్భర మవుతుంది. భగవంతుడిచ్చిన వాణినికూడా ఉపయోగించ వీలులేదు. ఖయిదీలను మాటలు వచ్చిన మనుష్యులుగా భావించరు. కాగితాలమీద ఖయిదీలసంఖ్యే కావలసింది. పనిచేయించేటప్పుడు వార్డరు తెలుగులో ఉత్తరువు లిస్తాడు. ఖయిదీవార్డరు తనకు వచ్చిన ఏభాషలోనో అరుస్తాడు. ఇవి రెండూ ఖయిదీలకు తెలియకపోవచ్చు. అర్థంగాక పనిచేయనందుకు బూతులు తిడతారు. అవీ అర్థంకావు. అంతట లాఠీదెబ్బలు పడతవి. ఈ బాధలు పడలేక ఖయిదీలు మరొక జైలుకు మార్చమంటారు. అధికారులీకారణం చాలదంటారు.

ఖయిదీల స్వల్పనేరాలు శిక్షించడానికి సూపరింటెండెంటుకు అధికారమున్నది. పెద్దనేరాలు జరిగితే ముద్దాయీలను మామూలు

కోర్టుకు పంపవలసిఉంటుంది. ఖయిదీలను కొట్టడం మొదలైన శిక్షలు విధించడానికి ఒక్క సూపరింటెండెంటుకే అధికారమున్నది. ఆయన తాబేదారులకు లేదు. ముక్కోణాన కొట్టడం, చీకటికొట్లో పెట్టడం; కొట్లలో ఒంటరిగా పెట్టి తాళాలు వేయడం, అడ్డబేడీలు, నిలువుబేడీలు, కఠినపుపని విధించడం, పస్తు పెట్టడం, తక్కువన్నం పెట్టడం, మందలింపు మొదలైన శిక్షలు సూపరింటెండెంటు స్వయంగా విచారించి విధించడానికి అధికారము ఉన్నది.

ఊళ్లో వుండే పెద్దమనుష్యులను సూపరింటెండెంటుకు తోడ్పడడానికి ప్రభుత్వమువారు కొందరిని నియమించవచ్చు. వీరిని విజిటర్లంటారు. వీరు సాధారణంగా జీహుజూరులై ఉంటారు. ప్రభుత్వ పద్ధతిలో తప్పులేమీ వీళ్లకు కనపడకూడదు. ఎవరైనా సాహసించి దోషాలు కనపరిస్తే మళ్లీ వాళ్లను నియమించరు. వీరు ఖయిదీలకు భోజనాదులు సక్రమంగా జరుగుతున్నవో లేదో, విచారించి సూపరింటెండెంటుకు తెలియపరచవచ్చును. ఖయిదీలను ఉద్యోగులు కొడితే విచారించి శిక్షించడానికి తమకుకూడా అధికారమున్నదని వీళ్లకు తెలియదు. స్వదేశీవాండ్ల తగాదాలలో యీసంగతి బైటపడ్డది.

జైలుకు సంబంధించి ఒకచిన్నబడి, ఆస్పత్రి ఉన్నవి. బాల ఖయిదీలకు రోజూ ఒకగంట చదువుచెపుతారు. చదువుకొని బాగుపడ్డవాండ్లెవ్వరూ కనపడరు. ఐ. జి. గారు సంవత్సరపుతనిఖీకి రాబోయేముందు కొందరు పిల్లలపేర్లు జేర్పిస్తే వాండ్లు విశ్రాంతిగా ఒక గంటసేపు వస్తూ పోతూ ఉంటారు. ఆసుపత్రులలో కొన్నిచోట్ల సూపరింటెండెంటే డాక్టరుగా ఉంటాడు. దీనెంత చెడుపద్ధతి మరొకటి లేదు. ఈయనకు సహాయంగా కొందరు సర్జనులు కాంపౌండర్లు ఉంటారు. క్వయినా, విరోచనాలమందు, కట్టుగుడ్డలు మాత్రమే ఇక్కడ సమృద్ధిగా దొరకే ఔషధ సామగ్రులు. తక్కిన మందులు వెదుకవలసిందే.

అవతారికగా జైలుసంగతులు కొన్ని చెప్పబడ్డవి. వీటి సహాయంతో చదువరులు తరువాతి అధ్యాయములను ఓపికతో చదివి మహాజనులు జైలుసంస్కరణానికి పూనుకొంటారని తలుస్తాను.

2. సన్యాసం

రామదాసు, పుల్లప్ప, మహాలక్ష్మి ఉదయం యేడుగంటలకు నిడదవోలుస్టేషన్‌లో దిగారు. వారిని తీసుకొనివచ్చిన నలుగురు పోలీసులు ఉదయకాల్యాలు తీర్చించి యెనిమిదిగంటలకు సెంట్రలు జైలుకు తీసుకొనిపోయి ఒప్పజెప్పారు. ఆడవాండ్లకు వేరేజైలు ఉంటుందనీ, భార్యాభర్తలవియోగంకూడా సంభవిస్తుందనీ నిడదవోలు వచ్చినతర్వాత జవానులు చెప్పారు. రామదాసు సద్గురునామము సంస్మరించి ఇప్పటికి పూర్తయిందని అన్నాడు. మాలక్ష్మి అందరి వెంబడి నడచి వచ్చిందన్నమాటేగాని తనపై తానెఱుగదు. ఇటువంటిసమయములలో ఆమెకు మాట్లాడకుండా వూరుకోడం మామూలు. రామదాసువంక కన్నెత్తి చూడలేకపోయింది. జైలుదగ్గరకు రాంగనే వార్డర్లు ముగ్గుర్నీ స్వాధీనపర్చుకొన్నారు. రోడ్డుకు యెడమ ప్రక్కగావున్న అడ్మిషనుఆఫీసులో డిప్యూటీజైలరు కూర్చొనివున్నాడు. పెరియలు లాయపిళ్ల చాలా సర్వీసుగలవాడు. మనిషి పొడగరి. చామనచాయ. దేహం ముడతలుపడ్డది. సూటు తొడుక్కున్నాడుగాని దోవతి కట్టుకున్నట్టయితే ఆయనకున్న అరవజాడ్యం మఱుగుపడేదే. కండ్లు చాలా యెఱ్ఱగా ఉన్నవి. సర్దుకొని కుర్చీలో కూర్చుండి కొత్తఖయిదీలను తెమ్మని వార్డరుకు సైగ చేశాడు. మనముగ్గురు ఖయిదీలనూ హాజరుపెట్టారు.

పిళ్ల : దాన్ని ముందు తరాజులో యెక్కించు.

వార్డరు : తరాజుమీద యెక్కు.

మాలక్ష్మికి తరాజు యెక్కడమంటే అర్థం కాలేదు. ఇటువంటి త్రాసు యెన్నడూ ఆమె చూడలేదు. తోచక నిల్చున్నది.

పిళ్ల : ఎక్కవేమే ?

మాలక్ష్మి : ఎక్కడ ?

పిళ్ల : ఆలంజకు చూపించవే ఎక్కడ యెక్కుతారో.

దగ్గర నిల్చున్న వార్డరమ్మ కులుకుచూపులు పిళ్లగారిపై నెగడిస్తూ మాలక్ష్మిని చెయిపట్టి తరాజుమీదికి యెక్కించింది.

పిళ్ల : దిగు. పేరు చెప్పు.

మాలక్ష్మి : నాపేరు మాలక్ష్మి.

పిల్లి : తీసుకుపో ఇక, దాన్ని క్వారంటైన్‌లోకి.

వార్డరమ్మ నడవమన్నది. మాలక్ష్మి మెడ పక్కకు దిప్పి రామదాసువంక బిక్కచూపులు చూచి కండ్లు తేలవేసి "మళ్లీ చూడడం వున్నదా?" అన్నది.

రామ: సద్గురూ, వాడిదయప్రకారం జరిగితీరుతుంది.

మాలక్ష్మి : పిల్లలసంగతి తెలిస్తే నాకు కబురుచెయ్యి.

వార్డరు : చేస్తారులే పద.

పుల్లప్ప : (రహస్యంగా) వీళ్లను యేదోమాట చెప్పి లోగట్టుకోవాలి. ఆ యేర్పాటు తర్వాత నే జేస్తాను. డబ్బుంటే కొండమీది కోతి దిగివస్తుంది.

పిల్లి : ఆముసలివాణ్ణెక్కమను. ఆఁ—110 పౌనులు తూగావు. దిగు. నీ వెక్కు—140 పౌనులు.

పుల్లప్ప—నిన్న గుంటూరు రైలుస్టేషన్‌లో తూచుకుంటే 150 పౌన్లున్నాను. ఒక్కరోజుకే పదిపౌనులు తగ్గానా!

పిల్లి : ఒరే వార్డరు! నీలాఠీ యేమైంది?

వార్డరు లాఠీతో మోదాడు. పుల్లప్ప కొంచెంసేపు విలవిల్లాడి వూరుకున్నాడు.

పిల్లి : 140 పౌన్లు యెల్లాతూగావో తెలిసిందా? జైలుపడి దిని వూరుదువుగాని. మీ యిద్దరికీగూడా రాగిపడి వేశాను.

పుల్లప్ప : ఆముసలాయనకు తీర్పులో రైసుపడి వ్రాశారండి. మే మెన్నడూ రాగి తినియెరగం.

పిల్లి : ఔనురా. మీరంతా మాలదొరలు. సన్నబియ్యం, చిన్నచేపలూ కావాలి.

వార్డరు : (రహస్యంగా) ఆసంగతంతా నే జెప్తాతా పదండి.

పిల్లి : తీసుకొనిపో.

వార్డరు యిద్దరినీ క్వారంటులోకి తీసుకొనిపోయినాడు. పదకొండుగంటలైంది. బాగా యెండ గాస్తున్నది. గేటువార్డరు సోదాచేయించాడు. పుల్లప్పగుడ్డలన్నీ విడిచి కుప్పపెట్టాడు. రామదాసు దోవతి విడవడానికి సందేహిస్తున్నాడు.

వార్డరు : విడవవేమిరా.

రామదాసు : ఏదైనా గోచీ యిప్పించండి.

వార్డరు : గోచీ గావలెనా? విడువు.

అని లాఠీ యెత్తి గూడమీద పొడిచేవరకు యెముక కదిలింది.

రామదాసు : సద్గురూ! ఈ అభిమానంకూడా యింతటితో వదిలిపోయింది. ద్రౌపదినీ, గోపికలనూ యిట్టిస్థితికి దెచ్చే రక్షించావు. పుట్టినప్పటిస్థితిలోకి దెచ్చావు. బాలులకుండే నిష్కపటహృదయంకూడా దయచెయ్యి!

రామదాసుకూడా దోవతివిడిచి దిగంబరుడై నిలువబడి అప్రయత్నంగా ఎడమ చెయ్యి అడ్డం పెట్టుకున్నాడు.

వార్డరు : బీడీలేమైనా దాచిపెట్టుకున్నావా? చెయ్యి అడ్డం పెట్టుకుంటున్నావు.

రామదాసు : స—రే—సద్గురూ—తీశా.

వార్డరు : కూర్చోండి—లేవండి.
కూర్చోండి—లేవండి.

నీ పేరేమి? పుల్లప్పా. ఇరకబట్టుకొని కూర్చుంటావేమి? చప్పున కూర్చో. లాఠీ విఱుగుతుంది.

పుల్లప్ప చప్పున కూర్చున్నాడు. ఎక్కడనుండో రెండు బేడలు కింద రాలినవి. ఓవర్సీయరు యేరుకొని నీళ్లుపెట్టి కడిగి ఒక బేడ గేటువార్డరు కిచ్చి రెండవది తానూ ఖయిదీవార్డరూ తర్వాత పంచుకున్నారు.

వార్డరు : వీడిదగ్గర ఇంకా యెన్నివున్నవో నోరు పగల దీయించండి.

పుల్లప్ప : ఇకనేమీ లేవండీ, సామిలోడు.

వార్డరు : సరే ఆ గోచీ పెట్టుకోండి, గొరగరా వీళ్ళకు.

పుల్లప్పకు మంచి జుట్టు ఉన్నది. కుయి కుయి మనకుండా కూర్చున్నాడు. కత్తి చిత్రంగా ఉంది. దూదిబస్తాలకు చుట్టే రేకును ఒకపక్క గాతితో సాగకొట్టి రాతిపలకమీద పదునుపెట్టారు. తల తడపలేదు. జుత్తు మెడంచేత లంకించుకొని ముందుకు లాగి రేకుపెట్టి వెనుకకు దోశాడు. ఒకసార పీతోలు ఊడింది. గాట్లు పడ్డాయి. పుల్లప్పకు చేస్తూంటే రామదాసు పక్కననిలవబడి చూస్తున్నాడు. జుట్టు బట్టుకొని తలగొరగడం చూసి శిఖ మిగులుస్తా రనుకొన్నాడు. చుట్టూ పూర్తికాంగనే గేటువార్డరు పరుగెత్తుకొనివచ్చి పుల్లప్పజుట్టు

పట్టుకొని నిల్చున్నాడు. తనిఖీవార్డరుకూడా వచ్చి పట్టుకొన్నాడు. ఉభయులూ లాగులాడుతున్నారు.

పుల్లప్ప: అయ్యా! నాప్రాణాలు పోతున్నవి. విడవండి.

రామదాసు: అత డేమితప్పు చేశాడండీ?

ఎఱుకలమంగలి: పోరా కామాటి నాయీ నీ కేంతెలుసు. అయ్యా! మీ యిద్దరికీ తగాదా లేకుండా నే చెఱిసగంగా పంచి పెడతా.

వార్డరు: నిన్న నా యిన్‌చార్జిఖయిదీవి నేను కక్కసులోకి పోయివచ్చేటప్పటికి అంతా తను మూటకట్టుకొని బేడ కమ్ముకొన్నాడు. దాంట్లోభాగం ఇస్తే ఇందులోసగం ఇస్తా. లేకపోతే ఇదంతా నాకు రావలసిందే. ఇందాకటిబేడలోది ముందు అణా ఇవతల పెట్టు. లేకపోతే రిపోర్టు చేస్తా.

గే. వా: రిపోర్టుకు నే భయపడేవాణ్ణికాను. నిన్నటివి వట్టిబిఱుసువెండ్రుకలు. ఇవి పట్టుకుచ్చుమోస్తరుగా వున్నవి.

పుల్లప్ప: నాప్రాణం పోతున్నది. జుట్టు విడిచిపెట్టి భాగాలు తెగదెంపు చేసుకోండి. ఇంతకూ అసలువాడికి నాకేమీ భాగం లేకుండా జేస్తారా!

వార్డరు: వీ డెవడో గడుసుముండాకొడుకురా. రేపు నీకు అరుబీడీ లిస్తాము.

పుల్లప్ప: నోట్లోకో.

గే. వా: చూస్తాములే.

పుల్లప్ప: రెండుబేడలూ ఊడబెఱుక్కుంటిరి. ఈ పొద్దు గతేమి?

వార్డరు: ఈవేళ సాధ్యంకాదు. తెచ్చిందైపోయింది. సాయంత్రందాకా బైటకుపోము ఎక్కడైనా దొరికితె చూస్తాము. పోదాలో దొరికిన బేడలుకూడా రాసినజేర్చి అంతా చెరిసగం చూసుకుందాం.

మంగలి: ఇవ్వాళ కీప్రకారం పోనీయండి.

ఉభయవార్డర్లూ రాజీపడ్డారు. జుట్టుగొఱగంగనే గేటు వార్డరు పొదంగాజేర్చి మూటకట్టుకున్నాడు. పుల్లప్పకుమాత్రం పీడవదలినట్లు తేలికగా వుంది. లేచినిలువబడి,

పుల్లప్ప: నోరు తుత్తరగా వుంది. ఏమైనా పెట్టరా?

గేటువార్డరుకూ పుల్లప్పకూ దోస్తీకుదిరింది. పొగాకుముక్క తుంపి చేతికిచ్చాడు.

పుల్లప్ప కనకం యిచ్చినట్లుగా సంతోషించి ఒకతుంపు విరిచి నోట్లో వేసుకొని రెండవది గోచీలో దాచిపెట్టుకున్నాడు. రామదాసుయొక్క తలవూచి వూబచెత్తవలె నాలుగుపోచ లున్నవి. వాటికోసం యెవరూ తగాదా పడలేదు. మంగలి క్షణంలో యావత్తూ వరసబెట్టి దోకాడు. రామదాసుకండ్లకు నీళ్లు వచ్చినవి.

రామదాసు: కొంచమైనా శిఖ వుంచరా?

మంగలి: ఖర్చు అయిపోతుందనా ఏడుస్తున్నావు!—అని అంటూ యావత్తు జుత్తూ గొరిగాడు.

రా: సరే ఇక్కడికి సన్యాసం పూర్తయింది. అయితే "తలలు బోడులైతే తలపులు బోడులా" అని వేమన్నగారు అన్నారు.

పు: మీకు రెండూ బోడులే.

రా: అయితే బలవంతసన్యాసం అయిందోయ్.

పుల్లప్ప: అట్లా కాదు. కాయ పండి యెండి రాలింది. నేను మీ అండను చేరాను. ఎప్పటికైనా జ్ఞాపకం ఉంచుకోండి.

తర్వాత ఇద్దరికీ కాలికి ఇనపకడియం బిగించారు. మీకు బిళ్లదెచ్చి మెళ్లో గడతారు. అదీ కడియం తుప్పుపట్టకుండా తెల్లగా తోముతుండండి. నల్లబడితే లాఠీ విఱుగుతుందని వార్డరు చెప్పాడు. ఇద్దరికీ చెఱివొకముంతా, మల్లా యిచ్చి ప్రతిదినం కూర్చొని భోజనం చేసే తిన్నె చూపించారు. రెండోమాటు బూర వూదారు. క్వారెంటులోవున్న నూటయేభై మంది ఖయిదీలు పని చాలించివచ్చి యెవరిముంతలు వాళ్లు తీసుకున్నారు. క్వారంటువార్డరు 'రైజ్' అనీ, ఓవర్సీరు 'లేస్' అనీ అన్నారు. రామదాసుకు అర్థం తెలియక పోయినా పుల్లప్పా తక్కినవాండ్లూ లేస్తే తానూ లేచాడు. మళ్లీ వార్డరు 'డౌన్' అనేవరకు అందరూ కూర్చున్నారు. రెండు మాటలూ రామదాసు సందర్భాన తెలిసికొన్నాడు. వార్డరు ఫయిలని ఉత్తరువు చేయంగనే అందరూ నాలుగుబార్లు దీఱి కూర్చున్నారు. 'రైస్' 'మాస్' అనంగనే అంతా లేచి బయలు

దేరారు. అందరూ త్వరగా నడవడంలో రామదాసు కొంచెం వరసతొలిగాడు. ఫెడేలుమని లాఠీ భుజంమీదికి దిగింది. రామదాసు అదరిపడి నిలువబడిచూచాడు. జనం తోసుకొని వస్తున్నది. వార్డరు 'హాల్టు' చెప్పి లైను యెందుకు తొలిగావని కర్ర యెత్తాడు.

రామదాసు: నాకు తెలియదు. చెప్పకూడదా!

వార్డ: ప్రతికొత్తగాడిదెకు చెప్పేవరకు నానోరు నొప్పియెత్తుతున్నది. నోటితో చెబితేమట్టుకు జ్ఞాపకం వుంటుందా? లాటీతో చెబితే మరచిపోరు.

అంతా నీళ్లకుండుదగ్గరకు బోయి ఒంటిబారుదీటి నిలవబడి అల్లరిలేకుండా ఒకరితర్వాత ఒకరు ముంచుకొని నలుగు రేసి ఫయిలులో నిల్చున్నారు. వార్డరు మార్చి చెప్పంగనే బయలుదేరి తిన్నెలదగ్గరకు వచ్చి యెవరిచోట వాండ్లు కూర్చున్నారు. ఇనప మంచాలమీద గుడ్డలుకప్పి మోసుకొనివచ్చి దిమ్మెలదగ్గర అన్నమూ రొట్టెలూ దింపారు. వాటివెంటనే సాంబారుగంగాళం వచ్చింది. నూటయాభై మందికని రెంటిమీదా వ్రాసివున్నది. వార్డరు రైజ్ చెప్పంగనే అంతా ఒంటిఫయిలున వచ్చి యెవరిపడి వాళ్లు వరుసగా తీసుకొని అక్కడనుంచి సాంబారుగంగాళందగ్గరకు బోయి తలాఒక కొన్ను పులుసు పోయించుకొని తిన్నెలదగ్గరకు వచ్చి కూర్చొని అన్నం దినడం ప్రారంభించారు. రామదాసుకూ పుల్లప్పకూ పడి రాలేదు. పుల్లప్ప వార్డరును అడిగితే ఈపూటకు కావలసిన సామగ్రి పొద్దున ఇచ్చారు. మీకు పడి సాయంత్రానికి కాని రాదన్నాడు. మంచంమీద ఒకరొట్టె మిగిలివున్నది. వార్డరు అది తుంచి చెరిసగం పంచిపెట్టిమిగిలినపులుసు చెరికాస్తాపోయించాడు. రామదాసుకు వుల్లిగడ్డ యిష్టంలేదు. పులుసు గౌలుకొట్టింది. అది ముల్లంగిఆకుపులుసు. పుచ్చినవీ ముదిరినవీ కొన్ని ముల్లంగిదుంపలు కూడా అందులో వేశారు. తుంగా గటికె యేరి వెయ్యలేదు. తెల్లని పురుగులు పైన తేలుతున్నవి. పుల్లప్ప వార్డరుకు చూపించాడు. పుణ్యానికి పుట్టెడిస్తే పిచ్చకుంచమని పోట్లాడుతున్నావా అని అన్నాడు. రామదాసు పులుసు వదలి రొట్టె తిన్నాడు. అప్పుడే సెంట్రలు జైలులో రామదాసుకు ఒకపూట గడచిపోయింది. వార్డరు 'రైస్' చెప్పంగనే లేచి మల్లలు కడిగి తిన్నెలమీద పెట్టి

యేపనికిపోవలసినవాళ్లు ఆ గుంపుగా ఫయిలు కూర్చున్నారు. రామదాసుకూ పుల్లప్పకూ పడి యేర్పాటు చేయలేదుగాని పని యేర్పాటు చేశారు. సుత్తె యిచ్చి ముక్కరాళ్లు కొట్టమన్నారు. మొదటిరోజు గనుక 'టాసు' యిమ్మని బలవంతపెట్టలేదు. రెండు గంటలకు అందరినీ కక్కసుకు వదలారు. పాకీపనివాడు చెకుముకి రాతితో నిప్పుకొట్టి వుంచాడు. బీడీలు ముట్టించుకొని ఒకర్ని అనుకొని ఒకరు కూర్చొని సందేహనివృత్తి చేసుకొన్నారు. రామదాసుకు మొదటిరోజులలో సందేహంగా వున్నది కాని మధ్యాహ్నం సోదా అయినతర్వాత జంకు తీరింది. పాతజైలు పాకీదొడ్డిలో ఒకరొకరికి మధ్య అడ్డగోడలున్నవిగాని కొత్తజైలులో ఆపద్ధతిమార్చి అడ్డంలేకుండా ఒక్కటేగది యేర్పరచి నేటివుల మూఢాచారాలు పోగొట్టి నాగరికత నేర్పారు. కొత్తజైలులో కూడా పూర్వపుయేర్పాటుప్రకారం ప్రతిసావిట్లో దొడ్డికి అరగోడలు పెట్టివుండేవి. ప్రతి సావిట్లో పదముగ్గురికి పడుకునేందుకు మట్టి అరుగు లుంటవి. ఇప్పుడాపద్ధతి మార్చి మట్టి అరుగులబదులు చక్కటి పాలగచ్చుటరుగులు వేయించి దొడ్డిస్థలంలోగూడా మరి రెండరుగులు గట్టించి స్థలంలో పేస్తరుతీశారు. మానం పోయినా గచ్చుటరుగులు వచ్చాయి. మలమూత్రపుకుండలూ సావిట్లో బహిరంగంగానే పెడతారు. అందరి యెదటా కూర్చోవలసిందే. నిజానికి జైలుకు చోటుకఱవులేదు. వేలకొలది యెకరాలుచుట్టూవున్నవి. ప్రతిబారకాసుచుట్టూ విశాలమైన ఆవరణం వున్నది. దానిలో రస్తాలు, పూలచెట్లూకూడా వేస్తారు. ఇంతస్థలం వున్నా సావిళ్లల్లో అధికార్లు నీతిబెట్టి స్థలం పెచ్చుదీస్తారు. స్థలలాభంకంటె నీతి ముఖ్యమైనదని మన ఉద్యోగులైనా చెప్పరు. ప్రారంభంలో ఉన్న మంచియేర్పాట్లు మార్చి దుర్నీతి నేర్పేపద్ధతులు కొత్తగా యెందుకు అవలంబిస్తున్నారో తెలియదు.

పూర్వం ఆంగ్లేయులు మన ఆచారాలు యెక్కువ గౌరవిస్తూండేవారా? లేక మనవిద్యాధికులు నాగరికులై కొత్తపద్ధతులు యేర్పరిపిస్తున్నారా? ప్రారంభంలో సోదాచేసేటప్పుడు దిగంబరులను చేయవలసిన అవసర మేమున్నది? అవసరమున్నా బహిరంగంగా యెందుకు చేయడం? గోచీలలో డబ్బు, బీడీలు దాచుకుంటారని

ఒకజవాబు చెపుతారు. ఇంత శల్యపరీక్ష చేసి ఒకకేసైనా రిపోర్టవుతున్నదా? జైలులో చుట్ట తాగనివాండ్లెవరు? ఉద్యోగస్తులు చేయకూడనిపనైనా బహిరంగంగా జైలులో చుట్టలు తాగడంలేదా? నూటికి తొంభైమంది ఖైదీలు పొగాకు యేదో ఒకరూపకంగా రోజూ ఉపయోగించేవాండ్లే. అదివరకుచుట్ట అలవాటులేని వాళ్లుకూడా జైలుకు వచ్చినానికె కొత్తగా చాలమంది నేర్చుకుంటారు. కులాసావస్తు వనికదా జైళ్లలో పొగాకు నిషేధించారు. పాతక మని గాదు. గొప్పదుర్వ్యసనమూగాదు. ఖైదీలనుభవించగల కులాసావస్తు విదియొకటే. "కౌపీనసంరక్షణార్థ మయం పటాటోపః!" అని జైలులో చుట్ట తాగితే మేజస్ట్రీటు వద్ద రెండుసంవత్సరాలు శిక్ష. ఒక కేసూ మేజస్ట్రీటుకు పోదు. పోనీ, ఆపగలిగారా?

ఈజైలులోకి ప్రతిదినం యెంతలేదన్నా ఒక అర్థమణుగు పొగాకు, బీడీకట్టలు, నాలుగురూపాయాల పొడుమూ రానే వస్తున్నవి. నిర్బంధాలవల్ల ఖరీదెక్కువకావడం. చట్టవిరుద్ధమైనది గనుక ఖయిదీలకు బాధలు తప్ప ఈనిషేధంవల్ల ఇతర ప్రయోజనం కనుపడదు. ఖయిదీలు మొదట వచ్చేటప్పుడు ఒకటిరెండు బీడీలు దాచి పెట్టుకుంటారనుకోండి. అవి యెన్నాళ్లు వస్తవి! పొగాకంతా వార్డర్లే తెచ్చి అమ్ముతారు. బైటిపనికి పోయే కూలీలు తెచ్చేది గేటులో సాధారణంగా ఆపవచ్చు. గేటువార్డరు నామకా సోదా జేస్తుంటాడు గాని వార్డర్లుగాని, ఖయిదీలుగాని తెచ్చే పొగాకు పట్టుకోడు. ఏవార్డరైనా విరోధంచేత ఖయిదీదగ్గర పొగాకు పట్టుకుంటే ఖయిదీని శిక్షిస్తారుగాని అది యెక్కడినుంచి వచ్చిందో నిగ్గదీసి విచారణ చేయరు. ఈ నిర్బంధములవల్ల ఖయిదీలను క్రింది ఉద్యోగస్తులకు లోబరచడందప్ప మరొకలాభం కనపడదు. కాస్త పచ్చిగల ఖయిదీ జైలులోకి రాంగనే వార్డర్లు తమలో పోటీలుపడి అతనిని తమ ఖాతాదారుగా యేర్పరుచుకుంటారు. ఖయిదీవార్డర్లు, ఓవర్సీర్లు చిల్లరదుకాణదార్లని చెప్పవచ్చు. వీళ్లకు వార్డర్లు సప్లయి చేస్తుంటారు. పచ్చిగల ఆసాములకు వార్డర్లు పెట్టుబడి పెట్టి యింటిదగ్గరనుండి తమపేర రహస్యంగా మణియార్డర్లు తెప్పించుకుంటారు. వచ్చినపైకం చెరిసగం. అంతా వార్డ రనుభవించడ

మూకద్దు. చాలామంది వార్డర్లను నమ్మరు. వీళ్లకు పాకీవాడే కోశాధికారి.

ఒక సూపరింటెండెంటు ఒక న్యాయస్థుణ్ణి గేటుసోదాకు నియమించి పొగాకు దిగుమతి ఆపవలెనని చూశాడుగాని మాటలు గేటు ద్వారా రావడంమాని రాత్రులు గోడలుదూకడం మొదలుపెట్టినవి. వెదురుగడలకు మూటలు తగిలించి సంకేతస్థలములో గోడమీదుగా లోపల విడిస్తే లోపల పహరాచేసే ఖయిదీవార్డర్లు అందుకొని గడ బైటికి వేసేవారు. ఉభయులకూ సాంకేతికపదా లుంటవి. వార్డర్లకిది పెద్దవర్తకం. పొగాకువ్యవహారం సాగేవాండ్లు ఆజీలుగా తలా పదిరూపాయిలు సంపాదించుకుంటారు.

దీని నింతట నిలిపి పొగాకువల్ల యెట్టిబాధలు కల్గుతున్నవో పనిబడ్డప్పుడల్లా ముందు చెబుతాను. పుల్లప్పా, రామదాసూ దొడ్డిపని దీర్చుకొనబోయినారు. ఆ సావిట్లో గట్టిన నీళ్లగచ్చుతొట్టి మూడుకావిళ్లు బడుతుంది. పాకీవాడు తగినన్నినీళ్లు ఉంచవలె. సాధారణంగా ఒక కడవనీళ్లైనా ఉండవు.

రామ : నీళ్లు లేవేమోయ్.

పాకీ : మొట్టన గొట్టండిరా యీమాలనాయుణ్ణి. ఎవరికీ అవసరంలేనినీళ్లు ఈమాలవాడికి కావలసివచ్చినవి. ఈవచ్చిన నూరు మందికీ నీ వేమి తలకట్టువా ?

రామదాసూ పుల్లప్పా మొదలకుండా గోచిపెట్టుకొని వెళ్లిపోయినారు. పుల్లప్ప యెక్కడిదో బీడీ సంపాదించుకొని తాగుతున్నాడు.

రామ : ఎంగిలిబీడీనా ?

పుల్లప్ప : కాదండీ, నాస్వంతమే. నే నొక బుద్ధితక్కువపని జేశా. రెండు బేడలు రాలిపోగా ఇంకా ఒకటి నిల్చింది.

రామ : అసాధ్యుడవే. బీడీ అంతా తాగినట్లు లేదే.

పుల్లప్ప : సగం దాగి పక్కవాడికిచ్చా. వాడు సాయంత్రం నాకో దమ్మిస్తాడు. మిగిలినతుంపు పాకీవాడి కిచ్చాము. జైలులో కల్లా వాడిదే అదృష్టం. తాగినన్ని బీడిముక్కలు దొరుకుతవి.

రామ : అన్నట్టు వాడితో యేదో రహస్యం మాటాడుతున్నావు.

పుల్లప్ప : యేదోలే పోనీయండి. తమకు చెప్పవలసినది కాదు.

రామదాసు : చెప్పవోయ్. నాదగ్గ రెందుకు దాస్తావు? సంగతులు తెలిసికోవాలె.

పుల్లప్ప : యేమైనా చీవాట్లు పెట్టండి. చేసినతప్పు చెబుతా. నిన్న అయిదు రూపాయల బేడలు మింగా. రెండు రోజులలో అన్నీ బైటికి వస్తవి. పాకీవాడితో తీసి వుంచమని చెప్పా.

రామదాసు : ఇదంతా నిజమేనా?

పుల్లప్ప : తమతో అబద్ధమా!

రామదాసు : ఏం చిత్రం! పాకీవాడు లేవంటేనో?

పుల్లప్ప : ఒకమాటు వాడాపనికి వస్తే ఇతరులు నమ్ముతారా? ముద్రశుద్ధిగా తీసి ఉంచుతాడు. లెక్క మనకు తెలిసిందేగా. పెట్టెలో దాచిపెట్టుకున్నట్టే. వాడికీ ఒకపావులా డబ్బులు ముట్టజెబుతా.

రామదాసు : సరే పద. ఇది ఒక కొత్తప్రపంచం. క్రమంగా గాని ఏలోకవ్యవహారాలైనా తెలియవు.

3. ఎంత కఠిన శిక్ష!

అర్ధభోజనంతో పొద్దుగూకులూ యెండలో పనిచేయడంచేత రామదాసు ముట్టగిలబడ్డాడు. సుత్తెలేవడంలేదు. ముఖం అగ్గి దగిలింది. నడుమ నడుమ అలుపు దీర్చుకుంటూ చేతనయినంతవరకు కొడుతున్నాడు. ఖయిదీవార్డరువచ్చి,

ఖ. వా : అరే, కామాటినాయీ, కూర్చున్నావు, లోలాయల్లో చేరుతావా?

పుల్లప్ప : ఆయన బతికిచెడ్డమనిషి. యీనాటికీ తిప్పలు వచ్చినవి. కడుపులో యెత్తులేనిదీ సుత్తె యెట్లా లేస్తుంది. మధ్యాహ్నం వస్తేఆయే.

వార్డరు : మీ శిఫారసులు చూస్తే నాకు గొంతుమీదకి వస్తుంది. నాకిచ్చిన మనుషులనుబట్టి నే పని వప్పజెప్పాలె. రేపు నల్లదార మెయ్యమని దొర నడుక్కొమ్మను,

బూర వూదారు. రెండవసారి వూదేలోపల కురదలాలు పూర్తిచేసుకొని బంతిగా బయలుదేరి దిమ్మెలదగ్గరకు బోయి అంతా నీళ్లు దెచ్చుకున్నారు. మిశ్రపడివాండ్లందరికీ ఆవేళ అన్నపుముద్దలు వచ్చినవి. రామదాసు అన్నము దీసుకొని పులుసు బోయించు కున్నాడు. ఉప్పుడుబియ్యపు అన్నమెన్నడూ అతడు చూడలేదు. పత్తివిత్తుల కుడితిమోస్తరుగా పులుసున్నది. ముడికందులు నానబోసి వడకట్టి ముద్దబడదంపి కాగేపులుసులో పిండివేసి వండి నూనెపోస్తారు. పూర్వ్యం పప్పుజేసి సాంబారు చేసేవారు. పొట్టుతో దింటే బలమని డాక్టర్లు చేశారట. కందులు పొట్టుతో జబ్బనీ, పెసలు పొట్టుతీస్తే జబ్బనీ అనుభవాన్ని బట్టి మనకు దెలుసు. డాక్టర్లు బతికివున్నవాణ్ణి చచ్చాడంటే మనము ఒప్పుకొనితీరవలసిందే. అప్పటికి నెలరోజుల నుండి కొత్తపద్ధతి అవలంబిస్తున్నారు. సగంమందికి పాసనాలు బుట్టినవి. ఖయిదీలంతా లగ్గలకెక్కారు. చాలామంది జబ్బుపడితే చెడ్డపేరు వస్తుందని దొర భయపడితే క్రమంగా అలవాటుపడి సర్దు కుంటుందంటాడు పిచ్చయ్యశాస్త్రి.

సూ: మనకు కొత్తవాండ్లెప్పుడూ వస్తూనేవుంటారు. ఇద్దరు జాయాకూడా అయినారు.

పి: ఈజబ్బులు చాలా నటన. ఇంకా చూడాలె.

సూ: ఇంతమంది జబ్బుపడ్డందుకు మనం పైకి సంజాయిషీ వ్రాయాలె.

పి: వీండ్లది గ్రహణికింద చేర్చక జ్వరం, తలనొప్పికూడా వున్నది గనుక వాటికింద చేర్చుదాము.

సూ: ఏదో మాటరాకుండా చూడు. అయినా కందులే ఉపయోగించమని ఉత్తరువు లేదు.

పి: సవరిదుతుందేమో చూడమన్నారు.

సూ: అంటే సరిపడేటట్లు చూడవలసిందనికూడా ఉత్తరువు ధ్వనిస్తున్నది. సరిపడలేదంటే చాలదు. తగినన్ని కారణాలుకూడా చూపాలె.

అందుమీాదట కందులపులుసే ఖాయపరచారు.

రా: ఈబియ్యం ఈదేశానివి గామాలె. గంగ్రడమెతుకు లరిగేనా?

పుల్లప్ప: కడుపులో కాలుతుంటే అరగక తిరగమళ్లుతవా? పులుసు తప్పక అడ్డంబడవేస్తు దంటారు. కనిపెట్టితినండి.

రా: ఈపీచుదుంప లేమిటి?

పు: ముల్లంగిదుంపలు. పొద్దున వేసింది వీటి ఆకే. ఈపసరే సగంరోగాలకు మూల మంటారు. ఈ దుంపలు చాలాకాలం దింటే చెన్నపట్టణపుజబ్బు వస్తుందంటారు.

రామ: ఇదేమిపులుసు? దీంట్లో ఉప్పు, పులుసు, కారము మూడూ లేవూ. ఈ భోజనంవల్ల ఇంద్రియనిగ్రహం సులభంగా పట్టుపడుతుంది.

పు: ఆఁ. అన్నిధ్యాసలూ పోతవి. అసలు ఇచ్చే ఉభయాల లోనే ఉప్పూ కారం మధ్యం. దానికి తోడు కత్తిరింపు. వాట్టుకు మీరు మనకే లాభ మంటారు. మమ్ముల నందరినీ సన్యాసం పుచ్చుకోమంటారా?

ఆకలి రుచెరుగదు. కందులపులుసుతో ఉప్పుడుబియ్యపన్న మంతా తిన్నారు. పుల్లప్పకు ఆగలేదు. మల్లగీటి గుజ్జుదింటున్నాడు. వేళ్లసందులు నాకాడు. నాలుక పెదవులు నెమరింది. అన్న మరుగు ముఖమై లేపాడు. పొద్దుగూకుతున్నది. వార్డరువచ్చి లెమ్మన్నాడు. అందరూ లేచి సావిళ్ల ముందు వరుసగా కూర్చున్నారు. వార్డరు లెక్కపెట్టుకున్నాడు. ఫత్తు కారంటుకు కొత్తగా వాచ్చినవాండ్లను 20 మందిని ఒంటికొట్లలో వేశారు. అవి చాలక రామదాసునూ, పుల్లప్పనూ, 20 మంది బయటపనిచేసేఖయిదీలను, సూపరింటెండెంటు గారి యింట్లో పనిచేసే వంతుకూలీలను కలిపి కాలికడియాలలో గుండా తీగెదూర్చి కట్టి పెద్దసాళిట్లో వేశారు. చదువరులు మేకలను దొడ్లలో కట్టివేసేపద్ధతి ఎరిగేవుంటారు. ప్రతిమేకకూ మెడకు తమ్మెతాడువుంటుంది. దాంట్లోగుండా పొడుగాటితాడు దూర్చి చివరలు కట్టివేస్తారు. మేకలన్నీ చెదరకుండా ఉంటవి. గాడిద గుంపులను మఱొకవిధంగా కడతారు. చిన్నతాళ్లుపెట్టి ఒకదాని కాలు రెండవదానికి కడతారు. అన్నిటికీ లంకెవేసి ఒకదానిని మాత్రం గుంజకు కట్టివేస్తారు.

కొత్తఖైదీలకెవ్వరికీ ఇంకా నారచాపలుగాని, గొంగళ్లుగాని, దుస్తులుగాని ఇయ్యలేదు. కొత్తలు ముప్పదిమందికిగాను పదిహేను

గురికిమాత్రం చింపిరిగొంగళ్లిచ్చారు. వీండ్లలో పదిమందికి ఒంటి కొల్లాయిల్లు దొరికినవి. తక్కినఐదుగురికీ చింపి చాపలుమాత్ర మిచ్చారు. పుల్లప్ప గంద్రగోండితనంచేసి చిన్నదైనా చాపా గొంగడీ సంపాదించుకున్నాడు. రామదాసుకు ఏమీదొరకలేదు. పుల్లప్ప తనగొంగడి రామదాసు కిచ్చాడు. చాపకూడా యియ్యవస్తే పుచ్చుకోలేదు. అందరినీ సావిట్లోకి తీసుకొనిపోయి గోడవైపు తల పెట్టించి రెండువరుసలుగా పడుకోబెట్టారు. కాళ్లు చాపుకుంటే మధ్యన ఒకగజం మెల్లా ఉంటుంది. కాళ్లకడియాల గుండా పొడుగుపాటి గొలుసు దూర్చి రెండువైపులా కట్టివేశారు. రెండుబార్లవాండ్లకు కలిపి నలుగురేసి మందికి నడుమ అందికెలో వుండేటట్టుగా పెద్దమలమూత్రపుముల్లలు రెండు బెట్టారు. బయట వెన్నెల ఉందిగాని తలుపులు, కిటికీలు భార్లాతీసిపెట్టినా లోపల గబ్బగీముగావున్నది. అడివికి గాసినవెన్నె లయింది. నక్షత్ర రూపములు పొందిన భగవత్సంకల్పాలు ఖయిదీలహృదయాలలో సత్సంకల్పాలను జనింపజేయడానికి అవకాశం కలుగజేయడంలేదు. పండువెన్నెలలోగాని గాఢాంధకారములోగాని ఆకాశసౌందర్యా న్ననుభవించేభాగ్యం ఖయిదీలకు లేదు. ఎంత కఠినశిక్ష!

4. సొంత యిల్లు

వార్డరు తాళాలు వేయడమే తడవుగా ఖయిదీలంతా చెకుముకిబిళ్లలు గొట్టి బీడీలు, చుట్టలు ముట్టించారు. చీకట్లో జుంజుర్లు వెలిగినట్లు వెలుగుతున్నవి. రామదాసు కిటికీకిందుగా పడుకున్నాడు. యిద్దరు ఖయిదీలకు తరువాత పడుకున్న పాతఖయిదీ యెవ్వడో కిటికీకి వెలుపల పడేటట్టు వెయ్యవలెనని కేకరించి ఉమ్మాడు. అది అంతదూరము పోక కిటికీక్రింద పడుకున్న మనిషి మీద పడడం చూచి పకపకనవ్వుతూ పక్కవాండ్లతో తా నెట్లా తుపుక్కున ఉమ్మేసిందీ, అది దూరంబోక లప్పెడు ముసలివాడిమొగాన ఎట్లా పడ్డదీ, వాడు చవటపెద్దమ్మలాగు తుడుచుకొని వూరుకొన్నదీ చిలవలకు పలవలు చేర్చి వర్ణించి చెపుతున్నాడు. వాడు రాజ మండ్రిజైలులో మునుపు పుల్లప్పకు పాతస్నేహితుడు. వాండ్లు కడుపుబ్బ నవ్వుతున్నారు. ఒకడు కోమటిహాస్యం చెబుతున్నాడు.

మఱికొందరు, ఒకడు బంగారక్క, ఒకడు కేతిగాడు, ఒకడు జుట్టుపోలిగాడు పాత్రలుగా ఎంచుకొని వాటికి తగిన వలపుపాటలు పాడుతున్నారు. "నిన్న దెచ్చిన నీలిచల్లాడం" అనేపదం కేతిగా డెత్తుకున్నాడు. చావిడంతా నవ్వులతో బద్దలయిపోయింది. ఆపాట ముగియంగనే బంగారక్క యేంజేస్తున్నదని కొందరు రసికులు కేకలువేశారు. బంగారక్కపాత్ర చివాలున లేచి "మొన్న దెచ్చిన మొగ్గలరవిక" అని చరణ మెత్తుకొని కీచుగొంతుతో పాడుతుంటే జనంలో రక్తి ఆకాశ మంటింది. వీధిభాగవతంలో మాధవివేషం వేసిన ఒకగొల్లవాడు తన అరవంధం పెనిమిటిమీది పదాలు పాడితేనేగాని మజా ఉండదని లేచి పాడడం ప్రారంభించాడు.

"కొట్టొస్తడే నాకు నవ్వొస్తదే (ఈడిజిమ్మడ)
కొట్టొస్తడే నాకు నవ్వొస్తదే
కూరుచుంటె లేవలేడు కూరచట్టిదింపలేడు. కొ."

తక్కినవాండ్లు దరువువేయడం మొదలుబెట్టారు. చప్పట్లు మిన్నుముట్టినవి.

పు : నీవేనుట్రా రాముడూ, ఇంతసేపటినుంచీ యెవరో ననుకుంటున్నా.

రాముడు : పుల్లప్పవా ! మహరాజా హాజరయినవ్. మగసిరి అంటే నీదిరా. నామనసునచ్చినవాడివి. నామర్దాపని చేసిరాలేదుగదా? దొంగదాసరివాడు దారిదోపిడి పని కెప్పుడూ దిగడు. ఎన్నేండ్లు వేయించుకొచ్చావు?

పు : చెప్పుకోవడానికి నాకే సిగ్గుగావుంది. సీటొస్తుకేసే. తొమ్మిదినెలలు వేశాడు వాడిసొమ్మేమో పొయినట్టు.

రా : సిగ్గులేక చక్కబిళ్ల వేయించుకొని వచ్చావుటరా? నీవు రెండుసార్లు వేయించుకొన్నశిక్షగూడా మునుపు నాకు రిమిషన్ ఇచ్చినంత లేదు. ఇప్పుడు మళ్లీ రాజాగా పదేండ్లు వేయించుకోని వచ్చాం. నన్నికి కదిలించేవాండ్లు లేరు.

పు : ప్లీడరును బెట్టుకొని వాదించుకున్నావా?

కా : అటువంటిపనెన్నడూ చేయను. గాంధిమహాత్ముడు చెప్పినట్లే ప్లీడరును పెట్టుకోకుండా జడ్జీతో "నన్నేమీ అడగవద్దు. నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేసుకో" అని చెప్పా.

పు : అవురాపులి ! మొగాన గొట్టినట్టన్నావే !

కా : మరేమనుకున్నావు ? వాడూ మొగాన గొట్టినట్లే పదేండ్లు శిక్ష చెప్పాడు.

పు : గాంధిగారిని ఎవరూ పట్టుకోలేరుట.

కా : మనిషి యెదర కనుపడుతూనే వుంటాట్ట. పట్టుకుంటే చేతికి తగలడుట. బొంబాయిగవర్నరు గాంధిగారిని సముద్రపు గట్టున నిలుచోబెట్టికొట్టితే తగలలేదట. సేనానాయకుడిని పిలిచి స్వయంగా కత్తితో నరకమని ఉత్తరువిస్తే కత్తి ఎత్తేవరకు అది తాచుబామంత మల్లెదండై చేతికి చుట్టుకున్నదట. ఆయన బుద్ధిపూర్వకంగా పట్టుబడితేతప్ప నరమానవుడికి చిక్కడు.

పు : ఒరే కామన్నా, నీవు ఇన్ని మంచిసంగతులు తెలిసినవాడివి ఇందాకా పెద్దమనిషిమీద అట్లా వుమ్మేశావెందుకు ? ఆయన యెటువాంటివా డనుకున్నావు ? ఏదో కర్మంబొసిగి వచ్చాడుగాని మనబోటివాండ్లం వెదికినా దర్శనం దొరకవలసినవాడుగాడు.

కా : పొరపాటుపనే జరిగింది. అటువంటివాండ్లుంటే ముందుగా చెప్పవద్దా ? స్వామీ ! నే వెయ్యవలెనని వెయ్యలేదు. ఈతప్పు గాయండి.

రా : దాని కేమి. పొరపాటు ఎవరికయినా వస్తుంది. అందుకోస మింతగా ప్రాధేయపడడ మెందుకు ?

కా : చిత్తం. యోగులు వుమ్మేస్తే తుడుచుకొనిపోతారంటారు. ఇదేకామాలె. అయ్యా గాంధిగారినిగురించి అగుబ్బుగా జెప్పుకుంటున్నారు. మన కేమయినా లాభం చేస్తారా ?

రామ : మహానుభావుడు పూనుకున్నాడు. ఎవరిబాగు వాండ్లు చేసుకోవాలె. మనంకూడా ప్రయత్నం చెయ్యాలె. ఇంతసేపటినుంచీ మీరు యిన్నిమాటలు మాట్లాడుకున్నారుగదా. వాటివల్ల నోరు చెడడం తప్ప చింతాకంత లాభమున్నదీ ?

కా : నిజమేకాని మాకు కాలం జరిగే దెట్లా ? సందలు కూకంగనే లోపలికి బంపిరి. పొద్దు పొడిచేదాకా యెంతసేపని

నిద్రబోతాం! ఎట్లాగో కాలం వెళ్ళబుచ్చుకోవాలె. మాలో కొందరం చదువుకున్నవాండ్లంకూడా వున్నాము. కాస్త తిల్లికె బెడితె గొరుకొయ్యలు నెత్తిమీదికి వచ్చింగాకా చదువుకొందుము. మీబోటివాండ్లు యేవయినా మంచిసంగతులు చెపితే వినవచ్చు. ఏదీ వల్లకాదంటారు. ఉత్తరవు లేకుండా రామాయణం వెంట దెచ్చుకున్నాడని యిప్పుడు ఒక భద్రాజుఖయిదీమీద కేసు విచారిస్తున్నారు.

రా: ఈ జైలుపద్ధ తేర్పాటుచేసినవాండ్లకు మతి ఉన్నట్లు కనుపడదు. సెటిల్‌మెంట్లల్లోగాని, జైళ్లల్లోగాని వేలకొలదిజనాన్ని బాగుచెయ్యడానికి అవకాశమున్నది. తెలియకడుగుతాను. నా కొక్కమాట చెప్పు. నీవు మీ ఊళ్లో కాలువకుపోతే శుద్ధి చేసుకోవడం అలవాటుందీ?

కా: మా దాసర్లంతా చెంబు దీసుకపోవడం అలవాటున్న వాండ్లే. సీటాక్టు మూలంగా యెంతలేదన్నా మావాండ్లను 200 మందిని జయిలుకు బట్టించారు. అప్పటినుంచీ అలవాటు తప్పిపోయింది.

రా: జయిలుకు వచ్చి నేర్చుకున్న మొదటిసంగతి ఇదా?

కా: రెండోది స్నానం జెయ్యకపోవడం. పొద్దుగూకులూ చెమటబెట్ట పనిజేస్తాం. దంపు, మోత, మట్టిపని చేసేవాండ్లం. ఒళ్లు దుమ్ముకొట్టుకొని పైబేజారై వుంటుంది. దులుపుకోని పడుకుంటాం. వారాని కొకమాటు ఆదివారం గుడ్డ లుతుక్కోవ డానికీ, స్నానంచెయ్యడానికీ యెడ మిస్తారుగాని నీళ్లియ్యరు. భావిదగ్గర ఒక తొట్టిలో నీళ్లు బోసి పాతికెమందిని తొట్టిదగ్గర నిలువబెట్టి ఒక ఖైదీవార్డరు తొట్టిలో నిలువబడి దోసిటితో మామీదికి నీళ్లు జిమ్ముతాడు. మనిషికి రెండుముంతలయినా పయిన బడవు.

రా: యిదా వారస్నానం! లోపలకూడా యిదే మోస్తరా?

కా: అంతా ఒకటే వరవడి. పశువుల మోస్తరుగా కట్టివేయడంమాత్రం తప్పుతుంది. ఉదయం ఆరుగంటలయ్యేవరకు ఖయిదీలలెక్క తేలుతుంది. ఏడుగంటలలోగా బయలుకు పోవడం,

నీళ్లు తెచ్చుకోవడం, మొగం కడుక్కోవడం, భోజనం చెయ్యడం పూర్తిఅయి పనికి హాజరుకావాలె. గుడ్డివాండ్లు కాకపోతే ఇవన్నీ ఒక గంటలో యెట్లా అవుత వనుకుంటారు? రూలుప్రకారం రాత్రులు విధిలేనప్పుడుతప్ప ఇతర సందర్భాలలో గదిలోబెట్టిన కుండలలో మలవిసర్జనం చేయకూడదు. రెండు కారణాలచేత ఈ రూ లెవ్వరూ పాటించరు తాళాలు తియ్యకపూర్వమే అందరూ గదులలోనే విసర్జనం చేస్తే గంజి తాగేవేళకు ఫైలుకు అందు కోవచ్చు. పని ఏడుగంటలకు ప్రారంభమవుతుంది. తాళాలు తీసినతరువాత బయలుకు పోవలసివస్తే వేళకు పనికి బోవడం తెమలదు. పాకీదొడ్లు కుస్సందులు. ఒకరినొకరు ఆనుకొనికూర్చున్నా ఒక్కొక పర్యాయం 20 మందికిమించి పీ లుండదు. రెండువందలమందికి తక్కువలేని బ్లాకులో మూనం బోగొట్టుకొని కూర్చున్నా కనీసం గంట బడుతుంది. అందరికీ పడకసావిట్లో నివర్తిచేసుకోడం సాధ్యం కాదు. ఎవరికి యేవేళకు అవకాశం చిక్కుతుందో నిలుకులేదు. ఉదయం అవకాశం చిక్కనివాండ్లు తొమ్మిదిగంటలకు విడిచినపుడు పోతారు. ఈ అకాలవిసర్జనాలవల్ల స్వాభావికమైన అలవాట్లు చెడి, ఆకలితగ్గి, వీరేచనబద్ధకాలూ, గ్రహణిబాధలూ, పాసనాలూ అర్ధాన్నం తింటూన్నా తేపా వస్తూంటవి. నిబంధనలూ, ఖయిదీల బాధలూ యెట్లావున్నా వార్డరు తనకు మాటరాకుండా యేదు గంటలలోగానే భోజనాలు పూర్తి అయ్యేమార్గం చూసుకుంటూ ఉదయం పాకీదొడ్డికి తాళంవేసి వుంచుతాడు. రెండవకారణంకూడా బలమైనదే. గదులలోనే నివర్తిచేసుకుంటే తోటీ పని చేయనవసరం లేదు. పాకీదొడ్లో నీళ్లఖర్చుకూడా ఉండదు. ఉదయం లేవంగనే ఆ యా గదులలో పాకీకులాలకు సంబంధించినవాండ్లందరూ కుండలు మోసుకొనిపోయి దిబ్బదగ్గర విడుస్తారు. 'దేవుడు వర మిచ్చినా నంబి వర మివ్వ' డని వార్డరు వాలాయకం తీర్చుకోడానికి పదినిముషాలు తలుపు తీసినా తోటీ తన కిష్టులనుతప్ప తక్కిన వాళ్లను చేరకుండా పారకతో కొడతాడు. ఎక్కడికి బోయినా డబ్బు లేనివాడు డుబ్బుకు కొఱగాడు. అదిగాక ఉదయం తొమ్మిదిగంటలకు సూపరింటెండెంటు శుభ్రంగా ఊడుస్తున్నదీ లేనిదీ తనిఖీచేయడానికి, అప్పుడప్పుడు వస్తూంటాడు. ఖయిదీలు ఉదయం దొడ్డి ఉపయోగిస్తే

తొమ్మిదిగంటలలోపల శుభ్రంచేయడం తోటీకి కష్టం, వార్డరుకు మాట వస్తుంది. అందువల్ల దొర వచ్చి చూచేవరకూ దొడ్లో కెవరినీ పోనీయరు.

రామ : కాస్త పెద్దదొడ్లు కట్టి మరికొంత వ్యవధానం ఇస్తే ఈ చిక్కులు బోను.

కా : వందలూ వేలూ జీతాలు తినడానికి తప్ప ఈ సంగతులు ఆలోచించేవా ళ్లైవ రిక్కడ?

రామ : నీ విదివరకు ఖయిదు కెన్నిమాట్లు వచ్చావు?

కా : ఇది మూడోసారి.

రా : ఏమి నేరాలు చేశావు?

కా : మొదటిసారి కఱవురోజులలో ఒకపర్యాయం గడ్డిదిన్నా. దానికి బందిపోటునేర మని మూడేండ్లు వేశారు. రెండోసారీ, ఈసారీ వట్టి అభాండాలువేసి కేసులు పెట్టారు. నేరాలు జరిగినమాట వాస్తవమేగాని అవి మావల్ల జరుగలేదు. ఆ చేసినవాళ్లు ఇప్పటికీ దొంగతనాలు చేసి పంచుకుంటూనేవున్నారు. వట్టివాండ్లం ఏడుగురం రెండోకేసులో వచ్చిపడ్డాము. ఈ రెండు కేసులలోనూ ఆరుగురు మాత్రం ఈ కేసులలో చేయకపోయినా అప్పుడప్పుడు సంచారం పోతున్నవాళ్లే. నే ప్రమాణంచేసి చెపుతాను. ఈ కేసులో వృథాగా నాకు పాతనేరస్తుడ నని పదేండ్లు పడ్డది. అయితే నేను చింతపడడంలే దనుకోండి.

రా : ఎందువల్ల?

కా : మొదటి కేసయినతర్వాత నా పెళ్లాం రెండేళ్లు చూచి ఇంకొకణ్ణి తీసుకొని లేచిపోయింది. రెండోసారి అయిదేళ్లు పడ్డప్పుడు మా అమ్మ నా పద్నాలుగేండ్ల పిల్లవాణ్ణి పెట్టుకొని రెండేండ్లు నెట్టుకు వచ్చి కాలంజేసింది. తర్వాత పిల్లవాడు చెడుసావాసాలు మఱిగి ఏదో దోపిడికేసులో ఎవడో ఖూనీ జేస్తే వీడుకూడా ఆ గుంపులో ఉన్నాడని పదేండ్లు వేశారు. వాడు కన్ననూరుజైలులో ఉన్నాడట. నాకు ప్రపంచంలో ఇక నెవరూ లేరు. బైట నా కేంపని? మొదటి రెండుమాట్లూ గలసి తీసివేత పోను ఆ రేండ్లు ఖయిదుచేశాను. బయట నలుగురిలో తలయెత్తుకొనితిరగడానికి మొగం చెల్లదు. చేసినా చెయ్యకపోయినా దొంగని నా మొగాన వ్రాశారు. అడుగు కదలించ

డానికి వీలులేకుండా వేటకుక్కల మోస్తరుగా పోలీసువాండ్లు వెంట బడతారు. పొరుగూరుపోతే మునసబుకు రిపోర్టుచేసుకోవాలి. ఇదంతా ఎందుకువచ్చిన శ్రమ. మొదటిసారి ఏమనుకున్నా ఈ మూడోతడవ రెండువేల జీతం తినే జడ్జీకీ, బంగారపు గడియారపుగొలుసులు వేసి కొని వచ్చిన పంచాయితీదార్లకూ, పోలీసులకూ, తప్పుసాక్షులకూ వేయిదణ్ణాలు పెట్టుకుంటున్నా. ఇక పదేళ్ళవరకు జైలువాళ్లు పెట్టి నంత దిని తోచినంతపని జేస్తూ గుండె నిమ్మళంగా ఉంటాను. నే నింకా బ్రతికి బైటికి బోతినా పోలీసువాండ్లకు దయవచ్చి నన్ను తిరగ నిచ్చినంతకాలం ఇష్టంవచ్చినన్ని దోపిళ్లు జేసి పదిరూపాయల చేమెల్లాతో మళ్ళీ నా స్వంతఇంటికి వస్తాను.

అని చెప్పేవరకు కళ్లలో తేజస్సు కళకళలాడింది. చీకట్లో ఎవరూ గమనించలేదు.

రామ : నీ సొంత యిల్లెక్కడ?

కాముడు : 'రామాయణ మంతా విని రాముడికి సీత యేమి గావలె' నని అన్నాడట నీబోటివాడు. ఇంతసేపటినుంచీ నే చెబు తున్న దేమిటి? బైట నా అన్నవాళ్లు లేరు. స్నేహితులు లేరు. ఉన్న నలుసొక్కడూ నా మోస్తరుగానే జైలుగోట్టెలు దింటున్నాడు. ఒక గుడిసె ఉంటే మాఊరు ఆసామీ మా అమ్మ చావంగనే చొప్ప దొడ్లో గల్పుకున్నాడు. నే వెళ్లినప్పుడు అడిగితే నీపేరుగలవాండ్లు ఎన్నడూ ఈ ఊరిలో కాపురమే ఉండలేదన్నాడు. నాకు అయినవా ళ్లంతా ఇక్కడనే ఉన్నారు. ఇదే నా ఇల్లూ, నా ఊరూ, నా లోకం, స్వర్గం నరకంగూడా ఇదే. నేనుమాత్రం ఒక బుద్ధితక్కువపని చేశా. రెండోకేసైనతర్వాత నాలుగునెలలే పోలీసువాండ్లు బైట ఉండ నిచ్చారు. దీపం ఉండంగనే చక్కబెట్టుకోవలసింది. మడిగట్టుకొని కూర్చుంటే నావెంట బడరనుకున్నా. నేను మాఊరు బోంగనే మా మునసబు తనకు భాగం ఇస్తే నన్ను చెక్కలుగప్పి కాస్తా నన్నాడు. చోరీలకు నే ఒప్పుకోలేదు. ఆయన సలహా విని వ్యవహా రమే సాగించినట్లైతే లక్షణంగా తిని తాగి పాతికరూపాయలు మిగుల్చుకొని జైలులోకి రాంగనే ఛీఫువార్డరు మొగాన్న పదిరూపా యలు పారవేస్తే నా ఇష్టంవచ్చినట్లు లోలాయిలాగ తిరగనిచ్చేవాడు. అర్ధరూపాయి పారవేస్తే రెండుపూటలా నెలరోజులు ఎక్కువముద్ద

లిస్తారు. నా కిచ్చే రాగిపడి అమ్ముకుంటే చుట్టపోరు గడుస్తుంది. అదీ చెడగొట్టుకున్నా. అయ్యా! ఒక్కమాట చెపుతాను. ఈ ప్రపంచంలో న్యాయానికి కూడు లేదు. ఏదోవిధంగా పదిడబ్బులు పోగుచేసుకున్నవాడే ఉత్తముడు.

'శ్లో. యస్యాస్తివిత్తం స నరః కులీనః స పండితస్సశ్రుతిమాన్ గుణజ్ఞః
స ఏవ వక్తా సచ దర్శనీయః సర్వే గుణాః కాంచన మాశ్రయంతే.'

అన్నాడు.

రా: నీ వేమి చదువుకొన్నావు?

కా: మా నాయన బాగా చదువుకొన్నవాడు. ఆయన వున్నంతవరకు అట్టహాసంగా ఉన్నవాళ్లమే. నాకు తెలుగులో బాగానే వాక్శుద్ధి అయింది. 'శతశ్లోకేన పండితః' అని పది శ్లోకాలుకూడా యేకరువుపెట్టా. ఆ పండితులదగ్గిర పండితుడి ననిపించుకుంటూ పిత్రార్జితం కాస్తా అప్పులకు బెట్టి లోకంమీద బడ్డా. ఇంత బడిచెప్పుకున్నా జీవనం జరిగేది. దానికి పరీక్షలైతేనేగాని వల్లకాదన్నారు. ఇప్పుడు నే నేంపరీక్షలకు బోతా? సరే మళ్ళీ నాకథ ప్రారంభిస్తా. ఇప్పటికైనా మించిపోయిందిలేదు. మా అమ్మతాలూకు పూసా బుర్రా అమ్మినబాపతు ఇరవైరూపాయిలున్నవి. వాటిలో పదిరూపాయిలు పిల్లవాడికి పంపి, అయిదు రూపాయలు ఛీపువార్డరు కిచ్చి తక్కినదానితో పొగాకుబేరం పెడతా. దానిమీద నెలకు రెండురూపాయిలు తీయవచ్చు. అర్ధరూపాయి ఖర్చుపెట్టానంటే రెండుపూటలా మెక్కి తొక్కుతున్న ఆ వరిబియ్యపు అన్నం. ప్రయోజకుడైతే యెక్కడైనా కాలం బాగానే గడుపుకుంటాడు. ఇదివరకు నాదగ్గర ఒకలోపం వుండేది. అది దిద్దుకుంటా.

రా: ఏమిటా లోపం?

కా: న్యాయంగా పోవలెననుకోవడమే. దానిమూలంగానే చెడ్డా. నా పూర్వకథ యెత్తుకుంటే యిది స్పష్టంగా రుజువౌతుంది.

'ఆల్ యీజ్ వెల్' అని పారావార్డరు కేకవేశాడు.

రా: సమయాని కన్నావు. నే నిదివరకు సెటిల్మెంటే నరకమనుకున్నా. ఇది దానిని మించివున్నది. దీనికే రౌరవమని పేరు పెట్టవచ్చు.

కా : కాసేపు పూరుకోండి. వాడు రొండుదిరిగి వెళ్లితాడు. తర్వాత మళ్ళీ ప్రారంభింతాము.

5. దేవుడి చరిత్ర

కా : పోయినాడు. పారా మారిపోతుంది. రెండవవాడు వచ్చేవరకూ స్వయం రాజా స్వయం మంత్రి. కాకపోతేమట్టుకు వీడు చేసే దేమున్నది ? వంగితే నెత్తికెక్కుతారు. అది ప్రపంచ స్వభావం. ఈ వార్డర్లది 15 రూపాయిల బండారం. దానికే వీండ్లకు మెడమీాద తల నిలవదు.

రా : అయ్యా ! మీకు ఆక్షేపణ లేకపోతే మీ పూర్వ చరిత్ర విపులంగా చెప్పండి. మీ నామధేయ మేమి ?

కా : నా పూర్వపు పేరు కామానాయుడు. అడిగారు గనుక పెద్దలు చెప్పుకుంటున్నా. పుణ్యమా పురుషార్థమా ?

రా : మానవుడి చరిత్రంటే దేవునిచరిత్ర. గడ్డిపోచచరిత్ర కూడా అటువంటిదే. సృష్టిలో ప్రతివస్తువూ గమనిస్తే చాలుగాని భగవంతుని చరిత్ర వెల్లడిస్తుంది. కవులు వ్రాసిన కృత్రిమచరిత్రలు భగవల్లీలలని చదువుతారుగాని, మహాకవి రచించిన యీ సృష్టికావ్యం చదువగలవాడికి ప్రతిఅణువూ భగవల్లీలలనే బోధిస్తుంది. చదువగల వాడికేకాదు ; ఆ కవి ప్రతివాండ్లచేత తాను రచించిన మహాకావ్యం అనుక్షణం పారాయణ చేయిస్తూనే ఉంటాడు. ప్రతిక్షణానికీ ఒక్కొక్క మెట్టెకిస్తూ గడ్డిపోచనూ, పిపీలికాన్నీ, మానవునీ, దేవతనూ తనదగ్గరకు చేదుకుంటూనే ఉంటాడు. ప్రతిఅణువూ చేదుకో కోటయ్యా అని అరుస్తూనేవుంటుంది. గనుక మీాచరిత్ర జ్ఞానబోధకం కాకతప్పదు.

కా : అయితే వినండి. జైలుకు వచ్చినతరువాత కామా నాయుడు కాముడయినాడు. గుడ్డిగవ్వ జెయ్యని యీవార్డర్లంతా మోతుబర్లనుసహా యేమిరా అనే పిలుస్తారు. మా నాయన రెండువేలు ఋణంచేసి చనిపోయినాడు. బాకీ లిమిటేషన్ పట్టింది. సాహుకారు పొరపాటు జరిగిందంటే తిరిగీ వాయిదాబంది పత్రం ఆస్తి అంతా తాకట్టుబెట్టి వ్రాసియిచ్చాను. తరువాత అయిదేండ్లు

కడుపు నాయగట్టుకొని పండినదంతా ఆజీలుగా వాయిదాలన్నీ చెల్లించి తీర్చాను. యావత్తు బాకీ తీసుకొని చెల్లులు కనపరచకుండా మూడువేలకు డిక్రీపొంది చెంబు బోకెలతోగూడా వేలం బాడించాడు. యీకర్మ మంతా నే చేజేతుల దెచ్చుకొన్నదే. మొదట న్యాయానికిబోయి కాలదోషంబట్టినబాకీ తిరగవ్రాసి గాలికి బోయ్యేది కాలిమీదకు తోసుకున్నా. అన్యాయానికి తలుచుకున్నట్టయితే, కామానాయుడినల్లా ఈపాటికి కామానాయుడుగారి నయ్యేవాణ్ణే. న్యాయానికి బోయి అన్యాయపు డిక్రీని మీదికి దెచ్చుకొని కామానాయుడినల్లా కాముడినయి చోటాకట్టెదెబ్బలూ, బూటుకాళ్ల తన్నులూ కుక్కిరిమిక్కిరిలాడకుండా తింటున్నా. ఇచ్చినడబ్బు ఎందుకు చెల్లువేయించుకోక పోవాలె? లోకంలో న్యాయ మున్నదనుకోవడమే నా లోపం. ఆస్తి యావత్తు వేసుకోగా ఇంకా బాకీ నిల్వ దేల్చి అట్టేపెట్టాడు. మొన్న జయిలులోనుంచి బయటికి పోయినప్పుడు నేనేమో పగదీర్చుకుంటానని నన్ను ఊళ్లో లేకుండా వెళ్లగొట్టడంకోసం డిక్రీబాకీ ఫయిసలు చేసుకోకపోతే హాజరువారంటు పెట్టిస్తానని బెదిరించాడు. అసలు నేను కొసవెర్రివాణ్ణే. మక్రోపంతో చేతిలోవున్నకర్ర యెత్తా. ఏదేవుడో అడ్డపడ్డాడుగాని ఆదెబ్బతో శిరస్సు లేవాలిసిందే. ఎందుకో అజ్జాయించా.

రా : (నిట్టూర్పుతో) మీచరిత్ర చిత్రంగావుంది. ఇటువంటి చరిత్రలు ప్రపంచంలో చాలా వుంట వనుకుంటాను. కోర్టులో జరిగే అన్యాయంవల్ల యెంతబాధపడ్డారు! మీకు జరిగిన అన్యాయం తప్పుడిక్రీతో ప్రారంభమైంది.

కా : అంతటితో పోయిందా! నాది యెనిమిదివేల ఆస్తి: మూడువేలకు కొట్టివేయడం రెండవది. వేలం అన్యాయం అని పిటీషన్ పెట్టితే తోసివేయడం మూడవది. సరీగా వేలం వేయించుకుండే భారం నాదెట. సర్కారునౌకరు లంచం తిని తప్పుడు వేలం వేస్తే దానికి జబాబుదారీ సర్కారుకు లేదట.

రా : రెండవసారి అయిదు సంవత్సరాలూ, మూడోమాటు పదిసంవత్సరాలూ, దానితో మీజీవితం ముగించడం, అక్రమపు

తీర్పులవల్లా, వేలములవల్లా మీసర్వస్వం జీవితంతో సహా నాశనం చెయ్యడం చూస్తే ప్రభుత్వంవారి కార్యాలయాలకు న్యాయస్థానాలా, అన్యాయస్థానాలా తగినపేరు !

కా : నాసంగ తేమిటిగాని బందిపోటుఖయిదీలను, కడపజిల్లా ఖూనీఖయిదీలను విచారించండి. ఒక్కొక్క కేసులో పదిమందికీ ఇరవయిమందికీ పదిసంవత్సరాలు మొదలు ఇరవై సంవత్సరాలవరకూ శిక్షలు వడ్డిస్తూంటారు. ఆ ఖయిదీలను పిలిపించి వాస్తవం చెప్పమని అడగండి. ఆ న్యాయస్థానాలలో అబద్ధాలు చెప్పాలెగాని బయట చెప్పవలసిన అవసరంలేదు. చేసినవాండ్లు తమ ప్రతాపాన్ని వర్ణిస్తూ నిజంయావత్తు చెప్పుతారు. కేసుచేసినవాండ్లలో చాలా మందిని పోలీసులు ముద్దాయిలుగానే చేర్చరు. చెయ్యనివాండ్లను చాలామందిని ముద్దాయిలను జేసి జన్మశిక్షలుకూడా వేయిస్తారు. ఇదంతా తెలియక చేసేది కాదు. బుద్ధిపూర్వకంగా చేసేపని. చేసినవాండ్లను వదిలివెయ్యడం, చెయ్యనివాండ్లకు శిక్ష వేయించడం చేత కావేషాలు పెరిగి కొత్తకేసులకు కారణాలు అవుతవి. డబ్బిచ్చి తప్పించుకోవచ్చుగదా ? అని కొందరికి అలుసు. ఖూనీ చేసినవాండ్లు తప్పించుకోవడంవల్ల కొందరికి ఉత్సాహం. శత్రువులను అక్రమంగా కేసులలో ఇరికించవచ్చునని ఆశ. ఇవన్నీ ఒకదాని కొకటి పెనుసుకొని ఖూనీలు జరుగుతవి. ఒక కేసు విత్తనంగా జరిగిందా, ఒకదాని కొకటి కొక్కేలు తగిలించినట్టు అవిచ్ఛిన్నంగా జరుగుతూనేవుంటవి.

రా : ఇదివరకు నాకున్న అభిప్రాయాలన్నీ మీరు దృఢ పర్చారు. దిగువజాతులకు జీవనంజరిగేటట్టు పని జూపి, పోలీసు డిపార్టుమెంటు యెత్తివేస్తే చాలా కేసులు తగ్గిపోతవి. ఈ డిపార్టు మెంటు తీసివేస్తే కలిగే నష్టంకంటే వచ్చేలాభమే ఎక్కువని నా అభిప్రాయం.

కామానాయుడు కునికిపాట్లతో ఊకొట్టుతూ కొంతసేపటి కది చాలించాడు. రామదాసది కనిపెట్టి నిద్రవస్తున్నట్లున్నది. పడుకొండని సగం గొంగడి పక్కకింద వేసుకొని రెండోసగం కప్పుకొని మెదలకుండా పండుకున్నాడు. ఉత్తరక్షణం కామానాయుడు త్రుళ్లిపడి లేచి :

కా : అయ్యా! మరుపుచొప్పున చెప్పలేదు. ఒకటి మంచిది, రెండవది చింపిరిది నాకు రెండుగొంగళ్లున్నవి. మీకు పక్కకు లేదు కావాలె. ఒకటి తీసుకోండి.

రా : నా కున్నగొంగడితోనే సరిపుచ్చుకుంటా, మీ చింపిరి గొంగడి పుల్లప్ప కియ్యండి. చాప వత్తుకుంటూ మొండెంవలె పండుకున్నాడు.

కా : పుల్లప్పా! ఇదిగో గొంగడి. కాస్త రెక్కలమీద అడ్డం వేసుకో.

కామానాయుడు అయిదునిమిషాలకు గురక ప్రారంభించాడు. రామదాసుకు నిద్ర బట్టలేదు. కామానాయుడిచరిత్ర చిత్రంగా కనపడ్డది. పాప మతడు స్వాభావికంగా మంచివాడు. దయార్ద్ర హృదయంగలవాడుకూడాను. లోకులదుర్మార్గమూ, అన్యాయమూ అతనిలో క్రోధం పురికొల్పి ద్వేషపూరితుని జేసినవి. అతనికి లోకమంటేనే వాకర బుట్టింది. దానిని శత్రుస్థానంగా భావిస్తున్నాడు. మనుష్యులకు తృప్తి లేదంటారు. కాని ఎక్కడికక్కడ మనసు కుదుర్చుకుంటూనే ఉంటారు. అతడు ఛీపువార్డరుప్రాపకం సంపాదించి పొగాకువర్తకంతో జీవనం హాయిగా గడపవచ్చు ననుకుంటున్నాడు. అమాత్రం అవకాశంగూడా లేక, ఇతనినే అదృష్టశాలని భావించేవాండ్లు ఈజైలులో ఎందరున్నారో! కడుపునిండా అన్నం లేక పొద్దుగూకులూ పనిచేసి దెబ్బలు తిని దిగంబరులై నారచాపమీద పడుకొని కప్పుకోవడానికి గొంగడిపీచయినా లేక చలికి వణుకుతూ పడుకున్నా యీ ఖయిదీలు తమ ప్రస్తుతస్థితి యావత్తూ మరచిపోయి కేకిసలుగొడుతూ, సంగీతాలు పాడుతూ, ఆనందించడం చూస్తే మానవుడు యెట్టిహీనపరిస్థితులలోనూ కూడా కష్టాలన్నీ మరచి సౌఖ్య మనుభవిస్తూనే ఉంటాడు. రామదాసు కీవిధంగా చాలాసేపు ఆలోచనలు పోతూనేవున్నవి. మాలక్ష్మి ఏమవస్థ పడుతున్నదో, ఏఅమర్యాదలకు లోబరిచారో, సెంటిల్‌మెంటులో పిల్ల లేవిధంగా వున్నారో, అప్పడికి ఒంట్లో ఎట్లా ఉన్నాదో, నాయుడుగారు పిల్లలను స్వాధీనపర్చుకోవడానికి ఏ ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారో, మొదలయిన ఆలోచనలన్నీ పొద్దు కడ్డంవచ్చే మబ్బులవలె రామదాసు నిర్మలమయిన హృదయాకాశాన్ని ఆవరిస్తు

న్నవి. తలంపులు మనసును పీకుతున్నట్లే ఊరక దోమలు ఒళ్లు పీకుతున్నవి. వీటిని తోలలేక చూరవిడిచి వూరుకున్నాడు. వాటియిష్టము వచ్చినట్టు విహరిస్తున్నవి. కొంతసేపటికి దోమలు దేహరక్తం పీల్చి తృప్తిపడ్డవిగాని తలపులు సముద్రకెరటాలవలె ఎడా తెరిపీ లేకుండా వస్తూనేవున్నవి. పోనుపోను తలకు వేడెక్కింది. అర్ధరాత్రిదాటినా కంటికి కూరుకు రాలేదు. లేచి కూర్చున్నాడు. మనసు స్వాధీనపర్చుకోవాలెనని ప్రయత్నించాడు. కట్టివేసినకుక్క గుంజుకుంటూ మొరిగినట్టు, పరుగులు ప్రారంభించింది. కుక్కయినా కొంతసేపటికి అలుపు వచ్చి వూరుకుండేది. మనసు బంధించినకొద్దీ పలుపు పొడుగవుతున్నది. కాని ధీరుడిప్రయత్నానికి కేదీ అసాధ్యంలేదు. పద్మాసనంమీద కూర్చుందామనుకుంటే కట్టివేసిన రెండవకాలు స్వాధీనం గాలేదు. మొదట నిస్పృహజెంది దృఢసంకల్పాలకు విఘ్నాలు అడ్డంరావడమే మనే దృఢనిశ్చయంతో పద్మాసనం వేసుకొన్నట్లే భావించి వెన్ను చేర్చినట్టు మనస్సును కూడదీసుకొన్నాడు. మనస్సును జయించినవాడికి లేనిదేమున్నది! సమస్తం ఉన్నది. "నిర్వాణమపి దుర్వారం, అర్వాచీనాని కిం పునః" అన్నట్లు మోక్షమే విధిలేకవచ్చి పడుతున్నప్పుడు మధ్యలాభాలు ఆగుతవా! తెల్లవారు ఝాముదాకా అలాగే కూర్చున్నాడు. స్వాధీనమయినమనస్సును ఇక పట్టి విడువ గూడదని సహస్రారబృందావనములోనో, తప్పితే మధురాబృందావనంలోనోతప్ప యితరచోట్ల విహరించగూడదని కట్టుబాటుచేశాడు. కొంతసేపటికి పద్మాసనంనుంచి దిగి గొంగడి కప్పుకొని నిద్రపోయినాడు. పారావాండ్లు తిరుగుతూనేవున్నారు. రామదాసు స్వర్గంలో ఉన్నప్పుడుకూడా ఆలీజ్ హెల్-అంతా నరకమేనని పారావాండ్లు అంటూనేవున్నారు. అధికారితారతమ్యాలనుబట్టి స్వర్గనరకాలు ఇహలోకంలోనే మానవులు అనుభవిస్తుంటారుగదా!

6. పెద్దయ్య

లోకమంతా నిద్రపోతున్నా గ్రహాలు తమపరిధులలో బీటు తిరుగుతూ మానవులకు సుఖదుఃఖా లొనగూర్చేవిధంగా క్వారంటీను నిశ్శబ్దంగా వున్నా వార్డర్లు ఒకరితరువాత ఒకరు గస్తీతిరుగుతూనే ఉన్నారు, తలుపులూ, కిటికీలూ పరీక్షించుకుంటున్నారు. వార్డ

లోపల పారాజేసే ఓవరుశీయర్లు వంతులప్రకారం ప్రతి అయిదు నిమిషాలకు ఆలీజ్ వెల్ అంటున్నారు. దానిని ఆధారం చేసుకొని పారావార్డరు గేటులోవుండి కేకవేసేవార్డరుకు అంతా క్షేమ మని జవాబు చెప్పుతున్నాడు. చిన్న ఛీఫువార్డరు జ్ఞానానందంనాయరు రౌండుకు వచ్చాడు. ఆయన చాలామంచివాడు. జయిలులో ఆయన ఉండబట్టి ఆప్రాంతాలలో వర్షం గురుస్తున్నది. లేకపోతే అక్కడ జరిగేఘోరకృత్యాలకు జయిలుమీద చినుకు పడకపోయేను. క్వారంటులో రాత్రులు ఖయిదీవార్డర్లు పహరాచెయ్యరు. వార్డర్లే గస్తీ తిరుగుతుంటారు. నాయరు రౌండుకు వచ్చినప్పుడు వార్డరు మునిసామి పారాజేస్తున్నాడు. అతడు పాపభీతిగలవాడు. పది సంవత్సరాలనుంచి నౌకరీ చేస్తున్నా ఛీఫువార్డరును ఆశ్రయించడము గాని, తృణమో కణమో ముట్టజెప్పడముగాని, జయిలులోస్వామిగి ఉద్యోగులయిండ్లలో చేర్పించడంగాని, ఆఖరుకు ఖయిదీలవల్ల మామూళ్లిప్పించడముగాని లేకపోవడంచేత తోటివాండ్లు ఒకటవ తరగతివరకూ పైకిబోయినా అతడింకా ఒకమార్యూ సంపాదించు కోలేదు. జయిలులో వున్న యెనభై మందివార్డర్లలోను యితడూ, వెంకటాచలమూమాత్రమే న్యాయస్తులు. ఇతనికి కొంతవరకు వేదాంతంలో ప్రవేశంగూడా వున్నది. పారావేస్తూ అంతా క్షేమ మని కేకవేసి తత్వాలు పాడుకుంటున్నాడు. చేలాంతరువెలుతురున ప్రతికిటికీలోగుండా చూచి పరీక్షిస్తూవచ్చి రామదాసు యోగ సమాధిలో ఉండడం గమనించి విభ్రమపడి జయిలు పవిత్రమయ్యే టందుకూ, అహోరాత్రాలు యమకూపంలో బడి ప్రపంచమార్గాలే మరచిపోయిన తనతోటివాండ్లు తరించడానికీ అప్పుడప్పుడు మహాత్ములు జయిళ్లకు వస్తుంటారని సంతోషించాడు. నాయరుకు పారాలో కనపడి,

మునుసామి: కాకుల్లో కలహంసను చూచారా!

నాయరు: అతడు పరమహంసే. మధ్యాహ్నం నేనిట్లా వస్తే అతనిచేత బండలు పగలగొట్టిస్తున్నారు. ఓపినంతవరకు ఒళ్లు దాచుకోకుండా చేస్తున్నా వార్డర్లు వేధిస్తున్నారు. మనిషి దగ్గర వచ్చి వున్నదేమో కనుక్కోవడానికి ఛీఫువార్డరు కొంటె తనం చేయిస్తున్నట్టు కనబడుతున్నది. రేపు ఉదయం సూపరింటెం

డెంటుతో ఫయిలుకు వస్తే వృద్ధాప్యంచేత పనిచేయలేననీ, తీర్పులో ఉన్నప్రకారం రైసుపడి ఇప్పించవలసిందనీ అడిగించు. నేను దొరతో మాట్లాడుతాను.

ము : చిత్తం. తమ రతనికి ఉపకారం చేయడం గొప్పసంగతి. అతని భార్యా ఆడజయిల్లో ఉన్నది, ఆమెవిషయంగూడా యేదో పుణ్యం గట్టుకోండి.

నా : పొద్దున దొరతో చెప్పుకుండేటప్పుడు ఏదోఒక సందర్భంలో తన భార్యకూడా జైలులో ఉన్నట్టు చెప్పించు. ఆమెసంగతి గూడా మాట్లాడుతాను. ఆమె ముసలిదో కాదో ?

ము : వాండ్లు పొద్దున వచ్చినప్పుడు చూచాను. పెద్దపాటు మనిషి, ఆఖరుకు నల్లదారం వేయించినా మెరుగే.

పారా పూర్తి అయింది. మునిసామి వెళ్ళిపోతూ సంగతులు యావత్తు పుల్లప్పతో చెప్పి 'ఇవ్వాళ తప్పితే వారంరోజులుదాకా చిన్న ఛీఫువార్డరు దొరతో ఫైలుకు రాడు. తప్పక ఇవ్వాళనే అడిగించు' మని వెళ్లిపోయినాడు.

రాత్రి మూడుగంట లయ్యేవరకు మూత్రపాత్రలు చాలా వరకూ నిండి దుర్గంధం సావిడంతా వ్యాపిస్తున్నది. మలపాత్రలు గూడా అసహ్య మవుతున్నవి. ఆరోపారా ప్రారంభించంగనే ఓవరుశీయరు రైస్ చెప్పాడు. కొందరు లేచి విసర్జిస్తున్నారు. సావిట్లో ఉన్న నల్లాభిపాత్రలూ అరోచకమైనవి. పుల్లప్ప లేచి కక్కసుకు పోయివచ్చి,

పు : అయ్యా ! తమరు అనుమానం తీర్చుకోరా !

రా : నిన్నమధ్యాహ్నం రాగిరొట్టె తినబట్టిగాఁవాఁలె కడుపులో కలవెళ్లాడుతున్నది. ఇక్కడ నీళ్లు లేవుగా.

పు : నీళ్ళక్కడా లేవు. ప్రొద్దున తొమ్మిదిగంటలదాకా వార్డరు కక్కసుకు తాళం తియ్యడు. రూలుప్రకారం కొట్లు తాళాలు తీసేవరకు కక్కసు తెరిచివుంచాలె. రాత్రి చావిట్లో పెట్టిన పాత్రలు, అత్యవసరమైనప్పుడు తప్ప సాధారణంగా ఉపయోగింపగూడదు. అదంతా పోనిచ్చి దొర తనిఖీచేసిపోయినతరువాత తాళం దీస్తాడు.

రా : దొర ఇంతమాత్రం కనుక్కోలేడా? మనం చెప్పుకో కూడదూ?

పు : దొర ఎన్నని చూస్తాడు? తాబేదార్లు గమనించాలిగాని. ప్రతిదీ పైఅధికారి తెలుసుకోవడం కష్టం. ఖయిదీలు ఎవరూ చెప్ప డానికి దొమ్మ చాలదు. ప్రతివాడూ తనపబ్బం గడుపుకుండేవాడే. పాకీవాడితో స్నేహం సంపాదిస్తే సలక్షణంగా అన్నీ గడుపుకోవచ్చు. ఒకవేళ యెవడైనా మొండివాడుండి దొరకు చెప్పుకున్నా యీ ఖయిదీలంతా వార్డరు ప్రతిరోజూ తమను కొట్లు తీయంగనే కక్కసుకు పంపిస్తున్నాడని సాక్ష్యం చెప్పుతారు. అటుతర్వాత తప్పుడురిపోర్టు చేసినందుకు అడ్డబేడీలో, నిలువుబేడీలో పడతవి. బేడీలు పడకపోయినా ఆసాయంత్రమో ప్రొద్దునో రిపోర్టుచేసినవాడి వీపున చోటాకట్టె విరుగుతుంది.

రా : కొట్టినందుకు ఫిర్యాదు చేస్తేనో?

పు : దీనికి లేనిసాక్ష్యం దాని కెక్కడ వస్తుంది? గాయం లేకపోతే కొట్టలేదంటారు. కనబడుతుంటే తాను పనిచేయకుండా వుండడానికి స్వయంగా గాయం చేసుకున్నాడంటారు. నిశ్చయంగా రిపోర్టుచేస్తాడని ముందుగా తెలిస్తే అధికారులను ధిక్కరించాడనీ, లేక కొట్టవచ్చాడనీ ముందుగానే వార్డరు ఫిర్యాదు చేస్తాడు. సూపరిం టెండెంటు ఈకేసు విచారణకు పిలిచేలోగా యితడు తనను వార్డరు కొట్టాడని చెప్పుకోడానికి పోనియ్యరు. వార్డరో, ఖయిదీవార్డరో వెంటలేనిదే యేఖయిదీగూడా జయిలులో తన బారకాసు విడిచి పోగూడదు. తనమీద కేసునిమిత్తం పిల్చినప్పుడు తనను కొట్టాడని చెప్పుకుంటే తప్పుడువాదం చేశాడని కఠినంగా శిక్షించినకేసులు అనేక మున్నవి. ఎదురువాదం చేసుకుంటే యెక్కువశిక్ష పడుతుందని తనను కొట్టినసంగతి దాచుకొని తనమీద వచ్చిన అబద్ధపుకేసు నిజమేనని ఒప్పుకొని సత్యవంతుడని దొరవల్ల మెప్పుపొంది తక్కువ శిక్షలు పొందినవాండ్లనేకులున్నారు. యీప్రకారం కొన్నాళ్లు జరిగినతరువాత పర్యవసాన మేమవుతుంది? జయిలులో జరిగే ఒక నేరమూ రిపోర్టుగాదు. ఒకడూ సాక్ష్యం చెప్పడు. పదహారువందల మంది దుర్మార్గులుండే ఖయిదులో ఒక్కనేరంగూడా జరిగినట్లు

నేరపు జాబితాలో ఉండదు. ఖయిదీలను మంచిఖాయిదాలో ఉంచారనీ, జయిలుపాలన మంచి అదుపుతోనూ, సమర్థతతోనూ జరుపుతున్నారనీ, ఖయిదీలంతా సుశిక్షితులు కావడంచేత జయిలులో నేరము లే నశించినవనీ, దొరగారి పాలనాశక్తి అద్భుతమనీ, తక్కినజయిళ్లకు అధికారులుగా ఉండే నేటీవులు నిడదవోలు సెంట్రలుజయిలు చూచి పాలనాపద్ధతి నేర్చుకోవలసిందనీ మద్రాసు ప్రభుత్వంవారు తమ సాంవత్సరిక ప్రకటనలో ఉదాహరించి ఒక ప్రతిని తక్కిన జయిళ్లకు పంపుతారు.

కా : లేచి కూర్చొని-యీమధ్య స్వరాజ్యపువాండ్లు కొందరు యీజైలుకు వచ్చారు. పెద్దయ్యగారు కొన్ని కేసులు దొరకు రిపోర్టుచేశారు. విచారణకువచ్చేరోజున జైలరు మొదలుకొని తక్కిన ఉద్యోగులు యావత్తుమంది దెబ్బలు తిన్నవాండ్లను, సాక్షులను తిరగదీసి అందరిచేత దెబ్బలుకొట్టలే దనిపించారు. డుబ్ జైలరు (డుబ్=డిప్యూటియొక్క పొట్టిరూపం) తనమీద స్వదేశీవాడు అక్రమకేసు పెట్టాడనీ, బేడీలు వేయించవలదసిందనీ వాదించాడు. తరువాత సూపరింటెండెంటు పెద్దయ్యగారిని పిలిపించాడు. వార్డరు ఆయనను వెంటబెట్టుకొని తీసుకపోతుంటే ఆయనను తప్పకుండా చీకటికొట్లో వేయిస్తారని జైలంతా వుడికిపోతున్నది. ఆయనను వార్డరు సూపరింటెండెంటుదగ్గరకు తీసుకొనిపొయ్యేటప్పుడు ఎదురుగా వచ్చిన ఖయిదీవార్డర్లు, ఖయిదీలు కండ్లనీళ్లు పెట్టుకొని చాటుగా దణ్ణం పెట్టారు. సూపరింటెండెంటు దగ్గరకు ఆయన నిర్భయంగా వచ్చాడు. ఉద్యోగస్తులంతా ఆయనముందు పిచ్చికలలాగు కనపడ్డా సూపరింటెండెంటు యేదో అడిగేవరకు ఖండితంగా జవాబుచెప్పారు. కోర్టులో హాజరుగావున్న దెబ్బలుతిన్నవాండ్లకూ సాక్షులకూ మొగాన కళవచ్చింది. అప్పుడు యీమాటలు జర్గినవి.

సూ : మీ కేసు అబద్ధమని తెలుస్తున్నది.

పె : నిజమని నాకు తెలుసు. నే నీకండ్లతో చూచాను.

సూ : అయితే విచారిస్తారా ?

పె : విచారిస్తాను. ఒక్కసంగతి వున్నది. మీ కీకేసు రిపోర్టుచేసినప్పుడు కొట్టిన ఉద్యోగులకు తెలియకుండా దెబ్బలుతిన్న

వాండ్లను, సాక్షులను స్వయంగా పిలిపించి కనుక్కోమని కోరాను. ఆప్రకారం జరిగించారా ?

సూ : లేదు.

పె : యీ కేసు విచారించేటప్పుడు ఆసంగతిమాత్రం జ్ఞాపకం వుంచుకోండి.

సూ : కానియ్యండి. యే కేసు ముం దెత్తుకోమంటారు ?

పె : శేషయ్య కేసు విచారిస్తాను. యేమయ్యా డుబ్ జైలరు గారు కొట్టారా ?

శేషయ్య : అయ్యా ! కొట్టారండీ. మోకాళ్లు, మోచేతులూ వాచినవండీ.

సూ : దేనితో ?

పె : దేనితో కొట్టారు ?

శే : చోటాకట్టెతో. రూళ్లకఱ్ఱతోగూడా కొట్టారు.

సూ : యిందాకా యెందుకు లేదని చెప్పావు ?

శే : వీండ్లు అట్లా చెప్పకపోతే కొడతామన్నారు.

డుబ్బుజయిలరూ, తక్కిన ఉద్యోగులూ యీమార్పు చూచి ఆశ్చర్యపడి చూస్తున్నారు.

సూ : సాక్షులను మీ కేమయినా సవాళ్లు అడుగుతారా ?

డుబ్బు : అయ్యవారికీ నీకూ పరిచయము ఉందిగదా ?

శే : మొన్న చూడడమే.

డు : నీవు అయ్యవారికి చుట్టలు అమ్ముతుంటావుగదా ?

పె : నా కిప్పటికి నలభై నాలుగేండ్లు నిండవచ్చినవి. ఇదివరకు పొగాకు యేరూపానా ఉపయోగించలేదు. ఇక జయిలులో నేర్చుకోవాలె.

డు : జవాబు చెప్పవేమి ?

సూ : ఆప్రశ్న వద్దు, యింకొకటి అడుగు.

డు : ఇక లేవు.

పె : ఇంకా సాక్షు లున్నారు.

సూ : మీరు చూచారుగదా ?

పె : చూచాను.

సూ : ఇక సాక్ష్యం అవసరం లేదు.

డు : వాండ్లు తిన్నగా పని చేయకపోతే చిన్నగా కొట్టాను.

పె : ఇదివరకు కొట్టనే లేదంటిరే?

సూ : కొట్టడానికి నీ కధికారం లేదు.

డు : దెబ్బలు తిన్నవాడు ఊరుకుంటే ఫిర్యాదుచేయడానికి యీయన యెవరు?

పె : ప్రతివాండ్లకూ అధికార మున్నది.

సూ : ఆయనకు నే నధికారం యిచ్చా.

పె : దెబ్బలు తిన్నవాడు వచ్చి సాక్ష్యం ఇచ్చాడుగదా?

సూ : ఇక మీరు వెళ్లవచ్చు. పిళ్లగారూ! మీకు ప్రథమ తప్పితంగా యెంచి పదిహేనురూపాయిలు జుల్మానా వేశా.

అప్పటినుంచి స్వదేశీవాండ్లయెదుట దెబ్బలు కొట్టడం ఆగిపోయింది. అదివరకు పెద్దకర్రలతో పాతికదెబ్బలు కొట్టినకేసు లున్నవి.

రా : ఎందుకు కొట్టడం?

కా : అనేక కారణా లుంటవి. పనిలో అశ్రద్ధ జరిగిందనీ, మాట్లాడుతున్నాడనీ, నియమించినకాలానికి లోగా కక్కసుకు వెళ్లాడనీ, బియ్యపుబస్తాలు మోయలేనన్నాడనీ, జైలులో వార్డరు కందిపప్పు దొంగిలించి తెమ్మంటే తేలేదనీ, పొగాకు ఒక వార్డరు దగ్గర మాని యింకొకరిదగ్గర కొంటున్నాడనీ, భోజన పదార్థాల విషయం, కంబళ్లు వగైరాల విషయం ఫిర్యాదు చేశాడనీ, ఫయిలులోనుంచి తొలిగాడనీ ఇటువంటికారణాలు యెన్నో ఉంటవి. ఈ ప్రకారం కొట్టికొట్టి ఖయిదీలమనుష్యస్వభావాన్నే చంపివేశారు. ఖయిదీ రిపోర్టు చేయడు. ఈ దెబ్బలన్నీ మొదట తనకు వేసినశిక్షలోభాగ మనుకొని అనుభవిస్తాడు. జయిలరు మొదలు తనిఖీదారువరకూ పెద్దకర్రలు చేతబట్టుకొని పొద్దుగూకులూ పశువులను బాదినట్టు బాత్తూ పనిచేయిస్తుంటారు. జయిలు ఉద్యోగస్తులందరినీ మూడుభాగాలుగా విడదీయవచ్చు. చిన్న ఛీఫువార్డరు, రెమిషన్‌గుమాస్తా, ఆసుపత్రి కాంపౌండరూ, వార్డరు మునిస్వామీ, వెంకటాచలమూ మనుష్యులకోటిలో చేరినవాండ్లు. సూపరింటెండెంటు మధ్యముడు, సద్భావాలుకలవాడు. తక్కిన వాండ్లందరూ రాక్షసగణంలో చేరినవాండ్లు. కొన్నిసంవత్సరాల

క్రింద హెడ్ వార్డరు బ్రహ్మానందం ఒకఖయిదీని కొట్టి చంపితే వందల కొలది ఖయిదీలూ, ఉద్యోగులూ ఎరిగినసంగతయినా, నేరస్తుని శిక్షించడానికి జయిలుఉద్యోగులు ప్రయత్నం చేయకపోగా డాక్టరు దెబ్బలుకావనీ, యేదో పనిముట్లుతగిలి చచ్చాడనీ సర్టిఫికెట్టు యిచ్చాడు. అదిగాక యీమధ్య ఒకస్వదేశపుఆయనను చావు దెబ్బలు కొట్టారు. ఉద్యోగులు చాలామంది ముందుగా ఆలోచించి కొట్టించిందే. అనేకమంది కొట్టడం చూచారు. సూపరింటెండెంటు మొదలుకొని వార్డరువరకూ, న్యాయం కనుక్కోవలెననిగాని, నేరస్తులను శిక్షించవలెననిగాని ప్రయత్నమే లేకపోగా కండ్లారా చూచి, చూచినది చెప్పడానికి సిద్ధంగావున్న సాక్షులను భయపెట్టీ, శిక్షించీ, బహుమతు లిచ్చీ, బెదరించీ చెప్పకుండాచేశారు. యీకేసులోనే ఇట్లా జరిగితే ఇక ఖయిదీలబిసా డెంత?

ఓవరుసీరు: మీసోది చాలించి కక్కసుకు పోయిరాండి. తొమ్మిదిగంటలలోగా తయారుకాకపోతే చోటాకట్టె విరుగుతుంది.

కా: తరువాత మాట్లాడుదాం మీపని తీర్చుకొనిరండి.

రా: రామరామ! నీళ్లు లేకుండా యెట్లాగండీ?

"క. ఆకలముఃలు మృత్తుకయును"

అని తిక్కన్నగారు ఆపద్ధర్మంగా చెప్పారు. అదిగూడా గతిలేకపోయెను. దేహమున్నంతవరకు దేహధర్మాలు అవలంబించక తప్పదుగదా? అంటూ రామదాసు మెల్లిగాలేచి గొలుసులాగి చిమ్మచీకట్లో తొళ్లాడుకుంటూ భాండాలదగ్గరకు జరిగాడు. ఏభాండం దేనికో తెలియక తడివి చూచేవరకు చేతులు అసహ్యామైనవి. చేతులు కుండకు తుడిచి అనుమానం తీర్చుకొనివచ్చి పడుకున్నాడు. కొంత సేపటికి చేతివాసన పోయింది. అంతట హెడ్ వార్డరు వచ్చి గొలుసులు విప్పించి అందరినీ బయటికి తెచ్చి భూలోకం చూపించి ఫైలుకూర్చోబెట్టి లెక్కచూచుకొని వెళ్లిపోయినాడు.

రా: పుల్లప్పా! ఇక్కడ ఉన్నన్నాళ్లూ చుక్కలూ, చందమామా కనబడవుగదా?

పు: యమలోకంలో చంద్రుడూ, చుక్కలూ పొడవవు. ఇది అభాపురి.

7. పిడత

తెల్లవారింది. పుల్లప్ప నాకబలిపిడతకంటె కాస్త చిన్నపిడత నిండా బొగ్గుపొడి పోసుకొని పండ్లుతోముకొనేటందుకు రామదాసుకు తెచ్చి ఇచ్చాడు. మహర్షికి లేడిపిల్ల దొరికినట్టుగా రామదాసు పిడతచూచి ఆనందపడుతూ,

రా: ఈబుడ్లు మనకోసం పుర్మాయించి చేయించినట్లున్నారు. వీటికోసం ప్రత్యేకం సువలబెట్టించారా?

పు: పిల్లలాడుకోవడానికి బాగా పనికివస్తవి. దీనిని భద్రంగా మీ పడకదగ్గర దాచుకోండి.

రా: గోచికంటె గొప్పదరిద్రమూ అనేసామెత క్వారంటులో వుండే ఖయిదీలలో బుట్టినట్టున్నది. గోచిపాతరాయుడికి కుండపెంకు పోయినందువల్ల వచ్చే నష్టముండదు. అయినా యీబుడ్డి ముద్దు వస్తున్నది. ఎత్తుకొనిపోయేవరకూ దాచుకుందాం. అని అస్తారు పొదంగా తీసుకొనిపోయి పక్కదగ్గర దాచుకున్నాడు.

అంతా గంజిదాగి యెవరిపనికి వారు పోయినారు. పుల్లప్ప, రామదాసు రాళ్లు గొడుతున్నారు. కామానాయుడు కపిలపనికి పోయినాడు. దొరతొమ్మిదిగంటలకల్లా ఫయిలుకు వస్తా డన్నారు. ఎనిమిదిన్నరకే అంతా తిరిగి వచ్చారు. క్వారంటు ఖయిదీలలో షుమారు 30 మందికి గోచులుతప్ప దుస్తులుగాని, చాపలుగాని, గొంగళ్లుగాని యియ్యలేదు. వీండ్లలో యెవరూ చేతడిగలవాండ్లు లేరు. తొందరపడి దుస్తుల కెవరూ మామూళ్లియ్యలేదు. ఉద్యోగస్తులతోపాటు వాండ్లూ మొండిబడి కూర్చున్నారు. పైవేషాన్నిబట్టి కొందరిని వార్డరు కదిలించి చూచాడుగాని యెవడూ సందుపెట్టలేదు. దొరవచ్చేవేళవుతున్నది. చల్లాడాలు, చట్టలూమాత్రం పిళ్లగారు తెప్పించి దొరగారివల్ల వసట్కారాలు రాకుండా బొత్తిగా ఆళ లేదనుకున్నవాండ్లకు కొందరికిచ్చి తక్కినవాండ్లను గదిలో బెట్టి తాళం వేయించాడు. తక్కిన అందరినీ అలంకరించి ఫయిలులో నిలువబెట్టించి దొరతో గలిసి ఫయిలు తనిఖీకి వచ్చాడు. దొర అందరిమొగాలూ చూస్తూ వెళ్లిపోతుంటే ఒకడు సలాంబెట్టంగనే నిలువబడ్డాడు.

శా : మాది రాజమహేంద్రం. ఉప్పుడు బియ్యం మా కలవాటులేక విరోచనా లవుతున్నవి. పచ్చిబియ్యపు అన్నం, స్వయంలోనుంచి పులుసూ ఇప్పించండి.

సూ : పూరకే మార్చడానికి వీలులేదు. బాగా జబ్బుచేసి ఆసుపత్రికివస్తే పచ్చిబియ్యపుఅన్న మిస్తారు. నీవు బ్రాహ్మణుడవు గావు గనుక స్వయంలోనుంచి ఇయ్యడానికి వీలులేదు.

శా : బాగాజబ్బుచేసేవరకు ఇదే తింటూంటే చివరకు నయంగాకపోతేనో ?

డు. జ : యెవడురా వీడు అధికప్రసంగి.

సూ : నవ్వుతూ-నయంగాకపోతే మార్పే అవసరంలేదు.

శా : మీరు చెప్పేప్రకారం నయమయితేనూ అవసరం లేదన్నమాటే. బాగావుంది తీర్పు.

సూపరింటెండెంటుగారు మొగం చిట్లించుకొని జవాబుచెప్పక ముందు నడుస్తున్నాడు. డుబ్ జయిలరుకు కొమ్ములు లేవుగాని తప్పక లూళాయపిల్లే. సూటు వేసుకొని తోడుగుమోస్తరుగా జరుగుతూ దొరవెంబడి వస్తున్నాడు. చిన్నసర్జను షోకులబొమ్మ. యెఱ్ఱగా పుల్లగా ఉంటాడు. హృదయంమట్టుకు కాఱునలుపు. దయాదాక్షిణ్యాలు లేవు. ఉపకారం చేయకపోతేమాని బుద్ధిపూర్వకంగా అపకారం చేస్తాడు. వేంబయ్యరు (వేపఅయ్యరు) అనేపేరు జ్యోతిష్కుడెవడో ఇతని భావిచరిత్ర కనిపెట్టే పెట్టాడు. టక్కు టక్కుమని బూటుకాళ్ల చప్పుడుతో దొరపక్కగా ఆయన వస్తున్నాడు. హృదయనైర్మల్యం ముఖాన వెలిబుచ్చే చిరునవ్వుతో జ్ఞానానందనాయడు దొరకు కుడిప్రక్క నిలువబడి రామదాసుకోసం ఫయిలులో వెతుకుతున్నాడు. ఎక్కడా కనుపడలేదు. అనుమానపడి,

జ్ఞా : డుబ్ జయిలరుతో రహస్యంగా-కొందరు ఫయిలులో లేనట్లున్నారే !

పి : మీ కెవరుగావాలె. ఎవరయినా పనికి బోయినవాడు దాక్కున్నాడేమో ? తర్వాత కనుక్కుందాములెండి.

జ్ఞా : కాదు. ఫయిలులో సూపరింటెండెంటును కొన్ని సంగతులు తప్పకుండా ఇవ్వేళ అడుగుతా నన్నాడు.

పి : వాడెవడు? ఏ మడుగుతాడు? వచ్చేసారి అడగగూడదా?

జ్ఞా : ఒక ముసలిమాలవాడు. అతనిపేరు రామదాసు. యేమీ పనిచేయలేక బాధపడుతున్నాడు. అతనికి అన్నపుపడి వేయించి పని తగ్గించే యేర్పాటు చేయాలె.

పి : ఓస్ ఇంతేనా-అన్నపుపడి తీర్పులోనేవున్నది, వేసివేతాం. వచ్చేఫయిలువరకూ పని లేకుండా చేయింతాం. ప్రస్తుతం వూరుకోండి. వాడికి గొంగళ్లు లేవు.

పు : వృద్ధభాషలో-అయ్యా! సలామండి.

సూ : యేమి చెప్పుకుంటావు?

పు : రాత్రి నాకూ యింకా 30 మందికి చట్టలుగాని, చాపలుగాని, గొంగళ్లుగాని లేవు. చలికి బాధపడ్డాం. ప్రొద్దున కొంతమందికి కాలిచట్టలూ, చేతిచట్టలూమాత్రం ఒకజత యిచ్చి అలంకరించారు. అవి మళ్లీ మీరు గోడ తిరుగంగనే వూడ దీసుకుంటారు.

పి : వూడదీసుకుంటారని నీ కెట్లా తెలుసు?

పు : అది మామూలె.

పి : నీ వెప్పుడు వచ్చావు?

పు : నిన్ననండీ.

సూ : నిన్న వచ్చినవాడివి ఇక్కడ జరిగే మాములు సంగతి యెట్లా చెప్పగలవు?

పి : ఈపూట కొత్తగా ఇచ్చిం దెవరికి?

పు : ఈపదిమందీ ఈపూట ఇచ్చినవాండ్లేనండి.

పి : ఇవి మీకు నిన్న కాదట్రా ఇచ్చింది.

ఖై : తమరు మాకు నిన్ననే దయచేశారండి.

పు : ఇప్పుడు వీండ్లంతా భయపడి అబద్ధాలు చెప్పుతున్నారు. చట్టలు కొత్తమాసినవేమో చూడండి. అది పోనియండి. వీండ్లకు గొంగళ్లు, చాపలు యిచ్చారేమో కనుక్కోండి.

సూ : ఇంగ్లీషులో-మీకు గొంగళ్లు, చాపలు ఇయ్యలేదా?

పి : అరవంలో - మీకు నిన్న గొంగళ్లు, చాపలూ యిచ్చారు గదా.

చాలామంది అరవము తెలియని తెలుగువాండ్లు. ముగ్గురు అరవవాండ్లు. ఇచ్చారుగాఁవాలె అన్నారు. పిళ్ళ యిచ్చారని చెప్పుతున్నాడు అని ఇంగ్లీషులో తర్జుమా చేశారు.

పు : మీ రేమి అడిగారో, వాం డ్లేమి చెప్పారో నాకు తెలియదండి.

పి : నేను తప్పుతర్జుమా జేశానట. నీకు అరవంగాని, ఇంగ్లీషుగాని వచ్చునా ?

పు : రాదండి.

పి : నేను తప్పుతర్జుమా చేశానని అతడి కెట్లా తెలుసు? అరవం ఇంగ్లీషు తనకు రావట.

సూ : తర్జుమా సరియైనదేనా ?

జ్ఞా : అరవం బాగా నాకు తెలియదు. నాది మలయాళం. చాలాభాగం ఖయిదీలు తెలుగులో మాట్లాడుతుండడంచేత మీ సంభాషణే నా కర్థం కాలేదు.

సూ : యేమీ తోచక ఉర్దుతో - తర్జుమా సరియైనదే. మా ఉద్యోగులను నేను నమ్ముతాను.

పి : యేం పుల్లప్పా ! నీవు తప్పుఫిర్యాదులు చేస్తున్నావు. యెందుకు శిక్షించగూడ దంటున్నారు దొరగారు.

పు : నా కంఠం తీయిస్తా నన్నా భయంలేదు. మీరు దాచిపెట్టిన పదిహేనుమందినీ పట్టిస్తాను. నాతో దయచేయండి.

పి : వాళ్ళంతా అబద్ధాలు ఆడుతున్నారట. పదండి వాడితో నేమి ?

సూపరింటెండెంటు ముందుకు సాగి వెళ్లుతున్నాడు.

పి : వోయివార్డరు ! పుల్లప్పను 10 గంటలకు నా ఆఫీసుకు తీసుకొనిరా. బేడీలు వేయిస్తా. వూరికె తీసుకొనిరాబోకు.

వా : చిత్తం.

సూపరింటెండెంటు వెళ్లిపోయినాడు. వార్డరు పుల్లప్పను చోటాకట్టెతో పిక్కలమీద, మోకాళ్ళమీద కుమ్మాడు. కొట్టారని చెప్పుకున్నా విచారించే దిక్కుండరని విలవిలలాడుతు వార్డరు కాళ్ళమీద బడ్డాడు. పడ్డవాణ్ణి మరిరెండుబాదారు. రక్తమయమైంది. సూపరింటెండెంటుకు చూపుతానని లేచి పరుగెత్తుతున్నాడు.

ఇంతలో ఛీఫువార్డరు ఎదురుగా వచ్చి ఇద్దరు ఖయిదీలచేత పట్టించి ఆసుపత్రిలో రోగిగా చేర్పించకుండా గాయాలకు మందువేయించి మళ్ళీ క్వారంటులోకి బంపాడు. రామదాసు మొదలైనవాండ్ల కందరికీ తెలిసింది. ఖయిదీలందరూ ఉద్యోగస్తులను అయ్యా, నాయనా అని బతిమెలాడుకోవాలెగాని వాండ్లమీద ఫిర్యాదు లేమిటని పుల్లప్పనే చీవాట్లు పెట్టారు.

పు : నన్ను గొట్టడం మీరంతా చూచారుగదా, యిప్పుడు ఫిర్యాదు చేసుకోవడానికి పోనియ్యకపోయినా మళ్ళీ ఫయిలులో చెప్పుకుంటాను. చూచినసంగతులు సాక్ష్యం చెప్పండి.

ఖయి : ఉద్యోగస్తులమీద సాక్ష్యం చెప్పించి మాకు బేడీలు వేయించవలెనని చూస్తున్నావా? యీ మాత్రంగా బతకనియ్యి. ఇది అసలే ఖయిదు. దీంట్లో దెబ్బలుకొట్టక ముద్దుపెట్టుకుంటా రనుకున్నావా? యేదో కాలం వెళ్లబుచ్చుకొని పోవాలె. ఒకవేళ ఫిర్యాదు చెస్తావే చూడవయ్యా, పడ్డదెబ్బలు మళ్లీ వచ్చేనా? యేందో తోచనిపని. మమ్ములనుకూడా యిరికిస్తానంటా వెందుకు?

ఇంతలో పిళ్ళగారు మళ్లీ లోపలికి వచ్చి 'యేడిరా వాడు. ఇంకా ఫిర్యాదుకు పోతానంటున్నాడా' అన్నాడు.

వా : దొరకు దెబ్బలు చూపిస్తాడట, సాక్ష్యం కుదుర్చు కుంటున్నాడు.

పి : వార్డరుతో – నీకు యెన్నిమాట్లు చెప్పినా బుద్ధిలేదు. వాడు లేచి పోగలిగేటట్టుగానా కొట్టేది. యేమిరా ఫిర్యాదుకు పోతావా?

పుల్లప్ప మాట్లాడకుండా తల వంచుకున్నాడు.

పి : వీడు తప్పుడు రిపోర్టు చేసినందుకు ఈపూట పస్తు.

పు : అట్లని శిక్షలరిపోర్టులో వ్రాయండి.

పి : వ్రాయవలెనా? వ్రాయకపోతే యేమిచేస్తావో చూతాం. సాయంత్రం గంజిమాత్ర మియ్యండి. అక్కడికి తిక్క చాలాభాగం వదులుతుంది.

పు : నేను దొంగదాసరివాణ్ణి. ఇంతమాత్రానికి వంగే వాడిని గాదు.

పిల్ల చోటాకట్టెతో మోకాళ్లమీద రెండుదెబ్బలు గోట్టంగనే కొండకేకలు పెట్టుతూ కిందపడ్డాడు.

పి : చాలునా ?

పు : చాలేదే ? మీ రోజులు మంచివైనవి. ప్రొద్దున దాచిపెట్టిన పదిహేనుమందిని దొరవచ్చేముందు యింకొకకొట్లో వేయకపోయినట్లయితే నా తడాఖా చూపించేవాడినే.

పి : దొరగారికి చూపుతానంటివే, చూపకపోయినావా !

పు : రెండోకొట్టు యేదో తెలిస్తే అంతపని చేసేవుందును.

పి : నీ కేమయినా మేస్త్రీపని ఇప్పించమంటావా ?

పు : ఏదో తగలవేయించండి.

పి : కొత్తవాడివి. నెలరోజులు జరగనియ్యి. అందాకా లోలాయిగా ఉండి గాయాలు నయంజేసుకో (తనలో) నల్లకుల్లాయి. వీడికి మేస్త్రీపని ఎట్లా వస్తుందనుకున్నాడో ?

పిల్ల రామదాసుదగ్గరకు వచ్చి నీకు 'అన్నపుపడి వేశాను. పనిసంగతిలో...'

వా : తక్కినసంగతులు నే మాట్లాడి మనవిజేస్తాలెండి. కొద్దిరోజులలో వాండ్లవాం డ్లెవరో వస్తారట.

పి : సరే. (రహస్యంగా) ఈదెబ్బలసంగతి స్వదేశీవాండ్లకు తెలియనియ్యబోకు. వాండ్లు సాక్షులను నిలవదీస్తారు. ప్రాణం మీదికి వచ్చేను.

వా : తలా ఒకబీడీ పారేశా. సాక్షులెవరూ పలికేవాండ్లు లేరు.

డుబ్ జయిలరు కొత్తగా దుస్తులు ఇచ్చినవాండ్లనందరినీ పిలిపించి వరుసగా నిలువబెట్టి విడిపించి మూటగట్టించాడు. వాండ్లు లబలబలాడుతుంటే గుడ్డలు కుట్టించి ఇస్తానని సమాధానపరచి రామదాసుకు ఒకజోడు దుస్తులూ, కంబళీ, చాపా, ఇప్పించి వచ్చే ఫయిలుదాకా తేలికపని ఇయ్యమని వార్డరుతో చెప్పి అన్నపుపడి వ్రాసి వెళ్లిపోయినాడు.

8. వెంకటదాసు

జైలులో జనమంతా యెవడో బందిపోటుదొంగ శిక్షకు వస్తున్నాడని గలభాగా చెప్పుకుంటున్నారు. ఉద్యోగస్తులు

రామంధాళీగా వస్తూ పోతూ వున్నారు. గేటుదగ్గర వార్డర్లను విచ్చుకత్తులతో రెండుబార్లు దీర్చి నిలువబెట్టారు. ముందు డోలీ వస్తున్నది. పోలీసుఘాటు చుట్టూ కమ్మి నడుస్తున్నారు. వేలకొలది జనం వెంటవస్తున్నది. జైలరు గేటుకు 50 గజాల ముందుకువచ్చి జానాన్ని ఆగమని ఉత్తరువు జేశాడు. జనం లక్ష్యపెట్టలేదు. అప్పుడు వెంటవస్తూవున్న డాక్టరు అక్కడ మేరువ పోసివుంటే యెక్కి 'జగ్గడు చాలాజబ్బుస్థితిలో ఉన్నాడు. (జగన్నాథమని కేకలు) జగన్నాథం లేచి కూర్చోగూడా లేడు. త్వరగా లోపలికి తీసుకొనిపోయి కట్టుకట్టితే కొంత బాధ తగ్గవచ్చు'నని చెప్పాడు. అంతట జనం గట్టుకుతగిలిన తరంగాలు మోస్తరుగా ఆగిపోయి, 'జగన్నాథంకు జై' అని కేకలు వేశారు. నిజంగా అతడు జగన్నాథుడే అని కొందరన్నారు. అతడు ప్రపంచాన్ని యేలక పోయినా, అతని ఆదర్శాలు మానవులభావప్రపంచాన్ని ఏలుతవని మఱికొందరన్నారు. నిశ్శబ్దంగా డోలీ లోపలికి వచ్చింది. సరాసరి ఆసుపత్రికి తీసుకొనిపోయి పడుకోబెట్టి గాయాలు కడిగి కట్టుగట్టారు. అతనితో వచ్చిన సర్జను కర్నూలుజిల్లా కలెక్టరిచ్చిన పరిచయపు ఉత్తరమును సూపరింటెండెంటు కందిచ్చి వారికి జగ్గడిపై వున్న అభిమానం దెలిపి వెళ్లిపోయినాడు.

సూ : నీపేరు జగన్నాథమా ?

జ : మొదటి పేరు జగ్గడండీ. జగన్నాథమనీ కొందరంటారు.

సూ : కలెక్టరుగారు నీమీద చాలా దయగా ఉన్నారే !

జ : వారు చాలా యోగ్యులు.

సూ : నీవు చాలా జబ్బుస్థితిలో ఉన్నావు. నావల్ల నీకు కావలసిందేమి ?

జ : మా అయ్య రామదాసు అనే ఆయన, మాలక్ష్మి అనే మా అమ్మ యీ జైలులో ఉన్నారు. నేను వెళ్లిపోయేవరకూ నామంచందగ్గర ఉండడానికి ఉత్తర్వు ఇప్పించండి.

సూ : పిల్లగారితో-వా రెవరో మీకు గుర్తేనా ?

పి : గుంటూరునుంచి రెండురోజులక్రిందట వచ్చినవాండ్లా !

జ : అవును.

సూ : వాండ్లు నిద్దరినీ ఆసుపత్రిలో ఉంచు. ఈ దగ్గిర మంచాలు రెండూ వాండ్లకియ్యండి. ఈగదిలో ఇంకెవరూ ఉండగూడదు. వాండ్లు మాట్లాడుకుంటేటప్పుడు మీరెవరూ సమీపంలో ఉండనవసరంలేదు. వెంటనే పిలిపించండి.

పి : చిత్తం.

సూ : సర్జను లిద్దరు, ఒకరు విడిస్తే ఒకరు హాజరుగా ఉండి ఈరోగిని చూస్తుండండి. శస్త్రచికిత్స చెయ్యడానికి వల్లవుతుందేమో రేపుపొద్దుటికి తేల్చండి. ఇప్పటికి వీలులేదనే తోస్తుంది. కొద్దిగా మత్తుకూడా యేర్పడుతున్నదేమో గమనించండి.

రామదాసునూ మాలక్ష్మినీ పిలుచుకొనిరావడానికి వెళ్లిన వార్డరు ఉభయులనూ వెంటబెట్టుకొనివచ్చి ఆసుపత్రిలో దిగవిడిచాడు. వాండ్లకు వెంకటదాసు వచ్చిన సంగతి తెలియదు. తక్కెళ్ళజగ్గడు మిమ్ములను చూస్తా నంటున్నాడనిమాత్రం చెప్పారు. రామదాసుకు అనుమానం తగిలి వెంకటదాసు అతనిగుంపులో చేరి తన సంగతి చెప్పివుంటాడని అనుకున్నాడు. ఉభయులూ వెంకటదాసు పడుకున్న చావిట్లోకి పోయినారు. వెంకటదాసు కైవారం జేసినట్టు యతి రాజుకు ఒంటిచేతితో నమస్కారం జేశాడు. మాలక్ష్మి దూరం నుంచి దిగాలపడి చూచి కొళికలనుబట్టి గుర్తించి నావెంకడు, నావెంకడని పరుగెత్తివచ్చి కావలించుకొని యేడుస్తూ వెఱ్ఱిదానివలె మళ్లీమళ్ళీ ముద్దుబెట్టుకుంటున్నది. స్తన్యంకూడా చేపుకు వచ్చిన వేమో చెప్పలేము. ఆమెపొందిన ఆనందాన్ని వర్ణించడంకంటే అమ్మపొందే ఆనందం పొందిందంటే చాలు. ఇతరమాటలతో చెప్పడానికే వీలులేదు. రామదాసు రిచ్చపడి చూస్తూ "నీవా జగ్గడివి? ఆశ్చర్యం. ధర్మదేవత వనిపించుకున్నావు" అన్నాడు.

వెం : అయ్యా! మీయిద్దరికీ సంతానంవల్ల దుఃఖమేగాని సుఖం గలుగ లేదు.

రా : నాబిడ్డలు కొంతవరకు చింతపడేటట్టు చేసినా, సిగ్గుపడే టట్టు వర్తించలేదు. జగ్గడిచరిత్ర యావత్తు వింటూనేవున్నాను. నీవే జగ్గడివని యిప్పుడు తెలిసింది.

వెం : నీబిడ్డలు వీరులు. వీరోచితమరణమే పొందారు. పొందుతారు. సుఖదుఃఖాలను నీ వతీతుడవు గనుక నీ విషయమై నాకు యెక్కువచింత లేదుగాని అమ్మదే కష్టదశ.

రా : అంతేకాదు. ఆమె మీ అమ్మ. ప్రేమవిషయంలో అమ్మకూ అయ్యకూ హస్తిమశకాంతరం వార ఉంటుంది.

వెం : వాస్తవమేగాని అయ్యకు మించిన రక్షకుడు లేడు.

రా : అమ్మ దేవత. సమస్తమూ అమ్మే. అటువంటివస్తువు యిహపరాలలో వెదకినా మరొకటి కనపడదు. కాని నీ మాటలు దుఃఖవార్తను సూచిస్తున్నవి.

మా : దేనికయినా ఒడిబట్టేవున్నా. పిల్లలసంగతేమి !

రా : నాయుడుగారు క్షేమమా ?

వెం : నాయుడుగారు వొకవిధాన క్షేమంగానే ఉన్నారు.

మా : జోతీ, అప్పడో ?

వెం : లేరు.

మా : లేనేలేరా ?

మాలక్ష్మి నేలకు జారింది. యేమీ మాట్లాడలేకపోయింది. వెంకటదాసు తన ఒంటిచేతితో కూర్చోబెట్టాడు.

రామదాసు వేదాంతం కాసేపు మూల కూర్చున్నది. ప్రేమకు మించిన వేదాంతమేమున్నది ? ప్రేమరహితమయిన జ్ఞానం చవిటినేలవంటిది.

రా : అమ్మా జ్యోతీ, యీ ముసళ్లను విడనాడి పోయినారా ! మమ్ములను కడతేరుస్తా నంటివే ! మమ్ములను వదిలిపోవలసిన అవసరం వచ్చిందా ! అప్పడిసంగతేమిటి !

మాలక్ష్మి వాల్చిన రెప్పలు తెరచింది.

వెం : జోతి ఆత్మహత్య చేసుకొన్న తరువాత అప్పడు ఆమెనే అనుసరించి శవముతో సహితం కృష్ణాప్రవాహగతు డయినాడు. పిల్లవాడిని మంగళాపురం వెంకటయ్యగారు తీసుకొని పోయినారు.

మాలక్ష్మి పడిపోయింది.

రా ; ఆహా ! రామానాయుడుగా రేమయినాడు !

వెం : పిల్లలను విడిపించే ప్రయత్నంలో కారాగారప్రాప్తిని పొందారు. వారం రోజులు ఖయిదులో ఉంచినానికె కేసు ఫయిసలు అయినతర్వాత ఆయనను నిర్దోషినిగా యెంచి విడిచిపెట్టించారు. రెండు మూడు రోజులలో యిక్కడికి వస్తారని వింటాను.

రా : అప్పడిది యెంత అద్భుతమయిన సహగమనం ? ఇది గదా నిజమైన ప్రేమ. వివాహబంధమూ, దైహికసంబంధమూ లేకనే అద్భుతమయిన ఆత్మీయప్రేమ కనబరచారు. అప్పడు జెప్పినట్టు ఐహికాముష్మికాలరెంటికీ ప్రేమ అనేరస్తా వేసి యాత్ర జేశారు. వారు ధన్యులు.

వెం : అదంతా నాకు తెలియదు. ప్రేమ అనేది ఎక్కడా నాకు కనపడలేదు. ఒకచోట వుంటే రెండోచోట లేకుండాబోదు. ఇహా పరా లుండడమే నిశ్చయమైతే రెంటిలోను ప్రేమ శూన్యమే. అమ్మను నా చేతిమీద నిలుపలేకుండా వున్నాను. జారిపోతున్నది. మనస్వారంతి లేదుగామాలె. ఇటువచ్చి పట్టుకో.

రా : ఇదేమిది ? జావాలె చేతికి రావడంలేదు.

వెం : నే లేవలేను. సర్జనుగారిని కేకవెయ్యి.

సర్జన్ : ఈ మాటలు విని లోపలికివచ్చి – యేమది ?

వెం : మాఅమ్మగారు కుమార్తెయొక్క మరణవార్త విన్నది. నాడి తప్పతున్నట్టు కనబడుతున్నది. తమరు చూడండి.

రా : పరీక్షించి-ఇదివరకే తప్పింది. నీవు చాలా జబ్బులో వున్నావు. దుఃఖించవద్దు. మీనాయనకు పెద్దతనంలో కష్టపు రోజులు.

రామదాసు భార్యపొట్టలో తలపెట్టుకొని కూర్చున్నాడు.

వెం : మాఅమ్మ వెళ్లిపోయిందా ! ప్రపంచంలో ప్రేమ లేదన్నాను. తప్పకుండా అమ్మకడుపులో ప్రేమ వున్నది. అమ్మే దేవుడు. మరియొక దేవుడు లేడు. అయ్యా, డాక్టరుగారూ, మా అమ్మ చెయ్యి నా చేతికి తగిలించండి ఒక్కమాటు. నా హృదయ తాపం చల్లారుతుంది.

రా : మాలక్ష్మీ ! నన్ను విడిచిపోయినావా ? ఇంతవరకూ

నా నీడవలె వెంట వుంటుంటివి. యెట్లా విడిచి పోగలిగావు? వస్తువు లేకుండా ఛాయ వుండగలదా? ఛాయలేకుండా వస్తువూ ఉండదు. ప్రకృతి పురుషలక్షణ మిదే. యీసృష్టికంతా భగవంతుడే సాక్షి. నిరావలంబనగా యీ సృష్టి నిలవలేదు. వియోగదుఃఖం మనకంటె ఆయనకే యెక్కువ. వ్యసవి. నిన్ను వదిలిపెట్టి యెలా వుండేది? కట్టి తెచ్చుకున్నభత్యం నాకింకా ఉన్నది. అది తిని మరీపోవాలె. నాకు విమోచనం కలుగలేదు. జ్యోతీ అప్పాదాసులు తరించినప్రేమమార్గంకూడా నాకు కనబడడం లేదు. వృద్ధాప్యం వచ్చినకొద్దీ జీవుడికి పంచేంద్రియములతో సంబంధం ఒకటితరువాత ఒకటి వూడిపోతున్నవి. ఇవన్నీ బంధాలా! నీవు నాకు బంధానివా?

జోతీ అప్పాదాసులూ ఒకరి కొకరు తెప్పలయి తేలిపోయి నారే! నిన్ను నేను బంధ మనుకోవడం నాబుద్ధి జాడ్యమే. నా దౌర్బల్యమే నిన్ను భరించలేకపోయిందని బలవంతంగా కూర్చో పెట్టబోయినాడు. శరీరమంతా చైతన్యరహితంగా కనపడ్డదిగాని చేతులుమాత్రం కొంగర్లుపోయినట్లు చలిస్తున్నవి. కళేబరం కూర్చో బడక జారింది. ఆ జారడంలో చేతులు రామదాసుపాదాలను పుణికినట్టు స్పృశించినవి. పట్టుకున్నవి. స్థూలశరీరంయొక్క చేతులకు పట్టు చిక్కలేదుగాని సూక్ష్మహస్తాలు పాదాలనుగట్టిగా పట్టుకొనే ఉంటవి. చైతన్యం చేతులలోనుంచిగూడా లేచిపోయింది.

సూపరింటెండెంటు కీ సంగతి తెలిసే వొచ్చాడు. శవాన్ని దహనం చేసుకుంటారా? ఖననం చేసుకుంటారా! అని అడిగితే వెంకటదాసు ప్రస్తుతం ఒకపెట్టెలో పెట్టి పాతిపెట్టి వీలుప్రకారం ఆ పెట్టె తమ గ్రామానికి తీసుకొనిపోవడానికి ఉత్తర్వు లియ్యవలసిం దని కోరాడు. చిన్నసర్జను అట్లా చెయ్యడానికి రూల్సు ఒప్పవని అనవచ్చాడుగాని, సూపరింటెండెంటు ఆప్రకారమే చేసుకోవచ్చునని ఉత్తర్వు లిచ్చాడు. జయిలు వెలుపల ఒకప్రత్యేక స్థలంలో ఖననానికి ఏర్పాటుజేసి వెంకటదాసు కోరికప్రకారం అతనిమంచంగూడా శవంతో సమాధిదగ్గరకు తీసుకొనిపోయినారు. అతని చేతిమీదుగా మొదటిసారి మట్టిజల్లి పూడ్చడం ప్రారంభించాడు. ప్రాప్తమున్న వాండ్లంతా తోడ్పడి ధర్మమట్టి జల్లి పూర్తిజేశారు.

సూ : వెంకటదాసూ, నీవు చాలాజబ్బుస్థితిలో ఉన్నావు. నేరా లిక చేయలేవని సర్కారుకు వ్రాసి నిన్ను విడిపిస్తాను. అట్లా చేయవచ్చునా?

వెం : తమరు విడిపిస్తే నా అభ్యంతరం యేమీలేదు. కాని నావాండ్లంతా పరలోకానికి వెళ్లిపోయినారు. ఇక మిగిలింది నాతండ్రి ఒకడే. తమ్ముడు పసివాడు. యీయనను విడిచి బయటికి పోవాలననే అపేక్ష లేదు. ఆయననుకూడా వదిలించడం సాధ్యం అయితేసరి. కాకపోతే నాశల్యాలనుకూడా మావూరు తీసుకొని పోవడానికి ఉత్తరువు దయచేయించండి.

సూ : ఆయనను వదిలిపెట్టమని వ్రాయడానికి నాకధికారం లేదు. ఆయన చేసింది నామకానేరం గనుక ఉభయులనుగురించి వ్రాసి చూస్తాను. అనుకూలమైన ఉత్తరువులు వస్తే ఉభయులను విడిచిపెడతాను. నీకు జబ్బు నయమైనా నేరములేమీ చేయగలవని తోచదు.

వెం : మీకు ఉత్తర్వులు వచ్చేలోగా నేను మరణించకపోతే వెళ్లుతాను. నేను మరణించినా మానాయనగారిని వదిలిపెట్టండి.

సూ : యెవరికి ఉత్తరువు వచ్చినా ఒదిలిపెట్టడానికి ఆక్షేపణ యేమీ వుండదు.

9. ఆచరణసాధ్యమే

రామదాసు జోడుపడిపోయిన పక్షివలె తనమంచంమీద ముడుచుకొని కూర్చున్నాడు. సాయంకాలము అన్నపుపడి వచ్చింది. ఒక్క కణమయినా నోటికి పోలేదు. అన్నమంతా జాడమాలి కిచ్చివేశాడు. ముప్పైసంవత్సరాలనుంచీ యేవిధమయిన దీర్ఘమనస్తాపాలు లేకుండా కలిసిమెలిసి ఉన్న తన అర్ధాంగియొక్క వియోగం దుస్సహమై, జోతీ అప్పాదాసులమరణానికే విచార పడుతుంటే మాలక్ష్మియొక్క ఆకస్మికమరణం దుఃఖము యొక్క బాధనే తీసివేసింది. యేమీ తోచక మానివలె మంచంమీద గూర్చున్నాడు. వెంకటదాసుకు దుఃఖంవల్లనో, నాలుగైదుమాట్లు లేవడంచేత కట్లు కదలడంవల్లనో గాయాలబాధ యెక్కువయి

నిద్రబట్టలేదు. ఉభయులూ అతికష్టముమీద రాత్రి వేగించారు. ఒకరొకరి క్షేమం విచారించుకోవడానికయినా మనస్వాస్థ్యం లేక పోయింది. రామదాసు మెదలకుండా పండుకున్నాడు. కాని వెంకటదాసు తెల్లవార్లూ మూలుగుతూనేవున్నాడు. మేలుకొని ఉండీ రామదాసది గమనించలేదు. క్వారంటుకంటె ఆసుపత్రిలో కొంత బాహ్యశుద్ధి ఉన్నా, అక్కడివైద్యులకు క్వారంటులోని ఉద్యోగులకున్న మాత్రమయినా హృదయశుద్ధి లేదు. సర్జను లిద్దరూ బ్రాహ్మణులే. ఇదివరకు జెప్పినరాక్షసగణంలో చేరుతారు. బ్రహ్మరాక్షసులంటే రాక్షసులలో బ్రాహ్మణులా? బ్రాహ్మణులలో రాక్షసులా? వైద్యజ్ఞానం ఉభయులకూ పూర్ణసంఖ్య. దయా దాక్షిణ్యాలు అంటే వైద్యం చేసేటప్పుడు, రోగులను ఖయిదీలుగా భావించగూడదని వారికి తెలియదు. సూపరింటెండెంటూ, డాక్టరూ ఒకమనిషే కావడంచేత, డాక్టరు తనపూర్వసంస్కారం మరచిపోడు. ఆసుపత్రికి కంపౌండరు రామస్వామినాయుడే ఆధారం. ఆయన లేకపోతే రోగులు మురిగిపోవలసిందే. రూలుప్రకారం సర్జనులే రణాలు కడగాలెగాని, జయిలాసుపత్రిలో అక్కడవుండే ఓవరుశీయరే వ్రణచికిత్సకుడు. పూర్వపు సూపరింటెండెంటు వైద్యుడుగాడు. జిల్లాసర్జనుకు నెలకు రెండువందలరూపాయిలు ఎక్కువిస్తే ప్రతిరోజు వచ్చి రోగులను చూచేవాడు. ఇప్పటి సూపరింటెండెంటును సీమలో పెద్దడాక్టరుపరీక్షలలో యేరుకున్నారు. ఈయన పూర్వము సేనలో డాక్టరుగా ఉండేవాడు. పాపం వారిని జిల్లాసర్జన్‌గానైనా వెళ్లక సూపరింటెండెంటుపనీ, డాక్టరుపనీ ఒక్కరికే ఇచ్చే యేర్పాటు జేసి తద్వారా తెల్లపిల్లవాడికోసం పెద్దవుద్యోగం సృష్టించి రెండుపనులకు రెండు ఆరువందలచొప్పున నెలకు రు. 1200 లు జీత మేర్పరచి నియమించారు. ఖయిదీలవల్ల వచ్చేఆదాయంయావత్తు ఈ తెల్లయేనుగుకు సరిపోతుంది. ఉద్యోగస్తుల కందరికీ ఇండ్లు ఉచితముగా ఇస్తారు. సూపరింటెండెంటు గారియింటిదగ్గిర రోజుకు 11 మంది ఖయిదీలు వంతులప్రకారము పని చేస్తారు. డాక్టరు పనిచేసినందుకు సూపరింటెండెంటుకు రు. 600 లు అదనంగా ఇస్తున్నారుగదా! ఈ డబ్బంతా ఎలా తేలాలి? ప్రతి సంవత్సరము జయిలుఆదా తక్కువై ఖర్చుఅమితమై లిడితిపడుతుంటే

సూపరింటెండెంటుజీతం తగ్గించకుండా ఆసుపత్రిఖర్చు తగ్గించారు. ఆసుపత్రిలో వాడేవి ముఖ్యమయినవి మూడేమందులు. ఏక మూలికా ప్రయోగ మనడంకంటె త్రిమూలికాప్రయోగమంటే నిజం చెప్పినట్టు ఉంటుంది. విరోచనాలమందు మొదటి మూలిక, రెండవది కోయినా, నెత్తురుబంకకు పొడిపిళ్ళమందు మూడవది. ముఖ్యంగా ఈమూటితో ఆసుపత్రి సాగిస్తున్నారు. ఇందువల్ల డాక్టరు జీతం చాలావరకు కూడివస్తున్నది. పూర్వం జిల్లాసర్జను రోగులకు సరి అయిన పథ్యం పెట్టించేవాడు. బలహీనులకు పాలు, రొట్టె మొదలయిన ఆహారం అవసరాన్నిబట్టి యిప్పిస్తుండేవాడు. ఇప్పుడు అన్నిరోగాలకు ఒకటే పథ్యం. లంకణం పరమౌషధ మన్నట్లు దెబ్బతగిలినవాడికి, న్యుమోనియా వచ్చినవాడికి, విరోచ నాలవాడికి వరిగంజే పథ్యం. అన్నంబెట్టక మాడుస్తారని ఖయిదీలు తమవార్డులో చావడానికైనా ఒప్పుకుంటారుగాని ఆసుపత్రికి పోరు. అందువల్ల తోచినంతవరకు జయిలుకు పని చేస్తుంటారు.

డాక్టర్లకు పని తక్కువవుతుంది. మందుఖర్చు లేదు. ఈమధ్య స్వదేశీఖయిదీ లందరూ, ఈసంగతులన్నీ కలెక్టరు మొదలయిన విజిటర్లకు జెప్పి గోలబెట్టారు. ఇప్పుడు వాండ్లకుమాత్రం పాలూ, సబ్బుగంజీ, గోదుమగంజీ ఇచ్చామనిపిస్తున్నారు. నిడదవోలు ఆసుపత్రిభాషలో పంచదార అంటే మురికిబెల్లం అని అర్థం. స్వదేశీవాండ్లు పంచదారంటే నల్లబెల్లం గాదు, తెల్లనిపొడి అని అర్థం జెప్పితే అప్పటినుంచి చక్కెర తెప్పించి పాలలో కిస్తున్నారు. ఈపాలూ, గంజీగూడా రోగుల అవసరాన్నిబట్టి ఇయ్యరు. కొత్తరోగికి పాలియ్యావలసివుంటే పాతవాళ్ల కవసరమయినా వాళ్ల కిచ్చేవి తగ్గించి కొత్తవాళ్ల కిస్తారు. అంటే తాము కొనదలచుకొన్న పాలనుబట్టి పథ్యం పెడతారుగాని పథ్యావసరాన్నిబట్టి పాలు గొనరు. డాక్టరు కొనేపాలనుబట్టి రోగాలు రావలసివుంటుంది. సామాన్యపురోగులను ఆసుపత్రిలో ఉంచరు. పొద్దుటిపూట వచ్చి మందు తాగి పొమ్మంటారు. జడ్జీగారు ఉత్తరం వ్రాయబట్టిగామాలె, వెంకటదాసుకు పాలూ రొట్టే ఇస్తున్నారు.

తెల్లవారేవరకు అందరికీ గంజే వచ్చింది. రామదాసు గంజిదాగి వెంకటదాసువద్ద కూర్చున్నాడు. వెంకటదాసుకు

సన్న నిమబ్బులు వస్తున్నవి. సర్జను లిది గమనించలేదు. రామదాసుకు అనుమానం దోచింది.

రా : నాయనా! కళ్లు మూసుకొన్నా వేమిరా?

వెం : యేమీా లేదు; నిద్రవస్తున్నట్టుగా ఉన్నది.

ఇంతలో వాకిట్లో ఏడ్పు వినబడ్డది. రామదాసు గుమ్మంలోకి పోయి తొంగిచూచాడు. యెవడో రోగి విరోచనా లవుతున్నవని వస్తే సర్జను లిది నమ్మక కఱ్ఱబెట్టి వెనుక ముడ్డిలో బొడిచారు. రోగి కేకలువేసి మొత్తుకుంటుంటే పిచ్చయ్యశాస్త్రి నవ్వుతూ విరోచనాలు కాకుండా ఇదే మందురా?— అన్నాడు. ఇంకొకడువచ్చి విరోచనాలకు మందియ్యమంటే కఱ్ఱదెబ్బలుకొట్టి దీనివల్ల విరోచనం కాలేదా? అని అడిగాడు. సకాలంలో ఔషధా లివ్వక రోగం ముదిరినాక ఆసుపత్రిలోకి తీసుకొనిపోవడంచేత అధికబాధ ననుభవించిన రోగులనేకు లున్నారు. ఈ ఆసుపత్రులు ఉద్యోగులజీతాలు ముట్టడంకోసం బుట్టినవేగాని, రోగుల వ్యాధులను కుదర్చడానికి కాదు. సూపరింటెండెంటూ, డాక్టరూ ఒకడుగా ఉండడం సర్వానర్థాలకు మూలం. ఈ ఆసుపత్రి చర్యలు జూచి తాను చిన్నప్పుడు చదువుకొన్న ధన్వంతరి పద్యాలలోని చికిత్స రామదాసుకు చాలా మెరుగుగా కనపడి పద్యాలు గుప్తికి తెచ్చుకొని :

"శ్లో. అర్కక్షీరే శునీక్షీరే శిలాచూర్ణేచ మర్దితమ్,
నేత్రద్వయేఽంజనం కుర్యాత్ పర్వతోఽపి సదృశ్యతే."

ఆ. గీ. "దగ్గుగల్లువాని డాకలి మెడఁగట్టి,
లోతునీటిలోనఁ బాతిపెట్టి
ఒకటి రెండుప్రొద్దు లూరంగఁ బెట్టితే,
దగ్గు విడిచి వాఁడు దయ్యమౌను!"

అని చదువుకుంటూ లోపలి కొచ్చాడు. రెండవ సర్జన్ వెంకటదాసును పరీక్షించి మంచందగ్గర నిలువబడి చూస్తున్నాడు.

వెం : ఈ మత్తుకు కారణ మేమి?

స : నేనూ అదే అనుమానిస్తున్నాను, ఎప్పటినుంచిది?

వెం : నిన్న మధ్యాహ్నంనుంచి సూక్ష్మంగా అడపాదడపా వస్తూ ఉదయం ఉండుండి ఎక్కువగా వస్తున్నది.

స: దొరగారు రెండుగంటలకు వస్తారు. మళ్లీ వచ్చి చూస్తాం.

వెం: మీ రేమీ చికిత్స చేయలేరా?

స: వారి సలహాకూడా పుచ్చుకొంటే మంచిది.

వెం: ఎవరికీ? మీకా? నాకా మంచిది? వెంటనే మందివ్వడము నాకు మంచిదని తోస్తుంది. యిప్పటికే చాలా ఆలస్యం చేశారు.

స: వారి సలహా ఎందుకయినా మంచిదే. యీ శాస్త్రంలో మిగిలిపోయే దేమున్నది?

వెం: ఇక మిగలబోయే దేమీ లేదని నాకూ తెలుసు. వారి సలహా పుచ్చుకుంటే మీ జవాబుదారీ లేకుండా పోతుందని మీ ఉద్దేశం. అదేదూరాక, మీరన్న మంచి.

స: నీవిషయమై సూపరింటెండెంటుకు రిపోర్టు చేస్తా. అమర్యాదగా మాట్లాడుతున్నావు.

వెం: మీరిపోర్టు నన్ను బాధించేయెత్తు దాటిపోయింది. రాత్రి నన్ను ఒకమాటయినా చూడకపోతిరి. నిన్న పగలు చూచి నాయన సాయంత్రం రాలేదు. నిన్న ప్రొద్దున్నే ఏర్పడ్డమగత ఇంతవరకెవ్వరూ కనుక్కో లేకపోయినారు. మీమీద నే రిపోర్టు చేయదలచ లేదు. మీ అశ్రద్ధ మిమ్ములనే కొట్టనియ్యి.

సర్జను టకటకలాడుతూ వెళ్లిపోయినాడు. మరొక అరగంట కల్లా మగత అధికమై సన్నగా శ్వాస బయలుదేరింది. రామదాసు వచ్చి వెంకటదాసుప్రక్కమీద కూర్చున్నాడు. మగత మంపులుగా వస్తుండడంచేత అప్పుడు రెప్పలు మూతబడ్డవి. రామదాసు "వెంకడూ" అని పిల్చాడుగాని దేహం కదిలినా కండ్లు తెరిపిడి పడ లేదు. అయిదునిమిషాలలో చక్కగా మాట్లాడాడు.

రా: నాయనా! ఎట్లా వున్నది?

వెం: ఎట్లాయే మున్నది? సమీపిస్తున్నది. ఇందాకటి మగతలో కొత్తమార్పు గోచరమయినది. ఆ అయిదునిమిషాలూ కొత్తప్రపంచంలో ఉన్నట్టు కనపడ్డది. అయ్యా! నాకొక్క వ్యసనం వున్నది. నన్ను సృష్టించి అష్టకష్టాలూపడ్డ నా అమ్మా నాయనల

ఋణం తీర్చుకోలేకపోతినికదా? మీకు బాకీదారుణ్ణయి వచ్చి మిమ్ము్మను బాధించి వెళ్లిపోతున్నాను.

రా: నాన్నా! నీవు అట్లా అనవద్దు. పితాపుత్రసంబంధంలో ఋణసంబంధం లేదు. ఈసంబంధం మహాపవిత్రమై ఉభయులకూ తరణోపాయమైనది. పుత్రుడిమీద దయలేని తల్లిదండ్రు లుండరు. పుత్రప్రేమచేతనే వారికి ఆత్మోపలబ్ధి కలుగుతుంది. ప్రేమ స్వరూపాన్ని బొందుతారు. పుత్రోదయమయినప్పటినుండీ తల్లి దండ్రులు చేసేసేవ సాధనచతుష్టయాలకంటె ఆత్మోపలబ్ధికి ఎక్కువ సాహాయ్యకారవుతుంది. నాన్నా! నీవు మహోపకారం చేసి వెళ్లుతున్నావు. నీ కేమీ ప్రత్యుపకారం చేయలేకపోయినాను.

వెం: ఎవరు చేసిన సేవకయినా విలువ గట్టవచ్చునుగాని, తల్లిదండ్రులసేవకు విలువ లేదు. మానవులకు తల్లిదండ్రులకంటె వేరు దైవం లేదు. వారిసేవవల్లనే లోకానికి సమస్తశ్రేయాలూ కలుగుతవి.

మళ్లీ మగత వచ్చింది. జ్వరంకూడా యెక్కువైంది. ఒకటి రెండు తబ్బిబ్బుమాటలుకూడా అన్నాడు. మాంద్యం పూర్తిగా వచ్చిన తరువాత కండ్లు మూసుకొని పడుకున్నాడు. ఈసారి మగతలో వ్రణబాధకూడా పడుతున్నట్లు లేదు. చాలాసేపటికి తెలివి వచ్చింది.

రా: గడ్డం పుణికి — నాన్నా! యెట్లా వుంది?

వెం: క్రమంగా క్షీణించుకొని వస్తున్నది.

రా: బాబూ! నా మాట విని ఒక్కమాటు నారాయణా! అనుకో.

వెం: యెవ రాతడు?

రా: దయామయుడైన భగవంతుడు. తుస్కారంగా మాట్లాడగూడదు.

వెం: భగవంతుడౌనేమోగాని దయామయుడుమాత్రం గాడు. ఈ దయామయుడు లోకమంతా పంచమహాపాతకపట్నం చేశాడు. ఈ దేవుడనే ఆయన ఒకడుంటే జనమంతా ఆయనమీద తిరుగబడి సన్మార్గవర్తిని చేయడ మవసరం. యెన్నాళ్ళని యీ పూరు కోవడం? దీనివల్ల మనకు చాలా అగౌరవం.

రా : ఎట్లా అగౌరవం ?

వెం : మీ దేవుడు ఆలనా పాలనా లేని పరరాజువలె వున్నాడుగాని జనుల కష్టనిష్ఠురాలు యోచించే స్వదేశీప్రభువుగ్గా లేడు. ఎక్కడో స్వర్గంలో వున్నాడంటారు. చేతగానివాడు అక్కడవుండి ఈ ప్రపంచపాలన మెందుకు నెత్తిన బెట్టుకోవాలె? దేశంలో దుర్మార్గ మింత యెందుకు ప్రబలాలె? మంచిచట్ట మొకటీ కనపడదు. దుర్మార్గచట్టాలకు బుద్ధిహీనులుగాని లోబడరు. యెన్నాళ్ళని వూరుకోవడం!

రా : ఆస్తిక్యవిషయంలో నీ కభిప్రాయభేదమున్న దనుకో. ఆ పవిత్రనామం స్మరించినందువల్ల నీకు నష్ట మేమున్నది ?

వెం : నష్టమా? అది ఆత్మవంచన మవుతుంది. 'బహుధా విభజ్యమప్యేవం న నమేయం తు కస్యచిత్' చేయి విరిగింది, కాలు తెగింది, మిగిలిన మొండాన్ని వేయిగా విభజించినా యెప్పుడూ నా శిరస్సు వంచను. ఆచీలికెలుగూడా వంగవు.

వెంకటదాసుకు ఉద్రేకంచేత ముఖం గాదరించి జేవురు గమ్మింది. నొసట వుబికి రక్తనాళాలు చెమర్చినవి.

రా : ముఖాన చెయిబెట్టి తుడిచి-పిచ్చితండ్రీ! కొంచెం, స్వస్థపడు. నీ నమ్మకప్రకారమే ఉండు. భగవంతునియందు నీకు నమ్మకం కలుగకపోతే నీ తప్పేమీ లేదు.

నీకు వున్నంత ధర్మనిష్ఠ నాకు లేదు. ఊరికే నమస్కారాలు కొట్టి యేమి ప్రయోజనం? ఆత్మశుద్ధి ఉండాలి.

మళ్ళీ తెర వచ్చింది. క్రిందటిసారికంటె త్వరగాకూడా వచ్చింది. చాలాసేపున్నది. తగ్గిపోంగనే కండ్లు తెరిచాడు.

రా : నాన్నా! యిందాకా పరిస్థితులు మారుతున్నట్టు కనపడ్డవన్నావే. ఇప్పు డెట్లా వున్నది!

వెం : రంగమంతా మారిపోతున్నది. ఆఖరురంగంకూడా ముగింపుకు వచ్చింది. తెర పడబోతున్నది. నాటకం పూర్తి అవుతున్నదిగదా! నే నెట్లా ఆడానో చెప్పు! నీవు నిజం చెప్పే వాడివని ఆత్మతృప్తికొరకై అడిగాను.

రామదాసు దీర్ఘాలోచనజేసి,

రా: నీది చాలా కొత్తనాటకం. నీ నాటకనియమాలు గూడా వేరే. కొత్తపంథా దొక్కావు. నేను మామూలుదారిని పోయినవాణ్ణి. నీది మార్గంకాదని చెప్పలేనుగాని, అంతా అవలంబిస్తే యెట్లావుంటుందో చూడాలె. నీమార్గం నియమబద్ధంమటుకు అవును, ఆ నియమాలు చాలా ఉత్కృష్టమైనవనీ, అమలులో పెట్టడం కష్టమేమోననీ చాలామందికి అనుమానం.

వెం: ధర్మాచరణం ఎప్పుడూ కష్టమే. అలవాటుపడితే సులభమే అవుతుంది. ఇదివరకు జైలుజీవితంయొక్క ఏర్పాట్లు నీకు తెలియవు. నేను ఇదివర కొకమాటు మూడుసంవత్సరాలు శిక్షబడి మారుపేరుతో జైలులో మూడునెల్లుండి నాబదులి కొకణ్ణి బెట్టి వేలుముద్రలు సూపరింటెండెంటుకు యిచ్చి వెళ్ళిపోయినాను. ఇంకొకాయన సూపరింటెండెంటుగా వుండేవాడు. ఆదొరవ మరీఖయిదీ ముఖ్యసమయాల్లో నన్ను బయటికి పంపడానికీ, నాయకులు వచ్చి నావల్ల సలహాలు పుచ్చుకోడానికీ సదుపాయం చేసి తానుకూడా లాభం పొందుతుండేవాడు. నా సిద్ధాంతాలు ఆచరణసాధ్యమా, గాదా యనిగదా నీకు సందేహం. యీ జైలుపద్ధతి చూస్తే నా సిద్ధాంతా లెందుకు ఆచరణయోగ్యాలు కావో తెలియకుండా వున్నది. ఇక్కడ జన్మఖయిదీ లున్నారు. యౌవనులూ, వృద్ధులూ నడివయస్సువాండ్లూ వున్నారు. కొందరు పిల్లలూ ఆడవాండ్లతో వుంటారు. ఖయిదీలే చాలామంది ఉద్యోగస్థులుగా వుండి, జైలు పని యావత్తూ నడిపిస్తున్నారు. అమెరికా జైళ్లలో సర్కారు ఉద్యోగస్తుల సంఖ్య చాలా తక్కువ. అక్కడ జైళ్లు స్వరాజ్యం గల చిన్న చిన్న సామంతరాజ్యాలుగా వుంటవి. సామంతరాజ్యాలన్నీ స్వపరిపాలనంగల జైళ్ళనే చెప్పవచ్చు. జైలురాజ్యంలో ఖయిదీ లెన్నుకొన్నా, లేక చక్రవర్తి ఏర్పాటుజేసినా జైలు అధికారులను ప్రభువుల క్రింద యెంచుకోందాం. ఐర్లండు, బవేరియా, మైసూరు స్వరాజ్యంగల సామంత రాజ్యాలు. జైళ్లుకూడా ఇటువంటివే అనుకో. సామంతరాజ్యాలపాలనకూ జైలురాజ్యాల పాలనకూ భేదమున్నది. జైలు చిన్నగ్రామమంత రాజ్యం. దీంట్లో రెండు వేలజనం, దీనికి రెండువేల యకరాలభూమీ

ఉన్నవి. అయితే భూము లంతమంచివి కావు. అంతా గరువే. కొంత కుందేటికండ నేలకూడా ఉన్నది. భూములు మంచివైతే దీనికి కావలసినధాన్యంకంటె ఎక్కువే పండించవచ్చు. ప్రతివాడూ పనిచేయక తప్పదు. ఖయిదీల తెలివితేటలనుబట్టి ప్రతివాడికీ అధికారులే వృత్తివిభజనముచేసి పని నియమిస్తారు. అనేక వృత్తులు చేస్తారు. వాటిమూలంగా ధనాకర్షణ చేస్తున్నారు. రత్నకంబళ్లు, చక్కని చెప్పులూ, చిరిచాపలూ మొదలయిన వెన్నో సున్నితపు పనులు జరుగుతూవున్నవి. ఎవడేయ్యవలసినపని వాడు సాయంత్రానికి లెక్కప్రకారం ఒప్పజెప్పుతాడు. భూములవల్లా, చేతిపనులవల్లా వచ్చే ఆదాయం యావత్తూ ప్రభుత్వానికే పోతుంది. భూములూ దానివే, వృత్తులకు పెట్టుబడీ అదే పెట్టుతుంది. జైళ్లవల్ల చాలా ఆదావస్తుంది. అయ్యేఖర్చుకంటే కూడా మిగులుతుంది. మిగిలిన డబ్బు యావత్తూ కొందరే అపహరిస్తారు. ఖయిదీలకు కడుపుకొట్టి, అర్ధాన్నం బెట్టి, అధికారులే వందలూ వేలూ జీతాలు తింటారు. సూపరింటెండెంటుకే ఇంటిఅద్దె మొదలయినవి కల్పుకొని సంవత్సరానికి పదహారు వేలరూపాయిలు ముట్టుతవి. నెలకు రు. 1200 వంతున వార్షక జీతం అవుతుంది. ఇంకా ఉద్యోగు లనేకు లున్నారు. ఇందులో చాలాభాగం కొట్టివేస్తే జనాని కన్నవస్త్రాల కేమీ లోపమే ఉండదు. ఈ జైలుజనంలో రాజూ, బంటూ, ధనికుడూ, దరిద్రుడూ, కులస్థుడూ, కులహీనుడూ మొదలయినభేదా లన్నీ సమసిపోతవి. అందరూ పని చెయ్యాలె. అందరికీ ఒకటే భోజనం. ఒకటే మోస్తరుగుడ్డలు. పక్కలూ ఒకేతరహావే. అందరికీ గట్టియిండ్లే. రేపనేదిగులు లేదు. పోటీలు లేవు. అదుర్దా లేదు. అసుపత్రీ, స్కూల్ కూడా ఉన్నవి. అవి ఇంకా వృద్ధి చేసుకోవచ్చు. జైలుభూములలోగాని, వృత్తులలాభములోగాని వ్యక్తిస్వత్వాలు లేవు. అన్నీ జైలువే. జైలువంటే జనాని వన్నమాట. తొంబయితొమ్మిదిమంది పస్తు పడుకుంటే, ఒకడు పండుగ చేసుకొని పిండివంటలు తినేపద్ధతులు ఇక్కడ లేవు. వ్యక్తిస్వత్వాలూ, అనవసరతారతమ్యాలూ లేని సర్వసమత్వధర్మం జైలులో ప్రతిపాదింపబడుతున్నది. అయితే జైలుకు రావడానికి

జనులకు భయ మెందుకు? యెవళ్లు భయపడుతున్నారు? బయట సోమరులుగా తిని పికార్లు కొట్టే భోగపురుషులు భయపడతారు. బయట పస్తులు పడీ పడీ వారాని కొక్కమాటయినా కడుపునిండా భోజనం లేక, చేసుకొందామంటే పని దొరకక, చేస్తే కడుపునిండక మలమలమాడే జనులందరికీ జైలంటే సంతోషమే! జైళకు పోవడంవల్ల వచ్చే అపకీర్తీ, బంధువియోగం, జైలు వెలుపల సోమారు లనుభవించే భోగమూ, కొంతవరకు జైలంటే జనులను భయపెడతవి. కాని ఈ పద్ధతి దేశజను లంతా అవలంబించి, జైలుజీవితానికి అనుబంధంగా వుండే పారతంత్ర్యం, బంధువియోగం, అల్పభోజనం, అపకీర్తి మొదలయిన లోపాలు తొలగిస్తే, జనులందరూ ఈ జీవితమందు ఉండే అసహ్యతను పోగొట్టుకొని దీనికి అలవాటు పడతారు. ఈపద్ధతిలోవుండే అసాధ్య మేమీ లేదు. ఆచరణలో పెట్టడానికి ఆటంకాలు ధనికవర్గమూ, దానిచేత రక్షింపబడే నిరంకుశప్రభుత్వమూ తప్ప, వేరే లేవు. నాధర్మం జను లవలంబిస్తే, ప్రతివాళ్లూ యథాశక్తిగా పాటుపడి, అవసరమైనంత తిని, గుండె నిమ్మళంగా రేపనే చింత లేకుండా, విద్యాబుద్ధు లభ్యసిస్తూ, పస్తులు లేని, భోగాలులేని, రోగాలులేని, నేరాలులేని, వ్యాజ్యాలు లేని, ద్వేషాలులేని స్వచ్ఛంద జీవితాలు అనుభవించడానికి అవకాశ ముంటుంది. దేవు డొక డుంటే ఇప్పు డాయన దగ్గరకు వెళ్లుతాగనా? ఈమార్గం ఆయనకు పనికివస్తుందేమో కనుక్కుంటా. స్వర్గరాజ్యం దేవుడు వచ్చి భూమిమీద స్థాపిస్తాడని కొందరు చెప్పుతున్నారు గదా? ఆ వొచ్చేదేవుడికి ఈపద్ధతంతా వ్రాసిస్తాను. అయినా ఒక్కసందేహం. దేవుడువచ్చి ఆమాట చెప్పినా ధనికు లాయనను అంగీకరిస్తారని తోచదు. ఆయన దేవుడుకాడని వాళ్లే అంటారు. శిలువన కొడతారు. బందిపోటుదొంగంటారు. ఖయిదుల్లో వేస్తారు. అప్పుడు బీదవాండ్లదేవుడూ భాగ్యవంతులదేవుడూ వేరవుతారు. రెండు సైన్యాలుగా యేర్పడి యుద్ధం చేస్తారు. అది నైతికయుద్ధం. అధర్మం నశిస్తుంది. ధర్మం స్థాపిత మవుతుంది. దయామయుడయిన దేవుడు లోకం పాలిస్తాడు. ఆయనను జనులంతా తండ్రిని ప్రేమించినట్టు అనగా, నిన్ను నేను ప్రేమించినట్టు

ప్రేమిస్తారు. అంతవరకూ అమ్మనూ నిన్ను మాత్రమే ప్రేమిస్తా. మీయిద్దరే దేవుళ్లు.

మళ్లీ మంపు వచ్చింది. రామదాసు నిశ్చేష్టుడయి వింటూ కూర్చున్నాడు. చెప్పడం అగినతర్వాతకూడా, తనకూ మగత వచ్చినట్టే కూర్చున్నాడు. ఈతడవ మగత ఒక అరగంటసే పున్నది. మళ్లీ తెలివి కొంతతగ్గే వచ్చింది. వెంకటదాసు పేజీ తిప్పినట్టు తిరిగీ ప్రారంభించాడు.

రా : నాన్నా ! నీజీవితం విచిత్రనాటకం.

వెం : అట్లాగా ? నీ అభిప్రాయం నే శిరసావహిస్తాను. నాకు మరణ మాసన్నమవుతున్నది. తెర పడబోతున్నది. రంగాలన్నీ మరుపుకు వస్తున్నవి. సూర్య చంద్ర తారకమండలాలు గుప్తికి మరుగవుతున్నవి. మన మాలకొండ, వూరగొండా, కొండవీటి కొండా, గన్నేర్లవాగూ, పల్నాటిఅడవులూ, నల్లమలవనాంతరాలూ నాకు ప్రియులయిన సతాంసులూ, తెరలోకి బోతున్నారు. ఆహా ! అమ్మో నీవూ తప్ప నాకితరప్రపంచ మేమీ గోచరం కావడం లేదు. యీ లోకంయొక్క పొలిమేరగట్టుమీద నుంచున్నాను.

అక్కడా మీ—రి—ద్ద—అంతా శమించినది. యీ శరీర ములోనుండి లోకమంతా వెలిగిన నీలకాంతిగల మహాతేజం గుప్పున ఆకాశానికి లేచింది. రామదాసుకుమాత్రం దృష్టిగోచర మయింది.

రా : నాన్నా ! నే పెంచిన శరీరం నాయెదాన పారవేసి వెళ్ళిపోయినావా ?

జవాబు లేదు. అంతా నిశ్శబ్ద మయింది. రామదాసు సమాధినిష్ఠుడయిన యోగీంద్రునివలె కూర్చున్నాడు. తర్వాత సూపరింటెండెంటుకు ఈ వార్త తెలిసి, ఆసుపత్రికి వచ్చి, నీకు కావలసినప్పుడు తల్లీకొడుకుల శల్యాలు తీసుకపోవచ్చు నని ఆర్డరు వేసి ఖననం చేయించాడు.

10. అహింస

మరురోజు సూపరింటెండెంటు రామదాసుకు మెడన నల్ల దారము కట్టించి 1 టో బారకాసుకు పొమ్మన్నాడు.

సూ : నీవు చేతనయినంతమట్టుకు యేదయినా తేలికపని చేస్తూవుండు. తూకువేసేవాడికి సహాయంగా వుంటావా? ప్రస్తుతం వాడికి యిచ్చే ఒకరూపాయిలో నీకొక పావులా యిప్పిస్తా.

రా : ఆ పనేమిటో నాకు తెలియదు. తాళ్లు బాగా పేనుతాను. ఆ పని చెప్పించండి.

సూ : ఖూనీచేసినవాండ్లను ఉరితీయడం.

రా : రామచంద్రా! ఇంతబతుకూ బతికి ఇంటివెనుక చావా! అయ్యా, నాకు చేతగాదాపని.

సూ : అది చేతగాకపోతే అడవలో ఈగలు చంపడానికుండు. తాడు పేనడము కఠినమయినపని. చేతులు పోతవి.

రా : వద్దు వద్దు. తాడుపని బాగా అలవాటు. నాలుగు రోజులు చేయించి చూడండి.

సూ : ఈగలపని చాలా సులభం. ముసలివాండ్లకు తగిన పని. యెండలో తిరగనవసరంలేదు. వాకిటిదగ్గర కూర్చొని వచ్చేపోయేవాటినల్లా చంపవచ్చు.

రా : నాకు తాడుపనే యిప్పించండి. చెయిదిరగా మొదటి నుంచీ పేనినవాడిని.

సూ : సరే నీ ఇష్టము. ఆ పనికే పో. చేయలేనప్పుడు చెప్పుకో మార్చుతా.

రా : చిత్తం.

రామదాసు ఒకటోబారకాసుకు పోయినాడు. రెండో వార్డులో ఒక అరుగిచ్చారు. కామానాయుడినీ, పుల్లప్పనూ, బయటపని తీసివేసి ఆవార్డులోనే ఉంచారు. ఆబారకాసులో 5 సావిళ్లున్నవి. ఒక్కొక్కదాంట్లో ఒకచిన్న కక్కసుదొడ్డి వెలుపలికి కట్టివున్నది. ఇది చాలా పూర్వోత్తరపుపద్ధతి. మల మూత్రాలకు రెండు అరలుగా వుంటవి. కడుక్కోవడానికి అవకాశంగా ఉన్నది. గదిలోవాండ్లు కనుపడరు. దాంట్లో బానలు రెంటికీ పెట్టారు. ప్రతిగదిలోను 13 అరుగులు వుంటవి. రెండుగదులకూ మధ్య గోడలో యెత్తుగా కిటికీలో రెండుగదులకూ వెలుతురు కనుపడేటందుకు లాంతరు పెడతారు. అయిదుగదులకు గాను రెండులాంతర్లు ఉన్నందున ఒకటి చీకటిగుయ్యారమే.

లాంతరులో చిన్నదీపం పెడతారు. లీలగా కనపడుతుంది. మామూలు తతంగాలు జరిగి అంతా భోజనం చేశారు. రూలు ప్రకారము ఒక్కొక్క చావిట్లో 13 గురిని ఉంచవలసినా, జన మెక్కువయినప్పుడల్లా 16 రింటిదాకా వేస్తారు. ఆ రోజు యెక్కువగా వేసిన యిద్దరూ నేలమీద పడుకొన్నారు. రామదాసుకు ఒకమూల అరుగు వచ్చినది. పాకీకుండలకు దూరంగాకూడా వున్నది. కామానాయుడూ, పుల్లప్పా నోటిమంచితనాన రామదాసుకు పక్కఅరుగులవాండ్లకు తమ అరుగులిచ్చి వాండ్లవి తీసుకొన్నారు. రామదాసుకు పారజూసుకొంటే యీ జైలు ప్రపంచములో ఆప్తులు వాండ్లిద్దరే కనపడ్డారు. బయటమాత్ర మెవరున్నారు ? బొడ్డూడని పిల్లవాడు, వెంకటయ్యా, రామానాయుడూ లోకబాంధవులు. రామదాసుకు లోకములో ప్రత్యేక బంధాలు తెగినకొద్దీ లోకబంధుత్వభావం యెక్కువవుతున్నది. సంగరహితు డయివున్నాడు. స్వార్థచింత పోయింది. పరార్థచింత బలమయింది. కేవల సన్యాసైనాడు. ఆయన విడిచిపెట్టింది బాహ్యవేషాలు గావు. ప్రపంచం విడిచి అడవికి బోలేదు. జనం మధ్యనే విజనస్థలం సమకూర్చుకున్నాడు. అరిషడ్వర్గాలు జయించాడు. ఇం కాయనకు శత్రువులేరీ ? వాచాలత్వం, వాక్పారుష్యం, హేళనా అంతర్ధాన మయినవి. మృదువాక్కులతో అప్రియం గాకుండా, హేతువు చెప్పగలడు. కొంతవరకు జిహ్వాచాపల్య ముండేది. ఉప్పు కారంలేని జైలు భోజనంచేత అదీ కట్టుబడ్డది. శమదమాదు లేర్పడ్డవి. శాంతస్వరూపు డయినాడు. తరంగ ఘోషలో శయనించిన విష్ణుమూర్తివలె పాటలూ, కేకలూ, బూతులూ చెలరేగుతున్నా నిశ్చంచలమయిన మనస్సుతో అరుగుమీద పడుకున్నాడు. పుల్లప్పా, కామానాయుడు దూరంగా కూర్చొని బీడీ తాగివచ్చి 'అయ్యా! నిదురబట్టిందా ?' అని పిలిచారు.

రా : లేదు. ఊరకనే కండ్లు మూసుకొని పడుకున్నాను. యేమిటా పిండివంట వాసన ?

పు : ఏమీ లేదు. ఖయిదీలు కొందరు భండారములోనుంచి కందిపప్పూ, నూనె తెచ్చుకొని వడలు చేసుకొంటున్నారు.

రా: బయటికి వాసన కొట్టితే వార్డర్లూరుకుంటారూ!

పు: జయిల్లో రాత్రులు ఫారావేసేది ఖయిదీవార్డర్లే. క్వారంటులోమోస్తరు కాదు. తొమ్మిదిగంటలతర్వాత ఒకరు గడియారం చూడడానికీ, మరొకరు తనిఖీకి వస్తారు. టవరులో ఇద్దరు హెడ్ వార్డర్లు మాత్రమున్నా ఫారారు రారు. ఖయిదీవార్డరు చూచినా రెండువడలిస్తే చూడనట్టే ఉంటాడు. తమకు రెండివ్వమని నాచేతి కిచ్చారు.

రా: భండారములో చోరీచేసి తెచ్చారన్నమాటేనా?

పు: ఆమాట అంటారని అనుకొంటూనే ఉన్నాను. ఏదో వాండ్ల తంటాలు వాండ్లు పడతారు. దీర్ఘశిక్షలు బొంది, చప్పిడి కూడు తింటూ నాలుక చవిచచ్చి ఎంతకాలమని వుంటారు! వాండ్ల పడైనా వాండ్ల కిస్తున్నారా అంటే అదీలేదు. భండరమంతా ఉద్యోగస్తులు దోచుకుంటుంటే, వీళ్లుమాత్ర మెందుకు తినగూడదు?

రా: యీవిషయంలో తగువు చెప్పడానికి నాకు తోచలేదు. అయినా అవి నాకు వద్దు. ఆ కమురుకం పేమిటి?

పు. అరే! అదీ ఇప్పుడే పెట్టారు. తమకు చెప్పవలసింది కాదు. కొందరు మాదిగెలు ఉడతలను ఉచ్చులువేసి పట్టుకొని ఇప్పుడు కాల్చుకుంటున్నారు. పిండివంట చెయ్యంగా నూనె మిగిలితే దాంట్లోవేసి వేలుస్తున్నారు.

రా: మీరు మాంసం తినరా?

పు: వారు ముట్టుకోరు.

రా: అయితే గారెలుకూడా వారికి పనికిరావు. మెత్తనిది పిండిలో కలిపారు.

పు: అదొకటా? వారు తీసుకోకపోవడమే మేలయింది. లేకపోతే అభాసు పనౌను. ఇవ్వే మనవాండ్లుచేసే అవకతవకపనులు.

రా: అయితే నాకూ వద్దు.

తక్కినవాండ్లు—అయ్యా మాకూ వద్దు, మాంసంగూడా తినం. పొద్దున రెండూ ఎవరికీ తెలియకుండా పారవేస్తాం.

రా: సరే బాగున్నది.

పు: మా కేమయినా మంచిమాటలు చెప్పండి. ఇక్కడ మిమ్ములను సెటిల్మెంటులో మోస్తరుగా వద్దనేవాండ్లు లేరు.

రా: మీకందరికీ తెలియనిమంచిమాట లేమున్నవి? సంగతు లందరికీ తెలుసు, వాటిప్రకారం నడుచుకోం గాని.

పు: చదువుకుంటే విశేషసంగతులు తెలుస్తవి.

రా: తెలుస్త వన్నమాట నిజమే. చదువు వేరు, సద్గుణం వేరు. ఇప్పుడు మీకు తెలిసినవి ఆచరించండి. చదువుగోనేవిషయమై సోమవారం దొర నడుగుదాం.

పు: అవును. మమ్మి నిప్పు డేమిచేయమంటారు?

రా: మీరెవ్వరూ లోలాయలవలె తిరుగకుండా మీరు చేయవలసినంతపని జేసి బయటికి బోయినా జీవనాధారంగా పనికి వచ్చేది యేదో ఒకవృత్తి నేర్చుకోండి. మీ అభిలాషనుబట్టి, ఎవ రేమిచేయవలసినదీ రేపు యేర్పరుచుకొందాం. నాకు సల్లదొర మిచ్చినా నలుగురితోపాటు దారంపేని చూపిస్తాను.

కా: రోజూ దేవుడిపేరు తలుచుకోవడం మంచిది.

రా: అవును. సాయంత్రం, ఉదయం మనమంతా గలిసి ప్రార్థన చేతాం. మనం మట్లాడుకోవడ మయినతర్వాత ఈరోజే ప్రారంభింతాం.

కా: తరువాత యేమిటి?

రా: మీకొక్కసంగతి చెపుతాను కోపపడకుండా వుంటే.

కా: మా మేలుకోసమేగదా తమరుచెప్పడం. కోపమెందుకు?

రా: స్వరాజ్యపుఖయిదీలు కక్కసుదొడ్లో తొట్టినిండా మామూలుప్రకారం నీళ్లు పోయించి ఉంచవలసిందని దొరతో చెప్పితే దొర ఆప్రకారం పోయిస్తున్నాడు. మీరు కడుక్కోవడం లేదట. అది యెందువల్ల?

కా: యెందువల్లనంటే, వీండ్లలో కొందరికి యెన్నడూ అలవాటు లేదు. పశువులమోస్తరే. తక్కినవాండ్లకు పూర్వం అలవాటున్నా జైలుకు వచ్చినతరువాత బొత్తిగా తప్పిపోయింది. వీండ్లందరికీ ఇక అలవాటు చెయ్యాలె.

పు: రాత్రిపూట మనసావిట్లో నీళ్లు లేవుగదా, దాని కేమిచేతాం? నీళ్లు లోపలికి తెచ్చుకున్నా అవి బయటికి పోయే మార్గం లేదు.

రా : వీలయినంతవరకు చూతాం. ఇంతకంటె మంచిరోజులు వస్తే ఎక్కువసంగతులు ఆలోచించుకొందాం. కేవలం అవసరమున్న వాండ్లు తప్ప రాత్రులు కక్కసుకు పోవద్దు. పొద్దున లెక్కకాంగనే పోదాం. దొడ్లో అందరికీ స్థళం వ్యవధి లేకపోతే దొరతో చెపుదాం. దొడ్డి పెద్దదయినా చేయిస్తాడు లేక పని 7½ కైనా ప్రారంభించమని అడుగుదాం.

పు : అడిగితే వినేనాథు డెవరు? ఎండాకాలంలో ఆరింటికి పని ప్రారంభిస్తారు.

కా : స్వరాజ్యపువాండ్లకు తెలియపరుచుదాం. వాండ్లు ఇక్కడ ప్రయత్నించి నిడివేరకపోతే బయటికి వెళ్లినతర్వాతనయినా పని జేస్తారు. సంగతులు యావత్తూ బయటబెట్టడం అవసరం. అందాకా ఎందుకు? స్వదేశీవాండ్లు ఇక్కడ కుళ్లంతా బయటబెడతారనేగదా వాండ్లకు అన్ని సౌకర్యాలు యేర్పరుస్తున్నారు. మనం కూడా అట్లా చేస్తే మనమాటలుమాత్రం ఎందుకు వినరు?

ఒకముసలివాడు—సరే ఇదంతా బాగానే వున్నది. నీవు చెప్పావు. మేము వినుకొంటాం. ఈగలు చంపమంటే నీవు తప్పించుకొని వూరుకొంటివి. నాసంగతేమిటి? రోజూ సాయంత్రానికి ఒక వందయినా చూపించాలె. నీవు మాంసం తినవద్దంటివి. రోజుకు నూరింటిని జంపితేగాని నాబ్రతుకు వెళ్లదు.

రా : ఇది చాలా పెద్దప్రశ్న. హింస పనికిరానందువల్ల మాంసం తినడం తప్పు. మాంసంకోసం చంపడం తప్పు. ఇదివూరికే చంపడమే. వీటివల్ల ఆరోగ్యం చెడుతుందనిగామాలె ఇంత ఏర్పాటు జేశారు. అబ్బా! నాకేమీ చెప్పడానికి తోచడంలేదు. మనుష్యులు స్వరక్షణంకోసం చేసేపని ఇది. స్వలాభంకోసం ఇతరులకు హాని చెయ్యవచ్చునా? వ్యసనిగాకుండా లోకబాధనివారణార్థం వేటాడవచ్చు నన్నారు. ఈగలు చంపడమూ దానికిందకే తీసుకోవాలె. ఫలాపేక్షారహితంగా చేయవలె నన్నమాట. ఈగలు చంపవలె ననే వాడికి వ్యసన మేమున్నది? జింకలను వేటాడి మాంస్యం దింటారు. కాని వన్యమృగాల మాంసం పనికిరాదు. ఈగలూ వూరికే చంపేవే. ఈగలు చంపడం క్రూరమృగముల వేటమోస్తరే అంధామా!

సుబ్బన్న అతనిపని తాను నెరవేర్చాడు. ఆపని ఎందుకు ఒప్పుకోవాలె. ఒప్పుకోకపోతే నీకిచ్చినపని చేయవలసిందని నిర్బంధిస్తారేమో. అయితే తన నిర్బంధం తప్పించుకోవడానికి ఇతరులను బాధించడం న్యాయమా? అంతకంటె ఉద్గ్రంథం లేదుగదా? భారతంలో యేమి చెప్పారో ఆలోచింతాం. అహింస అన్నిటికన్న ఎక్కువధర్మమన్నారు. అహింసాధర్మాన్ని పూర్ణంగా ఆచరిస్తే ఇతరుల మనసుకుగాని దేహానికిగాని నొప్పి గలిగించగూడదందున అన్ని ధర్మాలూ దీనిలోకే వస్తవన్నారు. ఏనేరం చేయడానికీ వీలుండదు. మాంసందింటే శరీరానికి అనేకవిధాల లాభమంటూ, నీకు లాభమని ఇతరులకు హానిజేస్తావా? అని భారత మాక్షేపిస్తుంది. ఈధర్మం భీష్ముడు ధర్మరాజుకు జెప్పాడు. మన ధర్మవ్యాధుడు కొత్త పంథా దొక్కాడు. ప్రపంచంలో హింస చేయనివా డెవడో చెప్పమని సవాల్ గొట్టాడు. కూరగాయలు తరిగితే వాట్లో జంతువులు చావవా అన్నాడు. చెట్లు నరికినా, మొక్కలు తరిగినా, లోహం కాచినా బాధచేత గిలగిలకొట్టుకుంటవని ప్రకృతి శాస్త్రవేత్తయయిన చంద్రవసుగారు ప్రతివాండ్లకూ ప్రత్యక్షంగా చూపించారు.

ఈయన కొత్తసిద్ధాంతంవల్ల అహింసాధర్మ మెగిరిపోయిందని కొందరంటున్నారు. అయితే మనుష్యుడు మనుష్యుణ్ణి హత్యచేస్తే తప్పా? తప్పుగాకపోతే చంపినవాణ్ణి ఉరిదీయమని చట్ట మెందుకు బుట్టింది? పెద్దచేప చిన్నచేపను తిన్నట్టు బలవంతుడు బలహీనుని జంపి వాడి ఆస్తి ఎందుకు వేసుకోగూడదు? మనుష్యమాంసంతినే అడవి మనుష్యులను హీనంగా ఎందుకు చూడవలె? రాక్షసులను క్రూరులని ఎందుకనాలె? తీసినకొద్దీ వస్తున్నది. మాంసం తినడమే కాదు, మనుష్యులను చంపడంకూడా తప్పుకాదని తేలుతుంది. హత్య తప్పని చట్టం చేసిపెట్టుకున్నారు. పైగా చంపినవాణ్ణి ఉరిదీయమన్నారు. అయితే ఇంతకూ పర్యవసాన మేమి? వసుగారి సిద్ధాంతం పూర్వపు 'అహింసా పరమో ధర్మః' అనే ధర్మాన్ని తోసివేసిందా? లేదు. తోసివేయడానికి బదులు దానిని విస్తరింప జేసింది. ఏసు మానవు లందరినీ తనతోపాటివారినిగా ప్రేమించ మన్నాడు. బైబిలులో చంపడం దోష మని చెప్పితే మాంసభక్షకులగు తదనుచరులు మానవులను చంపడంమాత్రమే దోష మని

అర్థం చేశారు. సర్వభూతములను సమానంగా చూచుకుండేవాడే పండితుడని ఉపనిషత్తు చెప్పుతున్నది. మహమ్మదీయులు మాంస భక్షకు లయినా హింస చేయకపూర్వం ప్రాయశ్చిత్తపూర్వక మయిన మంత్రం చదువుతారు. బిసిమిల్లాచేయక చంపినజంతువు మాంసమును వారు తినరు. ధర్మవ్యాధుడు వసుగారి సిద్ధాంతమునకూ కలిపే జవాబు చెప్పాడు. చంపడ మంతా హింసేనంటూ సాధ్యమయినంతవరకు హింస మానవలసిందన్నాడు. జంతువులనుగాని, ధాన్యంగాని, మొక్కలుగాని తినందే జీవిత మసాధ్య మని గ్రహించి ప్రకృతిశాస్త్రసిద్ధమైన ధర్మమునే బోధించాడు. హిందూధర్మశాస్త్రాలప్రకారం వృక్ష లతాదులనే కాక లోహములను కాల్చడమూ హింసే. అందువల్లనే లోహకారకవృత్తిని అహింస దృష్ట్యా ప్రశంసించ లేదు. ఇంకొక ధర్మసూత్రంగూడా వున్నట్లున్నది. కపిల డార్విసుల గుణపరిణామసిద్ధాంతప్రకారం మనకు కనపడేటంతవరకు మానవుడు చివరిమెట్టు. అణువు మొదలు మానవునివరకు కోట్లకొలది జన్మలలోని అనుభవం పేరి మానవుడయినాడు. అందువల్ల మానవజన్మ యెక్కువ విలువగలది. అందువల్లనే ప్రతిమతంలోనూ మానవజన్మ ఉత్తమమైన దంటారు. అందువల్లనే శిక్షాస్మృతులు మనుష్యుని జంపినందుకు ఉరిశిక్ష జెప్పి, తక్కిన జంతువులను జంపితే తక్కువశిక్ష విధించుతున్నవి. లోహాలను చంపినందుకు దోషం చెప్పినవిగాని శిక్ష చెప్పలేదు. దూడకంటె పడ్డకూ అంతకంటె గేదెకూ ఖరీదు యెక్కువగదా? అటులనే పరిణామ సిద్ధాంతప్రకారం పైమెట్టులో వుండే భూతాలు క్రింది మెట్టులోవానికంటె యెక్కువ విలువగలవి. కనుక పైమెట్టులోని వానిని జంపడం యెక్కువదోషం. అందువల్లనే ధర్మవ్యాధుడు సాధ్యమయినంతవరకు తక్కువహింస చేయమన్నాడు. మఱియు భూతము లన్నిటికీ ఒక తేవిధమైన బాధ లేకపోవచ్చు. పైకిపోయిన కొద్దీ పంచేంద్రియా లెక్కువసున్నితములయి బాధగూడా యెక్కువ వుంటుంది. వసుగారు చెప్పేప్రకారంగూడా లోహాలకు యెక్కువ వేడిసిస్తేగాని బాధపడుతున్నట్టు కనుపడదు. అత్తపత్తి కున్న స్పర్శజ్ఞానం తక్కినవానికి లేదు. వృక్షంకంటె జంతువులకు స్పర్శ

జ్ఞాన మెక్కువ. ఓషధులహింసకంటె జంతువులహింస బాధనుబట్టి యెక్కువయితీరవలె. కనుకనే శాకాహారం మాంసాహారంకంటె అహింసరీత్యా మంచిదయి ఉంటుంది. ఇంకొక సంగతికూడావుంది. మాంసవర్జనం కేవల అహింసాధర్మంమీద ఆధారపడ్డది గాదు. మనము తినే ఆహారాన్నిబట్టి మనలో సాత్విక రాజస తామసగుణాలు వృద్ధియౌతవి. మాంసంకంటె తామసగుణాన్ని వృద్ధిచేసే శాకాలనేక మున్నవి. అటువంటిశాకము లన్నీ ధర్మశాస్త్రాలు నిషేధిస్తూ, సాత్వికగుణాన్ని పెంపుజేసే జంతువులమాంసములనుగూడా చెప్పినవి. ఆ మాంసములు విశేషంగా రుచించునవిగూడా గాదు. అట్టిజంతువులూ, పక్షులూ అరుదుగూడాను. కనుక మాంసం రాజస తామసగుణాలను వృద్ధిజేస్తుందనే నిషేధించబడ్డది. కనుక జంతుహింస చేయవద్దని ఖండితంగా చెప్పవచ్చు.

అబ్బీ! విను. నేను యింతసేపటినుంచీ యోచించాను. ఈగలు చంపడం తప్పే. ఇల్లు శుభ్రముగా వుంచితే ఈగలే రావు. ఈగలు వాలడంవల్ల అనారోగ్యం వృద్ధి అవుతుం దనడంకంటె అనారోగ్యవస్తువులు ఇండ్లలో వున్నట్టు ఈగలు ముసరడంవల్ల నిశ్చయించి వాటికి కృతజ్ఞత చూపి యిల్లు బాగుచేసుకోవడం మేలు. ఈగలను చంపమనడం చిత్రంగా వున్నది. మీ రెంతమంది వున్నారు? మీ కెట్లా చిక్కుతవి?

ము: మేము ముగ్గురం ముసళ్ళం ఉన్నాం. వాకిళ్లదగ్గర నిలిచి లోపలవచ్చేవాటిని మాకిచ్చిన తోలువిసనకఱ్ఱలను ప్రయోగించి సంహరిస్తాం. చంపినవాటిని నీళ్ళపాత్రలో వేసి వుంచితే ప్రతిరోజు దొరగారు తనిఖీకి వచ్చినప్పుడు అవి తేలి పాతవో కొత్తవో పరీక్షించి దూరంగా పారవేయిస్తారు. వారికి ఈగలు చంపించడంమీద వుండే శ్రద్ధ వంటపదార్థం దొంగిలించకుండా చేయడంలోగాని, సరిఅయిన సామగ్రి యిప్పించడంలోగాని ఉపయోగిస్తే బాగుండు. మేము సోమరులమై కొత్తవి చంపకుండా నిన్న చంపినవే నీళ్ళలోవేసి తనకు లెక్కచూపిస్తామని అనుమానం. మరిన్ని చంపకపోతే మాకు శిక్షగూడాను.

కా: వీండ్లు ఈగపులులు. వీండ్లు యీగలను లేచి కొట్ట నవసరంలేదు. పుసులుగారే ముసలికండ్లతో ఒకమూల గూర్చుంటే

దారినబోయే ఈగలన్నీ దీపంలోపడే రెక్కలపురుగులవలె పీండ్ల కండ్లమీదికి వచ్చి వాలుతవి. పీండ్లలెక్కకు అవే చాలు. ఈ కంపుగొట్టే ముసలివాండ్లను వంటఇంట్లోకి రాకుండా చేస్తే ఆరోగ్యం యెక్కువ బాగావుంటుందని నా అభిప్రాయం.

అంతా నవ్వారు.

11. ఉరిశిక్ష

వెంకటస్వామి : కండ్లారుస్తూ – దేవరా ! ఈగలు చంపడం అనవసరమనీ, పనికిరాదనీ చెప్పారు. మరి నాసంగతేమిటి ?

రా : నీచేత యేమిపని చేయిస్తారు ?

వెం : ఉరితీయడం !

రా : ఉరితీయడమా ! చెప్పు చెప్పు సవిస్తరంగా, అక్కడ యేమేమి చేస్తారో ? ఈ పని నీ వెందు కొప్పుకున్నావు ?

వెం : స్వప్రయోజనం, స్వామిపనీ రెండూ కలిసివచ్చినవి. దుర్మార్గులను ఉరిదీయడం లోకానికి ఉపకారంగదా ? నాకూ మాఅన్నకూ తడవకు చెరి పావుసొమ్మూ ముడుతుంది. మెడకు మాడకేటున గిట్టుతుంది. చెరిసగం పంచుకుంటాం. ఇక్కడికి అయిదుసంవత్సరాలనుంచి ఒక్కటాయిన పని జేస్తున్నాం. చెరి యెనభై రూపాయిలూ వెనకబడ్డవి. దేవుడు చాలా మేలు జేస్తే, ఇక్కడ ఇంకా ఐదేండ్లుంటాం. మాది కూనీకేసులెండి, గల్లుకు తప్పింది. మాకుగూడా ఉరిజెప్పినట్టయితే ఈసంపాదనంతా ఎవరికి బోయేదో ? మాకు ప్రాప్తముంటే ఇంకొకరి కెట్లా బోతుంది ? మేము వెళ్లేలోగా ఇంకా చెరివందా అందుకోని తీరుతాం. మఱియేం జెప్పావు దీనికి ? దుర్మార్గులను అచ్చుబోసి వదలమంటావా దేశం మీద ?

రా : జన్మశిక్ష వేస్తే చాలదా, చంపకపోతేను ?

వెం : మీరు నలుగురూ వాదించుకోండి. అన్నం పున్నం ఎరుగనివాణ్ణి. ఆయన సవాళ్లకు నే నెక్కడ ఆగుతా ?

శా : మనిషిరక్తం రుచి చూచిన పులిని ఎప్పుడూ నమ్మరాదు. పంజా ఎప్పుడు విసురుతుందో.

రా : ఖయిదులో ఉంచుతారుగదా! అదిగాక యేకోప తాపాన్నో ఒకమాటు చంపారని ఎప్పుడూ అదేపని చేస్తారా? చేనుదగ్గరా, చెట్టుదగ్గరా తగాదా పుట్టే పెద్దదయి చంపుకుంటారు. ఖూనీచేసి జన్మశిక్ష పడ్డవాండ్లు అందరినీ చంపుతున్నారా? ఎక్కడ జూచినా కాంతా కనకం దప్ప ఖూనీలకు మరొకకారణం నాకు కనపడలేదు. చిన్నతగవులకే కాకుండా పెద్దయుద్ధాలకూ ఈ రెండే కారణాలు. రామ రావణయుద్ధం కాంతకోసం, భారత యుద్ధం రెంటికినీ. ద్రౌపదికి పరాభవం జరక్కపోతే ధర్మరాజు కేవలం రాజ్యంకోసం యుద్ధానికి మొగ్గేవాడుగాడు. ఉభయపక్షాలా కోట్లమరణాలకు కారణమయిన ఐరోపాయుద్ధంపై క్షేమజా లెన్ని జెప్పినా భూసంపాదనకోసమో, వర్తకంకోసమో జరిగింది. యుద్ధాలు ముగిసినతర్వాత ఇన్ని మరణాలకు కారకులయినవాండ్లను ఉరి దీశారా? న్యాయంగా విచారిస్తే లక్షలజనాన్ని ఉభయపక్షాలా ఖూనీనేరంకింద ఉరిదీయవలసి ఉంటుంది. నేలకోసం కొట్టుకొని చావడం నాగరికజాతులకు న్యాయమయితే సామాన్యజనులకు అన్యాయమెట్లయింది? భూమికోసం ధర్మరాజూ, భీష్ముడూ పోట్లాడి అక్షౌహిణీలను జంపితే, యల్లయ్యచౌదరీ, పుల్లయ్యరెడ్డీ భూమికోసం ఎందుకు చంపుకోకూడదు? ధర్మరాజునూ భీష్మున్నీ శిక్షించే నాథు డేడంటారా? పై అధికారి లేకపోయినా వాండ్లు చేసినది తప్ప నైనా ఒప్పుకుంటే చాలు. భారతకర్త అనృతదోషానికి ధర్మ రాజుకు నరకం జూపించాడుగాని, అక్షౌహిణీలను నరికినందులకు అందరికీ స్వర్గసుఖ మిప్పించాడు. చచ్చినవాండ్లకు వీరస్వర్గంగూడా వస్తుందట. ఏ ధర్మశాస్త్రంలోను యుద్ధంలో చంపినందుకు శిక్షలు చెప్పలేదు. అట్లైతే సామాన్యజనం చంపుకుంటే నేర మెట్లయింది! జాతులదీ సామాన్యజనులదీ నేరమేనని ఒప్పుకొన్నా ప్రాణానికిబదులు ప్రాణం దీయవలసిందనే ద్వేషజన్యమయిన చట్టం ధర్మాన్నాధారం జేసుకొని లేదు. దెబ్బకు దెబ్బ, డబ్బుకు డబ్బు ప్రతినేరానికీ శిక్షగా విధిస్తున్నట్టయితే ప్రాణానికి ప్రాణమనే సిద్ధాంతాన్ని ఒప్పుకోవచ్చు. ఏనేరానికీ లేనిది హత్యకుమాత్రం ఇటువంటిశిక్ష ఎందుకు విధించవలసివచ్చింది?

కా: మాలో తమప్రశ్నకు జవాబు చెప్పగలవాం డ్లెవరూ లేరు. తమరే శలవిస్తే చేతనయినంతవరకు గ్రహిస్తాం.

రా: యుద్ధం జెయ్యడం జాతులకూ సామాన్యజనులకూ తప్పే. మానవునిలోవున్న పశుస్వభావమే చంపుకోవడానికి ప్రేరేపిస్తుంది. గుణపరిణామం జరుగుతున్నా కోతి అడవిమనిషై, వాడు రాక్షసుడై, తరువాతవాండ్లు రాక్షసప్రాయులయిన జనులయి, క్రమంగాగాని మానవుడు తనపశుస్వభావాన్ని పోగొట్టుకొని దివ్య స్వరూపాన్ని పొందడు. మానవులింకా పూర్తిగా సాధువులు కాలేదు. మానవులందరూ సాధుత్వాన్ని పొందినప్పుడుగాని జాతులు గాని, ప్రత్యేకవ్యక్తులుగాని కొట్టుకోవడము పశుధర్మంగా ఎంచి సరళమార్గాలలో తగవులు పరిష్కరించుకోరు. ఐరోపాయుద్ధము ముగిసినతర్వాత ఇకమీద జాతులమధ్య యుద్ధాలు జరుగకుండా నానాజాతులసంఘాన్నొకదాని నేర్పరచి దానిద్వారా వ్యవహారాలు రాజీగా ఫయిసలు జేసుకోవడానికి ప్రయత్నం జరిగింది. ఐరోపా జాతులలో పశుస్వభావం యుద్ధాంతమందు కొంచెము వెనుకంజ వేసినా, యుద్ధబాధలు మరపుకు వచ్చి యథాప్రకారము శాంతి వ్యాపించి జనులు భోగపరాయణులు కావడముతోటే మళ్లీ యథాస్థితికి వస్తూవున్నారు. సరిసమానజాతులతో వ్యవహారాలు రాజీగా పరిష్కరించుకుంటున్నా బలహీనులను కత్తితోనే అణచి పెడుతున్నారు. కనుక మానవులలో సాధుస్వభావము వృద్ధిఅయ్యే టప్పటికి ఇంకా చాలాకాలము పట్టవచ్చు. గాంధిమహాత్ముడు సాధుమార్గాన ఇండియాకు స్వరాజ్యం సంపాదించే ప్రయత్నం జేస్తున్నాడు.

"అహింసా పరమో ధర్మః" అనే సూత్రాన్ని అనాది సిద్ధంగా ఆచరిస్తున్న భారతదేశమే ఈధర్మాన్ని ప్రతిష్ఠించి లోకానికి మార్గం చూపవలసివుంటుంది. ఈవిషయం మీరంతా బాగా గమనించండి. కేవలం స్వాతంత్ర్యము సంపాదించడమే మనప్రయత్నం గాదు. స్వరాజ్యం నిజంగా స్వర్గరాజ్యమేగావాలె. మనమార్గం రక్తసిక్తమయితే స్వర్గరాజ్యం రాదు. నెత్తురుకూడు మనకు ఒంటదు.

మన మెంత అహింసాధర్మాన్ని పురస్కరించుకొని పని జేస్తున్నా పశుస్వభావం మధ్యమధ్య పైకి వస్తుంది. స్వచ్ఛమయిన మనమార్గం బొంబాయీ చౌరీచౌరాలలో మైలబడ్డది. మహాత్ముడు మన మింకా తగినంత గురుశిక్ష పొందలేదనీ, స్వర్గరాజ్యాని కింకా అర్హులం గామనీ ఎంచి ప్రయాణం ఆపమన్నాడు. మనం మనలో దాగివున్న పశుత్వాన్ని చంపడానికే ఇప్పుడు మహాత్ముడు గుటి మైనాడు. మహాత్ముడిలోగూడా ఏమయినా పశుస్వభావం ఇంకా మిగిలివుంటే జైల్లో హరిస్తుంది. జైలుకుబోయినవాం డ్లందరూ తమలో ఉన్న పశుస్వభావాన్ని చంపుకోవడానికి, మంచి అవకాశం భగవంతు డిచ్చాడు. ఖయిదులోకి బోయిన ఇరవై అయిదువేల మందీ సాధువు లయి బయటికి వస్తే వారు మార్గదర్శకు లయి అందరినీ సాధువులను చేయవచ్చు. మన మంతా సాధువులు కాంగనే యుద్ధం గోరం. "సంధి మిచ్ఛంతి సాధవః" అనే సరళమార్గాన్నే కార్యం నెరవేర్చుకుంటాం. భారతజాతి నెత్తురుబొట్టు కార్చకుండా స్వాతంత్ర్యాన్ని పొందగలిగితే లోకమంతా అది మహాద్భుతకార్యంగా పరిగణిస్తారు. అహింసాధర్మాన్ని ప్రతిపాదించిన మన ఋషులు అప్పుడుగదా ధన్యవాదం జేస్తారు. చంపడం జాతులకూ ప్రత్యేక వ్యక్తులకూ పనికిరాదు. ఉత్తరువు ఇచ్చిన జడ్జీదీ తప్పే; ఉరిదీయించిన ఉద్యోగులదీ తప్పే. చట్టంచేసిన శాసనసభ్యులకు దోషంలో పెద్ద భాగం పందేరం చేయక తప్పదు. నీదిగూడా తప్పే. జాతులను యుద్ధానికి పురికొల్పిన పశుస్వభావమే శాస్త్రకారులను ఉరిశిక్ష వేయడానికి పురికొల్పింది. ధర్మశాస్త్రాలలో ఉరిశిక్ష కేవలం హత్యకేగాక ఇతర నేరాలకుకూడా విధించియున్నది. తక్కిన నేరాలకు ప్రస్తుతం ఉరిశిక్ష కొట్టివేసినా ఇంకా ధర్మశాస్త్రాలకు మకిలె వదలలేదు. అది కూడా తుడిచివేసి శిక్షాస్మృతులను పవిత్రం చేయవలసిఉంటుంది.

కా: అయితే జనులు హత్య చేయరా?

రా: హత్య ఇప్పుడు మానారా? క్రోధం అధికమైనప్పుడు అన్నిటికీ తెగించే చంపుతాడు. అవతల చంపి ఇవతలికి వచ్చి తాను చంపానని గర్వపడుతూ ధర్మాధికారులతో దంభోక్తులు పలికేవాండ్లు ఎందరు లేరు? అటువంటివాండ్లకు ఉరివేయడం నిజముగా శిక్షగాదు. అందువల్లనే శిక్షలేని నేర మేమంటే, హత్యనే చెప్పవలసివస్తుంది.

వాడు పశ్చాత్తప్తుడై బాగుపడడానికి అవకాశముగూడా లేదు. కుక్క కరవంగనే పిచ్చియెత్తి అందరినీ కరుస్తుందని భయపడి చంపి నట్టు, ఒకడిని చంపంగనే వాడిని ఉరితీయడం అవివేకాన్ని తెలియ జేస్తున్నది. ఖయిదులో ఖూనీనేరస్తుణ్ణి దీర్ఘకాల ముంచితేనే బాగు పడడానికి మార్గం చేయవచ్చు. తాత్కాలికక్రోధంతో చంపిన వాండ్లను, ఉరిదీయడంకంటె అన్యాయం లేదు. శిక్ష ఎప్పుడూ నేరస్తుని బాగుచెయ్యడానికి ఉద్దేశించారు. అందుచేత చంపినవాడు ఏవిధంగానూ బాగుపడడానికి అవకాశమియ్యని ఉరిశిక్ష సర్వవిధాలా నింద్యమే. కనుక యీ పాపం ఒడిగట్టుకోకుండా మీరయినా మానుకుంటే చదువుకున్నవాండ్లు జ్ఞానం మిమ్మును చూచెయినా నేర్చుకుంటారేమో? సరేగాని ఉరిదీసేచోట యేమేమి చేస్తారో వివరంగా చెప్పు.

వెం: యేముంది. మామూలుగా జరిగేదే. ఉరిదీసేయింట్లో రెండు దూలాలకు రెండు వుచ్చులు వేలగట్టి వుంటవి. మెడకు తగిలించే భాగం సులభంగా వుచ్చుజారి దబ్బున బిగుసుకోనేటందుకు మెత్తగా మైనం పూస్తారు. పూర్వం ప్రతిమాటూ కొత్త తా డుపయోగిస్తుండేవాళ్లు. ఇప్పుడు వృథాఖర్చు లేకుండా తెగకుండా వున్నంతకాలం యెన్నిసార్లకయినా వొకతాడే ఉపయోగిస్తున్నారు. కాళ్ళకిందుగా మనిషి లోతు గచ్చుగుంటలు రెండుంటవి. గుంటల మీద చెక్కలు మూతవేస్తారు. చెక్కలు రెండూ జోడించే వుంటవి. వాటిరెంటికీ బిగించి వొకప్రక్కగా మర వొకటి వుంటుంది. ఆ మర తిప్పితే రెండుచెక్కలూ వొంగుతవి. గుంట అడుగున కొద్దిగా యిసుక బోసివుంటుంది. హైకోర్టువారు ఉరిశిక్ష ఖాయం చేసిన తర్వాత గవర్నరుగారికి అపీలు చేసుకోకపోయినా, చేస్తే తోసివేసినా ఉరివేసేతేదీ నియమిస్తారు. జిల్లాకోర్టులో ఉరిశిక్ష వేసినప్పుడే మనిషి నిరాశ చెందుతాడు. అపీలులో ఉరి ఖాయ మైనతర్వాత జీవితాశే వదులుతుంది. ఈ మధ్యకాలంలో కృష్ణా, రామా అనుకొంటూ చదువుకున్నవాండ్లు భజనలు చేసుకుంటారు. రామదాసుచరిత్ర మొదలైన పుస్తకాలుగూడా చదువుకుంటారు.

రా:. ఉరిశిక్ష బడ్డవాండ్లకు కోరినతిండి పెడతారంటారే?

వెం: అదంతా లేదు. పూర్వాంసంగతి నాకు తెలియదు. నా హయాంలో అందరికీ పెట్టేభోజనమే వాండ్లకూ పెట్టుతున్నారు. భోజనానికీ, స్నానానికీమట్టుకు బయటికి దీస్తారు. హమేషా రాత్రింబగళ్లు వంతులప్రకారం ప్రతిఖయిదీకి ఒక్కొక్క వార్డరుచొప్పున ఫారా యిస్తుంటారు. భోజనానికి బయటికి తీసేటప్పుడు ఛీపువార్డరు వచ్చి బయటికి దీయించి అన్నం తనిఖీజేసి మల్లలో బెట్టించి, అపాయవస్తువు లేమయినా ఆత్మహత్య జేసుకొనేటందుకు గదిలోగాని, దుస్తులలోగాని వున్నవేమో జడితీ చేయించి లోపలికిపంపిస్తారు. సాధారణముగా ఉదయం $5\frac{1}{2}$ గంటలకు ఉరితీస్తారు. జబ్బుగావుంటే ఉరిదీయగూడదు. యెందుకనో తెలియదు. నిండుప్రాణాన్ని ఉరిదీయవలెనని ఉద్దేశ్యం గామాలె. రేపు ఉరిదీస్తారనంగా ఆ మనిషి తూకంగల యిసుకబస్తాను, ఉరితాడు ఆగుతుందో ఆగదో చూడడానికి దూలానికి వేలదీస్తారు. ఉరిదీసేసమయాన సూపరింటెండెంటు, జైలరు, మేజస్ట్రీటు, డాక్టరు, ఛీపువార్డరు హాజరులో ఉంటారు. వార్డర్లంతా చుట్టూ ఫారా వేస్తుంటారు. రేపు ఉరిదీస్తారనంగా నేను, మాఅన్నా తాడు సరిజేసి బల్లలన్నీ తుడిచి సిద్ధముగా ఉంచుతాము. ఆరోజు ఉదయం 5 గంటలకు వార్డర్లు మమ్ములను కొట్లల్లోనుంచి ఉరిమానిదగ్గరకు తీసుకొనిపోతారు. మేము వెళ్లి మళ్లీ తాళ్లుచూస్తాం. దొరగూడా తనిఖీచేస్తాడు. అంతట ఆయన ఉత్తరు వియ్యంగనే వార్డర్లు బోయి ఖయిదీని చేతులు వెనుకకూ, కండ్లకు గంతా గట్టి నడిపించి తీసుకొనివస్తారు. సాధారణంగా ఖయిదీకి ఇసుక తూకం వెయ్యడాన్నిబట్టే మొదట తెలుస్తుంది. ఆరాత్రి సాధారణంగా నిద్రపట్టదు. తీసుకుపోవడానికి ప్రతినిమిషం వార్డర్లు వచ్చి లేవమన్నట్టే వుంటుంది. తీసుకొని వచ్చేటప్పుడు సాధారణంగా నడిచే వస్తాడు. తెల్లవాండ్లంత ధైర్యంగా నడవలేరు. నడవలేక కిందబడతారు. అట్లా పడిపోయే వాండ్లు మనలో నూటికి ఒకరుగూడా వుండరు. నడిపించి తీసుకొని పోయి బల్లమీద నిలువబెట్టి జాడించకుండా కాళ్లకు తాడు కట్టుతారు. మాఅన్న ఉచ్చు సరిజూస్తాడు. నే మెడకు తగిలించి బిగిస్తే ముడి ప్రక్కకు పోయేట్టుగా పెడతాను.

రా: ఆసూత్ర మేమిటి?

వెం : అట్లయితే చప్పున బిగిసి ప్రాణం హాయిగా పోతుంది.

కా : నీ హాయి పాడుగాను — హా యేమిటోయ్ ?

వెం : ఎక్కువశ్రమపడడు. నేను తగిలించంగనే దొర ఇషారా ఇస్తే జయిలరు కాలితో మర తొక్కుతాడు. చెక్కలు రెండూ వంగుతవి. మనిషి వేలాడుతాడు.

రా : ఉరి తగిలించేటప్పుడుగాని, మరతిప్పేటప్పుడుగాని, మనిషి యేమయినా అంటాడా ?

వె : ఏమీ అనడు. ముడుక్కొని ఊరకుంటాడు. బిగుసు కుండేటప్పుడుమాత్రం కిచుక్కుమని చిన్నశబ్ద మవుతుంది. మూత్ర విసర్జనం చేసుకుంటాడు. నాలుక, గుడ్లు బైటికి వస్తవి. గుంటలో వేలాడుతుంటాడు. కాళ్లు నేలకు తగలవు. అయిదు నిమిషాలలో పని పూర్తిఅవుతుంది. అంతట తలుపులు తాళాలువేసి ఎక్కడివా ళ్లక్కడ వెళ్లుతారు. తరువాత ఏడుగంటలకు సూపరింటెండెంటు వచ్చి తాళందీస్తేనే శవాన్ని దింపి ఉరి ఊడదీస్తాను. దొర, డాక్టరు పరీక్ష జేసి చచ్చినట్టు సర్టిఫికెటిస్తారు. చచ్చినట్లు దృఢపర్చుకోవ డానికి సీలమండలవెనుక నరాలు కోస్తారంటారు గాని ఈజయిల్లో చేయరు. ఉరిదీసినవాడిచుట్టాలు కోరితే శవాన్ని స్వాధీనపరుస్తారు. లేకపోతే వైద్యవిద్యాలయాలకు విద్యార్థులు కోసి పరీక్షించుకొనే టందుకు పంపిస్తారు.

రా : దేవుడు పుట్టించి పెంచిన జీవాన్ని అయిదునిమిషాలలో నాశనం జేస్తారా ?

వెం : ప్రాణ మేమి తట్టెడా ? పుట్టెడా ? నిమిషంలో వుప్పున ఊదినట్టు గాలి ఎగిరిపోతుంది. ఇంతకూ ఆఘటానికి అట్లా వ్రాసి పెట్టివున్నది.

రా : అంతే నన్నావు. ఒక్కమాటలో తేల్చివేశావే!

వెం : కాకపోతే మరివొకరి వశమా ? శివు డెరికలేనిదీ చీమయినా కుట్టదు.

రా : ఆ. అవును. ఆచీమే కుట్టకపోతే మనిషిమాత్రం ఆయన ఎరుకలేనిదీ చస్తాడా ? పెదవులు చప్పరించి — అవునుగాని, మనుష్యప్రయత్నమే ఎక్కువ. పురుషప్రయత్నం ఆరుపాళ్లయితే దైవం రెండుపాళ్లు, వెంకటస్వామీ! నీకర్మ సిద్ధాంతం జెప్పి

నావుత్సాహం కొంత అణిచావు. కాని లోతుకు దిగి విచారిస్తే నిరుత్సాహపడడానికి కారణం లేదు. ఉరిశిక్ష ఘోరం. నీకు ఉరిదీసేటప్పుడు భయంబుట్టదా?

వెం: పిచ్చిఅయ్యలా గున్నావు. నాచేతిమీదిగా ఎనభయి మందిని ఉరిదీశాను. ఒకటీ రెండూ అయ్యేవరకూ కొంచెం పీచు పీచుమన్నదిగాని, తరువాత పరిపాటి అయిపోయింది. ఇప్పుడు ఉరిదీయడమంటే నీళ్లచర్లాటమే.

రా: అవును. ఉరిశిక్ష వేసే జడ్జీలకు, ఉరిదీయించె సూపరింటెండెంట్లకూ, మేజస్ట్రీట్లకూ, డాక్టర్లకూ, నీమోస్తరుగానే మొదట కొంచెం కష్టంగావున్నా తరువాత గడుసుపారుతారు. అనగా సున్నితభావాలు నశించి ఘట్వాయీలయినారని అర్థం. ఇంత మందికి పశుత్వమిప్పిస్తున్న ఈ ఉరిశిక్ష పోవడం అవసరము.

కా: తక్కినసంగతు లెట్లా వున్నా, అనేకమంది ఒడ్డున బడుతారు. ఎన్నికష్టాలు పడుతున్నా ప్రాణమంటే ప్రతివాడికీ తీపిగదా? అదృష్టముంటే యేజూబిలీకో బయటన్నా పడతారు.

పదిగంటలు కావచ్చింది. రెండవఫారాకూడా మారి పోయింది. మాటలసందడిన జనం చుట్టలుగూడా మానుకొన్నారు. చాలామంది గారెలు వొద్దన్నారు. కొంవరు అందరిమెదుటా తినకపోయినా తినేవస్తువు పారవేయగూడదని దాచిపెట్టుకొన్నారు. పేల్చిన ఉడతను అందరూ పట్టుబట్టి పారవేయమన్నారు. రామదాసు కొంత మనస్సంతోషంతో పడుకున్నాడు. అందరూ మెదలకుండానే పండుకున్నారు. చిటుక్కున శబ్దం, దూదికాలిన కముకంపు, కొద్దిగా పొగవాసన వస్తూనేవున్నవి.

12. అసహ్యమే లేదు

సోమవారం ఫయిలురోజు. ఒక అరగంటముందే కొట్లు దీశారు. దూరంగాపోయి తెచ్చుకోకుండా బ్లాకు ఆవరణంలోవున్న కొళాయిలోకే నీళ్లువచ్చినవి. చాలాసేపు తెరిచివుంచితే ఆలస్యమవుతుందని కక్కసు వెంటనేమూసి జాడుమాలీ బాగుచేస్తున్నాడు. మొగాలు కడుక్కొనేవరకు గంజిహండాలు హాజరుగా వున్నవి.

వార్డరు జీవరత్నం అందరినీ ఒంటిఫయిలుగా నిలువబెట్టించి గంజి బోయిస్తున్నాడు. రత్నం జైలు ఉద్యోగస్తులలో రాక్షసగణంలో చేరినవాడు. విడిఖయిదీ రాముడు ఫయిలులో ఒక అడుగు ప్రక్కకు తొలిగి నిలుచున్నాడు. వార్డరు బూటుకాలుతో తన్ని చోటాకర్రతో ముంజేతిమీద గొట్టాడు. కాలు నెత్తురు కారుతున్నది. చెయి కదుముగట్టింది. ఇద్దరు స్వదేశీఖయిదీలు గూడా చూశారు. వార్డరు ఒకాయనకు బీడీ లిచ్చి లోబర్చు కున్నాడు. ఒకరిద్దరు స్వదేశీఖయిదీలు దొరతో చెప్పుకోమని రాముణ్ణి ప్రోత్సాహపర్చారు. భోజనాలయినతరువాత ఆవరణమూ, గదులూ శుభ్రంగా వూడ్చారు. చాపలూ, గొంగళ్లూ, రెండేసోజత చట్టలూ, ముందు పర్చుకొని అంతా ఫయిలులో నిలువబడ్డారు. స్వదేశీఖయిదీలు, తక్కినవాండ్లూ కలిసి నిలువడానికి వీలులేదు. విడిగా నిలుచోవాలె. క్వారంటులో ఉన్నంతకాలం గొంగడి లేకుండా ఉండి కొత్తగా బారకాసులోకి వచ్చినఖయిదీ ఒకడు ఫయిలులో నిలుచున్నాడు. వార్డరు వెళ్లి దాక్కోమన్నాడు. స్వదేశీవాండ్ల ఆసరా చూచుకుని వాడు పోలేదు. మిటకరిస్తూ వార్డరు ఊరుకున్నాడు. అలవాటుపడ్డచోటాకర్ర కదిలింది గాని చెయిలేవలేదు. దొరా, జైలరూ, సర్జనూ, ఛీఫువార్డరూ ఫయిలుకు వచ్చారు. వరుసగా చూస్తూ పోతున్నారు. స్వదేశీఖయిదీలు పులుసు బాగుండ లేదనీ, రొట్టెలకిచ్చే గోధుమపిండిలో బియ్యపుపిండి కలుస్తున్నదనీ, మరికొందరు అన్నం పడడంలేదు, రొట్టె లిప్పించమనీ అడుగుతున్నారు. చిన్నఉద్యోగస్తులప్రాపకం గలవాండ్లు తాము స్వయంగా అడగనట్టు నటించి వాండ్లే అడిగేటట్టు చేసుకున్నారు. తోచిన జవాబులు చెప్పుతూ దొర వెళ్లుతున్నాడు. ఒక వెట్టిబాగులఖయిదీ స్వదేశీవాండ్లతో పాటు తనకూ రోజూ స్నానం చేయడానికి ఉత్తరువు గోరాడు. దొర సాధారణంగా తొణికేవాడు కాడు. హృదయం మంచిది. ఖయిదీ ధూర్తుగా మాట్లాడినా వాడిమీద దీర్ఘకోప ముండదు. అప్పు డేదయినా లేదన్నా తరువాత ఆలోచించుకొని యుక్తమైన ఉత్తరువు లిస్తాడు. కిందిఉద్యోగులే

ఆయనను కొంతవరకు చెడుతోవని నడుపుతారు. రాముడు సలాంపెట్టంగనే దొర ఆగాడు. వార్డరు తాను గంజి పోయించుకుండేటప్పుడు కాలిమీద తన్ని చేతిమీద కొట్టాడని చెప్పుతూ గాయాలు చూపించాడు. అక్కడికి స్వదేశీవాండ్లు దూరంలో ఉన్నారు. వాడు చెప్పినదాంట్లో గంజి అనేమాట ఒకటే దొరగారికి తెలిసింది. గాయాలుమాత్రం చూచి వార్డరువంక దిరిగాడు. గంజికీ, గాయాలకూ లంకెబెట్టి గంజి బోయించుకోబోతే రాయితగిలి పడితే గాయ మయినది యని హిందూస్తానీలో తర్జుమా చేశాడు. దొర ఓదార్చి తత్క్షణం ఆసుపత్రిలోకి తీసుకొని పొమ్మని సర్జనుకు ఉత్తరువు చేసి ఇంకొక బ్లాకుకు వెళ్లిపోయినాడు. స్వదేశీవాండ్లు వార్డరు నడిగితే తన ప్రాణంమీదికి వచ్చినప్పుడు యేదో అబద్ధమాడి తప్పించుకొన్నా నన్నాడు. స్వదేశీవాండ్లు ఏమిచేయవలసినదీ ఆలోచించుకున్నారు. స్వదేశీఖయిదీలు తప్పుజేస్తే వార్డరు రిపోర్టు చెయ్యకుండా ఊరుకున్నాడు గనుక అతనిమీద రిపోర్టుచెయ్యవద్దని చాలమంది అన్నారు. ఒకాయన మనవాండ్లు చేసేనేరాలు రిపోర్టుచెయ్యకుండా కమ్మిపుచ్చుతూ ఉద్యోగస్తులమీద మాత్రం ఎందుకు రిపోర్టు చెయ్యడమని వూరుకున్నాడు. మొత్తంమీద ఖయిదీని కొట్టినందుకూ, దొరకు తప్పుసంజాయిషీ ఇచ్చినందుకూ రత్నానికి ఉద్యోగం పోకుండా నిలిచింది. రాముడుమాత్రం ఆసుపత్రిలో ఉండి కాలిమీద దెబ్బకు నాలుగురోజులు గంజిపథ్యం జేసి కొనవూపిరితో వార్డుకు తిరిగివచ్చి స్వదేశీవాండ్లతో మాట్లాడ్డం మానివేశాడు. వార్డరు స్వదేశీవాండ్లు రాముడిని మళ్లీ రేపెడతారేమోనని రాముడికి రెండు బీడీ లిచ్చి రాజీపర్చుకున్నాడు. అంతటితో రాముడికేసు అంత్యమయింది.

ఫయిలు అయినతర్వాత అంతా చాపలుమడిచి చుట్టలు అరుగుమీద బెట్టుకున్నారు. అన్ని బారకాసులలోను ఫయిలు పూర్తిఅయింది. ఎనిమిది గంటలకు పనిగంట కొట్టారు. ఈలోపుగా రామదాసు రెండోచల్లడమూ, చొక్కా ఎవరో కాజేశారు. వెదకడాని కవకాశం లేకుండా వార్డరు ఫయిలు కూర్చోమని కేకలు వేస్తున్నాడు. రామదాసు వార్డరుతో చెప్పుకుంటే,

ఎవరికో బీడీల కమ్ముకొని పోయినవని వంక పెట్టావా? అని చోటాకట్టె ఎత్తాడు. పుల్లప్ప ఆయన చాలా పెద్దమనిషి అని చెప్పబోతే కొందరు స్వదేశీవాండ్లే చల్లాడాలు, ధోవతులు దొంగిలించి బీడీల కమ్ముకుంటున్నారని ఫిర్యాదు వచ్చింది. దాని కేమి చెప్పుతా వన్నాడు.

జీవరత్నానికి స్వదేశీవాండ్లమీద బాగా కంటు కలిగింది. వాండ్లను సాధించవలెనని పట్టాడు. స్వదేశీవాండ్లు మొదటిమోస్తరు కాదు. జన మెక్కువైనకొద్దీ అన్నిరకాలవాండ్లూ వచ్చారు. బీడీలూ, సిగరెట్లూ, పూర్తిగా తాగుతున్నారు. అల్లరెక్కువయింది. వార్డరీసంగతి దొరకు రిపోర్టుచేశాడు. సాయంత్రం 7, 8 గంటలమధ్య కాపలా తక్కువ. అంతా చుట్టలు తాగుతుంటారు. డుబ్బుజైలరూ, వార్డరులూ స్వదేశీవాండ్ల బ్లాకుమీదపడి తాళాలుదీసి సోదాలుజేశారు. ఆరాత్రి యేమీ దొరకలేదు. తక్కిన ఖయిదీలదగ్గర పొగాకు కొంత దొరికిందిగాని ఆసంగతి దొరకు రిపోర్టుకాలేదు. తక్కినవాండ్లెవరూ తాగరనీ, స్వదేశీవాండ్లు ధనవంతులు కావడంచేత వార్డర్లను లోబరుచుకొని తెప్పించుకుంటారనీ దొరకు తెలిసిన సమాచారం. స్వదేశీవాండ్లదగ్గర పట్టుబడ్డా క్రింది ఉద్యోగస్తులు బయటబెట్టరని దొర కనుమానం. ఒకరోజు స్వదేశీవాండ్లంతా స్నానానికి పోయినప్పుడు తానూ, యూరోపియన్ జైలరూ, వార్డరును తీసుకొనివచ్చి అనుమానపుమనుష్యుల పడకలు సోదాజేశాడు. ఒకరి పడకక్రింద పొడుంమాత్రం దొరికింది. అది దొరికినాయన తనదిగాదు అరుగుమీద ఎవరో పొడుం పెట్టివుంటారు. చూడక దానిమీద పక్క వేసుకున్నా నన్నాడు. పెద్దచేపలు చిక్కకపోవడంచేత దొర అంతగా ఆవిషయం గమనించలేదు. స్వల్పంగా వదిలిపెట్టాడు. ఇంకొకసారి పగలు అంతా ఉండగానే జైలరూ, తానూ వచ్చి సోదా చేశారు. ఇది వదిలేటట్టులేదని దొరకు అనుమానంగా ఉన్నవాండ్లు ప్రస్తుతం మానివేశా రని నచ్చజెప్పితే అంతట సోదాలు మానుకున్నారు. ఖయిదీలు నూటికి తొంభైతొమ్మిదిమంది పొగాకు ఉపయోగిస్తారనీ, వార్డర్లు పొగాకువర్తకం చేస్తారనీ స్వదేశీవాండ్ల

ద్వారా తెలిసింది. దానిమీద గేటులో జ్ఞానానందనాయరును జప్తీచేయడానికి నియమించారు. అంతవరకు పొగాకు బాహాటంగా సింహద్వారంగుండానే వచ్చేది. బయట పనిచేసే ఖయిదీలు సాయంత్రము లోపలికి వచ్చేటప్పుడు ఒక చేతిలో కూరగాయలూ, రెండవదానిలో బీడీలు తెచ్చుకుంటే గేటుదగ్గర కూరగాయ లిచ్చి లోపలికి అడ్డంకి లేకుండా పోవచ్చు. జ్ఞానానందనాయరు జప్తీచేయడం మొదలు పెట్టిన తరువాత గేటుగుండా విశేషంగా రావడంలేదు. చాలాభాగం రాత్రులే మూటలుగట్టి వార్డర్లు గోడలమీదుగా అందిస్తున్నారు. వర్తకం యథాప్రకారంగానే జరుగుతున్నది.

రామదాసుగుడ్డలు బోయినతరువాత పుల్లప్ప జాడాలుతీసి తమవార్డులోవున్న ఒక ఖయిదీ కిటికీకమ్ములలోగుండా అవి బయటికి విసిరితే పాకీవాడుదాచి రెండో వార్డులోవున్న ఇంకొకడి కమ్మకుంటే వాడు పన్నెండుబీడీ లిచ్చాడనీ, అవి ఉభయులూ పంచుకున్నారనీ తెలిసి వాండ్లముగ్గురిదుస్తులూ పుల్లప్ప దొంగిలించి దాచిపెట్టి వాండ్లు పోయినవని అనుకుంటే అవి రామదాసుదుస్తులను వెదకబోయినవి నాలుగూ కలసి ఎవరివి వాండ్లకు వస్తవని పుల్లప్పన్నాడు. అంతట నలుగురూ తగాదా తీర్చి ఎవరివి వాండ్ల కిప్పించారు.

పుల్లప్ప వంటపనికీ, కామానాయుడు డుబ్ జయిలరుదగ్గర సామగ్రు లందించేపనికీ, రామదాసు తాడు పేనడానికీ వెళ్లారు. పుల్లప్పకూ, కామానాయుడికి చాలా మంచిపనులు దొరికినవి. రాజుకూ, ఆంబోతుకూ, జయిలులో వంటఖయిదీలకూ అశనలోపముండదు. సామగ్రు లందించే కామానాయుడినిగూడా ఈరకంలోనే చేర్చవచ్చు. కామానాయుడుదగ్గర గోధుమపిండి తీసుకొని ఆసుపత్రిపని చేయించే ఖయిదీవార్డరు రోగుల కివ్వవలసినపాలలో నీళ్లు గలిపి మానెడుపాలూ, పంచదారా మిగిల్చి ఆసుపత్రి అడవలో క్షీరాన్నం చేయించాడు. గోధుమపిండి మిగిల్చి తరచుగా ఉపమా చేయిస్తుంటారు. కామానాయుడు తన భాగంకింద ఇచ్చిన క్షీరాన్నంలో మిగిల్చి రామదాసుకోసం మధ్యాహ్నభోజనానికి వచ్చినప్పుడు తెచ్చి ఇచ్చాడు. రామదాసు దాని పుట్టుపూర్వాం విచారించి తిన నన్నాడు. కామానాయుడు తానా పని చేసినందుకు

పశ్చాత్తాపపడి శిక్ష విధించమని రామదాసును కోరితే ప్రథమ తప్పిదంగా యెంచి ఆపూట ఉపవాసం, రెండువందలసార్లు రామనామ జపం విధించాడు.

ఆపూట భోజనంలోకి సాధకం వంకాయలపులుసూ, కొంత ముల్లంగి ఆకూ, ముదురుగడ్డలుగూడా ఇచ్చారు. జయిలులెఖ్ఖలలో ఆరుమళ్లవంకాయలు ఇచ్చినట్టు ఖర్చు వ్రాసివున్నది. దర్జాకొద్దీ దేశీయవుద్యోగులందరికీ సువారాలు పంపారు. మిగిలినవాట్లో చాలాభాగం వార్డర్లందుకున్నారు. శేషించినవాట్లో ఏరి ఖయిదీ వార్డర్లు తియ్యాన వండుకున్నారు. మిగిలినపుచ్చువంకాయలు తరిగి పుచ్చుముక్కలు తీసివేస్తే బొత్తిగా పులుసులో వంకాయలు వేసినట్టే కనపడదని ఆపాళంగానే వేశారు. ఇచ్చిన ముల్లంగాకు, ముడిగడ్డలూమాత్రం ఎవరూ అంటుకోలేదు. అంతా పులుసులోనే పడ్డది. పుచ్చుముక్కలూ, తెల్లపురుగులూ పులుసుమీాద ఈదులాడుతున్నవి. ఎగ్గులేనివాండ్లుగనుక జనం కనపడ్డపురుగు లేరి రోతలేకుండానే తిన్నారు. “క్షుధాతురాణాం నరుచిర్నపక్వం” అన్నట్టు పురుగులుంటేమట్టుకు బాగుండ కేమి జేస్తుంది? పుల్లప్ప స్వయంపులుసు తెచ్చే ఆయన నడిగి కాస్త వేయించుకొని వచ్చి రామదాసు కిచ్చి ఎట్లాగో ఆపూట తోశాడు. పుల్లప్ప అడవలోనే భోజనం జేశాడు. అతనిపని అందరిలోకి వాటంగా వున్నది. అంతా పనికి పోయినారు.

రామదాసు చెయిదిరగా తాళ్లుపేనినవాడయినా అలవాటు తప్పి చేయి వరుసుకున్నది. అట్లాగే ఒరగబెట్టి, సాయంత్రానికి నలుగురితోపాటు టాసిచ్చాడు. రూలుప్రకారం అలకంగా సగంపని చెయ్యవచ్చునని మనస్సుకు ధైర్యం దోచింది. సాయంత్రం నవ్వు మొగంతో వచ్చి పుల్లప్పతో చెప్పాడు. అంతా భోజనం చేసి ఫయిలు కూర్చున్నారు. స్వదేశీవాండ్లుగూడా కప్పలతక్కెడవలె ఫయిలు కూర్చుంటున్నారు.

ఎవరో కొట్టుకుంటున్నట్టు అరుపులు వినపడ్డవి. అడవ కెదురుగా డుబ్జైలరుఆఫీసుముందు గలభా జరుగుతున్నది. ఖయిదీవార్డర్లూ, హాజరులో ఉన్న కొందరువార్డర్లూ పరుగెత్తు

తున్నారు. ఎవరో వార్డరు వచ్చి ఒకటోనంబరుస్వదేశీవాండ్లుండే బారకాసు ఆవరణకు గేటుతాళం వేశాడు. 1-వ బ్లాకులో ఉన్న నల్లకుళ్లాయిలు స్వదేశీవాడిని కొడుతున్నారని అరిచారు. వెంకట రెడ్డిని కొట్టి మోసుకొనిపోయి ఒంటికొట్లో దోసి దిగంబరిని చేసి మర్దన చేశారు. రెడ్డి చాలాబలవంతుడు. ఛీఫువార్డరుకుకూడా దెబ్బలు తగిలినవి. జైలులో ఒకవస్తాదు ఖయిదీగా ఉన్నాడు. వాణ్ణి ఉద్యోగస్థులంతా ఇష్టమువచ్చినట్లు అడవకుపోయి తిననిస్తారు. బలవంతుడయిన ఏఖయిదీనైనా కొట్టించేటప్పుడు అతనినే ఉపయోగిస్తారు. ఇది జైలరూ, ఛీఫువార్డరూ ఆలోచించి చేసినపని. ఛీఫువార్డరు ఆదంసాహెబు స్వభావంగా క్రూరుడు. కాని జిత్తులమారి. సాధారణంగా ఎవరికీ చిక్కేవాడు గాడు. జైలరు మూలకంగా ఈ స్వదేశీవాండ్లవ్యవహారంలో ఇరుక్కున్నాడుగాని లేకపోతేదూరంగావుండేవాడు. ఇరుక్కున్నందుకు శాస్తి అయింది. కేసు బయటపడకుండా చేయడానికి ఉద్యోగస్థులంతా ప్రయత్నించారు. సాక్షుల నందరినీ తిరగదీశారు. ఒంటికొట్లలో ఉన్న స్వదేశీవాండ్లనుగూడా తిరగదియ్యడానికి జైలరు ప్రయత్నించాడు. వాండ్లు సాధ్యంకాలేదు. అయినా వాళ్లు ప్రత్యక్షసాక్షులు కారు. అడవలో పనిజేస్తున్నవాళ్లందరూ ప్రత్యక్షంగా చూచినవాండ్లే. వాండ్లు సాక్ష్యం జెప్పడానికి సిద్ధంగా వున్నారు. ఉద్యోగస్థులు ఒకండ్లనూ పలకనియ్యలేదు. దెబ్బలుతిన్నవాడు చచ్చినా కేసు ఇంతే అయ్యేది. సాక్ష్యం జెప్పించదగినటువంటి ఉద్యోగస్థులు కోరినప్రకారము పోవడానికి ఒప్పుకోనటువంటి ఖయిదీవార్డర్లను కమానెత్తారు. జైలు అధికారులకూ గవర్నమెంటుకూ అపకీర్తి వస్తుందని న్యాయమయినకేసును కమ్మీచేశారు. ఈకేసు ఫలితం ఏమయినా దీనివల్ల నేర్చుకోవలసిననీతి ఒకటున్నది. జైలు సూపరింటెండెంటుకు లోపడని ప్రత్యేక డిపార్టుమెంటు జైలులో జరిగే నేరాలను కనిపెట్టి సాక్షులను అమర్చే ప్రత్యేకశాఖ లేకపోతే జైలు ఉద్యోగులుచేసే దుండగాలు బయటికి రావు. చిన్నఘాతనేరం దగ్గరనుంచి హత్యవరకూ ఇదివరకు అనేకనేరాలు కమ్మీ జరిగినట్టే వినికి. వెంకటరెడ్డిని ఒంటికొట్టిడిలో వేసినతర్వాత బిగుబ్లాదారు.

నేరము అడవ కెదురుగా జరగనట్టే లెక్క. ఎవడయినా అడవలో వాడు సాక్ష్యం చెప్పినా విలువలేకుండా జేశారు. హాజరులో లేని సూపరింటెండెంటు తాను వచ్చినప్పుడు బిగులు ఒంటిగొట్టుదగ్గరనే వేసినట్టు వినబడ్డదని సాక్ష్యం చెప్పుతాడు. ఆయన మోతుబరి సాక్ష్యంమీద అన్ని సాక్ష్యాలు ఎగిరిపోతవి. చీకటిపడ్డది. రామదాసు వగైరాలను బారకాసులలోకి పంపి తాళాలు వేశారు. తెల్లవార్లూ సాయంత్రం జరిగిన తగాదా కబుర్లే వస్తున్నవి. ఖయిదీవార్డర్లు తలా ఒకరకంగా కబుర్లు దెచ్చేవాండ్లు. ఆరోజు మనమిత్రమండలిలో ఇతరసంభాషణ లేమీ ముఖ్యమయినవి జరుగలేదు. దైవప్రార్థన మాత్రం చేశారు. తేపావచ్చే కబుర్లు తర్కించుకుంటూ ఆలస్యంగా నిద్రపోయారు. తెల్లవారి లెక్క అయినతర్వాత కామానాయుడు కక్కసుకు పోయినాడు. రాత్రి ఒంటిగంటకే పుల్లప్పను అడవకు లేపుకొని పోయినారు. ఓవరుసీయరు ఆరోజు రెండుమాత్రపుకుండలు కక్కసుకుండా మోయడానికి ఒంతులప్రకారం మనుష్యులను యేర్పాటుచెయ్యడంలో రామదాసు ముగ్గురిలో ఒకడు కావడం తటస్థించింది. యేర్పాటుకాంగనే ఒకడు రెండుకుండలలో మాత్రం ఒకదాంట్లో పోసి ఒట్టికుండ తననెత్తిన పెట్టుకొని వెళ్లి పోయినాడు. తేలికయిన కక్కసుకుండ రెండవవా డెత్తుకున్నాడు. నిండుకడవ రామదాసుపాల బడ్డది. నీరు తొణికిసలాడుతున్నది. ఓవర్ సీయరు ఎవడో టక్కరితసం జేసి ఒట్టికుండ ఎత్తుకొనిపోయినాడని తిడుతూ పార్లిపోయేకుండను రామదాసు నెత్తిని పెట్టించాడు. మెల్లెగా నడుస్తూ కక్కసుభావిదగ్గిరకు పోయేవరకూ ఆపాదమస్తకం తడిసింది. గుడ్డలు తడిసి ముద్దయినవి. కడుకోవడానికి అక్కడ నీళ్లు లేకపోయినవి. తిరిగీ బారకాసుకు వచ్చేలోగా పుల్లప్పకూ కామానాయుడికీ జరిగినవృత్తాంతమంతా తెలిసింది. వాండ్లు వార్డరును బతిమెలాడుకొని కొళ్లాయిదగ్గిర రామదాసు స్నానం చేయడానికి ఒప్పించి చౌకా చల్లాడం తెచ్చి సిద్ధంగా ఉంచారు. రామదాసు వచ్చి,

రా : పుల్లప్పా! ఈరోజు వంతుపని చేసివచ్చా. దూరంగా ఉంటే ఆపని అసహ్యాంగా ఉండేదిగాని దిగిచేస్తే అన్ని అసహ్యాలు

పోయినవి. ఎవడివృత్తికి వాడలవాటుపడతాడు. ఇకమీద కక్కసుకుండ చూడంగనే ఉమ్మివేసి తొలిగిపోవడం మట్టుకు నాకుండదు. ఈమధ్య స్వదేశీవాండ్లంతా అధికార్లతో తగాదాపడి కుండలు మేము మోస్తామంటూ ముందుకువచ్చి పెద్దా పిన్నావరుసగా మోశారట. ప్రపంచంలో అసహ్యామంటూ లేదని నాకు స్పష్టమయింది.

పు : కండ్లనీండ్లపర్యంతమయి స్వదేశీవాండ్లంటే యేదో మాటపట్టింపుమీద చేశారు. మొయ్యవలసినజాతులు వేరేవుంటే నిన్నెందుకు మొయ్యమన్నాడు ?

రా : అందరివీ ఒంతులుగా ?

పు : ఆ కులపువాండ్లలో ఒకరొకరికి ఒంతుగాని మన కేమివంతు ? ఓవరుసీయరు టక్కరితనంజేసి ఎదట ఉన్నవాడినెత్తిన బెట్టి పంపాడు.

రా : అయితే నేమిలే. ఇదీ ఒకందుకు బాగానేవున్నది. అంతా రామమయమె. అసహ్యించుకోవలసిం దేమీ లేదు. ఆధర్మం నాకు బాగా సుబోధకమయింది.

పు : స్నానం చెయ్యండి.

రా : ఎందుకు స్నానం ?

పు : అనారోగ్యం గాదా, కంపుగొట్టుకొంటూనూ ! మాకు చెడుగాలు గొడుతున్నది. మీవద్దకు రావద్దంటారా ఏమి ?

రా : అవును. అడవులలో నివసించే అవధూతలు తమఇష్టం వచ్చినట్టుండవచ్చును గాని జనపదంలో వుండే మనబోటివాండ్లు ప్రపంచానికి ఎబ్బెరికంగా ఉండగూడదు. సాధ్యమయినంతవరకు సరియైన ప్రపంచధర్మాలే అవలంబిస్తూ పోవాలె.

పు : త్వరగా స్నానం చెయ్యండి. భోజనంవేళ అవుతున్నది.

రా : అట్లాగే పదండి.

13. భాగాలు

కొబ్బరితాడు పేనడంచేత బుడిపి గట్టు రాచుకొని చేతు లక్కడక్కడ ఎఱ్ఱపుండుపడ్డా రామదాసు సాయంత్రానికి టాసియ్య

గలిగాడు. యథాప్రకారం భోజనం చేసినతరువాత కొట్లుతాళాలు వేశారు. చుట్టలుతాగడం చాలావరకు తగ్గింది. చుట్టరంధి ఆచుకోలేనివాండ్లు అరుగులసందున కూర్చుని కక్కుర్తిపడుతున్నారు. కనకుండా కట్టెడుపత్తిస్తే వినకుండా వీరంగ మెట్లాగని చెకుముకిరాతి దెబ్బ లందరికీ వినబడ్డవి. అందరూ శబ్దం బుట్టినవైపున చూశారు. ఒకరిద్దరు సిగ్గుపడి క్రమంగా వారం రోజులలో మానుకుంటా మన్నారు. అన్నపుముద్దలు బీడీలకమ్ముకొని పస్తుపడుకుండే అలవాటు వదిలి కడుపుకు తింటున్నారు. పావుగంటలో అంతా రామదాసు చుట్టూ పోగయినారు. బయట పారావేస్తున్న ఖయిదీవార్డరు గుంపు పోగైనా రెందుకని మందలిస్తే లోపలవున్న ఓవరుసీయరు దేవుణ్ణి ప్రార్థన చేసుకుంటున్నా మని జవాబు చెప్పాడు. ప్రార్థించు దామని వేరే అడక్కుండానే ఓవరుసీయ రిచ్చిన జవాబునుబట్టి చుట్టూచేరిన ఖయిదీలవుద్దేశ్యం కనిపెట్టి రామదాసు తత్వాలు పాడడం ప్రారంభించాడు. కాసేపు పాడి భక్తినిగురించి చిన్న ఉపన్యాసం జెప్పుతూ భక్తి అంటె ప్రేమ అనీ, జ్ఞానం సర్వోత్కృష్ట మయిన ప్రేమకు సాధనమనీ, జ్ఞానం కుదరనిదీ సార్వజనిక ప్రేమ గలుగదనీ, పూవు సౌరభము, పండు మాధుర్యము ఇచ్చినట్టే ప్రేమ జ్ఞానానికి ఫలమనీ, ప్రేమగలిగినప్పుడే ఫలాపేక్షరహితమయిన లోక సేవ సాధ్యమవుతుందనీ, ప్రతిఫలం కోరనిది ప్రేమేనని తేలికమాట లలో ప్రేమతత్వం ఉపదేశించాడు. జనమంతా ఓపికగా కూర్చుని విన్నారు. ఉపన్యాస మయినతరువాత రోజూ రామదాసుచరిత్ర చదివి వినిపించేటట్టయితే దీపం ఈగదిలో పెట్టిస్తానని ఓవరుసీయ రన్నాడు. అందు కందరూ సంతోషించారు. తత్వాలు, భక్తి సంగతులు విన్నతరువాత ఎవరూ బూతులు మాట్లాడలేదు. బూతు కీర్తనలు పాడలేదు. ఎవరయినా అలవాటు చొప్పున నోరుజారి ఒకముక్క అన్నా పక్కవాం డ్లిశ్శోకొట్టి మాన్పేవారు. కాసేపు ఆషామాషీగా కాలంగడిపారు. తొమ్మిదిగావచ్చింది. గడియారం వచ్చిపోయింది. పెద్ద ఉద్యోగస్తులు రౌండుకు వచ్చేవేళగూడా అయింది. అందరూ గుంపుగా చేరితే బాగుండదు. తనిఖీకివచ్చే ఉద్యోగస్తుడు చూస్తే కోపపడుతాడు. ఎవండ్ల అరుగులమీదికి వాండ్లు పోదామన్నారు. అంతా తమ అరుగులమీద కూర్చున్నారు.

జయిలరు రెండుకువచ్చి వెళ్లిపోయినాడు. మళ్లీ అంతా రామదాసు చుట్టూ పోగయి యేమయినా కథలు చెప్పమన్నారు. పుల్లప్ప కథలకేమి మన జయిళ్లలోవుండే చిక్కులన్నీ ఆయనకు చెప్పకుంటే ఆయన బయటికి పోయినతరువాతనయినా నివర్తిచెయ్యడానికి ప్రయత్నం చేస్తారన్నాడు.

రా: నేను మీచిక్కులు నివర్తిచేయలేకపోయినా విందామని నాకూ కుతూహలంగానే వున్నది. ఏమయినా చెప్పండి.

పు: కామానాయుడు బండారములో జరిగే చిత్రాలన్నీ చెపితే బాగుంటుంది.

కా: అడవసంగతులు నీవు చెప్పరాదా? వాటికంటె చిత్రాలెక్కడవున్నవి?

రా: వలపక్షంలేని తీర్పు చెపుతాను. ఇద్దరూ చెప్పండి. తూలుగా పోవద్దు పొద్దు బోయింది.

కా: డుబ్‌జైలరూ, హెడ్‌గుమాస్తా, పెద్దసర్జనూ, వంటసాల వార్డరూ ఒకపార్టీ. తోడుదొంగలన్నమాట. ఇరవై పుట్ల రాగులు యివ్వాళ కంట్రాక్టరు తెచ్చి వొప్పజెప్పతాడనుకోండి, బండ్లు గేటుబయటే నిలుస్తవి. దొర, పెద్దసర్జను తనిఖీజేస్తారు. చెడగొట్టదలచుకుంటే, పెద్దసర్జను ఏదో సమిధవేస్తాడు. ఆయనను డిప్యూటీజైలరు లోకట్టుకుంటే 'యేదుమ్మయినా మంచిసరుకే. రకం తేడాలో వచ్చేలాభంలో కొంత కంట్రాక్టరుకు పోతుంది. వచ్చినబండ్లలో పదిబస్తాలు పెద్దసర్జను తిప్పివేస్తాడు. దొర లోపల వేయించమని చెప్పి వెళ్ళిపోతాడు. అంగీకరించినబస్తాలన్నీ తూకం వేయించి భండారములో చేరినట్టే హెడ్‌రైటరు దస్కతు పెట్టాలె. తోసివేసినబస్తాలుగూడా మంచివిగానే లోపలికి వస్తవి. మంచివే, వెనుకకు పంపివేస్తారు. సరుకులగదిలో రోజుకు రెండు బస్తాలవంతున మిగిల్చినరాగులు నిల్వవుంటవి. అవి యిప్పుడు లోపలికి చేర్చినట్టే లెక్కచూచుకొని రెండుమూడుబండ్లు బయటివి బయటే పంపివేస్తారు. దొర వచ్చి తనిఖీ చూచుకున్నా బస్తాలన్నీ చేరినట్టే ఉరువులు కనపడతవి. ఈ తనిఖీ సాధారణంగా జరగదు. అందువల్ల లోపలవున్న బస్తాలకంటెగూడా యెక్కువే తిరిగిపోతవి. ఆలోటు నాలుగయిదురోజులలో పూర్తిఅవుతుంది. బియ్యం

గొన్నప్పుడు బస్తాలు కంట్రాక్టరింటికి తిరిగిపోవు. జైలువెలుపల సర్కారు ఉద్యోగస్తులందరికోసం కట్టించినయిండ్లకు చేరుతవి. భాగాలులేని ఉద్యోగస్తులకు వాండ్లకుటుంబానికి కావలసినబియ్యం, పప్పు, యితరసామగ్రి పంపడం మామూలు. చింతపండు వగైరాలు ఒకటి రెండు పెండెలు బయట వుంచితే దర్జానుబట్టి, ఖర్చునుబట్టి, ఉద్యోగులంతా పంచుకుంటారు. వాండ్లకు వచ్చినసామగ్రి మిగిలితే అమ్ముకోవచ్చు. ఇండ్లదగ్గర కందిపప్పు చేసుకోవడం కష్టమని కందులబస్తా లన్నీ లోపలికే వస్తవి. మంచికందులు వచ్చినప్పుడు, ఖయిదీలు పప్పు తయారుచేసిన తరువాత బస్తాలు ఉద్యోగస్తుల యిండ్లకు చేరుతవి. ఈమోత ఆదివారంరోజున జరుగుతుంది. ఆ రోజున దొర ఆఫీసుకురాడు. కాసేపు ఆసుపత్రిచూచి పోతాడు. ఉద్యోగస్తు లారోజున నిర్భయంగా సంచరిస్తారు. వారానికి కావలసిన కిరసనాయిలూ, జైలులో ఆడే మంచినూనె డబ్బాలతో ఆరోజున ముఖ్యంగా బయటికి జేరుతవి. ఖయిదీలలో కొందరు ముసలివాండ్లుంటారు. ఒక ఖయిదీ 11-వ మారు జైలుకు వచ్చాడు. అడపాదడపా బయటికిపోతూ నలభై యేండ్లు జైలులో గడిపాడు. ఇటువంటి వాండ్లింకా వున్నారు. వాండ్లకు బయట నా అన్నవాండ్లు లేరు. జైలుఉద్యోగులే వాండ్లకు తల్లిదండ్రులు. విడుదలయినా మళ్లీ వస్తారు. పోలీసులూ కోర్టులూ వాండ్లకు మహోపకారులు. ముసలివాండ్లు వీండ్లేమి నేరాలు చెయ్యగలరని దొర పైకివ్రాసి వదిలిపెట్టిస్తానంటే వాండ్లు ఒప్పుకోలేదు. అంతట వాండ్లకు యర్రదారాలు గట్టి బతకమని వదిలిపెట్టారు. జైలులో కరుణతోగూడిందిది ఒక్కపనే. పని చేయలేకపోయినా అన్నం కడుపునిండా తింటారు. ఆదివారం పొద్దుకూకులూ, ఉద్యోగులయిండ్లకు జైల్లోనుంచి బరువులు మొయ్యడమే వాండ్లకు పని. వాండ్ల కా రోజు ఉద్యోగులు అణా బేడా బహుమతిస్తే దుకాణాలకు పోయి నీళ్ళు తాగి వస్తారు. వాండ్లకు కాపలాలేదు. ఎటుదిరిగీ పక్షులు గూళ్లు చేరినట్టు సాయంత్రానికి జైలు చేరుతారు. వెళ్లిపోతా రనే భయమెవరికీ లేదు. వాండ్లకు జైలుబిడ్డలని పేరు. ఏ ఖయిదీకి యేది కావలసివుంటే అది తెచ్చిపెడతారు. జైలులో ఏ రెక్కడయినా తిరగవచ్చు. దొరవున్న కాసేపుమాత్రం విశేషంగా బయట తిరగరు.

జైలరుకూ ఛీఫువార్డరుకూ భోజనపదార్థాలలో భాగాలు లేవు. జైలరు ఖయిదీలు తయారుచేసే వస్తువు లమ్మి లాభాలు తీస్తాడు. బహిరంగంగా అమ్మేవిగాక చెప్పులూ, బూట్లూ, చాపలూ వూళ్ళో అమ్మకమవుతుంటవి. ఖయిదీలుగూడా వార్డర్ల ద్వారా అమ్ముకొని డబ్బు చేసుకుంటారు. ఈమధ్య కొనుగోలు విక్రయాలలో నాలుగువేలు లెడితేపడ్డది. స్వదేశీవాండ్లను బాధించి ప్రభుత్వంవల్ల మెప్పుబొంది తప్పుకోవాలెనని జైలరు చూశాడుగాని రెండువందలజీతం వచ్చే ఉద్యోగానికి రాజీనామా యియ్యవలసి వచ్చింది. అంతటితో పొయ్యేటట్టు లేదంటారు.

ఛీఫువార్డరుకు భోజనపదార్థాలభాగం లేకపోయినా అతడూ పరిగేరుకుంటూనే వుంటాడు. ఖయిదీవార్డరు పనికి శిఫారసు చేసినందుకు రు 5 లు, వోవరుసీయరుపనికి రు 3 లు, మేస్త్రీకి 1 రూపాయి సాధారణంగా పుచ్చుకుంటాడు. స్థితిమంతులు త్వరగా ఖయిదీవార్డరుపని రావడానికి యెక్కువగాకూడా యిస్తారు. కొందరు ఖయిదీవార్డర్లు యీ జైల్లో రాజులు. ఖూనీకేసులలోనూ, అల్లరికేసులలోనూ వచ్చినవాండ్లు లక్షాధికార్లున్నారు. జైలులో వాండ్లకు, జరగని సౌకర్యమూ మరియాదా లేవు. వేళ్లతో పని యెప్పుడూ ముట్టరు. అధికారులకు అప్పులు బెడతారు. నజరానా యిస్తారు. ఇక్కడనుంచి దక్షిణాదికి కమా నెత్తిన ఖయిదీవార్డరు యింకా పదిసంవత్సరాలు శిక్ష జరుగవలసివుంటే సూపరింటెండెంటుగా వున్న డాక్టరుకు యెనిమిదివే లిచ్చి అనారోగ్యకారణాలనుబట్టి విడుదల బొందాడట. డబ్బు చెయ్యలేనిది లేదు. ఇంతేకాకుండా ప్రతిఖయిదీ తేలికపని యిచ్చినందుకు బహుమతు లిస్తాడు. ప్రతివాడికి జైలులోకి రాంగనే కష్టపుపని వేస్తారు. చేయి తడిగలవాడు వెంటనే తేలికపనికి పోతాడు. డబ్బియ్యలేని బీదవాండ్లే కష్టపుపని చేసుకుంటారు. డబ్బులేనివాడు దుబ్బుకు కొరగాడు. ప్రతిఖయిదీకి విడుదలయ్యేటప్పుడు దారిద్ర్యంక్రింద కొంతపైకం సర్కారువారిచ్చి పంపుతారు. ఛీఫువార్డరు ప్రతివాండ్లదగ్గరా దాంట్లోనుంచి అణాబేడ వసూలు చేస్తాడు. భాగ్యవంతులైన సాక్షులూ, అసెసర్లూ, జూరర్లూ తమకు రావలసిన భత్యాలు కోర్టుగుమాస్తాల కిచ్చి

నట్టు ఖయిదీలు ఛీఫువార్డరు కిచ్చిపోతారు. ఇవ్వకపోతే మళ్లీ వచ్చినప్పుడు చోటాకట్టెలు విరుగుతవని పాతనేరస్తులకు భయం. కొందరు విడుదలయ్యేవాండ్లు వాగ్దానాలుచేసి ఇండ్లకు పోయి పంపుతారు. వెంకటేశ్వర్ల మొక్కుబళ్లకంటె జైలు మొక్కుబళ్లు ఎక్కువశ్రద్ధతో చెల్లుబడెవుతవి. మొత్తంమీద ఛీఫువార్డరుకు భోజనఖర్చుపోను నెలకు రు. 50-0-0 ల కంటె పైగానే గిడతవి. ఆదంసాహెబు నలుగురుపెండ్లా లున్నవాడు. జోటి కెప్పుడు తక్కువవుండదు. నల్లమందుభాయీగూడాను.

రా : ఈప్రకారం ఎప్పుడూ అవిచ్ఛిన్నంగా జరుగుతుండేదేనా?

కా : ఆహా జరుగుతుండేదే. వెనుక ఒకఅయ్యరు జైలరుగా ఉండగా దొంగతనాలు సాగేవిగావు. నాతోగూడా ఒకరెడ్డి ఖయిదీ సరుకులకొట్లో పనిజేస్తాడు. స్వదేశీఆయన పెద్దయ్యగారు రెడ్డిచేత ఏఖయిదీ ఏవుద్యోగస్తుడింటికి ఏవస్తువులు మోసుకొని పోయిందీ నమూనా వేసి తయారుచేయించాడు. ఎంతసరుకువచ్చేదీ, లెక్కలలో ఎంతవచ్చినట్టు జమకట్టుకుండేదీ, తేదీవారీగా ఆరాదీసి లెక్కలు వ్రాస్తున్నాడు. వరుసగా మూడునెలల లెక్కలు తయారయినవి. ఈ సంగతి ఎట్లాగో డుబ్ జైలరు పసిగట్టి రెడ్డి నాపనిలోనుంచి తీసివేసి వేరొకపనిలో వేశాడు. ఇదివరకు వ్రాసిన మూడునెలలలెక్కలు చాలవా యని డుబ్బును పెద్దయ్య మొగాన పట్టుకొని అడిగాడుట. పెద్దయ్య కేసు పెట్టడానికి వెనుకాడు తున్నాడు. పదిమంది పిల్లలుగలవాడని, పింఛనుకు తయారు అయినాడని, ఎన్నితప్పులు చేసినా మనవాడని, కనికరిస్తున్నట్టు కనుపడుతున్నది. అదిగాక స్వదేశీవాండ్లు కేసు పెట్టరట.

రా : ఇంకా విశేషా లేమీ?

కా : సరుకులకొట్టులో ఉండేప్రతివస్తువులోనూ డబ్బు పిక్కుతూనేవుంటాడు. ఆకథ లన్నీ చెప్పదలచుకుంటే రాత్రింబగళ్లు పడుతుంది. అన్నిటికంటె ఒకచిత్రమున్నది. ఎందుకో పెద్దయ్య సందేహించాడుగాని ఒక్కచిటుకాతో డుబ్బువదిలేవాడు. పెద్దయ్య తనగదివాకిట్లో వుండి చూస్తే డుబ్బుఆఫీసు కనుపడుతుంది. వారం వెళ్లిపోంగనే డుబ్బుఆఫీసుకు ఆడవార్డర్లు వస్తుంటారు. పెద్దయ్య డుబ్బుకు పగవాండ్లను దగ్గరకు దీసి సంగతు లన్నీ రాబట్టాడు.

అయ్యగారు ఒప్పుకుంటే వార్డర్లూ రెడ్డీ కలిసి తలుపు తాళం బెట్టాలనే. ఆయన ఇది అసహ్యాపుపని అంటాడు. వార్డర్ల పెద్దయ్యను మెడలు విరుస్తున్నారు. ఆయన సాక్ష్యం లేకపోతే కేసు నిలువదు. డబ్బుపార్టీవాండ్లు తలుపుదీసి దొర వచ్చిన తరువాత అంతా పట్టి దంటారని వార్డర్లభయం. పెద్దయ్య ఒక్కముక్క సాక్ష్యం చెప్పుతానంటే అంతా బందవుతుంది. ఇట్లా అనుకుంటుండంగనే ఆయనను ఇంకొక బారకాసుకు మార్చారు.

జైలులోనే ఇటువంటిసంగతులు జరుగుతుంటే ఇంకా యేముంది ?

రా : చివరకు మనకథ రంకుపురాణాలక్రిందికి దిగింది. ఇక పుల్లప్ప కథ విందాం.

కా : అవును. మార్పులలోనే మధుర మున్నది. పుల్లప్పా! ఇక నీకథలు కానియ్యి.

పు : అతనికథలు పూర్తి కానియ్యండీ. నావి ఇంకొకమాటు విందురుగానీ. అయినా అంత రసవంతంగా ఉండవు.

రా : కామానాయుడు శృంగారరసంతో అంత్యంజేశాడు. ముంతఖర్జూరం తిన్నతరువాత చింతపండు బాగుండదు.

పు : నాకథ రేపు సాయంత్రం చెప్పుతా.

రా : సరే. అట్లాగే కానీయి. పొద్దుబోయింది. కామానాయుడు కథపెంచాడు.

14. జైలు విశేషాలు

మరురోజు రామదాసు యథాప్రకారంగా టాసియ్యగలిగాడు. ఈరోజు ముఖ్యంగా గమనించదగింది ఒక్కవిషయంమాత్ర మున్నది. వెనుక వోధ్రఖయిదీ ఒకడు ఈజైలులో కొద్దికాల ముండి పోయినాడు. విడుదలయ్యేటప్పుడు ఒక వార్డరుకు డబ్బు పంపిస్తానని వాగ్దానం చేసి పోయినాడు; పంపలేదు. తాను మళ్లీవచ్చినా ఈజైలు కెందుకు పంపుతా రనుకున్నాడు. మళ్లీ దీర్ఘశిక్ష పడి కర్మంజాలక ఈజైలుకే కమా నెత్తారు. అతనిని వెనుకటివార్డరు ఛీఫువార్డరుతో మాట్లాడి తనదగ్గరనే పనికి వేయించుకున్నాడు. మొదటిసారి విడిఖయి దనుభవించడంచేత వోధ్రుడు పనుల

కలవాటుపడలేదు. పని చేయించడంలో వార్డరు చెప్పేది ఉరియావాడి కర్థ మయ్యేది కాదు. చెయ్యమన్నాడో, ఒద్దన్నాడోకూడా తెలియకపొయ్యేది. వార్డరుఛోటాకర్రైట్టి ఎప్పుడూ వాడివొంటిమీద ఆడుతూనేవుండేది. పైకంకోసం ఇంటికి వ్రాస్తే జవాబు రాలేదు. పగలల్లా దెబ్బలు. ఒకరితో మాట్లాడేందుకైనా బాస గాదు. జీవితం దుర్భరమైంది. ఈరెండుకారణాలు చెప్పి దొరను కమానెత్త మని ఫైలులో రెండుమాట్లడిగాడు. వాడు చెప్పేది ఎవ్వరికీ తెలియలేదు. సూపరింటెండెంటు తలవూచి వెళ్లిపోతూ వచ్చాడు. వీడికి ఒకటి రెండు హిందీముక్కలుమాత్రం వచ్చును. చచ్చిపోతా నని దగ్గరవాండ్లకు చెప్పి చింతమానెక్కి అక్కడినుంచి అందరికీ దణ్ణాలుపెట్టి కింద బడతానని సైగజేశాడు. మొదట వట్టిదే అనుకున్నారు. గట్టిదని తెలిసి ఖయిదీవార్డరూ, వార్డరూ బిగుళ్లూదారు. దొర పరుగెత్తుకుంటూ చెట్టుదగ్గరకు వచ్చేవరకు ఓఢ్రుడు చేతులు వదిలిపెట్టి దొరకు పదిగజాల దూరంలో పడ్డాడు. ఒకచేతి ఎముకలు నుజ్జునుజ్జు అయినవి. ఒళ్లంతా హూనమైంది. సూపరింటెండెంటు భయపడి పరుగెత్తాడు. వ్యవహారం విచారణలోకి రాలేదు. జరిగింది నేరమే అయినా బయటికివస్తే పాలన బాగుండలేదంటారని యావత్తూ కప్పిపుచ్చి వురియాను ఆసుపత్రిలో ఉంచి ఎముకలు కట్టుకున్నతరువాత ఎక్కడికో కమాను పంపారు. ఆరోజుసాయంత్రం యథాప్రకారం కొట్లు మూశారు. ఆసుపత్రిలో ఒక రోగి ఆరోజే కాలంజేశాడు. పీనుగ మంచంమీదనే ఉన్నది. కాలు కిందికి వ్రేలాడుతున్నది. చిన్నసర్జను ఆస్పత్రికి వచ్చి శవముతో సరసాలాడాడు. ఆరోజు ఉదయం దొర చూడవచ్చినప్పుడు గోధుమరొట్టె పెట్టించమని అడిగాడుట. నంజు గోధుమరొట్టె తింటే నయమవుతుందని వాడి ఆశ. ఖయిదీకిమాత్రం ప్రాణం తీపిగాదా? చిన్నసర్జను పీనుగను ఒరే నాయనా! నీకు రొట్టె పెట్టించేదటరా అని బుజ్జగించి అడిగాడు. అది పలుకలేదు. వైద్యుడు కోపమువచ్చి బూటుకాలితో వ్రేలాడే కాలు తన్ని, పలుకవేమిరా అని బెదిరించాడు. అన్నీ భగవంతుడే విచారిస్తాడనిగామాలే శవము దానికి జవాబు చెప్పలేదు. వెళ్ళిపోయినాడు.

ఆసుపత్రిలో బ్రతకడంకంటె చావడమే యెక్కువ అసహ్యం. బొంగులకు కట్టిన గోనెపట్టలోకి పీనుగను దోసి వాహకులు ఓహోం, బీబీం అని నవ్వుతూ మోసుకొనిపోయినారు. దొర దగ్గరవుంటే మెదలకుండానే మోస్తారు. స్వదేశీ ఉద్యోగస్తు లివి గమనించరు. శవాన్ని ఎట్లా మోసుకొనిపోతేనేమని సర్జను ఒక స్వదేశీఆయనకు జవాబు చెప్పాడు.

రోజూ ప్రార్థనచేయడం మామూలు అయింది. రామదాసు మంచినడతనుగురించి కొంతసేపు చెప్పినతరువాత పుల్లప్ప దూరంగా పోయి కూర్చున్నాడు. ఉపన్యాసం ముగించి పుల్లప్ప ఏడని రామదాసడిగితే కామానాయుడు నిన్న నాచేత కథ చెప్పించుకొని ఇవ్వాళ తాను చెప్పబడుతుందని ఏ అరుగులసందునో తొంగా డన్నాడు.

రా : అబ్బాయీ! ఆపప్పు లుడకవు. ఇట్లావచ్చి నీకథ చెప్పు.

పు : ఈపూట నాకు సుస్తీగా ఉందండీ, రేపు చెపుతాను.

రామ : స్వస్తిగావుండే మార్గం నే జెపుతా రా.

పు : దగ్గరకు వచ్చి—చెప్పండి.

రా : (మొగము తేరిపారజూచి) ఒకనవ్వు నవ్వు.

పు : నవ్వి, తల పక్కకు తిప్పాడు.

రా : పోయింది, పో.

పుల్లప్ప స్వస్థుడైనాడు. అంతా ఆశ్చర్యపడ్డారు. కథ ప్రారంభమైంది.

పు : అనంగనంగా ఒక సెంట్రలుజైలు. అంతా నవ్వారు.

రా : కథానాయకుడు పుల్లప్ప ; కానియ్యి.

పు : కుసిసీలో పనిచేసే వార్డరుదగ్గరనుంచి ఖయిదీదాకా అమ్ముకుండేవాండ్లే. పైవాండ్లు డబ్బులకమ్ముకుంటే ఖయిదీలు బీడీల కమ్ముకుంటారు. జయిలుధరలప్రకారం కానీకి రెండు అన్నాలు. అన్నానికి నాలుగు బీడీలు. అన్న మిస్తే రాగిరొట్టె ఇచ్చి రెండు బీడీ లిస్తారు. గోధుమ రొట్టెకు పన్నెండు బీడీలు. అడవలో పని చాలా కష్టం. అహోరాత్రాలు హండాలు పొయిమీదనే వుంటవి. రెండువేలజనానికి గంటలప్రకారము మూడుపూటలా అన్న మమరాలె. అడవవాడు రాతిసగణములోవాడయితేగాని నెగ్గలేడు.

ఫోటోకొట్టె ఎప్పుడూ ఆడుతూనేవుంటుంది. కాపలా బాగాచేయకపోతే ఖయిదీ లంతా అమ్ముకుంటారు. వార్డరుదగ్గిర కొనేవాండ్లే వుండరు. ప్రతిపూట తూనికలో యేడన్నాల కొక అన్నం, యేడు రొట్టెల కొకరొట్టె పిక్క మిగులుస్తారు. మూడుపూటలా లెక్కజూస్తే ఎంతపెచ్చు వస్తుందో చెప్పవచ్చు. రెండువందల ఏబదిమందికి రెండుపూటలకూ సరిపొయ్యే ఆహారం మిగులుతుంది. వీటిలో కొందరు, వార్డర్లు పూరికేనే తింటారు. ఛీపువార్డరుఇంటికి రోజూ మధ్యాహ్నం పన్నెండు పోతవి. ప్రైవేటుగా రాగిరొట్టెలు ఖర్చయ్యే అన్నాలలోను పేస్తరులో శేషించినదానిమోయిను మొదట బియ్యామియ్యడమే తగ్గిస్తారు. ఇంతమందికి సరిపడేపప్పూ, ఉప్పూ, కారమూ, తక్కిన మసాలావస్తువులూ మిగులతవి. దొర ఎప్పుడయినా తనిఖీ చేస్తూనే ఉంటాడుగాని దొరలు గుడ్డిదొరలు. దీనిని పట్టుకోవలెనంటే మనవాండ్రే పట్టాలె. ఇప్పుడున్న మనఉద్యోగస్తులలో న్యాయస్తు డొకడూ లేడు. స్వరాజ్యం వస్తే పెద్దయ్య ఇవన్నీ మారిపోత వంటాడుగాని నాకు నమ్మకం లేదు. ఈమధ్య స్వదేశీ వాండ్లను కొందరిని అడవలో చేరిస్తే వాండ్లూ కొందరు తక్కినవాండ్ల పాటే అయినారు. సిక్కులు అడవలోకి రొట్టెలు చేసుకొనేటందుకు వచ్చారా అంటే అందరికీ హడలు. వార్డర్లు యేమయినా యెత్తుకొని పోతుంటే చెవి పట్టుకొని దొరదగ్గరకు లాక్కొనిపోతా మంటారు. వాండ్లున్నంతసేపు యేదొంగతనమూ జరగదు. అడవలోకి పోయే స్వదేశీవాండ్లు గట్టిపనిచేస్తే చాలా ఉపయోగమయ్యేది. వాండ్లేమీ చెయ్యలేకపోయినారు. తగినవాండ్లు పోలేదు.

గంజి గాచడానికి తలకు నాలుగౌన్సులరాగిపిండి గోధుమపిండి బియ్యమూ యిస్తారు. గంజిమోయినులు సాయంత్రము తీసుకొని వంట రాత్రి పన్నెండుగంటలకు ప్రారంభించి గంజిగాచి ఉదయం ఆరుగంటలయ్యేవరకు హండాలు బారకాసులకు తెస్తారు. గంజి తనిఖీచేసేవాం డ్లెవ్వరూ లేరు. మనిషికి బియ్యంగానీ, పిండిగానీ, రెండు అవున్సులమాత్రమే గంజికి ఉపయోగిస్తారు. తక్కినదంతా ఉద్యోగస్తుల లెక్కకిందనే జమ.

శా: ఈ దొంగతనాల కేమి. లంచాలు తక్కిన ఉద్యోగస్తులు మట్టుకు తినడంలేదా ? ప్రతిడిపార్టుమెంటూ యీలాగే యేడుస్తుంది.

పు: అయితే ఒక భేదంమాత్రమున్నది. లంచం యిచ్చేవాడు కొంత ప్రతిఫలం పొందుతాడు. డబ్బున్నవా డిస్తాడు. లేనివాడు మానుకుంటాడు. జైలులో ఖయిదీలు చేసేవస్తువులమ్ముకొని జైలరు లాభము తింటే సర్కారు సొమ్ము హరించినట్టే. మనకు నష్టంలేదు. ఖయిదీలకు సర్కారువారిచ్చేపడే తక్కువ. సాధారణంగా నాజూకుగా తినేవాండ్లకుకూడా సరిపోదు. ఉప్పుకారంగూడా స్వల్పంగా ఇస్తారు. ఈ అర్ధాన్నంలో విద్యాధికుల మని పేరు బెట్టుకుండేవాం డ్లంతా చౌర్యం జేసి సగానికి సగం హరించడం కేవలం అన్యాయం. వంటయింట్లోకి వచ్చేవరకే చాలా భాగం హరింపవుతుంది. వచ్చి వండినతర్వాత నోరుగలదేవుళ్ళకు ముందు ప్రొముక్కలు చెల్లాలె. ఖయిదీవార్డ ర్లందరూ ఉదయం సాయంత్రం రెండేసి అన్నాలు తీసుకొనిపోతారు. వార్డర్లలో హాజరు వున్నవాండ్లంతా అడవలోనే భోజనం చేస్తారు. తక్కిన ఖయిదీలలో నెలకు పావలా యివ్వగలిగిన ప్రతిఖయిదీ రెండేసి అన్నాలు తెప్పించుకొంటాడు. వంటవాండ్లూ, వడ్డనవాండ్లూ తిన్నంత దిని బీడీల కమ్ముకుంటారు. రెండు బీడీలు అడవకు పట్టుకొని వచ్చిన ప్రతివాడికీ వొక అన్నం చేతికిస్తారు. ఇవన్నీ పోగా తక్కిన అన్నంముద్దలు వొట్టి దరిద్రగొట్టు ఖయిదీలకు పంపుతారు. వేలు జీతాలు తినేవాండ్లేగాని యిది విచారించేవా డెవడూ లేడు. ఖయిదీలదగ్గరకు వచ్చేవరకు పులుసు వట్టి నీళ్లుగా వుంటుంది. నీళ్ళలో ముక్కలూ కూరా దేవుకుంటారు. పయినుంచి కింది దాకా యెవరు చూడబోయినా దొంగే. వంగి పనిచేసేవా డెవడూ లేడు. అంతా వట్టిబూటకం. రూలుప్రకారం ఐ. జీ. సంవత్సరానికి ఒక్కమాటూ, సూపరింటెండెంటు వారాని కొకమాటూ, జైలరు ప్రతిదినమూ ప్రతిఖయిదీని చూడాలె. దొరమాత్రం వారాని కొకమాటు ప్రతిఖయిదీని చూశా ననిపిస్తాడు. అందరినీ వరుసగా నిలుచోబెట్టి చూస్తూపోతాడు. తనిఖీవార్డర్లు దొర చూడడానికి వచ్చినప్పుడు,

యేమీ చెప్పుకోకూడదనీ, దానికి వ్యతిరేకముగా వర్తిస్తే కట్టె విరుగుతుం దనీ చెపుతారు. అందువల్ల యెవడూ నోరెత్తడు. స్వదేశీవాం డ్లున్న బ్లాకులో మాత్రం ఖయిదీ లప్పుడప్పుడు ధైర్యం చేసి దొరను యేదయినా అడుగుతున్నారు. తక్కిన బారకాసులలో కిమిన్నాస్తి. నో రెత్తగూడదు. ఫయిలుకు పోయేటప్పుడు జైలరు సూపరింటెండెంటు వెంట తిరుగుతాడు. అంతకు మిక్కిలి సాధారణంగా యెవరినీ చూడడు. కార్ఖానాలలోకి అప్పుడప్పుడు పోతుంటాడు. ఇది అంతా యెందుకు! మొన్న ఇనస్పెక్టరు జనరలు వచ్చి యెంతమందిని చూచాడు? ఆఫీసులో కూర్చొని చుట్టుదిరిగి పోయినాడు. స్వదేశీవాండ్లు స్నానానికి పోంగా చూచి వారి బారకాసుకు వచ్చి వొకరిద్దరు స్నానానికి పోనివాండ్లను చూచి పోయినాడు. ఐ. జీ. గారే యింతగా చూస్తే జైల రెంతగా చూస్తాడు! సర్జను జనరలుగారు వస్తాడని గడబిడగా చెప్పుకున్నారు. మోటారు మీద ఆసుపత్రికి వచ్చిపోయినాడుట. ఆసుపత్రిలో వున్న నోరుగల స్వదేశీఖయిదీ పడుకుండేగదికి బయట తాళంవేశారు. యెందుకో ఆయనకు తెలియదు. తీరా విచారిస్తే సర్జను జనరలు వచ్చిపోయినాడని తెలిసింది. ఇదంతా దొర చేయించాడనిగాని ఆయనకు తెలుసుననిగాని అనడానికి వీలులేదు. ఇవి బయటికి వస్తే దొరకు మాట వస్తుందనీ, అందువల్ల ఆయనకు ఆగ్రహం రావచ్చుననీ భయం. ఇదంతా సంస్కారం కావలెనంటే జాతిలో నీతివర్తన యెంత అభివృద్ధి కావలెనో ఆలోచించుకోండి. స్వదేశీవాండ్లల్లో ఈ దోషం తగులనివాం డ్లెందరో నాకు లెక్కబెట్టి చెప్పు. రేపు వాండ్లను జైలు ఉద్యోగులనుగా ఏర్పాటుచేసినా ఇంతే పని జరుగుతుం దని నా అభిప్రాయం.

రా : నిట్టూర్పుతో ఈ కథింతటితో ఆపి, రెండువేల జనానికి భోజనపు ఏర్పాటుకు ఎంత పెద్ద ఏర్పాట్లు చేసివుంటాఁవో నా కాశ్చర్యంగా ఉన్నది. అవి కొంచెం వర్ణించి చెప్పు.

పు : పూటకు పది పదునాలుగువందల రాగిరొట్టెలు కాలుస్తారు. నాలుగుగజాల పొడుగునా, గజమెత్తునా గోడవెంబడి గాడిపొయ్యి గట్టి పక్కగుండా మానులు నరికి పొయ్యిలో పచ్చివే పడవేస్తారు. ఇల్లంతా పొగ కమ్ముకొని మనుష్యులు నిలువడానికి వీలులేకుండా

వుంటుంది. యేరోజు కావలసిన వంటచెరుకు ఆరోజు చెట్లు పడనరికి వెయ్యడమే. ఇంతమందికి వంట ఎందుకట్టెలు లేకుండా ఎట్లాచేస్తా రని ఉద్యోగు లనుకుంటారో తెలియదు. వంటచేసే ఖయిదీలు బాధలు చెప్పుకున్నా వినేవాండ్లులేరు. ఈ పెద్దపొయ్యిమీద నాలుగుగజాలు పొడుగూ, గజం వెడల్పూగల ఇనపపెనం వేస్తారు. ఒక్కొకసారి వందరొట్టెలు కాలుతుండవచ్చు. నాలుగు వరసలుగా నాలుగుగజాల పొడుగునా వేస్తారు. నానినపిండి కొల్చి ముద్దలు చేసేవాండ్లూ, రొట్టెలు తట్టేవాండ్లూ, పెనంమీదవేసి నీళ్లు జల్లే వాండ్లూ, తిరగవేసేవాండ్లూ విధీ విరామం లేకుండా పనిజేస్తూనే వుంటారు. ఇంకొకచోట మధ్యపొగబోయే చిమ్నీ, మూడువయి పులా గోడలుబెట్టి ఒక్కొకవయిపున రెండేసిపొయిలూ వుంటవి. ఒకవైపున అన్నం, ఒకవైపున పులుసూ, ఒకవైపున పప్పూ ఉడుకుతుంటవి. యీబైశేర్లు వుడికే గంగాళాలలో వండుతుంటారు. గంగాళాలచెవులలో బొంగులుదూర్చి ఇద్దరు భుజాన బెట్టుకొని ఉడికిన హండాలు దింపుతుంటారు. గాడిపొయిలలో పచ్చిమానులు పడవేస్తుంటే పొగసే అగ్గికి ఎండి కొంతసేపటికి గణగణలాడుతూ మండుతుంటవి. వంట అయిన తరువాత లెక్కప్రకారం ఏవార్డుకు పోవలసినభోజనం అక్కడికి పంపుతుంటారు. అన్నం ముద్దలు గొట్టడంలో చాలా చాకచక్యం వుంటుంది. అదిమి గొడితే అన్నం ఎక్కువ పడుతుంది. తేల్చికొడితే పెద్దముద్దలలో రెండేసిఔన్సులు మిగుల్చుకోవచ్చు. తగాదాలు పెట్టేవాండ్లున్న బారకాసులలోకి తక్కువ ముద్దలు పంపరు. మొత్తంమీద మెత్తనివాండ్లున్న బ్లాకులలో యేపిచ్చముద్దలయినా చలామణి అవుతవి. హండాలలో కాస్త గంజెక్కువ వుండేటట్టు ఎసరుపోస్తే ముద్ద సఖువవుతుంది. ఎంత పెద్దదొరనయినా కండ్లుమూసి తూనిక చూపించవచ్చు. ఇదంతా పరీక్షించి కనుక్కొండేవాడు లేడు. దొరకు ప్రయత్నించినా కనుక్కోవడం సాధ్యంకాదు. ఎక్కడ నొక్కాలెనో ఆయనకు తెలియదు. నొప్పి లేనిచోట వత్తితే డాక్టరు కేమి తెలుస్తుంది! జయిలు బాగుచేయవలె నని ప్రయత్నించడం నిష్ప్రయోజనం. వలుగురు బయటివాండ్లూ చూడడానికి వీలులేకపోవడమే కారణం.

ఖయిదీలకు ఉద్యోగస్తులను పరీక్షించే అధికార ముంటే వాండ్లు అదుపులో ఉండరనీ, బయటివాండ్లకు స్వేచ్ఛగా ఖయిదీలతో మాట్లాడి సంగతులు తెలుసుకొనే వీలుంటే కారాగృహముయొక్క భయమే పోతుందనీ ఎంచడంమూలంగా జయిళ్లు పాడవుతున్నవి. యీఅభిప్రాయాలకితోడు, మంచివర్తనగలవాండ్లను వీరి ఉద్యోగాలకు నియమించకపోవడం మరియొకలోపం.

రా : ఖయిదీలకే జ్ఞానం కలిగించి వాండ్లవల్లనే ఈఅక్రమాలు అణచాలె.

కా : వాండ్లను పశువులుగా నుంచినంతకాలం వాండ్ల నణచడానికి శస్త్రే సాధనం. కాని వాండ్లకు జ్ఞానం వృద్ధిజేస్తే మాటలచేతనే అదుపులో వుంచవచ్చు.

పు : అధికారం చేతులో వున్నవాడల్లా దొంగే అవుతాడు.

రా : పుల్లప్పా! నీవు సర్వం అనర్థమేననే సిద్ధాంతం అవలంబిస్తున్నావు. ప్రపంచాన్ని అన్నివిషయాలా ఆదృష్టితో చూడడం తప్పు. నాకుకూడా మనస్సుకు కష్టంగా వుంది. బాగుచేసేభారం భగవంతుడిది. మనకు దిగు లెందుకు? మనధర్మం మనం చేస్తేచాలు. మిగతాది ఆయనే జాగ్రత్తపెట్టుకుంటాడు. పోయి పడుకోండి.

15. మార్పు

రామదాసుకు జయిలుజీవితం కొత్తబాసింది. మొదట ఎబ్బెరికంగా ఉన్నా పద్ధతులన్నీ పాతగిలి సాధారణ మయిపోయినవి. రేపులూ మాపులూ రాటపాకులవలె క్షణంలో తిరిగివస్తున్నవి. మొదట ఉత్సాహంగా తాను ఇవ్వవలసినదానికంటె ఎక్కువపని చేస్తూ మొదటిరకంటాసు యిస్తున్నా కొన్నాళ్లకు విసుగెత్తి నల్లదారపువాండ్లతోపాటు పనిజేస్తున్నాడు. ఎండలు బాగా ముదిరినవి. సంవత్సరాది వెళ్లిపోయి చైత్రమాసం జొరబడి సగపడ్డది. రామదాసు క్వారంటులోనుంచి ఆసుపత్రికి రావడం, వచ్చినవెంటనే పిల్లలమరణవార్త వినడం, మాలక్ష్మి వెంకటదాసూ పోవడం, ఒకదానివెంట ఒకటి తగిలినవేలికే తగిలినట్టు సంభవించి ఇతరచోక్యాలేమీ పెట్టుకోలేదు. వీరదాసూ, రంగదాసూ మొదలయినవాండ్లు నిడదవోలు

జయిల్లోనే మూడోబారకాసులో వున్నా రామదాసు వచ్చినసంగతి గాని, ఆతనికి వచ్చిన విపత్తులనుగురించిగాని వినలేదు. తక్కెళ్ల జగ్గడు వచ్చి చనిపోయినాడని విన్నారుగాని అతడు తమవెంకటదాసే నని యెరుగరు. ఒకటవ బారకాసులో పుల్లప్పా, రామదాసు కలుసుకున్న తరువాతకూడా వాళ్లతో మాట్లాడడం పడలేదు. మూడవ బారకాసులో వంచెలున్నవని అక్కడి కెవ్వరినీ పోనియ్యడం గాని, అక్కడి వాండ్లను ఇతరబ్లాకులకు రానివ్వడంగాని లేదు. నాలుగవబ్లాకులో వంచెలు ముమ్మరమై ప్రతివాండ్లూ ముజిడ్డుగా పడిపోవడంచేత పొయ్యనివాండ్లను అక్కడనుంచి తీసి ఇతరచోట్లకు సర్ది నాలుగవబ్లాకును ప్రత్యేక ఆసుపత్రిగా చెయ్యడంలో పుల్లప్ప ఛీఫువార్డరుతో యేదో తంత్రంజేసి మంగళాపురపువాండ్లను ఒకటవ బ్లాకులో వేయించాడుగాని తమసావిట్లో వుంచడం వీలులేక పోయింది. పగలల్లా ఒకరినొకరు చూచుకొని మాట్లాడడానికి వీలు కలిగింది. రామదాసుసంగతి క్రమంగా అన్నిబ్లాకులలోను తెలిసింది. ఒకటవబ్లాకులో ఉన్న 11 సావిళ్లవాండ్లూ తలా ఒకరోజు రామదాసును మార్చి తమసావిళ్లలో పడుకోబెట్టుకుంటూ, లోక సంగతులూ, నీతిమతబోధలూ వింటున్నారు. తక్కిన బారకాసుల వాండ్లుగూడా తమ సావిళ్లలోవున్న చదువుకున్న ఖయిదీలను బతిమలాడుకొని స్వదేశీవాండ్లదగ్గరనుంచి పుస్తకాలు తీసుకొనిపోయి చదివించుకుంటున్నారు. ఈసంగతులు సూపరింటెండెంటుగారికి తెలియలేదు. ఎరిగినవాండ్లు నలుగురూ ఒకచోటే ఉన్నా కొన్ని నెలలు గడిచేవరకూ జీవితంలో ముక్కడక్కీలు దిన్న రామదాసుకు కూడా తత్వం మారిపోయింది. అక్కడికీ రోజూ కొంతపని చేస్తూవున్నా స్వేచ్ఛగా దిరక్కపోవడంచేత అన్నం సరిగా అరగడం లేదు. మనిషి దుర్బలుడై పట్టుమని పదినిమిషాలు ఫయిలులో గొంతుకూర్చోలేదు. కాళ్లు తిమ్మిరిపుట్టేవి. ఎప్పుడయినా నీళ్ల కోసం దూరంగా పోవలసివస్తే రెండుఫర్లాంగులు నడిచేవరకు కాళ్లు తీసేవి. కదలకుండా కాసేపు నిలువంగనే పిక్కలు నొప్పిపుట్టేవి. మజ్జిగ లేకపోవడం, నువ్వులనూనె పులుసులో వేయడం, తలంటు లేకపోగా వారాని కొక్కమారయినా స్నానవసతి లేకపోవడంచేత

శరీరం పైత్యదారుణానబడి వయస్సుమీరినా నరవని తలంతో పలితరోగికివలె జనపనారకట్టయింది. అయిదారునెలలు మాడున చమురు పెట్టుకొని ఎరుగడు. కండ్లకు బాగా మసక లేర్పడ్డవి. స్వదేశీవాండ్లు రోజూ స్నానం చేయడం చూస్తే ఒంటికి రోమాంచం గలిగింది. ఈమార్పుల కేమిగాని బలహీనులకూ వృద్ధులకూ రక్షణసాధనమయిన కోపం ప్రవేశించింది. స్వల్పవిషయాలకుగూడా మనశ్శాంతి పోయేది. ప్రతిదానికీ అనవసరమయిన పట్టుదల యేర్పడ్డది. ఇదివరకు ఎదటివాండ్ల ఆక్షేపణలకూ, దూషణలకూ పెడమొగం పెట్టేవాడు. ఇప్పుడు తనలో దోషం లేదని తెలిసికూడా తనజీవితాన్ని గురించి స్వల్పవిమర్శన చేసినా సహించలేకపోతున్నాడు. ఇతరులకు యేస్వల్పబాధ గలిగినా మనస్సుకు అనవసరమయిన వుద్రేకంగలిగేది. ఇంద్రియనిగ్రహంగల రామదాసుస్థితే ఇలావుంటే తక్కినవాళ్లసంగతి చెప్పవలసినపని లేదు. రాయివంటి శరీరముగల పుల్లప్ప బొత్తిగా దసిలిపోయినాడు. ప్రతిదానికీ చిర్రుమనడం అందరికీ స్వభావగుణం అయింది. వీరదాసు మొదలే ముక్కోపి. పైగా అరవై యోపడిలో ఉండడం, అర్ధభోజనం బొత్తుగా దిగదీసింది. ముల్లంగిఆకుపులుసు పడక రెండుమూడుసారులు ఆసుపత్రిలో వుండివచ్చాడు. మనిషి బొత్తిగా హావిష్యం భవిష్యం లేకుండా పోయినాడు. బయట జీవనాధారం యేమీలేనివాళ్లకు, జైలులో ఉండడమే మేలంటారనుకున్నవాళ్లకు దేహ మనోబలాలు క్షీణించి వున్నవి. దేహంయొక్కయూ, ఆత్మయొక్కయూ సర్వశక్తులకూ పుష్టినిచ్చే స్వాతంత్ర్యము లేనప్పుడు అన్నిశక్తులూ క్షీణించేవుంటవి.

నిడదవోలు సెంట్రలుజయిలులో చాలాబ్లాకులలో జనం నిండాలేరు. గడువు తీరినవాండ్లు వెలుపలికి పోతున్నారు గాని క్రొత్తగా వచ్చేవాండ్లు తక్కువ. సి. టి. అక్టుఖయిదీ లెవ్వరూ రావడంలేదు. అందువల్ల జయిళ్లలో నాలుగోవంతు సంఖ్య తగ్గింది. మహాత్ముని అసహాయోద్యమం దేశమంతటా వ్యాపించినది. మాలపల్లెలు మగ్గాలతో నిండినవి. సాలీలూ, తొగటలూ, మాలలూ మొదలయిన తంతువాయజాతులన్నీ దేశానికి కావలసిన గుడ్డలన్నీ నేయలేకుండా ఉన్నారు. సాధారణంగా వాండ్ల

కుటుంబాలకు సరిపొయ్యే కూలి గిట్టుతున్నది. సంతానులలో చాలామంది డబ్బు చేతికిచిక్కించుకొన్నవాండ్లు బాగా పుష్టిపడ్డారు. స్వదేశీచెప్పులయందు జనానికిఅభిమానం కలగడంతోటే మాదిగె వాండ్లకుకూడా చేతినిండా పని దొరుకుతున్నది. ఖద్దరు వృద్ధి కావడంతోటే కోట్లమందికి వడకడం, యేకడం, రంగులద్దడం పని సరిపోతున్నది. మునుపు ముతకనూలుమాత్రం వడకడం చేతనయిన వాండ్లు సన్నపునూలు తీస్తున్నారు. ప్రత్తిపండే జిల్లాలలో నేత మరీ ఎక్కువయింది. చాలాజిల్లాలు నేతజిల్లాలని పేరుపడ్డవి. వాటిల్లో వుండే పెద్దబస్తీలన్నిటిలోను ఖద్దరుసంతలు పెట్టి అధికంగా ఉండే నూలూ, గుడ్డలూ ఇతరజిల్లాల కెగుమతిచేస్తున్నారు. ప్రతినెలా సంతలసంఖ్య పెరిగిపోతున్నది. మొదట నెలసంతలుగా పెట్టినవి పక్షసంతలూ, వారసంతలుగా మారినవి. మాలమాదిగెపల్లెలలో పూర్వం జగ్గడిసంతానులుగా ఉండి చెయిమెల్లాచిక్కించుకొన్న వాళ్లు చాలామంది ఖద్దరువర్తకం ప్రారంభించి గుడ్డలూ, నూలూ కొని నిలువజేసి దూరపుసంతలకు పంపుతున్నారు. పల్నాడు మాంచెస్టరయింది. సీమనూలంటే పల్నాటిసీమ, కొండవీటిసీమ యని అర్థం రూఢ మవుతున్నది. ఖద్దరువల్ల కోట్లకొలది జనానికి జీవనం కలగడంతోటే తక్కినకూలీలకు వ్యవసాయపుపనులవల్ల ఎడతెగకుండా కూలి దొరికి సుఖజీవనం జరుగుతున్నది. విదేశీగుడ్డ లమ్మేవర్తకు లంతా స్వదేశీగుడ్డలనే అమ్ముతున్నారు. ఇదివరదాకా అహమ్మదాబాదు, బొంబయిపట్టణాలలో ముతకనూలు వడికేయంత్రాలన్నీ ఆపనికట్టిపెట్టి సన్నపునూలుమాత్రం వడుకుతూ కొన్నింటిని ఇతర పనుల కుపయోగిస్తున్నారు. అందుమూలంగా ఇతరవృత్తులు చాలా అభివృద్ధి అవుతున్నవి.

కూలీలకు పని పుష్కలంగా దొరికి, డబ్బు మిగులుతుండడముతోటే కూలీకూటాలకూ, పరపతిసంఘాలకూ ప్రాముఖ్యత హెచ్చింది. ఊరూరా ఒకరి ప్రయత్నం లేకుండానే సంఘాలేర్పడుతున్నవి. జనం బొత్తుగా తాగుడు మానివేశారు. ఏ ఇంగ్లీషు విద్యాధికులలోనోతప్ప సామాన్యజనంలో మత్తుద్రవ్యాలవుపయోగం లేనేలేదు. ప్రభుత్వోద్యోగులూ, సారాయి. యిజారాదారులూ

జనులచేత సారాయి తాగించవలెనని విశ్వప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు. సారాయి తాగవద్దని బోధిస్తే శిక్షించడానికి మొగం చెల్లక బోధకులు అల్లరి చేస్తున్నారనీ, జనులకు తాగేటందుకు స్వతంత్రత ఉండాలనీ, దేనికీ నిర్బంధ ముండగూడదనీ, ప్రబోధకులమీద ఉద్యోగులు తప్పుకేసులు పెట్టి నిర్బంధాలపాలు జేస్తున్నారు. ఒక గడుసుప్రచారకుడిమీద తాగవద్దని నిర్బంధిస్తున్నట్టు కేసు పెట్టి విచారణ జరగడంలో ఈ క్రిందిసంభాషణ జరిగింది.

జిల్లామేజస్ట్రీటు : సారాయిదుకాణాలదగ్గరకు పోయేవాండ్లను నీవు నిర్బంధిస్తున్నావా ?

ముద్దాయి : మా పేటలో దుకాణం నడిఊళ్లో ఉన్నది. చుట్టుపట్ల కాపురంవుండే మాకు తాగుబోతులు తొందరజేస్తుంటే ఆపడానికి ప్రయత్నించినమాట వాస్తవం.

జి-మే : దూరంగా బెడితే తాగేవాండ్లకుమట్టు కిబ్బందిగాదా!

ము : తాగేసౌకర్యం, తాగేవాండ్లఉసులు, మీరు చూస్తుంటే కాపుర ముండేవాండ్ల సౌకర్యం, ఉసులూ నేను చూస్తున్నాను.

జి-మే : అందరిహక్కులూ కాపాడడం ప్రభుత్వంవారి ధర్మమయివున్నది.

ము : చుట్టుప్రక్కల అల్లరులు లేకుండా కాపుర ముండడానికి మాకు ఉండే హక్కును ప్రభుత్వంవారు కాపాడవలెగాని తాగి అల్లరి చేసే హక్కును కాపాడవలసిన బాధ్యత ప్రభుత్వంమీద లేదు.

జి-మే : ప్రచారకులు చేసే బోధలవల్ల ఎట్టి నేరాలు జరుగుతున్నవో తెలుసునా ? కులకట్టుకు వ్యతిరేకంగా తాగినవాడికి అలగాజాతులు నెత్తిగొరిగించి అవమానం జేశారట. ఈసంగతి మా పార్లమెంటులోగూడా ప్రశ్నించారు. ఈదేశంలోని మూఢాచారాలకు నాగరక దేశాలు నవ్వవా ?

ము : అవును. నవ్వుతవి. తాగవద్దని బోధించే పెద్దలను శిక్షించి ఖయిదులో బెట్టి నెత్తిగొరిగించి అవమానపరచిన ప్రభుత్వపు జాతివారు నవ్వినా నవ్వనియ్యి. తా మామోదించి అమలులో బెట్టిస్తున్న చట్టం అలగాజాతులుగూడా నవ్వేటట్టుగా ఉన్నదని పార్లమెంటు సభికులకు తెలియదుగామాలె. ఇటువంటి నాగిరికుల చట్టాల

కంటె మూఢుల ఆచారాలే ఎక్కువ నీతిదాయకాలని నే స్పష్టంగా చెప్పగలను. రాజకీయప్రభువు వేస్తున్న శిక్షకంటె సంఘం అనే ప్రభువు వేసే శిక్ష ఎక్కువ ఫలకారీ, న్యాయమయినదీనీ. ప్రభుత్వం వేసే శిక్షలంత కఠినంగా సంఘం వేసే శిక్ష లుండవని నా అనుభవం.

ముద్దాయిని ప్రశ్న లడగడం దొరగారికి ఇబ్బందికరంగా తోచి జామీను ఉత్తర్వు ఖాయం జేశారు. జామీ నివ్వడానికి ముద్దాయి నిరాకరించినందువల్ల స్వాతంత్ర్యరక్షకుడయిన మేజస్ట్రేటుగారు సంవత్సరం కఠినశిక్షా, రాగిపడీ వేసి ముద్దాయి నారాయణరావుపంతులును సెంట్రలుజైలుకు పంపారు. ఇటువంటి కేసులు అనేకం జరుగుతున్నవి.

16. పొందు

అసహాయోద్యమంయొక్క విచిత్రచరిత్రతో మన కవసరం లేదు. కొన్నాళ్లు ఆటూ, కొన్నాళ్లూ పోటూగా ఉద్యమం అడుగులు వేసింది. మహాత్ముడు కొంతకాలం ఉపేక్ష అనే పంచమోపాయాన్ని అవలంబించాడు. ఈ సంధికాలంలోగూడా చక్రం పనిజేస్తూనే వుండడంచేత ఇదికూడా యుద్ధకాలమనే చెప్పవచ్చును. మాడరేట్లు కాంగ్రెసుపగ్గాలను బిగబట్టవలెనని ప్రయత్నించారుగాని మహాజనులు సాగనియ్యలేదు. మహాజనుల పరమావధులను గుర్తెఱిగి గమ్యస్థానం చేర్చ నుద్యుక్తులయినవారినే నాయకులనుగా గ్రహించే స్థితిలో జను లున్నారుగాని స్వామికార్యం స్వకార్యంగూడా చూచుకుందామని దూరంగా నిలిచి వీలయితే దోట్లు బెట్టి కొన్ని పండ్లు గోసి కొన్ని తమఊళ్లోకీ, వీలయితే కొన్ని దేశజనులకూ హక్కులు సంపాయింతామనే నాయకులను గ్రహించరు. అందువల్ల కొందరు వృద్ధులూ, స్వార్థపరులూ, వెనుకంజ వేసినా చాలామంది ఉద్యమంలో నూతనంగా ప్రవేశించారు. దేశమంతా దార్ఢ్యరహితమయిన మహాయుద్ధానికి తయారయింది. పునర్యుద్ధం ప్రకటించడానికి దేశం తయారయింది. నాయకులు ఆహవప్రకటన చేయక తప్పదనీ, దేశం ఘోరసంగ్రామంలోకి దిగకపూర్వమే శాంతికి భంగం కలుగకుండా జేసి భారతీయుల జన్మస్వాతంత్ర్యముల నంగీకరించి స్వరాజ్య మియ్యవలసిందనీ ప్రభుత్వంవారిని కోరారు. ఇండియాలోని ఆంగ్లేయులూ,

ఆంగ్లోహైందవులూ, ఇంగ్లండు ఇకముందు భారతదేశంతో సంబంధం పెట్టుకోదలచుకుంటే వలసదేశములకు స్వరాజ్య మియ్యవలసివుంటుందని నిశ్చయించుకొన్నారు. మాంచెష్టరువర్తకులు మొంత ప్రోద్బలం చేశారు. అంతట దేశమునకు కాంగ్రెసు కోరినప్రకారము స్వరాజ్యం వచ్చింది. కేంద్రప్రభుత్వం దేశమొత్తానికి సంబంధించిన వ్యవహారాలన్నీ చూస్తూ, భారత పార్లమెంటుకు జవాబు చెపుతుంటుంది. హిందుస్థానీ పార్లమెంటుయొక్క సలహాప్రకారం బ్రిటిషు పార్లమెంటు విదేశపు వ్యవహారములు నడుపుతుంటుంది. త్వరలో బ్రిటిషురాజ్యంలో వుండే అన్ని దేశాల ప్రతినిధులూ మహాపార్లమెంటు యేర్పాట్లుజేసి హిందూస్తానులకు దగిన ప్రాతినిధ్య మియ్యడానికి యేర్పాటయింది. అన్నివిధములా హిందుస్థానమునకు బ్రిటిషురాజ్యములోని అందరు భాగస్తులతోపాటు సమానహక్కు గౌరవములు గలిగినవి.

భారతీయులు దౌర్జన్యరహితమైన సత్యమార్గమున స్వరాజ్యమును సంపాదించి లోకానికి మార్గదర్శకు లయినారు. ఈ విధంగా సంపాదించిన హక్కులను దేశక్షేమమునకు, ప్రాచీనగౌరవమునకు తగినట్టుగా వుపయోగించ సంసిద్ధులుగా నున్నారు.

హిందుస్థానముయొక్క ప్రాచీనవిజ్ఞానమూ, ఆధునికశాస్త్ర పరిజ్ఞానమూ, వారి బుద్ధికుశలతా, సౌజన్యమూ, అనంతములైన ఖనిజములూ, సమృద్ధమయిన పాడీ పంటా మొదలయినవన్నీ భారతీయులకు బ్రిటిషురాజ్యములోనేగాక ప్రపంచమంతటిలోనూ అగ్రస్థానము తెచ్చినవి. హిందూస్థానమూ, చైనా, జపానురాజ్యములు మైత్రిగలిగి ప్రపంచమున ప్రాముఖ్యత వహించినవి. ప్రపంచ వ్యవహారనిర్ణయములకూ, విజ్ఞానమునకూ కేంద్రస్థానం పడమటి నుండి తూర్పుకు జాగింది.

17. విమోచనం

పార్లమెంటులో హిందూస్థానీ స్వరాజ్యచట్టం తీర్పుకాంగనే రాజకీయఖయిదీ లందరినీ వొదిలిపెట్టారు. కేవల అసహాయోద్యమమునకు సంబంధించినవాండ్లనే గాక రాజకీయ సంబంధముగల

బందిపోట్లూ, పంజాబుకుట్రలూ, పాటకోద్యమం, మునిసిపాలిటీలూ, అడవిచట్టాలూ, మద్యపానం, సెటిల్‌మెంట్లూ మొదలైనవాటికి సంబంధించిన యావత్తుకేసులలో శిక్షబడ్డవాండ్లందరూ రాజకీయ నేరస్తులుగానే యెంచబడి విడుదల జేయబడ్డారు. రణరంగములో జయమును బొంది యిండ్లకు వచ్చే వీరులవలె దేశీయులందరూ విడుదలయిన యావత్తుమంది ఖయిదీలను ఆహ్వానించి స్వాగత మిచ్చారు. విడుదలైన రాజకీయనేరస్తు లందరూ స్వరాజ్య పార్లమెంటును ఢిల్లీలో ప్రారంభించే రోజున అది దేశానికంతకూ ముక్తిదినం గనుక జయిల్ఖానాలలోని యావత్తుమంది ఖయిదీలనూ విడుదలచేసి దేశీయు లందరికీ ఆనందం కలిగించవలసిందనీ, దేశంలోని ప్రస్తుత చిత్రపరిస్థితులవలన గలిగిన దారిద్ర్యమే అనేకములైన నేరాలకు కారణమయిందనీ, పంచాయితీలు నశించి పోలీసు, న్యాయ శాఖలు ప్రబలి, అన్యాయం పెడమార్గంబట్టి అనేకులను కేవల కల్పిత నేరాలకూ, సాంకేతిక నేరాలకూ అక్రమంగా శిక్షించడంచేతనూ, స్వరాజ్యం లభించి నూతనపరిస్థితులు గలగడంతోటే వృత్తులు వృద్ధయి, ప్రతివాండ్లకూ న్యాయంగా జీవించడానికి అవకాశం గలిగి నేరా లాగిపోవడానికీ, దేశగౌరవము సంపాదించడానికీ అవకాశ మియ్యవలసిందనీ, దేశమంతా ఆందోళన గలిగించారు. దేశం సుముఖమైంది. ఖయిదీలందరూ స్వరాజ్యం రాంగనే తమకందరికీ జూబిలీ వస్తుందనీ, అప్పుడు యావత్తుమందినీ విడిచిపెడతారనీ ఉవ్విళ్ళూరుతున్నారు. స్వరాజ్య పార్లమెంటు వారంరోజులకు ప్రారంభిస్తా రనంగా హిందూస్థాన శాసనసభ జరిగింది. స్వరాజ్యం సంపాదించిన మహాత్మా మున్నగువారి దేశసేవను అభినందిస్తూ ఒకతీర్మానమూ, స్వరాజ్య మిచ్చినందుకు ఆంగ్లపార్లమెంటుకు కృతజ్ఞతను దెల్పుతూ ఒక తీర్మానమూ, పార్లమెంటు స్థాపించే రోజున యావత్తుమంది ఖయిదీలను వదిలిపెట్టవలసిందని ఒక తీర్మానమూ మాత్రం చేసి సభ అంతమైంది.

స్వరాజ్య పార్లమెంటు ప్రారంభించేదినం వచ్చింది. ఆ రోజున దేశంలో అస్వతంత్రులు లేరు. కొత్తపార్లమెంటు రాకపూర్వమే రాష్ట్రీయశాసనసభలు పురుషులతోపాటు స్త్రీలకు రాజకీయహక్కు-

లిచ్చినవి. నూతనశాసనసభలకు కొందరు స్త్రీలను సభికులగా యెన్నుకొన్నారు. ప్రారంభదినం పండుగగా భావించి జనులు ఉత్సవాలకు ప్రయత్నం చేస్తున్నారు. శాసనసభికులంతా ఖద్దరు దుస్తులు వేసుకొని సభలకు పోయినారు. ప్రతివాండ్లూ యిండ్లకు సున్నం, యెర్రమన్నుపట్టెలు వేసి, అలికి ముగ్గులుబెట్టి తోరణాలు గట్టారు. వందల సంవత్సరాలనుంచి పరరాజుల హస్తగతమై దేహబలం, ఆత్మబలం కోల్పోయి చీడబట్టిన పయిరువలె అణగారి కృశించిన మహాజాతి తిరిగీ స్వచ్ఛంద మలయమారుతం తోలంగనే ఆనందంతో ఉత్సాహపడుతున్నది. పూర్వరాజకీయవ్యవహారాలలో పై తరగతుల పురుషులుమాత్రం జోక్యం కలుగజేసుకుంటుండే వాండ్లు. ఇప్పుడా పరిస్థితులు మారిపోయి స్వరాజ్యసంపాదనలో స్త్రీలూ పురుషులూ అష్టాదశవర్ణములవారూ, అన్నిమతములవారూ పాల్గొనివుండడంచేతనూ, ముఖ్యంగా స్త్రీలు సాహసంతో తమ పుత్రులనూ, బంధువులనూ, దేశసేవ కర్పించి తాము స్వయముగా శ్రమపడి కారాగృహములకు పోవడమేగాకుండా స్వరాజ్యసాధనకు ప్రథమకారణమైన ఖద్దరు నూలువడికి, వస్త్రములు నేసి స్వరాజ్య సంపాదనకు తోడ్పడ్డారు. అందుచేత స్వరాజ్యనిర్వహణంలో పాల్గొనడానికి వారి కెక్కువ అర్హతగలిగింది. పూర్వం మోస్తరు గాకుండా సంఘాభివృద్ధికిన్ని సంస్కరణలు సుతారంగా చేయవలసి వున్నవి. స్త్రీలా పనికి మిక్కిలి తగియున్నారు.

అన్నిగ్రామాలలోకంటెను మంగళాపురంలో ఉత్సాహ మెక్కువయింది. ఊళ్లోవుండే అన్నికులాలపెద్దలూ బయలుదేరి విడుదలసమయానికి నిడదవోలు వెళ్లి పన్నెండుగంటలకు గేటుదగ్గర కనిపెట్టుకొని కూర్చున్నారు. రామదాసూ, రంగదాసూ, వీరదాసూ మొదలయిన షుమారు నాలుగువందలమంది సెటిల్మెంట్లకూ, కార్మికసంఘాలకూ చెందినవాం డ్లున్నారు. అసహాయోద్యమ ఖయిదీలను, అదివరకే రాజమహేంద్రవరం కమానెత్తడంచేత వాండ్లెవరూ లేరు. గేటుదగ్గరనుంచి అంతా పెద్ద ఉత్సాహంతో బయలుదేరారు. రామదాసయతీంద్రుడు విజయపతాకం చేతపట్టుకొని నడుమ వస్తున్నాడు, ఉభయపార్శ్వాలా వెంకటయ్య,

రామానాయుడు పాదచారులయి నడుస్తున్నారు. వారి వెనుక మాలక్ష్మి వెంకటదాసుల అస్థికలు రెండు పెట్టెలలో పెట్టుకుని రంగదాసూ, వీరదాసూ మోసుకొని వస్తున్నారు. పుల్లప్పా, రామానాయుడూ జయిలులో రామదాసువల్ల కారణంబొంది ముఖ్యశిష్యు లయినారు. పుల్లప్ప రామదాసుతోపాటు విడుదల బొంది ఆయనకోరికప్రకారం రామదాసుకు ముందువైపున నడుస్తూ 'గురురాజుకు జై' అని కేకలు వేస్తున్నాడు. రామదాసుదగ్గర జయిలులో చదువుకొని, నీతిబోధను గ్రహించి, కారణమును బొందిన ఖయిదీ లెందరో 'మహాత్మాగాంధికి జై, వీరబ్రహ్మంగారికి జై' అని కేకలు వేస్తూ చుట్టూ కమ్ముకొని నడుస్తున్నారు. అందరూ సరాసరి స్టేషనుకు వచ్చి ఎవరివైపునకు వారు వెళ్లుతూ రామదాసుకు కులవివక్షత లేకుండా దండప్రణామం జేసి వెళ్లుతున్నారు. కాకినాడ పాసింజరులో రామదాసూ, వారి మిత్రబృందమూ బెజవాడదాటి సత్తెనపల్లిలో దిగారు. మంగళాపురప్రజనులు యిండ్లదగ్గర కుక్క-కావలికూడా లేకుండా బయలుదేరి స్టేషనుకు వచ్చారు. చుట్టుపట్ల గ్రామాలవాండ్లుకూడా స్టేషనుదగ్గరకు భజనలతో వచ్చారు. స్టేషనుదగ్గరనుంచి ఉత్సవం బయలుదేరింది. కొందరు చితారు చేతబట్టుకొని బ్రహ్మంగారి తత్వాలు పాడుతున్నారు. మరికొందరు భక్తికీర్తనలు పాడుతూ భజనలు చేస్తున్నారు. పదకొండు గంటల కల్లా ఊరుజేరి, ఒకగంటసేపు ఊరేగి, మునిపల్లెబోయి సందులు, గొందులు పర్యటనంజేసి రామదాసుతాలూకు పూర్వం వేలంబడ్డ యింటిదగ్గర అంతా ఆగారు. ఇల్లు సున్నంగొట్టి తోరణాలుగట్టి ఉన్నది. రామదాసును గృహప్రవేశం చెయ్యమంటే నిదానించాడు. వెంకటయ్య జేబులోవున్న దానపత్రంతీసి 'యిది రంగ డిల్లు. మీ పూర్వపు ఆస్తిలో సగం, మధ్యఫలసాయంలో 500 రూపాయలు అతనిపేరబెట్టి మిమ్మును ఆస్తికి గార్డియనుగా యేర్పరచమని, శేషించినసగం సంగమందిరాని కిస్తామని' చెప్పి దస్తావేజు చేతి కిచ్చాడు. అందుకు రామదాసు 'మీ ఔదార్యం మేరమీరిందని నాకు తోచినా, మీ యేర్పాటుయొక్క యుక్తాయుక్తములను విమ ర్శించడానికి నే నర్హుడను గాను. మీఆజ్ఞ శిరసావహించి ప్రవేశి స్తున్నా'నని రంగణ్ణి చేతబట్టి నడిపించుకొని గృహప్రవేశం చేశాడు.

సంగదాసుయొక్క సర్వతోముఖజ్ఞానం, అద్భుతత్యాగం, జ్యోతీ అప్పాదాసుల ప్రేమలీలలూ, మాలక్ష్మియొక్క మాతృవాత్సల్యం, వెంకటదాసుయొక్క కైంకర్యం, పితృప్రేమ, ప్రశంసిస్తూ సేనలుజల్లి తాంబూలాలు పుచ్చుకొని అందరూ వెళ్ళిపోయినారు. కోటమ్మ గారు వృద్ధాప్యంచేత పక్కమంచైలుదగ్గరకు రాలేక కఱ్ఱపొడుస్తూ వొంగుడాకువలె జనసమర్దానికి దూరంగా నడిచివచ్చి వెలుపల నిలుచున్నదనీ, మహాగందరగోళంలో ఆమెను యెవరూ గమనించలేదనీ, యెవరో రామదాసుతో చెప్పారు. అంభారవముతో అవుకై పరుగెత్తు దూడవలె అమ్మా, అమ్మా అని కేకలువేస్తూ దాసు పరుగెత్తి పండి యెండినా బ్రహ్మతేజముచే ప్రకాశించే కోటమ్మగారిని యాభైగజములదూరంలో చూచి తన తల్లిదండ్రులపేరు, తనపేరూ జెప్పుకొని సాష్టాంగదండప్రణామం చేశాడు. కోటమ్మగారు శరీరం కృశించినా తగ్గని దూరదృష్టితో కనుల ఆనందబాష్పవర్షమును గురిపిస్తూ మా యోగీంద్రుని ఆహ్వానంచేసేభాగ్యం మాకు లభించింది. ధన్యులమైనా మన్నది. రామదాసు లేచి కుశలప్రశ్నము లయిన తరువాత కోటమ్మగా రింటికి వెళ్ళారు. చూడవచ్చిన బయటిజనానికంతకు వెంకటయ్య భోజనప్రయత్నం అదివరకే చేయించాడు. అందరూ భోజనాలుచేసి రామదాసును సెలవడిగి తిరిగీ కళాశాలోత్సవానికి వస్తామని వెళ్లిపోయినారు.

18. కార్యక్రమం

స్వరాజ్యం లభించింది. హిందూస్థానీపార్లమెంటుకు, రాష్ట్రపార్లమెంటుకు, ఎన్నికలు జరిగినవి. స్వరాజ్యసంపాదనప్పటికంటె ఎక్కువశ్రద్ధతో దేశక్షేమానికై పనిచేయడానికి పూనుకొన్నారు. పార్లమెంటు సభికులు కేవలపోతవిగ్రహాలుగారు. తమధర్మాలు తాము గుర్తెరిగి దేశక్షేమానికి తోడ్పడవలెననే ఉద్దేశ్యముతో వచ్చారు. వోట్లు యిచ్చేటప్పుడు దేశక్షేమమే ప్రధానంగా ఎంచుకొని చేతు లెత్తుతున్నారు. సభికులు తమయావత్తుకాలము పార్లమెంటు పనిలో నుపయోగించవలెనన్నా, పార్లమెంటు ధనికులచేతిలో పడకుండా అన్నితరగతులవారు ప్రవేశించడానికి అవకాశ మియ్య

వలెనన్నా ఇంగ్లండులో మాస్తరుగా సభికులకు తగినజీతాలు ఇయ్యకుండే వీలులేదని గ్రహించి మర్యాదగా జీవించడానికి తగిన గౌరవవేతన మేర్పరచారు. అందువల్ల సభికులు స్వంతపనులున్నప్పుడూ, ఇష్టం లేనప్పుడూ సభకు రావడం మానుకోకుండా హాజరయితీరుతున్నారు. ఆంధ్రపార్లమెంటుకు స్త్రీలెన్నుకోబడ్డారు. అనేకులు కూలిసభికులు వచ్చారు. ఏపార్లమెంటులోను ఇంకా పక్షా లేర్పడలేదు. దేశానికి ముఖ్యంగా అవసరమైన విషయాలు అందరికీ స్పష్టముగా కనబడుతున్నవే గనుక విశేషచర్చలు జరగడం లేదు. అనేకతీర్మానాలు ఏకాభిప్రాయంగానే వెళ్లిపోతున్నవి. ప్రథమ సంవత్సరంలో ఆదుర్దాకొద్దీ అమలులో పెట్టడానికి వీలైనవాటికంటె ఎక్కువతీర్మానాలు చేశారు. పూర్తిగా అమలులోనికి రావడానికి కొంతకాలము పట్టినా అందరియొక్క క్షేమము పార్లమెంటువారు విచారిస్తున్నట్లు స్పష్టపడుతున్నది. మొదటిసంవత్సరంలో ఇతర విషయములలో చేసినతీర్మానాలుకాక దిగువతరగతులకు ముఖ్యంగా సంబంధించిన ఈ దిగువశాసనాలు ఆంధ్రపార్లమెంటువారు చేశారు.

1. ప్రథమతీర్మానం

ధర్మవిద్యకు సంబంధించివున్నది. విధిగా బాలికాబాలకులందరూ విద్య నేర్చుకోవలసిందే. ప్రతివారు కొంత వృత్తివిద్య కూడా నేర్చుకోవడం అవసరం. ప్రతి ఊళ్లోను, పల్లెలలోను ఉండే బాలబాలిక లందరికీ సామాన్యవిద్యా, వృత్తివిద్య నేర్పే వసతిగల బళ్లేర్పరచడం చట్టంయొక్క గమ్యస్థానమని ఉపోద్ఘాతంలో నిర్ధారణ చేయబడ్డది. నిరుపేదలకు పుస్తకాలు, వ్రాతపనిముట్లు ఇవ్వడానికి ఏర్పాటుచేశారు. ప్రభుత్వమువారు తాము స్వయంగా బళ్లు పెట్టడమే కాకుండా మతసంఘాలు, ఇతరసంఘాలు బళ్లుపెడితే వాటికి తగినంతప్రోత్సాహం ఇయ్యవలసిందనీ, మతసంఘాలు పిల్లలకు తల్లిదండ్రులయిష్టంలేనిదే పరమతాలను బోధించగూడదనీ నిబంధన ఏర్పడ్డది.

శాసనసభ సంబంధంగా ధర్మకర్తలను కొందరిని నియమించి ధర్మవిద్యానిధని ఒకనిధిని ఏర్పర్చి అందునిమిత్తమై ఒకబడిపేరిటగాని వూరికేగాని ఇచ్చినధనాన్ని పాలించి వృద్ధిచేయడానికి ఏర్పాటయింది.

2. గ్రంథాలయాలు

పల్లెబళ్లలో ప్రథమవిద్య పూర్తికావడంతోటే పైచదువుకు పోవడానికి శక్తిలేనివాండ్లకు విద్య అంతటితో అంత్యంగాకుండా గ్రామములలో పల్లెకూటాలు పెట్టించి వాట్లో గ్రంథాలు, పత్రికలూ ఉంచడానికి చట్టాలేర్పడ్డవి. ఈచట్టప్రకారం పల్లెకూటాలవిషయమై కొంత శ్రద్ధను గనుపర్చి కొంతఖర్చు భరించడానికి పూనుకొన్న గ్రామాలలో ముందు ఏర్పాటు చేశారు.

3. మద్యపానం

మూడవశాసనం మద్యపానానికి సంబంధించి ఉన్నది. మద్యపానం హిందూస్థానుల ఆచారాలకు, హిందూమహమ్మదీయుల మతధర్మాలకు వ్యతిరేకం. నూతన పరిస్థితులవల్ల ఏర్పరుపబడ్డ దురాచారం మహాత్మ్ముడేర్పరచిన అసహాయోద్యమంవల్ల నిలిచి పోయింది. మధుపానం నిషేధిస్తూ కఠినశాసన మేర్పరచారు. విదేశాలనుంచి వచ్చే సారాయిలూ, బ్రాందీలు అమితమైన పన్నులు వేసి నిషేధించారు. మధువిక్రయంవల్ల సర్కారుకు కలిగే యావత్తు నష్టము సర్కారువారే ఫ్యాక్టరీలు పెట్టించి ఇతరులు పెట్టించేవాటికి కల్లుసప్లయిచేసి కొన్ని దోహదాలవల్ల వెగటువాసన పోగొట్టి చెరుకుపంచదారవంటి స్వచ్ఛమైన చక్కెర చేయించి పూడ్చు కొంటూ కొంతకాలంలో ఎక్కువధనంకూడా సంపాదించగలిగారు.

4. సెటిల్‌మెంట్లు

కొన్ని జాతులను నేరపుజాతులని పేరుబెట్టి వాండ్లకిష్టంలేనిదే అందరినీ స్వస్థానభ్రష్టులను చేసి సెటిల్‌మెంట్లలో నిర్బంధంగా ఉంచడం వారి గౌరవమునకు, నీతికి, అభివృద్ధికి భంగకరం. అవి ఏర్పరచిన స్థానములలో కూలీలకు పోటీ ఎక్కువజేసి ఆర్థికపరిస్థితులను తారుమారు చేస్తున్నవి. అందువల్ల ప్రస్తుతసెటిల్‌మెంట్లున్న స్థలములలో వ్యవసాయానికి లాయఖుగావుండే భూములు లేనప్పుడు వాటిని ఫారెస్టు భూములకు మార్చి కొత్తగ్రామములు కట్టించ వలసిందనీ, ఇతరచోట్ల వాళ్లకు బంజరుభూములను ఇప్పించి జీవనం కల్పించవలసిందనీ, వారికి చేతిపనులు నేర్పించడానికి ఏర్పాటు

చేయవలసిందనీ శాసన మేర్పరచబడ్డది. కూలీలను బానిసలుగా చూసే దేశాలకు వలసబంపడం మాన్పి మిక్కిలి సారవంతములయిన లక్షలకొలది యకరములు బంజరుగావున్న విశాఖపట్టణం, గంజాం మొదలయిన జిల్లాలకు వలసబోవడానికి ఏర్పాటుచేయడంకొరకు శాసనసభ్యులు కొందరుగల వలసకమిటీ ఏర్పాటు చేయబడ్డది. ప్రారంభదశలో కమిటీవారు శిఫార్సుచేసినవారికి వ్యవసాయం నిమిత్తం ద్రవ్యసహాయం చేయడానికికూడా అవకాశ మియ్యబడ్డది.

5. దరఖాస్తు నిబంధనలు

ఈ నిబంధనలవల్ల కలపమాకులు పెరిగే పెద్ద వనాంతరాలు తప్ప తక్కిన అడవులన్నీ ఫారెస్టుతరగతినుంచి రివిన్యూతరగతికి మార్చి దిగువజాతులకు దరఖాస్తులకిచ్చి అవసరమైనచోట్ల ప్రత్యేక గ్రామాలేర్పరచి దానికి యితర వోట్లవుండే పోరంబోకులను అతరాపుదార్లకు ముఖ్యంగా యివ్వవలసిందనే నియమం రద్దుపరచి భూములులేని జాతులకే యివ్వడానికి అనుకూలముగా దరఖాస్తు రూల్సు మార్చబడ్డవి. సెటిల్మెంటు రద్దుచట్టముక్రింద యేర్పరచబడ్డ వలసకమిటీవారే భూములదరఖాస్తులు ఫయిసలు చేయవలసిందన్నారు. ధనవంతులుగానీ, యిదివరకు భూములున్నవారుగానీ దిగువజాతులవాండ్లను లోబరచుకొని వాండ్లపేర భూములు లాలోచీగా దరఖాస్తు పొందగూడదనీ, అట్లా పొందితే బినామీదారు పన్నెండు సంవత్సరములలోగా అనుభవదారుకు కంపెన్సేషన్ యివ్వకుండా వలసకమిటీకి దరఖాస్తుపెట్టి స్వాధీనపర్చుకోవచ్చుననీ, బినామీదారు స్వాధీనపర్చుకోకున్నా సర్కారుకు యే దరఖాస్తు లయినా బినామీగా పొందబడ్డవని రుజువయితే పట్టా రద్దుపరచి యిరవయినాలుగు సంవత్సరములలోగా స్వాధీనపర్చుకొని యితరులకు దరఖాస్తులకు యియ్యవచ్చుననీ నిబంధన లేర్పడ్డవి.

6. ఇండ్లచట్టం

దిగువజాతుల యిండ్లసమస్య చాలా ముఖ్యమయింది. మాల మాదిగెలూ, ఎరుకల యేనాదులూ నివసించేవి యిండ్లు కావు. వట్టి కలుగులు. వందలకొలది మనుష్యులు నివసించే మాలమాదిగె పల్లెలు కొన్నిగజాలలో యిమిడివున్నవి. దిగువజాతుల కుటుం

శాలకు తగినట్లు యిండ్లస్థలాలు దరఖాస్తుల కియ్యవలసిందనీ, మాల మాదిగెపల్లెలకు సమీపములో పోరంబోకులు లేకపోతే రహితాధీనములను సర్కారువారు విక్రయించుకొని యిండ్లు కట్టించుకోగల వాండ్ల కియ్యవలసిందనీ, ద్రవ్యోపపత్తి బొత్తిగా లేనివాండ్లకు యిండ్లు కట్టుకోవడానికి వీలయినంతవరకు ధనసహాయ మీయవలసిందనీ, శాసన మేర్పడ్డది. ఇటువంటి యేర్పాట్లే ప్రపంచంలో వున్న నాగరిక దేశా లన్నిటిలోను చేస్తున్నారు.

7. నౌకరీచట్టం దిద్దుపాటు

పై తరగతులవారు విద్యాధికులయి వుండడంచేతనూ, ఉన్నత విద్య నేర్చుకోవడానికి వారి కెక్కువవసతులు వుండడమువల్లనూ, యింతవరకూ ఉన్నతోద్యోగాలన్నీ ఆక్రమించుకొని ఉన్నారు. దిగువ తరగతులకు వారితో పోటీకి నిలువగల స్థితి ఇంతలో లభించేటట్టు కనుపడదు. అందుచేత ప్రస్తుతం పోలీసు, రివిన్యూ, సివిల్, పోస్టు, ఫారెస్టు, మిలిటరీ మొదలయిన శాఖలలో ఉన్నతవిద్య అవసరములేని చిన్న ఉద్యోగాలన్నీ దిగువ తరగతులకు అపుదలచేసి వుంచవలసిందని ఉద్యోగనిబంధనలు మార్చబడ్డవి.

8. కార్మికసంఘచట్టము

దేశంలో వృత్తు లభివృద్ధిపొందడానికీ, కార్మికులు బాగుపడడానికీ కార్మికసంఘా లవసరము. కూలీలు పశువులవలె పనిచేసే వాండ్లుగా ఉండడంకంటె లోకపరిస్థితు లెరిగి తెలివిగలవాండ్లయి ఉండడం మేలు. వాండ్లు ఒంటరిగా స్వాభివృద్ధికై చేసే ప్రయత్నాలు సాగవు. లోకంలో కూలీలు కూలు లేర్పరచుకొని పనిచేయడం నాగరికలక్షణంగా ఎంచుతున్నారు. పూర్వం మనదేశంలో చేతిపనులు చేసేవాండ్లందరూ శ్రేణులుగా ఏర్పడి పనిచేసేవాండ్లు. వీటివల్ల కూలీల వర్తన, ఆర్థికస్థితికూడా వృద్ధి అవుతవి. కూలీలసంఘముల పేర్లు, సభికుల సంఖ్య మొదలయిన సంగతులు వ్రాసివుంచడం అవసరం. సభికుల జ్ఞానాభివృద్ధి కివి ఎంతో సహకారులు. ఈ సంఘాలకు శాసన మూలకమయిన నిలవర మేర్పరచబడ్డది. ఈ చట్టంప్రకారము ఈ సంఘముల ధనం సభికుల బాకీలకుగాని, యజమానులూ, కూలీలూ

తగాదాలుపడితే అందువల్ల యజమానులకు కలిగే నష్టాలకుగాని, సర్కారుకు అచ్చవలసిన ఏవిధములయిన రుసుములకుగాని, జవాబు దారీ కాగూడదు. స్వరాజ్యచట్టప్రకారం కూలీలకుకూడా ఓటిచ్చే అధికారం రావడంచేత ఎటువంటికూలీలకు ఓట్లియ్యవలసిందీ నిర్ధారణ చేయడం కష్టం. ఈ సంఘాలలో సభికులు కాదగినవాండ్లు కొంత యోగ్యతా, తెలివితేటలూ కలవాండ్లయి ఉంటారు. కనుక కార్మిక సంఘాలలో మూడేండ్లు వరుసగా సభికులుగా ఉన్నవాండ్లూ, నెల జీతగాండ్లూ ఓట్లిచ్చే అధికారం కలిగివున్నారు.

9. ఖద్దరుచట్టం

చేతితో వడకడం, నేయడం నశించి యంత్రాలు బయలుదేరిన తరువాత పశ్చిమదేశాలలో ధనిక కార్మిక సమస్యలు బయలుదేరి ఆర్థికపరిస్థితులను తారుమారుజేసి ఎడతెగని కలహాలకు కారణమైనవి. పల్లెలు పాడుపడి పట్నాలయినవి. స్త్రీలకు జీవనాలు పోయినవి. పట్టణాలకు అనుబంధంగావుండే అనారోగ్యం, అవినీతి ప్రబలినవి. పూర్వపు హిందూగ్రామపాలనాపద్ధతి ఈ సమస్యల కన్నిటికీ జవాబు చెప్పి సంఘజీవితం ఒడుదుడుకులులేక సరళంగా ప్రసరించడానికి కారణ మయింది. ప్రస్తుత మా పద్ధతి కొంతవరకు నశించడంవల్ల పాశ్చాత్య సాంఘికజీవితానికి సంబంధించిన వికారాలన్నీ ఇక్కడకూడా పొడ జూపుతున్నవి. ఇవి కొంతవరకూ ఖద్దరు వృద్ధిచేయడంవల్ల అణగ వచ్చు. సంఘానికి కూడూ గుడ్డా ముఖ్యావసరములు. ధాన్యం పురుషుడు పండిస్తాడు. స్త్రీ వండుతుంది. కొంతవరకూ వ్యవసాయపు పనులలోనూ సహాయంచేస్తుంది. స్త్రీలు వడుకుతారు. పురుషులు నేస్తారు. ఈ పద్ధతివల్ల స్త్రీ పురుషులు ఒకరికి చెయి జాచకుండా స్వతంత్రంగా జీవించడానికి అవకాశ మున్నది. ఖద్దరు పోవడంతోనే స్త్రీకి పెండ్లి జీవితమార్గ మయింది. పెండ్లి లేకపోతే మర్యాదగా జీవించడమే కష్టము. ఈ సత్యాన్నే పూర్వపు మోటుపాట వెల్లడిస్తుంది.

మగ డెందుకే నారీ–మనకు–మగ డెందుకే నారీ
అసల్ మగ డెందుకే నారీ

1. కదురూ చల్లంగుంటే కదిలిస్త గోల్కొండ మ.
2. రాటం చల్లంగుంటె రప్పిస్త గోల్కొండ. మ.

రాటంయొక్క మాహాత్మ్యం శ్రీనాథకవినిగూడా ఆకర్షించింది.

క. ఆకదురున శుకరవమును
ఆకదురున భృంగరవము - ఆత్మరవంబున్
యేకీకృతముగ యేకు ల
నేకులు విన వడికె ముదిర-యేకులముదిరా?

అని వర్ణించాడు. ఖద్దరుయొక్క వ్యాపకానికి భంగం లేకుండా వేయదగినంత సుంకం విదేశపునూలుమీద, వస్త్రముల మీద విధించబడ్డది. నూలు మామూలుకంటె రోజుకు యెక్కువ వడికి జీవనానికి చాలినకూలి సంపాదించడానికీ, సన్నపునూలుకూడా వడకడానికీ, రెండువిధాలయిన రాటాలు కనిపెట్టటందుకు సర్కారువారు కార్ఖానా లేర్పరచి సుతారపుపనులు తెలిసిన శోధకులను నియమించి, పరిశీలన చేయిస్తున్నారు.

10. ఫ్యాక్టరిచట్టం

గిర్నీ కూలీలచేత రోజుకు యెనిమిదిగంటలకంటే యెక్కువ పని చేయించగూడదనీ, సదరుకూలీలకు గిర్నీలసమీపములో గాలీ, వెలుతురూ బాగా వచ్చే బారకాసులు యజమానులు కట్టించి యియ్యవలసిందనీ, వాండ్లపిల్లల చదువుకు తగిన సౌకర్యాలు చేయవలసిందనీ శాసనం జేశారు. గిర్నీకూలీలను సరి అయిన కారణం లేనిదీ తీసివేయగూడదనీ, పని చెయ్యడములో గాయాలు మొదలయినవి తగిలితే యాజమానులు నష్టం కట్టియివ్వవలసిందనీ, చాలా కాలం పని చేసినవాండ్లు చాలించుకుండేటప్పుడు బహుమతిగానీ, ఫించనుగానీ యియ్యవలసిందనీ యేర్పరచారు.

11. జయిలుకమిటీ

జయిలుపాలనము విద్యామంత్రి కియ్యబడ్డది. జయిళ్లు యిప్పటివలె నరకప్రాయాలుగాక నేరస్తులను బాగుజేసి పౌరసత్వాలు చలాయించడానికి తగిన యోగ్యత కలిగించి, జయిళ్ళను వృత్తి విద్యాలయాలుగా మార్చడపు ఉద్దేశ్యంలో జయిలుపాలనం శాసన

సభయొక్క ఉపసంఘానికి యియ్యబడ్డది. ఖయిదీల విషయములో సంచారస్వాతంత్ర్యమునకూ, భోగా లనుభవించుటకూ దప్ప యితర విషయములలో అభివృద్ధిపొందడానికి ప్రతిబంధాలు కలిగించగూడదనీ, తగినంత సదుపాయం కలిగించవలసిందనీ యీ శాసనముయొక్క తలంపు.

12. దేశపాలనము

దేశపాలనావిషయ్యమైన చర్యలు అందరికీ తెలియడంకోసం న్యాయస్థానాలూ, శాసనసభలూ, జిల్లాసంఘాలూ, మునిసిపాలిటీలూ మొదలైన సర్కారు కార్యస్థానాలు యావత్తూ తమ కార్యవిధానం దేశభాషలో జరుపవలసిందని చట్టంజేశారు. ఈ చట్టమే లేకపోతే ఆంగ్లభాష బాగారానివాండ్లకు ప్రవేశమియ్యడమే తప్పు.

ఇంకా యితరచట్టాలుగూడా దిగువజాతుల అభివృద్ధికై చేయ నుద్దేశించారు. చట్టాలుచేయడంలో ఉత్సాహం కనుపర్చడమే గాకుండా అవి జయప్రదంగా అమలులోకి రావడానికిగూడా ప్రతి శాసనసభ్యుడూ ప్రయత్నిస్తున్నాడు. దేశాభిమానులైన పెద్దలూ, పిల్లలూ, అనేకులు స్వరాజ్యంవలన ప్రయోజనం జనులకు పూర్తిగా కలిగించడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. మహాజనులయొక్క క్షేమం తప్ప స్వక్షేమంయెవరూ ప్రధానంగా యెంచుకోవడంలేదు. శాసనసభలు చేస్తున్న అభివృద్ధియొక్క వేగం చూస్తే పదియేండ్లలో పూర్తిచేయవలయునని ఉద్దేశించినపనిలో పదవవంతు జరిగినా దేశం అతిశీఘ్రకాలంలో బాగుపడుతుందని తోస్తుంది. దేశక్షేమమే ప్రధానంగా యెంచి రాజకీయజీవితం నడిపే జాతికి ఫలాపేక్షలేని కర్మయోగమూ, మోక్షమూ సులభసాధ్యంగదా!

19. పెద్ద బీగం

పంతులు పైకం యావత్తూ వసూలుచేస్తున్నాడు. అహోరాత్రాలు ఆయనకు అదే ఆందోళన. వెంకటయ్యా, రామానాయుడూ చేసిన త్యాగానికి ఆయన కండ్లు మిరుమిట్లుగొన్నవి. తన యజమానులు మహాత్యాగం జేస్తే తాను చౌదరయ్యదగ్గర తిరిగీ స్వాధీనపర్చుకొన్న యీనాం తన అనంతరం నల్లమోతువారి

ధర్మంలో కలిసేటట్టు దస్తావేజు వ్రాశాడు. ఆయనకున్న పొలమంతో అదే. దత్తు మానుకున్నాడు. ఊళ్లూళ్లూ తిరిగి బాకీలు వసూలు చేస్తున్నాడు. కాలం సుభిక్షంగా ఉండడంచేత బాకీలు గవ్వలు రాలినట్టు రాలుతున్నవి. పంతులు మొదటినుంచీ నిరాధారులకు బాకీలు పెట్టేవాడుగాదు. నాలుగురూపాయిలు తీసివేసైనా దావాలూ, డిక్రీలూ లేకుండా పయికంయావత్తూ వసూలు చేశాడు. విద్యాలయాలూ, కార్ఖానాలూ, వసతిగృహాలూ పూర్తిఅయ్యేవరకు మూడు లక్షలు పట్టింది. సంగమందిరానికి ఆనుకొనివున్న పసువులకొట్టాలూ, చొప్పదొడ్లూ, పాటిచేనూ, బీడూ భవనాలతో నిండిపోయినవి. కొత్తమేడా, పురాతనపుభవంతీ విద్యాలయంలో పనిచేసే ఉపాధ్యాయులు కాపురముండడానికి యేర్పాటయింది. ప్రస్తుతం పాతయింట్లో తమనూ, ఉపాధ్యాయులకిందనే లెక్కవేసుకొని రామానాయుడు, వెంకటయ్య సర్వసంగపరిత్యాగులయి లోకసంగ్రహాభిలాషమాత్రావశిష్టులయి లోకములో నివసించదలచి కాపురమున్నారు. భవనాలు పూర్తిగావడంతోటే తమ తాలూకు స్థిరచరరూపకమైన యావదాస్తీ ధర్మంక్రింద వర్తింపజేయడానికి ధర్మపత్రం వ్రాసేనిమిత్తం నారాయణరావును పిలిపించారు. నరసింహారావు మునిపల్లెలో కాపురంబెట్టి విజయమందిరములో ఉపాధ్యాయుడుగా కుదిరాడు. నారాయణరావు తనపని వదలి కళాశాలలో ప్రధానిగా ఉండి కొంతసేపు బోధించడానికీ, పాలనవ్యవహారం నిర్వహించడానికీ అంగీకరించాడు. రామదాసుయొక్క కొట్టమూ, దానికి ఆనుకొనియున్న నల్లమోతువారిపొలమూ కలిపి వొకపెద్ద ఉద్యానవనంజేసి దాంట్లో పర్ణశాలలు వేయించి దానికి తపోవనమని పేరుబెట్టారు. ఇది మాలపల్లెకూ, ఊరికి మధ్యవున్నది. తపోవనమే రెంటినీ కలిపింది. పుల్లప్పా, రామానాయుడూ జయిలునుంచి వచ్చి మంగళాపురంలో రామదాసుదగ్గరనే శుశ్రూష చేస్తున్నారు. పుల్లప్పా, భార్య వసతిగృహములో వంటపనికి కుదిరారు. రామానాయుడిని కింది తరగతులకు పంతులుగా నియమించారు.

కోటమ్మకు అవసానకాలమయింది. ఆమెకు తండ్రి వ్రాసియిచ్చిన పొలమంతా మాగాణై మంచి ఆదావస్తున్నది. వరుంబడిలో ధర్మఖర్చుపోను మిగిలినదిపెట్టి ఆస్తి పెంపుజేసింది. యావ

దాస్తి యిప్పుడు మదింపువేస్తే లక్షకు మిగిలింది. కోటమ్మ తనకున్న ఆస్తెంతా తపోవనానికి వ్రాసియిచ్చి, దానివల్ల వచ్చే ఆదాయం తపోవనంలో నివసించి తపస్సు చేసుకుండేవాండ్లకు, ప్రస్థానత్రయం, భాష్యాలూ పాఠం చెప్పేవాండ్లకూ, జాతివివక్షత లేకుండా పోషణ నిమిత్తం ధర్మంగా జరుగవలసిందని యేర్పాటు జేసింది. మాలక్ష్మి వెంకటదాసుల అస్తికలు తపోవనంలో భూస్థాపనజేసి తిరుపళ్లేలు కట్టించారు. కోటమ్మ తపోవనములో తనశరీరం భూస్తాపన చెయ్యమని కోరి అంత్యసమయములో తపోవనానికి వచ్చి పర్ణశాలలో పరమపదించింది. ఆమె కోరినప్రకారమే సమాధి చేయించారు. అప్పాదాసు పాఠశాలలో తయారయిన వందలకొలది దిగువజాతుల పిల్లలు విజయకళాశాలలో చేరుతామని పేర్లిస్తున్నారు. ఇతర పూళ్లవాండ్లూ, అనేకులు పంచములూ, యెరుకలు, యేనాదులు చదువుకుంటామని వస్తున్నారు.

ఒకదినం రాత్రి యెవరో రామానాయుడిని నిద్రలేపారు. ఆయన నిద్రకండ్ల లేచివచ్చి యెవరని అడిగితే, 'జగన్నాథం మీకీ తాళపుచెవి యియ్యమన్నాడు; దీంట్లో పంచమోద్యమానికీ, పాటకోద్యమానికీ హక్కున్న' దంటూ చేతికిచ్చి నిలువకుండా వెళ్లిపోయినాడు. రామానాయుడూ, వెంకటయ్యా బీగాన్ని పరీక్షిస్తే సంగతి బోధపడలేదు. బీగం విలువగల లోహంతోనయినా చేయలేదు. రెండు మహోద్యమాలకు చేయబడ్డ యీ ధర్మంయొక్క గూఢస్వభావం వారికి గోచరించలేదు. తెల్లవారి పుల్లప్ప వచ్చి పెద్దమందిరానికి తాళం వేశారేమీ, సున్నం గొట్టడానికి కూలీలు వచ్చి కూరుచున్నారని చెప్పితే, అన్నయు, తమ్ముడూ వెళ్లి పరీక్ష జేస్తే వల్లమాలినతాళం వాకిటికి వేసున్నది. రాత్రియిచ్చిన తాళపుచెవి దీనిదే అయివుంటుందని పెట్టిచూస్తే సరిపోయింది. తీసి లోపలికి బోతే వేయేసి రూపాయిలుగల వేయిసంచులు నేలమీద వరుసలు దీర్చి పెట్టివున్నవి. చాలాసేపటివరకూ యెవరికీ అంతు బట్టలేదు. నిర్ఘాంతపోయి బొమ్మలవలె నిలువబడ్డారు. రామానాయుడు జ్ఞాపకం దెచ్చుకొని రాత్రి తాళపుచెవి యిచ్చినమనిషి జగన్నాథమియ్యమన్నాడని చెప్పినట్టున్న దన్నాడు. శ్రీ జగన్నాథుడయిన

భగవంతుడే నల్లమోతువారి ధర్మానికి మెచ్చి దానికి తోడుగా పంపివుంటాడని వెంకటసుబ్బయ్యన్నాడు, పంతులు యీ ఆలోచనంతా యెందుకని ఒకసంచీ వుచ్చులాగి రూపాయిలు కుమ్మరించాడు. దాంట్లో ఒకచీటీ ఉన్నది. దీని ఖులాసున్నావత్తూ యీ కాకితం చెపుతుందని విప్పి చదివితే పంచమోద్యమానికీ, పాటకోద్యమానికీ, సనాతనుల ధర్మమని లిఖించివున్నది. సరే యిది మనవాడిధర్మమే. జగన్నాథమంటే వెంకటదాసని పంతులన్నాడు. 'తక్కెళ్లజగ్గడికి జై' 'వెంకటదాసుకు జై' అని కేకలు వినబడ్డవి. అన్యాయార్జితం ఇటువంటి మహోత్కృష్ట ధర్మానికి వినియోగించవచ్చునా అని కొందరన్నారు. అన్యాయపు సొమ్ము తిన్నా గుండ్రింపుతో బయటికి వస్తుందిగాని, యిమడదని మరికొందరన్నారు. రామదాసు యెటూ చెప్పడానికి తనకు తోచలేదు. సాధనశుద్ధి తక్కువనుకొన్నా, గోపన్నా, తిరుమంగయాళ్వారు పూర్వం జేసిన కైంకర్యాలు పూజనీయంగానే యెంచబడ్డవన్నాడు. రామదాసు నిషేధించకపోతే రూపాయిలు పనికివస్తవని అందరూ అన్నారు. ప్రతిసంచిలోనూ, వొకటే మోస్తరుగా రెండుఉద్యమాలకూ ధర్మమని వ్రాయడంచేతనూ, రాత్రి వచ్చినమనిషి బీగం రెండువుద్యమాలకూ సంబంధించినదని చెప్పడంచేతను రెంటికీ చెరిసగంగా యివ్వడం న్యాయమన్నారు. దాని కందరూ అంగీకరించి అయిదులక్షలప్పుడే వెంకటయ్యకు స్వాధీనపర్చి సనాతనధర్మమనేపేరుతో విజయకళాశాల కుపయోగించమన్నారు.

కార్మికోద్యమానికి యివ్వబడ్డ అయిదులక్షలధనం రామానాయుడు బెజవాడలో జరిగిన ఆంధ్రకార్మికమహాజనసభకు తీసుకొనిపోయి వొప్పజెప్పాడు. ఆ సభకు ఫిర్కా కొక్కరిచొప్పున కార్మికసంఘాలచేత నియమితులయిన ప్రతినిధులు వచ్చారు. ఆ సభలో కొత్తచట్టాలప్రకారం కార్మికులకు గలిగిన సౌకర్యాలు లెక్కచూచుకొని ప్రభుత్వంవారికి కృతజ్ఞతావందనాలు దెలిపి, రైతులూ, గిర్నియజమానులు స్వయంగా తమకు ఇయ్యదగినకూలి పంపిణీ యేర్పరచి వెంటనే ఆప్రకారం జరుపవలసిందని గిర్నీసంఘాలకూ, రైతుసంఘాలకూ తెలియపర్చారు. ఆ సభలో రామానాయుడుగారిని ఆంధ్రకార్మికమహాసంఘానికి కార్యదర్శిగా యేర్పరచి కార్మికసంఘాల

తోను, రహితుసంఘాలతోను ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలు జరపడానికీ, సభలో ఏర్పరచినకూలి పంపిణీలు ఆయన కుపయుక్తమని తోచిన స్వల్పమార్పులతో రాజీకుదర్చడానికీ అధికారమిచ్చారు. నాయుడు గారు రహితుసంఘాలూ గిర్నీసంఘాలూ కలిసి చేసుకొన్న మహాసభకు వెళ్ళి కొంచెమించుమించుగా సంగదాసు వేసిన ఉజ్జాయింపుప్రకారం రాజీకిఒప్పుకొని వచ్చాడు. రామానాయుడు ఆంధ్ర కార్మికసంఘానికి కార్యదర్శి అయినతరువాత తా నదివరకు భూస్వామిగా శాసనసభ లోకి వెళ్ళిఉండడంచేత తనపదవినివొదులుకున్నాడు. కార్మికసంఘాలు తమకు శాసనసభలో ఉన్నస్థాన మొకటి వెంటనే ఖాళీచేయించి ఆయనను ఎన్నుకొన్నారు. నారాయణరావు శాసనసభలో మంది సొమ్ముతో కట్టించబడ్డ ప్రతిప్రతిష్ఠాపనలోను, దిగువజాతులకు ప్రవేశ ముండవలయునని తీర్మానంబెట్టి, రామానాయుడు కూలీలకూ, యజమానులకూ రాజీకుదుర్చుతూ సభకు రానందున తత్క్షణం ఆతీర్మానం ఫయిసలయ్యేవరకయినా వచ్చిపోవలసిందని టెలిగ్రామిస్తే వెళ్ళి కార్మికకళాశాల ప్రవేశమహోత్సవానికి మంచిముహూర్తం అయిదురోజులలో ఉన్నదని తంతిరావడంచేత తీర్మానం అభిప్రాయ భేదంలేకుండా మంత్రు లంగీకరించినందున నారాయణరావును తీసు కొని వెంటనే యింటికి వచ్చాడు.

20. మోహనరావు

మోహనరావును మనం వదలిపెట్టి చాలాకాల మయింది. మాంబళంలో కమలమ్మా, శిశువూ చనిపోయినారని తెలిసిన తర్వాత యింటికి వచ్చాడు. అంతకుముందే బలవంతంగా పెండ్లి జేశారు. చెన్నపట్నంనుంచివచ్చి యెండాకాలం యింటిదగ్గరనే ఉన్నాడు. స్కూళ్లు తియ్యంగనే మళ్ళీ కాలేజీలో చేరవలసిందని అన్నా, తల్లీ బలవంతపెట్టారు. పోవడమంటే మనస్కరించలేదు. తలంచుకున్నప్పుడల్లా జమీందారుపాయగా కాపురంచేస్తున్న కమ లమ్మను దిక్కుమాలిన పీనుగులబండ్లలో మోసుకొని పోవడానికి తానే కారకుడనని మనస్సుకు వచ్చేది. సుఖంగానడుస్తున్న కాపు రం జెరిపి, రామానాయుడికీ, సాహుకూ తనక్కరలేని అరువుమాలిన పనివల్ల ద్రోహంచేశానని దుఃఖించాడు. రామానాయుడిని క్షమించమని

అడుగుదా మనుకున్నాడు. కాని ఆయన ఔదార్యంతో క్షమించినా అంత పెద్దకోరిక కోరడం తనకు భావ్యం గాదనుకున్నాడు. ఇంత వరకూ చెన్నపట్నంగానీ, మంగళాపురంగానీ తొక్కిచూడలేదు. గుంటూరు, తెనాలి, చెన్నపట్నంపొయ్యే రైలెక్కడమంటే గుండెల్లో దడబుట్టేది. ఒకంక్షలతో మాటా, పలుకూ మాని పొద్దుగూకులూ తనగదిలో నిర్విణ్ణుడయి కూర్చుండేవాడు. తల్లికీ, అన్నకూ మద్రాసులో యెవరితోనో సంబంధ మున్నదనిమాత్రం తెలుసు. ఫలానా అని యెరుగరు. ఇతని అవస్థచూచి భయపడి భ్రమతీరేదాకా ఆ మనిషిని మదరాసులో రహస్యంగా ఇతనివద్దగ ఉంచడమో, లేక యిక్కడకు తీసుకరావడమోచేస్తే బాగుండునని అన్నా, తల్లీ యోచించి ఒకనాడు రహస్యంగా ప్రస్తావించారు. కదిలించినప్పుడల్లా మోహనరావు యేడవడంతప్ప జవాబు చెప్పేవాడు గాదు. అతనిని బాధిస్తున్నది అపకీర్తిభయం గాదు; కమలమ్మ మీాది మోహమూ గాదు. అతనిమనస్సే అతనిని బాధిస్తున్నది. శల్యాలంటబొడుస్తున్నది. అన్నా, తల్లీ అనేకవిధాల చెప్పిచూశారు. కార్యం లేకపోయింది. ఒకనాడు తలుపు వేసుకొని గదిలో కూర్చొనివుండగా తల్లి సందులలోగుండా చూస్తే యేడుస్తున్నాడు. నెలలు గడిచినకొద్దీ మనిషి క్షీణించడమేగాని దిగులుమాయలేదు. క్రమంగా బయట తిరగడంగూడా మానివేశాడు. అత్తవారికి తెలిస్తే చదువుమానాడేమని అంటారని తల్లి బలవంతపెట్టి కలకత్తాకు చదువుకోపోవడానికి ఒప్పించింది. రాజారావు చదువుమానిపించ డమే మంచి దంటాడు. తల్లీ, కొడుకూ మల్లగుల్లాలుపడి చివరకు కలకత్తాలో లా పరీక్ష చదవడానికి పంపారు. కలకత్తాకు పోయిన కొద్దిరోజులకే కాపురానికి రానిభార్యా, తల్లీ చనిపోయినారు. అంతట చదువుచాలించి యింటికివచ్చి అన్నా, తనూ వేరుబడి, తనభాగపుపొలాలు కౌళ్ళకిచ్చి ముఖాదలాగా మక్తాపుచ్చుకొని, లోకులవల్ల రావలసిన పయికం వచ్చినమట్టుకు వసూలుపెట్టుకొని, యావత్తూ బ్యాంకిలోవేసి దేశాటనం బయలుదేరాడు. మనశ్శాంతి మాత్రం కుదరలేదు. రెండు మూడుసార్లు యింటికి వచ్చినప్పుడు పెండ్లి చేసుకోమనీ, లేక తనచిన్నకొడుకును దత్తుచేసుకోమనీ అన్న బలవంతపెడితే యేదీ తన కక్కర్లే దన్నాడు. ఒకమాటు

కాశీరామేశ్వరాలు పాదచారిగా పోయినాడు. సరయూనదిలో స్నానం చేశాడు. బృందావనంలో చాలాకాల మున్నాడు. హరిద్వారంబోయి గురుకులం జూచి అక్కడనుంచి బయలుదేరి అసహాయోద్యమప్రారంభదినాలలో సబర్మతీఆశ్రమం చేరాడు. మహాత్ముని సాంగత్యం గలిగినతరువాత కొంత మనశ్శాంతి గలిగింది. ఇతరవిషయాలతో, జోక్యం కలిగించుకోక ఖద్దరు వడకడం, నెయ్యడంతో కాలం బుచ్చుతున్నాడు. మహాత్ముడు కారాగృహంలో ప్రవేశించినతర్వాత కొంతకాలం యంగిండియాపత్రికకు వ్రాస్తూ వచ్చాడు. మనిషికి రుగ్మత యేర్పడ్డది. క్రమంగా క్షయలోకి దిగింది. మనిషి బొత్తిగా క్షీణించాడు. యౌవనంలో చూచినవాళ్లీతని గుర్తించలేరు. నిజంగా ఆమోహనరావే కాడు. నిరంతరం వ్యాకులంవల్ల అకాలవృద్ధాప్యంగూడా వచ్చింది. శరీరం పాలిపోయి సన్నంగా బక్కడయినాడు. తుమ్మెదరెక్కలవంటి మీసాలూ, ముఖచంద్రుని ముద్దులాడే ముంగురులూ, పైత్యదారుణంచేత జిగివిచెడి పలితరోగికి పడ్డట్టు తెల్లబడ్డవి. చెంపలూ, గవదలూ జారినవి. ముఖమంతా ముడతలుబడ్డది. గిచ్చుడుబడనిదండలూ, రొమ్మూ, తొడలూ వొదులై అల్లల్లాడుతున్నవి. అంకపాంకాలతో వచ్చిన యౌవనపు పొంగంతా ఆరిపోయినది. సర్వాంగాలు శిథిలమై ఆతేజస్సూ, ఆ నిగనిగలూ, ఆ చెలువూ, ఆ మోహనరూపంయొక్క సొరూ అన్నీ మలిగిపోయినవి. కండ్లూ, పండ్లూ ఆ గుండ్రముఖంమాత్రం సహజ సౌందర్యాన్ని విడువలేదు.

ఒక రోజున మరుపుచొప్పున అద్దం చూచుకున్నాడు. తనలో కలిగినమార్పు మూర్తీభవించినట్టు కనబడ్డది. కాలం యెంత చౌర్యం చేసిందో కనుక్కున్నాడు. మొదట కాలమే అతనిమోహనరూపాన్ని పక్వంజేసింది. ఆ సౌందర్యాన్ని అదే తీసుకొనిపోయింది. రోజా ఒక చిన్నమొగ్గగా మొటకరిస్తుంది. నాలుగురోజులకు యెర్రనికోరకంగూడ లోనుంచి బయటికి కనబడుతుంది. వికసించి వివిధములైన రంగులూ, తావులూ, కాంతులూ విరజల్లుతుంది. అక్కడనుంచి పాట్లిపోవడం ప్రారంభిస్తుంది. రెక్కలు యెండి బొగిలి రాలిపోతవి. కాలం వెర్రిదా యేమి? సర్వం సిద్ధంజేసుకొని

బోర్లదోసి 'పరుగెత్తుతుం డెందుకు? ప్రేమా? లేక వోర్వలేని తనమా యీ విపరీతచర్యకు కారణం? పిల్లలు యిసుక గూళ్లు కట్టుకొని ఆడుకొని తొక్కి పరుగెత్తుతారు. కాలం ఒక్క రోజా పువ్వునేగాదు; బ్రహ్మాండా లన్నీ యిట్లాగే పాడుజేస్తుంటుంది. కాలుడిపని చంపడంమాత్రమే కాదు; సృష్టిజేసి పెంచడమూ అతడే. కాలుడు త్రిమూర్తిస్వరూపుడు. అయితే యింతగొప్పవాడి కీ పిల్లచేష్ట లేమిటికి? మళ్ళీ పురాణపురుషుడని పేరు. పిల్లల మోస్తరుగా యెప్పుడూ ఆడుకుంటూనేవుంటాడు. అవి లీలలు.

మోహనరావు వుయిలువ్రాసి, లకోటాజేసి, ఫలానావారికి పంపవలసిందని ఆశ్రమవాసుల కిచ్చాడు. కాలుడు ఒకనాడు ఉదయం మోహనరూపాన్ని మరియేమి చేయించుకోవడానికో చెడగొట్టాడు. ఆశ్రమవాసులు ఉత్తరక్రియలు జరిపి, మరణరిజిష్టరు నకలుతో వుయిలు జతపరచి, కవరు రామానాయుడిపేర రిజిష్టరు చేసి పంపారు. కార్మికకళాశాల ప్రారంభోత్సవదినమే అందినది. తెరిచి చదువుకుంటే యీ విధంగా వున్నది:

"ప్రస్తుతం సబర్మతీ ఆశ్రమవాసుడైన మోహనరావు వ్రాసినవులయినే మరణశాసనం. నాకు క్షయరోగంవల్ల మరణం ఆసన్నమయింది. నాకు గుంటూరుజిల్లాలో పెడ్యాలుదాఖలా వుండే స్థిరాస్తీ, మద్రాసుబ్యాంకీలో వున్నరొక్కం మొత్తం షుమారు రెండులక్షల కిమ్మతుగలది మంగళాపురంలో నల్లబోతు రామానాయుడుగారు కట్టించిన కార్మికకళాశాలకు ఖర్చునిమిత్తం ధర్మంగా యిచ్చివేయబడ్డది. నాయుడుగారే దీనికి ధర్మకర్తగా వుండవలసింది. మనశ్శాంతికై యీవుయిల్ నామాలోని యేర్పాట్లు చేయబడ్డవి."

21. విజయకళాశాల

విజయకళాశాల ప్రారంభోత్సవదినం వచ్చింది. దేశములో దిగువజాతులయెడ సానుభూతిగల నాయకు లందరికీ ఆహ్వానాలు పంపించారు. దూరపు టూళ్ళనుంచీ, సమీపగ్రామాలనుంచీ జనులు తిరునాల్లప్రజగా వస్తున్నారు. వచ్చినవారి కందరికీ వసతు

లేర్పరచబడ్డవి. ఇంతటి ఉత్సవం మంగళాపుర మెన్నడూ చూడ లేదు.

ఊరంతా వైభవంగా అలంకరించారు. మాల మాదిగ పల్లెలు సంగదా సేర్పరచిన నమోనా ప్రకారం వీధులుతీర్చి కట్టి వుండడంచేత మేడలు, భవంతులూ లేకపోయినా, గాలికొంపలు గాకుండా చిన్నవైనా గట్టియిండ్లూ, చుట్టూ ఆవరణమూ, నీడ చెట్లూ చూడడానికి ముచ్చటగా వున్నవి. వీధులన్నీ మెరకపల్లాలు చదునుజేసి వూడ్చి నీళ్ళుజల్లారు. గోడలకు వెల్లవేసి యెఱ్ఱమన్ను పట్టెలు బెట్టారు. కళాశాల ఆవరణమంతా ఊరి తోపులలోవున్న తాటాకంతా గొట్టి ఫరాంగుమేర పందిళ్ళు వేయబడ్డవి. ఊరంతటా పచ్చతోరణా లెంతో ముచ్చటగా గట్టారు. దేవునిపెండ్లి కందరూ పెద్దలే నని ఊరివారందరూ స్వంత కార్యంగా భావించుకొని అతిథులకు మిక్కిలి ఆదరణా, ఉపచారాలు చేస్తున్నారు.

భోజనపుయేర్పాట్లు అద్భుతంగా ఉన్నవి. వచ్చినవారికి వచ్చినట్టుగా విధీ విరామం లేకుండా వడ్డనలు జరుగుతున్నవి. నవకాయపిండివంటలూ, నాలుగు కూరలూ అంతస్తులభేదం లేకుండా అందరికీ వడ్డిస్తున్నారు. తత్రాంతమందు చక్రధరస్మరణలకు తెంపులేదు.

ఊరు ఉబ్బుట్లూగుతున్నా తపోవనం నిశ్శబ్దంగా ఉన్నది. తరు లతా గుల్మములూ, వానిమధ్య చిన్నపర్ణకుటీరములూ దప్ప మానవనిర్మితము లయిన భవనము లందేమీ లేవు. భోజనాలయి పొద్దు తిరిగిన వెంటనే తపోవనములో ప్రతిచెట్టునీడనూ పురాణ శ్రవణము జరుగుతున్నది. కొందరు తత్వాలు పాడుతున్నారు. కొందరు పర్ణశాలలో యోగసమాధినిమగ్నులయి యున్నారు. మరికొందరు భక్తిపారవశ్యముతో నామసంకీర్తనం జేస్తున్నారు. యిది అంతా పూర్వము నైమిశారణ్యములో జరిగినట్టు వర్ణింపబడే సత్రయాగమునకు సరిపోలుతున్నదని చాలామంది అభిప్రాయపడ్డారు.

నాలుగవజాము ప్రవేశించింది. కళాశాలలో మహాసభ జరుగుతుందని తప్పెటవేశారు. జనం పందిరినిండా కూర్చుంటు న్నది. సభాపతి యెవరయిందీ ప్రకటించలేదు. ఇదివరకు యెవరినీ

అందునిమిత్తమయి ఆహ్వానించలేదు. కళాశాల ప్రారంభ ముహూర్తము సమీపిస్తున్నదనంగా, పందిరి మధ్యన యేర్పరచివున్న వేదిక మీదికి రామానాయుడువచ్చి ఈరోజు జరుగబోయే సభకు త్రిగుణాతీతుడునూ, స్థితప్రజ్ఞుడునూ, వేదాంతవేదియూ నయిన రామదాస మహర్షి అధ్యక్షుడుగ నుండవలెననే తీర్మాన ముపపాదించాడు. నారాయణరావు ఆమోదించాడు. సభలో హర్షధ్వనులు చెలరేగినవి. ప్రక్కన కూర్చున్న నరసింహారావు రామదాసును లెమ్మంటున్నాడు. రామదాసు నేనా, నేనా, నావల్ల కాదంటూ లేవకుండా కూర్చున్నాడు. వెంకటయ్య సమీపించి రెక్కబట్టి లేవదీస్తే కొంచెముసేపు పెనిగి విధిలేక వేదికమీదికివచ్చి కూర్చున్నాడు. కార్యక్రమం ప్రారంభమయింది. దైవప్రార్థన అయినతరువాత రామదాసు నిలుచబడి ప్రారంభోపన్యాసం మొదలుబెట్టి కర్మయోగమునుగూర్చి విపులంగా ఉపన్యసించాడు. దాని సారాంశ మిది:

జ్ఞాన కర్మ భక్తియోగములు ఆత్మోపలబ్ధికి సాధనములు. సత్యాసత్యజ్ఞానము గలిగినతరువాత యోగి నిష్కామకర్ముడై అనన్యభక్తిని పొందగలడు. భక్తియోగముగూడా అనన్యభక్తికి సాధనమే. ప్రేమకు మించినది లేదు.

సన్న్యాస మనగా కర్మఫలాపేక్షను విడవడంగాని కర్మలను విడవడము గాదు. జీవించి ఉన్నంతకాలం యెవడూ కర్మలను విడవలేడు. శరీరపోషణకై ప్రతివాడూ పాటుపడవలసినదే. యేదోవిధముగా సంఘసేవ చేయనిదే యెవడూ దానిచేత పోషింపబడడానికి అర్హుడుగాడు. సంఘముతో సంబంధము విడిచిన అవధూతకుమాత్ర మీనియమము వర్తించకపోవచ్చు. కాని ఆత్మోపలబ్ధికి కర్మయోగము ఉత్తమమార్గము. ఉత్తములయిన ఇద్దరు కర్మయోగులను గూర్చి మీకు విన్నవించగోరుతున్నాను. పేర్లు జెప్పినందుకు వారు నన్ను మన్నింతురుగాక! శ్రీరామానాయుడుగారియొక్కయు, వెంకటయ్యగారియొక్కయు ఆత్మ సమర్పణము అద్వితీయము. "ఉదారచరితానాంతు వసుధైవ కుటుంబక" మ్మని శ్రీమద్రామాయణములో చెప్పారుగాని ఈకాలములో దృష్టాంతము వీరియందు మాత్రమే కనబడుతున్నది. వీరి మహాత్యాగమువలన ఆంధ్రదేశము

లోని దిగువజాతులు ఉన్నతస్థితికి రాగలవని నమ్ముతున్నాను. నాశుష్కోపన్యాసముతో మీ రీ రోజు చేయదలచుకొన్న మహాత్కార్యమునకు అడ్డము రావడమున కిష్టములేక యింతటితో విరమిస్తున్నాను. తరువాత నారాయణరావు తీర్మాన ముపపాదించవలసినదని వెంకటయ్యను పిలిచాడు. రామానాయుడు అరుగుపైకి వచ్చి ఈక్రింది తీర్మాన ముపపాదించాడు.

విజయకళాశాల అనే గురుకులమునకు మానిచంద్రుడగు రామదాసుగారు కులపతిగానూ, నారాయణరావుగారు ప్రధానిగాను, వెంకటయ్యగారు ధర్మకర్తగాను ఉండవలయునని సభవా రభిప్రాయపడుచున్నారు.

నరసింహారావుగారు తీర్మాన మామోదించారు. సభికులందరూ హర్షధ్వానులతో అంగీకరించారు. రామానాయుడుగారు మరల వేదికమీదికివచ్చి తనయొక్కయు, వెంకటయ్యయొక్కయు జీవనార్థము ఉంచుకున్న 10 ఎకరములుగాక శేషించిన తమతాలూకు స్థిరచరరూపకమయిన యావదాస్తిని విజయకళాశాలకు ధర్మముగా వ్రాసి యిచ్చిన దానపత్రమునూ, మోహనరావు పంపిన వుయిలు నామాను సభికులకు చదివి వినిపించి వెంకటయ్యకు వొప్పగించాడు. వెంకటయ్య కుమార్తెలకు పసుపుకుంకుమక్రింద యియ్యబడిన 25 యకరముల మాగాణిభూమిన్నీ వారు, నల్లమోతువారి ఆస్తి పవిత్రమయిన హోమద్రవ్యమనియు, అది యంతయు వారు తలపెట్టిన లోకసేవ అనే మహాయజ్ఞ నిర్వహణార్థమే ఉపయోగపడవలయుననియు, తమఅనంతరము ఆఆస్తి అంతయు విజయకళాశాలకు చెందవలయుననియు ధర్మపత్రమువ్రాసి వెంకటయ్యచేతి కిచ్చారు.

పంతులు తరువాత వేదికమీదికి వచ్చాడు. ఎందుకు వచ్చేదీ యెవరికీ తెలియలేదు. గద్గదస్వరముతో ఈ యజ్ఞవేదికపై అడుగుపెట్టుటకు తన కర్హత లేదనియు, సంగదాసు మరణించేటప్పుడు మనమే గెలుస్తామని సంధిసమయములో అన్నాడనియు, అది తిరుపు మరుపుమాటలని అంతా అనుకున్నామనియు, అది సత్యవాక్కనియు, అది సంపూర్ణముగా యిప్పటికి నెరవేరినదనియు, తన అనంతరము తన ఆస్తి అంతయు సంగకళాశాలకే చేరవలసిందనియు, తాను జీవించి

యున్నంతకాలము ఉచితముగా కళాశాలలో గుమాస్తాగా పనిచేస్తా ననియు చెప్పగా అంతా సంతసించి ఈచివర జరిగినది సంగవిజయము నకు కిరీట మన్నారు. సభ ముగిసింది. మరునాడు యెక్కడివా రక్కడికి పోయినారు.

22. ముగింపు

విజయకళాశాల రోజుకు రోజుకు వృద్ధవుతున్నది. ఆంధ్ర దేశములో దిగువజాతుల అభివృద్ధికి కేంద్రస్థానమైనది. పిల్లలు పుస్తకములలో చదివి నేర్చుకోనేదానికంటె విద్యాలయము నడుపుతున్న ఆదర్శపురుషులయొక్క సుందరజీవితములనుండి ఎక్కువ గుణపాఠములను నేర్చుకొని, ఆంధ్రదేశమునకు నాయక మణు లవుతున్నారు. లోకసంగ్రహమునకై మీదుకట్టబడిన రామానాయుడు వెంకటయ్యల జీవితములు రోజులు గడచినకొద్దీ పండిపోతున్నవి. వా రిద్దరూ తమకు అట్టిపెట్టుకున్న భూములను వ్యవసాయముచేసి జీవనము గడుపుకొంటూ, శేషించినకాలమంతా కార్మిక పంచమోద్యమాలకు వినియోగించుతున్నారు. వెంకటయ్య చుట్టమాత్రం మానివేశాడుగాని ముల్లుకర్ర చేతబట్టుకొని బారు టంగలు వేస్తూ వ్యవసాయమునకై పొలం బోవడం వృద్ధాప్యం వచ్చేవరకూ మానలేదు.

రామానాయుడు మునుపు చేనికి కోతకు బోయినప్పుడు స్వయముగా నేర్చుకొనడాని కువ్విళ్ళూరిన విషయము లన్నీ స్వాను భవానికి వచ్చినవి. మునుపటివంటి వొంటి మెత్తదనం లేకపోయినా హృదయం యెక్కువకోమలమై అలంకారము తెచ్చినది.

రామదాసు కళాశాలలో మగ్గము ఒకమూల బెట్టుకొని ప్రతిరోజూ కొంతసేపు నేత నేసి వచ్చినకూలితో తన జీవనం గడుపు కుంటున్నాడు. యెడతెగక వినబడుతుండే ఆయన మగ్గపు పలక దెబ్బలయొక్కలయ నిరంతరము ఆయన పొందుతుండే నాదానంద ముతో సమ్మిళిత మవుతున్నది. ఆయన జీవితకాలముయొక్క సాయంసమయమున కాయగుడ్డలు ధరించి, అస్తమయసూర్యునివలె బ్రహ్మతేజములో వెలుగొందుతుండేవాడు. ఆయన ప్రతిరోజూ

రేపూ మాపూ వూరగొండెక్కి తిరుగుతూ, కొన్ని రాత్రులు కొండ మీదనే పండుకొంటూవుండేవాడు. తరువాత ఆయన కళాశాలకూ ఊరికీ రావడం మానివేశాడు. యేమయినాడో యెవరికీ తెలియదు. సిద్ధుడయి కొండగుహలలో యెవరికీ కనబడకుండా నిరంతరధ్యాన పరుడయివుండి, పరబ్రహ్మముతో ఐక్యమయినాడని పెద్దలు చెప్పు కుంటారు.

రామదాసయతీంద్రుఁడు విజయకళాశాలలో కులపతిగా నున్నప్పుడు కొందరు సనాతనాగ్రేసరులు హరిజనులు కాలక్రమమున ద్విజాతులుఁగ జన్మమెత్తక షోడశ సంస్కారములచే పవిత్రీకరింపబడని శరీరములతో ముక్తినొందఁ సాధ్యమగునా యని ప్రశ్నింపగా, వారు వేదములు ముఖ్యప్రమాణముగా నెంచుకొనిన శ్రీ పిళ్లె లోకా చార్యులు, శ్రీ మణవాళమహామునులు మున్నగు మహనీయుల శ్రీవచనరత్నములనుండి క్రోడీకరింపబడి విశేషధర్మరూపకమైన ప్రత్యుత్తరము నిందు పొందుపరచి యీ కథను ముఁగించుచున్నాను.

భక్తుల జన్మనిరూపణము భాగవతాపచారము. భక్తు డేకులమువాడని విచారించు బ్రాహ్మణుడు అర్చావతారముల (విగ్రహముల) లోహాదికమును స్మరించువానివలె వెంటనే పతితుడై ఛండాలత్వమును, నరకమును బొందును. జ్ఞానానుష్ఠానములు లేకున్నను భాగవతసంబంధమే మోక్షము నియ్యగలదు. జ్ఞానాను ష్ఠానము లీఅపచారమునుండి రక్షింపజాలవు. భగవత్సంబంధము నకు జన్మవృత్తాదినియమములు లేవు. భగవత్సంబంధమునకు యోగ్యతగలుగుటకు జన్మాభిమానము పోవలయును. వేదాధ్యయ నముద్వారా భగవల్లాభమునకు హేతువగుటనుబట్టి బ్రాహ్మణ్యము ఆదరణీయమగును. కాని ఈ బ్రాహ్మణ్యము నేను ఎక్కువవాడనను అహంభావమునకు హేతువయినచో అది త్యాజ్యము. జన్మవృత్త ములయొక్క ఉత్కర్షాపకర్షములు భగవల్లాభమునకు హేతువులు గావు. కాని జాత్యాధిక్యత అహంకారమునకు హేతువగుటచే సవర్ణులు భగవంతునకు దూరమగుచున్నారు. కడజాతివారికి మే మెక్కువను అభిమానముండదు గనుక వారికి ముక్తి సమీపము. సవర్ణులకు అహంకారము ఆజన్మసిద్ధము. కడజాతికి అనహంకారము జన్మసిద్ధము.

పై జాతులు అట్టి అభిమానమును పోగొట్టుకొనగూడదా యందురేని సాధనచేసి పోగొట్టుకొన్నను వారిసామ్యబుద్ధి కృత్రిమ మయి ఆజన్మసిద్ధమయిన విలక్షణాధికారము గలవారి సమబుద్ధితో పోల్చదగినది కాదు. వారెల్లప్పుడును అనహంకారు లగుటచే నిత్యులని పిలువబడుచున్నారు. నిత్యులతోడిసంబంధము సవర్ణులకు పతనహేతువు కాకపోవుటయేగాక స్పర్శవేధియగు బంగారమువలె జన్మాభిమానమును దుష్టత్వమును బోగొట్టి నిజమయిన సామ్యబుద్ధిని పొడమజేయును. వారితోడి సాహచర్యము పురుషకార మక్కర లేకనే సమభావమును ప్రసాదించగలదు. అందుచేతనే ఋషులు ధర్మవ్యాధునివాకిట కాచియుండి సర్వసందేహములను నివర్తించు కొనినారు. కనుక సవర్ణులగు నోసనాతనసోదరులారా! అన్నివిధము లను నాశనహేతువగు అభిజనాభిమానమును విడిచి, అట్టి దురభి మాన మెన్నడును లేకుండుటచే విలక్షణులైనట్టియు, నిత్యులై నట్టియు హరిజనసోదరులతోడి అనువర్తనము సర్వసోదరభావము నలవరచుకొనుటకు ఎంతయు తోడ్పడునని మనవిచేయుచున్నాను. మనము కలిసిమెలిసి యుండినచో ఉభయులకును లాభదాయకమేనని భావించుచున్నాను.

సంపూర్ణము.

మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	KLVA111B115
పుస్తకం పేరు	మాలపల్లి
తారీఖు	11 February 2025
ముందు అట్ట	NO
వెనుక అట్ట	yes
మొత్తం పేజీలు	639
పెద్ద సైజు పేజీలు	Nil
ఖాళీ పేజీలు	B,III,BCI
లేని పేజీలు	1-to 44
తయారు చేసినది	Madhu
పేజీలు విడదీసినది	Madhu
స్కాన్ చేసినది	Sharan
పరీక్ష చేసినది	HEMA
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
పరిస్థితి	good